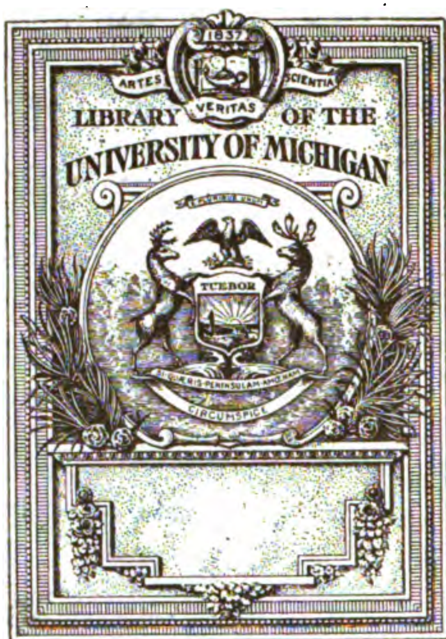
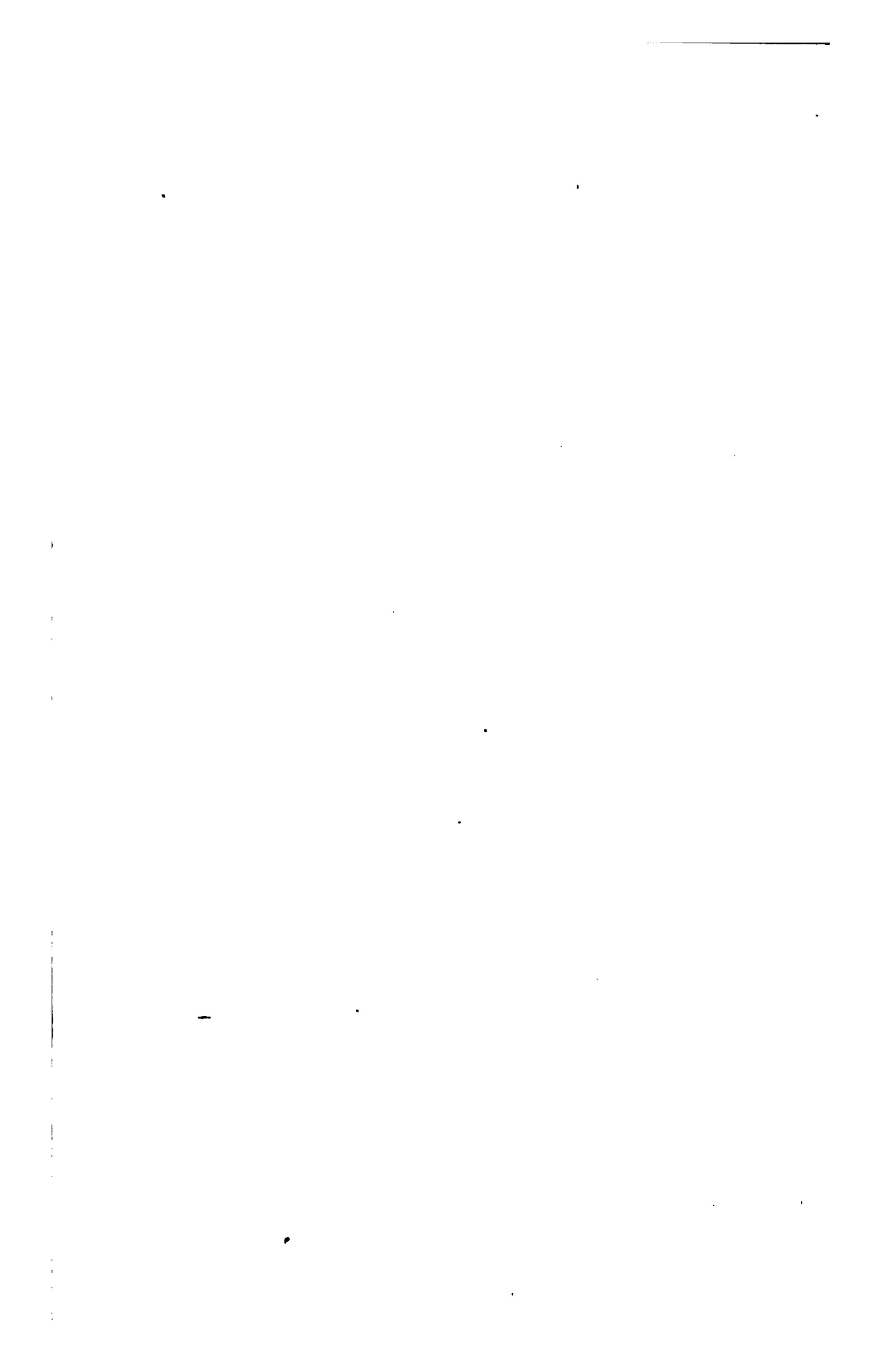

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

GESCHIEDENIS

VAN DE

VEREENIGDE NEDERLANDEN,

sedert den dood van Willem den Zwijger tot het Twaalfjarig Bestand, vervolgd tot den dood van Oldenbarnevelt

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

ZEVENDE DEEL.

'S GRAVENHAGE.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

HET LEVEN EN STERVEN

VAN

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT,

ADVOKAAT VAN HOLLAND;

MET

EEN BLIK OP DE EERSTE AANLEIDING EN ONTWIKKELING VAN DEN DERTIGJARIGEN OORLOG

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

EERSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

Henry Lucas '76

HET LEVEN EN STERVEN

VAN

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT

ADVOKAAT VAN HOLLAND;

MET

EEN BLIK OP DE EERSTE AANLEIDING EN ONTWIKKELING
VAN DEN DERTIGJARIGEN OORLOG

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

Eerste Deel.

'S GRAVENHAGE,
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

GEDRUKT BIJ C. BLOMMENDAAL.

strijdende partijen zij zich voegen zullen. Daar treedt de Vorst op: hem volgen zij. Want ook de Vorst heeft zijne eigene partij, en heeft bovendien het voordeel te strijden met vast gesloten legers en niet minder vast afgebakende politiek. Eindelijk zegeviert hij over Ridders en burgerij beiden, maar geeft hun nu den boeren prijs.

Weinige landen geven ons van dit alles een zoo aanschouwelijk beeld als Holland. Geheel Midden-Europa was destijds van burgerkrijgen vervuld: als een onderaardsch verborgen vuur, braken zij overal, schijnbaar van zelven, uit; maar nergens waren zij bloediger en hardnekkiger dan in Holland. Wat elders nog in het verborgen smeulde of duister woelde, trad hier, met volle bewustheid, in het heldere licht. Zoo lang de hollandsche Wittelsbachen regeerden — en dit was bijna eene eeuw — kletterden steeds de zwaarden der partijgangers op het plaveisel hunner slotpleinen, zette zich de partijhaat met hen aan den disch. Wel droegen hier de feiten, gelijk altijd en alom in de middeleeuwen, de eigenaardige kleur van landsgesteldheid en volksaard, wel waren zij in Holland bij uitnemendheid hollandsch; maar de beginselen, welke daar zoo scherp tegenover elkander stonden, zij waren geene anderen, dan die overal de eeuw in beweging bragten. De eindelijke overwinnaar, wiens gangen daar zoo duidelijk zijn na te speuren, vond in geheel Europa vorstelijke bondgenooten, die met gelijke middelen ten slotte de verschillende partijen dwongen, hare banieren aan den voet des troons neder te leggen.

De beslissing der burgeroorlogen, die wij ons voorstellen te schilderen, viel in de regeering van Jacoba. Haar bestuur is de tijd van crisis: toen rijpte en openbaarde zich de volle vrucht der vroegere geschiedenis van Holland. Wij moeten dus vooraf deze geschiedenis overzien: land en volk leeren kennen, getuigen zijn van de ontwikkeling der elementen en krachten, waaruit eindelijk de partijen met hare strijdige bedoelingen en taktiek te voorschijn traden. De verschillende volksklassen, hare zeden en denkbeelden, zullen onze aandacht vergen. De hoven zullen ons hunne huldigingsfeesten, de ridderschap hare veeten, de burgerij hare degelijke werkzaamheid, toonen. Maar zullen de vijandige beginselen ons in hun eigenlijk karakter verstaanbaar zijn, dan moeten wij ze in den oorsprong van het leenstelsel en het gemeentewezen nasporen; dan moet de geheele ontwikkeling en werkzaamheid van den middeneeuwsch-feodalen staat ons duidelijk voor oogen staan. Welligt dat daarbij ook menige rechtsinstelling hare verklaring vindt, wanneer de in haar levende idee zich in het licht van den tijd vertoont.

Jacoba was de heldin der ridderschap. Daarom trachten wij vooral naar eene aanschouwelijke voorstelling dezer ridderlijke wereld, met hare rangen, hare orden en instellingen; hoe zij hare tallooze hoven vormt; hoe zij strijdt in het veld en bij den storm; hoe zij wankelt en deinst bij de wilde oproeren en onstuimige aanvallen der burgerijen. Gelukt het ons, ook maar eenige der kleine, verstrooide trekken, in de oorkonden en kronieken dier dagen verspreid, tot een beeld zamen te voegen: dan schitteren ons dadelijk de idealen tegen der ridderschap, de idealen, die ook de figuur van Jacoba met wonderen tooverglans omgeven; maar nevens die idealen onthullen zich ook de groote zonden, de vele ongerechtigheden der ridderlijke wereld, die ook Jacoba den ondergang bereidden. Zij was, ja de heldin der ridderschap, maar van de zinkende ridderschap. Elf jaren lang streed zij voor haar recht, en vol geestdrift gingen hare Ridders voor haar in den dood. Sidderend onder de ontzettende aanslagen en aanvallen harer vijanden, vernietigde en verscheurde zij herhaaldelijk de legers en

de strikken, waarmede de meest gevreesde krijgshoofden en staatslieden haar omringden en omwikkelden. En het einde? Ook zij moest het erkennen, dat geen heldenmoed baat tegen de staatkunde van een rustig-volhardend regent, die de ware gedachten van zijn tijd uitdrukt. Welke waren die gedachten? Wat was het nieuw ontkiemende leven te midden der verouderde instellingen, dat de vermolmde hulsels verbrak en eene andere staatsorde in het aanzijn riep?

Ongetwijfeld zijn het voor alles deze groote, historische vragen, die ons in Jacoba's geschiedenis boeien. Maar zullen wij daarom vlugtig heenglijden over de innerlijke ontwikkeling, het denken en gevoelen, dezer Vorstin zelve? De geschiedenis offert de individuën aan het groote doel op, en de onbedwingbare stroom der gebeurtenissen sleept hen mede; maar toch in het binnenste van den mensch ontkiemen zoowel de feiten als de ideeën. Nooit doorleefde eene jonge Vorstin zoo wilde avonturen, nooit lachten eene zoo schitterende verwachtingen toe, door zoo droeve ontgoocheling en bitter leed gevolgd. Deze Jacoba vereenigde in zich al den ontembren moed, al de hardnekkigheid, al den fieren ridderzin, harer voorvaderen. Doch zij was eene vrouw, en kon nooit het teeder vrouwelijk gevoel in zich verstikken. Door bloedige partijschappen omgeven en gedrongen, zondigde ook zij. Haar leven was haar boete."

Inhoud van het Eerste Deel, Eerste Boek: Holland en de staatkundige partijen in de Middeleeuwen. — Land en volk. — De oude Graven van Holland. — Ontwikkeling van het leenstelsel. — Terugwerking. De Gemeenten. — Opkomst der Hollandsche steden. — Nieuwe partijvorming. — Hoekschen en Kabeljaauwschen. — Partijveeten in de latere Middeleeuwen. — **Tweede Boek: Het Huis van Beijeren in de Nederlanden.** — Keizerin Margaretha en haar zoon. — Hertog Albrecht. — De Ridderschap. — De Ridderrang. — Hertog Willem. — Jan van Beijeren te Luik. — Opvoeding eener vorstin. — Jacoba, Kroonprinces van Frankrijk. — **Derde Boek: Jan van Beijeren.** — Dood van Hertog Willem. — Eene huldiging. — Oorlogsverklaring van Jan van Beijeren. — Slag te Gorinchem. — Het Brabantsche huwelijk. — Belegering van Dordrecht. — Jan van Beijeren overwinnaar.

Inhoud van het Tweede Deel, Vierde Boek: De omwenteling in Brabant. — Brabant en zijne hoofdstad. — De Hertogen uit het Huis van Bourgondië. — Het Brabantsche hof. — De Hoekschen en Jan van Beijeren. — Val van Leiden. — Tweede veldtogt van Jacoba tegen Jan van Beijeren. — Het brusselsche wraakgericht. — **Vijfde Boek: Humphrey van Gloecester.** — Jacoba's vlugt naar Engeland. — Jan van Beijeren Heer van Friesland. — Humphrey van Glocester en Filips van Bourgondië. — Dood van Jan van Beijeren. — Eene vorstelijke uitdaging. — Humphrey's aftogt. — Belegering van Bergen. — **Zesde Boek: Filips van Bourgondië.** — Jacoba's gevangenschap. — Jacoba's vlugt. — Eerste over-

winning bij Alphen. — Slag bij Brouwershaven. — Verlies van Zeeland. — Belegering van Haarlem. — Tweede overwinning bij Alphen. — Overwinning en nederlaag bij Hoorn.

Inhoud van het Derde Deel, Zevende Boek: Onderwerping van Holland. — Ondergang van het landvolk in Noord-Holland. — Bisschop Sweder van Culemborg. — Omwenteling in Utrecht. — Vrijbuiters-oorlog te water en te land. — Val van Zevenbergen. — Dood van Jan van Brabant. — Jacoba en de Engelschen. — Lady Eleonore Cobham. — Zeeslag bij Wieringen. — **Achtste Boek: Jacoba's uitgang.** — Bestorming van Amersfoort. — Eene stad in oorlogstijd. — Filips' laatste veldtogt tegen Jacoba. — Jacoba's onderwerping. — Filips' zegepraal. — Jacoba in Zeeland. — Ridder Frank van Borselen. — Jacoba's laatste levensjaren. — Jacoba's dood. — Humphrey's en Filips' uitgang.

VOORREDE.

Hoezeer deze deelen ook een afzonderlijk werk uitmaken, zijn zij evenwel uit den aard der zaak, eene voortzetting der geschiedenis, in de vroegere werken des schrijvers vervat, en tevens de noodzakelijke inleiding tot dat deel van zijn arbeid, dat hij steeds verlangt ten slotte het publiek aan te bieden: eene Geschiedenis van den Dertigjarigen Oorlog.

Want de beide groote oorlogen, die achtereenvolgens de onafhankelijkheid van Holland en de scheuring van Duitschland bewerkten, waren metderdaad slechts één; een voortgezet treurspel van tachtig jaren. De korte verpozing, die in de Nederlanden als het Twaalfjarig Bestand bekend stond, was juist het tijdvak, waarin de elementen zich weder langzaam en zeker zamenpakten, om over het geheele beschaafde Europa dien reusachtigen tweestrijd uit te breiden, die gedurende meer dan veertig jaren binnen de enge grenzen der Nederlanden gewoed had. In oorzaken en in karakter waren beide oorlogen elkander volkomen gelijk. Bij menige verandering van personen en van tooneel, in een strijd die gedurende bijna drie geslachten aanhield, zal evenwel eene natuurlijke opvolging der gebeurtenissen en handelingen van het begin tot het einde waargenomen worden.

De plannen van Karel V tot het vestigen eener wereldheerschappij, plannen die hij zijn leven lang met hartstogt nagejaagd, en waarvoor hij zoo zware vergrijpen jegens de menschheid en jegens de individuen begaan had, als zelden een enkel despoot heeft kunnen volvoeren, hadden ten laatste schipbreuk geleden. Teleurgesteld en ontmoedigd, was de tyran van het tooneel afgetreden, het aan zijn zoon overlatende dien toeleg tegen het regt en de onafhankelijkheid der volken, de vrijheid der gedachte en de gelijkheid der godsdiensten voort te zetten, met de meerdere kracht, die deze aan de innigheid zijner overtuiging ontleende.

Want Filips stond altans in dat opzigt boven zijn vader, dat hij een opregte maar blinde ijveraar was. In zijne bekrompen en duistere ziel heerschte de overtuiging, dat het voor de verlossing der menschheid noodig was, dat hij de heerschappij over de wereld voeren zou, dat het Protestantisme in zijne verschillende gedaanten als eene schadelijke ziekte moest uitgeroeid worden, en dat het onthoofden, verbranden en levend begraven van alle ketters, die zich tegen zijne besluiten en die der Heilige Kerk verzetten, de grootste deugd was, waarmede hij den hemel verdienen kon.

Zijn vader zou het Protestantisme geduld hebben, indien het zich slechts aan het wereldlijk gezag onderworpen had. Het zou in den aanvang zijner regering niet veel moeite gekost hebben eene schikking te treffen tusschen Rome en Augsburg, had Karel's wereldlijke heerschzucht hem er niet toe verleid, om de Kerk te verzwakken, en eene godsdienstige hervorming te maken tot eene staatkundige rebellie, eene misdaad tegen hem, die de souverein der Christenheid beweerde te zijn.

De bouwstoffen voor de ware geschiedenis zijner regering liggen in de Archieven van Spanje, Oostenrijk, Rome, Venetië en Nederland, en op menige andere plaats. Wanneer eenmaal met behulp daarvan een volledig en trouw verhaal zal zijn opgemaakt, zal het blijken hoe Karel's staatkunde geheel de voorlooper en de aanleiding voor die van Filips geweest is, en hoe onder diens opvolgers, het Oostenrijksche droombeeld eener wereldheerschappij logisch uitliep op het bederf, de verbrokkeling en de onmagt van dat Germaansche Rijk, dat Karel werkelijk bezeten had.

Ongelukkig werd nu de groote Republiek, die in weerwil der hulp van Engeland en Frankrijk, bijna alleen aan Spanje weerstand had geboden, in het eerste tijdperk van vrede bezocht door den demon der godsdiensthaat, dien zij zoolang de oorlog duurde had weten te bezweren. Ongetwijfeld werd de Nederlandsche Republiek door de verdeeldheid, die in haar binnenste heerschte en het treurig einde daarvan verzwakt, en haar arm verlamd. De uitwerking dier twaalf verspilde jaren trad aan het licht, zoodra het gemeenebest zich opmaakte tot den vernieuwden algemeenen strijd, volgende op dien beperkteren, waarin zij de hoofdrol vervuld had. In geringe mate slechts werd de wezenlijke zamenhang van den oorlog door den wapenstilstand

afgebroken. De dood van Johan van Cleef, die bijna zamenviel met de sluiting van het Bestand, was in de oogen van helderziende staatkundigen de noodwendige voorlooper van een nieuwen en algemeenen oorlog.

De geheime briefwisseling van Oldenbarnevelt wijst met bijkans profetische naauwkeurigheid den loop der gebeurtenissen en de nadering van een algemeenen strijd aan, terwijl dat treurspel nog in het verborgene lag en eerst na zijn dood zou afgespeeld worden. Meer dan iemand was hij gewoon, den staatkundigen gezigteinder te verklaren, en de teekenen des tijds naar waarde te schatten. Geen staatsman van het tijdvak van het Twaalfjarig Bestand kon met hem vergeleken worden, in ervaring, ruimen blik, staatkundig overleg en schranderheid van beheer. Doordrongen van de groote traditiën en gemeenzaam met de hoofdpersonen van een heldentijdperk; de vertrouwde vriend of geëerde raadsman van Willem den Zwijger, Hendrik IV, Elisabeth, en van de staats- en krijgslieden op wie zij steunden, met een leven gewijd aan het bestuur der hoogste aangelegenheden, stond hij, na Hendrik's en des tweeden Cecil's dood en na de verwijdering van Sully, alleen onder de natuurlijke leiders der menschheid.

Op het Engeland van Elisabeth, Walsingham, Raleigh en de Cecils, was het Groot-Brittannië van Jacobus gevolgd, met zijne Carr's en Carleton's, Naunton's, Lake's en Winwood's. Frankrijk, dat rouw droeg over Hendrik IV en nog zijn Richelieu wachtte, was onder de grepen van Concini's, Epernon's en Bouillon's, aan handen en voeten gebonden aan Spanje overgeleverd. Duitschland, van Rudolf aan Matthias vervallen, zag in 't verschiet Ferdinand van Stiermarken gereed om het honderd jaar oude gebouw der hervorming omver te halen. Slechts in de Republiek der Nederlanden leefden de groote krijgsman en de eenig overgebleven staatsman dier dagen. Op het oogenblik dat eene verademing was ingetreden, voordat, op een ruimer veld dan ooit, de strijd hervat zou worden tusschen de Spaansch-Oostenrijksche wereldheerschappij en de onafhankelijkheid der volken, tusschen de oude en eenige Kerk en den geest van godsdienstige gelijkheid, tusschen volksregt en wereldlijk en geestelijk despotisme, op dat oogenblik ware het te wenschen geweest, dat de krijgs- en de staatsman elkander ter zijde had-

den gestaan, en de republiek, bevoorregt door het bezit van twee zoodanige verdedigers, en door hare eigene daden aan het hoofd der partij van het verzet geplaatst, trouw aan zich zelve zou zijn gebleven.

Deze deelen bevatten eene vlugtige schets van Oldenbarnevelt's loopbaan, tot op het oogenblik dat in het jaar 1609 het Twaalfjarig Bestand met Spanje gesloten werd. De schrijver heeft in vroegere werken getracht de plaats en het aandeel van den grooten Advokaat aan te wijzen in de geschiedenis van den onafhankelijkheidsoorlog. Het zal nu blijken dat hij, in het tijdvak van het Bestand, de persoon is om wien zich alles groepeert. De geschiedenis van Europa, en met name die van de Nederlanden, Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitschland, kan niet volledig gewaardeerd worden. zonder de kennis van de plannen, de werkzaamheid en het lot van Oldenbarnevelt.

De bouwstoffen voor de schatting van zijn karakter en voor het oordeel over zijne regters zijn voorhanden in de nationale archieven van het land, welks eerste burger hij zoo langen tijd geweest is. Maar eerst sedert kort zijn zij toegankelijk geworden; brieven, staatspapieren en andere bescheiden zijn nog ongedrukt en slechts zelden ingezien. De heer van Deventer heeft drie hoogst belangrijke deelen der briefwisseling van den Advokaat uitgegeven; maar deze loopen niet verder dan het begin van 1609. Hij heeft zijn arbeid gestaakt, juist op het tijdstip waarmede deze deelen aanvangen. Ik heb die geheele briefwisseling nagenoeg doorgezien, benevens eene menigte andere papieren. Die arbeid valt niet ligt, want het handschrift van den Advokaat is welligt het moeijelijkste dat men zich voorstellen kan, en de papieren, hoewel bewaard met die bewonderenswaardige orde, die de Haagsche Archieven onderscheidt, zijn door veler handen gegaan eer zij hunne natuurlijke bestemming in de nationale schatkamer bereikten. Juist de bescheiden, die op het beruchte regtsgeding betrekking hebben bleven langen tijd voor het menschelijk oog verborgen, want Oldenbarnevelt's regters hadden zich onder eede verbonden de processtukken geheim te houden. En dat bleven zij, eeuwen lang. Eerst kort geleden is een klein gedeelte dier papieren door het Historisch Genootschap te Utrecht uitgegeven. De verhooren der regters en de antwoorden van Oldenbarnevelt zijn daardoor aan het Nederlandsch

lezend publiek bekend gemaakt; terwijl voor twee jaren de uitstekende geleerde, professor Fruin, nog de verhooren van Hugo Grotius heeft uitgegeven.

Papieren als deze, hoe belangrijk ook, maken slechts een gering gedeelte uit der bouwstof, waaruit het oordeel over deze ernstige gebeurtenissen kan gevormd worden. Ik zal daarom geene verontschuldiging aanbieden wegens de vele uittreksels, die ik in deze deelen heb gegeven, uit de briefwisseling van Oldenbarnevelt en uit andere handschriften van groote waarde — meest alle in de Hollandsche en Belgische Rijksarchieven — die aan het publiek onbekend zijn.

Ik heb zooveel mogelijk vermeden de godsdienstige twisten aan te raken, die zoo naauw verbonden zijn met de gebeurtenissen, welke ik getracht heb te beschrijven. Dit werk beoogt slechts eene politieke studie te zijn. Het onderwerp is rijk aan lessen, voorbeelden en waarschuwingen voor de burgers van alle vrije staten. Thans vooral, nu het republikeinsche regeerstelsel eene reeks van proefnemingen met meer of minder goed gevolg ondergaat, in het eene halfrond — terwijl het in ons eigen land (1) gevestigd, krachtig en onaangevochten is — levert de strijd tusschen centralisatie en provincialisme, en die tusschen de kerk, het zwaard en de magistratuur, om de heerschappij over een vrij gemeenebest, zoo als hij in de eerste groote republiek der nieuwere geschiedenis openbaar werd, stof tot diep nadenken op.

Zij die in dit werk eene geschiedenis zoeken der Dortsche Synode, zullen vruchteloos zoeken. De schrijver bezit noch het vermogen, noch den wensch, om te worstelen met de geheimenissen en hartstogten, die in dat tijdperk zoo veler zielen vervulden. Die Vergadering wijst eene staatkundige periode aan, en hare staatkundige zijde is naauwkeurig onderzocht; maar er is geene poging gedaan om den godsdienstigen drempel te overschrijden.

Het was voor mijn doel noodig, in de bijzonderheden de betrekkingen van Hendrik IV met de Nederlandsche Republiek te beschrijven, gedurende het laatste jaar van diens leven, dat het eerste is waarmeê deze geschiedenis aanvangt. Die betrekkingen

(1) De Vereenigde Staten van Noord-Amerika. *Vertaler.*

zijn van Europesche beteekenis, en de bronnen, waaruit zij gekend kunnen worden, vloeijen rijkelijk in de Nederlandsche en Belgische Archieven. Vooral de geheime briefwisseling, nu te 's Hage, van den bekwamen diplomaat François Aerssen met Oldenbarnevelt over de jaren 1609—1611, evenals verscheidene stukken te Brussel, zijn vol van de belangrijkste inlichtingen. Zij werpen een helder licht op de groote plannen, die Hendrik's hoofd op dat noodlottig tijdstip vervulden, en op diens buitengewone verzotheid op de jeugdige Prinses van Condé, waardoor die plannen doorkruist werden, en die zulke treurige staatkundige gevolgen had. Die episode maakt een noodzakelijk deel van mijn onderwerp uit, en is daarom naar de oorspronkelijke bronnen bewerkt.

Op nieuw gevoel ik mijne verpligtingen jegens mijn vriend, den heer Gachard, den uitstekenden schrijver en archivaris van België, voor zijn gestadig en vriendschappelijk dienstbetoon, terwijl ik de onder hem berustende stukken betreffende dit tijdvak bestudeerde. Meer bijzonder zijn dit de briefwisseling van den Aartshertog Albert met Filips III en diens ministers, en die met Peckius, zijn agent te Parijs.

Het is mij ook een groot genoegen de voorkomendheid en ijverige medewerking te erkennen, die mij bij mijne herhaalde studiën in het Nederlandsche Rijks-Archief, gedurende bijna twee jaren, door den Archivaris, den heer van den Bergh, en de heeren aan die instelling verbonden, de Jonge en Hingman, bewezen zijn. Zonder hunne hulp, zou het voor mij moeijelijk geweest zijn, het zoo goed als onleesbare handschrift van Oldenbarnevelt te ontcijferen en daarvan afschriften meê te deelen.

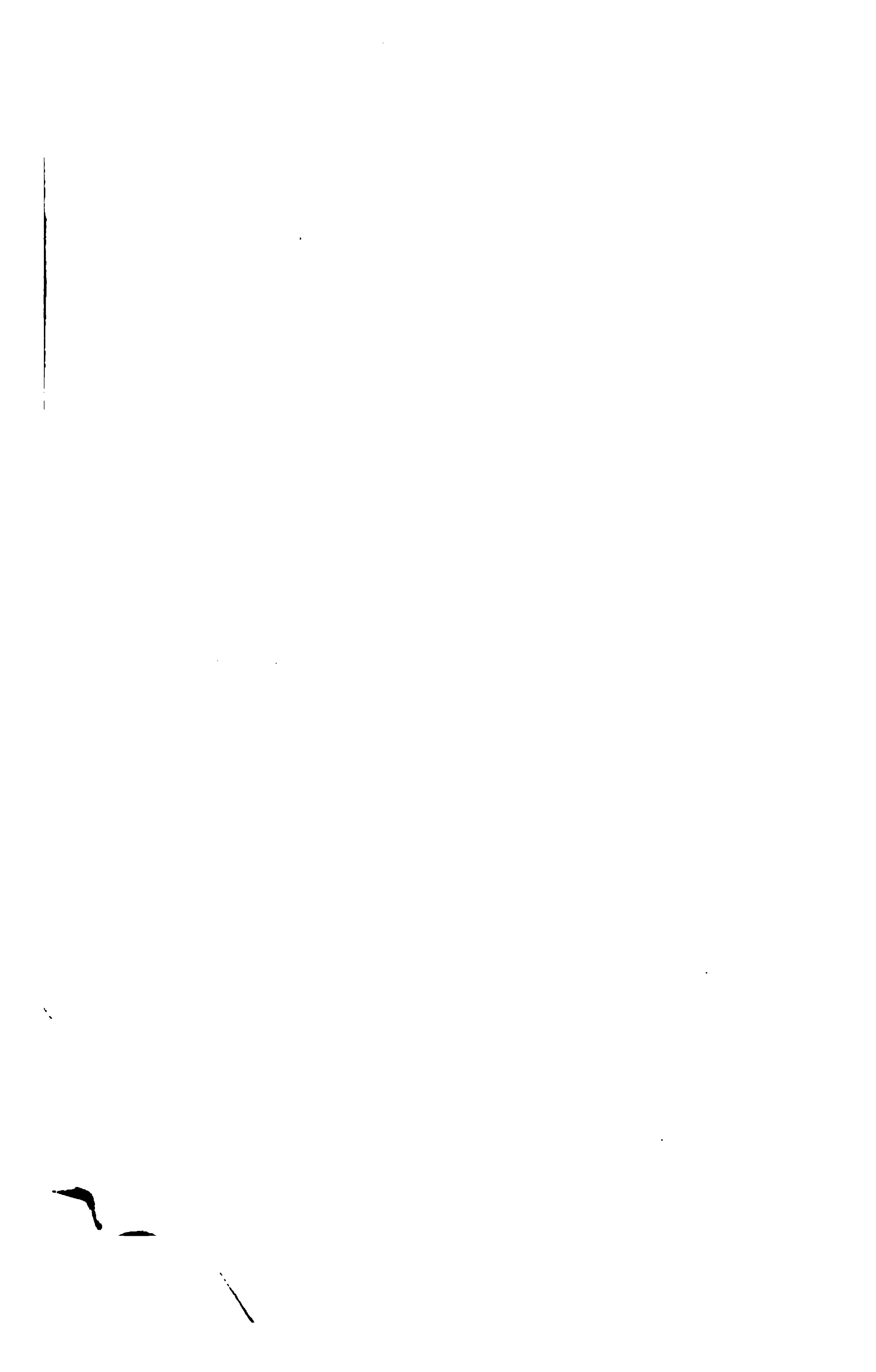
Ik moet ook den heer van Deventer dank zeggen voor de mededeeling van copiën van zeldzame handschriften tot mijn onderwerp betrekkelijk, waarvan sommige uit bijzondere archieven in Holland, en andere uit die te Simancas.

Er blijft mij nog over een enkel woord te zeggen omtrent den naam van den staatsman, wiens leven ik ga beschrijven. Zijne wezenlijke benaming, die waaronder hij altoos in zijn eigen land is bekend geweest, is Oldenbarnevelt, maar tijdens zijn leven, en doorgaands in de geschiedenis, van dien tijd af tot nu, is hij zoowel door Engelschen als door Franschen Barneveld geheeten, en deze schrijfwijze is dermate vastgesteld dat

zij, na eenige aarzeling, ook in dit werk is aangenomen. (1)

De schrijver neemt deze gelegenheid te baat, om zijne erkentelijkheid te betuigen voor de welwillendheid, waarmede zijne vroegere pogingen om een belangrijk tijdvak der Europesche geschiedenis tot toelichting, door het publiek zijn opgenomen, tegelijk met den wensch dat deze deelen der aandacht waardig mogen gekeurd worden. Zij zijn altans het resultaat van een ernstigen en naauwgezetten arbeid, volgens de oorspronkelijke bronnen der geschiedenis; maar het onderwerp is zoo ingewikkeld en moeijelijk, dat er vrees bestaat, dat de bekwaamheid tot schetsen en ontwarren der toestanden, niet geëvenredigd zij aan den ernstigen toeleg, waarmede de poging gedaan is.

(1) De *Vertaler* heeft zich veroorloofd den „wezenlijken" naam van Oldenbarnevelt te bezigen, zooals die door den staatsman zelf geschreven werd. De redenen door den heer Motley voor het volgen eener andere handelwijze aangevoerd, schijnen toch, vooral voor Nederlanders, minder afdoende te zijn.

GESCHIEDENIS

DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT.

EERSTE HOOFDSTUK.

Johan van Oldenbarnevelt de stichter der Republiek der Vereenigde Provinciën. — Maurits Stadhouder, en dienaar der Staten-Generaal. — De Unie van Utrecht gehandhaafd. — Oldenbarnevelt treft een compromis tusschen de burgerlijke en kerkelijke ambtenaren. — Zendingen naar Frankrijk, Engeland en Venetië. — De benoeming van Arminius te Leiden wekt verdeeldheid. — De Katholijke Ligue en de Protestantsche Unie. — Dood van den Hertog van Cleef en strijd over zijne nalatenschap. — De Keurvorsten van Brandenburg en Paltz-Neuburg, hoezeer onderling verdeeld, houden, op Oldenbarnevelt's raad, de Hertogdommen tegen den Keizer. — Onderhandelingen met den Koning van Frankrijk. — Hij verbindt zich met de Staten-Generaal, tot bescherming der „posséderende" vorsten, en bereidt zich ten oorlog.

Ik stel mij voor de loopbaan van een groot Staatsman te schetsen. Zonder de sombere en tragische gebeurtenissen, die zich onafscheidelijk aan den naam van dien Staatsman hechten, zou

hij welligt na verloop van twee en een halve eeuw betrekkelijk in vergetelheid zijn geraakt, en zou er niet meer dan eene nevelachtige herinnering zijn achtergebleven van de tegenwoordigheid van hem, die toch eenmaal een der voornaamste medespelers op het groote Europesche schouwtooneel is geweest, en aan wiens onvermoeid streven en arbeiden mede de gewigtigste en blijvendste uitkomsten waren te danken.

Zonder eenigen twijfel stond Johan van Oldenbarnevelt, Advokaat en Zegelbewaarder der kleine provincie Holland, gedurende een der meest bewogene tijdperken der menschelijke geschiedenis, bij geen staatsman onder zijn tijdgenooten achter. Evenwel wierp de eigenaardige staatsregeling en de historische stelling van de Republiek die hij bestuurde, evenzeer als de bijzondere, ja geheel buitengewone post dien hij bekleedde, een sluijer over zijne persoonlijkheid. Op menig gewigtig oogenblik, werden zijn diep verstand, zijne welsprekende stem, zijne rustelooze hand, zijne vruchtbare pen gezien, gehoord, gehoorzaamd door het groote publiek, door de Vorsten, de Staatslieden en Krijgsoversten van Europa; maar het was niet Oldenbarnevelt, die tot de wereld sprak. Het waren zijne meesters, „Hunne Hoogmogende de Staten-Generaal", die het jeugdige, magtige gemeenebest vertegenwoordigden. Verborgen achter dien overschaduwenden, maar tevens verheffenden titel, volbragt Oldenbarnevelt's geest zijne rustelooze taak.

Al wie in de Archieven des Lands den ontzaglijken voorraad oorspronkelijke stukken raadpleegt, zal verbaasd staan over de menigvuldige schifturen van de zoomoeijelijk te ontcijferen hand van den Advokaat. Brieven aan Vorsten, aan Generaals en Ambassadeurs, besluiten van Souvereine Vergaderingen, van handelsligchamen, van Indische maatschappijen, doorwrochte rechtsgeleerde historische betoogen omtrent de vraagstukken die Europa beroerden, ontwerpen van traktaten tusschen de toongevende Mogendheden, instructiën voor gewigtige zendingen, plannen van veldtogten, wetenschappelijke togten en ontdekkingen, verbonden tusschen de Staten, breede ontwerpen de geheele wereld omvattende, — zulke stukken, thans met het stof der eeuwen bedekt, geschreven met die kleine alle regelmaat missende letter, die de lezing van Oldenbarnevelt's handschrift tot eene wanhopige studie maakt, waren toen, maar dan in statelijken vorm en met het groot-zegel der trotsche burger-aristo-

cratie voorzien, de bescheiden, waarop eenmaal de kabinetten van Europa hunne geheele aandacht gevestigd hielden.

Niet zelden vindt men vier of vijf belangrijke depêches, in 's mans miniatuur schrift, zamengedrongen op een enkel vel papier. Opmerkelijk is het, dat hij geen ontwerp of ruwe schets opzette noch besloot, zonder de complimenten voluit te schrijven, die gewoonlijk aan den copiïst worden overgelaten, de vaste beleefdheidsbetuigingen van dien tijd, als in den aanhef: „Edele, mogende, erendfeste, zeer geleerde, wijze en voorzienige Heeren", en ten slotte: „Moge Godt Almachtich U bewaren en in syne heilige bescherming houden."

Daar zijn weinig menschen geweest, wier leven zoo naauw als het zijne met de geschiedenis des volks is zamengeweven. Van weinig groote mannen is echter de naam zoo in vergetelheid geraakt, en zoo zelden meer op de lippen der nakomelingschap. En toch lijdt het geen twijfel, dat even als Willem de Zwijger den grond legde tot de onafhankelijkheid der Vereenigde Nederlanden, Oldenbarnevelt de stichter der Republiek geweest is. Hij was nimmer in de gelegenheid, welligt zou hij niet in staat zijn geweest, zulke verbazende opofferingen voor het Gemeenebest te doen, als de Prins gedaan had: maar hij heeft zijn land met inspanning van alle krachten gediend, van zijn jeugdigen leeftijd tot in zijn ouderdom, met een volhardend pligtbesef, eene vastheid van plan, eene breedheid van opvatting, een rijkdom van hulpmiddelen, waarin geen enkel zijner tijdgenooten met hem kon wedijveren.

Had het land, welks eerste burger hij zoo lang geweest is, gelijke stelling onder de Staten van Europa behouden, als die het in de zeventiende eeuw innam, dan ware de naam van Oldenbarnevelt over de geheele wereld even bekend gebleven, als hij dit nog is bij de meeste zijner landgenooten. Nu nog, nadat twee en een halve eeuw sedert zijn dood verstreken zijn, kan zijn naam niet genoemd worden zonder vurige bewondering of hevigen haat op te wekken. Die naam is dermate vereenzelvigd met ééne partij, ééne rigting, één geloof, zoo onverbreekbaar verbonden met groote geschiedkundige gebeurtenissen, dat zelfs de geleerdste, gemoedelijkste, vaderlandslievendste onder zijne eigene landgenooten bezwaarlijk met geheele onpartijdigheid over hem spreken kunnen.

Een vreemdeling, die liefde heeft voor al wat groot en edel

in de geschiedenis dier beroemde Republiek is, en geene overgeërfde vooroordeelen bezit ten aanzien harer godsdienstige of staatkundige theoriën, kan althans die taak met zekere koelheid beproeven, al is hij zich bewust van de moeijelijkheid om volkomen regt te doen wedervaren aan een hoogst ingewikkeld onderwerp.

In mijne vorige geschriften over de Nederlandsche geschiedenis, heb ik getracht den loop der gebeurtenissen waarin het leven en werken van den Advokaat eene zoo groote rol speelde, te schetsen tot op het tijdstip, waarop Spanje, na een meer dan veertigjarigen hardnekkigen strijd, met der daad de onafhankelijkheid der Republiek erkende, en met haar een bestand
9 April voor twaalf jaren sloot. Dat verdrag was geteekend in
1609. het voorjaar van 1609. De tien volgende jaren waren in Europa betrekkelijk rustig, maar konden toch geenszins beschouwd worden als de vruchtbare, volle schoven van een vreedzaam tijdperk. Er was eene pause ingetreden, een toestand van verademing, waarin de giftige wolken die den dampkring der Christenheid gedurende bijkans eene halve eeuw bezwangerd hadden, onwillig waren weggetrokken, om zich op elk punt van den gezigteinder op nieuw zamentetrekken met toenemende, onheilspellende kracht. Op elk oogenblik kon de flaauwe zonnestraal, die aan de arme uitgeputte menschheid een straal van hoop gaf om zich op dagen van duurzamen vrede te mogen voorbereiden, weder verduisterd worden. Voor ons, late nakomelingen, is het juiste oogenblik van overgang der tijdperken, moeijelijk te onderscheiden. Zoo snel volgde de demonische strijd, dien wij den Dertigjarigen Oorlog noemen, op dien veertigjarigen strijd voor Nederland's onafhankelijkheid, welke zoo even geschorst was, dat wij gewoon zijn geworden te denken en te spreken over den Tachtigjarigen Oorlog, als over één volkomen, moorddadig geheel.

En inderdaad was het treurspel, dat weldra geheel Europa omvatten zou, te voorspellen uit de eerste jaren van onbetrouwbaren vrede. De gisting der zich ontwikkelende krachten deed reeds den bodem van de Christenheid schudden. De zonderlinge maar beteekenisvolle strijd om de nagelaten bezittingen van den Hertog van Cleef, gaf als een spiegel den nog verwijderden reusachtigen oorlog weer. Het zal noodig zijn de aandacht der lezers op het geschikte oogenblik op deze episode te vestigen,

want juist hier wendde Oldenbarnevelt al zijne scherpzinnigheid aan in het belang van den vrede en het behoud. Bedroevend is het echter te moeten opmerken, dat dit korte tijdperk van gewapenden vrede, hetwelk de Republiek na het bijna gedurende twee geslachten aanhoudend oorlogvoeren eindelijk veroverd had, door haar slechts besteed werd om in eigen boezem te wroeten. Het zwaard van den held die aan de zaak der vrijheid zoovele zegepralen verschaft had, had beter kunnen aangewend worden, dan tot eene poging van staatkundigen zelfmoord.

In eene schildering van het laatste tiental jaren van Oldenbarnevelt's veelbeteekenend leven, kan zijne persoonlijkheid misschien meer op den voorgrond komen, dan in eenig voorgaand tijdperk. Toch zal het moeijelijk zijn een draad van het groote historische weefsel van de Republiek en van Europa te ontwarren, waarmede zijn leven en werken is zamengeweven. Hij was een openbaar man in den volsten zin des woords, en zonder zijne tegenwoordigheid en invloed zouden de gedenkstukken van Holland niet alleen, maar ook die van Frankrijk, Spanje, Groot-Brittannië en Duitschland wezenlijk anders luiden. De Republiek maakte zulk een hoofdbestanddeel uit van het stelsel hetwelk Europa, meer nog naar de geloofsbelijdenissen dan naar de staatsgrenzen, in twee groote vijandelijke kringen verdeeld hield, dat de geschiedenis harer uitstekendste burgers overal met de algemeene geschiedenis der Christelijke wereld zamenvloeit.

De staatsregeling der Republiek had dit eigenaardige, dat daarin geen beginsel absoluut vastgesteld was. Bij de afwerping der vreemde overheersching en het veroveren der nationale onafhankelijkheid, hadden burgers noch edelen den tijd gehad om organieke wetten te maken. Evenmin was nog de tijd voor een grondig onderzoek der staatkundige of maatschappelijke zamenleving gekomen. Men rekende bijna uitsluitend met de feiten, en schikten die feiten zich op onlogische en onzamenhangende wijze, dan was het kwaad ernstig en bezwaarlijk te herstellen. Het is geen gering nadeel voor een gevestigd gemeenebest, de onzekerheid waar, bij wien en van welken aard zijne souvereiniteit is; en dit was de toestand waarin de Vereenigde Nederlanden verkeerden.

Voor de buitenwereld schitterden de roem en de heldendaden van hunnen grooten veldheer met zoo verblindenden glans, dat

menigeen hem als het wettige hoofd van den staat beschouwde, en bevriende Vorsten hem zonder twijfel als hun gelijke begroetten. Zoolang de oorlog geduurd had, voerde Maurits van Nassau een bijna koninklijken staat. Twee honderd officieren vereenigde hij dagelijks aan zijne tafel. Voorname edellieden en vorstenzonen waren zijne leerlingen en volgelingen. De glans van het oorlogsgezag en de eerbied voor zijne meerderheid in hetgeen toen voor de eerste van alle wetenschappen gold, omgaven den Prins met eene grootheid, die menig gekroond hoofd hem benijdde. Eene hooge jaarwedde, vereenigd met de voordeelen van den oorlog, schonk hem waarlijk vorstelijke inkomsten, zelfs voor dat nog de dood van zijn ouderen broeder Filips Willem het vorstendom en de welvarende bezittingen van Oranje in zijn bezit deed overgaan. Hij was een vijand van tegenspraak, willekeurig uit instinct zoowel als krijgsmansgewoonte, en verloor het geduld bij elke kritiek. Na langen tijd in zijn werkkring geen meester gekend te hebben, moest hij dien door de sluiting van het bestand aanmerkelijk zien inkrimpen, en hoewel de Staat hem edelmoediglijk beloonde, ook zijne inkomsten in hooge mate zien verminderen. Op staatkundig en godgeleerd gebied had hij ter naauwernood een voet gezet. Mogt hij in die ingewikkelde aangelegenheden een stap voorwaarts doen, en ook daarin de aandacht van het gemeenebest en van de wereld op zich vestigen, dan zou het misschien blijken dat de wetenschap van den krijg niet de eenige wetenschap is die ernstige voorbereidende studiën vordert. Daarbij was hij geen koning, geen meester zelfs over eene Republiek in naam, maar slechts de dienaar der Staten-Generaal, en Stadhouder van vijf uit de zeven Provinciën.

En de Staten-Generaal waren met der daad Johan van Oldenbarnevelt. Was er scherper tegenstelling denkbaar? De naijver begon alras zijn listige en onweêrstaanbaren invloed te doen gelden: dat magtige beginsel, waaruit de dwalingen der menschen, in den wijdsten zoowel als in den naauwsten kring, veel algemeener en meer afdoende verklaard worden, dan wijsgeeren of geschiedkundigen ooit hebben willen erkennen. En het zou niet aan heftige en gevaarlijke plannenmakers ontbreken, wier belang het was dien naijver aantewakkeren.

Toen het Twaalfjarig Bestand geteekend werd, waren de zeven Provinciën nog niet uitgeput of verarmd. Integendeel waren zij herrezen uit een veertigjarigen strijd zoo als geen ander volk

in de geschiedenis der menschen dien ooit tegen vreemde overheersching gevoerd had. Zij hadden behoefte aan rust en herstel: maar zij behoorden tot de voornamere groote Staten van dat tijdperk. Het valt niet ligt zich de tegenwoordige toongevende rijken terug te denken in den beperkteren kring van hun verleden; maar om te begrijpen hoe zeven geringe gewesten, door een gebrekkig bondgenootschap vereenigd, eene zoo uitstekende overwegende plaats in het Europesche statenstelsel der zèventiende eeuw konden innemen, moeten wij ons herinneren dat daar nog geen Duitschland, geen Rusland, geen Italië, geene Vereenigde Staten van Amerika was, naauwelijks een Engeland in den zin zoo als nu dat magtige rijk bestaat.

Frankrijk, Spanje, Engeland, de Paus en de Keizer waren de leidende mogendheden, met welke de Nederlanden dagelijks groote vraagstukken hadden te behandelen en besluiten te nemen. Want de studie van het staatkundig evenwigt onder de volken, thans, gelukkig welligt, al meer op den achtergrond geraakt, was toenmaals de eerste onvermijdelijke pligt van vorsten en staatslieden.

Spanje en Frankrijk hadden sedert lang, door de onderwerping der verschillende rijken waarin zij verdeeld geweest waren, hunne staatkundige eenheid voltooid. Zij waren de aanzienlijkste mogendheden, en noodwendig mededingers. Spanje, of liever het Huis Oostenrijk, in zijne twee groote takken verdeeld, jaagde steeds den gansch niet hersenschimmigen droom na eener wereld-monarchie. Spanje, zoowel als Frankrijk, kon, zij het al niet betrekkelijk, over grooter hulpmiddelen beschikken, dan de Zeven Provinciën. Hunne bevolking was ten minste driemaal sterker. De jaarlijksche inkomsten van elk der beide rijken, na aftrek der middelen die verpand waren, bedroegen omstreeks een millioen sterling. Engeland kon, op het laatst van Elisabeth's regering of in de eerste jaren van Jacobus, naauwelijks 600,000 of 700,000 pond jaarlijks opbrengen; terwijl de Nederlanden meermalen getoond hadden in staat te zijn, om tien of twaalf millioen gulden in een jaar optebrengen, wat ongeveer met een millioen sterling overeenkomt (1).

De jaarlijksche inkomsten van de geheele monarchie der Habs-

(1) De beste bronnen voor deze statistieke opgaven, die toch nog onvolledig zijn, worden gevonden in de *Relazioni* der Venetiaansche ambassadeurs Molin, Foscarini, Contarini, Correr en andere. Zie de uitgaven van Barozzi en Berchat, Venetië, 1863.

burgs zullen niet meer beloopen hebben dan 350,000 pond (1).

Alzoo stond het staatkundig spel — want een spel was het — geenszins wanhopig voor de Nederlanden, noch waren de hulpmiddelen der verschillende partijen zoo ongelijk verdeeld als bij den eersten oogopslag schijnen mogt.

De vrijmaking der Zeven Provinciën en hare vestiging als Republiek, die voor dien tijd eene vrije heeten mogt, en de kiemen eener nog grootere godsdienstige en staatkundige zoowel als handels-vrijheid bevatte, was reeds eene der belangrijkste uitkomsten van de Hervorming. Aan de waarschijnlijkheid van haar onafhankelijk voortbestaan werd, buiten hare grenzen, door weinig staatslieden geloofd; daar binnen was zij eerst sedert kort tot een bepaald geloofsartikel geworden. Het netelige vraagstuk harer erkenning en toelating in de Staten-maatschappij en de waarborging van den tijdelijken vrede door twee groote mogendheden, waren ten laatste door het genie van Oldenbarnevelt, onder de ongunstigste omstandigheden, tot een goed einde gebragt. Nu het Bestand gesloten was, was er al de wijsheid, het beraad en de moed van een praktisch en zelfstandig staatsman toe noodig, om de zaken der Republiek te leiden. Het onrustige tijdperk van vrede werd juist nu beroerd door oorlogzuchtige neigingen, en was daardoor weinig minder stormachtig dan de oorlog die zoo even geschorst was. De Republiek was gelijk een los zamenhangend vlot, drijvende op het vlak der zee, en bijwijlen ten halve overstroomd, maar dat met onschatbare waarde, voor haar zelve niet alleen, maar voor de geheele wereld, beladen was. Het had behoefte aan een waakzaam oog en een helder brein, om het te voeren over de ondiepten en de draaikolken, in eene rigting die nog door geen deskundige was aangewezen.

De souvereiniteit des lands, voor zoover deze in haren aard kan nagegaan worden, was verdeeld over en berustte bij elk dier vele zelf gekozene magistraats-ligchamen, die de steden bestuurden. Niets was meer ongerijmd, dan dat. In de praktijk werden die collegies vertegenwoordigd door afgevaardigden in de zeven Staten-vergaderingen, en deze zonden wederom hare gedeputeerden ter algemeene vergadering van Hunne Hoogmogenden de Staten-Generaal (2).

(1) GINDELY, 158.

(2) Zoodanige staatsregeling zoude, op eene grootere schaal en over een meer

De provincie Holland, rijker en magtiger dan hare zes zusters gezamenlijk zijnde, was begeerig zekere overmagt uitteoefenen, waarin ook door de andere over 't geheel werd toegestemd. Zoo bleef de Unie van Utrecht, sedert 1579, bij gebreke van iets beters, behouden als de grondslag van het gemeenebest.

De Advokaat en Grootzegelbewaarder dier provincie was daardoor met der daad de eerste Minister, de Voorzitter, de Minister van financiën en der buitenlandsche aangelegenheden van de geheele Republiek. Dat was de stelling die Oldenbarnevelt innam. Hij leidde de beraadslagingen zoowel in de Staten van Holland als in de Staten-Generaal, droeg de resolutiën voor en verdedigde groote maatregelen van staat, droeg zorg voor hunne uitvoering, nam de stemmen op, voerde de briefwisseling met en gaf voorschriften aan de gezanten, ontving en onderhandelde met de vreemde ministers, en vereenigde daarenboven in zijne hand al de verschillende draden der binnenlandsche staatkunde en van het snel zich uitbreidende koloniale stelsel der Republiek. Dat alles werd door Oldenbarnevelt sedert dertig jaren verrigt.

De Hervorming was nog in geenen deele gevestigd in die landen waar zij eerst den meesten voortgang gemaakt had. Maar het bestaan der nieuwe Republiek hing af van de uitkomst dier groote beweging, waardoor zij in het leven geroepen was. Het Protestantisme verloor terrein in Frankrijk, was wankelend in Engeland, en daarentegen schijnbaar voorspoediger in die uitgestrekte landen, waar juist de oude kerk weder haar meesterschap hernemen zou. Van de bevolking van Bohemen, waren misschien tien protestantsch tegen een papist (2), terwijl in de Vereenigde Nederlanden minstens een derde der bevolking aan het Katholicisme gehecht bleef.

uitgestrekt grondgebied, eene onmogelijkheid geweest zijn. Slechts door de beperktheid van terrein werd voorkomen, dat de staatkunde der Republiek tot zwakheid verviel, in plaats van die buitengewone veerkracht te openbaren, die de wereld verbaasde. Het geheim harer kracht lag in het democratisch beginsel, het gevoel van nationale onafhankelijkheid en van volksvrijheid, die de grondslagen dezer kleine stedelijke souvereiniteiten uitmaakten. Ware zoodanige staatsregeling door de stichters van het Amerikaansche gemeenebest, in plaats van vermeden, nagebootst geworden, de gevolgen zouden waarschijnlijk noodlottig geweest zijn. Eene snelle oplossing van het geheel, en de geboorte van een honderdtal staatjes, verschillend van godsdienst, wetten en taal, zouden dan de vermoedelijke verschijnselen geweest zijn, op denzelfden bodem, die thans de Vereenigde Staten draagt.

(2) Gindely.

De godsdienststrijd in Bohemen en andere landen van het Huis Habsburg zou alras leiden tot een oorlog, waarvan niemand nog de uitgestrektheid en den gruwel voorzien kon. De Katholijke Ligue en de Protestantsche Unie verdeelden Europa allengs in twee magtige bondgenootschappen. Zij zouden voor jaren werk verschaffen aan millioenen vrijbuitende huurlingen, die moord en plundering beschouwden als de meest wettige industrie, waaraan het menschdom zich wijden kan. Het Heilige Rijk, dat zoo wonderlijk de slechtste bestanddeelen van despotisme en republicanisme in zich vereenigde, hield geheel Duitschland en half Europa in voortdurende spanning over de telkens weerkeerende verkiezing van een Rijks-voorzitter. Een tooneel waarop de meest alledaagsche personen een half tragisch, half comisch spel dreven van dwaasheden, intrigues en misdaden, en waar wezenlijke ernst en geestkracht bij voortduring onderdrukt werden, was thans de voornaamste schouwplaats die de geheele Christenheid in spanning hield.

Daar was eigenlijk slechts één vorst in Europa, en dat was Hendrik van Béarn. De mannen die te Madrid, Weenen en Londen op den troon zaten, zouden onbekend geleefd hebben en gestorven zijn, indien zij geene kroon hadden gedragen; en ofschoon er hier en daar vele waren die zich met grooten ophef voor Staatslieden uitgaven, waren er inderdaad slechts weinige. Onder deze was er geen grooter dan Johan van Oldenbarnevelt, had er geen zwaarder en ingewikkelder taak te vervullen dan hij.

In 1547 te Amersfoort geboren uit het oude riddergeslacht der Oldenbarnevelts, en zoowel van vaders als van moeders zijde van patricisch bloed, had hij evenwel geene groote bezittingen geërfd, en was hij van jongs af een vlijtig leerling en een werkzaam mensch. Hij was niet gewoon op zijn stamboom te roemen, tot dat op lateren leeftijd, aangerand door den vuilsten laster, die zijne naaste en verste bloedverwanten beschuldigde van alle mogelijke en onnoembare misdaden en hemzelven het brandmerk der laagste afkomst poogde in te drukken — alsof hierdoor zijn persoonlijk karakter en zijne verdiensten met meer regt konden worden miskend — hij genoodzaakt was aan de wereld de zuiverheid en oudheid van zijn wapen aan te toonen, en uit de landsarchieven van vroegere eeuwen eene eerbiedwaardige rij aantewijzen van edele voorvaders van hoo-

gen rang en stand. Zonder voorouders, om zich op te beroepen, mogt Oldenbarnevelt zich zelf nog hooger geplaatst achten, door het goddelijk regt van verstandelijke meerderheid; maar daar de leugen eenmaal zijn geslachtsboom aangerand had, mogt de staatsman niet nalaten de waarheid bekend te maken.

Hij had grondige studiën volbragt op de hoogescholen in de Nederlanden, Frankrijk, Italië en Duitschland, zoodat hij op jeugdigen leeftijd reeds een uitstekend jurist was. Zijn rijpere leeftijd viel te midden van den grooten vrijheidsoorlog, waaraan hij als vrijwilliger op zijne eigene kosten deelnam. Bij de rampspoedige poging tot ontzet van Haarlem had hij bijna het leven verloren; het beleg van Leiden had hem eene ziekte op 't lijf gehaald, die hem de vreugde benam van den zegevierenden afloop bijtewonen.

Nadat hij met den besten uitslag zijne praktijk voor de geregtshoven in Holland uitgeoefend had, was hij op negen en twintigjarigen leeftijd tot den belangrijken post van pensionaris van Rotterdam geroepen. Zoo lang Willem de Zwijger leefde, was deze alles in alles voor zijn land, en Oldenbarneveld was er fier op onder zijne meest geachte en trouwste raadslieden te behooren. Toen Willem's dood een oogenblik de krachten der Republiek scheen te verlammen, was het Oldenbarnevelt die, vooraan onder de Hollandsche staatslieden, zelf nieuwen moed vatte, en dien allerwege deed herleven.

De onderhandelingen over de opdragt der souvereiniteit in Holland aan den Prins stonden, op het oogenblik van zijn dood, op het punt van voltrokken te worden. Dat souverein gezag aan diens zoon Maurits, toen een jongeling van achttien jaar en nog student te Leiden, optedragen, zou aan vele in zulk een tijd van crisis eene dwaasheid geschenen hebben, ofschoon Oldenbarnevelt gezind was dat plan te bevorderen. De Staten haastten zich toen onder zijne leiding de souvereiniteit of het beschermheerschap over al de gewesten aantebieden, eerst aan Engeland, daarna aan Frankrijk.

Oldenbarnevelt werd aan het hoofd der ambassade geplaatst, en was inderdaad het onmisbaar hoofd van al de belangrijke zendingen, die in dit tijdperk zijner loopbaan naar deze beide rijken afgevaardigd werden. Beide vorsten weigerden, bijkans met minachting, de aangeboden kroon, die hun noodwendig een oorlog met de magtigste mogendheid der wereld op den hals zou

halen, zonder een in hunne schatting voldoend aanzien of voordeel op te leveren.

Hoewel de souvereiniteit afwijzende, beloofde Elisabeth toch hulp, en zond zij Leicester, als Gouverneur-Generaal, met een corps Engelsche troepen. Met het doel om te voorkomen dat daardoor de Provinciën nader tot eene eenheid zouden gebragt worden, een maatregel die in het Bourgondische tijdvak meermalen beproefd, maar altoos met goed gevolg door den geest van provincialisme bestreden was, stelde Oldenbarnevelt nu voor, Maurits van Nassau Stadhouder over Holland te maken, en werd die benoeming door hem doorgedreven, tegen eene sterke oppositie en te midden van onstuimige debatten. Kort daarna werd hij aangezocht, zoowel door de edelen als door de steden van Holland, om den post van Advokaat dier provincie te aanvaarden. Na voor die betrekking herhaaldelijk bedankt te hebben, liet hij zich ten laatste over halen ze aantenemen,
1586. maar onder deze gewigtige voorwaarde, dat indien ooit eenige onderhandeling geopend mogt worden met het doel Holland weder onder het gezag van den Koning van Spanje terugtebrengen, hij zich van zijn post ontheven zou rekenen (1).

Zijn broeder Elias volgde hem op als pensionaris van Rotterdam, en van nu af aan is de geschiedenis van den Advokaat één met die van zijn land. Hij was, hoewel Stichtenaar van geboorte, krachtens eene oude overeenkomst tusschen Utrecht en Holland, bevoegd om ook hier alle betrekkingen te vervullen. Trapsgewijze, zonder eenige kuiperij of ongeoorloofden ijver, alleen door de hem aangeboren meerderheid en door de magt der omstandigheden, werd hij het staatkundig hoofd van de Unie. Hij schiep en onderhield een voor de tijdsomstandigheden bewonderenswaardig stelsel van openbaar crediet, zonder hetwelk het onmogelijk geweest ware den oorlog ten einde toe voltehouden.

Toen het Stadhouderschap in Gelderland, Utrecht en Overijssel open kwam, was het weder Oldenbarnevelt's magtige invloed en gehechtheid aan het Huis van Nassau, die de verkiezing van Maurits aldaar tot stand deed komen. Aldus was die jeugdige krijgsman, die reeds blijken van groote militaire talenten gegeven had, binnen zes jaren na zijns vaders dood, Stadhouder, Kapitein- en Admiraal-Generaal geworden van vijf der zeven vereenigde gewesten.

(1) „Waeragtige Historie, uitg. 1670”, bl. 23.

Ongeveer ter zelfder tijd begon de groote vraag omtrent de wederzijdsche verhouding van Kerk en Staat — een vraag die naar Oldenbarnevelt's vaste overtuiging tot de levensvragen der eeuw behoorde, en waaromtrent hij voor zichzelven tot een vast besluit gekomen was — eene althans gedeeltelijke oplossing te vorderen. Het was wel niet te verwachten dat eenig staatsman, wie ook, zijn eeuw zoo ver vooruit zou zijn, dat hij volkomen gelijkstelling in zake van godsdienst zou hebben voorgestaan. Echter had de verdraagzaamheid in zooverre gezegevierd dat de verschillende kerkgenootschappen, het R.-K. daaronder begrepen, geduld werden, — indien het onthouden van een onderzoek naar de gewetensovertuiging en wat in de huiskamer geschiedde, tolerantie mogt genoemd worden; — en dit was reeds eene groote vooruitgang vergeleken met de doorgaande praktijk der zestiende eeuw. Het verbranden, ophangen en levend begraven van lieden die geen andere schuld hadden, dan dat zij zich niet konden vereenigen met de heerschende kerk, was langzamerhand in onbruik geraakt. Maar daar was toch een heerschende kerk: de hervormde godsdienst, gegrond op de Nederlandsche geloofsbelijdenis en den Heidelbergschen Catechismus. En daar was ook een algemeen erkend beginsel, dat toen door geheel Europa als de voornaamste vrucht der hervorming werd beschouwd: „*cujus regio, ejus religio*" — een beginsel dat toch inderdaad eene niet minder onbeschaamde miskenning was van het regt des vrijen gewetens, dan een uit den hemel gedaald leerstuk van onfeilbaarheid. De Landsheer, na zich de inkomsten en goederen der oude kerk te hebben toegeëigend, legde nu zijn eigen geloof aan zijne onderdanen op. In het koninklijke geweten waren de milioenen gewetens mede begrepen. In een Staat als de Nederlanden, waar geen landsheer was, moest dit beginsel onvermijdelijk leiden tot een strijd om de heerschappij, welke de nieuwe kerk en de burgerlijke overheid elkander betwistten. En op dit tijdstip, volgens Oldenbarnevelt's overtuiging voortdurend, was dit punt van nog meer overwegend belang dan de vraag omtrent het leerstelsel. In Engeland was het uitgemaakt, dat er geen gezag zou staan boven den Koning. Nu Hendrik VIII, Elisabeth en Jacobus pausen in hun eigen rijk geworden waren, gevoelden zij in plaats van afkeer, veeleer voorliefde voor het oude dogma en voor een schitterenden eeredienst. Maar in de Vereenigde Provinciën, even als in Frankrijk, Duitschland en Zwitserland,

was de Hervorming, voor zoover zij inderdaad tot stand was gebragt, veel doortastender geweest, en was er luttel overgebleven van kerkelijke praal of aristocratische hierarchie. Niets was strenger dan de eenvoud der Hervormde Kerk, niets gebiedender dan haar dogma, niets onfeilbaarder dan haar geloof. Zij was de ware godsdienst, en geene andere. Maar wien behoorden de kerkgebouwen, de prachtige oude kathedralen in de steden — in vroeger tijd gesticht door het vroom geloof des volks, dat ook daardoor kwijtschelding van zonden hoopte te verwerven — en de nederiger, maar toch fraaije bedehuizen in de kleine plaatsen en dorpen? Aan den Staat, beweerde Oldenbarnevelt, als woordvoerder der overheid, aan de gemeente, vertegenwoordigd door de Staten der Provinciën en de stedelijke regeringen. Neen, — luidde het antwoord, — aan de Kerk zelve, de eenige ware Kerk, vertegenwoordigd door hare ouderlingen, diakenen en predikanten.

Aan wien kwam het regt toe, om wetten en verordeningen voor de openbare eeredienst voorteschrijven, predikers, kerkedienaren, onderwijzers, kosters te benoemen? De Kerk beweerde, aan de Classis en de Synode, onder de leiding van den Heiligen Geest. Maar de magistraat zeide, aan het burgerlijk gezag, dat de kerken onderhoudt en de geestelijken betaalt. De Staten van Holland zijn even goed Souvereinen als de Koningen van Engeland of Denemarken, de Keurvorsten van Saksen of Brandenburg, de magistraten van Zürich, Basel of andere Zwitsersche kantons. „*Cujus regio, ejus religio.*"

In 1590 werd een compromis getroffen, onder de leiding van Oldenbarnevelt. Er werd overeengekomen, dat een collegie voor benoemingen zou zamengesteld worden uit burgerlijke en kerkelijke ambtenaren, in gelijken getale. Zoodoende zouden de belangen van godsdienst en onderwijs gewaarborgd worden.

Die regeling voldeed tamelijk wel zoolang de oorlog duurde. Uitwendige drang bedwong de godsdienstige hartstogten, en vooralsnog waren er luttel voorteekenen van scheuring in de heerschende kerk. Maar er zou een tijd komen, waarin de strijd tusschen kerk en staat met eene woede uitbreken en zich zoover uitbreiden zou, als op dat oogenblik niemand zich vermogt voortestellen.

Op het laatst dezer eeuw maakte Hendrik IV vrede met Spanje. Dat was een hagchelijk tijdstip voor de Vereenigde Ge-

westen. Wederom werd Oldenbarnevelt naar den Koning afgevaardigd. In zijne staatkunde, even als in die van Willem den Zwijger, was vriendschap met Frankrijk, wie daar ook aan de regering zijn mogt, het hoofdpunt. Een verbond tusschen dat rijk en Spanje ware de ondergang der Republiek; daarentegen zou, door de vereenigde krachten der Provinciën, van Frankrijk en Engeland, de zaak der Hervorming zegevieren, het Spaansche wereldrijk vernietigd worden, en de nationale onafhankelijkheid gered zijn.

Hendrik verzekerde den afgevaardigde, dat het traktaat van Vervins onvermijdelijk was, maar dat hij nooit zijne oude bondgenooten verlaten zou. Ten bewijze daarvan zou hij, ofschoon hij zich bij dat traktaat verbonden had om geene openlijke of geheime hulp aan de Staten te geven, hen toch bijstaan met 1,300,000 kroonen, in vier jaren te betalen. Hij erkende groote verpligtingen jegens zijne goede vrienden de Staten te hebben, en zeide dat er in het tractaat geene enkele bepaling voorkwam die hem belette zijne schulden te kwijten.

Het was op ditzelfde tijdstip, dat de Koning aan Oldenbarnevelt zekere bijzondere werkzaamheden toevertrouwde, waarvan de opdragt in de gebruiken van den tijd en het land schijnt te hebben gelegen, maar die hij op dat oogenblik niet bij magte was te beloonen. Hij beloofde hem daarvoor eene ruime vergoeding, in betere dagen. Oldenbarnevelt, die twaalf jaren daarna 20,000 gulden voor zijn arbeid ontving, bekende dat hij liever één duizend op dat oogenblik zou ontvangen hebben.

Van daar trok de Advokaat, door Justinus van Nassau vergezeld, naar Engeland, waar hij menige stormachtige zamenkomst met Elisabeth had. De Koningin zwoer met vele eeden dat zij ook vrede met Spanje maken zou, en drong er bij de Staten op aan hetzelfde te doen, en zich aan hunnen ouden dwingeland te onderwerpen: ook vorderde zij onmiddelijke betaling van een millioen Pond Sterling, ter voldoening van oude jegens haar aangegane schulden. De Staten hadden, op dat oogenblik, even goed een milliard kunnen betalen. Het bedrag der schuld werd eindelijk, met onderling goedvinden, op 800,000 pond vastgesteld, en de pandsteden zouden, tot op de kwijting daarvan, door de Engelsche troepen bezet blijven. Vandaar, dat Engeland zich nog langen tijd in zekere mate als souverein en eigenaar in de Republiek beschouwde; maar Oldenbarnevelt

vormde van dat oogenblik af het plan, zijn land van dien overlast te bevrijden, en dat pand aftelossen, hoe eerder hoe beter. Zoolang toch vreemd krijgsvolk, onder het bevel van militaire gouverneurs, op den Nederlandschen grond legerde, kon deze slechts ter naauwernood vrij genoemd worden; bovendien had men voortdurend het ontzettende schrikbeeld voor oogen dat door een plotselingen vrede van Engeland met Spanje, deze belangrijke steden, de sleutels tot de verdediging des lands, in de magt van hun vroegeren dwingeland konden terugkeeren.

Elisabeth werd evenwel ten laatste bevredigd door de welsprekendheid van den Advokaat. „Ik zal u helpen", verzekerde zij hem, „al waart gij tot den hals onder water; *jusque-là*" voegde zij er bij, wijzende op haar kin.

Vijf jaren later werd Oldenbarnevelt voor de vijfde maal aan het hoofd van een aanzienlijk gezantschap naar Engeland gezonden, om Jacobus met zijne troonsbestijging geluk te wenschen. Hij leerde toen dien vorst doorzien, met wien hij zoo belangrijke betrekkingen te onderhouden had, en die op zijne loopbaan zulk een noodlottigen invloed uitoefenen zou. Eindelijk was de tijd daar, waarin vrede tusschen Spanje en zijne opgestane gewesten kon getroffen worden. De oude wetten en privilegiën, de onafhankelijkheid der Staten en daaronder begrepen de bevoegdheid om den Hervormden godsdienst in te voeren, waren door een strijd van veertig jaren verzekerd.

Spanje achtte zijne eer bewaard door een luttel woord. Het stemde er in tôe, met zijne oude onderdanen te onderhandelen „*als*" met staten waarop het geene aanspraken bezat. Met behulp van dit woord werd, na eene tweejarige onderhandeling, die door den invloed van Maurits en de oorlogspartij onophoudelijk tegengewerkt werd, het Bestand voornamelijk door den vasten wil van Oldenbarnevelt tot stand gebragt. Het hoofddoel van den oorlog was bereikt. Het land was door bijna eene halve eeuw van bloedvergieten uitgeput. Het werd tijd te bedenken, dat het ook vrede zijn kon.

Het verdrag werd gesloten, en de bekrachtigingen werden met de gewone geschenken van vrij aanzienlijke geldswaarde aan de onderhandelaars, uitgewisseld. Oldenbarnevelt verzette zich wel tegen het volhouden van deze laatste gewoonte, en beweerde dat die geschenken ten algemeenen nutte besteed moesten worden. Hij werd echter overstemd door degenen, die meer

dan hij naar belooningen haakten, en nam om geen uitzondering te maken zijne geschenken even als de overige onderhandelaars aan. (1).

De bijzonderheden der onderhandeling zijn door den schrijver in de voorgaande deelen verhaald, waarop het tegenwoordige ten vervolge strekt. Het was alleen noodig nog eens op enkele punten in de loopbaan van den Advokaat te wijzen, tot op het tijdstip waarmede deze geschiedenis eigenlijk aanvangt. Hun invloed op latere gebeurtenissen zal van zelve in 't oog vallen.

Het Bestand was het werk van Oldenbarnevelt, Maurits en zijn aanhang haatten het.

In 1606 liet de Advokaat zich tegenover den gezant der Staten te Parijs aldus uit: „Ik duchte dat onse vianden ofte quade rapporten de oorsaeke van onse swaricheyden syn. Op particuliere adviesen moet geen fundament gemaekt worden. Gelooft en doet gelooven, dat meer als de helft van de ingesetenen, in de steeden en platten lande, tot vreede inclineert, en dat ick duchte, by vordere adversiteyten, dat de anderen niet constant sullen blyven, principaelyck ten aensien de landen van alle neringen, welvaert ende navigatie, door de handelingen van Vrankryck en Engelant, berooft syn. Ick hebbe altyd gemeent dat voor Syne Majt. dienstelyck was, ons te houden in puncten om ons tot synen dienste te mogen gebruyken; want mitten Spanjaert in vrede te blyven is buyten alle apparentie" (2).

De Koning had zich verbonden een tweetal Fransche regimenten in Staatsche dienst te laten, en voor hun onderhoud te zorgen door het betalen eener jaarlijksche som gelds. Maar de oorlogsuitgaven waren steeds toenemende, en de uitkomsten daarentegen gering. De Advokaat verklaarde nu, dat de Staten, wilden zij geen verlies lijden „aen reputatie ende plaatsen", elke maand dat zij het veld hielden, 200,000 pond betalen moesten, boven en behalve de gewone uitgaven, en somtijds nog meer. Die som zoude, over negen maanden, de geheele subsidie des Konings verslinden. Om in Maart of het begin van April te velde te wezen, moesten zij verzekerd zijn van eene buiten-

(1) „Waerachtige Historie", 105.
(2) Oldenbarnevelt aan Fr. Aerssen, 18 Januarij 1606. (Nederl. Rijks-Archief, HS.)

gewone bijdrage van 200,000 kroonen, en van gelijke som in Junij of Julij (1).

Achttien maanden daarna, terwijl de schitterende overwinning van Heemskerk voor Gibraltar (2) haar schrikwekkenden invloed op de kwijnende vredesonderhandelingen uitoefende, bragt de Advokaat den Koning van Frankrijk wederom de moeijelijkheden onder het oog, waarmede voor de Republiek het volhouden van den oorlog gepaard ging. Spanje was de gemeenschappelijke vijand, geen vrede of rust bestaanbaar voor de andere mogendheden, zoolang Spanje in het hart van Westelijk Europa genesteld was. De Nederlanden streden niet slechts voor hun eigen zaak, maar voor die der vrijheid en onafhankelijkheid, tegen de alles overweldigende wereldmonarchie. En hunne hulpmiddelen teerden weg, terwijl nu toch de gunstige gelegenheid daar was om eenige vrucht te plukken van hunne vroegere inspanning en opoffering.

„Men doet ons twijfelen," — zoo schreef hij aan den gezant te Parijs, — „of des Coninx van Spanien aggreatie komen sal, vermits dese défaite nyet wel by de Spanjaerts sal kunnen gedigereert worden. Daerentusschen syn onse lasten verre boven alle vermogen, als UEd. uytten ingeleiden staet sal kunnen verstaen, die ten naesten by nae den noot ende practyque tot eene vigoureuse defensie te lande en een redelycke ordre te water, en om de zaeken buyten confusie te houden, nae de waerheyt gemaekt is. Tot yet meer als de helft van de costen souden de Provinciën middelen kunnen vinden; maer het verschilt veel dat de helft verschilt. Het souvereine en verzeekerste remedie soude wesen, 't geen lang versocht, dickwijls geprojecteert, en somtijts ten naeste tot executie is geprepareert geweest, naementlyck dat de naegebure Coningen en Republyquen mit ernst de saeke by de hant souden nemen, om de Spanjaerts en heure adherenten uyte Nederlanden tot over het geberchte te doen vertrecken. Hun Staet mach toch nyet lyden dat zoo groote macht van volck van oorloge van beide crygende deelen in de Nederlanden by den anderen gehouden wort, en veel min dat dese Landen vallen in der Spanjaerts of heurer adherenten gewelt, om daeruyt met meerdere macht en commoditeyt alle

(1) Oldenbarnevelt aan Fr. Aerssen, 18 Januarij 1606. (Nederl. Rijks-Archief, HS.)

(2) Zie „History of the Un. Neth." IV, Hoofdst. XLVII.

Coningen, Princen en Republyquen te becrygen. 'Tselve moet by het eene of andere middel belet worden; en behoort voor een iegelyck genoech te wesen, dat wy nu tusschen dartich en veertich jaren een vast bolwerck jegens de Spaensche ambitie geweest zyn. Onse constantie en patientie behoort met raet en daet zulx gestyft en gesterkt te worden, dat wy mogen subsissteren, sonder dat een christelyck mededoogen of eene cleyne assistentie daertoe souffisant is. Gelooft, en doet gelooven, dat de jegenswoordige constitutie van onse zaeken meer hulp van raet en gelt noodich heeft als oyt te voren, en datter nyet beter kan besteet worden als tot zulcken eynde. De Heeren Janin, Busenval en Russy zijn nu alhier twaelf dagen geweest. Wy hebben vaste hope, dat andere Coningen en Prinsen oock de patiente alhier besoecken zullen, met last om souveraine remedien te adhiberen.

Wilt geene geruchten lichtelyck gelooven. Wij kennen onse partye, en zeggen mette verstandigen: *Metuo Danaos et dona ferentes.* Wij gelooven van heure harten nyet anders als te voren; *sed*, *ultra posse non est esse.* Meer lasten te houden als men betalen kan, moet militaire alteratie brengen; de gemeente te beswaren boven vermogen, brengt mede confusie populaire, bysonder *rebus adversis*, daervan 't voorleden jaer de beginselen zijn gesien; en sonder macht van volck, is de vyant niet te wederstaen.

UEd. leste brieven zyn geweest van den 17 Mey. Myn advies is hem te betrouwen op zyne oprechte proceduren, en met patiencie alles te overwinnen, daermede detracteurs en calumniateurs best geconfundeert worden. Verzeekert Zyne Majt., den Heere van Villeroy en anderen, dat ick onse ruine en Zr. Ms. ondienste nae myn uyterste vermogen zal helpen weren" (1).

Het vredesverdrag werd gesloten, en van dat oogenblik af was de strijd tusschen den eersten staatsman en het groote legerhoofd der Republiek onvermijdelijk. Het aanzien van genen won bij den dag, terwijl de werkkring van dezen voor eene wijle afgesloten was. Zoolang de oorlog duurde, was Maurits, na Hendrik IV, de voornaamste persoon in Europa geweest. Hij had in die atmospheer van magt geleefd, aan wier giftigen invloed het zoo moeijelijk is te weerstaan, en door wier waas

(1) Oldenbarnevelt aan Fr. Aerssen, 2 Junij 1607 (R. A.)

een gewoon sterveling voor de oogen der menigte zich tot het bovennatuurlijke schijnt te verheffen. De aandacht der geheele Christenheid was op hem gevestigd geweest. Nog nooit vóór hem, waren zulke belegeringen, zulke kampen, was zulk eene krijgstucht, zulk een wetenschappelijk krijgvoeren gezien. De jeugdige aristocratie uit alle landen verdrong zich in zijn leger om de oorlogskunst te leeren; want hij had door zijne studie der oudheid hersteld wat edel in dat vak was, en tot eene kunst weten te verheffen hetgeen sedert lang ontaard was in roof, plundering en slagterij. Sedert hij met eene onmiskenbare heldhaftigheid en met uitstekend gevolg een der meest gewigtige en schitterende veldslagen van later tijd gewonnen had, was hij een hoofdfiguur in de geschiedenis dier dagen geworden. Heidensche volken zagen tot hem als een der eerste vorsten van de Christenheid op. De Keizer van Japan rigtte zich tot hem als zijn broeder, verzekerde hem dat zijne onderdanen in hun handel op die verwijderde streken bescherming zouden vinden, en legde zijne verlegenheid aan den dag over de aanbieding eener vriendschap, die hij van zijn kant zeide zoo weinig te verdienen (1).

Sedert zijn eersten mannelijken leeftijd, was Maurits regeerder en legeraanvoerder geweest, en hij was nu in de kracht zijns levens, in zijn twee-en-veertigste jaar. Zelf van keizerlijke afkomst en door bloedverwantschap of aanhuwelijking met de doorluchtigste regerende huizen verbonden, een erkend meester in de echt koninklijke en edele wetenschap van den krijg, was hij van het hout waarvan koningen gemaakt worden, en behoorde hij krachtens het toenmaals heerschende goddelijke regt tot het geslacht der koningen. Zijns vaders dood alleen had diens verheffing tot den troon van Holland belet, en het bezit dezer souvereiniteit over de helft der Vereenigde Nederlanden zou ontwijfelbaar tot de heerschappij over al de zeven provinciën, welligt zelfs over de toen nog onderworpene, hebben geleid. Zulk een vorstendom ware bevolkter en oneindig rijker geweest dan het toenmalige Groot-Brittannië en Ierland! Maurits was toen nog student te Leiden, en zijne vermogens waren te weinig ontwikkeld, dan dat men geregtvaardigd zou geweest zijn om hem, in die crisis, in zijns vaders plaats te stellen.

(1) Van Meteren, p. 651; De la Pise, p. 752.

De Nederlanden werden tot een bondgenootschap van aristocratische republieken gedreven, niet zoozeer omdat zij het vaste plan hadden een republiek te vormen, als wel omdat zij geen Vorst, hetzij vreemdeling of inlander, bekomen konden. De bescheiden der aanbieding van de souvereine grafelijke waardigheid aan Prins Willem, waren in Maurits' bezit gebleven, en een paar jaren vóór het sluiten van het Bestand was door toedoen van Oldenbarnevelt, op eene bijzondere vergadering van de invloedrijkste personen, de vraag in behandeling genomen, in hoever het wenschelijk en mogelijk was, de souvereiniteit, die wezenlijk aan den vader was toegekomen, aan den zoon optedragen. De bedenkingen waren echter zoo talrijk, en het plan scheen voor Maurits zelf zoo vol gevaren te zijn, dat het ook door zijne beste vrienden, waartoe ongetwijfeld de Advokaat behoorde, werd opgegeven.

Er bestond geene reden waarom de gelukkige veldheer, aan wien het land groote verpligtingen had, niet naar de souvereiniteit dingen zoude. De Vereenigde Provinciën hadden zich geenszins aan het republicanisme verpand; en eene kroon, al werd die ook in 't geheim door Hendrik IV begeerd, kon onmogelijk aan iemand anders dan Maurits worden opgedragen. Het kon geen vlek op zijn karakter werpen, indien hij denkbeelden voedde, waarin niets misdadigs gelegen was.

Maar de onderhandelingen over den vrede hadden eene klove doen ontstaan. Het was duidelijk dat Oldenbarnevelt, nadat hij zoo langen tijd het gezag had uitgeoefend en als het ware de eerste magistraatspersoon van een magtig gemeenebest geworden was, niet meer met dezelfde gezindheid den overgang in eene monarchie en de verheffing van Maurits tot den troon zou voorstaan. De Advokaat was door de Prinses-Weduwe Louise de Coligny, in 't geheim naar men meende, gepolst over de mogelijkheid om de souvereiniteit aan Maurits te verschaffen. Zij had dit gedaan op aandrang van den Prins zelf, die geloofde dat de gunstige gezindheid van den Advokaat volstaan zou om hem te doen slagen, en die haar had voorgehouden dat, aangezien hij besloten had nooit te trouwen, zijne waardigheden na zijn dood aan haar zoon Frederik Hendrik zouden vervallen. De Prinses aanbad haren zoon. Gehecht als zij bovendien was aan het Huis van Nassau, en uit bewondering voor deszelfs toenmalig hoofd, drong zij het plan bij Oldenbarnevelt zeer aan,

waarschijnlijk zonder te doen blijken dat zij op verzoek van Maurits tot hem gekomen was.

De Advokaat antwoordde haar openhartig. Hij legde eene sterke gehechtheid aan haar huis aan den dag, een diepen eerbied voor de deugden, opofferingen en heldendaden van haar betreurden gemaal, en eene warme begeerte om de belangen van den zoon te bevorderen, die bewezen had zijne afkomst zoozeer waardig te zijn. Maar hij toonde haar aan, dat Maurits, met naar de souvereiniteit te staan, zijnen ondergang zocht. De Hollanders, zeide hij, moesten overreed, niet gedwongen worden. Na zegevierend het juk van een magtig vorst te hebben afgeworpen, zouden zij nu bezwaarlijk er in toestemmen de wet te ontvangen van een ander souverein. De begeerte om zich uit de klaauwen van Spanje te redden, had hen vroeger gebragt tot de aanbieding van het souvereine gezag aan verschillende Vorsten; maar nu zij vrede en onafhankelijkheid verworven hadden, en van alle vrees voor Spaansche wreedheid en Fransche intrigues bevrijd waren, schrikten zij terug voor eene herhaling der gevaren waaraan zij zoo gelukkig waren ontkomen. Hij geloofde dat de Hollanders in staat zouden zijn, een ieder die het voorstel daartoe doen zou, in stukken te scheuren. Maurits was nu honderdmaal gelukkiger, dan hij zijn zoude wanneer hij in zijn verlangen slaagde. De glans der souvereiniteit was eene verblinding, die hem ten val zou brengen. Thans bezat hij de werkelijke magt, zonder dat de naijver er door opgewekt werd; even als zijn vader, behoorde hij een ijdelen titel te verwerpen, die hem slechts gehaat maken zou. Want het was wel bekend dat Willem de Zwijger alleen aan een sterken aandrang had toegegeven, toen hij verklaard had te willen aannemen hetgeen het heil des lands op dat oogenblik scheen te vorderen, maar hem zelf onverschillig was. Maurits was nu Kapitein- en Admiraal-Generaal over vijf Provinciën. Hij had het regt van benoeming tot alle militaire betrekkingen, en zijn aandeel in de benoemingen der magistraten. Hij bezat hetzelfde regt en dezelfde voorregten, als genoten waren door de oude souvereine Graven in de Nederlanden, door de Hertogen van Bourgondië en zelfs door Keizer Karel V. Een ieder was thans gunstig gestemd voor de verhooging zijner jaarwedden en materiele voordeelen. Mogt hij er daarentegen in slagen de souvereiniteit magtig te worden, dan zou een ieder hem benijden, tot in de strikken zijner pages

en de schoenen zijner lakeijen. In de jaarboeken van Holland was schier geen souvereine Graaf aantewijzen, tegen wien zijne onderdanen niet in verzet waren gekomen en geene aanslagen tegen zijn leven gesmeed hadden.

Louise de Coligny liet zich door die redenering overtuigen, en drong er dientengevolge bij haren stiefzoon op aan, om een plan te laten varen dat noodlottig zijn zou voor zijn eigen welzijn en rust, evenzeer als voor de belangen van het land. Maurits hoorde haar koel aan, gaf weinig acht op de logica van den Advokaat, maar haatte hem van dat oogenblik uit den grond zijns harten. De Prinses bleef bij voortduring Oldenbarnevelt hoogachten (1).

Aldus werd de grond gelegd tot die groote vijandschap, die, door godsdienstige hartstogt nog verbitterd, het tijdperk van vrede in eene hel veranderen zou, deze landen vaneen zou scheuren, terwijl zij de grootste behoefte aan rust hadden, en eeuwig betreurenswaardige tragische gebeurtenissen ten gevolge hebben zou. In 1607 had François Aerssen reeds beweerd, dat de verhouding tusschen beide dermate gespannen was, dat een van hen het land zou moeten verlaten (2), en daardoor voet gegeven aan het belagchelijke verhaal, dat Hendrik IV verklaard zou hebben dat de Advokaat Spaanschgezind was geworden, en Maurits wel zou doen met hem in een zak genaaid in zee te doen werpen (3).

's Prinsen leven was regelmatig in twee helften verdeeld, het tijdperk der veldtogten en dat der winterkwartieren. In het eene bepaalde zijne werkzaamheid zich uitsluitend tot kampen, belegeringen en veldslagen, in het andere tot reken- en werktuigkunde, tot zijne stoeterijen, het kaats- en schaakspel, hoewel hij het laatste, waarvan hij een hartstogtelijk liefhebber was, vrij slecht speelde. Een Fransch kapitein van het Staatsche leger was zijne gewone tegenpartij bij dat spel, en hoewel de inzet zelden hooger dan een kroon was, trok deze daaruit een

(1) „Mémoires de du Maurier", 1680, p. 183 sqq.
Dit verhaal rust geheel op het getuigenis van du Maurier, zoon van den Franschen ambassadeur te 's Hage, die het herhaaldelijk in vertrouwen aan zijne familie meedeelde. Het heeft zooveel innerlijke waarschijnlijkheid voor zich, en wordt in zijne algemeene strekking door zoo menige bijkomende omstandigheid bevestigd, dat ik niet aarzel het als in de hoofdzaak juist aantenemen.

(2) Vreede, Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederl. Diplomatie, I. p. 150.

(3) Ibid, p. 151.

aardig voordeel, dat meer beliep dan zijne soldij. De Prins was gemelijk als hij verloor, en bleef, terwijl de kaarsen uitbrandden, met zijn hoed diep in het voorhoofd gedrukt zitten, zonder zijn gast een goeden nacht te wenschen of hem uitgeleide te doen. Had hij daarentegen het spel gewonnen, dan straalde zijn gelaat van vreugde, riep hij de knechts om zijn vertrekkenden gast bijtelichten, en deed hij dezen zelf uitgeleide tot aan de deur.

Hij had weinig op met de genoegens van de tafel, maar was ongebonden in zijne minnarijen. Zijne huishouding was zeer regelmatig, en hij was in geldzaken eer gierig dan vrijgevig. Zelf las hij alle brieven, depeches, verslagen, alledaagsche zoowel als belangrijke, maar zelden schreef hij een brief met zijne eigene hand; zoodat, in tegenstelling met de briefwisseling zijns vaders, de zijne weinig kenschetsends oplevert. Hij ging eenvoudig, maar geenszins slecht gekleed, altijd in denzelfden trant, met wambuis en broek van bruine wol, zijden vest, een korten mantel met fluweel afgezet, een geplooiden halskraag en wijde laarzen. Hij lachte om de pronkerige Fransche officieren, die om hunne nette beenen te toonen, zulke naauwe laarzen droegen, dat hun het zweet uitbrak als zij die moesten aantrekken, terwijl hij vasthield aan den regel dat een man elk oogenblik gereed moet zijn om zijne laarzen aanteschieten en te paard te stijgen. De eenige versierselen, die hij, behalve natuurlijk bij staatsiegelegenheden, zich gunde, waren het gouden gevest aan zijn beroemd slagzwaard, en een krans van diamanten om zijn vilten hoed.

Hij was nu in zijn twee-en-veertigste jaar, in het volle genot zijner krachten, en had eene edele krijgshaftige houding. Zijn gelaat, hoewel schoon te noemen, leverde eene scherpe tegenstrijdigheid op; terwijl de bovenhelft zuiver verstandelijk was, was de onderste geheel zinnelijk. Zijn blond haar begon dun te worden, maar vertoonde nog weinig sporen van grijsheid, het heldere, opgeruimde, denkende voorhoofd, de groote lichtbruine oogen, overschaduwd door zware wenkbraauwen, de fraaije, dunne, ligt gebogen neus, waren wel in strijd met den zinnelijken mond en de dikke lippen, het volle aangezigt, den dunnen baard langs de glimmende wangen en den gevulden knevel en kinbaard. Toch gaf het geheel den indruk van een man geroepen om over anderen te heerschen. De stempel van kracht en verstand was hem van zijn geboorte af ingedrukt.

De houding van Oldenbarnevelt, met dat breede vierkante gelaat, die blaauwe, gebiedende oogen, het hooge voorhoofd en den grijsachtigen baard, was koen en vol majesteit. Begaafd met eene overtuigende welsprekendheid, en het vermogen om met mond en pen veel te zeggen in weinig woorden, gaf hij meer acht op den inhoud dan op den vorm van zijne toespraken of geschriften. Wij vinden hiervan een treffend voorbeeld in zijne aanteekening op de vraagpunten, die een ambassadeur der Staten, nieuweling in het vak, aan hem onderwierp, en wier beantwoording dezen tot leiddraad in eene gewigtige zending strekken moest. De gezant vroeg aan den Advokaat om formulieren van de beste, volledigste en best gestijleerde depêches van vorige ambassadeurs, ten einde zich, in het belang der dienst van den Lande, daarnaar te kunnen gedragen. Het antwoord, door Oldenbarnevelt met zijne bijna onleesbare hand daarop geschreven, luidde: „Onnoodig. In zaken van gewigt is de waarheid, kort uitgedrukt, de beste stijl" (1).

Gehecht aan het gezag, dat hij overtuigd was ten voordeele van het algemeen uitteoefenen, bezat hij echter weinig persoonlijke ijdelheid, en niet de minste eerzucht als schrijver. Boekdeelen zouden kunnen gevormd worden uit zijne opeengehoopte schrifturen, die thans in de Archieven wegteeren. Ware de taal, waarin zij geschreven zijn, eene wereldtaal geworden, zij zouden de meest oplettende studie verdienen, als eene waardige toelichting tot de geschiedenis en de staatkunde dier dagen, en gevoelens en theoriën inhoudend die dikwerf zijnen tijd ver vooruit waren. Hij lette niet op den stijl; in zaken van gewigt was de waarheid, kort uitgedrukt, hem genoeg. Maar de wereld in 't algemeen, en vooral de nakomelingschap, hecht aan den stijl. Het voertuig wordt dikwijls hooger gewaardeerd dan de vracht. Terwijl de naam van Oldenbarnevelt bijna uit het geheugen gewischt is, blijft die van zijn jongere en lotgenoot in het ongeluk, Hugo Grotius, zijne bekendheid behouden. Grotius was schrijver, veeleer dan staatsman. Hij schreef voor de wereld en de nakomelingschap, met al den hoogmoed en de bekoringsmiddelen van een letterkundige, in eene taal, die altoos leven zal, juist wijl zij dood is. Sommige zijner geschriften, die bij

(1) LANGERAK'S „Vraegpunten by my ingestelt, ende by den Advocat Oldenbarnevelt geapostilleert, tot myner onderrichtinge ende instructie voor myn vertreck naer Vrankryck." (R. A., H.S.)

hunne verschijning reeds opgang maakten, gelden nog ten huidigen dage voor handboeken der geheele beschaafde wereld. Toch was Oldenbarnevelt, hoewel niet zijn gelijke in godgeleerdheid en hoewel hij geheel geene aanspraken op dichtkunst maakte, verre zijn meerdere in praktische staatsmanswijsheid, in wetgeving, in regeerkunst, en bovenal in kracht van karakter. Hoewel hij een volmaakt geleerde was, schreef hij zelden in het latijn, en ook niet dikwijls in het fransch. Zijne eerzucht bestond in het volbrengen zijner taak naar zijn begrip van pligt, en hij riep Godes zegen daarover in, zonder zich veel aan de toejuiching der menschen te laten gelegen liggen.

Dus waren de beide mannen, de veldheer en de staatsman. Zou de Republiek, gelukkig genoeg twee zulke uitstekende, maar sterk verschillende mannen te bezitten, ook wijs genoeg zijn, ze beiden in hare dienst te behouden, zóó dat de een den ander kon aanvullen en beiden te zamen een volmaakt geheel zouden uitmaken? Of zou de wet der afstooting in de wereld magtiger zijn dan het andere beginsel, dat der aantrekkingskracht of algemeene harmonie, hetwelk een beroemd sterrekundige op dit tijdstip ontdekt had, en zou het de bovenhand behouden tot onheil van de Republiek en tot beschaming voor Europa? De tijd zou het leeren.

De nieuwe Staat had zichzelf in de familie der Staten ingedrongen, eenigzins ten spijt van de meeste van Gods gezalfden. Oproerig en republikeinsch, wekte hij daardoor noodzakelijk de ijverzucht op van lang gevestigde, erfelijke Staten. De Koning van Spanje had niet formeel de onafhankelijkheid der Vereenigde Provinciën erkend. Hij had hen behandeld „als" vrij, en er werd aan dat bijvoegsel eene bijzondere beteekenis gehecht. Maar met der daad werd hunne souvereiniteit algemeen erkend. De grootste natiën waren in openlijke en diplomatieke betrekkingen met hen getreden, en de agenten der Nederlanden bij vreemde Hoven waren verheven tot den rang en den titel van ambassadeurs.

De Spaansche Koning had evenzeer geweigerd de vrijheid van handel en scheepvaart op Oost-Indië aan hen toetestaan; maar toch was het van algemeene bekendheid dat de weglating van het woord Indië in het vredesverdrag inderdaad voor de Staten eene groote zegepraal was. Even als hun bloeijende en dagelijks toenemende handel op het verre Oosten en hunne aanzienlijke

daar opkomende nederzettingen reeds een voorwerp waren van naijver, niet voor Spanje alleen, maar ook voor bevriende mogendheden.

Intusschen gaf de regering van Groot-Brittannië zich den schijn alsof zij hen als iets minder dan een souvereinen Staat beschouwde. Ofschoon Elisabeth het haar eenmaal aangeboden gezag geweigerd had, en Jacobus zich met Hendrik IV had vereenigd om het pas gesloten verdrag tusschen de Staten en Spanje te waarborgen, koesterde de Britsche Koning het zonderlinge denkbeeld dat de Republiek eene soort van gewest van zijn rijk was, omdat de pandsteden nog in zijn bezit waren, als borgtogt voor de door zijne voorgangers bewilligde geldleeningen. Hij schreef zijne agenten te Constantinopel voor, dat de gezanten van den nieuwen Staat niet als die eener onafhankelijke mogendheid moesten aangemerkt worden, en de Republiek werd als eene verzameling van oproermakers, een uitschot van zeeroovers voorgesteld. De Sultan zag evenwel zijn belang te goed in, om zich de vijandschap der opkomende zeemogendheid op den hals te halen. De Nederlandsche gezant verklaarde dat hij eerder in den Bosphorus springen zou, dan dat hij zich eene mindere bejegening liet welgevallen dan aan de gezanten der groote mogendheden te beurt viel. Aan de vertoogen der naijverige vreemden werd dan ook geen gehoor gegeven, en Haga zag zich ontvangen met al de verschuldigde eerbewijzen.

Zelfs aan het bevriende Fransche Hof werd de opkomst der Republiek door velen met koelheid aangezien. François Aerssen, de scherpzinnige en begaafde Minister der Staten te Parijs, werd na de sluiting van het Bestand als ambassadeur toegelaten, met het ceremonieel dat voor den hoogsten diplomatischen rang paste, en evenwel kon Hendrik IV niet over zich verkrijgen, den accrediterenden Staat als een volkomen zelfstandig gemeenebest te beschouwen. De Engelsche ambassadeur vroeg den Koning, of hij voort zou gaan met de Staten te ondersteunen gedurende het Bestand.

„Ja," luidde het antwoord.

„En eenige jaren daarna?"

„Neen. Ik wensch geenszins den Koning van Spanje onnoodig te kwetsen."

„Maar zij zijn vrij," hernam de ambassadeur, „de Koning van Spanje zou geene reden hebben zich beleedigd te gevoelen."

„Zij zijn vrij," antwoordde Hendrik, „maar niet souverein."

„Oordeel dus" — schreef Aerssen aan Oldenbarnevelt — „hoe wij aan het einde van ons bestand tegenover den Koning van Spanje staan zullen, als onze beste vrienden onder elkander dat onderscheid maken, ten onzen nadeele. Zij beschouwen de vrijheid als een middenterm tusschen afhankelijkheid en souvereiniteit. Gij zult wel doen, vervolgde hij, in alle omstandigheden het woord souvereiniteit in plaats van vrijheid te gebruiken" (1). En die wenk was juist en had eene diepe beteekenis.

Zelfs de trotsche Republiek van Venetië, met haar „Gouden Boek" en haar duizendjarigen stamboom, zag laag neder op de Republiek van gisteren — even als zij zelf verrezen uit moerassen en zandbanken — die nu reeds aanspraak maakte op gelijken rang met Keizers en Koningen en den leeuw van St. Marcus. Maar de behendige raad van dat doorluchtige gemeenebest bezat te veel ondervinding en een te juist inzigt in staatkundige aangelegenheden, dan dat hij aan aristocratische vooroordeelen zou hebben toegegeven. De natuurlijke vijand van den Paus, van Spanje en Oostenrijk, moest noodzakelijk de vriend van Venetië zijn, en het werd zelfs raadzaam geoordeeld den officieusen wenk te geven, dat een gezantschap van de Nederlandsche Staten-Generaal aan de Koningin der Adriatische Zee, tot bekendmaking van het twaalfjarig bestand, bijzonder welkom zou zijn. Die wenk werd door den Venetiaanschen ambassadeur te Parijs aan François Aerssen gegeven, welke laatste Oldenbarnevelt's schoonzoon van der Myle aanbeval als een geschikt persoon om met die belangrijke zending belast te worden. Op dat oogenblik was een vredebreuk tusschen Spanje en Venetië op het punt van lostebarsten, en de Spaansche ambassadeur te Parijs, Don Pedro de Toledo, van nature gebeten op Holland en Venetië als ook op Frankrijk, liet het niet ontbreken aan heftige vertoogen. De aanmatigende Spanjaard had pogingen moeten in 't werk stellen, om een dubbel huwelijk tusschen den Dauphin en Filips' oudste dochter, en tusschen den oudsten zoon zijns Konings en Prinses Elisabeth van Frankrijk tot stand te brengen. Eene onvermijdelijke, hoewel geheime, voorwaarde dier onderhandeling was geweest, dat Frankrijk zijne

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 14 Januarij 1609. (R. A., HS.)

vriendschapsbetrekkingen met de Vereenigde Provinciën ten eenenmale zou opgeven, en het plan was dan ook regtstreeks tegen het leven der Republiek gerigt. Hendrik IV was echter trouw gebleven, en Don Pedro stond nu op het punt van te vertrekken, mismoedig over het schipbreuk lijden zijner onderhandeling. Het toeval wilde dat hij, gaande naar zijn afscheidsgehoor, na den aankomst van zijn' opvolger Don Inigo de Cardenas, den gezant van Venetië Antonio Foscarini ontmoette. Hevige woorden werden tusschen hen gewisseld, waarbij de Spanjaard in zijn woede zoo heftig tegen zijn ambtsbroeder uitviel, hem voor een „lafaard, een gek en een zwijn" scheldende, dat de Koning hem hoorde. Wat de Venetiaan antwoordde, weet men niet; maar hij schijnt de eerste geweest te zijn om eene verzoening te bewerken, aangezien hij niet hield — zeide hij — van Spaansche moordaanslagen (1).

Het huwelijksontwerp werd voor een tijd opgegeven, en middelerwijl had de alliantie tusschen de twee Republieken voortgang. Van der Myle, de benoemde ambassadeur te Venetië, kwam weldra te Parijs, waar hij een gunstigen indruk maakte, en hij werd door Aerssen in diens briefwisseling met Oldenbarnevelt zeer geprezen. Geen onheilspellende schaduw van tweedragt viel vooralsnog op de betrekkingen tusschen die staatslieden. Vóór het einde des jaars kwam hij op zijn post aan, en werd daar, in weerwil der bezwaren, die hem door Spanje en andere mogendheden in den weg gelegd werden, met veel onderscheiding ontvangen. De ambassadeur van Frankrijk te Venetië, de Champigny, drong er zelf op aan, dat hij op gelijken voet met de gezanten van Savoye en Florence geplaatst wierd.

Van der Myle beging in den aanvang de, wel is waar weinig beteekenende, fout van de Staten-Generaal te spreken als van de „hoogmogende", terwijl Venetië zich zelf als de „doorluchtige" betitelde. Die fout werd echter onverwijld goed gemaakt, doordien de Doge Priuli den Nederlandschen ambassadeur bij diens plegtige ontvangst aan zijne regter hand deed plaats nemen, en het bevel gaf dat Van der Myle Excellentie zou betiteld worden, zoodat hij in rang onmiddellijk achter de andere ambas-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Februarij 1609. (R. A., HS.)
„. . . Qui, ce nonobstant, a cherché l'accord le premier, d'autant, dit-il, que les assassinats des Espagnols ne lui plaisent pas." —

assadeurs, die van den Paus, den Keizer en andere, volgen zou (1). Gelijke voorrang werd te Parijs aangenomen, en Aerssen, die wel inzag zich niet nuttiger te kunnen maken na zijne erkenning als ambassadeur dan te voren, kreeg van Hendrik, met wien hij op zeer vertrouwelijken voet verkeerde, de verzekering, dat hij even als vroeger, zonder pligtplegingen, bijzonderen toegang tot den Koning behouden zou (2). De theorie dat een ambassadeur, als vertegenwoordiger van den persoon zijns souvereins, naar zijn eigen goedvinden en zonder formaliteiten den Vorst, bij wien hij geaccrediteerd is, kan bezoeken, werd in de zestiende eeuw al evenmin in praktijk gebragt, als in de negentiende. Maar, aan den anderen kant, had Aerssen, als de vertrouwelijke agent eener bevriende, hoewel niet openlijk erkende Republiek, gedurende vele jaren in bijna dagelijksch verkeer met den Koning gestaan. Het verdient ook opmerking, dat de moderne voorstelling alsof republieken, nietpersoonlijk zijnde, door geene ambassadeurs behoorden vertegenwoordigd te worden, in dat gewigtig tijdvak der diplomatische geschiedenis onbekend was. Integendeel, de twee groote gemeenebesten van dien tijd, Holland en Venetië, hielden met evenveel waardigheid als goed gevolg, hun regt op de hoogste diplomatieke eerbewijzen staande. Het onderscheid was niet schijnbaar, maar wezenlijk, en die magtige republieken beschouwden het als een nadeel en eene kleinachting, dat hare vertegenwoordigers, bij gemis van zekere officiële titels, op gelijken voet geplaatst zouden worden met de gezanten van geringe Italiaansche vorstendommen of van de driehonderd souvereine staatjes van Duitschland.

Het was in 't bijzonder het gevoelen van den Franschen Koning, die de wereld en de staatkunde zoo goed als iemand kende, dat de gezanten der bevriende Republiek, welke zich nu op den drempel van haar nationaal bestaan bevond, zich aan alle Hoven zouden doen gelden met dat zelfvertrouwen en die hoffelijkheid, die de vertegenwoordigers eener groote mogendheid pasten. Dat zij voor geen dezer onderdeden in bekwaamheden en geschiktheid, was een iegelijk bekend die met hen verkeerde; want de Staten vorderden in hunne diplomatieke vertegenwoor-

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 23 April, 13 Junij, 6 Sept., 30 Nov., 16 Dec. 1609. Dezelfde aan Van der Myle, 17 Dec. 1609. (R. A., HSS.)

(2) Ibid.

digers kennis der geschiedenis en van het volkenregt, van nieuwe en oude talen, zoowel als van de staatkundige en maatschappelijke gebruiken, in een woord beschaafde manieren met grondige kennis vereenigd. Het is een letterkundig genot en een middel van geschied- en staatkundige leering, nog na verloop van eeuwen, de verslagen en brieven dier diplomaten te lezen. Zij staan als kunstwerken waardig aan de zijde van die diplomatische meesterstukken: de „Relazioni" der Venetiaansche ambassadeurs. Het is ook wel bekend, dat de vroegste en sommige der meest belangrijke werken over volkenregt en publiek regt uit de pen van Hollanders gevloeid zijn, die inderdaad gezegd kunnen worden de vinders dier wetenschap te zijn.

De Republiek, die zich dus standvastig een weg gebaand had in de groote familie der natiën, zag zich weldra geroepen eene groote rol in de aangelegenheden der wereld te vervullen. Naauwer dan in onze dagen, waren toenmaals de staten onderling verbonden die dezelfde zienswijze deelden omtrent de groote vraagstukken in Europa. Eene staatkunde van onthouding, zooals de transatlantische Republiek die wijsselijk in praktijk brengt, was onmogelijk voor de Nederlanden, ontstaan als zij waren uit eene groote godsdienstige scheuring, en met hun kleine grondgebied ingesloten tusschen de hoofdmagten der Christenheid. Gelijke naijver, als die hun zoo dikwijls den weg versperd had tot de erkenning hunner souvereiniteit, bestond bovendien in de hoogste mate tusschen hunne beide bondgenooten Frankrijk en Engeland, ten opzigte hunner wederzijdsche betrekkingen met hen.

„Indien ooit een volk verpligtingen op zich geladen heeft," zeide Villeroi tot Aerssen, „dan zijn het de Nederlanders jegens Koning Hendrik. Hij heeft ulieden nimmer verlaten, en uw oorlog in vrede veranderd. Thans staat het aan U, uwe dankbaarheid en genegenheid te toonen." Zoo ging er ook, onder Elisabeth zoowel als onder haar opvolger, bijna geen dag om, waarop de gezanten der Staten niet herinnerd werden aan den last van dankbaarheid jegens Engeland, waaronder zij gebukt moesten gaan, en aan de meerdere opregtheid en waardij van Engeland's vriendschap, vergeleken bij die van Frankrijk.

Sully besprak dat onderwerp met Aerssen dikwijls in nog krachtiger bewoordingen, en noemde zich zelf de beschermengel der Republiek, aan wien zij door banden van eeuwige erkente-

lijkheid verbonden was. „Indien de Staten — zoo drukte hij zich uit — den Koning van Engeland meer dan Koning Hendrik naar de oogen wilden zien, of hem zelfs op gelijken voet als Zijne Majesteit behandelen, zou deze zich ten hoogste beleedigd gevoelen. Hij verlangde niet dat zij de vriendschap van Engeland zouden veronachtzamen, maar dat zij dien aankweeken zouden na en ondergeschikt aan de zijne; want zij moesten wel overtuigd zijn, dat Jacobus onverschillig was omtrent hun behoud of ondergang, terwijl Zijne Majesteit altoos het tegendeel door raad en daad bewezen had" (1).

Hendrik van Frankrijk en Navarre — krijgsman, staatsman, man van vernuft en bovenal door en door vorst — behebt met menschelijke zwakheden en ondeugden, maar ook begaafd met dat genie, waarmede hij menschen en zaken onmeedoogend dwong zich te voegen naar dien geest des tijds, dien niemand beter dan hij begreep, had steeds in zulk eene naauwe betrekking tot de Nederlanden gestaan, dat hij eenigermate hun souverein scheen te wezen.

Jacobus Stuart, voortgekomen uit de school van Buchanan en opgegroeid in de atmosfeer van het Calvinisme, regeerde thans in dien meer vrijzinnigen kring, waarin Elisabeth zoo lang geheerscht had. Na jaren van theologische studie, zag hij zich eensklaps geplaatst tegenover een vreemd gemeenebest, te midden van een tijdperk waarin de staatkunde met de godsdienst dermate vermengd werd, dat daaruit dagelijks de meest ingewikkelde vraagstukken voortvloeiden; en de waanwijze Koning achtte zich gelukkig zoodanig veld voor zijne talenten geopend te zien. Den troon tot een kansel te maken, en de wereld te verbazen door zijne geleerdheid, was eene eerzucht die hem streelde. De Schotsche Calvinist verkondigde nu zijn doodelijken haat tegen de Puriteinen in Engeland en in Holland; hij maakte de Nederlanders voor eene bende oproermakers uit, die hij zich niet ontzag te ergeren, en over wie hij, door het bezit der pandsteden, zekere souvereine regten bezat. Hij gevoelde instinctmatig dat onder de ruwe schors van het Protestantisme de kiem eener grootere menschelijke vrijheid lag, en hij besloot dien te bestrijden met het woord, met de pen, met alles behalve met het zwaard.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt. (R. A., HS.)

De Staten hadden ongetwijfeld een onschatbaren bijstand ondervonden zoowel van Engeland als van Frankrijk, maar de regeringen van beide landen wisten zeer goed dat op de slagvelden van Brabant en Vlaanderen hunne zaak, niet minder dan die van Holland, bevochten was. Zonder het bondgenootschap en de subsidiën der trouwe Staten, ware Hendrik niet zoo spoedig bij magte geweest den troon zijner voorvaders te bestijgen. En niet minder duidelijk was het, dat zoo Spanje bij voortduring aanslagen tegen het Britsche rijk gesmeed had, dit in de eerste plaats met het doel geschied was om eene brug te leggen tot de herovering der Nederlanden.

Niet de grenzen der taal, maar de grenzen der godsdienst, verdeelden de natiën onderling en regelden de nationale verbindtenissen. Duitschland was niets meer dan eene aardrijkskundige uitdrukking. De Unie der Protestanten, waartoe een groot deel zijner driehonderd souvereinen en wel de meerderheid der bevolkingen behoorden, strekte zich in afwisselende wendingen over dat geheele land uit (1).

Men heeft zich dikwijls verwonderd dat het Protestantisme, na zooveel uitgewerkt te hebben, zoo spoedig weder grond verloor, en in wijden kring het veld ruimde voor de zoo lang alleen geheerscht hebbende kerk. Maar met der daad was hierin niets bevreemdends. Het Katholicisme was en bleef eene eenheid, terwijl zijne tegenstanders in honderde politiek onmagtige deelen gescheiden waren. De godsdienst werd in de handen van Protestantsche vorsten verwrongen tot een wapen, om de zelfzuchtige begeerte naar uitbreiding van grondgebied te bevredigen. „*Cujus regio*, *ejus religio*" was het wachtwoord, dat door de aanmatigende Duitsche Lutheranen op honende wijze den hulp vragenden Calvinisten in Frankrijk en de Nederlanden werd voor de voeten geworpen. Met zulk een wapen werd het beginsel van godsdienstige vrijheid en verdraagzaamheid in het hart getroffen, en het Protestantisme in zijn strijd met de oude zoo uitnemend georganiseerde Kerk verzwakt.

In Frankrijk waren de Hugenooten, door hun voormalig hoofd nog slechts met weerzin in bescherming genomen, sedert diens afval geheel ter neer geslagen, en Hendrik, die zich zelf in eene valsche positie gebragt had, was voor vriend en vijand

(1) Gindely, anno 1609.

beide het voorwerp van argwaan geworden. Wat Engeland aangaat viel het bezwaarlijk te zeggen, wie in de oogen der daar bovendrijvende partij het meest schadelijke ondier was, een Jezuit of een Puritein. In de Nederlanden was bijna de helft der bevolking, openlijk of in 't geheim, aan de oude Kerk gehecht gebleven, terwijl onder de Protestanten eene hevige scheuring stond lostebarsten, die Remonstranten en Contra-remonstranten voor eene wijle feller tegen elkander in 't harnas jagen zou, dan tegen de Papisten.

Het leerstuk der voorbeschikking had, in zijn strengsten en striktsten zin, langen tijd geheerscht, zoowel in de Hervormde Kerk in de Nederlanden, als in die van Schotland, Frankrijk, Genève en de Paltz. Tot op het tijdstip van het Bestand, had ongetwijfeld de meerderheid dat leerstuk en zijne gevolgen omhelsd, al was ook ten allen tijde een milder geloof door menigen leeraar openlijk gepredikt. Eerst met de benoeming van Jacobus Arminius tot hoogleeraar in de god-
1603. geleerdheid te Leiden, in de plaats van Franciscus Junius, dreigde het gevaar eener scheuring in de Kerk. Het was toen dat Gomarus in toorn losbarstte, en met al de kracht zijner welsprekendheid en geleerdheid en in den vurigen ijver zijner overtuiging, als aanklager der afschuwelijke ketterij optrad. Geleerde zamensprekingen voor het Hof van Holland, theologische steekspelen tusschen zes voorvechters van beide partijen, leidden slechts tot de gewone uitkomst, dat elke van beide zich in de overtuiging versterkte dat bij haar alleen de waarheid was.

De invloed van Arminius was intusschen zoo groot, dat toen eene Synode de predikanten in Holland vermaande om den Heidelbergschen Catechismus te onderschrijven, vele van hen dit weigerden. Dat was openlijke ketterij en verzet. Het werd nu voor de ware Kerk tijd, om haar gezag te handhaven. De groote strijd met Spanje — zoo werd nu beweerd, en ook opregt geloofd — was niet ondernomen tegen de Inquisitie, niet om te beletten dat de Nederlanders door de oude ware Kerk werden verbrand of levend begraven, niet om de oude regten en privilegiën — de onschatbare vrucht van eeuwen lange worsteling tegen despotisch geweld — niet om de burgerlijke vrijheid en zelfregering te beschermen — uitgebreider dan eenige toen in de wereld bestaande — niet om de godsdienstige gelijkheid

aan allen te verzekeren, maar bovenal om de ware godsdienst, de eenige kerk, het eenig mogelijke geloof te vestigen: het Geloof en de Kerk van Calvijn.

Zeker is het, dat het levende vuur dat in de aderen dier felle evangelisten brandde, krachtig had bijgedragen om de geestdrift in den gevoerden strijd te onderhouden. Zeker ware zonder die geestdrift de oorlog niet zoo gelukkig afgeloopen. Maar het is ook zeker, dat Katholijken, Lutheranen, Doopsgezinden, en wat daar meer voor sekten zijn mogten, gelijkelijk aan den strijd voor haard en altaar deel hadden genomen, en dat de onafhankelijkheid der Nederlanden zonder die zamenwerking nimmer zou zijn tot stand gekomen.

Intusschen was, reeds eer de oorlog ten einde was, de aanmatiging van de Hervormde geestelijkheid begonnen eene kloof te graven. Zij die met Willem den Zwijger en Oldenbarnevelt de illusie gedeeld hadden, dat godsdienstige gelijkheid de mogelijke uitkomst van den strijd tegen de Inquisitie zijn zou, zouden zich bedrogen vinden. Er zou tegen de predikanten, die onder den invloed van Arminius de onderteekening der geloofsbelijdenis geweigerd hadden, thans gehandeld worden. Het was tijd verder te gaan dan berispen; de ketterij moest vernietigd worden. Men verlangde eene nationale Synode. „De
1606. Staten-Generaal", zoo zeiden de kerkelijken, „moesten in 't oog houden, dat die Synode, waarnaar verlangd werd, niet eene menschelijke inzetting, maar eene verordening van den Heiligen Geest was, van God komende tot de gemeente." Zij beklaagden er zich over, dat de Kerk slechts door tusschenkomst van het staatsbestuur handelen kon, en dus in het nadeel was zelfs bij de Katholijken vergeleken, wier handelingen oogluikend toegezien werden. Zoo leed de ware Kerk onder hare vermeende vrijheid, wat vijandige sekten wonnen bij oogluiking" (1).

Eene crisis was op handen. De eenige Kerk maakte aanspraak op onfeilbaarheid en meerderheid over het staatsgezag. De Heilige Geest werd, met veel ophef, in regtstreeksche tegenstelling gebragt met Mijneheeren de Staten-Generaal. De Nederlandsche natie moest beslissen of zij, nadat de Inquisitie afgeworpen en de oude Kerk aan het openbaar gezag onderworpen was, aan de gebiedende eischen der nieuwe ware Kerk zou gehoor geven.

(1) Vervolg van ARENDS's Vaderlandsche Geschiedenis, door VAN REES en BRILL, III, 420.

De Kerk was door honderde schakels aan den Staat verbonden. Eene scheiding tusschen hen was in die dagen bijna onmogelijk en ondenkbaar. Het stelsel van vrije gemeenten, dat met zoo goed gevolg later in de wildernissen van Nieuw-Engeland in praktijk gebragt werd, en waaraan de godsdienstige zoowel als de staatkundige vrijheid van Amerika zooveel verschuldigd is, was in een oud land met zulk een verleden als de Nederlandsche gewesten niet ligt intevoeren. Prachtige kerken en kathedralen, wier bezit een voorwerp van strijd tusschen de verschillende sekten uitmaakte, konden niet meer door nederige bedehuizen en losse getimmerten vervangen worden. De vraag van eigendomsregt was van ingewikkelden aard. Niet alleen de staten en de gemeenten maakten op het bezit der kerkelijke goederen ieder voor zich aanspraak, maar zelfs bijzondere geslachten konden regten van patronaat en andere aanspraken aanwijzen, die hun bij keizerlijke en hertogelijke charters verleend waren.

Zoolang er omtrent die punten, welke niet regtstreeks het levensbeginsel der zaak raakten, vrijheid van meening in de Kerk bestond, kon eene openlijke scheuring, waaronder het Protestantisme in geheel Europa lijden zou, worden vermeden, terwijl de ondergeschiktheid der geestelijkheid aan het burgerlijk gezag gehandhaafd bleef. Maar, wanneer de Heilige Geest, door de vergaderde geestelijkheid, een onschendbaar formulier mogt voorschrijven, waaraan een ieder zich te houden had, kerkelijke wetten maken zou, waaraan ieder burger moest gehoorzamen, en predikanten en onderwijzers ging aanstellen, van wie oud en jong bij uitsluiting kennis en onderwijs, godsdienstig zoowel als wereldlijk, ontvangen moest, dan stond eene Theocratie ingevoerd te worden, die geen verlicht staatsman dulden kon.

1606. De Staten-Generaal bewilligden in de Synode, maar ondervoorwaarde, dat de Geloofsbelijdenis en de Catechismus zouden herzien worden. Dit werd onmiddelijk met groote beslistheid verworpen: die voorwaarde onderstelde de mogelijkheid, dat de lage ketterij van Arminius waarheid bevatten mogt. Geheel onvoorwaardelijk werd eene Synode gevorderd. De Catechismus van Heidelberg en de Nederlandsche Geloofsbelijdenis waren heilig, onfeilbaar: daaraan mogt niet geraakt worden. Het antwoord der Staten, bij monde van Oldenbarnevelt, was dat aan de Staten-Generaal, als beschermers en pleegvaders der Kerk, alle regt toekwam!

Tot dusver waren de Staten-Generaal, onder de leiding van Oldenbarnevelt, eensgezind, en verbleef de overwinning aan den Staat over de Kerk. Maar zeer spoedig nadat met de sluiting van het Bestand een tijdperk van vrede was ingetreden, schalde de geestelijke bazuin weder wijd en zijd, en traden kerkelijken en leeken met vernieuwde woede in het strijdperk. In het vervolg dezer bladzijden zal nader gesproken worden over de Remonstranten en Contra-remonstranten, en over de benoeming van Conradus Vorstius — een gruwelijker ketter dan Arminius — tot vervulling van diens opengevallen leerstoel, eene daad die Gomarus en de Gomaristen tot het uiterste dreef, ofschoon Gomarus en Vorstius persoonlijk voortdurend met elkander bevriend bleven.

Aldus waren aan de vier hoofdpersonen in het staatkundig-godsdienstige drama, dat als een tusschenspel van den tachtigjarigen oorlog kon aangemerkt worden, rollen aangewezen, die op het eerste gezigt onvereenigbaar schenen met ieders bijzondere overtuiging. De Koning van Frankrijk, na verscheidene malen zijne godsdienst afgezworen te hebben, was nu de beste der Katholijken geworden, en werd niettemin op elken katholijken kansel beschuldigd van wederom afvallig te zijn en de ketters en rebellen openlijk in bescherming te nemen (1). De opgeruimde Koning stoorde zich minder, dan welligt goed was, aan die banvloeken. Maar hij werd ook, zooals wij dra zien zullen, door andere belangen, zoowel staatkundige als persoonlijke, uitsluitend bezig gehouden.

Jacobus, de ex-Calvinist, de crypto-Arminiaan, de pseudo-Papist en erkende Puriteinenhater, gordde zich aan om de Arminianen te verdelgen, en de Puriteinen in Holland te beschermen, terwijl hij zwoer dat hij hen in Engeland zou doen geesselen en hangen en levend begraven.

Oldenbarnevelt, die zoo weinig mogelijk zich met theologische geschilpunten inliet, en berustte in de nederige spreuk zijner voorvaderen: „Nil scire tutissima fides," helde welligt meer, dan hij zelf wist, over tot het dogma der heerschende Hervormde Kerk, al was hij ook de bestendige en ijverige voorvechter van het burgerlijk gezag over de Kerk.

Maurits was geen godgeleerde, maar een geregeld kerkganger; de leeraar zijner voorkeur en prediker in zijne hofkapel was

(1) Meeteren, fol. 645.

niemand anders dan Uijtenbogaert. De man die straks de kampvechter der Arminianen en de steller der Remonstrantie worden zou, de raadsman en vriend van Oldenbarnevelt en de Groot, werd nu door de Gomaristen bespot met den bijnaam van „Hofbazuin". De leeraar zou niet van zienswijze veranderen, de Prins misschien wel. Maar Maurits gaf nu nog geen acht op dat groote vraagstuk der voorbeschikking, waarvoor de Nederlanders elkander op leven en dood zouden bestrijden. „Hij wist niets van voorbeschikking," was hij gewoon te zeggen, „zelfs niet of zij groen of blaauw was." Maar wat hij wist was, dat de Advokaat geweigerd had aan den wensch zijner stiefmoeder omtrent de souvereiniteit gehoor te geven, en „dat zijne fluit en die van den Advokaat niet zamenstemden." Zooveel wist hij van voorbeschikking, dat indien de Advokaat en diens aanhang met den overwinnaar van Nieuwpoort in openlijken strijd mogten geraken, het was voorbeschikt dat het met hen slecht afloopen zou.

De theologische woordenstrijd boezemde hem geen belang in, en hij was in staat daarin grove misslagen te maken. „Wel, dominé," zeide hij eens tot Albertus Huttenus, die zijne voorspraak kwam inroepen voor een ter dood veroordeelde, „behoort gij ook tot die Arminianen, die gelooven dat het eene kind geboren wordt om zalig, en het andere om verdoemd te worden?" Huttenus, ten hoogste verbaasd over die onverwachte vraag, antwoordde: „U Exc. gelieve op te merken, dat dit niet de meening is van hen, wie men den hatelijken naam van Arminianen geeft, maar die van hunne tegenstanders." „Wel dominé," hernam Maurits, „denkt gij dat ik het niet beter weet!" En zich daarop tot Lodewijk Willem, die er bij stond, wendende, riep hij dezen toe. „Wie heeft gelijk, neef, hij of ik?" „Neen, neef," antwoordde Graaf Lodewijk, „gij zijt in 't ongelijk." (1)

Tegen de Katholijke Ligue in Europa, digt aaneengesloten en krachtig als zij was, stond de Protestantsche Unie over, met vuur en geestdrift bezield, maar ongeordend en in zich zelve verdeeld. Het groote beginsel, niet van godsdienstige verdraagzaamheid, wat eigenlijk eene beleedigende uitdrukking is, maar

(1) Deze anecdote berust op het gezag van den aanteekenaar op BRANDT's „Historie van de Rechtspleging" (ed. 1710), p, 179. Zij is kenschetsend, en dat zij waarschijnlijkheid bezit is voldoende om zulk eene aardigheid als waar aan te nemen.

van godsdienstige gelijkheid, die een natuurlijk regt is van den mensch, zou zich uit den oorspronkelijken strijd, die reeds zoo lang aangehouden had, eerst na verloop van eeuwen ontwikkelen. Nog later zou de geheele scheiding van Kerk en Staat de kroon zetten op het werk der groote revolutie. Maar inmiddels was het onvermijdelijk, dat de bevoorregte en rijke Kerk, met hare legers van geestelijken en met hulpmiddelen ver verheven boven al wat hare tegenstanders vermogten bijeen te brengen, zich handhaven zou, en meer dan dat.

In den aanvang van het tijdperk, dat ons thans bezig houdt, was Europa in een toestand van uitputting en begeerig naar rust. Spanje had zich moeten vernederen om een bestand te sluiten met zijne oproerige onderdanen, waarbij met der daad hunne onafhankelijkheid erkend werd. Treurig was de inwendige toestand van dat land, dat nog steeds aanspraak maakte op alleenheerschappij over de geheele wereld. Het had vrede gesloten, omdat het geene middelen meer bezat voor den oorlog. De fransche ambassadeur te Madrid, Barante, verhaalde dat hij meermalen officieren van het leger op de straat had zien neêrknielen voor hun koning, om betaling hunner soldij of althans een almoes af te smeken, ten einde niet van honger om te komen, en dat die bede altoos vruchteloos was (1).

De Koning, een hoogst onbeduidend man, had evenmin gevoel voor aandoeningen, als verstand om de minst beduidende staatszaken te begrijpen. Daarbij ontbraken hem de middelen, ook al was hij gezind te helpen. De Hertog van Lerma was steeds zijn onverbiddelijke heer en meester, en diens secretaris, die de staatsbetrekkingen, zoowel hooge als lage, aan den meestbiedende te koop bood, droeg zorg dat de inkomsten in de zakken van den Hertog en in zijne eigene vloeiden, in plaats van in de koninklijke schatkist.

In Frankrijk waren koning en volk beide van den oorlog afkeerig. Sully keurde daarom het zoo even gesloten verdrag tusschen Spanje en de Nederlanden af, wijl hij overtuigd was dat het ten nadeele der Republiek en van de Hervormde godsdienst zou uitgelegd worden, zoodra Spanje weder op krachten zou zijn gekomen. Hij vreesde dat de Staten concessiën aan de Roomsche eeredienst op hun grondgebied zouden doen, omdat

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 30 Jan. 1609 (HS.)

zij daardoor hunne staatkundige onafhankelijkheid en de zaak van het Protestantisme benadeelen zouden.

Met sterken aandrang trachtte de Koning, op dit tijdstip, Sully van godsdienst te doen veranderen. „Gij zult onvermijdelijk te gronde gaan," zeide deze tot Aerssen, „indien gij in dat opzigt concessiën doet. Neem een voorbeeld aan mij; ik ware een verloren man, zoo ik aan voorstellen in dien geest had toegegeven" (1). Evenwel, meende de geslepen diplomaat, zou de Hertog ten laatste moeten toegeven. De Paus stelde alles in het werk om hem te winnen, ten einde daarmede het werk der vernieling van het Protestantisme in Frankrijk te kunnen doorzetten. De Koning stond op dat oogenblik onder den invloed der Jezuiten, en hechtte groote waarde aan die bekeering. Aerssen gaf te verstaan, dat Sully bevreesd was voor een onderzoek omtrent zijn financieel beheer — hetgeen laster was, — en daarom wel gedwongen zijn zou zijne toestemming te geven. Andere zijner vijanden beweerden dat hij dit alleen doen zou om der wille van het ambt van Connétable van Frankrijk, dat hem evenwel nooit zou verleend worden (2).

Zeker was het dat Hendrik op dit tijdstip tot vrede geneigd was. „Maak er staat op," schreef Aerssen, toen het bestand stond geteekend te worden, „dat de Koning tegen den oorlog is, wat hij ook moge voorgeven. Zijne oorlogszuchtige houding heeft alleen moeten strekken om ons traktraat voortgang te doen hebben, en de sluiting daarvan zou door hem nimmer begunstigd zijn, indien hij niet zoo zeer op vrede gesteld ware. Dit geheim moeten wij wel weten te bewaren, want het zou hoogst gevaarlijk zijn indien onze vijanden er achter kwamen" (3).

Sully had liever gezien dat de Staten hadden stand gehouden tot de sluiting van een vredesverdrag, in plaats van een bestand; hij meende dat dit had kunnen verkregen worden, indien de Koning de zaak niet zoo zwak aangevat en te kennen gegeven had dat hij, in geval van breuk, zijne wapenen bij die der Vereenigde Provinciën voegen zou. Hij waarschuwde de Staten ernstig voor de inblazingen van wege den Paus en den Koning van Spanje aan het fransche hof. De Republiek moest hare tanden laten zien, en vooral alle inbreuken van de Roomsche Kerk hard-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Febr. en 27 Maart 1609. (R. A., HSS).
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, Ibid.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 27 Maart 1609. (HS.)

nekkig te keer gaan, zonder in dat opzigt eenige inschikkelijkheid voor den Koning te toonen. Hij spoorde de Staten aan, van den tijd van het Bestand gebruik te maken, om hunne geldmiddelen te herstellen, en hunne zaken zoodanig te verbeteren, dat zij, bij de eventuele hervatting der vijandelijkheden, hunne krachten konden toonen, als wanneer hunne vrienden hen te eerder helpen zouden (1). Hoezeer Frankrijk dus volstrekt ongeneigd tot den oorlog was, kon men er op staat maken als op een vriend, en in geval van nood, als op een bondgenoot, zoolang de tegenwoordige staatkunde daar bovendreef.

Daar was in waarheid slechts één vorst in Europa, na Elisabeth's dood. Maar Hendrik IV stond thans op den drempel van den ouderdom, dien hij maar niet overschrijden wilde. Hoezeer 's Konings bijzonder leven in dezen tijd stof tot afkeuring gaf, was er iets aandoenlijks in de eenzaamheid, die zijn lot scheen te zijn. Bedrogen en gehaat door zijne echtgenoote, niet minder dan door zijne maîtressen, die onder elkander en met zijne ministers zamenspanden tegen zijne kroon en zijn leven; tegengewerkt door een lagen Italiaanschen gelukzoeker, die zijne hofhouding onteerde, en de Koningin beheerschende, onder dezer autoriteit, in geheime briefwisseling met Spanje stond, terwijl hij zich zelf verrijkte ten koste van al wat in Frankrijk eerbiedwaardig was; omringd door een troep kwaadwillige en naijverige edellieden, die hem zijn roem en zijn gezag benijdden; zonder een tehuis, bijkans zonder eenen vriend, leidde Zijne Allerchristelijkste Majesteit in deze latere dagen een leven, dat zelfs ongunstig afstak bij die jaren, toen hij zijne kroon nog winnen moest en niets anders was dan de geëerde aanvoerder der Hugenoten (2).

Van het driemanschap dat zijnen raad uitmaakte, Villeroy, Sillery en Sully, waren de twee eerste oude ligueurs, meer van harte Filips van Spanje dan Hendrik van Frankrijk toegedaan. Beide in het geheim werkende, wroetende en zamenspannende ambtenaren, die met zorg rijkdommen vergaarden, doorslepen in routine en intrigue; en onverbeterlijke zelfzuchtigen als zij waren, zouden zij even gaarne hun meester's ondergang bewerken, als hem dienen, indien het eerste voordeeliger mogt zijn dan het laatste.

(1) Ibid.

(2) Zie de „Mémoires de Sully” (éd. Paris, 1747), deelen VII en VIII, en het belangrijke werk van MICHELET: „Henri IV et Richelieu.”

Een man slechts was aan Hendrik trouwer, dan deze jegens zich zelf was. Het was die hooghartige, strenge edelman, die dappere krijgsman, die scherpzinnige staatsman en deugdelijke financier, op wien de giftige pijlen van godsdiensthaat, nijd en intrigue zich dagelijks te bersten stootten; die ijverige, naauwgezette werker, die, terwijl hij eigen voordeel betrachtte zonder oneerlijkheid, de schatkist van den Staat wist te vullen zonder het uitoefenen van tyrannie; de vrome, ijdele, aanmatigende Maximiliaan de Béthune, Hertog van Sully, beminde en eerbiedigde Hendrik meer dan eenig man of vrouw hem ooit bemind of geëerd heeft. Er was slechts één levend wezen voor wien de Hertog meer eerbied en liefde koesterde dan voor den Koning, en dat was de Hertog zelf.

Op dit tijdstip beschouwde hij zich, te regt, als in 't bezit van 's Konings volste vertrouwen. Maar hij stond in die overtuiging alleen, en hovelingen als Epernon meenden dat hij aan den rand van zijn ondergang was. Hendrik, altoos los in zijne gesprekken, zelfs met opzigt tot zijne beste vrienden, had eens, bij gelegenheid eener zaak tusschen Aiguillon en Balagny, verklaard dat hij met den Hertog eveneens zou handelen als vroeger met den Maarschalk Biron, en hem kleiner maken zou, dan hij zich zelf groot gemaakt had (1); hem bij die gelegenheid aansporende, en bijkans bevelende, om zonder dralen van godsdienst te veranderen, hij zoowel als zijn zoon. De slag was zoo ernstig geweest, dat Sully weigerde iemand te zien, en er aan dacht zich voor goed op zijne bezittingen terug te trekken (2). Maar hij wist, en Hendrik ook, hoe onmisbaar hij was, zoodat de verstoordheid van den meester even kort van duur was als de wanhoop des ministers.

Voor geen staatsman gevoelde Hendrik een opregter ontzag, dan voor den Advokaat van Holland. „Zijne Majesteit," schreef Aerssen, „bewondert en verheft uwe wijsheid, die hij onmisbaar acht voor het behoud van onzen Staat. Hij noemt u een der weinige wijze raadslieden van den tegenwoordigen tijd" (2). Het is waar dat die bewondering ten deele moest worden toegeschreven aan eene overeenstemming van staatkundige inzigten tusschen Oldenbarnevelt en den Koning, zoo als die zich zelden

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Febr. 1609. (HS.)
(2) Ibid.
(3) Dezelfde aan denzelfde, 27 Maart 1609. (HS.)

voordoet. Sully, van zijn kant, oefende eene vrij scherpe kritiek over die staatkunde uit. Hij meende, dat bij de laatste onderhandelingen betere voorwaarden van Spanje hadden kunnen bedongen worden, en maakte groot bezwaar tegen de dubbelzinnige, haarklovende bewoordingen van het traktaat. Ruw met de pen en met den mond, gaf hij zijn gevoelen omtrent personen en zaken rondweg aan den Koning te kennen, en maakte daarvan ook geen geheim tegenover den Nederlandschen ambassadeur. Hij toonde hem de brieven, waarbij hij den Koning had te kennen gegeven, dat deze het bestand op dien voet niet had moeten goedkeuren, en dat de Staten zonder hem niets zouden gedaan hebben. Het ware verkieselijker een ernstigen oorlog te wagen, dan de Republiek te zien ondergaan. Hij stelde als beginsel, dat Hendrik zooveel gezag in de Nederlanden moest bezitten, dat deze elken raad die van hem kwam, blindelings zouden opvolgen, en dit niet zoozeer nog uit erkentelijkheid voor den hun verleenden bijstand, als wel uit overtuiging van de noodzakelijkheid om geheel van hem af te hangen! „Gij kunt daaruit opmaken," voegde Aerssen er bij, „op welken grond wij bouwen. Ik sta verbaasd over de vrijheid waarmee hij, zonder genoegzaam ingelicht te zijn, zijn oordeel uitspreekt; want in die brieven spaart hij noch Mijne heeren de Staten, noch Zijne Exc. Prins Maurits, noch ook u zelf" (1).

Dus was het verbond tusschen de Nederlanden en Frankrijk, in weerwil van toevallige sporen van naijver en grilligheid, over het geheel opregt, want het rustte op den zekersten grondslag van internationale vriendschap, het eigenbelang van beide partijen. Hoewel Hendrik er zich op liet voorstaan, dat hij Parijs met eene kerkmis gekocht had, wist hij zoo goed als zijne ergste vijanden, dat in dien koop geenszins het vertrouwen der oude kerk begrepen was. De edele houding, door hem aangenomen, van kampvechter voor de godsdienstige verdraagzaamheid, werd niet gewaardeerd in een tijd, waarin elke kerk en elke sekte het monopolie der waarheid beweerde te bezitten; hij zelf scheen daaraan niet opregtelijk te gelooven. Bij dat al was hij nog het hoofd der Protestantsche Unie, en hoewel de oudste zoon der Kerk zijnde, tevens de gezworen vijand der Ligue en van het Huis van Oostenrijk. Zijn pad liep tusschen

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 27 Maart 1609. (HS.)

afgronden, terwijl een heirleger van onzigtbare maar onverbiddelijke vijanden elk zijner gangen bespiedde. Hij zag dagelijks, zoowel binnen- als buiten'shuis, droombeelden van dolk en giftbeker, en gevoelde dat hij zijn verderf te gemoet ging. Hoe zou ook de man, op wien de kettersche Hollanders en de Protestantsche vorsten van Duitschland als op hun Redder vertrouwden, aan de woede en de wraak ontkomen eener magt, die nooit vergaf?

In Engeland was de naijver jegens de Republiek, en jegens Frankrijk als beschermer der Republiek, nog grooter dan in Frankrijk. Door de omstandigheden de bondgenoot der Nederlanden en de vijand van Spanje geworden, droeg Jacobus niettemin haat aan de Nederlanden toe, en een hart vol bewondering aan Spanje. Nadat hij aan de vernieling ontsnapt was, waarmee het buskruidverraad hem, zijn gezin, en de voornaamste personen van het rijk bedreigd had, schijnt zijne eerste gedachte te zijn geweest, Spanje van alle medepligtigheid aan dat misdrijf vrij te spreken. Daarna hield hij eene preek voor het Parlement, waarbij de Katholijken verontschuldigd werden, en de Puriteinen aangeklaagd van leerstellingen aan te kweeken, die met het vuur verdienden gestraft te worden. Daar de Puriteinen zeker niet van medepligtigheid met Guy Fawkes of Garnet beschuldigd konden worden, was dit deel zijner rede minstens overtollig. Maar Jacobus verfoeide niets zoozeer als een Puritein. Katholijk van harte, zou hij de warmste bondgenoot der Ligue geweest zijn, ware het hem vergund geweest Paus over Groot-Brittannie te wezen. Hij haatte en vreesde de Jezuiten niet om hunne kerkelijke leerstellingen, waarmee hij kon instemmen, maar om hun politieke geloof. Hij duldde niet, dat een Roomsche bisschop of een Britsch Presbyteriaan de hem van God gegevene regten verkorten zou. De leer van het oppergezag der Pausen over de wereldlijke vorsten scheen hem een even groote gruwel toe, als eene Puriteinsche rebellie was voor de Kerk aan wier hoofd hij stond. In zijne vijandschap tegen Papisten en Presbyterianen beide, lag iets van beroeps-naijver; want, daar Jacobus door zijne geboorte van zijne ware bestemming van theologant was afgehouden, liet hij geene gelegenheid voorbijgaan om van zijn troon een kansel te maken, en voerde hij in plaats van den scepter, bij voorkeur eene pen tot twistgeschrijf.

Hendrik van Frankrijk verborg zijne minachting niet voor

Meester Jacobus, zooals hij hem noemde. Toen de Engelsche ambassadeur hem een van 's Konings geschriften aanbood, en vroeg wat hij daarvan dacht, zeide Hendrik: „Het is de zaak van vorsten niet om te schrijven, wel om te strijden. Een ieder moet zich bij zijne eigene zaken houden, maar het is eene ondeugd van de meeste menschen dat zij geleerd willen schijnen in dingen, waarvan zij niets weten" (1).

De vleijers van Jacobus vonden er hunne rekening bij, hem in zijne geestelijke en koninklijke ijdelheid te stijven. Toen de Koning eens met eene deputatie van Presbyterianen geredetwist en deze hard bejegend had, zei de Lord-Kanselier tot hem: „Ik ben altoos van meening geweest dat het hoogste priesterschap met het Koningschap vereenigd moest zijn, maar nu weet ik dat dit werkelijk reeds het geval is, nu ik Uwer Majesteits geleerde toespraak gehoord heb." De aartsbisschop Whitgift, zich nog dieper vernederende, verklaarde overtuigd te zijn, dat de opmerkingen, die Jacobus gemaakt had, hem regtstreeks door den Heiligen Geest waren ingegeven (2).

Niets was zoo onlogisch en weinig zamenhangend, als zijne godgeleerde en staatkundige begrippen. Hij beeldde zich in, een verdediger van het Protestantisme te zijn, hoewel hij Holland haatte en de vriendschap van het huis van Oostenrijk zocht. In Engeland begunstigde hij het Arminianisme, omdat de Anglicaansche Kerk den souverein van den Staat voor haar hoofd erkende. In Holland klaagde hij de Arminianen heftig aan, en vervolgde hunne leeraren en staatslieden, die juist hetzelfde beginsel voorstonden — het gezag van den Staat over de Kerk. Hij veroordeelde Bartholomeus Legate te Smithfield om levend verbrand te worden, als een godslasterlijke ketter, en hij spoorde de Staten van Holland aan om evenzoo te handelen met den hoogleeraar Vorstius te Leyden. Hij vervolgde de Presbyterianen even gestadig in Engeland, als hij hen in Holland beschermde. Bradford en Carver verbande hij naar de wildernissen van Nieuw-Engeland, terwijl hij Gomarus en Walaeus en de andere leiders der Presbyteriaansche partij in de Nederlanden toejuichte met geheel zijn ziel. Hij werkte zamen met den Koning van Frankrijk in de onderhandelingen voor de Nederlandsche onafhankelijkheid, terwijl hij de Nederlanders beschuldigde van mis-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Junij 1609. (R. A., HS.)
(2) RAPIN, Hist. d'Angleterre. (La Haye 1725) VII, 14.

dadig verzet tegen hun wettigen vorst. „Hij beweert," zeide Jeannin, „in het belang van den vrede werkzaam te zijn, en hij doet zijn best om dien te verhinderen." Richardot getuigde dat de Koning van Spanje daarom zoo stand hield, wijl hij vertrouwde op de toezegging van Jacobus dat de vrijheid der Staten niet bij het traktaat zou behoeven erkend te worden. Hendrik schreef aan Jeannin dat hij wel wist, „waartoe die . . . . . - in staat was, maar dat hij zich daaraan niets zou laten gelegen liggen" (1).

Als Koning wijdde hij zijne regering — zooveel tijd als maar overschoot van onmatig genot, dronkenschap onteerende vermaken en godsdienstvervolging, — daaraan toe, om de kroon te onttrekken aan de afhankelijkheid van het Parlement, het Koninklijk prerogatief tot het uiterste te drijven, besluiten te stellen in de plaats van wetten, in een woord, alles te doen wat zijn opvolger eenmaal leiden zou naar het schavot. Als huisvader wijdde hij menig jaar van zijn leven aan de hersenschim der Spaansche huwelijken. Het buskruidverraad scheen hem eene zonderlinge begeerte naar die verbindtenis te hebben gegeven, en verbazend is de overdrijving waarmee hij dat plan aanhield, nadat het niet slechts belagchelijk, maar zelfs onmogelijk was geworden.

Met zulk een nietig, verwaand en losbandig mensch waren de ernstige Hollandsche staatslieden verpligt in naauwe verbinding te treden. Het is roerend, mannen als Oldenbarnevelt en Hugo de Groot eerbied en genegenheid te zien huichelen jegens Jacobus, die hen haatte, en dien zij verachtten. Maar buiten Frankrijk, was het ook vruchteloos, hetzij onder vrienden of onder vijanden, naar ware vorsten omtezien.

In Duitschland groeiden de godsdiensttwisten welhaast tot een openlijken oorlog aan, en bezwaarlijk kon men zich een persoon minder bevoegd om te regeren voorstellen, dan het toenmalig hoofd van het Heilige Roomsche Rijk. Toch verdiende de onwijze Rudolf evenmin den naam van Keizer, als de chaos, waarover hij heette te regeren, een keizerrijk was. Het staatkundig stelsel, waaronder toen de groote Duitsche natie zuchtte en misvormd werd, was zeker het slechtste dat ooit door menschelijke verkeerdheid is uitgedacht. Eene dwaze wereld, met

(1) Rapin, VII, 59, 60.

een krankzinnigen heerscher; een tal van kleine en opgeblazen vorsten, oneenig onder elkander, en bij voortduring van plan en doel veranderend naarmate eene meesterachtige of moedwillige hand den kaleidoskoop keeren deed, die Rijnwijn zwelgden bij okshoofden en bier bij tonnen, die de kerken bestalen, de geloofspunten aan hunne onderdanen voorschreven en zelve alle geboden met voeten traden; op den bodem een volk, dat een flaauw begrip begon te krijgen van godsdienstige vrijheid en van een staatkundig leven, buiten de verachte maatschappelijke, kerkelijke en staatkundige lijfeigenschap, en misschien toen reeds — met dat instinct dat geene groote natie ooit begeeft — eene verre toekomst van nationale eenheid en keizerlijke magt vooruitzag, juist het tegenovergestelde van het treurig toenmalig heden; aan het hoofd een Keizerlijk geslacht, met veel hoofden maar zwakke geestvermogens, eene menigte broeders en neven, die onderling twistten, kuipten en elkander den voet ligtten, en de ongelukkige Rudolf, in zijn Hradschin, met het onvergelijkelijke Praag voor zijne voeten uitgestrekt, in een prachtig landschap van heuvels en dalen, donkere bosschen, duizelingwekkende klippen en eene stroomende rivier, die stad verwenschende om hare ondankbaarheid jegens haar onzigtbaren en magteloozen vorst, terwijl zijn uitnemende broeder Matthias al plunderende door zijne rijken toog, en de eene kroon na de andere rukte van zijn arm kaal hoofd.

Het zou moeijelijk vallen met eenige meerdere juistheid te zeggen, wat een keizer in die onheilspellende tijden niet zijn moest. Hij verzamelde kunstwerken van allerlei aard — schilderijen, beelden, edelgesteenten. Hij sleet zijne dagen in bewondering van die schatten, of van zijne stoeterij van paarden, waarmede hij nooit reed. Ambassadeurs en Staatsministers moesten zich als stalknechten verkleeden, om een blik optevangen van den souverein, die zelden of nooit gehoor gaf. De nachten bragt hij door met sterrekijken, in gezelschap van Tycho Brahé, of van dien beroemden Zwabenschen geleerde, die een der grootste lichten van de wereld geweest is. Maar wanneer de monarch met Kepler in het observatorium de sterrebeelden waarnam, geschiedde dit niet om de wetten van het planetenstelsel of de geheimen der goddelijke harmonie te doorgronden, maar was het de invloed der ontelbare hemelligchamen op het lot van één man, aan wien door het grillig toeval — in zoover er toeval

in de geschiedenis bestaat — de bestemming toevertrouwd was van zulk een groot gedeelte van eene kleine wereld; de horoscoop, niet van het heelal, maar van hem zelf, die den Keizer alleen bezig hield. De Katholijke Rudolf had den Protestant Kepler opgenomen, nadat deze uit Tübingen verjaagd was door de Luthersche godgeleerden, die, uit de Heilige Schrift wetende dat de Zon had stil gestaan op bevel van Jozua, hem wegens zijn planetenstelsel hadden aangeklaagd. Diens moeder ontkwam ter naauwernood het gevaar van als eene heks verbrand te worden, en de wereld is den Keizer dank verschuldigd dat hij aldus den sterrewigchelaar in bescherming nam, waar verlichte godgeleerden den sterrekundige welligt hadden doen ter dood brengen (1).

Rudolf, een roodwangig, kaalhoofdig oud man, met uitpuilende oogen, leidde het leven eens kluizenaars, en deed al zijn best om de zorgen van het koningschap te ontwijken. Vreesachtig van aard, maar onderhevig aan aanvallen van ontembaren drift, vernielde hij in woede zijn huisraad en wierp hij schotels die hem niet aanstonden zijn bediende in 't aangezigt, terwijl hij de staatszaken overliet aan zijn kamerdienaar, die menigen penning inoogstte met den verkoop van 's Keizers handteekening.

Hij had nu juist den bekenden „Majestätsbrief" onderteekend, waarbij groote voorregten aan de Protestanten toegekend
1609. werden, en zijne pen aan stukken gebeten, uit woede over de concessies die hij had moeten doen.

Daar waren honderde Souvereine Staten, waarover het onbestemde en schier onvoelbare gezag dier Keizerlijke kroon zich uitstrekte, die ter naauwernood op het hoofd van een der mededingende broeders en neven bevestigd was; daar was eene Protestantsche Unie, met den vaardigen Christiaan van Anhalt aan haar hoofd, wiens eerzuchtige droomen zich uitstrekten naar de Kroon van Bohemen; daar was de zoo pas ontstane Katholijke Ligue, met den bedaarden, vooruitzienden en meer door eigenwaan dan door zelfzucht bezielden Maximiliaan aan haar hoofd. En deze allen, elk voor zich zelf, zich over het geheele land uitstrekkende, waren van den aanvang af met zwakheid geslagen, bedorven en verward als zij waren door inwendigen naijver. Bij al de groeven die door den geest der tweedragt in het ongelukkige land geploegd werden, voegden zich nog de woeste

(1) W. MENZEL, Geschichte der Deutschen, III, 188.

kuiperijen van den Aartshertog en Bisschop Leopold, die ook naar de kroon van Wenceslaus stond, en nu den bodem van een scheurde zoo wijd als hij het wagen dorst (1).

Zoo was de gesteldheid der toongevende mogendheden van Europa in het begin van 1609, het jaar waarmede een tijdperk van vrede scheen begonnen te zijn. Voor hen die de verwikkeling van individuele belangen, den strijd van theologische leerstellingen en de godsdienstige en staatkundige kuiperijen gade sloegen, die zoo rijke stof opleverden voor het beramen van eerzuchtige ontwerpen, was het echter duidelijk dat de tijd van het bestand slechts een kortstondig tusschenspel tusschen twee tragedien was.

Het scheen eene ware spotternij van het noodlot, dat bijkans op het zelfde oogenblik waarop na twee jaren onderhandelens een bestand gesloten werd, het sein zou gegeven worden voor algemeene tweedragt. Op een dag in den voorzomer van 1609, kwam Hendik IV met Zamet en een ander zijner vertrouwelingen naar het Arsenaal, de verblijfplaats van Sully. Hij vroeg naar den Hertog, die, zooals hem gezegd werd, in zijne studien verdiept was. „Natuurlijk," zei de Koning tot zijne volgelingen, „zult gij verwacht hebben te hooren, dat hij uit schieten was, of in gezelschap van dames, of onder barbiers handen. Maar wie is er, die werkt als Sully!" Hij liet daarop den Hertog op het terras komen, de plaats waar zij gewoon waren zoovele zaken met elkander te bespreken. Zoodra Sully zich vertoonde, voerde de Koning hem te gemoet: „de Hertog van Cleef is dood, en heeft iedereen voor zijn erfgenaam gelaten" (2). Dit was maar al te waar, en de erfenis was eene levensquaestie voor de geheele wereld. Het was een appel van tweedragt geworpen tusschen de twee partijen, waarin de Christelijke wereld verdeeld was. De Hertogdommen Cleef, Berg en Gulick, en de Graafschappen en Heerlijkheden Mark, Ravensberg en Ravenstein vormden een driehoek zoowel uit een aardrijkskundig als uit een politisch oogpunt ingesloten tusschen Frankrijk, de Vereenigde Nederlanden, België en Duitschland, tusschen het Katholicisme en het Protestantisme. Vielen zij in Katholijke handen, dan waren de Nederlanden verloren, dan werden deze in alle hoeken vertreden en aan alle zijden ingesloten, terwijl het Huis

(1) GINDELY, Rudolf II und seine Zeit, II, 35—60, *sqq.*
(2) Mém. de Sully, VII, 506, 307.

van Oostenrijk aan Rijn, Maas en Schelde heerschen zou. Het was voor de Republiek een levenszaak, het Keizerrijk terugtedringen van dien grooten stroom, die bestemd scheen ten allen tijde de grenslijn tusschen naijverige staten en strijdige godsdiensten te moeten uitmaken.

Vielen zij daarentegen in ketterache handen, dan wierd de Republiek aanmerkelijk versterkt, en de Aartshertog Albertus afgesneden van de gemeenschap met het Keizerrijk en met Spanje. Frankrijk was, hoewel katholiek, de bondgenoot van Holland en de geheime vijand van Oostenrijk. Het was bijna onvermijdelijk dat de Koning van dat land, de eenige gekroonde Staatsman van dien tijd, door alle partijen zou worden ingeroepen, om de schoone maar gevaarlijke taak van scheidsregter op zich te nemen. In die dringende omstandigheden stelde Hendrik IV al zijn vertrouwen, naast zichzelf, op Maximiliaan de Béthune en Johan van Oldenbarnevelt. Bijna dagelijks werden er besprekingen tusschen den Koning en Sully, en door beide met den Staatschen ambassadeur François Aerssen gevoerd. De bijzonderheden daarvan in de briefwisseling van dien behendigen diplomaat vermeld, doen bij elke gelegenheid den eerbied kennen, dien Hendrik voor de meening van Holland's Advokaat koesterde, en het vertrouwen dat hij stelde in de hulpmiddelen en de veerkracht der Republiek.

Een iegelijk maakte aanspraak op de erfenis der hertogdommen. Het mogt vreemd heeten, dat eene gebeurtenis, die te voorzien was, en waarvan de gevolgen spoedig zoo ernstig zijn zouden, als het kinderloos overlijden van den Hertog van Cleef, gelijk eene bom losbarstte te midden der vorsten en staatslieden van Europa. Die noodlottige gebeurtenis had plaats in het voorjaar van 1609. Jan Willem's zuster Sibylla, eene oude vrijster, had over hem en over zijn land geheerscht, met uitzondering van de weinige oogenblikken waarin hij bij zijn verstand was geweest. De groote meerderheid zijner onderdanen was Protestantsch, terwijl het regerende stamhuis en de voornaamste edelen Katholijk waren. Natuurlijk had dus de katholijke partij onder Maximiliaan van Beijeren het belang ingezien, dat dat stamhuis niet uitsterven zou; want anders liep zijne nalatenschap gevaar van in protestantsche handen over te gaan (1). De eerste gemalin die voor hem gekozen werd, was de schoone Jacoba van Beijeren. De Paus had het huwelijk ingezegend, en der bruid eene gouden

(1) MENZEL, III, 203, 204.

roos ten geschenke gegeven, maar die verbindtenis was onvruchtbaar en ongelukkig. De Hertog, die de dwaze gewoonte had van in volle wapenrusting door zijn paleis te rennen en een iegelijk die hem in den weg kwam te slaan en te verwonden, moest op het laatst opgesloten worden. De ongelukkige Jacoba, door Sibylla aangeklaagd wegens tooverij en allerlei andere misdaden, werd in de gevangenis geworpen. Twee jaren lang oefende die schoonzuster haar duivelachtige boosheid over haar slagtoffer uit, wie zij, gelijk verhaald wordt, gedurende al dien tijd zelfs geen slaap gunde; en ten laatste werd de Hertogin in de gevangenis verwurgd (1). Eene tweede vrouw werd nu voor den krankzinnigen vorst gezocht, het was Antonia van Lotharingen. Maar ook dit huwelijk bleef kinderloos; en toen koos Sibylla, op negen en veertigjarigen leeftijd, nog zich zelve een echtgenoot in den Markgraaf van Burgau, uit het Huis van Oostenrijk, die evenwel uithoofde van de lage afkomst zijner moeder geen regt op den titel van Aartshertog had. En zoo bleven al hare pogingen om katholijke nakomelingen aan het Huis van Cleef te verschaffen, vruchteloos (2). Nu was Hertog Jan Willem gestorven, en de strijd om het bezit der hertogdommen stond tusschen de vertegenwoordigers zijner drie overledene zusters en de overgeblevene Sibylla gestreden te worden.

Het zou voor den lezer vervelend en overbodig zijn, in een historisch betoog te treden omtrent de wijze waarop deze zes kleine landjes tot een enkelen Staat konden vereenigd worden. Eene even ondankbare taak zou het zijn, de wettelijke gronden nategaan, waarmede de verschillende partijen hunne aanspraken klem trachtten bijtezetten. De feiten alleen zijn hier van wezenlijk belang, en onder deze nam eene eerste plaats in de bewering des Keizers, dat de hertogdommen, als zijnde een mannelijk leen, aan geen der pretendenten vervallen konden, maar ter beschikking kwamen van den Souverein van het Duitsche Rijk. Tegelijkertijd zonden verscheidene der voornaamste Rijksvorsten agenten naar de hertogdommen, om voor hunne wezenlijke of vermeende regten te waken. Er waren echter slechts vier kandidaten, wier aanspraken van meer ernstigen aard waren.

Maria Eleonora, 's Hertogs oudste zuster, was tijdens hun vader leefde, gehuwd geweest met Albert Frederik van Bran-

(1) Menzel, III, 203, 204.
(2) Ibid.

denburg, Hertog van Pruissen. Aan de kinderen uit dit huwelijk was de geheele nalatenschap voorbehouden, ingeval de mannelijke lijn uitsterven mogt. Twee jaren later was de tweede zuster Anna gehuwd met Hertog Filips Lodewijk, Paltzgraaf van Neuburg, wier kinderen als de naaste erven volgden op die der oudste zuster, ingeval deze uitstierven. Nog vier jaren later huwde de derde zuster Magdalena met Hertog Jan, Paltzgraaf van Tweebruggen, die, even als Neuburg, afstand deed van erfregt ten voordeele der nakomelingen van de Brandenburgsche lijn (1). Van het huwelijk der jongste zuster Sibylla met den Markgraaf van Burgau hebben wij reeds gesproken. Het blijkt niet dat haar broeder, wiens toestand hem wel niet zal vergund hebben aan haar het weduwgeld te verzekeren dat de prijs van den afstand van regten in het geval der drie andere zusters had uitgemaakt, ook van haar dien afstand zou verkregen hebben. De vorderingen der kinderlooze Sibylla zouden echter evenmin als die van Tweebruggen ernstig in aanmerking komen. De eigenlijke mededingers waren de Keizer, aan den eenen, en de Keurvorst van Brandenburg met den Paltzgraaf van Neuburg aan den anderen kant.

Het is voor mijn doel niet noodig, de wettelijke en historische regten, die in 't spel waren, te bespreken. Oude boekdeelen vol wetenschap zouden daarover kunnen nageslagen worden, zonder dat daaruit eene frisschere kennis te putten ware, dan uit al de geleerdheid, die in onze dagen over de aanspraken op de hertogdommen Sleeswijk en Holstein opgedischt is. Of het door de fortuin begunstigde Huis Brandenburg in die beide geschillen regt of onregt had, zooveel is zeker, dat het in het eene geval zoowel als in het andere een magtigen factor vond, voor de regeling van hangende staatkundige vraagstukken. Maar in het geval dat ons bezig houdt, was het niet op zijne eigene magt alleen, dat de Keurvorst van Brandenburg bouwde. Hij deed ten gunste zijner aanspraken een beroep op de vriendschap van twee groote mogendheden: de Vereenigde Nederlanden en Frankrijk.

Jacobus van Engeland was over 't geheel geneigd om de regten van Brandenburg te erkennen; hoewel zijn ambassadeur, in een geest van profetie, de vrees uitte dat Brandenburg zich te zeer uitbreiden, en nog eenmaal naar de Keizerskroon grijpen

(1) Mémoires de Sully, VII, 312, sq.

zou (2). De Staten begunstigden openlijk den Keurvorst. Hendrik IV was aanvankelijk voor Neuburg gestemd, maar, schijnt door eene deductie van Oldenbarnevelt geheel tot de zijde van Brandenburg te zijn overgehaald (1).

De oplossing der zaak lag echter niet in de aanspraken van één man. Als instinctmatig, gevoelde de geheele Christenheid, dat op dit enge strijdperk thans het groote tweegevecht tusschen de oude kerk en de Hervorming stond hervat te worden.

De Keizer beweerde regt te hebben als arbiter over de nalatenschap optetreden, en het grondgebied te bezetten totdat eene beslissing zou gevallen zijn, d. i. *ad Calendas Graecas*. Zijn vertrouweling, de Bisschop Aartshertog Leopold, versterkte hem in zijne vrees voor en zijn haat jegens het dreigende, aanmatigende Protestantisme in Duitschland, met hetwelk hij toen juist een overeenkomst had moeten treffen. Die koene rustelooze prelaat, een broeder van de Koningin van Spanje en van Ferdinand van
Julij 1609. Stiermarken, zette zich omstreeks half Julij in beweging. In gezelschap van zekeren kanunnik, en als diens bediende verkleed, verscheen hij na eene overhaaste reis voor de poorten van Gülick, de voornaamste stad en vesting van de hertogdommen. De gouverneur dier plaats, Nestelraed, helde even als de meeste beambten aldaar tot de katholijke zaak over, en was verheugd onder die vermomming den neef en vertegenwoordiger des Keizers te herkennen. Met één slag veroverde Leopold aldus, door slechts vijf man vergezeld, zijne hoofdstad; want eenmaal als tijdelijk landvoogd over de hertogdommen aangesteld zijnde, beoogde hij niets minder dan, met behulp van Rudolf's vreesachtigheid en dwaasheid, hun wettige heer te worden. Hierdoor versterkt, en staat makende op ondersteuning in geld en manschappen van Spanje en de Katholijke Ligue, zou hij den te gronde gaanden Rudolf te hulp snellen, de Protestanten in Bohemen vernielen, en zich zelf de kroon opzetten van dat Koningrijk (3). De Spaansche ambassadeur te Praag had hem eene aardige som gelds verstrekt voor de kosten

(1) » Il craint la puissance de Brandebourg, s'il parvient à cette succession d'autant plus qu'à la longueur il pourroit mener à l'empire. « Aerssen aan Oldenbarnevelt, 13 Junij 1609. (R. A., HS.)

(2) Dezelfde aan dez., 13 Mei 1609, en verdere brieven van Aerssen aan Oldenbarnevelt, van die maand. (R. A., HSS.)

(3) Gindely, Rudolf II, 2, p. 36, sq.

der reis en het optouwzetten der onderneming; en zou het hem aan verderen steun ontbreken, om zijn stoute plan door te zetten! Wie zou hem, den kampvechter der Kerk, den souverein over belangrijke gewesten, wier bezit de zegepraal verzekeren zou aan het Huis van Oostenrijk en aan Rome, den weg versperren tot het Keizerschap? Zeker niet de sombere Rudolf, de onstandvastige Matthias, of de dweepzieke, onder het juk der Jezuiten gekromde Ferdinand.

„Leopold in Gülick," zei Hendrik's Agent in Duitschland, „is als een fret in een konijnenhol" (1). Reeds vóór zijne komst aldaar, hadden echter de pretendenten Sigismond van Brandenburg en Filips Lodewijk van Paltz-Neuburg zich onderling verstaan. Op de ernstige vermaning van Oldenbarnevelt, namens de Staten-Generaal, was op eene raadsvergadering van verscheidene Protestantsche Duitsche vorsten overeengekomen, dat deze te zamen voorloopig de hertogdommen bezetten en beheeren zouden, totdat de hoofdvraag in der minne beslist zou zijn (2). De beide „possederende" vorsten werden dientengevolge, met goedvinden der provinciale Stenden, te Dusseldorf geïnstalleerd, de plaats waar ook die vertegenwoordigingen gewoon waren bijeen te komen. Aldus was, aan den eenen kant, Spanje in de persoon van Leopold rustig genesteld in de citadel van het land, terwijl het Protestantisme in de gedaante der „possederende" vorsten zich dreigend vestigde in de hoofdstad.

Mei 1609.

Naauwelijks was de inkt droog, waarmede het bestand voor twaalf jaren geteekend was, en waarvan de bekrachtigingen nog niet eens uitgewisseld waren, of de oorlogstrompet schalde weder en de vijandelijke krachten stonden andermaal tegen elkaar over. Ziende aan welke zijde het grootste gevaar dreigde, zond Leopold een schrijven aan de Staten-Generaal, de hoop uitdrukkende dat zij zich bij zijne schikkingen zouden willen neerleggen, in afwachting dat de Keizerlijke beslissing komen zou. De Staten antwoordden hierop, dat zij reeds de regten der „possederende" vorsten erkend hadden, en met bevreemding zagen dat de Bisschop-Aartshertog zich daartegen wilde verzetten. Zij gaven de verwachting te kennen, dat hij, beter ingelicht zijnde, het overeengekomene te Dortmund als geldig zou aanmerken. „Mijne-

(1) Mémoires de Sully, VII, 331.
(2) VAN REES en BRILL III, 406, sq.

heeren de Staten-Generaal" — zoo schreef de Advokaat — „zullen de vorsten beschermen tegen geweld en stoornis, en houden zich verzekerd, dat de naburige koningen en vorsten hetzelfde doen zullen. Zij vertrouwen dat Zijne Keizerlijke Hoogheid de zaken niet tot het uiterste drijven zal" (1). Zoodanige taal kon niet misverstaan worden. Het was duidelijk, dat de Republiek aan den Keizer de beslissing niet zou overlaten over hetgeen voor haar eene levensvraag was, noch toestaan zou dat Spanje, door 't oorlogvoeren uitgeput, thans zou zegevieren door eene nietige kuiperij. Intusschen, terwijl in werkelijkheid de draad van dat oogenschijnlijke doolhof van belangen en hartstogten door Oldenbarnevelt in handen werd gehouden, zouden de partijen in dit geschil zich niet in de eerste plaats tot hem of tot Mijneheeren de Staten-Generaal wenden. De wereld was nog niet genoegzaam gewoon aan die jeugdige Republiek, die zich zelve onder de vorsten ingedrongen had, om zich zoo op eenmaal aan haar gezag te onderwerpen.

Daarbij werd Hendrik van Frankrijk, door vriend en vijand beide, beschouwd als de vermoedelijke scheidsregter of de voornaamste kampvechter in het groote geschil. Aanvankelijk was hij ten gunste van Neuburg gestemd geweest, op grond, zooals Aerssen meende, van diens politieke zwakheid. Maar de Staten-Generaal waren vast op de hand van Brandenburg, niet slechts als een ijverigen steun der Hervorming en een ouden bondgenoot, die belang had bij hun eigen behoud, maar ook omdat de vestiging des Keurvorsten aan den Rijn den Keizer terugwerpen zou aan gene zijde dier rivier. Gelijk Aerssen het uitdrukte, wilden zij het Keizerrijk tot grens hebben, en niet langer vrees koesteren voor den Rijn (2). De Koning vond in de vertoogen der Staten goede redenen om van meening te veranderen, en ziende dat de Paltzgraaf lang met de Oostenrijksche partij geheuld had, maakte hij weldra geen geheim van zijn voorkeur voor Brandenburg. Daarop vervielen Neuburg en Brandenburg onderling in een hevigen twist, in weerwil dat overeen gekomen was dat de Paltzgraaf 's Keurvorsten dochter huwen zou. Men verhaalt dat de Keurvorst eens, in het heetst

(1) Zie Oldenbarnevelt's Memorie voor van der Mijle. (R. A., HS.)
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 23 en 26 April en 13 Mei 1609. (R. A., HS.)

van den twist, zijn toekomstigen schoonzoon een oorveeg gaf (1), welk argument *ad hominem* de uitwerking schijnt gehad te hebben, dat deze weder in den schoot der oude Kerk terugkeerde, en zich voortaan bij de Ligue aansloot. Middelerwijl bleef evenwel het *Condominium*, bij het verdrag van Dortmunt ingesteld, van kracht; en de derde broeder van Brandenburg en de oudste zoon van Neuburg deelden het bezit en het gezag te Dusseldorf onder elkaâr, tot tijd en wijle dat eene eindbeslissing zou genomen worden.

Een zwerm van diplomaten, officiele zoowel als vrijwillige, was nu in 't openbaar en in 't geheim ijverig in de weer, en kondigde reeds, bij de onzuivere luchtgesteldheid, den storm aan, die naderde. De scherpzinnige, maar gevaarlijk intriguerende ambassadeur der republiek, François Aerssen, had oogen voor al de sleutelgaten in Parijs, dat middenpunt van eindelooze combinaties en zamenzweringen, en hield daarenboven schier dagelijks vertrouwelijke besprekingen met den Koning. Met geduld en zorg hield hij, bijna van uur tot uur, den Advokaat op de hoogte van elk weefsel dat er gesponnen werd, van elk gesprek hetzij in 't openbaar of bedekt gehouden, waarin onderwerpen van gewigt door wien ook behandeld waren. Onovertroffen als berigtgever en spion, was hij minder te vertrouwen als raadgever; echter was niemand beter dan hij in staat in de gebeurtenissen doortedringen en de toekomst te voorzien, bij zijne langdurige ervaring en op een zoo gunstig standpunt als waarop hij zich geplaatst vond.

Er heerschte wel een groote naijver tusschen de Staten en den despotischen Koning, die zich den vader der Republiek deed noemen, en de Hollanders zoo gaarne als zijne diep verpligte maar hoogst ondankbare kinderen bejegende (2). De Indische handel was een teer onderwerp, daar Hendrik bij de onderhandelingen getracht had de Staten te overreden om dien handel aan Spanje overtegeven, met het doel dien daarna zelf te gaan drijven. Hij was nu met Isaac le Maire en andere deelhebbers in dat winstgevende monopolie in geheime bespreking te Parijs, ten huize van Zamet, en ontwierp eene Fransche Oost-Indische

(1) Menzel, III, 205.
(2) Rapport der buitengewone ambassadeurs naar Frankrijk, een belangrijk HS. in het Nederlandsche Rijks-Archief.

Compagnie, in strijd met de Nederlandsche (1). Het plan kon evenwel voor Aerssen niet geheim blijven, die zich sterk maakte het den kop intedrukken. Maar over 't algemeen, en in weerwil dezer commerciele kuiperijen, welke Oldenbarnevelt met behulp van Aerssen kon tegengaan, bestonden er eerlijke vriendschapsbetrekkingen tusschen de beide landen. Hendrik verborg zijne staatkundige genegenheid jegens de Republiek niet. Bij gelegenheid der sluiting van het bestand, verlangde hij zelf een buitengewoon gezantschap van de Staten te ontvangen, niet tevreden met de betuigingen van eerbied en gehechtheid, die hem langs den gewonen diplomatieken weg werden overgebragt. „Hij begeert," schreef Aerssen „een openlijk vertoon, ten einde aan de geheele Christelijke wereld blijke, welk ontzag Mijneheeren de Staten voor hem koesteren." De ambassadeur gaf in bedenking om Cornelis van der Mijle, Oldenbarnevelt's schoonzoon, die weldra als eerste gezant naar Venetie zou gaan, tot hoofd van zoodanige buitengewone zending te kiezen (2).

„Zonder de voorschriften, die gij mij gegeven hebt," schreef Aerssen aan den Advokaat, „zou Neuburg aan dit Hof zijne zaak gewonnen hebben. Brandenburg benadeelt zich zelf, door den Koning er niet in te kennen. Groote waarde zal aan uw oordeel gehecht worden, indien gij dit aan Zijne Maj. mededeelt." Middelerwijl liet de agent van Neuburg niets onbeproefd om de aanspraken van den Paltzgraaf bij Hendrik te doen gelden, waartoe hij zelfs oude beloften ophaalde, die naar zijn bewering gedaan zouden zijn; maar, dank zij Oldenbarnevelt, vorderde hij daarmeê weinig, al waren ook naar het oordeel zoowel van den Advokaat als van Villeroi, zijne aanspraken *stricti juris* de beste. Niet de strikte letter der wet, maar het staatkundig en godsdienstig belang zou in deze den doorslag geven. Hendrik gaf luide te kennen, dat hij zich tegen elke overweldiging van de zijde des Keizers of van wien ook tegen het *Condominium* verzetten zou; maar onder'shands verzekerde hij de Staten dat hij de regten van Brandenburg tot het uiterste zou steunen, en vermaande hij hen de twee regimenten fransche infanterie, die zij volgens overeenkomst steeds op zijne kosten in dienst hadden, gereed te houden voor de groote onderneming, die hij

(1) Zie de briefwisseling van Aerssen met Oldenbarnevelt, over de jaren 1609 en 1610.

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 23 April en 21 Mei 1609. (HS.)

reeds op het touw zette. „Gij zoudt wel doen," schreef Aerssen aan Oldenbarnevelt, „met de verschillende belangen ten aanzien dezer nalatenschap, en de betrekkingen der pretendenten jegens de republiek eens uiteentezetten, in dier voege dat de Koning wel daaruit uw verlangen opmaken kan, maar dat toch de schijn bewaard worde alsof gij het eerbiedig aan zijne keuze overliet" (1). Neuburg had steeds de Staten veronachtzaamd, en daarentegen voorkomendheid betoond jegens Aartshertog Albert; hij was openlijk boven Brandenburg voorgetrokken door de Oostenrijkers, die evenwel geen van beide dulden wilden. Hij kon dus weinig voortgang maken aan het Hof van Hendrik, al was deze ook verstoord op Brandenburg, die nog niet de minste aanvraag om zijn hulp gedaan had (2).

De Keurvorst had den bijstand der Staten, met wie een oud verdrag deswege bestond, gretig ingeroepen, maar hij had eene buitengewone onverschilligheid of argwaan jegens Frankrijk aan den dag gelegd. „Die onverschillige Duitschers," had Hendrik meermalen uitgeroepen, „zij doen niets dan slapen of drinken" (3). Men onderstelde, dat de herinnering aan Metz den Keurvorst voor den geest zweefde. Die sterkte had vóór drie-vierden eener eeuw Hendrik II zich wederregtelijk toegeëigend, als eene boete wegens verleenden bijstand aan den Keurvorst van Saksen: zij was voor Brandenburg eene waarschuwing van hetgeen een grooter Hendrik thans kon afpersen, als loon voor zijne bescherming. Daarbij had de Keurvorst met te veel inwendige gevaren te kampen, voornamelijk ten aanzien van de Polen, die, opgezet door de zendelingen uit Rome, verontrustende bewegingen maakten tegen het Hertogdom Pruissen (4). Het werd het midden van den zomer, voordat zekere baron Donals als afgevaardigde van Brandenburg verscheen. Hij bragt vele bescheiden mede tot ondersteuning zijner aanspraken, en was
24 Junij 1609. belast met het aanbieden van verontschuldigingen wegens het verzuim van zijn meester (5). Veel nadruk

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 18 Mei 1609. (HS.)

(2) Aerssen aan Duplessis-Mornay, 15 Mei 1609. (HS.)

(3) „... Je suis encore assez verd, m'a dict Sa Maj[té], pour mener une armée en Clèves. J'en aurai bon marché, mais les Allemands ne font que dormir ou boire. Ils en auroient le profit, et me départiront la peine: toutefois je ne souffrirai pas l'accroissement de ceux d'Autriche." — Aerssen aan Oldenbarnevelt, 27 Julij 1609. (HS.)

(4) Dez. aan dez., 24 Junij 1609. (HS.)

(5) Ibid.

legde hij vooral op den afstand door Neuburg bij zijn huwelijk gedaan, en Hendrik werd aangezocht om het goede regt des Keurvorsten in zijne bescherming te nemen. Tot dusver waren er echter weinig voorteekenen van een krachtig besluit tot handelen in eene zaak, die bijna niet missen kon van tot oorlog te leiden. „Ik houd," zei Hendrik tot den Staatschen ambassadeur, „het regt van Brandenburg voor ontwijfelbaar, en het is beter voor u en mij dat hij de man is, dan Neuburg, die altoos met het Huis van Oostenrijk geheuld heeft. Maar hij is te traag in het doen gelden zijner aanspraken; dat is de schuld der geleerden, door wie hij zich laat leiden. Dat uitstel komt ten voordeele van den Keizer, wiens weg minder door zijne eigene besluiten geleid wordt, dan wel door de besluiteloosheid van de vorsten" (1). Daarop van gesprek veranderend, vroeg Hendrik den ambassadeur, of de dochter van van Maldere een invloedrijk Zeeuwsch Staatsman, gehuwd was, of huwbaar, en of zij rijk was, daarbij voegende dat zij huwen moest met Oldenbarnevelt's tweeden zoon, die toen als edelman in 's Konings dienst was en bij hem zeer in gunst stond (2).

Twee maanden later verscheen een regelmatig geaccrediteerde gezant, Belin genaamd, van wege den Keurvorst, met algemeene voorschriften. Hij moest den Koning dank betuigen voor diens verklaringen ten gunste der „possederende" vorsten, en tegen alle overweldigingen van de zijde van Spanje. Mogt de godsdienstige snaar aangeraakt worden, dan moest hij de verzekering geven, dat in dat opzigt niets veranderd worden zou. Hij was beladen met prachtige geschenken in barnsteen, als kannen, kommen, tafels, koppen, schaakborden, voor den Koning en de Koningin, voor den Dauphin, den Kanselier, Villeroy, Sully, Bouillon en andere mannen van aanzien (3). Maar behalve de verdeeling dezer kunstwerken en de wisseling van eenige diplomatieke beleefdheden, werd er niets ernstigs verhandeld, dat tot den oorlog betrekking had, en Hendrik vermaakte er zich mede dat hij eenige weken daarna een brief van de „possederende" vorsten eenvoudig per post ontving, waarbij deze hem om eene leening van 400,000 kroonen vroegen (4). Daar was een algemeen gelach ten hove over een verzoek,

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Junij 1609. (HS.) (2) Ibid.
(3) Dez. aan denz., 27 Aug. 1609. (HS.)
(4) Dez. aan denz., 18 Sept. 1609. (HS.)

dat als een wissel op zigt aan Zijne Majesteit, als ware hij een bankier, gedaan werd, temeer daar er geen geld van de trekkers voorhanden was (1). Niet alleen de eerbied voor den Koning, maar ook het bedrag der gevraagde som, scheen mede te brengen dat die brief althans door een bijzonderen bode zou gebragt zijn; en Hendrik was verontwaardigd en maakte zich vrolijk tevens, eerst over het maandenlange verwijl, voordat die vorsten zijne bescherming hadden ingeroepen, en daarna over de koele vraag om een aalmoes van dat bedrag, als een begin der onderneming. Op zulk eene onverschillige en achtelooze wijze werden door hen, die het naast bij de zaak betrokken waren, de eerste toebereidselen getroffen voor een strijd, die Europa in lichtelaaije vlam zou zetten, en waarvan weinigen misschien het einde zouden beleven. Schaakborden in gelen barnsteen en een orderbrief voor 400,000 kroonen konden eene zaak niet veel verder brengen, waarbij het groote vraagstuk betrokken was dat de Christelijke wereld in tweeën scheidde.

Terwijl de „possederende" vorsten hunne zaak aldus aanvatten, liet de Ligue geen middel onbeproefd om Hendrik terugte brengen tot besef van zijn waren pligt jegens de Kerk, wier oudste zoon hij was. De zending van Don Pedro de Toledo in 't belang der Spaansche huwelijken, had schipbreuk geleden op de voorwaarde, daaraan verbonden, dat de Koning zijn verbond met de Republiek zou opgeven, hetgeen toen gelijkluidend was met haar ondergang. Maar het Bestand was sedert tusschen de Staten en hun ouden meester gesloten, en de Engelsche en Fransche bemiddelaars hadden elk een geschenk van de Aartshertogen van 20,000, en van 30,000 ponden van de Staten-Generaal ontvangen (2). Hendrik, eens op een morgen van de jagt terugkeerende, nam den Graaf de Soissons bij de eene en den ambassadeur Aerssen bij de andere hand, en deelde hun mede dat hij juist brieven uit Spanje ontvangen had, waaruit bleek, dat men daar met de sluiting van het Bestand hoogelijk ingenomen was. Wel hadden velen het betreurd dat de voorwaarden zoo nadeelig en weinig eervol voor de waardigheid des lands waren, maar aan deze waren de afdoende redenen voorgehouden, waarom Spanje dezen vrede liever had, dan in 't geheel geenen. In den loop der twaalf jaren kon de Koning zijne verliezen

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, ib.
(2) Aerssen aan Duplessis-Mornay, 7 Julij 1609. (HS.)

herstellen, en schatten verzamelen, ten einde de Nederlanden te onderwerpen door middel van goud (1). Soissons viel hier den Koning in de rede, met te zeggen, dat de Staten dan den oorlog zouden hervatten met ijzer. Aerssen, als een volleerd hoveling, antwoordde, dat zij dien zouden beëindigen met behulp van 's Konings vriendschap.

Hendrik deed nog opmerken, dat de helderziende Spanjaarden den spot dreven met die snoeverijen, wel wetende, dat slechts uitputting van krachten den Koning tot dat uiterste gebragt had. „Gij kunt oordeelen", zeide hij, „of hij nog veel moed zal hebben op zijn vijf-en-veertigste jaar, die er in 't geheel geen bezit op zijn twee-en-dertigste. Vorsten, die op hun vijf-en-twintigste jaar nog niet getoond hebben dat er moed en edele zin in hen schuilen, zullen dat wel nooit doen." Hij voegde er bij, dat bevelen uit Spanje gezonden waren, om al de troepen in de Zuidelijke Nederlanden, met uitzondering der Spanjaarden en Italianen, te ontbinden, en de gelden voor hunne betaling te doen heffen door de Aartshertogen. Filips beweerde dat die landen voor den oorlog, die ten hunnen behoeve gevoerd was, ook betalen moesten; hij, voor zich, gaf er niet een maravedi bij (2).

Aerssen vroeg, of de Aartshertogen hunne troepen afdanken zouden, zoolang de zaken van Cleef nog niet geschikt waren. „Gij moogt van geluk spreken", antwoordde de Koning, „dat Europa tegenwoordig door zulke vorsten geregeerd word. De Koning van Spanje denkt aan niets, dan aan rust. De Aartshertogen zullen nooit in beweging komen, tenzij door dwang. De Keizer, voor wien iedereen zoo bang is in deze zaak, verkeert in zulk een staat, dat hij eerlang van al zijne bezittingen beroofd zal zijn. Ik hoor, dat de Bohemers hem willen uitdrijven" (3).

Inderdaad was Rudolf geen geducht persoon. De Utraquisten en Boheemsche Broederschap, die bijna de geheele bevolking des lands uitmaakten, hadden zoo even de godsdienstige vrijheid aan hun ongelukkigen meester, in zijn eigen paleis en met de punt van den degen, ontwrongen. De gezant van Matthias te Parijs drong gelijktijdig aan op de erkenning zijns meesters als Koning van Hongarije, en Hendrik vermoedde nog niets van de plannen

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 28 Mei 1609. (HS.)
(2) Ibid.
(3) Ibid.

van Leopold, „dien fret in het konijnenhol" der hertogdommen, om zijn neef te hulp te komen, ten einde zelf benoemd te worden tot diens bewaker en opvolger. Intusschen was van 's Keizers naam gebruik gemaakt, om plegtig te protesteren tegen den intogt in Dusseldorf van Markgraaf Ernst van Brandenburg en Paltzgraaf Wolfgang Willem van Neuburg, als vertegenwoordigers van hun respectiven broeder en vader.

De inbezitname had, in weerwil van dat protest, door den Keurvorst-Paltzgraaf en den Landgraaf van Hessen, d. i. door Brandenburg en Neuburg gezamenlijk plaats gehad, ten einde alle pogingen tot uitstel en verdere kunstgrepen van het Keizerlijke Hof voor goed aftesnijden. Hendrik IV zond nu een observatiekorps, bestaande uit 1500 man ruiterij, over Toul, Mézières, Verdun en Metz naar de Luxemburgsche grens, met het doel om te waken tegen de afgedankte troepen der Aartshertogen, en tevens tegen alle aanslagen welke van de zijde des Keizers tegen de „possederende" vorsten mogten gesmeed worden (1). Het *Condominium* was nu formeel ingesteld, en Hendrik trad op als deszelfs beschermer tegen een ieder die het zou pogen te overweldigen. Hij zond zijn agent Vidomacq naar den Landgraaf van Hessen, opdat deze de vorsten der Unie versterken zou in hun gewapend verzet tegen de plannen van Spanje, en ten einde alle inmenging in het *Condominium* te beletten. Hij gaf aan de Aartshertogen en den Keurvorst van Keulen kennis van zijn ernstig voornemen om geen aanslag tegen de vorsten te dulden, en dezen in hunne regten te beschermen. Een zijner ervarenste diplomaten, den voormaligen ambassadeur in Engeland, de Boissise, vaardigde hij als resident naar de hertogdommen af, en gaf hem in last onderweg met de Staten-Generaal en in 't bijzonder met Oldenbarnevelt de middelen te overwegen, om hunne gemeenschappelijke staatkunde, hetzij langs den diplomatieken weg, hetzij met vereenigde wapenen, ten uitvoer te leggen (2). De troepen begonnen zich in beweging te stellen naar de grens, ten einde de plannen van 's Keizers raad en de geheime wervingen van Sibylla's gemaal, den Markgraaf van Burgau, tegentewerken. De Koning zelf hield te Monceaux voortdurend het oog op de uitrusting zijner

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 29 Junij 1609. (HS.)
(2) Dez. aan denz., 9 Julij 1609. (HS.)

ruiterij, die naar de Luxemburgsche grens toog, vast besloten de vorsten te beschermen, in afwachting dat eene eindbeslissing omtrent de souvereiniteit der hertogdommen zou genomen worden.

Middelerwijl werd eene groote pressie door de tegenovergestelde partij op hem uitgeoefend. De Paus wendde door middel van den Nuntius te Parijs, en zijdelings door agenten te Praag, Brussel en Madrid, alle moeite aan om den Koning de verkeerheid van zijn gedrag te doen inzien. Hij had, als Katholijk vorst, geen regt om ketters bijtestaan, dat eene daad was geheel strijdig met zijne pligten als christen en zijne waardigheid als Oudste Zoon der Kerk. Zelfs indien het regt aan de zijde der vorsten was, zou Zijne Maj. beter doen met het dezen te ontnemen en zich zelf daarmeê aan te gorden, dan te dulden dat het Katholijke geloof en godsdienst een aanmerkelijk nadeel leden, in eene aangelegenheid, die vermoedelijk zulke belangrijke gevolgen na zich slepen zou (1). Die vermaningen des Pausen waren fijn berekend naar Hendriks eigenbelang, als strijder voor de oude kerk, en als de mogelijke souverein der landen in geschil. Zij waren ook kunstig berekend om argwaan voor 's Konings plannen op te wekken, bij de Protestanten in 't algemeen en de „possederende" vorsten in 't bijzonder. Toespelingen op het herstel, ten koste van Lotharingen, der fransche grens van den tijd van Hendrik II, geschiedden toch herhaaldelijk en gaven waarschijnlijk aanleiding tot dat schijnbare gemis aan eerbied jegens den Koning, waarover deze zich elken dag zoo bitter beklaagde. Die vermaningen misten echter hare uitwerking, want Hendrik had zijn besluit genomen omtrent de groote taak voor zijn verder leven: het Huis van Oostenrijk te vernederen en de Nederlandsche Republiek te behouden, op wie hij als zijn krachtigsten steun rekende. Uit het oogpunt der traditionele grondstellingen van de Europesche staatkunde, was die toestand valsch. Hoe kon de oudste zoon der Kerk en het hoofd eener onbeperkte monarchie gemeene zaak maken met ketters en republikeinen, tegen Spanje en Rome? En die toestand was even gevaarlijk, als hij onlogisch was. Maar tusschen den Koning en den politieken leider der Republiek heerschte overeenstemming van begrippen omtrent het groote beginsel, dat eerst schitteren zou in eene verwijderde

(1) „. . . et quand bien le droit seroit de leur côté, Sa Maj[té] les en devroit plustot despouiller, pour s'en vestir ellemesme, sans souffrir que la religion et foy catholique reçoive une si notable bresche." Dez. aan denz., 8 Aug. 1609. (HS.)

toekomst, maar thans aan het opkomen was, dat der godsdienstige gelijkheid. Gelijk hij de Protestanten in Frankrijk beschermde, zou hij het de Katholijken in de hertogdommen doen. Afvallige als hij was van de Hervormde en van de Katholijke Kerk, had hij zich althans verheven boven den armzaligen en onbeschaamden stelregel der Duitsche Protestantsche vorsten: „*Cujus regio, ejus religio*".

Hoewel hij niet het oor leende aan de vleitaal van Rome, evenmin als hij bang was voor haar wraak, zond hij toch den Kardinaal de Joyeuse naar den Paus om dezen te verklaren, dat de belangen van Frankrijk niet toelieten, dat de Spanjaarden bezit zouden nemen van gewesten, zoo digt bij hetzelve gelegen; maar dat hij, aan den anderen kant, zorg zou dragen, dat de Kerk geen overlast lijden zou, en hij bij de „possederende" vorsten, als prijs voor zijne ondersteuning, zou aanhouden op volledige waarborgen voor de vrijheid der Katholijke eeredienst (1). Er bestond geen twijfel bij Hendrik, evenmin als bij Oldenbarnevelt, of de geheime slagen, die door Spanje tegen de vorsten gerigt werden, waren met der daad op de Republiek en op den Koning, als haar bondgenoot, gemunt. Terwijl de Nuntius te Parijs zijne vermaningen deed hooren, werd de Spaansche ambassadeur gelast een voorstel tot regeling te doen, dat den Koning zeer vermaakte. Dit was niets meer of minder, dan de beslissing omtrent de hertogdommen overtelaten aan de scheidsregterlijke uitspraak van den Koning van Spanje, den Keizer en den Koning van Frankrijk (2). Daar Hendrik dus zich zelf in de minderheid zou geplaatst hebben, zou de eenige uitkomst van dat voorstel geweest zijn, hem te dwingen, eene beslissing te bekrachtigen, die lijnregt tegen zijn eigen besluit indruischte; en hij was zulk een nieuweling in staatszaken niet meer, om zoodanig voorstel aantehooren, anders dan om er den spot meê te drijven.

Intusschen werd uit Gülick, zonder veel ophef, zekere Teynagel naar Parijs gezonden; een bedaard maar praalzuchtig edelman. Deze had vroeger tot de Hervormde godsdienst behoord, maar meer naar zijn smaak of in zijn voordeel achtende om geheimraad des Keizers te worden, was hij tot de oude

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Aug. 1609. (HS.)
(2) Dez. aan denz., 27 Julij 1609. (HS.)

Kerk teruggekeerd. Hij was een van de vijf, die den Aartshertog Leopold naar Gülick begeleid hadden. Nu diens onderneming tot dusver zoo goed geslaagd was, had de oorlogzuchtige bisschop aan Teynagel eene diplomatische zending opgedragen, waarvan de openlijke beweegreden was, Hendrik voor te houden, dat alle leenen, die door uitsterving der mannelijke leden openvielen, krachtens de rijkswetten en gebruiken aan den Keizer kwamen. Hij hoopte derhalve 's Konings goedkeuring te verkrijgen op het voorloopig bestuur van Leopold in Gülick, namens diens souverein en neef. Het ware doel zijner zending was echter eerst zich te overtuigen, of Hendrik werkelijk den oorlog zou aangaan ten gunste der „possederende" vorsten, en daarna naar Spanje te reizen (1). Er werd evenwel een behendig staatsman toe vereischt, om al de ondiepten te peilen, waarover de Fransche regering toen heenstuurde, en de veranderlijke en geheime oogmerken te doorgronden van den Koning en de hem omringende Ministers.

Het Hof spotte met Teynagel en diens zending, en Hendrik behandelde hem als een dwazen gelukzoeker (2). Hij had zichzelf aangekondigd als een gezant des Keizers, hoewel hij alleen van Leopold instructiën had. In zijne gesprekken met den Kanselier en Villeroy beweerde hij, dat Rudolf als regter tusschen de verschillende pretendenten op de hertogdommen zou optreden. Het zou den Koning, volgens hem, niet aangenaam zijn, indien de Koning van Engeland zich als scheidsregter opwierp tusschen pretendenten, die voor de Fransche Kroon konden verschijnen; maar Hendrik had die taak onder de Duitsche vorsten op zich genomen, zonder daartoe door iemand aangezocht te zijn. De Keizer, daarentegen, was, zooals het behoorde, ingeroepen door den Hertog van Nevers, den Keurvorst van Saksen, den Markgraaf van Burgau en andere vasallen der Keizerlijke kroon. De staatkunde des Konings, zei Teynagel, moest, zoo hij daarbij volhardde, tot oorlog leiden. Aanvaardde hij dien oorlog, dan zou hij hem ook aan den Dauphin vermaken, en hij moest zich herinneren dat Frankrijk steeds ongelukkig geweest was in zijne oorlogen met den Keizer en het Huis van Oostenrijk (3).

Hoewel de Kanselier en Villeroy in hun hart weinig inge-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Aug. 1609. (HS.)
(2) Dez. aan denz., 16 Aug. 1609. (HS.)
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 16 Aug. 1609. (HS.)

nomen waren met Hendrik's gedragslijn, antwoordden zij den gezant toch uit de hoogte, dat hun Koning den oorlog beginnen en eindigen kon naar goedvinden, dat hij vertrouwde op zijne krachten en de regtvaardigheid zijner zaak, en weinig ontzag gevoelde voor de magt van Spanje en het Keizerrijk te zamen. Zij voegden er bij, dat Frankrijk door het traktaat van Vervins verpligt was de vorsten te beschermen, maar bleven in gebreke om die vreesaanjagende bewering met bewijzen te staven. Daarentegen beweerde Teynagel, dat de Duitsche vorsten veel meer beangst waren voor Hendrik, dan voor den Keizer, en dat 's Konings oorlogstoerustingen daar te lande en in geheel Europa meer argwaan opgewekt hadden, dan de kalme reis van Leopold met vijf vrienden per post naar Gülick.

Hij was in 't bezit van afschriften der bijzondere briefwisseling des Konings met de vorsten, en scheen volledig ingelicht omtrent diens geheimste gedachten. Vermoedelijk was hij die kennis verschuldigd aan pater Cotton, die toen in ongenade verkeerde; er werd toch ontdekt, dat Hendrik's in de biecht gedane bekentenissen omtrent zijne staatkundige plannen, door dezen aan den Generaal der Jezuiten werden medegedeeld (1). Sterk door 't bezit dezer kennis, en op Cotton's raad om aan het Fransche hof een heilzaam ontzag in te boezemen, liet hij zich in stoute bewoordingen uit over de wettige aanspraken des Keizers. Hij verzekerde de Ministers, dat een verzet daartegen tot een langdurigen en bloedigen oorlog voeren zou, daar noch de Koning van Spanje, noch Aartshertog Albert zou aanzien, dat de Keizer met voeten getreden werd..

Petrus Peckius, de slimme en ervarene agent van den Aartshertog te Parijs, gaf den snoevenden gezant een beteren raad dan de Jezuit, toen hij hem verzekerde, dat hij zijne geheele zaak bederven zou met zulk eene taal tegen den Koning te voeren. Te Monceaux werd hij bij Hendrik ten gehoore toegelaten, en vond hij hem gereed zijne tanden te toonen, gelijk Aerssen voorspeld had. De Koning bejegende Teynagel als een dwaas en een gelukzoeker, die in 't geheel geen regt had om als een openbaar minister ontvangen te worden, en maakte een einde aan diens snoeverijen door kortaf te zeggen, dat hij vast besloten was de „possederende" vorsten te helpen. Jeannin was

(1) Aerssen van Oldenbarnevelt, 24 Mei, 8 en 16 Aug. 1609. (HS.)

bij dat gehoor tegenwoordig, ofschoon, gelijk Aerssen teregt opmerkte, de Koning bij zulke gelegenheden geen leermeester behoefde (1). Kort daarna vertrok Teynagel naar Spanje, wrevelig van zoo weinig met zijne buitengewone zending te hebben uitgewerkt. Hij zou aan het hof van Filips ondervinden, dat de Ligue al even dringende aanvragen om ondersteuning ingediend had, als hij daar van wege Leopold en het Huis van Oostenrijk moest overbrengen (2).

Want de Ligue, ter naauwernood onder de leiding van Maximiliaan van Beijeren geheel tot stand gebragt, was veeleer een Katholijke mededinger, dan een hartelijk bondgenoot van het Keizerlijke huis. Hendrik werd algemeen verdacht van de Habsburgers te willen onttroonen en vernietigen, en het lag geenszins in Maximiliaan's plan, het lot der algemeene Katholijke staatkunde afhankelijk te maken van het lot van dat eene geslacht. Of nu Hendrik al dan niet voornemens was het anachronisme te plegen van de rol van Karel den Groote te hervatten, was twijfelachtig, en het onderstelde plan van Maximiliaan om den roem van het Huis Wittelsbach te doen herleven, was even onbepaald. Maar zeker was het, dat iets van die eerzuchtige ontwerpen in het oor van Rudolf werd gefluisterd, en dat dit zijn besluiteloos gemoed geheel vervulde (3).

Naauwelijks was Teynagel vertrokken, of de President Richardot verscheen op het tooneel. „De moedwillige oude aap", zooals hij oneerbiedig genoeg genoemd was bij de onderhandelingen over het Bestand, „die zijn achterdeel toonde naarmate hij hooger klom", beefde nu bij de gedachte dat het goede werk, dat hij in de laatste twee jaren met zooveel inspanning had tot stand gebragt, zou te niet gedaan worden. Daar de Aartshertogen, zijne meesters, opregtelijk vrede begeerden, zonden zij hem tot Hendrik, die, zooals zij geloofden, besloten was den oorlog weer aan te wakkeren. Gelijk meermalen in zulke gevallen geschiedt, wilden zij den weg tot eene goede verstandhouding banen, door het uiten van gemakkelijke en goedkoope betuigingen omtrent de zegeningen des vredes, en boden zij vriendschappelijke schikkingen aan, waardoor het oogmerk van een oorlog bereikt kon worden, zonder de gevaren daarvan te

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Mei, 8 en 16 Aug. 1609. (HS.)
(2) Ibid en Gindely, Rudolf II, 2, 40 sqq.
(3) Gindely, 30, 42.

loopen. Stellig was hun door Hendrik aangezegd dat hij eerder oorlog maken zou, dan toestaan dat het huis van Oostenrijk de hertogdommen verkreeg (1). Zij zonden nu Richardot, om te kennen te geven, dat noch de Aartshertogen, noch de Koning van Spanje zich in de zaak mengen zouden, en zij hoopten dat de Koning van Frankrijk den Keizer niet belemmeren zou in de uitoefening zijner regten.

Hendrik, die wist dat Don Baltasar de Cuniga, de Spaansche ambassadeur aan het Keizerlijke Hof, 's Keizers neef Leopold voorzien had van 50,000 kroonen ter goedmaking zijner kosten in den togt naar Gülick, vond dat de oude diplomaat zich hier de taak van een schooljongen had laten opleggen. Meer dan ooit werd hij door deze zending van Richardot overtuigd, dat de Spanjaarden het geheele plan beraamd hadden, en zou hij dus slechts een glimlach over hebben voor elk voorstel dat de president doen mogt. Bij den aanvang van het onderhoud, vroeg Richardot den Koning, of hij de onzijdigheid bewaren wilde, zooals de Koning van Spanje en de Aartshertogen, en de vorsten toestaan hunne aangelegenheid met den Keizer te regelen (2).

„Neen" antwoordde de Koning.

Daarop vroeg hij Hendrik, of deze hen in hun onregt wilde bijstaan.

„Neen", antwoordde de Koning.

Daarna vroeg hij, of de Koning dan meende, dat de vorsten het regt aan hunne zijde hadden, en of hij, indien het tegendeel aangetoond wierd, van staatkunde veranderen zoude?

Hendrik antwoordde, dat hij geen regter en partij te gelijk in eene zaak zijn kon, en dat de Koning van Spanje zamenspande, door middel van zijn schoonbroeder Leopold en onder den naam van den Keizer, om de gewesten te veroveren. Hij zeide dat niet te zullen dulden.

„Dan zal er een algemeene oorlog volgen", hernam Richardot, „wijl gij besloten hebt de vorsten te ondersteunen."

„Het zij zoo", zeide de Koning.

„Gij hebt gelijk, als een groot en magtig vorst", zeide Richardot, „want gij bezit al de voordeelen, die gij begeeren

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 10 en 22 Aug. 1609. Aerssen aan Digart, 10 Aug. 1609. (HS.)

(2) Dez. aan denz., 2 Sept. 1609. (HS.)

kunt, en in geval van breuk vrees ik dat die geheele magt ons, kleine vorsten, op den hals zal vallen."

„Zorg dan dat Leopold zich terugtrekke, en laat de vorsten in hun regt", was het antwoord, „en gij zult niets te vreezen hebben. Zijt gijl. niet wezenlijk ongelukkig onder die arme, zwakke Aartshertogen? Voorziet gij niet, dat zoodra zij sterven, gij het weinige, dat gij gedurende de laatste vijftig jaren in de gehoorzame Nederlanden verkregen hebt, weder verliezen zult?" (1)

De President kon hierop niets antwoorden, dan dat hij Leopold's onderneming nooit had goedgekeurd, en dat zoodra de Spanjaard fouten beging, hij gewoon was die op zijne minderen te verhalen. Hij had deze zending onbedachtzaam op zich genomen, in de hoop den opkomenden storm nog te bezweren, maar wel vreezende niet te zullen slagen. Het speet hem dat hij gekomen was.

De Koning haalde de schouders op.

Richardot gaf daarop in bedenking, of Leopold niet in Gülick, en de vorsten in Dusseldorf erkend konden worden, of wel beide partijen zich zouden terugtrekken, totdat de Keizer uitspraak zou hebben gedaan. Al deze voorstellen werden door den Koning vlak afgeslagen, die zwoer dat niemand uit het Huis van Oostenrijk zich ooit in eenig deel dier landen nestelen zou. Zoo Leopold niet onverwijld aftrok, was de oorlog onvermijdelijk. Hij verklaarde, dat hij alles wagen en niets ontzien zou, hetzij de „possederende" vorsten hem formeel inriepen, of niet. Hij wilde zijne vrienden niet verdrukt zien, en den Spanjaarden niet toestaan, door deze overweldiging den voet te zetten op de keel der Staten-Generaal; want tegen deze was de geheele onderneming gerigt. Op de klagt van den President, dat de Staten troepen in Gelderland mobiel maakten, gaf Hendrik kortaf ten antwoord, dat zulks op zijn last geschiedde, en dat het zijne troepen waren.

Met dit antwoord zag zich Richardot genoodzaakt heen te gaan, neergeslagen, moedeloos en vernederd. Hij gaf zijne verbazing te kennen over dien uitslag, en betuigde dat de volken wier vorsten verstand van zaken hebben, wel gelukkig zijn. Zijne meesters, zeide hij, waren goed, maar gaven zich zelfs de moeite niet om hunne belangen te leeren kennen (2).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 2 Sept. 1609. (HS.)
(2) Ibid.

Richardot nam daarop zijn afscheid van Parijs, en kort daarna van de wereld. Hij overleed te Atrecht, volgens sommigen uit ergernis over de mislukking zijner zending, volgens anderen aan de gevolgen van het onmatig gebruik van meloenen en perziken (1). „*Senectus etiam morbus est*", zei Aerssen, met Seneca.

Hendrik getuigde, dat hij zich niet genoeg verbazen kon over die laatste handelingen van een man, dien hij wijs en verstandig had geoordeeld, maar die nu een onherstelbaren misgreep begaan had. Hij had nooit twee zulke onbeschaamde ambassadeurs gekend, als Don Pedro de Toledo en Richardot bij deze gelegenheid (2). De eene had volstrekt geen kennis van het onderwerp zijner zending; en de ander had zijn overmoed getoond, door hem met een vloed van woorden te willen afbrengen van een vast voornemen. Hij had daarom ook onmiddelijk geantwoord, zonder zijne Ministers te raadplegen, waarover de arme Richardot ten hoogste verbaasd was geweest (3).

En nu verscheen weder een ander gezant, regtstreeks komende van den Keizer. De Graaf van Hohenzollern, een trotsch en aanmatigend jongman van 23 jaar, kwam den 7 September te Parijs aan, met een gevolg van veertig ruiters (4). De agent van den Keurvorst van den Paltz, de Colly, had den hoofdinhoud van diens instructiën, door middel van den Prins van Anhalt, uit Praag weten te bekomen. Hij waarschuwde nu Hendrik, dat Hohenzollern hem ongeveer het volgende zeggen zou: „Gij zijt een Koning, en zoudt niet willen dat de Keizer uwe oproerige onderdanen bijstaan zou. Hij deed dat niet tijdens de Ligue, ofschoon dikwijls daartoe aangezocht. Gij behoordet nu de vorsten niet te steunen in hun verzet tegen het keizerlijke decreet. Vorsten moeten zich onderling vereenigen, om het gezag te handhaven." Hij zou dan verder, uit 's Keizers naam, de aanspraken van het Huis van Saksen doen gelden (5). Hendrik was zeer voldaan over deze gelegene mededeeling der geheime instructiën van den keizerlijken gezant, waardoor hij in staat werd gesteld den onstuimigen jongman met een minstens gelijken hoogen toon te gemoet te gaan.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 14 Sept. 1609. (HS.)
(2) Dez. aan denz., 2 Sept. 1609. (HS.)
(3) Ibid.
(4) „Fier et hagard„; Ibid.
(5) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 18 Sept. 1602. (HS.)

Het onderhoud was dan ook stormachtig. De Koning bevond zich alleen in de galerij van het Louvre, niet willende dat zijne woorden en gebaren zouden gadegeslagen worden. De gezant sprak over 't geheel in den geest van hetgeen de Colly had medegedeeld, breed uitweidende over het uitsluitend regt van arbitrage des Keizers, en den Koning verzekerende dat de Keizer tot den oorlog besloten was, in geval men er bij volhardde zich tusschen hem en zijne onderdanen te stellen. Hij brandmerkte de handelingen der „possederende" vorsten als onwettig en zonder voorbeeld. De Keizer wilde zijn gezag handhaven tot elken prijs, en een vonk van oorlog zou het geheele Keizerrijk en de geheele wereld in lichtelaaije vlam zetten. Hendrik antwoordde kortaf en in algemeene termen, en verwees hem voor een eindantwoord naar zijnen raad.

Bij een onderhoud omstreeks eene maand later, vroeg de gezant categorisch: „Wat zult gij doen om de vorsten te beschermen, wanneer de Keizer hen noodzaakt de gewesten te verlaten, die zij onwettiglijk ingenomen hebben?"

„Niemand buiten God kan mij dwingen meer te zeggen dan ik verkies", antwoordde de Koning. „Het is voor u genoeg te weten, dat ik nooit mijne vrienden in eene regtvaardige zaak verlaat. De Keizer kan veel doen in 't belang van den algemeenen vrede; hij behoorde zijn naam niet te leenen om zulk eene overweldiging goed te maken." Aldus liep de laatste zamenkomst af, na eene wisseling van bedreigingen, die weinig hoop lieten op eene schikking (1).

Hohenzollern sloeg een even hoogen toon aan tegen de Ministers, als tegen den Koning, maar werd met gelijke munt betaald. Hij verweet hun, vrij onhandig, dat hunne handelwijze strijdig was met de belangen van het Catholicisme, en beweerde dat zij de hertogdommen in de handen speelden van Protestanten. Er was juist geen gezant uit Praag noodig, om dat verschrikkelijke feit te doen uitkomen; want vrienden en vijanden, Villeroy en Jeanin, zoowel als Sully en Duplessis wisten, dat Hendrik de wapenen niet voor Rome zou opvatten.

„Neemt gij de zaak zoo op", riep Sully verontwaardigd uit.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 18 Oct. 1609. (HS.)

„Weet dan, dat de Hugenoten even goed zijn als de Katholijken. Zij vechten als duivels!" (1)

„De Keizer zal nooit toestaan dat de vorsten blijven, of Leopold zich terugtrekke", zei de gezant tot Jeanin.

Jeanin antwoordde, dat de Koning steeds bereid was naar rede te luisteren, maar dat een hooge toon geene uitwerking op hem had. Dat was eene munt die hij niet aannam.

„*Fiat justitia, pereat mundus*", zei de ruwe Hohenzollern.

„Dan zal uw wereld vergaan", antwoordde Jeanin, „niet de onze: die is wat beter zamengesteld" (2).

De Koning schreef daarop een vormelijken brief aan den Keizer, waarin hij zijne begeerte uitdrukte om den vrede te bewaren en vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden, maar tevens te kennen gaf dat, indien deze onder eenig voorwendsel de „possederende" vorsten wilde verontrusten, hij hen met al zijne magt zou bijstaan, waartoe hij door verdragen zoowel als door redenen van staat verpligt was (3). De brief werd aan Hohenzollern overgegeven, die kort daarop vertrok, na een geschenk van 4000 kroonen ontvangen te hebben. En hiermede verdwijnt voor het oogenblik die onaangename, trotsche persoonlijkheid van het tooneel.

De Koning had zich een terrein gekozen, waarvan hij niet afweek. Gezanten of agenten van den Keizer, den Paus, den Koning van Spanje, den Aartshertog te Brussel en den Aartshertog te Gülick, trachtten allen te vergeefs hem aan 't wankelen te brengen. Toch was zijn pad ver van effen. Hij had tot dusver geen bondgenoot buiten de Staten-Generaal; Jacobus van Engeland kon hij niet vertrouwen. Boderie bragt van zijne zending bij dien vorst de tijding mede, dat deze wel gunstig gestemd was jegens Brandenburg, maar toch op eene minnelijke schikking in de zaak der hertogdommen staat maakte (4). Daar de schrandere Jacobus zelfs geen denkbeeld aangaf, hoe de fret en de konijnen tot een vergelijk zouden te brengen zijn, leidde Hendrik daaruit af, dat op Engeland ingeval van oorlog niet te

(1) Zie de depêche van Colly, aangehaald bij GINDELY, Rudolf II, 2, p. 39: „Monsieur, le prenez-vous par là? Ils ne valent pas moins pour cela. Les Huguenots frappent comme le diable."

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 7 Oct. 1609. (HS.)

(3) Dez. aan denz., 18 Oct. 1609. (HS.)

(4) Dez. aan denz., 27 Oct. 1609. (HS.)

rekenen viel. Jacobus had inderdaad Boderie afgevraagd, of zijn Souverein en de Staten, als de meest betrokken partijen, den strijd zonder bondgenooten zouden willen voeren. Hij had ook Sir Ralph Winwood eene bijzondere zending naar 's Hage en Dusseldorf opgedragen, en hem met brieven gezonden naar den Keizer, om het vertrouwen te kennen te geven dat deze de handelingen der „possederende" vorsten goedkeuren zou (1). Maar daar dit moeijelijk overeen te brengen was met de taal van zijn officielen gezant te Parijs, die luide vorderde dat de vorsten zich terug trekken zouden, want dat anders de oorlog onvermijdelijk was, zoo kon daaruit afgeleid worden welke waarde aan het Engelsche voorstel eener minnelijke schikking toekwam.

Groot was de naijver in Frankrijk over deze Engelsche zending. Dat de vorsten Jacobus' tusschenkomst konden inroepen, terwijl zij Hendrik veronachtzaamden of vreesden, wekte zijn toorn op. Hij was dadelijk bereid, en verklaarde dat ook, om de wapenen ten behoeve der vorsten op te vatten, en als scheidsregter over het lot van Duitschland te handelen; maar niemand scheen bereid om zijn vaandel te volgen. Niemand vroeg zijne scheidsregterlijke uitspraak. De Spaansche partij vleide en dreigde om beurten, ten einde hem van zijn voornemen af te leiden, terwijl de Protestanten zich verwijderd hielden, en gewaagden van Karel den Groote en Hendrik II. Hij zeide dat hij de vorsten niet ten halve zou bijstaan, maar zooals het een Koning van Frankrijk betaamde; doch de vorsten argwaanden hem, spraken van het voorbeeld van Metz, en heetten den Keizer hun genadigen heer (2).

Het was niet vreemd, dat Hendrik zich verontwaardigd en naijverig betoonde. Hij hield den wolf bij de ooren, gelijk hij zelf meermalen opmerkte; een oorlog kon niet lang uitblijven. En toch bejegenden degenen ten wier behoeve hij zou gevoerd worden, hem met een oneerbiedigheid en onverschilligheid, die grensde aan versmading. Per post trachtten zij geld van hem te leenen, en verzuimden hem een ambassadeur te zenden. Dit was de paarden achter den wagen spannen, zeide hij, en zoo oordeelden al zijne vrienden. Toen zij den weg naar Gülick geblokkeerd

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 2 Sept. 1609. (HS.)
(2) Dez. aan denz., 6 Sept. 1609 (HS.)
(3) Aerssen aan Duplessis-Mornay, 18 en 21 Oct. 1609 (HS.)

hadden, ten einde Leopold's versterkingen af te snijden, deden zij aanzoek om de hulp der beide fransche regimenten, die in staatschen dienst gebleven waren, op grond dat de Aartshertog Albert gedreigd had met de wapenen tusschen beide te zullen komen. „Dat is een fijne krijgslist," zei Aerssen, „om de Staten-Generaal hals over kop in den oorlog te trekken" (1). Maar de Staten waren, onder Oldenbarnevelt's leiding, niet zoo ligt onverhoeds door Brandenburg en Neuburg over te halen. Zij zorgden met bedachtzaamheid, maar met moed, van de zijde van Hendrik niet af te wijken en aan hem het initiatief over te laten, terwijl zij onveranderlijk front hielden tegenover den vijand. Dat de vorsten verloren waren, en Spanje en de Keizer zegevierden, indien Hendrik en de Staten hen niet met al hunne krachten bijstaan zouden, was zoo duidelijk als een wiskunstig bewijs.

Hoe ferm ook de taal en houding van Hendrik waren, onderstelde men echter dat hij veel verwachtte van overbluffen. Zeker was het, dat de onverwachte en stoute daad van Leopold haar uitwerking op hem niet gemist had, en zij die vertrouwelijk met den koning omgingen, meenden voor eene poos eene bepaalde verandering in zijn gedrag te bespeuren (2). Zijne taal en vertoon voor de wereld bleven even krachtig, als bij den aanvang van het geschil; maar men geloofde eene neiging tot dreigen, in plaats van handelen, te zien, en de krijgstoerustingen werden beschouwd als het gelui der klokken en het afschieten van kanonnen om een onweder te verspreiden. Wel is waar gold het aan het Hof voor hoog verraad, aan den oorlog te twijfelen. De Koning bestelde nieuwe wapenrustingen, kocht prachtige strijdpaarden (3), en gaf zich geheel het voorkomen van een kampvechter, die zich tot een tournooi uitrust. Hij toonde een vurige begeerte om eene lans te breken met Spinola, en eene les te geven aan dien jeugdigen vrijwilliger, die plotseling zulk een schitterenden militairen naam verworven had, terwijl hij, in zijne traagheid, slechts de lauweren van den zooveel jongeren Maurits had benijd. Evenwel beweerden degenen, die zich wel ingelicht waanden, dat uit al dat vuur en die drift niets voortkomen zou.

Maar zij waren in 't ongelijk. Er viel werkelijk aan Hen-

(1) Aerssen aan Vosbergen, 19 Oct. 1609 (HS.)
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 29 Julij 1609 (HS.)
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 2 Aug. 1609 (HS.)

drik's opregtheid niet te twijfelen; maar hij stond alléén. In zijn eigen land was niemand hem trouw, behalve Sully. Daarbuiten, waren alleen de Staten-Generaal zijne vrienden, zoover als de bestaande overeenkomsten strekten. Bovendien werden zijn bewegingen niet het minst belemmerd door de ondragelijke veranderlijkheid en den argwaan van de „possederende" vorsten zelve, en dezer geschillen onder elkander. Verraad en kwaadwilligheid in zijn kabinet en zijn huis, naijver en vrees buiten 's lands, werkten op hem en ondermijnden hem als eene slepende koorts. Zijne positie was geschikt om medelijden optewekken, al stonden ook zijne plannen vast.

Jacobus van Engeland, die Hendrik bewonderde, benijdde en haatte, was gewoon den zedemeester te spelen over diens karakter en impopulariteit, op hetzelfde oogenblik dat hij met hem aan het onderhandelen was. Hij klaagde, dat Hendrik in de geheele zaak van het bestand slechts zijn eigen voordeel gezocht had. „Dat is niet te verwonderen," zei Jacobus, „van iemand die slechts zorg heeft voor zijn tegenwoordig geluk, zonder te letten op een toekomstig leven. Zijn eigen leeftijd, de jeugd zijner kinderen en de twijfel aan de echtheid hunner geboorte, de magt zijner mededingers, en de algemeene haat dien men hem toedraagt, doen hem elk middel te baat nemen om zich tegen alle gevaren in zekerheid te stellen" (1).

Daar viel dagelijks verandering voor; warmte en koude wisselden elkander noodzakelijk af naar gelang van den toestand. In den regel, gaat geen uitstekend en ervaren veldheer een nieuwen oorlog aan zonder overleg, en voor het genoegen alleen van te oorlogen. Het ongeduld is meestal aan den kant der nietstrijdenden. Hendrik maakte geene uitzondering op dien regel. Hij gevoelde dat de bestaande verwarring, de strijd der godsdienstige, staatkundige en dynastieke elementen onderling, door de gebeurtenissen in de hertogdommen ontwijfelbaar tot eene crisis voeren, en tot uitbarsting komen moesten. Hij gevoelde dat de naderende strijd algemeen en wanhopig zijn zou; maar daarbij was de mogelijkheid denkbaar, dat het vertoon eener krachtige en dreigende houding den storm nog tegenhouden en uitstellen, zoo niet bezweren zou. De schijn van besluiteloosheid, dien hij dagelijks op zich laadde, verdiende het strenge

(1) De Koning aan Cecil (1608?) HS. der Cecil-Archieven te Hatfield. Zie het Bijvoegsel.

oordeel niet dat daarover geveld werd, en was zonder twijfel in het ware belang der menschheid.

Bijna dag aan dag hield hij zamensprekingen met Sully, die door eene wezenlijke bezorgdheid gekenmerkt werden. Hij verlangde naar Oldenbarnevelt, en drong er herhaaldelijk op aan dat deze, alle andere zaken ter zijde leggende, naar Parijs zou komen, opdat zij met elkander mondeling konden beraden (1). Het kwam er zeer op aan, dat het stelsel van alliántiën naauwkeurig afgebakend zijn zou, eer de vijandelijkheden begonnen, en hierin lag juist de moeijelijkheid. De vorsten zochten de Staten-Generaal formeel en openlijk om hulp aan. Zij wendden zich ook tot den Koning van Engeland. De agenten der tegenovergestelde partij belegerden Hendrik met verzoeken, en zoodra die mislukten met bedreigingen, zich daarna tot Spanje, de Aartshertogen en andere Katholijke mogendheden om hulp wendende.

De Staten-Generaal verklaarden zich bereid, tegen de lente een leger van 15,000 man en 3000 paarden te velde te brengen, indien Hendrik hen verzekerde van te zullen breken. „Ik ben nog krachtig genoeg," zeide de koning tot hun ambassadeur, „om een leger naar Cleef te voeren, en zal spoedig met de hertogdommen klaar komen. Maar die Duitschers doen niets dan eten en slapen. Zij zullen het voordeel trekken, en aan mij den last laten. Maar, nooit zal ik de vergrooting van het Huis van Oostenrijk dulden. De Staten-Generaal moeten geene troepen afdanken, en zich maar gereed houden. De Secretaris van Staat Villeroy voerde dezelfde taal, maar onder dien uiterlijken schijn verborg zich bij hem het geheime besluit om de plannen zijns meesters tegen te werken. De zaak van Cleef moet tot een oorlog leiden," zeide hij. „De Spanjaard die weet hoe noodig het voor hem is, daar een vorst ter zijner beschikking te hebben, zal nooit rustig toezien dat Brandenburg en Neuburg zich op dat gebied vestigen. Wat de Staten-Generaal aldus winnen zouden, zou de oorzaak zijn van het verlies der Spaansche Nederlanden." Dit was ook Hendrik's zienswijze, maar de Secretaris van Staat, die in 't geheim de zaak van Spanje toegedaan was, had een afkeer van den dreigenden oorlog. „Al wat Zijne Majesteit uit dien oorlog trekken kan", zeide hij, „is de roem van het regt

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 6 Oct. 1609 (HS.)

te hebben beschermd. Met de moeiten, kosten en gevaren van een grooten oorlog daartegenover, is die roem wel duur gekocht" (1). Wanneer een Franschman sprak van roem te duur te koopen, moest het wel schijnen dat de soort van roem niet naar zijn smaak was.

Hendrik had reeds bevel gegeven aan de nog in Frankrijk zijnde officieren der Fransche regimenten in Staatsche dienst, om onverwijld naar Holland te vertrekken, en vertrouwelijk zijn plan medegedeeld om met 30,000 man naar de grenzen op te rukken (2). Maar Villeroy, de Kanselier en de Connétable, hoewel voorgevende tegen de plannen van Oostenrijk en gunstig voor Brandenburg en Neuburg gestemd te zijn, kantten zich tegen dit verhaasten van den oorlog. „De naaste belanghebbenden", zeide hij, „bewegen zich niet; zij vreezen Oostenrijk, en wantrouwen Frankrijk. Aan ons de lasten en gevaren overlatende, rekenen zij op den buit voor zich zelve. Wij kunnen voor hen de kastanjes niet uit het vuur halen. De Koning moet dan eerst aan het spel deelnemen, wanneer de koninklijke spelers de kaarten geschud en uitgedeeld hebben. Het komt er voor ons niet op aan, of de Spanjaard, dan wel Brandenburg, of iemand anders de hertogdommen verkrijgt. Voor de Staten-Generaal is het eene behoefte, daar een goedgezinden vorst te hebben." De Connétable dreef den spot met de geheele zaak. Toen hij eens van het Louvre terugkeerde, zeide hij: „er zouden geene ernstige krijgstoerustingen plaats hebben, en al dat vertoon zou op niets uitloopen" (3).

Maar Sully lachte niet. Hij bereidde in stilte de wegen en middelen om den oorlog te voeren, en voor zoover zijn invloed strekte, zou Frankrijk zich niet met grillen tevreden stellen, en Spanje het spel winnen laten. Alléén in den raad, hield hij vol dat Frankrijk te ver gegaan was om terug te kunnen treden, zonder zijn goeden naam opteofferen. „'s Konings woord", zeide hij, „is gegeven, zoowel hier als buitenslands. Het niet door daden te doen volgen ware gevaarlijk voor het koningrijk. De Spanjaard zal denken dat Frankrijk bang voor den oorlog is. Wij moeten een onverwachten slag slaan, hetzij om den vijand

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 29 Julij 1609 (HS.)
(2) Ibid.
(3) Dez. aan denz., 29 Julij en 28 Sept. 1609. Aerssen aan Duplessis-Mornay, 15 Nov. 1609 (HSS.)

te verdrijven, of om hem in eens te verpletteren. Er is geen tijd tot dralen. De Nederlanden moeten de uitbreiding van Oostenrijk voorkomen, of ondergaan" (1).

Aldus stond het spel. De broeder van Brandenburg en de zoon van Neuburg hadden Dusseldorf in bezit genomen. De Keizer, daarvan onderrigt, gaf hun bevel dadelijk de stad weder te verlaten. Verder riep hij alle pretendenten op de hertogdommen op, om in persoon of bij volmagt voor hem te verschijnen, ten einde hunne aanspraken te doen gelden. Dit weigerden zij, en zij riepen den raad en de hulp in van de Staten-Generaal. Oldenbarnevelt, de kuiperijen van Spanje kennende, dat zich achter den Keizer verschool, stelde voor, de Stenden van Cleef, Gülick, Berg, Mark, Ravensberg en Ravenstein te Düsseldorf bijeenteroepen. Dit geschiedde, en er werd eene resolutie genomen om aan alle overweldiging weerstand te bieden (2). De Koning van Frankrijk schreef aan den Keurvorst van Keulen, die van uit Rome en door de Jezuiten opgehitst was, dat hij niet dulden zou dat de vorsten verontrust wierden.

Daar liet de Aartshertog Leopold eensklaps van zich hooren, door de openbaarmaking van een keizerlijk edict. Al het voorgevallene werd daarbij te niet gedaan als onwettig en strijdig met de waardigheid van het rijk, en de ban werd over de vorsten uitgesproken. Een heraut bragt het edict en den ban aan de vorsten in eene volle vergadering over. Zij scheurden ze onmiddelijk in stukken (3). Niettemin waren zij zeer in 't naauw gebragt; menig lid der Stenden trok zich terug, terwijl andere zich geneigd toonden dat voorbeeld te volgen. De vorsten zonden nu eene deputatie naar den Haag, om de Staten-Generaal te raadplegen; en de Staten-Generaal zonden een opzettelijken boodschapper naar Parijs. Deze werd binnen eene week door Aerssen teruggezonden, met de kennisgeving van 's Konings besluit, alles op het spel te zetten om de regten der vorsten te handhaven. Hendrik verlangde slechts door hen aangezocht te worden, ten einde geen aanleiding tot wantrouwen te geven indien hij uit eigen beweging handelde (4). Naar 's Konings zienswijze waren zijne belangen en die der Staten zoo nabij in

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 2 Aug. 1609 (HS.)
(2) Aerssen aan Duplessis-Mornay, 7 Aug. 1609 (HS.)
(3) Ibid.
(4) Aerssen aan Duplessis-Mornay, 7 Aug. 1609 (HS.) Aerssen aan Digart, 10 Aug. 1609 (HS.)

de zaak betrokken, dat zij waarschijnlijk verpligt zouden zijn spoedig een openlijken oorlog te aanvaarden, om te voorkomen dat de Spanjaard zich in de hertogdommen nestelde. Hij raadde hen aan de Aartshertogen te Brussel te doen weten, dat zij het bestand als verbroken zouden beschouwen indien deze, onder voorgeven van 's Keizers regten te handhaven, de vorsten geweld zouden aandoen. Verder verlangde hij dat de Staten hunne troepen naar de grenzen zouden zenden, onder bevel van Prins Maurits, niet om alsnog eenige daad van openlijke vijandelijkheid te plegen, maar om te toonen dat zoowel zij als de Koning het ernstig meenden. De Koning zond daarop afgevaardigden naar den Aartshertog en den Keurvorst van Keulen, en een buitengewoon gezant naar den Koning van Groot-Brittannie.

Oldenbarnevelt kon zonder veel verwijl antwoorden, dat de Staten geheel met Hendrik's plannen instemden. Zij zouden in overeenstemming met hem handelen, niet eerder en ook niet later dan hij, hetgeen juist was wat hij verlangde. Toen Aerssen hem de brieven van den Advokaat meedeelde, beklaagde de Koning zich bitter over de werkeloosheid en vreesachtigheid van de vorsten. Hij schreef die toe aan de kunstenarijen van Leopold, die menigen brief had doen schrijven, waarbij Hendrik voorgesteld werd als met den Keizer te heulen, de katholijke belangen te beoogen en, gelijk Hendrik II, slechts te trachten naar eene uitbreiding der fransche grenzen. Door die valsche kuiperijen was Leopold er in geslaagd, den vorsten wantrouwen in te boezemen, zoodat deze reeds bij het in beweging stellen der Fransche ruiterij argwaan opvatten.

Hendrik bekende zich zelf niet in staat tot zelfzuchtige oogmerken. Hij wilde de uitbreiding van Oostenrijk voorkomen, en verloor zijn geduld bij de traagheid en het wantrouwen der vorsten. „Al hunne vijanden gaan naar den Koning van Spanje" zeide hij." Laten zij zich tot den Koning van Frankrijk wenden, want wij beide moeten dat spel uitvoeren." En zonden zij dan
11 Sept. 1609. ten laatste een gezantschap, dan deden zij dat voorafgaan door een verzoekschrift per post om eene geldleening, en den wenk dat zij liever zijn geld zagen dan hem zelf!

Was het te verwonderen, dat 's Konings handelwijze somtijds besluiteloos scheen, wanneer het zoo moeijelijk bleek die stil-

staande wateren in behoorlijke beweging te brengen? Was het te verwonderen dat ook Sully wel eens zijn geduld verloor, bij zijn kennis en vermoedens van de snoode plannen, waarmede zijn meester bedreigd werd, van den toeleg tegen zijne eer, zijn troon en zijn leven? „Wij doen niets, en gij doet niets", zei hij eens tot Aerssen. „Gijl. zijt te week, en wij zijn te laf. Ik heb altoos wantrouwen in die overhaaste besluiten van ons, zij zijn slechte voorteekens. Wij struikelen gemeenlijk wanneer wij zoo woest beginnen. Er zijn woorden genoeg gewisseld, maar er zal weinig gedaan worden. Uit den Koning van Engeland kunnen wij niets krijgen, en de Koning van Spanje zal die gewesten eindelijk voor zich zelf bekomen bij verdrag" (1). Sully wist wel beter, maar vond het voor alsnog niet geraden zelfs den Nederlandschen gezant meetedeelen, welke groote toebereidselen hij reeds voor den naderenden veldtogt gemaakt had.

De gezanten der „possederende" vorsten, Graaf Solms, de Kolonel Pallant en Dr. Steyntgen namen hun afscheid, nadat overeengekomen was dat eindmaatregelen, in het begin van het volgende jaar, op een algemeen congres der Duitsche Protestanten, te Hal, zouden getroffen worden. Daarbij zou de Boissise Frankrijk vertegenwoordigen, en afgevaardigden van de Staten-Generaal, van Venetie en Savoije zouden er eveneens tegenwoordig zijn (2).

Inmiddels hield Hendrik bijna dagelijks bijeenkomsten met zijn minister van financien, die metderdaad zijn eerste minister was. Schier geen namiddag ging voorbij, waarop de Koning niet in het Arsenaal, Sully's woonplaats, verscheen, om met hem het groote plan te bespreken, waarmee hij geheel vervuld was. Dat plan zou voor goed Oostenrijk's magt verpletteren, een einde maken aan het streven van Spanje naar de wereldheerschappij, en de Keizerlijke Kroon aan het Huis van Habsburg ontnemen. Dat magtige familieverbond dat, met medewerking van Rome, heerschte over Germanie en de twee Schiereilanden en over het grootste deel der beide Indiën, moest verbroken worden, en Frankrijk gebragt worden op die overwegende stelling, die hij meende dat het in de christelijke wereld toekwam (3).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 14 Nov. 1609 (HS.)
(2) Mémoires de Sully, VII, 387, sq.
(3) Hierbij verdient echter wel vergeleken te worden het merkwaardige geschrift van C. A. Cornelius, „Der grosse Plan Heinrichs IV von Frankreich", waarover nader. *Vert.*

Voor het behoud der Nederlandsche republiek, oordeelde Hendrik dat de Spanjaarden uit de Zuidelijke Nederlanden moesten verdreven worden, nu een roemrijk veldheer hare legers aanvoerde, en een staatsman ongeëvenaard in doorzigt en vaderlandsliefde hare staatkunde en diplomatie leidde. De Cleefsche zaak bood juist de lang verwachte gelegenheid aan, om deze uitgebreide plannen ten uitvoer te brengen.

Het plan van aanval tegen Spanje was drieledig. De Koning zou zelf, aan het hoofd van 35,000 man, gesteund door Prins Maurits met de Staatsche troepen, minstens 14,000 man sterk, naar den Rijn optrekken, en de hertogdommen bezetten. De Hertog de la Force zou het bevel over het leger der Pyreneën voeren, en in verstandhouding met de Spaansche Moren handelen, die door hunne uitzetting uit het Koningrijk tot verzet werden gedreven. Ten derde, werd een geheim verdrag aangegaan met den Hertog van Savoije, wien Hendrik zijne dochter voor diens oudsten zoon schonk, met eene gift van 100,000 kroonen, en een subsidie van 50,000 kroonen per maand zoolang de oorlog duren zou. Vroeg in de lente zou de Hertog te velde komen met 10,000 man voetvolk en 1200 paarden, gesteund door een fransch leger van 12 à 15,000 man onder den ervaren Maarschalk Lesdiguières. Deze krachten zouden gerigt worden tegen het Hertogdom Milaan, met het doel de Spanjaarden daaruit te drijven, aan den Hertog van Savoije die rijke bezitting, en aan Hendrik het dictatorschap over Italie te verzekeren. Het scheen Sully aan geen twijfel onderhevig, dat dat resultaat ligtelijk zou verkregen worden, in aanmerking nemende het opregte verbond met Venetie, en den naijver die tusschen de kleine Italiaansche vorsten, als Florence, Mantua, Montserrat en anderen onderling en jegens den Paus bestond. Hij drong er bepaaldelijk op aan, dat de Koning zich met den magtigen staatkundigen invloed zou vergenoegen, dien de afhankelijkheid van geheel Italie van zijn wil en leiding hem verzekeren zou, zonder dat hij een stuk gronds aan zijne eigene kroon toevoegde. Hendrik's bedoeling was het niettemin, het Hertogdom Savoije en de prachtige stad en haven van Genua voor zich te verwerven, als eene vergoeding voor de hulp, de huwelijksverbindtenis en de uitbreiding van magt, die hij aan Karel Emanuel verzekeren zou (1). Maar Sully bestreed ijverig

(1) ».... pour engager le Duc de Savoie de rompre avec l'Espagne, on luy

die zelfzuchtige oogmerken zijns meesters, en hield hem het edeler doel voor van over de geheele Christelijke wereld voogdij uit te oefenen, van te buigen al wat overmagtig dreigde te worden en te verheffen wat vernederd was, van de schaal der heerschappij met juiste en krachtige hand te houden, boven de alledaagsche eerzucht om een of twee gewesten te voegen bij de Koningrijken der Fransche Kroon (1).

Wel is waar beletten de vertoogen die hij zoo dikwijls hield tegen gebiedsuitbreiding, in de eene rigting, hem geenszins toe te geven aan soortgelijke denkbeelden in eene andere rigting. Maar deze wees naar het oosten, in plaats van naar het zuiden. Sully's staatkunde bragt mede, een deel, niet van Italie, maar van Duitschland weg te nemen. Hij overreedde zijn meester, dat de vorsten, door Frankrijks hulp in het bezit der erfenis gesteld, bezwaarlijk in staat zijn zouden om zich te handhaven tegen de gevaren die hen omringden, tenzij door eene geheele afhankelijkheid van Frankrijk. Die verhouding zou ten laatste onmogelijk worden, en na het einde van den oorlog, zou het ligt vallen Brandenburg schadeloos te stellen, om den afstand te verkrijgen van de meest begeerde landstreken tusschen de Maas en de Weser aan den Koning. „Welk een voordeel voor Frankrijk", riep Sully uit, „een zoo belangrijk stuk van Duitschland aan zich te trekken. Want nemen de vorsten nu de hulp aan, die de Koning hun geeft, dan verpligten zij zich die voor 't vervolg aan te vragen om hunne nieuwe bezitting te bewaren. Aldus zal U. M. hen duur kunnen doen betalen" (2). Zoo verhinderde de deugdzame zelfverloochening met opzigt tot den Hertog van Savoije in geenen deele eene geheime eerzucht ten koste van den Keurvorst van Brandenburg. Want het was algemeen bekend, dat de Keurvorst de voornaamste en meest ernstige kandidaat was. Hendrik wist zeer

a accordé quasi tout ce qu'il a demandé — il semble que désormais on veut commencer à faire la part du Roi, n'estant pas convenable que le Roi face ceste grande dépense sans en espérer aucune utilité — et pourtant propose on de demander au Duc le duché de Savoie, en contrechange du secours du Roi et de la cession de ses titres, en outre la ville de Gênes avec plein pied en Italie; je ne sais pas si on fera ces demandes au Duc, comme il se dispute encore; mais les faisant voilà notre dessin en Italie à vau-l'eau ». — Aerssen aan Oldenbarnevelt, 20 Februarij 1610 (HS.)

(1) Mém. de Sully, VII, liv. XXVII. Brieven van Aerssen aan Oldenbarnevelt, 1609 en 1610, *passim*, bijzonder die van 25 Dec. 1609.

(2) Mém. de Sully, VII, p. 354.

wel dat Neuburg naar Oostenrijk en de Katholijken overhelde, terwijl de aanspraken van Saksen slechts door den Keizer te berde gebragt waren met de bedoeling om het onderlinge wantrouwen te vermeerderen.

's Konings beraadslagingen met zijn grooten financier waren van den meest vertrouwelijken aard, en Sully zweeg als het graf. Maar Hendrik kon nooit een geheim bewaren, zelfs wanneer het zijne gewigtigste belangen gold, en hij was niet tevreden zoolang hij niet over zijne groote plannen gepraat had, in het bijzijn zelfs van hovelingen en raadslieden van wie hij wist, dat zij in hun hart Spanje genegen waren en van daar jaargelden trokken. Hij pochte dan op de slagen waarmede hij Spanje en het geheele Huis van Oostenrijk dacht te vernietigen, zoodat van die zijde de rust en vrede van Europa geen gevaar meer dreigen zou, en hij deed dit openlijk en tegenover dezulken die hem, gelijk hij wel wist, voortdurend lagen legden en zijne geheimste gedachten uitvorschten. Sully's haren rezen daarbij te berge; de trouwe minister trok hem dan bij tijds aan den mantel (1), en de Koning trachtte dan wel, met die behendigheid die hem nooit begaf, zich uit het dilemma te redden en zijne gevaarlijke openhartigheid te breidelen. Maar Sully kon niet altoos aan zijne zijde staan, en evenmin waren de Nuntius of Don Inigo de Cardenas of hunne spionnen altoos afwezig. Van het algemeene plan lekte dus genoeg uit; terwijl wat de waarschijnlijkheid van de uitvoering aanging, vrienden en vijanden des Konings gelijkelijk in 't onzekere waren.

Maar wat de Spaansche ambassadeur noch de Nuntius kende, en zelfs niet de bevriende Aerssen, waren de uitgebreide middelen die de minister met het oog op den naderenden strijd voorbereid had. Hendrik kende die zelf niet. „Frankrijk zal de spil van den oorlog zijn," zeide Sully, „indien wij genoeg hulpmiddelen bezitten. Duurt de oorlog niet langer dan drie jaren, en hebt gij niet meer dan 40,000 man tegelijk noodig, dan neem ik aan u de krijgsbehoeften, artillerie en dat alles te toonen in zoodanigen voorraad, dat gij zeggen zult, het is genoeg."

„Hoeveel geld heb ik bijeen," vroeg de Koning, „een twaalf millioen?"

„Iets meer dan dat," zei de minister.

(1) Mém. de Sully, p. 326.

„Veertien millioen?"

„Meer."

„Zestien?" ging de Koning voort.

„Nog meer," zei Sully.

En zoo klom de Koning op tot dertig millioen, en toen daarop evenzeer bevestigend geantwoord werd, sprong hij van zijn stoel op, vloog zijn minister om den hals en kuste zijne beide wangen. „Meer heb ik niet noodig," riep hij uit.

Sully verzekerde hem, dat hij een verslag gereed had gemaakt, waaruit eene besparing van veertig millioen bleek, op welke som hij voor de oorlogsuitgaven rekenen kon, zonder dat daardoor in het minst inbreuk zou gemaakt worden op de begrooting der gewone uitgaven (1). De Koning was buiten zich zelf van vreugde, en zou in staat geweest zijn alles aan den Nuntius te vertellen, indien hij hem dien dag ontmoet had, wat gelukkig niet gebeurde.

Na den eerlijken Sully, verlangde Hendrik met niemand eerder zich vertrouwelijk te beraden dan met Oldenbarnevelt. Hij drong er met kracht bij dezen op aan, dat hij zonder verwijl naar Parijs komen zou, aan het hoofd van het buitengewone gezantschap der Staten. Geen enkel onder de levende staatslieden, zeide hij, kon met hem vergeleken worden, in schranderheid, ruimen blik, kennis van menschen en zaken; geen was er opregter aan zijne persoon gehecht, of gevoelde beter de waarde van het bondgenootschap met Frankrijk. Door bemiddeling van Aerssen, was hij dan ook bijna dagelijks met hem in gedachtenwisseling, maar hij verlangde van aangezigt tot aangezigt met hem te onderhandelen, ter vermijding van tijdverlies met het heen- en weerzenden van voorschriften en ophelderingen. Niemand beter dan de Koning wist, dat wat de buitenlandsche aangelegenheden aanging, de Staten-Generaal en Oldenbarnevelt één waren.

Den 22 Januarij had de Staatsche ambassadeur een langdurig geheim onderhoud met den Koning (2). Hij deelde hem mede, dat de Prins van Anhalt van Oldenbarnevelt de verzekering had

(1) Mém. de Sully, VII, 340—342.

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Januarij 1610 (HS.) Herhaaldelijk zal naar dezen merkwaardigen brief verwezen worden, die, zoover mij bekend is, niet gedrukt, en zelfs nooit gebruikt is.

De *Vertaler* moet, wat dit laatste aangaat, evenwel verwijzen naar Cornelius „Der grosse Plan", p. 38—40.

bekomen, dat de „possederende" vorsten in hunne positie volkomen door de Staten zouden gehandhaafd worden, en dat de bijzondere afgevaardigden van Aartshertog Albert, wier tegenwoordigheid te 's Hage Hendrik onaangenaam was, wijl hij hen voor spionnen hield, waren teruggezonden. Hendrik gaf zijne tevredenheid daarover te kennen. Zij waren daar, zeide hij, alleen in het belang van Leopold, die reeds 500,000 kroonen van den Koning van Spanje ontvangen had, en die som voortaan ieder jaar ontvangen zou, terwijl zij al uwe handelingen ten aanzien van Cleef bespiedden.

De Koning drong daarop nogmaals aan op Oldenbarnevelt's onverwijlde komst naar Parijs. Hij toonde zich ingenomen met diens antwoord aan Anhalt, welke, daardoor gesteund, goede diensten bewijzen kon op de vergadering te Hal. Hij had niet anders verwacht van de schranderheid van den Advokaat en van diens genegenheid jegens hem. Hij verwachtte hem dan ook met ongeduld, ten einde al de bijzonderheden van den oorlog met hem te bespreken. De zaak van Cleef was te speciaal van aard; er was eene meer algemeene oorzaak noodig. De Koning zou bij voorkeur met Luxemburg beginnen, op Charlemont of Namen aanvallen, terwijl de Staten het beleg voor Venlo zouden slaan, met het doel daarna gezamenderhand Maastricht te belegeren. Hij was sterk genoeg, zeide hij, tegen de geheele wereld, maar achtte het toch verkiesselijk alle belanghebbende vorsten uittenoodigen, zich met hem tegen de heerschzucht en aangroeijende magt van Spanje te vereenigen. Cleef bood een schoonschijnend voorwendsel aan, maar de ware oorzaak moest gevonden worden in de algemeene veiligheid der Christelijke Staten.

Boissise was naar de Duitsche vorsten gezonden, ten einde zekerheid te verkrijgen, of en in hoever deze den Koning bijstaan zouden. Hij onderstelde dat, zagen zij hem eenmaal in den oorlog in het Luxemburgsche gewikkeld, zij wel bevrijd zouden worden van hunne vrees voor hem en zijne plannen. Hij verwachtte, dat zij ten minste eene magt zouden bijeenbrengen gelijk aan de zijne. Want er was overeengekomen dat Anhalt, als opperbevelhebber over de Duitsche troepen, ook een deel der fransche krijgsmagt onder zijne bevelen hebben zou, terwijl het hoofdleger door den Koning zelf zou aangevoerd worden.

Hendrik hield zich overtuigd, dat de Koning van Spanje, aldus op drie plaatsen en door drie legers gelijktijdig aangevallen, overrompeld zou worden, daar deze hem geheel aan zijne genoegens overgegeven en te oud tot oorlogvoeren waande, en ook van de Staten niet onderstellen kan dat zij thans weder hals over hoofd zich in een bloedigen oorlog zouden wikkelen (1). Hendrik maakte dit op uit de ruwe wijze waarop ten aanzien van het krijgsvolk in de Spaansche Nederlanden gehandeld werd. Het scheen dat de Aartshertogen oordeelden hen niet verder noodig te hebben, of meenden dat zij nieuwe legers uit den grond konden doen verrijzen. „Mijn plan," ging de Koning voort, „moet te eerder slagen, wijl de Koning van Spanje, die slechts de knecht van den Hertog van Lerma is, zich ontbloot zal vinden van alle middelen (2), wanneer wij, geheel onverwachts, aan de zijde van Italie de hoofdader afsnijden zijner vermeende wereldheerschappij."

Volgens Hendrik, gaf de Katholijke Ligue, zoo even te Würzburg gevormd, geene stof tot bezorgdheid. Hij twijfelde of de Koning van Spanje daaraan deel zou nemen, en had vernomen dat de Keurvorst van Keulen ook bij den Keizer slecht vorderde. Wat dit punt aanging, zag de Koning blijkbaar nog niet in, dat de Beijersche Ligue zich vrij wilde houden van het Huis Habsburg, en Maximiliaan niet gezind was de zaak van het Katholicisme in Duitschland met het lot van dat Huis te vereenzelvigen. Hendrik beweerde, dat de Koning van Spanje of zijne raadslieden van 's Keizers naam gebruik zouden maken, om zich zelve al het voordeel te verzekeren, en dat Rudolf hun spel doorzag, terwijl Matthias van de gelegenheid partij zou trekken om, gesteund door de Protestanten in Bohemen, Oostenrijk en Moravie, den Keizer het laatste overblijfsel van magt te ontnemen.

De Koning verlangde zeer dat de Staten een buitengewoon gezantschap aan den Koning van Engeland zenden zouden. Zijn ambassadeur de la Boderie gaf weinig hoop op medewerking van dien kant, maar het was toch zaak zich van zijne neutraliteit te verzekeren. „Het is een vorst die te veel van zijne

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Januarij 1610 (HS.)

(2) „. . . et pourra réussir ce dessein de S. M. plus facilement, que le Roi d'Espagne, n'étant qu'un oyson et valet du duc de Lerma, se trouve desnué de tous moyens." *Ibid.*

rust houdt," zei Hendrik, „om ons in dien oorlog te helpen; hij mag echter onze groote plannen niet tegenwerken. Hij zal waarschijnlijk het of- en defensief verbond, dat ik hem heb doen voorleggen, verwerpen, maar hij moet zoo mogelijk tot het verdedigende overgehaald worden. Ik zal mijn leger op de grenzen bijeentrekken, alsof het op Gulick gemunt ware, en dan plotseling oprukken naar de Maas, waar ik, door de Staten en de vorsten gesteund, mijne slagen slaan en mijn plan volvoeren zal vóór dat nog onze tegenpartij er de lucht van heeft. Wij moeten Jacobus in de onderneming meeslepen, als het kan, en in elk geval voorkomen dat hij ze bederve" (1).

Hendrik verzekerde den gezant, dat niemand van het groote plan iets weten kon, dan door zijn toedoen, en niemand anders daarover met eenige kennis kon spreken dan hijzelf, Sully, Villeroy, Oldenbarnevelt en Aerssen. Met hen alleen sprak hij vertrouwelijk, en hij twijfelde niet of de Staten wilden van de gelegenheid partij trekken, om voor goed met de Spanjaarden afterekenen. Hij zou zelf te velde trekken, zeide hij, met verscheidene magtige legers den vijand over de Maas werpen, en daarna de kusten van Vlaanderen in bezit nemen en Aartshertog Albert insluiten tusschen de Staten en de Franschen, die dan de handen ineenslaan en onderling hunne grenzen bepalen konden.

Nog eenmaal drong de Koning op Oldenbarnevelt's overkomst aan, en verzocht hij den ambassadeur hem het gesprokene meetedeelen. Hij gaf de voorkeur, zeide hij, aan een algemeenen oorlog. Hij legde eenigen twijfel aan den dag omtrent Anhalt's bekwaamheid, als bevelvoerder in den Cleefschen veldtogt, en bekende dat hij ongaarne zijne legerafdeeling overgaf aan een vreemdeling, die nog zoo nieuweling in het vak was. In geval van tegenspoed, zou de schande op hemzelf, niet op Anhalt, neerkomen. Daarom, en om allen naijver en moeijelijkheden van dien aard te vermijden, die aan het welgelukken der onderneming in den weg konden staan, was het beter uit deze kleine zaak eene groote te maken, en de Koning hoopte dat de Advokaat daarmede instemmen en hem ondersteunen zou. Hij had zelf gronden voor oorlog te over, en de Staten evenzeer, na het verbreken van het bestand door de overweldiging, die Leopold met behulp van Spanje en in 's Keizers

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Januarij 1610 (HS.)

naam gepleegd had. Hij verwachtte ook dat de Staten geene afgevaardigden van Aartshertog Albert meer ontvangen, maar besluiten zouden alles met de punt van den degen aftedoen. Het oogenblik was nu gunstig, en zou misschien nooit terugkeeren. De markies Spinola stond op het punt eene reis voor zaken naar Spanje te doen; hij wilde hem, bij zijne terugkomst, doen gevangen nemen, als gijzelaar voor den Prins van Condé, die door de Aartshertogen gehuisvest werd. Dat zou het voorgeven zijn, voegde hij er bij, maar de ware reden was de Aartshertogen van hun krijgsoverste te berooven, en hen aldus in de uiterste verwarring te brengen; want de graaf van den Berg zou nooit onder Don Luis de Velasco willen staan, noch Velasco onder van den Berg, en uit Spanje of Italie zou niemand daarheen kunnen komen, daar Frankrijk alle toegangen zou bezetten. Gelukkig voor 's Konings goeden naam, werd de reis van Spinola uitgesteld, zoodat er van dit plan van wegvoering van den grooten veldheer niets kwam.

Hendrik stemde er in toe, de twee fransche regimenten en twee compagnien ruiterij in der Staten dienst te laten, maar behield zich voor er in sommige gebeurlijkheden over te beschikken. Wat de andere aangelegenheid betrof, die zoozeer den naijver der Staten had opgewekt, de vorming eener Fransche Oost-Indische Compagnie — ter zake waarvan Le Roy en Isaäc le Maire van Amsterdam in stilte ten huize van Zamet, Hendrik's vertrouweling, verkeerd hadden — beweerde de Koning, dat Oldenbarnevelt hem eenig aandeel in de groote voordeelen daarvan niet mogt benijden. Niets zou geschieden zonder hem te raadplegen, bij zijne komst te Parijs. Hij wilde de zaak vertrouwelijk met hem bespreken, wetende dat Oldenbarnevelt een groot man was, die hoe standvastig ook, evenwel voor rede vatbaar was. Daarentegen verklaarde Hendrik zich bereid, zich aan de zienswijze van den Advokaat te onderwerpen, indien deze blijken mogt de billijkste te zijn (1).

Bij het verlaten van den Koning, had de ambassadeur nog een onderhoud met Sully, die evenzeer verlangde naar de komst

(1) » . . . qu'il en disputera particulièrement avec vous, sachant que vous êtes un grand personnage, mais quelque opiniâtre que puissiez être, elle sait que céderiez en tout à la raison, comme Elle se soumettra aussi à la vostre, si la lui présenteriez plus forte. « Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Januarij 1610 (HS.). Zie ook dez. aan denz., 2, 16 en 21 December 1609 (HS.)

van Oldenbarnevelt, en wel met onbepaalde volmagt, ten einde het groote geheim niet door gedurige verwijzing naar de Provincien bekend zou worden.

Aerssen besloot zijn verslag van dit merkwaardig gesprek, met zijne meening te kennen te geven omtrent al die beweging, die zich zoo plotseling en van zoo vele zijden openbaarde. „Ik zal juist hetzelfde zeggen", merkte hij op, „wat de dichter zegt van een leger van mieren:

„*Hi motus animorum atque haec certamina tanta*
Pulveris exigui jactu contacta quiescunt."

„Indien de Prins van Condé terugkeert, zullen wij wel te spreken zijn, beter dan ooit. Komt hij niet terug, dan zal de drang der toekomst ons misschien meêslepen. Een ieder heeft zijne eigene inzigten, en de Villeroy meer dan eenig ander (1)."

Aanteekening van den Vertaler.

Het is hier welligt de plaats er op te wijzen, hoe de voorstelling des schrijvers tot eene min juiste opvatting leiden kan, die hij niet voldoende heeft weten te voorkomen, wijl zij tot op zekere hoogte door hem zelf gedeeld wordt. Op het gezag van Sully's bekende gedenkschriften, neemt hij aan, dat het groote staatkundige plan van Hendrik IV, hetwelk door sommigen in al zijne deelen geloovig aangenomen, door anderen als eene hersenschim verworpen is, bij hem vaststond, op het tijdstip waarmede deze deelen aanvangen. Dat plan was niets minder dan de Duitsche keizerskroon aan het Huis van Habsburg te ontnemen, en de magt van Spanje te beperken tot het Pyreneesche Schiereiland. De Cleefsche zaak zou de lang verwachte gelegenheid aanbieden, om dat reusachtige plan ten uitvoer te brengen. Wel ontkent Motley niet de uitwerking, die het later voorgevallene met de Prinses van Condé gehad heeft; maar, Hendrik's plannen stonden onwankelbaar vast, zegt hij, en hij verwerpt dan ook de „legende," alsof het diens hartstogt voor Marguérite de Montmorency was, die tot het denkbeeld van een algemeenen oorlog zou geleid hebben.

Wat de zamenstelling van Sully's *Mémoires* aangaat, die de eenige oorspronkelijke bron zijn van hetgeen men omtrent Hendrik's groote plan meende te weten, moeten wij ons vergenoegen met te verwijzen naar het reeds aangehaalde werk van Cornelius. Waren die gedenkschriften volkomen betrouwbaar, dan mogt hetgeen wij uit andere bronnen weten, daarmede niet in strijd zijn. Juist dit is echter het geval. Terwijl Sully uitweidde over het groote oorlogsplan tegen het Huis van Habsburg, als het rigtsnoer van 's Konings staatkunde, droegen de fransche regeringshandelingen een overwegend vredelievend karakter.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Januarij 1610 (HS.)

Terwijl Sully wist te verhalen van geheime onderhandelingen met Frankrijk's bondgenooten, tot uitvoering van dat plan aangegaan, is geen spoor daarvan ooit te eeniger plaatse gevonden. Cornelius zegt met regt ten aanzien van Frankrijk's buitenlandsche staatkunde onder Hendrik IV: „Der Krieg mit Savoyen ward mitten im Siegeslauf abgebrochen; der Zug gegen Sedan endete ohne anwendung der Waffen; die Fehde zwischen Venedig und dem Pabst ward durch französische Einwirkung zum Ausgleich gebracht; der Krieg zwischen Spanien und den Generalstaaten unter französischer Vermittlung durch einen vieljährigen Waffenstillstand unterbrochen. Gewiss, wenn wir die Bücher Sully's nicht gelesen hätten, es würde uns nicht in den Sinn kommen hinter all dieser Friedensliebe noch einen kriegerischen Hinterhalt zu fürchten." Aerssen, de schrandere gezant der Staten te Parijs, schreef zelf Hendrik's bemiddeling bij de sluiting van het Twaalfjarig Bestand aan niets anders toe, dan, zeer logisch, aan zijne zucht tot vrede. Dat deze het doorgaande beginsel der fransche regeringshandelingen was, hebben de gebeurtenissen bewezen; waarom zij het was, is door de gezanten van de Nederlanden, Venetië, Engeland, Wurtemberg aan het Fransche hof, in hunne briefwisseling, om strijd aangetoond.

Maar, waren er dan altans toebereidselen gemaakt of ontworpen, tot uitvoering van het groote plan, op een gegeven oogenblik? Ook daarvan is nooit iets gebleken. De bondgenooten van Hendrik IV wisten blijkbaar niets van de plannen, tot wier volvoering zij zouden medewerken. Integendeel, toen de gebeurtenissen in de Cleefsche hertogdommen eene zekere accentuatie der fransche staatkunde noodig maakten, moest Hendrik zich van meet af aan van de gezindheid der vreemde regeringen, van Engeland en de Republiek in de eerste plaats, trachten te overtuigen. Aan een stelsel van alliantiën werd eerst in het volgende jaar gedacht.

Welke was nu 's Konings houding bij het lang verbeide openvallen der erflanden Gülick, Cleef en Berg? Hij verwachtte eene beslissing ten hunnen aanzien, eerst van de vereenigde Stenden dier landen, daarna van de vereenigde Duitsche vorsten. De overeenkomst van Dortmund werd tusschen de beide hoofdpretendenten getroffen, op aandrang wel van de Nederlandsche Staten, maar niet van Hendrik IV, veelmin met zijne medewerking. Slechts verleende hij daaraan langs diplomatischen weg zijne goedkeuring. Ook nadat Aartshertog Leopold zich als vertegenwoordiger des Duitschen Keizers in Gülick geworpen had, was er niet meer dan een oogenblik van flikkering aan het fransche hof dat aan oorlog kon doen denken, maar dat onmiddelijk door de gewone sleur en weifeling gevolgd werd. Hendrik vergenoegde zich met dreigen, voor het geval dat de Keizer of Spinola zich in de Cleefsche zaken mengen zou; zijn doel bleek geen ander te zijn dan hetgeen eene gewone defensieve staatkunde voor Frankrijk medebragt, nl. geene overweldiging door het Huis van Habsburg toetelaten in landen, zoo na bij zijne grenzen gelegen als de Cleefsche hertogdommen. Hetzelfde doel werd door de Nederlandsche Staten beoogd.

Motley beweert, dat indien toen de oorlog niet uitbrak, dit geenszins aan den franschen Koning lag, maar het gevolg was van de laauwheid der Duitsche vorsten. En werkelijk wierp Hendrik zelf alle schuld op dezen. Maar wij vinden het afdoende antwoord op die bewering in de treffende woorden, welke Aerssen

den 28 Sept. 1609 aan Oldenbarnevelt rigtte: „Men is hier koeler dan ooit, en werpt de schuld op het wantrouwen der Duitsche vorsten. Indien men echter de zaak ernstig wilde aangrijpen, en zich niet met een ijdel vertoon vergenoegen, zou men de tekortkomingen zijner vrienden niet zoo breed uitmeten, en zelf het algemeen belang behartigen.” Frankrijk's plannen en weifelingen waren het, die Aerssen wantrouwen inboezemden. Weest op uwe hoede en gaat langzaam, was zijn raad aan Oldenbarnevelt. „Laat, in elk geval, de voorwaarden eener zamenwerking zoodanig zijn, dat men ons ten slotte niet alleen late in den oorlog. Ik heb goede gronden om dat te zeggen,” zoo schreef hij nog in October van dat jaar.

Wil men verder het oordeel van den Staatschen Gezant te Parijs over Hendrik IV vernemen, men leze wat hij den 19e dierzelfde maand aan Vosbergen schreef: „De Koning is op de defensieve, en meer dan ooit op vrede gesteld. Niet dat hem Spanje's magt bang maakt; maar bij de tegenwoordige gesteldheid des rijks, moet hij aan zijn eigen leven en dat van den Dauphin denken. Gij hebt gezien, dat hij, om een breuk met Spanje te vermijden, zijne veroveringen in Savoye teruggegeven heeft, dat hij ons Bestand heeft bewerkt, ten einde niet dieper in onzen oorlog gewikkeld te worden. Heeft hij dus geene aanleiding gezien om met de zwakheid van Spanje zijn voordeel te doen, waarom zou hij zich nu aan veroveringen wagen, waartoe hij slechts door de onderwerping van Luxemburg geraken kan, terwijl hij daarmede den algemeenen haat der geheele christelijke wereld op zich zou laden. Daarvoor is hij te verstandig. Het is hem genoeg, dat het Huis van Oostenrijk zijn doel niet bereike, en dat de vorsten naar zijne zijde worden overgehaald.”

Den 14 November 1609 schreef Aerssen nog aan Oldenbarnevelt: „Men heeft met bedreigingen willen werken, en met woorden den storm bezweren. Den oorlog zal men, zoolang maar eenigzins mogelijk is, ontwijken. Komt het evenwel daartoe, geloof dan vrij, dat het slechts een verdedigende zijn zal.”

Eindelijk, den 19en November: „Dit zien en weten wij allen, dat de Koning geen oorlog wil.”

Wij hebben hier de chronologische orde streng in het oog gehouden, omdat het niet opvolgen daarvan juist tot de opvatting leiden zou, die wij wenschten dat voorkomen ware. Die opvatting is deze, dat Hendrik IV's oorlogsplannen, van welk tijdstip hun oorsprong dan ook dagteekenen mogt, slechts op de Cleefsche aangelegenheid wachtten om tot uitvoering te worden gebragt. Die opvatting is door Sully's *Mémoires* in het leven geroepen; zij wordt bevorderd door de voorstelling van onzen schrijver, bij wien wij mededeelingen uit brieven van Julij en October door elkander aantreffen, en de oorlogsplannen van Januarij en Februarij 1610 in onmiddelijk verband gebragt zien met de voorbijgaande opwelling van Hendrik in Julij 1609.

Wat daartusschen lag, wordt ons door Motley in zijn tweede hoofdstuk medegedeeld. Maar juist dat was de oorzaak van hetgeen volgde. Hier houdt de chronologische orde het onverbiddelijk verband, het verband van oorzaak en gevolg. Juist omdat wij meenen dat op goede gronden aangetoond is dat tot in November 1609 de Koning van Frankrijk geen oorlog wilde, die in eenig opzigt voor het uitvloeisel van zijn vermeend staatkundig ontwerp kon doorgaan,

terwijl de plannen van Januarij en Februarij 1610 als werkelijke oorlogsplannen verdienden aangemerkt te worden, missen wij hier de oorzaak dier groote en snelle omkeering. De gebeurtenis der tusschenliggende maand, en al hetgeen daaruit volgde, verdiende zeker ten volle eene afzonderlijke behandeling; maar men houde dan ook wel in het oog, dat zij voorafging aan Frankrijk's toebereidselen tot den oorlog, dat eerst sedert die gebeurtenis de Koning van houding veranderde en alle gegronde bedenkingen ter zijde stelde, dat de strijd om de Cleefsche nalatenschap, waarvoor hij tot dusver niet dan woorden veil had, zijn strijdlust toen niet meer bevredigde, maar plotseling het denkbeeld van een algemeenen oorlog bij hem opkwam, en hij het voorstel daartoe aan zijne bondgenooten deed.

Men kent die gebeurtenis: de vlugt van Condé, met het doel om de prinses, zijne echtgenoote, buiten het bereik van Hendrik's vurige aanbidding te brengen. „Jetzt ändert sich die Scene," zegt Cornelius, onzes inziens, te regt. „Heinrich IV erhebt sich, der Hof geräth in Aufruhr; Frankreich wird in Bewegung, Europa in Spannung versetzt. Denn ein Haupt- und Weltereigniss hat sich vollzogen! Der König liebt die Tochter des Connetable Montmorency, die schöne und anmuthige Gemahlin des Prinzen Condé; der Prinz aber, um sie den Nachstellungen des Nebenbuhlers zu entziehen, flieht mit ihr über die Grenze."

Wij meenden dat het misschien niet overbodig kon geacht worden, deze beschouwing aan Motley's tweede hoofdstuk te doen voorafgaan.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Hartstogt van Hendrik IV voor Margaretha van Montmorency. — Haar huwelijk met den Prins van Condé. — Hun vertrek naar het land, en vlugt naar Belgie. — Woede des Konings. — Intrigues van Spanje. — Ontvangst van den Prins en de Prinses van Condé door de Aartshertogen te Brussel. — Feesten door Spinola gegeven. — Pogingen des Konings om de vlugtelingen terugtevoeren, en zending van de Coeuvres naar Brussel. — Moeijelijke toestand der Republiek. — Uitgebreide geheime oorlogsplannen.

„Indien de Prins van Condé terugkeert." Wat had dan de Prins van Condé, zijn gaan en komen, gemeens met dit groote plan?

Het is hier de plaats om dien draad van fantastische hartstogt aantewijzen, die door deze duistere en verwarde geschiedenis geweven is.

Op een der eerste avonden van het jaar, dat juist ten einde was geloopen, zou er een prachtig gecostumeerd bal op het Louvre zijn, waarbij eenige jonge dames van den hoogsten stand een dans in mythologisch costuum zouden uitvoeren. De Koning, op slechten voet staande met de Koningin, die hem vervolgde met tooneelen van voorgewende jalouzie, terwijl zij met haar minnaar Concini aanhoudend tegen zijne staatkunde en zelfs tegen zijn leven zamenspande; op nog slechter voet staande met zijne maîtresse, de markiezin de Verneuil, die hem haatte en zich wreekte over de liefkozingen, die zij van hem dulden moest, door hem tot het voorwerp harer bittere spotternij te maken; de Koning, die wel vijanden en vleijers bij menigte, maar naauwelijks een enkelen vriend aan zijn hof bezat, had

van al die feesten een afkeer. Hij weigerde eene enkele der repetities voor het ballet bijtewonen; maar op zekeren dag kwam de groep van Diana en hare nymphen hem in de groote galerij van het paleis tegemoet. Eene der nymphen rigtte, onder het voorbij gaan, haar vergulde speer op zijn hart. Hendrik zag op, en aanschouwde het schoonste jonge meisje dat naar zijne gedachten het menschelijk oog zien kon. Naar zijne gewoonte, werd hij oogenblikkelijk tot over de ooren op haar verliefd, en hij zeide zelf later dat hij zich in het hart getroffen gevoeld had en eene flaauwte nabij was geweest (1).

De jonge dame was juist vijftien jaar oud, de Koning vijf en vijftig. Dat groote verschil van leeftijd maakte den hartstogt des Konings bespottelijk. Hem zelf scheen die verhouding dichterlijk en gevoelvol toe Na deze eerste ontmoeting verzuimde hij geene enkele repetitie. In de tusschenpoozen nam hij zijn toevlugt tot den hofpoëet Malherbe, die ten zijnen behoeve zeker de slechtste verzen bedacht, die ooit door hem gemaakt zijn. De nymph heette Margaretha van Montmorency; zij was de dochter van den Connétable van Frankrijk, en bestemd om eenmaal de moeder te worden van den grooten Condé, den held van Rocroy. Zonder twijfel moet zij eene buitengewone schoonheid geweest zijn. Met hare prachtige haren, groote oogen vol uitdrukking, fijne indrukwekkende trekken en eene gelaatskleur van verblindende zuiverheid, vereenigde zij innemend eenvoudige manieren, en trok zij aan door blik en gebaren. Zonder vrouwelijke kunstgrepen of gewone coquetterie, scheen zij met een oogopslag mannen van allen rang en stand te betooveren en te beheerschen, vorsten van staat en kerk, groote krijgsoversten en diplomaten, zoowel als menschen van nederiger stand, hetzij Spanjaarden, Italianen, Franschen of Vlamingen (2). De Connétable, hoewel een onwetend man, die, zooals de Koning

(1) Tallemant des Reaux (éd. 1854) I. 170, 171. Bentivoglio, Relazione della Fuga di Francia d'Heurico di Borbone Principe de Condé („Opere," Parigi 1748), p. 153. Michelet, Histoire de la France au 17e siècle: Henri IV et Richelieu, p. 161, 162.

(2) „Haveva la principessa di Condé alhora sedici anni XXX la sua bellezza corrispondera alla relazione che ne haveva portata inanzi la fama," schrijft Bentivoglio, die toen ter tijd pausselijk nuntius te Brussel was, en zelf eene groote genegenheid voor haar opvatte, zooals zij later te Chantilly aan Lenet meedeelde (P. Lenet, Mémoires éd. Petitot). „Era bianchissima, piena di gratia negli occhi e nel volto; piena di vezzi nel parlare ed in ogni suo gesto; tutta naturalmente si commendava per se medesima la sua bellezza perche non l'ajutava alcun donnesco artificio." (Rel. della Fuga, 155.)

beweerde, lezen noch schrijven kon, kende beter dan geleerden, de manieren en luimen van het hof. Hij had zijne dochter bestemd voor den jongen Bassompierre, een der schitterendste edelen van dien tijd. Zij waren met elkander verloofd.

Maar de verliefde Koning, die op dat oogenblik door de jicht in bed werd gehouden, ontbood den toekomstigen gemaal der schoone Margaretha bij zich. „Bassompierre, mijn vriend," sprak Hendrik tot hem, toen de jeugdige minnaar voor zijn bed knielde, „ik heb voor Mejonkvrouw de Montmorency niet slechts liefde opgevat, maar heb al mijne zinnen op haar gesteld. Indien zij u lief had, zou ik u moeten haten. Beminde zij mij, dan zoudt gij mij haat toedragen. Het zou beter zijn dat onze goede verstandhouding op die wijze niet verbroken wierd, want ik heb opregte genegenheid voor u. Ik heb besloten haar uittehuwelijken aan mijn neef, den Prins van Condé, ten einde haar bij mijn gezin te houden. Zij zal de troost en steun zijn van mijn ouderdom. Mijn neef, die meer op de jagt dan op vrouwen gesteld is, zal ik 100,000 pond schenken; van haar verlang ik geene andere gunst dan hare toegenegenheid, zonder op meer aanspraak te willen maken (1)." Het was een sombere wintermorgen toen hij zoo sprak, en de tranen vloeiden daarbij langs de wangen van den held van Ivry. De hoveling-minnaar zuchtte, maar gehoorzaamde. Bassompierre zag van de hand der schoone Margaretha af, en kwam in gezelschap van eenige kameraden den Koning dagelijks met het dobbelspel in zijne ziekte opbeuren (2).

En dagelijks bragt de Hertogin van Angoulême, des Connétables zuster, haar lieve nicht ten bezoeke bij Koning Hendrik. Ware het niet dat zulke duistere wolken zich allengs om het leven van dien held hadden zamengetrokken, er zou iets belagchelijks gelegen hebben in dat tafereel van den koninklijken lijder, die zijn paleis en geheel Frankrijk weergalmen deed van zijn overdreven hartstogt voor een meisje van vijftien jaren, terwijl hij zelf onder een aanval van jicht, hulpeloos te bed lag.

Op een keer dat de Hertogin haar nicht weder van haar ochtendbezoek bij den Koning teruggeleidde, trok Margaretha, in het voorbijgaan van Bassompierre, met eene uitdrukking van verachting de schouders tegen dezen op. Daardoor buiten zich

(1) Mémoires de Bassompierre, éd. Petitot, I, p. 387, sqq.
(2) Ibid., p. 386—388.

zelven geraakt, sprong de gewezen minnaar onder het voorwendsel eener neusbloeding van de dobbeltafel op, en verdween eensklaps uit het paleis. Twee dagen bragt Bassompierre in de eenzaamheid door, alle eten en drinken weigerend en zich aan wanhoop overgevend, en het duurde geruimen tijd eer hij Margaretha weder in 't aangezigt durfde zien, en zijne plaats hernam aan de tafel van het koninklijke dobbelspel. Volgens zijn eigen getuigenis, was hij, bij zijn terugkeer, zoo bleek en vermagerd, dat zijne vrienden moeite hadden hem te herkennen (1).

10 Maart 1609. Het huwelijk met Condé, eersten prins van den bloede, had plaats vroeg in het voorjaar. De bruid kreeg prachtige geschenken, en de echtgenoot een jaargeld van 100,000 pond. De oplettendheden van den Koning voor Margaretha werden nu spoedig in 't oog loopend en verwekten een algemeen schandaal. In plaats van het grijze buis en eenvoudig costuum, waarin hij tot dusver zijn trots gesteld had, doschte Hendrik zich nu uit in schitterende kleederen en geparfumeerde dassen, hetgeen den ouden fat weinig heldhaftig stond en vrij belagchelijk maakte. De Prinses maakte zich vrolijk over die dwaasheden van haar koninklijken aanbidder, maar haar ijdelheid, zoo niet haar genegenheid, werd er toch door gewonnen; en het hof weergalmde van de feesten, waarop de Koning en zij de beide hoofdfiguren uitmaakten. Condé echter was over dit alles weinig gesticht. Ontevreden over het deel dat hem door zijn koninklijken neef met zooveel overleg in dat tooneelspel was toegewezen, wel is waar met weinig liefde voor zijne vrouw bezield, maar grooten prijs stellend op zijn jaargeld van 100,000 pond, had hij hevige woordenwisselingen met Margaretha en met den Koning, en werd hij in 't algemeen beleedigend jegens anderen. Hendrik schreef deswege aan Sully, en ook aan Montmorency: „De Prins speelt hier den duivel. Gij zoudt woedend worden over de dingen, die hij van mij zegt. Eindelijk verlies ik mijn geduld, en zal ik hem mijne tanden moeten laten zien (2)." De Connétable, wiens geheele houding in deze zaak laag en armzalig was, beloofde te zullen medewerken om den Prins tot rede te brengen, zooals hij en de Hertogin van Angoulême dat verstonden. Hendrik beging nog de onuitsprekelijke dwaasheid de Ko-

(1) Ibid., p. 389.
(2) Mémoires de Sully, VII, 247. — HENRARD, „Henri IV et la Princesse de Condé," Bruxelles, 1870, p. 27.

ningin te verzoeken, van haar invloed bij den weerspannigen Condé gebruik te willen maken. Maar Maria de Medicis gaf ten antwoord, dat er al dertig tusschenpersonen in 't werk gesteld waren, en zij zich wel wachten zou van de een-endertigste te zijn.

Aldus omringd door eene zamenzwering tegen zijn eer en geluk, voerde Condé plotseling zijne vrouw naar het land mede, tot groote verbazing en ergernis van Hendrik. Op een zijner goederen, de Abdij van Verneuil, in Picardie, gaf hij in het najaar eene jagtpartij. De Traigny, Gouverneur van Amiens, noodigde den Prins, de Prinses en de Prinses-weduwe ten maaltijd op zijn kasteel, digt bij die abdij gelegen. Op hun weg daarheen, ontmoetten zij eenige jagers en rijknechts in de koninklijke liverei, en onder hen een ouden bediende, met een pleister op een zijner oogen, die een koppel honden leidde. De Prinses herkende onder die bespottelijke vermomming onmiddelijk den Koning. „Welk een dwaas!" zei zij onder het voorbijgaan, „ik zal u dat nooit vergeven;" maar later bekende zij dat die daad van galanterie haar geenszins mishaagd had (1).

Misschien liet nooit, zelfs in de mythologische fabel, een held of halve god zich door de liefde tot zulk fantastisch spel verleiden, als deze vermomming van den grooten Koning was. Na het middagmaal, geleidde Mevrouw de Traigny hare schoone gast door het kasteel, om haar de verschillende gezigtspunten te toonen, en verwijlde zij voor een venster, dat een bijzonder fraai uitzigt opende. De Prinses, daaruit ziende, bemerkte aan een tegenovergesteld venster een bejaard heer, die haar met de eene hand kussen toewierp, terwijl de andere op zijn hart rustte, ten teeken dat het gewond was. „Dat is de Koning zelf," riep zij uit, en week snel van het venster terug, voorgevende zeer verstoord te zijn. De Koning, die nu te voorschijn kwam, werd met hartstogtelijke verwijten ontvangen, en hij poogde te vergeefs haar tot bedaren te brengen en te doen afzien van het plan om te vertrekken (2). De Prins en de Prinses verlieten beide het kasteel.

Weinige weken daarna ontving de Hertog van Sully, reeds

(1) Mémoires de PIERRE LENET (éd. Petitot), I, p. 140. — TALLEMANT DES REAUX, I, p. 172.
(2) Mémoires de LENET, p. 141.

30 Nov. 1609. te bed liggende, een nachtelijk bezoek van den Kapitein de Praslin, die zonder pligtpleging hem het verlangen des Konings overbragt om hem onverwijld te spreken. Sully betoogde, dat hij weder om drie uren in den morgen op moest staan, voor spoedvorderenden arbeid, maar dat mogt niet baten. Praslin hernam: „Komen moet gij, want de man, waarvan gij weet, heeft het land verlaten, en zijne vrouw met zich in den zadel genomen." „O," riep de Hertog uit, „moet ik daarvoor komen!" En beide gingen regtstreeks naar het Louvre, waar zij in de slaapkamer der Koningin ontboden werden. Maria de Medicis was eerst vier dagen te voren van eene dochter bevallen, Henriette Maria, de toekomstige Koningin van Engeland. Het vertrek was met ministers en hovelingen opgevuld; Villeroy, de Kanselier, Bassompierre, stonden als standbeelden tegen den muur, bewegingloos en naauwelijks ademhalend. De Koning, met zijne handen op den rug en den grijzen baard op zijn borst gezonken, stapte op en neer, in een aanval van woede en wanhoop.

„Wel" — riep hij Sully bij het binnenkomen toe — „onze man is gevlogen, en heeft alles meegenomen. Wat zegt gij daarvan?" De hertog, die zijn vorst herhaaldelijk gewaarschuwd had, dat dit gebeuren zou, had het regt te antwoorden: „dat heb ik wel voorspeld." Hij onthield zich echter van raad te geven, zeggende dat hij zich daarop beslapen wilde. De wijze waarop de gedragingen des Konings, in deze zaak, door Albertus en Isabella — want er was geen twijfel dat Condé naar Belgie uitgeweken was — en ook door den Koning van Spanje, die er ongetwijfeld mede in betrokken was, zouden opgenomen worden, was van de grootste staatkundige beteekenis (1).

Hendrik had het nieuws slechts een uur te voren vernomen. Hij speelde kaart met Bassompierre en anderen, toen d'Elbene hem het berigt kwam influisteren. „Bassompierre, mijn vriend," had hij dezen toegevoegd, „ik ben verloren. Die man heeft zijn vrouw mede naar een bosch genomen, of om haar te vermoorden, of om haar buiten het land te brengen. Neem gij het spel van mij over." Bassompierre volgde den Koning kort daarop, en bragt hem zijn speelgeld. Hij zeide nooit iemand gezien te hebben, die zoo vervoerd en wanhopig was (2).

(1) Mémoires de Bassompierre, I, p. 420, 421. Mém. de Sully, VII, p. 255, sq.
(2) Ibid.

Met der daad had het gebeurde eene diepe en wijdstrekkende beteekenis. De lezer heeft uit het voorgaande bespeurd, hoe onjuist de voorstelling is, alsof de oorlog aan de Aartshertogen en Spanje door Frankrijk aangedaan werd, met het doel om de Prinses van Condé uit haar gevangenschap te Brussel te bevrijden. Het is ons zoowel uit gedrukte en ongedrukte gelijktijdige schrijvers, als uit mededeelingen van den meest vertrouwelijken aard gebleken, welke breede, grondig berekende staatkundige en oorlogsplannen in het rustelooze brein des Konings post hadden gevat (1). Maar, al zou de ontvoering der nieuwe Helena door haren eigen Menelaus al niet de oorzaak zijn van de thans dreigende Iliade, het was niet te ontkennen dat zij er deel aan had, dat zij het keerpunt werd in de tragedie, en dat zonder den hevigen hartstogt des Konings voor de jeugdige Prinses de gebeurtenissen een geheel ander aanzien zouden hebben verkregen. Daardoor werd eene hofintrigue, waarmede de geschiedenis zich anders niet bezighouden zou, eene gebeurtenis van gewigt, eene zaak van staat.

„De vlugt van Condé," schreef Aerssen, „is het hoofdmoment in het schouwspel, dat hier zoo lang vertoond wordt. Het is te hopen, dat de gevolgen niet tragisch zijn zullen" (2).

De Prins, want slechts met dien titel werd hij gemeenlijk genoemd, ter onderscheiding van de andere fransche prinsen, stond nabij den troon. Indien Hendrik geene zonen had, zou hij hem opvolgen; en het was een lievelingsplan der Spaansche partij, om Hendrik's echtscheiding van Margaretha van Valois nietig te verklaren, en zoodoende twijfel te doen ontstaan over de wettigheid van den Dauphin en de andere kinderen van Maria de Medicis. De Prins kon in de handen der Spaansche Regering een gedwee en voor de rust van Frankrijk hoogst gevaarlijk werktuig worden, niet alleen na Hendrik's dood, maar reeds gedurende diens leven. Condé's karakter was zwak, ijdel, onstandvastig, ligt ontvlambaar, gemakkelijk door bedrog te misleiden, en hij had nu alle aanleiding om verstoord te zijn en zich aan eerzuchtige droombeelden overtegeven.

In dat ongelukkige eerste jaar van zijn huwelijk had hij Hendrik luide van tyrannie beschuldigd, en waarschijnlijk zou hij dit thans in 't openbaar als de reden voor zijne vlugt aangeven.

(1) Vg. de Aanteekening op blz. 80—83. *Vert.*
(2) Aerssen aan Carew, 30 Nov. 1609. (HS.)

Hendrik beweerde van zijn kant, dat hij slechts eenmaal in zijn leven eene daad van tyrannie begaan had, en wel toen hij hem den naam en titel van Condé had gegeven (1). Want Condé's moeder was sedert jaren eene gevangene geweest, beschuldigd van haren echtgenoot vermoord te hebben, in overleg met haren beminde, den page Belcastel. De tegenwoordige Prins was geboren weinige maanden na den dood van zijnen vermeenden vader. Uit goedheid, of misschien om minder eerlijke redenen, was Hendrik der beschuldigde Prinses te hulp gekomen, had hij de regtsvervolging doen staken, en den zoon erkend als wettig Prins van Condé. Later had de Prinses-weduwe de plannen des Konings met opzigt tot de echtgenoote van haar zoon begunstigd, waarover de laatste haar bittere verwijten deed, en woorden toevoegde die zij te zeer verdiende (2). Hoewel zij dan ook in Hendrik's belang werkzaam geweest was, dreigde deze nu met eene hernieuwing van het regtsgeding, ten einde Condé weder tot een bastaard te kunnen doen verklaren.

De ontvlugting van den Prins en de Prinses was alzoo eene gebeurtenis van groot gewigt, niet alleen voor de inwendige staatkunde van Frankrijk, maar ook met het oog op de dreigende vijandelijkheden. Het verband met de zaken van de Nederlanden sprong in 't oog. Het was waarschijnlijk dat de vlugtelingen hun weg, over het gebied der Aartshertogen, zouden nemen naar Breda, dat aan Filips Willem van Oranje, Maurits' oudsten broeder, toebehoorde. Na de sluiting van het bestand waren de broeders, hoezeer in staatkundig zoowel als in godsdienstig opzigt gescheiden, weder op vriendschappelijken voet met elkander gekomen, en had Breda zijn leenheer weer ingehaald. De Prinses van Oranje was Condé's zuster. Vóór het aanbreken van den dag na de ontvlugting, zond de Koning om den Nederlandschen gezant (3). Hij overreedde dezen onverwijld een koerier aan Oldenbarnevelt te zenden, om hem kennis te geven dat de Prins het land verlaten had zonder de toestemming of voorkennis van zijn souverein, en dat hij vermoedelijk zou zijn uitgeweken naar het gebied der Aartshertogen. De Staten werden verzocht, ingeval hij naar Breda of eenige andere plaats in de Nederlanden komen mogt, zich van zijn persoon

(1) Sully, *ubi sup.*
(2) L'Estoile, Régistres-journaux sur le Règne de Henri IV (éd. Petitot) III, 268.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 30 Nov. 1609. (HS.)

te verzekeren, en niet toetelaten dat hij vertrekken zou alvorens de Koning nader zou hebben geschreven. De Praslin, kapitein der lijfwacht en gouverneur van Champagne, zou onmiddelijk in geheime zending naar de Staten en de Aartshertogen worden afgevaardigd. Den Advokaat moest worden voorgehouden, dat de Koning Condé verdacht van medepligtig te zijn aan de zamenzwering van Poitou. De zes personen, die te dier zake in hechtenis waren genomen, hadden bekend, dat zij meermalen met eenen Prins te Parijs in besprek waren geweest, en dat het doel der zamenzwering was Frankrijk van de tyrannie van Hendrik IV te verlossen. In weerwil der tegenwerpingen van Aerssen, stond de Koning er op, dat dit alles naar de letter geschiedden zou. Dat meende hij van de Staten te mogen verwachten, en zij behoefden zich evenmin om de mogelijke gevolgen te bekreunen, als hij gedaan had, toen hij hen tegen Spanje had bijgestaan. Hij verklaarde dat, indien Condé, eenmaal op het grondgebied der Republiek gekomen, van daar ontsnappen mogt, hij de schuld daarvan aan de Staten wijten zou. „Indien gij hierin met slapheid handelt," voegde Aerssen er in zijn brief aan Oldenbarnevelt bij, „zullen onze belangen daaronder stellig lijden" (1).

Er was niemand aan het Hof die geloof hechtte aan de zamenzwering van Poitou, veelmin aan Condé's medepligtigheid daaraan. De reden van diens vlugt was voor niemand een geheim, maar daar zij onmiddelijk gevolgd werd door kuiperijen van Spanje, maakte Hendrik behendig van dit voorwendsel gebruik om aan de zaak haar wezenlijken aard te ontnemen (2). Hij hoopte dat de Prins te Breda zou aangehouden worden, en door de Staten teruggezonden. Villeroy zei, dat als zij dat niet deden, zij zich aan de grofste ondankbaarheid zouden schuldig maken. Het was evenwel eene bedenkelijke onderneming, en de Staten verzochten ernstig niet op die proef gesteld te worden. De geslepen Aerssen stelde Oldenbarnevelt voor, indien Condé niet op hun gebied komen mogt, den Koning te betuigen, dat hij zeker uitgeleverd zou zijn, indien hij daar gekomen ware.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 30 Nov. 1609. (HS.)

(2) „.... et luy peut-etre se voudra couvrir de quelque aultre raison, quy sera heureuse sy crue au dehors. Je crains qu'on fait crever l'apostume à la trop presser. Vous saviez trop bien ceste histoire sans qu'il soit besoin de vous en entretenir davantage." (Aerssen aan Carew, 30 Nov. 1609, HS.)

„Zoodoende," zeide hij, „beleedigt gij den Prins niet, en stelt gij den Koning tevreden" (1). Hij voegde er bij, dat Sully noch iemand anders veel gaf om die zamenzwering van Poitou; sommigen zeiden zelfs, dat Hendrik de zaak geheel verzonnen had. De ambassadeur haalde, in een geest van voorspelling, het gezegde van Domitianus aan: „*Misera conditio imperantium quibus de conspiratione non creditur nisi occisis.*"

Inmiddels zetten de vlugtelingen hunne reis voort. De Prins werd vergezeld door een zijner getrouwen, een ruw officier, de Rochefort genaamd, die de Prinses op een dameszadel achter zich medevoerde. Zij had bij zich de hofdame du Certeau, en eene kamenier Philippote geheeten. Geene andere kleedingstukken had zij kunnen medenemen, dan die zij aan 't lijf droeg, niet eens schoon linnengoed. Zoo deed de jeugdige teedere vrouw de reis in den winter, door de bosschen. Zij gingen de grens over bij Landrecies (2), toen in de Spaansche Nederlanden gelegen, met het plan om over het gebied der Aartshertogen Breda te bereiken, waar Condé zijne vrouw aan de zorgen zijner zuster, de Prinses van Oranje, dacht toetevertrouwen.

Uit eene kleine herberg te Landrecies gaf hij aan den Aartshertog kennis van zijne voornemens, waarop hij ten antwoord kreeg dat deze wel niet zijn doortogt over diens grondgebied verhinderen zou, maar wel bezwaar moest maken tegen de vestiging van zijn verblijf aldaar (3). Daarop schreef de Prins ook aan de Koningen van Spanje en Frankrijk.

Aan Hendrik gaf hij te kennen, dat hij, tot zijn leedwezen,

(1) Aerssen aan Oldenbarneveldt, 8 Dec. 1609. (HS.)

(2) BENTIVOGLIO, Rel. della Fuga, 153, 154. — LE PÈRE G. DANIEL, Histoire de France (Paris 1756)), XII, 541, sq. Magistrats de Landrécies à l'Archiduc Albert, 1 Dec. 1609.

Ik heb groote verpligting aan het uitnemende werk van den kapitein Paul Henrard: „Henri IV et la Princesse de Condé" (Bruxelles 1870), die deze episode beknopt en vloeijend verhaald, en daarbij gevoegd heeft de diplomatische briefwisseling van Peckius met betrekking tot deze aangelegenheid, en andere ongedrukte bescheiden.

Verscheidene dezer stukken, en bovendien enkele uit de Archieven van Simancas, zijn mede afgedrukt in het tweede deel van het leerzame werk van den Hertog van Aumale: „Histoire des Princes de Condé pendant les XVIe et XVIIe siècles," waaraan ik menige bijzonderheid heb ontleend.

(3) „. . . . Mais qu'il pouvait asseurer le dict Seigneur Roy, que nous ne souffrirons qu'il fasse séjour et moins sa demeure fixe ès les païs de nostre obéissance, et que nous avons fait dire mesme responce au Sieur de Praslin," etc. (Les Archiducs à Peckius, 4 Déc. 1609, et à Ortemberg, Agent à Rome, même date).

verpligt was geweest het land te verlaten, ten einde zijne eer en zijn leven te redden, maar dat hij steeds zijn onderdanige en getrouwe dienaar en neef blijven zou. Hij zou niets tegen den Koning ondernemen, en verzocht dezen het niet ten kwade te duiden, als hij alle brieven van het fransche Hof weigeren zou, met uitzondering van die, welke Zijne Majesteit zelf hem zoude willen schrijven (1). Die brief deed den Koning in woede ontsteken, en zijne eerste beweging, toen hij vernam dat de Prins zich buiten zijn bereik bevond, was naar Brussel optetrekken en zich met geweld van hem en de Prinses meester te maken. Voor 't oogenblik kregen echter gematigder raadgevingen de bovenhand, en werden onderhandelingen beproefd.

Praslin deed geene poging om de vlugtelingen te achterhalen; maar de Staten-Generaal vaardigden, op raad van Oldenbarnevelt, het verbod uit, dat zij noch te Breda noch op eenig ander punt van hun gebied komen mogten. Condé's schrijven aan den Koning van Spanje had, daarentegen, de beste aanbiedingen van schuilplaats en ondersteuning, door middel van een bijzonder afgevaardigde, ten gevolge, wijl de staatslieden te Madrid genoeg slimheid bezaten om intezien, welk eene kaart de Prins hun in handen speelde. Hendrik schreef daarop zijnen ambassadeur in Spanje aan (2), om eene dreigende taal te voeren wegens die opname, aan een oproerling en zamenzweerder tegen den franschen troon verleend; terwijl hij gelijktijdig zijne tevredenheid aan de Staten betuigde, dat zij den Prins niet op hun grondgebied wilden toelaten (3). Hij zou nog liever gezien hebben, zeide hij, dat zij hem toegelaten, maar den uitgang verboden hadden; over 't geheel was hij echter tevreden. Men oordeelde te Parijs, dat de Nederlandsche regering met veel behendigheid gehandeld had, zonder het volkenregt geweld aangedoen, of den Koning te beleedigen.

Een bediende van Condé werd gevat, met 's Prinsen papieren bij zich, waaruit zijn besluit bleek om, zoolang Hendrik leefde, niet in Frankrijk terugtekomen. Zij hielden echter omtrent de oorzaak zijner vlugt niet anders in, dan dat daarin werd te kennen gegeven, dat die aan ieders oordeel werd overgelaten, gelijk die dan ook maar al te wel bekend was.

(1) Mémoires de Sully, VII, 264, note 30. Mémoires pour l'histoire de France, ann. 1610.
(2) Recueil des lettres missives de Henri IV, T. V.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 16 Dec. 1609. (R. A., HS.)

Daar hun de toegang tot het Nederlandsch grondgebied geweigerd werd, gaf de Prins zijn plan omtrent Breda op, en bragt hij zijne vrouw naar Brussel. Hij gaf Bentivoglio, den pausselijken nuntius, twee brieven om naar Italie te zenden, een aan den Paus, en een aan zijn neef, den Kardinaal Borghese, waarbij hij, aangemoedigd door de berigten uit Spanje, zijne vlugt regtvaardigde door het gevaar dat zijne eer en zijn leven bedreigd had, en beide aanbeval in de bescherming van Zijne Heiligheid en Zijne Eminentie. Bentivoglio verzond die brieven, maar terwijl hij als geldige reden voor diens vlugt de vervolging aannam, waaraan de Prinses van de zijde des Konings had blootgestaan, weigerde hij geloof te slaan aan het geweld dat Condé beweerde jegens hem zelf gepleegd te zijn (1). De Prins verwittigde de Praslin, dat hij er niet in wilde toestemmen naar Frankrijk terugtekeeren. Later stelde hij als voorwaarde voor zijn terugkeer, dat de Koning hem zekere steden en sterkten zou afstaan in Guyenne, van welke provincie hij gouverneur was, en die digt bij de Spaansche grens gelegen was; eene voorwaarde, door Spanje ingegeven, en die Hendrik's verbolgenheid tot het uiterste dreef (2). De Koning drong op zijn onmiddelijken terugkeer aan, en dat hij en de Prinses zich geheel in zijne magt zouden stellen en zijne vergiffenis ontvangen (3). De Prins en Prinses van Oranje kwamen van Breda naar Brussel, om hun broeder en diens vrouw te bezoeken. Hier vestigden deze zich in het Paleis van Nassau, dat eenmaal het verblijf van Willem den Zwijger geweest was, eene prachtige huizinge, omringd door park en tuin, aangelegd op den top van dien stijlen heuvel, aan wiens voet de oude, schoone hoofdstad van Brabant zoo schilderachtig ligt uitgespreid.

De Aartshertogen ontvingen hen plegtig in hun eigen paleis. Op hun eerste bezoek bij de landsheeren, sloeg de Aartshertog, wiens koelheid en ingetogenheid van algemeene bekendheid waren, de zeldzame schoonheid der Prinses slechts van ter zijde gade, en toch betuigde hij haar, toen hij haar door eene galerij van schoone vrouwenportretten geleid had, dat er voortaan van geene andere schoonheid meer sprake kon zijn, dan van

(1) Bentivoglio, Relaz. della Fuga, 156.
(2) Ibid. — Daniel, Hist. de France, XII, 544, sq.
(3) Bentivoglio, Rel. della Fuga, 156.

de hare (1). De groote Spinola werd onmiddelijk op haar verliefd; hij ontbood Rubens uit Antwerpen om haar portret te schilderen (2), en bood Madlle de Chateauvert 10,000 kroonen aan, indien zij zijne plannen ten aanzien harer meesteres bevorderlijk wilde zijn (3). De Genueesche bankier-krijgsman deed alles op groote schaal, liefdes-, oorlogs- en geldzaken (4). Hij gaf ter harer eere een schitterend bal, op den avond van Driekoningen, zooals er sedert jaren in Brussel geen gegeven was. Ten zes ure 's avonds reed Spinola zelf, in eene prachtige kleeding en vergezeld door Don Luis Velasco, Graaf Ottavio Visconti, Graaf Bucquoy en eenige mindere edelen, naar het Paleis van Nassau, om den Prins en de Prinses met hun gevolg naar zijn huis te geleiden. Hier was eene eerewacht van dertig musketiers voor de deur opgesteld, en uit het rijtuig gekomen, geleidde Spinola door 24 fakkeldragers voorafgegaan, hen de staatsietrap op naar eene zaal, waar zij door de Prinsessen van Mansfeld en Velasco en andere aanzienlijke dames verwelkomd werden. Van daar gingen zij door verschillende rijk behangen vertrekken, versierd met kristal- en zilverwerk, naar eene schitterende zaal, waar de Prinses van Condé uitgenoodigd werd onder een zijden troonhemel met de Prinses van Oranje plaats te nemen, terwijl de Nuntius Bentivoglio, tot zijne verrukking, aan de andere zijde der schoone Margaretha zitten mogt. Na eene korte verpozing, werden zij nu geleid naar de balzaal, die glansrijk verlicht was met welriekende kaarsen, en behangen met zijden kleeden, in veertien borduurwerken de voornaamste oorlogsdaden van Spinola voorstellende. Hier was reeds een koud collation aangeregt met vorstelijke pracht, en zoodra de gasten gezeten waren, deed zich een uitnemend orkest hooren. Spinola ging op en neer om voor het gemak zijner gasten te zorgen, de Hertog van Aumale stond achter de beide Prinsessen, haar onderhoudende met zijn gesprek, Velasco bediende de Prinses van Condé van de schotels, van wijn, van servetten, terwijl Bucquoy en Visconti dezelfde dienst verrigtten bij de Prinses van Oranje, en andere edellieden bij de overige dames. Acht-en-veertig pages in wit-, geel- en roode liverij bragten de schotels aan. Het maal duurde twee en een

(1) Henrard, p. 47. (2) Id., 56.
(3) Peckius aan den Aartshertog Albert, 3 Maart 1610, bij Henrard.
(4) Henrard, p. 76.

half uur, waarna de dames, gesterkt voor de gewigtiger bezigheden van dien avond, naar de kleedkamers gingen, terwijl de danszaal in orde gebragt werd. Het bal werd geopend door Spinola met de Prinses van Condé, en duurde tot twee ure in den morgen. Naarmate het warm werd in de zaal, kregen de pages in last de ruiten stuk te slaan, zoodat er ten laatste geen venster heel bleef. De eenvoudige kronijkschrijver van Antwerpen schatte de kosten van dit feest op 3 à 4000 kroonen. „Het was," zeide hij, „een aardsch paradijs, dat spoedig in rook vervloog." Hij voegde er bij, dat hij die berekening niet gemaakt had uit voorliefde voor zulk eene buitensporige weelde, maar opdat de menschen daaruit de ijdelheid der wereld zouden leeren kennen (1). De beleefdheden van den grooten „winkelier", zooals de Connétable hem noemde, hadden zooveel invloed, zoo al niet op de Prinses, dan toch op Condé zelf, dat deze dreigde zijne vrouw uit het venster te zullen werpen als zij weigerde Spinola met voorkomendheid te behandelen. Deze en soortgelijke beschuldigingen werden door den vader en de tante te berde gebragt, bij de poging om eene echtscheiding tusschen de Prinses en haar man te bewerken (2). De Nuntius Bentivoglio werd evenzeer op haar verliefd, en wijdde zich geheel aan hare dienst. Zelfs de nietige Filips van Spanje, afgezonderd in het Escuriaal, hoorde van hare bekoorlijkheden, en trachtte zich intebeelden dat hij haar ook liefhad (3).

Sedert was er eene aaneenschakeling van prachtige feesten ter eere der Prinses. De Spaansche partij straalde van vreugde, de Franschen waren woedend. Hendrik brulde te Parijs, als een leeuw achter de tralies. Een klein vorstje, dien hij met een slag vernietigen kon, had die vrouw in bescherming genomen, voor wier liefde hij zou willen sterven. Hij had gezorgd dat Condé buiten Holland bleef, maar nu waren de vlugtelingen op grooten voet te Brussel gevestigd, de Prinses omringd door geduchte mededingers, de Prins in zijne rebellie gestijfd door die mogendheid, die hij het meest op aarde haatte en wier ondergang hij sedert lang gezworen had.

Want de ijdele Condé begon openlijk te praten over zijne

(1) MEETEREN, Ned. Hist., XXXIe B., 687.
(2) Peckius aan den Aartshertog Albert, 3 Maart 1610, bij HENRARD.
(3) Dez. aan denz., 31 Maart 1610.

plannen van wraakneming. Hij zou, geholpen door Spaansch geld en Spaansche troepen, eenmaal toonen, wie de wezenlijke erfgenaam van den Franschen troon was — de onwettige Dauphin, of hij zelf.

De Koning, van zijn kant, overlegde met den eersten voorzitter van het parlement Harlay, op welke wijze het onderdrukte proces tegen de Prinses-Weduwe weder optevatten ware, ten einde Condé openlijk den rang van eersten prins van den bloede te ontnemen, dien het hem vergund was geweest te voeren (1). Hij deed een decreet uitvaardigen, waarbij Condé van hoog verraad beschuldigd werd, strafbaar naar het koninklijke welbehagen, met medewerking van het parlement. Hij was daarbij zoo ongeduldig, dat hij zelf naar het hof ging en in de bank der regters zitting nam, om toetezien dat dat besluit zonder verwijl zou worden uitgevaardigd (2).

In plaats echter van de Aartshertogen met geweld aantevallen, zooals hij in de eerste opwelling van zijn toorn voornemens was te doen, besloot hij de Boutteville-Montmorency, een verwandte van den Connétable, met eene bijzondere en dringende zending naar Brussel te belasten. Deze moest het voorstel doen, dat Condé en zijne vrouw met den Prins en de Prinses van Oranje naar Breda zouden terugkeeren, gevende de Koning zijn woord dat alsdan in drie of vier maanden niets tegen hen zou ondernomen worden (3). Dit was wel eene snelle verandering van besluit, geschikt om de Staten-Generaal te verrassen, maar 's Konings besluiten wisselden bijna met elk uur af, gedreven als hij werd door toorn en liefde.

De Connétable en de Hertogin van Angoulême, dat waardige oude paar, deden hun best hun vorst bijtestaan in zijne onvermoeide pogingen om hun dochter en nicht in zijne magt te krijgen. De Connétable deed een armhartigen brief aan Aartshertog Albert schrijven, onderteekend met „Montmorency's merkteeken" (4), waarbij hij er op aandrong, dat zijne dochter Brussel niet zou mogen verlaten, om als een zwerfster door de

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Dec. 1609 (HS.)
(2) Mém. de Sully, VII, 270.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 16 Dec. 1609 (HS.)
(4) Hendrik zeide, dat hij zich steeds uit de moeijelijkste zaken wist te redden, met behulp van zijn Kanselier, die geen latijn verstond, en van den Connétable, die niet kon lezen of schrijven. Mém. de Sully, VII, 227, noot 22.

wereld te trekken met een jongen prins, die zoo weinig vastheid van karakter bezat (1).

De Aartshertog deed door zijn ambassadeur te Parijs, Petrus Peckius, het denkbeeld opperen eener verzoening tusschen Hendrik en diens bloedverwant, en bood zich zelf als bemiddelaar daartoe aan. Hij vroeg of het den Koning aangenaam kon zijn, dat hij in naam des Prinsen om vergiffenis vroeg. Hendrik gaf ten antwoord, dat hij goedkeurde dat de Aartshertog voor het oogenblik eene zekere verblijfplaats in zijn gebied aan Condé toestond, maar onder de volgende onverzettelijke voorwaarden: ten eerste, dat de Prins zonder eenig beding om vergiffenis zou vragen, aangezien de Koning weigerde in een accoord te treden of hem plaatsen van verzekering af te staan, zooals voorgesteld was, en hij uiterst onredelijk achtte, dat iemand aanzoek om vergiffenis doende, in plaats van de verdiende bestraffing, zou spreken van voorwaarden en eischen; ten tweede, dat, indien Condé dat voorstel verwierp, Albertus hem onmiddelijk het land zou doen verlaten, en zich vertoornd toonen over het in den wind slaan van zijn raad; eindelijk, dat de Aartshertog, den Prins doende vertrekken, tevens de Prinses zou teruggeven aan haar vader den Connetable en hare tante Angoulême, die daartoe reeds aanzoek hadden gedaan bij Albert en Isabella, waarbij de Koning nu nog zijn eigen verzoek voegde. Mogt de Aartshertog weigeren in die drie voorwaarden te treden, dan verzocht Hendrik, dat hij van alle verdere pogingen om eene verzoening te bewerken zou afzien, en Condé niet langer in zijn gebied toelaten.

Peckius was van gevoelen, dat zijn meester in de beide eerste voorwaarden treden kon, maar tegen de derde bezwaar moest maken, daar het hem waarschijnlijk niet eervol zou toeschijnen man en vrouw van elkander te scheiden, en het twijfelachtig was of de Prinses uit eigen beweging zou willen terugkeeren (2).

Toen de Koning den hoofdinhoud van dat gesprek aan Aerssen meedeelde, gaf hij als zijne overtuiging te kennen, dat men in Brussel slechts tijd wilde winnen; dat men daar op brieven uit Spanje wachtte, sinds Condé's secretaris uit Milaan terug was,

(1) Montmorency aan Aartshertog Albert, 16 Januarij 1610, bij Henrard.
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 22 Dec. 1609 (HS.)

waarheen hij gezonden was om met den Gouverneur, Graaf Fuentes, te onderhandelen (1). Hendrik zeide, dat hij twijfelde of de Prinses wel naar Breda zou willen gaan, hetgeen hij goed zou keuren, maar Condé niet zou willen toestaan. Dit weet hij gedeeltelijk aan de Prinses van Oranje, die een brief vol smaadredenen tegen hem aan de Prinses-weduwe van Condé geschreven had, dien deze onmiddelijk aan hem had gezonden. Hij gaf tegelijkertijd zijne groote tevredenheid over de Staten-Generaal en Oldenbarnevelt te kennen, bij herhaling verzekerende dat zij zijne beste en trouwste vrienden waren.

Het berigt van een plegtig bezoek door Condé aan Leopold te Gülick gebragt, verbitterde den Koning niet minder dan het vertoon, waarmede deze bij zijne terugkomst te Brussel door Spinola en den Spaanschen ambassadeur ontvangen werd (2). Ter zelfder tijd kwam de secretaris van Vaucelles, Hendrik's ambassadeur te Madrid, in Parijs aan, en bevestigde den Koning in zijn vermoeden, dat de vlugt van Condé met Don Inigo de Cardenas overlegd was, en deel uitmaakte van een algemeenen toeleg van Spanje tegen de rust van het rijk. De Hertog van Epernon, een der gevaarlijkste zamenzweerders aan het hof, die in het vertrouwen der Koningin en van al de geheime aanhangers van Spanje deelde, had zich onder voorwendsel van gezondheidsredenen langen tijd te Metz opgehouden, had zijne kinderen, als gijzelaars — gelijk Hendrik meende, — naar Spanje gezonden, had zich zelf meester gemaakt van de citadel, en hield zich nu doof voor al de bevelen des Konings. De voorstanders van Condé begonnen een ander gelaat te toonen, en gaven openlijk te verstaan, dat de Prins het rijk verlaten had ten einde zijne hoedanigheid van eersten Prins van den bloede te bewaren, en dat hij zijn regt van eerstgeboorte tegen den Dauphin en alle mededingers zou staande houden (3). Eene zoo stoute taal, een zoo openlijk steunen op Spanje, om het geboorteregt van den Dauphin te betwisten, zette de meest vredelievenden in Frankrijk tot den oorlog aan.

Ook de Staten zagen, met elken dag, hunne kans schooner worden. „Wat konden wij meer verlangen," schreef Aerssen aan Oldenbarnevelt, „dan een openlijken oorlog tusschen Frankrijk

(1) Aerssen aan Caron, 27 Dec. 1609 (HS.)
(2) Dez. aan Oldenbarnevelt, 29 Dec. 1609 (HS.)
(3) Dez. aan van der Warcke, 6 Jan. 1610 (HS.)

en Spanje? De nakomelingschap zou ons altijd laken, indien wij zulk eene gelegenheid lieten voorbijgaan" (1).

Petrus Peckius deed, als een sluw en glad diplomaat, zijn best om de zaken te schikken, want er was geen twijfel aan, dat zijne meesters van den oorlog verschoond wenschten te blijven. Op hunne hoofden zouden de eerste slagen vallen, over hun land zou op nieuw de ellende uitgestort worden, waaruit het zich naauwelijks opgeheven had. Maar, terwijl de Aartshertog op middelen van verzoening bedacht was, weigerde hij, tot zijne eer, eenigen inbreuk op het volkenregt toe te laten, legde hij gezamenlijk met de Infante eene geheime belofte af, dat de Prinses niet zonder de toestemming van haar gemaal Brussel zou mogen verlaten, en weigerde hij vastberaden het paar te scheiden zonder beider volledige toestemming (2). Ten einde zich zelf te vrijwaren tegen 's Konings bedreigingen, stelde hij voor, Condé voor zes of acht maanden naar eene onzijdige plaats, als Praag of Breda, te zenden; maar Hendrik wist dat Condé dat niet doen zou, tenzij hij de middelen bezat om met Spaansch geld de bezetting aldaar omtekoopen, zoodat hij die plaats slechts in schijn onzijdig, maar in werkelijkheid voor den Koning van Spanje houden zou (3).

Middelerwijl had Hendrik den Markies de Coeuvres, broeder der schoone Gabrielle de Beaufort en een van de stoutmoedigste en meest gewetenlooze hovelingen, met eene bijzondere zending naar Brussel belast (4). De Coeuvres bezocht Condé vóór dat hij zijne geloofsbrieven aan den Aartshertog overhandigde, en vond hem geheel onhandelbaar. Op raad van den Prins van Oranje verklaarde hij zich wel bereid naar de eene of andere onzijdige plaats in Duitschland of Italie te gaan, mits Hendrik hem middelerwijl eene jaarwedde van 40,000 kroonen zou uitbetalen. Maar de Coeuvres antwoordde kortaf, dat de Koning geen vergelijk met zijn vasal dacht te sluiten, noch toestaan zou dat Condé hem voorwaarden stelde. Hem in Duitschland of Italie te laten, zeide hij, was zoo goed als hem in de afhankelijkheid te laten van Spanje. Bij zijn leven wilde de Koning die

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 6 Jan. 1610 (HS.)
(2) Bentivoglio, Relaz. della Fuga, 169.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Jan 1610 (HS.)
(4) Bentiv., Rel. della Fuga, 157, 158. — Daniel, Hist. de France, XII, 546, 547.

voortdurende vrees voor de kuiperijen van dien staat niet dulden, evenmin als zoodanige aanleiding tot oproer in zijn rijk nalaten bij zijn dood. Mogten de Spanjaarden tot zulke doeleinden van den Prins partij willen trekken, dan zou hij hen vóór zijn, en toonen dat hij Spanje grooter nadeel toebrengen kon, dan zij aan Frankrijk (1). Blijkbaar geheel aan Spanje overgeleverd, gaf Condé op de aanzoeken van den gezant te kennen, dat al wilde de Koning hem zijn halve koningrijk geven, hij het niet zou aannemen, noch naar Frankrijk terugkeeren, altans niet vóór den 8 Februarij, tegen welken tijd hij berigten uit Spanje verwachtte. Hij had zijn woord gegeven, van vóór dien tijd naar geene openingen te zullen luisteren (2). Hij nam zijn toevlugt tot vele bedreigingen, en zwoer dat hij zich geheel in de armen van den Spaanschen Koning werpen zou, indien Hendrik de door hem gestelde voorwaarden niet wilde toestaan (3).

Dit nu was eene onmogelijkheid. Hem plaatsen van verzekering afstaan was, gelijk de Koning zeide, een banier planten waar zich alle ontevredenen in Frankrijk om heen zouden scharen. Condé had kennelijk alle hoop op eene verzoening laten varen, hoeveel moeite de Aartshertog zich ook gaf om die te bewerken. Hij wilde naar Spanje gaan. Spinola drong daarop elken dag en elk uur aan, zei Hendrik, want hij was verliefd op de Prinses, die van haar kant zich over al die vervolgingen bij haar vader beklaagde, en zeide dat zij liever sterven wilde dan naar Spanje gaan.

Volgens de Coeuvres' berigten aan den Koning zou evenwel tot dien stap besloten ja zelfs uitvoering daaraan gegeven worden, en had Spinola eene zes uren lange bijeenkomst met Condé gehouden, waarbij slechts Rochefort en de secretaris des Prinsen van Oranje Keeremans tegenwoordig waren geweest (4). Hendrik nam nu maatregelen, om hen bij hunne vlugt over land optevangen; maar er bestond twijfel of zij over zee naar Spanje zouden gaan. Hij verzocht derhalve de Staten, om twee goed uitgeruste oorlogschepen, vlugge zeilers, te zenden naar de reede van St. Jan en op de Engelsche kust, om de wacht te

(1) Bentiv., Rel. della Fuga, 157, 158. — Daniel, Hist. de France, XII, 546, 547.
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Jan. 1610 (HS.)
(3) Peckius aan den Aartshertog Albert, 4 Febr. 1610, bij Henrard.
(4) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 en 31 Jan. 1610 (HSS.)

houden. Die schepen zouden hunne instructien ontvangen van den Admiraal de Vicq, die, onderrigt van al de bewegingen des Prinsen, de kapiteins der Nederlandsche schepen met voorafberaamde seinen zou waarschuwen. De Koning smeekte dat Oldenbarnevelt, zoo hij hem genegen was, hem die gunst mogt bewijzen, en dat niemand buiten den Advokaat en Prins Maurits daarvan weten zoude. De schepen zouden niet langer dan twee of drie maanden dienst behoeven te doen, maar moesten zoo spoedig mogelijk uitgezonden worden (1).

De Staten maakten geen bezwaar om die dienst te betoonen, ofschoon zij later bleek onnoodig te zijn. Zij waren op dat oogenblik volkomen bereid den oorlog aan te vangen voor de Cleefsche zaak, en om eens voor al de Spanjaarden uit de Nederlanden te verjagen. Evenwel, hoe vreemd het moge schijnen, waren degenen, die de meeste ervaring van de staatszaken hadden, niet overtuigd van den ernst van 's Konings gezindheid. Zijne vertrouwdste vrienden gevoelden, dat, indien Condé mogt terugkeeren, zijne Spaansche kuiperijen opgeven en de Prinses weder ten hove brengen zou, alles weder tot bedaren komen en de Spaansche partij in 's Konings raad de bovenhand krijgen zou, waardoor de Staten in de grootste verlegenheid zouden gebragt worden (2).

Aan den anderen kant waren zelfs de slimste en naauwlettendste diplomaten, bij al de teekenen des tijds, in de war geraakt. In weerwil van Hendrik's mededeelzaamheid, of misschien tengevolge daarvan, wisten de gezanten van Spanje, den Keizer, den Aartshertog niet of de vrede verbroken zou worden, al dan niet, ondanks de geruchten, die de lucht vervulden. Zoo goed was het geheim, dat den lezer uit vertrouwelijke gesprekken gebleken is — waarvan de gedenkschriften nog nimmer openbaar gemaakt zijn — tusschen den Koning en zijne vertrouwelingen bewaard gebleven, dat Peckius nog laat in den winter, toen hij tegenover zijne meesters erkennen moest dat de Koning waarschijnlijk partij kiezen zou tegen den Keizer, in de zaak der hertogdommen, de vaste meening uitte dat zich dit bepalen zou tot het in 't geheim verstrekken van hulp aan Brandenburg en Neuburg, gelijk vroeger aan de Vereenigde Provincien, maar dat hij nooit troepen naar Cleef zenden, noch zelf daarheen trek-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Jan. 1610 (HS.)
(2) Dez. aan Duplessis-Mornay, 29 Jan. 1610 (HS.)

ken zou (1). Het is daarom van belang de ontwikkeling dezer staatkundige en liefdesintrigues op den voet te volgen, wijl zij eene der leerzaamste geschiedkundige lessen bevatten. Zonder eenigen twijfel hing toch van haren afloop hoofdzakelijk het vraagstuk van den algemeenen oorlog af.

Peckius, aan eéne verzoening tusschen den Koning en Condé nog niet wanhopende, stelde andermaal voor, den Prins toetestaan dat hij zijn verblijf voor eenigen tijd in eene plaats buiten het regtsgebied van Spanje of de Aartshertogen vestigen zou, in het voortdurend genot zijner jaarwedde van 100,000 pond. Hendrik dreef den spot met het denkbeeld, dat Condé van hem geld trekken zou, terwijl deze zijn tijd besteedde met kuiperijen tegen zijn troon en het erfregt zijner kinderen. Hij lachte om de bewering van den gezant dat Condé geen geld uit Spanje trok, alsof iemand in zoo behoeftige omstandigheden verkeerende, leven kon zonder geld, van welke bron dan ook, en als ware hij niet door zijne agenten in Spanje onderrigt, dat den Prins niet alleen fondsen beloofd, maar ook verstrekt werden. Hij herhaalde zijn besluit, hem geene vergiffenis te verleenen, tenzij hij naar Frankrijk terugkeerde, dat hij zonder reden verlaten had; daarop, zich eensklaps tot Peckius wendende, vroeg hij hem waarom, nu eene verzoening schipbreuk had geleden, de Aartshertog niet dadelijk aan zijne belofte voldeed om Condé uit zijn land te zetten.

Hierover verbaasd, vroeg de gezant hoe en wanneer de Aartshertog ooit zulk eene belofte gedaan had.

„Aan den Markies de Coeuvres", zeide Hendrik. Peckius vertrouwde zijne ooren niet, en vroeg of de Koning dat werkelijk gezegd had.

Hendrik herhaalde en bevestigde het gezegde. Maar toen de gezant ten antwoord gaf, dat hij zelf zoodanig berigt van den Aartshertog niet ontvangen had, sloeg de Koning plotseling een anderen toon aan, en zeide hij:

„Neen, ik vergiste mij, de Markies heeft mij dat nooit geschreven. Maar hebt gij zelf mij niet gezegd, dat daaromtrent geene moeijelijkheid zou bestaan, wanneer de Prins wederspannig bleef" (2).

Peckius deed opmerken, dat hij zoodanig voorstel aan zijn

(1) Peckius aan den Aartshertog Albert, 10 Febr. 1610, bij Henrard.
(2) Dez. aan denz., 4 Febr. 1610, bij Henrard.

meester gedaan had op verlangen van Zijne Majt., maar dat daarop geen antwoord was gevolgd, en dat ook alle hoop op eene verzoening nog niet vervlogen was. Hij gaf Hendrik in bedenking, of hij, zonder daartoe gemagtigd te zijn, aldus had kunnen spreken.

„Welnu," zei de Koning, „als gij het ontkent, zie ik wel dat de Aartshertog mij geen genoegen wil doen, en dat dit maar streken zijn, waarmede gij mij al dien tijd bezig houdt. Goed; ieder van ons zal nu weten wat hem te doen staat."

Peckius was van oordeel dat de Koning hem in een net had willen vangen, en de bekentenis ontwringen eener belofte, die hij nooit gedaan had. Hendrik bleef halstarrig volhouden, in weerwil van alle tegenverklaringen van den gezant. „Een fraaije streek, een Koning onwaardig; *Si dicere fas est*," schreef deze aan den Secretaris van Staat Praets. „Maar de kracht der waarheid is zoo groot, dat hij, die den strik spant, altijd zelf daarin valt" (1).

Hendrik besloot het gesprek over Condé, met te herhalen dat hij zijne vergiffenis krijgen kon op de gestelde voorwaarden, en niet anders.

Hij beklaagde zich daarna over den Aartshertog Leopold, die, in strijd met zijn wensch om eene schikking te verkrijgen, steden bij verrassing innam, die hij niet houden kon, en oorzaak was dat zijne troepen vermoord werden. Peckius gaf als zijne meening te kennen, dat het beter ware de Duitschers hunne eigene zaken te laten regelen, daarbij voegende dat noch zijn meester noch de Koning van Spanje zich daarin mengen zoude.

„Dat zij er zich in mengen, of niet, zooals hun belieft," zei Hendrik. „Daarom zal ik niet nalaten er mij mede te bemoeijen." De Koning was bij uitstek slecht geluimd (2)

Voor dat hij een einde aan het onderhoud maakte, vroeg hij aan Peckius, of de Markies Spinola spoedig naar Spanje zou gaan, waartoe deze vergunning van Zijne Majt. bekomen had, wijl hem berigt was dat die reis vroeg in het jaar zou plaats hebben. De gezant antwoordde, dat dit van den Aartshertog afhangen zou, en van allerlei omstandigheden. Dat antwoord scheen den Koning te mishagen, en Peckius was nieuwsgierig te weten

(1) Peckius aan Praets, 4 Febr. 1610, bij Henrard.
(2) Dez. aan den Aartshertog Albert, 4 Febr. 1610, bij Henrard.

waarom (1). Hij was onbekend met Hendrik's plan om den Markies onderweg te doen opligten, en hem te houden als borg voor Condé.

Na dit gehoor ging de gezant bij Villeroi, die hem raadde 's Konings slechten luim met geduld te verdragen. Zijne Majt. kon zijn ongenoegen over de hardnekkigheid des Prinsen niet verbergen, zeide hij; maar zij moesten niettemin trachten eene verzoening te bewerken. De Koning was haastig met woorden, maar langzaam met daden, zooals de gezant reeds bemerkt zou hebben, en zij moesten allen er naar streven den vrede te bewaren, waartoe hijzelf zijne beste pogingen zou aanwenden (2).

Daar de Secretaris van Staat wel bekend was met de uitgebreide oorlogstoerustingen, die de Koning maakte, en waaraan hij zelf zijne goedkeuring gegeven had, is het opmerkelijk met welk eene beslistheid hij den vertegenwoordiger der tegenpartij verzekerde, dat hij vriendschappelijke betrekkingen onderhouden wilde. Het verdient niet minder opmerking, Villeroy, dienzelfden dag nog, met Sully, Lesdiguières en den Kanselier te zien instemmen in het besluit, om den oorlog spoedig aan te vangen (3). Want onmiddelijk na het onderhoud met Peckius, waardoor hij overtuigd was dat Condé nooit terug zou komen, belegde de Koning den raad in het Arsenaal. Hij nam de Koningin met zich, en er was geene enkele stem, die verschilde omtrent de noodzakelijkheid, om de vijandelijkheden dadelijk te beginnen (4).

Slechts stond Sully alleen in de meening, dat de hoofdkracht van aanval naar het noorden moest gerigt worden, naar den Rijn en de Maas. Villeroi en zij die heimelijk de Spaansche belangen voorstonden, waren voor de operatien in het zuiden en tegen Milaan. Sully keurde dit plan volstrekt af, wijl hij den Hertog van Savoije voor veranderlijk en aan Spanje gehecht hield, en het strijdig met Frankrijk's belangen oordeelde dat een Italiaansche vorst aan zijne grenzen zoo magtig worden zou. Hij verklaarde aan den Nederlandschen ambassadeur, dat die ijver om den oorlog naar het zuiden overtebrengen, voortkwam uit haat jegens de Vereenigde Provincien, uit naijver over hare grootheid en afkeer van de hervormde godsdienst, en uit de berekening om Hendrik in eene krijgsonderneming te wikkelen,

(1) . . . responce qui sembloit luy déplaire, je ne scay pourquoi."
(2) Peckius aan Praets, 4 Febr. 1610, bij Henrard.
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 7 Febr. 1610 (HS.)
(4) Ibid. — Vg. Peckius aan den Aartshertog, 10 Febr. 1610, bij Henrard.

die hij niet tot een goed einde brengen kon. Maar hij gaf Aerssen de verzekering, dat hij die plannen zou tegenhouden, en een aanval weten te bewerken in de rigting van de Maas; want indien de „possederende" vorsten zagen dat Hendrik slechts in het Milanesche oorlog voerde, zou hun dit een voorgevoel van hun ongeluk doen verkrijgen en zouden zij het spel opgeven. Hij smeekte dat Oldenbarnevelt toch naar Parijs komen mogt, daar nu of nooit het oogenblik daar was om de Republiek voor altijd te bevestigen (1).

De Koning had met arglistige geslepenheid gehandeld door den Prins voor een oproerling en verrader uittemaken, omdat deze, ter bewaring van zijne eer en die zijner vrouw, uit het rijk was gevlugt, waar geen van beide veilig was. De Prins had, met volslagen gemis aan tact, des Konings spel gespeeld. Hij had gepocht op zijne verbinding met Spanje en zijne groote plannen, en aan de geheele wereld getoond, dat hij slechts een werktuig der Spaansche regering was, terwijl iedereen de eenige reden kende, waarom hij gevlugt was.

Nu de Koning alle hoop moest opgeven om Condé tot terugkeeren te dwingen, trachtte hij te meer hem te scheiden van zijne vrouw. Reeds was het onderwerp der echtscheiding te berde gebragt, en daar de Prins zich dan ongetwijfeld naar Spanje begeven zou, besloot de Koning dat de Prinses hem daarheen niet volgen zou. Hij beging de ongeloofelijke dwaasheid de Koningin te verzoeken, bij haar aan te dringen op den terugkeer naar Frankrijk. Maar Maria de Medicis verzekerde haar gemaal dat zij hem niet helpen zou, terwijl zij hare vermoedens te kennen gaf in de krachtigste bewoordingen, die de Italiaansche taal oplevert (2). Daarop nam Hendrik andermaal zijne toevlugt tot den vader en de tante, die aan het koninklijk verzoek voldeden.

Peckius ontmoette het waardige paar ten huize van den Connétable. Hier smeekten beide, de Connétable en de Hertogin, met tranen in de oogen, den gezant des Aartshertogs, zijne

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 7 Febr. 1610 (HS.)
Eene vergelijking der bekende „Oeconomies Royales" of „Mémoires de Sully", die uit het geheugen zamengesteld en aan geheimschrijvers gedicteerd zijn, met de brieven van Aerssen, op het oogenblik en op de plaats zelf geschreven, toont over het geheel eene hooge mate van naauwkeurigheid bij den grooten krijgs- en staatsman, nevens eenige toevallige afwijkingen en verschillen.
(2) Henrard, p. 102.

uiterste pogingen aantewenden, om te verhinderen dat de Prinses langer de lotwisselingen van haar man deelen zou. De vader betuigde, dat ware het niet dat hij den Koning had willen gehoorzamen, hij nooit zijne toestemming tot haar huwelijk zou hebben gegeven, en liever gezien zou hebben dat zij een eerzaam edelman met een inkomen van slechts 2000 kroonen gehuwd had, dan dezen eersten Prins van den bloede, met een karakter als het zijne (1). Hij sprak over de onwaardige behandeling die zij onderging, zeide dat Rochefort, die Condé in zijne vlugt bijgestaan en op wiens paard de Prinses de reis afgelegd had, haar bij voortduring ruw en onheusch bejegende; dat hij weinige dagen te voren pistolen in haar kamer had afgeschoten, waar zij zich alleen met de Prinses van Oranje bevond, uitroepende dat hij op die wijze een iegelijk behandelen zou die zich tegen de bevelen van zijn meester Condé verzette; dat de Prins onophoudelijk tegen haar uitvoer, omdat zij weigerde den Markies Spinola aantehalen; in een woord, dat hij liever zien zou dat zij veilig in het paleis der Aartshertogin Isabella ware, zij het ook in de nederigste betrekking onder hare dames, dan te moeten weten dat zij met haren echtgenoot ellendig door de wereld zwierf. Dat was zijne grootste vrees, zeide hij, en hij wilde haar liever dood zien, dan veroordeeld tot zulk een lot.

Hij vertrouwde dat de Aartshertogen geen geloof hechten zouden aan de verhalen, alsof hij en de Hertogin van Angoulême, in hun wensch om den Prins en de Prinses gescheiden te zien, geleid werden door de zucht om den Koning te wille te zijn. Die fabels werden door Condé uitgestrooid. De Connétable en zijne zuster verlangden slechts dat de Aartshertogin de Prinses welwillend opnemen zou, wanneer zij zich aan hare voeten wierp, en niet zou toestaan dat zij tegen haar wil weggesleurd wierd. De Connétable sprak met ernst en eenvoud, en gaf alle blijken eener opregte ontroering, waardoor Peckius zeer bewogen was. Hij verzekerde het oude paar, dat hij zijn best doen zou om hunne wenschen te bevredigen, en de Aartshertogen onverwijld in kennis zou stellen met het onderhoud dat hij gehad had. Zij zouden zeker gezind zijn om den Connetable en de Hertogin genoegen te doen, zoowel als de Prinses, wier deugden en aanvalligheden hun genegenheid ingeboezemd had-

(1) Peckius aan den Aartshertog Albert, 10 Febr. 1610, bij Henrard.

den, maar men moest niet vergeten dat de menschelijke en de goddelijke wet beide vorderden, dat de vrouw haren man onderdanig zijn zou en hem moest vergezellen in lief en leed. Niettemin hoopte hij, dat God de zaken van den Prins van Condé zoo leiden zou, dat Zijne Allerchristelijkste Majesteit en de Aartshertogen alle tevreden zijn zouden (1).

Die vrome en troostrijke redenen van Peckius deden den Connétable gevoelig aan. Hij viel hem om den hals, en liet aan zijne tranen den vrijen loop.

(1) Peckius aan den Aartshertog Albert, 10 Febr. 1610, bij Henrard.

HOOFDSTUK III.

Vreemd voorval in het Aartshertogelijk Paleis. — Hendriks toeleg verijdeld. — Zijn zegepraal verkeert in wanhoop. — Gesprek van den Nederlandschen ambassadeur met den Koning. — Besluit tot den oorlog.

Het was in het laatste gedeelte van het Carnaval, des Zatur-
18 Febr. dags vóór Vastenavond, van het jaar 1610. De winter
1610. was buitengewoon streng te Brussel, en de sneeuw lag drie voet hoog op de straten. Zoowel in als rondom het prachtige paleis van Nassau heerschte de grootste opgewondenheid. Lichten en fakkels flikkerden, luide stemmen, krijgsmuziek, zelfs kanonschoten werden door elkander met het gedruisch van voetstappen gehoord, maar het geleek niets op de woelige drukte of de vrolijke vertooning van die feestdagen. Eene menigte hooge belgische edelen was daarbinnen bijeen, met ontbloote degens en dreigende gebaren, eene afdeeling der Aartshertogelijke lijfwacht te paard was opgesteld op het voorplein, terwijl vijf honderd helbaardiers der gewapende burgerij de wachten rondom het paleis hadden betrokken.

De Prins van Condé, een vierkant, forsch gebouwd man van middelbare lengte, met regelmatige trekken, maar eene norsche uitdrukking, die tot woestheid was overgeslagen, verjoeg op dat oogenblik den secretaris van den Franschen minister van het voorplein, hem met den degen op de schouders slaande, en dreigende hem en elken anderen Franschman te zullen vermoorden, die het wagen zou zich in het paleis te vertoonen. Hij schreeuwde meer dan hij sprak, liet zich in woedende taal uit

tegen den Koning, tegen Coeuvres, tegen Berny, en jammerde over zijn ongeluk, als ware zijne vrouw reeds naar Parijs gevoerd, in plaats van te Brussel (1).

Boven zat in haar eigen vertrek, dat zij ettelijke dagen gehouden had onder voorgeven van ongesteldheid, Prinses Magaretha, met Mevrouw de Berny, de echtgenoote van den Franschen minister, den markies de Coeuvres, Hendrik's buitengewonen gevolmagtigde, en eenige andere fransche heeren. Zij hield hartstogtelijk veel van dansen: de verliefde kardinaal schreef, dat zij volmaakt was in die kunst en daarbij buitengewoon bevallig. Zij had haar tweeden aanbidder, den markies Spinola, met de „zoetste" woorden verzocht, om nog een paar dagen langer in het paleis van Nassau te mogen blijven, eer zij naar het Aartshertogelijk verblijf overging, en dat hij degeen zou zijn die, volgens de fransche en vlaamsche gewoonte, haar het eerst ten dans zou leiden. Maar Spinola kende de list, die achter die „zoete" woorden verborgen was, en had de kracht bezeten van aan hare liefkozingen weerstand te bieden en een nader onderhoud te weigeren (2).

Het was dan ook niet de teleurstelling van een bal te missen, die de Prinses nu droevig stemde. Zij en haar gezelschap treurden omdat er eene ontknooping had plaats gehad, een toeleg ontdekt was. Bittere teleurstelling en diepe neerslagtigheid stonden op hunne gelaatstrekken te lezen. Het plan was uitstekend overlegd geweest; de Coeuvres had het beraamd, op aanstoken vooral van den vader der Prinses, met medewerking des Konings (3). In dien nacht, terwijl alles in de gewone rust was, zou de Prinses, in haar mantel gewikkeld, heimelijk naar den tuin zijn geslopen, alleen door hare getrouwe Philipotte vergezeld, van daar door eene bres in de muur naar de stadswal gegaan zijn, en over de gracht naar zeker punt van de vesting, waar eenige ruiters onder vertrouwde aanvoerders haar wachtten. Op het zadel achter een der officieren van haar geleide, zou zij naar de grenzen vlugten, voor versche paarden was op elk station gezorgd, tot dat zij Rocroy zou bereikt hebben, de eerste rustplaats op Fransch grondgebied; een gevaarvol

(1) Bentivoglio, Rel. della Fuga, 160. — Aartshertog Albert aan Peckius, 16 Febr. 1610, bij Henrard.
(2) Ibid. — Aartshertog Albert aan Peckius, 16 Febr. 1610, bij Henrard.
(3) Daniel, XII, 547.

avontuur voor de jonge en teedere Prinses, bij eene buitengewoon strenge koude (1).

In den morgen van dienzelfden dag, die voor de uitvoering bestemd was, bragten bijzondere koeriers van den Nuntius en den Spaanschen ambassadeur te Parijs het berigt van den aanslag over aan de Aartshertogen en Condé, terwijl tot op dat oogenblik niemand te Brussel daarvan iets geweten had. Albert, die reeds onderrigt was dat verscheidene Franschen in de laatste dagen waren aangekomen, en zich in de herbergen van de stad en voorsteden ophielden, was dadelijk geneigd er geloof aan te slaan. Toen dus Condé hem het berigt uit zijne eigene brieven kwam bevestigen, en de hulp der lijfwacht inriep behalve de gewapende burgers, die door den magistraat verleend waren, maakte hij geene zwarigheid om aan dat verzoek te voldoen (2). Het was alsof de stad door een aanval bedreigd werd, veeleer dan dat eene jonge dame, door een handvol ruiters vergezeld, eene poging tot ontvlugting deed.

Het voorplein van het paleis van Nassau was opgevuld met de ruiters, die de Aartshertog gezonden had, terwijl vijfhonderd gewapende burgers voor de poort opgesteld waren. Het leven en de beweging, die door de toenemende duisternis een nog geheimzinniger karakter verkregen, breidden zich over de geheele stad uit. De bevolking geraakte op de been, en zwierf door de straten. Zulk eene verwarring was in jaren in Brussel niet gezien, en het gerucht liep, en werd algemeen geloofd, dat de Koning van Frankrijk aan het hoofd van een leger voor de poorten der stad stond, ten einde de Prinses met geweld weg te voeren (3). Maar hoewel het onnoodige schandaal had kunnen voorkomen worden, was er geen twijfel meer dat het plan mislukt was.

De onbeschaamdheid en vindingrijkheid van de Coeuvres bereikten nu echter haar toppunt. Vergezeld door den Minister-resident de Berny, die zeker het geheim niet verraden zou, dat hem nooit was meegedeeld (4) — alleen diens vrouw was door de Prinses in vertrouwen genomen — begaf hij zich laat in den nacht naar het paleis van den Aartshertog, en verzocht om

(1) L'Estoile, III, 378. Daniel, XII, 547.
Het is opmerkelijk, dat deze eerste pleisterplaats op den beraamden togt der Prinses juist die plaats zou geweest zijn, die later door de overwinning van haar zoon, den grooten Condé, zoo beroemd is geworden.

(2) Aartshertog aan Peckius, 16 Febr. 1610, bij Henrard.

(3) Bentivoglio, Relaz. della Fuga, 161. (4) Daniel, XII, 548.

gehoor. Aldaar toegelaten, beklaagde hij zich met de meest mogelijke stoutheid over het plan van den Prins van Condé, dat hem zoo even ter ooren was gekomen, om zijne vrouw, tegen haar wil, naar Spanje te voeren, en wel met de hulp van Vlaamsche edelen, van de aartshertogelijke lijfwacht en de gewapende burgerij. Het was alles een toeleg van Condé, zeide hij, om zijne vlugt uit Frankrijk te vergoelijken. Iedereen wist toch dat de Prinses niet door de lucht naar Parijs kon vliegen. Een plan om haar wegtevoeren uit een huis vol menschen, haar reisroute van Brussel tot aan de grenzen door ruiters te beschermen, en dat al in het diepste geheim te doen, was immers onmogelijk; dat was nooit beraamd of bedacht. De ware aanlegger was Condé, met medewerking van Vlaamsche ministers die aan Frankrijk vijandig waren, en daar de eer des Konings en de goede naam der Prinses door dit schandaal beleedigd waren, drong de ambassadeur aan op een grondig onderzoek, opdat niemand zijne geregte straf zou ontgaan (1).

De voorzigtige Albert was voor die gelegenheid berekend. Daar hij niets wilde doen blijken van de volledige kennis, die hij bezat van de Coeuvre's handelingen en 's Konings medepligtigheid in den aanslag, beantwoordde hij den opgewonden Markies met kalmte, terwijl diens ambtgenoot in stomme verbazing toehoorde, nadat hij te voren nog heviger en zeker veel opregter in de uitdrukking zijner verontwaardiging geweest was.

De Aartshertog zeide, dat hij het aan den Koning en zijn ambassadeurs toegeschreven plan onwaarschijnlijk achtte, maar dat de mededeelingen des Prinsen zoo stellig geweest waren, dat hij de door hem aangevraagde wacht niet had kunnen weigeren. Hij vertrouwde evenwel, dat de waarheid weldra bekend zou worden, en geen smet op de Prinses werpen, noch den Koning beleedigen zou (2). Hoewel verontwaardigd over de voorstelling door de fransche gezanten aan de zaak gegeven, zorgde hij wel zijn inzigten te verbergen en zich van beschuldigingen te onthouden, en deelde hij hun bedaard mede dat de Prinses den volgenden morgen onder zijn eigen dak zou gehuisvest zijn, onder de bescherming der Aartshertogin. Want er was eenige dagen te voren bepaald, dat Margaretha het paleis van Nassau voor dat van Albert en Isabella zou verlaten

(1) Bentivoglio, 161. (2) Bentivoglio, ubi sup.

op den 14de; en de ontvoering was juist bepaald in den nacht van den 13de, omdat de aanleggers gebruik wilden maken van de verwarring, die gewoonlijk het gevolg eener verhuizing is.

De ontoombare de Coeuvres, die nu het geheele plan wel als mislukt moest opgeven, wilde altans te weten komen door wien en op welke wijze het ontdekt was. In den nacht volgende op dien voor de vlugt der Prinses bepaald, wachtte de beklagenswaardige ambassadeur, op een kerkhof, waar de sneeuw drie voet hoog lag, een zekeren Vallobré op, een van Spinola's edellieden, die de tusschenpersoon van den verliefden Genuees en de Prinses was, maar dien de Coeuvres had omgekocht (1). Daar kwam deze hem meedeelen op welke wijze hij in die verlegenheid gebragt, en het spel verloren was, zoodat hem niet anders overbleef dan terugtekeeren, en door zijn vertoornden vorst voor een domkop te worden uitgemaakt.

Den volgenden dag ging de Prinses over naar het Aartshertogelijk paleis, waar zij door Isabella met onderscheiding bejegend (2), en op plegtige wijze gehuisvest werd in het statigste, deugdzaamste en somberste van alle vorstelijke verblijven. Haar vader en tante gaven voor, met deze uitkomst hoogelijk te zijn ingenomen, en Peckius schreef „dat zij blijde waren te weten dat zij nu veilig was voor den aandrang van dien ouden gek, die zoo dol geleek alsof hij door een kwade spin gestoken ware" (3).

En hoe was nu de aanslag ontdekt geworden? Slechts door de onverbeterlijke praatachtigheid van den Koning zelf. Onderrigt van al de bijzonderheden door den Connétable, die de eerste berigten van de Coeuvres ontvangen had, had hij het geheim niet weten te bewaren, en degeen aan wien hij het vóór alle anderen toevertrouwde, was de Koningin zelve. Zij nam de mededeeling met een glimlach op, maar zond onmiddelijk om den Nuntius Ubaldini, die op haar verlangen een koerier naar Spinola afvaardigde, met alle inlichtingen omtrent tijd en wijze der voorgenomen schaking (4). Vertrouwende op de diep beleedigde Koningin, wie hij het geheim zelf had medegedeeld, kon Hendrik zijne vreugde ter naauwer nood bedwingen. Met verscheidene rijtuigen toog hij naar St. Germain, brandend van ongeduld

(1) DANIEL, XII, 549.
(2) Aartshertog aan Peckius, 15 Febr. 1610, bij Henrard.
(3) Peckius aan Praets, 18 Febr. 1610, bij Henrard.
(4) DANIEL, XII, 547, 548.

om het eerste berigt van de Coeuvres omtrent het gelukken van het plan te vernemen, en voornemens om tot aan de Vlaamsche grens de Prinses te gemoet te reizen. „Een vrolijken vastenavondsgrap hebben de Franschen hier voorbereid," zoo schreef de secretaris van Peckius. „Hij ten wiens behoeve de schaking geschieden zou, is dienzelfden dag gezien, schitterend van vreugde, tegen zijne gewoonte, met vier rijtuigen een uitstap makende naar St. Germain en Laye, en nog vier om zijne nymph tegemoettegaan (1)."

De Koning was woedend en vernederd door die bespottelijke voorstelling van zijn verfoeijelijk plan. Villeroy kon geen woorden genoeg vinden om Hendrik's verontwaardiging uittedrukken over de onderstelling, dat hij kennis van de zaak droeg en er medepligtig aan was. „Zijne Majt. kan geenszins de middelen goedkeuren die men heeft aangewend tegen den voorgewenden aanslag om de Prinses wegtevoeren", zeide de Secretaris van Staat, „want de vrees daarvoor werd door den Prins gehuicheld, ten einde den Koning te lasteren." Hij voegde er bij, dat er geen reden bestond om den Koning te verdenken, die nooit in zijn leven iets dergelijks gedaan had, en dat de Aartshertog de Prinses naar zijn paleis had kunnen overbrengen zonder een leger naar het paleis van Nassau te zenden, en zulk eene opschudding in de stad te veroorzaken en met geschut te doen vuren, alsof zij vol gewapende Franschen was, terwijl men den volgenden morgen met schaamte erkennen moest, dat er niet meer dan vijftig in 't geheel waren. „Maar dat was alles de schuld van Spinola", zeide hij, „die zich nu eens een krijgsman toonen wilde" (2).

De Koning, die aldus bij monde van zijn Staats-Secretaris krachtig opkwam tegen de bewering, dat hij deel aan de beproefde ontvoering zou gehad hebben, begon nu ook hevig den spot te drijven met de Coeuvres. Hij zeide aan den Hertog van Vendôme dat zijn oom een idioot was (3), en schreef aan dien ongelukkigen gezant de honendste brieven, wegens het mislukken van het plan, dat zoo goed tusschen hen overlegd was. Daarna ontbood hij Malherbe bij zich, die op staanden voet verschillende

(1) J. Simon aan Praets, 20 Febr. 1610, bij Henrard.
(2) Peckius aan Aartshertog Albert, 18 en 29 Febr. 1610. Dez. aan Praets, 23 Febr. 1610, bij Henrard.
(3) Dez. aan Praets, 1 Maart 1610, bij Henrard.

gedichten over 's Konings wanhoop opstelde, waarin Hendrik zich zelf vergeleek bij een geraamte, met eene verdroogde huid, of bij een viooltje dat door de ploeg afgesneden en tot verdorring gedoemd was (1).

Door tusschenkomst van Mevrouw de Berny onderhield hij eene briefwisseling met zijn „bel ange," zooals hij de Prinses noemde, die hij beschouwde als eene gevangene en een slagtoffer. Deze, zich doodelijk vervelende bij de eentoonigheid en den geestloozen zwier van het Aartshertogelijke hof, dat zij openlijk haar gevangenis heette (2), vermaakte zich met de grillen en buitensporigheden van haar koninklijken aanbidder, noemde hem in slecht geschreven brieven, „haar ridder, haar hart, haar alles" (3), en drong bij herhaling, op raad der intrigerende Chateau-Vert, bij hem aan om middelen te bedenken om haar uit hare gevangenis te verlossen. (4)

Inmiddels gaven de Connétable en de Hertogin voor, over den staat van zaken tamelijk tevreden te zijn. Condé ontving evenwel van den Koning een brief, waarbij hij vormelijk gedagvaard werd om naar Frankrijk terugtekeeren, hem, in geval van weigering, schuldig verklarende aan hoog verraad, wegens uitwijking uit het koningrijk zonder verlof en tegen den uitdrukkelijken wil des Konings. Op dezen brief, die hem door de Coeuvres werd overgebragt, antwoordde de Prins bij eene notariële akte, ten blijke dat hij Frankrijk verlaten had ten einde zijn leven en zijne eer te redden, maar bereid was terugtekeeren, wanneer hem waarborgen voor beide gegeven werden. Hij wilde den Koning trouw blijven; maar indien deze, in plaats van regtvaardig, met geweld tegen hem handelen wilde, zou hij elke zoodanige daad als nul en van geener waarde beschouwen (5). Hendrik beging de ongelooflijke dwaasheid de Koningin te verzoeken, aan de Aartshertogen te schrijven, opdat de Prinses zou teruggezonden worden, om bij hare krooning tegenwoordig te zijn. Maar Maria de Medicis gaf andermaal met kracht ten ant-

(1) Oeuvres de François de Malherbe (éd. 1723) I, 146.

„Aussi suis je un squelette,
Et la violette
Qu'un froid hors de saison
Ou le soc a touchée,
De ma peau sèchée
Est la comparaison."

(2) Bentivoglio, Rel. della Fuga, 168. — Peckius aan Aartshertog Albert, 19 Maart 1610.

(3) Tallemant des Réaux, I, 180.

(4) Aartshertog aan Peckius, 9 Maart 1610, bij Henrard.

(5) Bentivoglio, 162.

woord, dat „ofschoon gedwongen om 's Konings minnarijen oogluikend aantezien, zij echter weigerde zijne koppelaarster te zijn" (1). Condé toog nu, kort na het voorval in het paleis van Nassau en de overdragt der Prinses aan de zorg der Aartshertogen, op reis naar Milaan. Hij was zeer verstoord op zijne vrouw, van wie hij verklaarde zich te willen doen scheiden, en woedend tegen den Koning; hij nam zich voor, de geldigheid van diens tweede huwelijk en de wettigheid van diens kinderen, met Spaansche hulp, te betwisten.

De Connétable was gunstig voor de echtscheiding gestemd, of gaf dat althans voor, en liet dringende brieven schrijven, die hij onderteekende, aan Albert en Isabella beide, om te verzoeken dat zijne dochter hem mogt worden teruggegeven, ten steun voor zijn ouderdom, en opdat zij ook bij de krooning der Koningin tegenwoordig zijn zou (2). De Aartshertogen bleven evenwel standvastig in hunne weigering om haar vrijtelaten, zonder Condé's toestemming, of vóór dat eene echtscheiding voltrokken was, al werd het ook door den vader en de tante verlangd (3). Deze namen genoegen met dat besluit, en betuigden zelfs hunne erkentelijkheid aan Isabella.

„De vader en tante hebben met Peckius gesproken," zeide Hendrik op treurigen toon, „maar zij veroorzaken mij veel smart. Zij zijn kouder dan het jaargetijde, maar mijn vuur doet hen ontdooijen zoodra ik hen nader."

„*PS.* Ik verkwijn zoozeer onder mijne folteringen, dat ik niets dan vel en been ben. Niets doet mij genoegen. Ik schuw alle gezelschap, en als ik om aan de wet te voldoen de eene of andere vergadering bijwoon, dan doodt mij dat bijna, veeleer dan dat het mij zou opwekken" (4).

En de Koning hield het bed. Hij werd ernstig ziek, hetzij dan van jicht of koorts, of van de kwellingen van teleurgestelde liefde. Woedend tegen een ieder, tegen Condé, den Connétable, de Coeuvres, de Koningin, Spinola, den Prins van Oranje zelfs (5), wiens Secretaris Keeremans Condé zou aangemoedigd

(1) Peckius aan de Aartshertogen, 27 Maart 1610, bij Henrard.

(2) De Connétable aan den Aartshertog Albert en aan de Infante Isabella, 18 Maart en 20 April 1610, bij Henrard. Hendrik IV aan den Aartshertog Albert en aan de Infante, 19 April 1610, bij Henrard.

(3) De Aartshertogen aan Peckius, 22 Febr. 1610, bij Henrard.

(4) Lettres missives de Henri IV, VII, 834.

(5) Aerssen aan den Prins van Oranje en aan Keeremans, 26 Febr. 1610 (R. A., HS.)

hebben in diens verzet en in diens plan om met Spinola naar Spanje te gaan, besloot hij nu dat de oorlog voortgang zou hebben. Aerssen, hoewel te voorzigtig om over deze teedere zaak veel aan het papier toetevertrouwen, gaf echter aan Oldenbarnevelt te kennen dat de vrede steeds kon bewaard blijven, indien de Prinses slechts wierd teruggegeven, en dat de Staten, indien zij een duimbreed in de Cleefsche zaak van den Koning afweken, nog op het laatste oogenblik konden worden in den steek gelaten. Toen de Advokaat de hoop uitdrukte dat Hendrik zou toestemmen in het verblijf des Prinsen in eenige onzijdige plaats, totdat eene verzoening kon tot stand gebragt worden, gaf Aerssen uitdrukkelijk ten antwoord, dat de knoop der zaak daar niet gelegen was, maar dat van der Myle, die er alles van wist, het hem wel zou uitleggen (1). Sprekende over het plan tot hervatting van het proces tegen de Prinses-weduwe, en over de echtscheiding tusschen den Prins en de Prinses, zeide hij dat die maatregelen veel kwaad zouden stichten, daar zij maar al te zeer de vlugt des Prinsen zouden regtvaardigen, die niet geloofd werd als hij alleen van zijn regt van eerstgeboorte gewaagde. „De zaak drukt zwaar op ons, maar het ergste is dat wij niet naar de ware geneesmiddelen zoeken. Zij is zoo teer, dat ik het niet waag daarin dieper doortedringen" (2).

De ambassadeur had een langdurig onderhoud met den Koning, terwijl deze met de koorts te bed lag. Hendrik verlangde ongeduldiger dan ooit naar het buitengewone gezantschap der Staten, hoorde met tegenzin de redenen aan die voor het uitblijven daarvan aangevoerd werden, maar gaf de verwachting te kennen dat het spoedig komen zou, met Oldenbarnevelt aan het hoofd, en Graaf Lodewijk Willem als krijgskundig lid. Hij voer uit tegen den Prins van Oranje, niet geloovende dat Keeremans het gewaagd zou hebben te doen wat hij gedaan had, zonder diens lastgeving. Hij zeide dat de Koning van Spanje Condé voorzien zou met geld en alles wat deze behoefde, wel wetende dat hij van hem partij kon trekken om het rijk in onrust te brengen. Het was vreemd, meende hij, dat Filips zich zoover met zijne zaken zou inlaten, terwijl hij zelf zoozeer behoefte had aan rust. Hij bragt al zijne oude grieven tegen Spanje in herinnering, de schending zijner regten op het koningrijk Navarre en het graaf-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 20 Febr. 1610 (HS.)
(2) Dez. aan denz., 7 Febr. 1610 (HS.)

schap St. Pol, de zamenzwering van Biron, de kuiperijen van Bouillon, van den Graaf van Auvergne en de Markiezin van Verneuil, het verraad van Meragne, de omkooping van L'Hoste, en een aantal andere aanslagen zoowel van den Koning als van diens Ministers; grove beleedigingen jegens hemzelf en aanrandingen der openbare orde, welke door een magtig Koning, die reeds begon grijs te worden, niet geduld konden worden. Hij wilde wraak nemen, zeide hij, over dezen laatsten slag, en tevens over al de overige. Hij zou geen hagchelijken oorlog aan zijn jeugdigen zoon nalaten. De gelegenheid was nu gunstig. De verdrukte vorsten moesten met de toegestane hulp der Staten-Generaal beschermd worden. De Koning van Engeland was gunstig gestemd. Van den Hertog van Savoye was men zeker. Het was beter den oorlog te beginnen op zijn tegenwoordigen leeftijd, dan aftewachten wat het welbehagen van den Koning van Spanje zijn zou.

Hij zeide dit alles door de koorts gekweld, en gaf den gezant, na een langdurig onderhoud, ten laatste zijn afscheid met deze woorden: „Mijnheer de ambassadeur, ik heb altoos rond en eerlijk met u gesproken, en gij zult eenmaal getuigen dat ik alles gedaan heb om den Prins uit dien toestand te bevrijden, waarin hij zichzelf gebragt heeft. Maar hij strijdt om de erfopvolging op dezen troon, volgens de voorschriften der Spanjaarden, aan wie hij zich geheel verkocht heeft. Hij heeft al 6000 kroonen bekomen voor zijne uitrusting. Ik weet dat gij en mijne andere vrienden het behoud van dit Koningrijk ter harte nemen, en mij niet alleen zullen laten in mijne plannen tegen Spanje. Bid God voor mijn leven" (1).

De Koning hield nog eenige dagen daarna het bed, maar herstelde spoedig. Villeroy verwittigde Oldenbarnevelt, in antwoord op diens voorstellen tot verzoening, dat het te laat was, dat Condé geheel verwoed en Spaanschgezind was. De kroon van Frankrijk stond op het spel, zeide hij, en de Prins stelde zich gouden bergen voor van de hulp van Spanje, luide verklarende dat het huwelijk van Maria de Medicis onwettig, en hijzelf de erfgenaam van den troon was. De Secretaris van Staat zag even ongeduldig als zijn meester naar de komst van het gezantschap uit, aangezien de Staten de beste vrienden van

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 20 Febr. 1610 (HS.)

Frankrijk waren en de eenige bondgenooten met wier hulp de oorlog tot een goed einde kon gebragt worden.

Jeannin, die thans niet meer in den raad geroepen werd, zeide dat de oorlog niet Duitschland, maar Condé gold, en dat Hendrik dien wel acht jaren lang voeren kon. Ook hij verlangde naar de komst van Oldenbarnevelt, en was met dezen van meening, dat het voor Condé beter geweest ware te Breda te blijven, onder de bescherming van zijn zwager, den Prins van Oranje. De onstuimigheid des Konings had alles medegesleept, en Condé was er daardoor toe gebragt om zich in de armen der Spanjaarden te werpen en aanspraak te maken op de kroon. Daar was nu geene andere uitkomst, dan de oorlog (1).

Boderie, 's Konings gezant in Groot Brittannie, schreef dat Jacobus gezind zou zijn een defensief verbond alleen voor de zaken van Cleef en Gülick aantegaan, wat wel de geringste mate van bijstand was; maar Hendrik verdacht meester Jacobus steeds, van hem in zijne plannen te willen tegenwerken. Intusschen, de teerling was geworpen. Spinola had Condé in zegepraal weggevoerd; de Prinses kwijnde weg in haar vergulde kooi te Brussel, en eischte eene echtscheiding op grond van verlating en mishandeling; de Koning achtte alles gedaan, wat de eer gedoogde, om eene verzoening te bewerkstelligen, en klaarblijkelijk kon hij, zooals de Staatsche ambassadeur zeide, niet langer den oorlog ontwijken, zonder schande op zich te laden, wat het grootste gevaar van alle zijn zou.

„Het treurspel gaat beginnen," schreef Aerssen. „Men wacht nu alleen nog op de komst van onze gezanten" (2).

Den 9 Maart ontbood de Koning, alvorens hij voor eenige dagen naar Fontainebleau ging, dien gezant bij zich op het Louvre. Hendrik kwam hem reeds met ongeduld op het binnenplein tegemoet, om te vragen of Oldenbarnevelt nu naar Parijs kwam. Aerssen antwoordde dat de Advokaat het vertrek van het buitengewone gezantschap zooveel mogelijk bespoedigd had, maar dat de staat van zaken binnen'slands van dien aard was dat hijzelf op dat oogenblik niet kon komen. Van der Myle, die deel van de ambassade uitmaakte, zou zulks nader mondeling ophelderen. De Koning gaf groote teleurstelling en verdrietelijkheid te kennen, dat Oldenbarnevelt het gezantschap niet vergezellen

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 2 Maart 1610 (HS.)
(2) Dez. aan Digart, 1 Maart 1610 (HS.)

zou. „Hij zegt zoo veel vertrouwen te stellen in uw gezag, uwe ervaring, en gehechtheid aan zijn persoon," schreef Aerssen — „dat hij met u in alle bijzonderheden en geheel openhartig zijne plannen bespreken kon. Hij vreest nu, dat de ambassadeurs door hunne volmagten en voorschriften beperkt zullen zijn, en niet bij magte om afdoende de punten te behandelen, die mij met betrekking tot onze onderneming zijn voorgesteld. Zoo zal een kostbare tijd door heen- en weerzenden verloren gaan" (1).

De Koning gaf ook eene levendige begeerte te kennen om met Graaf Lodewijk Willem te raadplegen over de bijzonderheden van krijgskundigen aard, maar zijn grootste spijt betrof den Advokaat. „Hij berustte slechts met diep leedwezen en ongenoegen in uwe redenen," zei de ambassadeur, „en zegt dat hij op niets vasts rekent, nu gij weigert te komen."

Villeroy meende, dat Oldenbarnevelt niet kwam uit vrees van den naijver der Engelschen optewekken (2).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Maart 1610 (HS.) (2) Ibid.

HOOFDSTUK IV.

Moeijelijke toestand van Oldenbarnevelt. — Oproer te Utrecht, door de staatsche troepen bedwongen. — Buitengewone gezantschappen naar Engeland en Frankrijk. — Verstoordheid des Konings op Spanje en de Aartshertogen. — Hendrik's beschikkingen voor den aanstaanden oorlog. — Gesteldheid van Spanje. — Verlangen des Konings naar de tegenwoordigheid van Oldenbarnevelt te Parijs. — Komst der Nederlandsche afgevaardigden en hunne schitterende ontvangst aldaar. — Hun onderhoud met den Koning en diens Ministers. — Onderhandelingen. — Moeijelijke positie der Nederlandsche Regering. — Indische handel. — Simon Danzer, de zeeroover. — Hendrik's gesprekken met de Nederlandsche afgevaardigden. — Brief des Konings aan Aartshertog Albert. — Toebereidselen tot de krooning der Koningin, en tot het openen van den veldtogt door Hendrik zelf. — Hendrik's verlegenheid. — Voorteekenen en waarschuwingen. — De moord volbragt. — Omkeering in Frankrijk. — Zegepraal van Concini en Spanje. — Val van Sully. — Twisten onder de aanzienlijken. — Bijzondere zending van rouwbeklag van wege de Republiek. — Onderhandelingen over de groote onderneming. — Vertrek van van der Myle uit Parijs.

Er waren redenen te over, die den Advokaat weerhielden van op dit oogenblik naar Parijs te gaan. Het was dwaas dat Hendrik de mogelijkheid er van onderstelde, want alles rustte op Oldenbarnevelt's schouders. Gedurende het afgeloopen jaar, had hij nagenoeg elk stuk, iedere instructie betreffende de vredesonderhandelingen, met zijne eigene hand opgesteld, was hij bij elke bijeenkomst tegenwoordig geweest, had hij den geheelen

loop bestuurd eener moeijelijke en ingewikkelde onderhandeling, waarbij niet alleen de vernederde trots en eerzucht van den ouden vijand der Nederlanden ontzien moesten worden, maar ook de naijver en gevoeligheid, de bedilzucht en overmoed der beschermende vrienden.

Het was zijn hoofd dat werkte, zijn mond die sprak, zijne pen die nimmer verpoosde. Zijn post was niet een van die, welke in het hedendaagsche staatsbestuur wel voorkomen, waarbij het verstand, de werkzaamheid en de ervaring aan de zijde van den ondergeschikte zijn, terwijl de gevleide meerdere, door zijne handteekening aan de wereld te toonen, zich de eer toeeigent. Zoolang hij leefde en werkte, waren de Staten-Generaal en de Staten van Holland als een kunstig bedacht werktuig, dat door één onzigtbaren maar magtigen geest bezield werd.

En er was stof voor veel arbeid geweest. Niet vóór het midden van den zomer van 1609 waren de ratificatien van het Bestand, eene der overwinningen in de geschiedenis der diplomatie, uitgewisseld, en nauwelijks was daardoor aan het eeuwige gekletter der wapenen een einde gemaakt, of de dood eens krankzinnige bragt de wereld op nieuw in beroering. Het was voor Oldenbarnevelt duidelijk, dat de afloop der Gúlick-Cleefsche zaak en de ontzagchelijke godsdienstige gisting in Bohemen, Moravie en Oostenrijk, vroeg of laat tot een algemeenen oorlog leiden moesten, en onvermijdelijk zou den Staten daarbij de last op de schouders vallen van hulp te verleenen aan een magtigen, maar tevens weifelmoedigen, edelen maar lastigen, opregten maar prikkelbaren bondgenoot. Al was Oldenbarnevelt echter doorgedrongen in al de gedaantewisselingen van het godsdienstig-staatkundige vraagstuk, al had hij zorgvuldig de tegenstrijdige krachten geschat, die de Christenheid verdeelden, al had hij de karakters van een Matthias en Rudolf, Karel van Denemarken en Ferdinand van Stiermarken, Anhalt en Maximiliaan, Brandenburg en Neuburg, Jacobus en Filips, Paulus V en Karel Emmanuel, Sully en Villeroy, Salisbury en Backs, Lerma en Infantado grondig bestudeerd, en al die elementen van het groote vraagstuk, dat zich thans aan Europa opdrong, met talent ontleed en gewogen, — een factor was er, dien het den strengen republiekein en koelen staatsman moeijelijk viel te begrijpen, de hevige en alles beheerschende hartstogt eens grijsaards voor eene vrouw van zestien jaren.

Want uit dien brouwketel, waarin de verschillende elementen van een algemeenen oorlog borrelden, kwam telkens het fantastisch beeld op van Margaretha Montmorency, de noodlottige schoonheid, wier grillen het zwaard van Ivry en Cahors nu eens deden ontblooten en dan weder opsteken. Aerssen was verlegen met van uur tot uur eene verandering van gezindheid aan het fransche hof te moeten melden. Ten laatste gaf hij te kennen, dat al de groote toebereidselen, die bijna voltooid waren, nog in rook vervliegen zouden, indien de Prinses van Condé mogt terugkomen. Alle ambassadeurs te Parijs verkeerden in verlegenheid. Petrus Peckius tastte evenzeer in het duister rond, als Don Inigo de Cardenas, Ubaldini of Edmonds. Niemand buiten Sully, Aerssen, Oldenbarnevelt en den Koning, kende den omvang en de diepte der berekeningen en schikkingen, die voor den oorlog gemaakt waren. En toch wist Sully, Aerssen of Oldenbarnevelt, evenmin als de Koning, of al dan niet de oorlog werkelijk gevoerd zou worden. Bijna dagelijks deed zich dat ingewikkelde vraagstuk aan Oldenbarnevelt voor. Zijne briefwisseling met den gezant aan Hendrik's hof was ontzaggelijk, en zooals wij zagen, was deze dagelijks bij den Koning, slapende of wakende, aan den maaltijd of op de jagt, in het kabinet of daarbuiten. Gelijktijdig zag de Advokaat zich verpligt een tal van knorrige, twistzieke en stuursche Duitsche vorsten op sleeptouw te nemen, hen te helpen met raad en daad, hen wakker te schudden als zij dreigden in te dommelen, hen te steunen op den ingeslagen weg en te leeren alleen gaan. Hij moest naauwlettend toezien op het Congres te Hall, in Zwaben, en daaraan eene zekere leiding geven; hij moest zorgen dat de Nederlandsche ambassadeurs met die onderscheiding bejegend werden, waarop de luisterrijke stelling der Republiek hun aanspraak gaf. Vraagstukken van etiquette waren op dat tijdstip van het grootste gewigt. Hij schreef zijne gezanten voor, het Congres onmiddelijk te verlaten, indien zij zouden gerangschikt worden achter de gezanten van de leenmannen des Keizers. De Nederlandsche ambassadeurs erkenden geen meerdere buiten God, en vertrouwden alleen op hun zwaard; zij achtten zich de gelijken van de vertegenwoordigers der magtigste koningen (1). Hij had een stelsel in te wijden van vrij internationaal verkeer met alle mogendheden gelijkelijk, met den Turk te Constanti-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Febr. 1610 (HS.)

nopel en den Czar van Moscovie, met de rijken aan de Oostzee en met de beide Indiën. Een gevestigd en goed ingerigt Departement voor het bestuur der buitenlandsche betrekkingen in een ouden, eerwaardigen staat, voorzien van evenwigtige veeren en vlugge raderen, moge een wellust voor onze beschaving zijn, het was een veel zwaarder taak de groote aangelegenheden van dezen staat te behandelen, wiens bestaan eerst even erkend was, en wiens eerste vorming zoowel als daadwerkelijke handelingen bijna geheel afhankelijk waren van een enkel man.

Het ergst van alles was, dat deze de meest gevaarlijke en teedere staatkundige onderwerpen moest behandelen met een vorst, die alle gevaar schuwde en onvatbaar voor kieschheid was, dat hij eerbied moest toonen voor een verachtelijk karakter, steunen op een koninklijk woord dat bedriegelijker was dan het water, en voortdurend de dampen inademen van een hof, in vergelijking met hetwelk Hendrik's harem een tempel van vestaalsche maagden geleek. Voor het schouwspel van den zwelgenden Jacobus, met zijne Kar's en Hay's en Villier's en andere vuige gunstelingen, bedekt de geschiedenis zich het gelaat en zwijgt zij stil: maar de gezanten der republiek waren, naar Oldenbarnevelt's voorschriften, verpligt hem dagelijks te aanschouwen, hun walging te verbergen, en eerbiedig voor hem te buigen als voor een der scheidsmannen over hun lot en den Salomo van zijn tijd.

In het begin van het jaar werd een buitengewoon gezantschap naar Engeland gezonden, om den Koning plegtig dank te betuigen voor zijne medewerking aan de onderhandelingen voor het Bestand, en tevens de gewigtige onderwerpen te bespreken, die beider aandacht gaande hielden. Gelijktijdig zou nu het gezantschap afgevaardigd worden, welks komst te Parijs door Hendrik met zooveel ongeduld verwacht werd.

Zeker gaf dit een en ander den Advokaat genoeg te doen, om hem op zijn post te doen blijven. Daarbij had het eerste jaar van vrede zich in de Nederlanden ongunstig ingesteld. Verschrikkelijke stormen, zooals zij zelfs in dat land zeldzaam waren, hadden den geheelen winter door gewoed. Het water had de dijken verbroken, en algemeen was de ontzetting wegens overstroomingen, die het geheele land bedreigden, en de grootste verliezen van menschenlevens en bezittingen na zich sleepten. Het was op vele plaatsen schier onmogelijk de belastingen voor

de gewone uitgaven te heffen, en dat terwijl de Advocaat wist dat de Republiek eerlang genoodzaakt zou zijn den oorlog op groote schaal te hervatten. Het gevaarlijk oproer dat in Utrecht losbrak, was niet minder geschikt om de regering te belemmeren en hare staatslieden in verlegenheid te brengen (1).

In die oude hoofdplaats der strijdlustige, heerschzuchtige en weelderige souvereine aartsbisschoppen der oude kerk, was een aanzienlijk deel der bevolking katholyk gebleven. Voor een ander deel was de afschaffing van vroeger genoten voorregten, voor weder anderen die van het monopolie der bierbrouwerij in de provincie, een voortdurend onderwerp van klagten. De geheele bevolking, zoo als dit ten allen tijde en in alle landen het geval is, klaagde over de hooge belastingen. Een snugger politicus, Dirk Kanter genaamd, edelman van geboorte, die eene geleerde en wijsgeerige opvoeding genoten had, en zich als demagoog opwierp, meende gelegenheid te zien om van dezen staat van zaken partij te trekken. Voor ruim twintig jaren was hij burgemeester van Utrecht geweest, en had van die betrekking veel genoten. De werkeloosheid, waartoe de ondankbaarheid zijner medeburgers hem veroordeeld had, verveelde hem nu. Hij schijnt in godsdienstzaken zeer meegaande, en beurtelings katholijk, arminiaan en ultra-orthodox contra-remonstrant geweest te zijn. Hij overreedde thans een aantal besliste partijgangers, dat de tijd daar was om weder eene kerk voor de oude godsdienst te verkrijgen, en tegelijkertijd de bierbrouwerijen te herstellen, de belastingen te verlagen, de verloren privilegiën te herwinnen, en andere dingen meer. Onder dezen geheelen toeleg school het dieper liggende plan, om de stad en de rijke en belangrijke provincie Utrecht van de Unie afte-scheiden. Kanter had toch openlijk te kennen gegeven, dat de Nederlanden gebloeid hadden onder het gezegende bestuur van het Huis van Bourgondie, en dat weldra het oogenblik komen zou om tot dien benijdenswaardigen toestand terugtekeeren (2).

Door een wel overlegden aanslag werd nu het stadhuis in

(1) De Staten van Utrecht drongen er bij Oldenbarnevelt op aan, dat hij, met den Prins en de gecommitteerden der Staten-Generaal, ook naar Utrecht komen zou, „tot accomodatie der misverstanden." *Vert.*

(2) Zoo schreef Egberts, een der gecommitteerden van de Staten-Generaal, uit Utrecht aan Oldenbarnevelt: „Daer wordt gepoocht den geheelen band van regeeringe te verscheuren, om daeraen ick en weet niet wat utopique forme te geven." *Vert.*

9 Febr. 1610. bezit genomen, de magistraat overweldigd, en een nieuw bestuur en raadsleden benoemd, waarbij Kanter en een zijner vertrouwde vrienden, Heldingen genaamd, tot burgemeesters verkozen werden (1). Hierdoor verontrust, riepen de Provinciale Staten van Utrecht de bescherming der Algemeene Staten in, overeenkomstig Art. 3 dier Unie, die zelve den naam van Utrecht droeg. Prins Maurits trok daarop met eene afdeeling troepen naar de stad, om de onlusten te dempen. Maar Kanter en de zijnen waren behendig genoeg om den Prins te overtuigen van de wettigheid en gepastheid van hun verzet, en zijne bevestiging te verkrijgen op de aanstelling der nieuwe magistraten. Ten einde hun voordeel te doen met den glans van 's Prinsen naam, beproefden zij hem in eene gunstige stemming te brengen, door hem de mogelijkheid voortehouden van den eed, waardoor hij jegens de Utrechtsche Staten gebonden was, optezeggen. Het verziend oog van Oldenbarnevelt was echter niet blind voor het gevaar, dat op dit oogenblik den Stadhouder en het geheele gemeenebest bedreigde. De Prins werd genoopt naar den Haag terugtekeeren, al bleef ook het gewapend verzet in de stad voortduren. Men ging daar nu tot het verminderen der belastingen, en ook in andere opzigten tot die maatregelen over, die de nieuwe magistraat bij zijn optreden had toegezegd. Vooral de Katholijke partij ondersteunde Kanter en diens vrienden, en stelde zich voor door hen en hun invloed op Prins Maurits het gezag terugtekrijgen, waarvan zij zoolang verstoken was geweest.

De Staten-Generaal vergaderden nu te Woerden, en riepen de Utrechtsche ontevredenen op om hunne grieven bij hen ter tafel te brengen. Dit geschiedde; maar daar geene voldoende schikking getroffen kon worden, keerden de Staten weder naar den Haag en de gecommitteerden naar Utrecht terug. De Utrechtsche Staten drongen er nu sterker dan ooit bij de Staten-Generaal op aan, om de stad te redden uit de handen van het roekelooze revolutionaire bewind. Deze besloten dan ook gewapenderhand tusschen beide te komen. Eene vrij aanzienlijke troepenmagt zou naar Utrecht oprukken, om de stad te belegeren, en Maurits werd, in zijne hoedanigheid van Kapitein-generaal en stadhouder der provincie, uitgenoodigd het bevel op zich te

(1) Wagenaar X, 25-32. Brill, Vervolg op Arend III, 2, bl. 420 en volg.

nemen. Maar hij was daartoe weinig gezind, en wendde ziekte als de reden zijner weigering voor. De Staten wilden echter tot geen prijs, dat de naam van Nassau gebezigd zou worden als eene aanmoediging voor ongehoorzaamheid en oproer, en wezen toen den jongsten zoon van Willem den Zwijger, Frederik Hendrik aan, om het bevel te voeren. Maurits beweerde wel dat zijn broeder te jong was, om zulk eene zware verantwoordelijkheid op zijne schouders te nemen; maar de Staten, die niet zeer ingenomen waren met 's Prinsen houding in deze moeijelijke omstandigheden, en zich verontrustten over den geest die hem sedert zijne bijeenkomsten met de revolutionaire partij te Utrecht scheen te bezielen, besloten niet toetegeven.

Onder het bevel van Frederik Hendrik, trok alzoo het leger op, en sloeg het beleg voor de stad. De Staten-Generaal, naar wier voorschriften hij handelde, gaven hem den stelligen last, zich tot elken prijs van de stad meester te maken. Hij moest daar eene bezetting leggen van 2000 man voetvolk en 300 paarden, en geen ander krijgsvolk toelaten. De leden van den Raad van State en de Staten van Utrecht vergezelden het leger. Voor eene wijle scheen de partij die aan het bestuur was, weerstand te willen bieden. Dirk Kanter en de zijnen waren moedig genoeg; de Katholijke geestelijken kwamen met spaden gewapend op, om te werken aan de verschansingen. Maar de
6 April 1610. stad was onmogelijk tegen de meerdere magt der Staten te houden; en den dag daaraanvolgende werden de poorten opengesteld, en redelijke voorwaarden toegestaan. De nieuwe magistraat werd afgezet, en het oude bestuur dat voor de oproerlingen plaats had moeten maken, hersteld. De revo-
6 Mei 1610. lutie en de contra-revolutie liepen beide zonder bloedvergieten af; de ontevredene partij werd met hare verschillende grieven verwezen naar de Algemeene Staten, Prins Maurits, den Raad van State en de ambassadeurs van Frankrijk en Engeland. Eene amnestie werd na de onderwerping afgekondigd (1).

Het herstelde bestuur behoorde tot de Arminiaansche rigting, het revolutionaire, daarentegen, was zamengesteld geweest uit katholyke en ultra-orthodoxe elementen. Over het geheel was nu de rust hersteld, maar de welvaart der stad had door het

(1) Wagenaar, Brill, *ubi sup.*

oproer zeer geleden. Daar dit juist zamenviel met de crisis in de Gulick-Cleefsche zaak, was de Koning van Frankrijk over het voorgevallene ten hoogste verstoord.

„Van de Utrechtsche troebelen", schreef Aerssen (1), „hebben de Aartshertogen en de Spanjaarden hier partij getrokken, om te beweren dat nog menig zoodanig oproer te wachten staat. Ik heb Zijne Majt., die daardoor zeer verontrust was, de oorzaken er van uitgelegd, en te kennen gegeven dat het door het beleid van den Prins en de Staten spoedig bijgelegd zou worden. De Koning verlangt niets liever, opdat de loop der algemeene zaken daardoor niet gestremd worde. Maar hij vreest, dat dit een nieuwe reden van naijver tussschen Prins Maurits en u zal opleveren. Ik begrijp dit niet, hoewel hij het mij met veel nadruk en zonder eenige terughouding zeide, en gaf dan ook ten antwoord dat gij beide op den besten voet van vriendschap en verstandhouding verkeerdet. Indien deze zijne woorden echter eenigen anderen oorsprong mogten hebben, wil mij dan voorlichten, opdat ik verkeerde voorstellingen zou kunnen bestrijden, want ik weet van de zaken slechts, wat gij mij mededeelt" (2).

Koning Jacobus, van zijn kant, gaf zijne geheele instemming te kennen met de wijze, waarop de Staten-Generaal het oproer onderdrukt hadden.

Voor het einde des jaars vielen geene ernstige ongeregeldheden in Utrecht meer voor. Toen werd eene geheime zamenspanning ontdekt, ten doel hebbende de bezetting te overweldigen en zich meester te maken van haren kommandant, kolonel John Ogle; eene zamenspanning, waarvan de onvermoeide Dirk Kanter en zijn vriend Heldingen weder de leiders waren. De toeleg werd echter verijdeld, en beide werden uit de stad gebannen. Kanter stierf kort daarna in Noord-Holland, in den reuk van ultra-orthodoxie. Vier der zamenzweerders — een postmeester, twee schoenmakers en een doodgraver, die zich onder eede ver-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Maart 1610 (HS.)

(2) Kort daarna gaf Hendrik zijne afkeuring te kennen van de handelwijze der Staten tegen Utrecht, zeggende dat zulk eene onvoorzigtigheid den Staat zou omverwerpen, indien het beleg der stad niet voorkomen wierd. Hij berispte zijn ambassadeur dat hij dit niet had weten te voorkomen, en vroeg aan Aerssen of het geen tijd meer ware „pour faire le holà." (Aerssen aan Oldenbarnevelt, 5 April 1610).

bonden hadden om twee uitstekende Arminiaansche predikanten (1) het leven te benemen, en andere wanhopige handelingen te doen — werden ter dood veroordeeld, maar op het schavot begenadigd. Aldus eindigde het eerste oproer te Utrecht (2).

De uitwerking daarvan bleef echter na deze aanvankelijke onlusten aanhouden. Dat eerste georganiseerde verzet tegen het centraal gezag der Algemeene Staten, die hevige hoewel mislukte poging om de Unie te ontbinden en hare wetten te niet te doen, die treurige noodzakelijkheid voor de bonds-regering om de wapens te voeren tegen misleide burgers der Republiek, ten einde haar voor ontbinding en ondergang te behoeden, zouden door veel ernstiger onlusten op dezelfde plaats gevolgd worden. Godsdiensthaat en godsdienstige verdeeldheid zouden haar gif mengen in den strijd van staatkundige stelsels en persoonlijke eerzucht, en het gevaar nog doen toenemen, dat steeds in eene op lossen grond steunende, slecht afgebakende en voor tegenstrijdige uitlegging vatbare staatsregeling schuilt. Thans werd het plaatselijke oproer en het begin van scheuring door de Staten-Generaal, onder de leiding van Oldenbarnevelt, met kracht onderdrukt; terwijl Prins Maurits, de regterhand der uitvoerende magt, de stadhouder der provincie en de vertegenwoordiger van het militair gezag der Republiek, in de uitoefening van dat gezag te kort schoot, geneigd het oor te leenen aan de schoonschijnende redenen der Utrechtsche rebellen, en beschuldigd werd van zich te hebben ingelaten met dien slechten geest, dien de Advokaat vast besloten had te verdelgen. Evenwel werd geen vermoeden van verraad, geen smet van rebellie, geene beschuldiging van onvaderlandslievende beweegredenen tegen den stadhouder geuit. Er kon twijfel bestaan omtrent de ware grondstellingen, naar welke het Bondgenootschap geregeerd moest worden, en op dit oogenblik vertegenwoordigden zeker de Prins en de Advokaat tegenovergestelde denkbeelden. Het was mogelijk, dat later, wanneer de godsdienstige en staatkundige partijschap nog meer om zich grijpen en de strijd heviger worden zou, de twee groote kampvechters zich met het zwaard meten en elkander giftige wonden toebrengen zouden. Voor het oogenblik had

(1) Een van hen was Taurinus, de schrijver van een bekend pamflet, waarover nader.

(2) Wagenaar, *ubi sup.* Handschriften van het Nederl. Rijks-Archief over de onlusten te Utrecht, *passim*.

de partij der Unie gezegevierd, met Oldenbarnevelt aan haar hoofd. Op een niet ver verwijderd tijdstip, zouden soortgelijke tooneelen zich in Utrecht herhalen, maar dan met een aanmerkelijk verschil in de gedaante der partijen, en met een oneindig tragischer afloop.

Thans had de gematigde partij in de Kerk, hadden de voorstanders van het Arminianisme en van het gezag van den Staat over de Kerk, hunne meerderheid in de Staten-Generaal getoond, en de dreigende scheuring belet (1).

Het was inmiddels dubbel noodig spoed te maken met de buitengewone gezantschappen naar Frankrijk en Engeland, waar het Utrechtsche oproer groote ongerustheid had doen ontstaan omtrent de staatkundige gesteldheid en krachten der jeugdige republiek. Het was voor de Staten-Generaal van belang te toonen, dat hunne kracht niet verlamd was, en zij, wel verre van voor den naderenden strijd terugtedeinzen, het vertrouwen regtvaardigen zouden, dat hunne bondgenooten in hen gesteld hadden.

Er waren alzoo redenen te over, waarom Oldenbarnevelt zelf in het voorjaar van 1610 het land niet verlaten kon. Het moet intusschen erkend worden, dat hij geenszins aarzelde om aan zijne naaste betrekkingen posten van eer, vertrouwen en voordeel te bezorgen. Zijn oudste zoon Reinier, heer van Groenevelt, was door Hendrik IV tot ridder verheven. Zijn jongste, Willem, die later heer van Stoutenburg werd, maar op dit tijdstip nog den naam van Cralingepolder voerde, was kamerheer des Konings, op eene jaarwedde van 3000 kroonen (2). Hij stond bij den vriendelijken vorst in gunst; maar aan Aerssen veroorzaakte hij veel moeite, daar deze, uit dankbaarheid jegens den Advokaat, zijn best deed om den woeligen, buitensporigen en vermaakzieken jongeling tot het besef zijner pligten te brengen.

„Uw zoon steekt weder in schulden", schreef Aerssen eens", en is verlegen om geld. Hij loopt gevaar van in de handen van woekeraars te vallen. Hij zegt dat hij van niet minder leven kan, dan 200 kroonen in de maand. Dat is zeker veel, maar hij heeft veel meer verteerd dan dat. Zijne leefwijze is niet ongebonden, noch zijne kleeding buitensporig; het groote be-

(1) Een groot deel der stukken op het Nederl. Rijks-Archief, betreffende de Utrechtsche troebelen, zijn van Oldenbarnevelt's hand. Daarvan is gebruik gemaakt, voor zoover zij voor ons verhaal van belang zijn.

(2) Zie Vreede, Inl. Ned. Diplom.

zwaar is, dat hij niet bij mij of ten hove verkiest te eten. Hij wil zijne eigene tafel hebben, en gasten daarbij; en dat ruïneert hem. Tusschenbeide komt hij bij mij, niet voor het middagmaal of voor het gezelschap, maar om het kaatsspel, dat hij in mijne voorstad beter vindt dan in de stad. De verlegenheid, waarin hij verkeert, is het gevolg van zijne maaltijden, en ik zeg openhartig dat gij zijne uitgaven beperken moet, of zij zullen u zeer tot last komen. Ik schaam er mij over, en heb hem dat al honderd maal gezegd, als ware hij mijn eigen broeder. Het is uit gehechtheid aan u.... Ik ben voor hem alles geweest, wat verwacht mag worden van iemand, die zulke groote verpligtingen jegens u heeft; en ik schat de eer uwer vriend schap zoo hoog, dat ik mijne eigene zaken verzuimen zou, om alles tot uwe dienst en naar uwe wenschen te doen... Wanneer de heer van Cralingepolder terugkomt van zijn uitstapje, moet gij hem in twee opzigten beperken, de tafel en het kaatsspel; gij kunt dit doen alleen door van hem te vorderen dat hij den Koning trouw volge, zooals zijne dienst medebrengt" (1).

In het vervolg zal meer omtrent Willem van Oldenbarnevelt, zoowel als omtrent zijn ouderen broeder Reinier vernomen worden, en het is daarom goed al vast het oog op hem te slaan, terwijl hij in 's Konings dienst stond, onder het toezigt van François Aerssen, die toen de trouwe vriend zijns vaders was. Binnen weinige jaren zouden buitengewone en tragische veranderingen in de verhouding der partijen en personen voorvallen.

Behalve de zonen van den Advokaat, werden zijne beide schoonzoons Brederode, heer van Veenhuizen, en Cornelis van der Myle voortdurend met belangrijke zendingen bevoordeeld. Van der Myle was de eerste ambassadeur bij de republiek Venetie geweest; hij werd nu geplaatst aan het hoofd der ambassade naar Frankrijk, eene taak die de Advokaat op dit oogenblik onmogelijk op zich nemen kon. Tegelijkertijd werd Oldenbarnevelt's broeder Elias, pensionaris van Rotterdam, benoemd tot een der afgevaardigden, die naar den Koning van Groot-Brittannie gezonden werden.

Wij zullen van deze laatste zending hier een verslag geven. De afgevaardigden werden voorzien van heldere en uitgewerkte voorschriften, van de hand van den Advokaat (2).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 4 en 28 Maart 1609 (HS.)
(2) Er zal hier herhaaldelijk verwezen worden naar het belangrijke HS. van

Zij moesten, in de eerste plaats, den Koning openlijk dank zeggen voor de bewezene diensten bij het tot stand brengen van het Bestand, ofschoon deze, zooals bekend was, zeer gering geweest waren. Het uitstel in de zending der plegtige ambassade van wege de Staten moesten zij verklaren, eerst door de late ontvangst der Spaansche bekrachtiging op het traktaat, en de vele geschillen veroorzaakt door de besluiteloosheid der Aartshertogen en de inbreuken op dat traktaat gepleegd; verder door de stormen en de watervloeden, zoo van de zee als van de rivieren, en de noodlottige overstroomingen in bijna al de Provincien, waardoor onmetelijke nadeelen aan vele personen en aan den Staat berokkend waren; eindelijk, door de onlusten in Utrecht voorgevallen.

Zij moesten, in hoogdravende taal, de eeuwige dankbaarheid der Staten uitdrukken voor de aanhoudende gunsten door hen van de Engelsche kroon ontvangen, en hunne bereidwilligheid te kennen geven om, ten allen tijde, met opregte genegenheid en naar hun uiterste vermogen, alle aanslagen te helpen afweren, die tegen Zijner Majts. leven of kroon, of tegen den Prins van Wales of de Koninklijke familie mogten gesmeed worden.

Zij moesten hem dank zeggen voor zijn wijs en moedig besluit om niet te dulden dat, onder den schijn van regt of gezag of eenig ander voorwendsel, aan den Keurvorst van Brandenburg en den Paltzgraaf van Neuburg belemmeringen in den weg gelegd werden, in de handhaving hunner regten en het bezit der Gülick-Cleefsche hertogdommen. Door zoo te handelen, zou Zijne Majt. een einde maken aan de inbeelding van hen, die meenden dat zij een iegelijk de wet konden stellen. Zij moesten den Koning verzekeren, dat de Staten-Generaal hem in dat heldhaftig besluit zouden steunen, in weerwil hunner hooge oorlogslasten, van de buitengewone schade door de overstroomingen teweeggebragt, van de gevoelige vermindering der inkomsten en van andere tegenspoeden.

Bij de legers, door den Koning van Frankrijk en de Duitsche vorsten te stellen, moesten zij, voor het algemeene plan, aan-

het Ned. Rijks-Archief: „Rapport van de Heeren Gecommitteerden, geweest hebbende in Engeland in den jare 1610", hetwelk nimmer gedrukt is.

Leden dezer ambassade waren Johan van Duivenvoorde, heer van Warmond, Johan Berck, pensionaris van Dordrecht, Albert de Veer, pensionaris van Amsterdam, Elias van Oldenbarnevelt, pensionaris van Rotterdam, en Albert Joachimi, afgevaardigde van Zeeland ter Staten-Generaal.

bieden 2000 man voetvolk en 500 paarden, onder het bevel van Prins Hendrik van Nassau. Zij konden, voor sommige gevallen, meerdere hulp in manschappen, geschut en leeftogt toezeggen, en het plan van den veldtogt aan de Maas, in vereeniging met den Koning van Frankrijk, behoorlijk uiteenzetten.

Zij moesten eene daarmede overeenkomende toezegging van manschappen en geld van den Koning van Groot-Brittannie trachten te verkrijgen, en aan zijne goedkeuring een nader verdedigend verbond tusschen Zijne Majt., de Vereenigde Nederlanden, den Koning van Frankrijk en de vorsten van Duitschland onderwerpen, daar zoodanig verbond voordeelig voor de geheele Christenheid zijn zou. Het zou een einde maken aan alle onregtmatige bezettingen, aanslagen en kuiperijen; en was de Koning daartoe genegen, dan werd hij verzocht tijd en plaats tot het treffen van zoodanig verbond te bepalen.

De gezanten moesten verder mededeelen, welke inbreuken van de zijde der Aartshertogen op het Bestand gemaakt waren, en een overzigt geven van de onlusten te Utrecht, van de wijze waarop die gestild waren en de redenen die zulks noodzakelijk hadden gemaakt.

Zij hadden in last te doen uitkomen, dat de Provinciën, behalve de groote uitgaven van den laatsten oorlog en voor het noodzakelijk onderhoud der krijgsmagt tot bescherming der grenzen tegen verdachte nieuwe vrienden of oude vijanden, belast waren met de kosten voor de hulp aan den Keurvorst van Brandenburg en den Paltzgraaf van Neuburg te verstrekken, en zij derhalve buiten magte waren om de eerstvolgende betalingen aan Zijne Majesteit te voldoen. Zij moesten daarom Zijne Majt. polsen, of niet een goed deel dier schuld kon kwijtgescholden, of althans de schikking gemaakt worden, dat de termijnen van betaling eerst over eenige jaren zouden beginnen te loopen.

Zij moesten, eindelijk, de aangelegenheid der visscherijen op de Engelsche kust ter sprake brengen, en vertoogen indienen tegen de laatst uitgevaardigde verordening des Konings, waarbij de visscherij langs die kusten aan vreemden verboden werd. Dat verbod was een inbreuk op de natuurlijke wetten, zoowel als op de oude verdragen, en een bron van groot gevaar voor de ingezetenen der Vereenigde Provinciën (1).

(1) Instructiën van 31 Maart 1610, in het aangehaalde Rapport. (HS.)

De heer van Warmond, het hoofd van het gezantschap, stierf den 15 April. Zijne medegezanten kwamen den 16de te Brielle bijeen, om op het oorlogschip „de Hond" scheep te gaan naar Engeland. Gedurende zes dagen werden zij daar echter door hevige stormen opgehouden, en eerst op den 22ste konden zij zee kiezen. Den volgenden avond liet men het anker vallen te Gravesend. De Hertog van Wurtemberg was daar een half uur te voren van Vlissingen gekomen, met een oorlogschip dat door den Prins van Anhalt uit Frankrijk aangebragt was.

De ceremoniemeester Sir Lewis Lewkener, die de ambassadeurs te Gravesend had opgewacht, verwittigde hen dat de koninklijke jagten den volgenden morgen van Londen zouden komen om hen aftehalen. Zij bleven dien nacht aan boord van „de Hond" en voeren daarmede 's morgens de rivier op tot Blackwall, waar zij formeel van wege den Koning welkom geheeten werden door Sir Thomas Cornwallis en Sir George Carew, gewezen ambassadeur in Frankrijk. Door hen en Sir Lewis begeleid, werden zij met de koninklijke schepen naar de werf van den Tower gevoerd. Hier wachtten hen de hofrijtuigen, waarmede zij naar de voor hen gereed gemaakte appartementen in de City ten huize van een Hollandschen koopman gebragt werden. Noël de Caron, heer van Schoonewalle, de ambassadeur der Staten te Londen, was eveneens daar om hen te begroeten. Het
27 April 1610. was toen Zaturdag avond. Den daarop volgenden Dingsdag reeds bragten de koninklijke rijtuigen hen naar het paleis van Whitehall, voor hunne eerste audientie. Aan de gezanten der Republiek werden dus dezelfde eerbewijzen en beleefdheden betoond, die aan de ambassadeurs der grootste vorsten te beurt vielen. De Koning ontving hen, zittende op zijn troon, in de gehoorzaal, omringt door den Prins van Wales, den Hertog van York, den Groot-Tresorier en den Groot-Admiraal, den Hertog van Lenox, de Graven van Arundel en Northampton, en verscheidene andere edellieden en grootwaardigheidsbekleeders. Jacobus stond van zijn zetel op, ontblootte zich het hoofd, en ging de ambassadeurs eenige stappen te gemoet, hen beleefdelijk en eerbiedig welkom heetende. Hij betuigde zijn leedwezen over het afsterven van den heer van Warmond, en na de wisseling van eenige beleefdheden, hoorde hij, steeds met ontblooten hoofde, de officiele toespraak aan (1).

(1) Zie het aangehaalde HS.

De spreker gaf in de fransche taal eene verkorte omschrijving van Oldenbarnevelt's instructiën, echter niet voordat hij den Koning bedankt had voor zijne deelneming in het overlijden van den heere van Warmond, die, zooals hij in allen eenvoud er bijvoegde, „door den goeden God tot zich was geroepen, nadat al zijn bagage aan boord gebragt was (1)."

Nadat dit afgeloopen en hun te kennen gegeven was dat een breeder overleg omtrent de onderwerpen hunner instructie met Zijner Maj[s]. raad zou plaats hebben, werden de gezanten met dezelfde ceremoniën teruggeleid, waarmede zij gekomen waren. Zij ontvingen dienzelfden dag de eerste bezoeken van de Fransche en Venetiaansche ambassadeurs Boderie en Carrero, en hadden weinige dagen later een langdurig onderhoud met den Lord-Tresaurier Salisbury. Tegen den 3 Mei werden zij uitgenoodigd tot bijwoning van het feest van St. George, dat op schitterende
3 Mei 1610. wijze gevierd werd in het paleis van Westminster, waar aan hen en den Franschen ambassadeur eene plaats in 's Konings kapel werd aangewezen, terwijl de Hertogen van Wurtemberg en Brunswijk zich in die der Koningin bevonden.

Deze bijzonderheden hebben daarom eene groote beteekenis, wijl dit het eerste plegtige en buitengewone gezantschap was, dat door de opgestane Nederlanden sedert de formele erkenning hunner nationale onafhankelijkheid, gezonden werd naar Groot-Brittannië, de mogendheid die vijf-en-twintig jaren vroeger de aangebodene souvereiniteit over hen had afgeslagen. Thans, nu zij op volkomen gelijken voet gesteld waren met de vertegenwoordigers van Keizers en Koningen, zag de wereld met andere oogen op de republikeinsche afgevaardigden, dan waarmede zij, slechts zeven jaren te voren, van ter zijde en als met bespotting aangezien waren. Op dat tijdstip waren de Staatsche gezanten, die met Oldenbarnevelt zelf aan het hoofd, Koning Jacobus bij diens troonsbestijging waren gaan begroeten, ter naauwernood door den Koning of zijne ministers ontvangen, en was er van hen bij hoffeesten nagenoeg evenveel sprake geweest als van de burgers en toeschouwers op de straten, die met eerbied staarden naar den glans, die hun van den troon op een afstand tegenblonk (2).

Maar, ofschoon de ambassadeurs met al de onderscheiding

(1) Zie het aangehaalde HS.
(2) Gesch. d. Vereenigde Nederl. IV, Hoofdst. XLI.

behandeld werden, waarop hun officieële rang hun aanspraak gaf, was het niet waarschijnlijk dat zij evenveel tegemoetkoming in de behandeling der zaken zouden ondervinden. Indien er iets ter wereld was dat Jacobus niet voornemens was te doen, dan was het zich in een oorlog met Spanje te wikkelen, dat hij boven alle andere mogendheden eerde en ontzag. Zijn „wijs en moedig besluit" om de vorsten te beschermen, waarover de gezanten in last hadden hem hoogelijk te roemen, was niet krachtig genoeg om hem veel verder te brengen, dan tot groote woorden. Hij had het droombeeld van het Spaansche huwelijk, dat hem zoo behendig voorgespiegeld was, nog niet laten varen, en was weinig gezind om ter wille der Republiek, die hij te meer haatte wijl hij zich gedwongen zag een harer borgen te zijn, zich de vijandschap eener groote mogendheid op den hals te halen, die hem evenwel diep verachtte. Naauwer dan hij het verlangde, alleen door familiebetrekkingen, was Jacobus verbonden met de groote protestantsche beweging in Duitschland, en voor den ongelukkigen „winterkoning" zou eenmaal de schoonvader een even wankelend riet zijn om op te steunen, als de beschermheer voor de Staten geweest was, of de groote bondgenoot thans voor Brandenburg en Neuburg was. Daar intusschen de Boheemsche onlusten nog niet tot eigenlijke uitbarsting gekomen waren, en Hendrik's groote plan tegen het Huis van Oostenrijk, zonderling genoeg, door de weinige staatslieden als Sully en Oldenbarnevelt, die er kennis van droegen, volstrekt geheim werd gehouden, was het voor den Koning en zijne ministers zaak voorzigtig en langzaam met de Nederlandsche ambassadeurs te onderhandelen. Hunne bijeenkomsten waren als een loopen op eijeren; geen dadelijk nadeel te veroorzaken was nog de beste uitkomst, die verwacht kon worden.

8 Mei 1610.

Op den 8 Mei kwamen de afgevaardigden, in de raadkamer te Westminster, met den Lord-Tresaurier Salisbury, den Graaf van Northampton, Geheimzegelbewaarder en Opziener der Vijfhavens, Lord Nottingham, Groot-Admiraal, den Lord-Kamerheer Graaf van Suffolk, de Graven van Shrewsbury, Worcester en eenige anderen, bijeen. Daar werden al de onderwerpen, die hunne instructie inhield, besproken. Maar de uitslag was niet zeer bevredigend. Wat betrof den onderstand aan de „possederende" vorsten te verleenen, werd den afgevaardigden gezegd, dat zij hunne groote oorlogslasten

en door de overstroomingen geleden verliezen wel breed schenen uittemeten, om zich zelve te verontschuldigen, en daardoor Zijne Majt. des te meer op de schouders te laden, maar dat de Koning niet veel belang had bij de zaak, en hij ook met vele uitgaven bezwaard was. De Koning had reeds zijn voornemen te kennen gegeven, om de vorsten te helpen met de betaling van 4000 man, en geschut en kruid uit Engeland te leveren. Daar de Staten voorraad genoeg in hunne magazijnen hadden om wel 12000 man uit te rusten, stelde hij voor daaruit te putten, en dan de Staten schadeloos te stellen voor hetgeen zijn contingent verbruiken zou.

Omtrent het nader verbond tusschen Frankrijk, Groot-Brittannië, de Vorsten en de Republiek, hetwelk de ambassadeurs hadden voorgesteld, gaven de Lord-Tresaurier en zijne ambtgenooten een antwoord dat ver van bevredigend luidde. Zijne Majt. was daaromtrent nog tot geen besluit gekomen, zeiden zij. De Koning van Frankrijk had reeds voorstellen tot zoodanig verbond gedaan, maar het scheen voor het oogenblik niet raadzaam om daarover gezamenlijk te onderhandelen. Dit was een niet zeer beleefde wenk, dat de Republiek, in weerwil van alles, geenszins verwachten moest op gelijken voet van broederlijk bondgenootschap in den raad der vorsten te worden opgenomen.

Hetgeen daarop volgde, was nog minder vleijend. Indien Zijne Majt., werd er gezegd, besluiten mogt met den Koning van Frankrijk te onderhandelen, zou hij de deur voor Hunne Hoog Mogende niet sluiten; maar Zijne Majt. kon nog niet met zekerheid zeggen, of hij niet eenig regt *in petitoris* over de Provinciën bezat (1). Dit was een naauwelijks bedekte greep in de souvereine regten der Staten, een vrij duidelijke wenk dat zij tot zekere hoogte als Britsche gewesten aangemerkt werden. Voor een krijgsman als Maurits en een staatsman als Oldenbarnevelt, wier sympathiën reeds aan de zijde van Frankrijk waren, moest zulk een terugstooting en hoon onverdragelijk zijn. De weerzin waarmede de Staten Groot-Brittannië in het voortdurend bezit der pandsteden zagen, kon door die aanmatigende taal der Engelsche ministers niet anders dan toenemen. Het besluit om hunne schuld jegens zulk een trotschen bondgenoot af te doen, en de kluisters te verbreken, die door deze

(1) Zie het aangehaalde Rapport (HS.)

kostbare onderpanden aangelegd waren, verkreeg van nu af nieuwe kracht.

Met opzigt tot de visscherijen, gaven de Lord-Tresaurier en zijne ambtgenooten hunne verwondering te kennen over de onderstelling der ambassadeurs, dat de onderdanen van Hunne Hoogmogende door Zijne Majesteit zoo bijzonder zouden worden voorgetrokken, dat zij, boven alle andere natien, vrijgesteld wierden van een algemeen werkend edict. De redenen voor de bestaande verordening mogten wel grondig onderzocht worden. Het zou bezwaarlijk gaan de zienswijze der Engelsche regtsgeleerden in overeenstemming te brengen met die der Staten. Intusschen kon op de van kracht zijnde verdragen gelet worden, en het onderwerp ter behandeling worden gegeven aan eene gemengde commissie. Het bleek uit den loop der bespreking vrij duidelijk, dat het aan de Nederlandsche visschers niet meer vergund zou worden, zonder dat zij eene ronde som voor vergunningen betaalden, haringen op de Britsche kusten te vangen, zooals zij tot dusver gedaan hadden.

Niets meer van eenig belang werd op deze eerste bijeenkomst tusschen de ambassadeurs en 's Konings ministers verhandeld. Zij waren zeker nog niet geslaagd in hun voorname doel, de vorming van een aanvallend en verdedigend verbond van Groot-Brittannië en de Republiek, in overeenstemming met het plan dat tusschen Hendrik en Oldenbarnevelt vastgesteld was. Zij vonden slechts luttele aanmoediging voor de oorlogzuchtige ontwerpen, die Frankrijk en de Staten elkander in 't geheim toevertrouwd hadden. Evenmin konden zij eene voldoende oplossing verkrijgen der meer vredelievende handelsaangelegenheden. De Engelsche ministers deden veeleer met opzet uitkomen, dat, aangezien iedereen, in tegenstelling met de algemeene vredesgezindheid van het voorgaande jaar, thans dacht of althans sprak over een algemeenen oorlog, zij beter oordeelden de overweging van alle onderwerpen, die tot de regten op de voortbrengselen der beide landen, de scheepvaartwetten en „intercoursen" betrekking hadden, tot een meer gelegen tijd uittestellen (1).

Na afloop dezer conferentie, overhandigden de ambassadeurs aan 's Konings regering eene Memorie der verhandelde punten, om door den raad overwogen en in de archieven bewaard te

(1) Zie het aangehaalde Rapport (HS.)

worden. Dat stuk was in het fransch gesteld, en bevatte in de hoofdzaak eene omschrijving der ons bekende instructie van den Advokaat. Slechts met opzigt tot de veruitziende plannen van Spanje, de houding welke Groot-Brittannie te dien aanzien behoorde aantenemen, en meer bijzonder de noodzakelijkheid van het verbond dat door hen voorgesteld, maar in de conferentie zoo uit de hoogte opgenomen was, klonk de taal der gezanten voller, stouter en krachtiger, dan de bewoordingen hunner instructie. „Daar de ondervinding aantoont," zeiden zij, „dat degenen die naar de wereldmonarchie trachten, geene gelegenheid ongebruikt laten om hunne plannen te bevorderen, zou het zijn overeenkomstig de grootheid van Z. M. den Koning en de stelling, waarin hij door Gods goedheid geplaatst is, dat hij zich daartegen verzette, voor de zaak der Christelijke vrijheid. Tot dat einde, en om te eerder alle overweldigingen te voorkomen, is er geen beter middel, dan een naauw verbond tusschen Zijne Majesteit en Zijne Allerchristelijkste Majesteit, Mijne heeren de Staten-Generaal en de Keurvorsten, Vorsten en staten van Duitschland. Hunne Hoog Mogenden zouden daarom gaarne zien dat Zijne Majesteit daartoe genegen was; zij wilden het onderwerp bespreken waar en wanneer Zijne Majesteit mogt verkiezen, en zoodanig verbond op redelijke voorwaarden dadelijk aangaan" (1).

De taal en houding door de ambassadeurs gebezigd, werden door hunne regering volkomen goedgekeurd; maar het noodlot wilde, dat dit gezantschap tot geene groote resultaten leiden zou. Doorwrochte stukken, vol geleerdheid, en doorspekt met aanhalingen uit de Pandecten en de Instituten van Justinianus, werden aan de Britsche regering aangeboden, over het onderwerp der haringvisscherij en het regt om op de zee en langs de vreemde kusten te visschen, en werden door even geleerde, zwaarwigtige en onuitputtelijke bescheiden beantwoord. Aan de Engelsche ministers werd in herinnering gebragt, dat het haringkaken in de 15e eeuw door een Biervlietsch burger was uitgevonden, een feit dat door het opschrift op diens grafsteen in de kerk aldaar vereeuwigd was. Maar dit alles kon niet beletten, dat de Nederlandsche haringvisschers van de britsche wateren werden

(1) „Raisons, que les Ambassadeurs de MM. les Etats Gén. des Provinces Unies pensent militer pour la conservation et maintènement du droit de la pêcherie," Art. XXIII. Zie het aangehaalde Rapport. (HS.)

uitgesloten, zoolang zij niet verkozen te betalen voor het bekomen van vergunningen.

De conferentiën werden echter voor eene wijle afgebroken, en eene onverwachte en verschrikkelijke gebeurtenis gaf aan de zaken een ander aanzien.

Het zal nu noodig zijn voor een oogenblik het buitengewone gezantschap naar Frankrijk te volgen, welks voorschriften door Oldenbarnevelt nagenoeg gelijktijdig met die voor het gezantschap naar Engeland waren opgemaakt. De ambassadeurs waren Walraven, heer van Brederode, Cornelis van der Mijle en Jacob van Malderee. Tegenover het ongeduld waarmede de Koning van Frankrijk hunne komst verwachtte, en het uitstel der oorlogsbesluiten tot dat de geheime eindbesprekingen met de afgevaardigden der Staten-Generaal zouden gevoerd zijn, steekt vreemd af de uiterste behoedzaamheid, waarmee de groote staatszaken hier beleid werden, en het bovenmatig tijdverlies door toebereidselen en mededeelingen, waarvoor thans uren in plaats van dagen volstaan. Terwijl Hendrik te Parijs in angstige spanning verkeerde, reisden de ambassadeurs, die op den 31 Maart reeds hunne instructien ontvangen hadden, eerst den 8 April uit den Haag af, kwamen zij tegen den middag in Rotterdam, en overnachtten te Dordrecht. Den volgenden dag gingen zij naar Breda, waar de Prins van Oranje hen een paar dagen bij zich op het kasteel hield, het Paaschfeest vallende op den 11 April. Deze voorzag hen van twee rijtuigen, waarmede zij hunne reis voortzetten over Antwerpen, Gent, Kortrijk, Rijssel en Atrecht. Op het midden van den dag hielden zij stil om te maaltijden, in al de genoemde plaatsen sliepen zij, en ontvingen zij de bezoeken en beleefdheden der magistraten (1).

Terwijl al die tijd in de Nederlanden ten koste werd gelegd aan het voorbereiden, uitrusten en afzenden der ambassade, kwamen de zaken in Frankrijk tot eene crisis.

De gezant der Staten te Parijs was van oordeel, dat het beter geweest zou zijn, indien van de verwijdering des Prinsen van Condé niet zulk een groote ophef gemaakt ware. De Koning had

(1) »Rapport ofte Verhael van 'tgene dat in de Legatie aen den Allercristelyken Koninck, by den Welgeb. Heere Walraven, heer tot Brederode, Vianen, enz. ende de Heeren Cornelius van der Myle en van Malderee is geproponeert, gehandelt, enz.« (*HS.*, *R. A.*), naar welk belangrijk en onuitgegeven stuk meermalen zal verwezen worden.

kracht genoeg in zich; hij kon den Dauphin laten opgroeijen, en als deze eenmaal op den troon zitten zou, hem daarop handhaven. „Maar," zeide Aerssen, „ik vrees dat onze kwelling niet steekt daar waar wij ze zoeken, en wij wagen het niet te zeggen waar zij steekt" (1). Aan Carew, den vorigen Engelschen ambassadeur in Frankrijk, dien wij zoo even belast zagen met de taak om de staatsche afgevaardigden te Londen te ontvangen, schreef hij: „Men zegt, dat de Prinses onder de bescherming der Infante alle geduld verliest, en ontevreden is dat de ontbinding van haar huwelijk op zich wachten laat, waartoe de Hertogin van Augoulême thans naar Brussel gaat. Dat is onze zaak niet, maar ik vermeld het slechts als de voortzetting der tragedie, waarvan gij het begin gezien hebt. Ik zou ook niet durven zeggen, of het grootste deel onzer overleggingen niet op die zaak gegrond is" (2).

Er was uitgemaakt dat de Koningin na Paschen plegtig gekroond zou worden. Zij had met ongewonen ernst haar hart daarop gesteld, en men hoopte dat door zulk eene openbare plegtigheid een einde zou gemaakt worden aan de plannen, die aan Spanje werden toegeschreven, om door middel van Condé twijfel te verspreiden over de geldigheid van haar huwelijk en de wettigheid van den Dauphin. Wel had de Koning aanvankelijk een sterken tegenzin, een voorgevoel als van vrees voor de krooning gevoeld en te kennen gegeven, maar hij zwichtte allengs voor den aandrang der Koningin. Hij zou nu zijne toestemming geven, indien zij Concini naar Brussel wilde zenden, met last uit haar naam de Prinses van Condé uittenoodigen om tegenwoordig te zijn. Anders verkoos hij dat de plegtigheid tot September uitgesteld zou worden (3).

De Markies de Coeuvres bleef, na het mislukken zijner zending, in ongenade. Hendrik geloofde dat hij, gelijk iedereen, op de Prinses verliefd was geworden, en dat hij alleen getracht had zich zelf aangenaam te maken, zonder iets te doen ten voordeele van zijn vorst (4).

Inmiddels had Hendrik zijn ambassadeur in Spanje, de Vau-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Maart 1610 (HS.)
(2) Aerssen aan Carew, 10 Maart 1610 (HS.)
(3) . . . « Sur le très-exprès désir qu'il soit au mois de Mai, mais à condition que le Sr. Concini en son nom aille quérir la Princesse de Condé à Bruxelles, pour y assister. » (Aerssen aan Oldenbarnevelt, 30 Maart 1610).
(4) Aerssen aan Oldenbarnevelt, *ibid.*

celas, gelast den Koning onder het oog te brengen, dat de opname van Condé in diens rijk zou beschouwd worden als een inbreuk op het verdrag van Vervins en eene regtstreeksche daad van vijandschap. De Hertog van Lerma gaf daarop spottend ten antwoord, dat de Allerchristelijkste Koning Zijne Katholijke Majesteit te zeer aan zich verpligt had, door diens oproerige onderdanen te steunen en een bestand ten hunnen behoeve te bewerken, om nu te kunnen verwachten dat Condé zou worden teruggezonden. Frankrijk was altoos de verzamelplaats van Spaansche oproerlingen geweest, van Antonio Perez af, en de Koning van Spanje zou altoos verongelijkte en onderdrukte prinsen als Condé in zijne bescherming nemen. Frankrijk had immers juist de vriendschaps-betrekkingen tusschen Savoye en Spanje weten te verbreken, en den Hertog tot vijandelijkheden aangespoord.

Gelijktijdig had de Koning meer dan eene onstuimige bijeenkomst met Don Inigo de Cardenas te Parijs. Die ambassadeur verklaarde, dat zijn meester nooit zijne eenige zuster, de Infante, zou verlaten, zoo zeer was hij haar genegen, wier gebied thans openlijk door de fransche legers, gereed om naar de grenzen te trekken, bedreigd werd. Hendrik antwoordde, dat zijne vrienden, ten wier behoeve hij zich wapende, zijne hulp hoog noodig hadden; dat Zijne Katholijke Majesteit goed deed met zijne zuster te beminnen, die hij ook genegen was; maar dat hij niet verkoos dat zijne eigene bloedverwanten in Spanje zoo aangehaald werden, als nu het geval was. „Welke bloedverwanten?" vroeg Don Inigo. „De Prins van Condé," zei de Koning in woede, „die door de Spanjaards verleid wordt, gelijk vroeger de maarschalk Biron, en de markiezin Verneuil, en zooveel anderen. Er blijft voor hen nu nog slechts over, den Dauphin en zijne broeders te verleiden." De ambassadeur antwoordde, dat, indien de Koning hem geraadpleegd had over de zaak van Condé, hij wel een goeden uitweg zou hebben gevonden. Hendrik hernam, dat hij daarover geschreven had aan Zijne Katholijke Majesteit, die hem met geen antwoord verwaardigd had, maar dat door den Hertog van Lerma er een zeer onbezonnen aan zijn gezant was gegeven. Don Inigo gaf voor, daarvan niets te weten. De Koning noemde het eene bespotting, hierin onwetendheid voortewenden. Daarop werd het gesprek heftig en opgewonden, te meer daar Hendrik slechts

weinig Spaansch en de gezant nog minder Fransch verstond, zoodat zij voornamelijk uit toon en gebaren den zin der onaangename bewoordingen moesten opmaken. Toen Don Inigo ten laatste vroeg, wat hij aan zijn vorst schrijven moest, gaf de Koning ten antwoord: „al wat gij verkiest," en beide gingen in de grootste spanning uiteen (1).

Daarna verklaarde Villeroy aan den ambassadeur der Aartshertogen, dat de Koning de ontvangst, aan den Prins op Spaansch gebied te beurt gevallen, als eene der grootste beleedigingen beschouwde, die hem konden aangedaan worden. Dat kon door niets verontschuldigd worden, zeide de secretaris van staat; daarom was het voor de beide koningen hoogst moeijelijk vrede te bewaren, en zou het verstandiger zijn de vijandige plannen van Zijne Katholijke Majesteit op eens te beletten, dan te wachten totdat zij tot uitvoering kwamen, en de regten van den Dauphin op zijns vaders kroon betwist wierden. Hij voegde er bij, dat de oorlog niet om der wille van de Prinses, maar van den Prins zou gevoerd worden, en dat zelfs de strijd in Duitschland, al zou Spanje de zijde des Keizers en Frankrijk die der „possederende" vorsten kiezen, niet noodzakelijk tot een breuk tusschen de beide koningen behoefde te leiden, indien het niet ware voor deze zaak — de ware oorzaak van al de onheilen, waarmede de Christenheid bedreigd werd. Peckius antwoordde met eenige alledaagsche gezegden ten gunste van den vrede, waarmeê Villeroy geheel instemde. Beide toonden zich innig overtuigd, dat de goddelijke wraak over hen allen kwam uithoofde van hunne zonden (2).

Weinig dagen later sloeg de Secretaris van Staat, evenwel, een anderen toon aan. „Ik wil open en duidelijk met u spreken," zei hij tot Peckius, „en u mijn gevoelen meedeelen, dat er een hartstogt onder schuilt, en dat wanneer iemand die zaak der Prinses tot een goed einde brengen zou, alle andere zaken geschikt en bijgelegd konden worden. Maar indien de Prinses blijft waar zij is, dan staat ons een oorlog te wachten, die de wereld aan alle hoeken in vlam zal zetten." Peckius zeide dat ook hij ronduit wilde spreken, dat hij zich dus niet bedrogen had toen hij meende, dat al die beweging alleen ter zake van de Prinses gemaakt werd, en dat, indien het tot oorlog komen moest, zij

(1) Peckius aan Aartshertog Albert, 7 April 1610, bij Henrard.
(2) Ibid.

daarvan het hoofdvoorwerp zijn zou. Hij kon zich niet genoeg verbazen, zeide hij, over dien heftigen hartstogt, die zulk eene groote en verschrikkelijke ellende na zich zou slepen, en deed daarbij uitkomen dat dit niet de schuld der Aartshertogen was, maar dat degeen, wiens schuld het was, zich daarover eenmaal berouwen zou.

Villeroy antwoordde, dat „de Koning geloofde dat de Prinses om zijnent wille leed, en hij zich daarom verpligt rekende haar terugkeer naar 'haren vader te bewerken." Peckius vroeg den Secretaris van Staat, of hij het naar zijn geweten regt en billijk oordeelde, om voor zulk eene zaak oorlog te maken. Villeroy beantwoordde hem met de wedervraag, „of, zelfs het tegendeel aannemende, het wijsselijk gehandeld ware om voor zulk een beuzeling, voor eene formaliteit, de zaken tot het uiterste te laten komen en de geheele Christenheid t'onderste boven te keeren." Peckius beschouwde het begrip van eer niet als eene beuzeling of eene formaliteit, en zeide „dat Z. H. de Aartshertog voor niets ter wereld eene laagheid zou begaan, of iets dat zijne eer zou kunnen bezoedelen." Villeroy beweerde dat de Prins zijne vrouw, met het pistool in de hand, gedwongen had hem naar de Nederlanden te volgen, en dat zij niet langer gehouden was een man te gehoorzamen, die zijn vaderland en vorst verzaakte. Haar vader eischte haar op, en zij zelve zeide „dat zij liever wilde geworgd worden, dan tot haar echtgenoot terugtekeeren." Het stond den Aartshertogen niet vrij, haar tegen haren wil in voortdurende ballingschap te houden. Hij verzocht den ambassadeur in de roerendste bewoordingen, middelen te bedenken, ten einde de Prinses terugtezenden, zeggende dat degeen die zoodanige uitkomst vinden zou de grootste weldaad aan de Christenheid zou bewijzen, en dat anders een algemeene oorlog onvermijdelijk was. Aanvankelijk had de Koning slechts het voornemen gehad, aan de vorsten van Brandenburg en Neuburg een matigen onderstand te verleenen, die den Aartshertogen geene aanleiding tot kwaad vermoeden geven kon; maar nu had de verbittering over de zaak van den Prins en de Prinses hem er toe gebragt een magtig leger op de been te brengen, ten einde meer te doen. Hij smeekte Peckius andermaal, op middelen bedacht te zijn om de Prinses te doen terugkomen, terwijl de ambassadeur hem ernstig verzocht, den Koning van diens plannen aftebrengen. Hierop gaf echter de Secretaris van Staat weinig

hoop, en zij scheidden beide in eene treurige en neerslagtige stemming. Volgende gesprekken met Hendrik's raadslieden gaven Peckius de overtuiging, dat deze heftige bedreigingen slechts dienen moesten om den Aartshertog in zijn besluit te doen wankelen, maar dat de meeste hunner de staatkunde des Konings grootelijks afkeurden. „Indien deze oorlog doorgaat, zijn wij allen verloren," zeide de Hertog van Epernon tot den Nuntius (1).

Aldus had alle schijnvertooning tusschen de beide koningen zoo goed als opgehouden, maar toch was het nog een groot raadsel, waar en wanneer de vijandelijkheden zouden beginnen, en of zij wel beginnen zouden. Hendrik maakte herhaaldelijk de opmerking, dat de openbare meening ten zijnen voordeele werkte. Weinigen toch, zoowel in als buiten Frankrijk, geloofden dat hij werkelijk breken wilde, en zijne toebereidselen ernstig gemeend waren. Aldus zou hij zijne vijanden onverwittigd en onvoorbereid vinden. (1). Zelfs Aerssen, die hem bijna dagelijks zag, was somtijds misleid, in weerwil van Hendriks krachtige betuigingen dat hij besloten had in alle gevallen en overal oorlog te maken, mits Mijneheeren de Staten hem hielpen, zooals het behoorde, daar hun eigen bestaan op het spel stond.

„Om Gods wil," riep de Koning uit, „laten wij toch het gebit in den mond nemen! Zeg aan uwe meesters, dat ik geheel bereid ben, en dat hunne traagheid mij doet knarsetanden." Hij vroeg of hij op de Staten vertrouwen kon, en of Oldenbarnevelt met name in een verbond met hem zou willen treden. De ambassadeur antwoordde, dat wat de zaak van Cleef en Gülick betrof, zijne instructiën eene volledige zamenwerking beloofden (3), dat Oldenbarnevelt ten dien aanzien volkomen vast-

(1) Peckius aan Aartshertog Albert 19 April, 1610. (HS.)

(2) Ibid. 26 Maart 1610. (HS.)

(3) Dat de staatkunde van Oldenbarnevelt ten aanzien der Duitsche aangelegenheid zich zelve gelijk bleef, blijkt nog uit den geheimen brief van den Franschen Gezant te 's Hage, de Russy, aan Koning Hendrik, van 5 December 1609 (HS. der *Bibliothèque Nationale* te Parijs, *Coll. Harlay*):

„J'ay pris occasion de satisfaire V. M. en ce qu'elle m'escrit par sa dernière, de sentir du Sieur Barnevelt, en cas que V. M. voulust assister les Princes Allemands de son auctorité et de sa puissance, et que le Roy d'Angleterre n'y voulust ou ne pust rien contribuer que des parolles, ce que les Estats en ce cas sont délibéréz de faire. Je luy demandai ce qu'il espéroit de l'assistance du dict Roy. Sur quoy il m'a dict, que les Estats n'avoient jamais faict grand compte de l'assistance du Roy d'Angleterre, et m'a aict ressouvenir que M. Janin, luy et moy avions une fois faict ce jugement que l'on gagneroit assez s'il demeuroit neutre en ceste querelle. Je luy dis en riant, que néanmoins les

beraden was, en steeds verlangde ingelicht te worden omtrent de ligtingen en andere militaire toebereidselen in Frankrijk (1).

„Deel hem mede," zeide Hendrik, „dat deze voortgang hebben, juist zóó als reeds meermalen meegedeeld is; maar dat wij alle zaken hangende houden, totdat ik met uwe ambassadeurs zal gesproken hebben, bij wie ik verwacht raad en aanmoediging te zullen vinden om verder te gaan, dan de zaak van Gulick. Deze alleen zou zulk een groot verbond en zulke bovenmatige uitgaven niet noodig maken. De Koning erkende evenwel, dat de zaak der hertogdommen eene geschikte aanleiding en uitmuntend voorwendsel aanbood, om de lastige buren voor goed van zijne grenzen en van die der Staten te verdrijven. Zoo zouden de vorsten in hun bezit beveiligd worden, en de Republiek zoowel als hij zelf bevrijd van de aanhoudende onrust, die de Spanjaarden door hunne lage kuiperijen verwekten. Over die algemeene aangelegenheden wenschte hij zich met de gezanten te beraden. Hij kon geene troepen werpen in Gulick, zonder door Luxemburg te trekken. De Aartshertogen zouden dit niet gedoogen, en zoo zou er een *casus belli* ontstaan. Een veldtogt aan de Maas zou den vorsten meer voordeel verschaffen, dan dat hij hun alleen de beloofde hulptroepen zond. Van den kant van Koning Jacobus was geen naijver te vreezen, indien de oorlog het gevolg zou zijn van de weigering des Aarthertogs om hem te laten doortrekken naar de hertogdommen, daar hij zich toch niet van zijne verbindingen kon berooven, door een vijandelijk land te laten tusschen hem en zijn rijk. Evenwel zou hij zich niet in beweging stellen, zeide hij, zonder de toestemming en

Etats disoient, qu'ils feroient ce que les Roys se résoudroient de faire, joignant tousjours le Roy d'Angleterre avec Vostre Majesté; que, si le dict Roy ne contribuait pour la défensive de ces Princes que des promesses et parolles, que les Estats en feroient de mesme et V. M. voulust les ensuivre, ces Princes seroient mal assistez. A quoy il me fist responce, que les Estats avoient jugé estre nécessaire de coujoindre les deux Roy sensemble pour d'aultant plus obliger le Roy d'Angleterre à suivre V. M., de laquelle la bonne volonté et le pouvoir estaient assez connus. Mais, quand le Roy d'Angleterre n'y contribueroit de sa part, que les Estats feraient pour les Princes ce que V. M. ferait. . . . .

„Depuis, déduisant à M. le Prince Maurice et le Comte Guillaume ce que le Sieur Barnevelt et moy avions dict ensemble, le Prince m'a dict que ce n'estait qu'un homme qui avait parlé à moy, et non tout l'Estat. Je luy répliquay, que M. d'Arssens, leur Ambassadeur, donnait la mesme asseurance à V. M. de leur part." . . . . . *Vert.*

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Maart 1610 (HS.)

de werkdadige hulp van de Staten, op wie hij als zijn voornaamsten steunpilaar bouwde.

De ligtingen voor den krijgstogt naar Milaan wachtten slechts op de persoonlijke bijeenkomst van Maarschalk de Lesdiguières met den Hertog van Savoije. Op de berigten omtrent de getrouwheid van dien vorst kon geen staat gemaakt worden. Hij liet zich wel in met de Spaansche ambassadeurs, daarvan was Hendrik overtuigd, en deze boden hem 300,000 kroonen jaarlijks, met Piombino, Monaco en twee plaatsen in het Milanesche, indien hij zijn verdrag met Frankrijk wilde verbreken. Maar men dacht, dat hij dezer vertrek slechts afwachtte, om zijne schikkingen met Lesdiguières te treffen. „Hij weet dat hij Spanje niet vertrouwen kan, en mij wel," zei de Koning. „Ik heb een grooten slag geslagen, met den Koning van Spanje dus in de klem te brengen, alleen door een handvol troepen in Italie. Maar ik verzeker u, dat niemand buiten de Staten en mij, iets duurzaams kan tot stand brengen. Of de Hertog al dan niet stand houdt, zal geen invloed hebben op onze eerste groote plannen. Om Gods wil smeek ik de Staten, geen tijd meer te verliezen, maar op mij te vertrouwen. Ik zal hen nooit misleiden, noch verlaten" (1).

25,000 man voetvolk en 5000 paarden waren reeds marschvaardig, en hadden met der daad eene beweging naar de Luxemburgsche grens begonnen, gereed om met het Staatsche leger en dat der „possederende" vorsten zamentewerken tot den veldtogt aan de Maas en den Rijn. Verder zouden 12,000 man fransche troepen onder Lesdiguiéres zich bij den Hertog van Savoije voegen, en een even talrijk leger in de Pyreneën bijeenkomen om aan de Spaansche grens te ageren, met het doel de oproerige beweging aantewakkeren, die door de uitdrijving der Moren veroorzaakt werd. Deze buitensporige maatregel, waardoor Spanje honderdduizenden zijner nijverste, welvarendste en meest ontwikkelde onderdanen voor altijd verbande, was op dat tijdstip tot uitvoering gebragt, en zou ten eeuwigen dage eene eerste plaats innemen onder de gedenkstukken der menschelijke dwaasheid (2). Vijf-en-twintigduizend Moorsche huisgezinnen kwamen te Bayonne aan, en de Onderkoning van Canada werd geraadpleegd omtrent de middelen om hen naar die landstreek te doen

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 26 Maart 1610 (HS.)
(2) Meeteren, XXXIe Boek, 693, 694. Mém. de Bassompierre I, 454, 455.

overgaan, hoewel de emigratie daarheen hen minder uitlokte dan die naar Virginië (1). Onder die omstandigheden mogt Hendrik redelijkerwijze onderstellen, dat een rijk dat aldus inwendig beroerd was, veeleer met vrucht kon aangetast worden, dan dat het geschikt zou zijn zelf heerschzuchtige plannen te volvoeren.

Gelijk reeds is opgemerkt, was Sully niet gunstig gestemd voor al deze combinatien, hoewel hij later, toen hij zijne beroemde „Mémoires" aan zijne geheimschrijvers in de pen gaf, het deed voorkomen als had hij ze toegejuicht en er zelfs aanleiding toe gegeven. Gedurende dit aan gebeurtenissen zoo rijke voorjaar, deed hij zijn best om het geheele plan van aanval te bepalen op Luxemburg en de Maasstreek, en de bewegingen in het Milanesche en in Provence slechts als eene bijzaak en afleiding te doen beschouwen; terwijl Villeroy en diens vrienden den Hertog van Savoije als het hoofdelement van den oorlog beschouwd wilden zien (2). Sully wantrouwde den Hertog, dien hij veil voor Spaansch of Fransch geld achtte, en onvatbaar om eene eerlijke en edelmoedige staatkunde te volgen. Hij was overtuigd dat Villeroy, Epernon, Jeannin en andere papisten in Frankrijk in 't geheim naar Spanje overhelden, en dat de geheele partij der Koningin het er op toelegde de aanzienlijke magt, waarover Hendrik thans beschikken kon, te verdeelen, ten einde hem in moeijelijkheden te wikkelen, en hem in het dilemma te brengen eener nederlaag of van een nadeeligen vrede (3). Een krachtige aanval op de Aartshertogen in de Spaansche Nederlanden en de Hertogdommen zou leiden tot de uitdrijving der Spanjaarden uit al de provincien, en de vestiging der Nederlandsche Republiek op een onwankelbaren grondslag. Ongetwijfeld zou daardoor de zaak der Hugenoten in Frankrijk en van het Protestantisme in Bohemen, Moravie en Oostenrijk versterkt worden. Daarom was het natuurlijk, dat de vurige hugenoot de plannen der Katholijken, met wie hij dagelijks zitting in den raad had, verdacht. Eens vroeg hij den Koning, in het bijzijn van Villeroy, kortaf, of Zijne Majesteit het met al die toebereidselen tot den oorlog ernstig meende.

(1) Aerssen aan Carew, 10 Maart 1610 (HS.)
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 9 Febr., 9 en 24 Maart 1610 (HS.)
(3) Ibid. 25 Dec. 1609, 31 Jan. en 7 Febr. 1610. Dez. aan Digart, 3 Febr. 1610 (HS.)

Hendrik werd toornig, en beklaagde zich dat iemand die hem tot in de diepte zijner ziel kende, aan hem twijfelde (1). Maar Sully kon niet gelooven, dat het in de Nederlanden en in Italie gelijktijdig tot een ernstigen oorlog komen zou.

Niet minder dan de Koning, verlangde hij naar de tegenwoordigheid van Oldenbarnevelt te Parijs, en hij verzocht den staatschen ambassadeur voortdurend om op diens komst aantedringen. „Gij weet," schreef Aerssen aan de Russy, den franschen Ambassadeur te 's Hage, „dat alleen de Advokaat volledige kennis bezit van het in- en uitwendige van ons gemeenebest" (2).

Sully kende zijn meester zoo goed als iemand, maar het viel moeijelijk Hendrik's cameleontische kleuren op dit tijdstip te bepalen. Den ambassadeur, die twijfel opperde omtrent 's Konings opregtheid, verzekerde de Hertog, dat Hendrik nu ernstig op de Spanjaarden gebeten was, ter zake van Condé. Zonder dat, zou Anhalt, of de „possederende" vorsten, of de zaak van Cleef, al even weinig in staat geweest zijn hem tot den oorlog te doen besluiten, als in vroeger tijd de zaak van de Nederlanden. Maar het magtsvertoon dat nu voorgenomen werd, zou de geheele Spaansche partij „eene neusbloeding bezorgen," en dus van goede uitwerking zijn voor den openbaren vrede. Daarom verlangde hij, hoewel hij zijn naam niet genoemd wilde hebben, dat Oldenbarnevelt zelf komen zou, met de ruimste volmagt, ten einde alle heen en weer schrijven te vermijden, en geene geheimen uitlekken zouden (3). De Koning was te ver gegaan om zich te kunnen terugtrekken, tenzij de koelheid der Staten hem daartoe aanleiding geven zou. De Advokaat moest komen, op alle vragen voorbereid, en weten te zeggen hoeveel de Staten aan geld en manschappen zouden bijdragen, en of zij met den Koning als eenigen bondgenoot den oorlog wilden aanvaarden. Hij moest met den toom over den hals komen. Hendrik vreesde slechts, dat de Staten hem in den steek zouden laten, anders was hij niet bang voor Rome. Sully drong er op aan, dat de Provincien nu met kracht tot den oorlog besluiten zouden, zonder zich door nevenbeschouwingen te laten afleiden. Zoodoende konden zij hun nationaal bestaan voor altijd bevestigen, maar lieten zij deze gelegenheid voorbij gaan, dan zou dit hun onder-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Maart 1610 (HS.)
(2) Aerssen aan Russy, 10 Maart 1610 (HS.)
(3) Dez. aan Oldenbarnevelt, 25 Dec. 1609 en 24 Jan. 1610 (HS.)

gang zijn, en de nakomelingschap zou hen teregt misprijzen (1). De Koning van Spanje was nu van troepen en middelen zoo geheel ontbloot, en zoo zeer in het naauw gebragt door de Moren, dat hij in de eerste tien maanden geen enkel man naar de Nederlanden kon zenden.

Inmiddels bewoog de Nuntius hemel en aarde, tierende en kuipende. Hij beschuldigde den Koning van de ketterij te beschermen, weerspannigheid en wanorde in de geheele Christenheid te bevorderen en daden te plegen tegen de Kerk en tegen zijn geweten. Een nieuwe legaat werd dagelijks verwacht met de handteekening des Pausen op een nieuw verbond, dat de Koning zou verzocht worden mede te onderteekenen, opdat hij niet verder zou gaan op een weg, waarvan, hoewel weinig met zekerheid bekend was, het ergste vermoed werd. De geestelijken te Parijs en in het geheele rijk hielden de heftigste predikatien tegen den Koning, tegen de regering en tegen de protestanten. Hendrik oordeelde dat zij oproerigheid zaaiden, en beval de Seneschals en andere beambten een einde aan die onstuimige redevoeringen te maken, de sprekers openlijk te berispen en hen te noodzaken zich bij hunne teksten te bepalen (2).

De toerustingen waren nu zoover gevorderd, dat niets meer noodig was dan, gelijk Aerssen zeide, „de honden lostemaken en te laten loopen.” Nieuw geligte soldaten stroomden aanhoudend naar de aangewezen plaatsen, zijnde de soldijen met den 15 Maart ingegaan, tegen 8 stuivers (3) per dag voor een gewoon infanterist en 10 voor een korporaal. Zij trokken bij kleine troepen van tien op, werden in de herbergen aan de wegen gehuisvest, en waren op straffe des doods verpligt alles te betalen wat zij verteerden (4).

Het werd moeijelijk langer op de komst der buitengewone ambassadeurs te wachten, toen ten laatste het berigt kwam dat zij op weg waren. Aerssen verkreeg voor hun gebruik het Hotel Gondy, waar te voren Don Pedro de Toledo gehuisvest was geweest, het prachtigste der bijzondere paleizen te Parijs, onlangs door de Koningin aangekocht. Het werd raadzaam geacht,

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 25 Dec. 1609 en 24 Jan. 1613 (HS.)
(2) Aerssen aan Digart, 11 Maart 1610. Aerssen aan Oldenbarnevelt, 22 Dec. 1609 en 24 Jan. 1610 (HS.)
(3) Dat is: fransche *Sous*.
(4) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 Maart 1610 (HS.)

dat dit gezantschap een even statelijk vertoon zou maken als dat van koninklijke of keizerlijke gezanten. Op Hendrik's last, en voor Zijner Majesteits rekening, liet hij de vertrekken met nieuwe meubels voorzien, daar de Baron de Gondy zijn huisraad sedert lang verbruikt had. Hij sloeg zes vaten wijn en evenveel vaten bier in, wijl de dranken in de herbergen, volgens den spaarzamen gezant, duur en slecht waren.

Hij kocht een rijtuig met fluweel bekleed voor de gezanten, en een met fijn laken voor de voornaamste personen van het gevolg; terwijl hij met zijn eigen rijtuig hen tot Amiens te gemoet zou rijden. Met minder konden zij het niet doen, zei hij, en de nieuwe rijtuigen zouden in Parijs wel van nut zijn. Hij had 500 kroonen voor de twee betaald, die na gemaakt gebruik weder met een gering verlies verkocht konden worden. Hij kocht verder vier appelgraauwe paarden, wat voldoende was, aangezien niemand met meer dan twee paarden in de stad reed; hij betaalde daarvoor 312 kroonen, een lage prijs voor een tijd waarin iedereen aan het koopen was. Hij nam knappe koetsiers in dienst tegen twee kroonen per maand, en trof, in een woord, alle schikkingen, die voor het gemak der ambassadeurs en de eer van den Staat gevorderd werden (1).

De Koning was hoe langer hoe ontevredener geworden over het uitblijven van het gezantschap, dat hij kortweg toeschreef aan de zucht der Staten, om zich van alle deelneming aan zijne groote plannen te verschoonen: maar hij zeide, „dat hij tot niets kon besluiten zonder Mijne Heeren de Staten, de eenige mogendheid met wie hij in vertrouwen kon overeenkomen, en die genoeg magt en ervaring bezat om die plannen tot uitvoering te helpen brengen. Zijn leger lag daar nutteloos, zoolang de gezanten wegbleven," en andermaal klaagde hij luide dat Oldenbarnevelt niet met hen komen zou. Hij was nu echter verheugd te hooren, dat hunne komst spoedig verwacht werd, en ging zelf naar het Hotel Gondy, om zich te overtuigen dat de toebereidselen strookten met de waardigheid en het gemak der gezanten (2).

Zijne ongerustheid had nieuw voedsel gevonden in de ernstige

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 24 en 30 Maart 1610. Aerssen aan van der Mijle, 26 Maart 1610. (HSS.)

(2) Dez. aan denz., 26 Maart 1610 (HS.). Zie verder het Rapport der buitengewone gezanten, in het aangehaald hs.

voorvallen te Utrecht, en in zijne bijzondere berigten uit de Nederlanden. De Russy gaf in zijne depêches wezenlijken twijfel te kennen aan de gezindheid der Staten om den Koning in een oorlog tegen Spanje bijtestaan, op grond dat zij vreesden voor de afkeuring van den Koning van Engeland, die reeds zooveel naijver aan den dag legde jegens de magt en grootheid der Republiek. Peckius beweerde dat de Aartshertogen van de Staten de verzekering ontvangen hadden, dat deze niets ondernemen zouden in strijd met het Bestand. De Prins van Anhalt, die als aanvoerder van het leger der Duitsche vorsten, met warmte het plan van een algemeenen oorlog voorstond, die het gevolg der Cleefsche expeditie zijn zou, kwam geregeld in tegenspraak met den Staatschen ambassadeur te Parijs, aangezien Aerssen volhield dat de Staten door de ondervinding van een drie-en-veertigjarigen oorlog geleerd hadden, niet te bouwen op Duitsche vorsten, tenzij na opzettelijke verbindtenissen. En wie waarborgde hun nu, daar zulke verbindtenissen niet bestonden, hulp van diezelfde zijde, ingeval zij door Spanje uit hoofde hunner medewerking in de Cleefsche zaak mogten aangevallen worden? Anhalt liet het niet ontbreken aan betuigingen van sympathie voor Hendrik's plannen tegen Spanje, maar zeide dat de Koning en de Staten een oorlog voor dertig of veertig jaren op het oog hadden, terwijl de vorsten wat zij doen wilden in één jaar volbrengen konden (1).

Grooter dwaling kon zeker niet begaan worden, indien men de hier geuite meening beschouwt in het licht der volgende gebeurtenissen. Villeroy trok van deze gesprekken partij, om den naijver tusschen de vorsten en de Staten aantewakkeren, tot bevordering zijner eigene bedoelingen, en terwijl hij voorgaf groot belang te stellen in het welslagen van 's Konings plannen.

Inmiddels had de Aartshertog Albert krachtig en duidelijk geantwoord op de bedreigingen des Konings en de roerende vermaningen van Villeroy aan Peckius om de Prinses terugtezenden. Daar haar verblijf in Brussel de hoofdoorzaak van den dreigenden oorlog zijn zou, ware het beter, zeide hij, eene echtscheiding te bewerken, of door middel van den Connétable de toestemming des Prinsen te verkrijgen tot den terugkeer van diens vrouw naar haren vader. De Aartshertog wilde zijn best doen, om

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 5 April 1610 (HS.)

een dezer plannen te bevorderen. „Maar," voegde hij er bij," indien men door snoeverijen en dreigementen ons denkt te dwingen tegen onze beloften, en daarmede tegen onzen goeden naam en onze eer te handelen, dan zullen wij bepaald niets doen. Mogt de Koning ter zake van dit misverstand tot den oorlog besluiten, dan zullen wij dien tegen hem aannemen. In dat geval, evenwel, zullen wij ons niet langer verpligt rekenen de Prinses in ons huis te houden (1), maar middelen beramen om haar, die van al de onheilen de oorzaak zijn zou, van ons te verwijderen (2).

De buitengewone gezanten, die wij te Atrecht verlieten, waren nu op fransch gebied aangekomen. Den 17 April bereikten zij Amiens, waar Aerssen hen, met zijne drie rijtuigen, reeds gedurende acht dagen afwachtte. Aan de poort der stad, vonden zij eene wacht opgesteld om hen met militaire eerbewijzen te ontvangen, en bood een officieel ambtenaar verontschuldigingen aan wegens de afwezigheid van den Gouverneur, die met het meerendeel der bezetting naar Champagne had moeten optrekken, waardoor 's Konings bevelen voor hunne plegtstatige ontvangst niet naar de letter konden opgevolgd worden. De geheele magistraat kwam intusschen in plegtgewaad, en voorafgegaan door dienaren, die zilveren staven droegen, de ambassadeurs welkom heeten. Een advokaat hield eene toespraak, uit naam der stedelijke overheid, zeggende dat haar door den Koning uitdrukkelijk gelast was hen als de vertegenwoordigers zijner beste vrienden te ontvangen en hun alle eer te bewijzen. Hij prees het wijze bestuur van Hunne Hoogmogende en de onversaagdheid der Republiek, die uit het gelukkig beleid van hun langdurigen en heftigen oorlog gebleken waren (3).

De gezanten antwoordden met complimenten, waarop de magistraat hun, overeenkomstig het gebruik, eenige fleschen hippocras aanbood.

Na de rijtuigen van den Prins van Oranje, waarmede zij tot dusver de reis gemaakt hadden, te hebben teruggezonden, trokken
18 April zij den volgenden dag op Parijs aan. Te St. Denis,
1610. waar zij des middags van den derden dag kwamen,

(1) Wij moeten hier van Motley's vertaling afwijken. In het oorspronkelijk luidt deze zinsnede als volgt: „ . . . En tel cas nous nous tiendrons aussi pour desobligez de tenir plus en nostre maison lad. Princesse" . . . . *Vert.*

(2) De Aartshertogen aan Peckius, 22 April 1610, bij Henrard.

(3) „Rapport ofte Verhael." Zie het aangehaalde HS.

werden zij ontvangen door de Bonoeil, den inleider der ambassadeurs, dien' de Koning daarheen had gezonden om hen te verwelkomen, en te verwittigen dat zij onder weg ontvangen
20 April 1610. zouden worden door den Hertog van Vendôme, den oudste van 's Konings gewettigde kinderen. Voor dat zij Parijs bereikten, kwam hun dan ook een schitterende optogt van bijna vijf honderd edellieden te paard te gemoet, met den Hertog aan het hoofd, en vergezeld door de Brissac en Boisdaulphin, maarschalken van Frankrijk. Deze drie stegen onmiddellijk van hunne paarden af, terwijl de ambassadeurs hunne rijtuigen verlieten. De Hertog heette hen daarop plegtig en hartelijk welkom, en zeide dat hij door den Koning, zijn vader, gezonden was om hen te ontvangen als de waardige gezanten van de beste en trouwste vrienden, die hij op aarde bezat (1).

De ambassadeurs betuigden hun dank voor de groote en buiten gewone eer, die hun werd bewezen, waarop zij uitgenoodigd werden in een koninklijk rijtuig plaats te nemen, dat voor dat doel hierheen gezonden was. Na vele pligtplegingen, werd die uitnoodiging aangenomen, en reden zij, met den Hertog van Vendôme, door Parijs naar den Faubourg St. Germain. Aan het Hotel Gondy gekomen, werden zij door den Hertog, in weerwil van alle tegenwerpingen, de trap op geleid naar hunne vertrekken. „Dit is eene ongewone eer," schreven de gezanten aan de Staten, „en die nooit te voren aan iemand bewezen is, zoodat ook onze benijders met wrok vervuld zijn." En Petrus Peckius was van dezelfde meening. Iedereen mort hier over de ontvangst der Staatsche gezanten, wijl zulk eene eer nog nooit aan eenig gezant, hetzij van Spanje, Engeland of een ander land bewezen is" (2).

Daar waren nog verscheidene staatslieden in leven, zoowel in Frankrijk als in de Republiek — de Koning en Villeroy, Oldenbarnevelt en Maurits — die zich herinnerden, hoe dat plegtige gezantschap dat zes en twintig jaren te voren, van den Haag naar Frankrijk was getogen om de souvereiniteit van wege de Staten aan Hendrik's voorganger aantebieden, op schandelijke wijze vier weken lang te Rouaan als gevangene behandeld en daarop naar de Nederlanden teruggezonden was, zonder

(1) „Rapport".
(2) Peckius aan Aartshertog Albert, 22 April 1610, bij HENRARD.

zelfs tot een gehoor bij den Koning te worden toegelaten. Minder dan een menschen leeftijd had volstaan, om dien in waarheid wonderbaarlijken ommekeer in de lotgevallen der Nederlandsche Republiek te bewerken (1).

De President Jeannin kwam hen den volgenden dag bezoeken, en hun zijne diensten aanbieden, en evenzoo de ambassadeur van Venetie en de zaakgelastigde van Engeland.

Den 22e kwamen de koninklijke rijtuigen hen van het hôtel
22 April Gondy afhalen, voor hunne eerste audientie op het
1610. Louvre. Daar werden zij aan de deur ontvangen door eene eerewacht, met slaande trom en het geweer presenterende, en het geleide naar een vertrek in het paleis had met de meeste plegtigheid plaats. Daarop werden zij aangediend bij den Koning, die zich in eene der galerijen bevond, omringd door een staf van Prinsen en hooge hofbeambten. Zoodra de Nederlandsche heeren naderden, verwijderden deze zich, en lieten den Koning alleen. De gezanten maakten hun compliment, en Hendrik begroette hen eerbiedig en hartelijk. Nadat hij hen verzocht had hunne hoeden weder optezetten, hoorde hij met aandacht hunne toespraak aan.

De inhoud hunner woorden kwam overeen met die, welke bijna gelijktijdig door de buitengewone gezanten der Staten te Londen gesproken werden. Beide toespraken, zoo als zij later op schrift gebragt werden, droegen den onmiskenbaren stempel derzelfde hand, die de geheele staatkundige machine leidde. Op sommige plaatsen was de zinbouw dezelfde, en werkelijk had de Advokaat de voorschriften voor de beide gezantschappen op denzelfden dag opgemaakt en geteekend.

De afgevaardigden erkenden in de warmste bewoordingen de voorbeeldelooze genegenheid, die Hendrik aanhoudend aan de Nederlanden betoond had, gedurende den geheelen loop van hun oorlog. Zij konden geene woorden genoeg vinden om hunne dankbaarheid daarvoor en voor de hulp hun in de onderhandelingen voor het bestand bewezen, naar behooren uittedrukken. Zij verontschuldigden de vertraging hunner zending, eensdeels door het uitstel geleden in de ontvangst der Spaansche bekrachtigingen, ten andere door de inbreuken door de Aartshertogen op sommige artikelen van het bestand gepleegd, maar voornamelijk

(1) Zie Gesch. d. Vereenigde Nederl., I., Hoofdst. 2.

door de groote onheilen welke de overstroomingen in hun land veroorzaakt hadden, en de onlusten in de stad Utrecht, die nu zoo behoedzaam en gelukkig gedempt waren (1).

Het hoofddoel hunner zending was hun eerbiedigen dank te betuigen, en de verzekering te geven, dat nooit eenige staat ontvangen weldaden dieper in het geheugen gegrift had, dan de Republiek die van Zijne Majt., of beter gezind kon zijn om de persoon, de kroon en de familie des Konings tegen een iegelijk te verdedigen. Zij gaven hunne vreugde te kennen over de wijsheid en den moed, waarmede de Koning de bescherming der regten van Brandenburg en Neuburg op de Gülick-Cleefsche landen op zich had genomen, waardoor een einde werd gemaakt aan de aanmatiging van hen, die de wet wilden stellen aan de geheele wereld. Zij zegden de medewerking der Staten in deze belangrijke onderneming van hun bondgenoot toe, in weerwil der groote verliezen in den laatsten oorlog geleden, en der vermindering van inkomsten ten gevolge van de overstroomingen; zij zouden nimmer eene overweldiging zoo onregtvaardig als die door den Keizer beoogd werd dulden, noch nalaten Zijne Majt. in zijne edelmoedige plannen te ondersteunen. Zij hadden ook in last te vernemen, of Zijne Majt. de sluiting van een naauw verbond tot wederkeerige hulpverleening tusschen Frankrijk, Engeland, de Vereenigde Provincien en de Duitsche vorsten goed zou keuren.

De Koning, die met gespannen aandacht toegehoord had, bedankte de gezanten met ernst en hartelijkheid voor hunne betuigingen van genegenheid jegens hem. Hij verzocht hen te gedenken dat hij hun steeds een goed vriend geweest was, en dat hij hen nooit verlaten zou; dat hij de Spanjaarden altoos gehaat had, en altoos haten zou; en dat de zaken van Gülick niet slechts voor het tegenwoordige, maar ook voor de toekomst moesten geregeld worden. Hij verzocht hun hunne voorstellen op schrift te stellen, en in overleg te treden met de leden van zijn raad, opdat de zaken open en zonder terughouding konden behandeld worden. Hij wilde met de Nederlanders altijd omgaan als met zijn eigen volk, geen achterdeur openhouden, en alle zaken uitstorten als in den schoot zijner beste en trouwste vrienden (2).

(1) „Rapport” enz. (HS.)
(2) „Rapport” enz. (HS.)

Na dit gehoor, volgden de bijeenkomsten tusschen de ambassadeurs en Villeroy, Sully, Jeannin, den Kanselier en Puysieux elkander dagelijks op.

Na kennis te hebben genomen van de schriftelijke verklaring der gezanten, die eene omschrijving was van Oldenbarnevelt's instructien, en onder andere een eerbiedig vertoog tegen de ontworpen Fransche Oost-Indische Compagnie bevatte, als zullende slechts de Spanjaarden bevoordeelen en de Staten groot nadeel toebrengen, beklaagde 's Konings raad zich, dat dat stuk in te algemeene bewoordingen vervat was en niets dan complimenten inhield. De ambassadeurs, daarentegen, over elk punt en elk artikel uitwijdende, beweerden dat hunne instructies veel meer dan bloote betuigingen inhielden. De ministers verlangden te weten, wat de Staten bereid waren metderdaad te doen in de zaak van Cleef, die zij met zooveel warmte aanbevolen hadden. Zij vroegen of het staatsche leger, tot bescherming der vorsten, naar Dusseldorf zou optrekken zoodra de Koning zich te Mezières in beweging stelde, en deden onderzoek naar den krijgsvoorraad, dien zij uit de magazijnen der Staten zouden kunnen betrekken.

De gezanten zeiden dat zij geene bepaalde voorschriften omtrent die punten hadden, en dus geen afdoend antwoord daarop geven konden. Meer dan ooit, miste Hendrik nu den groote Advokaat; had hij kunnen komen, met den toom om den hals, gelijk Hendrik zoo dikwijls verlangd had, dan waren de zaken spoedig afgedaan. De alleenheerschende Koning kon maar niet begrijpen, dat Oldenbarnevelt niet was de onbeperkte gebieder over de Vereenigde Provincien, maar slechts de zegelbewaarder van eene der zeven, en Hollands afgevaardigde ter Staten-Generaal. Zijn gezag, hoe uitgestrekt ook, was dit alleen wijl het zijdelings werkte en zoo zorgvuldig verborgen bleef.

Villeroy en Sully stelden daarop voor, dat de Béthune, een verwandte van den grooten financier, onverwijld naar den Haag zou gezonden worden, om met Prins Maurits en Oldenbarnevelt in 't bijzonder de krijgskundige vraagstukken van den aanstaanden veldtogt te bespreken. Er werd overeengekomen, dat de gezanten hun vertrek zouden uitstellen tot op de terugkomst van Béthune.

Inmiddels had de Koning met den Nuntius de hevigste woordenwisselingen. Ubaldini verweet hem, dat hij alle vermaningen

van Zijne Heiligheid in den wind sloeg, en op het punt stond om de Christenheid in ellende en oorlog te dompelen om der wille van de Prinses van Condé. Hij bragt hem onder het oog, dat hij zich niet alleen den Koning van Spanje en de Aartshertogen aldus tot doodelijke vijanden maakte, maar dat ook de Staten Generaal en de Koning van Engeland zulke wanhopige plannen niet zouden begunstigen. De Koning gaf ten antwoord, dat hij op zijne eigene krachten vertrouwde, niet op die zijner naburen, en mogten de Hollanders zich niet voor hem verklaren, dan zou hij niettemin zijne plannen ten uitvoer brengen. Op den 15 Mei zou hij zich zelf aan het hoofd stellen van zijn leger, al moest daarvoor de krooning der Koningin tot October worden uitgesteld, en hij kon den Koning van Spanje of de Aartshertogen niet als zijne vrienden beschouwen, zoolang zij hem geene bewijzen van vriendschap gegeven hadden. Op de vraag van den Nuntius welke bewijzen hij verlangde, antwoordde hij onbewimpeld dat de Prinses aan den Connétable, haar vader, moest teruggegeven worden; in welk geval de zaak van Gülick in der minne zou kunnen geschikt worden, en mogt de oorlog daar voortgang hebben, dan zou hij er niet meer dan 4000 man heen zenden (1).

Zoo zou deze wonderbare vorst, in weerwil zijner magtige toebereidselen, zijner dringende aanzoeken om de komst van Oldenbarnevelt en zijner met dien staatsman, Aerssen en Sully overlegde plannen, bereid zijn het zwaard weder optesteken, zijne vrienden te verlaten, en zijne vijanden, den Aartshertog allereerst te omhelzen, in plaats van de volgende week Brussel te gaan beschieten, gelijk hij gedreigd had, wanneer slechts de schoone Margaretha, door tusschenkomst van haar waardigen vader, in zijne armen zou gevoerd worden. Hij gaf nog aan den Nuntius de hoop te kennen, dat de Aartshertog oogluikend hare ontvoering zou toelaten, waartoe hij de noodige schikkingen door de Préaux te Brussel deed maken. Maar Ubaldini, die wel wist dat de Aartshertog daar niet in treden zou, gevoelde dat de oorlog onvermijdelijk was.

Terzelfder tijd had pater Cotton, die al te geneigd was de geheimen van de biecht te verraden, als er wat te verdienen viel, een langdurig onderhoud met den ambassadeur der Aarts-

(1) Peckius aan den Aartshertog Albert, 28 April 1610, bij Henrard.

hertogen. De heilige man zeide dat de Koning hem bekend had, den oorlog alleen te voeren ten einde de Prinses naar Frankrijk terug te krijgen, zoodat, nu daaromtrent geen twijfel meer bestaan kon, de biechtvader Peckius smeekte, onverwijld op middelen bedacht te zijn om Z. H. den Aartshertog overtehalen tot den geheimen terugkeer der Prinses naar haar land, ten einde grooter kwaad te voorkomen. De Jezuit had andere begrippen van eer en pligt dan de Aartshertog. Hij voegde er bij, dat de Koning met Paschen zoozeer op zijn zieleheil was bedacht geweest, dat hij ligtelijk zijne genegenheid voor de Prinses kon hebben vergeten, indien zij die niet door hare brieven, waarin zij hem „mijn hart", „mijn ridder" noemde en andere verliefde benamingen gaf, had aangevuurd. Pater Cotton stelde een geschrift op, dat hij Peckius in 't geheim ter hand stelde, ten betooge dat de Aartshertog het met zijn eer en geweten kon overeenbrengen, die ontvoering toetelaten. Maar hij smeekte den ambassadeur, dat om Gods wil Zijne Hoogheid dit nooit aan iemand zou meedeelen (1).

Terwijl Hendrik dus raad belegde met zijne getrouwsten en met de diepzinnigste staatslieden van Europa, omtrent het aanvangen binnen veertien dagen van een grooten algemeenen oorlog, overlegde hij in 't geheim met zijn biechtvader om te verkrijgen wat hij bekende het eenige doel van dien oorlog te zijn, door het middel van Jezuiten-lijm te beproeven bij den voornaamste zijner vijanden. In waarheid, het wantrouwen van Oldenbarnevelt en diens medestanders was geregtvaardigd. Een stap vooruit te doen bij hun magtigen, maar veranderlijken bondgenoot, zou een stap naar den afgrond kunnen zijn.

1 Mei 1610. Op den 1 Mei bragt Sully een langdurig bezoek bij de gezanten. Hij drong er ernstig op aan, dat zij van de omstandigheden zooveel mogelijk partij zouden trekken. Daar waren er genoeg, zeide hij, die volgaarne den Koning eene andere rigting zouden zien nemen, want menig invloedrijk persoon in zijne omgeving was geheel Spaanschgezind. Het had den Koning leed gedaan, van den Prins van Anhalt, hoewel

(1) Peckius aan den Aartshertog Albert, 28 April 1610, bij Henrard.
De kanselier Sillery verzocht ook Peckius, zijn meester te bewegen, de koopwaar overtegeven, die hij in zijne bewaring had, en aldus den fakkel uittedooven, die op het punt stond geheel de Christenheid te doen ontvlammen. Degeen die den Aartshertog daartoe kon overhalen, zou het heilzaamste werk doen, dat sedert honderd jaren verrigt was. (Peckius aan Albert, 30 April 1610).

slechts in algemeene termen, te moeten hooren, dat hij op zijne jongste reis door de Nederlanden eenige verandering van gezindheid, eenige verkoeling bij Hunne Hoogmogenden had waargenomen. De Hertog raadde hen aan oplettend te werk te gaan, en niet te vergeten dat deze aangelegenheden hun nader aangingen dan iemand anders; zij moesten wel overtuigd zijn, dat indien zij de zaak niet met warmte aanvatten, de Franschen zich evenmin bloot geven zouden. Sully sprak met ernst en gevoel; het was duidelijk dat hij zoowel als zijn meester teleurgesteld was, door den behoedzamen en beperkenden inhoud der voorschriften, die aan de gezanten waren medegegeven (1).

De meening was inderdaad algemeen verspreid, en werd tot zekere hoogte door Aerssen en zelfs door Sully gedeeld, dat de krijgstoerustingen des Konings eigenlijk slechts eene vertooning waren, en dat indien de Prins en met hem de Prinses van Condé naar Frankrijk terugkeerden, de geheele oorlogswolk in rook vervliegen zou. Er werd zelfs beweerd, dat Hendrik een geheim verbond met den vijand zou gesloten hebben, krachtens hetwelk hij, hoewel oogenschijnlijk gereed het Huis van Oostenrijk met overmagt aantevallen, het in werkelijkheid de hand zou reiken, onder voorwaarde van de hertogdommen in geschil bij zijn eigen rijk te mogen inlijven en den Prins en de Prinses van Condé van Spanje terugtekrijgen. Hij werd aldus verdacht van zijne vrienden en bondgenooten te verraden, op eerlooze wijze en om de laagste beweegredenen. De verspreiding dier schandelijke geruchten voorkwam zeker voor eene wijle, dat de vijand de noodige maatregelen nam tegen den inval, die hem bedreigde, maar zij deden ook zijne vrienden argwaan opvatten, terwijl de Koning zelf er over verwoed en in het hart door getroffen werd (2).

Den Nuntius vroeg hij eens, hoe men in Rome en Italie dacht over de mogelijkheid van den oorlog. Ubaldini antwoordde dat de best ingelichten meenden, dat de Prinses van Condé het voornaamste voorwerp der vijandelijkheden zou zijn; men dacht dat hij haar terug verlangde te hebben. „Ik verlang haar terug te hebben", riep Hendrik, een duren eed zwerende en schuimbekkende van woede uit, „en ik zal haar terughebben. Dat zal niemand beletten, zelfs niet Gods stedehouder

(1) „Rapport" enz. (HS.)
(2) Mém. de Sully, VII, liv. XXVII, 399.

op aarde" (1). Maar de betichting van verraad te plegen drukte hem neer, en verbitterde hem elk uur.

De gezanten gaven aan Sully te kennen, dat zij niets wisten van eenige verandering of verkoeling hunner lastgevers, waarvan Anhalt gesproken had, en de Hertog nam zijn afscheid (2). Men zal zich herinneren dat Villeroy getracht had oneenigheid tusschen Anhalt en de Staten te verwekken, door misbruik te maken van particuliere gesprekken tusschen dien Prins en den Nederlandschen ambassadeur.

Zoodra Sully vertrokken was, begaf van der Myle zich naar Villeroy, om uit zijn naam en dien zijner ambtgenooten om een afscheidsgehoor te verzoeken, aangezien het doel hunner zending vervuld was. Maar de Secretaris van staat drong er, evenals Sully, bij hen op aan, dat zij van de bestaande gelegenheid meer gebruik moesten maken. De zaak van Cleef ging, zeide hij, den Koning slechts weinig aan, maar Zijne Majt. had die hoofdzakelijk ter harte genomen ten behoeve der Staten en voor hunne zekerheid. Zij waren derhalve verpligt hunne beste krachten aantewenden, al was het ook dat er niet meer van hen verlangd werd, dan zij bij magte waren natekomen. Van der Myle gaf de verzekering, dat Hunne Hoogmogende niets zouden verzuimen, om den Koning getrouw en overeenkomstig hunne belofte bijtestaan.

5 Mei 1610. Den 5 Mei bragt Villeroy den ambassadeurs een brief van den Koning aan de Staten-Generaal, met een antwoord op schrift op de mondelinge verklaringen door de gezanten aan Zijne Majt. gedaan. De brief des Konings hield eene beleefde erkenning in der dankbaarheidsbetuigingen van „zijne waarde en goede vrienden en bondgenooten," en eene warme goedkeuring van hun wijs besluit om de zaak van Brandenburg en Neuburg te ondersteunen. Voor de bijzonderheden gedroeg hij zich aan de vertrouwelijke gesprekken, door hem met de gezanten gehouden. Daaruit zou blijken, van hoe groot gewigt hij achtte, dat deze zaak nu geregeld wierd op zoodanige wijze, dat er geene tweede poging vereischt zou worden, als de omstandigheden welligt minder gunstig zouden zijn, en dat hij zijn eigen leven wilde in de waagschaal stellen, aan het hoofd van zijn leger, om dat doel te bereiken. Hij betuigde den ambassadeurs zijne hooge te-

(1) Mém. de Sully, ubi sup.
(2) „Rapport" enz. (HS.)

vredenheid over hunne verzekeringen van dankbaarheid en genegenheid, en prees zeer het besluit der Staten om den Keurvorst en den Paltzgraaf in de zaak der hertogdommen bijtestaan. Hij beschouwde dit als een bewijs van hun goed oordeel en wijsheid, en van de overtuiging dat zij meer dan eenige andere staat belang hadden bij het verleenen van dien bijstand, zoowel wegens de zekerheid, die de nabuurschap van goedgezinde vorsten geven zou, als uithoofde van het gevaar dat welligt anderen zich in die landen nestelen zouden. De Koning verzocht daarom, dat de Staten zoo spoedig mogelijk de troepen in beweging zouden stellen, die zij naar aanleiding van Béthune's zending hadden aangeboden. De Koning zou van zijn kant hetzelfde doen, met de meeste zorg en spoed, opdat Mijneheeren de Staten geen tegenspoed zouden ondervinden op plaatsen, die voor hen van zoo groot belang waren. Hij verzocht hun ook wel in aanmerking te nemen, dat niet slechts eene eerste poging gevorderd werd om de vorsten in het bezit der Hertogdommen te stellen, maar het evenzeer noodig was te voorzien in den duurzamen uitslag der onderneming, en te waken tegen elken toeleg die te eeniger tijd beproefd mogt worden om die vorsten weder uittedrijven. Anders zouden al hunne pogingen te vergeefs zijn. Daarom stemde Zijne Majt. toe in het nieuwe verbond, dat de Staten voorstelden aantegaan, met de vorsten en rijken, in de memorie der ambassadeurs opgenoemd, tot wederkeerig hulpbetoon tegen alle onregtvaardige kuiperijen, aanslagen en overweldigingen.

Aangezien de Koning niet naauwkeurig ingelicht was omtrent de inbreuken door de Aartshertogen op het Bestand gepleegd, verlangde hij die aangelegenheid voor 't oogenblik niet te bespreken, hoewel hij zich steeds verpligt achtte tot al hetgeen van hem als een der garanten van dat verdrag kon gevorderd worden.

Wat het vertoog der ambassadeurs nopens den Indischen handel aanging, verklaarde Zijne Majt. geene bedoeling te hebben om den Staten afbreuk te doen, door aan zijne onderdanen de vergunning tot het op rigten eener Compagnie voor dien handel in zijn rijk te geven. Hij had tot nu toe elk besluit in die zaak uitgesteld, alleen uit eerbied voor de Staten, maar hij kon niet weigeren aan de regtmatige vorderingen zijner onderdanen toetegeven, wanneer deze daarop met even veel klem bleven staan, als tot dusver het geval was. Het regt en de

vrijheid, waarop zij aanspraak maakten, waren aan allen gemeen, zei de Koning, en hij was toch verpligt voor de belangen zijner eigene onderdanen even veel zorg te dragen, als voor die zijner vrienden en bondgenooten (1).

Daar was een groot verschil in toon en uitdrukkingen, jegens de Republiek gebezigd door ieder harer groote en goede vrienden en bondgenooten, de Koningen van Frankrijk en Groot Brittannië. Het was natuurlijk dat Hendrik, in de hoop dat de Staten aan zijne zijde zouden staan bij zijn algemeenen aanval op het Huis van Oostenrijk, hen in zijne vaste overtuiging wilde doen deelen, dat niemand meer dan de Republiek er belang bij had, dat geen Spaansch en Katholijk vorst zich in de hertogdommen nestelde. Maar, terwijl hij hen daardoor als verpligten wilde tot het volvoeren der eerste onderneming, nam hij tevens met hartelijkheid en bijna met dankbaarheid het voorstel aan tot een naauw verbond der Republiek met hem en met de protestantsche vorsten, hetwelk Jacobus zoo hoogmoedig verworpen had. Grooter beleediging kon haar bezwaarlijk worden toegevoegd, dan de Koning van Engeland deed, toen hij op dat gewigtig oogenblik zijne ongerijmde aanspraak op souvereine regten over de Nederlanden te berde bragt. Hij wilde met hen geen verdrag aangaan, zeide hij; maar mogt hij het van belang achten met zijn koninklijken broeder van Frankrijk te onderhandelen, dan zou hij hun waarschijnlijk de deur niet voor 't aangezigt sluiten.

Ook Hendrik's antwoord op de vertoogen der ambassadeurs ten aanzien van den Indischen handel was even gematigd, als dat van Jacobus omtrent de haringvisscherij hooghartig en beslissend was. Het is intusschen vermakelijk te zien, hoe de Hollanders met edele verontwaardiging volhielden dat de zee even vrij was als de lucht, wanneer het gold sardijnen te vangen op de Schotsche kust, terwijl zij op hetzelfde oogenblik hunne beste bondgenooten en de geheele wereld uitsloten van hun Oost-Indisch monopolie. Maar Isaäc le Maire en Jacobus le Roy hadden geenszins om niet zoolang ten huize van Zamet in Parijs verkeerd, noch had Aerssen, gelijk hij zelf onderstelde, „der Fransche Oost-Indische Compagnie den nek gebroken." Zekere Hollandsche vrijbuiter, Simon Danzer genaamd, geboortig

(1) Brief des Konings van 5 Mei 1610, in het „Rapport" enz. (HS.)

van Dordrecht, die achtereenvolgens in dienst van Spanje, Frankrijk en de Staten geweest was, maar overal geplunderd had, oefende op dit oogenblik welligt grooter invloed op den Oost-Indischen handel uit, dan eenig vorst of gemeenebest.

Die geduchte zeeschuimer had nu vier snelzeilende en goed gewapende schepen in de vaart, waarmede hij van Protestanten en Katholijken, Turken en Christenen gelijkelijk tol hief, met groote onpartijdigheid. De Koning van Spanje had hem brieven van amnestie en vrijgeleide gezonden, met ruime geldelijke aanbiedingen om in zijne dienst te treden. De Koning van Frankrijk had zijn koninklijken broeder en vijand overboden, en Danzer aangezocht om de zeeën schoon te vegen onder de witte vlag.

De Staatsche gezant gaf zijnen meesters in bedenking, of het dien magtigen en ervaren vrijbuiter wel vrij stond de Spanjaarden of Franschen te dienen, en of er geen middel bedacht kon worden om hem op een anderen weg te brengen. „Hij is nu met zijne fraaije schepen te Marseille," schreef Aerssen. „Hij wordt sterk aangezocht door de Spanjaarden, en door de directeuren der nieuwe Fransche Oost-Indische Compagnie, particulieren die oorlogschepen uitrusten. Wordt hij niet bevredigd door 's Konings aanbiedingen, dan zal hij waarschijnlijk met den Koning van Spanje sluiten, die hem 1000 kroonen per maand aanbiedt. Geldgierigheid kwelt hem, maar hij is noch spaanschgezind noch papist, en ik vrees dat hij met zijne schepen in dienst der Oost-Indische Compagnie zal gaan, en zoo terugkeeren tot de vrijbuiterij, waarvan al het kwaad op onze hoofden zal neerkomen. Indien de Staten mij brieven van kwijtschelding voor hem zenden wilden, in navolging van den Koning van Frankrijk, onder voorwaarde dat hij naar Zeeland terugkeere en de zee geheel vaarwel zegge, dan zou er wel iets aan te doen zijn. Anders steekt hij te Marseille weer in zee, en zal hij ons meer kwaad berokkenen dan ooit. Le Maire doet zooveel kwaad als hij kan, en men beraadslaagt hier dagelijks met hem (1).

Zoo zette de vlugge Simon Danzer zijn zeeschuimers-beroep voort van Marseille tot de Molukken, van Java tot Mexico, en ontglipte hij zoowel aan Filips en Hendrik, als aan Oldenbarnevelt. Van een losbandig maar dapper scheepskapitein, die

(1) „Rapport," enz. (HS.) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 6 Sept., 2 Nov. en 2 Dec. 1609 (HSS.)

hij in dienst der Staten geweest was, was hij nu een zeeroover van beroep geworden, en had hij zijn hoofdkwartier opgeslagen te Algiers. Zijn Engelsche deelgenoot Warde koos zijn verblijf hoofdzakelijk te Tunis, en beide werkten in 't geheim zamen met de Turksche Pachas. Met hunne aanzienlijke vloot, waarvan een schip alleen zestig kanonnen voerde, waren zij de schrik der Middellandsche Zee, persten zij schattingen af van den handel van alle natien, en verkochten zij licenten aan de voornaamste regeringen van Europa. Toen hij door den opgezamelden buit rijk was geworden, was Simon niet ongenegen eene eerzame loopbaan te kiezen, waartoe hem de weg altoos open stond, aangezien Frankrijk, Engeland, Spanje en de Vereenigde Provinciën om strijd trachtten hem door hooge aanbiedingen van rang en soldij aan hunne nationale marine te verbinden. Hij kon echter zijn plan om op zijne lauweren te gaan rusten niet volvoeren, daar hij te Parijs vermoord werd door iemand dien hij vroeger afgezet en te gronde gerigt had (1).

Toen Villeroy zelf de brieven des Konings aan de ambassadeurs overhandigde, werd hem door dezen gevraagd, wanneer en waar Zijne Majt. het nader verbond zou willen tot stand brengen. De Secretaris van staat — die in zijn hart alles behalve gestemd was voor die naauwe verbindtenis met eene republiek, die hij haatte, en met ketters die hij op den brandstapel wenschte — antwoordde kortweg, dat de Koning ten allen tijde gereed was, indien zij van de noodige volmagten voorzien waren. Vertrekkende, zeide hij dat de Staten het oog op alles moesten houden, omdat gelegenheden als deze nooit terugkwamen; en eindelijk, dat Zijne Majt. de gezanten den volgenden dag ten afscheidsgehoor ontvangen zou (2).

Den volgenden morgen haalden de maarschalk de Boisdaulphin en de Bonoeil met koninklijke rijtuigen de ambassadeurs aan het Hôtel Gondy af, en geleidden hen naar het Louvre. Op hun weg ontmoetten zij de Béthune, die uit 's Hage teruggekeerd was met brieven voor den Koning en voor hen zelve. In de wachtkamer hadden de gezanten gelegenheid hunne brieven te lezen, daar Zijne Majt. deed zeggen dat hij hen wel met ongeduld verwachtte, maar wenschte dat zij die voor de audientie

(1) MEETEREN, XXXIe boek, f°. 673, XXXIIe boek, f°. 584, 639. Wagenaar X, 51.
(2) „Rapport” enz. (HS.)

lezen zouden. Zij vonden den Koning niet goed gestemd. Hij toonde zich wel tamelijk tevreden over den algemeenen inhoud der brieven, die de Béthune overgebragt had, maar beklaagde zich ernstig over het verlangen der Staten, dat gedurende den aanstaande veldtogt de kosten van onderhoud der 4000 Franschen in Staatsche dienst door de koninklijke schatkist zouden gedragen worden. Hij verklaarde dat dit voorstel eene „kleine betuiging van ondankbaarheid" was, dat Mijneheeren de Staten „kleine gierigaards" waren, en dat zulk eene handelwijze „een streek van zuinigheid" was, dien hij van hen niet verwacht had (1).

Ten aanzien van Engeland bestond er een groot verschil, zeide hij. De Engelschen namen, wat hij gaf. Hij deed veel voor zijne vrienden, zeide hij, en was altoos bereid dubbel weer te geven wat zij voor hem deden. Indien de Staten, evenwel, bij hun verlangen volhardden, dan zou hij zijne troepen weder terugroepen. Al voortgaande werd de Koning hoe langer hoe meer opgewonden, en legde hij eene bepaalde ontevredenheid in zijne woorden en gebaren aan den dag. Dit was niet te verwonderen, want wij zagen hoe dringend hij verlangd had dat de Advokaat in persoon, „met den toom over den hals," komen zoude, en nu had deze zijn schoonzoon en twee anderen gezonden, die door beperkte voorschriften gebonden waren. En bovenal, terwijl hij een algemeenen oorlog voorhad, en daarbij rekende op den ruimsten onderstand van de Staten, ziet, daar begonnen deze te kibbelen over de betaling van twee regimenten, die met der daad tot hun eigen leger behoorden.

Er waren intusschen redenen voor die behoedzaamheid, behalve de ongegronde hoewel niet geheel hersenschimmige vermoedens omtrent 's Konings goede trouw, waarop wij reeds zinspeelden. Het moet niet vergeten worden dat, al had Hendrik in 't breede zijne geheime plannen met den ambassadeur der Staten besproken, met last den Advokaat er van te onderrigten en diens medewerking interoepen, geen woord daarvan officieel aan de Staten-Generaal was voorgedragen, evenmin als aan het buitengewone gezantschap, waarmede hij thans onderhandelde. Er bestond geen aanvallend of verwerend verbond tusschen het Koningrijk en de Republiek, noch tusschen de Republiek en eenige

(1) Ibid. — — „petit témoignage d'ingratitude" — „petits avaricieux" — „petit avarice."

andere mogendheid. Het ware daarom op dit tijdstip voor den eersten minister der Staten eene schuldige overijling geweest, hen schriftelijk tot medewerking te verbinden in een algemeenen aanval tegen het Huis van Oostenrijk, waarvan het dadelijke gevolg zou geweest zijn de verbreking van het bestand en de hernieuwing der zoo kort te voren beeindigde vijandelijkheden met de Aartshertogen (1). Dat dit in de naaste toekomst wel te voorzien was, was zoo duidelijk als dat op den dag de nacht volgt, maar voor de Staten had het uur nog niet geslagen om den handschoen toetewerpen.

Nog geene twee maanden geleden had de Koning, bij het verdrag van Hall met de Duitsche vorsten, zoowel de Staten-Generaal als den Koning van Groot-Brittannie van de gemaakte schikkingen uitgesloten, en daarom namen de Staten thans wel in beraad, of zij zouden toestaan dat de hulp, die zij aan die vorsten zouden verleenen, vermengd wierd met het fransche contingent (2). De gelegenheid om als eene souvereine mogendheid met de vorsten te onderhandelen was voor de Staten uitlokkend, maar het scheen hun onredelijk toe, dat Frankrijk van hen in dezen oorlog partij zou trekken zonder verdrag, en voordeel trekken zou van het bondgenootschap, terwijl de kosten aan hen verbleven. Hendrik, aan den anderen kant, vergat, nu hem dit gelegen kwam, alles wat betrof de Prinses van Condé, zijn haat tegen Spanje en zijne plannen ten aanzien van Oostenrijk, om het te doen voorkomen alsof de oorlog alleen uit genegenheid voor de Staten-Generaal en om hen tegen alle gevaren te verzekeren gevoerd zou worden.

De ambassadeurs beantwoordden 's Konings verwijten met diepen eerbied, en trachtten hem tot bedaren te brengen. Zij hadden bijzondere brieven over deze onderwerpen aan hunne regering geschreven, zeiden zij, waarin al de gerezen bezwaren uiteengezet waren, maar hadden Zijne Majt. niet met voorbarige

(1) Dat de Nederlandsche gezant te Parijs dit ook zoo begreep, bleek overtuigend uit zijn brief van 2 April 1610 aan Oldenbarnevelt (*R. A*).

„Il se dispute" — schreef hij — „par où l'on doit commencer la guerre...... Quant à moy, je persiste au dessein de Clève, soutenant que les autres entreprises seraient plus aisées si on les veut poursuivre après le succès de ceste petite guerre. Je n'ose point parler autrement, car je ne say pas sy nostre public trouvera asses de cause ou aura asses de volonté de rompre sa nouvelle trefve, estant le plus foible, le plus proche du péril, et n'ayant faict nulle ligue pour cest effect avec ses voisins." .... *Vert.*

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 22 Febr. 1610 (HS.)

besprekingen daarover willen lastig vallen. Zij twijfelden geenszins of Hunne Hoog Mogende zouden deze groote zaak zóodanig leiden, dat de Koning geene reden van klagen hebben zou.

Daarop begon Hendrik te spreken over de berigten door Béthune uit den Haag medegebragt, meer bijzonder over het zenden van staatsche troepen naar Düsseldorf en de voorziening in het onderhoud van het fransche leger. Hij geloofde niet, zeide hij, dat de Aartshertogen hem den doortogt voor zijne troepen over hun gebied weigeren zouden, inzoover het leger der Staten hen tegemoet zou trekken. In geval van tegenstand, evenwel, was hij vast besloten zijn slag te slaan, en dan zou hij van zich doen spreken. Zijn kwartiermeester-generaal, wien hij een onderzoek naar de doortetrekken passen had opgedragen, had berigt dat het onmogelijk zijn zou den voortgang van Zijne Majt. te stuiten; hij was ook onderrigt dat de markies Spinola, indien hij de bezettingen in de steden hield, niet meer dan 8000 man in het veld brengen kon. De hertog van Bouillon was evenwel van oordeel, dat zijne verbindingslijnen wel vatbaar waren om afgesneden te worden, en dat Spinola met dat doel over ongeveer 16 000 man voetvolk en 4000 paarden kon beschikken (1). Indien de doortogt door de Aartshertogen werd toegestaan, wilde de Koning magazijnen voor zijne troepen oprigten, langs den geheelen weg dien zij door de Spaansche Nederlanden en aangrenzende streken nemen zouden, en zich overal vestigen en versterken tot bescherming van zijn krijgsvoorraad en dekking van een mogelijken terugtogt. Hij was nog niet met zich zelven eens, zeide hij, of hij den doortogt dadelijk aanvragen, dan wel wachten zou totdat hij zich met zijn leger in beweging had gesteld. Hij helde er toe over het verzoek onmiddelijk te doen, om tijd te winnen, en in de overtuiging dat hij geen antwoord, hetzij toestemmend of afwijzend, ontvangen zou.

Al die bijzonderheden daarlatende, kwam de Koning er rond voor uit, dat de Cleefsche zaak eene veel wijdere strekking had, dan men algemeen geloofde. Daarom moesten de Staten wel overleggen wat er te doen stond om het geheele werk te voltrekken, zoodra die zaak tot een gewenscht einde gebragt zou zijn. Het was ten hoogste noodig dat hij over dat onderwerp in 't bijzonder beraadslagen kon met Z. E. Prins Maurits en met

(1) „Rapport" enz. (HS.)

eenige leden der Staten-Generaal, die hij wenschte bij het leger te zien afgevaardigd. „Want wat zal het beteekenen," zei de Koning, „of wij den Aartshertog Leopold uitdrijven, zonder dat wij de vorsten in zekerheid stellen voor de toekomst? Niets is gemakkelijker, dan de vorsten in 't bezit te stellen: allen zullen voor onze magt het veld ruimen. Maar, twee maanden nadat wij den vijand verjaagd hebben, zal hij terugkeeren, en op zijne beurt de vorsten verjagen. Ik kan niet altoos gereed staan, om mijn rijk te verlaten en zulke groote legers bijeente brengen. Ik word oud, en mijn leger kost mij buitendien 400 000 kroonen per maand, hetgeen volstaan zou om de gezamenlijke schatten van Frankrijk, Spanje, Venetie en de Staten-Generaal uitteputten" (1).

Hij voegde er bij, dat indien de Staten de tegenwoordige gelegenheid verzuimden, zij het zich later bitter beklagen en ze nimmer terugkrijgen zouden. De Paus was zeer verbitterd, en zond zijne ambassadeurs overal heen. Nog den voorgaanden Zaturdag was een nieuwe nuntius voor Frankrijk bestemd, uit Rome vertrokken. Wanneer Mijneheeren de Staten afgevaardigden naar het kamp wilden zenden, met onbeperkte volmagten, dan zou hij vast staan en onveranderlijk blijven, maar indien zij zich in deze zaak terughielden, dan waarschuwde hij hen dat hij verwoed worden zou. De Staten moesten de gelegenheid aangrijpen, herhaalde hij. Die zou spoedig voorbij zijn, en moest bij de voorste haren vastgehouden worden. Het was niet genoeg goed begonnen te zijn: men moest ook goed eindigen. *Finis coronat opus.* Het viel ligt over een verbond te spreken, maar een verbond behoefde niet getroffen te worden om met de armen over elkaar te zitten, maar om goed werk te doen. De Staten moesten niet dulden dat de Duitschers meer geestkracht en moed zouden toonen, dan zij zelven. En nogmaals drong hij er ten sterkste op aan, dat Zijne Exc. en sommige afgevaardigden van de Staten met onbeperkte volmagten tot hem zouden komen. Hij twijfelde er niet aan, of in dat geval zou iets duurzaams tot stand worden gebragt (2).

„Er zijn drie redenen, ging hij voort," die mij nopen vrij uit te spreken. Ik spreek met mijne vrienden, die mij dierbaar zijn, ja, dierbaarder dan zich zelve. Ik ben een groot Koning,

(1) „Rapport" enz. (HS.)
(2) „Rapport" enz. (HS.)

en zeg wat ik verkies. Ik ben oud, en ken bij ondervinding den loop der wereldsche zaken. Ik zeg u dan, dat het er bovenal op aankomt dat gij u vast en goed besloten op alle punten bij mij voegt." — Hij verzocht de ambassadeurs aan hunne meesters omstandig verslag te doen van al wat hij gezegd had, en de reis zoo spoedig te maken als mogelijk was, ten einde de Staten overtehalen tot de groote onderneming en tot het gehoor geven aan zijne wenschen. Hij vorderde van hen niet slechts ligchamelijke vlugheid, maar ook medewerking in den geest.

Na een oogenblik gezwegen te hebben, ging hij voort: „Ik zal niet altijd hier zijn, noch zult gij altijd een Prins Maurits bezitten en eenige anderen, die zulk eene volledige kennis van zaken hebben. Mijne Heeren de Staten moesten handelen, zoolang zij daar zijn. Toekomenden Dingsdag wordt de Koningin te St. Denis gekroond; den volgenden Donderdag zal zij haar intrede in Parijs houden. Vrijdag daarop vertrek ik. Tegen het einde dezer maand ga ik de Maas over, bij Mézières of daaromtrent."

Hij voegde er bij dat hij onverwijld naar Holland schrijven zou, ten einde Zijne Exc. en de Staten zich gereed zouden houden om hun leger met het zijne te vereenigen. Hij droeg den ambassadeurs op, aan Hunne Hoogmogende de verzekering te geven, dat hij hun trouwste vriend en beste nabuur was, en blijven zou. Hij voegde hun daarop eenige beleefde en hartelijke woorden toe, omhelsde ieder hunner, en zeide hen allen vaarwel (1).

De volgende dag ging voor de ambassadeurs om in het afleggen
8 Mei en ontvangen van afscheidsbezoeken, en op Zaturdag
1610. den 8 Mei verlieten zij Parijs, begeleid tot buiten de poort door den maarschalk de Boisdaulphin en eenige ruiters.
Zij overnachtten te St. Denis, namen de reis over Calais
16 Mei. en Rotterdam, en kwamen den 16e te 's Hage aan.

Ik zal geene verontschuldiging behoeven te maken voor de gedetailleerde beschrijving der handelingen van dit gezantschap, en der gesprekken van Hendrik IV. De bewoordingen zelve werden door de afgevaardigden op de plaats opgeteekend, en zorgvuldig weergegeven in hun verslag aan de Staten-Generaal, uit hetwelk ik ze ontleend heb.

Het was een gedenkwaardig oogenblik. De groote Koning —

(1) „Rapport" enz. (HS.)

want groot was hij, in weerwil zijner dwaasheden en ondeugden — stond daar op den drempel eener stoute onderneming, waar de wereld, half ongeloovig, half met bekommering vervuld, naar staarde. Hij vertrouwde op zijn eigen geest en dapperheid in de eerste plaats, en daarbij op het brein van Oldenbarnevelt en het zwaard van Maurits. En zijn vertrouwen was niet misplaatst. Maar, men verlieze de dagteekening niet uit het oog, waarop die treffende woorden gesproken werden, welke hier voor het eerst wereldkundig worden gemaakt. Het was Donderdag, de 6e Mei. „Ik zal niet altijd hier zijn," zeide toen de Koning . . . . „Ik kan niet altijd gereed staan om uit mijn rijk te trekken . . . . Vrijdag in de volgende week vertrek ik." Welk een heldenpathos in Hendrik's houding, op dit beslissende oogenblik! Hoe treurig klinken die laatste woorden zijner toespraak aan de ambassadeurs!

De teerling werd geworpen. De Koning zond aan Aartshertog Albert een brief, dien de Hertog van Sully ontworpen had. „Mijn broeder," schreef hij, „daar ik aan mijne beste vrienden en bondgenooten de hulp niet vermag te weigeren, die zij mij gevraagd hebben, tegen degenen die hun het regt op de hertogdommen en graafschappen Cleef, Gülick, Mark, Berg, Ravensberg en Ravenstein betwisten willen, zoo zend ik hun mijn leger toe. Daar mijn weg leidt door uw land, wensch ik u daarvan kennis te geven, en te weten of ik als vriend dan wel als vijand zal binnenkomen." Aldus luidde het ontwerp, zooals het aan den Secretaris van staat onderworpen werd; „en zoo zal het verzonden zijn," zegt Sully, „tenzij Villeroy er verandering in brenge, waartoe hij veel lust betoonde" (1).

(1) Mém. de Sully, VII, 375.
Werkelijk bragt Villeroy de noodige veranderingen in dezen brief, eer hij afgezonden werd, en kwam ook hierin weder het aanmerkelijke verschil aan den dag, dat er bestond, tusschen de buitenlandsche staatkunde door Hendrik IV met der daad gevolgd, en die, welke hij met Sully besprak. Na eene herinnering aan de vredesgezindheid, waarvan de Fransche Regering zoo herhaaldelijk en nog in het vorige jaar de blijken had gegeven, en de mededeeling dat Hendrik de verpligting op zich genomen had om aan de in zijn oog wettige erven van de Gülick-Cleefsche landen eenige hulp te doen toekomen, luidt deze brief verder als volgt: „Partant, ayant pour ce faire à passer par quelques endroicts „et villages des pays de vostre obeissance, je desire scavoir si je ne puis „pas le faire, comme amy, qui ne veut commettre aucun acte d'hostilité, et „qui n'a d'aultre dessaing en ce passage que de porter à mes dicts alliés „l'assistance à laquelle ma foy envers eux et la justice de leur cause m'obligent, „ainsy que vous fera entendre plus particulierement le Sr. de Berny . . . . „(*Lettres-missives de Henri IV*, VII, 896.)

Hendrik had zich vergist toen hij onderstelde, dat de Aartshertog zijn brief onbeantwoord zou laten. Een antwoord kwam, en de gevraagde vergunning werd niet geweigerd. Want, al was Frankrijk vervuld van krijgsbeweging, al stroomden allerwege de regimenten van uur tot uur naar de hun aangewezen plaatsen, en al was de storm op het punt van lostebarsten, de Aartshertogen hadden geene toebereidselen tot weerstand gemaakt, en vleiden zich met de hoop dat er niets meer dan een vertoon van magt beoogd werd (1).

6000 nieuw geligte Zwitsers, 20 000 man Fransch voetvolk en 6000 paarden wachtten dat Hendrik zich te Mézières aan hun hoofd stellen zou. In Holland stonden 12 000 man voetvolk en 2000 paarden, met inbegrip der Fransche en Engelsche regimenten — een prachtig leger, onder bevel van Prins Maurits — gereed om naar Düsseldorf opterukken. Het leger der vorsten, onder Prins Christiaan van Anhalt, telde 10 000 man. De laatste bezwaren van den anders weinig schroomvalligen Karel Emanuel waren opgeheven, en de Hertog was gereed om met maarschalk Lesdiguiéres, 25 000 man sterk, in het Milanesche te ageren; terwijl de maarschalk de la Force reeds het bevel over zijne troepen in de Pyreneeën aanvaard had, sterk 12 000 man voetvolk en 2000 paarden. Sully had zijn prachtig uitgerusten artillerietrein naar de grenzen gezonden. „Nooit was in Frankrijk gezien, en misschien zal daar nooit meer gezien worden eene artillerie, die vollediger en beter is uitgerust," zei de Hertog,

Wat betreft het antwoord, door den Aartshertog op dezen brief gegeven: daarvan zeggen de „*Oeconomies Royales:*" „La responce en substance fut, Monseigneur, je suis „vostre tres humble serviteur; en ceste qualité je vous supplie de passer en mes pays, car „ny portes ny vivres ne vous y seront refusez." . . . De brief die werkelijk den 18 Mei door den Aartshertog aan Hendrik in antwoord op den zijnen geschreven werd, luidt dermate anders, dat wij ons niet weerhouden kunnen dien hier uit de Belgische Archieven afteschrijven. Hij levert een nieuw bewijs, hoe weinig onvoorwaardelijk vertrouwen Sully's gedenkschriften verdienen.

„Monseigneur, Il est tout certain que V. Mté a tesmoigné au monde en „plusieurs manières, combien elle a aimé et procuré le repos et paix publique, „depuis la conclusion de celle de Vervin. Je vous dois aussy une particulière „obligation de ce qu'il vous a plu vous emploier si sérieusement pour la Trefve, „faicte entre nous et les Estats des Provinces Unies . . . . . Ce présupposé, „respondant à la demande que m'a faict V. Mté par sa lettre du 8 de ce mois „et par le Sr. de Berny, si, ayant à passer par quelques endroits et villages „de mon obérissance, Elle le pourra faire, je lui dirai que ouy, pourveu „qu'Elle le face en sorte que mes subjects et supposts n'en reçoivent mauvais „traictement ni dommage." . . . . *Vert.*

(1) Mém. de Sully, VII, 360. noten.

denkende dat het geschut den hoogsten graad van verdelgingsvermogen reeds bereikt had in het eerste tiental jaren der zeventiende eeuw. Zijn zoon, de markies de Rosny, bekwam den post van grootmeester der artillerie, en stelde zich aan het hoofd daarvan. Diens vader zou volgen, als hoofdintendant der financien met zich brengende eene kas met acht millioen.

De Koning had zijne gemalin Maria de Medicis tot regentes benoemd, met een raad nevens haar, bestaande uit de kardinaals de Joyeuse en du Perron, de Hertogen van Mayence, Montmorency en Montbaron, de maarschalken de Brissac en de Ferraques, voorts Châteauneuf, Harlay, Nicolay, Châteauvieux, de Liancourt, de Pontcarré, de Gèvres, de Villemontec en de Maupéon.

De nieuwe nuntius werd uitgenoodigd, zijne geloofsbrieven in het kamp te komen aanbieden. Hendrik wilde niet dat hij te Parijs zou komen, overtuigd dat hij daar door overreding en kuiperijen trachten zou een verlammenden invloed op de onderneming uitteoefenen. Sully's belofte aan Ubaldini dat Zijne Heiligheid Koning zou gemaakt worden, had, hoe vleijend ook voor Paulus V, niet belet dat diens zendelingen als Hendriks aanklagers optraden, wegens zijn afschuwelijke plan om de ketterij aanteblazen en de rebellie te steunen (1).

De Koning hoopte dat de schroomvalligheid, die het buitengewone gezantschap der Staten betoond had, wel zou overwonnen worden door nadere bijeenkomsten in het kamp. Zeker had hij op treffende wijze zijn eerbied jegens de Staten en het vertrouwen dat hij in hen stelde, aan den dag gelegd. „In de ontvangst uwer ambassade," schreef Aerssen, „heeft de Koning zoozeer den vrijen teugel gelaten aan zijne genegenheid, dat hij den grootsten Koning niet beter eeren kon, dan hij u deed" (2). Hij waarschuwde de Staten, intusschen, dat Hendrik in hunne voorstellen geenszins weergevonden had, wat het gemeen belang hemzelf had ingegeven. „Hij zegt mij echter in vertrouwen," zei Aerssen, „dat hij zich zonder u tot niets verbinden wil, ja, dat hij zonder uwe medewerking zijne taak bezwaarlijk vervullen kan, en het alleen om onzentwille was dat hij zich in dien toestand gebragt en die groote uitgaven gemaakt had" (3).

Aerssen zou, gelijk hij zeide, aan van der Myle en diens

(1) Mém. de Sully. VII, 357.
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 26 April 1610 (HS.)
(3) Dez. aan denz., 11 Mei 1610 (HS.)

ambtgenooten overlaten, om Oldenbarnevelt het groote ongenoegen des Konings te beschrijven over de brieven die door de Béthune waren overgebragt. Maar hij ried in vertrouwen aan, dat de Staten de Fransche regimenten zouden uitrusten en marschvaardig houden, wilden zij niet Hendrik's vriendschap verliezen. Hij voegde er bij, dat sedert het vertrek van het gezantschap, de Koning met kracht en ernst had aangedrongen op eene bijeenkomst in het Gülicksche, op een te bepalen tijdstip, met Prins Maurits, Graaf Lodewijk Willem, Oldenbarnevelt, en drie of vier van de voornaamste leden der Staten-Generaal (1).

De crisis was daar. De Koning stond, geheel gewapend en toegerust met vertrouwde bondgenooten aan zijne zijde, en beschikkende over eene buitengewone magt, gereed om met onweerstaanbaar geweld het Huis van Oostenrijk aantevallen, dat, zooals hij zeide en ook de Staten zeiden, aan de geheele wereld de wet wilde stellen. Niets bleef meer over, schreef de gezant, dan „de honden lostemaken en te laten loopen."

Welke toebereidselen hadden Spanje en het Keizerrijk, de Paus en de Ligue gemaakt, om, ware het slechts voor 't oogenblik, den overweldigenden aanval afteslaan? Geen enkel. Spinola in de Nederlanden, Fuentes in Milaan, Bucquoy, Lobkowitz en Lichtenstein in Praag, konden ter nauwernood over de krachten beschikken, die in vredestijd onmisbaar waren; en al de mogendheden, met uitzondering van Frankrijk en de Staten, stonden aan den rand van een bankroet. Zelfs Jacobus van Engeland — sidderende bij het zamenpakken der donderwolken die zich over de Christenheid uitgebreid hadden, op het oogenblik zelf waarop hij meende bewezen te hebben dat de getroffen vrede eeuwig duren zou — zelfs Jacobus durfde niets te ondernemen, in het belang van zijn geliefd Spanje, tegen de plannen van den Koning, dien hij vreesde, en van de Republiek, die hij haat toedroeg. Zweden, Denemarken, de Hanze-steden stemden overeen met Frankrijk, Holland en Savoye en het protestantsche deel van Duitschland, in bevolking en rijkdom het voornaamste deel van het geheele Keizerrijk. Door welk leger, welke leus, welken talisman, kon het Huis van Oostenrijk, de zaak van het Pausdom, van den dreigenden ondergang gered worden?

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 11 Mei 1610 (HS.)

Eene snelle en beslissende overwinning scheen voor de bondgenooten zoozeer verzekerd, als iets in menschelijke zaken zeker kan zijn. Op den 14 of 15 Mei zou Hendrik, gelijk hij den Staatsche gezanten had meegedeeld, zich aan het hoofd van zijn leger stellen. Dat was het tijdstip, door hemzelf voor zijn vertrek bepaald.

En nu was de helft van Mei aangebroken.

Te midden der oorlogstoerustingen waarvan Parijs weergalmde, hadden ook de toebereidselen tot de krooning der Koningin voortgang gehad. Het werd van het grootste belang geacht dat die krooning zou plaats hebben, niet alleen om bij voorbaat de kuiperijen van Condé tegentegaan, die, door Spanje gesteund, de wettigheid des Dauphins zou willen betwisten, maar misschien nog meer met het doel om die „verfoeijelijke aanslagen" van de vertrouwelingen der Koningin, waarvan Sully sprak, te bedekken en in de hand te werken — plannen te verfoeijelijk om zelfs op dat tijdstip te worden genoemd, en waarover de geschiedenis gedurende meer dan twee en eene halve eeuw het naauwelijks gewaagd heeft te spreken.

Een zekere sterrewigchelaar, Thomassin genaamd, had, zeide men, den Koning gewaarschuwd om op zijne hoede te zijn tegen de helft der maand Mei. Hendrik had den waarzegger bij den baard gevat en hem eenige keeren door de kamer doen dansen (1). Tot den hertog van Vendôme, die zijne angst te kennen gaf met het oog op Thomassin, zeide Hendrik: „Die astroloog is een oude gek, en gij zijt een jonge gek." Eene zekere profetes, Pasithea genaamd, had aan de Koningin verklaard dat de Koning zijn zeven en vijftigste jaar niet kon overleven. Zij deelde zeer in het vertrouwen van Maria de Medicis, die verlangd had dat zij dit jaar naar Parijs zou terugkomen (2). Hendrik, zigtbaar strijdende om zich los te maken van dat onzigtbare en gevaarlijke net dat hij over zich heen voelde spreiden, en de waarzegster verbindende met al wat hij het meest verafschuwde in de omgeving der Koningin, zwoer een duren eed dat zij haar tronie niet meer aan het hof vertoonen zou. „Mijn hart zegt mij, dat mij bij deze krooning een groot onheil overkomen zal. Concini en zijne vrouw halen de Koningin over, om die dweep-

(1) L'Estoile, III, 483. Mém. de Sully, VII, 381.
(2) Mém. de Sully, VII, 175.

ster te ontbieden. Als zij kwam, zou ik met mijne vrouw maar moeten twisten over haar. Indien ik meer hooren moest van de zamenspanningen mijner gemalin met Spanje, zou ik woedend worden." En de Koning verzekerde daarop zijn trouwen minister, dat al de jalouzie der Koningin ten aanzien der Prinses van Condé, slechts gehuicheld was, om donkere oogmerken te bedekken. Naar de meening van Concini en diens vrouw, die haar beheerschten, moest er eene bepaalde en in 't oogloopende oorzaak van tweedragt zijn, die het publiek voor goede munt kon aannemen. Hendrik klaagde, dat zelfs Sully en zoovele anderen aan jalouzie toeschreven, wat met der daad een gevolg van de ergste kwaadwilligheid was (1). En te midden dier openbaringen, door hem op lateren leeftijd meegedeeld, legt de minister zichzelf een angstwekkend stilzwijgen op, zeggende dat er dingen zijn te laag en te verschrikkelijk om geuit te worden.

Hendrik gevoelde een onoverwinnelijken afkeer van die krooning, waarop de Koningin haar hart gezet had. Roerend was de verlaten toestand waarin hij verkeert, nu hij op het punt stond tot de stoute onderneming overtegaan, waarvan hij het middenpunt uitmaakte, het voorwerp der levendigste belangstelling voor geheel de wereld. Zijn haard in het Louvre bezat geene huisgoden: integendeel, in dat prachtige oude paleis school gevaar achter elken voorhang. Een naamlooze angst vergezelde zijne voetstappen door die holklinkende gangen.

En tot overmaat van kwelling, schreef de waarschijnlijke vader van sommige zijner kinderen aan de Koningin niet alleen herhaalde losbarstingen van ijverzucht tegen haar gemaal voor, maar haalde hij haar over om alle spijs en drank die deze haar aanbood, argwanend aftewijzen. De Concini's poogden zelfs, met ongeëvenaarde kwaadwilligheid, haar te bewegen om hare maaltijden in hunne keukens te doen bereiden (2).

Uit zijn huis als verdreven, bragt Hendrik het grootste deel van zijn tijd door op het Arsenaal. Daar wandelde hij uren lang door de lanen van het park, om met den grooten krijgsman en financier zijne uitgestrekte onuitvoerbare plannen te bespreken. Bij zijne zonderling vereenigde hoedanigheden van een held, een krijgsman, een wellusteling, een wijze en een schoolknaap, zou het moeijelijk vallen in de geheele geschie-

(1) Mém. de Sully, VII, 175. (2) Dez. 177, 178.

denis een meer menschelijk en meer aantrekkelijk, maar tevens minder achtenswaardig karakter aantewijzen.

Bezocht door een ijsselijk voorgevoel, door donkere vermoedens met en zonder grond, was hij vooral afkeerig van de krooning, waartoe hij in een oogenblik van zwakheid zijne toestemming had gegeven. In Sully's kabinet gezeten, in dien lagen stoel dien de Hertog voor hem had doen maken, trommelend op zijn brillehuis, of opspringend en zich weer neerwerpend, kon hij uren lang zijne ziel uitstorten bij zijn eenigen vertrouwden minister. „Ach, mijn vriend, wat staat mij die plegtigheid tegen," zeide hij, „ik weet niet waarom, maar mijn hart zegt mij dat mij een ongeluk overkomen zal. Mijn God! Ik zal hier moeten sterven, en de stad niet uit kunnen gaan. Ik zie wel dat hun laatste toevlugt mijn dood is. Verdoemde krooning! gij zult oorzaak van mijn dood zijn." Zoo menigmaal gaf hij lucht aan die sombere voorgevoelens, dat Sully hem ten laatste verzocht tegenbevel te geven, al waren er ook reeds groote toebereidselen voor de plegtigheid gemaakt. „Ja, ja," riep de Koning uit, „houd op met die krooning; laat er mij niet meer van hooren. Dan zullen al die indrukken wel overgaan. Ik zal de stad kunnen verlaten, en niets te vreezen hebben."

Hij deelde daarop zijn vriend mede, dat hem wenken gegeven waren dat hij bij de eerste plegtige feestviering het leven zou verliezen, en wel in een rijtuig. Sully was werkelijk meermalen, met hem in een rijtuig zittende, verbaasd geweest over zijne ongedurigheid en angst bij den ligtsten schok, terwijl hij hem zoo stoutmoedig te midden der geweren en kanonnen en ontbloote zwaarden gezien had. Drie dagen achtereen begaf de Hertog zich naar de Koningin, en smeekte hij haar met hartstogtelijken aandrang, aan 's Konings verlangen gehoor te geven en voor het oogenblik van de krooning aftezien. Te vergeefs. Maria de Medicis was ongevoelig als marmer voor zijne smeekingen (1).

De krooning werd vastgesteld op Donderdag, den 13 Mei, twee dagen later dan aanvankelijk bepaald was, toen de Koning met de Staatsche ambassadeurs onderhandelde. Op den volgenden Zondag zou de gekroonde vorstin haar plegtigen intogt houden. Des Maandags zou Hendrik, eveneens zijn vertrek twee dagen uitstellende, naar het leger afreizen.

(1) Mém. de Sully, VII, 383.

Inmiddels gaf de voorbereiding der krooning aanleiding tot allerlei verdrietelijkheden. Hendrik had er zijn hart op gezet, dat de gewettigde kinderen van hem en de schoone Gabrielle deel aan de feestelijkheden zouden nemen op gelijken voet met de prinsen van den bloede. Zij hadden geen regt om de lelies van Frankrijk op hunne kleederen te voeren, en daarom verzocht de Koning „den Graaf" — zooals Soissons, de broeder van den Prins van Conti en de oom van Condé, altoos genoemd werd — dat diens vrouw voor deze gelegenheid van de onderscheidingsteekenen geen gebruik zou maken, en de overige prinsessen van den bloede eveneens zouden willen doen, ten einde de Hertogin van Vendôme zich niet eene zekere minderheid zou behoeven te laten welgevallen (1). De graaf gaf echter ten antwoord, dat hij liever de oogen uit zijn hoofd liet rukken, dan in eene schikking te treden die zooveel schande op hem laden zou, en beduidde aan de Koningin dat dit evenzeer eene beleediging voor hare kinderen, de Hertogen van Orleans en Anjou, zijn zou. Hij weigerde rondweg, voor zich en zijne vrouw, om te verschijnen, tenzij met de attributen die hun toekwamen. De Koning, van zijn kant, weigerde toetegeven. Hij poogde den Graaf overtehalen door schitterende aanbiedingen, als van het bevel over de voorhoede van het leger, van het stedehouderschap gedurende 's Konings afwezigheid, of 30,000 kroonen in eens en eene verhooging zijner jaarwedde, indien hij wilde bewerken dat zijne vrouw voor deze gelegenheid de *fleurs de lis* opgaf. In het tegenovergestelde geval zou Zijne Majt. hem nimmer meer met een goed oog aanzien. De Graaf aarzelde geen oogenblik, maar verliet Parijs, weigerende bij de feestelijkheid tegenwoordig te zijn.

De Koning was woedend, want de afwezigheid van Soissons bij eene plegtigheid, die een opzettelijk vertoon moest zijn tegen de door Spanje begunstigde plannen van den eersten Prins van den bloede, was eene krenking van zijn trots en een slag voor zijne staatkunde. Het was echter onbegrijpelijk dat Hendrik op zulk een oogenblik een zoo geheel onnoodigen en niets beteekenenden misslag beging. Condé had hij reeds tot vlugten genoodzaakt, tot kuiperijen met den vijand, rebellie en openlijken toeleg ter verstoring van zijn huisselijken vrede, en nu zou hij een

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 11 Mei 1610 (HS.)

zijner aanzienlijkste onderdanen van zich vervreemden, alleen om zijne bastaarden op ééne lijn te stellen met het Koninklijke huis! Het was vermakelijk dien voorgestelden ruilhandel optemerken, van een stukje borduursel op het hofcostuum eener dame, tegen een opperbevel in het leger of het stedehouderschap over het Koningrijk bij het uitbreken van een algemeenen Europeschen oorlog. Maar, van zijn standpunt, lag er iets idealisch en ridderlijks in de weigering van Soissons om die kenteekenen eener zuivere en hooge afkomst, de trotsche leliën van den Heiligen Lodewijk, aftestaan en zich door eer en geld te laten omkoopen.

De krooning had op Donderdag den 13 Mei plaats, met al de pracht en luister die bij groote hoffeesten pasten, maar die tegen de sombere gemoedsstemming des monarchen scherp afstaken. De vertegenwoordigers der groote mogendheden vielen bij den optogt zeer in 't oog; Aerssen, de Nederlandsche ambassadeur, was een der voorsten. Die van Spanje en Venetie streden als gewoonlijk om den voorrang, en werden handgemeen, welke strijd eene poos duurde en eenigzins in het voordeel van den Venetiaan afliep (1). Maar de plegtigheid werd voltrokken, en Maria de Medicis gekroond als Koningin van Frankrijk, en Regentes van het Koningrijk voor den duur der afwezigheid des Konings in het leger.

Intusschen werden de geheimzinnige waarschuwingen ernstiger en bepaalder, dan het gebabbel van den waarzegger Thomassin of het geijl der onwijze Pasithea geweest was. Toen Graaf Schomberg eens bij Sully op het Arsenaal at, had Mad^{lle} de Gournay hem verzocht dat zekere Mad. d'Escomans ten gehoore bij den Koning mogt worden toegelaten. Deze persoon, welke vroeger in regtstreeksche betrekking had gestaan met de markiezin van Verneuil, degene onder Hendrik's maitressen die hem het diepst haatte, verzekerde dat een man uit de landstreek van den Hertog van Epernon zich in Parijs ophield als agent eener zamenzwering tegen 's Konings leven. Daar die vrouw geen besten naam bezat, kon zij geen gehoor krijgen, hoewel zij de levendigste begeerte aan den dag legde om het leven

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 15 Mei 1610. (HS.). . . . . »le Jeudi se battirent longuement à coups de poings les ambassadeurs d'Espagne et de Venice, pour l'excellence et l'illustrissime. Le Vénitien eut l'avantage. Ce seroit une belle comédie, sans cette sanglante tragédie, que ne cesserai oncques de pleurer« . . . .

van haren vorst te redden. De Koningin zeide, dat zij een slecht vrouwspersoon was, die de geheele wereld beschuldigde, en welligt haar ook beschuldigen zou (1).

De noodlottige Vrijdag brak aan. Hendrik reed uit om de toebereidselen voor den plegtigen intogt der Koningin in Parijs optenemen, die den volgenden Zondag zou plaats hebben. Maar, waartoe de tragische, bekende gebeurtenis te verhalen? Het rijtuig werd door een beletsel in de naauwe straat de la Féronnière opgehouden, en François Ravaillac, op het wiel springende, stootte zijn mes den monarch in het hart. De Hertog van Epernon, die naast Hendrik zat, spreidde zijn mantel over het lijk heen, en deed het rijtuig terugkeeren naar het Louvre.

„Zij hebben hem vermoord, *è ammazato*," riep Concini uit, zijn hoofd in de slaapkamer der Koningin stekende (2).

Die slag had meer uitgewerkt dan een groot leger had kunnen doen, en Spanje heerschte voortaan te Parijs. Het Huis van Oostenrijk had, zonder eenige oorlogstoerusting te maken, gezegevierd, en de groote godsdienstige en staatkundige strijd was weder een half dozijn jaren uitgesteld.

De geschiedenis heeft geen regtstreeksch belang bij het oplossen der raadselen, waarmede deze ontzettende moord vergezeld ging. De vrouw, die getracht had 's Konings leven te redden, klaagde nu Epernon als den hoofdmoordenaar aan; zij werd aangehouden, verhoord, van krankzinnigheid beschuldigd, weder vrijgesproken, en eindelijk, hoewel in den besten zamenhang volhardende bij hare verklaringen, voor haar leven opgesloten. De Hertog vorderde zelfs dat zij onmiddelijk ter dood zou worden gebragt. De stukken van het regtsgeding werden zorgvuldig verborgen gehouden. Men deed het voorkomen alsof de moordenaar, die op de pijnbank gelegd en door vier paarden vaneengescheurd werd, niets geopenbaard en het bestaan van medepligtigen ontkend had.

De groote schuldigen waren te alvermogend, om bereikbaar

(1) Mém. de Sully, VII, 387, 389.

(2) Michelet, 197.

Het is niet waarschijnlijk, dat de bescheiden betreffende het onderzoek ooit meer het licht zullen zien, nadat zij van den beginne af zoo zorgvuldig verborgen zijn gehouden, in 't bijzonder de bekentenis door Voisin opgeteekend — die waarschijnlijk dermate verschrikt was bij het vernemen daarvan, dat hij ze niet leesbaar durfde te schrijven. In het Bijvoegsel zal men eenige brieven van bevoegde personen vinden, die doen zien welke verschrikkelijke vermoedens toen rezen, zoo dat men het zelfs niet waagde ze uittespreken.

te zijn voor nederige aanklagers of voor, wel is waar, overtuigde maar magtelooze regtbanken. Het onderzoek was geheimzinnig, bekrompen, ellendig. Toch weet men dat de moordenaar, even vóór zijne teregtstelling op de Grève, aan den griffier Voisin eene verklaring voorgezegd heeft, die door dezen in een welligt met opzet onleesbaar gemaakt geschrift is opgenomen. Hoewel twee en een halve eeuw voorbij zijn gegaan, zegt men, dat het oorspronkelijke geschrift nog bestaat, dat het in zijn geheel gelezen is, en dat het de namen bevat van de Koningin en den Hertog van Epernon (1).

Zes en twintig jaren vroeger, was de grootste man van Europa, het hoofd eener om haar bestaan strijdende republiek, door het pistool van Balthasar Gerards gevallen. Toch hadden Spanje en Rome, de aanleggers en bewerkers van dien moord, de overwinning niet behaald, die zij daarvan verwacht hadden. De jeugdige republiek, door Oldenbarnevelt bestuurd, en eensgezind met den zoon des vermoorden stadhouders, was berekend voor de taak die plotseling op hare schouders viel. In plaats van te wanhopen, had zij volharding betoond. In plaats van verwarde raadslagen, had er eenheid van hart en hand geheerscht. Liever dan zich te buigen voor Rome en Filips, had zij de souvereiniteit, zonder eenige bijgedachte, aan Frankrijk en Engeland aangeboden, en na door beide te zijn afgewezen, met ongeloofelijke inspanning, eene eerste en hooge plaats ingenomen onder de onafhankelijke rijken der wereld.

En nu was Frankrijk door een anderen dweeper, het misdadige maar onverschrokken werktuig der priesters en eener groote zamenzwering, van zijn hoofd beroofd. Geene staatsomwenteling kon zulke onmetelijke gevolgen hebben, als die welke in één oogwenk door Ravaillac volbragt was.

Op den 14 Mei stond Frankrijk, hoewel in geestelijke zaken den Paus gehoorzaam, nog aan het hoofd der krachten van het Protestantisme in Europa, te zamen verbonden tegen het trotsche Huis van Oostenrijk, welks lot een was met dat van het Katholicisme. De rijken aan de Oostzee, de meerderheid der Duitsche stammen, het Koningrijk Groot-Brittannie, de groote Republiek der Nederlanden, de noordelijke staten van Italie,

(1) Mém. de Sully, VII, 397, 386—446. — Daniel, Histoire de la France, XII 644—650. XIII 51—53. — Zie ook meer bijzonder MICHELET, Henri IV et Richelieu, Ch. XII en XIII, *passim*.

stonden allen aan de zijde van den krijgsman-Koning. Venetie, dat tot dusver, om de woorden van een veteraan der diplomatie te bezigen, „elk verbond waarin protestantsche elementen aanwezig waren, vermeden had, als ware het een Medusa-hoofd geweest" (1), had den doortogt van troepen tot ondersteuning der aangevallen mogendheid vormelijk verboden. Savoije had zich, na langdurige aarzeling, geheel voor de groote onderneming verklaard. Zelfs de Paus, die Hendrik's magtige persoonlijkheid vreesde, en begon te gelooven dat voor zijne bijzondere belangen de bescherming van den Franschen Koning boven die van den Spaanschen te verkiezen was, wankelde in zijne trouw jegens Spanje, verzocht als hij werd door de beloften van Frankrijk. Was hij al niet bij magte om den grooten kruistogt tot stilstand te brengen, het bleef twijfelachtig welke zijde hij ten laatste kiezen zou; want zooveel was zeker dat de Katholijke Ligue, onder Maximiliaan van Beijeren, haar lot niet onder alle omstandigheden aan dat van het Huis Oostenrijk verbinden wilde.

De groote onderneming, die zich het eerst ontvouwd had bij de Cleefsche gebeurtenissen, en op grillige wijze vermengd was met de idylle der Prinses van Condé, had in het hoofd van haren ontwerper een buitengewonen omvang gekregen. Weinig staatkundige droombeelden in de geschiedenis zijn met zooveel juistheid bekend geworden, als het „groote plan" van Hendrik IV om de wereldkaart te herzien, toen hij in de helft van Mei gereed stond het zwaard uit de schede te trekken. Spanje beperkt tusschen de Middellandsche Zee en de Pyreneeën, maar als vergoeding de beide Indiën, Amerika en het Oosten ontvangende; het keizerschap aan Oostenrijk ontnomen, om het te geven aan Beijeren; in Italie een statenverbond, met den Paus als Koning aan het hoofd; over de geheele Christenheid een aantal republieken of koningrijken — eene wereld-confœderatie — met Zijne Allerchristelijkste Majesteit als dictator en beschermheer, en een grooten raad van Amphictyonen als scheidsregter in alle geschillen, ten einde in 't vervolg elken oorlog te voorkomen, zoodanig luidde in 't kort zijn groote plan. Het was menschlievend gedacht en verheven, hoewel volkomen onuitvoerbaar. En al die reusachtige denkbeelden verdwenen op één enkel oogen-

(1) Carleton's Letters, (London, 1757) p. 384.

blik, door eenen stoot met een tafelmes, gewet op het wiel van een rijtuig.

Erbarmelijk was de toestand van Frankrijk, den dag na den dood des Konings, en vele jaren daaraanvolgende. Niet alleen werd het rijk als uitgewischt uit de rij der natien, voor zooveel de buitenlandsche betrekkingen aanging, maar het hield bijna op een Koningrijk te zijn. De oude monarchie van Hugo Capet, van den Heiligen Lodewijk, van Hendrik van Navarre, verviel tot eene democratie van woelige, ijverzuchtige, twistzieke, roovende en stelende grooten. De Koningin-Regentes werd heenen wedergeslingerd door den stroom der winden en golven, die elk uur afwisselden aan dat onstuimige hof.

Niemand beweerde aan den Staat te denken. Een iegelijk dacht slechts aan zichzelf. De koninklijke schatkist werd geplunderd met eene vlugheid en roekeloosheid, als zelden in eenig land gezien is. De millioenen die Sully zoo zorgvuldig opgezameld had, en die door den grooten minister zoo tooneelmatig voor de oogen van zijn souverein uitgespreid waren, die schatten in de Bastille, welke Hendrik bestemde voor het onderhoud der legers, waarmede hij de wereld dacht om te keeren, alles verdween, in weinige weken, in den verslindenden muil van hovelingen, minnaars en partijgangers (1).

De Koningin stortte over haren geliefden Concini het goud uit als water, opdat deze eerstens het markiesaat van Ancre en de betrekking van eersten edelman van het hof, van Bouillon zou kunnen koopen, daarna zich in staat stellen om het gouvernement van Picardie te aanvaarden, en vervolgens zijn markiesaat te verheffen tot een hertogdom. Condé, die niet langer reden had om buiten'slands te verblijven, bekwam van de vreesachtige Maria de Medicis het prachtige hotel Gondy ten geschenke, dat kort te voren de Nederlandsche ambassadeurs gehuisvest had, en waarvoor de Koningin 65,000 kroonen, behalve 25,000 kroonen voor de stoffering, betaalde. Hij kreeg bovendien 50,000 kroonen om zijne schulden te vereffenen, en 50,000 als jaarwedde (2).

Hij had de dubbele som gevorderd, en lag ook weldra met de Koningin overhoop, in weerwil harer verkwistende goedheid.

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 29 Julij 1610 (HS.)
(2) Idem. — I. Simons aan Prats, 6 Aug. 1610, bij Henrard.

Epernon, Hendrik's ware moordenaar, trad de raden der ministers zoowel als de geregtshoven met voeten (1), joeg het Hof den schrik op 't lijf met de bedreiging van Metz onafhankelijk te verklaren, gelijk Balagny vroeger met Kamerijk gedaan had, smoorde voor altijd het proces van Ravaillac, terwijl degenen die durfden spreken van zijne medepligtigheid aan den misdaad door zijn toedoen ter dood gebragt of levenslang gekerkerd werden, en schreed zegevierend voort over vrienden en vijanden in Frankrijk, ofschoon zoo door de jicht geplaagd dat hij ter nauwernood een trap op kon loopen.

Het driemanschap nam nu een einde. Sully's invloed was voor altijd gebroken. De beide anderen wierpen de maskers af, en Villeroy en de Kanselier toonden zich wat zij in 't geheim altijd geweest waren — de nederige loontrekkende dienaren van Spanje (2). De vormelijke zittingen van den raad beteekenden niets meer; zij waren plegtig en treurig, in rouw gehuld over het groote nationale verlies. Maar in de bijzondere bijeenkomsten in het kabinet op het Louvre, waar de Nuntius en de Spaansche ambassadeur met Epernon, Villeroy, Jeannin en Sillery raadpleegden, heerschte een heldere en opgewekte toon, want daar waren de Spaansche huwelijken en de vernedering der Hollanders aan de orde.

De regeringloosheid groeide inmiddels tot een waren chaos aan. De prinsen van den bloede waren evenmin als de overige grooten te bevredigen. Condé, die zich kort na Hendrik's dood met de Prinses verzoende, was onverzadigbaar in zijne verzoeken om geld en aanzien en plaatsen van verzekering. Soissons, die te voren het stedehouderschap over het koningrijk had kunnen verkrijgen alleen door de lelies van de japon zijner vrouw op te offeren, twistte nu om dat ambt met zijn ouderen broeder Conti, die het regt van zijn leeftijd gelden deed, maar door Soissons voor doof, zwakhoofdig en dom werd uitgemaakt, zoodat zij

(1) Peckius aan Aartshertog Albert, 28 Jan. en 2 Febr. 1611 (*HSS: Belgisch Archief*); Aerssen aan Oldenbarnevelt, Januarij — Maart 1611 (*HSS: Ned. R. A.*).

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 16 Nov. 1610: "Etant plus que notoire, que Messrs le Chancelier et de Villeroy sont de tous points Espagnols, et de long temps pensionnaires d'Espagne." — Dez. aan dez., 6 Dec. 1610: "La faiblesse de la Reine lui permet (Villeroy) de lever le masque . . . . Villeroy, qui seul possède toutes les affaires du royaume, avec une jalousie incroyable de tous les grands et petits . . . . Rome gouverne tout, et l'Espagne a grande part aux affaires" . . . .

in tegenwoordigheid der Koningin elkander met hunne dolken te lijf wilden (1). Bij gelegenheid dat Condé zijn verzoek om in 't bezit der citadellen van Blaije en Château Trompette te worden gesteld, zag afgeslagen, zette hij zijn hoed op het hoofd terwijl de Koningin sprak, en verliet hij den raad in woede, uitroepende dat Villeroy en de Kanselier verraders waren en dat hij hun beiden een goed pak slagen zou doen geven. Guise, Lorraine, Epernon, Bouillon, en andere groote heeren, verschenen nooit in de straten van Parijs zonder een geleide van drie-, vier-, of vijfhonderd beredene en gewapende mannen. De Koningin gaf, in hare verwarring, bevel tot de wapening van 50,000 Parijssche burgers, en tot het spannen van kettingen over de straten, om haar en haren zoon te beveiligen tegen de woelzieke edelen (2).

Sully, niet meer wetende aan welken heilige zich te wijden, en gedwongen om zijne hooge ambten op te geven, geraakte voor eene wijle in de zonderlingste verhoudingen tot de oudste vijanden zijner partij en van hem zelf. De onophoudelijke wentelingen van den kaleidoskoop deden zien hoe voormalige Ligueurs en Lotharingers zich met de Hugenoten verbonden tegen de Kroon, terwijl prinsen van den bloede, erfelijke hoofden der Hugenoten, partijgangers en loontrekkers van Spanje werden.

Het is duidelijk dat omstandigheden als deze den toestand der Nederlandsche republiek moeijelijk en gevaarvol maakten. Sully zeide aan Aerssen en aan van der Mijle, die kort na den dood des Konings weder naar Parijs gezonden werd, dat nu honderd uren noodig waren om eene enkele zaak af te doen, terwijl onder Hendrik honderd zaken in een uur gedaan werden. Maar Sully's zon was nu ondergegaan, en hij had zelden meer bijeenkomsten met de ambassadeurs (3).

Villeroy en de Kanselier hadden hun ouden wrok jegens den eenmaal alvermogenden minister bot gevierd, en zijn ondergang gezworen. De secretaris van staat had nu de uitsluitende leiding van Frankrijk's betrekkingen met het buitenland, en de Nederlandsche ambassadeurs konden zich niet bedriegen omtrent den volledigen ommekeer, die had plaats gehad. „Gij zult," zei

(1) Aerssen aan Malderee, 8 Aug. 1610 (HS.)
(2) Dez. aan denz. 14 Dec. 1610 (HS.)
(3) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 14 Junij 1610 (HS.) — Rapport van der Mijle, enz. (HS.)

Villeroy tot Aerssen en van der Mijle „de raadslieden der kroon in eene stemming vinden om alles te doen in lijnregten strijd met de plannen van den vorigen koning." En wel mogt de oude ligueur en loontrekker van Spanje wijzen op dat hoofdpunt eener staatkunde, waarvan hij in 't geheim de ziel was. Hij weende overvloedig, toen hij François Aerssen voor de eerste maal ontving; maar, na die „nuttelooze tranen," zoo als de gezant ze noemde, deed hij al spoedig blijken, dat er van Frankrijk niets meer te verwachten was voor het groote plan, dat aldaar opgevat en zoo omstandig uitgewerkt was (1).

Villeroy was thans zes-en-zestig jaar oud, en gedurende twee en veertig jaren en onder vier koningen secretaris van staat geweest. Hij was een man van eene zwakke gezondheid en broos gestel, van regelmatige gewoonten, met eene groote geschiktheid voor routine en ondervinding in staatkundige kuiperijen. Hij was niet dermate begeerig naar geld als vele zijner tijdgenooten, en ook niet zonder edelmoedigheid; maar hij was gehecht aan het gezag, aan den Paus en het Huis van Oostenrijk. In 't openbaar was hij zeer teruggetrokken, en oefende hij met goed gevolg de kunst van zwijgen uit, en zoo was hij ten laatste tot de hoogte opgeklommen, die hij vurig begeerde, het werkelijke voorzitterschap van den raad, van waar hij degenen die hij het diepst haatte aan zijne voeten zag.

Bij het eerste onderhoud dat Aerssen had met de Koningin-Regentes, smolt zij weg in tranen, en kon zij naauwelijks een verstaanbaar woord uitbrengen. Voor zoover de gezant begrijpen kon, gaf zij haar voornemen te kennen om 's Konings plannen uittevoeren, de oude bondgenootschappen te handhaven, en de beide godsdiensten te beschermen. Intusschen was niets ongerijmder, dan zulke *phrases*. Villeroy bestuurde thans uitsluitend de buitenlandsche aangelegenheden van het rijk, en hij betuigde aan Aerssen dat Frankrijk eerder hulp bij de Staten zou aanvragen, dan dat het hun die, voor welke onderneming ook, verleenen zou. „Zonder eenigen twijfel," schreef de gezant, „is de Koningin geheel en al in de magt van Spanje en van de priesters." Villeroy, dien Hendrik gemeenlijk den pedagoog van den raad noemde, toonde zich diep bekommerd, zeide te wenschen dat hij dood ware, en riep herhaaldelijk uit: „Arm Frank-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 14 Junij 1610. (HS.)

rijk, hoeveel zult gij nog te lijden hebben!" In het openbaar sprak hij slechts van vereeniging en van de noodzakelijkheid om de plannen des Konings te volvoeren, terwijl hij der volgzame Koningin dezelfde houding voorschreef. Maar voor zich zelf was hij vast besloten die plannen voor altijd te niet te doen; en hij gaf der Republiek eenvoudig den raad, zoodra mogelijk eene minnelijke schikking met den Keizer over de zaak van Cleef te treffen, eene schikking die schadelijk voor Frankrijk en de „possederende" vorsten, en gevaarlijk zoo niet noodlottig voor de Staten zou geweest zijn." Niets dan ziekelijke raadgevingen," zeide hij, „konden nu van Frankrijk verwacht worden, dat zijne kracht verloren had en niets meer doen kon dan zuchten" (1).

De Fransche raad verwierp niet slechts elk denkbeeld om voor de vorsten iets meer te doen, dan bepaald was bij het verdrag van Hall — d. i. een contingent van 8000 man voetvolk en 2000 paarden — maar sommigen beweerden uitdrukkelijk dat dat verdrag door den vorigen koning persoonlijk gesloten, en met hem vervallen was (2). Naar hunne meening ware het nu Frankrijk's pligt, zich zoo spoedig mogelijk aan die verkeerde plannen te onttrekken, vrede te maken met het Huis van Oostenrijk, en de vriendschap te bezegelen door de dubbele huwelijken (3).

Bouillon, die op dit tijdstip Sully een haat toedroeg zoo groot als de vurigste katholijk doen kon, verzekerde den Nederlandschen gezant, dat de regering, onder een schoonen schijn, trachtte de Staten te misleiden; eene waarheid, waarvan die geslepen staatsman juist niet door de verzekeringen van den intrigerenden hertog behoefde overtuigd te worden, te minder daar Bouillon zelf het meest bedriegelijke spel speelde (4).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 19, 26 Mei en 5 Junij 1610. Dez. aan Malderee, 25 Mei 1610. (HSS.)

(2) „Rapport" van van der Myle (HS.) Villeroy grondde zich daarop, „dat Hare Maj. hierinne niet gehouden ware, de beloften van d'overleden Coninck personeel zijnde" .....

(3) Aerssen aan Prins Maurits, 14 Junij 1610 (HS.)

(4) Bij zekere gelegenheid, was Aerssen twee uren achtereen werkzaam om eene verzoening tusschen de beide hoofden der protestanten te bewerken, maar hij vond Bouillon zoo onredelijk in zijne eischen, dat hij van alle verdere pogingen afzag. Door het verlies van Sully in den koninklijken raad, had de Republiek alles verloren, waarop zij aan het Fransche Hof vertrouwen kon. „Alle anderen," zeide hij „waren huichelaars of heiligen die geene mirakelen deden." (Aerssen aan Oldenbarnevelt, 29 Mei en 11 Junij 1610.)

Er zouden geene troepen gezonden worden, zeide hij, en in geen geval zou men het eens kunnen worden over een aanvoerder, waarbij de quaestie der godsdienst in aanmerking kwam. Mogt hem het bevel worden aangeboden, dan zou hij het niet aannemen, zei de Hertog. Hij verkoos niet te dienen onder den Prins van Anhalt, en op dat oogenblik zou hij ook om geene reden ter wereld het hof willen verlaten. Aerssen bemerkte evenwel, dat Bouillon, als eerste maarschalk van Frankrijk, als protestant en de zwager van Prins Maurits, zich zelf geregtigd achtte tot het opperbevel van de troepen, indien deze gezonden wierden, en dat hij verontwaardigd was over het denkbeeld dat dit aan iemand anders zou aangeboden worden (1). Hij raadde daarom de Staten met nadruk aan, dat zij om geld in plaats van manschappen vragen, en juist het bedrag opgeven zouden, dat kon geacht worden in waarde overeentekomen met het aantal troepen, dat aanvankelijk bepaald was.

Het is een der meest buitengewone verschijnselen in de geschiedenis, dat Frankrijk in één oogwenk, door éénen messteek, op den achtergrond geraakte, terwijl de Republiek die door hetzelve in bescherming genomen, maar altoos ondergeschikt gehouden was, al bouwde het op haar magtigen bijstand, zich nu voorop stelde, en op hare krachtige schouders den last torschte eener bijna wanhopige zaak. Hendrik had de Staten-Generaal „zijn regter arm" genoemd, maar hij had wel zorg gedragen dat zij hem altoos volgden en onder zijne leiding bleven. Zij maakten een wezenlijk bestanddeel uit zijner groote plannen; maar Frankrijk bleef de groote voorzienigheid, de leidende alles omvattende geest, die de wereld zou vernieuwen en besturen. Nu was hij niet meer, en Frankrijk en zijne staatkunde gingen eene snelle ontbinding te gemoet.

Oldenbarnevelt trachtte den zinkenden staat moed inteboezemen en te steunen. Onze moed groeit aan, in weerwil en uit hoofde van het groote onheil, schreef hij. Hij vermaande de Koningin eensgezindheid in haar rijk te bewaren, en verzekerde haar dat Mijne heeren de Staten stand zouden houden tegen een iegelijk, die hen mogt aanranden. Hij bood uit hun naam de geheele magt der Republiek aan, om wraak te oefenen tegen degenen die den moord bewerkt hadden, en den jeugdigen Koning

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 31 Maart 1610 (HS.)

en de Koningin-moeder te beschermen tegen al wie eenigen aanslag op hun gezag maken mogt. Hij verklaarde verder, in duidelijke bewoordingen, dat de Staten de zaak der vorsten niet zouden opgeven (1). Dit was het eerste getuigenis, door den advokaat afgelegd, van de gezindheid der Republiek — zoolang deze door zijn raad bestuurd zou worden — om de zaak van den jeugdigen koning, hulpeloos en onbekwaam als hij was en geleid door eene zwakke en slechte moeder, te steunen tegen roekelooze grooten, die alles aanwendden om de eenheid en onafhankelijkheid van Frankrijk te vernietigen, en het te doen opgaan in een groep van Spaansche gewesten.

Cornelis van der Mijle werd andermaal naar Parijs afgevaardigd, met eene zending van rouwbeklag, en om van wege de Staten-Generaal het diep ter neergedrukte koningrijk optebeuren. Hij had op den 7 Junij, in gezelschap van Aerssen, een langdurig onderhoud met Villeroy. Als gewoonlijk, begon die minister met overvloedig tranen te storten, en hij zeide, dat wat de Cleefsche zaak betrof, het voor Frankrijk onmogelijk was de plannen van den vorigen koning ten uitvoer te brengen. Hij hoorde daarop aan wat de ambassadeurs te zeggen hadden, voortgaande zijne droefgeestigheid door weenen te toonen (2). Zijne tranen voor een oogenblik droogende, trachtte hij in eene lange rede te betoogen, dat Frankrijk gedurende de minderjarigheid des Konings niet bij magte was om de staatkunde van diens vader te volgen. Het zou zelfs een te drukkende last zijn, het traktaat van Hall natekomen. De vrienden der kroon, zeide hij, hadden geene reden om dit te bevorderen, en het zou veel beter zijn op vredesvoorstellen bedacht te zijn. Aartshertog Albert was voornemens in den strijd niet tusschen beide te komen, indien de Koningin zich daarvan eveneens onthield. En de krachten van Leopold waren te zwak om stand te houden tegen het leger der vorsten, gesteund door dat van de Staten; Gúlick was niet sterk en had weinig bezetting. Hij gaf derhalve in overweging, dat de Staten de zaak alléén ter hand zouden nemen, om Frankrijk te verligten, welks krachten waren afgesneden door dat verfoeijelijke moordtuig (3).

(1) „Rapport van het gebesogneerde in de legatie die ick van wege H. H. M. de Staten-Generaal der Vereen. Ned. gedaan hebbe aan den Coninck en de Coningin Regentin, 1610.” (HS., Ned. R. A.)

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 7 Junij 1610. (HS.)

(3) Ibid. — „Rapport,” enz. (HS.)

Kruipender en schandelijker staatkunde was zeker door den minister van een groot rijk nooit verdedigd. Wel mogt het schijnen, dat het mes van Ravaillac, niet alleen de krachten, maar de eer en het geweten van Frankrijk vermoord had.

Maar de gezanten, die in hun hart wisten dat zij niet zoozeer met een Franschen als wel een Spaanschen secretaris van staat te doen hadden, waren geenszins geneigd de dupes zijner tranen en vriendelijke woorden te zijn. Zij herinnerden hem, dat de Koningin-Regentes en hare ministers, na den dood des Konings, zoowel aan de Staten-Generaal als aan de vorsten de verzekering hadden gegeven, dat zij het traktaat van Hall zouden uitvoeren. Zij hadden nu geene magtiging om over onderhandelingen te spreken. De zaak der Hertogdommen was niet eene bijzondere aangelegenheid van de Staten, en de secretaris van staat wist toch wel dat zij hunne hulp slechts hadden toegezegd onder voorwaarde, dat Zijne Maj[t]. met zijn leger den weg zou wijzen, dien zij zouden hebben te volgen (1). Dit verschilde

(1) De medewerking van Frankrijk werd door Oldenbarnevelt officieel buiten twijfel gesteld. Hij zond den 30 Mei een brief of nota aan de Russy, over den geschiktsten weg, dien het Fransche hulpleger kon nemen, om zich met dat der Staten op Duitsch grondgebied te vereenigen, waarbij tevens de mogelijkheid voorzien werd dat een gedeelte der hulp van Frankrijk geconverteerd wierd in geldelijke ondersteuning. Wij schrijven een uittreksel uit dat stuk hier af, zooals wij het in de *Bibliothèque Nationale* te Parijs (*Coll. Harlay*) gevonden hebben:

„Le passage de Metz vers Mayence, Binch ou Bacharach sur le Rhin, et là passant le Rhin, le costoyant devers l'Oëst jusques à Dusseldorp, ne différera pas plus de quatre ou cinq journées du chemin qu'il faudrait faire tenir à l'armée marchant à Calais seulement. Et ce passage par l'Allemagne serait sûr, sans aucun péril, et conserverait la réputation, vigueur et courage. Ce passage a esté pratiqué par M.M. les Estats, lorsque soubz la conduite de feu M. le Comte Philippe de Nassau ils envoyèrent de la cavallerie et infanterie au feu Roy, par et au travers du Luxembourg, à Sédan. Auquel tems le général de Vere, retournant par Metz, passa le Rhin, et le costoya du costé de l'Oëst jusques soubz l'obéyssance de MM. les Estats, sans que les ennemis le pussent empecher, quoiqu'ils se missent en devoir de le faire; et néanmoins le dit général n'eut pas la moitié de cavallerie et d'infanterie, qui est promise aux Princes.

On pourroit aussi prendre le passage avec plus de vigueur et authorité absolue par la Moselle, passant la rivière environ Trèves; les troupes françoises prenant l'un de ces deux passages, pourroient estre rencontrées par celles de M.M. les Estats et des Princes, soit à Andernach et Conflans, du costé de l'Oëst du Rhin, soit jusques à Trèves, au jour préfix, duquel il fauldroit convenir. Et si on désire que ces troupes servent avec utilité aux Princes, est nécessaire de se saisir et servir de l'un desdits passages par l'Allemagne, et y emploier pour cest effect ceux qui y ont leur garnison ou rendez-vous plus proche.

En cas qu'on ne pust ou voullust envoyer toute la cavallerie et artillerie, promise à Hall, avec l'équipage convenable et les autres commodités pour em-

veel van hetgeen nu gezegd werd, dat zij alles alleen doen zouden, wat geheel bezijden de quaestie was. Frankrijk had een magtig leger, zeiden zij, en het zou beter zijn dit te gebruiken, dan zich zelf zoo geheel uit te wisschen. De bewering dat de Aartshertog onthouding toegezegd had, was maar verzonnen om Frankrijk van de zaak af te brengen.

Villeroy antwoordde met eene verwijzing naar de Engelsche zaken. Koning Jacobus, zeide hij, behandelde hen trouweloos. Diens eerste brief na den moord was goed geweest, maar uit de volgende scheen te blijken dat Engeland den voet op Frankrijk's keel wilde zetten, om het te dwingen zijn bondgenootschap te zoeken. De Britsche ministers hadden hun besluit te kennen gegeven, het verbond, dat bij het leven des Konings nagenoeg gereed was, niet te voltrekken, tenzij de Koningin de verpligting wilde aangaan om aan Groot-Brittannie dat derde deel der subsidien, door Frankrijk aan de Staten voorgeschoten, terug te geven, dat voor Engelsche rekening was uitbetaald (1).

Op die wijze trachtten de tegenwoordige fransche bewindslieden de Staten in onmin te brengen, zoowel met Engeland als met Frankrijk. Er was bij het traktaat van Hamptoncourt, door Sully tijdens diens zending in Engeland bij de troonsbestijging van Jacobus gesloten, overeengekomen dat een derde deel der subsidien door Frankrijk aan de Vereenigde Provincien verstrekt, in mindering zou worden geleden van de schuld wegens soortgelijke ondersteuning die Engeland onder Elisabeth aan Hendrik IV verleend had. De Staten waren omtrent dit traktaat in het geheel niet geraadpleegd, en zij erkenden ook geene de minste verpligting te dien aanzien. De Republiek had steeds de meeste erkentelijkheid betoond voor de hulp in geld en manschappen, die Frankrijk zoowel als Engeland haar in den strijd voor haar nationaal bestaan verleend had, maar steeds was het aldus verstaan dat beide rijken zich die uitgaven getroost hadden uit een welbegrepen eigenbelang. Het was bespottelijk te onderstellen, dat Frankrijk en Engeland alleen uit belangelooze welwillendheid het Nederlandsche volk zouden hebben bijgestaan,

ployer les gens de guerre en la campagne, la dépense pourroit estre convertie et envoyée en argent, pour suppléer au défaut. Aultrement, et cela ne se faisant point, les Princes seront en très mauvois estat, n'estant la solde des gens de guerre que pour contée un tiers de la dépense de six mois ...... *Vert.*

(1) „Rapport" enz. (HS.)

in diens strijd tegen den doodvijand van beide kroonen (1). Hendrik verklaarde dat hij wel is waar in geestelijke zaken Rome aanhing, maar dat hij zijne kracht en ware bondgenooten vond in de Vereenigde Provincien, Duitschland en Engeland. Voor de Staten had hij zestien millioen ponden uitgegeven, zeide hij, en daarmede de volmaakste welwillendheid van de Staten jegens zijn persoon verworven. Dat was de beste koop, dien hij ooit gesloten had, en hij zou dien tot elken prijs gestand doen, want met hen verbonden, achtte hij zich in staat aan al de souvereinen van Europa vereenigd het hoofd te bieden (2).

Maar nu werd het eene vaste grondstelling van den raad der Koningin-Regentes, voor zoover de vereeniging van staatslieden die onder de leiding van den Nuntius en den Spaanschen ambassadeur in het Louvre zamenkwamen een raad kon genoemd worden, de Staten te noodzaken om dat *Tiers*, op drie à vier millioen ponden geschat, terugtebetalen, dat Frankrijk aan hen uitgeschoten had voor rekening van Groot-Brittannie.

Villeroy deelde den beide ambassadeurs bij dit onderhoud mede, dat indien Engeland voortging met de Koningin-Regentes op die wijze te bejegenen, zij genoodzaakt zou zijn naar andere bondgenooten omtezien. Het was niet twijfelachtig naar welke zijde Maria de Medicis zich dan keeren zou. Intusschen drong de Secretaris van Staat er bij de gezanten op aan, dat zij „hunne bemiddeling zouden leenen, om het verschil uittemaken." Dit uitmaken van het verschil was natuurlijk zooveel als eene rekening vasttestellen, die zij niet verschuldigd waren.

De bedoeling des ministers met dit onderhoud was, de Staten overtehalen om de geheele Cleefsche onderneming alleen op hunne schouders te nemen, en Frankrijk er ten eenen male buitentelaten. De Koningin-Regentes wenschte zich voor goed aan de zaak der „possederende" vorsten te onttrekken. De gezanten gaven Villeroy echter kortaf te kennen, dat zij niets van dien aard doen zouden. Hij smeekte hen de vorsten toch niet in den steek te laten, en tevens de lasten van Frankrijk te vermeerderen op zulk een rampzalig oogenblik (3). En zoo gingen zij uit elkander.

Den volgenden dag vonden zij den Secretaris van Staat gedrukter en flaauwer dan ooit. Hij sprak op neergeslagen toon

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 25 Dec. 1610 (HS.)
(2) Ibid. (3) Ibid. 7 Junij 1610. (HS.)

over de hulp voor de groote onderneming, mat de zwarigheden op dien weg breed uit, en nadat hij alles omvergeworpen had wat den vorigen dag nog overeind stond, trachtte hij eene geheele verandering van staatkunde te verontschuldigen eeniglijk door dien noodlottigen moord (1). Hij hing een treurig tafereel op van den raad en van Frankrijk. Hij, de onloochenbare leider der regeringsstaatkunde, beweerde niets te kunnen doen gelijk hij het verlangde, en hij eindigde met onder een vloed van tranen de gezanten te verzoeken, hunne vragen schriftelijk bij de Koningin intedienen. Dit geschiedde, met de gewone formaliteiten en toespraken van beide zijden; eene laffe vertooning, waardoor niemand misleid werd.

Daarna deelde Bouillon hun mede, dat er wel kans bestaan had, dat Hendrik's verbindtenissen door de Koningin-Regentes zouden zijn nagekomen, maar nu had de onverpoosde aandrang van den Nuntius en de ambassadeurs van Spanje en de Aartshertogen zoo veel uitgewerkt, dat niets zekers meer te verwachten was. De raad was voornemens op het voorstel der Aartshertogen integaan, om zich wederkeerig van inmenging in de Gülicksche zaak te onthouden (2).

Niets was armzaliger dan de onbeholpen houding der tegenwoordige bestuurders van het vroeger zoo magtige koningrijk, wanneer zij voor een oogenblik van hunne bijzondere plannen van bevordering en berooving opzagen, om ook eens op de staatszaken te letten. In hun hart waren zij overtuigd dat Frankrijk ten ondergang neigde, en het verbond met de Nederlandsche Republiek, Groot-Brittannie en de Duitsche Protestanten zijn eenige behoud was. Maar zij beefden voor den Paus, die sedert den dood van den geduchten Hendrik IV weder stoutmoedig was geworden. Zijne Heiligheid, den Koning van Spanje, den Keizer of de katholijke grooten in Frankrijk te beleedigen, stond gelijk met een kruistogt tegen de Kerk te ondernemen. De jezuit Garnier predikte openlijk, „dat deelneming aan de Cleefsche onderneming eene even groote zonde was, als een dolksteek te geven in het ligchaam Onzes Heeren.” Toen het Parijsche parlement de beruchte verhandeling van den jezuit Mariana, waarbij de moord van in den ban verklaarde vorsten door hunne onderdanen geregtvaardigd werd, in 't openbaar

(1) „Rapport” van van der Myle.
(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 11 Junij 1610. (HS.)

voor de Notre Dame wilde doen verbranden, kwam de Bisschop tegen de uitvoering daarvan in verzet. Het parlement, dat door Epernon belet was den waren schuldige aan den moord des Konings aantewijzen, bezat ten minste kracht genoeg om zijn vonnis te voltrekken over een boek, waarbij de daad in bescherming werd genomen; en de raad der Koningin moest zich vergenoegen met het tot bedaren brengen van de woede der Jezuiten over deze uitoefening van het wettelijk gezag (1). De raad ontdekte nu ook in eene schaamtelooze en cynieke onttrekking aan het verdrag van Hall, zooveel meer moeijelijkheden, dan eene oppervlakkige en langzame naleving daarvan kon opleveren, dat hij ten laatste besloot de 8000 man voetvolk en 2000 paarden, die aan de „possederende" vorsten beloofd waren, werkelijk toetestaan. De beste wijze om ook dit luttele gedeelte, dit armzalige overblijfsel van Hendrik's schitterende plannen op niets te doen uitloopen, was de zaak zoodanig interigten, dat het hulpleger zwak aangevoerd en zoo laat te velde gebragt zou worden, dat de geheele onderneming van de zijde van Frankrijk slechts als ter loops geschieden zou. De fransche grooten hadden wel iets anders te doen, dan een kruistogt naar Duitschland te ondernemen om, met behulp der kettersche republiek, de „possederende" vorsten te bevestigen. Zij vochten, in hun eigen smadelijk vertreden land, om hun aandeel in den buit, Frankrijk plunderende eer het dood was, en het lot werpende om zijn omhulsel.

Soissons was in 't algemeen voor de Cleefsche onderneming gunstig gestemd; Epernon verzette er zich met verwoedheid tegen. Hij overlaadde Villeroy in den vollen raad met smaadredenen, wanneer deze een woord, hoe onopregt ook, wilde aanvoeren voor het nakomen der verbindtenissen, die door den Koning aangegaan en voorzien waren met het grootzegel van Frankrijk (2). De Hertog van Guise, zich door de Koningin verlaten ziende, en hevig tegengewerkt door Soissons, koos de zijde van diens dooven en onwijzen broeder, en voor een korten tijd voegde Sully zich bij deze vreemde combinatie van het huis van Lotharingen met de hoofden der voormalige ligueurs, die hem met vreugde in hun midden opnamen en hem alle zekerheid beloofden. Bouillon, vermogend door zijn rang, zijne be-

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 11 Junij 1610. (HS.)
(2) Ibid, 8 Aug. 1680. (HS.)

zittingen en zijn gezag onder de protestanten, zwoer toen openlijk dat hij Sully zou ten onder brengen, en de geheele regering omverwerpen.

Geen bedroevender schouwspel, geen noodlottiger toekomst voor de zaak der godsdienstige gelijkheid, die voor eene wijle in Frankrijk geheerscht had, dan die heftige verwijdering tusschen de leiders der hugenoten, terwijl hunne tegenstanders alles met zich mede sleepten. In den raad zocht Bouillon opzettelijk twist met Sully, balde hij den vuist tegen hem, en zou hij hem geslagen hebben, indien de tegenwoordigheid der Koningin dit niet belet had. Den volgenden dag bevond hij dat de Koningin tegen hemzelf zoowel als tegen Sully aan het kuipen was, dat zij niets om hem gaf, en Sully en hem beide uitsloot van hare geheime raadslagen. Daarop bood hij Sully zijne vriendschap weder aan, en verkondigde hij aan de geheele wereld dat de hugenoten van alle staatszaken werden uitgesloten. Zijne plannen van wraakoefening werden voor het oogenblik gesmoord door het eenstemmig besluit van den raad om hem, als den eersten maarschalk van Frankrijk, die zijne bezittingen aan de grenzen had en zelf de hervormde godsdienst beleed, het opperbevel over de expeditie optedragen. Het mogt zeker gezegd worden, dat winden en stroomen niet veranderlijker waren dan de staatkunde van de regering der Koningin (1). De Nederlandsche ambassadeur werd door Villeroy in 't geheim aangezocht om met Bouillon in besprek te treden en hem het bevel over de Gülick'sche expeditie aantebieden. De Hertog wendde bezwaren voor, maar brandde van verlangen om dien post te verkrijgen, en stemde ten laatste toe. Alles was beslist. Aerssen deelde het mede aan Villeroy, en aan de Koningin was kennis gegeven van de aanneming door Bouillon, toen eensklaps de maarschalk de la Châtre voor het opperbevel werd aangewezen, om reden dat hij katholijk was. Nu barstte de hertog van Bouillon in woede uit tegen de Koningin, tegen Soissons en Epernon en den geheelen raad. Zijn eenige hoop was nog gevestigd op Condé; maar zoodra Condé op het Louvre kwam, bood hij zijn persoon en zijne diensten aan de Koningin aan. Hij werd door Soissons en Epernon met open armen ontvangen, en zij wisselden betuigingen van eene eeuwige vriendschap, die weinige weken duren zou. Zoo

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Aug. 1610. (HS.)

schaarden zich al de prinsen van den bloede, al de neven van Hendrik van Navarre, behalve de onwijze Conti, aan de zijde van Spanje, van Rome, van Maria de Medicis en Concino Concini, terwijl de zoon van den *Balafré*, de hertog van Mayenne en al hunne aanhangers gemeene zaak maakten met de Hugenoten. Geen sprekender voorbeeld had zelfs dit land van gedurige veranderingen opgeleverd van de schaamteloosheid, waarmede de godsdienst misbruikt werd door staatkundige eerzucht.

In die dagen was Parijs vervuld met geruchten van een algemeenen moord op al de hugenoten, ter bezegeling van het verbond, dat tusschen een Condé en eene Medicis gesloten was (1). Frankrijk zou al zijne oude bondgenootschappen vaarwel zeggen, en zich openlijk tot aanval en verwering met Spanje vereenigen. Een verdrag als dat, te Bayonne door de vorige Medicis als regentes van Frankrijk gesloten, zou nu, op Villeroy's raad, door Maria de Medicis geteekend worden. En inmiddels zou de drie en zeventigjarige maarschalk de la Châtre, een geloovig papist, onbekend met de taal en de gesteldheid van het land dat hij ging bezetten, en van den weg daarheen evenveel wetende als van den weg naar Indië, zoodat Aerssen hem daaromtrent voorlichten moest, zulk een man zou zamenwerken met Oldenbarnevelt en Maurits van Nassau in de onderneming tegen de hertogdommen (2). Onder zulke vrolijke omstandigheden zou de eerste stap gedaan worden, die, in Hendrik's groote plan, strekken moest tot schraging van het protestantisme in half Europa en van de godsdienstige gelijkheid in de christelijke wereld.

Cornelis van der Mijle nam afscheid van de Koningin bij het eindigen zijner korte zending, en moest zich tevreden stellen met eene flaauwe betuiging dier gezette Toskaansche van haar vriendschap jegens de Vereenigde Provincien. Villeroy herhaalde, dat het Fransche hulpleger alleen uit genegenheid voor de Nederlanden zou gezonden worden, wijl de tegenwoordige regering in geen opzigt door de beloften van den overleden koning gebonden was (3). Hij ontweek het voorstel der Staten tot hervatting van een naauw verbond, door aantevoeren dat hij met de Britsche regering over dat onderwerp aan 't onderhandelen was, welke

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Sept. 1610 (HS.)
(2) Aerssen aan Prins Maurits, 14 Junij en 23 Julij 1610. Dez. aan Oldenbarnevelt, 1 Julij 1610 (HSS.)
(3) „Rapport" van van der Mijle.

als voorwaarde stelde de uitbetaling van het *tiers*, dat door den Koning aan de Staten was voorgeschoten.

Van der Mijle wisselde hartelijke wenschen met Jeannin en met den waterzuchtigen Hertog van Mayenne, die op het oogenblik van het afscheidsgehoor des ambassadeurs, zich in zijn stoel liet dragen naar zijn voormaligen deelgenoot in de Ligue. Het ontbrak, bij volslagen gemis aan iets wezenlijks, niet aan beleefdheden van de zijde van elke der partijen, waarin het Hof der Medicis verdeeld was. Zelfs Epernon trachtte den vertrekkenden gezant een vriendelijk woord toetevoegen, hem verzekerende dat hij zooveel voor de zaak doen zou als een goed Franschman die zijn vaderland lief had, doen kon. Hij voegde er op iets norscheren toon bij, dat hij wel wist hoe slecht hij aan de Staten was voorgesteld, maar dat de duivel zoo zwart niet was als hij wel scheen. Men moest vóór alles, zeide hij, zorg dragen voor zijn eigen huis, en hij wist zeer goed dat de Staten en alle bedachtzame menschen evenzoo handelden (1).

(1) „Rapport" van van der Mijle.

HOOFDSTUK V.

Gesprekken der Nederlandsche afgevaardigden met Jacobus. — Prins Maurits aanvaardt het bevel over de troepen. — Overgave van Gulick. — Matthias tot Koning van Bohemen gekroond. — Dood van Rudolf. — Jacobus' droombeeld van een Spaansch huwelijk. — Benoeming van Vorstius in de plaats van Arminius, te Leijden. — Onderhoud tusschen Maurits en Winwood. — Toenemende verbittering tusschen Oldenbarnevelt en Maurits. — Plannen van Spaansche huwelijken in Frankrijk.

Het is eene verkwikking uit de atmosfeer van ijverzuchtige verdeeldheid, van gejaagde kuiperijen en aanslagen, waarin het ongelukkige Frankrijk verkeerde, overtegaan naar de koelere en kalmere kringen der Nederlandsche staatkunde.

Zoodra de Staten de tijding van Hendrik's moord ontvingen, begrepen zij welk eene onmetelijke verantwoordelijkheid op hunne schouders kwam (1). Het strekt eeuwig tot eer der Republiek, van Oldenbarnevelt die haar bestuurde, en van Prins Maurits die het zwaard voerde, dat zij volkomen berekend waren voor de taak die hun werd opgelegd.

(1) Oldenbarnevelt ontving die tijding te midden der beslommeringen, die de regeling der Utrechtsche aangelegenheden hem veroorzaakte. Even als in Engeland, schijnt het berigt van Hendrik IV 's dood ook hier te lande den 17 Mei ontvangen te zijn. Op dien dag schreef de Advokaat naar Utrecht aan Ledenberg en de Bie:

„De schandelycke doodt des Coninx van Vrankrijck neemt wech het geheele fundement waerop onse partije totte handelinge verstaan heeft. Duytslant in 't geheel loopt daermede pericle; wij moeten 'tselve extraordinaris behartigen, off 't sal op onsen kop komen. Arbeyt dat die van Utrecht hen tytelyck in alles met Mijneheeren de Staten-Generael accommoderen." . . . . . . *Vert.*

Ter Beurze van Antwerpen werden openlijke weddingschappen aangegaan, dat Maurits eveneens binnen eene maand vermoord worden zou. Niets scheen waarschijnlijker, en de Staten smeekten den Stadhouder, dat hij toch voor zijn leven zorg zou dragen. Maar op zulke waarschuwingen was hij niet gewoon acht te slaan, en in de raadsligchamen der Republiek was ook geen verwarring of laagheid te vreezen (1).

Wij hebben de krachtige woorden van aanmoediging en sympathie vernomen, die volgens de voorschriften van den Advokaat, tot de Koningin-Regentes en de ministers te Parijs gerigt werden; en wij hebben den invloed dier woorden opgemaakt uit dat zonderlinge gevoel van schaamte dat de Spaansche loontrekkers, die Frankrijk regeerden, weerhield hunne maskers op zoo cynische wijze aftewerpen, als zij eerst voornemens waren te doen.

Niet minder mannelijk en staatkundig was de taal, tegenover den Koning van Groot-Brittannie en diens ministers op last van den Advokaat gevoerd. Het berigt van den moord werd door de buitengewone gezanten te Londen ontvangen op Maandag, den 17 Mei, omstreeks 3 ure. Jacobus kwam den 21e van eene jagtpartij te Whitehall terug, en gaf onmiddelijk zijn voornemen te kennen, om te dier gelegenheid de afgevaardigden der Staten tot een banket in het paleis uittenoodigen (2).

Deze werden nu door Oldenbarnevelt aangeschreven om de uitkomsten van het buitengewoon gezantschap der Staten bij den overleden koning meetedeelen, zooals die bleken uit het daarvan opgemaakte verslag. Daardoor zou Jacobus kennis bekomen van de gemeenschappelijke besluiten, die tot ondersteuning der vorsten genomen waren. Hij moest ernstig en uitdrukkelijk vermaand worden de vorsten bijtestaan, niet slechts met de beloofde 4000 man, maar met eene veel grootere magt, in overeenstemming met de eischen voor de veiligheid der Christelijke wereld, die door deze onverwachte gebeurtenis in gevaar was gebragt. De Staten gaven hem de verzekering, dat zij met al wat in hun vermogen was de belangen van Frankrijk, van de „possederende vorsten" en van de geheele Christenheid zouden helpen handhaven, ten einde aan de verwachtingen van hen die deze snoode daad gepleegd hadden den bodem inteslaan.

„Dit is de gelegenheid," zeiden de gezanten in hun brief aan

(1) Van Rees en Brill, Vervolg op Arend, III, 406.
(2) „Rapport der buitengewone ambassadeurs in Engeland" (HS.)

den Koning „om aan de geheele wereld te toonen dat het in uwe magt ligt, Frankrijk, Duitschland en de Vereenigde Nederlanden te redden uit de klaauwen van hen, die op de wereldheerschappij aanspraak maken." Zij drongen er op aan dat hij de zaak „snel, op vrijgevige en koninklijke wijze ter hand zou nemen, ten einde met den tijd te woekeren, en niet toetelaten dat de vijand zich versterken zou;" en zij stelden zich borg dat de Staten-Generaal hem met al hunne magt zouden bijstaan (1).

Toen de gezanten dien brief aan Lord Salisbury voorlazen, vonden zij bij den Groot-Tresaurier weinig tegemoetkoming of sympathie. Er was blijkbaar naijver aan het Engelsche Hof ontstaan over de vertrouwelijke en innige verstandhouding die met Hendrik aangeknoopt was, en daarop werd ook in deze bijeenkomst gezinspeeld. Cecil drukte wel in vormelijke bewoordingen zijne tevredenheid uit over de vriendschappelijke taal der Staten en zijn vertrouwen in hunne opregte genegenheid jegens zijn souverein, maar gaf tevens duidelijk te verstaan dat er tusschen den overleden Koning en de staatslieden der Republiek meer verhandeld was, dan eene der beide partijen wel aan den Koning van Groot-Brittannie bekend had, of uit de thans overgelegde brieven en papieren kon afgeleid worden. Hij verlangde door de gezanten nader ingelicht te worden, vooral voor zooveel die punten hunner instructie aanging, die op een algemeenen vredebreuk doelden. Zij waren echter niet voorbereid op het geven van meer inlichtingen, dan in de stukken zelve voorkwamen. Onderstelde men, dat door den Franschen Koning voorstellen gedaan waren tot eenen algemeenen vredebreuk, ter zake van de vlugt van Condé, de zaak van Savoye, of uit anderen hoofde, dan moesten zij antwoorden, dat de gezanten in Frankrijk in last gehad hadden elke verbindtenis voor de Staten afhankelijk te maken van een volledig en rijp overleg met Zijne Britsche Majesteit en diens raad, zoowel als met de Vergadering der Algemeene Staten; en het was de bedoeling van den overleden Koning geweest om de zaak met Prins Maurits en Graaf Lodewijk Willem vertrouwelijk te bespreken, alvorens tot een eigenlijk besluit te komen. Het bleek echter den afgevaardigden duidelijk, dat hunne mededeeling weinig voldeed, en dat het vermoeden bleef bestaan dat iets belangrijks geheim werd gehou-

(1) „Rapport der buitengewone ambassadeurs in Engeland." (HS.)

den. Cecil bleef koel en gedwongen, en zeker waren er geene teekenen dat de dood van Hendrik aan het Engelsche Hof diepe droefheid veroorzaakt had. „De Koning van Frankrijk," zeide de Lord Tresaurier, „wilde een *coup de maître* slaan, maar hij die alles hebben wilde kon ook ligt alles verliezen. Zulke plannen hadden niet opgevat of ter hand genomen moeten worden zonder een voorafgaand overleg met Zijne Britsche Majesteit" (1).

Alle pogingen der ambassadeurs om den Lord Tresaurier en andere leden der regering te bewegen aan de ondersteuning in de Cleefsche zaak meerdere uitbreiding te geven, bleven vruchteloos. De Engelsche troepen, die in staatschen dienst waren, konden gevoegd worden bij de magt, die de Republiek zelve zenden wilde. Meer dan dat kon niet verwacht worden, zoolang geene voldoende schikkingen met het Regentschap in Frankrijk getroffen waren. Het voorstel der Staten tot het aangaan van een naauw algemeen verbond werd koel afgeslagen. „Daartoe kan niet besloten worden," zei Cecil; „de dood van den Koning van Frankrijk heeft in al die zaken groote verandering gebragt" (2).

24 Mei 1610. Op dienzelfden dag gebruikten de gezanten het middagmaal bij den Koning. Zij alleen zaten met Zijne Majt. aan tafel, en allen hielden hunne hoeden op. De Koning was gul, heusch, spraakzaam en theologiserend.

Hij gaf zijn leedwezen te kennen over den dood van den Koning van Frankrijk, en zeide dat de gevaarlijke leerstellingen, waarvan zulke lage misdaden de gevolgen waren, moesten worden uitgeroeid. Hij deed verschillende vragen met opzigt tot de Vereenigde Nederlanden, meer bijzonder omtrent de laatste onlusten in Utrecht en de houding van Prins Maurits te dien aanzien. Hij prees het moedige gedrag der Staten-Generaal, waardoor die onlusten met kracht onderdrukt waren, maar meende dat zij met meer gestrengheid ten aanzien van de aanleggers der zamenspanning hadden moeten te werk gaan. Hij beval zeer éénheid onder de provincien aan (3).

Daarna bragt hij het gesprek op de godsdienstige twistvragen in de Nederlanden. Vernomen hebbende dat de geschilpunten de voorbeschikking en hare gevolgen betroffen, zeide Jacobus: „Ik heb dat onderwerp bestudeerd, zoozeer als iemand, en ben tot de slotsom gekomen dat daaromtrent niets met zekerheid kan

(1) „Rapport" enz. (2) Ibid. (3) Ibid.

gezegd worden. Ik ben niet altoos van dezelfde meening geweest, maar wil wedden dat mijne zienswijze de beste is, al wensch ik er mijne zaligheid niet aan te verbinden. Mijneheeren de Staten zouden wel doen met hunne leeraren te gelasten, over dit punt te zwijgen. In mijne geschriften heb ik ook naauwelijks gewaagd het onderwerp der regtvaardigmaking te behandelen, omdat dit almede scheen aftehangen van de voorbeschikking" (1).

Na dit gezegd te hebben op den toon van iemand die meende het onderwerp der voorbeschikking en regtvaardigmaking te hebben uitgeput, stond de Koning op, nam zijn hoed af, en dronk op de gezondheid van Mijneheeren de Staten-Generaal en Z. E. Prins Maurits, en op den goeden afloop der Cleefsche zaak.

Na den maaltijd was er afscheidsgehoor in de galerij. De Koning, omringd door zijne geheime raden en hooge staatsdienaren, zeide de gezanten hartelijk vaarwel, en als een blijk van hulde aan hunne regering sloeg hij hen tot ridders zijner orde, even als hij dit gewoon was te doen met de ambassadeurs van Venetie. De Opperkamerheer bood hem het zwaard aan, en Jacobus raakte daarmede elk der gezanten op den schouder. „Ten respecte van de H. M. Heeren Staten," schreven deze, „syn wij genoodzaakt geweest ons met dese eere te laeten beswaeren."

Het was blijkbaar dat de Staten-Generaal evenmin van Engeland, als van Frankrijk, veel te verwachten hadden. Frankrijk, door Concini en door Spanje bestuurd, zou alles aanwenden om de plannen der Republiek tegentewerken, en terwijl het voor den vorm en met weerzin de letter van het traktaat van Hall nakwam, wilde het door geheime kuiperijen de geringe militaire hulp onschadelijk maken, welke de la Châtre aan Prins Maurits toevoeren zou (2). Het naauwe verbond van Frankrijk met het Protestantisme was in rook vervlogen. Daartegenover

(1) . . . „Verstaende datter verschil was in 'tpoinct van de Predestinatie en 'tgene daarvan dependeerde, verclaerde S. M. dat hij dat stuck soowel als iemant anders hadde geëxamineert, en bevonden hadde dat men daerinne nyet seekers conde statueren; dat hy selfs daerinne nyet altyt van één gevoelen hadde geweest; dat hij wel wilde wedden dat zijne opinie de beste was, maer niet dat hy syne salicheit daeraen wilde hangen; dat d'Heeren Staten wel souden doen en de Doctoren en Leeraers gebieden van de materie te swygen; dat Syne Majt. selfs het stuck van de Justificatie in syn geschriften qualyck hadde durven roeren, omdat 'tselve oock scheen aen de Predestinatie te hangen. . . . „ (*Rapport.*)

(2) „Pendant que vous battez Juliers, on combat secrètement vos desseins en ceste cour. (Aerssen aan Prins Maurits, 22 Aug. 1610).

rees nu de Katholijke Ligue in vollen glans uit het graf van Hendrik op, en Spanje zoowel als de Paus sloot zich bij Maximiliaan van Beijeren aan, sedert de grootsche plannen van den Franschen Koning met hem ten grave gedaald waren. De Hertog van Savoije, in zijne eigene strikken gevangen, zag zich genoodzaakt zijn zoon naar Spanje te zenden om op zijne knieën vergiffenis voor de zijnen aftesmeken (1), en moest zijne eerzuchtige plannen omtrent Milaan en de huwelijksverbindtenis met Frankrijk boeten door den kelk der vernedering tot op den bodem te ledigen. Venetië schrok terug voor de stelling waarin het zich bevond, zoodra de glans van Hendrik's verleidelijke staatkunde verdoofd was; terwijl Jacobus van Engeland, zich geluk wenschende met de verdwijning van het tooneel van den man dien hij bewonderde en haatte, geen troost veil had voor de Staten-Generaal, die thans werkelijk alleen stonden. Het schrale voorregt van den ridderslag en een preek over de voorbeschikking was al wat hij den gezanten aanbieden kon, in plaats van een bondgenootschap, dat hij ontweek, en van een militairen bijstand, dien hij kortaf weigerde. De „possederende" vorsten, voor wier zaak het zwaard getrokken werd, waren te twistziek en te laf hartig om veel meer dan een lastpost te zijn, zoowel in het kabinet als in het veld.

En de Staten-Generaal waren voor hunne taak opgewassen. Snel en met schranderen blik maten zij de staatkunde en de magt van het Keizerrijk, Spanje en den Paus. Ware de Republiek niet daar geweest, dan zou niets belet hebben dat het betwiste gebied eene provincie ware geworden van Spanje, welks reusachtig uitgebreide magt ten aanzien van Engeland dreigender zou geworden, zijn dan in de dagen der Armada. Indien de Republiek geweifeld had, zou zij spoedig opgehouden hebben te bestaan. Maar de Republiek weifelde niet.

13 Julij 1610. Den 13 Julij aanvaardde Prins Maurits te Schenkenschans het bevel over de Staatsche troepen, sterk 13,000 man voetvolk en 3000 paarden, met 30 stukken geschut. De Engelsche en Fransche regimenten in staatschen dienst waren daaronder begrepen, zonder meer. Maar de Staten, zeî Oldenbarnevelt te regt, „deden zevenmaal meer, dan zij op zich genomen hadden." Met die snelheid en juistheid van beweging

(1) Mém. de Sully, VIII, noten. — Mém. de Nevers, II, 880.

die zijne militaire operatiën kenmerkte, trok Maurits op Gülick aan, en sloeg hij het beleg voor die belangrijke vesting. De Aartshertogen te Brussel, wenschende zich zoo lang mogelijk buiten den strijd te houden, verzetten zich niet tegen den vervoer van zijn krijgsmaterieel langs den Rijn, die van Rijnberg uit had kunnen verhinderd worden. De bijzonderheden van het beleg, even als van alle belegeringen door den Prins geleid, hebben voor den lezer ongeveer hetzelfde belang als de oplossing van een meetkunstig vraagstuk; Maurits was niet in staat eene fout in zijne berekeningen te maken. Intusschen was het beleg nog niet geheel ten einde gebragt voor de aankomst van de la Châtre. De maarschalk verscheen den 11 Augustus, aan het hoofd van 8000 man voetvolk en eenige ruiterij. Maurits ontving hem met beleefdheid, en er heerschte oogenschijnlijk de meeste overeenstemming tusschen beide. Maar wat de praktische uitkomsten aanging, had de la Châtre evengoed in Frankrijk kunnen blijven: in een staatkundig opzigt ware zelfs zijne afwezigheid verkiesselijker geweest, dan zijne tegenwoordigheid.

Maurits zou liever gezien hebben dat de maarschalk nog wat langer onder weg ware gebleven. Hij had Gülick bijna tot onderwerping gebragt; twee weken later gaf de plaats zich over. Er werden billijke voorwaarden door den overwinnaar toegestaan. Noch in de vrije uitoefening der katholijke godsdienst, noch in de stedelijke regering zou verandering gebragt worden. De citadel en al hetgeen zij bevatte zou overgegeven worden aan de vorsten van Brandenburg en Neuburg. Aartshertog Leopold vertrok met de zijnen weder naar Praag, om zijn verderen toeleg op de kroon van Bohemen zoo goed als hij kon ten uitvoer te brengen, nadat het eerste gedeelte zijner plannen jammerlijk mislukt was; en de sergeant-majoor Frederik Pithan van het regiment van Graaf Ernst Casimir van Nassau werd tot Gouverneur van Gülick aangesteld, in 't belang der „possederende" vorsten (1).

Zonder het verlies van een enkel menschenleven (2), had aldus de Republiek, geleid door haren volleerden staatsman en ongeëvenaarden veldheer, eene groote overwinning behaald, den protestantschen vorsten het volledig bezit dier schoone gewesten

(1) VAN REES en BRILL, Vervolg op Arend, III, 410, sq.

(2) In de bekende Memorie van Oldenbarnevelt lezen wij echter, dat Gülick werd ingenomen „nyet sonder verlies van het leeven van veele officieren en soldaten . . . . *Vert.*

verzekerd, op den Duitschen grond den Keizer hare wetten gesteld, Groot-Brittannië en Frankrijk als het ware op sleeptouw genomen, in plaats van die staten nederig te volgen, en alléén volbragt, hetgeen zij gemeend had met beide vereenigd te zullen doen.

De Koning van Engeland oordeelde dat er genoeg gedaan was, en haastte zich om tot een vergelijk te komen. Hij wilde zijn ambassadeur spoedig de gelegenheid geven „om zijne tong en pen even goed te gebruiken, als Cecil en zijne soldaten hunne zwaarden en houweelen gebruikt hadden." Hij had geene sympathie voor de zaak van het Protestantisme, en begreep de strekking der beweging in de hertogdommen niet. „Ik wensch slechts mij op geschikte wijze te onttrekken aan dien strijd, waarin de voornaamste belanghebbenden zoo weinig voor zich zelve doen," zeide hij (1).

8 Sept. 1610. De la Châtre keerde met zijne troepen naar Frankrijk terug, veertien dagen na zijne aankomst. Een voorstel door den maarschalk gedaan, om de provinciën door Frankrijk inbewaring te doen houden, totdat het besluit omtrent de wettige souvereiniteit genomen zou zijn, werd onverwijld afgeslagen (2). Maurits van Nassau had zulk eene zege niet behaald voor de Republiek en het Protestantisme, om die slechts af te staan aan Concini en Villeroy, ten voordeele van Spanje. Gülick werd veiliger geacht in de bewaring van den sergeant Pithan. Tegen het einde van September waren de Staatsche troepen weer in hunne eigene kwartieren terug.

Met uitstekend gevolg had de Republiek den korten en schitterenden veldtogt ten einde gebragt, maar de staatslieden konden zich niet ontveinzen dat die uitkomst slechts tijdelijk was. Die kostbare gewesten, dubbel begeerlijk om zich zelve en om hunne ligging, zouden niet lang in vrede onder de bescherming der kettersche Staten en het *Condominium* van twee protestantsche vorsten worden gelaten. Keizerlijken, Katholijken en Spanjaarden vreesden, dat het sterrebeeld der Zeven Provinciën met eene achtste mogt vermeerderd worden. En zulk een toeleg was niet te dulden. Het was reeds veel, dat de Paus, de Keizer en de Koning, als het ware, op hun eigen gebied door de opko-

(1) De Koning aan Graaf Salisbury, 1610. (*Hatfield-Archieven*). Zie het Bijvoegsel.

(2) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 8 Sept. 1610 (HS.)

mende Republiek waren uitgetart, dat deze in Duitschland in het gezigt des Keizers schikkingen voorgeschreven had, Frankrijk als haar ondergeschikte bejegend, en den Britschen Koning genoodzaakt goedtekeuren wat hij het meest haatte.

Maar Leopold had zijne onderneming niet alleen begonnen met het doel om Gülick te verrassen en den voet te zetten in de hertogdommen. Zijn veldtogt was een gedeelte van een veruitziend plan, waarin hij den Keizer, zijn neef, had medegesleept. De arme Rudolf was eindelijk in verzet gekomen tegen zijne drie broeders en zijn neef Ferdinand. Vredelievend en traag van aard, liefhebber van de tafel en van zijne prachtige verzamelingen van edelgesteenten, gehecht aan zijne paardenstoeterijen, wilde hij een rustig leven leiden, ver van het geraas van den oorlog en het gewoel der zaken. Daar hij bij toeval Keizer van half Europa was, mogt hij zich aan die begeerte naar rust niet overgeven. Zijn domme vollemaans-gezigt had niets vorstelijks, noch op het doek noch op de munt, zelfs al waren zijne slapen met den conventionelen lauwerkrans omvlochten. Zijne minder rustige broeders Matthias en Max hadden hem, op zijne kroon na, alle gezag ontroofd, terwijl de sombere figuur van Ferdinand van Stiermarken, den Jezuiten-leerling en bewonderaar van Filips II, op den achtergrond, een onheilspellenden schaduw wierp op den troon en het rijk.

De broeders trachtten Rudolf te overreden dat hij meer gemakken zou vinden in Insprück, dan in Praag, en dat hij rust noodig had, na het inspannende werk der regering. Zij zeiden, dat hij verstandig handelen zou met de kroon van Bohemen aan Matthias te geven, aangezien dat koningrijk een kiesrijk was, en de kroon anders gevaar zou loopen van in andere handen, dan die der Habsburgs te geraken. Wanneer Bohemen eenmaal aan Matthias en diens nakomelingen verzekerd was, dan bleef er nog slechts over, hem tot Roomsch Koning uitteroepen. Anders zou er groot gevaar en nadeel ontstaan voor Hongarije en andere erfelijke staten dier zamengestelde monarchie, welke de magt van het groote Habsburgsche huis uitmaakte.

De ongelukkige Keizer was ten hoogste beleedigd. Hij was door zijn broeder beroofd van Hongarije, Moravie en Oostenrijk, terwijl Matthias nu te Praag stond aan het hoofd van een leger, naar het heette om de bekrachtiging op het vredesverdrag met Turkije te verkrijgen, maar metderdaad om de plegtige over-

dragt dier Staten en de toezegging van Bohemen aftedwingen. Kon duidelijker de dwaasheid blijken van een zoodanig stelsel van Keizerlijke regering? En nu zou de arme Rudolf uit het Hradschin verdreven, en met of zonder zijne verzamelingen naar Tyrol worden weggezonden (1).

Het kostte den krijgshaftigen bisschop van Straasburg en Passau weinig moeite om den bedrogen man tot wraak aantesporen. Het was tusschen hen beide overeengekomen, dat Leopold, met een leger dat deze zou trachten te werven, zich in Gülick werpen zou als 's Keizers vertegenwoordiger, de hertogdommen in geschil bezetten en in bewaring houden zou totdat de Keizer beslist had aan wien zij toebehoorden, om daarna, naar Bohemen terugkeerende, Matthias te verpletteren, zich van Praag meester te maken en Rudolf uit zijne gevangenschap te bevrijden. Leopold zou, als belooning voor die diensten, de kroon van Bohemen ontvangen, tot Roomsch Koning verkozen en tot erfgenaam des Keizers verklaard worden, voor zoover Rudolf in staat was dit laatste te doen (2). Het eerste deel van dit programma was slechts ten deele uitgevoerd. Hij had Gülick genomen en de bevelen des Keizers afgekondigd, maar was uit die stelling verdreven door de wijze staatkunde van Oldenbarnevelt en de volleerde krijgskunde van Maurits. De Republiek had dus met overleg en moed eene daad gepleegd, waaraan een wereldbelang verbonden was. Want van de uitkomst van den aangevangen strijd, die in de hertogdommen nog lang zou voortduren, en zich over bijna geheel de Christenheid uitstrekken zou, hing het bestaan der Vereenigde Nederlanden en het lot van het Protestantisme af.

De uit het veld geslagen Leopold trok zich terug, aan het hoofd zijner huurlingen, 9000 man voetvolk en 3000 paarden sterk (3). Hij trok door den Elsas, en langs den Donau, over Linz naar Praag, overal waar hij kwam de inwoners plunde-

(1) MEETEREN, Boek XXX en XXXII.

(2) Bekentenissen van Teynagel, Hagenmüller, Welser en Graaf Zollern. Zie ook MEETEREN XXXII, 655.

(3) De voorstelling van den schrijver maakt eenige toelichting noodig.

De Aartshertog Leopold had van den aanvang zijner avontuurlijke onderneming af, getracht zich zoo goed mogelijk in Gülick te versterken, maar ook spoedig ondervonden, dat zijne eigene krachten daarvoor ver van toereikend waren. De geldelijke hulp in den beginne door Spanje en door een enkelen Katholijken rijksvorst verleend, had weldra opgehouden te vloeijen, en vruchteloos was naar alle zijden aanzoek om meerdere ondersteuning gedaan. *Ritter*

rende en afpersende. Aldus strijd voerende met de verbitterde bevolkingen, deed hij zijne intrede in Praag op den 15 Februarij 1611. In volle wapenrusting te paard gezeten, nam de krijgs-

heeft ons nog een der brandbrieven meegedeeld, door Leopold aan den Aartshertog Ferdinand gerigt: daarin heerschte reeds, vóór dat het jaar 1609 ten einde was, een toon van vertwijfeling aan den goeden afloop der zaak. Van de Vorsten als leden des Duitschen Rijks en van de Raden des Keizers was evenmin medewerking voor Leopold te verwachten. Zij wilden van daadwerkelijke maatregelen tegen de »possederende« vorsten niets weten, omdat de geheele onderneming uitsluitend zijn werk in geheim overleg met Keizer Rudolf geweest was, en zij weigerden eene zaak te helpen ontwarren, die door dezer toedoen alleen zoover gekomen was. Dat aan die houding de vrees voor de wapeningen der Unie, in verbond met Frankrijk, de Nederlandsche Republiek en Engeland deel had, is waarschijnlijk.

Was echter het vermoeden dat het Huis van Oostenrijk zich de Gülicksche landen toeeigenen wilde, de voorname grond geweest waarop Frankrijk en de Republiek zich in de Duitsche zaken gemengd hadden, in Duitschland zelf had de vrees daarvoor den grootsten tegenstand verwekt tegen de keizerlijke staatkunde. Die vrees dreigde ook het magtige Huis van Saksen, dat tusschen de vijandige partijen in het Rijk eene zekere middenstelling innam, van den Keizer geheel te vervreemden. Keizer Rudolf zag zich dan ook tot de verklaring genoodzaakt, dat het Huis van Oostenrijk geene aanspraken op de Gülicksche landen maakte, en Leopold moest zich over zijne handelingen aldaar verontschuldigen. Kort daarop had de Bisschop-Aartshertog Gülick voor goed verlaten, om naar Praag de overtuiging medetebrengen, dat die landen voor de Habsburgers verloren waren.

Verre, dus, van dat Leopold zijne verovering tot het laatst zou verdedigd hebben, en eerst door het Staatsche leger met dat der Protestantsche Unie vereenigd daaruit verdreven zou zijn, had hij vóór dat die legers zich in beweging stelden, zijn belang reeds geheel van de Gülicksche zaken losgemaakt. Met zijne eigene medewerking, was den 7 Julij het Huis van Saksen door den Keizer met de landen in geschil beleend. En nu moge die uitspraak de vreemde bondgenooten der Unie al niet weerhouden hebben van voorttegaan met hetgeen zij zich ten doel stelden, voor het Rijk was daarmede de lang verbeide beslissing gevallen; Saksen mogt nu zelf zorg dragen dat het tot zijn regt komen zou. De Keizer en het Huis van Oostenrijk hadden wel andere belangen voortestaan, dan de bescherming der regten van een rijkslid op eenig grondgebied aan de uiterste grens van het rijk.

Rudolf had gelijktijdig een leger doen werven in het Passau'sche: in plaats van daarmede Gülick te ontzetten, werden die troepen op de Oostenrijksche en Moravische grenzen opgesteld, als eene bedreiging voor Matthias. De beraadslagingen, door de Vorstenvergadering te Praag gehouden, bleven zonder invloed op den loop der Gülick-Cleefsche zaak; zij vermogt niet het hoofd der Ligue te bewegen, zich aan die zaak te laten gelegen liggen. En, alsof alles aantoonen moest dat de strijd in de hertogdommen gevoerd aan den strijd in het Duitsche Rijk en tusschen de partijen in Duitschland vreemd was, werd de verovering van Gülick door de Protestantsche Unie de inleiding tot een vredesverdrag dier Unie met de Katholijke Ligue.

(Vg. GINDELY, Rudolf II und seine Zeit, II, Hoofdstuk 2 en 3, en RITTER, Sachsen und der Jülicher Erbfolgestreit. Aus den Abhandlungen der K. Bayr. Akademie der Wissenschaften, 1873). *Aanteekening van den Vertaler.*

haftige bisschop op het groote plein, voor de hoofdkerk, den eed van het volk af, als keizerlijk commissaris. Maar de strijd op de straten duurde voort, terwijl de arme Rudolf neerzat in het Hradschin. Op den derden dag werd Leopold de stad weer uitgedreven. Hij nam toen stelling op de hoogten, van waar hij de stad beheerschte met zijn geschut; en eene zwakke stem uit het Hradschin verkondigde toen den volke, dat die Passau'sche bende met haar bisschoppelijken aanvoerder zich daar bevond op 's Keizers last. De drieëenige stad — de oude en nieuwe stad en het Jodenkwartier — werd aangemaand om afgevaardigden naar het paleis te zenden, en 's Keizers besluiten te vernemen. Maar er verscheen niemand. De Bohemers, die, met name de inwoners van Praag, meerendeels protestantsch waren, wisten zeer goed, dat Leopold zoowel daar als in de hertogdommen, voor de zaak van het Pausdom en van Spanje streed.

En nu verscheen Matthias op het tooneel. De Stenden, die van hem voor 't oogenblik altans betere verwachtingen koesterden dan van den zwakken Rudolf, waren reeds met hem in besprek getreden. Daarbij was in den herfst, na Leopold's neerlaag in de hertogdommen, eene soort van overeenkomst tusschen Mathias en den Keizer getroffen, en de wezenlijke koning had zich voor dengeen die het in naam was gebogen, door tusschenkomst van zijn broeder Maximiliaan. Zevenduizend man van
9 Oct. 1610. Mathias' leger verschenen nu, onder het bevel van Colonitz, voor Praag; en de Passauers trokken af, na drie maanden soldij van den Keizer te hebben ontvangen. Leopold trad voor eene wijle van het tooneel af. Diens kanselier en raadsman in de hertogdommen, Franz Teynagel, die gevangen genomen en gepijnigd werd, bekende den geheimen toeleg des Keizers ten gunste van den Bisschop; en men geloofde dat de Paus, de Koning van Spanje en Maximiliaan van Beijeren gunstig voor dien toeleg gestemd waren. Dit was waarschijnlijk, wijl Leopold geen geheim maakte van zijn besluit om het Protestantisme ten doode toe te bestrijden, en de hertogdommen, indien mogelijk, voor Rome en Oostenrijk te behouden (1).

(1) De Aartshertog Leopold werd in al zijne handelingen door eene verteerende eerzucht gedreven. Het ontbrak van zijne zijde niet aan aanzoeken en smeekingen, aan den Koning van Spanje, aan de Koningin, zijne zuster, aan haar biechtvader, om hulp, en nog eens hulp. Nadat hij Gülick had moeten opgeven, ging hij niettemin met die aanzoeken voort, al wist hij zelf niet wat hij met

Rudolf en Matthias hadden zich beide verbonden om de Hervormde godsdienst toetelaten. De bekende „Majesteitsbrief," onlangs door den Keizer verleend, en het vergelijk tusschen de katholijke en protestantsche Stenden waren wetten van het land geworden. De Boheemsche geloofsbelijdenis, een godsdienst uit de stellingen der Hussiten, Lutheranen en Calvinisten zamengesteld (1), werd geduld. In een land waar negentiende deelen der bevolking protestantsch waren, bezaten de Protestanten de vergunning om kerken te bouwen, en zonder overlast te lijden God te dienen. Maar die voorregten waren afgedwongen, en het was duidelijk dat zij zouden herroepen worden, zoodra dit slechts mogelijk was. Het Huis van Oostenrijk, dat in Spanje, Italië en Duitschland regeerde, was om zijns bestaans wille aan de roomsche godsdienst gebonden. Toelating van andere eerediensten was in zijne oogen eene nederlaag en eene misdaad tevens.

Zoo was de groote strijd, later bekend als de Dertigjarige Oorlog, in werkelijkheid begonnen, en namen de Nederlanden, in weerwil van het bestand, daaraan half onbewust een voornaam deel. Op dat oogenblik schenen de kansen wanhopig voor het Huis van Oostenrijk te staan, zoo diep was de klove, die de godsdienstige verdeeldheid tusschen troon en onderdanen gegraven had. Maar, vroeg of laat, zou de magt van Spanje, Italie en Zuid-Duitschland de schaal zeker naar de katholijke zijde doen overhellen.

Intusschen wisten de Boheemsche Stenden, dat het Keizerlijk

die zoo vurig begeerde hulp zou aanvangen; tot dat de zaak der opvolging voor het keizerschap aan zijne rustelooze werkzaamheid eene meer bepaalde rigting gaf. Maar, al vaardigde Leopold gezanten op gezanten naar Madrid af, al deed hij een beroep op alle aandoeningen, waarvoor het Spaansche vorstenpaar vatbaar was, en smeekte hij hun „*um der fünf heiligen Wunden Christi willen*," dat er raad geschaft worden zou, voor het tegenwoordige en voor de toekomst, zijne eerzucht vond nergens weerklank; en de Spaansche Ambassadeur bij den Keizer werd uitdrukkelijk gelast, den woelzieken en avontuurlijken Bisschop, zooveel in zijn vermogen was, tegentewerken.

GINDELY heeft, uit de Archieven van Simancas, overtuigend de houding der Spaansche Regering tegenover Leopold aangetoond. Die houding kon voor niemand een geheim zijn, want haar ambassadeur Zuñiga liet het te Praag niet aan openlijke tegenwerking van den Bisschop-Aartshertog ontbreken. En evenzoo ging het ten opzigte van Maximiliaan van Beijeren. Ook dezen poogde Leopold in zijne plannen, tot het spelen eener groote rol in Duitschland, te betrekken. Maar Maximiliaan liet zich daardoor geen oogenblik van de afwachtende houding afbrengen, die hij als hoofd der Ligue had aangenomen. En Leopold zag zich ook van die zijde verlaten, op het tijdstip dat Motley hier beschrijft, even als reeds geruimen tijd daarvoor. — *Vert.*

(1) GINDELY, Gesch. d. dreissigj. Krieges, I, 60—62.

Huis het er op toelegde om het beginsel van verkiezing voor het keizerschap te niet te doen, en tevens de kroon van Bohemen ten eeuwigen dage te behouden. Zij waren ook tot de ontdekking gekomen, dat Bisschop Leopold door Rudolf was uitverkoren tot aanvoerder der reactionaire beweging tegen het Protestantisme. Zij konden op dat oogenblik niet weten, of diens plannen gevaarlijk, dan wel hersenschimmig zouden blijken te zijn. Zoo verscheen dan Mathias te Praag, op uitnoodiging van de Stenden, met geheel het voorkomen eens overwinnaars. Rudolf ontving zijn broeder met gedwongen beleefdheid, en noodigde
28 Maart hem uit zijn intrek in het Hradschin te nemen. Dit
1611. voorstel werd door Matthias niet aangenomen, die evenwel een kolonel met geschut zond om het paleis te bezetten en te bewaken. De Passau'er gevangenen werden vrij gelaten, en
23 Mei er was eene algemeene verzoening (1). Eene maand later,
1611. begaf Matthias zich in plegtigen optogt naar de kapel van den heiligen Wenceslas, dat prachtstuk van middeneeuwsche bouwkunst, met hare sombere gewelven en met de kostbaarste steenen versierde wanden. Aan de Stenden van Bohemen, die in hunne schitterende Zcechische kleeding op den grond geknield lagen, werd afgevraagd, of zij Matthias, Koning van Hongarije, tot hun wettigen Koning begeerden. Driemalen antwoordden zij, ja. Daarop zette Kardinaal Dietrichstein de historische kroon van Wenceslas op 's Konings hoofd, en zwoer Matthias de wetten en voorregten van Bohemen, met inbegrip der jongste charters die aan de Protestanten vrijheid van godsdienst toestonden, te zullen handhaven. Aldus werd een tijdelijk, geveinsd bestand tusschen de godsdienstige partijen, en eene bedriegelijke verzoening tusschen den Keizer en zijne broeders tot stand gebragt. De verlaten Rudolf sleepte de weinige maanden die hij nog te leven had in het Hradschin voort, en stierf in het begin van
20 Jan. het volgende jaar. Het Huis van Oostenrijk bleef onver-
1612. deeld, Matthias volgde zijn broeder op, en Leopold's hersenschimmen vervlogen in de lucht. De toekomst zou uitwijzen, of de Majesteitsbrief en het Compromis van duurzaam gehalte zouden zijn.

Terwijl de zaken in Duitschland onmiddelijk na den Gülickschen veldtogt zich aldus toedroegen, waren de betrekkingen

(1) Meteren, 655—659.

der Republiek met Engeland en Frankrijk gevaarlijker geworden dan zij ooit geweest waren. Het was eene harde taak voor Oldenbarnevelt, meer dan voldoende om al de geestkracht eens staatsmans in beslag te nemen, vat te houden op gouvernementen zoo veranderlijk als deze beide geworden waren, sedert den dood hunner groote vorsten. Het was voor Willem den Zwijger niet zoo bezwaarlijk geweest zijn koers te houden, in weerwil van al de verkeerdheden, tekortkomingen en inconsequenties, die hij van Elisabeth en Hendrik had te verduren gehad. Genie, hoe grillig en geneigd tot afdwalen het ook zij, is altans veruitziende, en het had geene omstandige betoogen gekost, om beide die souvereinen te doen inzien, dat de afscheiding hunner staatkunde van die der Nederlanden onmogelijk was, zonder schade voor de Republiek en onberekenbare gevaren voor hen zelve.

Maar thans helden Frankrijk en Engeland beide naar Spanje over, met eene kortzigtigheid, die niet te overwinnen was. Als een staatsman van moed en ruimen blik, deed Oldenbarnevelt al wat hij doen kon. Genoodzaakt door de betrekking waarin hij geplaatst was, om bewondering of altans eerbied voortewenden, waar geen andere aandoening dan verachting werd opgewekt, was zijn dagelijksch brood zuur genoeg. Het was volstrekt noodig de luimen te volgen van degenen, die hij wist dat zijne staatkunde tegenwerkten en zijn ondergang wenschten, want dit was de eenige weg om zijn land te dienen en het te behoeden voor dreigende gevaren. Zoolang hij trouw door zijne ondergeschikten gediend en niet bedrogen werd door hen wie hij zijn hart schonk, was hij bij magte om uitwendige vijanden het hoofd te bieden, en de staatkunde van wankelende bondgenooten in het regte spoor te houden.

De houding van Jacobus tegenover Spanje was erbarmelijk. Want zeven jaren lang was hij als de slaaf van één denkbeeld, een Spaansch huwelijk voor zijn zoon. Te vergeefs waren de redeneringen zijner raadslieden, het verzet van het Parlement, de smeekingen zijner bondgenooten. Aan het Parlement werd voorgehouden, dat eene familieaangelegenheid den Koning alleen raakte, en het eene onbeschaamdheid was zich daarin te mengen. Het Parlement had slechts één pligt, hem raad te geven als hij dien inriep, en geld als hij het noodig had, zonder naar de redenen te vragen. Het was al veel indien hij de aanvragen in persoon deed. Zij hadden met zijne zaken of met de alge-

meene staatkunde niets te maken. De verborgenheden der regering vormden eene wetenschap, die buiten hun bereik lag, en waarmede zij zich niet te bemoeijen hadden. „*Ne sutor ultra crepidam*," zeî de pedante vorst (1).

Op dat eene punt draaide Jacobus' geheele staatkunde. Spanje had hem in zijn magt. De Infante, met eene huwelijksgift van twee millioen, werd nu eens beloofd, dan weer teruggehouden, om als eene pop te dienen tot vermaak of verbittering van een ondeugend kind. Gondemar, de Spaansche ambassadeur, hield hem als onder betoovering. Aarzelde hij soms in zijn verzet tegen de Staten, of viel hij hen niet hard genoeg over hunne staatkunde in de hertogdommen — gaf hij eens sympathie te kennen voor de Protestanten in Bohemen, of waagde hij het eene hand te verzetten of zijne beurs te openen voor zijne dochter en den ongelukkigen Keurvorst van den Paltz — kortom, deed hij één stap op den weg, dien Engeland steeds bewandeld had en houden moest, van beslisten weerstand tegen de Spaansche heerschzucht, — dan werd oogenblikkelijk de Infante geweigerd, en Jacobus viel andermaal op zijne knieën. Toen, eenige jaren later, de groote Raleigh terugkeerde van zijn transatlantischen togt, klaagde Gondemar hem aan als den grootsten vijand van Spanje. De gebruikelijke vormen werden in acht genomen, de staf werd gezwaaid, en het edelste hoofd van Engeland viel op het blok, ingevolge een verouderd vonnis van veertien jaren herwaarts (2).

Het is noodig aan dien eenigen leiddraad vasttehouden op de kronkelpaden van Jacobus' staatkunde. De onbeschaamdheid, de laagheid en bedriegerijen van dien koninklijken misdadiger zijn daardoor alleen te verklaren. Evenwel kwam Filips op zijn sterfbed er voor uit, dat hij nooit ernstig gemeend had zijne dochter aan den Engelschen Prins uittehuwelijken (3).

Theologische ijdelheid en nijd vormden den bijkomenden beweeggrond van Jacobus' staatkunde jegens de Nederlandsche Provincien. De diplomatie zijner regering ten aanzien der Republiek bestond veelal slechts uit godgeleerden strijd, van de zwaarmoedigste soort. Op dit tijdstip was Conradus Vorstius tot hoogleeraar aan de Leydsche hoogeschool beroepen, in de plaats van Arminius, en de woede van Petrus Plancius en der geheele

(1) Rapin, III, 186, 187. (2) Rapin, III, 122.
(3) Rapin, VII, 201.

orthodoxe partij kende geene grenzen. Vorstius, te Keulen geboren, was hulpleeraar in Genève geweest, waar hij in vriendschap met Beza verkeerd had. Hij had een werk geschreven tegen den jezuit Belarmino, dat door hem aan de Staten-Generaal was opgedragen. Maar hij werd thans beschuldigd van arminianisme, socianisme, pelagianisme, atheïsme, en wat dies meer zij. Hij verdedigde zich schriftelijk tegen al die aantijgingen, en beleed te gelooven in de Drieeenheid, de goddelijkheid van Christus en de verzoening (1). Maar hij had bovendien een boek geschreven over de Natuur van God, en de toorn van Gomarus, Plancius en Bogerman was niets bij de woede van Jacobus, toen deze van die verhandeling kennis kreeg. Hij had er naauwelijks een oog ingeslagen, of hij kreeg er een afschuw van, en hij schreef oogenblikkelijk aan Sir Ralph Winwood, zijn ambassadeur in den Haag, om aantedringen op de uitzetting uit het land van dat godslasterlijke monster. Wie anders dan Jacobus wist iets van de natuur van God, en had hij niet een boek daarover in het latijn geschreven, tot leering van alle schepselen?

Sir Ralph hield dientengevolge eene lange redevoering in de Vergadering der Staten, waarbij hij zeide, dat Vorstius als opvolger van Arminius aantestellen, was van kwaad tot erger vervallen, en hun tevens een catalogus overhandigde, door den Koning opgesteld, van de godslasteringen, ketterijen en atheïsmen van den hoogleeraar. „Hoewel die man" zeide de ambassadeur met zijne steile welsprekendheid, „middel heeft gevonden om in de volle vergadering der Staten van Holland de vuilnis zijner ketterijen te bedekken en op te sieren, en daarmede de goé gemeente te verblinden," was het noodig tegen zoodanige benoeming met kracht optekomen, en aantesporen dat zijne werken openlijk op de pleinen van alle steden zouden verbrand worden.

De hoogleeraar werd niet tot de uitoefening zijner betrekking toegelaten; maar hij bleef te Leyden, zooals Winwood klaagde, „geëerd, en erkend als een zeldzaam sieraad der Akademie, in de plaats van den overleden Scaliger." „De vriendschap des Konings," zei de gezant, „is onbestaanbaar met de ketterij van Vorstius" (2).

(1) VAN REES en BRILL, III, 470.
(2) WINWOOD'S Memorials, III, 294, 304, 309, 317.

De Advokaat, ontstemd door de vijandige gezindheid, die Engeland zoo hevig aan den dag legde bij de benoeming van een hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leyden, op hetzelfde oogenblik, waarop hij al zijne scherpzinnigheid noodig had om de betrekkingen met Frankrijk op eenigzins goeden voet te houden, deed wat hij kon om tegen die stroomen optezeilen. Zijne bijzondere brieven aan zijn ouden vertrouwden vriend Noël de Caron, den ambassadeur der Staten te Londen, doen de verlegenheid kennen, waarin hij verkeerde, en de edele vaderlandsliefde die hem bij die zamentrekkende stormen leidde. Wij zullen in 't vervolg zien dat die briefwisseling, zoowel als die welke hij met den opvolger van Aerssen te Parijs onderhield, een belangrijk licht werpt op de staatkunde der Republiek en op zijn eigen lot. De lezer, die belang stelt in de ingewikkelde onderwerpen, waaruit weldra een bloedige oorlog ontstaan zou, op eene schaal uitgebreider zelfs dan die welke kort te voren geschorst was, gelieve daarom eene bijzondere aandacht te wijden aan stukken, die thans voor het eerst uit het eeuwenoude stof der nationale archieven zijn opgedolven, al werd daarnaar ook in de gedenkschriften van de gewigtigste staatszaken herhaaldelijk verwezen. Het is vreemd genoeg de oogenschijnlijke alledaagschheid der omstandigheden optemerken, waaruit de meest ernstige gebeurtenissen gevolgd zijn. Maar die omstandigheden waren in waarheid draden van ijzer, die regtstreeks leidden naar de grondvesten der aarde.

„Ick wenschte te verstaen," schreef de Advokaat aan Caron (1), „van wien de Eertsbisschop van Cantelberch de advysen van Doctor Vorstius ontfangen heeft, om te mogen onderzoeken wat daermede gemeent wordt."

Men zal zich herinneren, hoe Whitgift van oordeel was dat Jacobus regtstreeks door den Heiligen Geest werd bezield; en daar hij hem hield voor den gezalfden Hoogepriester van Engeland, was het natuurlijk dat hij den Koning ondersteunen zou in diens eisch om eveneens door de Nederlanden als *Pontifex maximus* erkend te worden.

„Wij zijn in Hollant besich," ging Oldenbarnevelt voort, „om alles te ondersoecken ende des Lants ende Kercken besten te vorderen, daertoe ick voor alsnoch de Heeren Eedelen ende

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 12 Sept. 1611 (Ned. R. A., HS.)

Steden alhier wel geresolveert vinde, hoewel eenige dispariteit mach wesen *in modo*. D. Vorstius, hebbende veele jaren professor en minister theologiæ geweest tot Steynfort, hebbende oock by verscheydene boecken jegens de Jesuiten geschreven gethoont zijne geleertheit, bovendien de reputatie van suyver in leere en moderaet te wesen, is beroepen totte vacerende professie theologiæ in de Universiteyt tot Leyden. Deselve wordt by veele middelen gecontremineert. Men is oock besich om alles te ondersoecken, ende tot 's Lants ende Kercken besten te ordonneren. Hebt geen ander gevoelen, en gelooft geen andere tydinge. Denckt oock op 't gepasseerde in Vlaenderen, u best bekent. Ick en jugere nyet in dese zaecke; wilt van gelycken uw jugement suspenderen."

Die toespeling van den Advokaat had betrekking op den gedenkwaardigen loop der zaken in Vlaanderen, toen de hevigste predikers en voorstanders der hervormden, mannen die geen knecht of meid in dienst zouden genomen hebben als die niet bewijzen kon goed orthodox te zijn, na veel onrust en oproer verwekt te hebben, achter elkander waren overgeloopen naar de zijde van Spanje en de katholijke godsdienst.

Eenige weken later deelde Oldenbarnevelt aan Caron (1) afschriften mede van de laatste redevoeringen van Winwood en het antwoord der Staten in zake Vorstius, dat is te zeggen, van de jongste tweespraak tusschen den Koning en den Advokaat over de voorbeschikking. Want, even als Jacobus altijd woord voor woord de redevoeringen van zijn gezant dicteerde, zoo diende Oldenbarnevelt den Staten, op dit tijdstip, tot hoofd en mond. Droog was die strijd zeker, en den lezer zal dan ook zooveel mogelijk de kennisneming der stukken gespaard worden. Met enkele gedeelten echter van des Advokaats vertrouwelijke briefwisseling moet hij bekend zijn, voor het juiste verstand der volgende gebeurtenissen.

„Sondeert wel bij den heere UE. bekent," schreef Oldenbarnevelt, „ende oock elders, wat de eyntelycke meeninge aldaer is, alsoo de cours van de propositie nyet wel accordeert met 'tgene ick uyten mont van den Coninck tot andere tyden selfs hebbe verstaan. Nae het rapport vande leste Gesanten, en kan ick nyet wel gelooven dat de Coninck in 't stuck van de pre-

(1) Ibid. 3 Oct. 1611 (R. A., HS.)

destinatie ende dependentien van dien soo precys soude alle andere opinien als van Calvinus ende Beza condemneren. Der Landen dienst is daeraen gelegen, dat men de eyntelycke intentie van Zyne Majt. mach weeten."

En dit was juist de ellende van den toestand, dat 's Konings besluiten van dag tot dag veranderden. Het was vermakelijk te zien hoe hij, op dit oogenblik, in Holland elke meening veroordeelde, die niet was die van Calvijn of Beza, terwijl hij de belijders van dezer geloof in Engeland op zoo onbarmhartige wijze bejegende. Maar, Vorstius was een mededingend schrijver, die met Zijne Majt. dezelfde onderwerpen behandelde, en de letterkundige naijver vloeide met godgeleerden nijd in eene gevaarlijke vermenging zamen. Had een man, zoo bezield en verstandig als de Advokaat, op dien troon gezeten, dien Jacobus voor leerstoel gebruikte, dan zou de geschiedenis der wereld een anderen loop hebben genomen.

„Ick duchte," ging Oldenbarnevelt voort, „dat eenige van onse precysste ons dit spel aldaer berockenen; ende indien de ordinaris authoriteyt alsoo mach gecontremineert worden, sal by sommigen wel in 't hooft komen den cours te willen gebruyken, in Vlaenderen by Uw tyt gepractiseert. Let op alles, ende gaet discretelyck en moderatelyck" (1).

De Advokaat wendde alles aan, om de opkomende golven tot bedaren te brengen. Hij gaf den Koning in diens luimen toe en vleide hem zelfs, ofschoon Winwood hem steeds bij zijn souverein als heerschzuchtig, aanmatigend en kwalijk gezind afschilderde (2). Hij raadde matiging en onderlinge dulding aan, wel gevoelende dat die nuttelooze godgeleerde geschillen over afgetrokkene en onoplosbare gewetensvragen een afgrond openden, waarin de Republiek verzwolgen kon worden. Zoo iemand, werkte Oldenbarnevelt, met het licht der ondervinding en eene aangeboren schranderheid, voor het heil van zijn land en de verdediging van een constitutioneel stelsel, dat, hoe uiterst gebrekkig ook, het eenig wettelijke, en daarenboven het meest vrijzinnige was dat toen ter tijde bestond. Moedig, onafgebroken en geduldig, stond hij op dien scherpen post, die elken dag met verwoedheid werd aangevallen, de verdediging van het burgerlijk gezag tegen het priesterdom. Hij begreep als door

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 3 Oct. 1611 (R. A., HS.)
(2) WINWOOD's Memorials, III, *passim*.

instinct dat, waar een deel der burgers van een land aan de hoede der regering ontsnappen kan, om een ander hoofd, dan den wettelijken souverein te gehoorzamen, de maatschappelijke wanorde, de anarchie nabij is.

„Wij worden noch gequelt mitte kerkelycke geschillen," zoo schreef hij eenige weken later aan Caron (1)." Boven veele libellen, die in druck uytgegeven worden, heeft men oock de brieven van syne Majt. ende de propositien van den Heere Wijnwood gedruckt onder de gemeente verspreit; tot wat einde kan UE., als zulcx by experientie eertyts selfs besocht hebbende, oordeelen. In de zaecke D. Vorstii is de waarheyt, dat hij is beroepen wettelyck, al in Julio 1610, dat hij in Maio ll. jegens zes predicanten in de Vergaderinge van Mijneheeren de Staten gehoort zijnde, in deselve maent als professeur aengenomen ende in dienste gestelt is, sonder dat hij nochtans eenige publique lessen heeft gedaen..... Wilt bij goede gelegentheyt dit wel ende ten besten doen verstaen, geloovende en doende gelooven dat op Syner Majt. brieven en de propositien van den Heere Wynwood wel gelet is, ende gelet zal worden, ende dat ich by alle middelen daertoe arbeyde. UE. kent de constitutie van desen Staet, en kan alles ten besten doen verstaen. Veele vromen en verstandigen in desen Staet houden hen verseekert, dat Syne Majt., nae zijne Co. overgroote wysheit, voorsichticheit ende affectie tot behoudenisse van den welstant deser Landen, nyet goet vindt dat zijne brieven nochte de voors. propositien van den Heere Wynwood alzoo in druck onder het gemeene volck worden verspreit. Gelooft voorts, en doet gelooven nae uw vermogen, dat Mijneheeren de Staten van Hollant de behoudenisse van de ware christelycke gereformeerde religie, soowel in de Universiteyt tot Leyden, als in alle steden en dorpen, begeeren te conserveren en mainteneren, ende dat alleenlyck dispute is opte hooge poincten van de predestinatie ende aencleve van dien, daervan moderater en soberder leere bij eenige gevordert wordt. Veele meenen dat in Engelant 'tselve oock stichtelyck wordt gepractiseert. Wilt my de vrientschap doen en oversenden de Engelsche Confessie van 1572, en de correctien ofte veranderingen daerop tot desen jaere toe gevolcht."

Maar de vlam breidde zich uit, aangeblazen vooral door

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 17 Nov. 1611 (R. A., HS.)

vlaamsche predikanten, die door Oldenbarnevelt bijzonder gewantrouwd werden, en die jegens hem groote vijandschap voedden. Zijne gematigde raadgevingen waren als olie in het vuur. Hij werd door ijveraars en lasteraars reeds als ontrouw aan de hervormde godsdienst afgeschilderd.

„Houdt seeker ende verseekert," schreef hij aan Caron (1), „dat ick in 't stuck van de religie zijn, ende deur Godts genade blijve sal, die ick altyts zijn geweest, en doet gelycke verseekeringe van myn swager en broeder; nyet weynich verwondert wesende, dat eenige extraordinaris puriteynen, meest Vlamingen en Vriezen, die voor weynich jaeren in 't Landt noch goed noch bloet gehadt hebben, ende noch nyet veel hebben, oock weynich preuven van constantie en dienste voor het Vaderlandt gedaen hebben, onder een gepretendeerde zèle, aldaer jegens wel beproefde in alles, crediet konnen winnen. Te meer syl. metterdaet, in 't kerkelycke ten minsten, een extraordinaris authoriteyt willen usurperen, daerjegens Zijne Majt., met zeer gewichtige redenen, zijne goede meeninge, in Godes woort ende alle rechten en wetten gefundeert, soo dickwyls verclaert heeft."

Het was Oldenbarnevelt's toeleg, bij deze en volgende gelegenheden, den Koning beleefdelijk met zijne eigene geschriften en woorden in tegenspraak te brengen, waardoor hij onbewust een doodelijken haat bij dien vorst tegen zich opwekte. Het was gemakkelijk aantetoonen, dat Jacobus door het aanmoedigen eener vooruitstrevende secte van de Hervormde Kerk in hare pogingen om zich aan het toezigt der regering te onttrekken, en eene zelfstandigheid meester te worden die in Engeland geheel vernietigd was, zich te buiten ging aan dogmatisme en inconsequentie. Een Koning-hoogepriester, die zijn oppersten wil aan bisschoppen en leeraren zoowel als aan hoven en parlementen voorschreef, zou aldus op de vreemdsoortigste wijze medewerken om in een ander land de meerderheid van de Kerk over den Staat doortedrijven.

„Wilt u verseekeren, en op myn woort verseekering doen," zeide de Advokaat, „dat alhier, ende naemtelyck by my, de conservatie van de ware gereformeerde religie in soo goede recommandatie is, als die oyt in den oorloge is geweest."

Hij ging daarna over tot de klagten, die toen zeer ernstig

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Jan. 1612. (HS.)

werden geoordeeld, tegen zekere geschriften van Vorstius, en met gelijke opregtheid als hij aan dien hoogleeraar betoond had, verbond hij zich jegens diens aanklagers om de zaak te doen onderzoeken. „Indien de man in questie, „schreef hij," autheur soude wesen, ofte toestaen hetgene eenigen hem toedichten, *de Filiatione Christi*, ofte diergelycken, weest verseekert dat hy hier geen voorstandt en sal hebben." Hij beklaagde er zich evenwel over, dat op eene beslissing der zaak werd vooruitgeloopen door het verspreiden in druk van brieven daaromtrent van hooge personen in Engeland. Daardoor werden zijne eigene pogingen om regt te doen wedervaren, tegengewerkt. Wanneer de hoogleeraar blijken mogt schuldig te zijn aan geschriften, die athëistisch en godslasterlijk waren te achten, zou hij uit zijne betrekking worden ontslagen; maar de beweging daarover in Engeland gemaakt, deed meer kwaad dan goed.

„Groot zijn de traversen, die mij gedaen worden" zeide hij, „deur 't uytstroyen van extract des briefs van den Eertsbisschop, houdende dat Zijne Majt. Mijneheeren de Staten voor vyanden soude verclaeren, indien sy den man nyet en wilden wechsenden." En werkelijk, indien het daartoe komen moest, dat een Koning van Engeland oorlog met eene naburige en bevriende republiek zou aangaan, omdat een hoogleeraar in de godgeleerdheid niet op staanden voet verwijderd werd van eene hoogeschool, waarvan Zijne Majt. niet eens curator was, dan werd het tijd om naauwkeuriger te letten op de bevoegdheden der regeringen en op den aard zoowel van het staats- als van het volkenregt. Niet dat het zwaard van Jacobus zoo spoedig dreigde getrokken te worden, maar al was hij zelf vredelievend, konden zijne uitvallen en zijn geschrijf hartstogten opwekken, die slechts door stroomen bloeds te verzadigen waren.

„Die traversen," ging Oldenbarnevelt voort, „by het doen drucken en onder de gemeente verspreyden van de protestatie van den Heere Wynwood ende veele onbehoorlycke libellen, zijn groot, want den aert van dese luyden en kan zulcx nyet wel verdraegen. Maer ik hope dies nyettegenstaende hem te doen deparkeren, volgende Zyner Majt. begeerte. Wilt my adviseren en oversenden wat by de vier theologanten, opt boeck Vorstii *de Deo* ende zyne verclaeringe opte poincten van Zyne Majt. overgesonden, aldaer is geoordeelt; oock of aldaer geene naedere Confessie als van den jaere 1562 is gedruckt, ende of in den

jaere 1603, opte gedane instantie, de negen poincten van den jaere 1595 zyn aengenomen en gedruckt. Indien jae, wilt my 'tselve mede overzenden, opdat in't beslichten van de geschillen daerop alhier mach worden gelet" (1).

Zoo blijkt dus dat de geest van verzoening, de kalme maar ernstige begeerte om vastheid te brengen in de betrekkingen tusschen Kerk en Staat, en daaraan de kennis der verschijnselen in andere landen dienstbaar te maken, 's mans voorname beweegredenen waren. Toch werd hij steeds in 't geheim voor een ongeloovige, een atheïst, een dwingeland uitgemaakt, omdat hij weerstand bood aan de voorschriften der geestelijkheid in de Provinciën en aan die van vreemde vorsten.

„Men heeft alhier," schreef hij, „altyts voor een van de meeste infractiën der Landen vry- en gerechticheden gehouden., dat de voorgaende Princen hen gestelt hadden in 't stuck van de religie in de tutele van den Paus en de Spaensche Inquisitie, en dat zy daerom opte clachten van de goede ondersaeten in dat stuck geene ordre conden stellen; weshalven nyet vreemt gevonden moet worden, dat men alhier nyet geerne in gelycke blasme soude vallen. Dat men de overicheyt (die men tot het aennemen van de reformatie soo serieuselyck heeft gesommeert, op heur ampt ende conscientie, om het stuck van de religie ter harten te nemen) nu ignoranten wil maeken, de kennisse benemen, ende by andere oogen doen sien, en kan by veelen nyet verstaen, ofte begrepen worden recht of reden te wezen. *Intelligenti pauca*" (2).

Inmiddels had de Refuge zich op reis naar den Haag begeven, om daar het berigt omtrent de dubbele huwelijken overtebrengen. Hij was in Rotterdam ziek geworden (3), en zijne boodschap en instructiën waren onbekend gebleven, zonder de mededeelingen van Aerssen. Algemeen hield men het er voor, dat hij een nieuw verbond aan de Staten moest voorstellen, op den grondslag van belangrijke concessiën aan de Roomsch-Katholijke godsdienst. Daaruit werd aan het Engelsche Hof groote naijver geput, en

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Jan. 1612. (HS).

(2) De belangrijke brief van 21 Jan. 1612, waaruit ik deze uittreksels mededeel, was naar de bedoeling van den schrijver bestemd om verbrand te worden. „*Lecta vulcano*," had de Advokaat aan den voet geschreven. Maar de brief werd niet verbrand, en hoe onschuldig en verstandig hij ook schijne, maakten Oldenbarnevelt's vijanden er een gebruik van, dat diens dood verhaast heeft.

(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 28 Jan. 1612. (HS.)

de laster maakte zich op om den Advokaat op nieuw aantevallen. Hij was aan Spanje verkocht, de hervormde godsdienst zou in de Provinciën uitgeroeid, en het Pausdom en de Heilige Inquisitie in haar plaats gesteld worden. Dit was lijnregt het tegenovergestelde van de werkelijke voorschriften, die de buitengewone ambassadeur uit Frankrijk medebragt. De zaak van Vorstius was ook nog in denzelfden stand; de Advokaat was bereid daarin naar regt te handelen, maar verzette zich met kracht tegen het streven van Jacobus om ze te onttrekken aan de regtsbevoegdheid der Staten.

„Ick blyf verwondert," zeide hij (1), „van de partialiteyt ende calumnieuse voorstellen deur U verhaelt, en kan nyet bedencken wat men daermede meent of voorheeft. Ick achte zeer weynich het voorstel dat men zegt alhier gebracht te zullen worden by den Heere van Refuge. Want, of men zulcx wilde proponeren, gelooft en doet Syne Majt. ende Heeren van Syner Majts. Raede (op mijn woordt) gelooven, dat 'tselve nyet en sal opereren, noch van veranderinge ofte toelatinge in de religie voor de Roomschgesinden (2). Indien aldaer yet tot laste Vorstii gemaekt of uytgegeven wort, wilt my 'tselve oversenden, en gelooft dat wy noch heretique noch schismatique jegens de Evangelische suivere leere sullen voorstaen. Maer men kan hier nyet anders begrypen of de kennisse en judicature daervan compt Myneheeren de Staten van Hollant toe, in wiens dienste hy wettelyck, vier maenden vóórdat Syne Majt. de minste swaricheyt heeft gemoveert, is aengenomen geweest, en ongeveerlyck een jaer te voren wettelyck beroepen, mit kennisse en voorschryven van Syne Exc. ende Raden van State van Hollant. 'Tselve is by vyf of zes meest Vlamingen en Vriesen gecontremineert, sonder de wettelycke overicheyt te erkennen, maer hebben buyten'slants, eerst in Duytslant en daernae aldaer, hulpe gesocht, jae syn soo vermetel dat zyl. selfs een van hen totte plaetse hebben gedesigneert. Of zulcke cours aldaer gehouden ware, laet ick aldaer oordeelen dengenen die zulcx toecompt, wat daerjegens behoort. Ick verhope dat men ons oock het onder-

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 28 Jan. 1612. (HS.)

(2) Deze zinsnede is in den Engelschen tekst weggelaten.

Verder lezen wij nog in denzelfden brief: „Soo de Heer van Refuge van nieuwe handelinge opening doet, verseekert aldaer, nyettegenstaende alle andere advysen, dat zulcx plattelyck zal worden afgeslagen." . . . . *Vert.*

zoeck en oordeel van dit stuck sal vrylaten, zonder ons, jegens de fondamenten van de reformatie en jegens der Landen en Steden vry- en gerechticheden, te willen maeken executeurs van 'tgene bij anderen geoordeelt wordt, gelyck de man alhier (1) ons noch wil obtruderen."

De zaak van Vorstius sleepte zich langzaam voort, en het wekt verbazing optemerken, hoe zulk eene aangelegenheid, die slechts voor godgeleerden, voor de hoogeschool en voor de studerende jongelingschap belang had, het onderwerp van een aanhoudend en scherp diplomatiek twistgeschrijf werd, tusschen twee groote natien, die beide in gewigtige en dringende zaken waren gewikkeld. Maar het was noodig den Koning tot vriend te houden, terwijl men er toe overhelde om den hoogleeraar in bescherming te nemen. In Maart werd hij, in de Vergadering van Holland, gedurende drie of vier uren gehoord tot wederlegging der tegen hem ingebragte klagten, „nae zeer serieuse vermaeninge van te letten voor Godt den Heere Almachtich en voor zyne hooge Overheyt te staen" (2). Hoewel velen van oordeel waren dat hij zich krachtig verdedigd had, werd hij gelast die verdediging op schrift voorttezetten, zoowel in het latijn als in het nederduitsch. Hij moest verder volledig alles wederleggen wat tegen hem ingebragt was, of in de drie volgende maanden ingebragt zou worden, in woord, geschrift of brief, hetzij in Engeland, Duitschland, de Nederlanden, of elders. Hem werd daarvoor anderhalf jaar gegund, binnen welken tijd hij niet in Leyden, noch in den Haag, maar in eene andere Hollandsche stad zijn verblijf houden moest, zonder lessen te geven of op eenige wijze zijn beroep uitteoefenen (3). Het was aantenemen, dat den ongelukkigen doctor in de godgeleerdheid daarmede werk genoeg verschaft werd, ook zonder dat hij lessen gaf of predikte. De regtsbevoegdheid werd gered, en de onafhankelijkheid van het burgerlijk gezag van de aanmatigingen der geestelijkheid door de geestkracht van den Advokaat staande gehouden. Men had Jacobus met betuigingen van dankbaarheid overladen, maar zijn eisch om een Nederlandsch hoogleeraar met zijn koninklijk fiat van den leerstoel en uit het land te verdrijven, afgewezen. En zeker, indien de Provincien in zulk eene zaak afhankelijk

(1) Dat is, Winwood.
(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 28 Maart 1612. (HS.)
(3) Ibid.

van den Britschen koning waren, zou het de grootste dwaasheid geweest zijn nog op onafhankelijkheid aanspraak te maken. Oldenbarnevelt had zijn land moedig gediend, in eene schijnbaar geringe zaak, die door menschelijke dwaasheid tot eene zeer groote was aangegroeid. Maar diep was de woede, die daardoor tegen hem in de gemoederen van geestelijken en vorsten werd opgewekt.

Na de gevoerde onderhandelingen uit Wesel terugkeerende, had Sir Ralph Winwood een belangrijk onderhoud met Prins Maurits te Arnhem. Zij deelden daarbij elkander vertrouwelijk hunne meeningen over den Advokaat mede, en versterkten elkander in hunne vermoedens en hun naijver ten aanzien van dien staatsman.

7 April 1612.

De ambassadeur zegde den Prins dank, uit naam des Konings, voor zijne zorgvolle en ijverige pogingen in het belang der ware godsdienst, zoo kennelijk gebleken uit de vervolging van Vorstius en diens aanhang. Hij zeide: „Ik ben uitdrukkelijk gelast te verklaren, dat Zijne Majt., na vergelijking van den toestand alhier met de berigte, die hij van elders krijgt, en met den aard en de gezindheid van hen die in vreemde landen de staatszaken leiden, tot geene andere slotsom kan komen, dan deze: Er wordt eene algemeene zamenzwering gesmeed tot onderwerping en bederf van de godsdienst, terwijl Zijne Majt. oordeelt, dat op haar behoud alleen de welvaart zijner rijken en van deze Provincien berust. Daarom," zoo ging Winwood voort, „heeft Zijne Majt., uit aanmerking van uw hoog aanzien en bekwaamheid en van zijn vertrouwen op uw geloof en genegenheid, mij gelast vrijelijk met u over deze dingen te spreken, en uwe meening te vernemen omtrent de geschiktste en zekerste wijze om die zamenspanningen te keer te gaan en die kwaadwillige plannen te verijdelen."

De Prins betoonde zich dankbaar voor de eer, die de Koning hem aandeed, van zulk eene gunstige meening omtrent hem te koesteren, waarin Z. M. zich nooit zou bedrogen vinden. „Ik ben het met Zijne Majt. eens," zeide de Prins, „dat het hoofddoel, waarnaar door soortgelijke praktijken, zooals de verbindtenis tusschen Frankrijk en Spanje, gestreefd wordt, is de ware godsdienst uitteroeijen, en alle landen onder hun geweld te brengen, waarin die godsdienst beleden wordt. Het eerst komen zonder twijfel deze Provincien aan de beurt. Ik meen dat

de middelen om die plannen te niet te doen, daarin zouden moeten bestaan, dat de Koning volharde bij zijn besluit om de godsdienst te beschermen, en dat hij een algemeen bondgenootschap te weeg brenge, tusschen de vorsten en republieken van de religie, Denemarken, Zweden, de Duitsche vorsten, de hervormde kantons van Zwitserland en de Vereenigde Provincien. Van dat bondgenootschap zou Z. M. niet slechts de leider, maar het hoofd en de beschermheer moeten zijn. De Hervormden in Frankrijk zouden ook moeten gevrijwaard worden tegen de gevaren, waarmede het verbond met Spanje hen bedreigt. „Dit," herhaalde Maurits met nadruk, „is het eenige middel, om aan de vereenigde aanslagen van Frankrijk en Spanje den nek te breken." En hij weidde over deze punten in 't breede uit.

Daarop vroeg Winwood met kwaadaardige arglistigheid, „of zoodanig algemeen bondgenootschap waarschijnlijk mogt heeten, nu deze Provincien, die tot dusver als een voornaam lid der Hervormde kerk aangemerkt werden, begonnen te wankelen in het ware geloof?" En met eene duidelijke vingerwijzing naar Oldenbarnevelt, liet hij er op volgen: „Degeen die de provincie Holland alleen bestuurt, wordt zoo als U. Exc. weet, algemeen geoordeeld de beschermer van Vorstius en van de arminiaansche ketterijen te zijn. Hebben de Fransche Hervormden iets van deze Provincien te verwachten, wanneer die man geheel van Frankrijk afhangt?"

Aldus werd lucht gegeven aan den nationalen, godgeleerden en persoonlijken naijver des Konings jegens Holland's Advokaat; de ambassadeur trachtte tevens het venijn der verdenking in 's Prinsen gemoed ingang te doen vinden, en diens naijver op zijn grooten mededinger aan te wakkeren. Het geheime onderhoud deed zien, hoe diep de staatkundige haat zoowel bij Jacobus als bij Maurits tegen den Advokaat geworteld was, en zeker kon niets ongerijmder zijn, dan zich den Koning voortestellen als den leider en het hoofd van een Protestantsch bondgenootschap. Kort te voren had hij het nog aan zijn minister gezegd, dat zijn eenige streven was, „zich op geschikte wijze aan de geheele zaak te onttrekken." Maurits zal dan ook moeijelijk ernstig hebben kunnen blijven, toen hij zulk eene rol aan „meester Jacobus" toedacht.

„Het is waar," zeide Maurits, „dat Oldenbarnevelt alle zorg voor de religie van zich heeft afgeworpen, en dat sommige

Hollandsche steden, waar hij oppermagtig is, even nalatig zijn, maar zoolang vele goede steden in Hollant en al de andere provincien regtzinnig blijven, zou het voorstel onmiddelijk met voldoening worden aangenomen. Ik erken dat de beantwoording Uwer tweede vraag meer moeijelijkheden oplevert, want ik weet dat Oldenbarnevelt geheel van Frankrijk afhangt. De President Jeannin kwam eens gedurende de onderhandelingen over het bestand, toen er tusschen hem en mij eenig verschil bestond, bij mij, en verzocht uit naam van den Koning van Frankrijk dat ik Oldenbarnevelt goed bejegenen zou, daar de Koning hem in zijne bescherming had genomen. De brieven van den ambassadeur der Staten in Frankrijk aan Oldenbarnevelt (en aan hem schrijven al de gezanten hunne belangrijke brieven) heeft hij, in het oorspronkelijk, aan Villeroy in handen gespeeld."

De Prins aarzelde dus niet den Advokaat te beschuldigen van dien lagen en verraderlijken streek jegens Aerssen, dien hij uitdrukkelijk ontkend had, en die gedurende zijne ziekte door een ondergeschikt ambtenaar gepleegd was, met het waarschijnlijke doel om te benadeelen.

Maurits voer hevig uit tegen de verdachte handelingen van Oldenbarnevelt, en noemde hem gevaarlijk voor den Staat. „Wanneer één man die alle zaken alleen leidt, verstandhouding heeft met de ministers van Spanje en den Aartshertog, en dat zonder eenige volmagt, dan kan hij de zaken zoo besturen, dat deze Provincien onvermijdelijk aan de genade van Spanje worden overgeleverd. Daarom moet er bij tijds een goed besluit genomen worden om dezen staat voor een plotselingen ondergang te bewaren, maar dit moet met voorzigtigheid en overleg geschieden."

De Prins voegde er bij, dat hij zijn neef Lodewijk Willem tegen Mei naar den Haag had uitgenoodigd, ten einde de middelen te bespreken om de Provinciën te behouden, onder Zijner Majs. bescherming, en met behulp der Engelsche troepen in staatsche dienst, die volgens Maurits „de kern en bloem van zijn leger" uitmaakten.

Tot zulke uitweidingen liet de Prins zich verleiden. Hij beschuldigde den Advokaat achter zijn rug, en zonder den minsten schijn van bewijs, van laag bedrog jegens zijne vrienden en van hoogverraad. Oldenbarnevelt verkeerde in gevaar, want magtige en doodelijke vijanden verbonden zich tegen hem. Zou hij zich lang kunnen staande houden op de glibberige hoogte

van het gezag, waarop hij zijn land met zooveel naauwgezetheid diende, maar ook dagelijks meer het mikpunt werd voor laster en haat?

De ambassadeur deelde den Prins het voornemen des Konings mede, om hem de Orde van den Kouseband te verleenen. „Indien Zijne Majt. mij zulk eene hooge eer waardig keurt," zeide de Prins, „zullen ik en mijn huis eeuwig aan hem en zijne koninklijke nakomelingschap verpligt zijn. Ik geloof niet dat de Staten zich beleedigd zullen gevoelen, maar daar ik in hun dienst sta, zou ik die onderscheiding niet mogen aannemen zonder hunne toestemming."

Winwood gaf ten antwoord, dat wijl de Koning wist in welke betrekking de Prins jegens de Staten stond, hij niet twijfelde of Zijne Majt. zou hen daarin kennen, en hun mededeelen dat hij toonde de vriendschap tusschen zijne rijken en deze Provinciën op prijs te stellen, door den veldheer te eeren, wiens diensten even trouw en ijverig als gelukkig en voorspoedig geweest waren.

Aan den Koning schreef Winwood: „Uwe Majt. kan twee muren met één troffel pleisteren (*una fidelia duos dealbare parietes*), de plannen omverwerpen van degenen, die in hun eigen belang trachten uwe genegenheid van deze Provinciën af te keeren, en het goed gezinde volk aan u verbinden, dat geene zekerheid voor hen, hunne vrouwen en kinderen, kent dan onder U. M. bescherming. Misschien zullen de voorstanders van Vorstius en Arminius elkander influisteren dat U. M. zich eene partij in deze landen wil vormen, door de ware religie te ondersteunen en de genegenheid van hun eersten veldheer te winnen. Maar U. M. gelieve zich door niets te laten weerhouden van de verdienste te eeren, waar zij die aantreft; en de vermoedens der kwaadwilligen zullen in rook vervliegen" (1).

Winwood ontzag zich niet van de Engelsche regeering te verzekeren, dat Oldenbarnevelt's plan was, „het Koningrijk en de Provinciën van elkander los te maken, om de laatste des te eerder in de armen van Spanje te kunnen werpen". Hij voegde er bij, dat aan de thans begonnen onderhandeling met Graaf Maurits moest worden vastgehouden, maar onder geheimhouding, uit hoofde van den post, dien hij in den staat bekleedde.

(1) Winwood aan den Koning, 7 April 1612 (*Cecil papers:* Hatfield-Archieven). Zie het Bijvoegsel.

Kort daarop had de ambassadeur een onderhoud met Oldenbarnevelt. Hij verzekerde den Advokaat, dat Zijne Majt. geen genoegen kon worden gegeven, tenzij door de verbanning van Vorstius. „Indien de stad Leyden dat hoorde," gaf Oldenbarnevelt ten antwoord, „vrees ik dat de magistraat hem in de stad houden zou."

„Indien de stad Leyden Vorstius houden zou," hernam Winwood, „ten spijt van Z. M., bezit de Koning de middelen, zoo hij wil, om, zonder het zwaard te trekken, haar tot rede te brengen, zoodat de magistraat op zijne knieën om vergiffenis zou moeten vragen; en ik zeg hetzelfde van Rotterdam."

Zulk een overmoed van een ambassadeur jegens den eersten minister eener groote republiek was niet te dulden, en Oldenbarnevelt was daarvoor ook de man niet. Hij antwoordde met verontwaardiging: „Ik ben aan vrijheid gewoon, en kan zulke taal niet aanhooren. De Koning van Spanje zelfs heeft het nooit gewaagd zoo te spreken" (1).

„Ik begrijp u," zeide de Ambassadeur; „gij voert dat argument aan als *a majori ad minus*. Maar weet wel, dat de Koning van Groot-Brittannië de gelijke van den Koning van Spanje is, en dat hij tot motto heeft: *Nemo me impune lacessit*." En zoo gingen zij in woede uit elkander, terwijl Winwood er nog bijvoegde: „Wat ik u ook in Zijner Majs. naam voorstel, het is nooit naar uw zin."

Aan Lord Rochester berigtte hij, dat „de man erg verstoord en gebelgd was op Zijne Majt. Men wil weten," zoo besloot de ambassadeur, „dat hij, in Engeland zijnde, bij gelegenheid der troonsbestijging van Zijne Majt., eene beleediging ondervonden heeft, die een angel bij hem heeft achtergelaten, en die nu met hevigheid uitbarst."

De zaak was van meer gewigt, dan zij oppervlakkig scheen. Afhankelijkheid van de eene natie van hetgeen eene andere voorschrijft, is altijd van ernstigen aard. Van niet minder gewigt waren de vraagstukken der onderwerping van alle burgers, geestelijken en leeken, aan de wetten des lands, en der meerderheid van den Staat over de Kerk. En het ernstigste van alle was dat der souvereiniteit, hetwelk nu voor de eerste maal,

(1) Winwood aan den Burggraaf Rochester, 7 April 1612. (Hatfield-Archieven.) Zie het Bijvoegsel.

niet slechts theoretisch, maar in de praktijk gerezen was. Met vuur en hartstogt zou weldra de vraag behandeld worden, of de Vereenigde Provinciën een bondgenootschap of eene éénheid waren, een verbond van souvereine en onafhankelijke staten, bij verdrag tot zekere bepaalde doeleinden zamengevoegd, of wel een tot een ligchaam vereenigd geheel. Bij den Advokaat en de voornaamste regtsgeleerden des lands heerschte daaromtrent naauwelijks eenige twijfel. Of het een redelijk dan wel een ongerijmd stelsel was, een krachtige of een slappe regeeringsvorm, zij waren overtuigd dat de Unie van Utrecht, de eenige band, die de Provinciën te zamen hield, eene overeenkomst was tusschen souvereinen (1).

Oldenbarnevelt noemde zich zelf steeds een dienaar en ambtenaar der Staten van Holland. Aan hen legde hij eed af, voor hen sprak, werkte en dacht hij, van hen ontving hij zijn mager loon. In de Vergadering der Algemeene Staten, het tooneel zijner belangrijkste werkzaamheid, was hij de vertegenwoordiger van Holland, zoo het heette handelende naar de voorschriften dier provincie, maar tevens de minister van buitenlandsche zaken en als het ware de eerste minister voor al de bondgenooten, met dezer algemeene instemming. Dat stelsel ware onhoudbaar geweest, en de groote aangelegenheden van oorlog en vrede hadden nooit met zulk een goeden uitslag kunnen gevoerd worden, indien niet het overwigt van Holland, dat rijker, magtiger en in alle opzigten belangrijker was dan de zes andere provinciën te zamen, aan het bondgenootschap, zij het onwettiglijk, maar met der daad vele attributen der eenheid verleend had. Meer nog door gewoonte dan door overweldiging, beschouwde Holland zich, en werd het beschouwd, als ware het de Republiek zelve. En hoewel Oldenbarnevelt steeds in den naam van Holland handelde, met de bescheidenste titels en jaarwedden, was hij gedurende langen tijd in alle burgerlijke zaken het hoofd van den geheelen staat. Die verhouding had goede vruchten gedragen zoolang de oorlog duurde, en nog meer bij de onderhandelingen over den vrede, maar het was onvermijdelijk dat daarover gemord worden zou, zoodra het ophouden der krijgsbeweging op eenigzins groote schaal aanleiding gaf tot een dieper doordringen in den aard eener staatsregeling, die gedeeltelijk

(1) Vg. de „Gedenkstukken van Oldenbarnevelt en zijn tijd," deel III, bl. XXXV—XXXVIII en N°. 199.

overgeërfd en gedeeltelijk geïmproviseerd was, en van beide oorzaken de gewone gebreken bezat.

Het militaire belang, de geestelijke magt en de invloed van vreemden, door middel van diplomatische kuiperijen, werkten weldra zamen in eene verklaarde vijandschap tegen Oldenbarnevelt en zijne vermeende heerschzucht. Een weinig later zou de nationale geest, in tegenstelling met het provincialisme en den plaatselijken geest, tegen hem aangevuurd worden, en blijken het meest geduchte van alle elementen van bestrijding te zijn.

Wij willen niet vooruitloopen op hetgeen later ontwikkeld zal worden; maar dit verdiende te worden aangestipt tot juist verstand der gebeurtenissen. Oldenbarnevelt beschouwde zich niet als de dienaar of ambtenaar van Hunne Hoogmogende de Staten-Generaal, hoewel hij menigmaal als hun meester handelde, maar als de gehoorzame dienaar der Edelmogende Staten van Holland, die hij nagenoeg volkomen beheerschte.

Wat op het oogenblik het meeste drong, was weerstand te bieden aan de aanmatigingen der geestelijkheid, en de overheid te verdedigen. De twistvragen, die de openbare meening als tot razernij vervoerden, hadden voor hem slechts in zoover belang, als zij een hoofdpunt van praktisch burgerlijk bestuur golden.

De verbolgenheid zijner geheime en openlijke vijanden nam snel toe. De nijd, de naijver, de staatkundige en godsdienstige haat vooral, die laagste en doodelijkste der booze geesten in een partijgangersoorlog, gonsden om hem heen, en staken hem bij elken tred. De volgelingen van Maurits konden niet geschikter hun hof maken en zekerder op bevordering of belooning rekenen, dan wanneer zij Oldenbarnevelt met minachting bejegenden. De omvang en de kracht der lastertaal zouden bezwaarlijk te begrijpen zijn, zonder de kennis van de loopbaan van Holland's Advokaat.

„Ick bedancke U van de advisen," schreef hij aan Caron, „en wensche van harten dat Syne Majt., nae zyne Co. wysheit en goedertierenheit, in de zaeken den staet deser Landen aengaende, alleenlyck beliefde te gelooven Mijneheeren de Staten of heure ministers, ende nyet de zyne, of andere gepassioneerde die of by misverstant of malitie hare advisen formeren, en dickwyls flatteren. Ick hebbe twintich jaren gearbeit om by alle wegen Syner Maj. goede gratie tot my en de mynen te meriteren, ende hebbe zeer vele brieven over meer als twaelf of vyftien

jaren daermede Syne Maj. my vereert en zyne Co. faveur beloofd heeft. Des my te meer verdriet, dat, deur valsche en gepassioneerde rapporten en advisen, (omdat ick Myneheeren de Staten, het Vaderlant en de ware Christelycke religie goet en getrouw wil blyven) ick en de mynen alsnu getraduceert worden. Edoch ick hope dat Godt de Heere Almachtich myn oprecht gemoet secunderen, ende Syne Majt. haest claerlyck doen sien sal het ongelyck, dat men my en de mynen doet. Het voorstaen van de resolutien van Myneheeren de Staten van Holland en Westvriesland is myn ambt, devoir en eedt, ende ick verzeeker U dat die met veel meerder inzichten genomen worden, als Syne Majt. kan gelooven. U zal dit dienen tot Myneheeren der Staten van Hollant en myne defensie jegens onbehoorlijcke calumnien, sonder dat myn devoir toelaet anderen cours te gebruyken" (1).

Hij kwam daarna terug op de zaak van Vorstius, en deelde den gezant mede, dat de kwelling daardoor veroorzaakt ongeloofelijk was. „Dat men onze steeden en hare regeerders," zeide hij, „mit onrecht diffameert, en is nyet nieuws, maer ick verseeker U veel ondienstelycker, als de diffamateurs gelooven, voor het gemeene beste."

Eenige bijzondere vereerders van Arminius, wien het griefde te hooren dat hij „voor een viant Godes gedecriëert" werd, hadden den grooten ketter bij Jacobus verdedigd, en daardoor den koninklijken toorn geladen niet alleen op den overledene en op zich zelven, maar ook op de Staten van Holland.

Aan den anderen kant werd nu ook de orthodoxe partij stouter in hare eischen. Het waren bittere vijanden van Oldenbarnevelt, wie hij in zijne brieven naar Engeland doorgaande en welligt met opzet den naam van Puriteinen gaf, wel wetende dat die naam alleen Jacobus in woede deed ontsteken (2). „Deze puriteinen," schreef hij, „van de dertich ten minsten twintich Vlamingen of andere uytheemsche, meest gepassioneerde yveraers, meenen de zaecke van de Kercke te regeren. Laet Syne Majt. dit voorstel confereren met Zyn *Coninckłyck geschenck*, met syne salutaire verclaringe tot Londen in den jare 1603 aen Doctor Reinoldus en de zynen gedaen, ende ook by syne admonitie

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Mei 1612 (H. S).

(2) Motley heeft hier een beeld aan de stierengevechten ontleend, zeggende "that the very word was a *scarlet rag* to James."

aen den Keyser, Coningen, Souvereinen, Princen en de Republiquen verhaelt, ende zal dan best den schadelycken grondt van die luyden verstaen, die men jegens der Landen en Steeden vry- en gerechticheden geloof geeft" (1).

Een minder verlicht staatsman dan Oldenbarnevelt was, zou het gemakkelijk gevonden hebben de inconsequentie des Konings aan te toonen, die de ondergeschiktheid der regering aan de kerk en het oppergezag der puriteinen over beide voorstond. Er was slechts weinig logica toe noodig, om zulk eene staatkunde ongerijmd te kunnen noemen; maar koningen zijn evenmin als gouvernementen geneigd de logica op zichzelve toe te passen. Zoolang Jacobus de pedagoog kon spelen tegenover keizers, koningen en republieken, kon het hem weinig schelen of hij op de eene plaats leerstellingen verkondigde, die hij op eene andere voor godslastering had uitgemaakt. Voor mindere stervelingen mocht het inconsequentie heeten, indien zij in Engeland wilden doen ophangen wien zij in Holland tot het hoogste gezag verheffen wilden; maar wat zou zijne onfeilbaarheid beteekenen, indien hij noodig had consequent te zijn? Maar, één ding was zeker: de Advokaat had hem als glas doorzien, en Jacobus had dit begrepen. Die noodlottige waarheid overschaduwde al de betuigingen van eerbied, waarmede Oldenbarnevelt zijne onmeedoogende wederleggingen deed vergezeld gaan. Het was gevaarlijk om den toorn van dezen despoot-godgeleerde op zich te laden.

Prins Maurits had aanvankelijk deel genomen aan de uitnoodiging door de curatoren te Leijden aan Vorstius gerigt, en zijn eigen „hoftrompetter" Uytenbogaert gelast bij hem aan te houden, dat hij zijne diensten aan de Hoogeschool leenen zou (2). Nu hij echter zag met welke koelheid Oldenbarnevelt de hevige vertoogen des Konings opnam, onttrok hij den hoogleeraar zijne bescherming.

„Graaf Maurits, die een wijs en verstandig vorst is," zei Winwood, en zeer genegen tot Zijner Majs. dienst, voorziet de ellende, waartoe deze landen waarschijnlijk vervallen zullen, en kwijnt weg van droefgeestigheid."

De groote stadhouder was waarschijnlijk nooit gezonder en gezetter geweest, dan op dit tijdstip. Maar Sir Ralph's verbeelding was in 't spel. Hij had ook ontdekt, dat het plan van

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Mei 1612 (H. S.).
(2) Bayle, *in voce*. — Winwood's Memorials, III, 294.

den Advokaat „geen ander was, dan den Staat zóódanig te besturen, dat de Provinciën ongevoelig weder in de magt van Spanje vallen zouden" (1).

Verachtelijker denkbeeld was nooit in eens menschen brein opgekomen. Iedere daad, ieder woord, iedere gedachte van Oldenbarnevelt was de wederlegging daarvan. Maar hij weigerde, op een koninklijk bevel, een hoogleeraar met minachting te bejegenen, die door de groote Universiteit, door de Staten van Holland en den Stadhouder plegtig en eenstemmig tot een belangrijken leerstoel beroepen was; en dat was genoeg voor den diplomaat en hoveling. „Hij, en hij alléén," schreef Winwood met hartstogt, „heeft zich tegen Zijner Majs. plannen met kracht en magt verzet." Vroeger had de ambassadeur zich over de onverzadelijkheid van Maurits beklaagd, en dezen hevig gegispt wegens de moeijelijkheden, die hij in de onderhandeling over het Bestand gebragt had door zijne buitensporige eischen om geld en bezittingen. En in die beschuldigingen was hij even onregtvaardig en roekeloos geweest, als thans ten aanzien van Oldenbarnevelt.

Het scheen het doel van Jacobus en zijne agenten te zijn, behendiglijk tweedragt onder de Provinciën te zaaijen, de vijandschap tusschen den Stadhouder en den Advokaat aan te vuren, en de krachten te verlammen, die de Republiek in de hertogdommen ontwikkelen wilde. Indien de Koning regtstreeks van het Spaansche kabinet voorschriften ontvangen had om Spanje's spel te spelen, had hij het niet beter kunnen doen. Maar was Gondemar hem ook niet overal op de hielen, en stond de Infante niet steeds in 't verschiet?

Zonderling genoeg, waren het, op 't zelfde oogenblik, Spaansche huwelijken waarom de staatkunde èn van Engeland èn van Frankrijk draaide.

Hendrik was ook niet afkeerig geweest van het denkbeeld, dat de Dauphin eene Spaansche Infante, en een der Spaansche Prinsen eene zijner dochters huwen zou. Maar aan het Spaansche voorstel was de voorwaarde verbonden, dat de vriendschap tusschen Frankrijk en de Nederlanden zou verbroken, en de oproerige ketters aan hun lot zouden overgelaten worden; en die voorwaarde was hem met zooveel overmoed opgedrongen, dat hij het

(1) Winwood, III, 348.

geheele plan verworpen had. Hendrik was er de man niet naar om iets onteerends te doen, ter wille van een anderen vorst. Hij wist ook zeer goed dat hij de vriendschap der Provinciën noodig had, dat tusschen Frankrijk en Spanje opregte vriendschap onmogelijk was, en dat het schooljongenswerk zou zijn, Spanje die prachtige bezitting tusschen zijn eigen rijk en Duitschland te laten hernemen, waaruit het door de Hollanders in verbond met hem zelf verdreven was. Maar Hendrik was nu dood, en in zijne plaats regeerde eene Medicis, wier eenige gedachte was zich aangenaam te maken bij Spanje.

De behendig speurende en ervarene Aerssen wist dat er tot deze Spaansche huwelijken besloten werd, en dat de onvermijdelijke voorwaarde, die door den Koning geweigerd was, aan diens weduwe zou opgedrongen worden. Hij lichtte de Staten-Generaal in dien geest voor, en de Fransche regering kwam te weten dat hij dit deed. Zijne positie werd nu spoedig onhoudbaar, niet zoozeer omdat hij de berigten gegeven had, als wel omdat die berigten en de gevolgtrekkingen daaruit afgeleid, juist waren.

Het was de staatkunde van den Advokaat, vriendschappelijke betrekkingen tusschen Frankrijk en Engeland te bewaren, en tusschen beide en de Vereenigde Provincien. Om die reden onderwierp hij zich aan de vermaningen en bedreigingen der Engelsche ambassadeurs. Om die reden hield hij steeds de noodzakelijkheid in 't oog van de éénheid van Frankrijk en de Fransche regering te ondersteunen, hoewel er genoeg redenen waren om sympathie te gevoelen voor de partijen, die zich tegen die regering verzetten. Maurits was van een ander gevoelen. Hij was vermaagschapt met verscheidene der oproerige prinsen; Bouillon was zijn zwager, de zuster van Condé zijns broeders vrouw. Een neef van hem, de Keurvorst van den Paltz, koesterde toen reeds eene buitensporige hoop op de Keizerlijke kroon. Zoo was het niet onnatuurlijk dat hij eene eerzucht en sympathiën gevoelde, die het moeijelijk viel te bekennen, en daarentegen wrok jegens den man, door wien die geheime drijfveren, in het welbegrepen belang der republiek, bestreden werden.

Aerssen die, met het instinct van het eigenbelang, zich reeds aan Maurits begon te hechten, als aan den wagen, die naar boven voerde, was niet ongezind den man los te laten, wiens vriendschap hem wel is waar het eerst naar boven geholpen had,

maar wiens magt nu misschien aan 't verminderen was. Daarbij gevoelde hij een diepen haat tegen de Fransche regering. Bij Hendrik IV vermogt hij alles. Zijne positie was geheel buitengewoon geweest, en hij had te Parijs meer invloed bezeten dan eenig ander ambassadeur. De verandering mishaagde hem natuurlijk, al kende hij de redenen daarvan wel. Het was voor den Nederlandschen ambassadeur onmogelijk populair te zijn aan een hof waar Spanje den hoogen toon voerde, zelfs al had hij vernederingen willen verduren. Men kende en vreesde hem, en er bestond geen twijfel of zijne sympathie was met de ontevredene prinsen. Echter verlangde hij geenszins de plaats op te geven die hij bekleedde, of aan de wereld kenbaar te maken dat zijn invloed aan 't afnemen was.

„De Koningin gelast mij U mede te deelen," zeide de Fransche ambassadeur aan de Staten-Generaal, „dat de taal, door den heer Aerssen gevoerd, haar verbaasd heeft, en dermate ergernis gegeven, dat zij vragen moest of deze kwam van Mijneheeren de Staten of van hem zelf. Hij heeft H. M. echter verzekerd, dat hij gelast was redenen aan te voeren, die ver verwijderd waren van de verwachting, welke zij koesterde, van uwe dankbaarheid jegens Zijne Allerchristel. Majt. en haar zelve, en zoo ziet H. M. zich genoodzaakt, daarover openlijk haar beklag in te dienen" (1).

Eenige maanden later deelde Aerssen het Spaansche huwelijksplan aan de Staten-Generaal mede: „Zij hebben met zoovele eeden verklaard dat het valsch was," zeide hij. Hij berigtte hun dat Refuge met eene bijzondere zending naar den Haag ging, „daartoe aangewezen vóór dat Aerssen het huwelijksplan ontdekt had." Hij moest Hunne Hoogmogende voorhouden dat de huwelijken nog geenszins gesloten waren, en dat, indien zij het werden, Hunne Hoogmogende daarbij geen belang hadden, aangezien Hunne Majesteiten voornemens waren vast te houden aan de grondstellingen en bondgenootschappen van den overleden Koning. Huwelijken, zoo luidde zijne instructie, waren louter persoonlijke overeenkomsten, die buiten aanmerking bleven waar het de belangen der kroon gold. „Intusschen weet ik," schreef Aerssen, „dat deze onderhandelingen in Engeland anders opgevat worden, en de Koning zich daarover zeer beklaagd heeft, zeggende dat

(1) Rede van de Russy, van 19 April 1611 (H.S., R. A.)

eene zoodanige onderhandeling niet voor hem verborgen had moeten gehouden worden. Hij dringt meer dan ooit aan op de terugbetaling van het aan hem verschuldigde, en bijzonder van de sommen die men voorgeeft aan Uwe Hoogmog. in Zijner Majesteits naam te zijn verstrekt."

Aldus blijkt het hoe naauw de Spaansche huwelijken zamenhingen met de onmiddelijke geldelijke schikkingen tusschen Frankrijk, Engeland en de Staten, zonder nog te gewagen van de grootere staatkundige gevolgen.

„De prinsen en meeste edelen hier," ging Aerssen voort, „gelooven dat deze dubbele huwelijken groote veranderingen in de Christenheid zullen te weeg brengen, indien zij aan de bedoeling der bewerkers beantwoorden, hoeveel moeite deze zich ook geven om te doen gelooven dat geene nieuwigheden te verwachten zijn. De huwelijken werden aan den vorigen Koning voorgesteld, en door hem goedgekeurd, gedurende de onderhandelingen voor het Bestand, en Jeannin deelt mij daar juist mede, dat indien Don Pedro de Toledo in die omstandigheden met meer wijsheid gehandeld had, de Vereenigde Provincien daarop eene volkomene zekerheid hadden kunnen bouwen. Wat hij daarmede bedoelt, kan ik niet begrijpen, want Don Pedro stelde het huwelijk van den Dauphin (Lodewijk XIII) met de Infante voor onder voorwaarde dat Hendrik alle vriendschap met U. H. M. opgeven, en U openlijk noch bedektelijk bijstaan zou. Gij moest geheel verlaten worden, ten voorbeeld voor al degenen die het gezag van hun wettigen vorst afwerpen. Maar Zijne Majt. antwoordde edelmoediglijk dat hij geene voorwaarden aannam, en hij U. H. M. beschouwde als zijne beste vrienden, die hij niet kon en wilde verlaten. Daarop brak Don Pedro de onderhandelingen af. Ik zou niet weten waarom de Koning van Spanje nu de huwelijksonderhandeling hervatten, maar de voorwaarden opgeven zou, tenzij zijne eerzucht en plannen door het bestand verslapt zijn. Dit kan ik niet aannemen, en ik vrees integendeel dat hij partij wil trekken van de besluiteloosheid, zwakheid en lafhartigheid van dit koningrijk om, met behulp zijner dienaren hier, zijne vorige doeleinden te bereiken" (1).

Zeker schetste de ambassadeur Frankrijk's toestand met ware

(1) Aerssen aan de Staten-Generaal, 8 Nov. 1611 (HS., R. A.)
(2) Ibid.

en treffende kleuren, en hij had gelijk met de inlichtingen overtenemaken die hij het eerst op 't spoor was gekomen, en die van zoo groot belang voor de Staten waren. Niettemin stond het bij Oldenbarnevelt vast, dat van dien staat van zaken het beste, niet het slechtste, behoorde gekozen te worden, en Frankrijk geenszins genoopt moest worden om zich onherroepelijk in de armen van Spanje te werpen.

Een weinig later schreef Aerssen: „Refuge zal u voorhouden, dat die huwelijken op de vriendschap van Frankrijk jegens u evenmin als op zijne subsidien van eenigen invloed zijn zullen, en dat aan Spanje bij het verdrag niets zal toegestaan worden ten uwen nadeele. Maar welke fraaije verklaringen zij ook geven mogen, dit is zeker dat het op uw nadeel zal uitloopen; alle prinsen en edelen hier deelen die overtuiging. De hervormden gelooven dat de onderhandeling eeniglijk tegen de godsdienst van U. H. M. gerigt is, en dat het naaste gevolg daarvan zijn zal, eene geheele scheiding tusschen de twee godsdiensten en de twee landen te bewerken" (1).

Refuge verscheen kort daarna, en deed aan de Staten-Generaal mededeeling van de voorgenomen huwelijken tusschen den Koning van Frankrijk en de Spaansche Infante en van den Prins van Spanje met Madame, juist zooals Aerssen vier maanden te voren voorspeld had. Met een grooten omhaal van complimenten en vriendschapsbetuigingen, werd aan H. H. M. gezegd dat deze mededeeling vóór alle andere mogendheden aan hen geschiedde, als een bewijs der bijzondere genegenheid van Frankrijk jegens hen. „Gijl. hebt zooveel belang bij het geluk van Frankrijk," zeide Refuge, „dat het verdrag waarbij dit verzekerd wordt, ook uw geluk bevorderen zal" (2). Hij bleef evenwel in gebreke den aard der zegeningen te omschrijven, die voor de Republiek uit deze naauwe verbinding tusschen haar ouden vriend en haren doodvijand zouden voortvloeijen. Hij zou dit ook moeijelijk hebben kunnen doen.

Aerssen meldde nader: „De Secretaris van Staat Don Rodrigo de Calderon wordt hier dagelijks uit Spanje verwacht. Hij zal waarschijnlijk de huwelijksartikelen medebrengen, die, naar men zegt, tot hiertoe geheim zijn gehouden. Hij is een sluw onder-

(1) Aerssen aan de Staten-Generaal, 11 Januarij 1612 (HS.)
(2) Refuge aan de Staten-Generaal, 28 Febr. 1612 (HS.)

handelaar, en 's Konings hoofdplan bij dit verbond is U. H. M. te benadeelen, hetgeen de Villeroy nu ook bekent, hoewel hij zegt dat daarin van deze zijde niet zal getreden worden. U. H. M. moogt wel alle ooren en oogen openhouden; want dit zijn veel meer dan bijzondere overeenkomsten. Ja, er is niets privaats in, dan alleen de vereeniging der personen die het aangaat. Al de voorwaarden zijn van staatkundigen aard, en raken regtstreeks of zijdelings ook den staat van U. H. M. Ik behoud mij het geven van nadere inlichtingen voor, wanneer het U. H. M. behagen zal mij bij monde te hooren" (1).

Want de Staten hadden thans in beraad genomen, of Aerssen op zijn post blijven zou of zou worden teruggeroepen. Het was niet zeker of hij zelf van zijn gezantschap wenschte ontheven te worden, al dan niet. Maar zeker was het, dat de Staten op dit tijdstip, bij de gevaren, waarmede de Spaansche huwelijken dreigden, een ambassadeur noodig hadden, die alles wilde aanwenden om Frankrijk teweerhouden van ongemerkt tot hunne vijanden overtegaan. Aerssen's taal was raadselachtig, en Oldenbarnevelt werd daardoor eenigzins in verlegenheid gebragt.

„Ik heb ingevolge uwe herhaalde aanzoeken," schreef de Advokaat hem, „Mijneheeren de Staten gepolst aangaande uwe terugroeping, maar vind sommigen van meening dat gij geneigd zoudt zijn te blijven, indien daarop aangedrongen werd. Dit kan ik uit uwe brieven niet opmaken. Meld mij ronduit uwe begeerte, en houd u verzekerd van mijne vriendschap" (2).

Het was niet wel mogelijk opregter te spreken, maar de gezant was, zooals nader blijken zal, minder openhartig dan Oldenbarnevelt. De zaak was van het grootste gewigt, niet alleen met betrekking tot de staatszaken, maar ook voor gebeurtenissen die invloed hadden op het lot van beroemde personen.

Inmiddels was door de Staten van Holland een besluit genomen omtrent de vraag, of de ambassadeur Aerssen al dan niet zijne betrekking zou blijven bekleeden (3). Bij meerderheid van stemmen was besloten, ter zijner beoordeeling te

(1) Aerssen aan de Staten-Generaal, 6 Maart 1611 (HS.)
(2) Oldenbarnevelt aan Aerssen, 2 April 1611 (HS.)
(3) Brill en van Rees, 512, sq.

11 Mei 1611. laten, of hij in het algemeen belang aldaar langer dienen kon. Zoo ja, dan kon hij zijne betrekking nog een jaar behouden; zoo neen, dan kon hij zijn afscheid nemen en terugkomen. In geen geval zou zijne jaarwedde verhoogd worden.

De Staten hadden aldus, onder de leiding van den Advokaat, de volmaaktste welwillendheid betracht jegens een diplomaat, wiens stelling niet door zijn eigen toedoen, maar veeleer tot zijne eer, door den loop der omstandigheden ernstig bedreigd werd.

HOOFDSTUK VI.

Vestiging van het Condominium *in de hertogdommen. — Geschillen tusschen de Neuburgers en Brandenburgers. — Bezetting van Gülick door de Brandenburgers, bijgestaan door de Staten-Generaal. — Verontwaardiging in Spanje en aan het hof der Aartshertogen. — Subsidiën naar Brussel gezonden. — Spinola trekt op Aken aan, en neemt bezit van Orsoy en andere plaatsen. — Overgave van Wesel. — Onderhandeling te Xanten. — Traktaat tot verdeeling van het grondgebied tusschen Brandenburg en Neuburg. — Bevel tot schorsing uit Spanje. — Uitstel en oneenigheid.*

Het *Condominium* was in vrede gevestigd.

Drie of vier jaren gingen voorbij, in wier verloop al het nadeel uitkwam eener onverdeelde gemeenschappelijke souvereiniteit van twee naijverige vorsten over hetzelfde grondgebied. Brandenburg, als Calvinist en ook om andere redenen inniger met de statenregering verbonden en meer door haar begunstigd dan zijn mededinger, won veld in de hertogdommen. De paltzgraaf van Neuburg, hoewel even als zijn vader Lutheraan, helde naar het Katholicisme over, en wekte daardoor achterdocht op in de Nederlanden. De vermoedens werden zekerheid, toen hij de zuster van Maximiliaan van Beijeren en van den Keurvorst van Keulen huwde: het kon toch niet anders, of die naauwe verbindtenis met de hoofden der Katholijke Ligue voorspelde geen goeds voor de zaak waarvan de Staten-Generaal de groote bevorderaars waren. Kort daarop ging de Paltzgraaf, een man van rijpen leeftijd en met groote talenten, openlijk tot

de oude kerk over. Sedert was de sympathie der Staten geheel aan de zijde van Brandenburg. De stadhouder die de Gülicksche en Cleefsche landen gezamenlijk bestuurde was gestorven, en opgevolgd door den jongeren zoon van den Keurvorst, een jongman van achttien jaar. Deze koos Cleef voor zijne verblijfplaats, en liet zijn medestadhouder alleen te Dusseldorf resideren.

Het verschil van godsdienst was oorzaak, dat de naijver tusschen de voorstanders van Neuburg en die van Brandenburg aanwakkerde, en op het onverwachtst door de Brandenburgers eene poging beproefd werd om hunne tegenpartij en een deel der bezetting uit Düsseldorf te verdrijven. De poging mislukte, maar zette kwaad bloed. Met beter gevolg werd zij daarop in Gülick herhaald; de Neuburgers werden uitgedreven, en de Brandenburgers bleven alleen in het bezit van de stad en de citadel, de aanzienlijkste sterkte in het geheele land. De Neuburgers wreekten zich, door zich uitsluitend van Düsseldorf meester te maken (1). Hier waren evenwel geene versterkingen van eenig belang, daar de stad niets meer dan een aangenaam vorstelijk verblijf en eene bloeijende marktplaats aanbood. De Staten-Generaal, die hunne voorliefde voor Brandenburg niet verborgen, legden eene bezetting van 1000 man voetvolk en eenige ruiterij in de citadel van Gülick, voorgevende daarin een waarborg te zien voor het behoud van den vrede, dien zij met zooveel moeite hadden tot stand gebragt.

Verklaarbaar was de gebelgdheid der Spaansche regering over deze schending der onzijdigheid. Gülick, halverwege tusschen Luik en Keulen gelegen, en dat geheel de vruchtbare landstreken beheerschte die het hertogdom uitmaakten, scheen metderdaad een wingewest geworden van de gehate kettersche republiek. De toegang die uit Duitschland naar de Spaansche Nederlanden leidde, was letterlijk in de magt van hun geduchtsten vijand.

De Spanjaarden aan het hof van den Aartshertog gaven aan hunne woede den vrijen teugel. De bezetting van Gülick was een smet op zijn naam, zeide zij. Was het niet genoeg, dat de Vereenigde Provinciën een bestand ten nadeele en oneere van Spanje aangegaan, en het bij de onderhandelingen met zooveel

(1) Bentivoglio, Relazione della mossa d'arme che segui in Fiandra, anno 1614, per haver le Provincie Unite occupato la terra e castello di Guiliers. (*Opere*, 1747).

overmoed bejegend hadden? Mogt hun nu nog toegestaan worden, in onzijdig grondgebied te vallen, de goede trouw te schenden en in alles slechts hun eigen wil te volgen? Wat bleef hun nog te doen over, dan een regterstoel opterigten in Holland, ten einde aan geheel Noord-Europa de wet te stellen? Daar zij zich zelve alle gezag aanmatigden over de betwiste landstreken, wilden zij nu naar hun goedvinden daarover beschikken, om ze ten laatste onbeschroomd in bezit te nemen. Dat ware de fraaije vruchten van het bestand, zeiden zij honend tot den uit 't veld geslagen Aartshertog. Het had aan de kroon van Spanje alle aanzien, die ziel eener monarchie, ontnomen. En om nu haar vernedering te voltooijen, was op de troepenmagt in Vlaanderen zooveel bezuinigd, dat de monarch eer een winkelier geleek, dan een koning. Het was als lagen de zuidelijke Nederlanden in het hart van Spanje, in plaats van omringd te zijn door hunne ergste vijanden. De ketters hadden zich van de regering van Aken meester gemaakt; van het weinig beduidende Mülheim hadden zij eene bloeijende versterkte stad gemaakt, Keulen ten spijt; en op allerlei manieren waren de Katholijken in die streken door hen benadeeld. Was het wonder, nu het leger in de Vlaanderen, dat weleer de schrik der ketters was, sedert het bestand dermate was verzwakt, dat het een voorwerp van bespotting voor de Vereenigde Provincien geworden was? (1) De zuinigheid moest elders betracht worden, niet bij het leger in de Zuidelijke Nederlanden. Uit Indie vloeiden goud en edelgesteenten, uit andere rijken praal en titels aan de Spaansche kroon toe. Vlaanderen was haar wapenplaats, de kweekschool harer soldaten, haar bolwerk in Europa, en daarom moest het worden bewaard.

Er was reden voor die klagten. Het leger der Aartshertogen was tot 8000 man voetvolk en een weinig ruiterij ingekrompen. De Republiek, daarentegen, onderhield in vredestijd, behalve de Fransche en Engelsche regimenten, 20,000 man voetvolk en 3000 paarden.

Zoodra het Spaansche kabinet officieel kennis van de bezetting van Gülick kreeg, zond het een subsidie van 400,000 kroonen naar Brussel. Op last van den Aartshertog werden door Spinola onverwijld Waalsche en Duitsche troepen geligt, zoo-

(1) Bentivoglio, Relazione etc.

dat het leger tegen het midden van den zomer aangroeide tot 18,000 voetknechten en 3000 paarden. Daarmede verscheen de groote veldheer omstreeks half Augustus in 't veld: op den 22en
22 Aug. 1614. dier maand was het leger gekampeerd in de vlakten tusschen Maastricht en Aken. Zoowel te Brussel als te 's Hage verkeerde men in de grootste onzekerheid omtrent de bedoelingen dezer militaire beweging (1). Een aanval op Gülick vreezende, versterkten de Staten het garnisoen dier belangrijke plaats met 3000 voetknechten en een regiment ruiterij, en werd het zeer onwaarschijnlijk dat Spinola het op die wel verdedigde vesting gemunt zou hebben. Daarbij was er niet alleen geene oorlogsverklaring, maar elke partij gaf aan hare bevelvoerende officieren den strikten last om zich van alle aanvallende bewegingen tegen de andere te onthouden. En nu begon het zonderlingste militaire schouwspel, dat ooit vertoond werd. Maurits, aan het hoofd van 14000 man voetvolk en 3000 ruiters, bleef in de onmiddelijke nabijheid van zijn grooten tegenstander en mededinger, zonder dat er een schot gewisseld werd. Het was een schijn-veldtogt, het voorspel van een vreesselijken strijd en van tragische gebeurtenissen, die op hetzelfde tooneel, en ook op ruimer veld, gedurende een menschelijk geslacht zouden aanhouden. Met dien cynischen handel in menschenlevens, die een hoofdtak van industrie dezer eeuw worden zou, was reeds een begin gemaakt.

Na gedurende eenige dagen in den omtrek van Aken gezworven te hebben, trok Spinola op die rijksstad aan. Deze was eene der eerste Duitsche steden geweest, die de hervormde godsdienst omhelsd hadden, en tot op het laatst der zestiende eeuw was de regering daar in handen van hare belijders gebleven. Sedert hadden de Katholijken alles opgezet om meer magt in het stedelijk bestuur te verkrijgen, en hadden zij, in 't geheim

(1) Den 8 Augustus hadden de Staten-Generaal opheldering aan den Aartshertog gevraagd. „U. D. believe" — schreven zij — „by brenger dezes, ons sinceerelycke te doen verstaen, off Sy met hare voorgenomen expeditie, jegens het tractaet van bestandt, de Vereenichde Landen of degeenen die in onsen dienste syn, yet vyantelyck te doen geresolveert syt." Maar het antwoord was ontwijkend.

De Agent Valkenborg, die de overbrenger dezer brieven was, had in last om overal waar het van nut kon zijn, in de zuidelijke Provincien de lijsten der getalsterkte van het Nederlandsche leger te vertoonen, ten einde te doen zien hoe wel gewapend men hier was, en daardoor te intimideren. (Tresel aan Ledenberg, 's Hage 10 Aug. 1614). — *Vert.*

door Aartshertog Albert gesteund, de Protestanten onderdrukt en hen met gevangenneming en uitbanning vervolgd; totdat een nieuwe ommekeer in 1610 losbrak, en den toorn van Spinola gaande maakte (1). Het was zeker niet in strijd met de opvatting van die tijden, dat in eene stad, waar de meerderheid der bevolking Protestansch was, de Protestanten ook de meerderheid in den raad hadden (2). De omgeving van den Aartshertog scheen dit echter niet te kunnen dulden, te minder wijl een troep van 600 Duitschers, die naar men zeide van het Staatsche leger afkomstig was, onlangs in de stad was gekomen. Aken, meerendeels in de vlakte gelegen, was slechts weinig versterkt, en werd beheerscht door eene nabij zijnde rij heuvels. Het had geene andere bezetting, dan de 600 Duitschers. Spinola stelde eene batterij of twee op de heuvels, en binnen driè dagen gaf de stad zich over. Hoewel de inwoners een bloedbad en plundering verwacht hadden, ging er geen enkel leven verloren. Ingevolge de strenge bevelen des Aartshertogs, werd geen mensch of goed benadeeld. De 600 Duitschers moesten de plaats ruimen, en 1200 andere Duitschers kwamen in hunne plaats, om de Katholijke minderheid te beschermen, in wier handen thans de regering der stad werd gesteld (3).

Daarop het gebied van Cleef binnentrekkende, nam Spinola achtereenvolgens Orsoy, eene belangrijke plaats aan den Rijn, Düren, Duisburg, Caster, Grevenbroek en Berchem in. Hij legde bezettingen in die plaatsen, sloopte daarna de vestingwerken van Mülheim, tot groot genoegen van den Aartsbisschop van Keulen, trok den Rijn bij Rijnberk over, en verscheen eensklaps voor Wesel. Deze bloeijende stad had vroeger tot het Hertogdom Cleef behoord. Aan de zamenvloeijing van den Rijn en de Lippe gelegen, beheerschte zij beide rivieren; zij was magtig en Protestantsch geworden, had zich zelve tot eene vrije rijksstad verheven, en erkende hare hertogen niet als souvereinen, maar slechts als beschermheeren.

7 Sept. 1614.

De Hervormde godsdienst werd er met zooveel ijver beleden, dat het 't Genève van den Rijn genoemd werd, de wieg van het Calvinisme in Duitschland. De Staten Generaal hechtten aan haar behoud zooveel waarde voor de zaak van het Protestan-

(1) Grotius, Hist. LXVI, p. 472. Wagenaar X, 74, 75.
(2) Bentivoglio, Relaz.
(3) Bentivoglio, Relaz. — Wagenaar, X, 76.

tisme, dat zij de overheid hadden aangezocht om een Nederlandsch garnisoen intenemen. Maar deze weigerde. Indien zij toegestemd had, zou de stad behouden zijn gebleven, want het was in dezen buitengewonen veldtogt regel, dat de partijen geen oorlog tegen elkander of op elkanders gebied voerden, maar tegen neutralen en op neutraal gebied. Wanneer de Katholijke troepen onder Spinola of diens generaals toevallig met de Protestanten onder Maurits of de zijnen in aanraking kwamen, wisselden zij geene schoten of slagen, maar slechts beleefdheidsbetuigingen; de een ontweek den ander, en stond hem met volmaakte wellevendheid het bezit dier plaatsen af, die hij de eerste geweest was om te belegeren.

De inwoners van Wesel waren niet weinig verwonderd dat zij aangevallen werden, daar zij zich als rijksburgers beschouwden. Te laat betreurden zij het dat zij geen garnizoen van Maurits hadden willen innemen, waardoor de aanval van Spinola zou zijn voorkomen geworden (1). Er bleef hun nu niets anders over, dan zich in drie dagen tijd overtegeven. De hoofdbepaling der capitulatie was, dat Wesel weder tot haar vorigen toestand terugkeeren zou, zoodra de Staten Gülick zouden willen opgeven. Spinola nam nog Xanten, en legde daar bezetting in, maar ging niet verder.

Daar zijn leger door het bezetten der genomene steden zeer verzwakt werd, weigerde hij eenigen aanslag te maken tegen de belangrijke plaatsen Rees en Emmerik. En nu de katholijke bevelhebber zich terugtrok, trad de protestantsche vooruit. Maurits maakte zich van Emmerik en Rees meester, en legde daar garnizoenen in, en bezette daarna nog Goch, Kranenburg, Gennep en verscheidene plaatsen in het graafschap Mark. En hiermede liep de vriendschappelijke veldtogt ten einde. (2).

Spinola vestigde zich in de onmiddellijke nabijheid van Wesel, de Prins bij Rees. De beide legers waren geene twee uren van

(1) Schönbergk, Geheimraad van den Keurvorst van Brandenburg te Cleef, schreef nog den 27 Augustus aan Oldenbarnevelt: » J'ay esté à Wesel, pour encourager le Magistrat et voir leur ville. Ils ont eu peur d'aller seulement avec moy alentour des ramparts, craignant se démontrer trop partiaux en se fortifiant. Ils ne sont aussy nullement résolus de prendre des gens de Brandenbourg en leur ville, et disent librement, si l'armée de Mrs. les Estats n'arrive au mesme instant que celle de l'ennemy, et se loge d'un costé à leur porte, que pour eulx ils ne se peuvent ny osent défendre contre un Spinola, qui prend les forteresses au premier abord. En somme, nous allons perdre ceste ville... *Vert.*

(2) Baudartius, VI, 42, 43. Wagenaar, X, 76, 77.

elkander verwijderd. De hertog van Neuburg — want de Paltzgraaf was zijn vader in het hertogdom en diens aandeel in het *Condominium* opgevolgd — voegde zich nu met 4000 voetknechten en 400 paarden bij Spinola. De jonge Prins van Brandenburg voerde 800 paarden en een regiment voetknechten van den Keurvorst aan Maurits toe.

En nu begonnen onderhandelingen, die even los en oppervlakkig gevoerd zouden worden als de veldtogt bedriegelijk geweest was. De geheele Protestantsche wereld was van verontwaardiging vervuld over het verlies van Wesel (1). De Staten hadden reeds voorgesteld om Gülick in de handen eener onzijdige mogendheid te stellen, indien de Aartshertog den ondernomen krijgstogt wilde staken. Maar Albert, trotsch op de inneming van Aken, wilde zich in zijn loop niet gestuit zien. Laat hen eerst de stad in bewaring geven, zeide hij.

Beide oorlogvoerende partijen, verzadigd van den behaalden krijgsroem bij het innemen van weerlooze onzijdige plaatsen, stemden toe in het voeren van onderhandelingen te Xanten. In deze stad, in het hertogdom Cleef gelegen, halverwege tusschen de beide legerkampen, vergaderden de Britsche ambassadeurs Sir Henry Wotton en Sir Dudley Carleton, de ambassadeurs van Frankrijk de Refuge en de Russy, de kanselier Petrus Peckius en de raadsheer Visser van wege de Aartshertogen; verder zeven afgevaardigden van de Vereenigde Provincien, drie van den Keurvorst van Keulen, drie van Brandenburg, drie van Neuburg en twee van den Keurvorst van den Paltz, als vertegenwoordigers der Protestantsche Unie (2).

In de eerste bijeenkomsten waren de gezanten van den Aartshertog en den Keurvorst van Keulen niet tegenwoordig, maar

(1) Men heeft het verlies van Wesel later ook op rekening van Oldenbarnevelt gesteld. De punten ten zijnen laste aangevoerd, komen in de Verhooren door het Utrechtsch Genootschap uitgegeven, voor onder n°. 158—165. Eene merkwaardige toelichting tot hetgeen daar beweerd wordt, levert een brief van den Advokaat van 4 October 1614 aan Rensing, die als afgevaardigde van den Keurvorst van Keulen herhaaldelijk te 's Hage was geweest. Aan dezen schreef Oldenbarnevelt o. a. „Men seyt alhier dat in 't leger advisen syn, dat UEd. lest uyten Hage reysende, te Weesel aengecomen weesende, aldaer geseyt soude hebben dat . . . . voor henl. alhier nyet een peert gesadelt soude worden. Ick en kan 'tselve nyet gelooven, en indien sulcx geschiet soude syn, ware seer qualyck gedaen. Wordt 'tselve ten onrechte geseit, (dan) moet die calumnie of veracht, of by de bequaemste middelen aen Syne Exc. en de gecommitteerden van Mijnheeren de Generale Staten in 't leger vertoont worden." . . . . *Vert.*

(2) WAGENAAR, X, 78—80.

zij werden van den loop der onderhandeling dagelijks onderrigt. De belangrijkste vraag was, van den aanvang af, hoe van het *Condominium* af te komen. Er kon geen vrede of overeenstemming bestaan bij gezamenlijk bezit. Het geheele gebied behoorde in twee deelen gescheiden te worden, zoodat elk der „possederende" vorsten uitsluitend regeren zou in het hem aangewezen deel. Elke zes maanden zou dan eene ruiling van grondgebied tusschen beide kunnen plaats hebben. Wesel en Gülick zouden in handen blijven van hunne tegenwoordige bezitters, of wel indien Gülick ontmanteld wierd, zou Wesel in zijn *status quo* hersteld worden (1).

De Staten begeerden het laatste alternatief het meest, wijl zij verbitterd waren over het verlies van Wesel, die protestantsche sterkte, met eene uitsluitend calvinistische bevolking, die nu in de magt van Katholijken was.

Maar de Spaansche ambassadeur te Brussel kwam er tegen op, dat die kostbare verovering, die zonder verlies van menschenlevens of andere opoffering behaald was, aan de ketters zou worden teruggegeven, vóór dat ten minste de regering te Madrid geraadpleegd zou zijn en de Koning zijne volledige toestemming zou hebben gegeven.

„Van hoe groot gewigt de aanwinst van Wesel voor Ur. Ms. zaken in Vlaanderen is, blijkt uit den spijt Uwer vijanden", zoo schreef Guadaleste aan Filips. „Zij zien met ergernis uw koninklijk vaandel geplant op de belangrijkste plaats aan den Rijn, die het vereenigingspunt worden kan voor al de legers uit Vlaanderen.

„Daar geene aanwinst grooter dan deze te achten is, moet U. M. zich daarvan niet ontdoen, zonder de zaak rijpelijk overwogen te hebben. De Aartshertog en zijne ministers vreezen, dat, indien wij weigeren Wesel terug te geven, de Vereenigde Provincien het bestand verbreken zullen. Ik voor mij geloof, en velen met mij, dat zij veeleer gezind zijn om aan het bestand vast te houden, in de hoop van door onderhandeling te verkrijgen wat zij niet door geweld nemen kunnen. Maar gesteld, Wesel wierd teruggegeven, en daarmede voldaan aan de vurige begeerte van de Vereenigde Provincien en van Ur. Ms. andere vijanden: welke zekerheid zou er dan bestaan dat de Provincien

(1) Bentivoglio, Relazione, etc.

toch niet een inval beproefden? Staat het voorbeeld van Gülick niet versch voor den geest? En van hoeveel grooter belang is Wesel! Gülick ligt niet eens aan hunne grenzen, terwijl Wesel den hoofdtoegang tot hen beheerscht. U. M. kent nu de goede bedoelingen der Republiek en van hare vrienden. Zij hebben een verdrag tusschen Brandenburg en Neuburg bewerkt, niet om overeenstemming, maar om tweedragt te bevorderen, niet om het land tot rust te brengen, maar om grooter oproerigheid dan ooit te voren te doen ontstaan. En zij hebben dat alleen gedaan met het doel, dat de Vereenigde Provincien van nadere onlusten dezelfde voordeelen zouden plukken, als zij reeds zoo schaamteloos bij vorige gelegenheden deden. Ik wil hiermede niet zeggen dat Wesel nooit zou behooren te worden teruggegeven, wanneer de omstandigheden dat zouden meebrengen, en indien U. M. dien maatregel zou goedkeuren, na het verdrag van Xanten te hebben bekrachtigd. Maar het zou dan moeten geschieden na rijp overleg met U. M., aan wiens roemrijke wapenen deze schitterende uitkomsten te danken zijn" (1).

Het verdrag, zooals het ten laatste vastgesteld werd, verwierp het beginsel van beurtelingsch bezit, en nam eene vaste verdeeling van het betwiste grondgebied aan tusschen Brandenburg en Neuburg.

De twee deelen zouden zoo gelijk mogelijk gemaakt, en voor de eerste keuze zou door de beide vorsten geloot worden. Zoo vielen aan de eene zijde het hertogdom Cleef, het graafschap Mark en de heerlijkheden Ravensberg en Ravenstein, met eenige baronniën in Brabant en Vlaanderen, en aan de andere zijde de hertogdommen Gülick en Berg met hunne dependentiën. Elke vorst zou uitsluitend in het hem aangewezen gebied verblijf houden. De troepen der andere partij zouden teruggeroepen, de vestingwerken sedert de maand Mei aangelegd geslecht worden, en allen die uit het land getrokken of verdreven waren, moesten in betrekkingen of bezittingen hersteld worden. Er werd tevens bepaald, dat geene plaats van het geheele land in de handen eener derde mogendheid gesteld mogt worden (2).

December 1614.

Deze artikelen werden geteekend door de ambassadeurs van Frankrijk en Engeland, de afgevaardigden van den Keur-Paltz en de Vereenigde Provincien, die aldus hunne lastgevers ver-

(1) BENTIVOGLIO, Relazione, etc. (2) WAGENAAR, X, 78, 79.

pligtten tot de uitvoering van het verdrag. Dit knoopte zich aan de vroegere overeenkomsten tusschen de beide kroonen, de Republiek en de Duitsche protestantsche vorsten. Graaf Zollern, dien wij als gezant van Keizer Rudolf met zooveel aanmatiging bij Hendrik IV zagen optreden, werd door Matthias met eene even vruchtelooze zending naar het Congres te Xanten afgevaardigd. Hij wilde de teekening van het verdrag beletten, tenzij met volledige medewerking der keizerlijke regering, en herhaalde hier het ijdele voorstel dat de Keizer de landen in bewaring houden zou, totdat de vraag omtrent de souvereiniteit beslist was. De „trotsche en ruwe" ambassadeur was thans niet gelukkiger in zijne zending dan de vorige keer, en hij vertrok naar Brussel, om daar zijne vertoogen, bedreigingen en kuiperijen te herhalen.

Want het verdrag dat met zooveel zorg opgesteld was, en oogenschijnlijk de ingewikkelde vraagstukken oploste, die dreigden de Christenheid in lichtelaaije vlam te zetten, zou een magteloos en geheel onbevredigend einde nemen.

De onderteekeningen waren gemakkelijker verkregen, dan de bekrachtigingen. De uitvoering ging met onoverkomelijke bezwaren gepaard, waarover bij de onderhandeling met een pennestreek heen gesprongen was. Reeds bij den eersten stap, de militaire ontruiming, struikelde men.

Maurits en Spinola zouden beide hunne strijdkrachten terugtrekken, en zich verbinden geene troepen in 't vervolg te brengen noch eenigen inval te doen in het betwiste gebied. Maar Spinola nam die verbindtenis als absoluut op, de Prins slechts als een gevolg en voor den duur van het verdrag van Xanten. De gezanten, die hun misnoegen over het langdurige geschil omtrent dit punt niet konden weerhouden, maakten zich gereed om te vertrekken, toen een koerier uit Spanje aankwam, medebrengende, in plaats eener bekrachtiging, een formeel bevel tot schorsing van het verdrag. De artikelen mogten niet uitgevoerd, geene veranderingen hoegenaamd gemaakt worden, en bovenal mogt Wesel niet worden teruggegeven (1), zonder nadere onderhandeling met Filips en zijne uitdrukkelijke toestemming.

(1) In een brief uit 's Hage van dien tijd lezen wij: „De treffelyckste burgers van Wesel soeken hier in de goede steden van Holland al huisen te huren, om de hare binnen Wesel te verlaten, als wezende buiten hope van het voltrecken van het Xanten'sche tractaet." (Rijsenburg aan Ledenberg, 12 Jan. 1615.) *Vert.*

Zoo begon de geheele onderhandeling zich optelossen in eene onbevredigende schijnvertooning. De stevige slagboomen bestemd om den dreigenden godsdienstoorlog en den dynastieken haat tegentehouden, versmolten tot herfstdraden, en de groote strijd der demons, niet langer door de kunstgrepen der diplomatie te bezweren, kondigde zijne naderende komst aan. De vooruitzigten werden voor Europa donkerder dan ooit.

Geheel ontmoedigd en misnoegd, verlieten al de ambassadeurs Xanten, en het verdrag was veeleer eene bijzaak geworden, dan dat het eene oplossing of zelfs een begin daarvan gaf.

„Het verdrag kon niet voorkomen worden", schreef de Aartshertog Albert aan Filips, „wijl het alleen van den wil der onderteekenaars afhing. De belofte om Wesel terug te geven kan ook niet geschonden worden, indien Gülick teruggegeven wordt; want ongetwijfeld zou zulk eene overtreding den grootsten naijver opwekken bij Frankrijk, Engeland, de Vereenigde Provincien en al de leden der Protestantsche Unie. Wie kan betwisten, dat de belanghebbenden ook voor de uitvoering van het verdrag zorgen moeten? Of U. M. wil het bestand handhaven, en in dat geval moet Wesel teruggegeven worden, of zij wil het bestand verbreken, hetgeen het noodzakelijk gevolg zijn zou van het terughouden van Wesel. Maar de redenen die U. M. bewogen hebben om de wapenen neerteleggen, bestaan nog. Onze zaken staan geenszins beter, en het behoud van Wesel is ook niet van zoo groot belang dat wij daarvoor Vlaanderen in een nog wreederen oorlog wikkelen zouden, dan die welke eerst zoo kort geleden geschorst is. Wij zijn de teruggave verschuldigd voor de regtbank der goede trouw. Het is een groot voorregt wanneer de regtvaardigheid en de nuttigheid in onze handelingen zamengaan. Zie welke groote voordeelen wij behaald hebben, hoe goed de zaken van Aken en Mülheim beleid, en hoe volkomen die van Neuburg hersteld zijn. De katholijke zaak, een met die van het huis Oostenrijk, heeft veel over de zaak der ketters gewonnen. Wij moeten die voordeelen goed gebruiken, en geene grootere najagen. De fortuin is veranderlijk, ontvliedt ons wanneer wij het meest op haar vertrouwen, en heeft er behagen in haar spel te drijven met de beste der stervelingen" (1).

(1) BENTIVOGLIO, Relazione, etc.

Zoo schreef de Aartshertog, met gevoel, eervol van zijn standpunt, en met eene verstandige inachtneming der belangen van Spanje en van de katholijke zaak. Na een uitstel van maanden, kwam eindelijk uit Madrid eene goedkeuring op de overeenkomst, maar met de uitdrukkelijke voorwaarde dat de Vereenigde Provincien zich verbinden zouden, om nooit troepen naar de hertogdommen te zenden of daar te onderhouden. Daarop volgde eene langwijlige briefwisseling tusschen Brussel, den Haag, Londen en Parijs. Maar de moeijelijkheden namen elk oogenblik toe; het was een weefsel van Penelope, zei een der gezanten. Praktische zaken verdwenen onder uitgerekte haarkloverijen. Neuburg vertrok naar zijne staten, de zorg voor zijne belangen in de hertogdommen aan den Aartshertog overlatende. Zelfs de Graaf Zollern verliet Brussel, na daar zes maanden gekibbeld te hebben. Prins Maurits verdeelde zijn leger nu over de betwiste landstreek en Spinola handelde evenzoo, in Wesel eene bezetting latende van 3000 man voetvolk en 300 ruiters. De stad Gülick en de citadel werden door Maurits voor de Protestanten gehouden. Zoo werden de hertogdommen gezamenlijk bezet door de legers der Katholijken en Protestanten, terwijl zij in naam bezeten en beheerd werden door de vorsten van Brandenburg en Neuburg. En dat zouden zij blijven, totdat de Dertigjarige Oorlog losbreken, en eene oplossing aan al die groote vraagstukken geven zou.

HOOFDSTUK VII.

Verhevene stelling der Republiek. — Frankrijk gehoorzaamt haar. — Haat van Carleton. — Stelling en karakter van Aerssen. — Vordering van het „Tiers". — Terugroeping van Aerssen. — Naijver tusschen Maurits en Oldenbarnevelt, die de souvereiniteit van de Provincien voorstaat. — De strijd tusschen Kerk en Staat gevoegd bij de andere elementen van verdeeldheid in de Republiek. — De godsdienst een noodzakelijk bestanddeel in het burgerlijk leven.

Aldus had de Republiek zich op zulk eene verhevene stelling geplaatst, als voor eenig gemeenebest of koningrijk bij mogelijkheid te bereiken was. Zij had de staatkundige en krijgsbewegingen der gezamenlijke Protestanten geleid en voorgeschreven. Zij had de verschillende elementen van het groote germaansche verzet tegen Rome, Spanje en Oostenrijk tot een gebragt. Eene korte tusschenpozing had den algemeenen en onvermijdelijken strijd afgebroken. En inmiddels had de Republiek zich op 's vijands grond gelegerd.

Frankrijk, dat tot nu toe bevelen gegeven had, moest thans gehoorzamen. Engeland, aarzelend en ontevreden, nu eens dreigend, dan weder vleijend, zag zijn invloed in de Nederlanden opgewogen door het genie van den grooten staatsman, die alles behalve in naam het hoogste gezag uitoefende. De haat der Britsche regering, hoewel met der daad heviger dan ooit, kon zich thans alleen lucht geven in godgeleerde pamfletten, door den Koning opgesteld in den vorm van diplomatieke voorschriften, en bijna wekelijks den Staten-Generaal naar het hoofd geworpen door zijn ambassadeur Dudley Carleton.

Weinig menschen koesterden zulk een diepen haat jegens Oldenbarnevelt, als Carleton.

Ik zal zoo beknopt, maar zoo getrouw mogelijk, de omtrekken trachten te beschrijven dier gebeurtenissen, die een der treurigste onheilen van de nieuwere geschiedenis hebben te weeg gebragt. Het weefsel was oogenschijnlijk uit verschillende elementen zamengesteld; maar hoe meer het ontward wordt, des te duidelijker ontdekt men de weinige eenvoudige vezels, die het zamenstel der meeste menschelijke lotwisselingen uitmaken, en de stof leveren tot de treffendste schilderingen der menschelijke geschiedenis.

Het godsdienstige element, dat op het eerste gezigt alles schijnt te doordringen en te beheerschen, is in werkelijkheid veeleer de dampkring die omgeeft en kleurt, dan wel het wezen van het treurspel dat geschetst moet worden.

Persoonlijke, soms lage naijver; begeerte naar geld, aanzien en magt; burgerlijke en militaire heerschzucht; strijd tusschen de Kerk en den Staat om elkander wederkeerig te onderdrukken; botsing tusschen den voorzigtigen en krachtigen maar eenzelvigen provincialen geest, aan den eenen kant, en den vurigen maar gevaarlijken geest van centralisatie, aan den anderen; strijd tusschen eene aristocratie in den plebeïschen vorm van handels- en staatkundige vereenigingen, en eene democratie, die zich schaarde onder den naam en het zwaard van een oud doorluchtig geslacht; — al die beginselen en hartstogten waren in roering, in de vijf treurige jaren waarmede wij ons nu hebben bezig te houden, gelijk zij zich gemengd hadden, en altijd mengen zullen, in alle staatkundige combinatien van het groote schouwspel, dat men de menschelijke geschiedenis noemt. Welligt is Oldenbarnevelt's lot, als leering en waarschuwing, ernstiger aandacht waard, dan de meeste staatkundige tragedien van latere eeuwen.

François Aerssen bleef, zooals wij zagen, Nederlandsch ambassadeur na den dood van Hendrik IV. Op menige voorgaande bladzijde hebben wij zijne zienswijze, zijne gesprekken, zijne staatkundige kuiperijen leeren kennen, gedurende een gedenkwaardig tijdvak der geschiedenis van de Nederlanden en van Frankrijk. Hij was ongetwijfeld een der bekwaamste diplomaten in Europa. Ervaren in verschillende talen, vertrouwd met klassieke studien, met de geschiedenis en het volkenregt, man van de wereld en met hare gebruiken bekend, gewoon met

waardigheid en tact op vriendschappelijken voet omtegaan met vorsten, uitstekende staatslieden en letterkundigen; begaafd met eene gladde tong, eene vlugge hand en een buitengewoon scherp oog en oor, uitnemend geschikt voor de behandeling van geheime en ingewikkelde zaken, — was hij in staat geweest, gedurende een tijdvak van bijna twintig jaren, der Republiek onschatbare diensten te bewijzen aan het hof van Hendrik den groote. Van fatsoenlijke maar geene hooge afkomst, de zoon van Cornelis Aerssen, griffier der Staten-Generaal, en dus niet een Hollander maar een Belg van geboorte, was hij door Oldenbarnevelt vroegtijdig in de diplomatieke loopbaan gebragt, waarin hij nu door diens gunst en door zijne eigene groote talenten den hoogsten rang bekleedde.

Hij had het vertrouwen van Hendrik IV genoten, zoozeer als iemand zeggen kon dat bezeten te hebben, en zijne vriendschappelijke betrekkingen en vertrouwelijke omgang met den Koning gaven hem staatkundige voorregten, boven al zijne ambtgenooten bij hetzelfde hof.

Getrouw de voorschriften opvolgende, die de Advokaat van Holland hem gaf, erkende hij altijd dankbaar het voorregt van op zijn moeijelijken weg geleid en ondersteund te worden door diens magtig en werkzaam verstand. Ik heb zelden naar Oldenbarnevelt's brieven verwezen, wijl iedere stelling, iedere meening, iedere onderhandeling van den gezant doortrokken is van zijn geest. En Aerssen's briefwisseling is vervuld van erkentelijkheid, eerbied, innige gehechtheid aan den Advokaat en van hooge waardering van diens verstand en karakter.

Er kan omtrent de uitstekende talenten van Aerssen geen twijfel bestaan. Of zijn hart even gezond was als zijn hoofd, of zijne betuigingen van gehechtheid al of niet van zuiver gehalte waren, zou de tijd leeren. Tot nu toe had Oldenbarnevelt niet aan hem getwijfeld, en had ook hij geene reden gehad om zich tegen Oldenbarnevelt te keeren.

Maar het Frankrijk van Hendrik IV, waarin de Nederlandsche gezant zoo veel vermogend was, bestond niet meer. Een zwakker oog dan het zijne kon met één blik bespeuren, dat het magtige koningrijk en de vaste bondgenoot der republiek, voor langen tijd, tot eene Spaansche provincie geworden was. De dubbele Spaansche huwelijken (van Lodewijk XIII met de Infante Anne, en van zijne zuster met den Infant, den toekom-

stigen Filips IV) waren nu zeker, want het mes van Ravaillac had gestrekt om hen zeker te maken. De voorwaarde voor die huwelijken was lang bekend, het was de opzegging van het verbond tusschen Frankrijk en Holland, de ter dood veroordeeling van de jeugdige republiek, in zoover Frankrijk de magt daartoe had. Had Don Pedro de Toledo anderhalf jaar tevoren niet die voorwaarde met ophef aangekondigd? Had niet Hendrik den voorgestelden koop met verachting afgewezen? En was François Aerssen niet de eerste geweest om aan zijne meesters meetedeelen, hoe de vrucht nu reeds gerijpt was op Hendrik's graf? Gelijk wij zagen, had hij die kuiperijen ontdekt lang vóórdat zij wereldkundig werden. Het Fransche Hof wist dat, en zijne positie was daardoor onhoudbaar geworden. Zijne vriendschap met Hendrik kon hem van geen nut zijn bij de gladde en vadsige Florentijnsche, die lijdelijk den moord haars echtgenoots aangezien, maar er werkelijk voordeel van getrokken had.

Het werd voor den gezant tijd om heen te gaan. Zoo oordeelden de Koningin-Regentes en Concini, Villeroy en Sillery en de overige oude dienaren des Konings, die nu loon trokken van Spanje. Maar Aerssen oordeelde zoo niet. Hij was aan zijn post gehecht, veranderd als die was. Hij was gewikkeld in de zamenspanningen van Bouillon, Condé en andere ontevredenen tegen de Koningin-Regentes; plannen, die bij voortduring afwisselden, en als zuiver persoonlijk zijnde, tot geen beginsel waren terugtebrengen. Het was bloot een strijd der Fransche grooten om geld en hooge posten aan de Koningin-Regentes te ontwringen, en wanhopige pogingen van hare zijde om zooveel mogelijk uit de algemeene schipbreuk te redden voor haar heer en meester Concini.

Het zou belagchelijk zijn aan den Hertog van Bouillon het verlangen toeteschrijven om de zaak der Protestanten op dit tijdstip te steunen tegen Spanje, terwijl hij zamenwerkte met Condé, die juist door Spanje als het hoofdwerktuig voor de vernietiging van Frankrijk en de onwettigverklaring van de kinderen der Koningin gebruikt werd. Evenmin hechtten eerlijke en opregte Protestanten, die hunne zaak onder alle omstandigheden aanhingen, zooals Duplessis-Mornay en die hem volgden, eenige waarde aan plannen die op eene scheuring van Frankrijk berekend waren, onder voorwendsel van het Protestantisme te redden. Maar Bouillon, de grootste van alle Fransche visschers

in troebel water, was de zwager van Prins Maurits van Nassau; en Aerssen begreep instinctmatig dat de tijd gekomen was, om zich een vasten ankergrond in het vaderland te verzekeren.

De ambassadeur had daarbij een persoonlijken grief. Verscheidene zijner meest geheime brieven aan de Staten-Generaal, waarin hij geheel vrij en met kracht zich uitliet over de algemeene gesteldheid van Frankrijk, en bijzonder omtrent de Spaansche huwelijken en het traktaat van Hamptoncourt, waren te 's Hage afgeschreven, en in copie aan de Fransche regering meêgedeeld. Er was geen lager verraad jegens een gezant denkbaar, en geen wonder dat Aerssen zich daarover bitter beklaagde. In 't geheim verdacht hij Oldenbarnevelt, maar ten onregte, van hem dien streek gespeeld te hebben, en dit vooral legde de kiem tot dien doodelijken haat, die zulke wrange vruchten zou dragen.

„Een groot verraad is tegen mij gepleegd, dat mij diep gegriefd heeft", schreef hij aan Malderee. „Al de brieven, die ik in de laatste maanden aan den Heere van Oldenbarnevelt gezonden heb, zijn in hun geheel of bij uittreksels aan dit hof medegedeeld. Van daag maakte Villeroy daarvan bij ons onderhoud gebruik, en ik verloor bijna het vermogen van te antwoorden. De brieven waren uitvoerig, beredeneerd, en lieten niets onvermeld, ten einde in staat te stellen tot het vormen van een juist oordeel over de voornemens en kuiperijen van dit hof. Aan mijzelf en aan de dienst kon geen grooter nadeel worden toegebragt. Al degenen die mij totnogtoe voorlichtten, prinsen en aanzienlijken, zullen mij thans ontwijken... Wat kan neteliger zijn dan een oordeel uittespreken over de streken van hen die dezen staat regeren? Deze eene slag heeft mij geheel afgemaakt. Want ik bewoog mij onder hen allen, en trok van alles partij, zonder eenige reserve. Oldenbarnevelt kende daardoor de gesteldheid van dit koningrijk, zoo goed als ik. In een welgeordend gemeenebest zou het dengeen, die aldus gespot had met den goeden naam van een ambassadeur, het leven kosten. Ik geloof dat het den heer van Oldenbarnevelt leed zal doen, maar dit zal mij nooit het vertrouwen weergeven dat ik verloren heb. Was iemand naijverig op mijne positie aan dit hof, ik verdiende veeleer het medelijden van hen die de zaken van naderbij zagen. Indien iemand mijn val begeerde, om zich zelf daardoor te verheffen, dan had hij zulke streken niet noodig gehad. Ik heb

sedert lang mijn ontslag van dit gezantschap aangeboden, dat nu niet anders dan doornen voor mij zal opleveren. Hoe zou ik langer kunnen onderhandelen, nadat mijne vertrouwelijke brieven gelezen zijn? Villeroy's klerk l'Hoste was niet zoo schuldig als degeen, die mijne brieven heeft geopenbaard; en l'Hoste werd ter dood gebragt. Vier maanden achtereen heb ik mij hierover bij den heer van Oldenbarnevelt beklaagd.... Geduld! Ik verzucht, zonder eenige hoop dat regt zal gedaan worden. Ik troost mij daarmede dat het einde van mijn diensttijd nadert, maar had wel gewenscht dat mijne zending onder even aangename omstandigheden geëindigd ware, als waarmede zij begonnen is. Degeen die mij zal opvolgen, zal bevinden dat die lage streek hem niet veel helpen zal.... Ik bid u, tracht uittevinden van waar en wien dit komt." (1)

De positie van een gezant kon niet erger benadeeld worden. Ongetwijfeld had Aerssen reden om verontwaardigd te zijn, daar hij in de meening verkeerde dat het zijn chef was die van zijn ijverig dienstbetoon gebruik had gemaakt, om zijn invloed te ondermijnen en een smet te werpen op zijn karakter. Er werd door den nieuwen Franschen gezant te 's Hage de Russy met Aerssen's vijanden gekuipt, om het bij zijne eigene regering te doen voorkomen, alsof hij moedwillig op hartstogtelijke en onredelijke wijze de vorderingen van zijn land bij het hof, waar hij geaccrediteerd was, aandrong. Niet dikwijls in de diplomatische geschiedenis is de ambassadeur van een vrijen staat berispt of verplaatst, omdat hij had beweerd en volgehouden dat zijne eigene regering in 't gelijk was. Het was natuurlijk, dat de Fransche regering verstoord was over het heldere licht, waarin hij hare verderfelijke kuiperijen met Spanje ten nadeele der Republiek gesteld had, niet minder dan over de volharding, waarmêe hij zich verzette tegen haar ongerijmden eisch om een derde gedeelte der subsidien terug te krijgen, welke de overleden koning voor den Nederlandschen onafhankelijkheidsoorlog had over gehad. Maar de schromelijkste onregtvaardigheid voor de eigene regering van den gezant was, in vereeniging met den vreemden staat, een smet op diens karakter te werpen, uit hoofde der aan haar zelve bewezene trouw.

Van zulk eene wreede trouweloosheid was Aerssen het slagt-

(1) Aerssen aan Malderee, 26 Febr. 1611 (HS.)

offer, en hij verdacht geheel ten onregte den Advokaat van de bewerker daarvan te zijn.

De vordering van het „Tiers" was na Hendrik's dood uitgevonden. Zooals gezegd, was dat tiers niet eene gift van Engeland aan de Nederlanden, maar eene leening door Engeland aan Frankrijk gedaan, of juister gezegd eene belofte om niet op de teruggave van dat deel eener oude schuld aantedringen. Jacobus, die altoos geld noodig had, had de betaling dier som wel dikwijls van Hendrik verlangd, maar nooit verkregen. Nu de Koning dood was, wendde hij zich tot de Regentes, en deze sprak de Nederlanden om betaling aan. Aerssen kwam, als de agent der Republiek, met kracht tegen zulk eene vordering op. Het geld was door den Koning als eene vrije gift geschonken, als zijne bijdrage tot een oorlog, waarin hij van nabij betrokken was, al verkeerde hij oogenschijnlijk in vrede met Spanje. Wat de bijzondere schikkingen tusschen Frankrijk en Engeland betrof, zei de gezant, daardoor was de Republiek in geen geval gebonden. Zij was geene partij in het traktaat van Hamptoncourt, en kende de bepalingen daarvan niet eens (1).

Nu Hendrik dood was, hadden hovelingen en staatslieden te over hem meer dan eens hooren zeggen, dat de Nederlanden

(1) Den 26 Febr. 1611 schreef Aerssen aan Malderee: „Ils me disent qu'ils ont tous la mémoire assez fraiche pour se souvenir que le feu Roy avait parlé souvent et était résolu d'obliger Mess. les Etats à reconnaître ce qui a été fourny au nom du Roy de Grande Bretagne, se contentant de ne nous rien demander des deux tiers payés pour sa part. S'il vivait, il s'ébahirait de cette excuse. . . . . . Ma repartie était que nous avons reçu ce secours pour pur don, employé par nos voisins en notre guerre par raison d'état, pour notre défense et occupation de leur ennemy, qu'en l'envoyant on ne nous a point parlé ni d'obligation ni de restitution."

En den 28 Aug. 1610 schreef hij aan Oldenbarnevelt: „— — — Je n'ay pas jugé cette demande moins éloignée de la volonté du feu Roy, que de la raison. Ce Tiers n'a jamais été distingué des autres deux; on ne nous a point dit qu'il a été fourny au nom du Roy de la Gr. Bretagne. Nos acquits, desquels on s'est contenté, n'en font nulle mention, et nous avons employé cette somme comme les autres, qui ont fait accroitre la dépense de nos préparatifs, sans que ayons jamais fait estat d'en rien rendre, ni eux de le prétendre. Le traité fait en Angleterre a esté négocié entre le Roy et M. de Sully. Vous, Monsieur, qui lors y étiez préseut, n'y intervîntes jamais, pour ouyr la distinction de ces payements, quand la protestation a été faite contre la continuation de ce traité. Elle ne vous a point esté insinuée, et d'icy on ne s'est pas départy d'en continuer le payement, de manière que nous devons et de faict pouvons ignorer qu'il n'ait rien esté traité entre ces deux couronnes qui nous ait pu concerner. On me reproche là dessus notre ingratitude de ne vouloir pas seulement avouer par écrit, qu'avons reçu ce tiers au nom des Anglais. Je les renvoye à l'inspection de nos acquits."

zich verbonden hadden tot de betaling van het Tiers. Zij overreedden Maria de Medicis, dat deze hem evenzoo had hooren spreken, en dat zij de zaak uit de hoogte behandelen moest met Aerssen. De ongelukkige Koningin, die altoos geld behoefde om hare gunstelingen te bevredigen en de vijandschap der Prinsen aftekoopen, bond de vordering met klem bij de Staten aan, — ofschoon zij van de geheele zaak ongeveer evenveel afwist als van de financien van Prester John of van den Lama van Thibet.

„Nadat ik met de ministers gesproken had, had ik een onderhoud met de Koningin," schreef Aerssen. „Ik wist dat men haar de les gelezen had, om op de betaling van het Tiers aantedringen. Daarom sprak ik in 't geheel niet over die zaak, maar wel in 't breede over de Fransche regimenten in onze dienst. Zij was verlegen, en wist niet goed wat zij zeggen zou. Eindelijk, zonder een enkel woord te antwoorden op hetgeen ik gezegd had, kleurde zij, en vroeg mij of ik geen last had te spreken over de schuld aan Engeland; waarop ik in den reeds aangeduiden zin sprak. Zij viel mij in de rede, met te beweren dat zij zich zeer goed herinnerde, hoe de overleden Koning van meening was dat wij het Tiers aan Engeland moesten betalen, en daarover dikwijls met haar gesproken had. Indien hij nog leefde, zou het hem grootelijks verwonderen dat wij weigerden, en zoo al verder.

„Soissons beweert ook al, dat dat 's Konings bedoelingen waren. Het is opmerkelijk, dat iedereen nu de geheimen van den overleden Koning kent, als men het maar gelooven wil. Toch had hij de gewoonte niet, om de geheele wereld in zijn vertrouwen te nemen. De Koningin meent wat men haar voorzegt; zij is eene goede vorstin, maar zij weet niets van de zaken. Als zij zegt dat zij het zich herinnert, dan is men wel verpligt te zeggen dat men haar gelooft. Maar ik, die den Koning zoo vertrouwelijk gekend en zoo voortdurend gezien heb, weet dat hij niet anders kan gezegd hebben, dan dat het Tiers betaald werd in voldoening zijner schulden aan en voor rekening van den Koning van Engeland, en geenszins dat wij dat zouden teruggeven. De Kanselier deelt mij mede, dat de Koningin mijne weigering als eene beleediging beschouwt, en Puysieux zegt dat zij die niet kan verdragen" (1).

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 18 April 1611 (H.S.)
Bij den Advokaat klopten, op hunne beurt, de Fransche en Engelsche ge-

Aerssen van zijne zijde hield stand, en zijne volharding vond daarin haren steun, dat hij het onderwerp volkomen kende, hetgeen zelden het geval was met hen, met wie hij het te behandelen had. De Koningin, over zijne houding ten hoogste verstoord, werd van dat oogenblik af zijn bitterste vijand, en besloot, zooals gezegd is, hem van zich te verwijderen.

Aanvankelijk begeerde de gezant ook niet te blijven. Na Hendrik's dood, Sully's ongenade en de geheele omkeering die in Frankrijk plaats had, gevoelde hij dat hij van geen nut meer zijn kon. „Onze vijanden," zeide hij, „genieten thans de voordeelen, die ik tevoren bezeten heb, en ik vind overal koelheid ten onzen aanzien, die met den dag toeneemt" (1). Toch gaf hij slechts noode aan den aandrang van Oldenbarnevelt toe, dat hij altans vooreerst op zijn post blijven zou. Eerst later, toen de kuiperijen tegen hem openbaar werden, en van zijn eigen dienstbetoon gebruik werd gemaakt om kwaad van hem uittestrooijen en zijne terugroeping te verkrijgen, toen weigerde hij zijn ontslag te nemen, omdat hij anders zijne vijanden in de hand gewerkt, en zijdelings zich zelf van ontrouw zou be-

zanten over dezelfde zaak aan. De wijze waarop Oldenbarnevelt hunne vertoogen opnam, moge blijken uit zijn volgend schrijven aan de Russy: „— — — J'ay reçu par les mains de M. vostre fils la vostre datée du 18 de ce mois, et entendu plus amplement de sa bouche vostre désir. Pour responce, je vous advise que j'ay contribué et continueray de contribuer tout ce que je pourrai pour avancer la résolution sur vostre proposition touchant le Tiers. Mais, de vous pouvoir asseurer que dedans le temps contenu en vostre lettre ou celuy duquel M. vostre fils m'a faict ouverture la resolution sera prise, je confesse librement et rondement que je n'oserai entreprendre. Car comme ceste résolution se doibt prendre par ung unanime consentement des Provinces, il peut avenir qu'en faisant ouverture des opinions de chaque province, on trouvera diversité, et en tel cas, suivant noste ordre, il fauldra besoigner pour les accorder. Peutêtre aussi (comme je tiens fort apparent) que Mess. les Etats résoudront d'envoyer leurs commissaires tant en France qu'en Gr. Bretagne, pour traicter ceste affaire en la meilleure sorte qu'ils pourront avec Leurs Majestés respectivement, sans en faire ouverture devant que leurs commissaires auront eu l'honneur de voir Leurs Majestés. Il n'y a personne qui peut appréhender mieux que moy les difficultés à naistre, au préjudice de la Chrestienté, et principalement de cest Estat, si à l'occasion de ce différent naistront des malentendus entre Leurs Majestés, ou ung d'eux, et Mess. les Estats; mais *ultra posse non est esse.*

M. de Winwood, ambassadeur de Sa Maj. de la Gr. Bretagne, a esté icy seulement sur le mesme sujet, mais je n'ay pu donner à luy responce à son contentement, pour les raisons susdites, lesquelles je vous prie de prendre en bonne part". . . . . .

Deze brief berust in de *Coll. Harlay* der *Bibliothèque Nationale* te Parijs. — *Vert.*

(1) Aerssen aan Oldenbarnevelt, 31 Aug. 1610 (HS.)

schuldigd hebben. Maar zijne verborgene woede en wrok namen dagelijks toe. Hij was volledig op de hoogte der zamenspanning, die tegen hem gesmeed was, zonder dat hij den oorsprong daarvan ontdekken kon.

„Ik twijfel geenszins," schreef hij aan Malderee, den uitstekenden diplomaat en raadsheer, die eerst onlangs van zijne zending naar Engeland was teruggekeerd, „of dat fraaije voorstel van de Russy is ook aan de provincie Zeeland verzonden. Dunkt u dit ook niet een toeleg, zoowel in Holland als aan dit hof gesmeed, om mij met oneer van mijn post te verwijderen? Wat heb ik gedaan, waarmêe ik mij het ongenoegen der Koningin zou hebben op den hals gehaald? Sedert den dood des Konings, heb ik mij altoos tegen het Tiers verzet, omdat Hendrik mij nooit van teruggave gesproken had, de quitantien eenvoudig de ontvangst vermeldden, en het geld gegeven werd voor het welzijn van Frankrijk en de Staten, onder de leiding des Konings. Maar men verwacht hier van mij dat ik de Villeroy zal gehoorzamen, die zegt dat het 's Konings bedoeling geweest is ons tot de betaling te noodzaken. Ik ben niet gewoon het gezag te gehoorzamen, wanneer het niet door de rede gesteund wordt. Het staat aan mijne meesters, te antwoorden en mij te verdedigen. De Koningin heeft geen reden tot klagen. Ik heb de belangen mijner meerderen gehandhaafd; maar dat is de oorzaak der klagten niet. Mijn ongeluk is, dat al mijne brieven uit Holland aan dit hof zijn meegedeeld, en de meeste eene vrije voorstelling gaven van den handel en wandel van degenen, die hier regeren. De heer de Villeroy heeft zich zelf dikwijls afgeschilderd gezien, en nu zoekt hij in eene openbare onderhandeling de gelegenheid om zich te wreken....

„Behalve die reden, die Villeroy heeft, om mij de ooren te wasschen, heeft Russy nog geschreven, dat ik aan mijne meesters hoop had gegeven dat zij van de vorderingen van dit gouvernement zouden kunnen ontheven worden. Ik heb in een langen brief aan den heere van Oldenbarnevelt mijne handelwijze geregtvaardigd." (1).

Het was niet te verwonderen, dat de ambassadeur zich diep verontwaardigd gevoelde over de beleediging, die men hem wilde aandoen. Hoe kon een eerlijk man anders dan foltering onder-

(1) Aerssen aan Malderee, 20 April 1611 (HS.)

vinden wanneer hij door zijne meesters voor de oogen der wereld onteerd werd, wijl hij nauwgezet zijn pligt vervuld en de regten en waardigheid van zijn eigen land gehandhaafd had! Hij wist dat de aanklagt slechts een voorwendsel was, dat de beweegredenen zijner vijanden even laag waren als de intrigue zelve was; maar hij wist ook dat de wereld doorgaans partij trekt voor een gouvernement tegen het individu, en dat iemand's goede naam zelden onbezwalkt blijft in een vreemd land, indien zijne eigene regering in plaats van hem te beschermen, de hand uitstrekt om hem eene wond toetebrengen.

„Ik weet", zeide hij, „dat deze toeleg gedeeltelijk in Holland en gedeeltelijk hier gesmeed is, om mij met oneer van mijn post te verwijderen. Daartoe heeft de mededeeling mijner brieven gestrekt, ten einde mij mijne beste vrienden te doen verliezen. Daartoe werd de Russy met mijne voorstellen bekend gemaakt, om eene klagt tegen mij van dit hof uittelokken.

„Maar toen ik dit ontdekt had, besloot ik aan mijne meesters de voortzetting mijner nederige diensten aantebieden, voor zoolang en onder zoodanige voorwaarden als zij zouden goedvinden. Ik doe liever mijne natuurlijke en bijzondere neigingen geweld aan, dan dat ik den ministers van dit koningrijk de gelegenheid zou geven om ons in minachting te brengen, en aan mijne vijanden om mij te beleedigen en mij door kwaadwilligheid te dwingen tot het verlaten van mijn post. . . . Daar ik bereid ben mijn ontslag te nemen, en slechts eene eervolle belooning voor mijne werkzaamheid begeer, doet het mij waarlijk leed dat men zich zooveel moeite geeft om mij te doen vallen. Ik kan niet denken dat mijne meesters dat dulden willen. Zij zijn te voorzigtig, en kunnen niet onkundig zijn van het verraad dat ten mijnen aanzien gepleegd is. Ik heb hunne zaak verdedigd. Indien zij de vruchten van mijn werk willen vernietigen, zou de blaam neerkomen op hen die hunne eerzucht stellen boven het algemeen belang. . . . Welke gezant zal ooit met kracht durven spreken, indien hij niet door zijne regering gesteund wordt! . . . Mijne vijanden hebben mijne handelingen verkeerd en mijne woorden als overdreven en hartstogtelijk voorgesteld, maar ik heb geen hartstogt dan voor de dienst mijner meerderen. Zij zeggen dat ik eene neiging tot zwaarmoedigheid en wantrouwen heb, maar ik ben verontrust door het verbond dat hier thans door de staatkunde van Villeroy met Spanje gesloten wordt. Ik ontdekte die

intrigue het eerst, terwijl zij dachten dat ze in den boezem van het driemanschap begraven was. Ik gaf, zooals het behoort, er kennis van aan Mijneheeren de Staten. En toen werden afschriften mijner geheime brieven aan de regering hier meegedeeld. Dit is de bron van alle klagten tegen mij; die over het Tiers en andere zaken zijn slechts voorwendsels. Om den slag afteweren, beweren zij nu dat al wat gezegd en gedaan is met den Spanjaard, maar eene list geweest is. Wie zal dat gelooven? Heeft de Paus zich niet in de zaak gemengd? . . . . Ik zeg u, dat men hier woedend is, omdat ik mijne oogen open heb. Ik zie te diep in hunne zaken, en dat komt hun ongelegen. Een nieuwe man zou hun beter passen." (1).

Zijne positie was onhoudbaar geworden. Echter bleef hij in Parijs van maand tot maand, en zelfs van jaar tot jaar, zijne vijanden zoowel aan het hof der Koningin als in Holland trotseerende, den wrok bot vierende dien hij ten aanzien van Oldenbarnevelt als den vermoedelijken bewerker der kuiperijen tegen hem voedde, en daarentegen de banden naauwer aanhalende die hem aan Bouillon, en door dezen aan Prins Maurits verbonden.

De ambassadeur verborg zijne woede tegen Oldenbarnevelt en diens aanhang niet meer, toen zijne terugroeping eindelijk, zooals later verhaald zal worden, bepaald was. En zijn haat was onverzoenlijk. Met zijn sluw, levendig gelaat, zuivere trekken en rusteloos oog, een naauwsluitend kalotje dragend, dat hem het aanzien van een monnik gaf, maar met de gemakkelijke manieren van een man van de wereld, geheimzinnig, glad en wreed, een man van het koude verstand, die niemand vreesde, weinigen liefhad en nooit vergaf of vergat, verteerd door eerzucht en brandend van wraakgierigheid, was François Aerssen een gevaarlijke vijand. De tijd zou weldra leeren, of hij ongestraft kon beleedigd worden.

Oldenbarnevelt stond, om gegronde redenen van staat, zijne terugroeping voor. Maar hij nam eene behoorlijke tusschenruimte van meer dan drie jaren aan, gedurende welke de gezant zijne zaken kon ten einde brengen, en met overleg een post verlaten, waartoe de Advokaat hem aanvankelijk benoemd had, en die voor de beide staatslieden zoovele jaren van wederkeerig voordeel en vertrouwen had opgeleverd. Hij bezigde geen heime-

(1) Aerssen aan Malderee, 3 Mei 1611 (HS.)

lijke middelen. Hij maakte van de magt der Staten-Generaal, die hij hanteerde, geen misbruik, om hem plotseling en woest van zijn eervollen post te verdrijven, en aldus een smet op hem te werpen. Vol eerbied en verzoenend was, van het begin tot het einde, de houding der regering tegenover haar uitstekenden ambtenaar. De Republiek had te veel eerbied voor zich zelve, om ten aanzien van achtenswaardige agenten, die zij zich gedwongen zag uit haar dienst te ontslaan, te handelen als met boosdoeners, die op eene misdaad betrapt waren. Maar Aerssen geloofde dat het de Advokaat was, die afschriften zijner brieven aan het Fransche Hof had doen meedeelen, en die met overleg en voor een bepaald doel zijn invloed binnen- en buiten'slands ondermijnd en zijn karakter bezoedeld had. Al zijne gevoelens van gehechtheid jegens zijn ouderen vriend en beschermer, indien zij ooit oprecht geweest waren, gingen nu in bitterheid over. Hij zou bereid geweest zijn om te ontkennen, dat hij ooit Oldenbarnevelt eerbied toegedragen, zijne diensten gewaardeerd, zijn verstand bewonderd, of dankbaarheid voor zijne leiding gevoeld had.

Een hevige twist brak nu uit tusschen Aerssen en Cornelis van der Myle. Daarop zal later de aandacht gevestigd worden, daar deze naauw verbonden is met de tragische gebeurtenissen van een volgend tijdperk. Inmiddels zette Oldenbarnevelt de staatkunde voort, die hij voor de Staten-Generaal tegenover Frankrijk had afgebakend.

Dit was ongetwijfeld een moeijelijk vraagstuk. Het nieuwe Frankrijk kon niet anders dan een gevaarlijk bondgenoot voor de Republiek zijn. Het was in 't geheel onmogelijk, dat het een werkelijke bondgenoot zijn zou. En Oldenbarnevelt wist dat. Maar het was, volgens hem, beter voor de Nederlanden, dat Frankrijk voortbestond, dan dat het tot geheele ontbinding overging. Hoewel Frankrijk onder Spanje's invloed en door een dubbel huwelijk met Spanje verbonden was, was het toch beter dan Spanje zelf, in Frankrijk's plaats. Dit scheen tusschen twee kwaden de eenige keus. Indien de Staten-Generaal hun geheele gewigt in de schaal gelegd hadden ten voordeele der oproerige prinsen, tegen het gevestigde maar waggelende gouvernement in Frankrijk, dan ware het niet te voorzien geweest hoe spoedig Spanje in den letterlijken zin des woords te Parijs geheerscht zou hebben.

Daarom aarzelde Oldenbarnevelt niet in de keuze tusschen de

wettige regering en het oproer. Frankrijk, het onverdeelde koningrijk, waarmede de republiek zoo lang in een naauw bondgenootschap verkeerd had, en welks laatste monarch zoo aanhoudend gunstig voor haar gestemd was geweest, was volgens den Advokaat de eenige magt die erkend kon worden, hoe pausen spaanschgezind zij ook was. Een bondgenootschap met de zelfzuchtige en veranderlijke oproerlingen, die het protestantisme bezigden als een middel om eigene doeleinden te bereiken, kon slechts schijnbare, maar geene wezenlijke voordeelen opleveren.

Door deze staatkunde, die de breuk met Aerssen en de zijnen voltooide, werd de eerste aanleiding gegeven tot de onzinnige beschuldiging, alsof de Advokaat met Spanje heulde. Geruchten als deze, die nu nog slechts flaauw vernomen werden, zouden eerlang luide weerklinken en zijn goeden naam bezwalken. Maar de Advokaat hoorde ter naauwernood naar beschuldigingen, die zelfs zijne verachting niet waard waren. Hij regeerde met der daad over de natie, door zijn invloed op de Staten van Holland. Tot dusver waren Oldenbarnevelt en de Staten-Generaal één.

Maar een ander groot man in den staat begon tegenover die magt van den Advokaat ongeduldig te worden, en besloot in stilte haar niet langer te dulden. Maurits van Nassau was reeds te lang door het genie van den Advokaat in de schaduw gesteld, en had hem wellicht nooit vergeven, dat hij sedert den dood van Willem den Zwijger steeds zekere staatkundige voogdij over hem had uitgeoefend. Zoo lang als Oldenbarnevelt leefde, meende hij den leiband te gevoelen, waarmede deze zijne jeugdige voetstappen ondersteund had. Hij had ook den weinig aangenamen raad niet vergeten, dien de Advokaat hem door de Prinsesweduwe had doen geven.

De korte veldtogt in Gülick-Cleef was de laatste groote staatkundige handeling, waarin beide in schijnbare overeenstemming zamenwerkten. Maar de naijver tusschen hen had zich alreeds krachtig geopenbaard gedurende de onderhandelingen voor het bestand. De Advokaat had de volstrekte noodzakelijkheid ingezien om een einde aan den oorlog te maken, zoodra de Republiek met haren voormaligen Souverein op den voet van gelijkheid onderhandelen kon. Door dien oorlog uitgeput, had Spanje er zich ten laatste toe vernederd met zijne oproerige provincien te handelen als met vrije Staten, waarop het geen regt meer bezat.

De partij van den vrede, door Oldenbarnevelt geleid, had gezegevierd, in weerwil van den onveranderlijken tegenstand van Prins Maurits en diens aanhang.

Waarom had Maurits zich tegen het vredesverdrag verzet? Omdat het met zijne roeping gedaan was, omdat hij de grootste veldheer was van zijn tijd, en zijn aanzien, zijne voorregten en zijne persoonlijke magt oneindig grooter waren met den oorlog, dan zij in vredestijd bij mogelijkheid konden zijn. Hij kon zich ligtelijk voorstellen dat hetgeen zijn persoonlijk belang bevorderde, ook onmisbaar was voor de welvaart van het land.

De vermindering van inkomsten die het gevolg van den vrede was, werd voor hem, zijn broeder en zijn neef, rijkelijk door giften en pensioenen goed gemaakt; en het was aan de ijverige pogingen van den Advokaat te danken, dat die aanzienlijke sommen toegestaan werden. Maar, hoewel in de eerste jaren van het bestand voor het uiterlijke vriendschap tusschen hen bleef bestaan, lagen naijver en wrok diep in Maurits' hart.

Toen Aerssen uit Frankrijk hiertelande terugkeerde, wachtte het smeulende vuur slechts op zijne kunstige hand om te ontbranden. Het was, volgens hem, onmogelijk dat een staatkundig ligchaam twee hoofden tegelijk hebben kon. Er was in de Nederlanden geen plaats voor den Advokaat en den Prins beide. Oldenbarnevelt was in alle burgerlijke zaken oppermagtig, de eerste magistraat, de hoogste regter; maar hij stond op dat verheven standpunt door het overwigt van zijn verstand, wilskracht en ervaring, niet krachtens eene bepaling van het staatsregt. De Prins was in oorlogstijd generalissimus van al de legers der Republiek; maar volgens de constitutie was hij niet eens Kapitein-Generaal. Hij was slechts stadhouder over vijf van de zeven Provincien.

Oldenbarnevelt verdacht hem van steeds op de souvereiniteit belust te zijn. Misschien waren zijne vermoedens onjuist; maar er bestonden redenen te over waarom Maurits daarnaar verlangen zou.

Het ware geheel in overeenstemming geweest met den kennelijken wensch van Hendrik IV en van andere magtige bondgenooten der Nederlanden. De moord zijns vaders had alleen diens verheffing tot souvereinen graaf van Holland belet. Het bondgenootschap der Provincien had, na de afzwering van den Spaanschen Koning, republikeinsche vormen aangenomen, niet

zoozeer omdat het volk, of de Staten als vertegenwoordigers van het volk, na rijp beraad het republikeinsche stelsel verkozen hadden, als wel omdat zij geen magtig vorst tot souverein konden bekomen. Zij hadden aangeboden de onderdanen te worden van het protestantsche Engeland of het katholijke Frankrijk. Die beide mogendheden hadden het aanbod smadelijk van de hand gewezen: daaromtrent bestond geen twijfel, al hadden ook beide daarover later diep leedwezen gevoeld. Maar, de staatkundige rigting van provincien en steden was republikeinsch. Zelfbestuur bestond overal: elke stedelijke regering was eene kleine republiek op zich zelve. De dood van Willem den Zwijger, vóór dat hij met het hoogste gezag over al de provincien bekleed was, had die souvereiniteit weder onbeheerd gelaten. Berustte nu de souvereiniteit van de Unie, zooals die in 1579 te Utrecht gevestigd was, bij de Staten-Generaal?

In theorie begonnen zij daarop aanspraak te maken; maar Oldenbarnevelt ontkende het bestaan van zoodanig oppergezag, zoowel regtens als met der daad. Volgens hem, was het een verbond van souvereiniteiten, van zeven onafhankelijke Staten, die tot zekere doeleinden door een verdrag vereenigd waren. Bij het licht van latere gebeurtenissen en de ervaring van eeuwen gezien, was zoodanige staatsregeling onzinnig. De onafhankelijke en souvereine republiek Zeeland of Groningen, bij voorbeeld, zou in onderhandelingen of in het veld een armzalig figuur gemaakt hebben, als zij voor eigen rekening had moeten handelen. Toch was voor de souvereiniteit der Algemeene Staten bezwaarlijk eenig charter, eenig voorschrift of voorbeeld aante-voeren. Al was zoodanige eenheid voor het bestaan der Unie noodig, staatsregtelijk was zij nooit vastgesteld. Met der daad had de Provincie Holland, die voor meer dan de helft de bevolking, den rijkdom en de kracht van het geheele bondgenootschap vertegenwoordigde, eene onregtmatige oppermagt in de Algemeene Staten verworven. Maar hare onbetwistbare meerderheid veroorzaakte eene hooge mate van afgunst, haat en naijver in het land, en Holland's groote Advokaat, die met het gewest vereenzelvigd was, en daar zoo langen tijd het gezag gevoerd had, oogstte nu rijkelijk die kwaadwilligheid in.

Terwijl dus de theorie zoowel als de praktijk ten aanzien der souvereiniteit zoozeer onzeker was, lag er voor Maurits niets

schuldigs in dat hij die voor zich zelf begeerde. Hij trachtte ze niet door lage kunstgrepen of kuiperijen te verkrijgen. Het was natuurlijk, dat hij onder het dictatorschap van den Advokaat weerbarstig werd. Indien een eenvoudig burger en regtsgeleerde zich zelf tot despoot over de Nederlanden verheffen kon, hoeveel te eerder kon hij aanspraak op erfregt maken, om een land te regeren, waarmede zijn geslacht door tallooze opofferingen en heldendaden onafscheidelijk verbonden was, — hij, met het edelste bloed van Europa in zijne aderen, wiens regtstreeksche voorvader voor drie eeuwen Keizer, niet van eenige provincien, maar van geheel Duitschland en de halve Christenheid geweest was; wiens onsterfelijke vader, naast God, de schepper en redder van het nieuwe gemeenebest geweest, en na zich opofferingen getroost te hebben als nog nooit iemand voor een volk had gedaan, ten laatste zijn leven in de verdediging van dat volk gelaten had; die zelf van jongsaf voor de groote zaak gestreden en de nationale legers van overwinning tot overwinning geleid had, tot dat zijn land eene oefenschool voor de krijgskunde en een militaire staat van den eersten rang geworden was, terwijl de voormalige alleenheerscher dermate uitgeput en vernederd werd dat deze tevreden was een bestand te kunnen sluiten, terwijl het hoofd van den opstand de voortzetting van den oorlog verre zou hebben verkozen.

Er lag niets misdadigs in, dat Maurits de souvereiniteit begeerde, evenmin als dat Oldenbarnevelt zich verzekerd hield dat hij dit deed. Er bestond geene reden waarom de Prins aan den republikeinschen regeringsvorm gehecht zou zijn, wanneer altans eene erfelijke regering op wettige wijze daarvoor in de plaats kon worden gesteld. Hij had trouw gezworen aan de wetten en privilegien van elke der provincies, die hem tot stadhouder verkozen hadden, maar hij kon niet van verraad beschuldigd worden indien de naam en waardigheid van stadhouder door de Staten zelve veranderd wierden in die van Koning of Souvereinen vorst. Toch rekende de Prins het den Advokaat als een grief aan, dat deze hem voor zoodanige eerzucht vatbaar oordeelde.

De Republiek bestond feitelijk, maar zij bestond nog niet lang, en had nooit een vormelijken doop ondergaan. Hare staatsregeling was zoo onbepaald, en de meeningen der uitstekendste

mannen omtrent haar liepen zoozeer uiteen, dat het bezwaarlijk zou te zeggen zijn, hoe tegen haar hoog verraad kon gepleegd worden. Voorname regtsgeleerden waren van meening dat de souvereiniteit berustte bij elken staat afzonderlijk, anderen dat zij in de steden moest gevonden worden; terwijl met der daad het oppergezag gedurende het tijdvak van den oorlog door de Staten-Generaal gevoerd werd, die het thans als een regt begonnen te vorderen. De Republiek was noch door ouderdom eerbiedwaardig, noch onveranderlijk door hare wetgeving. Zij was eene plotseling ontstane aristocratie van regtsgeleerden, kooplieden, bankiers, die eene ontzagchelijke taak volbragt en eene bewonderenswaardige wijsheid en moed betoond hadden, maar die de onafhankelijkheid der Provinciën nooit zouden kunnen bewerkt hebben, zonder het zwaard van Oranje-Nassau en de tooverkracht van dien naam.

Zoo zou het ras tot eene hevige botsing komen in de Republiek. Het burgerlijk element streed met het militaire om den voorrang, de vrede met den oorlog, de regten der Staten met het Centrale gezag; en boven alles stond de naijver tusschen twee uitstekende mannen, wier wederkeerige haat door partijgangers werd aangewakkerd.

En thans voegde zich een ander element van tweedragt daarbij, magtiger dan al de overige: de vreesselijke, nooit eindigende strijd tusschen Kerk en Staat. De godsdiensthaat, die veertig jaren lang zich had lucht gegeven in bitterheid tusschen de oude en de hervormde kerk, nam nu eene andere gedaante aan. De godsdienst was in dit land, op dit tijdstip, meer dan ooit de atmospheer van het dagelijksch leven. Maar, hoewel de vijandschap tusschen de twee godsdiensten in den grooten onafhankelijkheidsoorlog voortduurde, werd zij vooral tegen het einde daarvan door andere invloeden gewijzigd. De zucht naar vrijheid, het nationaliteitsgevoel, de gehechtheid aan oude staatkundige voorregten, waren bij vele Katholyken even levendig als bij de Protestanten, en opregte aanhangers der oude kerk hadden tegen Spanje gestreden ter verdediging hunner privilegiën.

Op dit tijdstip was waarschijnlijk de helft van de bevolking der Vereenigde Provincien katholyk. Het was evenwel niet te ontkennen, dat de strijdzuchtige, zelfopofferende, innig geloo-

vige en onversaagde geest van het Calvinisme de ziel, de beweegkracht van den grooten opstand geweest was. Zoo de Provincien Spanje en Rome hadden moeten bestrijden zonder de hulp van het Calvinisme, slechts steunende op staatkundige geestdrift, hadden zij even goed het zwaard kunnen wegwerpen, om te vechten met de scheede.

Maar even zeker waren die vurige evangelisten, die zooveel martelingen doorstaan en zooveel wonderen gewerkt hadden, zich bewust van hunne magt, en zouden zij die op heerschzuchtige wijze uitvoeren. Tegenover de oligarchie van handels- en regtsgeleerde ligchamen, waren zij de meest geduchte aristocratie van Gods uitverkorenen, van alle tijden en in alle eeuwigheid voorbeschikt om voortegaan aan en nedertezien op hunne verlorene medeschepselen. Het was onvermijdelijk dat die aristocratie, die zooveel uitgewerkt had, die haar levensadem aan een nieuw gemeenebest had ingeblazen, onverdraagzaam, hooghartig, dogmatiek zijn zou.

De kerk van Rome, die na haar tijdperk van magt onttroond was, zou het hoofd niet weder opheffen. Hoewel een zoo groot gedeelte der bevolking in 't geheim of openlijk aan dat geloof gehecht bleef, was de deelneming aan eeredienst en kerkelijke plegtigheden strafbaar. De godsdienstige gelijkheid was, behalve voor enkele individus, een onmogelijk denkbeeld. Daar was slechts ééne kerk, die zich zelve het uitsluitend bezit der waarheid aanmatigde, de kerk van Genève. Al wie de mogelijkheid van een anderen vorm en een ander geloof aannam was, of een atheïst of, wat nog erger geoordeeld werd, een papist, wijl papisten voor verraders werden aangezien, die het land aan Spanje verkoopen wilden. Een ongodvruchtig mensch was in dit land, op dit tijdstip, een onbekend verschijnsel. Godsdienst was evenzeer eene erkende noodzakelijkheid, als spijs en drank, en men zou eerder iemand ontmoet hebben zonder kleederen, dan zonder godsdienstige overtuiging. De Advokaat, die steeds trouw bleef aan de nederige spreuk zijner voorouders: „*Nil scire tutissima fides*", en die bijkans alleen onder zijne medeburgers de godsdienstige verdraagzaamheid voorstond, werd reeds van verraad en pausgezindheid verdacht, omdat men in den waan verkeerde, dat als hij de wet mogt stellen, hij zulk een gruwel als de openlijke uitoefening der Roomsche godsdienst zou toelaten.

Hij gaf op het gejouw en geschreeuw der menigte even weinig acht als op dat van ganzen op de markt. Maar de tijd zou komen, dat de trotsche en versmadende staatsman, die zich zoozeer de meerderheid zijner groote talenten en ongeëvenaarde ervaring bewust was, niet langer de stem van den laster, hetzij van dwaze of van magtige en verstandige vijanden, met minachting zou kunnen bejegenen.

HOOFDSTUK VIII.

De scheuring in de Kerk volbragt. — Strijd tusschen kerkelijken en wereldlijken om het gezag. — Geschil tusschen Arminius en Gomarus. — Woede van Jacobus I over de benoeming van Vorstius. — De Arminianen Remonstranten genoemd. — Haagsche Conferentie. — Contra-remonstrantie van zeven punten door de Gomaristen tegen de vijf der Remonstranten. — Godsdienststrijd door het geheele land. — Afscheiding te Rijswijk. — Maurits wenscht onzijdig te blijven, maar wordt het hoofd der Contra-remonstrantsche partij. — De groote meerderheid in de Staten van Holland Remonstrantsch, de Staten-Generaal Contra-remonstrantsch. — Sir Ralph Winwood verlaat den Haag. — Drie legers in het veld te brengen tegen het Protestantisme.

De scheuring in de Kerk was een voldongen feit geworden, en de godsdiensthaat heerschte door het geheele land.

Het praktische vraagstuk in de Kerk gold de aanstelling van predikanten, kerkvoogden, onderwijzers en andere dienaren. Door de schikkingen van 1591 was eene groote magt aan het burgerlijk gezag in kerkelijke zaken toegekend, met name bij benoemingen, die geschiedden door eene commissie van vier leden door de magistraten, en vier door de kerken aangewezen (1).

Oldenbarnevelt, die bovenal vrede in de kerk begeerde, had die ordonnantie willen vernieuwen, en in 1612 werd door de Staten van Holland besloten, dat alle steden en dorpen zich daarnaar voorloopig gedragen zouden, wanneer de magistraten

(1) WAGENAAR X, 59. Groot Plakkaatboek III, 459. Groot Utrechtsch Plakkaatboek I, 359.

het goedkeurden. De Staten van Utrecht maakten omstreeks denzelfden tijd eene soortgelijke schikking.

Het was de strijd, die van den aanvang der geschiedenis geheerscht heeft, en tot het einde zal voortduren, de strijd om het gezag tusschen de wereldlijke en geestelijke magten, de vraag of de geestelijkheid toezigt over den staat zou uitoefenen, dan wel de staat over de geestelijkheid.

Dit was de praktische zijde van het dogmatisch geschil. De strijd tusschen Arminius en Gomarus, de theologische steekspelen die daaruit gevolgd waren tusschen zes kampvechters aan elke zijde, toegerust met de scherpste strijdbijlen die geleerdheid en hartstogt kunnen verschaffen, hadden tot dusver weinig uitkomst opgeleverd. Niemand was door den strijd der meeningen, de wisseling dier verwoede slagen, overtuigd. De Hooge
1608. Raad te 's Hage had verklaard dat het verschil van meeningen in de kerk niet van dien aard was, om de broederlijke eensgezindheid te verstoren. Maar Gomarus verklaarde luide, dat indien de ketterij van Arminius niet ophield, er weldra door het geheele land een strijd van gewest tegen gewest, van dorp tegen dorp, van familie tegen familie ontstaan zou (1). Hij zou bevreesd zijn om in zulk een geloof te sterven, en sidderde bij de gedachte dat iemand het wagen zou met zulk eene lastertaal voor God's gerigt te verschijnen. Zijn groote tegenstander intusschen, de geleerde en welsprekende, de muzikale, opgeruimde, gastvrije kettermaker was niet meer. Door den strijd uitgeput, stierf Arminius op negen-en-veertigjarigen leeftijd, vreedzaam en gelukkig bij die meeningen, die door
Aug. Gomarus en zoovele geestelijken en leeken in de Neder-
1609. landen zoo scherp aangevallen werden, en overtuigd dat de scheuring, die naar zijne opvatting door de orthodoxen was te weeg gebragt, de zaak van het Protestantisme in geheel Europa verzwakken zou.

Met weinige uitzonderingen, waren de stedelijke regeringen in Holland Arminiaansch, de predikanten Gomaristen; wijl Arminius aan het burgerlijk gezag het regt toekende om in kerkelijke zaken te beslissen, en Gomarus daarentegen de geestelijke zaken voor geestelijke vergaderingen voorbehield. De curatoren der Leijdsche hoogeschool benoemden in Arminius' plaats Con-

(1) Van Rees en Brill, III, 419, 422.

radus Vorstius tot hoogleeraar in de godgeleerdheid. Die keuze deed de kelk der bitterheid overloopen, want er was geen stouter vrijdenker dan hij. Hij werd zelfs van socinianisme verdacht. Koning Jacobus gaf een gil, luid en schril genoeg om Arminius in zijn graf te doen omkeeren. Jacobus schuimbekte van woede over de onbeschaamdheid der curatoren, die zulk een monster van ongeloovigheid tot het professoraat beroepen hadden. Hij gaf bevel dat diens werken in 't openbaar verbrand zouden worden, zoowel voor de St. Paulskerk als op de beide Universiteiten, en hij zou den hoogleeraar zelf met evenveel genot hebben doen verbranden als waarmede Torquemada of Petrus Titelmans hunne slagtoffers roosterden, ware de tijd voor zoodanige feesten niet voorbijgegaan. Hij schreef de Staten van Holland aan, om Vorstius onverwijld aftezetten en uit het land te verwijderen, indien zij niet voor altijd zijne vriendschap verbeuren wilden.

Hoe konden zij eene pest als Conradus Vorstius dulden? Hadden zij niet genoeg aan het zaad, dat door dien vijand Gods, Arminius, uitgestrooid was. De Staten-Generaal behoorden dat godslasterlijke monster uit het land te jagen, of hij zou alle betrekkingen met hunne valsche kettersche kerken afbreken en maken dat de andere hervormde kerken in Europa evenzoo deden, en aan de Engelsche jongelingschap verbieden dat zij de Hoogeschool te Leiden bezocht (1).

Metderdaad heeft de hoogleeraar nooit de vergunning bekomen om in functie te treden, te prediken of te onderwijzen, zoo verschrikkelijk was het rumoer dat Plancius met de orthodoxe predikanten maakte, in navolging van den Koning. Hij leefde verscheidene jaren afgezonderd in Gouda, totdat de Dortsche Synode ten laatste zijne stellingen openlijk veroordeelde en hem van zijn professoraat ontzette.

Intusschen stelden de volgelingen van Arminius in eene bijzondere bijeenkomst eene Remonstrantie op, aan de Staten van Holland gerigt, en verdedigden zij zich tegen het verwijt, alsof zij naar verandering in de eeredienst trachtten en oneenigheid en scheuring bewerken wilden (2).

(1) CARLETON's Letters.

(2) WAGENAAR X, 36, 37.

Wij achten het voor den Nederlandschen lezer noodig, de vijf punten der bekende Remonstrantie van 14 Januarij 1610 en de zeven der Contra-remon-

Deze Remonstrantie, van de hand van den bekenden Uytenbogaert, die door Gomarus met den naam van „Hoftrompetter" bestempeld was, werd in handen van Oldenbarnevelt gesteld, ter uitreiking aan de Staten van Holland. Van daar, dat de Arminianen Remonstranten genoemd zijn.

In de Haagsche Conferentie traden aan elke zijde zes predikanten op, terwijl de Staten van Holland tot een broederlijk vergelijk vermaanden. Zij besloten, tot nader order, dat niemand meer zou behoeven te gelooven dan vervat was in de vijf punten.

Vóór de opening der conferentie, was intusschen door de Gomaristische predikanten eene Contra-Remonstrantie van zeven punten opgemaakt, in tegenstelling van de vijf der Remonstranten (1).

Zij vorderden de bijeenroeping eener Nationale Synode, ten einde het verschil tusschen deze vijf en zeven punten te beslechten, of de onderwerping daarvan aan de scheidsregterlijke uitspraak van vreemde Universiteiten, waarnaar de partijen zich zouden behooren te gedragen.

Eene schetsteekening der twee groote partijen was onvermijdelijk; maar verder zullen deze spitsvindige abstractiën door ons niet uitgewerkt worden. De hoogte der theologische en bovennatuurlijke bespiegeling is voor ons niet begeerlijk; de dampkring is daar te fijn voor gewone stervelingen. Wij trachten veeleer een objectief overzigt te geven van de merkwaardige gebeurtenissen op aarde: de regtstreeksche of zijdelingsche uitvloeisels van die ver verwijderde sferen.

Want in die dagen, en meer bijzonder in dit land, waren godgeleerdheid en staatkunde een. Het mag gevraagd worden of die vermenging van elementen, die het voor het gemeenebest veiliger ware afgescheiden te houden, niet evenzeer strekte om het godsdienstig gevoel te verlagen en te besmetten, als om de staatkunde te verheffen. Ons geslacht schijnt het althans niet zeer wenschelijk toe, telkens met de zaken van handel en staatkunde de meer plegtige taal te vermengen, die men zich gaarne voor zijne hoogste en heiligste behoeften voorbehoudt.

Koning Jacobus werd woedend bij de gedachte dat gewone

stranten aan het einde van dit deel weertegeven. Men vindt ze bij UYTENBOGAERT „Kerkelicke Historie„ (1647). Vierde deel, f°. 10 en 11.

(1) Zie UYTENBOGAERT, f°. 16.

menschen — het volk, het gemeen — het wagen zouden diepe vraagstukken van godgeleerdheid te onderzoeken, die zelfs zijn koninklijk verstand gekweld hadden. Oldenbarnevelt bezat genoeg bescheidenheid om te erkennen, dat hij geen helder inzigt had in de dingen die buiten het bereik van het menschelijk verstand liggen. Maar de eerzame Nederlanders werden evenmin afgeschrikt door de donders, die van den koninklijken leerstoel kwamen, als dat zij de aarzelingen kenden, waardoor de groote Advokaat bevangen was.

In de burgerhuizen, de boerenwoningen, de werkplaatsen, op pinken en Oost-Indievaarders, in winkels, wacht- en bierhuizen, op de beurs, de kaats- en maliebaan, bij doop- en trouwplegtigheden, bij feesten en begrafenissen, waar en wanneer ook de menschen elkander ontmoetten, heerschte de felle strijd tusschen Remonstrant en Contra-remonstrant, het wederkeerig bevechten met tegenstrijdige bijbelteksten. De smid liet zijn ijzer koud worden op het aanbeeld, de ketellapper zette een half verstelden ketel neer, de makelaar verzuimde zijn koop te sluiten, de Scheveningsche visscher vergat zijn pinkje, om met vriend of vijand te redetwisten over de voorbeschikking en den vrijen wil, en zich daarin op eindelooze wijze te verdiepen. Gewest tegen gewest, stad tegen stad, familie tegen familie, het was één uitgestrekt tooneel van kibbelarij, van wrok, van wederkeerige haat en verdoeming.

Helaas! het voorgaande geslacht had, met al de kracht der eensgezindheid, dien wreeden geest der Inquisitie bestreden, waardoor een iegelijk die zich van het oude geloof losmaakte of aan vreemde tyrannie weerstand bood, tot den brandstapel, den bijl of eene levende begraving veroordeeld werd. Het was toen geen tijd geweest voor de mannen die voor het vaderland en de gewetensvrijheid streden, om elkander te bevechten, en wederzijds haat en afkeer te voeden ter zake van het vraagstuk der voorbeschikking.

Het grootste deel der bevolking, vooral de lagere klassen en de meeste predikanten waren Contra-remonstrantsch; de regeringspersonen en de patricische families veelal Remonstrantsch. In Holland bezaten de Remonstranten den grootsten invloed: alleen Amsterdam hield met vier of vijf andere steden de tegenovergestelde zijde. Deze vormden dus eene geringe minderheid in de Staten van Holland, maar die gesteund werd door eene

groote meerderheid in de Staten-Generaal. De provincie Utrecht was bijna uitsluitend Remonstrantsch. De vijf overige provinciën waren beslist Contra-remonstrantsch.

Het wordt hierdoor duidelijk hoe de invloed van Oldenbarnevelt, die tot dusver in de Staten-Generaal alvermogend geweest was, steunende op de volstrekte onderwerping van Holland aan zijn wil, aan het wankelen geraakte. De veldtogt tusschen Kerk en Staat werd geopend, en daarmede tevens die tusschen de eenheid en de staatsche souvereiniteit.

Het was lang te voren bij monde van den Advokaat, maar niet in een officieel staatsstuk, verklaard, dat Mijneheeren de Staten-Generaal de pleegvaders en natuurlijke beschermheeren der Kerk waren, aan wie het hoogste gezag in kerkelijke zaken toekwam (1). Daarentegen beweerden de Contra-remonstranten, dat al de verschillende kerken ééne ondeelbare kerk vormden, boven de Staten — Provinciaal en Generaal — verheven, en handelende onder den regtstreekschen invloed van den Heiligen Geest.

Naarmate de scheuring toenam en de Algemeene Staten het standpunt verlieten dat zij onder de leiding van den Advokaat hadden ingenomen, veranderde het tooneel. Daar de meerderheid der provinciën Contra-remonstrantsch was, en dus ten gunste eener Nationale Synode gestemd, waren de Staten-Generaal als ligchaam ook voor de Synode.

De geestelijkheid begreep, dat bij het bestaan van meerdere kerken, zij alle onderworpen zouden blijven aan het burgerlijk gezag, en haar magt voor die der burger-aristocratie zou onderdoen. Er moest slechts ééne kerk — die van Genève en Heidelberg — zijn, zou de theocratie, welke de Gomaristen vestigen wilden, niet verijdeld worden. Deze berustte op het goddelijke regt, en kende geen ander hoofd dan den Heiligen Geest. Eenige jaren vroeger hadden de Staten-Generaal toegestemd in het houden eener Nationale Synode, maar onder voorwaarde dat daar de Nederlandsche Geloofsbelijdenis en de Catechismus van Heidelberg zouden herzien worden. Hiertegen waren de orthodoxe onfeilbaren met kracht opgekomen, wijl zoodoende misschien de lage ketterij van Arminius zou worden goedgekeurd. Thans was het echter zeker dat de Algemeene Staten zich niet

(1) Brill en van Rees III, 422. Baudartius I, 9, 10.

meer tegen eene onvoorwaardelijke Synode verzetten zouden, wijl de meerderheid aan de zijde der geestelijkheid stond.

De Leidsche magistraat had kort te voren het houden eener Synode bestreden op grond dat de oorlog tegen Spanje niet ondernomen was ten behoeve ééner secte, dat menschen van verschillende geloofsbelijdenis met gelijke dapperheid tegen den gemeenschappelijken vijand gestreden hadden, dat godsdienstdwang hatelijk was, en geene Synode het regt had om Nederlanders tot slaven te maken (1).

In de oogen van denkers, als Oldenbarnevelt en Hugo de Groot, was dat leerstelsel een gevaar voor den staat, volgens hetwelk de menschen niet overeenkomstig hun geloof of hunne werken zalig of verdoemd werden, maar als van alle eeuwigheid verdeeld waren in twee klassen, die nooit tot een gebragt konden worden, en elkander wederkeerig als vijanden moesten beschouwen.

En als vijanden begonnen werkelijk de Nederlanders elkander te beschouwen. Zij die, als broeders vereenigd, gedurende twee geslachten heldhaftig voor de vrijheid gestreden hadden tegen eene bijna bovenmenschelijke dwingelandij, maakten nu elkander voor demons uit en bragten den naam zelfs der vrijheid in minachting.

Waar de Remonstranten de meerderheid hadden, wekten zij den haat en afkeer der regtzinnigen op door hun aanmatigend doordrijven der vijf punten. Een makelaar te Rotterdam, een Contra-remonstrant, die op trouwen stond, zwoer dat hij zich eerder zou laten trouwen door een varken, dan door een predikant. Voor dat schitterende epigram werd hij door den Rotterdamschen magistraat gestraft met het verlies zijner burgerregten voor den tijd van een jaar, en van het regt om zijn beroep uitteoefenen voor zijn leven (2). Een wijsgeerige ketellapper in dezelfde stad, die zich hevig tegen de vijf punten uitliet en tegen den magistraat die ze duldde, werd vandaar verbannen. Een drukker in de nabuurschap, verontwaardigd over die daden van heerschzucht der bovendrijvende partij, deed het volgende kreupele rijm op de loten eener loterij plaatsen:

„*Zeg mij trekker frisch, ter eere van Oranje*
„*Wat onderscheid er is, tusschen Rotterdams inquisitie en Spanje.*"

(1) Brill en van Rees III, 499.
(2) Wagenaar X, 82, 83.

Voor deze dichterlijke ontboezeming werd de prijs, dien de drukker uit de loterij had getrokken, verbeurd verklaard, en hij zelf voor veertien dagen in de gevangenis gezet (1).

Zulke straffen waren zeker niet zoo scherp, als onthoofd, verbrand of levend begraven te worden, wat het lot zou geweest zijn van ketellappers en drukkers en makelaars, die in de tijden van Alva zich tegen de heerschende kerk zouden verzet hebben; maar de demon der onverdraagzaamheid, al waren zijne klaauwen uitgetrokken, bleef voortleven, en nestelde zich onder de beide partijen in de Hervormde kerk. Want het waren de Remonstranten die de kerken in Rotterdam in bezit hadden, en het distychon van onzen drukker is daarom van waarde, wijl het aanduidt dat de naam van Oranje met de Contra-remonstrantsche partij begon vereenzelvigd te worden. Tegelijkertijd werd al meer het praatje verspreid, dat Oldenbarnevelt door Spaansch goud omgekocht was en zijn land aan Spanje verkoopen zou. De godsdiensthaat ging zoover, dat men zich niet schaamde zulken onzinnigen laster uittestrooijen tegen een eerbiedwaardig staatsman, wiens geheele leven gewijd was aan de zaak der onafhankelijkheid van het vaderland en den strijd tegen Spanje. Alsof een man, die aannam dat alle zijne medeschepselen door het berouw en de genade Gods zalig konden worden, noodzakelijk een verrader jegens zijn land en een loontrekker van deszelfs doodelijken vijand zijn moest.

En waar de Contra-remonstranten de kerken in bezit hadden en de stedelijke regeringen bezetten, waren daden van heerschzucht aan de orde van den dag. Geestelijken die verdacht werden van de vijf punten voortestaan, werden met stokken van den preekstoel verjaagd of voor de kerkdeur met steenen geworpen. Te Amsterdam werd Simon Goulart van het predikambt ontzet, wijl hij de algemeene genade leerde en de verwerping der jonge kinderen bestreed (2).

Maar in 's Gravenhage vooral verkreeg de scheuring in godsdienst en staatkunde een noodlottigen omvang. Hendrik Rosaeus, een welsprekend godgeleerde, weigerde, uit afkeer jegens zijn ambtgenoot Uytenbogaert, alle gemeenschap met dezen, en werd dientengevolge geschorst. Uitgesloten van de Groote Kerk,

(1) Wagenaar X, 82, 83.
(2) Wagenaar X, 86, 87. Brandt II, 261.

waar hij te voren de dienst verrigt had, predikte hij elken Zondag in Rijswijk, in de nabijheid van de stad gelegen. Zevenhonderd Contra-remonstranten uit 's Hage volgden hun geliefden leeraar daarheen, en omdat de weg naar Rijswijk des winters modderig en vuil was, kregen zij den walgelijken bijnaam van „Slijkgeuzen." De ruwheid, waardoor deze benaming werd ingegeven, is weinig geschikt om sympathie voor de Remonstrantsche partij optewekken, zelfs al kon men aannemen, hetgeen niet het geval was, dat zij de zaak der godsdienstige gelijkheid vertegenwoordigde. Want ook de beroemde de Groot verwierp het begrip, dat er twee godsdiensten gelijktijdig in een staat zijn kunnen. „Verschil van openbare eeredienst", zeide hij, „is in koningrijken gevaarlijk, maar voor gemeenebesten in de hoogste mate vernielend (1).

Het was de strijd tusschen Kerk en Staat om de opperheerschappij. „De Hervorming", zei de Gorot, „was niet teweeggebragt door Synoden, maar door vorsten en regeringen". Het was de oude voorstelling, hetzelfde tweesnijdende wapen : *Cujus regio*, *ejus religio*, dat uit het arsenaal der eerste hervormers in elk staatkundig-godsdienstig tuighuis der geschiedenis is overgegaan.

„Door een eeuwig Godsbesluit", leerde Gomarus in overeenstemming met Calvijn, „is bepaald, wie zalig en wie verdoemd zal worden. Dat, volgens dit besluit, eenigen tot het geloove en de godvruchtigheid getrokken, en getrokken zijnde, voor afvallen bewaard worden. Dat God alle de anderen, in de gemeene verdorvenheid der menschelijke natuur en in hunne eigene misdaden liggen liet" (2).

Maar Arminius zeide: „God heeft van alle eeuwigheid dit onderscheid onder de menschen gemaakt, dat Hij vergeeft dengenen die hunne zonden nalaten en hun geloof in Christus stellen, en hun het eeuwige leven schenken wil, maar dat hij straft al wie onboetvaardig blijft. Daarbij is het Gode aangenaam, dat de menschen zich bekeerden en tot de kennis der waarheid gekomen zijnde, daarbij bleven, maar hij dwingt niemand" (3).

Zietdaar het grondverschil van dogma. En omdat zij geene

(1) WAGENAAR X, 137.
(2) Ibid X, 15, 16. GOMARI Opera I, 428; II, 277. 280.
(3) ARMINII Opera, p. 283, 288, 389, 943.

gemeenschap konden houden met hen, die aan de kracht der boetvaardigheid geloofden, hadden Rosaeus en zijne volgelingen zich te Rijswijk afgescheiden, en was de Hervormde kerk in twee zeer ongelijke deelen gescheurd. Maar het valt moeijelijk te gelooven dat zooveel haat en burgertwist zouden gevoed zijn, zonder dien godsdienstigen strijd. Van meer praktischen aard dan de onoplosbare vraagstukken of het berouw de zaligheid kan uitwerken en of gestorven kinderen onherroepelijk verdoemd waren, was de vraag wie over Kerk en Staat heerschen zou.

Er kon slechts ééne Kerk zijn. Op dat punt waren Remonstranten en Contra-remonstranten het eens. Maar, zouden de vijf, of wel de zeven punten de zege behalen? Zou dat lijstwerk van ijzer, de Belijdenis en Cathechismus, de geheele schaapskooi blijven omvatten, of zou het den leerlingen des aartsketters Arminius vrijstaan daarbinnen op buit uittegaan?

Zou Oldenbarnevelt, die (zoo zeide men) de Hervormde godsdienst haatte en aan niets geloofde, voortgaan met den dictator over de geheele Republiek te spelen, door zijn invloed in eene provincie, en hare wetten en godsdienstige leerstukken voorteschrijven; of was voor de Staten-Generaal de tijd gekomen, om voor de regten der Kerk in de bres te springen, en voor goed het verderfelijke beginsel der Staatsche souvereiniteit en burger-oligarchie ten onder te brengen!

De klove was groot en diep, en de woeste golven sloegen steeds razender om zich heen. Verontrust maar onverschrokken, hield de Advokaat stand. Hij overlegde met Prins Maurits wat te doen ten aanzien der Rijswijksche afgescheidenen, en naar men zegt zou hij hem, als het hoofd der krijgsmagt, de noodzakelijkheid hebben voorgehouden om de godsdienstige scheuring gewapenderhand te keer te gaan.

De Prins had nog geene bepaalde stelling ingenomen. Hij was nog onder den invloed van Uytenbogaert, die met Arminius en den Advokaat dat noodlottige driemanschap vormde, dat gezegd werd zulke schromelijke onheilen over de Republiek te hebben gebragt. Hij wenschte zich onzijdig te houden. Maar niemand kan onzijdig blijven bij geschillen die het wezen van den staat raken, evenmin als het hart onverschillig is wanneer het ligchaam in tweeën gezaagd wordt.

„Ik ben een soldaat”, zeide Maurits, „en geen godgeleerde,

Dit zijn theologische onderwerpen, die ik niet versta, en waarmede ik mij niet bemoei" (1).

Bij eene andere gelegenheid zou hij gezegd hebben: „Ik weet niets van voorbeschikking, of zij groen dan wel blaauw is; maar wat ik weet, is, dat de fluit van den Advokaat en de mijne nooit hetzelfde lied zullen spelen" (2).

Dit geschiedde kort voor dat hij ten volle inzag welke rol hij noodzakelijk zou moeten vervullen. Het ware even dwaas te beweren dat hij in godsdienstige zaken onverschillig was, als soortgelijke aanklagt tegen Oldenbarnevelt te maken. Beide waren godsdienstige menschen.

Het zou bijna onmogelijk geweest zijn een ongodsdienstig mensch in dit land te vinden, vooral onder hen die hoog geplaatst waren. Maurits bezat een helder verstand. Hij volgde trouw de godsdienstoefeningen, en was gewoon dagelijks godsdienstige redetwisten te hooren. Om die te vermijden, zou hij inderdaad niet alleen het land, maar Europa hebben moeten verlaten. Hij koesterde een diepen eerbied voor de nagedachtenis zijns vaders; *Calvus et Calvinista* gelijk Willem de Zwijger zichzelven genoemd had. — Maar die groote vorst was gestorven eer de heftige strijd den boezem der Hervormde Kerk verscheurde, terwijl de hervormers nog broeders onderling waren. Maar, was Maurits een godsdienstig man, hij was ook een stoutmoedig staatsman; een minder bekwaam staatkundige, evenwel, dan krijgsman, want hij werd algemeen erkend als de eerste veldheer van zijn tijd. Hij was niet vlug in 't ontwerpen, maar zeker wist hij ten laatste de juiste gelegenheid aantegrijpen.

De Kerk, het Volk en de Unie — het geestelijke, het democratische en het nationale element — waren, vereenigd onder zulk een veelvermogenden naam als dien van Oranje-Nassau, sterker dan eenige andere denkbare combinatie. Instinctmatig en uit den aard der zaak werd de Stadhouder het hoofd der Contra-remonstrantsche partij, zonder daarvoor als zijn groote tijdgenoot tot afval genoopt te worden om zich meester van Frankrijk te maken.

De magt van Oldenbarnevelt en zijn aanhang werd nu op een zwaren proef gesteld. Zijne pogingen om de Haagsche afgescheidenen te doen terugkeeren, waren vruchteloos. Uytenbo-

(1) Brandt II, 558. — Van der Kemp II, 20.
(2) Van Kampen II.

gaert's invloed op den Stadhouder verminderde merkbaar, en hij wilde liever van zijne bediening in de Groote Kerk te 's Hage ontheven worden, dan met den Contra-remonstrantschen predikant dienen, dien Maurits in de plaats van Rosaeus wenschte te stellen. Maar, vreezende voor zijn invloed in andere plaatsen, weigerde de stadhouder zijn ontslag. „Daar is," zeide Maurits, „in hem de stof om een half dozijn Contra-remonstrantsche predikanten optewegen." Allerwege in Holland weigerden de tegenstanders der vijf punten naar de kerken te gaan, en bouwden zij zich zelven een tempel in schuren en schuiten. En dan deed de overheid de deuren der schuren digtspijkeren en de bijeenkomsten op de booten uiteenjagen, terwijl het volk met steenen wierp. De afgescheidenen deden een beroep op den Stadhouder, opdat zij altans Gods woord mogten hooren gelijk zij het begrepen, en niet gedwongen worden in de kerken de godslasteringen van Arminius aantehooren. Ten minste de schuren mogten hun gelaten worden. „Schuren," riep Maurits uit. „Moeten wij in schuren prediken? De kerken behooren aan ons, en wij zullen ze hebben ook" (1).

Niet lang daarna sloeg de Stadhouder de hand aan het gevest van zijn degen, met de opmerking dat zulke geschillen slechts door de wapenen beslecht konden worden (2). Een veeg voorteeken, en een noodlottige commentaar op den veertigjarigen strijd tegen de Inquisitie!

En gelijke tooneelen als in Holland voorvielen, herhaalden zich in Overijssel, Friesland en Groningen; slechts met dit onderscheid, dat het hier de voorstanders der vijf punten waren die genoodzaakt werden zich afteseheiden, wier schuren gesloten en wier predikanten mishandeld werden. Het was een treurig schouwspel, maar toch minder somber dan de ophanging en levende begraving, waarmede in de voorgaande eeuw de afscheiding van de ondeelbare kerk belet werd.

Zeker werd aan alle stadhouders en magistraatspersonen sedert de vestiging der onafhankelijkheid, de eed afgenomen, dat zij de Hervormde godsdienst handhaven en elke andere openbare eeredienst beletten zouden. Even zeker had bij het 13de artikel der Unie — de grondwet van 1579 — elke provincie zich zelve alle magt voorbehouden in godsdienstzaken. Het ware

(1) Van der Kemp IV, 22.
(2) Wagenaar X, 201. Uytenbogaert's Leven, H. IX, 122.

ook in een land, waar niet slechts elke provincie, maar elke stad en vroedschap zoo naijverig was op hare privilegiën en „wel hergebrachte" regten, bijna ondenkbaar, dat de onbepaalde beschikking in de hoogste en moeijelijkste vraagstukken, die de menschheid kunnen raken, zou overgelaten worden aan eene centrale regering, die zich ter naauwernood gevestigd had.

En toch werd de Republiek aanhoudend naar dien onlogischen toestand heen gedreven. De oorzaak daarvan was eenvoudig deze. In de Staten van Holland, zooals reeds opgemerkt is, was de groote meerderheid Remonstrantsch. Eene nog grootere meerderheid in de Staten-Generaal was Contra-remonstrantsch. De Kerk, innig verbonden aan de Belijdenis en den Catechismus, en elke verandering weigerende die niet door eene Synode, van de centrale regering uitgaande, tot stand gebragt werd, vertegenwoordigde het begrip der nationaliteit. Zij vereenzelvigde zich met de Republiek, en genoot de sympathie van de groote meerderheid der bevolking.

De logica, de wet en de historische overlevering waren aan de zijde van den Advokaat en de partij, die voor het regt der Staten ijverde. Aan de zijde van de Staten-Generaal en de Kerk was het instinct van nationaal zelfbehoud, dat de beperkte leer der gewestelijke souvereiniteit verwierp.

Intusschen had Jacobus van Engeland brieven aan de Staten van Holland en de Staten-Generaal geschreven, waarbij hij zijne tevredenheid over de vijf punten aan den dag legde, en uitmaakte dat tegen de leer der voorbeschikking, daarin vervat, niets te zeggen was. Hij had eenheid en vrede in Kerk en Staat aanbevolen, en er op aangedrongen dat de punten in geschil niet op den preekstoel zouden besproken worden, tot verbittering van het volk.

Bij alle gematigden hadden 's Konings brieven een gunstigen indruk gemaakt. Oldenbarnevelt en de zijnen waren steeds in de meerderheid, en het scheen mogelijk dat de Republiek eenige oogenblikken van rust genieten zou. Dat Jacobus een nieuw bewijs van zijne verbazende tegenstrijdigheid geleverd had, was voor iedereen, behalve voor hem vrij onverschillig, en hij was de laatste om zich zelf dat verwijt te doen.

1613.

Het kon gebeuren dat hij berouw gevoelen zou, zoodra hij tot de overtuiging kwam dat hij geheel de rigting van den Advo-

kaat gevolgd en de partij begunstigd had, die hij zoo hevig had bestreden. Maar voor het oogenblik scheen de staatkunde een effener pad in te slaan. De bitterheid in de betrekkingen tusschen de Engelsche Regering en de bovendrijvende partij te 's Hage was merkbaar verminderd. De Koning scheen voor eene wijle een juist inzigt te hebben verkregen in den aard van den strijd, die in de Staten gevoerd werd. Het begon hem eindelijk duidelijk te worden, dat het toch veeleer eene staatkundige dan eene godsdienstige quaestie was, die de partijen verdeelde.

„Indien opte saecke geschreven zou worden," zei Oldenbarnevelt, „*ware vooral noodich wel te doen verstaen*, *dat die kerckelycke personen ende hare saeken moeten staen onder de directie van de souveraine overichijet*, want onze predicanten verstaen dat haar de dispositie over kerckelycke personen en saeken competeert, zulcx dat zyl. predicanten, ouderlingen, diakenen en andere kerkelycke personen, ende het geheele kerkelycke regiment willen bestellen nae haar welgevallen, ofte bij eene populaire regeringe ('t welk zij de gemeente noemen).

„De Graven van Hollant hebben van alle oude tyden onder het Pausdom noyt willen overgeven haer recht van de giften der kercken, geestelycke en kerckelycke benefitien en diensten, dan hebben altyts en zelfs lest Keyser Karel en Coninck Filips, als Graven van Hollant, 't selve aen haer behouden; uytgesondert dat zy meer als hondert soo Heeren, Edelen, als andere oude familien, mitte beleeninge van heerlyckheden, ook beleent hebben mit het recht van giften der kercken en kerkelycke diensten in hare respectieve heerlyckheden. Onse predicanten meenen dit recht jegens de Graefelyckheit, de Heeren, Eedelen en anderen gewonnen te hebben, en hen te competeren" (1).

Het was ligt optemerken dat dit een ernstig, staatsregtelijk en geschiedkundig vraagstuk was, dat niet voetstoots door aanhalingen uit de Heilige Schrift of door pragmatische uitweidingen van vreemde gezanten kon opgelost worden.

„Ik geloove dit poinct," zoo ging Oldenbarnevelt voort, „wel de zwaerste quaestie te wesen, als meer importerende dan de subtile onderzoeckinge en verscheyden gevoelen opte

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 11 Februarij 1613. (H. S.)

passagien van de Heylige Schrifture, spreekende van Godes eeuwige predestinatie en andere poincten daervan dependerende, in dewelcke terecht de Ertsbisschop van Cantelberch seyde (in de conferentie a°. 1604) dat men *ascendendo* en nyet *descendendo* behoorde te leeren."

's Konings brieven waren alhier gunstig opgenomen. „Hoe die bij Mijneheeren de Staten-Generaal zijn verstaen," schreef Oldenbarnevelt aan den ambassadeur te Londen, „sal UEd. uyte brieven van H. H. M. aan Syne Majt., neffens desen gaande, verstaen. Wilt die bij de beste gelegenheyt Syne Majt. presenteeren, mette complimenten daartoe behoorende. UEd. mach wel verseekert wesen, en Syne Majt. verseekeren, dat in de Vergadering van Myneheeren de Staten van Holland en West-vrieslant deselve brief mede zeer aangenaam is geweest. De gecommitteerden, aldaer opte Oostindische handelinge wesende, behoeven hiervan nyet te weten." (1)

Dit laatste verdient opmerking, aangezien de Groot een dier „gecommitteerden" was, en hij later beschuldigd werd van de steller der brieven te zijn.

„Ick verstae uyt anderen," vervolgde de Advokaat, „dat de Heere UEd. bekent (2) nyet wel tevreden is, dat deur andere als zyne directie en deur hem die voors. brieven geschreven en gepresenteerd zyn. Ick meene dat het andere besogne hem oock tegen de borst sal wesen; anders heeft hy hem sedert Uw vertrek in alles wel geaccommodeert."

Maar, scheen Aerssen voor het oogenblik rustig, de orthodoxe geestelijkheid was des te verstokter.

„Ick kenne van onse ministren", zei Oldenbarnevelt, „wel zoo vermetel, dat zy selfs, of deur anderen, sullen arbeyden bij directe en indirecte wegen jegens de voors. brieven; oock voortestellen datter andere, ja grooter differentien in de leere zijn. Wilt daerom een goet ooch in'tseyl hebben, en het effect van alle contreminen voorkomen . . . . . Het recht van de Heeren Staten om authoriteyt te gebruyken in kerkelycke saeken, oock hare collatien te conserveren, is tot conservatie van der Landen welstant en van de ware Christelycke Religie in dese landen meer als noodich. Gelyck Zijne Majt. nyet ver-

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 3 April 1613 (H. S.)
(2) Waarschijnlijk Fr. Aerssen.

staet dat 'tselve in zijne rijken mach geoontroverteerd worden (als zijne boeken claerlyck medebrengen), soo betrouwen wij dat Zijne Majt. oock nyet goet vinden sal 't selve in onsen Staet te doen controverteren, als hebbende te zeer schadelycke en onrechtmatige sequele."

En weinig weken later vond de Advokaat en de geheele gematigde partij zich tusschen twee vuren geplaatst. De Katholijken werden even woelig als de uiterste Calvinisten, en reeds begonnen Spaansche zendelingen hoop te voeden dat van die snel toenemende scheuring in de hervormde kerk met behendigheid partij zou kunnen getrokken worden om de Provinciën weder onder het gezag van Spanje terug te brengen.

„Onse precyse ijveraers in de religie, aen de eene syde", schreef Oldenbarnevelt, „ende de Jesuiten aen de andere stooken het vuur van oneenicheyt dapperlyck. Let wel opte contremine die gedreven wordt, jegens het goed advies van Zijne Majt. opte onderlinge tolerantie. Het drucken van de brieven is buyten ordre gedaen, hoewel ick gelove ter goeder meeninge, op hope dat de vehementie en exorbitantie van eenige precise puriteynen in onsen Staet daermede souden worden gestuit. Tgeen daerjegens gedaen wordt in verscheidene gedruckte libellen, geschiet of by de voors. puriteynen of by eenige Jezuiten. Dat men in deselve libellen voorstelt, datter andere geschillen in 't stuck van de leere souden wesen, zijn gesochte dingen, voorgestelt om de saeken te verwarren" (1).

In den loop van het najaar, verliet Sir Ralph Winwood den Haag, om kort daarna den post van Secretaris van Staat voor de buitenlandsche zaken in Engeland te aanvaarden. Hij kon geen persoonlijk afscheid van Oldenbarnevelt nemen, wijl de Advokaat door ziekte gedwongen werd in Noord-Holland te blijven. Het geschiedde daarom per brief (2). Hij had veel gedaan ten nadeele der zaak die de Nederlandsche Staatsman eene levensquaestie voor de Republiek achtte, en had zoodoende trouw de voorschriften zijns meesters opgevolgd. Nu Jacobus die verzoenende brieven aan de Staten geschreven had, waarbij hij verdraagzaamheid aanbeval, brieven die eene groote vermaardheid zouden krijgen, verlangde Oldenbarnevelt dat de terug-

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 3 Mei 1618. (H. S.)
(2) Ibid., 10 Sept. 1618. (H. S.)

keerende ambassadeur dien geest van gematigdheid zou aankweeken, die voor het oogenblik aan het Britsche hof bovendreef. Maar zijne hoop was niet groot in dat opzigt.

„De Heere Wynwood is nu ontwyffelyck al daer", schreef hij aan Caron. „SynEd. heeft in 't public en particulier alle goede offitien te doen belooft. Myneheeren de Staten-Generael hebben hem op syn vertreck vereert met de weerde van 4000 ponden. Ick duchte nyettemin, dat hy sonderlinge in de religionssaeken de beste offitien nyet en sal doen. Want behalve dat hy selfs seer hart en precys is, soo hebben de harde en precyse in onsen Staet hem seer aengeloopen, en oock met vele versierde en onwaerachtige middelen hem gesocht tot hare devotie te trecken".

Bij herhaling deed de Advokaat den Koning verzekeren, „dat de Staten-Generael en sonderlinge Myneheeren van Hollant en Westvrieslant de oprechte gereformeerde christelycke religie altyts sullen hanthouden, en alle onsuyverheden en nieuwicheden daerjegens strydich weeten te keeren. Maer de goede heeren de meesters te laten spelen, hypocriten en verraders op de vlaemsche maniere de regeringe van landen en steden interuymen, en de oprechte patriotten (wier geloof en getrouwicheyt soo lange besocht is) die te doen verlaten, en sal deur Godes genade nyet te wege gebracht worden".

„Weest hartich", voegde hij Caron toe, „doet by alle gelegenheden die vlaemsche handel wel verstaen, oock hoe wy daermede bevochten syn geweest en doen wederstaen hebben, deur Godes genade maintenerende met eene onveranderlycke constantie der Landen autoriteyt, vry- en gerechticheden, en de oprechte Gereformeerde Christelycke Religie" (1).

De staatsman begeerde thans meer dan ooit gematigdheid in godsdienstzaken, want het was meer dan ooit noodig dat er eendragt onder de gewesten bestaan zou, wijl de zaak van het Protestantisme en daarmede het bestaan der Republiek door grooter gevaren bedreigd scheen, dan op eenig ander tijdstip sedert de sluiting van het bestand. Het scheen zeker dat een verbond tusschen Frankrijk en Spanje gesloten was, en dat de Paus, Spanje, de Groothertog van Toskane en hunne verschil-

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 10 Sept. 1613. (H. S.)

lenfde aanhangers groote legers wierven, om met het voorjaar in 't veld te brengen tegen de Unie der Protestantsche vorsten van Duitschland. De groote koning was niet meer. De Koningin-Regentes was in de magt van Spanje, of droomde van eene onmogelijke onzijdigheid; terwijl de groote priester, die eenmaal Hendrik's taak weder opvatten, en aan het zwaard van Frankrijk de schaal bevestigen zou, waardoor de krachten van het Protestantisme en het Katholicisme in Europa in evenwigt zouden worden gehouden, nog slechts een weinig bekende bisschop was.

De voorteekenen van een grooten godsdienststrijd in Duitschland waren niet te miskennen. Met der daad was de strijd reeds in de hertogdommen begonnen, al zagen weinigen de beteekenis daarvan in. Oppervlakkige menschen meenden dat vraagstukken van erfopvolging, zooals hier in geschil waren, gemakkelijk door statuten waren uit te maken, met de voorlichting van regtsgeleerden, en zoo noodig met behulp van een enkelen onbloedigen veldtogt. Zij die dieper zagen, begrepen, dat de grenzen der keizerlijke magt, de eerzucht van een groot gemeenebest, dat plotseling verrezen was, en de gevolgen der godsdienstige hervorming vraagstukken bevatten die niet zoo ligt optelossen waren. Wanneer het tooneel, zooals weldra het geval zou zijn, verplaatst werd naar het hart van Bohemen, wanneer het Protestantisme het Heilige Roomsche Rijk in zijn zetel aantastte en keizerlijke stedehouders uitwierp, dan werd het voor den kortzigtigste duidelijk dat er iets ernstigs plaats had.

En inmiddels vernam Oldenbarnevelt, die steeds waakzaam bleef, dat eene aanzienlijke magt der Katholijken in het zuiden bijeengetrokken werd. Drie legers zouden, op bevel van Spanje en den Paus, tegen het Protestantisme te velde komen. Een aan de deur der Republiek, en in 't bijzonder tegen haar gerigt, zou den veldtogt in de hertogdommen hervatten, en beletten dat eenige hulp uit Holland of Groot-Brittannie aan het protestantsche Duitschland gezonden wierd. Een tweede, in den Opperpaltz, zou tegen de Evangelische vorsten gerigt zijn. Een derde, in Oostenrijk, moest de protestantsche partij in Bohemen, Hongarije, Oostenrijk, Moravië en Silezië ten onder brengen. Ten einde die onderneming in de hand te werken, zouden al de troepen, die toen in Italië verzameld waren, den geheelen winter door in het veld blijven.

Was dit een tijdstip voor de Protestanten in de Nederlanden, om elkander te verscheuren om der wille eener godgeleerde spitsvondigheid, waaromtrent goede Christenen veilig van meening verschillen mogten zonder elkander bij de keel te vatten?

„Ick geloove of vreese nyet lichtelyck", zei de Advokaat, die berigten meêdeelende, tot Caron, „maer de apparentie van dese advisen doet my de periculen apprehenderen" (1).

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 29 October 1613. (H. S.)

HOOFDSTUK IX.

Aerssen blijft nog twee jaar in Frankrijk en trekt menig persoonlijk voordeel van zijn post. — Hij bezoekt de Staten-Generaal. — Aubéry du Maurier tot Fransch ambassadeur benoemd. — Hij verlangt de terugroeping van Aerssen. — Vrede van St. Ménéhould. — Asperen van Langerak in de plaats van Aerssen benoemd.

François Aerssen was langer op zijn post gebleven, dan de resolutie der Staten van Holland van Mei 1611 bedoelde.

Het mogt een voorbeeld heeten van het losse constitutionele zamenstel der Vereenigde Provinciën, dat de benoeming van den ambassadeur in Frankrijk toekwam aan de Staten van Holland, die zijne jaarwedde betaalden, niettegenstaande hij de dienaar was der Algemeene Staten, aan wie hij zijne officiële briefwisseling rigtte. Zijne belangrijkste depeches schreef hij evenwel, zoolang hij in betrekking bleef, aan Oldenbarnevelt, wien in 't algemeen de briefwisseling, zoowel de openbare als de geheime, met de Gezanten der Staten was opgedragen.

Aerssen was, zooals men zich herinneren zal, gemagtigd om nog een jaar in Frankrijk te blijven, indien hij daar nuttig zijn kon. Hij bleef twee jaren, en over 't geheel met weinig nut. Door zijn overdreven ijver deed hij meer kwaad, dan goed. Het was bij menige gelegenheid in Frankrijk goed, niet te zien of te hooren. De Republiek mogt met haar magtigen bondgenoot niet in geschil komen, tenzij bij de uiterste noodzakelijkheid. Duplessis-Mornay had berekend, dat door Frankrijk aan de Provinciën subsidies gegeven waren tot een bedrag van 200 mil-

lioen ponden (1). Dat was eene schromelijke overdrijving. Naar Oldenbarnevelt's schatting, hadden de Staten vóór het Bestand van Frankrijk ontvangen 11 millioen gulden aan geld, en sedert dien tijd tot het jaar 1613 3,600,000 gulden, terwijl nog een millioen te goed was, te zamen alzoo uitmakende ruim 15 millioen. Gedurende het Bestand liet Frankrijk twee regimenten voetvolk van 4200 man en twee compagniën ruiterij in Staatsche dienst, waarvoor het jaarlijks 600,000 ponden betaalde. De Koningin-Regentes had de verdragen, waardoor deze schikkingen verzekerd waren, aangehouden, en bekende eene opregte vriendschap voor de Staten. Al gaven de Fransch-Spaansche huwelijken den Staten reden tot achterdocht en aanhoudende waakzaamheid, Frankrijk's onzijdigheid was bij den naderenden storm toch nog mogelijk. Zoolang deze bestond, en de betrekkingen tusschen Engeland en Holland door het ongelukkige karakter van Koning Jacobus zoo gespannen waren dat zij telkens op het punt stonden van afgebroken te worden, was het noodig zoolang eenigszins mogelijk aan het wankele verbond met Frankrijk vasttehouden.

Maar de houding van Aerssen was bijna aanvallend. Hij gispte de weifelingen, tekortkomingen en dwaasheden van de regering der Koningin in beleedigende bewoordingen. Openlijk trok hij partij voor de prinsen, die met de Koningin-Regentes overhoop lagen. Hij roemde er bij Villeroy op, dat hij al diens geheime plannen tegen de Nederlanden ontdekt had. Hij zeide dat het, sedert den dood des Konings, eene grondstelling der bovendrijvende partij in Frankrijk was, dat de kroon zoowel in een wereldlijk als in een geestelijk opzigt afhankelijk was van den Paus. Ongetwijfeld had hij in de meeste opzigten gelijk. Bij den dreigenden godsdienstoorlog in Europa, zou geen Fransch staatsman, dien naam waardig, geaarzeld hebben om zijn rijk de groote rol te doen vervullen, waarop het aanspraak mogt maken. Maar het was vergeefsche moeite, dit aan Maria de Medicis voortehouden. Zij werd beheerscht door de Concini's, en de Concini's werden het door Spanje. De vrouw, die gezegd werd betrokken te zijn geweest in de zamenzwering tegen het leven van haar grooten gemaal, die den voornaamsten staatsman op wien de Koning steunde, Maximiliaan de Béthune, verbannen

(1) DUPL. MORNAY, Vie et Corresp. VIII, 514; X, 227; — OUVRÉ, AUBÉRY DU MAURIER, p. 172.

had, en wier buitenlandsche aangelegenheden nu geheel in handen waren van den oud-ligueur Villeroy — die gedurende veertig jaren elke opvolgende regering diende — zou niet ligt toegankelijk worden bevonden voor de beschouwingen eener hoogere staatkunde.

Twee jaren waren nu verloopen sedert de eerste officieuse klagten tegen den ambassadeur ingebragt waren, en de Fransche regering werd ongeduldig over zijn voortdurend aanblijven. Aerssen was gesteund geworden door Prins Maurits, bij wien hij zich sinds lang aangenaam had weten te maken. Hij werd ook op eerlijke wijze beschermd door Oldenbarnevelt, dien hij openlijk vleide maar in 't geheim benadeelde. Het was nu echter tijd dat hij heenging, zouden de vredelievende betrekkingen met Frankrijk bewaard blijven.

De ambassadeur had, wat hemzelf aanging, geene slechte zaken met zijn gezantschap gemaakt. Hoewel vreemdeling in de Republiek (want zijn vader was een Brabantsch uitgewekene), had hij door zijn vlijt en groote talenten, gesteund door Oldenbarnevelt, aan wien hij al zijne diplomatieke benoemingen verschuldigd was, eene uitstekende positie in Europa verworven. Als secretaris was hij in 1598 met het gezantschap naar Frankrijk gegaan, en achtereenvolgens was hij bevorderd tot agent, minister-resident en, toen de Republiek door de groote mogendheden erkend was, tot ambassadeur. De hoogste waardigheid die aan de vertegenwoordigers van keizers en koningen kon opgedragen worden, werd toegekend aan den minister van een kortelings ontstaan gemeenebest. En dat in een tijdperk, waarin, met uitzondering der onbeteekenende Zwitsersche kantons, de republiek lang een verouderd denkbeeld geweest was.

Ook in een geldelijk opzigt was hij bij de twintigjarige vervulling der diplomatieke betrekking wel gevaren. Hij had op verschillende wijzen veel geld verdiend. De Koning zond hem eens, kort voor zijn dood, 20,000 gulden ten geschenke, met de belofte van binnen kort meer voor hem te zullen doen (1). Hij achtte het aan zich zelf verpligt, alle mogelijke voordeelen van zijn hoogen post te trekken. „Die aan het altaar dient, moet leeren er van te leven", zeide hij kort na zijne terugkomst. „Ik diende H. H. M. aan het hof van een groot koning, en Zijner Majs. vrijgevigheid en gunsten werden over mij uitgestort. Mijne

(1) „Stukken rakende den twist tusschen Aerssen en van der Myle". (H. S., Ned. R. A.)

naauwgezetheid en dienstvaardigheid hielpen mij voort. Ik zag bij de gelegenheden niet met gevouwen armen toe, maar greep ze aan en deed er mijn voordeel meê. Indien toevallige omstandigheden mij niet gediend hadden, zou ik geen droog brood gegeten hebben" (1).

Met ongeëvenaarde opregtheid, ja met cynisme erkende de ambassadeur, dat hij van zijn hoogen post eene koopwaar gemaakt had. En deze opgaven verdienen te meer de aandacht, wijl gelijktijdig zich het gerucht begon te verspreiden, dat later een grooten omvang nemen zou, alsof de Advokaat omgekocht was en van anderen loon trok. Die beschuldiging werd door niets geregtvaardigd; slechts had hij ten tijde van het Bestand, van den Koning van Frankrijk eene gift van 20,000 gulden aangenomen, ter zake van bijzondere diensten, die hij dezen twaalf jaren te voren bewezen had, en had hij zijn jongsten zoon toegestaan de betrekking van 's Konings kamerheer aantenemen, met de daaraan verbonden jaarwedde. Het was 's Konings bedoeling geweest die betrekking, eervol reeds op zich zelve, te verleenen als eene hulde aan den eersten staatsman der Republiek. Het zou moeijelijk zijn aantetoonen waarom die gunst, aan den jongman bewezen, minder eervol voor den begunstigde was, dan de orde van den kouseband, door een ander vorst aan den grooten veldheer der republiek verleend. Het is echter leerzaam op de bewoordingen te letten, waarin François Aerssen zich over de gunsten en geldgeschenken uitliet, die een vreemd vorst aan hem zelf schonk, omdat hij uit Parijs terugkeerde vervuld van bitterheid en gal tegen Oldenbarnevelt. Van dat tijdstip af was hij diens kwade geest.

„Ik erfde geene eigendommen", zei de diplomaat. Mijn vader en moeder leven, God dank, nog. 's Konings vrijgevigheid heb ik genoten: zij kwam van een bondgenoot, niet van een vijand van ons land. Wanneer een ieder rekenschap moest geven van hetgeen hij bezit boven en behalve zijn erfdeel, wie onder de regerenden zou er doorgaan? Zij die verklaren dat zij hun land in de moeijelijkste omstandigheden gediend hebben, en die daar in prachtige huizen wonen, en vorsten en groote compagniën dienen en jaarwedden van 4000 gulden trekken, kunnen die stelregels niet goedkeuren."

(1) *Ibid.*

Hierbij moet herinnerd worden, voor zoover dit schimpscheuten op Oldenbarnevelt waren, dat de Advokaat door zijn huwelijk een groot vermogen gekregen had, en hij, hoewel geenszins afkeerig van rijkdommen te vergaderen, echter geredelijk kon verklaren op welke wijze zijne bezittingen waren toegenomen. Nooit is een bewijs geleverd, of beproefd te leveren, voor de naamlooze lasteringen, die in dat opzigt tegen hem gerigt werden.

„Ik had nooit het beheer van de geldmiddelen", ging Aerssen voort. „Ik heb mijne winsten elders gemaakt. Mijne leefwijze is zonder buitensporigheden, en naar mijn inzien zijn alle middelen goed, die eervol en wettig zijn. Men zegt dat ik mijne betrekking van den Advokaat verkregen heb; ergo, komt mijn geheele vermogen van hem. Maar mijn voorspoed komt daar vandaan, dat ik met inspanning getracht heb mij bij den Koning en zijn raad aangenaam te maken en mijne betrekking trouw en eervol te vervullen; en dat steekt de afgunstigen in de oogen. De nijd werd opgewekt bij hen die wanen dat de zon voor hen alleen moet schijnen, en daarom werd ik gedwongen het gezantschap te verlaten" (1).

Zoolang als Hendrik leefde, zag de Nederlandsche ambassadeur hem dagelijks, op alle uren, vertrouwelijk of in 't openbaar, wanneer hij wilde. Zelden heeft een vreemde gezant bij eenig hof zulk eene gunstige gelegenheid bezeten om voor zijne regering nuttig te zijn. En ongetwijfeld waren de diensten van Aerssen van groote waarde voor zijn land geweest, in weerwil zijner aanhoudende zorg om zich zelf door middel zijner openbare betrekking te verrijken. Hij was ook steeds bereid om Hendrik van dienst te zijn. Toen die vorst, eenigen tijd vóór het bestand, een plan gevormd had om souverein van deze Provinciën te worden, belastte Aerssen zich met dat ontwerp, en zou hij het met alle magt bevorderd hebben, indien niet de Advokaat zoowel als de Stadhouder zich daartegen verzet had. Later scheen Maurits niet afkeerig om zelf de souvereiniteit te aanvaarden, en de ambassadeur te Parijs was, met

(1) Het adres aan de Staten-Generaal, waaruit deze aanhalingen ontleend zijn, is van 18 Junij 1618, dus vijf jaren later dan de terugkomst van den gezant, waarmede wij ons thans bezig houden. Daar wij echter het karakter van Aerssen en zijne gevoelens juist op dit tijdstip daaruit leeren kennen, hebben wij ze hier weêrgegeven. („Stukken rakende den twist", enz.)

's Konings toestemming, bereid om de eerzucht des Prinsen te bevorderen. „Dit middel alleen", schreef Jeannin aan Villeroy, „kan hem bevredigen, al heeft hij tot dusver gedaan gelijk de roeijers, die nooit uitzien naar de plaats waarheen zij wenschen te gaan" (1). De poging des Prinsen om Oldenbarnevelt, door tusschenkomst der Prinses-Weduwe, op dit punt te polsen, hebben wij reeds vermeld. Sedert begon het gezag der republikeinsche regering, der stedelijke oligarchiën, zich te bevestigen. Maar, hoewel het volk als zoodanig niet souverein was, en de aristocratische magistraatspersonen nooit anders van hetzelve gewaagden dan met eene beschermende minachting, genoot het eene grootere vrijheid dan in eenig land ter wereld. Buzenval stond verbaasd over de „oneindige en zoo goed als onbeperkte vrijheid" die hij gedurende zijn gezantschap hier vond, en die hem toch „zonder eenig gevaar voor den staat toescheen" (2).

De buitengewone middelen die Aerssen bezat om zich nuttig te maken, gingen met 's Konings dood te loor. Zijne geheime brieven, die den staat van zaken aan het fransche hof in sombere en scherpe kleuren schetsten, werden in afschrift aan dat hof zelf meegedeeld. Het was onbekend wie den ambassadeur dien slechten streek gespeeld had, maar het was geschied gedurende eene ziekte van Oldenbarnevelt en buiten diens kennis. In het begin van het jaar 1613 besloot Aerssen, niet om zijn ontslag te nemen, maar met verlof naar Holland te gaan. Zijne geheime bedoeling was, daar naar eene voordeelige en eervolle betrekking omtezien. Mislukte dit, dan wilde hij naar Parijs terugkeeren. Maar aan het hof deed hij het voorkomen alsof zijn vertrek definitief was. Daardoor ontving hij bij zijn afscheid aanzienlijker geschenken, dan somtijds aan een teruggeroepen ambassadeur gegeven werden. Ten minste 20,000 gulden kwamen op die wijze de voordeelen vermeerderen, waarop hij zich zelf beroemde. Ware hij slechts met verlof vertrokken, dan zou hij geen geschenk hoegenaamd ontvangen hebben. Maar, hij keerde niet weder. De Koningin-Regentes en hare ministers waren zoo verheugd over zijne afreize, en tevens zoo weinig geneigd tot twisten met de magtige republiek, dat zij bereid waren vleijende openlijke brieven aan de Staten te schrijven over het karakter en de gedragingen van een man, dien zij zoozeer verfoeiden.

(1) Jeannin, Négoc. II, 13, 159, 291; IV, 212, 310, 321.
(2) Ibid, 199.

Daarmede toegerust, verscheen Aerssen in de vergadering der Algemeene Staten, om bij monde verslag van den staat van zaken te geven, sprekende alsof hij met vergunning van Hunne HoogMog. slechts tijdelijk overgekomen was. Twee maanden daarna werd hij in de vergadering ontboden en gelast naar zijn post terugtekeeren.

Inmiddels was een nieuwe Fransche ambassadeur te 's Hage
20 Mei aangekomen. Aubéry du Maurier, de zoon van een
1613. eenvoudig landedelman, een gematigd Protestant, met een eerlijk en eenigszins somber karakter, was vroeger in dienst geweest van den woelzieken Hertog van Bouillon. Hij was ook door Sully als agent voor de geldelijke zaken tusschen Holland en Frankrijk gebruikt, en een oude bekende van Villeroy. Hij leefde teruggetrokken op zijne goederen, toen Villeroy hem onverwachts den gezantschapspost in den Haag aanbood. Dat was op dit tijdstip de gewigtigste diplomatieke post in Europa. Andere landen genoten metterdaad vrede, maar Holland verkeerde, in weêrwil van het bestand, in niet veel meer dan een wapenstilstand, en groote legers lagen in de Nederlanden tegen elkander over, als ware het na een veldslag, met de wapens in de hand. De politiek der geheele Christelijke wereld liep zamen in het opene schilderachtig gelegene vlek, dat de staatkundige hoofdstad der Vereenigde Provinciën was. De adel van Spanje, Italie, het Katholijke Duitschland had zich in Brussel om Spinola verzameld, om de oorlogskunst te leeren in diens aanhoudende veldtogten tegen Maurits. Maar de Engelsche en Schotsche officieren, Franschen, Bohemers, Oostenrijkers, jongelieden uit den Paltz en alle protestantsche streken van Duitschland, schaarden zich onder de banieren van den Prins, die aan de wereld geleerd had, hoe een Alexander Farnèse ten onder gebragt en de groote Spinola met voordeel bestreden kon worden. Een groot aantal Franschen van naam verdrong zich in den Haag, behalve de officieren der Fransche regimenten, die een geregeld deel van het Staatsche leger uitmaakten. Dit leger was het best uitgeruste en aanzienlijkste van Europa. Behalve het Fransche contingent, bestond het uit 30,000 man voetvolk en 3000 ruiters, uitmuntend gedisciplineerde oude troepen, die volmaakt gewapend waren. De zeemagt, uit dertig goed uitgeruste en bemande oorlogschepen bestaande, had hare weergade onder de Europesche vloten niet. Als de ambassadeur

ten officiëlen gehoore naar de Staten-Generaal ging, was hij omringd door een schitterenden stoet van edelen en officieren, soms ten getale van drie honderd, die daarmede eer aan hun souverein bewezen in den persoon van diens ambassadeur. Zulke schitterende diplomatieke optogten werden dan door den deftigen Advokaat in zijne eenvoudige burgerkleeding ontvangen, wanneer ernstige internationale vraagstukken in de Vergadering behandeld moesten worden (1).

De benoeming van een betrekkelijk zoo eenvoudig persoon tot zulk een belangrijken post veroorzaakte in Frankrijk veel gemor. Zij werd beschouwd als een slag in 't aangezigt der ontevredene prinsen van den bloede, die op dat oogenblik ernstig tegen de Koningin zamenspanden. Du Maurier was door den Hertog van Bouillon slecht behandeld, en natuurlijk ging deze nu den man dien hij beleedigd had, beschuldigen bij de regering waar hij geaccrediteerd werd. De agent van Maria de Medicis zijnde, werd hij afgeschetst als een werktuig van het hof en een geheime loontrekker van Spanje. Hij zou zamenspannen met den aartsverrader Oldenbarnevelt, om deze Provincien weder onder de Spaansche heerschappij terugtebrengen. Daar du Maurier in 't bijzonder in last had om te voorkomen dat François Aerssen naar Parijs terug zou keeren, laadde hij de vijandschap van dat personaadje en van de Fransche grooten op zich. Jeannin beweerde zelfs, dat de benoeming van een man van zoo geringe afkomst, zoo onaanzienlijk en zoo onervaren in de diplomatie, door de Staten-Generaal als eene beleediging beschouwd zou worden (2).

Villeroy had echter, over 't geheel, eene uitmuntende keuze gedaan. Welligt kon in Frankrijk geen geschikter man gevonden worden voor een zoo gewigtigen post, onder zulke moeijelijke omstandigheden. Een man die zijne regtschapenheid had bewaard, terwijl hij zich aangenaam en nuttig wist te maken in den omgang met zoo uiteenloopende karakters als den fijn verstandelijken Duplessis-Mornay, den ruwen en regt door zee gaanden Sully, den woelzieken plannenmakenden Bouillon, en den bedaarden, gladden en slinkschen Villeroy, bezat de geschiktheid om op dat tijdstip onschatbare diensten te bewijzen. Alles kon gedaan worden met geduld, tact en zorgvuldigheid in het ont-

(1) Du Maurier, Mémoires, p. 191—193. (2) Ouvré, p. 203.

warren van het bijna ondoordringbare net, dat door persoonlijken naijver en eerzucht, zoowel in den staat dien hij vertegenwoordigde als dien waar hij geaccrediteerd werd gesponnen was. „Ik dank het aan God," schreef hij in zijn testament voor zijne kinderen, „dat ik mijn geheele leven in staat ben geweest aan alle menschen diensten te bewijzen, en hen te bevredigen, zonder iemand ontevreden te maken" (1). Hij beval daarom ook zijne kinderen aan, zich zoo verstandig, geschikt en nederig mogelijk te gedragen.

Zeker is dit geen zeer verheven karakter, maar het was beter bij de behandeling van zaken te vertrouwen dan dat van den aartsintrigant François Aerssen. En de omstandigheden waaronder hij te 's Hage verscheen, waren wel geschikt om hem op de proef te stellen. Niet bekend aan de wereld, waar hij nu inkwam, dan alleen door de ongunstige berigten van aanzienlijke Fransche ontevredenen afkomstig, die hem voorafgegaan waren, had hij al dadelijk kunnen vallen, indien niet de groote vriendelijkheid der Prinses-Weduwe, Louise de Coligny, hem gesteund had. „Ik had haar bescherming en aanbeveling noodig, als het leven," zei du Maurier, „en zij schonk mij die in die mate dat daardoor de lasteringen, welke van alle zijden tegen mij uitgestrooid waren, te niet werden gedaan" (2). Hij had dadelijk bij zijne komst eene moeijelijke en teedere zaak te vereffenen.

Want Aerssen had niet alleen zijn best gedaan om verdeeldheid in de Republiek te zaaijen, maar ook om een breuk tusschen de Fransche regering en de Staten te bewerken. Hij was in de Vergadering met zooveel ophef opgetreden, dat het onmogelijk scheen dat deze zich van hem ontdeed zonder openlijk schandaal te verwekken. Hij maakte vertooning met de officiële brieven van de Koningin en hare ministers, waarin met conventionelen lof over hem gesproken werd. Hij wist niet, en Oldenbarnevelt wenschte hem die wetenschap te besparen, dat zoowel de Koningin als hare ministers, zoodra de mogelijkheid vernomen werd dat hij terug zou keeren, brieven geschreven hadden, waarin de grootste afkeer jegens hem doorstraalde en te kennen gegeven werd dat men hem niet ontvangen zou. Andere hooge personen hadden van hunne gevoeligheid over zijne onopregt-

(1) Ouvré, p. 170. (2) Ibid, p. 204.

heid, zijn kwaadstoken tegen den vrede in het koningrijk doen blijken, en de onmogelijkheid betoogd dat hij het gezantschap in Parijs weder opnemen zou. En eindelijk schreef de Koningin aan de Staten-Generaal, met het doel om te voorkomen, dat zij hem zouden terugzenden naar een post, van waar hij „plegtig en officieel zijn afscheid genomen had." „Wij zouden den heere Aerssen minder gaarne zien," zeide zij, „dan onze vriendschap jegens u wel medebrengt. Ieder ander dien gij mogt willen zenden zal zeer welkom zijn, gelijk de heer du Maurier u zal te kennen geven" (1).

En aan du Maurier schreef zij nog duidelijker: „Verre van de terugkomst van Aerssen te dulden, zult gij verklaren dat wij, in het belang onzer aangelegenheden, hem niet kunnen en niet willen ontvangen in de betrekking, die hij hier vervuld heeft, en wij hebben te goed vertrouwen in de vriendschap van Mijneheeren de Staten, om in deze iets te doen, waartoe wij ongaarne zouden overgaan (2).

Op denzelfden dag schreef Villeroy nog in 't bijzonder aan den ambassadeur: „Indien Aerssen, desniettegenstaande, zou trachten terugtekeeren, zal hij niet ontvangen worden, na de kennis die wij verkregen hebben van zijne partijzuchtige gedragingen, die zoo gevaarlijk zijn in een staat als de onze, bij de minderjarigheid des Konings."

Tegelijkertijd liet Aerssen aan een ieder brieven van den Hertog van Bouillon zien, waarbij deze op de noodzakelijkheid zijner terugkomst aandrong (3). Dit feit alleen zou voldoende zijn geweest om hem niet te doen teruggaan, want de Hertog had juist de wapens opgevat tegen zijn souverein. Tenzij de Staten openlijk en regtstreeks wilden tusschen beide komen in den burgeroorlog, die in Frankrijk stond uittebreken, konden zij moeijelijk een gezant naar de regering afvaardigen op de aanbeveling van het hoofd der oproerigen.

Het was echter onmogelijk geworden Aerssen te verplaatsen, zonder dat het tot eene uitbarsting kwam. Oldenbarnevelt, die, volgens du Maurier, den man van top tot teen kende, had ongaarne het ijs gebroken, en verlangde een officieel aanzoek van wege de Koningin. Maurits beschermde den woeligen diplomaat. „Het is ongeloofelijk," zei de Fransche ambassadeur,

(1) 2 November 1613. („Stukken rakende den twist", enz.)
(2) Ibid. (3) Ouvré, p. 209.

„hoe bedektelijk Prins Maurits, tegen zijne gewoonte, in deze geheele zaak te werk gaat. Ik weet niet of dit alleen uit naijver jegens Oldenbarnevelt geschiedt, of dat er een adder onder het gras schuilt" (1).

Du Maurier had dientengevolge bepaalde voorschriften van zijne regering gevraagd. „Het is nog slechts een zwakke wortel die hem houdt", zeide hij, „waarvoor geene twee handen noodig zijn om hem uittetrekken. Zonder twijfel handelt hij in overleg met degenen, die door zijne tusschenkomst hun aanzien bij de Staten willen herstellen, en Prins Maurits in een kabaal wenschen te betrekken."

Van zulk een ernstigen aard was de quaestie van het verplaatsen van een lang niet onberispelijk diplomaat geworden, want men geloofde dat hij het krijgskundig hoofd van zijn eigen staat trachtte te betrekken in een verraderlijken toeleg tegen de regering, bij welke hij geaccrediteerd was. Dit was niet de eerste, noch zou het de laatste zijn van Bouillon's kuiperijen. Maar de man die aan de zamenzwering van Biron tegen de kroon en het leven van zijn vorst had deelgenomen, kon toch geen veilig bondgenoot zijn voor zijn zwager, den eerlijken Stadhouder.

De instructiën, door du Maurier en Oldenbarnevelt verlangd, waren, gelijk wij zagen, ten laatste gekomen. Daarmede voorzien, verscheen de Fransche ambassadeur in de Vergadering der Staten-Generaal, waar hij officieel de terugroeping van Aerssen aanvroeg. In een vertrouwelijken brief aan Hunne HoogMogende liet hij zich aldus uit: „Si l'on veut malgré nous le jeter à nos pieds, nous vous le rejèterons à la tête" (2).

Eindelijk gaf Maurits toe aan de vordering van den Franschen gezant, en Aerssen zag zich genoodzaakt zijne aanspraken op dien post optegeven. De Algemeene Staten verklaarden bij besluit dat zij hem eene andere betrekking wenschten optedragen, ten blijke dat zijne diensten aangenaam geweest waren, en omdat hij nu had te kennen gegeven, dat hij in Frankrijk geen nut meer doen kon (3). Nu Maurits geene mogelijkheid zag om Aerssen te behouden, gaf hij tegenover du Maurier diens dubbelhartigheid en onbestendigheid toe, en zeide hij, dat Aerssen, indien hij door het vertrouwen van een groot vorst gesteund wierd, in

(1) Ouvré, p. 207, 208. (2) Ibid, 210, 211.
(3) Ress. St. Gen., 13 Dec. 1613 en 13 Jan. 1614.

staat zijn zou om in minder dan een jaar een rijk ten val te brengen (1).

Maar dit was 's Prinsen meening niet altijd geweest, en zou het ook niet blijven. Wat Villeroy aanging, deze ontkende kortaf, dat hij op Aerssen gebelgd zou zijn, omdat hij zoo diep in zijne geheime zaken gezien had. Deze beweerde integendeel, dat hij eene geringe kennis van de Fransche staatkunde bezat, en dat hij, onder voorgeven van beter dan iemand te zijn ingelicht, de gewoonte had de dingen te verzinnen, met het doel om daarmede opgang te maken.

Het was van belang, dat het geheim dezer zaak opgehelderd wierd, wijl zij van grooten invloed op volgende gebeurtenissen zijn zou. Voor het oogenblik bleef Aerssen buiten betrekking, en was er geen openlijke breuk tusschen hem en Oldenbarnevelt. Het eenige verschil van meening dat tusschen den Advokaat en hem bestond, zei hij, betrof de vraag of hij al dan niet definitief zijn ontslag had genomen (2).

Intusschen werd het noodig een opvolger voor dien belangrijken post te benoemen. Met het nieuwe jaar was de oorlog in Frankrijk uitgebroken. Condé, Bouillon en de andere ontevredenen hadden met hunne volgelingen de vesting Mézières in bezit genomen, en bij een brief op naam van Condé aan de Koningin-Regentes de bijeenroeping der Staten-Generaal en de verbreking der Spaansche huwelijken verlangd (3). Beide partijen, zoowel die der regering als der oproermakers, zochten de hulp der Staten. Maurits, die in deze in volmaakte overeenstemming met den Advokaat handelde, stond de zaak der Koningin voor, en verfoeide openhartig de rebellie der Fransche prinsen. Condé, zeide hij, had het hoofd vervuld met almanakken, waarvan hij de voorspellingen wilde doen uitkomen. Maurits zou den kommandant, die Mézières overgegeven had, een hoofd kleiner gemaakt hebben, als deze onder zijne bevelen gestaan had. Hij verbood, op straffe des doods, dat een officier of soldaat van de Fransche regimenten in dienst der rebellen zou treden, en stelde de Fransche troepen, met zoovele Nederlandsche regimenten als er gemist konden worden, ter beschikking der Koningin. Een soldaat werd opgehangen en drie andere werden gebrandmerkt, wegens poging tot desertie. De wettige regering

(1) Ouvré, p. 213.

(2) „Stukken rakende den twist", enz. (HS.)

(3) Ouvré, p. 219.

werd door de Staten eerlijk ondersteund, in weerwil van alle kuiperijen van Aerssen met de agenten der prinsen. Het oproer was kort van duur, en werd beëindigd door den vrede van St. Ménehould, die evenzeer de caricatuur van een verdrag was, als de geheele beweging de parodie van een oorlog. Oldenbarnevelt's schoonzoon Van der Myle, die met eene tijdelijke zending naar Frankrijk belast was, bragt den tekst van het vredesverdrag mede. Tegelijkertijd vaardigden Condé en zijne bondgenooten een agent naar de Nederlanden af, om van hun kant verslag van het gebeurde te geven; deze weigerde met du Maurier of Oldenbarnevelt in besprek te treden, maar hield menige bijeenkomst met Aerssen (1).

15 Mei 1614.

Het was duidelijk, dat de oproerigheid der prinsen chronisch worden zou. Wat anders kon toch verwacht worden, waar karakters als Maria de Medicis en de Prins van Condé aan het hoofd der regering en van het oproer stonden? Frankrijk zou het terrein blijven, waar moedwillige dwazen het vuur van den burgeroorlog zouden aanblazen, ter bevordering der armzaligste persoonlijke belangen.

Van der Myle had eenige aanspraak op den vacanten post. Hij had ondervinding van de diplomatie; hij had met beleid de eerste zending van wege de Staten naar Venetië ten einde gebragt, en was daarna in tijdelijke zaken werkzaam geweest. Maar hij was Oldenbarnevelt's schoonzoon, en hoewel de Advokaat niet geheel van nepotisme is vrijtepleiten, liet hij zich weerhouden door het verwijt dat hij Aerssen zou hebben ter zijde gesteld, om voor een lid zijner familie plaats te maken. Van der Myle zou evenwel de kwaadwilligheid van den gewezen ambassadeur te verduren hebben, en later met hem in een fellen persoonlijken en staatkundigen strijd geraken. „Waarom stapt die Van der Myle daar zoo deftig, met de handen in de zijden, gelijk een paauw?" riep Aerssen eens in kwetsende beeldspraak uit. Eene vraag, die niet ligt voldoende was te beantwoorden.

De keuze viel op den Baron Asperen van Langerak, een man geheel onervaren in de diplomatie of andere openbare zaken, met bekwaamheden niet boven het middelmatige. De vragen door hem aan den Advokaat gesteld, om te dienen voor zijne alge-

(1) Ouvré, p. 215, 218.

meene instructie, deden eene even vermakelijke naïviteit blijken, als de antwoorden van Oldenbarnevelt zakelijk waren en van ondervinding getuigden.

Hij werd in 't algemeen gelast jegens een iegelijk vriendelijk en eerbiedig te zijn, voornamelijk jegens de Koningin-Regentes en hare ministers, en tevens, voor zoover dit met den eerbied aan haar verschuldigd was overeentebrengen, goede betrekkingen te onderhouden met den Prins van Condé en de andere ontevredene edelen. Langerak kwam te Parijs aan den 5 April 1614.

Du Maurier duchtte, dat de nieuwe ambassadeur bezwaarlijk weerstand zou weten te bieden aan de vleitaal en voorkomendheden van den Hertog van Bouillon. Hij beschreef hem als geheel afhankelijk van Prins Maurits. Aan den anderen kant, betoonde Langerak een onbeperkten en bijna kinderlijken eerbied aan Oldenbarnevelt, en wijdde hij zich geheel aan zijn persoon. De tijd zou leeren, of die gevoelens elken storm verduren konden.

HOOFDSTUK X.

Zwakheid der regeerders in Frankrijk en Engeland. — De wijsheid van Oldenbarnevelt verwekt naijver. — Sir Dudley Carleton volgt Winwood op. — De jonge Prins van Neuburg staat onder de leiding van Maximiliaan. — Oldenbarnevelt wil het verdrag van Xanten kracht bijzetten. — Spanje en de Keizer willen de Staten uit hunne stelling in de Hertogdommen verdrijven. — De Fransche regering weigert de Staten bijtestaan. — Spanje en de Keizer besluiten Wesel te houden. — Begin van den grooten godsdienstoorlog. — De Protestantsche Unie en de Katholijke Ligue willen beide de grensprovinciën verzekeren. — Onlusten in Turkije. — De Spaansche vloot neemt La Roche. — Spanje brengt groote legers op voet van oorlog.

Het is een vreemd verschijnsel, dat de ver strekkende plannen der Katholijke partij aanvankelijk met zooveel onverschilligheid aangezien werden. Allerwege werden toebereidselen gemaakt voor den ontzagchelijken oorlog, dien de nakomelingschap den naam van den dertigjarige gegeven heeft; die oorlog was metderdaad reeds begonnen. Toch zagen zij, die er het meest door bedreigd werden, met kalmte toe, zoolang hunne eigene haardsteden nog niet in lichtelaaije vlam stonden. De krijgsbeweging in de hertogdommen, waarvan wij eene schets gegeven hebben, en die het natuurlijk gevolg was van den veldtogt van vier jaren te voren, was als met eene spotternij afgeloopen. In Frankrijk, waar volslagen gebrek was aan een leidend hoofd, onder het spinrokken eener zwakke en ontzenuwde vrouw, dat door kuiperijen en twisten van zelfzuchtige grooten beheerscht werd, en welks staatsambten, de hoogste zoowel als de laagste, veil waren als

de minste koopwaar, werd het gevaar door weinigen ingezien, veelmin bestreden (1). Het had voor een ieder duidelijk moeten zijn, dat het groote Huis van Oostenrijk, dat reeds oppermagtig in Spanje en Duitschland was, niet kon heerschen in Savoye, Bohemen, Moravië en de Nederlanden, zonder gevaar voor Frankrijk. Toch trachtte de Koningin-Regentes naar een onmogelijk verbond met haar onvermijdelijken vijand.

En in Engeland, waar de meesterhand ontbrak om tegenover den souverein die groote voorschriften der binnen- en buitenlandsche staatkunde te doen gelden, waarvan zijne welvaart en zelfs zijn bestaan als koningrijk afhing, bepaalde zich de eerzucht der gezaghebbenden tot het najagen van dezelfde onmogelijkheid, van een innig verbond met den algemeenen vijand.

Het was van algemeene bekendheid, dat de vrijheid van eeredienst der Protestanten in het Duitsche Rijk slechts door geweld afgedwongen was, en dat zij niet langer zou blijven bestaan dan het mogelijk was haar met kracht te steunen. De majesteitsbrief en de conventie voor de twee godsdiensten zouden even ligt te verscheuren zijn als het perkament, waarop zij geschreven waren, de protestantsche kerken onder hare sanctie opgerigt zouden verbrijzeld worden als glas, zoodra slechts de katholijke regeerders de handen even vrij zouden hebben, als hun geweten vrij was, om het aan de ketters gegeven woord te verbreken. Men wist dat, indien al de inschikkelijke Keizer zijn woord gestand zou doen, Ferdinand van Stiermarken, die hem spoedig opvolgen zou, en Maximiliaan van Beijeren mannen waren die wisten wat zij wilden en die in hun binnenste nooit een duimbreed afgestaan hadden van den grond, dien het Protestantisme meende te hebben gewonnen.

Dit schijnt klaar als de dag aan een iegelijk, die na verloop van tijd op die dingen terugziet; maar de souverein van Engeland zag het niet in, of verkoos het niet intezien. Hij hield

(1) In de „Relazione di Francia, 1613—1616", van CONTARINI heet het: „Tutti li officii e servigii della casa del re sino agli ultimi valletti, tutti li carichi militari per ogni magistrati di giustizia si vendono, e col pagarsi per questo certa annua imposizione, che chiamano la stolletta, possono anco disponerne dopo la vitá; cio causa che non le persone di merito, non quelle che travagliano, ma solo chi puo comprare, ha posto nell carichi e nelli primi servigii del regno, dove ben spesso li meno atti ed idonei sono li preferiti, e da questo accidente avvienne che il re è mal visto rubato e la giustizia mal aministrata."

slechts het oog op de Infante met hare bruidsgift van twee millioen, en hij wist dat indien hij het Parlement bijeenriep om subsidiën voor een anti-katholijken oorlog te vragen, het met die gulden huwelijksplannen voor zijn zoon gedaan was, en hij de volksvertegenwoordigers slechts zou aanmoedigen om hun last te overschrijden, wanneer hij hen raadpleegde over onderwerpen, die behoorden tot de geheimenissen der regering. Hij delfde zelf het graf der monarchie en trok het schavot voor zijn zoon op, maar deed dat met eene werkzame en pedante beuzelachtigheid, geschikt om de verbazing optewekken. Hij kon geen penning missen voor de zaak, waarin zijne nabestaanden betrokken waren en waaraan zijne bondgenooten zich gewijd hadden, maar hij was bereid een ieder met raad te dienen, en verbeeldde zich zelf met komischen ernst, dat hij voor scheidsman tusschen partijen gold, terwijl hij metderdaad slechts de rol van een dwaas speelde onder het toeknikken zijner meerderen.

„Gij moogt mijn raad niet versmaden," zeide hij eens tot een vreemden gezant. „Ik ben geen kameel of ezel, om al dat werk op mijne schouders te nemen. Waar zult gij een Koning vinden die zoo gezind is om dit te doen, als ik?"

De Koning had weinig tijd en geen geld over voor zijne eigene betrekkingen en bondgenooten, of voor de zaak van het Protestantisme, maar hij kon groote sommen aan onwaardige gunstelingen wegwerpen, en riemen papier volschrijven over godgeleerde geschilpunten. De benoeming van Vorstius tot hoogleeraar te Leiden wekte grooter verontwaardiging bij hem op, en hield zijn tijd meer bezig, dan de veroveringen van Spinola in de hertogdommen en de bedreigingen van Spanje tegen Savoye en Bohemen. Hij hield den Staten voortdurend gematigdheid voor in de zaak van het betwiste grondgebied, ofschoon gematigdheid op dat oogenblik eensluidend was met onderwerping aan het Huis van Oostenrijk. Hij wendde vertrouwen voor in hen die eene comedie speelden, waardoor geen staatsman kon misleid worden, maar die eenmaal de goedkeuring had van den Salomo van dien tijd.

Eén man werd zeker niet misleid. De waarschuwingen en klagten van Oldenbarnevelt klinken ons thans nog in de ooren als de stem van een bezielden profeet. Misschien zou een groot deel van den naderenden jammer zijn voorkomen geworden, hadden vele hooggeplaatste personen op zijne stem acht gegeven.

Ik wil de kracht en wijsheid van dien man niet overdrijven, noch hem als een der grootste heldenfiguren der geschiedenis doen voorkomen. Maar de nakomelingschap heeft geenszins regt doen wedervaren aan een staatsman en wijze, die op een der hagchelijkste tijdperken van de geschiedenis der Christenheid een magtigen invloed uitoefende, en dien invloed steeds aanwendde ter bevordering eener gematigde vrijheid, zoowel staatkundige als godsdienstige. Bij het licht van meerder ondervinding na verloop van twee en eene halve eeuw gezien, kan het schijnen dat hij misgrepen gedaan heeft, maar geen enkelen, die noodlottige of slechts nadeelige gevolgen na zich sleepte. Vergeleken met de heerschende denkbeelden van den tijd, waarin hij leefde, hadden zijne staatkundige plannen breede afmetingen, wezen zijne begrippen van godsdienstvrijheid, hoewel naar onze opvatting beperkt, op een keerpunt in de menschelijke ontwikkeling, en vervulde hij eene schoone rol in de bevordering van het welzijn der geheele Christenheid. Niemand begreep zeker beter dan hij de rigting van zijn tijd, had een duidelijker inzigt in de staatkunde, die noodig was met het oog op de uitkomsten der laatste drie vierden eener eeuw, of had met meer juistheid de betrekkelijke waarde geschat der groote krachten, die met elkander in strijd waren. Waren zijne raadgevingen altoos opgevolgd, had eene doorluchtige geboorte hem op een troon geplaatst en daardoor de gelegenheid geschonken de plannen van zijn grooten geest met gezag doortevoeren, het zou voor de wereld beter geweest zijn. Maar in dat tijdperk was het alleen koninklijk bloed dat onbepaalde gehoorzaamheid kon vorderen, zonder persoonlijken naijver optewekken. De menschen bogen zich voor zijn verheven verstand, maar haatten hem om de magt die hij daardoor noodzakelijk verkreeg. Zij begonnen reeds met voldoening aan zijn geslachtsboom te tornen. Men meende, door hem zijne plaats te betwisten onder de oude geslachten, wier sieraad hij was, zich te wreken op den rang dien hij in alles, behalve door geboorte, innam naast de koningen en regeerders der wereld. Of nijd en naijver ondeugden zijn, meer aan een republikeinschen, dan eenigen anderen regeringsvorm eigen, zij daargelaten. Maar zeker is het dat elke voetstap van Oldenbarnevelt naijverig bespied werd. De nijd hechtte zich aan hem als zijn schaduw. Wij hebben de betrekkingen tusschen hem en Winwood nagegaan, en gezien hoe deze, secretaris van staat geworden, niet

ophield den Advokaat te verwijten van het land volgens zijne wetten te besturen, in plaats van naar den wil van een vreemd vorst. De man, die elk uur van zijn leven — in weerwil van duizende hinderpalen, door domheid en verraad, nijd, haat en vroomheid opgeworpen — besteedde aan de vorming van een groot algemeen verbond van het Protestantisme tegen Spanje, werd eerst in 't geheim, daarna openlijk, beschuldigd van eene verraderlijke overhelling naar Spanje.

Niets wekt meer de verbazing en is geschikter om het geloof in de menschheid aan 't wankelen te brengen, dan de grenzenlooze invloed van den laagste der hartstogten.

De Advokaat zag zich verpligt aan Langerak, bij het begin van diens zending naar Frankrijk, een wenk daaromtrent te geven.

„Indien H. M. vriendelijk over mij spreken mogt," zeide hij, „zult gij daarvan in uwe brieven geen melding maken, zooals in uw laatsten, zeker met de beste bedoelingen, geschied is. Het brengt mij geen voordeel en velen nemen er aanstoot aan, zoodat het beter is zulks natelaten."

Dit was echter slechts eene kleinigheid. Allengs zou menigeen aanstoot nemen aan de minste uiting ten zijnen gunste, hetzij deze van gekroonde hoofden kwam of van den laagst geplaatste op den maatschappelijken ladder. Intusschen schreef hij den ambassadeur voor om, zonder acht te geven op persoonlijke complimenten jegens zijn chef, al zijne krachten intespannen ten einde de Fransche regering uit de handen van Spanje te houden, en met dat doel voor oogen, de geschillen tusschen de twee groote partijen in het rijk zoo mogelijk bijteleggen, en het vertrouwen te winnen van Condé en Nevers en Bouillon, zonder in iets te kort te doen aan den eerbied jegens de Koningin-Regentes en hare ministers, als de wettige hoofden der regering.

Uit Engeland kwam een nieuwe ambassadeur de plaats van
Januarij 1615. Winwood innemen. Sir Dudley Carleton was een diplomaat van vrij groote bekwaamheden, en wel berekend voor de behandeling van zaken. Misschien was, op dat tijdstip van officiële middelmatigheid, niemand beter dan hij geschikt om den post te vervullen, die toen voor de belangrijkste in de diplomatie gold. Zijne vroegere betrekkingen hadden hem nog wel niet gemeenzaam gemaakt met de ingewikkelde staatsregeling der Republiek, evenmin als de diplomatieke loopbaan,

waaronder een langdurig verblijf in Venetie, bijzonder geschikt was om hem in de geheimenissen der voorbeschikking intewijden. Evenwel was hij, op bevel van zijn meester, gereed om met de Groot en Oldenbarnevelt op het gebied der geschiedenis en regtswetenschap te redetwisten, en met Uytenbogaert of Taurinus de spitsvondigheden van het Arminianisme en Gomarisme te ontleden, alsof hij de helft van zijn leven advokaat bij den Hoogen Raad te 's Hage of hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Leidsche Hoogeschool geweest ware. Of hij bij zulke gelegenheden wezenlijke overwinningen behaalde, en of hij die alleen aan zijn eigen vernuft te danken had, mag betwijfeld worden. In alle gevallen had hij een souverein achter zich, die niet in staat was ooit eene misvatting te begaan.

„Gij moet niet vergeten," zoo luidden Jacobus' instructien aan Sir Dudley, „dat gij de gezant zijt van een meester dien God tot den eenigen beschermheer Zijner dienst heeft uitverkoren... en gij moet wel doen uitkomen dat het belijden van dwaalbegrippen Gode ongevallig en ons onaangenaam is" (1).

De krijgsbewegingen van het jaar 1614 waren geëindigd met den mislukten vrede van Xanten. De pretendenten zouden het betwiste gebied in tweeën deelen, voor de eerste maal door het lot; alle vreemde troepen zouden worden teruggeroepen, en men had zich verbonden geene sterkte in handen eener derde mogendheid te stellen. Maar, op het laatste oogenblik had Spanje geweigerd het verdrag te bekrachtigen, en alles was weer tot den vorigen toestand teruggekeerd. Wel scheen men te verwachten dat de Staatsche troepen gelijktijdig met het katholijke leger zouden terugtrekken, op eene belofte van Spinola, dat het gebied evenmin door Spanje als door de Republiek weder bezet worden zou. Maar Oldenbarnevelt gaf zeer juist te kennen, dat hoewel de Markies groote magt uitoefende zoolang hij aan het hoofd van het leger stond, hij echter elk oogenblik kon vervangen worden. De Graaf Buckoy, b. v., kon plotseling in zijne plaats optreden, en zich niet gebonden achten door de militaire schikkingen die zijn voorganger aangegaan had. Daarop deed de Aartshertog het voorstel om gelijktijdig terug te trekken, onder voorwaarde dat de troepen niet wederkeeren of eenige plaatsen bezetten zouden. Maar Oldenbarnevelt nam, uit naam der Staten,

(1) CARLETON'S Letters, p. 6.

daarmede geen genoegen. De Aartshertog was slechts de strooman van Spanje, en Spanje zou geen waarborg geven. Dat rijk hield de koorden in handen, en kon hem elk oogenblik de rol doen spelen, die het goed vond. Het zou voor het despotische Spanje gemakkelijk zijn, zei de Advokaat, om op een oogenblik weer met eene groote magt te velde te komen, nadat de Staatsche troepen teruggetrokken en welligt ontbonden waren, maar voor de veelhoofdige Republiek zou het bezwaarlijk zijn met gelijke snelheid te handelen. Zonder waarborg van Spanje het verdrag van Xanten optegeven, dat behoorlijk geteekend en bezegeld was, zou zijn zooveel als vijftig punten van het spel optegeven. Niets dan nadeel zou daarvan het gevolg zijn. De Advokaat liet zich in deze geheele onderhandeling, even als Willem de Zwijger, leiden door het gezegde van Demosthenes, dat de veiligste sterkte tegen een aanvaller en tegen een tyran is het wantrouwen. En hij wantrouwde alle voorstellen, overtuigd als hij was dat het Spaansche Kabinet het er op toelegde om de Staten te misleiden, en dat het daarin van vele zijden bijgestaan werd. Nu een der pretendenten, meester van de helft der hertogdommen, de Prins van Neuburg, het katholicisme omhelsd had en met de zuster van den Aartsbisschop van Keulen en den Hertog van Beijeren gehuwd was, kon voor Spanje niets beter gelegen komen dan zich tijdelijk terugtetrekken. Maximiliaan van Beijeren was ontegenzeggelijk de bekwaamste en krachtigste aanvoerder der katholijke partij in Duitschland, en tevens de meest opregte en eerlijke. Niemand heeft ooit, gelijk hij deed, geweigerd de keizerlijke kroon te aanvaarden.

De Prins van Neuburg liep, door zijn overgang, gevaar van zijne staten te verliezen, daar zijne broeders hem trachtten te ontzetten op grond van den laatsten wil van den overleden Hertog, waarbij diens nakomelingen, die zich tot het Katholicisme bekeeren zouden, onterfd werden. Hij had daarom de hulp van den Koning van Spanje ingeroepen. Aartshertog Albert had dat verzoek als eene zaak van regtvaardigheid ondersteund, en de Keizer had natuurlijk verklaard dat het regt van oudsten zoon, in weerwil van den laatsten wil, aan den Prins toekwam (1).

Zoolang deze onder de bekwame leiding van Maximiliaan staan

(1) Aartshertog Albert aan Filips III (HS., Belg. Arch.)

zou, was het niet waarschijnlijk dat het betwiste gebied voor de Spaansche partij verloren zou gaan. De Keizer meende nog steeds het regt te hebben om tusschen de kandidaten uitspraak te doen, en die gewesten in beslag te houden totdat de beslissing gevallen zou zijn — d. i. ad Calendas Graecas. De eerste poging om daartoe te geraken was, gelijk wij gezien hebben, door de snelle handelingen van Maurits en de staatkunde van Oldenbarnevelt verijdeld. De Advokaat had vast besloten dat 's Keizers naam noch in den aanhef van het verdrag, noch in dat verdrag zelf vermeld zou worden. En zijne gedragslijn ten aanzien dezer schijnonderhandelingen werd voortdurend belemmerd, zoowel door de traagheid zijner bondgenooten, als door het vernuft van den vijand.

Aan hem werd het verlies van Wesel geweten, dat Genève van den Rijn, dat door Spanje nooit zou worden overgegeven, indien het niet onmiddelijk geschiedde. Laat Spanje het verdrag van Xanten waarborgen, zeide hij, dan kan het niet terugtreden. Al het overige is misleiding. Daarbij had de keizer stellige bevelen uitgevaardigd, dat Wesel niet zou worden teruggegeven (1). Villeroy had verklaard dat Frankrijk het harnas niet zou aandoen voor Aken, dat broeinest van het Protestantisme. Dat konden de Staten-Generaal doen, wie het zooveel meer aanging. Oldenbarnevelt's doel was aan het verdrag van Xanten, in plaats van het te laten te niet gaan, kracht bijtezetten, op de eenige wijze waarop dat mogelijk was, door de waarborging van Spanje. Aldus versterkt, kon het een slagboom zijn in den algemeenen godsdienstoorlog, die stond uittebreken. Spanje, daarentegen, wilde, verre van zich aan het traktaat te binden, het oppergezag over het betwiste gebied den Keizer in handen spelen. Neuburg beklaagde zich dat Filips in zijne brieven hem niet den titel van Hertog van Gülick-Cleef gaf, hoewel hij door de Spaansche wapenen in het bezit dier landen gesteld was. Maar Aartshertog Albert was van gevoelen, dat de Koning gelijk had, aangezien Neuburg niet door den Keizer met de hertogdommen beleend was. Zelfs indien het verdrag van Xanten uitgevoerd wierd, zouden hij en de Keurvorst van Brandenburg slechts

(1) . . . «que no se restituisse Wesel y asi se districo la Junta quedando cada una en su posesion.» (*Memoria para informar al Mar°. de campo Don Inigo de Borsa:* HS. Belg. Arch.)

beheerders wezen, tot tijd en wijle dat de vraag van het regt door den Keizer beslist zou zijn (1).

Spanje zond aan Neuburg de orde van het Gulden Vlies, als eene belooning voor zijne bekeering, maar zag in hem niets meer dan een strooman op het grondgebied, waar hijzelf beweerde souverein te zijn. Dit moest een vast bolwerk worden voor het Keizerrijk, Spanje en het Katholicisme.

Oldenbarnevelt had natuurlijk nooit inzage van de geheime brieven die tusschen Brussel en Madrid gewisseld werden; maar hij had een even helder inzigt in de bedoelingen van den vijand, alsof de briefwisseling van Filips en Albertus in de loketten van zijn schrijftafel op den Kneuterdijk lag.

Het geheele plan van Spanje en den Keizer was, door tusschenkomst der Aartshertogen, de Staten te noodzaken tot het opgeven hunner stelling in de hertogdommen, gelijktijdig met het terugtrekken der Spaansche troepen, tegen eene bloote overeenkomst met Aartshertog Albert, dat van beide zijden geene nieuwe bezetting geschieden zou. Toen Oldenbarnevelt de onmogelijkheid inzag om Spanje in het verdrag te betrekken, verlangde hij dat altans de beide bemiddelende mogendheden, de souvereinen van Groot-Brittannie en Frankrijk, het zouden waarborgen, en de Aartshertog zich jegens hen verbinden zou. Maar dit werd voortdurend door Spanje geweigerd; want de Aartshertog verzette geen voet dan op bevel van Spanje. En, behalve zijn getwist met den Aartshertog, had Oldenbarnevelt nog het aanhoudend rumoer van den Koning van Engeland en de aanvallen van diens gezant te verduren, die beweerden dat Spanje regt had in al wat het deed. Frankrijk, daarentegen, ondersteunde de Staten zoo goed, als met reden verwacht kon worden.

De Aartshertog vaardigde een gezant naar Madrid af, met een omstandig berigt van deze onderhandelingen. In diens instructie zeide hij: „Wij deden het voorstel, dat de verbindtenissen jegens elkander zouden aangegaan worden, zooals bij traktaten gebruikelijk is. Maar de Hollanders verlangden, dat de beloften gedaan wierden aan de Koningen van Frankrijk en Engeland, waardoor de Keizer diep beleedigd zou zijn geworden, alsof de zaak hem niet aanging. Zoodoende, zouden de Hol-

(1) Filips III aan Aartshertog Albert, 17 April 1615, en Aartshertog Albert aan Filips III, Julij 1615. (HSS., Belg. Arch.)

landers, met Frankrijk en Engeland éene lijn trekkende, elk oogenblik kunnen doen wat zij goed vonden" (1).

Er kon zeker geen krachtiger lofrede gehouden worden op de staatkunde die Oldenbarnevelt steeds aanbeval. Ware hij op dit belangrijk tijdstip door Engeland en Frankrijk vereenigd gesteund geworden, dan zou Spanje tot den terugtogt gedwongen zijn, en het Protestantisme zou in den beginnenden algemeenen oorlog een grooten voorsprong gehad hebben. Maar de Engelsche Salomo kon de wijsheid zijner staatkunde niet doorgronden. „De Koning van Engeland," schreef de Aartshertog, „zegt dat wij gelijk hebben, en heeft zijn ambassadeur in dien geest aangeschreven. Maar er is niet veel kans dat de Hollanders veranderen zullen. Het zou goed zijn dat de Koning hun een geschreven ultimatum zond, opdat zij de overeenkomst teekenden zooals wij ze voorstellen. Willen zij niet toegeven, dan zal de wereld altans zien dat de schuld niet aan ons ligt" (2).

De wereld zou zien, en zou het een staatsman als Oldenbarnevelt nooit vergeven hebben, indien hij eene overeenkomst met den ondergeschikten Aartshertog, een volstrekt onbeduidend personaadje in het groote drama, had aangegaan en niet had vastgehouden aan de waarborging van diens meester en van de groote bondgenooten der Republiek. Hij hield vol, Spanje en Engeland ten spijt, de man van wien de Engelsche staatssecretaris durfde te schrijven, „dat hij oorzaak zou zijn dat de Provincien weder in handen van Spanje vielen."

Het bleek nu ook dat Oldenbarnevelt's invloed bij de Fransche regering, ten gevolge van den oordeelkundigen steun dien hij haar verleend had, bepaald gunstig had gewerkt. Was Frankrijk al door het Spaansche huwelijksverdrag op een dwaalspoor gebragt, het was toch niet zoo traag of bevooroordeeld als de Koning van Groot-Brittannie zich toonde.

„Frankrijk zal de Hollanders niet aansporen tot het ten uitvoer brengen van ons voorstel," schreef de Aartshertog aan den Koning. „Dus staan de onderhandelingen stil. De Hollanders zeggen dat het beter is, dat elke partij behoude wat zij bezit. Indien het niet meer tot vechten komt, en hun overmoed aanhoudt, zullen de Hollanders zoodoende elken dag terrein winnen" (3).

(1) „Memoria para informar al Mar°. de campo Don Inigo de Borsa," enz. (HS.) Belg. Arch.) (2) Ibid.
(3) Albertus aan Filips III, 29 Dec. 1615. (HS., Belg. Arch.)

Zoo hielden de vijanden der Republiek andermaal eene lofspraak op den Nederlandschen staatsman. Het was alsnog voor de Staten onmogelijk Wesel terugtekrijgen, evenmin als die andere sterkte der Hervormden, de oude rijksstad Aken. De prijs dien dat kosten zou, was veel te hoog.

De Fransche Regering weigerde de Staten en de „possederende" vorsten behulpzaam te zijn in het bemagtigen dier sterkte. De Koningin-Regentes vreesde Spanje te zullen beleedigen, hoewel hare regering de burgers van Aken tot het verdrag had overgehaald, dat nu door die mogendheid geschonden was. De Nederlandsche ambassadeur had in last uitdrukkelijk aantevragen of HH. MM. Aken en de vorsten zouden bijstaan, indien de Aartshertogen hen aanvielen. „Neen," zei Villeroy, „wij hebben geen belang bij Aken, het is te ver weg. Laat hen hulp vragen bij degenen die hen in hun verzet hebben aangemoedigd."

De ambassadeur toonde aan, dat Frankrijk wel belang bij de zaak had en zich jegens hen verbonden had; maar de secretaris van staat antwoordde: „Wij gingen het verdrag aan uit medelijden, maar wij zullen voor Aken het harnas niet aantrekken. Denk dat niet. Gijl., de Staten, moogt hen bijstaan, als gij wilt."

De gezant bragt hem daarop in herinnering, dat de Staten-Generaal steeds in overeenstemming met de Koningen van Groot-Brittannie en Frankrijk en de geuniëerde vorsten gehandeld hadden, daar deze aangelegenheid voor allen van gelijk belang was. Dit was het eenige waartoe zij zich jegens de Unie verbonden hadden.

Het was duidelijk dat Frankrijk besloten had, op dat oogenblik geen voet te verzetten. De Hertog van Bouillon en de zijnen hadden wel getracht HH. MM. te bewegen, om (gelijk Aerssen zich uitdrukte) „serieuselyck aan den Eertshertoge te schrijven, om ten minsten door het stijf spreken hem t' intimideren" (1); maar het was te vergeefs. Zij oordeelden dat het nu geen tijd was om met hun nabuur te twisten en aanstoot aan Spanje te geven. Zoo werd het „stijf spreken" nagelaten, en de Aartshertog niet „geïntimideert". De man die hem zoo menigmaal in 't naauw gebragt had, was niet meer, en diens weduwe trachtte nu haar zoon uittehuwelijken aan de Infante.

(1) Aerssen aan de Staten-Generaal, 13 Febr. 1612. (HS.)

„Dat zijn de eerste vruchten van de nieuwe betrekkingen met Spanje", zei Aerssen.

Zoowel de Koning van Spanje als de Keizer had vast besloten, Wesel tot het uiterste te houden. Tenzij de Staten, tegen eene bloote belofte van den Aartshertog, hunne troepen uit al hunne stellingen terugtrokken, zouden de Protestanten in die beide steden een hard lot te verduren hebben. Daar was niets aan te doen: hen te helpen, ware al het vorige prijs geven. Want geen waar staatsman kon onnoozel genoeg zijn, om van meet af aan met het Spaansche en Keizerlijke kabinet een nieuw spel te beginnen. De Hertog van Neuburg was, sedert hij katholijk was geworden en onder de bijzondere bescherming van Spanje stond, niet zoozeer een pretendent met min of meer regt aan zijne zijde, als wel een agent der groote Katholijke Ligue in het betwiste gebied. Hij moest, op het uitdrukkelijk verlangen van Filips' regering, onder alle omstandigheden door de Spaansche magt ondersteund worden, vooral nu zijne beide broeders, met bescherming der Staten, hem zijn regt op zijne Duitsche erflanden betwistten (1).

De Aartshertog was verstoord over de handelwijze van Frankrijk. Hij had, op uitdrukkelijk bevel uit Spanje, 5000 man hulptroepen onder Juan de Rivas ter beschikking der Koningin gesteld, even vóór dat de vrede van St. Ménehould gesloten werd, en nu kon hij niet eens haar regering bewegen om de Hollanders goed te regt te zetten, zooals de Engelsche Koning deed.

„Zeker," zeide hij, „zouden de Hollanders, indien Frankrijk, in plaats van zoo traag te zijn, ons daar dezelfde goede diensten bewezen had als Engeland, de overeenkomst geteekend hebben zooals zij door ons was voorgesteld (2). Hij smeekte daarom den

(1) . . . »y siendo el Neuburg en esto negocio de la calidad que V. A. pondera justamente obliga mucho a no dexallo caer, pues los hermanos de N. seran favorecidos de los de Olanda y Zelanda para sus intentos, y asi deve V. A. poner muy particular cuydado en que en los conciertos que se tratan con ocasion de lo de Juliers, quede asegurado todo antes de résolver lo de Wesel; pues de otra manera, si se soltasse de la mano lo que se tiene sin quedar resguardo, se entreria en nuevos cuydados y trabajos con mucha duda de salir, con lo que agora se puede de teniendo los conciertos de Wesel, en que es bien de creer prevendra V. A. lo que convenga, pues podrian Olandeses con la gente que han sacado en campaña ya tomando plazas, y asi siendo necessario, ordenara V. A. al marq. Spinola que traga con esse exercito los mismos movimientos que hiziera el enemigo.« (Filips III aan Aartsh. Albert, 20 Sept. 1615, HS. Belg. Arch.)

(2) »Instrucion por Don Inigo de Borsa«, enz. (HS., Belg. Arch.)

Koning al zijn invloed bij de Fransche regering aantewenden, opdat deze met kracht bij de Hollanders tusschen beide komen, en hen noodzaken zou het voorstel aantenemen. „Er is geen middel om overeentekomen, indien zij niet door Frankrijk gedwongen worden," voegde hij er op beklaaglijke wijze bij.

Maar niet zonder reden had Oldenbarnevelt den ambassadeur der Staten, Langerak, voorgeschreven „den ouden heer te caresseren", daarmede Villeroy bedoelende, hoewel hij hem nooit noemde; want deze bleek, in weerwil van alle hinderpalen, een goed vriend voor de Staten te zijn (1). En Villeroy bleef dit. Of de Aartshertog al of niet gelijk had met te beweren, dat de Hollanders de hertogdommen ontruimen en dus het spel opgeven zouden, indien Frankrijk slechts met Engeland vereenigd zijn invloed wilde doen gelden, wijst de briefwisseling van Oldenbarnevelt vrij juist uit. Maar de Aartshertog was niet in de gelegenheid daarvan kennis te nemen.

De Advokaat wist wat er omging, wat er gesmeed werd en wat er dreigde, want zijn rustelooze en heldere blik omvatte den geheelen gezigteinder. Zonder de geheime brieven van den vijand te lezen, kende hij de uitgebreide toebereidselen die voor een algemeenen oorlog tegen de Hervorming gemaakt werden. Het gebeurde in de hertogdommen was een voorteeken van den naderenden zondvloed. De groote godsdienstoorlog, die een menschengeslacht aanhouden zou, was reeds begonnen; het schijnbare voorwendsel gaf de betwiste erfopvolging in eenige kleine landjes, de ware oorzaak was de noodzakelijkheid, die zoowel de Protestantsche Unie als de Katholijke Ligue gevoelde, om die grensgewesten te verzekeren, waarvan het bezit voor beide van even groot gewigt was. Zoo er in 1614 niets beslissends voorviel, het volgende jaar zou voor de Ligue nog meer gelegen komen. In Turkije waren onlusten uitgebroken. De Groot-Vizier was vermoord. De Sultan was in oorlog met Perzie. Daar was in het oostelijk Europa geen ander bolwerk tegen de dreigende magt der Turken, dan Hongarije. Dat koningrijk werd geregeerd door het Huis van Oostenrijk, en de tegenwoordige gezindheid der

(1) In een brief van Mei 1615 aan Langerak, schreef Oldenbarnevelt o. a.: „Laet nyet nae den ouden Heer te caresseren, by continuatie, mitte beste discretie, want ick gelove dat syne oprechticheyt, wysheit en experientie alles wel sullen overwinnen en syn credit mainteneren. Hij is altyts voor ons goet en constant geweest; wij behooren in alle occurentien hem onse danckbaerheit te toonen" . . . *Vert.*

Duitsche bevolkingen was bij den godsdienstigen strijd tusschen hen en hunne regeerders van dien aard, dat het onzeker was wie het meeste gehaat was, de Turk of de Spanjaard. Maar, voor het oogenblik hadden Spanje en de Keizer de handen vrij. Zij hadden geen aanval van de zijde van den Donau te duchten. Daarbij had de Spaansche vloot aanmerkelijke voordeelen op de Barbarijsche kust behaald, La Roche en eenige belangrijke sterkten genomen, die zoowel tegen de zeeroovers, als tot afwering van een plotselingen aanval der Turken van de zeezijde van nut konden zijn. Ten minste 100,000 man stonden gereed, om op het bevel van een der beide takken van het Huis van Oostenrijk, te velde te komen. Savoye was zoo goed als ten onder gebragt; en Savoye was de eenig mogelijke bondgenoot van de Nederlanden en het Protestantsche Duitschland in het zuiden.

Terwijl hij de meest vredelievende gezindheid jegens de Staten te kennen gaf en voorwendde zijne troepen van hunne grenzen te willen terugtrekken, ging de Koning van Spanje dagelijks voort zijne magt te versterken, en ligtte hij eene som van 4 millioen dukaten, die voor het grootste deel aan zijne bankiers te Brussel werd toevertrouwd. Handelingen als deze zeiden meer dan mooije woorden.

BIJLAGE (zie bladz. 257, 258).

„*Remonstrantie*".

1. Godt heeft van eeuwigheit besloten de geenen, die door syn genade in Jezus Christus gelooven, die in den selven gelove en gehoorsaemheit des geloofs ten einde toe volherden, te verkiesen ten eeuwigen leven: en daerentegens besloten d'onbekeerlyken en ongeloovigen te verwerpen ter eeuwiger verdoemenisse.

2. Dat dien volgens Christus, de Saligmaker der werelt, voor alle en ieder mensch gestorven was, soo dat hy voor alle door syn doodt versoening en vergeving der sonde verworven hadde, nochtans in dier voegen, dat niemant de selve daedelyk genoot dan de geloovigen.

3. Dat de mensch het saligmakend geloof niet hadt van sich selven noch uit kracht syner vrye wille, maer daer toe Godts genade in Christus van noden hadden.

4. Dat dese genade was het begin, voortgangh en volbrenging van 's menschen saligmaking, soo dat niemant gelooven noch in 't gelooven volharden kan, sonder deze medewerkende genade: soo dat alle goede daeden de genade Godes in Christus moesten toe geschreven worden: maer wat de maniere van de werking derselve genade aenging, dat die niet onwederstandelyk was.

5. Dat de waere gelovigen door de goddelyke genade genoegsame kracht hadden om tegen den Satan, de sonde, de werelt en hun eigen vleesch te stryden, en overwinning te verkrygen: maer of de selve niet door nalatigheit van de heilige leeve konden afwyken, de goede conscientie verliesen, en de genade verwaerloosen, soude eerst uit de heilige schriftuure nader moeten ondersocht worden, eer sy 't selve met volle versekeringh hunnes gemoedts souden konnen leeren.

Dit vijfde artikel werd aldus nader toegelicht:

Dat de geenen die eens waarlyk geloofde, evenwel door syn eigen schuldt van Godt kon afwyken en gants en eindelyk het gelove verliezen.

„*Contra-Remonstrantie*."

1. Alsoo in Adam 't gantsche menschelyke geslachte na Godts beeldt geschaepen synde, met Adam in sonde is gevallen, en daer door alsoo verdorven, dat alle menschen in sonden ontfangen en geboren worden, en daer door syn kinderen des toorns van natuuren, doodtliggende in haere sonden, sulks dat sy niet meer vermogens hebben in sich selven, om sich oprechtelyk tot Godt te bekeeren, en in Christum te geloven, dan een doodt mensche vermogen heeft sich selven van den dooden op te wekken, dat Godt uit dese verderffenisse trekt en verlost een seker aantal der menschen, die hy in synen eeuwigen en onveranderlyken raedt uit enkele goedertierenheit, nae 't welbehagen syns willens uitverkoren heeft, om hen door Christum salig te maken, d'andere door syn rechtvaerdig oordeel voorbygaende en laetende in hare sonden liggen.

2. Dat voor Godts uitverkorene kinderen te houden syn niet alleen de volwassene, die in Christum geloven, en dienvolgens waerdiglyk der Euangelium wandelen, maer ook de kinderen des verboudts, soo lange als sy met 'er daedt niet het tegendeel bewysen, en dat oversulks gelovige ouders, wanneer haere kinderen in haerer kindtsheit sterven, geen oorsaeck hebben te twyfelen van der selver haerer kinderen saeligheit.

3. Dat Godt in dese syne verkiesing niet heeft gesien op gelove of bekeering syner uitverkoorenen, noch op 't recht gebruik syner gaven, als op oorsaeken der verkiesing: maer dat hy in 't tegendeel in synen eeuwigen en onveranderlyken raedt voorgenoomen en beslooten heeft, den geenen die hy na syn welbehaegen ter saeligheit verkooren heeft, het gelove en volstandigheit in de godtsaeligheit te verleenen, en alsoo saelig te maken.

4. Dat hy tot dien einde voor eerst hun geschouken en gegeven heeft synen eenighgebooren Soon, dien hy in den doodt des kruisses heeft overgegeven om syne nitverkoorenen saelig te maken, sulks dat, hoewel het lyden Christi, als des eenighgeboorenen en eenwesigen Soons Godts, genoegsaem is tot betaelinge voor aller menschen sonden, nochtans dat selve, volgende den raedt en besluit Godes, alleen in de uitverkoorenen en waere geloovigen syne kracht heeft, tot versoening en vergevinge hunner sonden.

5. Dat voorts Godt de Heere tot dien selven einde syn heilig Evangelium laet prediken, en dat de heilige Geest uiterlyk door de predikatie des selven Euangeliums, en inwendiglyk door een bysondere genade soo krachtelyk werkt in de herten der uitverkoorenen Godts dat hy haer verstandt verlicht, haeren wille verandert en vernieuwt, wegneemende dat steenen herte, en hun gevende een vleeschen herte; in sulker voegen, dat sy daer door niet alleen maght ontfangen om sich te konnen bekeeren en te konnen geloven, maer ook datelyk en gewilliglyk sich bekeeren en geloven.

6. Dat de geenen, die Godt soo voorgenomen heeft ter saeligheit te brengen niet alleen eenmael soo verlight, wedergebooren en vernieut worden, om in Christum te geloven en sich tot Godt te bekeeren: maer dat sy door de selve kracht des heiligen Geestes, waer door sy eenmael bekeert syn, sonder eenig hun toedoen, alsoo worden gestadelyk onderhouden, en bewaert, dat, alhoewel hun de swaerigheden des vleeschs aenhangen, soolang sy syn in desen leven, waer door s'een geduurigen stryd hebben tusschen den geest en 't vleesch, sulks dat sy ook somtyds uit swakheit in swaere sonden vallen, nochtans de selve Geest, in desen strydt, in hun d'overhandt behoudt, niet toelaetende, dat d'uitverkoorenen Godts door de verdorvenheit des vleesches soo verre den Geest der heiligmaking souden wederstaen, dat de selve by hen t' eenemael soude uitgeblust worden, en dat sy dien volgens 't waere gelove dat hun eenmael is gegeven en den geest der aenneming tot kinderen Godts, die sy eenmael hebben ontfangen, nimmermeer geheel en al, noch ten einde toe, konnen verliesen.

7. Dat evenwel de waere gelovigen uit dese leere geen oorsaeck neemen sorgeloeslyk de boose lusten haeres vleesches te volgen, dewyl het onmoogelyk is, dat de geene, die Christo door een waerachtig gelove ingeplant syn, niet souden voortbrengen vruchten der dankbaerheit, maer in 't tegendeel hoe sy sich meer versekert houden en gevoelen dat Godt in hun werkt beide het willen en het

volbrengen na syn welbehagen, hoe sy meer in vreese en beven haere saligheit sullen sien te werken, dewyl zy weten, dat dit het eenig middel is, waerdoor het Gode belieft haer staende te houden, en ter saligheit te brengen: waer toe hy ook in syn woordt gebruikt allerley vermaeningen en dreigementen, niet om haer te doen wanhoopen of te twyffelen van haere saligheit, maer om een kinderlyke vreese in hun te verwekken, door aenmerkingen van de swakheit des vleesches, daer door sy noodtsaekelyk souden moeten vergaen, ten ware dat se de Heere door syne onverdiende genade staende hieldt, welke, d'eenige oorsaeke en grondt is van haere volhardingen, sulks alhoewel hy se in syn woordt vermaent te waeken en te bidden, sy nochtans ook dit, dat sy naemlyk ten stryde bereit syn, Godes hulpe begeeren en in geenen gebreke syn, niet hebben van haer selven, maer alleen van den selven Geest, die se door een bysondere genade daer toe bereidt maekt, en alsoo krachtelyk staende houdt.

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

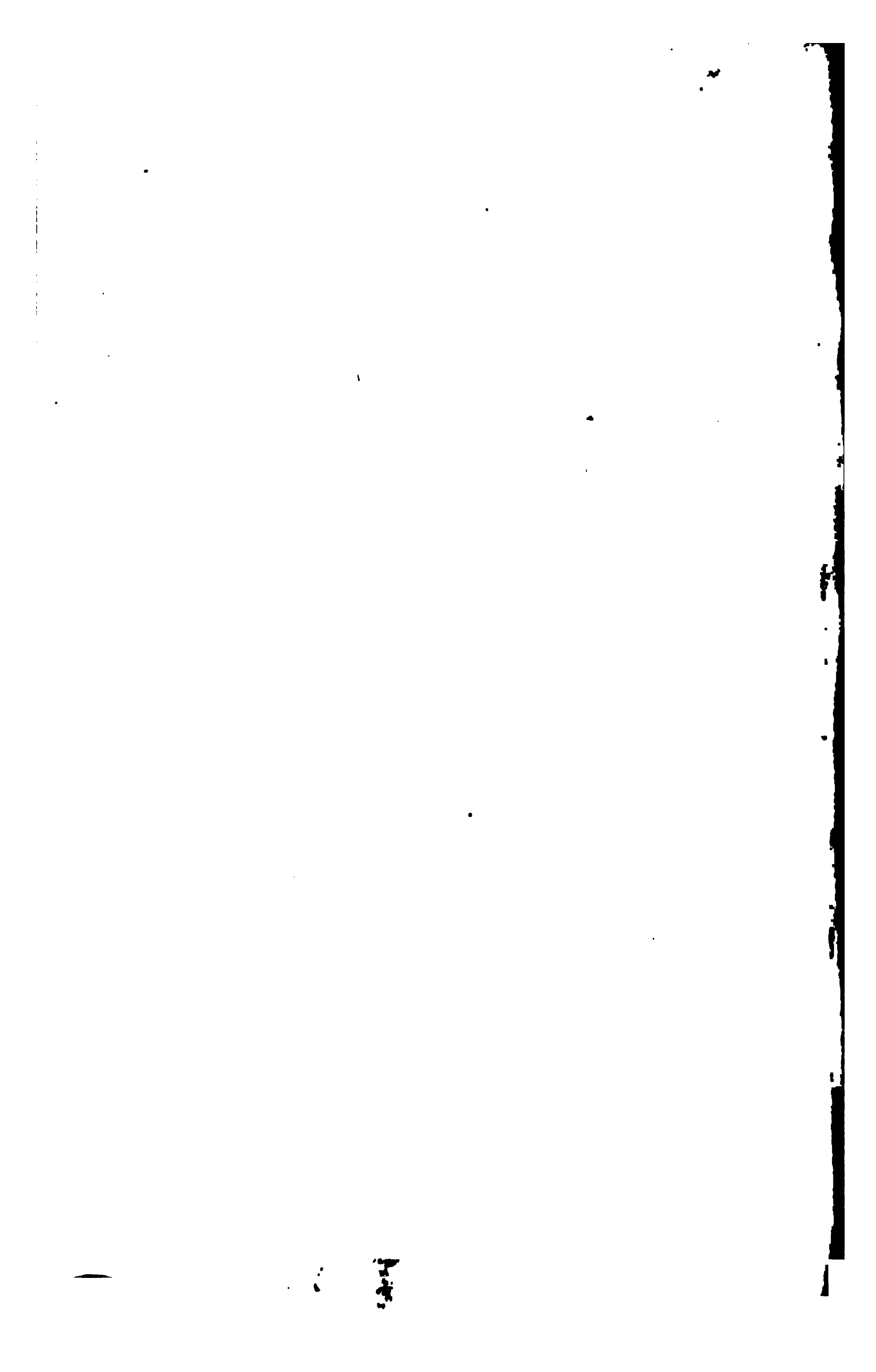
ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

HET LEVEN EN STERVEN

VAN

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT

ADVOKAAT VAN HOLLAND;

MET

EEN BLIK OP DE EERSTE AANLEIDING EN ONTWIKKELING
VAN DEN DERTIGJARIGEN OORLOG

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

Tweede Deel.

'S GRAVENHAGE,
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

GEDRUKT BIJ C. BLOMMENDAAL.

GESCHIEDENIS

VAN DE

VEREENIGDE NEDERLANDEN,

sedert den dood van Willem den Zwijger tot het Twaalfjarig Bestand, vervolgd tot den dood van Oldenbarnevelt

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

ACHTSTE DEEL.

'S GRAVENHAGE.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

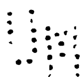
HET LEVEN EN STERVEN

VAN

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT,

ADVOKAAT VAN HOLLAND;

MET

EEN BLIK OP DE EERSTE AANLEIDING EN ONTWIKKELING VAN DEN DERTIGJARIGÈN OORLOG

DOOR

JOHN LOTHROP MOTLEY,

VERTAALD EN MET AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

M. L. VAN DEVENTER.

TWEEDE DEEL.

'S GRAVENHAGE.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON.
1874.

GESCHIEDENIS

DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT.

HOOFDSTUK XI.

De advokaat luidt de alarmklok in Duitschland. — Zijne voorschriften aan Langerak, en zijne voorzorg. — De Prins van den Paltz maakt zich meester van Aken, Mülheim en andere steden. — Achteloosheid der Protestanten. — Toenemende werkzaamheid van Oostenrijk en de Ligue. — Oldenbarnevelt tracht de medewerking van Engeland te verkrijgen. Neuburg vertrekt naar Duitschland. — Oldenbarnevelt de eerste minister van het Protestantisme. — Ernst Mansfelt gaat in dienst bij Karel Emmanuel. — Graaf Jan van Nassau gaat naar Savoye. — Veranderlijkheid van Koning Jacobus met opzigt tot het voorgestelde nieuwe verdrag. — Oldenbarnevelt's invloed grooter in Frankrijk, dan in Engeland. — Vrees voor in beslagneming. — De Keurvorst van Brandenburg opgeroepen om voor den Keizer te Praag te verschijnen. — Moord van Jan van Wely. — Uytenbogaert wekt Maurits' ongenoegen op. — Huwelijk van den Koning van Frankrijk met Anna van Oostenrijk. — Onderhandeling tusschen Koning Jacobus en Caron, over de zeerooverij, den lakenhandel en het verdrag van Xanten. — Zienswijze van Oldenbarnevelt omtrent de gesteldheid van Europa. — Zijne pogingen om den dreigenden algemeenen oorlog af te wenden.

Ik heb met opzet de hoofdtrekken van een paar gedenkwaardige jaren geschetst, voor zoover de buitenlandsche staatkunde

der Republiek aangaat, ten einde de lezer de handelingen en geschriften van den Advokaat in dat tijdperk te beter zou leeren op prijs stellen. Dit werk is eene staatkundige studie. Ik tracht den invloed aantetoonen dien persoonlijke neigingen en hartstogten — waaronder zoowel van de hoogste als van de laagste soort — op den loop van groote gebeurtenissen, op de algemeene geschiedkundige resultaten en op het lot van uitstekende mannen hebben uitgeoefend. Het is tevens niet van belang ontbloot een blik te werpen op het inwendig zamenstel en de werking van een republikeinsch stelsel, dat toen voor het eerst en plotseling zich op uitgebreide schaal vestigde.

Misschien heeft de blootlegging zijner gebreken, al werden die door zijne levenskracht opgewogen, waarde voor ons eigen land en onzen tijd. Het Zwitsersche stelsel was te beperkt en ruw, dat van Venetie te zuiver oligarchisch, dan dat wij er voor ons gevolgtrekkingen uit zouden kunnen maken, of dat de studie hunner pathologische verschijnselen bijzonder leerzaam zou zijn. De lessen, ons door de geschiedenis van het Nederlandsche bondgenootschap geleerd, hebben meer blijvende waarde.

Daarbij heeft het karakter van een aanzienlijk staatsman, in een gedenkwaardig tijdperk, en wiens stelling eene uitgebreide verantwoordelijkheid medebragt, steeds eene belangrijke historische beteekenis voor de menschheid. Dat van den man, die het hoofdonderwerp dezer bladzijden uitmaakt, is veelal voorbij gezien, miskend of misverstaan door de nakomelingschap. De geschiedenis heeft niet zoo veel waarlijk groote mannen aantewijzen, dat zij Oldenbarnevelt zou mogen voorbijgaan, en de schrijver verontschuldigt zich dan ook niet over de uitvoerigheid, waarmede hij diens leven beschrijft, met behulp van diens eigene geheel onbekende schrifturen.

De Advokaat was voortdurend bezig met de alarmklok te luiden in Duitschland. Want de Protestantsche Unie scheen, als uit vrees voor de Katholijke Ligue, tot geheele werkeloosheid te zijn vervallen.

Aan een zijner agenten in Duitschland schreef hij (1): „Ick gelove nijet dat de Evangelische Chur- en Fursten, nochte andere Stenden of Steeden van Duijtslant de periculen te rechte apprehenderen, en houde seeker dat die in Groot-Brittannien nijet

(1) Oldenbarnevelt aan Brederode, 2 Maart 1614 (HS., R. A.)

geapprehendeert en worden. Vrankrijck wordt gedreijcht met troublen. Dit zijn middelen om de religie en vrij en gerechticheden van de Evangelischen in Duijtsland 't onder te brengen. Het volck van oorloge in Italien op te been wesende uijt Duijtslant te houden, en kan zonder volck van oorloge nijet geschieden. Nochtans hoort men hier nijet dat de Evangelischen voorraet van volck, gelt ofte andere notelijckheden maeken.

„Wij houden alhier omtrent hondert plaetsen mit volck van oorloge beset, onder welcke vele sijn die een geheel leger souden kunnen vernielen. De bewaernisse van dese plaatsen veroorzaekt, dat wij nijet seer sterck te velde kunnen komen, sonderlinge buijten onse landen. Maer of geheel Duijtslant veele plaetsen voor de Evangelischen heeft, die een groot leger souden kunnen dissiperen, daeraen wordt zeer getwijfelt.

„Wilt een waekend oog hebben, en vermaenen dat men tijtelijck op sijne hoede behoort te weesen, sonder den staet in onseekerheijt te laten. Menage is wel goet, maer der landen en ingeseetenen verseekeringe voor overval moet voor alle saeken behارticht worden; alsoo andersins het geheel in pericule gestelt wordt, wesende jegens alle redenen van staet. . . . . Sondeert wel, of men onder pretext van de nijeuwe mandaten jegens Aken en Mülheim, nijet gemeent is een leger in die quartieren te velde te brengen, en of boven nijet gelijcke cours jegens Bohemen, Oostenrijck en andere gepretendeerde ongehoorsamen voorgenomen wordt. Let dan, of de forzen van Beijeren en andere Roomschen mittet volck van Italien nijet wat groots jegens den staat van Duijtslant souden voorhebben, en of daartoe nijet dient dat men Vrankrijck in troublen sonde stellen. Men kan wel deur de vierde hant misleit worden." . . . . .

Hij schreef den nieuwen ambassadeur te Parijs voor, aan de Fransche Regering de noodzakelijkheid voortehouden van stipt hare troepen in de Nederlanden te betalen, zooals overeengekomen was. De Staten van Holland hadden die gelden gedurende drie jaren voorgeschoten, maar dit viel hun nu moeijelijk (1). De betaling der troepen behoorde geregeld maandelijks te geschieden, maar men was te Parijs bij voortduring achterlijk. Engeland betaalde de helft ongeveer aan subsidien, maar die werden verslonden door de bezettingen van de pandsteden Brielle, Vlissingen

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 14 April 1614. (HS.)

en Rammekens. De ambassadeur mogt niet uitweiden over de bijzondere bestemming aan de Engelsche fondsen gegeven, maar moest aan de regering der Koningin doen gevoelen, dat zij niet de eenige was, die de Republiek bijstond in het dragen der lasten. „Houdt in goede memorie", schreef de Advokaat: „dat de reformatie, die men aldaer pretendeert te doen, in 't ontlasten van de ondersaten van de contributien, streckt om de Coninckliјke autoriteijt en digniteijt buijten en binnen 's lants te doen enerveren, alle lustre en reputatie te verminderen, ende in somma den Coninck onbequaem te maeken om sijne ondersaten, vrienden ende geallieerden tè gratificeren en assisteren. Doet verstaen, dat in deze Landen de lasten tienmaal grooter en hooger sijn, ende dat Mijneheeren de Staten tot noch toe deur Godes genade en goede directie deselve lasten hebben gecontinueert, om altijts bequaem te wesen voor hen selve en hare vrienden. Arbeijt mit ernst om 't selve wel te doen verstaan, ten eijnde nae hare wijsheijt daerop gelet mach worden nae behooren, als wesende voor een Coninck van Vrankrijck (bijsonder in de minoriteijt) eerlijcker, dienstiger en noodiger als voor eene Republique, *hoc turbato seculo*, terwijl men claerlijck siet dat Potentaten in Europa hen altijt, onder het eene of andere pretext, sterck van volck van oorloge en ten oorloge gewapent houden. Deshalven behoort Sijne Majt. van gelijken van volck en van een goet tresoor en alle behoeften ten oorloge voorsien te wesen, soo tot dienste en verseekeringe van sijnen staet, als tot maintenement van de grootheijt en loffelijcke reputatie hem bij den overleden Coninck naegelaten." (1)

Zeker was aan zulk een gezonden en degelijken raad nergens meer behoefte dan in Frankrijk. En hij werd met zoo goed gevolg gegeven, dat hij zelfs op den ondankbaarsten grond vruchten opleverde. Het is een verkwikkend schouwspel te zien, hoe de Advokaat van een uit het oproer voortgekomen gemeenebest groote koningen als het ware voor zich daagde, om hun de eerste regeringspligten te leeren, die in zijn land zoo voorbeeldig werden vervuld. Indien Engeland en Frankrijk ieder een Oldenbarnevelt op dat tijdstip hadden bezeten, zouden zij eene menigte van Epernon's en Sillery's, Bouillon's en Condé's, of Winwood's, Lake's, Carr's en Villiers' hebben kunnen missen.

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 14 April 1614. (HS.)

Maar Elisabeth met hare raadslieden en Hendrik waren niet meer, en Richelieu was nog niet gekomen; terwijl in Engeland Jacobus en zijne gunstelingen er zich op toelegden een afgrond tusschen regering en volk te openen, die in minder dan een half menschenleven het koningschap verzwelgen zou.

Twee maanden later gaf hij aan den ambassadeur der Staten kennis van de mededeelingen, door den Prins van Condé en de Hertogen van Nevers en Bouillon te 's Hage gedaan, omtrent hunne verzoening met de Koningin. Langerak kreeg in last, die verzoening tusschen de kroon en de rebellen zooveel mogelijk te bevorderen, en tevens om du Maurier in bescherming te nemen tegen de lasterlijke aantijgingen die uitgestrooid werden, en waarvan Aerssen de geheime bewerker was (1).

„Wilt arbeijden," zeide hij, „dat alhier geene extraordinaris gesanten worden gesonden, en dat de Heere du Maurier, als een seer verstandich en moderaet persoon, nu van onsen Staet onderricht, van de religie, en hebbende vele andere goede en dienstelijcke qualiteijten voor H. M. en onse dienst, alhier mach blijven.

„Visiteert mijnheere den Prince (2) en andere princen en officieren van de Crone, die weder ten hove sullen komen, en doet alle goede offitien soo voor den Staet, als voor den voors. Heere du Maurier, opdat deur quade menëen en rapporten ons en hem geen ongelijck geschiede.

„Let wel om te ondersoeken wat des Conincx van Spanjen, Eertshertogen en oock des Keijsers voornemen is in de saeke van Gulick. Verseekert onse goede meeninge, en doet gelooven dat de veranderinge van religie bij den Prince Palatijn van Nijenburch onse goede wille en affectie voor hem, sooveel hij recht heeft, nijet sal veranderen."

Zoolang het voor de Staten mogelijk was aan beide de pretendenten vasttehouden, was de Advokaat niet gezind om den Paltz in de armen der Spaansche partij te werpen. Hij zag echter zeer wel in, dat Neuburg, door zijn huwelijk en geloofsovergang, onvermijdelijk het werktuig der Ligue in de hertogdommen worden zou, en dat hij in de eerste plaats zich gehoorzaam zou neêrleggen bij de besluiten des Keizers. Tegen zoodanige

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 13 Junij 1614. (HS.)
(2) De Prins van Condé.

besluiten zouden Oldenbarnevelt en de Staten zich met alle magt verzetten.

„Arbeijt nijettemin," schreef hij, „dat men aldaer directelijck of indirectelijck nijets toestae dat tot vorderinge van de Ligue is streckende, als ons en alle religionsverwandten te seer prejudiciabel. Vertoont mede, dat jegens des overledenen Conincx, des Conincx van Groot-Britanniën, der geunieerde Chur- en Fursten van Duijtslant en onse meeninge en resolutie is geweest, het different van de successie der voors. landen te doen dependeren van den wille van den Keijser en zijn Hoff, en dat daartoe de proceduren van den jare 1610 met datelijck ofdoen van de gepretendeerde sequestratie deur Leopold hebben gestreckt. Houdt voor seeker, dat de Coninck van Groot-Brittanniën en oock de Evangelische Chur- en Fursten onze proceduren in 't verseekeren en bewaren van Gülick, nijet alleen dienstelijck, maar noodig houden; en houdt de goede hant daeraen dat men aldaer van gelijken wil doen, ist nijet doenlijck openlijck, ten minste bedecktelijck. Mijn gevoelen is, dat, tenzij de Prince Palatijn gestijft wordt en sijn dessein gefundeert is opte generale ligue jegens alle religionsverwanten, de saeken wel geappaiseert zullen worden."

De gezant moest tevens de plannen trachten te bevorderen, die op 't touw gezet waren, van een huwelijk tusschen den Prins van Wales en de tweede dochter van Frankrijk. De Staten zouden ruimer ademen, indien het thans gelukken mogt Jacobus' heilloozen droom van een Spaansch huwelijk te niet te doen. Hij moest ook aandringen op betaling van de soldij der fransche regimenten, die sedert den dood van Hendrik en het ontslag van Sully steeds achterlijk bleef, en gedurig door Holland werd bijgepast. Oldenbarnevelt deelde hem mede, dat de Republiek oorlogschepen uitzond naar de Levant om het oog te houden op de armada van Spanje aldaar, en naar de Oostzee, ter vervolging van de zeeroovers, die alle zeeën onveilig maakten. Hij schatte het verlies, door Nederlandsche kooplieden dientengevolge in één jaar geleden, op 800,000 gulden. „De onsen hebben twee piraten dit jaer verovert en vernielt, maar het geboefte wast aen," zeide hij.

Terugkomende op het verzet der Staten tegen de keizerlijke aanspraken, schreef hij: „Men seit dat de Keijser aen ons wil senden een heraut op te saeke van Gülick, maer wij sullen

hem wel kunnen bejegenen." En hoewel hij de mogelijkheid aannam dat de Prins van Neuburg zich nog niet geheel met ligchaam en ziel aan de papisten verkocht had, gaf hij eenige dagen later de waarschuwing in Frankrijk om op het ergste voorbereid te zijn.

„De Eertshertogen ende Prince van Nijenburch schijnen het oorloge mit ernst te willen bij de hant nemen. Men meent en adviseert dat de papistische ligue een groot effort wil doen jegens de religionsverwanten; wij sullen . . . . opte saeke letten. Aeken wordt eerst gedreicht, oock de Pfalzgraef-Churfurst. Vrankrijck kan, bij redenen van staet, nijet gedoogen dat men die met geweld aantaste. Het heeft oock te veel voor Gülick helpen doen, dan om te sien dat de Spanjaerts hen daervan souden meester maeken" (1).

Wij zagen dat het aandeel van Frankrijk in den gedenkwaardigen veldtogt van 1610 dat van een bewonderenden hulpgenoot was, daar maarschalk de la Châtre in alles de meerderheid van het Staatsche leger en de meesterlijke leiding van Prins Maurits erkende. Maar de regering der Koningin-Weduwe werd door dien veldtogt gebonden aan de staatkunde van Hendrik en diens vaste bondgenootschap met de Republiek. Of er iets van 's Konings veerkracht in het bestrijden der plannen van het Huis van Oostenrijk bij het Fransche Hof was overgebleven, zou de tijd leeren. Intusschen deed Oldenbarnevelt zijne waarschuwingen Engeland en Frankrijk in de ooren weêrgalmen.

Weinige weken later wierp de Prins van Neuburg het masker af. Zooals de Advokaat aan het Fransche Hof meedeelde, waren door Spanje en de Aartshertogen in allerijl 12,000 man voetvolk en 1500 paarden geligt, ten behoeve van dien pretendent. 5 of 6000 Spanjaarden zouden over zee naar Vlaanderen komen, even zooveel Italianen over de bergen, en eene groote troepen magt stond in Duitschland en Lotharingen te worden aangemonsterd. Voortdurend ontving Oldenbarnevelt uit Praag belangrijke berigten omtrent de krijgskundige plannen en bewegingen, welke hij geregeld mededeelde aan die regeringen die ziende blind waren.

„Ick overdencke bij dese gelegenheyt," schreef hij aan zijn vriend Caron (2) „de advisen, over ettelycke maenden uyt Regensburch alhier gesonden, komende uyt het kabinet van de

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 13 Junij 1614. (HS.)
(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 13 Julij 1614. (HS.)

Jesuiten, als dat het dessein van de Catholique ofte Romanique Ligue was, in dit jaer een leger te velde te brengen in de landen van Gülick, om den Prince Palatyn (dien men alstoen seyde van de roomsche religie en de ligue geworden te zijn) meester van de landen van Gülick en andere te maeken, het decreet jegens Aeken en Mulheim te executeren, en te beletten dat noch Groot-Brittanniën noch dese landen in Duytslant geen secours souden senden, en dat van 'tselve leger de Eertshertoge en de marquis Spinola de directie souden hebben. Dat een ander leger opte frontieren van Oostenrijck in't velt gehouden soude worden, om te beletten dat Hongaryen, Bohemen, Oostenrijck, Meeren en Slesien in Duytslant geen secours souden kunnen senden, en deselve landen in devotie voor den Keyser te houden, en dat hiervan het beleit soude worden gestelt aen den Eertshertog Leopold en andere Heeren van den Huyse van Oostenrijck. En dat een derde leger in de Over-Pfalz soude worden gebrocht, onder het beleit van den Hertoch van Beijeren en anderen van de voors. Ligue, gedestineert om heur dessein jegens den Churfurst Pfalzgrave en andere Chur- en Fursten en Stenden van de religie datelyck in't werck te stellen."

Die geheime berigten, die Oldenbarnevelt uit het kabinet der Jezuiten verkregen had, waren door hem maanden te voren meegedeeld aan hen wie ze het meest aangingen, maar het scheen alsof dezer achteloosheid er slechts door vermeerderd werd. Niet alleen was dus de geheele Spaansche veldtogt van dit jaar, lang vóór dat hij ondernomen werd, door den Advokaat voorzegd, maar diens lang vergetene briefwisseling verkrijgt voor ons de gedaante eener kronijk van verleden gebeurtenissen; zoo juist gelijkt hetgeen de nakomelingschap maar al te goed kennen leerde op dat wat hij met profetischen blik voorzag.

Zou de loop der gebeurtenissen niet gewijzigd zijn, indien mannen als een Walsingham en Burleigh, Hendrik en Sully, Richelieu en Gustaaf Adolf, met dien horoscoop door den grooten staatsman van den Dertigjarigen Oorlog bij zijn oorsprong getrokken, hun voordeel hadden kunnen doen? Tot zulke ijdele vragen wordt men geleid, wanneer men de schijnbare dorheid overweegt van een metterdaad zoo gewigtig tijdperk.

Uit het verledene tot hetgeen toen in de toekomst lag besluitende, zeide Oldenbarnevelt: „Het voors. dessein in de brie-

ven van Prage jegens den Churfurst-Pfalzgraef schijnt te groot en te ongelooffelijck te wesen; maer als men soowel de groote bitterheyt van de luyden bedenckt als 't geen bij menschen gedencken jegens den goeden Churfurst Hartoch Hans Frederick van Saxen om gelijcke redenen, te weeten, haet van de religie en om de keyserlijcke autoriteyt te stabilieren is gedaen, soo hebbe ick groote apprehensie. Ick geloove dat de Roomsche Ligue de jegenwoordige occasie sal willen gebruyken tot uytvoeringe van haer groot voornemen, houdende Vrankrijck onbequaem om het te beletten, Duytslant in groote divisie, en henselve imaginerende dat Sijne Majt. van Groot-Brittannien en dese landen nyet sullen willen of kunnen haer mit macht beletten.

„Sijne Majt. dient wel ingebeelt hoe grootelijck in 'tgemeen Sijne Majt. en het Churfurstelijcke Huys Pfalz als principael hooft van de religionssaeke, daeraen gelegen is dat men mit alle middelen en macht het voors. voornemen in tijts belette. Mijneheeren de Staten hebben wel goeden wil, maer geene macht suffisant daertoe, en men moet nyet gelooven dat, sonder groote en prompte macht van Sijne Majt. en andere religionsverwandten, Mijneheeren de Staten-Generael soo groote saeke sullen onderstaen. Wilt daerom alle uyterste devoir doen, ten eynde in tijts en eer het te laet valle dese saeke van wege Sijne Majt. . . . . worde beharticht, en deur Sijner Majt. autoriteyt en credit bij andere Coningen, Chur- en Fursten, Princen en Republyken mit ernst bevordert; 'twelck geschiedende, sal alhier alle goede wil en affectie gebruykt worden" (1).

Helaas! Zijne Majt. wilde wel de zaak van Conradus Vorstius ter harte nemen, riemen papier met diplomatieke briefwisseling vullen, boekdeelen vol redevoeringen voorschrijven, overvloeijende van haat tegen dien doctor in de godgeleerdheid. Maar wat waren, vergeleken bij het gevaar dat het Christendom door de benoeming van een Arminiaan tot den godgeleerden leerstoel te Leyden dreigde, de belangen van alle Protestantsche vorsten en republieken, de hagchelijke toestand der Vereenigde Provinciën en bijgevolg van zijn eigen troon; wat het lot van het Protestantisme, dat van Friesland tot Hongarije bedreigd werd door de onverzadelijke, alles verteerende magt van het dubbele Huis van Oostenrijk, van de oude kerk en de papisti-

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 18 Julij 1614 (HS.)

sche ligue; wat de honderdduizenden, die daar aantrokken op Bohemen, de Nederlanden en de Hertogdommen, terwijl in alle dorpen van Spanje, Italië en het katholijke Duitschland de trom geroerd werd voor het werven van nieuwe manschappen?

Terwijl de wereld in lichtelaaije vlam stond en koningen en vorsten zich wapenden, wijdde de monarch van het magtige en edele Britsche volk den tijd, die hem na het verkeer met zijne vuige gunstelingen en de verspilling der schatten van zijn koningrijk restte, aan godgeleerde twisten, waarin hij zijne geleerdheid ten toon spreidde, maar ook zich zelf dagelijks weêrsprak. De ontzettende kleinheid van dien wonderbaarlijken vorst gaat alle verbeelding te buiten.

Daarbij, indien hij naar de vermaningen der Staten en zijner geloofsgenooten luisterde, aan de welsprekendheid van Oldenbarnevelt het oor leende en een mannelijk en koninklijk besluit nam, zou hij verpligt zijn geweest voor dat gehate ligchaam, het Parlement, te verschijnen en geld aan te vragen. Hij zou hen misschien in zijn vertrouwen moeten nemen, en zich moeten vernederen van tot hen te spreken over de nationale belangen. Zij konden wel eens niet bevredigd zijn door de eer van gelden toetestaan, maar zich verstouten te vragen welke bestemming daaraan gegeven zou worden. Het was den koning en staatsman waardig niets te doen, dan raad geven. En daarvan, hoezeer hij dien ook verspilde, was zijn voorraad onuitputtelijk.

Oldenbarnevelt had zijne hoop op het Britsche Huis der Gemeenten gevestigd, wanneer de Koning er slechts toe gebragt kon worden het Parlement bijeenteroepen. Andermaal luidde hij de alarmklok. „De advisen continueren van dag tot dag, dat de Eertshertogen seer groote lichtingen van ruiters en knechten in groote diligentie doen, en daerbeneffens groote preparatie van geschut en andere notelyckheden te velde dienende, ende dat zij binnen 10 of 12 dagen voor Gulick souden willen wesen. Soo is alhier noodich gevonden, een groot convooi nae Gulick te doen gaen . . . . . . De Palatyn van Nyenburch neemt noch dagelycx meer volck van oorloge aen, en men seit dat hij hem meester van Mulheim maekt. Indien Sijne Majt. dese saeken mit ernst wilde behartigen, voor de conservatie van de Chur- en Fursten en Stenden van de religie, ick soude immer nyet twijffelen of het Parlement soude daertoe gaerne consenten dra-

gen, en sulcke occasie dient gebruykt tot redres der saeken" (1).

Noch het volk, noch het Parlement van Groot-Brittannie zou in gebreke blijven, wanneer het gold goed en bloed over te hebben voor de zaak der burgerlijke en godsdienstige vrijheid. Maar indien Jacobus het waagde zich openlijk tegen Spanje te keeren, wat zou Graaf Gondemar dan zeggen, en wat zou er worden van de Infante met haar twee millioen bruidsgift?

Jacobus' verklaarde zorgeloosheid kwam geenszins voort uit onbekendheid met de gevaren, die het Noordelijk Europa en het Protestantisme bedreigden, door de onverzadelijke heerschzucht van Spanje en het streven van het Pausdom om die landen, die aan hetzelve ontglipten onder zijne magt terugtebrengen. Wij hebben zijne ware beweegredenen leeren kennen, en de wereld heeft lang de gevolgen daarvan ondervonden.

„Zijne Majt. gelooft vast," zoo schreef de Secretaris van Staat Winwood aan Oldenbarnevelt (2), „dat de papistische ligue groote en gevaarlijke plannen brouwt. Mijneheeren de Staten zullen hem altijd bereid vinden om die te voorkomen, zoover dit van hem afhangt. De oorzaak van al die geschillen ligt in Spanje. Wij gelooven niet dat de Aartshertog dit jaar Gülick zal aantasten, maar vreezen veeleer voor Mülheim en Aken."

Maar de Secretaris van Staat, die dus het gevaar erkende, was blind voor het gewigt daarvan, en schatte tevens de krachten te laag, waardoor het kon afgeweerd worden. „Het is ten eenen male onmogelijk", zeide hij, „des vijands geweld te weêrstaan. Het zou dwaasheid zijn hem te bewegen om den Keurvorst van den Paltz aantetasten, want dit zou gelijk staan met een aanval tegen Groot-Brittannie en al zijne bondgenooten. Duitschland is een fijne beet, maar te groot voor Spanje's keel om in eens door te slikken. Ziehier het kwaad dat de papistische ligue kwelt. De Keizer en zijne broeders staan allen aan den rand van hun graf, en de Spaansche Infanten zijn te jong om in het Keizerrijk optevolgen. De Paus zou het nog liever ontbonden zien, dan dat het in handen viel van een vorst die niet van zijne godsdienst was. Wat wij in deze omstandigheden te doen hebben, is elk zoo goed mogelijk voor zijne zaken te zorgen, daarna het

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 13 Julij 1615. (HS.)

(2) Winwood aan Oldenbarnevelt, 19 Aug. (o. s.) 1614. Dit HS. maakt een deel uit eener verzameling, die door den vertaler aan den schrijver is meegedeeld.

bondgenootschap tusschen ons versterken, en ons niet laten scheiden door de kunstgrepen onzer vijanden. De gemeene zaak kan op den Koning van Groot-Brittannie vaste rekening maken, en zal zich daarin niet bedrogen vinden."

Uitmuntende alledaagschheden, maar die vrij onbeteekenend waren. Ongelukkiglijk voor de bondgenooten, was het zorgen voor eigene zaken en het vertrouwen op een koning die het eene dwaasheid vond den vijand tegenstand te bieden, juist niet de weg om het gevaar afteweren. Veertien dagen later werd door den man die het wel mogelijk en hoog tijd oordeelde om weerstand te bieden, een tafereel geschetst van den voortgang dien de Spanjaarden maakten.

„Depuis vostre lettre," schreef Oldenbarnevelt (ditmaal in het fransch) aan den Secretaris van Staat (1), „vous aurez reçu advis du cours qu'a tenu le marquis Spinola avec l'armée du Roy d'Espagne et des Archiducs, aussi le Prince Palatin de Neuburg avec ses forces, entretenues par le Pape et aultres de la Ligue papistique. Le 29 du mois passé, il a forcé la ville d'Aix la Chapelle; le magistrat et ceulx de la religion réformée sont extrêmement mal traictés, et la ville a 1200 soldats logés ès maisons de ceulx qui font profession de nostre religion; Mulheim pris et démantelé, et les maisons menacées de ruine; Duren, Castre, Grevenbroeck, Orsoi, Duysburch, Ruhrort et plusieurs aultres villes contrainctes de recevoir garnison et quiter l'exercice de la religion réformée. Le 4 de ce mois ils ont investi Wesel. Le 6, on tient pour asseuré, que les villes de Clève, Emmerich, Rees et aultres de ce quartier avoient déjà accordé de recevoir garnison. Mess. les Etats. . . . résolurent le 1er de ce mois de mettre une armée de 135 compagnies de pied, 40 compagnies à cheval, quelques navires de guerre et bon train d'artillerie en campagne. Son Exc. partit le 4 de la Haye, pour assister la ville de Wesel, asseurer le Prince de Brandenbourg et empescher les hostiles procédures des armées de Spinola et du Palatin. . . .

„Considérez, je vous prie, ce cours, et quel respect ils ont porté en leurs procédures aux instances, faictes de la part de S. M. de la Grande Bretagne et du Roy de France, d'abstenir d'hostilités. Croyez que sans la considération de la forte garnison

(1) Oldenbarnevelt aan Winwood, 14 Sept. 1614. (HS., van Deventer).

de Juliers ils eussent happé en huict jours toutes les villes de Juliers, Clève et Berg. Cependant ils se serviront de leurs fallaces, estant leur cours sisté par nostre armée. Le prince de Neubourg envoie son Chancelier icy, *cum mediis componendae pacis*, bonnes et raisonnables en apparence, mais en vérité trompeuses. . . . . Sy Leurs Majestés et les Princes de l'Union ne prennent une résolution vigoureuse et effective pour faire teste à leurs desseins, voilà leur ligue en pleine vigueur et la nostre sans âme. Car ny la volonté ny les forces et moiens de Mess. les Estats sont bastantes à empescher leurs ambitions et dangéreux desseins. Nous voions les deulx Princes Electeurs, Palatins et Brandenbourg, professant la religion réformée, en leurs dignités, droits et biens par force hostilement traictés, et plusieurs mille âmes de la religion injustement opprimées par la ligue papistique. Pour moi, je suis confirmé en mes appréhensions, et ne puis croire que nostre religion ny nostre union peuvent endurer telles indignités. Ils prennent la minorité et division de la France et les divisions parmy les Princes d'Allemagne en leur avantage. Je croy que la singulière sagesse et prévoiance de Sa Maj. fera résouldre promptement les rémèdes convenables, et que vostre Parlement ne fera aulcune difficulté de se bien acquiter pour la réparation d'une telle bresche."

Het jaar ging sleepende ten einde. De zorgeloosheid der Protestanten scheen in gelijke mate toetenemen als de bedrijvigheid van Oostenrijk en de Ligue. Eene schijn-onderhandeling, waarbij niets bepaald werd, en eene schijn-verzoening, terwijl tot een verdelgingsoorlog besloten was, werden van de zijde van Spanje en Oostenrijk voortgezet. Oldenbarnevelt deed wat hij kon om de kleine geschilpunten tusschen de Staten en Groot-Brittannie wegtenemen, opdat deze beide bolwerken van het Protestantisme vereenigd weerstand zouden bieden tegen den opkomenden vloed. Hij schreef den ambassadeur voor, alle bevredigende middelen aantewenden, om de zaken der Groenlandsche visscherijen, van den lakenhandel, en andere oorzaken van oneenigheid, te schikken. Het was meer dan noodig, oordeelde hij, dat de wederzijdsche onderdanen thans op den vriendschappelijksten voet met elkander verkeeren zouden. Vóór alles, deed hij den Koning door den ambassadeur verzoeken, het Parlement bijeenteroepen, opdat het Koningrijk bestand zijn zoude tegen de dreigende gevaren.

„Ick ben verwondert en bedroeft," schreef hij (1)," „dat men aldaer de periculen, daarmede alle religionsverwandten gedreijcht worden, en vooral Duijtslant en deze landen, nijet apprehendeert. Ons mit blooten raet te assisteren, en somtijts bij traductie van onse actien, en ons alleen de lasten, costen en periculen te laten dragen, is ons nijet dienstelijck. Ick gelove alsnoch dat de Prince Palatin van Nijenburch en de Marquis Spinola hen in en naast de Landen van Cleve soo sterck sullen houden, dat sij, volgens het advies over vijftien maenden gegeven, *sedem belli* aldaer zullen houden, om ten allen tijde te velde te wesen gereet om op dese Landen en Duijtslant te attenteren. . . . . Behalve de forcen van den Keijser en het Huijs Oostenrijck, den Hertoch van Beijeren en anderen, oock die van Italien, wordt nu geadviseert, dat de Bisschop van Wurzburg 7 of 800 ruijteren en eenige duisent te voet in sijn lant ontfanckt, en dat de Churfurst van Mentz 7 of 8000 te voet en 600 ruijteren deur den Grave van Vaudemont in Lorijnen doet lichten. Men zegt het pretext te wesen, Franckfurt tot obedientie te brengen, gelijck te vorenmit Donauweert en in dit jaer mit Aeken en Mulheim is geschiet, maer mijne vreese is, om den Churfurst-Pfalzgraaf en andere religionsverwandten de wetten te geven.

„Sijne Majt. heeft een seer groot en goet subject om daarop het Parlement te convoceren, en een groot consent te versoecken en impetreren, 't welck ontwijffelijck sal worden gunstelijck geaccordeert, als men het Parlement wil verseekeren, dat de meeste penningen tot soo goede saeke sullen gebruijckt worden. Wilt daerop alsnoch letten en het beste helpen vorderen. . . . . Wij wachten alle ure tijdinge, of de handelinge van Xanten gesloten of gebroken sal worden. Ick hope en vreese. Daarentusschen dragen wij soo groote lasten, of wij in oorloge waren."

En nog eenmaal voegde hij de waarschuwing daarbij, die zelfs voor nieuwelingen in de diplomatie overbodig mogt heeten, dat het verdrag van Xanten, zooals de vijand het voorgesteld had, niets dan eene hinderlaag was. Want indien al tot eene wederzijdsche ontbinding besloten wierd, waren toch Spinola en Neuburg gereed om op elk oogenblik de troepen die van het Katholijke leger afgedankt zouden worden, voor de Ligue weder

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Nov. 1614. (H. S., R. A.)

in dienst te nemen, niet alleen, maar die van het leger der Staten en dat van Brandenburg daarbij. Zij zouden, in vier dagen tijds, Rijnberk, Grol, Lingen, Oldenzaal, Wachtendonk, Maastricht, Aken en Mulheim met eene magt van 20,000 man kunnen bezetten.

Weinige weken later waren al zijne voorspellingen vervuld. „De Heere Palatin en Marquis Spinola hebben het tractaat spottelijck geïlludeert," schreef hij, „'twelck eene indigniteijt is voor Hare Majesteiten, Chur- en Fursten, ende ons qualijck verdraegelijck. Men heeft nijeuwe versoecken en voorslagen gedaen, maer nu geeft men uijt als dat den 27 Novembris in 't leger voor Wesel eene depesche uijt Spanje quam, inhoudende bevel van nijet in de handelinge voorttegaaan, sonder ordre van Spanje. Hierop sijn de legers gescheijden, de Prince Palatijn en marquis nae Brussel, Sijne Exc. mitte Heeren Ambassadeurs na den Hage getogen. . . . . De ruijteren en eene partije van het voetvolck van den Heere Palatijn en Spinola liggen in de landen, en leven op discretie. . . . . De Heere van Refuge is nae Brussel, met intentie om aen den Eertshertoge te vertoonen het ongelijck, sijnen Coninck en de saeken gedaen. De Heere Wotton is noch hier. . . . .

„Wij blijven mit soo groote costen en lasten extraordinaris beswaert, dat een iegelijck verwondert dat men aldaer van ons gelt vordert, wesende de opinie dat wij, boven den stillestant van betalinge, mit eene groote somme soude behooren geassisteert te worden. . . . .

„Wij hopen dat Sijne Majt. vigoureuselijck sal resolveren, en nyet gedoogen dat Sijne grandeur en digniteyt alsoo sal gevilipendeert worden. Indien dese cours den Spanjaert wel geluckt, sal hij andere en grooter bij de hant nemen, en gelooven dat men alles wil lijden en verdragen. Sijne Majt. is de eerste Coninck van de religie, heeft titel van defenseur des geloofs. Sijne religie, sijne eenige dochter, sijn swager en petit fils sijn, neffens sijne digniteyt, in 't particulier geïnteresseert, behalve het gemeene interest."

„Mijneheeren de Staten versochten in den jare 1585 van de overleden Coninginne Elisabeth, hoochl. mem., assistentie van twee duysent ruyteren en tien duysent soldaten te voet, bij Hare Majt. te onderhouden gedurende den oorloge. Vele Engelschen verstonden datelijck dat 'tselve versoeck bij Hare Majt. behoorde

geaccordeert te worden, en dat het Parlement wel eens soo veel soude consenteren om soo goede saeke. 'Tis waer, dat H. M. 'tselve secours verminderde opte helfte, boven de bewaernisse van de plaetsen van asseurantie. . . . . Maer Sijne Majt. heeft nu Schotlant, oock de frontieren tusschen Schotlant en Engeland vrij, en Ierlant in vrede, sulcx dat hij ééns sooveel in vrede bezit, als de Coninginne. Hij is een Coninck, Hare Majt. was eene vrouwe. De Coninck heeft kinderen tot erfgenamen; sijn naeste bloet is ten hoochste geïnteresseert bij wat Sijne grootheyt en digniteyt vercort; welcke consideratien elck apart wel eene vigoureuse resolutie meriteren" (1).

De uitgebreide heerschappij van Spanje, die een nieuw leven verkreeg door de krachtvolle organisatie der Ligue, bezield als deze zamenspanning tegen de menschelijke vrijheid werd door den geest der Jezuiten, was niet bevredigd door haar invloed in Duitschland, de Nederlanden en Engeland, maar bedreigde nu ook Savoije, vast besloten zijnde om Karel Emmanuel of ten val te brengen of aan zich te onderwerpen.

Even als Engeland, lag ook Frankrijk onder de betoovering der Spaansche huwelijken, die voor hem althans geene hersenschim waren, en zag het bedaard toe dat Savoije aan den gemeenen vijand van alle nationale onafhankelijkheid werd opgeofferd. Nooit bleek duidelijker de kracht van een vast voornemen en van eenheid van plan, dan bij deze eerste beginselen van den grooten oorlog. Oogenschijnlijk stonden de kansen voordeelig voor de zaak der Protestanten. In de voornaamste landen die aan den jongeren tak van het Huis van Oostenrijk behoorden, was hunne verhouding tot de Katholijken, als van tien tot één. Bohemen, Oostenrijk, Moravie, Silezie, Hongarije waren vervuld van den geest van Huss, Luther en zelfs Calvijn. Was Spanje al onverdeeld, sedert de Moren en Joden uitgedreven en de ketters van Castilie en Aragon ten ondergebragt waren, in Venetie, dat zijne staatkunde nooit aan de kerk onderwierp, bezat het slechts een zeer laauwen bondgenoot, en in het oorlogzuchtige en rustelooze Huis van Savoije een gevaarlijken nabuur, die steeds aan de geographische eischen alle godsdienstige bezwaren ondergeschikt maakte. Een opregt bondgenootschap met Frankrijk, de bloem van welks adel en volk tot de hervormde godsdienst overhelde,

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, (HS,) zonder datum (laat in het jaar 1614).

was onmogelijk, zelfs al waren er vijftig Fransche prinsessen uittehuwelijken geweest aan vijftig Infanten. Groot-Brittannie, de Nederlanden en de geuniëerde Duitsche vorsten schenen een gesloten phalanx te vormen, waardoor het eene wanhopige zaak ware heen te willen breken. En toch werd er op dat tijdstip, dat van zulk eene vreesselijke toekomst zwanger ging, nergens eene gezonde protestantsche staatkunde gevolgd, dan in Holland. Hoe lang zou die staatkunde dus blijven? Hoelang zou Oldenbarnevelt de woordvoerder der Republiek zijn? De tijd zou menige les met zich brengen. De geuniëerde Duitsche vorsten twistten, tot in hun slaap, Engeland en Frankrijk waren teruggetrokken en besluiteloos; terwijl Maximiliaan van Beijeren en Ferdinand van Stiermarken, de kabinetten van Madrid en het Vatikaan, bedaard, ernstig en onverbiddelijk als het noodlot, naar één doel streefden. En Spanje was thans weder magtiger, dan het sedert het begin van het bestand geweest was. Het had vijf jaren besteed om zich ten aanval toeterusten. Het had zich in de Middellandsche Zee versterkt, door de verovering van belangrijke vestingen in Barbarije en op een aanzienlijk deel der Afrikaansche kust; hetgeen voor de Staten het onderhoud van een vast eskader in die wateren noodig maakte, om hun handel tegen den Spanjaard zoowel als tegen de zeeroovers te beveiligen. Spanje was overal geducht, en Turkije kon, betrokken als het was in de oorlogen met Perzie, thans geene afleiding aan de zijde van Hongarije en Weenen verschaffen.

„UEd. gelijck oock de Secretaris Winwood," schreef Oldenbarnevelt aan den gezant in Engeland, „recommanderen de saeke van Savoijen, bij ordre van Sijne Majt. De redenen en consideratien van Sijne Majt. sijn vol wijsheyt en voorsichticheyt, en noodigen Sijne Majt. om nyet te gedoogen, dat Spanje nae sijn wille in Italien de wetten geeft. . . . . De Spanjaert wil van den Hertogh van Savoijen obedientie en humiliatie hebben, of wil hem mit 40.000 soldaten in 't voorjaar ruïneren. In Vrankrijck wil hij sijne saeke mitte dubbelde alliancien volcomelijck verseekeren; waernae Duijtslant, dese landen en andere rijcken van de religie . . . . . sullen" (1).

Met het nieuwe jaar kregen de zaken een donkerder aanzien. De Ligue verzamelde wijd en zijd hare krachten; hare hoofden

(1) Ibid.

stelden onaannemelijke vredesvoorwaarden, terwijl de oorlog reeds woedde; en toch sloeg geene regering, behalve die der Nederlanden, acht op den opkomenden storm. Jacobus, nietig als altijd, leende het oor aan Gondemar, en schreef vermanende brieven aan den Aartshertog. Nog werd in allen ernst door de Katholijke partij het voorstel gedaan, dat de ontbinding der wederzijdsche legers in de hertogdommen gepaard zou gaan met eene garantie van den markies Spinola. Maar wat bleef ontbreken, was de volmagt en de waarborg van den Koning van Spanje.

Te onderstellen, dat de Republiek en hare bondgenooten rustig zouden afwachten dat de slagen op de protestantsche vorsten en steden van Duitschland neervielen, was te veel op de onnoozelheid rekenen van staatslieden, wie de belangen van het Protestantisme ter harte gingen. Zij verlangden niet anders dan dat het verdrag, bezegeld en bekrachtigd, getrouw zou worden ten uitvoer gelegd. „Indien dan," zeide de Advokaat, „de Coninck van Spanje, de Eertshertoch ofte ijemant anders mit Mijneheeren de Staten begeert te tracteren, om in 't Heylige Rijck nyet datelijck te attenteren, maer alles nae des Rijcx constitutie, vrij- en gerechticheden, loffelijcke en wel hergebrochte gebruyken, van de Chur- en Fursten, Stenden en Steeden des Rijcx ordentlijck te laten beleiden, Mijneheeren de Staten sullen daerinne, bij interventie van de Coningen, hare vrienden en geallieerden, een iegelijck nae behooren wel weeten te bejegenen" (1). Zoo kon er nog vrede in Duitschland zijn, en de godsdienstige gelijkheid op grond van den Majesteitsbrief en het Compronnis gehandhaafd worden. Dat was het opregte streven van Oldenbarnevelt. Maar hij wist, dat aan den kant van den vijand alles veinzerij en misleiding was. Gelijk vroeger een Walsingham, bijna alleen, de bedriegelijke onderhandelingen verdacht en ontmanteld had, waarmede Spanje Elisabeth trachtte bezigtehouden, tot zoolang dat de Armada op hare kusten verscheen, zoo deed nu Oldenbarnevelt, die al die kunstgrepen van het voorgaande geslacht gezien had, zijne waarschuwende stem hooren, opdat Duitschland aan het over haar gestreken vonnis mogt ontkomen.

„Onder des Spanjaerts voorstellen," schreef hij (2), „schuilt nyet dan captie en bedroch .... Een iegelijck is alhier verwondert, dat men die notoire maleversatien der Spanjaerts en

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 15 Januarij 1615 (H. S., R. A.)
(2) Ibid.

hare adherenten nyet soude daeruyt kunnen verstaen. En voorwaer, de saeke sal bij geene nyeuwe voorstellen geaccordeert worden, maer wel bij eene vigoureuse resolutie van Sijne Majt., weesende ten hoochste noodich ten dienste van de Christenheyt, ter conservatie van Sijner Majs. digniteyt en grootheyt, ten dienste van geheel Duytslant; sonder dat deselve vigoureuse resolutie kan uytgestelt worden . . . . dan mit seer groote schade en exorbitante interest voor het gemeenebeste.

„Ick affectionere de saeke van den Hertoch van Savoye in de beste forme, maer ick kan nyet vorderen soo lange ick nyet weet te seggen wat Sijne Majt. daervoor in specie geresolveert is te doen, en wat hope van de Venetianen, Duytslant en anderen gegeven wordt; weesende onse lasten zeer groot, en hebbende een groot leger van Spanjaerts voor onse deuren." —

In de laatste maand van het jaar waren de reeds zoo groote wapeningen nog uitgebreid. Vaudemont verkreeg het bevel over nog 2000 ruiters en 8000 voetknechten, die door Spanje en den Paus betaald werden; op kosten van de Ligue had Maximiliaan van Beijeren 24,000 man meer aangenomen. Zelfs indien die berigten overdreven waren, oordeelde de Advokaat het beter, te ligtgeloovig te zijn, dan zoo onverschillig als de meerderheid der protestanten was.

„Hier komen alle dagen uyt verscheyden quartieren advisen", schreef hij aan Caron (1), „dat de Spanjaerts en die van de Roomsche Ligue mit haer dessein voort willen, en dat sij Sijne Majt. aldaer soecken te amuseren, om tijt te winnen en alsoo grooter slagen te mogen geven. Wilt daerom alle mogelijcke devoiren doen, om aldaer eene tijtelijcke en vigoureuse resolutie te helpen (verwinnen). Want wederom te wachten dat wij geprevenieert worden, laeten de saeken van de Evangelische Chur- en Fursten van Duytslant en sonderlinge van Sijne Churf. Genade van Brandenburch nyet toe. Wij souden oock lichtelijck irreparable schade komen te lijden, en alsdan souden wij weder het cruys moeten dragen, gelijck men van Aeken, Weezel en andere plaetzen in't verleden jaer gesproken heeft. De Spanjaert is fijn, en heeft langen tijt gehad om te overdencken hoe hij alle religionsverwandten het net over 't hooft halen of bedriegen sal. Let wel op alle vermaningen en advizen van verleden jaer,

(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 19 Januarij 1615 (HS., R. A.)

en hoe die in den wint geslagen sijn, tot verdruckinge van vele duysende religionsverwandten. Indien men meent de Spanjaerts alleen mit woorden of brieven in offitie te houden, ware beter den vrienden 'tselve claer te seggen. Soo lange aldaer geen Parlement beroepen wordt, om consenten en subsidiën tot soo noodige saeke te vercrijgen, ... soo en kan ick nyet gelooven dat men de saeke behartieht gelijck de dienst, ja, de noot van de gemeene Christenheyt, en sonderlinge van Duytslant vereyscht."

Hij nam met eerbiedigen spot kennis van Jacobus' voorstel, dat Spinola een waarborg geven zou. „Ick gelove dat Spinola Syner Majt. voorslach nyet sal willen aennemen." zei Oldenbarnevelt, „ten ware bij notoir bedroch. En, 'tselve doende, wat soude de belofte van Spinola helpen? Wij houden Spinola voor een groot commandeur, hebbende de Spaensche en der Liguisten beurzen en forcen. Maer, die in andere handen weesende, en sal voor ons nyet seer considerabel weesen; en dat kan alle dagen gebeuren. Wilt daerop letten, en op 't onderscheyt tusschen Sijne Exc. Prince Maurits en Spinola in regard van onsen staet; ick gelove dat men aldaer 'tselve nyet wel begrijpt. Wilden de Keyser, de Coninck van Spanje en de Princen van de Ligue sulcke belofte doen, als Sijne Majt. seer wijsselijck en voorsichtichlijck op Spinola heeft gedresseert, voor alle litmaten des Rijck, 'tsoude Sijne en Hare Churf. Genade de Palzgraef en Palzgravinne, andere Chur- en Fursten en Stenden, en oock ons in betere gerusticheyt stellen. Van dese sijde soude geen swaricheyt sijn."

Na zich aldus vrijelijk omtrent Jacobus en diens staatkunde te hebben uitgesproken, beval hij den Ambassadeur op kenschetsende wijze voorzigtigheid aan. „*Cogita*," zeide hij, „maer wacht u van te censureren Syner Majt. projecten, gelijck ick oock nyet verstae te doen; sij sijn oock alhier in 't publyck nyet bespot. Maer let wel wat van Brussel sal komen, en adviseert in diligentie (1)."

En gelijk de Advokaat al zijn verstand en geest aanwendde om den vadsigen Jacobus tot een krachtig optreden, in het belang van diens eigen kinderen, zoowel als van de zaak van het protestantisme en der nationale vrijheid over te halen, zoo

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 19 Januarij 1615. (HS.)

trachtte hij den jeugdigen Koning van Frankrijk op zijne krachtige schouders te doen leunen, ten einde dezen te behoeden voor de met vernieling dreigende hofintrigues en den invloed der Jezuiten.

Hij had aan het armzalige voorstel van de Ligue, dat oorspronkelijk door Jacobus was opgeworpen, zijne ware beteekenis gegeven, met het een open valstrik te noemen, waarin slechts blinden zich verwarren konden. Uitgevoerd zoo als het onderteekend was, en door de groote katholijke mogendheden gewaarborgd, zou het verdrag van Xanten den vrede aan de Christenheid hebben verzekerd. In de plaats van zoodanigen waarborg, het woord van een eenvoudig veldheer aantenemen, die den volgenden dag niets meer beteekenen kon, was een voorstel te belagchelijk om met ernst te worden beantwoord. Evenwel werd Oldenbarnevelt, door toedoen der Katholijke partij, aan de hoven van Engeland en Frankrijk voorgesteld als een beletsel voor den vrede, terwijl geheel zijn streven en werken gerigt was naar het edele doel, om door Spanje den Keizer en de Ligue eene plegtige verbindtenis te doen aangaan dat zij de protestantsche vorsten van Duitschland en met name den Keurvorst van den Paltz niet zouden beoorloogen, maar de wetten, vrijheden en voorregten van alle leden des Rijks zouden handhaven. En tot deze behoorden die groote statuten van 1609 en 1610, de Majesteitsbrief en het Compromis, waarbij volledige vrijheid van eeredienst aan de protestanten in Bohemen was toegekend. Indien ooit eene staatkunde verdiende zuiver liberaal en zuiver behoudend te worden genoemd, dan was het die door Oldenbarnevelt dus onafgebroken gevolgd.

Met het oog op de uitvlugt, waarmede de katholijke partij getracht had het verdrag van Xanten ter zijde te stellen, gelastte hij den ambassadeur der Staten te Parijs, Langerak, aan de fransche regering voortehouden dat, bij zoodanige schikking, de Spaansche legers op elk oogenblik weder in de hertogdommen verschijnen konden. Het was zelfs niet aantenemen, dat zij eerlijk handelden.

„Indien," zeide hij, „de oprechte meeninge soude wesen dat men jegens de voors. Landen, nochte andere Churfursten, Fursten, Stenden of Steeden des Heyligen Rijcx, datelijck, vyantelijck ofte mit gewelt nyet sal attenteren, gelyck voor de rust en vrede van de Christenheijt dienstelijck is, en 'tselve

bij degenen die daerin sijn geïnteresseert goet gevonden, en daerop eene goede valide verbindtenisse van deselve en de naegeburen begeert wordt, de Heeren Staten sullen hen seer gaerne daertoe voegen en hen neffens anderen in de beste wijse verbinden. En als men verseekert is dat de saeken in den Heyligen Rijcke nyet mit hostile proceduren, maar wettelijck nae de constitutie des Rijcx en de oude vrij- en gerechtichheden sullen beleyt worden, dan sal men in den Heyligen Rijcke en bij de naegebure Coningen en Lantschappen gerust kunnen wesen. Maer bij 't voors. onordentlijck voorstel wordt mit reden gevreest, dat men captien en occasien van querellen soeckt, en dat men mit afdwingen van sulcke beloften tracht ons een schandtvleck opteleggen. Men poocht ons indirectelijck te beletten, om den Churfurst-Pfalzgraaf en andere Fursten of Stenden van Duytslant, onse vrienden, geallieerden en religionsverwandten, jegens viantelijcke proceduren te assisteren..... Ende is den Heeren Staten-Generael seer suspect, dat men de verclaringe bij Sijne Exc., mit goet bevinden der Heeren Ambassadeurs van de Coningen en de gesanten van de corresponderende Churen Fursten en Stenden gedaen, heeft verworpen" (1).

De Advokaat wist zeer wel, dat de godsdienstige vrijheden die het Huis van Oostenrijk toegestaan had, op hetzelfde oogenblik waarop Spanje vrede met de Nederlanden maakte en waarop de krankzinnige hertog van Cleef gestorven was, niet langer duren zouden dan de vereenigde krachten van het protestantisme en de nationale onafhankelijkheid haar konden handhaven. Wat met geweld van de Katholijke magten afgedwongen was, zou met geweld weder herroepen worden. Het was voor de Republiek noodzakelijk geweest een bestand voor twaalf jaren in plaats van een vredesverdrag met Spanje te sluiten, terwijl de dood van Jan van Cleef en daarna van Hendrik IV het werk van een algemeenen vrede tusschen het Katholicisme en het Protestantisme, tusschen de Ligue en de Unie, bezwaarlijker maakte dan ooit. De Dertigjarige Oorlog — juister gezegd, het laatste deel van den Tachtigjarigen Oorlog — was in de betwiste hertogdommen begonnen juist op het oogenblik toen zijn voorlooper, de veertigjarige oorlog der Nederlanden, tijdelijk geschorst was. Voortdurend zag Oldenbarnevelt zijne

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, — Januarij 1615. (HS.)

pogingen om een voordeeligen vrede voor het Protestantsche Europa te bewerken, verijdeld, niet zoozeer door de openlijke diplomatie en de krijgsmagt der erkende vijanden van het Protestantisme, als wel door de geheime kuiperijen en de laf hartigheid zijner schijnvrienden. Onvermoeid in zijn streven om aan de beide hoven van Engeland en Frankrijk het gevaar te doen inzien, dat Europa door de overwegende magt van het Huis van Oostenrijk en de Ligue bedreigde, stuitte hij op grooter moeijelijkheden bij den Protestantschen Jacobus, dan bij den Katholijken Lodewijk en diens moeder. En nog werd zijne staatkunde voor het oogenblik niet door eene Protestantsche partij in de republiek zelve gedwarsboomd.

„Wilt mit ernst bevorderen," schreef hij aan Langerak, „dat men deur importune vervolgen ons nyet verge 'tgeen soo notoirlyck ongefundeert is en 'tgemeene beste schadelijck, te meer alsoo wij seekerlijck weeten dat van de andere sijde daertoe bij alle onbehoorlijcke wegen sal worden gearbeyt, alleenlijck om misverstanden tusschen ons en Sijne Majt. te maeken. Sijne Majt. eene prompte en vigoureuse resolutie nemende om het gemaekte accoordt datelijck te doen effectueren, is de saeke te helpen, en anders nyet. Wij kunnen alhier nyet gelooven, dat Sijne Majt. in 't eerste jaer van sijne majoriteyt, sulcken evidenten en notoiren affront sal willen lijden, ofte gedoogen de oppressie van den Hertoch van Savoijen. Want sulcke saeke in 'tbegin van Sijner Majt. regeeringe, kan sonder seer groot gevolch en prejuditie nyet gepasseert worden, en kan die saecke nyet langer getraineerd en in onseekerheyt gehouden worden, om vele redenen. . . . . Wij hopen haeste te vernemen eene Coninckiijcke vigoureuse resolutie jegens den grooten affronte, in't nalaten van het voltrecken des accoorts, ... weesende buyten allen twijfel of eene goede resolutie van beyde Hare Majesteyten sal alles in goede ruste, en den Spanjaert en sijne adherenten *in terminis modestiae* brengen. Maer als Vrankrijck op Engelant, en Engelant op Vrankrijck wil sien, sal alles in combustie loopen, tot Hare Majesteyten en onsen ondienste, en der landen en goede ingesetenen ruine" (1)

Aan het verdrag van Xanten hield hij als aan een plegtanker vast, totdat het zou zijn weggeslagen. Ten laatste deed de rege-

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, — Januarij 1615. (HS.)

ring van Jacobus het voorstel, dat de waarborgen voor het verlaten der hertogdommen zouden gegeven worden aan de verbondene koningen, als bemiddelaars en scheidsmannen. Dit was beter dan het oorspronkelijke voorstel, maar ook hierin heerschte geene welgemeende opregtheid. Middelerwijl vertrok de Prins van Neuburg, bij het afspringen der onderhandelingen, naar Duitschland, hetgeen de Advokaat een kwaad voorteeken achtte. (1). Die Prins bekwam kort daarop eene jaarwedde van 24,000 kroonen van Spanje, en men zeide dat hij voor dat loon zijne aanspraken op de souvereiniteit in de hertogdommen had afgestaan.

„Indien dit waer is," riep Oldenbarnevelt uit, „worden wij mit gedeckte plateelen gedient."

De Koning van Engeland schreef geleerde brieven aan den Keurvorst van den Paltz, waarbij hij dezen verzekerde van zijns schoonvaders bijstand, ingeval hij door de Ligue zou aangevallen worden. Sir Henry Wotton, die zich toen met eene bijzondere zending te 's Hage bevond, toonde die brieven aan Oldenbarnevelt. „Wanneer ik hoor dat het Parlement vergaderd is, en groote subsidien toegestaan heeft," was 's Advokaats antwoord, „zal ik gelooven dat er iets van al die beloften komen zal."

Het was voor den Advokaat afmattend, aldus door de kleingeestigheid en den naijver der hoogst geplaatsten op aarde, gedurig te worden belemmerd in zijne pogingen om de aanvallende beweging van de Spaansche en Katholijke zijde te keer te gaan, en Europa voor het uitbreken van een vernielenden oorlog te behoeden. Het is zelfs vermoeijend, het verhaal daarvan te lezen. En toch is dit de trouwe kronijk der Christenheid gedurende een der belangrijkste tijdperken van de nieuwe geschiedenis. Zonder de briefwisseling van Oldenbarnevelt te bestuderen, kan niemand den zamenloop der gebeurtenissen begrijpen bij het noodlottige uitbreken van den nieuwen oorlog, die op eene nog ijzingwekkender schaal stond gevoerd te worden dan de oorspronkelijke strijd in de Nederlanden. De geschiedenis van Europa, het lot der Christenheid ligt daarin besloten. De schok der elementen, de strijd der verschillende vormen van godsdienst en nationaliteit, wordt daarin levendig en onopgesmukt geschetst. Hoewel de Advokaat slechts uit naam van een klein

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 9 Febr. 1615. (HS.) Idem aan Langerak, 10 Febr. 1615. (HS.)

gemeenebest handelde, was hij in waarheid, zoolang hij die betrekking bekleedde, de eerste minister van het Protestantsche Europa. Niemand kon zich met hem meten, weinigen slechts die hem begrepen, nog minder die hem steunden. Gelijk Prins Maurits op dat oogenblik de grootste Protestantsche veldheer was, zonder dat hij de uitgestrektheid van het veld van zijn arbeid afmat of zijne toekomst voorzag, zoo was de Advokaat de staatsman en profeet van het Protestantisme. Indien zij beide even eensgezind hadden kunnen zamenwerken, als in vroeger dagen, zou het een zegen voor Europa geweest zijn. Maar de booze geest van den naijver, die zoo menigmaal een dam werpt tusschen den krijgs- en den staatsman, vertoonde zich reeds op den achtergrond, als eene bedreiging voor den moedigen patriot, die zijn leven wijdde aan hetgeen hij bevorderlijk achtte voor den vooruitgang der menschheid.

Ook kan het lot van den man zelven, zijn wezenlijk karakter en de buitengewone toedragt van zaken, waarin hij welhaast persoonlijk gemengd werd, niet naauwkeurig ontvouwd worden, zonder dat men uit zijne brieven tot de kennis zijner geheimste gedachten is gekomen. Vooral op een later tijdstip zal in 't oog springen, welk eene groote waarde er aan zijne vertrouwelijke briefwisseling met de ambassadeurs te Londen en Parijs gehecht werd.

De Advokaat vertrouwde op den steun van Frankrijk, pausgezind als het hof van den jongen Koning was, omdat de protestantsche partij in het geheele rijk te magtig, te talrijk en te krijgszuchtig was om zich te laten om den tuin leiden, en beweegredenen van louter aardrijkskundigen aard bezwaarlijk volstaan konden voor een innig bondgenootschap tusschen Spanje en Frankrijk. In weerwil der Spaansche huwelijken, waartegen hij zich aankantte, zoolang als er verzet mogelijk was, wist hij dat, al ware er slechts één staatsman in het koningrijk, de internationale staatkunde van Hendrik, Sully en Jeannin niet geheel kon worden prijs gegeven.

Hij vertrouwde op Villeroy, die, hoewel een verouderd staatsman, een voormalig ligueur en papist, echter te kalm, ervaren en slim was om tegen de eerste regelen der diplomatie te zondigen, en zich door de laffe streken te laten vangen, waarmede Spanje gewoon was te bedriegen of omtekoopen. Zoolang als hij stem in den raad had, was het zeker dat het verbond met

de Nederlanden niet opgegeven, of de Hertog van Savoye verpletterd worden zou. De Ondersecretaris van staat stond op dat oogenblik niet hoog in gunst, maar er viel niet aan te twijfelen dat hij zijn post zou behouden, totdat een werkelijk grooter man in Frankrijk opkomen zou. Frankrijk doorworstelde een ongelukkig tijdperk van dorheid en ontbinding, terwijl het treurde over het verlies van Hendrik en wachtte op de komst van Richelieu.

De Nederlandsche ambassadeur te Parijs had in last, goede betrekkingen met Villeroy te onderhouden, die naar Oldenbarnevelt's meening een opregt vriend voor de Nederlanden geweest was. „Laet nyet nae den ouden bekenden Heer te caresseren", zeide de Advokaat herhaaldelijk, zonder diens naam te noemen, „sonder u te stooten aen de redenen in uwen brief verhaelt. Ick vertrouwe vastelijck dat SijnEd. alle swaricheyden wel sal overwinnen. Gelooft oock nyet dat Vrankrijck den Hertoch van Savoyen sal laten ruïneren, als strijdich tegen alle redenen van staet" (1). En toch waren weinigen gezind om Karel Emanuel te helpen in dien Montferrat'schen oorlog, die, met enkele tusschenpoozen, nog twee jaren zou voortduren. De reeds bekende aanvoerder Ernst Mansfeld, de natuurlijke zoon van den ouden Pieter Ernst, die zoo langen tijd het bevel had over de Spaansche legers in de Nederlanden, had dienst genomen bij den Hertog. Sedert was hij een der voorsten in dat woeste bedrijf van plundering, moord en brandstichting, dat over Europa stond uitgestrekt te worden, en waaraan duizende gelukzoekers van hoogen en lagen rang zich zouden wijden.

De roekelooze en losbandige Mansfeld was reeds meer dan eens van vaandel veranderd. Als bevelvoerder over eene compagnie van Leopold's troepen was hij door de Unie gevangen genomen, en na eenigen tijd te vergeefs op zijne loskooping gewacht te hebben, in stilte tot den vijand overgegaan (2). Volgens contract, had hij een regiment op Leopold's naam geworven, om daarmede naar de Unie overteloopen. Sedert de krijgsoperatien in de hertogdommen geëindigd waren, had „de Graaf", zooals hij zonder voldoenden grond geheeten werd, een pensioen van 1000 gulden van de Unie getrokken, en thans

(1) Oldenbarneveld aan Langerak, 10 Febr. 1615 (HS.)

(2) Zie de „Gesch. des dreisigj. Kriegs" I, 387, van GINDELY, die Mansveld den voorlooper van Wallenstein noemt.

weder bezigheid gevonden onder Karel Emanuel. Hier vond de krijgsman, die twee jaren te voren in Spaansche dienst geweest was, voldoening en voordeel in het bestrijden der Spanjaarden. Hij zou weder verschijnen in de Nederlanden, in Frankrijk, in Bohemen, overal waar dorpen te verbranden, kerken te plunderen, steden te vernielen, vrouwen te schenden, en gevaarlijke staatkundige kuiperijen te voeren waren. Ernst Mansfeld was een man van jeugdigen leeftijd, maar vroegtijdig gerimpeld en versleten, leelijk van gelaat, ontsierd door een hazelip en een bogchel; slordig in kleederdragt, droeg hij nooit anders dan een ouden grijzen hoed, zonder band. Wreed, vermetel en losbandig als hij was, werd hij door sommige zijner tijdgenooten een Ulysses Germanicus, door anderen een nieuwe Attila genoemd, maar door allen gelijkelijk beschouwd als een geessel der menschheid. Onder de Parijssche jongens had hij den bijnaam van „Mâchefer", en de minnen hielden de kinderen met dien dreigenden naam rustig. Hij had zich nu onder de vaandels der protestanten geschaard. Zijne legers, hetzij in Italie hetzij in Duitschland, waren een zamenraapsel van gelukzoekers van hoogen en lagen rang, van alle godsdiensten, uit alle landen, studenten en ontslagen monniken, geruïneerde edellieden, bankbreukige burgers, straatslijpers — de vroegste type van dat ellendige militaire ongedierte, dat jaren lang knagen zou aan het ongelukkige ligchaam van Duitschland (1).

Herhaaldelijk waren de Staten aangezocht om Savoye te helpen, alsof zij alleen de schokken verduren en de kosten dragen moesten van alle krijgsondernemingen tegen Spanje.

„Wij worden hier seer geport om ons in de saeke van Savoyen tot assistentie te resolveren, maer dese onseekere constitutie van saeken laet 'tselve nyet toe. Wij wenschen en versoecken wel, dat Vrankrijck, Groot-Brittannien, de Duytsche Princen, de Venetianen en Switsers goede resolutie en assistentie willen verleenen. Maer wij hebben genoech op onsen hals, voor desen tijt" (2).

Al was hun schatkist ook in goede orde, bezaten zij toch geene middelen genoeg, om ondernemingen op zoo grooten afstand op 't touw te zetten, terwijl de Spaansche legers aan hunne grenzen lagen.

(1) Zie de „Acta Mansfeldica 1623", bij Wenzel, III, 224.
(2) Oldenbarnevelt aan Langerak, 29 April 1615 (HS.).

Gedeeltelijk om Koning Jacobus te bevredigen en gedeeltelijk uit zucht naar avonturen, was Graaf Jan van Nassau naar Savoye getrokken, aan het hoofd eener kleine afdeeling troepen, die hem door de Staten verstrekt was.

Oldenbarnevelt deelde dit aan Langerak mede. „Graef Johan" — schreef hij — „is vertogen mit eene excuse opte brieven van den Hertoch van Savoyen, opte gelegenheyt van onsen staet, de groote lasten en apparente periculen. Toch hope ick, indien die komen te cesseren, en de Spanjaert tot geene redelycke conditien wil verstaen, wij mitte Coningen, Princen en republiquen, sijne vrienden, hem te mogen alsdan assisteren" (1).

„Gebruyckt deselve advertentie dienstelijck en mit discretie", zeide hij. „Behalve de consideratie, daerop vallende, om den Coninck van Groot-Brittannien eenich contentement te geven, sal seer considerabel wesen of men een groot Prince jegens oppressie van degenen die een iegelijck de wetten wil stellen, mit goede conscientie en bij redenen van staet nyet en behoort te assisteren; bijsonderlijck daertoe soo ernstelijck en mit sulcke — — versocht sijnde" (2).

Inmiddels hielden de Spanjaarden en de Ligue voet in de hertogdommen, terwijl hunne krachten, hun krijgsvoorraad, hunne geldmiddelen met den dag vermeerderden. De oorlog van haarkloverijen was doodelijker dan een werkelijke veldtogt, want wanneer er niet met der daad gestreden werd, scheen de geheele wereld tegen de Staten te zijn.

„Wij kunnen hier nyet bedencken", zei Oldenbarnevelt, „tot wat eynde de heere van Préaux alhier soude gesonden worden; want, naerdien het tractaet voltogen en geagreëert is, resteert nyet dan 'tselve naetekomen. De Eertshertoch seit, by syne brieven aen den Coninck van Groot-Britannien, in het tractaet nyet bekent te syn, en dat daerom van hem nyet kan begeert worden yet relatief tot 'tselve tractaet. De heer van Refuge weet best, of marquis Spinola, Visconti, Peckius en anderen van wege den Eertshertog daermede bemoeit sijn geweest, of nyet. Wij weten hier seer wel dat alles deur hen beleit is. De Eertshertoch seyt eene sincere en nette belofte te willen doen van nyet weder in 't lant te komen om steeden of plaetsen

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 17 Mei 1615 (HS.).
(2) Dezelfde aan denzelfden, 10 Febr. 1615 (HS.).

intenemen, en begeert van Mijneheeren de Staten gelijcke belofte. Indien hij geautoriseert ware van wege den Keyser, den Coninck van Spanje en de Catholique Ligue, en hij begeerde mit ons in die qualiteyt te handelen, alsdan soude 'tselve kunnen gedaen worden, en voorts gelet op 'tgeen de ruste van Duytslant vereyscht. Maer, of de Eertshertoch eenige belofte doet, en men van wege den Keyser, Coninck van Spanje ofte Catholique Ligue deur eenich generael yet bij de hant wil nemen, soo soude bij sulcke belofte daerjegens nyet voorsien wesen.

„Mijneheeren de Staten, oock de Churfurst en Prince van Brandenburch en andere geïnteresseerden souden bedrogen en geïlludeert wesen; daervoor wij hier soo seer als voor het gewelt becommert sijn. Ja meer, alsoo wij uyt verscheydene quartieren advisen crijgen, dat men dit jaer groote saeken jegens Duytslant en ons meent te exploicteren; dat het volck van oorloge van den Prince van Nyenburch van haren eedt en dienst aen denselven Prince ontslagen, en van wege den Coninck van Spanje aengenomen is; dat nyet alleen in Italien en Spanje meer volcx van oorloge aengenomen wordt, maer oock in Duytslant, Loreynen, Luxenburch en Hooch-Burgundien; dat men onlancx Weesel seer extraordinaris van alle munitionen voor oorloge heeft geprovideert, en nyeuwe fortificatien voorneemt" (1).

Het was eene kinderachtige dwaasheid, aantenemen dat de Staten tot een verdrag zouden toetreden, krachtens hetwelk de vorsten van Neuburg en Brandenburg gezamenlijk de betwiste hertogdommen in bezit zouden houden, en dat gebied door alle vreemde troepen ontruimd zou worden; dat zij rustig zouden toezien, wanneer Neuburg tot het katholicisme overging, de zuster van Maximiliaan van Beijeren huwde, zijne regten voor geld aan Spanje afstond, en zijn leger aan Spanje overdeed, dat, eindelijk, Brandenburg en allen die in Brandenburg belang stelden, d. i. alle Protestanten in Europa, zich bij zoodanige schikkingen zouden neerleggen, en zich door de bloote belofte van een soldaat van fortuin genoegzaam gedekt zouden achten tegen alle aanvallen van de katholijke zijde.

Toch werden de Staten, werden Brandenburg en geheel het Protestantsche Duitschland aangezocht die belofte aantenemen, en werd Oldenbarnevelt dagelijks door zijne bondgenooten voor

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 26 Febr. 1615 (HS.).

een onruststoker uitgekreten en door de diplomaten beschuldigd en beleedigd, omdat hij de sophisterijen van de Ligne en van dezer geheimen vriend Jacobus Stuart onmeedoogend ten toon stelde.

De Koning van Spanje had meer dan 100,000 man onder de wapenen, deed overal meerdere troepen aanwerven, en stortte voor geheime doeleinden 4 millioen kroonen bij zijne bankiers te Antwerpen, terwijl hij niet ophield verzekeringen van vrede te geven. Had men dan de onderhandelingen te Bourbourg vergeten, of was eene Spaansche Armada nooit de haven van Coruña uitgezeild?

„Men is aldaer wijs en voorsichtich," schreef de Advokaat naar Parijs; „maer wij hebben de Spaansche proceduren meest besocht, en sijn deur geledene schaede vol diffidentien. De Coninck van Groot-Brittannien schijnt te verstaen, dat men den Ertshertoch eene acte soude geven nae sijne begeerte, en maeken eene andere acte explicatoir nae onse begeerte, die hij mede soude onderteeckenen, en oock Sijne Majt. van Vrankrijck daertoe versoecken. Maer 'tselve is bedenckelijck" (1).

„De proceduren van de Spaansche sijde" ging Oldenbarnevelt voort, „schijnen tot geen vrede te strecken, soodat men mit reden voor bedroch is beducht. . . . . Men moet ons nyet verdencken, dat wij de saeke soo bedenckelijck oordeelen, voor ons en onse vrienden. . . . . Het ombrengen van den eersten Visier van den Turkschen Keyser, en sijn dessein jegens den Coninck van Persien, sal den Keyser en den Coninck van Spanje dit jaer vrijhouden van eenige vreese voor die sijde, welcke vreese in 't verleeden jaer haer groot dessein ophielt. . . . . Ick kan nyet begrijpen, bij wat redenen het besogne van Xanten, te voren geapprobeert, nu geïmprobeert soude worden. . . . . De Coninck van Spanje en de Keyser, mit die van hare factie, hebben een groot dessein, om de geheele Christenheyt de wetten te geven, een Roomsch-Coninck nae haren wille te maeken, de Evangelische Chur- en Fursten en Stenden van Duytslant tot obedientie te brengen, in Italien en hier wetten te geven en aftedwingen 'tgeen hun belieft, en over ons en onse geallieëerden ja zelfs bij consequentie over Vranckrijk en Engelant te triumferen. Sij zeggen, des Keysers autoriteyt gestabiliëert te hebben

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 26 Febr. 1615. (HS.)

mit Aeken en Mulheim, ons uyt Gulick verdrijvende, en aldus de saeken nae hare begeerte gestelt te hebben, en kunnen opten naeme van den Keyser, de Ligue, Palatin of anderen, hen altijt in acht dagen meester maeken van de plaatsen die sij nu imaginarie verlaten, en oock van plaatsen die wij datelijck overgeven, die men anders veeltijts jegens al haer gewelt soude kunnen defenderen" (1).

Op raad van Oldenbarnevelt, waren de steden, die in het bezit der Staten waren, Gülick, Emmerich en andere, kort tevoren met groote kosten versterkt geworden, onder het toezigt van Prins Maurits. Het ware dwaasheid geweest, die thans onder de gestelde voorwaarden overtegeven. Om den Engelschen Koning te believen, zouden de Staten toegeven, dat zijn naam en die van den Koning van Frankrijk als bemiddelaars gesteld werden onder eene nieuwe schikking, ter vervanging van het Xantensche traktaat. Jacobus had het voorstel daartoe gedaan, en Lodewijk had er in toegestemd. Maar eer de inkt in Jacobus' pen droog was, stelde hij weder voor dat de namen der bemiddelaars zouden weggelaten worden! En waarom dat? Omdat Gondemar het hem in 't oor had gefluisterd. De onderhandeling over een huwelijk tusschen den Prins van Wales en de tweede dochter van Spanje was in Engeland weder hervat, en nu deed de Koning van Engeland „serieuse instantien, dat de Eertshertogen en Mijneheeren de Staten haere acten van beloften *impersonaliter* en nyet aan de Coningen doen souden" (2). Jacobus zou ook hebben toegestemd, dat de naam van den Keizer in het verdrag genoemd werd; hetgeen Oldenbarnevelt tot elken prijs wilde voorkomen. Dat zou een schandelijk en onvoorwaardelijk opgeven van de geheele zaak geweest zijn.

„De Eertshertoch", schreef Oldenbarnevelt, „sal hem apparentelijck nyet contenteren, tensij Sijne Maj^{t}. eene coninklijke resolutie neme om hem tot rede te brengen. Dat hij op ons de faulte wil leggen, is eene pure malitie. Wij sijn bereyt geweest, en sijn noch, het tractaet van Xanten te voltrecken. De Eertshertoch is oorsaek van de dispute opte acten. Wij hebben de formulieren van Hare Majesteiten goet gevonden, en tot Sijner Maj's contemplatie nu driemael verandert. Onze Provinciën sijn daervan verwitticht, soodat wij de Spaansche impudentie langer qualijck

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 27 Febr. 1615. (HS.)
(2) Dezelfde aan Ledenberg, 29 Junij 1615. (HS.)

kunnen digereren, en sijn verwondert dat Sijne Majt. daer meer van haere ministers wil hooren. Wij duchten hier, dat die Spaansche ministers deur veel handen arbeyden, om bij het eene of andere middel tusschen Sijne Majt. en ons, en de respectieve ondersaten, geschillen te doen ontstaen. . . . . Let wel dat aldaer nyet voorgenomen worde om den naem van den Keyser in dese acte te brengen, als strijdich jegens Sijner Majt. eerste resolutie, seer prejudiciabel den Churfurst van Brandenburch, den Landen van Gulick-Cleve en ons. Notelijck moet de belofte aen beyde de Coningen gedaen worden, als mediateurs, soo voor Hr. Ms. digniteyt en reputatie, als ten dienste van den Churfurst, de Landen en ons. Anders souden sij, te weeten de Spanjaerts, over ons willen triumferen, als ons mitte wapenen tot sulcke beloften gedwongen hebbende" (1).

Indien de bijna onvermijdelijke strijd tusschen de Katholijke Ligue en de Protestantsche Unie uitbrak, zou de oorlog gevoerd worden in de betwiste hertogdommen, die grensgewesten, wier bezit van zoo overwegend belang voor elke der strijdende partijen was, en waar de bevolkingen, hoewel verdeeld, over 't algemeen meer naar de Ligue dan naar de Unie overhelden. Het was natuurlijk dat de Nederlandsche staatsman warm werd bij het denkbeeld, dat zij verloren zouden gaan voor de Unie, door de behendigheid der katholijke leiders en de achteloosheid van de groote bondgenooten der Republiek.

Drie weken later vernam de Advokaat, dat Koning Jacobus zich weder los wilde maken van de positie, die om zijnentwille nu drie malen veranderd was. Zijne verontwaardiging steeg ten top.

„De Heere Wotton heeft mij gecommuniceert zijne leste depesche van Nyeuwmarket", zeide hij. „Ick sijn ten hoochsten verwondert dat men, nae alle accommodatien, tot des Churfursten, der Landen Gulich-Cleve-Berch en onse prejuditie, van ons soude willen vergen dat de beloften nyet souden worden gedaen aen Haere Majesteiten van Vrankrijck en Groot Brittannien, als interventeurs en mediateurs van de Spaansche sijde zelfs versocht. Want naerdien wij ter begeerte van Sijne Majt. hebben moeten naelaeten onse belofte te refereren tot het tractaet van Xanten, soo is volgens de goede beliefte van beyde Haere Majtn.

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 16 Mei 1615. (HS.)

noodich en substantieel geoordeelt dat de beloften aan haere Majtn. zouden worden gedaen. Dat te willen veranderen, is Haere Majtn., den Churfurst, de Landen en oock onsen Staet te prejudicieren, te cort te doen, en ons in blanco te stellen. Vrankrijck maintineert 'tselve alsnoch, als behoorlijck en noodich; dat Groot-Brittannien daervan soude wijcken, is hier nyet te digereren. Wilt daerom alle uyterste devoir doen, ten eynde daertoe geene instantie worde gedaen; item, om den naam van den Keyser soowel uyt het narré als het dispositief te laten, als contrarierende Haere Majn. en onse intentie en proceduren van den jare 1610 en daerna. Gelooft vast dat onder den naam van den Keyser malitie is schuilende, en dat de Keyser, de Spanjaerts en hare adherenten alsnoch soowel als tevoren tot eene sequestratie trachten, d. i. om onder sulcken pretext de voors. Furstendommen in handen van de Spanjaerts te brengen, daertoe over de dertich jaren is gearbeit. Wij worden bij de Spaensche menëen bedrogen. Hare intentie is Wesel te houden en oock de andere plaetsen, tot de uytcompste van de sacke van Italien, en dan groote slaegen te slaen" (1).

Zelden getuigden woorden van een zuiverder staatsmansblik, die weldra stonden vervuld te worden, dan deze eenvoudige maar klemmende waarschuwingen. Het eenige antwoord door de Engelsche Regering daarop gegeven, bestond in nietigheden en in de stekelige herinnering, dat Wesel de bakermat van het Calvinisme in Duitschland, het Rijnsche Genève geweest was, en het zondig was het langer in handen der Spanjaarden te laten (2). Alsof de Advokaat niet duidelijk aangetoond had, dat als de handen op dit oogenblik niet werden ineengeslagen, dit gelijk zou staan met het spel geheel optegeven.

Zijn invloed was steeds grooter in Frankrijk dan in Engeland, zooals ook met Willem den Zwijger het geval geweest was. Zelfs nu, terwijl het Spaansche huwelijksverbond aan het Fransche hof eene zoo goed als uitgemaakte zaak was, en het daarentegen bij den Engelschen Koning niet dan een dwaallicht geleek, ondersteunde de regering te Parijs tamelijk getrouw de staatkunde van den Advokaat, maar werd deze door Jacobus voortdurend en eigenzinnig tegengewerkt.

Oldenbarnevelt mogt over dat naderende huwelijksverbond

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 6 Junij 1615. (HS.) (2) Ibid.

zuchten, hij wanhoopte niet. „Wij hopen dat de Spaansch-Fransche huwelijcken van selfs wel opgehouden sullen worden," zeide hij; „wij vresen, soo men die mit autoriteyt soude pogen optehouden ofte beletten bij conjunctie, dat ons voornemen wel contrarie effecten soude medebrengen" (1).

Hierin zou hij zeker worden teleurgesteld.

Hij had reeds aan het Fransche hof de volstrekte noodzakelijkheid voorgehouden van de groote punten, waarop in het verdrag behoorde te worden aangedrongen, en hij had hier een beter gehoor gevonden dan te Londen of Newmarket.

Den geheelen zomer was hij over deze gewigtige zaak predikende voor doove ooren. De Staten waren in hunne concessien zoover gegaan, als mogelijk was. Door nog verder te gaan, zou de geheele zaak schipbreuk hebben geleden op de ondiepten, die hij niet opgehouden had aantewijzen. „Wij verhopen," zeide hij, „dat nu nyet meer van ons sal worden begeert, of eenige scrupule gemaekt van onse oprechte goede intentie; en soo Spanje en de Eertshertogen hen nu tot voltreckinge des Xantenschen verdrachs nyet willen resolveren, dat Hare Majn. van Vrankrijk en Groot Brittannien, die illusie jegens hare autoriteyt en digniteyt sullen rechten, en de saeken in de Landen van Gulick rechten, sonder te gedoogen vordere illusie onder pretext van het nyeuw tractaet, veelmin van eene gepretendeerde sequestratie" (2).

Intusschen verscheen de maand Augustus, zonder dat nog de namen der bemiddelende vorsten in het verdrag opgenomen waren, of het spooksel der sequestratie verdreven was. Integendeel veroorzaakte de vrede van Asti tusschen Spanje en Savoije nieuwe vrees voor eene poging daartoe, wijl bij dat traktaat bepaald werd dat alle geschillen tusschen Savoije en Mantua aan de beslissing des Keizers zouden onderworpen worden. Dit voorbeeld zou zeker in de hertogdommen gevolgd worden, indien het niet met kracht werd tegengegaan, zooals vijf jaren te voren met zoo goeden uitslag door de legers der Staten en van Frankrijk geschied was. Daarbij was de eerste stap tot sequestratie reeds gedaan. De Keizer had den Keurvorst van Brandenburg en alle andere belanghebbenden gedagvaard, om op den 1en Aug. voor hem te verschijnen in Praag (3). Daarmede kon niets anders

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 6 Junij 1615. (HS.)
(2) Oldenbarnevelt aan Langerak, — Junij 1615. (HS.)
(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 18 Junij 1615. (HS.)

beoogd worden, dan Brandenburg en de Staten uit de hertogdommen te verdrijven, in afwachting van de keizerlijke beslissing omtrent den wettigen souverein. Neuburg had zijne regten reeds aan den Keizer afgestaan: zou het, onder zulke omstandigheden, nog mogelijk zijn iets uit de klaauwen der Ligue te redden? Zeker niet, indien de Republiek aarzelde, en luisterde naar den lafhartigen raad van Jacobus. Dit zoude, zei Oldenbarnevelt, strekken „tot irreparabele schaede van het Churfurstelijcke Huys van Brandenburch, der voors. Landen en sonderlinge aller religionsverwandten aldaer, en tot seer groote disreputatie van beyde Hare Maj[n]. en de onse" (1).

Hij hield niet op, den Koning door den ambassadeur te Londen te doen voorhouden, hoe onverantwoordelijk het was den vijand van alle waarborgen jegens de bemiddelaars te ontslaan, terwijl de Republiek, uit eerbied voor Jacobus, de vollediger waarborgen van het verdrag had opgegeven. De overeenkomst was plegtig aangegaan, en door elke der provincien goedgekeurd. Zulk eene grondverandering kon, al bestonden er geene andere bedenkingen tegen, niet dan na lange overleggingen en stemmingen der verschillende staten-vergaderingen geschieden. Kon iets nadeeliger zijn, bij zulk eene crisis, dan dit noodelooze uitstel! Het kon in de oogen van geen staatsman twijfelachtig zijn, dat de Spaansche partij oorlog wilde, en dien wilde inleiden door bedrog. En het was nog erger voor de Republiek om op het terrein der diplomatie verschalkt te worden, dan geslagen te worden in het veld.

„Een iegelijck", zeide de Advokaat," heeft meer apprehensie van bedroch als van gewelt, want nae de constitutie van onsen Staet moet 't geen mit geweld geschiet geleden en gepasseert worden, maer het bedroch soude den regeerders te laste worden geleyt" (2).

De zomer ging voorbij. De Staten handhaafden hunne stellingen in de hertogdommen, in weerwil der berispingen van Jacobus, en Oldenbarnevelt bespiedde elke oorlogzuchtige beweging, weigerende om tegen den prijs van het gehoele grondgebied, Wesel en Aken uit de handen der Ligue te krijgen.

Caron kwam naar den Haag, om persoonlijk met de Staten-Generaal, den Advokaat en Prins Maurits in overleg te treden,

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 18 Junij 1615. (HS.)
(2) Dezelfde aan denz., 2 Aug. 1615. (HS.)

en ging vóór het einde van het jaar terug. Hij had een gehoor bij den Koning, in November, en vond dezen zoo lijdelijk als ooit ten aanzien der Duitsche aangelegenheden. 's Konings aandacht werd toen geheel bezig gehouden door den moord van Sir Thomas Overbury en de walgelijke schandalen door zijn gunsteling Carr en diens bekende bruid veroorzaakt, zoodat hij zelfs geen tijd voor godgeleerde studien vond, veelmin voor staatszaken, waaraan de vrede der Christenheid en het lot zijner kinderen hing.

De ambassadeur vond hem gemelijk en aanmatigend. Hij deed niettemin andermaal de vrees uitkomen, die de Staten Generaal gevoelden, voor misleiding van de Spaansche zijde in de zaak van Gulick en Cleef. Hij verzekerde Zijne Majt. dat zij het traktaat van Xanten niet meenden te handhaven, en verzocht den Koning niet langer bij de Staten aan te dringen op de teruggave der plaatsen, die zij bezèt hielden. Het was, zeide hij, eene levensquaestie voor hen, die te behouden (1).

„Sir Henry Wotton heeft mij verhaald", gaf Jacobus ten antwoord, „dat de Staten bij zijn komst over die zaak beraadslaagden, en hij twijfelde niet of zij zouden een besluit nemen overeenkomstig mijne bedoeling. Nu zie ik wel, dat gij de plaatsen niet wilt opgeven. Had ik dat vroeger geweten, dan zou ik den Aartshertog niet zoo dikwijls vermaningen hebben gezonden, op verzoek van de Staten. En nu de Aartshertogen bereid zijn hunne plaatsen terug te geven, nu staat gij er op, de uwe te behouden."

En hierop volgde een dure eed, en sloeg Jacobus zich zelf op de borst.

„Nooit zal ik mij weer met de zaken der Staten inlaten, er kome van wat er wil," ging hij voort. „Ik ben altijd eerlijk in mijne woorden en daden geweest, en zal mij niet in een verderfelijken oorlog begeven, omdat de Staten er zulk een onregtvaardigen begonnen zijn. Den volgenden zomer zullen de Spanjaarden, in twee of drie legers verdeeld, hunne aanslagen in Duitschland beginnen."

Caron beweerde, dat die aanslagen steunden en alleen konden volvoerd worden door de gunstige stellingen, die zij in de hertogdommen bezaten. „Neen," zeide de Koning, „zij moeten die op

(1) Caron aan den Staten-Generaal, 7 Nov. 1615. (HS.)

denzelfden dag overgeven, waarop gij de uwe teruggeeft, en zij zullen bezwaarlijk met overhaasting kunnen terugkomen."

„Juist het tegendeel," zei de ambassadeur. „Zij zullen in een oogwenk terug zijn, wanneer wij er het minst op voorbereid zijn."

Maar het baatte niet wat Caron zeide. De Kòning ging voort met uitteschreeuwen, dat de Staten nooit het plan gehad hadden om de steden terugtegeven.

„Gij wilt ze voor u zelve behouden," riep hij uit, „wat het grootste onregt is dat ooit begaan werd. Gij hebt er geen regt op, zij behooren anderen toe."

De ambassadeur deed uitkomen, dat de Keurvorst van Brandenburg zeer tevreden was met de tijdelijke bezetting door de Staten, totdat het geschil opgelost zou zijn.

„En dat zal nooit geschieden," zei Jacobus, „nooit, nooit. De Staten zijn magtig genoeg om den oorlog alléén te voeren, tegen de geheele wereld."

En zoo ging hij voort, de woorden herhalende waarmede hij begonnen was en zonder naar rede te willen luisteren (1).

„Het doet mij zeer leed," zei de ambassadeur, U. M. zoo ontevreden en stijf op dat stuk te vinden. Moeten de namen der Koningen in het stuk onvermeld blijven, dan zou ook het verdrag van Xanten dienovereenkomstig moeten gewijzigd worden."

„Niets daarvan," beweerde Jacobus. „Dat zie ik in 't geheel niet in. Het moet voor de Staten genoeg zijn, dat ik beloof hen zelf te zullen bijstaan, ingeval de vijand bedriegelijk handelen mogt of het verdrag van Xanten in eenig punt zou willen verbreken."

En andermaal zwoer de oorlogzuchtige Jacobus een grooten eed, en sloeg hij zich op de borst, betuigende dat hij niemand misleidde, maar altoos open en rond zijne gedachten zeide.

Dit was zeker geen gunstig vooruitzigt voor de Staten. Hun voornaamste bondgenoot had het er op gezet dat zij zich zouden ontwapenen, ontblooten, terwijl voor hunne oogen de magtigste zamenspanning tegen de godsdienstige en staatkundige vrijheid van Europa gesmeed werd, en vijandelijke legers, talrijker dan ooit, voor de deur stonden. Het zou juist geen blijk van hooge staatsmanswijsheid zijn, te wachten totdat de vijand hen bij de

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 7 Nov. 1615. (HS.)

keel had gevat, om dan de hulp eens konings interoepen, die beefde bij den aanblik van een getrokken zwaard. Zelfs al ware het de ridderlijke Hendrik geweest, die in plaats van den vredelievenden Jacobus die belofte had gegeven, zou het voor hen nog dwaasheid geweest zijn zulk een raad optevolgen.

Het gesprek duurde langer dan een uur. Te vergeefs schilderde Caron in donkere kleuren de wreedheden door de Spanjaarden in Mülheim en Aken gepleegd, en de handelwijze van den Keulschen Aartsbisschop in Rees. Het bleek onmogelijk, eenigen indruk op den verdwaasden Koning te maken.

„In elk geval", zei de gezant, „kan de zaak niet geregeld worden zonder den Koning van Frankrijk."

„Welk een uitvlugt is dat", zei Jacobus. „Nu de Koning geheel Spaansch is, tracht gij het uitstel van uw kant te verontschuldigen door naar hem te verwijzen. Gij hebt lang genoeg gewacht met de arme stad Wesel aan de Spanjaarden te ontrukken. Het verbaast mij dat ik nooit een woord daarover van u gehoord heb, sedert uw vertrek. Ik had u toch duidelijk genoeg verzocht, dat gij aan de Staten mijne bedoeling zoudt doen kennen, om hun elke verzekering te geven, die zij verlangen mogten."

Caron was zeer teleurgesteld door den kwaden luim des Konings. Zoo even teruggekeerd van de conferentiën met de Staten en als het ware van het tooneel des oorlogs, had hij verwacht hem te zullen overtuigen en bevredigen. Maar de Koning was verstoord, dat de Staten hem zoo volslagen in het ongelijk stelden, en dat zij hem onkundig hadden gelaten van de krijgsbeweging, die zij in het keurvorstendom Keulen ter bestraffing van de wreedheden op de protestanten daar gepleegd, ondernomen hadden. Hij vroeg aan Caron of hij hem daaromtrent niets te zeggen had. Toen deze hierop ontkennend antwoordde, gaf hij te verstaan, dat hij meende van genoegzaam belang voor de Staten te zijn, en voldoende hun vertrouwen te bezitten, om van hunne krijgsbewegingen onderrigt te worden. Daarvoor, zeide hij, had zijn ambassadeur zitting in den Raad. Caron meende dat operatien van dien aard, om wel te slagen, zoo geheim mogelijk moesten gehouden worden. Dit betwistte de Koning, en hij beklaagde zich bitter dat hij in onwetendheid was gelaten. De ambassadeur verontschuldigde zich zoo goed als hij kon, op grond dat hij in Zeeland geweest was toen de troe-

pen oprukten, en deelde hem mede dat zij de bevolking van Keulen moesten tuchtigen, voor de wreedheid waarmede de stad Mülheim bejegend was.

„Dat was ul. zaak niet", meende de Koning.

„Toch wel", antwoordde Caron, „zij zijn onze geloofsgenooten, en iemand moest zich toch de wreedheden aantrekken, die op hen gepleegd waren."

De Koning erkende, dat de vernieling van Mülheim eene ongehoorde wreedheid geweest was, en sprak verder over het geschil tusschen den Hertog van Brunswijk en zijne stad, en andere zaken. Na afloop van het onderhoud, begaf de ambassadeur zich, zeer terneergeslagen, naar den staatsecretaris Sir Ralph Winwood en Sir Henry Wotton.

Hij verklaarde hun, dat de Staten zonder een rijp overleg met de Fransche regering, die voorname veranderingen in de onderhandeling nooit zouden toelaten. Winwood beloofde dat hij er met den Franschen ambassadeur over spreken zou, erkennende dat het voor den Koning ondoenlijk was die zaak alleen op zich te nemen. Hij zou er den volgenden dag eveneens over spreken met den ambassadeur der Aartshertogen, die op het punt stond naar Brussel te vertrekken, en „zou hem wel wat in handen geven, dat hij daarheen kon medenemen."

„Als deze goed en wel weg is", schreef Caron, „heb ik hoop dat 's Konings hoofd met al die dingen niet meer in de war gebragt zal worden."

Het zag er intusschen voor de Staten treurig uit. De eenige bondgenoot, op wien zij regt hadden te rekenen, de ex-calvinist en koninklijke Beschermer des Geloofs, ontglipte hun, in dezen doodelijken strijd tusschen het Protestantisme en de Ligue. De Allerchristelijkste Koning, een jongen van veertien jaar, stond nog onder de hoede eener met hart en ziel aan de Ligue gehechte moeder, was verloofd met de dochter van Spanje, en zag zijn rijk als vaneengescheurd door oproerige Prinsen, die van de Spaansche huwelijken gebruik maakten als een voorwendsel voor aanhoudenden burgerkrijg.

De Koningin-Moeder was op dit oogenblik te Bordeaux, terwijl een zendeling der Prinsen zich in Londen bevond. Jacobus had zijne bemiddeling tusschen hen en de Koningin aangeboden. Hij was verzot op de rol van bemiddelaar, en beschouwde die als zijne bijzondere roeping. Hij verbeeldde zich dat de natiën

tot hem opzagen als den grooten scheidsregter der Christenheid, wiens besluiten voor allen verbindend en onfeilbaar waren. Hij had krachtig tegen de Fransch-Spaansche huwelijken geprotesteerd, en verklaard dat de Prinsen wel regt hadden daartegen optekomen, altans zoolang de zaken in Frankrijk nog niet tot orde gekomen waren. Hij waarschuwde de Koningin, dat zij haar rijk toch niet in oorlog zou brengen, en verklaarde dat wanneer zij vertrouwen in hem wilde stellen, hij zich aan hare zaken zou laten gelegen liggen als waren het zijne eigene. Eene onvermijdelijke voorwaarde voor zulken bijstand was echter, dat de huwelijken zouden worden afgewezen (1).

Daar Jacobus zelf naar een Spaansch huwelijk voor zijn zoon trachtte, als het voorname doel van zijn leven, was er iets onzinnigs in zijn protest bij de Koningin-Weduwe, en in de aanmoediging van het oproer in Frankrijk, ten einde daar te beletten wat hij voor zich zelf begeerde.

Dezelfde agent der Fransche Prinsen, de Monbaran, zou ook naar de Staten worden afgevaardigd, met het doel om 200,000 kroonen van hen te verkrijgen, zoo hij kon. Maar zoo lang de staatkunde der Republiek door Oldenbarnevelt geleid werd, was het niet waarschijnlijk dat, bij de vriendschappelijke betrekkingen die zij met de wettige regering onderhield, zij met de rebellen tegen haar in onderhandeling treden en dezen geld leenen zou. „Hij zal weldra bij mij aankloppen", schreef Caron, „maar zoo goed onderrigt als ik ben van de bedoelingen van U. H. M., hoop ik hem van zijne reis te zullen weêrhouden" (2). En Monbaran werd daarvan weerhouden; maar weinige weken later verscheen een ander agent van Condé en Bouillon, de Valigny genaamd, in den Haag. Hij vroeg om geld en troepen voor de versterking van Sedan; maar er werd hem niet eens een gehoor door de Staten-Generaal toegestaan (3). Zelfs het krijgsvuur van Maurits en diens sympathie voor zijne verwandten werden door dien regtstreeksehen toeleg op zijne beurs uitgedoofd. „De Prins", schreef du Maurier, „zal hem of de zijnen geen duizend kroonen geven. Die dat denkt, weet niet hoe lief hij het geld heeft" (4).

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 7 Nov. 1615 (HS.).
(2) *Ibid.*
(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Jan. 1616 (HS.).
(4) Ouvré, p. 245.

Op een der allerlaatste dagen van het jaar 1615 had Caron een nader onderhoud met den Koning, waarbij Jacobus zeer vriendelijk was. Hij zeide te wenschen, dat de Staten een buitengewoon gezantschap zenden zouden, om een nieuw traktaat met hem te sluiten, en al de hangende zaken aftedoen, die dagelijks tusschen de wederzijdsche onderdanen voorkwamen. Hij verlangde een vaster verbond tusschen Groot-Brittannië en de Nederlanden aantegaan; „want" — zeide hij — „wanneer wij het met elkander eens zijn, hebben wij buiten God niemand te vreezen, hoe magtig hij ook zij".

Caron deelde natuurlijk die hoogdravende uitingen van Zijne Maj^t. aan Oldenbarnevelt mede. Ook de Advokaat begeerde niets liever dan de lastige quaestiën over den lakenhandel, de zeeroovers en andere tot een einde te brengen, en was voor het zenden van een buitengewoon gezantschap gestemd. Hij had echter minder vertrouwen in het nieuwe verbond, dat daar zoo los werd opgeworpen. Hij ondervond te veel moeijelijkheden bij het doen gelden der belangen van het Protestantisme tegen Jacobus' ingenomenheid met Spanje, hij wist te goed dat de Spaansche huwelijkszaak de sleutel tot 's Konings geheele staatkunde was, om veel te hechten aan die toevallige uitbarsting van eeuwige vriendschap met de Staten. Hij bepaalde er zich dan ook toe Caron te waarschuwen, dat hij voorzigtig zijn moest met in zulke ontwerpen te treden (1). Hij had hem intusschen herhaaldelijk aangeschreven om de punten in geschil aan Zijne Maj^t. voorteleggen, ter minnelijke schikking.

De preventieve staatkunde ten aanzien van Frankrijk, werd door Oldenbarnevelt allezins goedgekeurd; hij wilde wel deelen in den blaam, dien edele patriotten en opregte protestanten als Duplessis-Mornay beliepen, door te beweren dat de groote zaak weinig voordeel trekken zou uit een oproer tegen de gevestigde regering, geleid als het werd door intriganten als Condé en Bouillon. Van mannen die loon van Spanje getrokken hadden of deel hadden gehad aan Biron's zamenzwering tegen Hendrik IV's troon en leven, en voor wie oproer de gewone atmosfeer en het dagelijksch brood was, was het niet te verwachten dat zij een

(1) „Waerop Barneveld mij ontbood, en vermaende dat ick diesaengaende wel soude wachten mij in sulcx ofte diergelijcke te engageren." (Memorie van Caron van 15 April 1619). Uit dat belangrijke stuk blijkt kortelijk de toedragt der zaak. Het is mij echter niet gelukt, den brief van Caron of het antwoord van Oldenbarnevelt in de Archieven te vinden.

heilzamer bestuur zouden vestigen, dan dat van Maria de Medicis was. Prins Maurits had medegevoel voor zijne verwanten, die de verdeeldheid in Frankrijk onderhielden en trachtten geld uit de Nederlanden te trekken. Onnoodig te zeggen dat François Aerssen aan deze kuiperijen deel nam, en den wrok des Stadhouders tegen den Advokaat voedde, wegens de staatkunde die in deze omstandigheden gevolgd werd.

De Advokaat oordeelde het best aftewachten, dat de jonge Koning zelf tegen zijne moeder en hare gunstelingen in verzet zou komen. Misschien was de val der Concini's en Lodewijk's opheffing uit zijne afhankelijkheid van de Koningin-Weduwe niet zoo ver verwijderd, als het wel scheen. Inmiddels was dit de wettige regering, met de Staten door verdragen van vriendschap verbonden; en het ware eene armelijke erkenning geweest der vele gunsten van Hendrik IV ontvangen, en eene zonderlinge wraakoefening over diens moord, indien men had medegewerkt om het Koningrijk in verdeeldheid te brengen, voor dat zijn zoon in staat was om zelf te handelen. Gelijktijdig trachtte de Advokaat goede betrekkingen met de Prinsen te onderhouden, al onthield hij zich van eenige sympathie voor hunne handelingen te doen blijken. „Visiteert Mijnheere den Prince en andere princen en officieren van de Crone die weder ten Hove sullen comen, en doet alle goede offitien, sooveel met HH. MM. dienste geschieden kan", was zijn voorschrift aan Langerak.

Terwijl het Britsche Hof zich bezig hield met de walgelijke bijzonderheden van den Overbury-moord en zijne gevolgen, had een moord van minder allooi, maar die misschien niet geheel zonder invloed op groote staatkundige gebeurtenissen zijn zou, de burgers van den Haag in ontsteltenis gebragt. Hij was gepleegd in de vertrekken van den Stadhouder, en nagenoeg onder zijne oogen. Een Amsterdamsche juwelier, Jan van Wely, was naar het hof gekomen, om Maurits eene uitgezochte verzameling juweelen voorteleggen. Hij had robijnen en diamanten bij zich, ter waarde van meer dan 100,000 gulden, die tegenwoordig misschien wel tien maal meer waard zijn zouden. Bij afwezigheid des Prinsen, werd de koopman ontvangen door diens vertrouwden kamerdienaar, Jan van Parijs geheeten, en door dezen, met behulp van een soldaat van Zijner Exc. lijfwacht, op de plaats

(1) BRANDT, „Rechtspleging", bl. 314, 315.

zelve vermoord (1). De daad werd gepleegd in 's Prinsen studeervertrek, waar de ongelukkige juwelier werd doodgeschoten, en daarna geworgd met het blaauwe lint der Orde van den Kouseband, welke Maurits kort te voren verkregen had, en dat daar toevallig onder bereik lag.

De moordenaars hadden ter naauwernood den tijd gehad om zich van den buit meester te maken, en het lijk achter het behangsel te verbergen, toen de Prins inkwam. Hij gebruikte zijn maaltijd in dezelfde kamer, terwijl de vermoorde juwelier nog achter het tapijt lag. Des nachts bragten de kamerdienaar en de soldaat het lijk de trappen af, naar het Binnenhof, waar onbegrijpelijker wijze geene schildwachten waren, en wierpen het in een steenen put.

Natuurlijk werd zulk eene bloedige en slecht overlegde daad spoedig ontdekt, en werden de moordenaars in hechtenis genomen en ter dood gebragt. Niets zou dit feit van andere gewone misdaden onderscheiden, indien er zich niet eene bijzondere omstandigheid bij had voorgedaan. De beroemde godgeleerde Johannes Uytenbogaert, de leider der Arminianen, de opregte vriend van Oldenbarnevelt, en tot op dat oogenblik de gunsteling van Maurits, werd door den Prins aangezocht om den hoofdschuldige tot den dood voortebereiden. Hij deed dit; en van dat tijdstip af was de Stadhouder niet meer zijn vriend, al bezocht hij ook nog een jaar lang de fransche hofkapel, waar hij predikte. Kort daarna deed de Advokaat Uytenbogaert opmerken, dat de Prins zeer verstoord op hem was. „Ik wist het," zegt de predikant in zijne Memoriën, „maar kende de oorzaak daarvan niet. Wel is waar staan mij sommige dingen voor, die ik in mijne hoedanigheid doen moest, maar ik zal daarop niet terugkomen, noch ze aan iemand openbaren" (1).

De geheimzinnigheid dier woorden wordt gezegd te zijn opgehelderd; want het schijnt dat de leeraar minder terughoudend onder zijne vertrouwde vrienden was, dan in 't openbaar. Uytenbogaert zou in zijn onderhoud met den veroordeelde, Jan van Parijs, zijne verwondering hebben te kennen gegeven, dat er geene schildwachten op het Binnenhof stonden in den nacht van den moord. De kamerdienaar deelde hem mede, dat hij sedert lang door den Prins gemagtigd was om de schildwachten van

(1) Uytenbogaert's Leven, H. IX, 140.

daar te verwijderen, aangezien Maurits niet wilde dat de dubbelzinnige vrouwspersonen, die de bediende des avonds naar zijne vertrekken voerde, gezien zouden worden. Hij had van die magtiging misbruik gemaakt, om op den bewusten nacht van de wachten bevrijd te zijn.

De predikant achtte het zijn pligt die mededeelingen aan den Prins overtebrengen, en daarbij welligt eenige ernstige opmerkingen te voegen. Maurits nam die met gemelijkheid op, en verviel, zoodra Uytenbogaert weg was, in hevige woede, op den grond stampende en zijn hoed wegwerpende, weigerde zijn maal te gebruiken en vergunde niemand met hem te spreken. Den volgenden dag vroegen de hovelingen den predikant, wat ter wereld hij toch wel aan den Stadhouder gezegd had.

Van dat oogenblik af veranderde zijne vroegere ingenomenheid met den godgeleerde, wiens predikingen hij geregeld bijgewoond had, in haat; een gevoel dat een akelig licht werpt op volgende gebeurtenissen (1).

De pogingen der Spaansche partij om door list of door geweld het begeerde grondgebied meester te worden, hielden van jaar tot jaar aan, en werden gedurig verijdeld door de waakzaamheid der Staten, onder de leiding van Oldenbarnevelt. De krijgszuchtige Stadhouder was meer dan ooit voor den oorlog gestemd, terwijl de Advokaat het onheil dat Europa boven het hoofd hing, zoo mogelijk, nog wilde verdrijven. Het verdrag van Xanten was niet bestemd om uitgevoerd te worden, en het geheele vraagstuk der souvereiniteit over dat gebied zou in den maalstroom van den Dertigjarigen Oorlog worden meegesleept. Zoolang er mogelijkheid bestond om eene schikking op dien grondslag te maken, was de Advokaat ten gunste eener schikking gestemd; maar de waarborgen optegeven, en die de Katholijke Ligue in handen te spelen, zou zijn de Republiek medepligtig te maken aan de zamenzwering tegen de vrijheden der Christenheid.

„Spanje en de Keizer," zeide hij, „slaan drie wegen van bevrediging voor, die alle even onmogelijk zijn — het traktaat,

(1) Dit verhaal berust op het gezag van den Aanteekenaar op Brandt's „Historie van de Regtspleging." Het is zeker betwistbaar, en zij die meenen dat het een vlek werpt op 's Prinsen karakter, doen beter met den lofredenaar van Maurits en van het huis van Nassau, de la Pise, te raadplegen.

Maar het verhaal kan niet beneden de waardigheid der geschiedenis geacht worden, wanneer men den grooten invloed overweegt, dien de kleinste hartstogten op het lot der menschen en op den loop der gebeurtenissen uitoefenen.

de waarborg der bemiddelende koningen, de verdeeling van het beheer tusschen de „possederende" vorsten. Onder voorwendsel van sequestratie, willen zij zich daar geheel meester maken. Ik twijfel er niet aan, of Villeroy verstaat de zaak wel, maar inmiddels zitten wij het digst bij het vuur. Indien de zaak vernalatigd wordt, zal de wereld op ons den blaam werpen" (1).

Zoo gingen de Spanjaarden voort den Koning te misleiden met betuigingen, dat zij die landen en sterkten wilden ontruimen, die zij metderdaad wenschten te behouden tot het einde der dagen. En terwijl Gondemar zulke beweringen behendig voordroeg in Londen, verklaarden zijne ambtgenooten te Parijs en Brussel luide dat daarvoor geen grond hoegenaamd bestond, dat de ambassadeur zoodanige instructien niet bezat, en dat er geene sprake van was dat Wesel of eenige andere Protestantsche sterkte die vermeesterd was, hetzij in de hertogdommen of daarbuiten, zou worden teruggegeven (2). Om den monarch te meer aan zich te binden, vleide Gondemar hem met het Spaansche huwelijk. „Wij sijn hier in groote alarme," schreef Oldenbarnevelt, „deur de tijdinge dat de alliance van den Heere Prince van Wallis mitte Dochter van Spanje soude wesen geconcludeert, daeruyt noch voor Sijner Maj[ts] persoon noch voor sijne rijcken, noch voor onsen Staet, nyet goets kan gepresageert worden" (3).

Maar het andere huwelijk was gesloten. In weerwil van Jacobus' protest, van de waarschuwingen van Oldenbarnevelt en het oproer der Prinsen, was de jeugdige Koning van Frankrijk in het begin van het jaar 1616 met Anna van Oostenrijk gehuwd. De Britsche Koning deed zijn best om met Frankrijk en Spanje op goeden voet te blijven, en gaf zijne eigene verwachting geenszins op. Terwijl hij voortging met zijne goedkeuring te hechten aan de staatkunde, die de Keizer en de Ligue ten aanzien der Hertogdommen en der Protestantsche vorsten van Duitschland volgden, trachtte hij tevens naar eene inniger verstandhouding met de Staten. De questies van minder belang wenschte hij geschikt te zien; en daaronder bekleedden eene eerste plaats de

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 12 Junij 1616. (HS.)

(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 15 Junij 1616. (HS.)
De tegenstrijdigheid tusschen Gondemar's beloften aan Jacobus en de uitingen van den Spaanschen ambassadeur bij het Fransche Hof was even sterk sprekend, als zij zich gedurig herhaalde. Caron liet niet na 's Konings aandacht daarop te vestigen, ten einde hem tot het besef te brengen van het gemeenschappelijk gevaar.

(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 15 Jan. 1617 (HS.)

zeerooverij, die stelselmatig van uit de Engelsche havens gedreven werd, tot groot nadeel van alle zeevarende natien en van de Hollanders bovenal, en het geschil omtrent den uitvoer van ongeverwde stoffen, tengevolge waarvan de lakenhandel tusschen de beide landen bijna geheel had opgehouden. De Engelschen hadden, om hunne nijverheid te beschermen, den uitvoer van ongeverwde stoffen verboden, en de Nederlanders verboden, uit weerwraak, den invoer van geverwde stoffen.

De Koning zag de ongerijmdheid van dien staat van zaken in, en zooals men zich herinnert, had Oldenbarnevelt den Nederlandschen ambassadeur dikwijls genoeg aangeschreven, om Zijner Maj's aandacht daarop te vestigen. Nu de overgave der pandsteden zoo behendig en vriendschappelijk bewerkstelligd was, scheen het oogenblik gekomen om de nog hangende geschillen algemeen aftedoen.

Jacobus wenschte dat een buitengewoon gezantschap door de Staten zou gezonden worden, om met hem en zijne ministers over die aangelegenheden te onderhandelen, zoowel als over de visscherij in Schotland en Groenland en over de Indische zaken (1).

Hij was overtuigd, zeide hij aan Caron, dat de zee hoe langer hoe onveiliger was geworden, en zoo vol vrijbuiters als ooit te voren. De Advokaat had hem eenigen tijd geleden doen meedeelen, dat de Nederlandsche kooplieden, door toedoen der Engelsche zeeroovers, in twee maanden tijd ter waarde van meer dan 800,000 gulden verloren hadden.

De Koning gaf nu den ambassadeur de verzekering dat hij onverwijld eene vloot zou uitzenden, onder een bekwamen bevelhebber, die er eene eer in stellen zou die expeditie tot een goed einde te voeren; en hij hoopte dat H. H. M. eveneens zouden doen, hetzij afzonderlijk, hetzij gezamenlijk, ten einde de zeeroovers voor goed van die wateren te verdrijven. Caron gaf botweg ten antwoord, dat de Staten reeds tien of twaalf oorlogschepen in zee hadden met dat doel, maar dat zij, in plaats van medewerking bij de Engelschen te ontmoeten, steeds hadden ondervonden dat de zeeroovers in Zijner Maj's havens, en voornamelijk in Ierland en Wales, beschermd werden.

„Zij zijn zoo sterk toegenomen", ging de ambassadeur voort,

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 13 Julij 1616. (HS.)

„dat ik gaarne geloof hetgeen U. M. zegt, dat geen schip meer veilig is op zee. Daarbij heeft U. M. aan verscheidene dier zeeroovers vergiffenis geschonken, waardoor zij de onbeschaamdheid nu zoover drijven, van zelfs op de Theems te komen en daar eerlijke kooplieden te plunderen."

„Ik erken", zei de Koning, „dat ik aan zekeren Manning vergiffenis geschonken heb, maar dit is geschied ten behoeve van zijn ouden vader, en ik heb nooit iets zoo ongaarne gedaan als dat. Maar ik zweer, dat al waren het de eerste edelen van Engeland, ik hun nimmer meer vergiffenis geven zal."

Caron gaf zijne vreugde over die goede bedoelingen van Zijne Majt. te kennen, en verzekerde hem dat de Staten Generaal daarmede hoogelijk ingenomen zouden zijn (1).

In den loop van den zomer was de Nederlandsche ambassadeur dikwijls in de gelegenheid om den Koning vertrouwelijk te zien, daar Jacobus hem het gebruik gaf van het koninklijke park te Bayscot, zoodat Caron bij de bezoeken die de koning daar bragt, met hem onder één dak woonde.

Over het geheel had Jacobus veel ontzag voor Noël de Caron. Hij erkende zijne bekwaamheid, hoewel hij hem vervelend vond. Het is vermakelijk optemerken, hoe de Koning en de ambassadeur tegenover vertrouwde vrienden elkander wederkeerig van langdradigheid beschuldigden. „Caron's opvoeding." zei Jacobus eens tot Cecil, „kan zijne aangeboren Duitsche breedsprakigheid niet wegnemen. Als ik hem niet in de rede was gevallen, zou hij tot den volgenden morgen doorgepraat hebben. God beware mij van een debat tusschen hem en Don Diego te moeten aanhooren! Maar hij is werkelijk een verstandig en eerlijk man, hoewel wat langzaam (2).

Daarna ging Jacobus voor eene poos naar Whitehall, en verwijlde onderweg eenige dagen te Theobald. Daar ontbood hij den ambassadeur weder bij zich, zeggende dat hij in Whitehall te veel met werk overladen werd om daar op den duur te kunnen blijven (3).

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 18 Julij 1616.

(2) Koning Jacobus aan Cecil. Hs. der Cecil-Archieven op Hatfield-House, het verblijf van Robert Cecil's afstammeling, den voornamen staatsman en letterkundige, den tegenwoordigen markies van Salisbury.

Eenige specimens van 's Konings brieven zijn in het Bijvoegsel, in hunne oorspronkelijke spelling, afgedrukt, tot toelichting van de wijze waarop Jacobus met zijn grooten minister omging.

(3) Caron aan de Staten-Generaal, 14 Nov. (o. s.) 1616. (HS., R. A.)

Hij vroeg of de Staten het gezantschap spoedig zouden afvaardigen, om over den lakenhandel in besprek te treden. „Zonder de tusschenkomst der beide regeringen, zeide hij, kon de zaak niet geschikt worden. De kooplieden zouden zonder dat daartoe nooit verstaan."

„Ik heb de oude en de nieuwe compagnie beiden in den raad gehoord," vervolgde hij, „en getracht hen tot een vergelijk te brengen,maar het mogt niet gelukken. Ik hoor dat Mijneheeren de Staten de twee partijen, de Engelschen en de Hollanders, over en weder gehoord hebben, en tot een voorloopig besluit gekomen zijn, dat ons evenwel niet lijkt. Het ware onredelijk, terwijl wij bondgenooten zijn, dat onze kooplieden zouden gedwongen worden hunne waren langs een omweg te verzenden, en het hun niet vergund zijn zou die in de Vereenigde Provincien te verkoopen of doortevoeren. Ik wilde dat ik zelf met hen spreken kon, want ik ben overtuigd dat wij dan tot eene schikking komen zouden. Zeker zullen de verstandige lieden in uwe vergadering mij ten goede houden, dat ik mijn volk in redelijkheid voortrek, zooals ik ook wel weet dat Mijneheeren de Staten voor hunne burgers opkomen. Indien wij deze zaak tot het uiterste gedreven hebben, en zien dat wij elkander te gronde rigten, dan moeten wij 'ze weder opvatten op eene andere wijze, want Gisteren is de leermeester van Morgen. Laat het gezantschap zoo spoedig mogelijk komen. Ik weet dat zij klagten hebben intebrengen, en ik heb de mijne. Daarom moeten wij naar elkander luisteren, want ik zweer het voor God dat ik de gemeenschap tusschen onze rijken zoo naauw acht, dat wanneer heteene ten onderging, het andere spoedig volgen zou (1).

Jacobus sprak dus als een verstandig vorst, wien de welvaart zijner onderdanen ter harte gaat, en die over de volkshuishouding verlichte denkbeelden heeft. In den man die zoo vriendschappelijk en gevoelvol met den Nederlandschen ambassadeur omging, is het moeijelijk den pedanten bestrijder van Vorstius, den zwelgenden kameraad der Carr's en Steenies, den beul der puriteinen, de speelbal van Gondemar en Spinola te herkennen.

„Ik bezweer u," ging hij voort, „dat ik in uwen staat niet anders dan vriendschap zoek. Mijne onderdanen klagen, dat de uwen hen op de hielen zitten, en uwe nijverheid de hunne ver vooruit is. Maar dat is een schraal verwijt, want de Engel-

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 14 Nov. (o. a.) 1616. (HS., R. A.)

schen moesten dan trachten u natevolgen. Ik heb mij somtijds beklaagd over andere zaken, waarin mijne onderdanen groot onregt van ul. wedervoer, maar dat is alles te vergeven. Ik zal gaarne uw volk aanhooren, en het eerlijk erkennen wanneer zij regt hebben. Maar ik zal dat nimmer toegeven, wanneer zij mij wantrouwen. Ware ik als andere vorsten, ik zou het voordeel van de pandsteden nooit uit mijne handen hebben gegeven, maar veeleer getracht hebben daardoor vaster voet in uw land te krijgen. Menig staatsman van Frankrijk, Duitschland en andere natien heeft mij vermaand, om de pandsteden nooit optegeven. Gij weet echter hoe open en eerlijk ik mij daarin gedragen heb, zonder ooit aanspraken op uw land te maken. De eenige aanspraak, die ik nog maak, is die op uw vriendschap en zamenwerking."

Na deze toespeling op eene belangrijke handeling, die in het volgende hoofdstuk zal toegelicht worden, maakte Jacobus nog, in een geest geheel afwijkende van zijne vroegere uitingen, eenige opmerkingen omtrent een onderwerp, dat weldra alle andere in gewigt voor de Staten overtreffen zou. „Ik zeg u," aldus ging hij voort, „dat gij geen regt hebt om mij te wantrouwen, zelfs niet in de godsdienstzaak. Het doet mij inderdaad leed te hooren, dat de godsdienstige geschillen bij u aanhouden. Gij weet, dat ik mij aanvankelijk daarmede heb ingelaten, maar uit vrees van verkeerd begrepen en verdacht te worden van naar gezag in uw gemeenebest te streven, deed ik dat niet langer, en ik zal mij er niets meer mede bemoeijen, maar God bidden dat hij er een goed einde aan geve."

Helaas! had de Koning zich op die hoogte van vriendschappelijke onzijdigheid gehouden, en had hij zich ook in 't vervolg doen leiden door die eenvoudige beginselen van regt en rede, er zou welligt een beter einde aan de geschillen gekomen zijn.

Nu kwam Jacobus op de crisis in de Duitsche aangelegenheden, en sprak als gewoonlijk over de questie van Gülick en Cleef als over de eenvoudigste zaak, die door een pennestreek was uittemaken, in plaats van de inleiding te zijn tot een groot treurspel, waarvan noch hij, noch Caron, noch Oldenbarnevelt, noch Prins Maurits, noch de jonge Koning van Frankrijk, noch Filips, noch Matthias, het einde zien zouden.

De Koning deelde Caron mede, dat hij de meest bevredigende verzekeringen van den Spaanschen ambassadeur ontvangen had,

bij diens laatste gehoor te Whitehall. „Hij heeft mij van wege den Koning, zijn meester, met veel pligtplegingen, betuigd dat Zijne Majt. mij tracht te believen en te voldoen, in alles wat ik van hem verlangen mogt," zei Jacobus met blijkbaren nadruk op die zalvende phrases, alsof daarmede werkelijk iets beslist werd.

„Zijne Majt. heeft zich verder bereid verklaard," voegde de Koning er bij, „om het verdrag van Xanten in alle opzigten uittevoeren, nadat hij daartoe door mij en door andere vorsten herhaaldelijk was aangemaand. Hij zal dan ook den Aartshertog in dien zin aanschrijven, mits de Markgraaf van Brandenburg en de Staten hetzelfde doen zullen. Daar hij evenwel vernomen heeft dat de Staten Gülick versterkten, gelijk hij het Wesel zou kunnen doen, wenschte hij dat geen nieuwe verandering gemaakt zou worden vóór het einde van Maart. Was die termijn verstreken, dan zou hij zich niet langer aan zijn aanbieding gehouden achten, maar overgaan tot de versterking van Wesel en andere plaatsen, en die in zijn bezit houden. Alleen uit ontzag voor mij is Zijne Majt. tot dit besluit gekomen."

Wij zagen reeds dat de Spaansche ambassadeur te Parijs terzelfder tijd luide verklaarde, dat zijn ambtgenoot in Londen volstrekt niet gemagtigd was tot de door hem gedane voorstellen. En bezag men die van nabij, dan lag er nog niet veel anders dan eene bedreiging in. Geen woord van waarborgen; van de twee koningen werd niet gewaagd. Niets dan Albert en Spinola, als altoos, en eene aanbeveling dat Brandenburg en de Staten vertrouwen zouden stellen in de eerlijkheid der Katholijke Ligue. Caron deed dan ook den Koning opmerken, dat in deze voorstellen geene waarborgen vervat waren, noch eenige belofte dat de vestingen niet wederom door de Spanjaarden zouden bezet worden. Maar hij nam op zich, de geheele toedragt aan zijne meesters te berigten.

Een paar weken later kwam het antwoord van den Advokaat. „Wij hebben seer gewichtige redenen van diffidentie," schreef hij, „en vreezen voor bedroch, daervoor wij ons meer moeten wachten als voor gewelt." Hij legde ook nadruk op de zaken van Italie, het lot van Savoye en Venetie in verband beschouwende met den algemeenen loop der gebeurtenissen. „Wij kunnen seer veele forcen ophouden, maer nyet bequamelijk nae Italien of Duytslant senden, daerop wel moet gelet worden."

De Advokaat was, als ieder staatsman, dien naam waardig, gewoon den geheelen gezigteinder in zijne beschouwingen optenemen, en schijnbaar op zich zelve staande voorvallen in verschillende deelen van Europa tot één geheel terugtebrengen. Voor ons, die den zamenhang van het geschiedverhaal der verloopene eeuwen kennen, valt het ligt de trapsgewijze ontwikkeling optemerken der groote katholijke zamenspanning tegen de vrijheid van Europa. Maar in de oogen van tijdgenooten was alles onklaarheid en verwarring, en er was de heldere blik van een wijze en een profeet toe noodig, om de ontzagwekkende gedaante te onderkennen, die de toekomst zou aannemen. Geheel verdiept in de waarneming dier onheilspellende verschijnselen, kwam de Advokaat er toe om minder gewigt te hechten aan de naderbij zijnde voorteekenen. Zijn leven wijdende aan het behoud der algemeene zaak van het Protestantisme, waaraan hij de staatkundige en godsdienstige vrijheid ten naauwste verbonden achtte, gaf hij geen acht op den woedenden haat, die zich daar zamenpakte onder de protestanten in zijne eigene provincie. Hij zou op onzachte wijze tot inzigt daarvan komen. Inmiddels trachtte hij een algemeen verbond tusschen Italie, Duitschland, Frankrijk, Engeland en de Nederlanden, tegen de plannen van Spanje en de Ligue tot stand te brengen.

„Wij verlangen wel te weten," schreef hij aan Caron, naar aanleiding der beloften door den Koning van Spanje aan Jacobus gedaan, „wat Sijne Majt. van Groot-Brittannien voor den Hertoch van Savoye en de Republique van Venetien gedaan heeft, doet, of geresolveert is te doen. Indien men aldaer vraecht wat wij doen, antwoordt dat wij mit onse forcen en vigeur van den hals van Savoye en Venetien afhouden 2000 ruyteren en 10,000 soldaten te voet, daermede meer uitgericht soude kunnen worden als mit vier mael sooveel nyeuw volck, in Italien te velde gebrocht. 'Tselve moet voor een groot secours gerekent worden, 'twelck ons oock wel costelyck valt, te weeten het onderhout van ons volck, daerdoor de Spaensche opgehouden worden" (1).

Hij maakte op zijne gewone wijze eene toespeling op de voorstellen, waardoor Jacobus zich zoo goedschiks liet om den tuin leiden.

„Indien de Spanjaert de ontruyminge doet," zeide hij, „is

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 29 December 1616 (HS.).

bedenckelyck aen de eene syde, of hij nyet geresolveert is, by dat middel, op ons en den Churfurst van Brandenburch in de questieuse landen weer in weynich dagen te winnen, als hij in veel jaren met gewelt soude kunnen doen. En aen de andere sijde, of hij nyet voorgenomen heeft 12 of 15 honderd ruyteren en 5 of 6 duysent soldaten te voet van de geëxperimenteertste uyte Nederlanden nae Italien te senden, om te beeter wetten nae syn wille te geven aen den Hertoch van Savoye en de Republique van Venetien, en daerna Duytslant en ten leste ons te overvallen....... De Spanjaerts, als staende onder eene monarchique regeringe, kunnen op ééne ure resolveren om al wat sij en wij zullen quitteren, des anderen dachs weder inne te nemen, en 'tselve oock effectueren. Onse regeringe laet sulcx nyet toe, soodat onse staet mit diffidentie en goede besettinge moet worden geconserveert" (1).

Aldus was Oldenbarnevelt vast besloten, terwijl hij opregt den Europeschen vrede trachtte te redden, om de Republiek eene krachtige verdedigende houding te doen bewaren, voor het geval dat de oorlog uitbreken mogt. Maurits en de oorlogspartij laakten hem, wegens de hinderpalen, die hij aan het losbarsten der vijandelijkheden in den weg legde, terwijl het Britsche hof, gelijk wij zagen, steeds bij hem aanhield dat hij minder eischen zou, en de sterke plaatsen in de hertogdommen zou laten varen, tegelijk met de sterke borstwering van wantrouwen, die hij evenwel nimmer zou opgeven. Spinola en de militaire partij in Spanje begeerden oorlog, al predikten zij den vrede. „De eenige eer, waarnaar ik nog verlang," zeide die groote veldheer, „is aan Prins Maurits slag te leveren." De krijgsoversten waren meer dan de regeringen verlangende om van de prachtige legers partij te trekken, die daar in zulk eene onmiddelijke nabijheid van elkander lagen, dat menigmaal de soldaten elkander over en weder hielpen op- en afladen, voorraad ruilden en andere diensten bewezen.

Maar de donderwolken, die zoo lang over de aarde gehangen hadden, konden elk oogenblik losbarsten. Zonder de dwaasheden van den Engelschen Koning en de onbegrijpelijke werkeloosheid van de vorsten der Duitsche Unie, had de protestantsche partij groote voordeelen kunnen behalen eer de storm losbrak. Maar,

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 29 December 1616 (HS.)

zooals de Fransche ambassadeur te 's Hage teregt opmerkte, „de groote protestantsche Unie van Duitschland zat met de armen in den schoot, terwijl Hannibal aan de poort stond, en de vorsten vergenoegden zich elk met uittezien, wat de anderen doen zouden. Het gezegde van Alva werd bewaarheid: Duitschland was een oude hond, die nog wel blaffen, maar niet meer bijten kon."

Tot zulk een trap van vernedering was die edele en begaafde natie — die sedert zij eene nieuwe beschaving op de puinhoopen van het Romeinsche rijk gesticht had, nooit tot één was gekomen, en nog eeuwen zou moeten wachten eer zij één worden zou — door verdeeldheid, door godsdienststrijd en door de zelfzuchtige staatkunde van een oneindig aantal heerschende geslachten gezonken.

HOOFDSTUK XII.

Jacobus dringt aan op de betaling van de schuld der Nederlandsche Republiek. — Een vergelijk wordt getroffen, met teruggave der pandsteden. — Verdrag van Loudun. — Jacobus' droombeeld van een Spaansch huwelijk herlevendigd. — Jacobus bezoekt Schotland. — De Staten-Generaal stemmen toe in het verstrekken van geld en troepen, ingevolge het verdrag van 1609. — *Dood van Concini. — Villeroy komt weder aan 't gezag.*

Behalve de punten der voorbeschikking, waren er andere onderwerpen van staatkundigen en persoonlijken aard, waardoor 's Konings naijver opgewekt werd. Daar was de schuld der Republiek jegens de Britsche Kroon, gewaarborgd door verpanding der versterkte zeehavens Vlissingen, Brielle en Rammekens. Het bezit dier plaatsen door Engeland was een voortdurend gevaar voor de Staten. Het was als een bijl boven hunne hoofden hangende; het bedreigde hunne souvereiniteit, hun bestaan zelfs. Meermalen hadden de Nederlandsche vertegenwoordigers aan vreemde hoven de hoonende woorden moeten hooren, dat de Republiek toch geen onafhankelijke Staat, maar eene britsche provincie was. Die hoon was wel beantwoord op eene wijze die den gezanten eener trotsche republiek paste; maar het was toch kwellend dat Engelsche troepen voortdurend Nederlandsche steden bezet hielden, waarvan eene tot de voornaamste zeehavens der Republiek behoorde, terwijl eene andere de bakermat harer onafhankelijkheid geweest was. Daarbij kwam dat, al had Jacobus zich verpligt tot nakoming der verdragen, krachtens welke Elisabeth de pandsteden aan niemand dan aan de Vereenigde

Provinciën overleveren zou, hij toch bij het vredestraktaat met Filips III beloofd had, aan de Staten een zekeren termijn te zullen stellen, om zich met de Aartshertogen te verzoenen. Ingeval zij dat weigeren mogten, zou hij zich door niets ten hunnen aanzien gebonden achten, en met de pandsteden handelen als hij zelf zou goedvinden.

De Koning was altijd verstoord geweest over die „ontzaggchelijke sommen, die aan de Staten voorgeschoten, ja gegeven werden. Dat is zoo geheel buiten evenredigheid," had hij gezegd, „dat ik niet geloof dat zij er om gevraagd hebben *animo obtinendi*, maar slechts om door hunne bedenkingen te voorkomen dat ik ooit op teruggave zou aandringen, wanneer zij weder tot vrede zouden komen... Zal ik mijzelf benadeelen, om hen te behouden? Zal ik mijne geheele jaarlijksche rente ten hunnen behoeve afstaan?" Hij was zoover gegaan van te zeggen dat, indien de Staten niet spoedig na het sluiten van den vrede hunne schuld betaalden, hij op hun aanspraak op onafhankelijkheid geen acht geven, en het voorstel doen zou om hun gebied met den Koning van Frankrijk te deelen.

„Wanneer zij zoo zwak zijn," zeide hij, „dat zij noch in vrede noch in oorlog bestaan kunnen, zonder dat ik mijzelf ten hunnen behoeve te gronde rigt, dan zeker *minus malum est eligendum*: om uit een brandend schip te komen, moet men zich in zee werpen. Het gevaar is verder af, wanneer zij in handen van Spanje vallen, en God behoedt mij en mijne nakomelingen voor de mogelijke gevolgen, dan dat ik nu mij en de mijnen moet uitputten om hun den mond opentehouden. Dat zij dan dien ijdelen titel van een vrijen staat maar laten varen: *Dividantur inter nos*: ik bedoel, laat mij met Frankrijk hun land onder ons verdeelen. Want anders zou de Koning van Spanje ons zeker op 't lijf vallen" (1).

Met zulke oogen had Jacobus altoos het groote gemeenebest beschouwd, welks bondgenoot hij beweerde te zijn, terwijl hij in 't geheim naar de souvereiniteit aldaar stond, en zoodanig was zijne geschiktheid om staatkundige krachten te berekenen en toekomstige gebeurtenissen te onderkennen.

Zeker, het zwaard hing aan een draad. De Staten hadden

(1) De Koning aan Cecil. (HS., Hatfield-Archief).

met de Aartshertogen en met Spanje geen vrede gesloten, maar een bestand, waarvan de helft reeds verstreken was. Elk oogenblik konden de sleutels hunner huisdeur hun aartsvijand in handen worden gegeven. Al zou die daad laag en verraderlijk zijn, zij was te verdedigen door een beroep op een verdrag, waarin de Republiek geen partij was. En, was er iets te laag en te verraderlijk voor Jacobus Stuart?

De Staten waren aan de Engelsche kroon acht millioen gulden, of ongeveer 750,000 pond sterl. schuldig. Waar zulk eene groote som te vinden? Het was blijkbaar onmogelijk voor de Staten die te vragen of te leenen, al waren zij ook even rijk als de meeste groote mogendheden dier dagen.

Het was Oldenbarnevelt's verdienste, dat hij niet alleen de gelegenheid inzag voor een voordeeligen koop, maar dat hij ook ten volle begreep welk groot gevaar er dreigde. Jaren lang had Jacobus het droombeeld van een Spaansch huwelijk voor zijn zoon nagejaagd. Hij had, om dat doel te bereiken, de geheele staatkunde van zijn rijk bedorven; hij had zich vernederd voor degenen die hem verachtten, en moordaanslagen met grenzenlooze beleefdheden beantwoord. Het is moeijelijk zich iets verachtelijkers voortestellen, dan de houding van Jacobus jegens Filips was. Prins Hendrik was gestorven, maar nu was Karel in diens plaats Prins van Wales geworden, en er leefde eene jongere Infante, over wier hand nog niet was beschikt.

Zoolang als de mogelijke prijs eener Spaansche prinses den koninklijken kampvechter van het protestantisme voor oogen stond, zoolang was er gevaar dat de Nederlanders eenmaal, bij hun ontwaken, de vlag van Spanje zouden zien wapperen op de wallen van Vlissingen, Brielle en Rammekens.

Het was ook in het belang van Spanje, dat Jacobus' gezanten in den Haag Oldenbarnevelt onophoudelijk aanspoorden, om de Staatsche troepen uit de hertogdommen terug te trekken, en de ijdele bepalingen van het verdrag van Xanten ten uitvoer te leggen. Het gevolg daarvan zou geweest zijn, dat dat gebied, in plaats van als eene achtste provincie bij de vrije Nederlanden te komen, in 's vijands handen ware gevallen, om, gelijk de Advokaat zich uitdrukte, de klaauwen te versterken waarmede Spanje de Republiek wilde aanvatten en vernielen.

De Advokaat weigerde vastberaden zoodanige staatkunde in

de hertogdommen te ondersteunen, en besloot nu met een onverwachten slag de Republiek te bevrijden van den overlast der Engelsche panden (1).

Jacobus werd geweldig lastig gevallen om geld. Zijne gunstelingen, even onverzadigbaar als die der Koningin-Regentes in Frankrijk, waren begeeriger dan ooit, nu zij zich niet op den Koning verlaten konden, die er tegen opzag met een parlement in aanraking te komen dat walgde van zijne kleingeestige staatkunde en zijne verdorvene leefwijze.

De Advokaat was van oordeel, dat het voorstel tot eene schikking moest uitgaan van de Engelsche regering. Noel de Caron, de veteraan der Nederlandsche diplomatie, ontving eenige voorstellen, en bood daarop, ingevolge Oldenbarnevelt's voorschrift, eene som van £ 250,000 aan, in kwijting van alle schulden. Hij moest het doen voorkomen, alsof £ 50,000 door hem boven zijne instructiën aangeboden werden. De gunstelingen watertandden bij de gedachte aan zulk eene prachtige som.

De koop werd gesloten. Op den 11 Junij 1616 gaf Sir Robert Sidney, thans Lord Lisle, Vlissingen over aan de Staten, in de persoon van den Heer van Malderee, terwijl Sir Horace Vere de stad Brielle stelde in handen van den Heer van Matenesse (2). Overeenkomstig de voorwaarden van den koop, gingen de Engel-

(1) Rapin, VII, 108. Wagenaar, X, 93—105.

Hierbij mag intusschen niet onopgemerkt worden gelaten, dat de onderhandeling, waarvan de teruggave der pandsteden verwacht werd, jaren lang gesleept heeft. Dit blijkt uit een schrijven van Oldenbarnevelt aan Caron van 10 September 1613, waarin de Advokaat zich als volgt uitliet: „UEd. geeft mij sobere hope, mitte clausule nochtans, ten ware datter een hondert duysent ponden Sterlinck meer ofte min gereet gelt te vinden ware; in welcken gevalle UEd. seyt te meenen wel eene eerlijke quijtscheldinge te wege te kunnen brengen. Die som is seer groot, en het vermogen alhier cleyn. Edoch, indien UEd. soude weeten eene eerlijcke, seekere en generale decharge van de obligatie ofte schulden mit eene goede somme te wege te brengen, en, beneffens de aenneminge van dien, Sijne Majt. de steeden en plaetsen van asseurantie soude restitueren, — — — — ick soude bij alle middelen daertoe helpen arbeyden. Dit is mijn seggen particulier, sonder last, uyte affectie die ick tot Sr. Ms. en deser Landen dienste hebbe, en om des te beter de vrientschap vast en onveranderlijck te maeken" . . . . . .

Het is mij niet gelukt den verderen loop dezer onderhandeling nategaan; maar zooveel schijnt uit den aangehaalden brief te blijken, dat zij zich toen in haar eerste stadium bevond. *Vert.*

(2) Uit een brief van Rijsenburg aan Ledenberg van 31 December 1615 (*R. A.*) blijkt, dat de Koning voornamelijk door Winwood en Fenton was overgehaald, om in de overgave der pandsteden, tegen betaling van de oude schulden, toetestemmen. *Vert.*

sche bezettingen over in Staatsche dienst, het eene regiment onder bevel van den zoon van Lord Lisle, het andere onder dat van Sir Horace Vere. Lisle, die in de Nederlanden was geweest sedert de tijden van zijn oom Leycester en zijn broeder Sir Philip Sidney, vertrok nu voor goed naar Engeland (1).

Zoo werd die oude last, door de meesterlijke staatkunde van den Advokaat, van de Republiek afgewenteld, en daarmede een groote grond tot vrees voor verwikkelingen met vreemden weggenomen.

De Fransch-Spaansche huwelijken waren gesloten. Hendrik IV was niet om niet vermoord geworden. Condé en de zijnen hadden een manifest uitgevaardigd. Eene crisis was voor de Staten aangebroken. Want Maurits, steeds geneigd om voor de prinsen partij te trekken, aangespoord door Aerssen, die sedert zijn ontslag een doodelijken haat tegen de fransche regering koesterde, en die den naijver des Stadhouders jegens den Advokaat aanblies, wilde niets liever dan zich in het geschil te mengen. Het viel den Staten-Generaal moeijelijk, vriendschapsbetrekkingen te onderhouden met een gouvernement dat onder de leiding van Spanje stond, en beheerscht werd door de Concini's. Maar toch was dit de regering, en de Staten konden eerlang aangesproken worden, op grond der verdragen, om niet alleen te beletten dat officieren en soldaten van de Fransche regimenten overliepen naar de rebellen, maar om die regimenten zelve aan den Koning en de Koningin ter hulp te zenden.

Ongetwijfeld maakte het verbond der fransche hugenoten te Grenoble met de prinsen, de stelling der Staten nog moeijelijker. Bouillon vorderde luide geld en troepen van Maurits en de Staten, maar de Prins kende gelukkig het karakter van Bouillon en Condé en den staat der Fransche zaken te goed, om zich tot uitersten te laten verleiden. Hij verklaarde openlijk, „dat men den zoon niet moest te gronde rigten, onder voorwendsel van den dood zijns vaders te wreken. Dat kwam den zoon alleen

(1) Bij het verlaten der pandsteden door de Engelsche troepen, werd een afscheidsmaaltijd gegeven, waarbij het niet aan betuigingen van goede verstandhouding tusschen de twee natiën ontbrak. De officieren en magistraten werden van hun eed aan de Engelsche regering ontheven, terwijl order gesteld werd op de betaling van den eersten termijn der schuld. De Staten-Generaal gaven aan elk der Engelsche gouverneurs eene gouden ketting met gedenkpenning ter waarde van 3000 gulden, en aan elk der luitenant-gouverneurs een geschenk van de helft dier waarde. (Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Junij 1616.)

toe, die daartoe ook alleen de wettige magt bezat" (1). Dat was verstandige taal, en de opmerking scheen aanteduiden dat de Prins geloofde aan Maria's medepligtigheid in den moord van haar gemaal. Duplessis-Mornay was wanhopig: als aan alle ware en ernstige patriotten, viel hem de keuze zwaar tusschen de twee onedele partijen, die om het bezit van Frankrijk streden, en die beide in 't geheim aangemoedigd werden door Frankrijks doodelijken vijand.

Het verdrag van Loudun volgde, waaraan, zooals du Maurier
8 Mei zeide, evenveel onderhandelaars deel namen als er be-
1616. langhebbende personen waren. Aan de rebellen werd vergiffenis geschonken, Condé verkocht zich voor anderhalf millioen ponden en het presidentschap van den raad, verscheen weder ten hove, en maakte meer vertoon van magt dan ooit te
1 Sept. voren. Vier maanden later was hij een gevangen man.
1616 Hij onderwierp zich als een lam, en bood aan om zijne medestanders te verraden. (2)

Koning Jacobus had, getrouw aan de rol van bemiddelaar, die hij zoo goed meende te vervullen, de verzoening bevorderd, en deze als gelukkig geslaagd beschouwd (3). Hij toonde zich nu gebelgd over dien onverwachten afloop. Wel had Condé dwaasheden en buitensporigheden begaan, maar deze waren, naar zijne meening, uit den koker van Spanje voortgekomen, dat de geheele intrigue leidde. Zoo groot was zijne verontwaardiging, dat hij besloot Lord Haijes uit Madrid en Sir Thomas Edmonds uit Parijs terugteroepen. Maar zijne woede zou spoedig bekoelen, onder den verzachtenden invloed van Gondemar en der hervatting van het plan van een Spaansch huwelijk voor den prins van Wales. „Wij hopen," zei Oldenbarnevelt, „dat het huwelijk van den Prins van Wales met de dochter van den Spaanschen Koning geen verderen voortgang zal hebben, daar het ons in de grootste moeijelijkheden zou wikkelen." (4).

De geruchten omtrent dat verderfelijke plan hielden aan het Engelsche Hof zoozeer aan, dat Caron stoutweg aan den Koning vroeg, wat hij daarvan denken moest. „De Koning zeide mij," zoo meldde de Ambassadeur, „dat er in het geheel niets van

(1) Ouvré, p. 240.
(2) MICHELET, Henri IV et Richelieu, p. 250.
(3) Caron aan de Staten-Generaal, 13 Sept. 1616. (H.S.)
(4) Oldenbarnevelt aan Caron, 17 Mei 1617. (H.S.)

aan was, zelfs geen schijn dat het daartoe ooit komen zou. Slechts had hij, op de openingen, die hem door den Spaanschen ambassadeur gedaan waren, aan zijn gezant in Spanje last gegeven om aantehooren wat er gezegd zou worden, zonder den schijn aantenemen alsof die openingen zouden worden afgewezen." (1)

De terughouding door Jacobus betoond was niet geschikt om op een zoo slim diplomaat als Caron indruk te maken, en de uitwerking reeds door de Spaansche huwelijken op de staatkunde van een der voornaamste bondgenooten der Republiek te weeg gebragt, deed hare staatslieden sidderen bij het vooruitzigt dat haar andere magtige vriend dus onder den onheilspellenden invloed van Spanje geraken zou.

„Hij verzekerde mij," ging de gezant voort, „dat de Spanjaard in die zaak niet openhartig te werk ging, en dat hij zelf zulk een afkeer van het plan gekregen had, dat wij daaromtrent gerust zijn konden. „Jacobus scheen op dat oogenblik zoo verontrust door den loop dien de zaken in Frankrijk namen, zoozeer in zijne eigenliefde aangetast, en zoo verbijsterd door de netten en valstrikken, die Spanje over geheel Europa had uitgespreid, dat hij metderdaad van zijne begoocheling scheen te bekomen. Zelfs Caron geraakte in twijfel (2). „Uit al zijne woorden blijkt hij zoo van den Spanjaard vervreemd te zijn, dat hij onmogelijk dit huwelijk als heilzaam voor zijn rijk kon beschouwen. Ook andere berigten, die mij hieromtrent gegeven worden, stellen mij gerust." Maar 's Konings gemoed zou niet lang in zulk een kalmen toestand blijven. Inmiddels koos hij partij voor Condé en de andere prinsen, en verlangde hij dat de Staten zich bij hem zouden aansluiten om aan de Koningin Moeder te verzoeken, dat zij de zaak, om zijnentwille, nog eens zou laten voorbijgaan (3).

„En nu zal ik U. H. M. mededeelen", schreef Caron, andermaal op het gevreesde huwelijk terugkomende, dat zulk eene in het oog loopende plaats inneemt in de verwarde geschiedenis dier dagen, „wat de Koning mij gezegd heeft aangaande het verbond tusschen zijn zoon en de Infante. Hij heeft van Carleton vernomen, dat gij in groote ongerustheid verkeert, dat die gebeurtenis zou plaats hebben. De buitengewone Fransche gezant de la

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 30 Januarij 1617 (HS.)
(2) Ibid.
(3) Caron aan de Staten-Generaal, 10 Maart 1617 (HS.)

Noue, te 's Hage, zou u hebben voorgehouden, dat de Koning van Groot-Brittannie voor zijn zoon om de dochter van Spanje bedelt. Hij zegt dat dit onwaar is. Maar wel is hij daartoe aangezocht, en hebben dientengevolge besprekingen plaats gehad, hoewel van geen gewigt. Daar hij mij reeds verzocht had, om niet ongerust te zijn eer hij zelf daartoe reden zou geven, verwonderde het hem dat ik U. H. M. daarvan niet onderrigt zou hebben. Hij gaf mij nogmaals de verzekering, dat hij met de zaak niet zou voortgaan zonder daarvan mededeeling te doen aan zijne goede vrienden en naburen, en dat hij Mijne heeren de Staten beschouwde als zijne beste vrienden en bondgenooten, die zich te dier zake niet naijverig mogten betoonen."

Dit was zeker een magere troost. Caron wist genoeg, en er was geen klerk op zijn kantoor die het niet wist, dat Jacobus sedert jaren op dien buit aasde. Dat de Koning voorgaf dat hij door Spanje achtervolgd werd om zijn zoon aan de Infante te geven, was bijna even dwaas, als dat hij beweerd had dat Keizer Matthias hem de kroon van Bohemen voor zijn schoonzoon had opgedrongen. Het was erkend dat er onderhandelingen over het huwelijk hangende waren, en het voorgeven dat het Spaansche hof meer nog dan het Fransche dat plan dreef, was niet bijzonder geschikt om de Staten tot bedaren te brengen. Even weinig geruststellend was de verzekering dat, indien het huwelijk doorging, zij er het eerst mededeeling van zouden ontvangen.

„Ik deed hem opmerken," vervolgde de ambassadeur, „dat deze zaak ongetwijfeld van het hoogste belang voor U. H. M. was, aangezien het niet goed was tusschen twee rijken te staan die beide zoo naauw met den Spaanschen monarch verbonden zouden zijn, uithoofde van de aanspraken die deze steeds maakt op de souvereiniteit over ons. Al zoude Zijne Majt. niet opzettelijk ten onzen nadeele handelen, dan zou toch de zaak in hare gevolgen nadeelig terugwerken op ons gemeenebest. Wij hoopten daarom dat het nooit zoover komen zou."

Caron voegde daarbij, dat de ambassadeur Digby met eene buitengewone zending tot dat einde naar Spanje ging, en dat de Koning daaromtrent een raad belegd had. Hij was evenwel geneigd te gelooven dat de geheele onderhandeling op niets zou uitloopen, daar Z. M. voortging met hem te verzekeren dat hij zich niet ongerust moest maken, en dat vorsten dikwijls over

groote aangelegenheden onderhandelen moesten, zonder dat die daarom eenig gevolg hadden.

Op dat tijdstip verkeerde de Koning in een staat van hevige opwinding tegen de Spaansche Nederlanden, wegens een te Leuven verschenen scherp schotschrift, getiteld „*Corona Regis.*" Sir John Bennet was door hem als buitengewoon gezant naar de Aartshertogen gezonden, om regt en eene verdiende bestraffing te vorderen tegen den schrijver van dat werk — den rector Putianus, naar hij meende, die aan Justus Lipsius als hoogleeraar te Leuven was opgevolgd — en tegen den drukker Flaminius. Toen daarop uitstel en verontschuldigingen gevolgd waren, in plaats van de gevorderde straf, had Jacobus zijn gezant gemagtigd om, ingeval van verdere uitvlugten, alle vriendschapsbetrekkingen met den Aartshertog aftebreken, den gewonen gezant Trumbull terugteroepen en openlijke vijandelijkheden aantezeggen. „De Koning neemt deze zaak buitengewoon ter harte", zei Caron (1).

Jacobus kon niet dulden dat hij bespot werd, en wij zullen nog de gelegenheid hebben te zien welk gewigt andere geschriften van dien aard verkregen, die hij oordeelde te kort te doen aan de waardigheid van zijn persoon.

Het was intusschen kenschetsend voor dien vorst, die op het punt stond aan Filips' zwager den oorlog aantedoen om een schotschrift, terwijl hij de hand van Filips' dochter aanvroeg voor zijn zoon, dat hij, de uitverkorene bemiddelaar van alle staatkundige geschillen, op een oogenblik dat de wereld in vuur en vlam stond, voor een geruimen tijd naar Schotland ging om daar verpozing te zoeken. Zijne raadslieden drongen er met ernst bij hem op aan, dat hij zijne reis altans tot het volgende jaar uitstellen zou, nu alle naburige natiën in een staat van oorlog of van inwendige beroering verkeerden; maar te vergeefs. Hij wilde niet naar hen luisteren, en vertrok naar Schotland in de eerste helft van Maart.

Condé, die Frankrijk in beroering gebragt had, die beurtelings bij de Calvinisten te Grenoble en de Jezuiten te Rome, bij Spanje en de Nederlanden, bij den Paus en Maurits van Nassau hulp gevraagd had, was dan ten laatste een gevangen man. Maar daarmede was weinig gewonnen. Er was een lastige oproer-

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 10 Maart 1617 (HS.)

maker minder, maar er was geen Koning in het land.' Al wie twijfelt aan den invloed dien eenig mensch zou kunnen uitoefenen op het lot van een land en op den loop der gebeurtenissen, verklare het verschil tusschen het Frankrijk van 1609, met een krijgszuchtig vorst en groote staatslieden, met eene overvloedig gevulde schatkist, bestemd voor de groote zaak van den vrede der Christenheid, en het Frankrijk van 1617, welks schatten reeds aan onwaardige gunstelingen verspild waren, welks hof-, staats- en kerkbedieningen voor den meest biedende veil waren, welks Koningin beheerscht werd door een Italiaansch avonturier, die zich door Spanje liet besturen, en welks Koning gehuwd was met de dochter van Frankrijk's erfelijken en onverzoenlijken vijand.

Een blik op dit akelige tusschenspel in de geschiedenis van een magtigen staat doet huiveren voor de diepten, waartoe de menschheid zinken kan. Waartoe de alledaagsche en zich telkens vernieuwende schandalen verder te onthullen? Frankrijk door kwalijk verborgen draden in beweging gebragt, en de grilligste toeren uitvoerende, naarmate zijne Marionetten van Madrid of Rome uit naar deze of gene rigting getrokken werden, biedt geen opwekkend schouwspel aan. De Staten-Generaal stonden ten laatste, in overeenstemming met het verdrag van 1609, 4000 man toe, waaronder 2000 Franschen waren, om den Koning tegen de oproerige prinsen te ondersteunen. Maar de strijd was hevig, en de Advokaat had eene moeijelijke rol te vervullen tusschen de regering en het oproer, die beide even verachtelijk waren. Lodewijk XIII en zijne moeder waren echter de wettige regering, zelfs bestuurd als zij werden door Concini. De bewoordingen van het traktaat met Hendrik IV waren afdoende, en de gezanten van diens zoon hadden de Staten opgeroepen, om daaraan te voldoen. Maar menige hinderpaal werd door Aerssen's partij aan de vervulling van dien pligt in den weg gelegd.

„Ick mercke wel," schreef de Advokaat aan den oud-burgemeester van Amsterdam Hooft, den vader van den grooten geschiedschrijver, „dat „eenigen in 't lant heur werk maeken om den Coninck sijne versochte assistentie te doen weygeren, nyetjegenstaende de beloften in't generaal en bij elcke provincie in't particulier gedaen. Waerdeur nyemant soude profiteren als de Spanjaert, die ontwijffelijck vier mael sooveel sal offreren om eene perfecte .... tusschen Vrankrijck en ons te maeken,

daeruyt ick voorsie seer groote schade, inconvenienten en swaricheyden voor onsen staet in't generael, en voor Hollant in't particulier; alsoo Hollant aen het fransche secours, nae het tractaet van bestant, omtrent 1,000,000 gulden verstrekt heeft, die verloren souden gaen, het vorder secours henl. onthouden, behalve andere apparente swaricheyden die nyet kunnen de penne betrouwt worden" (1).

Denzelfden dag waarop te 's Hage besloten werd tot het zenden der troepen, kwam een kapitein der lijfwacht den jongen Koning te hulp en schoot Concini dood, op de brug van het Louvre. „Op last des Konings," zeide Vitry. Het volk, dronken van vreugde, verbrandde zijn lijk, voor het standbeeld van Hendrik IV (2). „*L'hanno ammazato*" werd er aan zijne vrouw, de zoogenaamde tooveres Eleonore Galigai, gezegd, dezelfde woorden waarmede Concini zeven jaren te voren den dood des Konings aan de Koningin had meegedeeld. Ook Eleonora werd onthoofd en verbrand. Aldus eindigde de regering van den Maarschalk d'Ancre en diens vrouw over Frankrijk.

24 April 1617.

Op het vernemen dier tijding, dansten de Fransche officieren van vreugde, op den Vijverberg te 's Hage. De Staten werden van een zwaren last ontheven, en de Advokaat zag zich wegens het volgen zijner staatkunde beloond. „Doet alle mogelijcke devoiren," schreef hij aan Langerak, „om onse proceduren ende affectie voor Sijner Maj. dienste wel te doen begrijpen, en dat wij van 't senden van secours (is't doenlijck) mogen geëxcuseert blijven. Arbeyt tot accommodatie, sooveel mit conservatie van de autoriteyt en dienste van den Coninck doenlijck is. Wij hopen dat de princen hen wel voegen sullen, terwijl de *lapis offensionis* wech is. Wij hebben op huyden een brief van de princen ontfangen, gecacheteert mitte wapenen van den Coninck, hebbende dese circonscriptie: „*periclitante Regno, Regis vita et Regia familia*" (3).

Het schot op Concini gelost, verhief den Koning bijna tot een held. Iedereen, van welke partij ook, in de Nederlanden was verheugd over die uitkomst. „Ik kan niet voor een duizendste deel," schreef du Maurier aan Villeroy, „de vreugde

(1) Oldenbarnevelt aan Corn. Pietersz. Hooft, 5 April 1617 (HS.).
(2) Ouvré, 249. — Michelet, 255, 256.
(3) Oldenbarnevelt aan Langerak, 1 Mei 1617 (HS.).

van allen hier schetsen, die den Koning hemelhoog verheffen, wijl hij de aarde van dien ellendigen last bevrijd heeft. Ik kan u niet zeggen hoe veracht die pest der menschheid was. Zijne Majt. heeft niet minder de harten hier gewonnen, dan of hij eene groote overwinning op de Spanjaarden behaald had. Gij zoudt het niet gelooven, en toch is het waar, dat de naam van den overleden Koning nooit in hooger aanzien stond, dan die van den regerenden vorst op dit oogenblik" (1).

Die roem was zeker gemakkelijk verworven. De naam van Hendrik den Groote, na twintig jaren van edelmoedige vriendschap jegens de Staten en met eene lange loopbaan van schitterende staatkundige handelingen en wapenfeiten achter zich, werd reeds geëvenaard door dien van Lodewijk XIII, die sidderend had toegestemd in het doodvonnis over een ellendigen avonturier — welligt zijn eigen vader — en die nooit iets anders verrigt had dan zijne kanarievogels voederen.

En wat Villeroy zelf betrof, schreef de ambassadeur dat hij van hem geene portretten genoeg magtig kon worden, om te voldoen aan al de aanvragen daartoe, sedert hij weder aan het gezag gekomen was.

Oldenbarnevelt had wel juist gezien, toen hij Langerak herhaaldelijk voorschreef, „den ouden Heer te caresseren."

(1) OUVRÉ, p. 249.

HOOFDSTUK XIII.

Ferdinand tot Koning van Bohemen gekroond. — Zijne vijandschap tegen de Protestanten. — Slawata en Martinitz uit de vensters van het Hradschin geworpen. — Werkelijk begin van den Dertigjarigen Oorlog. — Kuiperijen van den Keurvorst van den Paltz tegen het Huis van Oostenrijk. Hij ondersteunt den Hertog van Savoye. — Keizer Matthias bezoekt Dresden. — Viering van het eeuwfeest der Hervorming.

Toen de ongelukkige Keizer Rudolf de toestemming onderteekend had, krachtens welke zijn broeder Matthias op eene na zijne laatste kroon zich toeeigende, beet hij zijne pen stuk in een aanval van magtelooze woede. Daarop voor het venster zijner kamer tredende, liet hij het oog weiden over een der prachtigste vergezigten, die de paleizen der aarde kunnen aanbieden. Van de lange regelmatige lijnen van het Hradschin, welks indruk door zijne afmetingen en ligging nog verhoogd werd, met den dom en de torens der cathedraal achter zich gegroepeerd, zag hij op de vruchtbare vallei, door de snelvlietende gele Donau besproeid, en aan de andere zijde op de klippen bekroond door de half zinnebeeldige sterkten van het Wyscherad. Daar had, volgens de Boheemsche legende, de fabelachtige Libuscha, de dochter van Krock en vrouw van Koning Premysl, de stichteres van Praag, getoefd, die, wanneer hare minnaars haar verveelden, hen van deze hoogten in de rivier deed werpen. Tusschen die schilderachtige afgronden lag het tweelings-Praag, het eene het andere sedert eeuwen bevechtende, en naast elkander opgroeijende tot eene krijgszuchtige,

prachtige dubbele stad, getooid met torens en spitsen, en vereenigd door de oude met standbeelden versierde brug, met hare zwart gewordene middeneeuwsche torens.

Maar niet om dat uitzigt te genieten, zag de oude, onttroonde, eenzame Keizer, die eene even duistere figuur onder de vorsten was als de mystieke Libuscha zelve, uit het venster naar de keizerlijke stad.

„Ondankbaar Praag," riep hij uit, „door mij zijt gij zoo groot geworden, en nu drijft gij uw weldoener uit. Gods wraak over u; zijt gevloekt, gij en geheel Bohemen" (1).

De geschiedenis heeft verzuimd de bijzondere weldaden opteteekenen, waaraan de stad haar grootheid te danken had. Maar indien ooit de vloek eens ouden mans bestemd was om letterlijk vervuld te worden, dan was het zeker deze plegtige verwensching van Rudolf. Intusschen had de krooning van Matthias voortgang gehad, terwijl Rudolf den korten tijd die hem te leven overbleef, zou doorbrengen in een hopeloozen wrok tegen Matthias en zijne andere broeders, en tegen de geheele wereld.

En thans, vijf jaren na diens dood, bevond Matthias, die zich zooveel ongeoorloofde magt had aangematigd, zich nagenoeg in denzelfden toestand waartoe hij Rudolf gebragt had.

Ferdinand van Stiermarken, zijn neef, was hem na op de hielen. Hij was de vermoedelijke opvolger zijner kroonen, hij had Matthias' handelingen bij het leven van diens broeder afgekeurd, en haatte den Weener bakker's zoon, kardinaal Clesel, die zijne handelingen bestuurd had. Prof. Taubmann, van Wittenberg, zeide, op den naam van den prelaat zinspelende, dat hij was eene magt van 150 ezels (CL esel). Het mag betwijfeld worden of dit een juiste maatstaf zijner bekwaamheid was, maar zeker was deze niet berekend om Ferdinand's wraak te verijdelen, en Ferdinand had hem weldra in zijne magt.

Matthias had, neergedrukt ten gevolge van overspannen eerzucht en eener slechte gezondheid, zich uit de zaken teruggetrokken, om zich geheel te wijden aan zijn jicht en aan zijne jonge vrouw, de Aartshertogin Anna van Tyrol, die hij op vier en vijftigjarigen leeftijd gehuwd had.

Ferdinand van Stiermarken was den 29 Junij 1617 tot Koning van Bohemen gekroond. Dat was een schok, eene bedreiging voor de protestantsche zaak over de geheele wereld. De

(1) Menzel, III, 213.

sombere figuur des Aartshertogs was sedert jaren op den achtergrond verschenen als eene voorspelling van de naderende wraak, terwijl het protestantisme in Bohemen, Moravië, Silezië en Oostenrijk zulken snellen voortgang maakte.

Keizer Maximiliaan II had vijf krachtige zonen nagelaten, zoodat het onwaarschijnlijk scheen dat de jongere linie, de zonen zijns broeders, opvolgen zouden. Maar geen van de vijf had kinderen, en zoo was nu de zoon van Aartshertog Karel, die in 1590 gestorven was, na Matthias' dood, de natuurlijke erfgenaam geworden der uitgestrekte familiebezittingen, waarvan zijne neven Maximiliaan en Albert ten zijnen behoeve afstand deden.

Ferdinand, die bij zijns vaders dood twaalf jaar oud was, was onder de voogdij gesteld van zijn oom van moeders zijde, Hertog Willem van Beijeren. Deze plaatste den jongeling op de hoogeschool te Ingolstadt, ten einde zijne opleiding van de Jezuiten te ontvangen, gelijktijdig met 's Hertogs eigen zoon Maximiliaan, die vijf jaar ouder was. Tusschen beide neven ontstond de innigste verstandhouding, die op eene volmaakte overeenstemming in godsdienst zoowel als in staatkunde gegrond was.

Toen Ferdinand de regering over zijne vaderlijke erflanden Stiermarken, Karinthie en Karniolie aanvaardde, vond hij de nieuwe godsdienst, waarvoor de Jezuiten hem een afschrik als voor eene misdaad hadden ingeboezemd, overal gevestigd. Zijn vader, die de ketterij met alle magt bestreden had, was gestorven met hartzeer over den voortgang dien zij maakte. Zijn oom in Beijeren had, door zijne brieven, hem en zijn zoon met de geestdrift eener innige overtuiging ingeprent, dat alle geluk en zegen voor de regeringen afhing van het herstel en het behoud der eenheid van het katholijke geloof. Al het kwaad dat in het verledene en het tegenwoordige uit godsdienstig verschil was voortgekomen, was door de Jezuiten in de schreeuwendste kleuren den beide jongelingen voorgehouden. De eerste pligt van een vorst, hadden zij geleerd, was alle valsche godsdiensten uitteroeijen, den tegenstanders der ware kerk geene genade te schenken, en met alle middelen de menschelijke maatschappij te redden, die door de nieuwe leeringen ten val werd gebragt.

En de Jezuiten hadden geen geschikter leerling dan Ferdinand. Na het verlaten der school, had hij een pelgrimstogt naar Loretto ondernomen om aan de Heilige Maagd de gelofte te doen

om de ketterij te zullen uitroeijen, en was hij naar Rome gegaan om den zegen van Paus Clemens VIII te ontvangen. Daarop aan de regering komende, had hij dat geduchte tweesnijdende wapen ter hand genomen, waarvan de Duitsche Protestanten hem het gebruik hadden geleerd.

„*Cujus regio*, *ejus religio*": aan den vorst de keuze der godsdienst, aan de onderdanen slechts de instemming met hun vorst; als ware die formule van zelfzuchtige vorstjes, die eene beleediging was voor de menschelijke waardigheid, de groote slotsom eener beweging, die nog zou aanhouden als zij reeds in hunne graven vergeten waren. Voor het oogenblik was echter die slechte grondstelling nog van kracht. Uit Saksen wàren de Katholijken en de Kalvinisten verbannen, uit Heidelberg de Katholijken en de Lutherschen. Waarom zouden hetzij Kalvinisten of Lutherschen nog in Stiermarken geduld worden? Waarom? De logica dier vraag was onverbiddelijk, en de leerling der Jezuiten van Ingolstadt aarzelde geen oogenblik om hunne voorschriften ten uitvoer te leggen, door de middelen, dië de Hervormden hem zelve aan de hand gaven. In al zijne steden werden galgen opgerigt, maar er behoefde niet gehangen te worden. Het gezigt daarvan alleen was voldoende, om alle mannen en vrouwen en kinderen die niet tot de oude kerk behoorden, het land te doen verlaten. Te Gratz en op andere plaatsen werden zij op klaarlichten dag uitgedreven. Liever over eene wildernis heerschen dan over ketters, was de spreuk van den Aartshertog, in navolging van zijn grooten voorzaat Filips II van Spanje. Na korten tijd waren zijne hertogdommen even ontbloot van Protestanten, als het de Paltz was van Lutherschen of Saksen van Calvinisten, en beide van Papisten. Zelfs van de begraafplaatsen werden de doode Lutherschen en Utraquisten verwijderd, en hun gebeente werd weggeworpen, opdat het de ware geloovigen, die aan hunne zijde lagen te vergaan, niet besmetten zou.

Het was niet te verwonderen, dat de krooning van een man van zoo besliste beginselen tot Koning van Bohemen — waar tien Protestanten waren tegen één Katholijk — onrust en angst verwekte. Kon het nog betwijfeld worden, dat de groote strijd der elementen, zoo aanhoudend door Oldenbarnevelt voorspeld en instinctmatig gevreesd door allen die in staat waren de teekenen des tijds te begrijpen, nu beginnen zou? Hij was begonnen. Van welk nut zouden Majesteitsbrieven en Compromissen, aan vrees-

achtige keizers ontwrongen, zijn, nu een man die zich zelf meester was en die het eene misdaad achtte niet alle andere godsdiensten dan de orthodoxe uitteroeijen, den troon beklommen had? Hij had, wel is waar, bij zijne krooning gezworen de wetten van Bohemen te zullen handhaven, en daarvan maakten de Majesteitsbrief en het Compromis een deel uit. Maar, wanneer ontbrak het ooit aan geleerden, om de onwettigheid aan te toonen van wetten die in strijd zijn met de bedoelingen van een despoot en de overtuiging van een ijveraar?

„*Novus rex*, *nova lex*," mompelden de Katholijken, die het hoofd weder oprigtten uit de verdrukking en beleedigingen, die zij van de zegevierende Hervormers hadden te verduren gehad. „Menig hoofd dat daar nog opgerigt gaat, zal afgesneden worden," zeiden anderen. „Weg met dien verwenschten Duitschen Graaf Thurn, dien de duivel naar Bohemen heeft gezonden," was de algemeene roep (1).

Het was duidelijk dat de ketterij zich niet langer zou kunnen staande houden dan met de wapenen. Wat met geweld afgedwongen was, zou het geweld weer te niet doen. De komst van Ferdinand was als een oorlogskreet, die door alle Katholijken van Europa werd teruggekaatst. Eer het jaar ten einde was, waren de protestantsche kerken in Brünau verzegeld. Die te
12 en 13 Dec. 1617 Klostergrab werden, op last van den Aartsbisschop van Praag, in drie dagen tijds vernield (2). De vernietiging dier sombere muren hield welligt eene treffender les in, dan ooit binnen hare ruimte zou verkondigd zijn. Dat verscheuren van het keizerlijk patent, waarbij vrijheid van protestantsche eeredienst gewaarborgd was, die voltrekking van een vonnis aan gevoellooze steenen en kalk, was eene daad van wantrouwen jegens de hervormde godsdienst allerwege. Het Protestantisme was in 't aangezigt geslagen, bespuwd, uitgetart.

De uitwerking was oogenblikkelijk. Thurn en de overige voorstanders der Protestantsche godsdienst waren even snel met de daad, als de katholijken met woorden geweest waren. Weinige maanden verliepen, terwijl de Keizer in Weenen was, en zijne tien stedehouders te Praag waren. Daar brak de gedenkwaardige 23ste Mei 1618 aan. Slawata, een Boheemsch protestant, was tot de Roomsche godsdienst overgegaan om eene rijke weduwe

(1) GINDELY, 236.
(2) MENZEL, III, 292. GINDELY, 249.

te kunnen huwen, en bekeerde nu zijne boeren door hen met zijne honden naar de mis te doen drijven. Hij en Martinitz waren de beide stedehouders, die getracht hadden Ferdinand bij zijne krooning te weerhouden van den Majesteitsbrief mede te bezweren, en werden als de eigenlijke bewerkers der koninklijke brieven beschouwd, waarbij alle godsdienstige regten der Protestanten herroepen werden; zij waren de ergste van allen. Men wierp hen uit het venster der raadskamer van het Hradschin, en de ongelukkige secretaris Fabricius werd hen nageworpen. Hoewel zij ter diepte van achtentwintig el vielen, kwamen zij er allen ongedeerd af. Fabricius werd later door een dankbaren Keizer in den adelstand verheven, met den welverdienden titel van Baron van Hohenfall (1).

De Dertigjarige Oorlog, die in werkelijkheid reeds eenige jaren aangevangen was, wordt van dat oogenblik gedagteekend. Eene voorloopige regering, uit dertig bestuurders bestaande, werd door de Stenden te Praag, onder protestantsche leiding, ingesteld.

De vensterval (*Fenstersturz*), zooals die gebeurtenis algemeen genoemd werd, maakte veel indruk in Europa. Vooral de jonge Koning van Frankrijk, die door zijne staatkundige stelling eer tot een verbond met de rebellen gedreven werd dan met den Keizer, werd daardoor afgeschrikt en afkeerig gemaakt. Hij was met het oproer groot geworden. Sedert hij tien jaren oud was, was er ieder jaar een opstand tegen hem geweest. Zoo was het ook nu weder. Maar zijne ministers waren nooit het venster uitgeworpen. Men mogt er eens toe komen om ook koningen uittewerpen. Hij keurde dat ten hoogste af.

Zoo scheen de groote strijd in de christelijke wereld, die zoolang gedreigd had, eindelijk door een weinig belangrijk voorval tot uitbarsting te zijn gekomen. Aldus redeneerde het oppervlakkige publiek, alsof het werpen van een paar stadhouders uit het venster een algemeenen oorlog in Europa kon doen ontstaan, indien de oorzaken daarvan niet diep in de maatschappelijke gesteldheid gelegen waren.

De opvolging van Ferdinand tot den troon van den heiligen Wenceslas, die naar men meende ook zijne verkiezing tot de Duitsche keizerskroon zou medebrengen, was van groot belang

(1) MENZEL, III, 315. GINDELY, 284, 285.

voor de geheele Christenheid. De vrijheid van godsdienst, de burgerlijke vrijheid, staatkundige regten, vrijheid van gedachte, van spreken en handelen, die menschelijke regten waren allerwege in gevaar. Eene schikking had gedurende eenige jaren tusschen de beide godsdienstige partijen in Duitschland bestaan, waardoor ter naauwernood de uitwendige vrede bewaard was. Die schikking was nu vernietigd. De groote zamenzwering van Spanje, Rome en het Huis van Oostenrijk tegen de menschelijke vrijheid had een hoofd gevonden, in den volgzamen, somberen leerling der Jezuiten, die nu op den troon van Bohemen zat, en die weldra den scepter zwaaijen zou over het Heilige Roomsche Rijk. Geen staat in Europa, die zich niet gedwongen zag de hand aan het zwaard te slaan. „Wantrouwen en een krachtig leger" waren, volgens de profetische woorden van Oldenbarnevelt, de hulpmiddelen, waarnaar een ieder grijpen moest, die de vruchten van lange jaren strijdens, van inspanning en martelaarschap, niet wilde zien te loor gaan.

De opvolging van Ferdinand verwekte vooral misnoegen en verontwaardiging in den Paltz. De jonge keurvorst had die als zijn deel beschouwd, en de opvolging van een ultra-papist was, bij den sterken voortgang van het protestantisme in Bohemen, onmogelijk geacht. Toen Frederik de hand der schoone Elisabeth van Engeland kreeg, werd te verstaan gegeven dat die verbindtenis wel schitterender worden zou dan zij scheen. Jacobus sprak, met zijne gewone ijdelheid, van zijn schoonzoon als van een toekomstigen koning. Dat was de gouden droom van den Keurvorst en van alle Hervormden. Heidelberg ten troon verheven in de oude hoofdstad der Wenceslas, Maximiliaans en Rudolf's, de Cathechismus en de Belijdenis opgenomen onder de grondwetten des lands, dat ware eene betere uitkomst dan ijdele Majesteitsbrieven en Compromissen, die slechts bestemd waren om verscheurd te worden.

Met een flaauw voorgevoel van de toekomst en eene vervoerde verbeelding, kon het schijnen alsof de keizerskroon den Paltzgraaf boven het hoofd hing. Maar dit was niet meer dan een droom. De gebeurtenissen gingen nog zoo snel niet als zij het eeuwen daarna deden; de tijd was nog niet gekomen, dat een Protestant grijpen zou naar Germanje's kroon.

Maar wel beoogde de calvinistische tak van het Huis Wittelsbach, te voorkomen, dat het Huis van Oostenrijk onafgebro-

ken den troon van Duitschland bezetten zou. Dat een katholijk vorst in de naaste toekomst opvolgen zou, werd zelfs door Frederik toegegeven, maar het verkiezingswerk kon nu wel zoodanig geleid worden, dat altans geen slaaf van Spanje en werktuig der Jezuiten den scepter van Karel den Groote voeren zou.

Daarentegen beoogde het Huis van Oostenrijk, het beginsel der verkiesbaarheid te niet te doen, gelijktijdig met de verjaarde regten der Boheemsche Stenden, om daarna misschien zelfs de Gouden Bul onder de uitgediende constitutionele deviezen te rangschikken. Voor het oogenblik vergenoegde het zich met zijne erfelijke regten in Praag te bevestigen, en zich dan te verzekeren van de naaste keizerskeuze te Frankfort. De tijden, die kwamen, zouden hun belang nog meer bevorderen, en hun het erfelijk bezit verzekeren van den Duitschen troon.

De Keurvorst van de Paltz had intusschen niet stil gezeten. Reeds vóór Ferdinand's krooning te Praag, hadden zijne raadslieden allerwege in Duitschland de alarmklok geluid, bij den afstand die de Aartshertogen Maximiliaan en Albert van hunne regten gedaan hadden ten gunste van Ferdinand en diens mannelijke nakomelingen. Ware dit niet geschied, dan had de Koning van Spanje aanspraak op de opvolging gemaakt voor zijne eigene zonen, als Maximiliaan's achterkleinkinderen, maar hij was geneigd van zijne regten afstand te doen ten behoeve van een zoo vurig Katholijk als Ferdinand was. Er werd zelfs een geruimen tijd tusschen den nieuwen Koning van Bohemen en Filips onderhandeld, om aan de mannelijke afstammelingen van Spanje den voorrang voor de vrouwelijke van de Stiermarksche lijn te verzekeren met opzigt tot de erflanden van Oostenrijk, en om de provincie Elsas aftestaan aan Spanje (1).

Het was niet te verwonderen dat het Protestantsche Duitschland verontrust was. Dat Spanje, na het honderdjarig bestaan van het Protestantisme, wederom troonen zou over Duitschland, was genoeg om Luther en Calvyn uit hunne graven te doen herrijzen. Het was meer dan genoeg, om den jongen Paltzgraaf in beweging te brengen. Zoodra de keuze van Ferdinand openbaar werd, had hij de zaak zelf in handen genomen. Gehecht aan vermaken, jong, en met eene schoone Engelsche prinses gehuwd, had hij tot dusver de staatkunde aan zijne ministers overgelaten.

(1) Menzel, III, 270. Gindely, 52. Hurter, III, 5, 6.

Nu hij zich in zijne eerzucht teleurgesteld zag door de verkiezing van een ander tot den zetel dien hijzelf begeerd had, besloot hij dezen zoo mogelijk van daar te verwijderen, en in elk geval de verdere gevolgen van diens verheffing te voorkomen. Hij toog naar Sedan, om zich met Bouillon, dien onbedwingbaren intrigant en hugenoten-aanvoerder, te verstaan. Hij meende zeker te zijn van de Staten-Generaal en van den grooten Stadhouder. Hij besloot den Hertog van Lotharingen aantesporen om de leiding der anti-Oostenrijksche partij op zich te nemen, en zich optewerpen voor het Roomsch-Koningschap en het Keizerschap, tegenover Ferdinand. Maar een gezant, naar Nancy afgevaardigd, bragt van daar een ontmoedigend antwoord mede. De Hertog sloeg niet alleen alle aanbiedingen kortweg af, maar gaf den Paltzgraaf te kennen dat hij, indien het tot een oorlog kwam, niet op steun moest rekenen, zelfs van degenen die nu voor zijn plan schenen te ijveren. Toen besloot Frederik het bij zijn neef te beproeven, den grooten Maximiliaan van Beijeren, die door de Katholijken vergood en door de Protestanten geëerd werd. Het verzet der beide takken van het doorluchtige huis van Wittelsbach, vereenigd, zou zeker voor het huis van Oostenrijk geducht geweest zijn. Maar, wat was bloedverwantschap, in vergelijking met de ijzeren banden van godsdienstige voorliefde of haat? Kon de ernstige papist Maximiliaan zamenwerken tot eene keizerskeuze met den onstuimigen calvinist Frederik V? Daarbij was Maximiliaan door banden eener langdurige vriendschap en eener volmaakte godsdienstige overeenstemming aan zijn anderen neef gehecht, Koning Ferdinand zelf. De zaak scheen
Februarij 1618. hopeloos, maar niettemin ging de Keurvorst naar München, om zich met zijn neef te beraden (1). Weinig gezind om diens neen als antwoord aan te nemen, zoolang het onder ontwijkende bewoordingen verborgen was, zette hij de onderhandeling met Maximiliaan voort door tusschenkomst zijner gezanten Camerarius en Neu, die langdurige debatten voerden met 's Hertogs voornaamsten raadsman Doctor Jocher. Camerarius verzekerde Jocher, dat zijn meester de Hercules was, die den Gordiaanschen knoop zou losmaken, en de leeuw van den stam van Juda. Hoe hetzij de leeuw van Juda of Hercules den knoop zou losmaken, die volgens het volksgeloof reeds door

(1) HURTER, 7, GINDELY, 193.

Alexander doorgehakt was, werd niet gezegd; Maximiliaan was noch door beden, noch door sierlijke woorden over te halen. Zelf afkeerig van de Duitsche kroon, hinderde hem de aandrang waarmede het plan werd voorgedragen. Hij schreef een klein briefje aan zijn minister, om te toonen aan den secretaris Neu.

„Waarde Jocher," zeide hij, „ik ben overtuigd dat men het die lieden duidelijker moet maken. Ik heb vast besloten tot geen misverstand met het Huis van Oostenrijk aanleiding te geven in de zaak der troonsopvolging, en ik geloof dat het meer nadeel dan nut voor mijn huis zou aanbrengen indien ik den zwaren last der Duitsche kroon op mij nam" (1).

Die taal was duidelijk genoeg, en miste haar uitwerking niet. Maximiliaan was een te bekwaam staatsman en een te naauwgezet vriend, om zijne hooge stelling als hoofd der groote katholijke partij te verwisselen met den gevaarlijken en weinig beteekenenden troon van het Heilige Rijk, dien hij als Ferdinand's regt beschouwde.

De hoofden der anti-Oostenrijksche partij, de Prins van Anhalt en de Markgraaf van Anspach, vereenigd met het Heidelbergsche kabinet, waren genoodzaakt naar een ander kandidaat omtezien (2). Dientengevolge kwamen de Markgraaf en de Keurvorst van den Paltz plegtig overeen, een keizer te kiezen die niet uit het Huis van Oostenrijk en geen slaaf van Spanje zijn zou. Er kon onmogelijk aan een protestantschen vorst gedacht worden. Beijeren zou zich niet tegen Oostenrijk verzetten, en zou ook te veel invloed laten aan de Jezuiten. Aldus bleef slechts de Hertog van Savoije over. Hij was een rijksvorst, van Duitsche afkomst en Saksisch ras, een groot veldoverste, die Europa beter tegen een inval der Turken beschermen zou, dan het de muren van Weenen doen konden. Hij zou den Katholijken welgevallig zijn, en de Protestanten behoefden onder hem geen vrees te koesteren, wijl de Jezuiten geen magt zouden hebben. Het kwam er slechts op aan, dat de vorsten het omtrent hem eens wierden. De Koning van Frankrijk zou er mede ingenomen zijn, en de Koning van Groot-Brittannie eveneens.

December 1618.

Dus was de model-kandidaat ten laatste gevonden. De Hertog

(1) Hurter, I, 839.
(2) Hurter vermeldt, dat de bij deze gelegenheid gewisselde stukken onder de eerste staatsstukken behooren, waarbij door Duitschers de Fransche taal, in plaats van hunne eigene, gebruikt werd.

van Savoije had juist voor de tweede maal een oorlog met Spanje ten einde gebragt, waarin de Vereenigde Provincien hem met een maandelijksch subsidie van 50,000 gulden en troepen onder Graaf Ernst van Nassau bijgestaan hadden (1). Hij zond nu Mansfeld met 4000 man, ter ondersteuning van de opgestane Stenden van Bohemen. Hij, die uit geographische en overgeërfde beweegredenen noodzakelijk de doodvijand van het Huis van Oostenrijk was, nam de openingen, die hem door de geunieerde vorsten gedaan werden, gunstig op, en achtte den Boheemschen opstand eene gereede aanleiding om het keizerlijk geslacht te verdrijven. Het doel der groote onderneming, welke men op het oog had, was volgens de verklaringen van Christoph von Dohna, die tot hem gezonden werd, hem te brengen op den keizerlijken troon, de Stenden van Bohemen, bijtestaan, de Boheemsche kroon aan den Keurvorst van de Paltz optedragen, de protestanten in Duitschland te beschermen, en de overheerschende magt van het Oostenrijksche huis te fnuiken.

De Hertog gaf geene begeerte naar de Duitsche kroon te kennen, maar keurde de keuze van Frederik goed, en toonde zijne groote ingenomenheid met de onderneming. Het was intusschen onvermijdelijk noodig, een algemeen bondgenootschap in Europa te vormen, van Engeland, de Nederlanden, Venetie, met het protestantsche Duitschland en Savoije, alvorens zulk eene zware taak te ondernemen. Gedurende de onderhandelingen daarover, verkeerden Anspach en Anhalt beide in de grootste opwinding. De Markgraaf riep met zelfverheffing uit: „Binnen kort zullen wij de middelen in handen hebben om de wereld t'onderste boven te keeren." Hij drong bij den Prins van Anhalt aan, om toch spoedig te besluiten en snel te handelen." Die handel wil drijven, moet vroeg ter markt komen," zei hij (2).

Men was te Heidelberg eenigermate teleurgesteld door de eerste berigten uit Turijn, wijl nu de noodige elementen voor zulk een algemeenen Europeschen oorlog schenen te ontbreken. Langzamerhand kregen echter 's Hertogs plannen meer vastheid en uitbreiding. Hij deelde aan Mansfeld, die voor eene wijle het plunderen en brandschatten van Bohemen verwisselde met eene diplomatieke bezigheid, en aan den secretaris Neu mede, dat hij de Boheemsche kroon eigenlijk voor zich zelf begeerde. Hij wilde

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 31 Julij 1617 (HS.)
(2) Gindely, 391 sq. Hurter, I, 9—11.

ook wel de keizerskroon aannemen; en wat Frederik betrof, dien zoude hij de kroon van Hongarije laten, terwijl hij hem wenschte aanteraden zijne erflanden afteronden, door de toevoeging van den Elzas, Opper-Oostenrijk en andere streken in de nabijheid van den Paltz.

Men hoopte dat Venetie mede deel zou nemen in het groote plan. Het zoude Friuli, Istrië en andere van Ferdinand's bezittingen aan zich kunnen trekken, voor het geld en de manschappen die het leveren zou. Maar die republiek had juist een oorlog met Ferdinand beëindigd, waarin zij, zooals wij zagen, bijgestaan was door 4000 Hollanders, onder bevel van Graaf Jan van Nassau. De Venetianen hadden groote voordeelen behaald, de stad Görz genomen, en bijna de stad Gradiska. Het was echter zekeren kolonel Albert Wallenstein, van wien te eeniger tijd meer zou vernomen worden, gelukt de Venetianen te slaan, en de belegerde stad te hulp te komen. Kort daarna was de vrede gesloten, op de voorwaarde dat de Uskoken uit hunne sterkten verdreven, deze ontmanteld en hunne schepen vernield zouden worden.

Venetie sloeg alle verbindtenissen om een nieuwen oorlog te beginnen af. Het haatte Ferdinand en Matthias, en het geheele keizerlijke geslacht; maar gelijk de oude Barbarigo in den Senaat verklaarde, de Republiek kon haar huis niet in brand steken, om Oostenrijk in den rook te zetten.

Hoewel de Keurvorst van den Paltz edelmoediglijk er in toegestemd had om zijn invloed in Bohemen ten voordeele van Karel Emmanuel aantewenden, schijnt deze laatste toch van dien troon te hebben afgezien. Hij wist, zeide hij, dat Koning Jacobus dien begeerde voor zijn schoonzoon. De keizerlijke kroon behoorde na Matthias' dood voor alsnog aan niemand, en het stond hem vrij daarnaar medetedingen. Anhalt vroeg aan Savoije 15,000 man voor de goede zaak, bewerende dat het beter ware „den Turk of den Duivel op den troon van Duitschland te hebben, dan dien aan Ferdinand te laten" (1).

Het driemanschap dat te Praag troonde — Thurn, Ruppa en Hohenlohe — zag in angstige spanning naar eene beslissing van Frederik uit. Die eenvoudige jonge man was lang vervuld geweest zoowel van de vrees dat hij de kroon van Bohemen ver-

(1) Gindely, 446, 447, 450. Mailath, II, 356.

liezen zou, als van het gewetensbezwaar of hij ze mogt aannemen indien hij ze krijgen zou. Hij overdacht veel in stichtelijke afzondering, of hij, zelf een gezalfde vorst zijnde, zich wel mogt mengen in de zaken van andere vorsten (1). Ferdinand was gekroond en tot koning aangenomen en uitgeroepen. Hij zond naar Praag, om aan de Stenden de vraag voorteleggen, of zij wel het regt hadden zich te verzetten en een nieuwen koning te kiezen. Maar gelijktijdig stelde hij de bepaling voor, dat de kroon in zijn geslacht erfelijk zou worden, uit aanmerking van de groote kosten en moeiten die hij zich getroostte. Men kan zich voorstellen welke indruk door de eenvoudigheid dezer vragen te weeg gebragt werd op den barschen Thurn en zijne ambtgenooten. De breede en schitterende plannen van Savoije behaagden aan de leidende vorsten der Unie. Anspach en Anhalt waren van oordeel, dat het op hetzelfde neerkwam of Frederik in Hongarije zou regeren, dan wel in Bohemen, en de Keurvorst zelf was lijdelijk. Allen bouwden op den magtigen steun van den grooten beschermer des protestantschen geloofs, den schoonvader des Keurvorsten, den Koning van Groot-Brittannie. Maar Jacobus gaf niets dan koud water en aanhalingen uit Virgilius ten beste, voor den ijver zijns zoons (2). Meer dan ooit te voren, verkeerde hij onder den invloed van Gondemar, haakte hij naar de Infante, en was hij geheel de slaaf van Spanje. Hij verbond zich jegens die regering om, indien de protestanten in Bohemen bij hunne rebellie volhardden, hen tegen te werken, en zijn schoonzoon te bewegen met hen te breken. En Spanje wist hem te bekoren, niet door het over zenden der Infante, maar door voortestellen dat hij als bemiddelaar tusschen de strijdende partijen zou optreden. Er was geen grooter klucht te bedenken. Geheel Midden-Europa stond in de wapenen. De ernstigste vraagstukken die de menschheid verdeelen: het regt God te dienen naar zijn geweten, en burgerlijke vrijheden te handhaven, die door opofferingen van eeuwen gekocht waren, zouden nu door het zwaard beslecht worden; en tusschen die honderdmaal duizenden gewapenden zou de leerling van Buchanan en vriend van Buckingham met het houden eener klassieke redevoering optre-

(1) GINDELY, u. s.
(2) Bij zekere gelegenheid schreef hij hem:
„O praestans animi juvenis quantum ipse feroci
Virtute exsuperat, tanto me impensius aequum est
Prospicere atque omnes volventem expendere casus."

den! Maar Jacobus was met het denkbeeld hoogelijk ingenomen, en nam het blijmoedig aan.

„Gij weet," schreef hij aan Frederik, „dat wij de eenige vorst in Europa zijn, die door vriend en vijand om bemiddeling aangezocht wordt. Het zou derhalve niet passen, dat wij ééne der partijen bevoordeelden. Wij moeten uw denkbeeld om de Bohemers onder de hand te ondersteunen geheel verwerpen, aangezien wij niets doen willen wat wij niet aan de geheele wereld zouden kunnen bekennen" (1).

Om Jacobus regt te doen wedervaren, moet erkend worden, dat hij Frederik nooit valsche hoop gegeven had, dat hij nooit een penning voor zijne groote onderneming over gehad of daarvoor een penning beloofd had. Hij had zich vergenoegd met hem van tijd tot tijd aanteraden, geld bij de Staten-Generaal te leenen. Zijne dochter Elisabeth moest voor zich zelve zorgen; wat zou er anders worden van het huwelijk haars broeders met de Spaansche Infante!

En nu het tot openlijken oorlog kwam, kon het niet anders of Holland en alle andere groote mogendheden zouden daarin welhaast betrokken worden. Het was ontmoedigend voor de zaak van vrijheid en vooruitgang, dat niet alleen het groote koningrijk waarop de wereld had leeren steunen in alle hare bewegingen, door de onderdanigheid van zijn monarch jegens den algemeenen overheerscher werkeloos worden zou, maar dat ook de groote republiek, die zoo langen tijd de eerste was geweest in het handhaven der vrijheid van Europa, nu door godsdienstige verdeeldheid inwendig beroerd worden, en zich keeren zou tegen den staatsman die hare raadslagen zoo wijsselijk geleid en zoo juist het onheil voorspeld had, dat thans over de wereld gekomen was.

Inmiddels sleet Keizer Matthias, op het voetspoor van zijn broeder Rudolf, zijne dagen in zoo volslagen afzondering, als had hij reeds van den troon afstand gedaan. Ferdinand bejegende hem als een zwakhoofdige. Zijne schoone jonge vrouw was ook in het begin van den winter gestorven, zoodat hij nergens meer troost vond dan in het Museum van Rudolf.

Sedert Ferdinand's krooning te Praag, had hij zich slechts eenmaal in 't openbaar vertoond. Vergezeld door zijn broeder Maxi-

(1) GINDELY, 482.

miliaan, door koning Ferdinand en den kardinaal Clesel, had hij omstreeks het einde van 1617 een bezoek bij den Keurvorst Jan George te Dresden afgelegd. Het keizerlijk gezelschap was door het hoofd der Luthersche partij met veel geestdrift ontvangen. De kardinaal had bezwaar gemaakt om den Keizer bij deze gelegenheid te vergezellen. Er was sedert de hervorming geen kardinaal aan het Saksische hof gezonden. Persoonlijk hechtte hij niet aan den luister van zijn rang, maar toch had hij als kerkvorst regt van voorrang boven de keurvorsten. Dit regt opgeven ware gemis aan eerbied jegens den Paus geweest, en door er op te staan zou aanleiding tot geschillen zijn gegeven. Maar Ferdinand had hem noodig, om met zijn behulp de stem van Saksen te winnen voor de volgende keizerskeuze (1). De kardinaal had goede reden om Ferdinand te ontzien, en gaf toe. Er werd overeengekomen, dat hij ten hove niet als kardinaal, maar als minister ontvangen zou worden, en alzoo eene bescheidener plaats aan tafel erlangen zou. Menigeen, die dit met verwondering aanzag, meende dat hij wel zoo gaarne zijne maaltijden alleen zou gebruikt hebben. Maar dit was niet de ergste vernedering, die Matthias' herder en leidsman van Ferdinand zou te verduren hebben, eer zijne loopbaan ten einde was. Het bezoek te Dresden had, intusschen, het gewenschte gevolg. Johan George had, als pretendent voor de hertogdommen Cleef en Gülick, den Keizer noodig. En de Koning had behoefte aan Johan George's stem. Bals, jagt- en drinkpartijen wisselden elkander af.

De Keizer was een versleten man, de Koning was zeer matig, maar de Keurvorst was een groote drinker. Hij noch zijne omgeving waren gewoon naar bed te gaan; zij werden gemeenlijk daarheen gedragen. Maar Ferdinand wilde zich volgzaam toonen, en hield zich zoo goed als hij kon aan tafel. De Keurvorst was ook een groot jager. Geen zijner gasten gaf veel om het jagtvermaak; zij waren tevreden met uit het venster toetezien, hoe de keurvorst en zijne hovelingen acht beeren, tien herten, tien zwijnen, elf dassen en nog meer wild op eens schoten. De faam vermeldt, dat de keurvorst gedurende zijn geheele leven, zou geschoten hebben 28,000 wilde zwijnen, 208 beeren, 3,543 wolven, 200 dassen, 18,967 vossen, behalve een groot getal herten en reeën, uitmakende een totaal van 113,629 dieren. Het hoofd der

(1) Menzel, III, 271.

Lutherschen in Duitschland had alzoo niet te vergeefs geleefd (1).

Zoo vermaakten zich in de laatste dagen van het jaar de groote aanvoerders van het Katholicisme en het Protestantisme, terwijl hunne legers zich over de geheele christelijke wereld toerustten. De Keurvorst was zeker geen vriend van Matthias of van Ferdinand, maar hij haatte den Paltzgraaf. Het hoofd der Duitsche Calvinisten betwistte die protestantsche hegemonie, waarop Jan George aanspraak maakte. Het bleek nu reeds dat de Katholijken, bij het uitbreken van den oorlog, een onmetelijk voordeel zouden trekken uit de vijandschap tusschen de twee groote afdeelingen der Hervormde Kerk. Hoeveel te meer zou de vijand verzwakt worden, wanneer in eene dezer nog eene diepere inwendige scheuring ontstaan zou!

„De Calvinisten en Lutherschen," riep de Jezuit Scioppius uit, „belasteren elkander zoo hevig en vervolgen elkander dermate, dat er alle hoop bestaat dat de duivelsche overlast, dien wij van hen lijden, zal ophouden, en zij elkander onderling zullen vernielen. Indien ooit een tijd gunstig was om de ketters uitteroeijen, dan is het zeker de tegenwoordige" (2).

Het keizerlijk gezelschap verliet Dresden, in het vertrouwen dat de stem van Saksen gewonnen was; en de Keurvorst rekende op ondersteuning in de hertogdommen, door middel van dat sequester, waartegen Oldenbarnevelt zich zoo krachtig verzet had. De Dresdener hovelingen hadden zich wel diep gebogen voor de katholijke magthebbenden, tot verbazing van het Saksische volk, dat werkelijk hechtte aan de godsdienst, welke zijn vorst voor hetzelve had gekozen.

En om de tegenstelling nog scherper te maken, hadden Ferdinand en Matthias naauwelijks hun afscheid genomen, of de Keurvorst en de Saksische godgeleerde faculteit vaardigden heftige banbliksems uit tegen de oude kerk.

31 Oct. 1617. Want het eeuwfeest der Hervorming was in geheel Duitschland in dit najaar gevierd, nagenoeg op hetzelfde oogenblik, waarop daar te Dresden ter eere van keizers en kardinalen gedanst en gedronken en gejaagd werd. En Paus Pius V had eveneens een jubileum uitgeschreven, dat gelijktijdig door alle ware geloovigen zou gevierd worden (3).

(1) Menzel III, 271. Khevenhüller VIII, 47.
(2) Menzel III, 214.
(3) Ibid.

De Keurvorst verbloemde de zaken niet, om der wille van zijne gasten. Hij spoorde, in zijne toespraak, alle Protestanten aan tot vreugde, „wijl het licht van het Heilig Evangelie nu reeds honderd jaren helder scheen in het keurvorstelijk gebied, onder bescherming van den Allerhoogste, en ten spijt van de woede en het getier van een helschen vijand en zijne trawanten."

En de godgeleerden legden nog meer nadruk in hunne woorden. Zij riepen alle leeraren der ware Evangelische kerken, niet slechts van Duitschland, maar van de geheele Christenheid, op om het eeuwfeest te vieren. Zij deden dit in woorden die weinig berekend waren om het vuur der godsdienstige hartstogten te verdooven, indien dit al mogelijk geweest ware. „God in den Hemel," zeiden zij," had het werk van Doctor Martin Luther gezegend. Door zijne onuitsprekelijke genade was de pausselijke duisternis verdreven, en het licht van de zon der geregtigheid weder over de aarde verschenen. De oude afgoderij, de dwalingen en verschrikkingen van het Pausdom zijn in vele koningrijken en landen te niet gedaan. Tallooze schapen van den Heere Christus zijn met het goddelijk woord gevoed, ten spijt van die verscheurende roofzieke wolven, den Paus en zijne volgelingen. De vijand van God en de menschen, de oude slang, moge sissen en tieren. De Antichrist van Rome moge, in zijne magtelooze woede, zijn eigen tong afbijten, en banvloeken, oorlog en verwoesting uitbraken, zooveel hij maar wil. Wat kan die ijdele versleten man ons deren, wanneer wij heil zoeken bij God den Heer!" (1).

De Pausselijke bul voor de viering van het katholijke jubileum was meer gematigd en betamelijk van toon, want zij betreurde de algemeene zonden der Christenheid, en vermaande alle geloovigen om den toorn te ontvlieden die over de aarde komen zou, in bewoordingen die bijna profetisch klonken. Hij spoorde allen aan tot het gebed dat de Heer zijne Kerk mogt opheffen, haar beschermen tegen de lagen van den vijand, de ketterijen uitroeijen, vrede en eendragt onder de christenvorsten verleenen en de onheilen die naderden, genadig afweren zou (2).

Maar, was de taal van Paulus V gematigd en betamelijk, die der Jezuiten, die thans brommende en stekelige pamfletten

(1) Menzel III, 272. Vervolg op van Meeteren, II, 672, sq.
(2) Menzel, 273.

door de geheele Christenheid verspreidden, was des te heviger. Scioppius, in zijne „Alarmtrompet voor den heiligen Oorlog," en met hem honderd anderen verklaarden dat nu alle ketters en ketterijen zouden vernietigd worden, dat de eenige ware kerk zou worden hereenigd en hersteld, en dat de eenige weg om daartoe te geraken zou zijn een weg van bloed (1).

De Luthersche predikanten van hunne zijde, gehoor gevende aan de wenken uit Dresden, wedijverden in het opeenstapelen van aantijgingen en lasteringen tegen de Katholijken; terwijl de Calvinisten, om niet bij hunne mede-hervormers achter te blijven, het eeuwfeest, vooral te Heidelberg, vierden met den Papisten alle hoop op de zaligheid te ontzeggen, en het lot te beweenen van die kerken die zuchtten onder het juk van Rome.

En niet slechts Papisten en Hervormden wierpen elkander hatelijkheden naar het hoofd, die eene niet minder doodelijke uitwerking hadden, dan het geschut van menig leger, maar ook de Lutheranen voerden met de Calvinisten oorlog op den kansel en in geschrift, als om een trouw beeld te geven van de menschelijke dwaasheid, wanneer zij met godsdienstigen hartstogt vermengd is. Hoë, de hofprediker van Jan George, gaf onophoudelijk ruwe schotschriften tegen hen uit. Namens de godgeleerde faculteit van Wittenberg, rigtte hij eene „hartelijke vermaning aan alle Luthersche christenen in Bohemen, Moravie, Silezie en andere gewesten, om zich te hoeden voor de calvinische dwalingen." Aan Graaf Schlick, een der hoofden van de Boheemsche beweging, stelde hij de vraag, of de onrustige geest der Calvinisten, indien deze den boventoon kreeg, eerder te verduren zou zijn dan de Papisten. „Welk een oneindig wee," schreef hij, „voor deze gelukkige landen, indien zij alle in den muil van het Calvinisme geworpen wierden." (2)

Maar, Hoë's meester stond zelf naar de kroon van Bohemen. Hij was woedend op den voorsprong dien Heidelberg op hem gewonnen had, in de mededinging naar dien gouden prijs. Hij voedde den grootsten naijver jegens den Paltzgraaf, jegens diens godsdienst, en diens aanspraken op de hegemonie in Duitschland.

Zoo verbitterd en bloeddorstig stonden de twee groote afdeelingen der Hervormde godsdienst tegen elkander over, bij de viering van het eerste eeuwfeest der Hervorming. Zoo verdeeld

(1) Menzel, III, 214, 215.
(2) Menzel, III, 219.

was de anti-katholijke partij, toen de oorlog met het katholicisme een aanvang nam.

Daartegenover stond Ferdinand aan het hoofd eener tamelijk aaneengesloten partij. Van de Fransche regering kon hij niet meer dan eene welwillende onzijdigheid verwachten, wijl zij, in weerwil der Spaansche huwelijken, het niet waagde de Nederlanden geheel op te geven en zich in de armen van Spanje te werpen; maar de Britsche koning was door de Spaansche diplomatie geheel ingenomen, en van een magtigen vijand dien hij had behooren te zijn, tot een wezenlijken bondgenoot gemaakt. De Nederlandsche Republiek, van waar de krachtigste ondersteuning voor de protestantsche zaak verwacht kon worden, werd door de legers van Spanje en van de Aartshertogen ingesloten. Zonder Oldenbarnevelt's standvastigheid, zou Spanje op dat oogenblik geheerscht hebben in de betwiste hertogdommen. Venetie was koel, zoo niet koud; en Savoye, hoewel door belang en hartstogt verlangende naar den val van het Huis van Oostenrijk, verkeerde in eene te moeijelijke stelling, was te afgelegen, te arm en te zeer katholijk, om werkelijk geducht te zijn.

Van de Turksche zijde was Ferdinand veilig. Een twintigjarige vrede, met wederzijdsch goedvinden vernieuwbaar, was tusschen het Heilige Rijk en den Sultan gesloten, door de beide bakkerszonen kardinaal Clesel en den vizier Etmekd-Schifade. Die vrede hield aan gedurende den geheelen loop van den grooten oorlog, en was voor Weenen eene krachtiger bescherming dan al de verdedigingswerken die de vestingbouwkunde kon uitdenken. Hij was ook veilig van de zijde van Polen, daar koning Sigismond een goed katholijk en tevens zijn zwager was (1).

Spanje, de Spaansche Nederlanden, de Paus, en de Duitsche Ligue, onder aanvoering van Maximiliaan van Beijeren, den bekwaamsten vorst van Europa, leverden dus een magtigen phalanx op, waarop Ferdinand bouwen kon. De Staten-Generaal waren, daarentegen, de gevaarlijkste vijand. Met hare goed gedisciplineerde legers en de eerste zeemagt der wereld, met hare bewonderenswaardig beheerde financien en uitgebreide handelsbetrekkingen, met een groot stadhouder, die de eerste veldheer van zijn tijd, begeerig naar oorlog, en vermaagschapt was met den leider van den Boheemschen opstand, met hare wijze en

(1) Menzel, III, 269.

ervarene staatslieden, was de Republiek der Vereenigde Nederlanden, zelve voortgesproten uit de bron der burgerlijke en godsdienstige vrijheid, krachtig genoeg om aan het hoofd der protestantsche legers de wet te geven aan een geheel werelddeel, wanneer zij in waarheid eenig was.

Helaas! was zij eenig?

Wat de inwendige aangelegenheden van het dringendste belang aanging, was de berekening gemaakt, dat bij de eerste verkiezing te Frankfort de kandidaat der oppositie eene meerderheid van eene stem zou verkrijgen. Maar die berekening kon ligt falen. Indien, zooals waarschijnlijk was, de Paltzgraaf door de oproerige Stenden tot Koning van Bohemen gekozen werd, kon hij zijne stem en die van het Keurvorstendom tegen Ferdinand uitbrengen; en van het votum van Brandenburg was men op dat tijdstip zeker. Maar Ferdinand had zich bij zijn bezoek te Dresden van de stem van Saksen verzekerd, terwijl van de drie geestelijke keurvorsten, Keulen en Mainz voor hem waren. Zoo zouden drie tegen drie staan, en de beslissende zevende stem was die van den Bisschop van Trier. De vurige Frederik verbeeldde zich, dat deze, door Franschen invloed en met behulp eener ronde som gelds, wel kon overgehaald worden om voor den kandidaat der oppositie te stemmen. Dit overleg zou echter geen goed gevolg hebben; en daar het niet de bedoeling is, voor zooveel Duitschland betreft, verder te gaan dan de algemeene trekken van den grooten strijd, kan men volstaan met te herinneren, dat het geheel verkeerd uitliep (1). Matthias stierf op den 20 Maart 1619; de verkiezing van een nieuwen keizer had te Frankfort plaats den 28 Augustus daaraanvolgende, en Saksen niet alleen en de drie geestelijke Keurvorsten stemden voor Ferdinand, maar ook Brandenburg, en de Keurvorst van de Paltz zelf; terwijl Ferdinand, die als Keurvorst van Bohemen in de vergadering tegenwoordig was, desverkiezende de zevende stem voor zichzelf had kunnen uitbrengen. Aldus was de keuze eenstemmig.

(1) Ik wensch hier te kennen te geven, dat ik zeer veel te danken heb aan de groote moderne Duitsche geschiedschrijvers: F. von Hurter, „Geschichte Ferdinands II;” Graaf Mailath, „Geschichte des Deuts. Kaiserthums;” Menzel, „Geschichte der Deutschen;” en meer bijzonder aan den Boheemschen geschiedschrijver Anton Gindely, „Geschichte des Dreissigjährigen Kriegs,” en „Rudolph II und seine Zeit,” wiens geleerde en omvangrijke werken weinig te wenschen overlaten.

Vreemd genoeg, kwam het berigt van des Paltzgraafs verkiezing tot Koning van Bohemen juist aan, toen de Keurvorsten den nieuwen Keizer begeleidden naar de kerk, waar deze door het volk zou uitgeroepen worden. Zoo zou Frederik, ten gevolge van zijn votum voor Ferdinand, een rebel worden wanneer hij nu de kroon aannam, die hem werd aangeboden. Was dat berigt eerder aangekomen, dan zou welligt eene andere uitkomst verkregen zijn.

HOOFDSTUK XIV.

Oldenbarnevelt betrokken in de Oostindische Compagnie, maar vijandig aan de Westindische. — Carleton komt uit Venetie, vijandig gezind jegens Oldenbarnevelt. — Maurits openlijk het hoofd der Contra-Remonstranten. — Onlusten betreffende de kerken. — „Oranje of Spanje" de leus van Maurits en zijn partij. — Zij nemen bezit van de Kloosterkerk. — De „Scherpe" Resolutie. — Carleton's redevoeringen voor de Staten-Generaal.

Koning Jacobus kon het Oldenbarnevelt maar niet vergeven, dat deze hem die vermaarde brieven aan de Staten-Generaal had ontlokt, waarin hij de „Vijf Punten" goedkeurde, en de mogelijkheid van eeuwige zaligheid onder die voorwaarde aannam. Die brieven hadden Jacobus belachelijk gemaakt, en die vorst ergerde zich niet weinig, dat zijn godgeleerde vertoogen een voorwerp van spot waren geworden. Nog meer verbitterden hem de bijtende aanmerkingen, die men maakte op de ligtzinnige overgave van de pandsteden; en hij haatte meer dan ooit den staatsman, die, naar hij geloofde, hem tweemaal de loef had afgestoken.

Maurits, opgestookt door zijn schoonbroeder, den Hertog van Bouillon, en door den razenden François Aerssen, had een afschuw van Oldenbarnevelt's staatkunde, die door Frankrijk's Calvinisten en door de geheele regtzinnige Kerk werd aan de kaak gesteld. In de provincie Holland vond hij nog altijd warme ondersteuning, uitgezonderd in het Contra-Remonstrantsche Amsterdam en enkele minder belangrijke steden. Er waren echter welligt dieper liggende redenen dan godgeleerde geschilpunten

voor des Advokaats gebrek aan populariteit in de groote handelshoofdstad. Oldenbarnevelt's naam en belangen werden vereenzelvigd met de groote Oostindische Compagnie, die toen zóó magtig en voorspoedig was, dat men nimmer iets dergelijks had vernomen in de jaarboeken van den wereldhandel. Die handeldrijvende maatschappij had bereids een Oostindisch Rijk gegrondvest. Vijftig oorlogschepen, vestingen door vier duizend kanonnen en tien duizend krijgsknechten en zeelieden bewaakt, gehoorzaamden aan de bevelen van een dozijn particulieren, te huis in een achterkamer rondom een groene tafel gezeten. De voordeelen van iedere uit- en thuisreis waren verbazend groot, en de aandeelhouders werden zóó rijk, dat hunne stoutste verbeelding werd overtroffen (1). Aan niemand was die ongehoorde voorspoed in zóó hooge mate toe te schrijven als aan Holland's Advokaat. Nu had die voorspoed anderen op het veelbelovende denkbeeld gebracht om een soortgelijke onderneming in Westindië op touw te zetten. Maar tegen dat in Amsterdam vooral bijval vindende ontwerp eener Westindische Compagnie kantte zich Oldenbarnevelt met kracht. Hij beschouwde het als onafscheidelijk verbonden met krijgsavonturen, en als veel kans hebbende om een ontijdige en onverstandige vernieuwing van den oorlog tegen Spanje in het leven te roepen. Dezelfde redenen, die hem het Bestand hadden doen bevorderen werkten thans op zijn verhouding tot de ontworpen Westindische Compagnie mede.

Steeds dreigender werden de onweerswolken, die zich zamenpakten boven het hoofd van den Advokaat. De magtige handelsbelangen in de eerste koopstad der Republiek, de persoonlijke afkeerigheid van den Stadhouder, de wrok der regtzinnige Gereformeerden, de verbittering der Fransche prinsen en van al die Hugenooten, die dwaas genoeg waren gweest om die prinsen te steunen in hun geheel baatzuchtige plannen tegen het gouvernement, eindelijk de onverzoenlijke haat van Koning Jacobus, wiens rooskleurige droomen van Spaansche huwelijken en een Spaansche alliantie waren verijdeld door de meesterlijke staatkunde van den Advokaat, en wiens ergernis over zijn volkomen nederlaag ook in andere zaken tot een zóó gloeienden haat was ontwikkeld als met mogelijkheid het gevolg kon zijn van ge-

(1) Wagenaar, X, 97 en volg.

kwetste eigenliefde en van dweepzucht, — dat alles werkte zamen om een storm te doen opsteken, die het krachtigste gemoed had kunnen doen versagen. Maar Oldenbarnevelt versaagde niet. Hij was eerzuchtig en volhardend tot hardnekkigheid toe; maar hij was tevens overtuigd, dat de veiligheid en de voorspoed van zijn land onafscheidelijk verbonden waren met de staatkunde, die in hem was verpersoonlijkt. Aanmatigend, overmoedig, ondoorgrondelijk, gewend om de hoogste vergaderingen te leiden en de vertrouwde te zijn van koningen, vertrouwd met al de gebeurtenissen der staatkundige geschiedenis, niet alleen van zijn eigen land, maar van iederen belangrijken staat in de Christenheid gedurende bijkans twee menschengeslachten, — gloeiende van een ijver, waarin hij door niemand werd geëvenaard, — man van jaren en ondervinding, en toch in zich de jeugdige kracht voelend van duizend verstanden, vergeleken bij de meerderheid dergenen die hem belasterden en vervolgden, — zoodanig was hij, toen hij den reuzenstrijd aanvaardde, dien hij niet langer vermijden kon. Moedig, prikkelbaar, streng jegens zich zelven en minachtend jegens anderen, sloeg hij de oogen om zich henen; en hij zag de Republiek, die hij als pasgeborene had gewiegd, nu ontwikkeld tot een der magtigste en voorspoedigste Staten der wereld. Geen wonder, dat het hem moeijelijk viel zich vertrouwd te maken met het denkbeeld, dat diezelfde Republiek thans, nu ze het toppunt van kracht en welvaart had mogen bereiken, gereed was om den man te verscheuren, dien alle banden van pligtgevoel haar moesten doen liefhebben en vereeren.

Sir Dudley Carleton, de nieuwe Engelsche gezant bij de Staten-Generaal, was in het afgeloopen jaar regtstreeks van Venetie aangekomen. Daar had hij misschien geleerd niet bijzonder gesteld te zijn op de nieuwe Republiek, die te midden der Lagunen van het Noorden was verrezen, en wier erkenning ten laatste was ingewilligd door de trotsche koningin der Adriatische Zee, ondanks de tegenwerpingen en de kuiperijen der vertegenwoordigers van Frankrijk en Engeland. Hij was in Holland gekomen, vol van denzelfden staatkundigen haat als Koning Jacobus, en beladen met meer dan zeven phiolen van theologische vinnigheid. De voorstanders van de onderwerping der Nederlandsche Kerk aan het staatsgezag moesten door het staatkundig hoofd der Anglikaansche Kerk worden onderrigt,

dat zoodanig oppergezag, hoewel zeer gepast voor een koning, „ten eenenmale ongeschikt was voor een veelhoofdige republiek" (1). En wat de leer betrof, Arminianen en Vorstianen moesten vernietigd worden door een enkelen donderslag, uitgaande van den troon van Groot-Brittannie.

„In Holland" — zeide Jacobus tot zijn afgezant — „zijn er hevige heerschende oneenigheden geweest onder de steden, ter zake van den godsdienst ...... Mogten die ongelukkiglijk herleven, zoo moet gij niet vergeten, dat gij een dienaar zijt van dien meester, die door God is gesteld als de eenige beschermer van Zijn godsdienst" (2).

Voortaan mogt er geen misverstand meer zijn aangaande de leerstukken, die de koninklijke paus van Groot-Brittannie zijnen Nederlandschen onderdanen wilde voorschrijven. Drie jaren vroeger (3) had hij, op ingeving van den Advokaat, de Staten-Generaal berigt, dat hij overtuigd was van hunne geschiktheid om de betreurenswaardige godsdienstgeschillen in hunne hooge wijsheid te beslechten, krachtens de magt, die hun over de Kerk en hare dienaren toekwam. Hij had hun destijds verzekerd, dat, naar zijne op ondervinding gegronde overtuiging, zulke strijdvragen bezwaarlijk konden worden uitgemaakt door het twistgeschrijf van godgeleerde professoren, en dat het beter was ze door de openbare staatsmagt te laten beslissen, met verbod van ze op den kansel of onder het gemeene volk aan te roeren. Hij had verdraagzaamheid aanbevolen totdat de beslissingen van het burgerlijk gezag zouden zijn gevallen; en hij had verklaard, dat geen der beide gevoelens ten opzigte der praedestinatie zijns inziens ver van de waarheid verwijderd was, noch onvereenigbaar met de Christelijke leer of de zaligheid der zielen.

Geen wonder, dat deze ontboezemingen geheel naar het hart waren van den Advokaat; want Jacobus had ze getrouwelijk nageschreven uit het handschrift van Oldenbarnevelt.

Nu echter waren de hekken verhangen. Doordrongen van het gevoel zijner onfeilbaarheid, gelastte Jacobus zijn afgezant, dat hij de uiterste gevoelens der regtzinnigen, zoowel ten opzigte van het staatsbestuur als van de kerkleer, zou ondersteunen, en met alle geweld zou aandringen op de bijeenroeping van de

(1) Zie de brieven van Carleton.
(2) Instructies voor Carleton, in diens Brieven.
(3) Koning Jacobus aan de Staten-Generaal, 16 Maart 1613 (HS., R. A.)

Nationale Synode. „Behalve de ondersteuning" — schreef hij aan Carleton — „die Wij verlangen dat ge den waren Evangeliedienaren zult verschaffen in uw gesprekken en conferenties, moet gij trachten den menschen te beduiden, hoe hatelijk die dwaalleer is voor Gods majesteit, hoe onaangenaam voor Ons, en hoe afbreuk doende aan de eer en het goede bestuur van de Republiek" (1).

Getrouwelijk hield zich de ambassadeur aan deze instructiën, en met hart en ziel verpersoonlijkte hij den haat van zijn koninklijken meester. Kundig, ervaren, talentvol geleerde en diplomaat, met de tong even slagvaardig als met de pen, vinnig, bedilziek, partijdig en bevooroordeeld, stond hij weldra vooraan in de gelederen van des Advokaats vijanden aan het kleine Haagsche hof, en was hij ieder oogenblik bereid om den staatkundigen en godgeleerden schermdegen te zwaaijen, wanneer zijn meester daartoe het sein gaf.

Niet ligt zal men in de geschiedenis der Europesche diplomatie iets wonderlijkers vinden dan de lange sermoenen over duistere punten van godgeleerdheid en kerkgeschiedenis, die de Engelsche gezant van tijd tot tijd aan de Staten-Generaal debiteerde, tengevolge van uitgewerkte instructiën, door zijn souverein hoogsteigenhandig op het papier gesteld. Zelden heeft de wereld een vervelender vorst gezien dan Jacobus, en al zijn vervelendheid deed hij HH. Hoogmogenden slikken. Het eenige, dat misschien nog taaijer was dan deze redevoeringen, zijn de ellenlange toespraken, die terzelfder tijd vóór de Staten van Holland, de overheden van Amsterdam en de Staten van Utrecht werden gehouden door Hugo de Groot. En toch was Carleton een man van de wereld, een goed debatten-held, een vlug penvoerder, terwijl Hugo de Groot een der grootste lichten was van dien tijd, — een licht, dat ten eeuwigen dage zal blijven schijnen.

De strijd, waartoe de Advokaat zich gedwongen voelde, was in hoofdzaak een persoonlijke en staatkundige strijd, al werden vaak de wapens, waarmede hij bestreden werd, uit kerkelijke tuighuizen overgenomen. 't Was een ongelijke strijd geworden; want de groote veldheer van zijn land en van zijn tijd, de zoon van Willem den Zwijger, de krijgshaftige Stadhouder, in de volheid van zijn roem en in de kracht van zijn jaren, had openlijk

(1) Instructies, als boven, bl. 6.

zijn plaats ingenomen als de leider van de Contra-Remonstranten. Botsing tusschen het burgerlijke en militaire element, elkander de oppermagt betwistende in een vrij gemeenebest, is nimmer met meer levendigheid verpersoonlijkt dan in deze worsteling op leven en dood tusschen Oldenbarnevelt en Prins Maurits.

De bejaarde, maar nog krachtige staatsman, gerijpt door een ondervinding van een halve eeuw, en de hooggeboren, schitterende en wetenschappelijke krijgsman bekroond met de lauweren van Turnhout en Nieuwpoort en van een menigte wijdvermaarde belegeringen, hervormer van de krijgskunde en gansch niet onbedreven in de kunst van regeren, — ziedaar de twee hoofdvertegenwoordigers der twee groote partijen, waarin het gemeenebest ongelukkiglijk was verdeeld. Maar de gansche wereldgeschiedenis is daar, om te bewijzen dat de schitterende veldheer van een republiek, waar het te doen is om de genegenheid en de toejuiching van het volk, veel voor heeft boven den staatsman, hoe voortreffelijk die ook moge wezen. Over het geheel wordt de phantasie meer opgewekt door de zegepralen van het slagveld dan door die van het gesproken of geschreven woord, en de man die jaren lang massa's heeft aangevoerd met een uit den aard der zaak onbeperkte magt, wordt alligt ondersteld daardoor de eerste vereischten te zijn deelachtig geworden voor den eersten burger van een vrij gemeenebest. De nationale geestdrift, die allerwege het gevolg is van schitterende wapenfeiten, belet ons er aan te twijfelen dat zulk een denkwijs diep in de menschelijke natuur is geworteld, terwijl er zoowel in de oudheid als in latere tijden edele, zij het dan ook zeldzame voorbeelden zijn te vinden van den gelukkigen veldheer, zich vrijwillig veranderende in een nuttig en voorbeeldig magistraat.

Is dus in het algemeen het volk meer geneigd om zijn gunst te schenken aan den gelukkigen veldheer dan aan den grooten staatsman, meer bijzonder was dit het geval in den strijd tusschen Maurits en Oldenbarnevelt. De groote veldslagen en de gedenkwaardige belegeringen van den Prins hadden de aandacht getrokken van de geheele Christenheid; en vaak was het de uitslag daarvan geweest, waar het geheele bestaan der Nederlandsche natie van had afgehangen, of schijnen af te hangen. Daarentegen was de arbeid van den staatsman betrekkelijk in het duister gehuld geweest. Zijne edele redevoeringen en zijne treffende logica waren geuit geworden met gesloten deuren, waren

gerigt geweest tot vergaderingen van afgevaardigden die zijns gelijken waren, hadden nimmer het licht gezien, en konden slechts naar hunne uitwerkselen worden beoordeeld. En wat zijn uitgebreide bemoeijingen betreft in het leiden van het binnenlandsch bestuur en nog meer van de buitenlandsche aangelegenheden, — die waren uit den aard der zaak even geheim gebleven als ze onophoudelijk en onmetelijk waren geweest.

Daarenboven was er in de toenmalige Nederlanden zeer weinig van hetgeen men tegenwoordig democratische gevoelens noemt. Er was ingewortelde gehechtheid aan oude overleveringen, aan instellingen en privilegiën, ontwrongen aan een gezag, dat erkend werd als verheven te zijn boven het volk. Toen, eensdeels om die bezworen regten te doen handhaven, anderdeels om de gruwelijke kerkdwingelandij der Zestiende Eeuw te knotten, de natie met goed gevolg tegen Spanje was opgestaan, droomde ze geen oogenblik van volkssouvereiniteit, maar berustte er in, dat ligchamen, die hare plaatselijke belangen eeuwen lang hadden waargenomen, zich vereenigden in het aanbieden der kroon, die zij den Spaanschen dwingeland hadden ontnomen, aan verschillende buitenlandsche vorsten. Toen geen van dezen die gevaarlijke eer had aangenomen, had de natie de souvereiniteit der Staten erkend; maar of aan de *Algemeene* Staten, dan wel aan de *Provinciale* het hoogste gezag moest worden toegekend, was nog niet uitdrukkelijk uitgemaakt. Zoolang de Staten van Holland, onder de leiding van den Advokaat, in groote zaken voogdij hadden uitgeoefend over de staatkunde der Algemeene Staten, terwijl Maurits zonder mededinger aan het hoofd stond van de krijgszaken, en zoolang het land niet verscheurd werd door hevige twisten over Kerk en Staat, — zóó lang had het vuur gesmeuld, dat thans in lichtelaaije vlam begon uittebarsten.

Het eindigen van den oorlog en de opkomst van het Arminianisme waren bijkans gelijktijdig. De Stadhouder, die zoo ongaarne zich door het Bestand den werkkring had zien ontrukken, waarin hij zooveel roem had ingeoogst, kon nu welligt minder aantrekkelijke, maar toch niet minder drukke bezigheden vinden als kampioen voor de „ware Gereformeerde religie" en voor de souvereiniteit van de Algemeene Staten.

De nieuwe Kerk — niet vrijheid van godsvereering voor de verschillende opvattingen van Christenen, maar heerschappij der Kerk van Heidelberg en Genève — de nieuwe Kerk dan scheen

zich op de puinhoopen der oude te zullen vestigen. Het ligt in den aard der Katholijke Kerk, aanspraak te maken op heerschappij over het burgerlijk gezag; en dat nu de Hervormde Kerk daarin het voorbeeld scheen te willen volgen van de Kerk, die zij in de Unie had verdrongen, — dat was iets dat Oldenbarnevelt niet kon dulden, en waar hij zich met al de kracht die in hem was tegen verzette.

Zoo werd dan de Stadhouder gerugsteund door de zuiver Gereformeerde Kerk, door de Contra-Remonstrantsche meerderheid der Staten-Generaal, en eindelijk door de meerderheid der smalle gemeente, die in het deelgenootschap aan de oligarchie des Hemels eene vergoeding vond voor het gemis van zelfregering.

Is in den regel het zwaard van den krijgsman in staatkundige botsingen magtiger dan de tabbaard van den magistraat, maar al te dikwerf is het gebleken, dat beide vereenigd niet waren opgewassen tegen den priestermantel. Doch in het geval dat ons op het oogenblik bezig houdt, vond het zwaard in den priestermantel een magtigen bondgenoot, zoodat de zaak voor den staatsman meer en meer wanhopig werd.

En terwijl de spanning tusschen de twee hoofdpersonen schier met den dag toenam, werden op de Zondagen de oproerige zamenscholingen rondom de kerkgebouwen allerwege hoe langer hoe doller, gemeenlijk uitloopende op gevechten met stokken en messen, terwijl predikanten en overheden zich vaak gelukkig prezen, wanneer ze er zonder kleerscheuren van afkwamen. Ziedaar de gevolgen van verschil van meening omtrent het netelige vraagstuk, of het menschdom de eeuwige zaligheid al of niet kan deelachtig worden door het geloof in Christus!

„Uwe geschillen in godsdienstzaken" — schreef de Secretaris Lake aan Carleton — „hebben ongetwijfeld een dieperen wortel dan de groote hoop kan bespeuren; en ik twijfel niet, of 's Prinsen gedrag maakt den indruk van partij kiezen onder het voorwendsel van een der beide gevoelens te omhelzen, en de Staten vreezen zijne bedoelingen, wetende hoe grenzeloos zijn invloed is op het leger. Al wordt alles gehuld in den dekmantel der religie, toch beoogen beide partijen een maatschappelijk doel, — de eene het verwerven van hoogere magt, de andere het onverkort handhaven van hare vrijheid" (1).

(1) Carleton's Brieven, 170.

En om de kroon te zetten op hunne voorregten, hadden de Contra-Remonstranten eene goede leus bekomen, — een onschatbaar voordeel in partijtwisten.

„Er zijn maar twee partijen in den lande," — zeide Maurits — „de partij van Spanje en die van Oranje; en de twee hoofden van de Spaansche partij zijn die twee politieke en priesterlijke Arminianen, Uytenbogaert en Oldenbarnevelt" (1).

Oranje en Spanje! — de eerste naam onafscheidelijk verbonden met al wat er meest geëerd en bemind was in den lande, — de tweede onuitroeibaar vereenzelvigd met al wat er werd verafschuwd! Dat de Prins van Oranje zich opwierp als aanvoerder van een Oranje-partij, daar was bezwaarlijk iets tegen intebrengen; maar 't was een meesterstuk van staatkundige vijandschap, het brandmerk van Spaanschgezindheid op het hoofd te drukken van den Advokaat. Oldenbarnevelt Spaanschgezind! Wanneer de edele patriot die Spanje, in zijn studeervertrek altijd en enkele malen ook op het slagveld, sedert hij tot jaren van onderscheid was gekomen, onafgebroken had bestreden, — wanneer die man zelfs maar in een droom kon worden in staat geacht om zich door het goud van Spanje te laten omkoopen tot landverraad, — wie in de rijen der Remonstrantschgezinden zou dan nog veilig zijn voor zulke beschuldigingen? Beide partijen beschuldigden elkander van plannen om de bestaande regering omver te werpen. Maurits werd verdacht van Leycester-achtige plannen (*Leycestrana consilia*), met welke uitdrukking men het oog had op Leycester's aanslagen op Leiden en Utrecht. Daarentegen beweerden de Prins en zijn aanhangers onbewimpeld, dat het Oldenbarnevelt's streven was den weg te banen tot herstel van het Spaansch gezag en van „de Paapsche religie," zoodra het Bestand zoude zijn geëindigd (2).

Spanje en Oranje! Hoe kon men beter leuze bedenken voor den grooten partijstrijd?! Het zwaard werd getrokken; en met ontplooide banieren trok men tegen elkander te velde.

De „modder-geuzen", niet langer lust hebbende om Zondag op Zondag naar Rijswijk te trekken, ten einde het Evangelie te hooren verkondigen door Henricus Rosaeus, besloten voortaan godsdienstige bijeenkomsten te houden in den Haag. De eerste vergaderplaats van dat „Conventikel" was een schuur; en toen

(1) Van der Kemp, IV, 40.
(2) Carleton's Brieven, 89.

die door de autoriteiten was gesloten, leende Henoch Mugh (Much?) 's Prinsen bibliothecaris, hun zijn huis, terwijl Maurits verklaarde, dat hij hun liever zijn paleis ten gebruike wilde geven dan dat ze een plaats van bijeenkomst zouden ontberen. Zijn ware bedoeling echter was, dat zij een kerkgebouw voor zich zelven hebben zouden, en dat wel zeer spoedig.

Dit alles vond volledige goedkeuring bij koning Jacobus, en geen wonder! Immers diegenen van zijne eigene onderdanen die van de Staatskerk waren afgeweken, om bijeenkomsten te houden in schuren en werkplaatsen, werden, als waren ze de verachtelijkste misdadigers, van zijnentwege door bisschoppelijke trawanten achterna gezeten, in kerkerholen geworpen, of bij wijze van gunst ingescheept, om in de wildernissen van Noord-Amerika te vechten met Roodhuiden en wilde dieren, en daar te sterven zonder te vermoeden dat ze de stichters waren van een nog veel magtiger gemeenebest van Vereenigde Staten aan gene zijde van de Noordzee. En toch — diezelfde leerstukken waarvoor de Puriteinen van Nieuw-Engeland, toen ze nog in het moederland waren, werden vervolgd, kreeg 's Konings vertegenwoordiger in den Haag last te bepleiten; en Carleton sprong in de bres voor die Hollanders die, even als Bradford en Robinson, volhielden dat de Kerk geenszins ondergeschikt mogt zijn aan den Staat.

Logisch handelen is zelden iets waarop vele koningen zich bij uitnemendheid mogen beroemen; en het Puritanisme in de Nederlanden, al werd het in den Haag tijdelijk onderdrukt, was klaarblijkelijk de partij die bestemd was om door de geheele republiek heen te triompheren. Veilig kon derhalve Jacobus in Holland zijn steun geven aan hetgeen hij boven alles haatte in Groot-Brittannië, en tegelijkertijd kon hij de wrok bot vieren die hij koesterde jegens den Advokaat. De berekeningen van Oldenbarnevelt betreffende de verschillende staatkundige krachten van het gemeenebest schijnen tot op zekere hoogte onjuist te zijn geweest. Vermoedelijk heeft hij te veel gewigt gehecht aan de Katholijke partij als een beweegkracht in de gegeven omstandigheden, en zijn streven was om de Roomschgezinden niet tot eene gevaarlijke oproerige houding te nopen, en dat niet alleen omdat hij hen nog altijd een gewigtigen factor achtte in de Vereenigde Provinciën, maar ook om zijne instinctmatige verdraagzaamheid, die haar oorsprong vond in zijne breede, ver-

lichte opvatting van godsdienstzaken. Wij hebben gezien dat een opstand, die in de gewigtige stad Utrecht door Roomschgezinde zamenzweerders was op touw gezet, in den eersten tijd na den aanvang van het Bestand, bijna de bestaande regering had omver geworpen, vrij wat bezorgdheid had verwekt onder de voornaamste bondgenooten van de Republiek, en alleen door de vastberadenheid van den Advokaat en door wapenvertoon was bedwongen.

Niet lang na zijne aankomst in Holland had Carleton van Oldenbarnevelt vernomen, dat er in de Vereenigde Provinciën, en meer bijzonder in Holland, vele godsdienst-sekten werden gevonden, waarvan, volgens zijne uitdrukking, „het gezondste en rijkste deel de Papisten waren, terwijl de Protestanten nog geen derde van de bevolking uitmaakten" (1).

Zijn deze opgaven juist, of wijken ze ten minste niet al te ver af van de waarheid, zoo kon men uit een zuiver staatkundig oogpunt niet dommer te werk gaan dan een zoo gewigtig deel der bevolking tot razernij toe te verbitteren door hun alle regt op vrije uitoefening van hunnen godsdienst te ontnemen. En toch — de hoofdreden, waarom de Advokaat zich zoo algemeen gehaat had gemaakt, was geene andere dan zijne onbekrompene aansporing tot verdraagzaamheid. Men maakte hem uit voor een „verkapten papist", bereid om zijn land te verkoopen aan den Spanjaard, — en de eenige reden voor die verguizing was zijne begeerte om aan de meerderheid der bevolking het regt toe te kennen om God te dienen volgens de inspraak van hun geweten. Aan den anderen kant zou men echter onregt doen met den toenmaligen toestand te beoordeelen naar den maatstaf van de tegenwoordige verlichting. Misschien is de Groote Zwijger de eenige persoon van gewigt, die vóór het tijdperk dat ons thans bezig houdt zich tot zulk een hoogte van verdraagzaamheid had verheven, als waarop de Advokaat van Holland zich poogde staande te houden. En het ontbrak ook geenszins aan invloedrijke staatslieden, wier vaste overtuiging het was dat de nationale vrijheden niet anders konden worden gehandhaafd dan door de Roomschgezinden in volkomen onderwerping te houden.

En wat nu de onderlinge verhouding betreft der verschillende

(1) CARLETON's Brieven, 99.

soorten van Protestanten, zoo was Oldenbarnevelt diep overtuigd van de noodzakelijkheid om onder hen eendracht en verdraagzaamheid te bewaren. In een gesprek met den Engelschen ambassadeur zeide hij, dat men in Engeland de Nederlandsche Protestanten zou kunnen onderscheiden in Puriteinen en Dubbele Puriteinen. Mochten die twee soorten met elkander overhoop raken, dan meende hij, zouden de Papisten de sterkste van allen zijn. „Om" — sprak hij verder — „dat gevaar te voorkomen, zijn de Staten reeds bezig om een bepaalden vorm van bestuur voor de Hervormde Kerk vast te stellen; en wat gedurende den oorlog niet wel kon geschieden, meenen zij thans gedurende het Bestand gevoegelijk te kunnen regelen. Zij willen hun gezag toonen door de scheuring der Kerk te voorkomen, die noodzakelijk zou volgen op de scheiding van Gereformeerden in Remonstranten en Contra-Remonstranten." (1)

Daar het woord *Puritein* den koning van Groot-Brittannie boven alles aanstootelijk was, deed Carleton zijn best om den Advokaat te beduiden dat een Hollandsch en een Engelsch Puritein twee zeer verschillende dingen waren. In Engeland was volgens hem de Puritein een schadelijk ongedierte, dat niet beter verdiende dan met honden te worden opgejaagd; maar in de Nederlanden was hij een deftig lid van het hoogste gezag in den staat. Zulke holle argumenten evenwel maakten bitter weinig indruk op Oldenbarnevelt, en Sir Dudley schreef dan ook: „Hij blijft altijd onwrikbaar."

Middelerwijl hadden de Haagsche Contra-Remonstranten, geen genoegzame ruimte vindende in de woning van Henoch Mugh, luide hunne stemmen verheven, om op den afstand of het vruchtgebruik van een der kerkgebouwen aan te dringen. Hun werd door de stedelijke overheden geantwoord, dat twee leeraars van hunne rigting, La Motte en La Faille, geregeld in de Groote Kerk preekten, en dat wel is waar aan Rosaeus het stilzwijgen was opgelegd, maar alleen omdat hij had geweigerd in overleg te treden met Uijtenbogaert. Maurits drong er op aan dat den Contra-Remonstranten een afzonderlijk kerkgebouw zoude worden toegekend. „Maar dat zou openlijke scheuring zijn!" — riep Uijtenbogaert.

In den aanvang van het jaar had er een bijeenkomst plaats

(1) Carleton, als boven.

van de Hollandsche afgevaardigden ter Staten-Generaal, van den Raad van State en van de overheden van den Haag, van afgevaardigden van geregtshoven en van al de edellieden die in den zetel van 's lands regeering verblijf hielden. Die heeren ontboden Maurits, en vroegen hem wat hij van den verontrustenden staat van zaken dacht. In plaats van antwoord liet hij de notulen der Staten van Holland halen, en toen die hem gebragt waren, sloeg hij daarin de plaats op waar zijn verheffing tot het Stadhouderschap werd behandeld. Hij gaf bevel om den eed die destijds door hem in de handen der Staten was afgelegd, voor te lezen.

Die eed verpligtte hem, gelijk een andere eed de Staten, om de Gereformeerde Religie te handhaven tot den laatsten droppel bloeds in hunne aderen.

„En dien eed" — sprak de Stadhouder — „denk ik gestand te doen, zoolang ik leef."

Geen enkel lid der aanzienlijke vergadering betwistte de verpligting van beide partijen om de Gereformeerde Religie te handhaven; maar de vraag was, of de „Vijf Punten" al of niet waren overeen te brengen met die leer. De meerderheid der leden gaf luide hare overtuiging te kennen, dat de Vijf Punten daarmede zeer wel overeen waren te brengen. In 1586, toen de bewuste eeden waren afgelegd, was het geschil omtrent de leer der Praedestinatie nog niet ontstaan; en daar in den Haag slechts eene kleine minderheid, bijna uitsluitend behoorende tot de smalle gemeente, Contra-Remonstrantsch was, kan het geen verwondering baren dat de Remonstranten door zulk een tierende hoop niet gaarne de kerk uit wilden gezet worden.

Maurits vond goed op de bewuste vergadering den knoop door te hakken door een beroep op zijn vader, die, zeide hij, aan de strenge Calvinisten zijne verheffing had te danken. „Voor *dien* godsdienst" — zoo sprak des Zwijgers zoon — „heeft mijn vader het leven verloren, en *dien* godsdienst wil ik handhaven." (1)

„Uwe Excellentie" — antwoordde Oldenbarnevelt — „gelooft dus dat de Almagt het eene kind heeft geschapen voor de eeuwige zaligheid, en het andere voor de eeuwige verdoemenis? En het is dus uw verlangen, dat die leer openlijk worde verkondigd?"

(1) Carleton, 87.

„Hebt ge dat ooit door iemand hooren prediken?" was de wedervraag van den prins.

„Wanneer" — antwoordde de Advokaat — „de Contra-Remonstrantsche godgeleerden dat misschien niet zóó van den kansel verkondigen, dan is het toch hunne diepe overtuiging."

En tot bewijs haalde hij een magt van citaten aan.

„Ik wil nu eens aannemen" — hervatte Maurits — „dat de Contra-Remonstrantsche leeraars werkelijk die leer verkondigen; en dan vraag ik, — is er *iets* ongerijmds in? *iets*, waarom zij niet alzoo mogten handelen?"

De Advokaat gaf zijne uiterste verbazing en afschuw te kennen.

„Maar" — ging Maurits voort — „zou God dan niet van eeuwigheid tot eeuwigheid weten, wie er zalig moet worden, en wie verdoemd? En zou Hij den mensch scheppen tot een ander einde dan dat waartoe Hij van eeuwigheid tot eeuwigheid weet dat zij zullen komen?"

En zoo draaiden die beiden in een cirkel, waaruit nòch de veldheer nòch de staatsman ligt een uitweg zou weten te vinden.

„Ik ben geen theologant" — riep eindelijk Oldenbarnevelt uit, om een einde te maken aan den onvruchtbaren woordenstrijd.

„Ik evenmin" — zei de Stadhouder — „Laat dus de predikanten bijeenkomen, en laat de Synode de zaak beslissen. Dan zullen we van al die moeijelijkheden afkomen." (1)

Des anderen daags kwam volgens afspraak een bezending van Contra-Remonstranten hunne opwachting maken bij den prins. Die lieden vonden hem in de grijze hal der oude Hollandsche graven, gezeten op den troonzètel dier voormalige souvereinen van het gewest. (2) Hij spoorde hen aan om voor het oogenblik voorzigtigheid en gematigdheid in achttenemen, en den volgenden Zondag nog eens naar Rijswijk te gaan. Plegtig beloofde hij hun dat zij later in den Haag een kerkgebouw zouden bekomen, ja, zoo noodig, de Groote Kerk zelve.

Maar de Groote Kerk, hoewel die voor de Hervorming een zeer aanzienlijke Roomsche Cathedraal was, had toch geen genoegzamen omvang om Henricus Rosaeus en Johannes Uytenbogaert beide te bevatten. Die twee welsprekende, geleerde en strijdlustige predikanten waren de kampvechters op den kansel, die de

(1) VAN DER KEMP, IV, 24. (2) VAN REES en BRILL, 700, enz.

beide groote partijen in de Hervormde Kerk vertegenwoordigden. In het godsdienstige stonden zij tegen elkander over, gelijk de Stadhouder en de Advokaat in het staatkundige; en tusschen de twee predikanten heerschte niet minder naijver en vijandschap dan tusschen Maurits en Oldenbarnevelt.

„De partijen" — schreef de Engelsche gezant aan zijn meester — „beginnen zich te verdeelen tusschen Zijne Excellentie en Monsieur Barneveld, als hoofden die hunne onderlinge grieven bij het tegenwoordige geschil voegen. En de scheuring is voornamelijk het werk van Uytenbogaert en Rosaeus, wier onderlinge naijver en nijd (als genietende beide veel toeloop en bewondering) waarlijk geen goed doet aan de algemeene eendragt." (1) Het is echter een feit, dat Uytenbogaert herhaaldelijk verzocht heeft om zijn ontslag en om den Haag te mogen verlaten.

Kort daarop werd er eene voorloopige schikking getroffen, waardoor Rosaeus en zijne kudde het gebruik bekwamen van hetgeen men de Gasthuis Kerk noemde, een gebouw dat destijds het Engelsche gezantschap tot kerk diende, maar thans door Carleton met de meeste bereidwilligheid werd afgestaan. De Prins verklaarde, dat de Staten van Holland en de Haagsche overheid hem persoonlijk hadden beleedigd door de hinderpalen die zij aan de openbare godsdienstoefening der Contra-Remonstranten hadden in den weg gelegd. Met de zaak van dezen had hij zich thans volkomen vereenzelvigd.

Van dag tot dag vermeerderde de vijandige gezindheid tusschen de vertegenwoordigers van het burgerlijke en die van het militaire gezag, en heviger dan ooit werden de oproerige bewegingen. Hoe langer hoe meer bleek het dat er in het gemeenebest geen plaats was voor den Stadhouder en den Advokaat te zamen; en er waren onpartijdige lieden die overtuigd waren dat er aan geen vrede of eendragt te denken viel, zoolang men die twee niet was kwijt geraakt. Carleton schreef dienaangaande: „Menigmaal heb ik onder dit rondborstige volk hooren zeggen, dat, wilde men een eind maken aan de onlusten, men het voorbeeld diende te volgen van Frankrijk in het geval van den maarschalk D'Ancre, en de hoofden van beide de aanvoerders te doen vallen." (2) Doch de voorstanders van eene zoo krasse onpartijdigheid vormden eene kleine minderheid in den lande.

(1) CARLETON, 87 en 88. (2) CARLETON, 89.
(3) CARLETON, *ibid.*

28 Jan. 1617. Intusschen kwamen de Staten van Holland in vollen getale bijeen, daar er zestig afgevaardigden tegenwoordig waren. Er werd voorgesteld, Z. Exc. uit te noodigen om deel te nemen aan de beraadslagingen. Eene commissie, die hem den vorigen dag had bezocht, had meegedeeld, dat hij meer overhelde tot gematigdheid dan tot strengheid in de kerkelijke zaken, hoewel hij zijn woord aan de Contra-Remonstranten gegeven, niet wilde intrekken (1).

Met kracht verzette zich Oldenbarnevelt tegen dat voorstel. „Wat" — riep hij uit — „hebben de souvereine Staten van Holland te maken met het advies van een Stadhouder, den uitvoerder van hunne bevelen?!"

Maar ditmaal was de meerderheid het niet met hem eens, en de prins werd uitgenoodigd. De beraadslagingen waren gematigd, maar niet afdoende.

Bij eene volgende bijeenkomst was Maurits wederom tegenwoordig; maar toen was er meer wrijving bij het uiten der gevoelens. Oldenbarnevelt, Hugo de Groot en andere welsprekende redenaars deden hun best om aan te toonen dat de weigering der Contra-Remonstranten om zamenspreking te houden met de Remonstrantsche leeraars, en de hardnekkigheid waarmede zij aandrongen op eene scheiding in de Hervormde Kerk, krachtige hefboomen waren om het gemeenebest in het verderf te storten. Met warmte spoorden zij aan tot verdraagzaamheid en eendragt. De Groot bragt er al zijne geleerdheid en rhetorica bij te pas om te bewijzen dat de Vijf Punten zeer wel waren overeen te brengen met eeuwige zaligheid en met de staatsinrigting der Vereenigde Provinciën.

Eindelijk werd de Stadhouder ongeduldig en sprak, de hand aan den degen slaande:

„Bloemrijke redevoeringen en geleerde vertoogen zijn hier onnoodig. Met dit goede zwaard zal ik den godsdienst verdedigen dien mijn vader in deze gewesten heeft ingevoerd, en ik zou wel eens willen zien wie mij daarin zal verhinderen." (2)

Die woorden klonken als krijgsmuziek in de ooren van hen die steeds bereid zijn om ruw geweld toetejuichen, vooral wanneer het wordt te werk gesteld door een vorst. Toch zou het *argumentum ad ensem* het laatste middel zijn geweest, dat de

(1) Van der Kemp, IV, 28 en 29.
(2) Van der Kemp, IV, 21.

Groote Zwijger bij zulk eene gelegenheid hadde aangewend; en wat de „invoering" der nieuwe leer betreft, bezwaarlijk zoude men kunnen bewijzen dat die het werk was geweest van een man, die tegen den vreemden dwingeland het zwaard getrokken, en zich de grootste opofferingen getroost had, jaren vóórdat hij de gemeenschap met de Kerk van Rome had afgezworen. (1)

Wanneer ten overstaan van eene burgerlijke vergadering door het uitvoerend gezag een beroep wordt gedaan op het zwaard, is er gewoonlijk slechts ééne uitkomst te verwachten. In dit bijzondere geval werd die verwachting nog versterkt door een zonderling spel van het toeval. Aan het Scheveningsche strand waren drie walvisschen aangespoeld, waarvan er een meer dan zestig voet lang was. Hierin zag het bijgeloof der groote menigte een onmiskenbaar voorteeken van aanstaande beroeringen in Kerk en Staat. Men was het nog niet vergeten dat bij het uitbreken van den oorlog met Spanje twee walvisschen in den mond der Schelde waren aan wal gekomen. Nu waren er wel ongeloovigen die deze natuurverschijnsels toeschreven aan de hevige Westewinden, terwijl anderen er een bewijs in zagen van een overmatig groot getal dier zeemonsters in de Poolzeeën, — eene omstandigheid die wel verre van te moeten aanleiding geven tot bezorgdheid, integendeel eene aanmoediging mogt heeten voor de Hollandsche en Zeeuwsche visscherijen. Maar het volk had geene ooren naar zulke verstandige taal, en het is zeer waarschijnlijk dat door het stranden der walvisschen minstens evenveel beduchtheid voor nakende rampen werd gaande gemaakt als door de krijgstrompet, die de Stadhouder in de vergadering der Staten van Holland had doen schetteren.

Middelerwijl waren de Haagsche Contra-Remonstranten ontevreden geworden met de kleine Gasthuiskerk (later de Vleeschhal, een niet meer bestaand gebouw op de Groenmarkt.)

De Stadhouder beloofde hun een grooteren tempel, en wel de Klooster Kerk, voormaals een Kloosterkapel en op dat oogenblik gebruikt wordende als geschutgieterij. (2) De toebereidselen om daarvan eene plaats van godsdienstoefening te maken, wer-

(1) Willem de Zwijger woonde op den 23sten October 1573 voor het eerst eene Calvinistische godsdienstoefening bij. Zie VAN WYN, op WAGENAAR, VI, 73, en de daar aangehaalde bronnen.

(2) CARLETON, 89. WAGENAAR X, 158. BAUDART IX, 97, 102.

(3) AREND, Vaderlandsche Geschiedenis, gevolgd door VAN REES en BRILL, III, 707—716.

den door den Prins in eigen persoon bestuurd; maar er werden van wege de overheid met voordacht hinderpalen in den weg gelegd: zóó ten minste werd verteld onder de Contra-Remonstranten. 't Werd zomer, en nog was er geen enkel teeken dat de kerk voor godsdienstoefening was ingerigt. Het graauw werd
9 Julij ongeduldig, en weigerende als een geschenk aan te
1617. nemen wat ze meenden dat hun toekwam als een regt, namen ze plotseling, op een Zondag laat op den avond, bezit van de Klooster Kerk.

Daar binnen vonden de indringers een waren chaos, daar de sporen van de geschutgieterij nog geenszins waren verdwenen. Weinige zitplaatsen en naauwelijks eenig overblijfsel meer uit den kloostertijd; maar geen nood! een preekstoel werd geïmproviseerd, en Rosaeus hield eene leerrede voor een opgetogen auditorium, waarna een drietal kinderen werd gedoopt, met de veelbeteekenende namen *Willem*, *Maurits* en *Hendrik*.

Den volgenden Maandag leverde het Voorhout een treffend schouwspel op. Het Voorhout is de schoonste straat van het schoone 's Gravenhage. Eigenlijk is het meer eene wandelplaats, doorsnede door eene breede laan van oude lindeboomen, en door middel van het Korte Voorhout verbonden met het prachtige bosch, vol eeuwenheugende beuken en eiken waaraan de residentie sinds eene reeks van eeuwen paalt. Aan het Voorhout stond en staat nog heden de Klooster Kerk, een hoogst eenvoudig, ja plomp gebouw, aan de zijde van het Voorhout in drie gelijke, spits toeloopende gevels verrijzende, terwijl meer achterwaarts op het dak een klein spits klokketorentje staat.

Vlak bij de Klooster Kerk vond men destijds het huis van Oldenbarnevelt, door hem gekocht van het hertogelijk geslacht van Aremberg. 't Was een ruim en voor dien tijd sierlijk gebouw, door bloemperken en struikgewas omgeven, — geen paleis, maar een waardig verblijf voor den eersten burger van een magtig gemeenebest.

Op den bewusten Maandagmorgen was het alsof de gewezen kloosterkapel een nog oorlogzuchtiger voorkomen had dan toen zij gediend had tot het vervaardigen van geschut. De kanonnen en geweren en kogelhoopen, die men nog geen tijd had gehad te verwijderen, boden geen dreigender aanblik dan de onheilspellende gelaatstrekken van het gepeupel, dat handen vol werks had om het gebouw in alle opzigten te doen beantwoorden aan

zijne nieuwe of liever vernieuwde bestemming. Men kwam overeen dat er op den volgenden Zondag gelegenheid zoude zijn om al degenen, die de godsdienstoefening kwamen bijwonen, behoorlijk plaats te verschaffen. Een heirleger van timmerlieden, glazenmakers en ander werkvolk — bijgestaan of althans ter zij gestaan door eene bonte volksmassa, oud en jong, mannen en vrouwen, aanzienlijk en gemeen, — was van den ochtend tot den avond bezig met planken aan te dragen, banken te timmeren, wanden te bepleisteren, en wat dies meer zij.

Den volgenden Zondag was Prins Maurits voor de laatste maal tegenwoordig bij de godsdienstoefening in de Groote Kerk (1), en wel onder het gehoor van Uijtenbogaert. Die vermetele Remonstrant maakte zijn hoogen toehoorder woedend door zijne leerrede, waarin hij hevig uitvoer tegen het houden van eene Nationale Synode. Zich openlijk tegen dien maatregel aan te kampen, in het gezigt van den Stadhouder die zichzelven als de verpersoonlijking der Synode beschouwde, scheen dezen eene soort van heiligschennis. Uit de kerk komende met zijne stiefmoeder, Louise de Coligny, weduwe van Willem den Zwijger, schold hij op Uijtenbogaert in de buitensporigste bewoordingen. Onder anderen maakte hij hem voor een vijand van God uit.

Den volgenden Zondag begaf Maurits zich met veel staatsie naar de godsdienstoefening in de nu geheel daarvoor ingerigte Klooster Kerk. Hij werd begeleid door zijn neef, den vermaarden Willem Lodewijk, graaf van Nassau en Stadhouder van Friesland, een man die zijne voorliefde voor de Contra-Remonstranten nimmer had verheimelijkt. Het gevolg der beide Stadhouders bestond uit de voornaamste leden van 's Prinsen hofhouding en van zijn staf, allen te paard. 't Was een indrukwekkende optogt, en hij was ook bestemd om indruk te maken. Toen de krijgshaftige Prins van Oranje de ophaalbrug overreed, die over de sedert gedempte gracht lag, waar het Binnenhof door werd gescheiden van het Buitenhof, en toen hij, door de Gevangenpoort heen, langs den statigen en lommerrijken Kneuterdijk zich naar het Voorhout begaf, — toen werd hij vergezeld en toegejuicht door eene digte volksmenigte. 't Was alsof de groote veldheer op weg was naar een belegering of een slagveld, waar nieuwe lauweren hem verbeidden.

(1) Van Rees en Brill, alsboven. — Van der Kemp, IV, 45.

De stoet ging langs het huis van Oldenbarnevelt; men hield stil voor de Klooster Kerk, steeg af, en trad den tempel binnen. Meer dan vier duizend personen waren tegenwoordig bij den dienst of poogden althans, zij het dan ook vergeefs, toegang te krijgen tot het binnenste; en op datzelfde oogenblik was de Groote Kerk betrekkelijk ledig, daar slechts weinige honderden er aan de godsdienstoefening deel namen. Voortaan kreeg de Klooster Kerk in de wandeling den naam van Prinsenkerk.

Toen de advokaat zag dat de optogt werd opgeluisterd door de beide Stadhouders, was hij in arrenmoede. Hij besefte dat hij voortaan het hoofd zou moeten buigen voor een Kerk die aldus in bescherming werd genomen door den grooten Stadhouder en Kapitein Generaal, dat zijne droomen van godsdienstige verdraagzaamheid niets meer waren geweest dan droomen, — dat hij zou moeten ophouden de eerste burgerlijke waardigheidsbekleeder van het gemeenebest te zijn, — dat hij zich dat alles zou moeten getroosten, wilde hij zich niet blootstellen aan de vreesselijkste nederlaag na een zoo ongelijk mogelijken strijd. Zou hij buigen? Neen! zijn ijzeren natuur wilde veel liever breken. Men zegt dat hij in de eerste opwellingen van zijne gramschap wraak zwoer jegens de lieden die hij als de regtstreeksche werktuigen beschouwde van de geniepige en wederregtelijke in bezit neming der Klooster Kerk. 't Schijnt dat hij een slag wilde slaan die de gansche bevolking van den Haag zou doen ontstellen, ook daar buiten eene trilling van angst zou verwekken, en de menschen leeren dat er geen spelen was met de souvereine Staten van Holland, wier gezag zoo lang onbetwist was gebleven.

Volgen wij hier het verhaal van den predikant Trigland, die het aan den Prins mededeelde en in zijne kronyk heeft bewaard. Oldenbarnevelt dan besloot een viertal mannen, die hij als de voornaamste belhamels beschouwde in de verovering van de Klooster Kerk, midden in den nacht van hunne bedden te doen ligten, hunne hoofden nog dien eigen nacht te doen afhouwen op het schavot op de Groote Markt, zonder voorafgaande waarschuwing, maar met magtiging van het hoogste geregtshof, — en dan met het aanbreken van den dag de geheele burgerij door klokgelui en kanongebulder te doen oproepen, om getuigen te zijn van het vreesselijk schouwspel der afgehouwen hoofden,

en om hun te leeren tot welk een uiteinde die afschuwclijke opstand tegen het wettig gezag de ellendige werktuigen daarvan had gevoerd. De vier slagtoffers zouden zijn Henoch Mugh, de meergemelde bibliothecaris van den Prins, een procureur, een graveur en een apotheker. 't Was volgens den Advokaat onvermijdelijk, eens voor al een voorbeeld te stellen, en te toonen dat er nog een regering was in den lande.

Hij had hierbij gerekend op eene bereidwillige goedkeuring van dien krassen maatregel en een vonnis in dien geest „ van den hove van Holand", welks president, de heer van Veenhuijzen, zijn schoonzoon was. Maar zijn plan leed schipbruik op den hardnekkigen tegenstand van twee Zeeuwsche leden van het geregtshof, die er in slaagden om een Hollandsch lid, wiens afkeerigheid van zulke maatregelen zij kenden, van een ziekbed waar hij lang aan gekluisterd was geweest te doen opstaan; en zoo werd Oldenbarnevelt's voorstel verworpen met eene meerderheid van eene enkele stem.

Ziedaar de historie, zooals die wordt medegedeeld door tijdgenooten, en door lateren is herhaald. (1) 't Zal wel onnoodig zijn te verzekeren dat zij alles behalve geloofwaardig is, en dat Oldenbarnevelt later dood bedaard ontkende dat hij zulk een plan ooit opgevat of er van gehoord had. Dat men elkander in allen ernst zulke oudewijven praatjes als authentiek wilde opdringen, zou ons bijna doen wanhopen aan de menschelijke natuur, wisten we niet tot welk eene diepte van ligtgeloovigheid men kan afdalen, wanneer men de prooi is van den daemon der partijdigheid. Had men elkander op de Amsterdamsche Beurs toegefluisterd dat Oldenbarnevelt de vier bewuste belhamels levend gebraden en den honden voorgeworpen had, 't lijdt geen twijfel of dat pikante vertelseltje zou door eene menigte burgers geloovig zijn aangenomen.

Maar al had geen haar van des Advokaats hoofd aan buitensporigheden als de boven verhaalde gedacht, zeker is het dat hij zeer stoute maatregelen wilde nemen, en dat wel zonder een oogenblik te toeven. Hij verdacht den Prins van te streven naar de souvereiniteit, niet alleen over Holland, maar over al de provincien, en tot het bereiken van dat doel zich van de Synode te willen bedienen als een krachtig werktuig. De Stadhouder

(1) Het is zeer opmerkelijk, dat Brandt (II, 471) op het gezag van Trigland het vertelsel mededeelt, maar het voor diens rekening schijnt te laten.

had den handschoen toegeworpen, en de Advokaat haastte zich dien op te rapen. De uitslag van den strijd zou in de eerste plaats afhangen van de politieke kleur der plaatselijke overheden in de steden. Als door instinct gevoelde Oldenbarnevelt dat Maurits, eenmaal besloten om de Synode te doen doorgaan, geen oogenblik zou laten verloren gaan om in al de steden eene omwenteling in het leven te roepen krachtens de bevoegdheid die hij òf werkelijk bezat, òf met eenigen schijn van in 's lands belang te handelen zich kon aanmatigen. Naar Oldenbarnevelt's overtuiging zoude zulk eene gedragslijn regtstreeks leiden tot een onwettige en gewelddadige omverwerping van de souvereine regten die elke provincie in het bijzonder toekwamen, — eene omverwerping die het gezag der Algemeene Staten zou ten goede komen. Een godsdienstig geloof zou, althans in de provincie Holland, tegen den zin van de meerderheid der bevolking haar worden opgedrongen, en dat wel krachtens een votum van de Staten Generaal, ofschoon bij Artikel 13 der Unie van Utrecht aan elke provincie voor zich zelve de regeling der godsdienstige zaken was voorbehouden. Immers men vergete niet dat de Nederlandsche constitutie een tractaat was, eene schikking tusschen een zeker aantal souvereine staten. Het woord *constitutie* of *grondwet* komt bij de Vereenigde Provincien eigenlijk niet te pas; want het volk was volstrekt niet geraadpleegd, ja werd in staatkundigen zin niet als bestaande erkend. Dat was een kapitaal gebrek in de Nederlandsche staatsregeling; maar men had zijn tijd eeuwen vooruit moeten zijn, ware men in staat geweest om dat gebrek te verhelpen. Toch zouden de Nederlanders van 1617 zelfs hunnen op het stuk van godsdienst zoo bekrompen tijd zijn ten achter geweest, hadden zij de mogelijkheid aangenomen dat eene zoo heilige zaak als de godsdienst — de betrekking van den mensch tot zijn Schepper — kon worden geregeld door het partij-votum van een staatkundig ligchaam.

't Was dan ook met niets dat naar hoogverraad zweemde, dat Oldenbarnevelt thans besloot de Staten van Holland te waarschuwen. Den 4den Augustus 1617 stelde hij aan die hooge vergadering eene resolutie voor, die bestemd was om wijd vermaard te worden. Na eene korte beraadslaging werd zij door de meerderheid aangenomen. De inhoud kwam neder op het volgende:

De Staten, gezien hebbende wat op verscheidene plaatsen en meer bijzonder in den Haag was voorgevallen in strijd met

de orde, wetten en vrijheden van het gewest, en vruchteloos getracht hebbende sommige steden, die weigerachtig bleven om met de meerderheid zamentewerken tot reden te brengen, hadden eindelijk besloten de Nationale Synode te weigeren, als strijdig met de souvereiniteit en de wetten van de provincie Holland. Zij hadden goedgevonden hunne inzigten betreffende den godsdienst op schrift te stellen en in druk aan een iegelijk kenbaar te maken, — mitsgaders maatregelen te nemen om alle daden van geweld tegen personen en eigendommen te verhinderen. Te dien einde werden de stedelijke besturen gemagtigd om in geval van nood, tot wederopzeggens toe, tot hunne veiligheid en het voorkomen van gewelddadigheden, gewapende mannen in dienst te nemen. Voorts werd bevel gegeven, dat ieder die te klagen meende te hebben over hetgeen de stedelijke overheden krachtens deze resolutie zouden verrigten, zich tot niemand anders wenden zou dan tot de Staten van Holland, daar er geen notitie zoude genomen worden van hetgeen door regterlijke collegien in deze zoude worden gedaan of ondernomen.

Ten einde de uitvoering van deze rosolutie zooveel mogelijk te verzekeren, werd er besloten eene bezending te sturen naar Prins Maurits, Graaf Frederik Hendrik en de Prinses-weduwe.

Zoo was dan de teerling geworpen en het zwaard getrokken, als een waardig en afdoend antwoord aan de Stadhouderlijke uitdaging, toen Maurits de hand aan den degen sloeg voor het aangezigt van Holland's hoogste vergadering. Geen wonder dat het bewuste besluit in de wandeling den naam kreeg van *De Scherpe Resolutie.* Welligt zou de maatregel niet alleen scherp blijken te zijn, maar ook tweesnijdend.

't Was eene bittere spotternij van den Advokaat, aldus plegtig de hulp te laten inroepen van den Stadhouder tot het ten uitvoer leggen van eene wet, die regtstreeks tegen hem gerigt was, — zijne hulp ten behoeve van menschen die, desnoods gewapenderhand, zich wilden verzetten tegen het bijeenkomen van diezelfde Synode, die hij zich verbonden had te zullen tot stand brengen.

Nu moest nog beslist worden welke soort van gewapenden de stedelijke besturen dienden aan te werven. Van het staande leger kon geen spraak zijn, vermits de officieren van Maurits als hunnen opperbevelhebber strenge bevelen hadden erlangd om te weigeren op te treden in zaken die met den godsdienst

in verband stonden. De Prins had het leger uitdrukkelijk gelast niet te dulden dat er iets zou gedaan worden tegen „ die van de Gereformeerde Religie ", met welke uitdrukking hij uitsluitend de Contra-Remonstranten bedoelde.

In sommige steden vond men geene bezetting, maar alleen schutterij. Maar de schutters konden voor de uitvoering der Scherpe Resolutie niet worden vertrouwd, als zijnde meerendeels Contra-Remonstranten. Dientengevolge werd er besloten tot het aanwerven van zoogenaamde *Waardgelders*, dat is gewapende stadgenooten die zich moesten gereed houden om, tegen betaling van soldij in tijd van nood de bevelen der stedelijke overheid uittevoeren (1).

De Scherpe Resolutie werd natuurlijk gevolgd door een plegtig protest van Amsterdam en de vijf steden, die het met Amsterdam eens waren (2).

Prins Maurits werd nog dien eigen dag verwittigd van de aanneming der resolutie. Zijn toorn was geweldig, en er werden tusschen hem en de gemagtigden hooge woorden gewisseld. Had men anders kunnen verwachten? Des anderen daags verscheen hij voor de Staten, om zijne gevoelens blootteleggen, zich te beklagen over de wijze waarop men hem de resolutie had medegedeeld, en voorts te verzoeken om nadere inlichtingen. Onmiddellijk antwoordde hem de Advokaat door de bedoelingen van de Heeren Staten duidelijk te maken, en verlangde hij van den Prins dat deze de overheid zoude helpen in het ten uitvoer brengen van de genomen besluiten. Reinier Pauw, burgemeester van Amsterdam, viel Oldenbarnevelt heviglijk in de rede, zeggende dat, zoo dit de inzigten mogten zijn van den Advokaat, Z. Excell. daarom niet moest denken dat het de inzigten waren van de leden. Vergramd over deze stoornis, gaf de Advokaat hem geen malsch antwoord, en een hevige woordenstrijd volgde, waarin Maurits, die ditmaal verwonderlijk goed zich wist te bedwingen, eindelijk tusschen beiden kwam, en niet dan met veel moeite een einde maakte aan den twist (3). Daarna merkte hij op dat toen hij den eed aflegde als Stadhouder, de betreurenswaardige oneenigheden, die thans heerschten nog niet waren ontstaan,

(1) WAGENAAR, X, 161 enz. VAN DER KEMP, IV, 49 enz.
(2) WAGENAAR en VAN DER KEMP, als boven. VAN REES en BRILL, III, 730 enz.
(3) VAN DER KEMP, IV, 33.

maar dat allen destijds goede vrienden waren. Dit was volkomen waar; maar hij had er ook naar waarheid kunnen bijvoegen dat allen goede vrienden met elkander konden blijven, indien men afzag van het verderfelijke voornemen om eene bepaalde geloofsbelijdenis door de meerderheid eener geestelijke vergadering aan de bevolking te doen opdringen. Zijne slotsom was dat hij in geen geval, om eene der twee groote partijen te believen, den eed zou schenden, dien hij had afgelegd bij de aanvaarding van het Stadhouderschap. Hij verzekerde de Staten dat hij het gezag der plaatselijke overheden zou handhaven, zoolang het niet leiden zou tot omverwerping van den godsdienst.

't Was zonneklaar dat de tijd voor bedaarde redenering was verstreken. Teregt merkte Sir Dudley Carleton op, dat men lang genoeg had gestreden *pro aris*, en dat nu binnen kort de worsteling zoude plaats hebben *pro focis*.

Om uitvoering te geven aan de Scherpe Resolutie, gingen de Staten van Holland er toe over om zich te verzekeren van de steden der provincie door middel van Waardgelders. Zij zonden gemagtigden naar de belangrijke zee-vesting Brielle, en lieten die een nieuwen eed vergen van het garnizoen. De Prins, gaven de gemagtigden te kennen, zou weldra in persoon den Briel komen bezoeken, ten einde zich meester te maken van de stad, weshalve het stedelijk bestuur werd gewaarschuwd om op zijne hoede te zijn. Dit zette kwaad bloed bij Z. Excell., te meer daar het hem toegedichte voornemen volkomen waar was. De gemagtigden beweerden verder dat hij Leycester-achtige plannen koesterde, en met zulke slinksche streken zich hoopte meester te maken van de souvereiniteit. De naam van Leycester was als het ware een scheldnaam geworden, sedert die teleurgestelde edelman, een menschenleeftijd te voren, de republiek smadelijk had in den steek gelaten; en het sprak dus van zelf dat zulke vergelijkingen als die van Maurits met den gunsteling van Elizabeth in de hoogste mate opruijend en hatelijk waren. Nog maar al te goed herinnerde men zich dat de Engelsche graaf gedurende zijn verblijf in de Nederlanden sympathie had voorgewend met de strengste soort van godsdienstige hervormers, en dat de losbandige wereldling en aanmatigende egoïst het masker van den godsdienst had weten te gebruiken, ten einde misdadige oogmerken te bedekken. Als men zich nu herinnert dat het indertijd het groote streven was geweest van Oldenbarnevelt en

zijne staatkundige vrienden, den jongen Maurits tot het Stadhouderschap te verheffen, om de aanslagen van Leycester te verijdelen, zoo kan men zich voorstellen, hoe aangenaam het den Prins moest in de ooren klinken, bij den voormaligen landvoogd te worden vergeleken.

Deze grieven gaven hem aanleiding om zich bitter te beklagen bij den Raad van State, en dat ligchaam volgde hem in vollen getale naar eene zitting der Staten-Generaal. Daar hield de Stadhouder eene hevige rede, waarin hij eischte dat den Staten van Holland zoude gelast worden de Scherpe Resolutie in te trekken, en aftezien van de nieuwe eeden die van het leger begonnen gevergd te worden. Vast als een rots, beantwoordde Oldenbarnevelt deze philippica. Hij verwierp het denkbeeld dat de souvereine Staten der provincie, als wier woordvoerder hij optrad, verantwoording schuldig waren, hetzij aan de Staten-Generaal, hetzij aan den Raad van State. Dat de prins was belasterd, speet hem evenzeer als de Heeren Staten; maar in tijden van zoo hevige gisting was volgens hem ieder hooggeplaatst personage het doelwit van de schichten der kwaadsprekendheid.

De Stadhouder verdedigde zich met vuur tegen de aantijging van Leycester-achtige plannen, verklarende dat hij altijd was gedreven geworden door de begeerte om zijn land te dienen en de Gereformeerde Religie te handhaven. Had hij somwijlen misgetast, hij wenschte niets liever dan dat hem mogt vergund worden in het vervolg beter te handelen (1).

Dit gezegd hebbende, verliet de groote krijgsman de vergaderzaal, en de Raad van State volgde zijne schreden.

De Advokaat verloor geen tijd in het besturen van de óprigting der Waardgelderstroepen in Leiden, Gouda, Hoorn, Rotterdam, Schoonhoven en andere steden van Holland en Westfriesland.

Het moeijelijkst ging de zaak te Leiden. Daar werd een sterke Oranjegezinde partij noode in toom gehouden door de Remonstrantsche overheid, en deze vond het geraden geduchte voorzorgsmaatregelen te nemen. De breede ruimte vóór den schoonen middeleeuwschen zetel van het plaatselijk bestuur, — dat stadhuis dat eenmaal het tooneel was van de verheven en aandoenlijke zelfopoffering van van der Werff, — die ruimte dan werd

(1) Van der Kemp, IV, 57.

omringd door eene stevige omheining van eikenhouten planken zamengehouden door eene menigte ijzeren bouten, wier scherpe punten van weerhaken waren voorzien. Deze omheining werd door het janhagel gedoopt als „het Arminiaansche Fort", en de ijzeren punten als „Barnevelt's tanden". (1) Hier en daar werden kanonnen geplant, en een paar compagniën Waardgelders, van top tot teen gewapend, met den snaphaan op den schouder, stonden den ganschen dag vaardig om alle mogelijke ongeregeldheden te onderdrukken. Van tijd tot tijd verloor een burger of een Waardgelder bij zulke ongeregeldheden het leven en aan duchtige kloppartijen ontbrak het volstrekt niet.

't Was een bedroevend schouwspel. Geen enkel gemeenebest heeft immer twee grooter aanvoerders dan Maurits en Oldenbarnevelt gelijktijdig bezeten; geen enkel menschenpaar heeft immer die twee in vaderlandsliefde overtroffen; maar ook geen enkel menschenpaar was immer trotscher, overmoediger, minder geneigd tot verzoening.

„Ik ken Monsieur Barnevelt zeer goed," — sprak Sir Ralph Winwood — „en ik weet dat hij uitstekende gaven en groote bekwaamheid bezit, en zelfs zijne vijanden moeten erkennen, dat nooit iemand zijn land trouwer en krachtiger heeft gediend. Maar *finis coronat opus*, en de tijd knaagt aan zijn welverdienden roem". (1)

Eindelijk waren de Hollandsche steden behoorlijk „gewaardgelderd", en Oldenbarnevelt, zijne „tanden" voldoende in dat
14 Aug. gewest getoond hebbende, ging een luchtje scheppen in
1617. Utrecht. (2) Als voorwendsel voor dit bezoek gold zijne zwakke gezondheid, hoewel de atmospheer van de bisschopsstad in de hondsdagen nimmer als bijzonder heilzaam is aangemerkt.

Intusschen bleef de Stadhouder rustig; maar hij wachtte totdat zijn tijd zou gekomen zijn. Hij wilde geene ontijdige botsingen teweeg brengen in de bolwerken der Arminianen, zoools hij de bewuste steden plagt te noemen; maar zijn echte veldheersblik deed hem inzien dat hij zich moest verzekeren van de zeehavens. Amsterdam, Enkhuizen en Vlissingen behoefde hij niet te veroveren, daar hij over die steden altijd zonder moeite kon beschikken; maar in den nacht van den 29sten op den 30sten Sep-

(1) Carleton's Brieven, 193.

(2) BAUDART, IX, 81. WAGENAAR, X, 168 enz. VAN DER KEMP, IV, 60 enz.

tember zakte hij stillekens den Maas af, vergezeld van zijn broeder Frederik Hendrik. Reeds vóór het aanbreken van den dag had hij twee compagniën vertrouwde krijgers den Briel binnengesmokkeld, het stedelijk bestuur vóór zich doen verschijnen, en die heeren genoodzaakt om af te zien van het onderhoud der Waardgelders. En zoo had nu de Stadhouder de beschikking over al de vestingen die Oldenbarnevelt kort te voren zoo meesterlijk aan de klaauwen van den Engelschen koning had ontrukt. (1)

Vooralsnog meende de Prins zich niet te moeten inlaten met de beweging, die — om Carleton's woorden te gebruiken — „te Leiden haar bron en te Utrecht haar voornaamsten stroom had." (2) Wij hebben gezien, dat er te Leiden reeds bloed was vergoten; maar de Stadhouder achtte het ongeraden de zaken met overhaasting te behandelen. Hij wilde den loop der gebeurtenissen afwachten, daar hij, met zijne krijgsmanstalenten, en op de groote meerderheid der natie steunende, zich volkomen meester voelde van den toestand. En hij had van zijn standpunt volkomen gelijk. Er is geen twijfel aan of hij toonde zich in deze een volleerd politicus en een voortreffelijk schermmeester. „Hij is" — schreef de vertegenwoordiger van koning Jacobus — „zeer gezien, zoowel bij het leger als bij het volk; en zijne populariteit is van onschuldigen aard, zoodat de naijver van sommigen niet geregtvaardigd is. In de godsdienstquaestie heeft hij zich rustig gehouden, totdat hij, sedert weinige maanden, zag dat hij zich moest verklaren, wilde hij niet tijdelijk de beste partij laten onderdrukken. (3)

De Hooge Raad, het opperste gerechtshof van het gemeenebest, bewees weldra dat de Staten van Holland in hunne Scherpe Resolutie zich niet hadden vergist, toen zij, de vijandige gezindheid der regterlijke magt voorziende, bij voorbaat hare uitspraken in zake deze Resolutie voor nul en geener waarde hadden verklaard. De meerderheid van den Hoogen Raad besliste dat de Scherpe Resolutie niet mogt worden uitgevoerd, maar moest worden ingetrokken. (4) Amsterdam en de gewoonlijk

(1) WAGENAAR, X, 174, 175. VAN DER KEMP, IV. 61, 62.
(2) CARLETON'S brieven, 184.
(3) Ibid.
(4) Het merkwaardige rondgaande schrijven door President en Raden van den Hoogen Raad ter zake der „Scherpe Resolutie" aan de stedelijke regeringen

Amsterdam's zijde kiezende steden verklaarden daarop van geene Waardgelders te willen weten.

Rombout Hoogerbeets, een der leden van den Hoogen Raad, gaf nu aan prins Maurits te kennen, dat hij „niet langer verkoos lid te blijven van een geregtshof waar men het gezag

gerigt, is voor zoover wij weten nooit openbaar gemaakt, hoezeer het dit, vooral uit een regtskundig oogpunt, wel verdient. In dat schrijven, dat de dagteekening van 11 October 1617 draagt, wordt eerstens verwezen naar eene voorgaande remonstrantie, door den Hoogen Raad bij Gecommitteerde Raden ingediend, maar waarvan deze aan de vroedschappen geen kennis hadden gegeven. Daarop treedt hij in eene bestrijding van de Resolutie van 4 Augustus, na gehouden overleg met Zijne Excell., als Stadhouder, en met het Provinciale Hof. Die bestrijding luidt aldus:

„Als, eerst, dat wij uyt de lecture van dien hebben verstaen dat deselve alleen is genomen bij de HH. Edelen ende Gedeputeerden van de meeste steden van Hollant en Westvrieslant, mit pluraliteyt van stemmen, 'twelck in desen van zeer groot bedencken is; terwijl bij de voors. Resolutie de instructie van den Hoogen Raet merkelijck wordt gerestringeert, 'twelck wij nyet connen verstaen te mogen geschieden dan mitte selve solemniteyt, forme ende ten overstaen van alle degenen die deselve gemaekt en goetgevonden hebben.

„Dat wij voorts nyet alleenlijck onderricht sijn, dat de gedeputeerden van verscheyden importante steeden, als namentlijck van Dordrecht, jegens de voors. Resolutie hebben geprotesteert en verclaert die te sijn contrarie haren last, als oock dat de voors. steden nae het scheyden der Vergaderinge van de E. M. HH. Staten, bij acten en insinuatien, bij monde en bij geschrifte gedaen, de voors. Resolutie hebben gedesavoueert en verclaert nyet te connen aennemen; maer dat oock op den 14 September de Gecommitteerden van de steeden Amsterdam, Enkhuysen, Edam en Purmerende in aensienlijcken getale in ons collegie sijn verschenen, ons haer misnoegen over de voors. Resolutie notificerende, mit ernstige aenmaeninge dat wij ons souden hebben te reguleren nae onzen eedt en instructie, als UEd. uyt derselver schriftelijck vertooch sullen connen sien. Wij connen oock anders nyet bevroeden, of de voors. Resolutie sal in tijt en wijle seer schadelijcke disputen nyet alleen tusschen die van de vroetschappen en de gerechten der steeden veroorsaecken, indien de vroetschappen onder pretext van deselve Resolutie tot haer souden willen trecken 'tgeen Haer Ed. sullen meenen dienstlich te wesen tot haer voornemen in politycke saeken, soo men die sal willen baptiseren, 'twelck hen bij die van den gerechte (die gehouden sijn op haeren eedt allen en een ygelick recht te administreren) nyet sal ingewilligt connen worden; maer oock selfs tusschen de gemeente van de steeden en de voors. vroetschappen, alsoo de gemeenten haer sullen laeten voorstaen dat sij vercort worden in hare vrij- en gerechticheden, als men hen op andere en nyeuwe manieren recht en justitie sal willen administreren; te meer, alsoo bij de remonstrantie van de E. M. HH. Staten van Hollant en Westvrieslant den 16 October 1587 binnen Haerlem uytgegeven,

miskende van de Staten van Holland, een ligchaam dat, naar zijne overtuiging, de souvereiniteit in handen had."

Dat was rondborstige taal; en wat zeide Maurits tot antwoord? „Ook ik erken de souvereiniteit van de Hollandsche Staten; maar we konden ten minste wel eens naar elkander luisteren."

en nu onlancx gedaen herdrucken, den ingesetenen van den Lande het onderscheydt tusschen het ampt van vroetschappen en de collegien van schepenen wel duidelijck wert genotificeert.

„Comende daerbij noch in consideratie dat ons de experientie dagelicx leert, soo haest als men van oude costumen en rechtsplegingen afwijkt, dat men hem selven lichtelijck verder elargeert als d'intentie van dengenen die eenige veranderinge goet vinden wel mach lijden; in der voege, indien men onder pretext van religie en politie en om de rust in de steden te betrachten, tot kennis van de vroetschappen meent te brengen al 'tgeen dat men politie sal willen noemen, sal buyten allen twijfel daeruyt groote swaricheyt moeten ontstaen. Waervan wij, boven de exempelen in onse remonstrantie verhaelt, clare ervarenheyt hebben becomen uyte proceduren bij die van Haerlem gehouden jegens Abraham Block en Elias Christiaensz,, dewelcke 's daechs tevoren dat ons de voors. Resolutie van 4 Augustus was toegezonden, ons gepresenteert hebben twee requesten, daerbij sij beyde hebben versocht provisien van appel jegens seekere vonnissen, bij dewelcke sij voor den tijt van twaelf jaren uyte stadt van Haerlem gebannen sijn; welcke provisien wij amptsen eedtshalven nyet hebben connen weygeren. . . . . .

„Uyt verschuydene keuren en decreten, buyten alle redelyckheit in verscheydene steeden en plaetsen gemaekt, cunnen UEd. wel afnemen, dat in alle plaetsen nyet en gebeurt, 'tgeen hierjegens plach geallegeert te worden, als nyet te vreesen was dat de vroetschappen die mit sonderlinge meedogentheit en goedertierenheit tot hare inwoonders sijn genegen, de justitie tot oppressie derselve souden willen gebruyken; alsoo ter contrarie te veel flaauw en slaphertich te sijn der justitie even achterdeelich en in deze insolente tijden nyet min schadelijck is.

„En de of ock schoon geseyt wort, dat de abuysen, ter eenre en ter andere zijde te plegen, bij provocatie aen de E. M. HH. Staten van Hollant en Westvrieslant (dewelcke bij de Resolutie van 4 Augustus dese saeken aen haer reserveren) connen worden gerecht, soo strijdt het evenwel jegens de privilegien van den Lande, dat de Princen (dewelcke de E. M. HH. Staten representeren) saeken van justitie, naem, faem, lijf of goet van de ingezetenen raekende, aen hen souden evoceren of trecken. En als sulcx soude mogen geschieden, soo soude 'tselve nyet connen gedaen worden dan tot groot prejuditie van de goede ingezetenen van de Landen, dewelcke tot hare irreparable schade veeltijts rechteloos souden blijven, of ten minste mit lang vervolch van hare saeken geconsumeert worden, alsoo de E. M. HH. Staten ordinaerlijck nyet meer als drie- of viermael 's jaers vergaderen, ende vergadert sijnde mit andere wichtige affairen den welstant der Landen aengaende continuelijck geoc-

Hoogerbeets echter was van oordeel dat het aan het luisteren niet lag, want dat men lang genoeg naar elkander had geluisterd. Hij legde zijn lidmaatschap van den Hoogen Raad neder, en werd op nieuw bekleed met zijne voormalige betrekking van Pensionaris der stad Leiden. Als zoodanig zou hij weldra een levendig aandeel nemen aan den steeds heeter wordenden strijd.

Middelerwijl hadden de Algemeene Staten, in vollen getale
11 Nov. bijeengekomen, op den 11den November beslist dat er
1617. in den loop van het volgende jaar eene Nationale Synode zou worden bijeengeroepen. Die allergewigtigste beslissing werd genomen met eene meerderheid van eene enkele stem. De stemming geschiedde in dier voege dat iedere provincie ééne stem had; en daar nu Friesland, Groningen, Gelderland en Zeeland zich *voor* het houden der Synode verklaarden, heette het voorstel aangenomen. Holland, Utrecht en Overijssel protesteerden tegen dit votum als eene smadelijke verkorting der regten van de provincien „ieder in den hare" en als eene daad van dwingelandij. (1). De minderheid in de Staten van Holland, bestaande uit Amsterdam en zijne volgelingen, protesteerden tegen het protest.

Deze manier om de gewigtigste zaken te beslissen is een treffend bewijs voor het gebrekkige der staatsinstellingen, die het gevolg waren geweest van de Unie van Utrecht. De minderheid der Staten van Holland weigert gehoorzaamheid aan de meerderheid van die hooge vergadering, en de minderheid der

cupeert sijn; dat oock in allen gevalle de Gedeputeerden van de Edelen en Steeden in rechtssaeken nyet even ervaren en mit goede ordre en instructie voorsien sijn, behalve dat H. E. M. de kennisse van saeken, der ingezetenen gerechticheyt aengaende, geobdiceert en gestelt hebben tot kennisse van de Raden van Justitie daertoe beëedigt en mit goede instructie voorzien. . . . .

„Mits al 'twelk wij vertrouwen, dat UEd. sullen goet vinden, dat wij voor alsnoch en totdat wij naerder van der welgemelde E. M. Staten Resolutie, mit behoorlijcke en wettige overeenstemming van alle de leden en nl. van de E. M. Staten van Zeelant genomen, sullen onderricht sijn, de voors. Resolutie geen plaatse connen geven, maer blijven bij 'tgeen bij ons van oude tijden in gelijcke saeken gedaen en geobserveert is.

„Hiermede enz.

De President en Raden van den Hoogen Rade
van Hollant, Zeelant en Vrieslant."

Aanteekening van den Vertaler.

(1) WAGENAAR, X, 177, 178. VAN DER KEMP, IV, 66, 67.

Staten Generaal weigert gehoorzaamheid aan de meerderheid van dezelfde Staten. Zoo wordt de staatsregeling eene ongerijmdheid, en is het op den duur onmogelijk te regeren. Nu is het bewezen dat de stedelijke vroedschappen altijd bij meerderheid van stemmen hadden beslist, en dat hetzelfde gold voor de provinciale Staten; maar met de Staten Generaal was het tot dusver anders gesteld geweest.

Uit het oogpunt van gezond verstand en ondervinding zou men bezwaarlijk eene meer averegtsche handelwijs kunnen bedenken, dan aldus door de meerderheid eener staatkundige vergadering eene godsdienstige geloofsbelijdenis aan eene grootendeels weerstrevende bevolking op te dringen. Doch men vergete niet, dat wij hier te doen hebben met de zeventiende eeuw, en niet met de negentiende. En zoo men nog *eenige* beteekenis moet hechten aan woorden, zal men moeten erkennen dat het 13de Artikel der Unie van Utrecht, dat de beslissing in godsdienstige zaken aan de bijzondere provincien toekende, wijselijk was opgenomen, om de mogelijkheid van zulke dwingelandij te voorkomen.

Terwijl men in de vergadering der Algemeene Staten zich bezig hield met het opstellen van uitnoodigingsformulieren aan de Provinciale Staten en andere ligchamen, verlieten de afgevaardigden van Holland, Utrecht en Overijssel de vergaderzaal. Een enkele nogtans bleef: 't was een burgemeester van Amsterdam.

Terstond daarna hield Oldenbarnevelt een gesprek met Uytenbogaert, die hem aanried zich niet langer tegen het houden der Synode te verzetten. Door toegeven, meende de geestelijke, zou de groote staatsman zich al ligt zien in staat gesteld om de Synode naar zijn wil te plooijen, gelijk hij zoo vele jaren de Provinciale en de Algemeene Staten had beheerscht.

„Zoo *gij*" — was het scherpe antwoord — „bereid zijt om de regten van Holland prijs te geven, *ik* ben dat niet." (1)

Ware de raad gevolgd van den predikant, waarschijnlijk zouden de zaken niet zoover zijn gekomen als later het uitvloeisel was der onverzettelijkheid van den Advokaat. Maar 't gold bij den ouden staatsman meer dan een vraagpunt van politiek: 't gold bij hem een groot beginsel.

Oppervlakkige opmerkers beschouwden den strijd, die thans

(1) Wagenaar, X, 179. Van Rees en Brill, 753. Uytenbogaert, 881.

woedde als een persoonlijke. Voorstanders van den monarchalen regeeringsvorm zagen in de partij van Oldenbarnevelt eene partij wie het slechts te doen was om den Stadhouder te kortwieken, maar die niet beletten kon dat deze hun ten laatste over het hoofd wies. Nu is het onbetwistbaar dat er tusschen die twee mannen bittere haat bestond; en evenmin valt er aan te twijfelen dat ijverzucht ook hier de rol speelde welke die geduchte hartstocht in alle menschelijke zaken pleegt te spelen. Maar evenzeer is het onbetwistbaar, dat Maurits en Oldenbarnevelt werden gescheiden door een hemelsbreed verschil van *beginsel*.

Zelfs een zoo naauwkeurig opmerker als Dudley Carleton, hoewel geenszins blind voor de buitengewone gaven en bewezen diensten van den Advokaat, kon in diens tegenwoordige gedragslijn niet anders bespeuren dan vooroordeel, hardnekkigheid en tot razernij gedreven trots. „Hij spaart" — schreef de ambassadeur — „zich zelven in het minst niet, en hij verflaauwt geen oogenblik in zijne vastberadenheid; en toch zal hij naar alle waarschijnlijkheid binnen kort *succomberen*, daar hij de nadeelen in zich vereenigt van een zwak ligchaam, eene zwakke partij, en eene zwakke zaak." (1) Men houde echter in het oog dat Carleton den grooten staatsman haatte, en het als hoofddoel zijner zending beschouwde, hem, zoo mogelijk, voor eeuwig van het staatstooneel te doen verdwijnen, overtuigd als hij was dat hij zoodoende het best mogelijke gevolg zoude geven aan een der voornaamste wenschen van zijn souverein.

De koning van Groot Brittanje had in het voorjaar van 1617 aan de Staten-Generaal een ietwat dubbelzinnigen brief geschreven over „het stuk van den godsdienst." (2) Dat schrijven was vrij wat minder bevredigend dan de brieven van 1613, die Z. M. waren in de pen gegeven door den Advokaat. Op den koninklijken tekst had de gezant kort na de ontvangst van het epistel in volle vergadering van de Staten een wijdlcopigen commentaar gehouden, die meer dan gewoonlijk pedant, beleedigend en bekrompen was. Nimmer verzuimde Sir Dudley eene gelegenheid om de Staten-Generaal te drillen, betreffende den aard hunner staatsregeling, en de voornaamste leerstukken waarop hunne Kerk was gegrondvest. Het is waar dat de groote regts-

(1) CARLETON'S Brieven, 202.

(2) Missive van den Koning van Engeland aan de Staten Generaal, van 20 Maart 1617 (HS. R. A.)

geleerden en de groote godgeleerden der Vereenigde Provincien tot gevoelens overhelden, die in menig opzigt van de zijnen verschilden; maar hij beweerde dat de tijd misschien spoedig zou leeren dat boven genoemde geleerden zich tot hunne schade vergisten.

In deze laatste missive had Koning Jacobus den raad teruggetrokken, dien hij vroeger den Staten had gegeven. Die terugtrekking evenwel had plaats gehad in den vorm van klagten over het verkeerd begrijpen zijner vroegere brieven. Hij beweerde dat men die gebruikt had om de dwaling zelve te bekrachtigen, waar ze tegen gerigt waren, dat men er juist het tegenovergestelde uit gehaald had van hetgeen hij had bedoeld. En daar hij nu zag dat het groote verschil van gevoelen op het punt was om te ontaarden in openlijke scheuring, zoo achtte hij zich in gemoede verpligt om de Staten nogmaals tegen zoo verderfelijke „pesten" te waarschuwen.

Waren de koninklijke woorden tamelijk onbepaald, voor zoover de leer — waaromtrent hij eens zijne feilbaarheid had erkend — er in betrokken was, in het minst niet onbepaald waren zij, voor zoover zijne aanbeveling betrof van eene Nationale Synode. Op dit punt nu berustte de tegenstand van Oldenbarnevelt niet op godsdienstige, maar op staatkundige gronden. De Unie vormde, naar zijne overtuiging, geene volkseenheid, en daarom mogt er dan ook evenmin sprake zijn van eene nationale synode als van een nationalen godsdienst.

Kort daarop was Carleton vóór de Staten-Generaal verschenen met eene redevoering op schrift, die verbazend taai en aanmatigend was, en die hij nu in hare geheele lengte voorlas. (1) Zij bestond uit twee afdeelingen, de vrede in de kerk en de vrede in het gemeenebest. Hij ving aan met den godsdienst. „*A Jove principium:*" — waren zijne woorden — „ik zal beginnen met datgene wat het begin en het einde van alles is. Het is de waarheid van God's woord en deszelfs handhaving die de band uitmaakt van onze gemeenschappelijke zaak. Redenen van staat nopen ons om als goede vrienden en geburen ons wederkeerig te helpen in het behoud van lijf en goed; maar het belang van den godsdienst verbindt ons, als Christenen en broeders in den Heere, tot de wederzijdsche verdediging der vrijheid van onze conscientien."

(1) Memorie van den heere Dudley Carleton, van 20 April, 1617 (HS. R. A.)

Hierop liet hij volgen, *hoe*, naar zijne overtuiging, die vrijheid van geweten kon en moest worden gehandhaafd; en dat was door alle vormen van godsvereering op eene enkele na te weren, en door alle redetwisten over zulke onderwerpen tot zwijgen te brengen. Volkomen in den geest van wijlen Philips II! Alleen maar bijl en brandstapel ontbraken er aan, om de eenheid met geweld te doen ingang vinden!

„Men moet" — sprak de ambassadeur — „onderscheid maken tusschen gepaste vrijheid en teugellooze willekeur, en men moet aannemen dat de waarheid één en ondeelbaar is. Die lieden die van hunne hersens distilleerketels maken, om er nieuwigheden op het stuk van den godsdienst aan te ontlokken, (1) doen niets anders dan de eenheid der kerk te verbreken, waarin de eenheid der waarheid hare hoogste uitdrukking vindt. Indien het aan den eenen wordt veroorloofd de schrifturen en phantasien van een krank brein openbaar te maken, en aan den anderen dien verdoolde terug te brengen *ad sanam mentem*, wel! dan geven beiden weder vat op zich, en de gemeene vijand" [de Duivel] „sluipt de vesting binnen."

Ook beriep hij zich op het voorbeeld van Conradus Vorstius, waaraan men zich behoorde te spiegelen. „Die eerlooze scheurmaker" — sprak hij — „heeft zulk een hoogte van vermetelheid bereikt, dat hij niet alleen uitvaart tegen God's almagt, maar ook zich schuldig maakt aan ironie tegen de eer van Z. M. Koning Jacobus."

En hoe had Vorstius niet de regering der Vereenigde Provincien gehoond! Had hij zich niet verstout openlijk te beweren dat er godsdienstige verdraagzaamheid heerschte in de republiek? Had hij niet duidelijk gezegd dat ketters daar niet werden gestraft aan den lijve?

„Openlijk" — zoo waren Carleton's woorden — „durft hij verklaren dat *contra haereticos* noch doodvonnis noch andere ligchamelijke straf bestaat; zoodat, om vele vogels van dezelfde pluimage te lokken, hij de gansche wereld doet weten, dat men in dit land kan leven en sterven als een ketter, ongestraft, zonder te worden gevangen gezet, en zonder gevaar."

Ten einde zulke verderfelijke leerstellingen te bekampen en te verhinderen dat zij zich mogten verspreiden onder „het ge-

(1) „Ceux qui vont alembiquant leurs cerveaux, pour exciter nouvelles opinions et disputes en matière de religion."

meen dat van nature zoo geneigd is tot het aannemen van nieuwigheden", was Carleton's raad dat „het serpent zou worden teruggezonden naar het nest waar het was geboren, voordat het venijn zich mogt hebben uitgebreid door het geheele ligchaam van de republiek."

Eene week later was van wege de Staten-Generaal een uitvoerig antwoord op deze rede ingediend. (1) Het zal wel niet noodig zijn te zeggen dat dit antwoord het werk was van den Advokaat, en dat het in overeenstemming was met de gevoelens die hij zoo menigmaal had geuit in zijne brieven aan Caron en anderen, en waarvan de lezer reeds een aantal voorbeelden heeft onder de oogen gekregen.

Dat godsdienstige zaken onder het toezigt stonden van het burgerlijk gezag, en dat het hoogste burgerlijke gezag aan elke der zeven provincien voor zich behoorde, dat waren grondstellingen, die altijd in de Unie als geldig waren aangenomen, schreef de Advokaat.

„De Staten-Generaal" — stond verder in het antwoord — „hebben altijd den waren Christelijk-Apostolischen godsdienst in eere gehouden, en wenschen dat die, onder toezigt van het wettig bestuur dezer provincien, in alle zuiverheid en in overeenstemming met de Heilige Schrift aan het goede volk van deze gewesten worde onderwezen. En Mijne Heeren de Staten en overheden der bijzondere provincien, elke in den hare, verlangen hetzelfde." En daarom hadden zij uitdrukkelijk aan de predikanten bevolen „vrede te houden door wederkeerige en welwillende verdraagzaamheid, ten minste totdat met volle kennis van het onderwerp de Staten anders mogten verordineren. Te eer waren HH. Hoogmogenden daartoe overgegaan, vermits Z. Majesteit indertijd, de gevoelens der wederzijdsche geleerden met naauwgezetheid hebbende overwogen, beide bestaanbaar had bevonden met het Christelijk geloof en met de zaligheid der zielen."

't Was — wij moeten het erkennen — niét de hoogste uitdrukking van godsdienstige verdraagzaamheid den geestelijken te verbieden op hunne kansels de neteligste en geheimzinnigste leerstukken te behandelen, uit vrees dat de gemeene man er door in verwarring zou worden gebragt. Doch men bedenke dat

(1) Antwoord op de propositie van den ambassadeur Carleton, dato 28 April 1617 (HS. R. A.)

de naauwe verbinding van Kerk en Staat en de noodzakelijkheid van eene enkele staatskerk als onomstootelijke waarheden werden aangenomen; en dan was het een ding van groot belang, ondergeschiktheid van de geestelijken aan het staatsgezag te verzekeren. Hun te gelasten zich van een betwist punt te onthouden, op grond dat er meer dan een weg tot de eeuwige zaligheid voerde, en dat wederzijdsche verdraagzaamheid beter was dan wederzijdsche vervolging, was in het begin der zestiende eeuw een stap nader tot de toen nog onmogelijke gelijkheid van alle kerkgenootschappen voor de wet. 't Was ook eene toenadering tot de stelling van Carleton dat er slechts één ware godsdienst was, en dat het straffeloos verklaren van erkende ketters eene beleediging was voor de regering van het gemeenebest.

Ook op een punt van geheel anderen aard, dat in de redevoering van den ambassadeur was voorgekomen, gaven de Staten-Generaal door de pen van Oldenbarnevelt antwoord, op dezelfde wijze als de Advokaat herhaaldelijk geredeneerd had in zijne instructien aan Caron. Het betrof de onverwijlde en onvoorwaardelijke ontruiming van het betwiste grondgebied. De Staten, heette het, waren reeds tot groote moeite en kosten gedwongen geweest door hunne operatien in de hertogdommen. Zij hadden den onverzoenlijken geest gezien dien de Spanjaarden hadden aan den dag gelegd bij de verwoesting der kerken en der meeste woonhuizen van Mülheim en andere plaatsen. „Zoolang de zaak in hare tegenwoordige onzekerheid blijft," — zeide het antwoord — „vinden HH. Hoogmogenden het volstrekt onraadzaam de plaatsen te ontruimen die zij hebben versterkt, en de hertogdommen mitsgaders al hunne geloofsgenooten, om niet te spreken van de regten der possederende vorsten, ter prooi te geven aan lieden, die sedert lange jaren op het bezit dier gewesten hebben gevlamd, en ongetwijfeld in staat zullen zijn om zich van alles meester te maken binnen zeer weinige dagen."

Weinige maanden later was Carleton op nieuw voor de Staten-Generaal verschenen, en had daar eene nieuwe breed uitge-
6 Oct. sponnen redevoering gehouden, hem door zijn konink-
1617. lijken meester ingegeven. Daarin werd uitgeweid over de noodzakelijkheid der Nationale Synode, de verschilpunten tusschen de Arminianen en hunne tegenstanders, enz., terwijl er tevens een volledig overzigt in heette gegeven te worden van de

gezamenlijke staatsinstellingen der Vereenigde Provincien. (1) Men mogt aannemen dat Oldenbarnevelt en Grotius van dat laatste nog al wat afwisten; maar Jacobus scheen het nog beter te weten, en zijn vertegenwoordiger niet minder.

Onmiddellijk werd hem een gematigd, maar afdoend antwoord gegeven door de afgevaardigden der provincie Holland. Die heeren bragten hem aan 't verstand dat de oorlog met Spanje — de oorzaak der Unie van Utrecht — niet was begonnen om den godsdienst, maar om de schending der vrijheden, regten en privilegien, waarvan een der voornaamste het regt was van iedere provincie om de aangelegenheden van den godsdienst naar eigen goedvinden op haar eigen grondgebied te regelen.

Niet lang daarna werd een vrij wat scherper antwoord op Carleton's rede gedrukt, in den vorm van een naamloos pamflet, (2) dat den gezant vreeselijk ergerde, en den koning razend maakte van woede. Z. M. achtte het zoo heiligschennend, zoo oproerig, zoo beleedigend voor zijn persoon, dat hij bij monde van Carleton er bij de Staten-Generaal op aandrong dat dezen eene geldsom zouden uitlooven voor de ontdekking van schrijver en drukker, opdat die naar verdienste zouden worden gestraft. De meerderheid der provincien stemde daarvoor, en er werd duizend gulden uitgeloofd voor de ontdekking van den schrijver, en zes honderd voor die van den drukker.

Onder de tegenstemmers onderscheidden zich, volgens Carleton, vooral twee afgevaardigden. De eene was een zeer vrijpostig oud heer uit Gelderland, genaamd Brinius, en „zeer besmet met Arminianisme." 't Scheen wel, schreef de gezant aan zijn meester, dat zijne vermetelheid afkomstig was van zijn stamboom, daar hij — belagchelijk genoeg — beweerde aftestammen van Brinio, aanvoerder der Caninefaten, een man die, vele eeuwen geleden, even vermaard was geweest om zijne dwaze vermetelheid als om zijne aanzienlijke geboorte.

Wat den tweeden der bewuste tegenstemmers betreft, vermakelijk is de manier waarop Carleton zich over dezen uitlaat. 't Was niemand anders dan „Grotius, de Pensionaris van Rot-

(1) CARLETON's Brieven, 205 enz.

(2) Het heette „Weegschael, om in alle billickheyt te overwegen" enz. In het Fransch verscheen het onder den titel „Balance, pour peser en toute équité la harangue du très noble, docte et prudent seigneur, Monseigneur Dudley Carleton.

terdam, een jong, brooddronken persoon, niet onbekend aan Uwe Majesteit." (1)

Twee en een halve eeuw zijn sedert vervlogen, en aan welke Majesteiten en volkeren is thans de naam van dien „brooddronken jonkman" onbekend? Maar vraag niet, hoevelen er bekend zijn met de talenten van den knappen vertegenwoordiger van koning Jacobus!

De maatregel waar Grotius en Brinius zich tegen hadden verzet, had de verlangde uitwerking niet. Integendeel was hij een krachtige hefboom om de verspreiding van het pamflet te bevorderen.

Als men bedenkt dat Z. M. van Groot-Brittanje zelf pamfletschrijver was, dan is het inderdaad bespottelijk hem zoo te zien uitvaren tegen een concurrent, vooral daar een onbevooroordeeld lezer in het bewuste vlugschrift niets anders vinden kon dan eene bijtende en welverdiende kritiek van eene zeer dwaze redevoering.

Voor den schrijver hield men vrij algemeen Gillis van Ledenberg. Carleton echter verdacht Hugo de Groot, „daar" — schreef hij — „Grotius die vroeger nooit in mijn huis was geweest, mij den dag vóór de uitgaaf van het pamflet een complimenteus bezoek is komen brengen, hoewel het Zondag was en daarenboven kerktijd; zoodat ik onwillekeurig dacht aan het Italiaansche spreekwoord betreffende lieden die ongewoon lief tegen iemand zijn." (2)

Na verloop van tijd is het gebleken dat het pamflet geschreven was door Jacobus Taurinus, Remonstrantsch leeraar te Utrecht, die, zeven jaar te voren door het revolutionair bewind in die stad was ter dood veroordeeld. (3)

't Was nu duidelijk gebleken dat òf de regeringen in de drie weerstrevende provincien moesten worden veranderd, òf de Nationale Synode moest doorgaan, ten spijt van de Unie van Utrecht, en ten spijt van de krachtige en welsprekende protesten van de beste regtsgeleerden in de republiek. De Advokaat en Hugo de Groot waren voor eene Provinciale Synode, bij wijze van proefneming. Mogt die niet slagen, dan rieden zij de bijeenroeping aan van eene Oecumenische Synode, eene waar ook andere lan-

(1) CARLETON'S Brieven, 216. (2) CARLETON'S Brieven, 207.
(3) WAGENAAR, X, 182.

den dan de Zeven Provincien zouden vertegenwoordigd worden. Van eene Nationale Synode mogt volgens hen geene sprake zijn, daar zij het bestaan eener Nederlandsche natie onvereenigbaar achtten met de souvereiniteit der afzonderlijke gewesten, zooals de Unie van Utrecht die had gewaarborgd.

Prins Maurits besloot tot het eerste der genoemde alternatieven overtegaan, en gordde zich aan om den weg te banen tot eene volkomene, maar, zoo mogelijk, onbloedige omwenteling. Den 17den November vertrok hij, om de voornaamste steden te bezoeken en te bewerken. Alvorens den Haag te verlaten, rigtte hij tot de Hollandsche stadsregeringen een rondgaanden brief, waarvan hier de hoofdpunten volgen.

„In hoe treurig en gevaarlijk een toestand" schreef hij „het land door de godsdienstige twisten gebragt is, moet ulieden maar al te bekend zijn. Uit dien hoofde achten wij niets noodiger dan, zoolang het nog niet te laat is, te werken met het doel dat alle misverstanden redelijkerwijze worden uit den weg geruimd, vrede en eenheid terugkeeren, en de staat in zijn vroegeren luister en goeden naam worde hersteld."

Verder gaf hij zijn vrees te kennen dat voortdurend pogingen zouden worden aangewend om de Resolutie van den vierden Augustus ten uitvoer te leggen, waarvan het gevolg niet anders kon zijn dan nog grooter jammer dan tot dusver over deze landen was gekomen. Hij wees er op hoe de vijand kon partij trekken van de binnenlandsche onlusten, om met vrucht de provincie aantevallen. Hij drukte hun op het hart dat zij hunne gemagtigden ter Staten-Vergadering zouden gelasten niets omtrent de hun voorteleggen propositien te besluiten, dan na zich ten volle te hebben doordrongen van de bedoeling en beteekenis dier voorstellen, en na daaromtrent ampele ruggespraak te hebben gehouden met hunne committenten. Hij gaf zijne vurige hoop te kennen dat de afgevaardigden ter Staten-Vergadering in de eerstvolgende zitting zouden verschijnen met last om voor de Nationale Synode te stemmen, vooraftegaan door eene Synode der provincie Holland. Dat was, meende hij, het best mogelijke plan om eenheid te brengen in de godsdienstzaken, zonder afbreuk te doen aan de souvereiniteit en wetten zoowel van de bijzondere provincien als van de geheele republiek.

„Daar" — schreef hij verder — „naast de godsdienst het regt de hoeksteen is der koningrijken en gemeenebesten, en men zon-

der wetbreuk den ingezetenen geen regtsbedeeling kan ontzeggen, zoo mag de wettige loop van het regt in de gewone vierscharen, opgerigt om het te verkondigen, niet worden ontzenuwd of belemmerd."

Na deze toespeling op de scherpe Resolutie, sprak hij van de Waardgelders en de nieuwe eeden die men hun afvergde. Hij drong aan op de afdanking dier huurlingen, op grond dat die lieden het land met nuttelooze kosten bezwaarden en groote onrust verwekten onder de welgezinde burgerij, door hun wantrouwen jegens hunne overheden, gelijk mede de algemeene verwarring te doen toenemen.

„En" — schreef hij ten slotte — „daar wij de nieuwe eeden en verpligtingen, die thans van het leger worden gevorderd, niet weinig bezwarend achten voor onzen persoon, zoo willen wij vertrouwen dat gijlieden in deze zult te werk gaan met zoo veel doorzigt en discretie, dat de betamelijke en noodzakelijke eerbied, die ons door het leger tot dusver bewezen is en altijd *moet* bewezen worden, niet worde verminderd, hetgeen voor de geheele wereld zoude afbreuk doen aan onze waardigheid. Wij hebben dat verdiend door onze trouw en onze diensten, aan deze gewesten bewezen; en wij zijn vast besloten om ten einde toe deze onze trouw te blijven handhaven.

Hiermede, Erentfeste, Wijze, Discrete en Zeer beminde Heeren, bevelen wij U aan in Gods genadige bescherming.

Den Hage, *Uw goede vriend*,
26 Nov. (1). MAURICE DE NASSAU.

Een waardiger, verstandiger, vorstelijker schrijven kon van 's Prinsen standpunt onmogelijk uit zijne pen zijn gevloeid. Het koninklijke *Wij*, als een morgenkoeltje het geheele stuk bezielende, scheen alle wettelijke en historische nevelen weg te vagen.

Toch waren die nevelen niet verdwenen. Ongelukkig voor Maurits kon het wel door het zwaard doorgedreven, maar niet door de pen bewezen worden, dat de bevolking der Vereenigde Nederlanden eene natie vormde en nog minder dat eene vergadering van godgeleerden, door eene vergadering van burgerlijke afgevaardigden bijeengeroepen, het regt bezat om eene geloofsbelijdenis voor te schrijven aan zeven souvereine provincien.

(1) Brandt, Historie der Reformatie, II, 668—670.

Op één punt waren al de partijen het eens: er moest eenheid zijn in den godsdienst. Het grondgebied der Nederlandsche Unie werd te klein geacht om twee vormen van Christendom, ja zelfs maar twee afdeelingen van Protestanten te bevatten. Wel was het groot genoeg om zeven souvereine staatjes te bevatten; maar wilde men er meer dan ééne Kerk erkennen, of zelfs maar eene scheuring toelaten in de Staatskerk, dan, meende men, zou alle eenheid ook in het raderwerk van den Staat verdwijnen, — dan zou alles zich oplossen in een bajert van verwarring. Daarvan was Grotius even diep overtuigd als Gomarus. En toch — Artikel Dertien der Unie van Utrecht was niet wegtecijferen, en dat Artikel verbood de alles behalve verlichte maatregelen die het Centrale Gouvernement wilde doordrijven. Misschien was Oldenbarnevelt de eenige man, die de volle strekking van het bewuste Artikel begreep; maar hij werd dan ook door den grooten hoop, die met geestelijk en persoonlijk gezag dweepte, overladen met scheldwoorden als papist, atheïst, verrader, ketter, en wat dies meer zij. Hoe jammer dat de man, die in godsdienstige denkwijs zoo ver zijn tijd vooruit was, zich maar niet kon verheffen tot het denkbeeld dat zijn land misschien beter deed met de windselen van het provincialisme aftewerpen, die de kindsheid van het gemeenebest hadden omzwachteld. 't Is waar, geschiedenis, wet, overlevering, gewoonte, — dat alles wees op de onafhankelijkheid en souvereiniteit der afzonderlijke provincien; maar was niet juist het Bestand een geschikte tijd om eene grootschere staatsregeling, eene nationale eenheid in de plaats te doen komen van het wrakke geheel, dat den reuzenstrijd tegen Spanje had volstreden? Immers de buitenlandsche mogendheden onderhielden geene betrekkingen met de afzonderlijke provincien, maar alleen met de Unie, en de provinciale souvereiniteit was in de praktijk even bespottelijk als zij in theorie onaantastbaar was. Al voerde Oldenbarnevelt slechts den nederigen titel van Advokaat eener enkele provincie, feitelijk was hij vele jaren lang president of althans eerste minister geweest van de geheele republiek. De Unie en de Souvereiniteit waren in zijn persoon vertegenwoordigd geweest; en het was dus waarlijk niet te verwonderen dat een zoo heerschzuchtige en tot heerschen geboren geest de met hem vereenzelvigde magt niet wilde overdragen, 't zij op de kerk, 't zij op de Staten-Generaal, 't zij op den Stadhouder.

En er was meer. Nationaliteit nam den onbeminnelijken vorm aan van starre godsdienstige eenzelvigheid; het woord *Unie* werd toegepast op eene onverdraagzame Staatskerk die zich boven den Staat wilde verheffen, zonder verantwoordelijk te zijn aan burgerlijk gezag of menschelijke wetten; en in *zulk* een geval zou de koenste patriot er voor kunnen terugdeinzen om zich los te rukken uit de windselen van het provincialisme.

HOOFDSTUK XV.

De republiek op den weg der zelfvernietiging. — Schaduwzijden van eene staatsregeling als de Unie van Utrecht. — Rem Bisschop's huis geplunderd. — Aerssen's vijandschap tegen Oldenbarnevelt. — Bijeenkomst van Maurits en den Advokaat. — De Staten van Utrecht werven de Waardgelders. — De Advokaat te Utrecht. — Hij dringt aan op verdraagzaamheid. — Hij wordt beschuldigd van Spaanschgezindheid. — Vertrek van Carleton.

Terwijl men in Midden-Europa allerwege zich gereed maakte tot de groote worsteling die onvermijdelijk scheen, was het alsof de magtige bondsstaat die de natuurlijke toevlugt was der Protestanten, er slechts op uit was om zich zelven te vernietigen. De Nederlandsche microcosmus vertoonde nu helaas op kleine schaal denzelfden strijd van elementen, die daarbuiten zoo vreeselijk in het groot begon te woeden. Gelijk in Duitschland Lutheranen en Calvinisten elkander vinnig bestreden, zelfs in het gezigt der heerscharen van Spanje en de Ligue, even zoo zag men in de Vereenigde Provincien Arminianen en Gomaristen de staatsmagt in flarden rijten, en het gemeenebest verhinderen om eene belangrijke rol te spelen in de naderende crisis. De volmaakte krijgsman, de ongeëvenaarde staatsman, ieder in zijne spheer, boven alle levende mededingers uitblinkend, en gezamenlijk, zoolang zij eensgezind waren, een dubbel hoofd van den staat vormend, zooals geen enkel der toenmalige staatsorganismen kon aanwijzen, zij waren thans in een hopeloos onderling antagonisme verzonken. Op het hoofd van den Advokaat had zich eene massa verbittering opgehoopt, waar-

tegen hij het van dag tot dag moeilijker vond te kampen. De heerschzuchtige, barsche en achterdochtige aard van den Stadhouder was onophoudelijk bewerkt geworden door de schier duivelsche kunstenarijen van François Aerssen, totdat hij er eindelijk toe gekomen was om op zijn vader's trouwsten aanhanger, den leidsman zijner jeugd en den krachtigsten steun zijner latere jaren, neer te zien als op een vijand, een zamenzweerder, een tyran.

De veldheer, wiens bekwaamheid, ondervinding en moed in het veld hem hadden moeten plaatsen aan het hoofd van het groote Europeesche leger, dat den zoo vaak door Oldenbarnevelt voorspelden kruistogt tegen het Protestantisme ging trotseren, — die ongeëvenaarde veldheer zou zich thans aan het hoofd stellen van een burgeroorlog tegen eene denkbeeldige zamenzwering en een vaderlandlievenden landgenoot.

De Advokaat verloor geen oogenblik het groote beginsel uit het oog dat zijn staatkundig leven tot dusver had ten rigtsnoer gestrekt, — de ondergeschiktheid van het kerkelijk en van het militair gezag aan het burgerlijke; en tegen die beiden vond hij zich meer en meer in een strijd op leven en dood gewikkeld. Aan de individuele souvereiniteit der provincien klampte hij zich vast met de hardnekkigheid van den op historischen bodem staanden regtsgeleerde. Daar zag hij den eenigen leidraad in door den doolhof der kerkelijke en staatkundige aangelegenheden: zonder dat nietige hulpmiddel meende hij het warkluwen onmogelijk op wettige wijze te kunnen ontrafelen.

Groot waren ongetwijfeld de bezwaren tegen die leer, daar sommige provincien zóó klein van omvang waren, en zóó nietige hulpbronnen hadden, dat de naam van souvereiniteit er door werd belagchelijk gemaakt. En toch — geene enkele andere theorie was in de gegeven omstandigheden houdbaar. Wilde een zóó magtige geest, als die van den Advokaat, de theorie toepassen in hare uiterste consequentie, 't was omdat hij in de overstelpende meerderheid van het enkele Holland een praktisch redmiddel had gevonden voor de schadelijke gevolgen, die anders onvermijdelijk zouden voortspruiten uit een zoo mager stelsel van bondseenheid.

Daarenboven — eenheid te verkrijgen door al de oude historische vrijheden en privilegien der afzonderlijke gewesten en der bijzondere steden op het Procrustes-bed van een enkel

godsdienstig leerstuk tot eenvormigheid te dwingen, — het nationaliteitsbegrip slechts toe te passen op gemeenschappelijke onderwerping aan eene onfeilbare geestelijkheid, — een catechismus aan te nemen als het Palladium, waarvan de veiligheid van den Staat ten eeuwigen dage zou afhankelijk zijn, en buiten hetwelk geene verdere openbaring van een Hooger Wezen mogelijk was, — hoe kon een zoo groot staatsman als Oldenbarnevelt daarin den grondslag zien van een gezond constitutionalisme? Zonder den vurigen geest van het Calvinisme hadde men bezwaarlijk een zoo hardnekkig verzet kunnen volhouden als dat van de Nederlanders tegen Spanje; onder het strakke hulsel van de nieuwe leer lag buiten kijf de geest van republikeinsche, ja democratische vrijheid verborgen; maar 't was een hoon voor de martelaren, die bij duizenden voor de regten van het geweten waren gestorven, dat hunne zelfopoffering geen andere gevolgen zou hebben dan een nieuw leerstuk met geweld in plaats van een oud te stellen, en het regt van vrij onderzoek voor altijd te smoren. In plaats der *nationale* eenheid eene *theologische*, en dat nog wel verkregen ten koste van geschreven regt en onheuglijke overlevering, — een congres, waar geestelijken uit al de Zeven Provincien en zelfs uit vreemde landen aan al de ingezetenen eene onveranderlijke geloofsbelijdenis zouden voorschrijven, — ziedaar slechte geneesmiddelen voor de schaduwzijden der Unie, en al ware het anders geweest, dan nog waren de tijdsomstandigheden ongeschikt voor hunne toepassing.

't Was veel te voorbarig om in dien tijd reeds te kunnen hopen op zulk eene wijziging van het staatkundig en maatschappelijk stelsel, dat Kerk en Staat ieder een afzonderlijken werkkring zouden bekomen, de heiliging en de troost van den godsdienst zouden verdubbelen door vrijwording van de besmetting der staatkundige kuiperijen, en vrijheid van geweten zou worden gewaarborgd door de onmogelijkheid van gouvernementele tusschenkomst.

't Is een weemoedig schouwspel, den Nederlandschen vrijstaat aldus te zien misbruik maken van zijne jeugdige krachten. Treurig is het den grooten veldheer allengs tukker te zien worden op strijd tegen Oldenbarnevelt en Uijtenbogaert meer dan tegen Spinola en Bucquoy, op welke hij zoo vele onvergankelijke laauweren had verworven. En nog droeviger is het, den man die door Hendrik den vierde was uitverkoren geweest

als de eenige staatsman in Europa, wien hij zijne groote plannen tot bevordering van den Europeschen vrede kon toevertrouwen, en op wiens raad en steun hij kon rekenen bij ondernemingen, die ten doel hadden dienzelfden Europeschen godsdienstoorlog te voorkomen, waar Oldenbarnevelt tegen had te kampen, dien grooten staatsman thans gedwongen te zien om zich te verdedigen tegen steeds duisterder wordende verdenking en steeds razender wordenden haat.

De arendsblik en rustelooze arendswieken die den geheelen staatkundigen dampkring hadden doorkruist — ze waren thans ingekerkerd binnen de verstikkende grenzen van godgeleerde haarkloverijen en persoonlijke ijverzucht.

De schaduwzijden van een federatief regeerstelsel, van een bond, bestaande uit kleine, meerendeels onbeduidende, maar toch zelfstandige gewesten, die er tegen op zagen een nationaal geheel uit te maken, bleken in het begin der 17de eeuw even treurig in de Vereenigde Nederlanden als ze op het laatst der 18de zich vertoonden in de Nieuwe Wereld, voor dat die gelukkigste en vernuftigste aller staatkundige oorkonden, die de Amerikaansche staatsregeling van 1787 bevatte, de zwakheid der oude Artikelen van Unie kwam verhelpen.

De Zeven Provincien vormden dus geen nationaal geheel. Hun centraal bewind was niets meer dan eene commissie van gevolmagtigden, die slechts te vragen hadden naar het welbehagen der afzonderlijke gewesten. Het stond buiten de bevolking, kon tot geen sterveling zeggen: „Gij moet," kon slechts raadplegen met ligchamen, die tot op zekere hoogte slechts eene fictie en van anderen afhankelijk waren. Er was nòch een bondspresident, nòch een bondsgeregtshof, nòch een bondsgeneralissimus, nòch eene bondsmunt, nòch eene bondsbelasting, nòch eene nationale vertegenwoordiging of onafhankelijke wetgevende magt. Daarentegen was er helaas eene bondskerk, en uit die enkele proeve van centralisatie werd meer tweedragt geboren, dan immer was voortgesproten uit de vereenigde middelpuntvliedende krachten van het provincialisme.

Wij hebben gezien dat men er op uit was geweest om practische hulpmiddelen te vinden voor de leemten en gebreken in de staatsregeling der Nederlandsche Unie; maar de Advokaat achtte zich verpligt om te gehoorzamen en tot gehoorzaamheid te nopen aan 's lands wetten en privilegiën, zoolang die niet

wettig waren herroepen. En dat land was de provincie Holland, waaraan hij trouw had gezworen, en wier eerste dienaar hij was. Dat er slechts één kerkgenootschap op staatskosten onderhouden en door den staat erkend werd, gaf hij toe; maar zijne pogingen strekten om tweedragt binnen dat kerkgenootschap te voorkomen, door aan te sporen tot matiging, verzoening, verdraagzaamheid en onthouding van gevaarlijke redetwisten over leerstukken, die door betere godgeleerden dan hij niet werden noodig geacht om de eeuwige zaligheid te kunnen deelachtig worden.

Terwijl dan de verheffing van Ferdinand II het sein had gegeven tot een Europeschen oorlog, terwijl van de verwoeste kerken in Bohemen nog altijd de alarmklok weergalmde, wier trillingen een menschenleeftijd lang door de geheele wereld zouden worden vernomen, werd er in de magtige Protestantsche republiek vrij wat minder sympathie met die noodkreten gevoeld, dan men weinige jaren geleden zou hebben mogelijk geacht. De verovering der Klooster-Kerk in den Haag scheen aan gemoederen, die door ijverzucht en gekibbel over de praedestinatie waren verhit, eene belangrijker gebeurtenis, dan de verwoesting der Klostergrabsche kerken, weinige maanden later. De zegepraal van het Gomarisme in eene enkele Hollandsche stad verwekte op dat oogenblik meer geestdrift in de Vereenigde Provincien, dan men ontsteltenis voelde bij de gebeurtenis, die een doodsteek scheen voor het Protestantisme in Duitschland.

De Klooster-Kerk was vermeesterd geworden, als ware zij eene vijandelijke citadel geweest. 't Was of men met alle geweld het denkbeeld van handgemeen worden wilde verbinden aan eene beweging, die een vreedzame overwinning der geestelijkheid had kunnen zijn. Oldenbarnevelt en zijne aanhangers hadden vergeefs gehoopt op vreedzame beslechting van het groote geschil. Zij vreesden dat volksbewegingen als die in den Haag zouden leiden tot onderdrukking der overheid door het gepeupel of door het krijgsvolk, en zouden uitloopen op een burgerkrijg. Maar wat aan weerskanten door de ultra's werd verlangd, was niet schikking, maar zegepraal.

„Godsdienstige geschilpunten" — schreef Oldenbarnevelt (1) — „zijn in vele steden oorzaak van vrij wat troebelen en onte-

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 26 Febr. 1617 (Hs. R. A.)

vredenheid. Te Amsterdam waren in de afgeloopen week twee zamenscholingen van jongens en graauw, die niet uiteengingen zonder geweld, misdaad en diefstal. Rem Bisschop, broeder van professor Episcopius, had er een schade bij van verscheidene duizenden. Wij hopen nog altijd dat eenig beter middel van schikking moge worden gevonden."

Merkwaardig is de bedaardheid waarmede hij van die treurige voorvallen sprak. Juist eene week vóór de dagteekening van den aangehaalden brief had in Amsterdam het bedoelde oproer plaats gehad, — veelbeteekenend in zijn aard en bijkans tragisch in zijn afloop. In gansch Amsterdam was geen enkel Remonstrantsch leeraar overgebleven, en de aanhangers van die godsdienstige rigting werden niet toegelaten tot het H. Avondmaal. Op een Zondagmorgen (17 Febr. 1617) deed een verwoede volkshoop een aanval op het huis van Rem Bisschop, een hoogst achtenswaardig en rijk ingezetene, broeder van den Leidschen hoogleeraar Episcopius, den beroemden Remonstrantschen godgeleerde. Het huis, een fraai gebouw in eene der voornaamste straten, werd belegerd en na een tegenstand van een uur stormenderhand ingenomen. (1)

Het voorwendsel tot den aanval was een leugenachtig gerucht dat er binnen die muren een Arminiaansch conventikel werd gehouden. Half gekleed trachtte de vrouw des huizes te ontsnappen door het achterhuis, maar werd door het janhagel vervolgd en met steenen geworpen, onder het geschreeuw van „Sla dood de Arminiaansche hoer!" — totdat zij ten laatste het geluk had om eene toevlugt te vinden in het huis van een naburigen timmerman. Daar viel de arme vrouw bewusteloos op den vloer. De timmerman weigerde haar uitteleveren, ofschoon het razende graauw zijn huis omsingelde, zwerende dat als „de Arminiaansche hoer" — *nota bene* eene der achtenswaardigste vrouwen van Amsterdam — niet wierd uitgeleverd, het gansche huis zou worden omvergehaald. Gelukkig kwam het daar niet toe, daar het uitzigt op buit en op het vermoorden van Rem Bisschop zelf den woesten hoop eindelijk terugdreef naar diens woning. Deze bezweek nu spoedig, en de belegeraars stormden naar binnen. Geld, zilverwerk, huisraad, kleedij, — dat alles werd weggeroofd; schilderijen en andere kunstwerken werden

(1) P. van Limborch, Leven van Simon Episcopius, 1693, blz. 78—94.

vernield, en het huis werd van den zolder tot den kelder leeggeplunderd. Digte drommen van toeschouwers (1) stonden bij dat wandalenwerk doodbedaard toe te kijken, grootendeels uit de kerk komende, met bijbel en psalmboek in de handen. De heer des huizes had intusschen over het dak in een aangrenzend gebouw eene wijkplaats gevonden.

Toen eindelijk de schout met zijne „rakkers" ter plaatse gekomen was, werden er enkele belhamels gevangen genomen. Een daarvan, een timmerman, werd gegrepen, terwijl hij een vrachtje kostbaren buit op de armen droeg. Toen hem door den magistraat de reden van zijn gedrag gevraagd werd, antwoordde hij: „Louter ijver om de Arminianen te helpen doodslaan, die daar conventikel hielden." Gevraagd zijnde waarom hij de Arminianen zoozeer haatte, gaf hij ten antwoord: „Moeten we dan zulk gespuis hier toelaten, dat de ergerlijke leer preekt dat God den eenen heeft geschapen voor eeuwige zaligheid en den ander voor eeuwige verdoemenis?!" (2) Zoo werd dan de leer der plunderaars toegeschreven aan hun slagtoffer!

Rem Bisschop kreeg geen vergoeding voor schade en gevaar. Algemeen riepen de Amsterdammers elkander toe, dat het geld dat hij van Oldenbarnevelt en den Spaanschen koning in zijn zak stak hem zou schadeloosstellen, al had men in zijn huis geen steen op den anderen gelaten. Den volgenden Donderdag kwamen twee ouderlingen hem aanzeggen dat hij zich voortaan had te onthouden van het H. Avondmaal. (3)

Men kon zich denken hoe afkeerig Oldenbarnevelt was van zulke straatexecutien als die met het huis van Rem Bisschop had plaats gehad. Nòch als regtsgeleerde, nòch als staatsman, nòch als edelman, sympathiseerde hij met de smalle gemeente, die hij veel te ligt als janhagel plagt te brandmerken. Toch was hij veel minder verbitterd op hen, dan op de vreemdelingen, de heerschzuchtige Militaire en diplomatieke stokebranden, die het volk ophitsten tot gevaarlijke demonstratien. De oude patriciër versmaadde de kunstgrepen, waardoor hooggeboren volksmenners, in dat evenals in ieder tijdperk, liefde huichelen voor den geringen man, dien zij verachten. Was hij aan den eenen kant instinctmatig geneigd om het volk, waaraan hij alle regeringsregt ontzegde, te beschermen en ten goede te leiden,

(1) Van Limborch zegt *vijf à zes duizend*. (blz. 90.)
(2) Van Limborch. 93, (3) Van Limborch. 94.

aan den anderen kant was hij vast besloten tot zijn laatsten ademtogt hen te verhinderen om zich aan lijf en goed te vergrijpen, of de regering te verlammen onder aanvoering van eene heethoofdige geestelijkheid.

Middelerwijl was Aerssen, die in Zeeland verblijf hield, onophoudelijk in de weer om den volkshaat tegen den man dien hij haatte op te wekken of te versterken, en het staatkundig vischwater troebel te maken, waarin niemand beter dan hij de kunst verstond om met goed gevolg de netten uit te werpen.

„De Heeren Staten van Zeeland" — schreef de Advokaat aan den gezant te Londen (1) — hebben jegenwoordich hier gecommitteerden opte religionsdifferenten, urgerende, volgens des Coninx schryven, op't houden van een Synode Nationael, daertoe oock eenige andere Provincien en steeden van Hollant inclineren. Maer die questien syn nyet gedefineert by eenige gemeene Synode, soodat eene Nationale van dese Landen daervan geen definitie can doen, en syn de particuliere Synode ende kerkelycke personen mit vooroordeelen en onderlinge verbintenissen over lang soo ingenomen, dat men vreest voor onvruchtbare uytcompste. Wy syn jegenwoordich by reces op dit punct in Hollant noch vergadert, om eenich middel te beramen, waerdeur dese swaricheyden mochten in stilstant gebrocht worden."

Het is opmerkelijk dat in zulke nimmer voor openbaarmaking bestemde stukken de Advokaat steeds een toon aansloeg van de uiterste gematigdheid, en de grootste bezorgdheid aan den dag legde om zijn land te behoeden voor onlusten en gevaren. Vergeefs zoekt men er naar uitingen van wraakgierigheid, eerzucht of eigenbaat: alleen betrapt men hem soms, maar zelden, op moedeloosheid. Zijn verzet tegen eene algemeene Synode was niet onbepaald. Waarschijnlijk was hij overtuigd dat er toch altijd provinciale kerkvergaderingen moesten voorafgaan, niet alleen om gevolg te geven aan de Unie van Utrecht, maar ook om de punten aan te wijzen, die aan de beslissing der Algemeene Synode dienden te worden onderworpen. Evenwel had hij luttel hoop op een bevredigenden uitslag.

Vrij wat hoofdbreken veroorzaakte hem Koning Jacobus. Gelijk ten opzigte van Frankrijk, zoo ook ten opzigte van Engeland, verloor de Advokaat nimmer uit het oog, hoe noodzakelijk voorkomendheid was jegens magtige vorsten, wier

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 17 Mei 1617 (HS. R. A.)

vriendschap onmisbaar was voor de republiek aan wier dienst hij zich gewijd had, — hoe dwaas, verkeerd of onbevoegd die gekroonde hoofden ook mogten zijn. Omtrent Jacobus schreef hij: (1)

„Ick hadde altyt verhoopt dat Syne Maj. gebleven soude hebben by syn voorgaende schryven, als dat sulcke questien deur autoriteyt van de overicheyt, en nyet by kerkelycke personen, in stilte behooren gebrocht te worden, en hope noch dat Syner Maj[s] intentie daertoe strekt, hoewel de brief van Synode spreekt."

Eene maand later voelde hij zich nog meer aangemoedigd. Toen schreef hij: (2)

„De leste brief van Syne Maj[t] heeft in onse religions-questien verscheyden constructien veroorsaekt; maer de geadviseerden, die vrede en eenicheyt in recommandatie hebben, verstaen Syner Maj[s] intentie te wesen den staet deser Landen en de religie in suyverheyt te conserveren. Myne hope is dat Syner Maj[s] goede meeninge gevolcht en aengenomen sal worden, deur sulcke middelen als daertoe bequaemst sullen wesen."

Zou men het kunnen gelooven dat die staatsman, die in ieder woord 't zij uitgesproken in het openbaar, 't zij vertrouwelijk aan vrienden toegefluisterd, ware vaderlandsliefde, gematigdheid en zielenadel openbaarde, door een hoop razende lasteraars voor een dwingeland, een verrader werd uitgekreten?!

Hij begon oud te worden en gedurende den gebeurtenisrijken zomer van 1617 had hij veel van ziekte te lijden; maar zijne angstige zorgen voor 's lands welzijn, vermeerderd door de steeds toenemende godsdienst-twisten, droegen er meer toe bij om hem te verzwakken dan jaren of ziekte. Daaromtrent schreef hij: (3)

„Mits myn swackheyt en ouderdom kan ick de trappen nyet soo wel op als ick plach, ende de religionsquestien maeken altemet alteratien, die voor my langer nyet dragelyck syn, ten opsien van myn indispositie, en dat myn hart schreit in den cours dien men alhier is houdende; overwegende dat ten tyde van hartoch Casimir en den prince van Chimai ten naesten gelycke cours in Vlaenderen gehouden wert, eny by tyde van den Graef van Leycester binnen de stadt Utrecht, gelyck UEd.

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 17 Mei 1617 (HS. R. A.)
(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 21 Junij 1617. (HS. R. A.)
(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 31 Julij en 21 Aug. 1617. (HS. R. A.)

best is bewust. Myne hope staet op God den Heere Almachtich, en dat die wel beschaemt maeken sal degenen, die yet anders als syne eere en glorie en des Lants welvaren, mit behoudenis van de vry- en gerechticheden van dien, ter harte hebben. Ick dencke daarvoor te leven en te sterven onveranderlyck..... Geloof vastelyck dat alle voorstellen ter contrarie injurieus en calumnieus syn."

Alvorens naar Vianen te vertrekken, had de Advokaat in het midden van Augustus eene bijeenkomst gehad met Prins Maurits. (1) Er had tusschen die beiden toen nog geen vredebreuk plaats gehad, en Oldenbarnevelt was er bijzonder op gesteld om twist te vermijden met een man aan wiens eer en belang hij zich sedert eene reeks van jaren had gewijd. Men wane niet dat hij zich krampachtig vastklemde aan het gewigtige ambt dat hij bekleedde. Integendeel — herhaaldelijk reeds had hij er bij de Staten van Holland op aangedrongen dat zij hem zouden ontslaan, in de hoop dat welligt die ongelukkige geschillen zouden worden bijgelegd tengevolge van zijne verwijdering. Thans zeide hij den Stadhouder dat het misverstand tusschen hen beiden, voortspruitende uit die ongelukkige godsdiensttwisten, zoo pijnlijk voor hem was, dat hij al het mogelijke wilde doen en ook reeds had gedaan om eene vriendschappelijke schikking tot stand te brengen; maar hij zag daartoe geen kans, tenzij Z. Excell. mogt goed vinden eenig voorstel te doen in dien geest. Dat smeekte hij Maurits te doen, hem verzekerende van zijne opregte genegenheid en van zijne begeerte om soortgelijke maatregelen naar zijn beste vermogen te steunen en alles te doen tot bevordering van 's Prinsen roem en van het gezag dat hem toekwam. Zoozeer verlangde hij dat doel te bereiken, dat hij hetzelfde zou voorstellen als hij gedaan had tijdens de onderhandelingen over het sluiten van het Bestand, namelijk al zijne betrekkingen neer te leggen, en aan Z. Excell. overtelaten om den ganschen loop der zaken naar eigen inzigt te leiden. Reeds had hij besloten om, mogt het niet komen tot eene schikking, zich terug te trekken op zijn landgoed Gunterstein, en daar te blijven tot de eerstvolgende bijeenkomst der Staten, als wanneer hij verlof zou vragen voor minstens een jaar, ten einde zich te kunnen bezig houden met eene herziening en vergelijking der staatspapieren die onder hem berustten, en

(1) Verhooren van Oldenbarnevelt, bl. 113 en 114.

die noodwendig in een geordenden toestand moesten worden gebragt. In dien tusschentijd zou men welligt er iets op vinden om de godsdienstige oneenigheden te schikken, — iets beters dan hij in staat was geweest te bedenken.

Het schijnt dat de woorden van den Advokaat afstuitten op de ijzeren achterhoudendheid van den Prins, althans de eerste nam ontmoedigd afscheid. Later in den herfst werd er door de voornaamste leden der Staten van Holland met zooveel kracht geprotesteerd tegen zijn voorgenomen ontslag of groot verlof, dat hij het pligtmatig achtte daarvan af tezien. Hij bleef, om den storm te braveren, en om „met beklemdheid van harte", zooals hij het uitdrukte, den loop gadeteslaan dien de godsdienstige aangelegenheden namen.

26 Aug. 1617. Inmiddels hadden de Staten van Utrecht besloten dat, van wege het zamentrekken van talrijke troepen in de naburige landen, vooral in het aartsbisdom Keulen, het voor hen raadzaam was om een zestal compagnien geregeld krijgsvolk in dienst te nemen, ten einde de stad Utrecht te behoeden voor onverwachte aanvallen door vreemde troepen. (1)

Al was — wat geenszins bewezen is — het gevaar in den considerans van dit besluit overdreven voorgesteld, in de gemoederen der Stichtsche overheden schijnt daaromtrent geen twijfel te hebben bestaan. Zij waren overtuigd dat ze het regt hadden en verpligt waren de oude bisschopsstad te behoeden voor plotselinge aanvallen, hetzij door Spaansche knechten, hetzij door gewapend graauw, dat, gelijk te Rotterdam, Oudewater en elders geschied was, het burgerlijk gezag poogde omvertewerpen in het belang van de Contra-Remonstranten.

Zes Utrechtsche edelen werden dientengevolge belast met het werven der compagnien. Eene week later waren ze reeds alle onder de wapens, en zwoeren ze in alles te zullen gehoorzamen aan de Staten van Utrecht, en van niemand anders bevelen te zullen aannemen. (2) Drie dagen later schreven de Staten van Utrecht een brief aan de Staten-Generaal en aan den Stadhouder, kennis gevende dat om bovengenoemde reden de zes compagnien waren in dienst gesteld. Er scheen in deze handelwijs

(1) „Extracten uit de notulen der Staten van Utrecht" (HS.), mij welwillend verschaft door den heer de Jonge, Adjunct-Archivaris bij het Haagsche Archief, uit een Extractenboek van wijlen zijn vader, die Rijksarchivaris was en o. a. eene belangrijke geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen heeft geschreven.

(2) Ibid. 2 Sept. 1617.

geen zweem te zijn van verzet tegen het Centraal Bewind der Zeven Provincien; want het Sticht beschouwde zich als onbetwistbaar bevoegd en door den drang van reeds geschiede en nog te wachten gebeurtenissen tot zelfverdediging gedwongen.

Voor het oogenblik schenen de Staten Generaal en de Stadhouder zich niet geroepen te achten om de *regten* van het Sticht te betwisten. Er werd nogtans eene commissie naar Utrecht gezonden van wege de Algemeene Staten, prins Maurits en den Raad van State; en deze commissie verklaarde de redenen, voor het werven der troepen opgegeven, voor onvoldoende, en den maatregel zelven voor hoogst bedenkelijk. (1) Zij beklaagde zich, hoewel in zeer beleefde termen, dat de zes compagnien waren aangeworven zonder de minste kennisgeving aan het Centraal Bewind, zonder deszelfs raad in te winnen of te wachten op eene boodschap van wege dat Bewind. Zij herinnerde de Utrechtsche Staten dat zij ten allen tijde konden vertrouwen op de Staten Generaal en op Zijne Excellentie, die nu, gelijk in 1610, bereid waren om hen te beschermen tegen alle mogelijke gevaren. (2).

Zoo was dan in eene enkele provincie de botsing met het Centraal Bewind tot een handtastelijk gevolg gekomen — tot het beroep op de wapenen. Immers, ten spijt van den considerans der Stichtsche Resolutie kon er niet aan worden getwijfeld of die maatregel was een regtstreeksch uitvloeisel der wijdvermaarde Scherpe Resolutie, door de Staten van Holland drie weken vroeger aangenomen. Utrecht was onder de wapens, en éène althans van de redenen was dat de provinciale regering zich niet wilde laten dwingen tot het erkennen eener opgedrongen Synode, en dat zij met geweld het bemagtigen van kerkgebouwen door de Gomaristen en de oproeren van razende volkshoopen wilden te keer gaan.

Oldenbarnevelt betreurde het, dat het zoo ver was gekomen;

(1) Ibid. 13 Sept. Ook heb ik eene groote verzameling handschriften gelezen, in het Haagsche Rijks-Archief, Loketkastje AA, 61, tot opschrift hebbende „Waartgelders", „Eenige minuten van Oldenbarnevelt", „Instructie", „Lyst van Waartgelders", „Copyen van Missiven", enz. Veel daarvan is eigenhandig door den Advokaat geschreven; en de brieven der Utrechtsche Staten schijnen, ten deele althans, op de wenken van zijne hand gegrond te zijn. De brieven zelve van genoemde Staten aan de Staten-Generaal schijnen niet van hem afkomstig te zijn, ook de latere niet.

(2) Ibid.

maar hij begreep dat hij er mede genoegen moest nemen. Het ongerijmde eener staatsregeling, waarbij het hoofd aan het welbehagen der ledematen was onderworpen, kon onmogelijk beter worden in het licht gesteld. Bloedige botsingen schenen op handen, niet alleen in de straten van Utrecht, maar ook in menige andere stad, — botsingen tusschen soldaten van bijzondere gewesten en soldaten van het Centraal Bewind. Waren wet en geschiedenis ontegenzeggelijk op de hand van de Hollandsche en Utrechtsche Staten, aan de andere zijden moet men erkennen dat het nietig verklaren van het Centraal Gezag onder zulke omstandigheden gelijk stond met het maken van alle geregeld bewind tot eene bespotting. Het was een even belangwekkend als vreesselijk dilemma; en het valt ons moeijelijk hier volkomen te vereenigen met den Advokaat, die, zoo al niet de letter, dan toch den geest der Utrechtsche besluiten voor zijne rekening heeft. (1)

Van schuld is hierbij geen sprake, en het geweten van den Advokaat was zuiver. Hij had zich uitgeput in pogingen tot bevordering van gematigdheid en verzoening. Dag en nacht had hij gearbeid, met al de geestkracht, die in hem was, om godsdienstwrok te verzachten en burgertwisten te voorkomen of te doen bedaren. Herhaaldelijk had hij ontslag verzocht uit zijne ambten; maar toen de dreigende gevaren hun toppunt hadden bereikt, achtte hij het pligtmatig, zoolang hij op zijn post bleef, de wet tot rigtsnoer te houden, als het eenige plegtanker bij het naderende noodweer. Afkeerig van eene nationaliteit, die den terugstootenden vorm had van kerkeenheid, deinsde hij niet terug voor eene worsteling, die hij niet had uitgelokt. Maar zelfs toen dacht hij niet aan een burgerkrijg. Het in dienst nemen der Waardgelders was een gewapend protest, een sterksprekend bewijs van regtsovertuiging, veeleer dan eene ernstige poging om zich te verzetten tegen de Generaliteit. Het geheele cijfer der Waardgelders in de Vereenigde Provincien beliep nog geen achttien honderd (2); en is het nu niet belagchelijk te onderstellen dat men met zulk een handvol haastig opgeraapte troepen een ernstigen strijd wilde ondernemen tegen een krachtig

(1) De lezing der laatstelijk vermelde handschriften en de tegenwoordigheid van Oldenbarnevelt in de stad Utrecht bewijzen, dat de Stichtsche autoriteiten hem zonder aarzelen volgden op den weg dien hij hun aanwees.

(2) Wagenaar, X, 166. Grotius, Verantwoording, XIX, 23.

gedisciplineerd leger van oudgedienden, aangevoerd door den eersten veldheer van zijn tijd?

17 Sept. 1617. In beleefde, maar vastberaden bewoordingen antwoordden de Staten van Utrecht aan de straks genoemde Commissie, dat zij de zes compagnien hadden aangeworven krachtens hun souverein regt, en dat zij vast besloten waren die troepen niet aftedanken. Zij wilden zich niet blootstellen om door den vijand te worden overvallen, voordat de Staten-Generaal en de Stadhouder hun konden te hulp komen. De ondervinding uit Leycester's tijd en van het jaar 1610 had hun geleerd, dat zij zich zelven moesten helpen. Zij konden zich niet lijdelijk onderwerpen aan de gevaren van binnenlandsche onlusten of invallen van buitenlanders; maar zij beschouwden het als hun pligt zich tot zelfverdediging aantegorden.

Zij meenden, zeiden ze, dat het beter was in tijds en door geschikte middelen zulk een gevaar te voorkomen, dan lijdelijk toe te zien, terwijl het zich ontwikkelde tot een vernielenden brand, en daarna hulp te komen smeeken van hunne medeprovincien, die „God beter 't!" in deze hagchelijke tijden genoeg met zich zelve te doen hadden. Daarmede zouden zij allen, zoowel die provincien als zich zelven tot moeite, onrust en kosten brengen. „Mijne Heeren de Staten van Utrecht hebben het regt van souvereiniteit sedert de afzwering van den Spaanschen koning altijd bewaard en uitgeoefend. Alle contracten, ordonnancien en instructien van de Staten-Generaal zijn daarmede in overeenstemming geweest, en de Staten van Utrecht zijn overtuigd dat van geene enkele provincie de Staten een tittel of jota hunner souvereiniteit zouden willen prijsgeven."

Voorts herinnerden zij het Centraal Bewind dat bij Artikel I der Nadere Unie van Utrecht, waarop de magt der Staten-Generaal berustte, aan die vergadering de verpligting was opgelegd om de Provinciale Staten met raad, geld en bloed te ondersteunen, indien men hunne regten, en meer bepaald hunne bijzondere souvereiniteit, mogt aanranden. Zich hieraan niet te houden ware eene tastbare schending van een plegtig verdrag. Voorts bragten de Utrechtsche Heeren den Raad van State onder het oog dat de instelling van dat centrale ligchaam geenszins afbreuk deed aan de provinciale souvereiniteit, maar dat deze laatste in haar geheel bleef in al die gevallen, die niet uitdrukkelijk in de

instructie van genoemden Raad als tot zijn bevoegdheid behoorende werden opgegeven. (1)

Twee dagen later werden Arnold van Randwijck en drie andere heeren vanwege de Generaliteit in commissie gezonden, om met de Staten van Utrecht te confereren, hun te zeggen dat hunne redenen om krijgsvolk aantewerven, op een oogenblik dat alle welgezinden moesten medewerken tot herstel der eendragt, onvoldoende waren voorgekomen, en om hun dringend te verzoeken de Waardgelders aftedanken, zonder gevolgtrekking ten praejudicie van de wetten en vrijheden der provincie en stad Utrecht. (2)

Deze instructie was niet zonder diplomatische fijnheid, naardien het woord *souvereiniteit*, zoowel wat de centrale als wat de gewestelijke regering betrof, zorgvuldig was vermeden. Kort daarop gingen de Staten-Generaal een grooten stap verder op den weg der toegeeflijkheid. Nogmaals deden zij met hetzelfde doel een beroep op de Utrechtsche Staten, maar nu in dier voege dat de provinciale souvereiniteit bijkans uitdrukkelijk werd erkend. Daar het voor de rigtige beoordeeling der gebeurtenissen van belang is de juiste bewoordingen van deze oorkonde te kennen, laat ik hier het voornaamste gedeelte van den tekst volgen. (3)

„U. E. jugeren voornamentlick het Recht der Souverainiteyt, d'welck haer in haere Provintie alleen toekomt, disputerende daerom in 't lang opte macht ende authoriteyt der Generaliteyt, van Syne Extie ende van den Raed van Staet. U. E. willen doch considereren dat hiervan hier geen quaestie en is, soo oock onse voorz. Gecommitteerden geenen last gehadt en hebben deselve eenichsins in dispute te bringen, en ontwyffellyck niet gedaen en hebben, dan alleenlyck in effect off 't geene men vermocht te doen oock alsoo altyt behoorlick ende gevoeglyk kan ende mach gedaen werden. Dat is, dat U. E. buyten 't gewoonlyck gebruyck dese nieuwe ligtingen op eenen besonderen eedt ende

(1) HSS. als boven. Daaronder bevinden zich losse aanteekeningen in klad van de hand van den Advokaat, die klaarblijkelijk den korten inhoud bevatten van dit Utrechtsche document.

(2) Instructie van Jonkheere Arnold van Randwijck, enz. 19 Sept. 1617. (HS. R. A.)

(3) „Generaliteyt aen de Heeren Staaten van Utrecht opte ligting van Waartgelderen," — 4 Oct. (HS. R. A.)

commissie voornemen ende effectivlyck volbrengen, sonder daervan de minste weete aen de Generaliteyt te doen."

Men mag wel zeggen dat het groote twistpunt volkomen werd toegegeven in dat merkwaardige document, dat de Staten-Generaal, de Prins Stadhouder en de Raad van State gerigt hadden aan de Utrechtsche overheid. Men lette ook wel op dat, terwijl de schrijvers het denkbeeld ver van zich afwierpen dat zij de souvereine regten der provincie Utrecht wilden betwisten, zij zorgvuldig vermeden om het woord *souvereiniteit* te gebruiken, van zich zelven sprekende alleen van *magt* en *gezag*.

Voorloopig was er nu een eind gekomen aan dien openbaren redetwist. De Waardgelders werden niet ontslagen, daar het de Stichtsche regering minder te doen was om de geldigheid hunner opvatting theoretisch te staven, dan wel om er de praktische uitwerkselen van te genieten. Zij zoowel als de Advokaat wisten volmaakt goed, dat het plan om de Synode te doen doorgaan alles behalve was opgegeven; en zij waren besloten om er zich ten einde toe tegen te verzetten.

Gedurende al dien tijd hield Oldenbarnevelt zijn verblijf in de bisschopsstad, waar hij weken lang geneeskundig behandeld werd door zijn ouden vriend, dokter Saul, (1) die hem dringend aanried zich van staatkundige bezigheden te onthouden. Maar dat was hem evenmin mogelijk als zich te onthouden van eten en drinken. Gillis van Ledenberg, Secretaris der Utrechtsche Staten, bezocht hem dikwijls. Ledenberg was de man, die het voorstel tot aanwerving der Waardgelders, door den voorzittenden overheidspersoon gedaan, warmer dan iemand had aanbevolen, en later herhaaldelijk met Oldenbarnevelt in diens woning officieus beraadslaagde. (2)

Het was ook wel niet anders mogelijk dan dat Holland's Advokaat zich in deze niet onbetuigd liet; en hij maakte geenszins een geheim van den loop der zaken, dien hij op het oogenblik raadzaam achtte. Aan de mogelijkheid geloovende, dat plotseling eene wanhopige onderneming zou worden op touw gezet door kwalijk gezinde lieden, was hij het eens met de Utrechtsche Staten over de raadzaamheid van voorzorgmaatregelen te nemen.

(1) Oldenbarnevelt aan Langerak, 27 Sept. 1617. (HS. R. H.)

(2) Getuigenis van J. van Eijck, afgevaardigde van Utrecht. Getuigenis van Suylenstein. Dito van Ledenberg. (HSS. afkomstig uit de verzameling Van Voorst, mij welwillend medegedeeld door den heer Van Deventer).

Zij waren vast besloten niet lijdelijk te blijven toezien, ingeval „soldaten met eenige Contra-Remonstranten hadden willen toevallen, omme eene Kercke in te nemen," zooals later een getuige (1) het uitdrukte. Ja, voor overrompeling der geheele stad meenden de Heeren reden te hebben om beducht te zijn.

Het voornaamste praktische doel van de aanwerving der zes compagnien was dat de stad mogt gewapend zijn tegen onlusten, terwijl zij vreesden dat de gewone krijgsmagt zou worden teruggehoudenen. (2)

Toen kapitein Hartveld, in zijn eigen naam en in dien van de overige officieren der bewuste compagnien, verklaarde dat zij allen hadden besloten nimmer hunne wapens te gebruiken tegen den Stadhouder of de Staten-Generaal, werd hem geantwoord dat zoo iets nimmer van hen zou worden gevorderd. (3) Daarop zwoeren zij te zullen dienen tegen al degenen die mogten trachten den vrede in het Sticht te verstoren in kerkelijke of staatkundige zaken, en verder tegen alle vijanden van het gemeenschappelijk vaderland. Tevens werd het nuttig geacht tegen alle mogelijke overrompelingen op zijne hoede te zijn.

In een particulier briefje schreef de Advokaat aan Ledenberg: (4) „Ick en kan van de France compagnien nyet gelooven. 'Tsal nyettemin goet wesen dat nyet alleen goede wacht in de poorten gehouden worde, maer oock dat men, van boven en beneden de rivier de Leck, van de naeste steeden seekerlyck mach geadviseert worden of eenich volck op of af mocht komen, en dat gelyck ten opsien van Amersfoort."

Aan den voet van dit briefje, dat bestemd was om een historisch gedenkstuk te worden en later meer dan eens zal worden aangehaald, schreef de Advokaat dat het terstond na de lezing moest worden verbrand, en dat hij de twee ingesloten brieven wenschte terug te hebben. Soortgelijke wenken schreef hij meermalen onder zijne vertrouwelijke brieven. (5)

Tot op den huidigen dag is het briefje aan Ledenberg onverbrand gebleven; maar, hoe onschuldig het er ook uitzag, eenmaal zoude het een nagel worden aan menige doodkist.

(1) Groenesteijn. (Ibid.)
(2) Getuigenis van Suylenstein. (Ibid.)
(3) Getuigenis van Suylenstein en van kapitein Landscroon. (Ibid.)
(4) Oldenbarnevelt aan Gillis van Ledenberg, 7 Oct. 1617. (HS. R. A.).
(5) Zijn gewoon formulier voor het ten vure doemen was »*Lecta Vulcano.*« In het aangehaalde briefje schreef hij »Geleesen *igni.*«

In zijne brieven aan vertrouwde vrienden beklaagde hij zich over „groote ligchaamszwakte, voortkomende uit zwaren kommer" (1), en beschreef hij zich zelven als zijn 71ste jaar intredende, en niet langer voor inspannend werk geschikt. Al zijne brieven, van de officiele tot de meest geheime, dragen den stempel van opregte smart, diepgewortelde vaderlandsliefde, en vurig verlangen dat er eenig hulpmiddel tegen de dreigende onheilen mogt worden gevonden.

„De swaricheyden uyte religions-differenten" — schreef hij aan twee beproefde vrienden (2) „loopen tot alle soorten van apparente extremiteyten, omdat men beducht is, dat men jegens der Landen rechten, bij extraordinaris wegen en populaire oproeren, het recht ende autoriteyt om in kerkelijke differenten en over kerkelijke personen ordre te stellen, aen de hooge overicheyt van de respective provincien ontnemen en ter dispositie van kerkelycke personen (als aen eene Nationale Synode) brengen wil; en dat men het volck van oorloge verbieden wil de overicheyt en magistraten van de steeden nyet te assisteren in't afweren van de datelyckheden, die men onder pretext van religie jegens de ordre en bevelen van den magistraet soude willen voornemen.

„Dit wort gehouden te stryden jegens de ordinaris rechten der respective provincien, die van allen tyde recht van souverainiteyt en opperste gebiet elcx in den hare hebben gehadt, en 'tselve by alle tractaten en naemtelyck by de Naerdere Unie tot hare dispositie hebben gereserveert......

„De Provincie van Utrecht, die onder het dexel van religie meest getroebleert is geweest, heeft by het aennemen van Syne Exc. als Gouverneur, daerjegens specialycker gehandelt als anderen. Maer Hollandt en heeft nyet gedacht dat men henl. daerop questie soude mogen moveren; soodat alle geïnteresseerden in onsen staet... alle goede offitien behooren te doen, opdat de vijanden van den welstant deser Landen daeruyt geen proffyt komen te doen."

Hij beschouwde de gansche zaak als eene worsteling tusschen de geestelijkheid en het burgerlijk gezag, een strijd om meesterschap in den lande, — als eene poging om de wettige zelfregering der afzonderlijke provincien aan het centraalbewind te onderwerpen, enkel en alleen in het belang der geestelijkheid

(1) Brief aan Langerak, 27 Sept. 1617. (HS. R. A.)
(2) Ibid. en Caron, denzelfden datum. Veel is in beide brieven gelijkluidend.

eener bepaalde sekte. Nog altijd hoopte hij op herstel der eendragt in de Hervormde Kerk, op den grondslag van verdraagzaamheid. Waartoe die woeste verbittering tusschen de twee partijen? Ware het nog tusschen Roomsch en Onroomsch! maar tusschen twee soorten van Gereformeerden! Zouden dan de Vijf Punten van de Remonstrantie een afgrond hebben gegraven, te diep en te wijd om immer te worden overschreden? een afgrond tusschen hen die nog zoo kort geleden één van geloof waren, gelijk één van vaderland? Hij *kon* het niet gelooven, en daarom verflaauwde hij geen oogenblik in zijne pogingen tot bevordering der verdraágzaamheid. Hoe veel beter voor de bevordering van eendragt en Christelijke liefde ware het niet geweest, indien men zich meer algemeen op zijn verheven standpunt had weten te plaatsen!

Een godgeleerde was hij niet; maar hij maakte aanspraak op den naam van Christen, en hij was in waarheid een nadenkend en nederig Christen. Wars van de aanmatiging om de ondoordringbare geheimenissen van den Almagtige te willen doorgronden, moest hij helaas ondervinden, dat zijne nederigheid ten aanzien van onderwerpen, die hij buiten het bereik achtte van menschenverstand, hem door zijne vijanden tot een misdrijf zou worden aangerekend, en dat zijn streven naar godsdienstige verdraagzaamheid zou aanleiding geven, dat hij werd beschuldigd van hoogverraad.

„Geloof" — schreef hij (1) „en doet gelooven, dat ick ben en deur Godes genade verhoop te blyven een oprecht patriot, gelyck ick in de naeste 24 jaren in publycke diensten by alle gelegentheyt hebbe getoont. In 'tstuck van de differentiale religionspuncten blyve ick van gevoelen, als ick over vyftich jaren ben geweest, daerin ick verhope te leven en te sterven, te weten dat een goet Christenmensch behoort te gelooven, dat hy is gepredestineert totte eeuwige salicheyt deur Godes genade, gevende voor reden, dat hy deur Gods genade een vast gelove heeft dat syne salicheyt opte loutere genade Godes en de verdienste of voldoeninge voor onse sonden van onsen Heylant en Salichmaeker Jesum Christum is gefundeert; ende, of hy in eenige sonden mocht vervallen, dat syn vast vertrouwen is dat God de Heere hem daerin nyet sal laten vergaan, maer genadelyck

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 18 Oct. 1617. (HS. R. A.)

bekeeren en tot boetveerdicheyt brengen, en alsoo in't voors. geloof volharden ten uytersten toe."

Deze volzinnen zijn ontleend aan een brief dien hij aan Caron, den gezant te Londen, had geschreven, wel wetende dat die getoond zou worden aan den Koning van Groot-Brittanje. Het kenschetst op treffende wijze den geest van dien tijd, den grooten staatsman aldus zijne innigste overtuiging omtrent den godsdienst te zien ontvouwen, opdat die mogt worden medegedeeld aan den beheerscher eener bevriende natie. Beter dan elk ander voorbeeld toont *dit* de naauwe verbinding, die destijds, vooral in Engeland en de Zeven Provinciën, bestond tusschen godgeleerdheid, staatkunde en diplomatie!

Wij hebben gezien dat Koning Jacobus vroeger een al te diep indringen in de verborgenheden van het goddelijke beschouwde als ten hoogste laakbaar, vooral voor den gemeenen man. Al verbeeldde hij zich meer daarvan te weten dan iemand ter wereld, toch bekende hij dat zijne kennis op dat punt geenszins volledig was. Nu gaf Oldenbarnevelt in den bewusten brief te kennen, dat het hem bijzonder speet dat Z. M. van gevoelen veranderd scheen te zijn, en zijne ('s Konings) vroegere brieven had verloochend.

„Ik houde" — zei hij, zijn voorgaande gevoelen ontwikkelend — „'tselve voor schriftmatig, en ben daerby altyts gebleven, sonder dat ick myn hooft heb willen quellen mit het precys decreet van reprobatie noch mitte previdente prescientie, of diergelycke, als myn verstant te boven gaende. Ick hebbe, volgende Syner Maj's. brieven, altyts tot christelycke moderatie geraden. Syner Maj.'s raet hebben Myneheeren de Staten van Hollant gevolcht; maer de wederparty heeft dien verworpen, en mit seditieus spreken, prediken en fameuse libellen te strooyen, de saecken in de jegenwoordige puncten gebracht."

Daarop liet hij woorden volgen, die van verre doelden op plannen om de souvereiniteit op te dragen aan Maurits. Vroeger had, gelijk wij gezien hebben, dit onderwerp een punt van bespreking uitgemaakt tusschen hem en beproefde vrienden van den Stadhouder. Hij was toen tot de slotsom gekomen dat 's Prinsen belang niet medebragt dat zulke plannen wierden aangemoedigd. Bovenal had hij zich krachtig verklaard tegen het denkbeeld om dat streven door heimelijke kuiperijen te bevorderen. Mogt evenwel zoodanig ontwerp openlijk en wettig in beraad-

slaging worden gebragt, hij zoude zich niet onvoorwaardelijk er tegen verzetten. Thans schreef hij met betrekking tot deze plannen (in den zelfden brief):

„Of hieronder nyet en leit het voornemen van den jare 1600 (UEd. bekent) weet God de Heer. Voor my, geloof dat ick ben en deur Gods genade verhope te blyven, die ick was oyt tevoren, een oprechte patriot, en voorstander van de ware christelycke religie, van de publique autoriteyt en 't geen Syne Exc. is wettelyck geconfereert en vorder wettelyck geconfereert sal worden. Geloof dat 'tgeen daerjegens geseit, geschreven of gestrooit wort, versierselen en calumnien syn."

Voorts schreef hij dat hij nog wel in Utrecht was, maar op het punt om te vertrekken naar 's Gravenhage, met eenigzins verbeterde gezondheid en wat beter gedachten omtrent de toekomst. Ten slotte schreef hij: „Hoewel ick myn 71ste jaer ben ingetreden, verhope ick voor het generael en voor de vrienden noch dienst te doen...... Houdt de accomodatie van onse saeken nyet desperaet. Ick hope beter" (1).

Hij keerde naar den Haag terug, en kort daarop ('t was op een Zondagavond, op het laatst van October) wegens vernieuwde ongesteldheid zijne kamer houdende, kreeg hij bezoek van een zekeren solliciteur, genaamd Nordlingen. Deze berigtte hem dat Prins Maurits van plan was om onverwachts te Leiden te komen, en wel den eerstvolgenden nacht tegen vier uur. Nu wist hij dat de Burgemeesters en verdere Stadsbestuurders in dien nacht een groot banket zouden houden, en dat waarschijnlijk meer dan een onder hen wat te diep in het glaasje zou kijken om voor ernstige zaken geschikt te zijn. De spanning der gemoederen deed het hooge bezoek in de gegeven omstandigheden nog al bedenkelijk schijnen, daar waarschijnlijk het graauw zou zamenscholen, om den Stadhouder te zien; en in het algemeen belang was Oldenbarnevelt er op bedacht om al het mogelijke te doen ten einde rustverstoring te voorkomen.

Nu wist hij dat zijn schoonzoon, Cornelis van der Mijle, op dat banket was genoodigd, en gewoon was bij zulke gelegenheden matig te zijn. Niets was dus natuurlijker dan dat hij Nordlingen opdroeg om naar Leiden te gaan en onmiddellijk met Van der Mijle te spreken. Geen beter middel kon hij vinden

(1) Ibid.

om rustverstoring te voorkomen dan het berigten van het nieuws aan iemand, die ongetwijfeld al het mogelijke doen zoude om voor een behoorlijke ontvangst van den Stadhouder te zorgen, in weerwil van den opgewonden toestand waarin de Leidsche regeringsleden zich waarschijnlijk zouden bevinden.

Maar ziet! laat op den avond kwam een ander boodschapper hem berigten dat de Stadhouder niet naar Leiden zou gaan, maar naar Delft. Nu zond hij een renbode naar Leiden, om Van der Mijle van die verandering in 's prinsen voorgenomen bewegingen te onderrigten. Niets kon eenvoudiger noch gepaster zijn dan deze voorzorgen van den Advokaat. Desniettemin werden zij later verwrongen tot bewijzen van hoogverraad. (1)

Omstreeks het einde van het jaar werd, onder de leiding van Oldenbarnevelt, eene vergadering gehouden van de Hollandsche ridderschap, om te beraadslagen over de Scherpe Resolutie en de bezwaren, die de Stadhouder en de Staadsraad daartegen hadden ingebragt. (2) Met algemeene stemmen werd besloten die Resolutie te handhaven, en zich met alle magt te verzetten tegen de bijeenroeping der Nationale Synode. Voorts besloten zij dat eene wettige provinciale Synode zou worden gehouden onder toezigt van de Staten der provincie. Het doel van die kerkvergadering zoude zijn middelen te beramen tot „schikking, onderlinge verdraagzaamheid, en Christelijke bijlegging der geschillen betreffende de bewuste Vijf Punten."

Mogt onverhoopt dat beoogde doel niet worden bereikt, dan, werd nu besloten, zou men tot deelneming aan de Synode uitnoodigen twee of drie personen uit Frankrijk, en een gelijk getal uit Engeland, uit Duitschland en uit Zwitserland, om de behulpzame hand te bieden bij de beraadslagingen Mogt men ook dan niet tot een bevredigend ontwerp van schikking geraken, voor *dat* geval verklaarden de edelen zich, aangezien de gansche Christenheid belang had bij de bijlegging der geschillen, voor de plegtige bijeenroeping van eene Oecumenische Synode, d. i. eene indrukwekkende vergadering, waarop de gansche Protestantsche Christenheid zou vertegenwoordigd zijn.

Al deze punten van het besluit of liever praeadvies der Rid-

(1) Verhooren van Oldenbarnevelt, blz. 274, 277, 278.

(2) „Aengelegenheden der Synode" (HS. R. A.). Al die papieren zijn eigenhandig door den Advokaat geschreven. De afschriften werden mij welwillend verstrekt door den heer Van Deventer.

derschap waren door Oldenbarnevelt voorgesteld, en de concepten daarvan, eigenhandig door hem geschreven, zijn tot ons gekomen. Ze zijn onwraakbare getuigenissen van zijn ernstig verlangen om een eind te maken aan die ongelukkige twisten, op de eenige manier die hij als wettig beschouwde.

Nog vóór het einde van het jaar werd het praeadvies der Ridderschap door de Staten van Holland bekrachtigd. Met groote meerderheid verklaarden zij dat de Staten-Generaal zonder toestemming van al de gewestelijke Staten onbevoegd waren om godsdienstige zaken te regelen, daar de Unie van Utrecht het regt daartoe voorbehield aan de afzonderlijke provincien, „elke in den hare." Voorts betuigden zij dat, nademaal zij bij eede verpligt waren de wetten en vrijheden van Holland te handhaven, zij dat regt niet konden afstaan aan de Generaliteit, en evenmin gedoogen dat daarop door iemand hoegenaamd zou worden inbreuk gemaakt. Maar om het vraagstuk der Vijf Punten op te lossen, wilden zij op eigen gezag en eigen kosten eene Provinciale Synode binnen drie maanden bijeenroepen, en de overige gewesten uitnoodigen om een zeker aantal vrome en geleerde theologanten naar die vergadering aftevaardigen.

Bezwaarlijk zal men kunnen volhouden dat deze voorgestelde maatregelen, waren zij ten uitvoer gelegd, niet even doeltreffend zouden zijn geweest als zij in overeenstemming waren met de wet. Maar wij hebben ons thans niet zoozeer in zulke beschouwingen te verdiepen, als wel onze aandacht te wijden aan de bewijzen, die de aangehaalde lang begraven oorkonden ons verschaffen van de vaderlandsliefde en het doordringend verstand van een man, die meer dan eenig ander staatsman ter prooi is geweest aan schandelijken laster.

Het blijkt zonneklaar dat, naar zijne overtuiging, een groot gevaar voor het gemeenebest lag opgesloten in het streven der Generaliteit om de bevolking van al de provincien, door middel van eene Synode, eene bepaalde geloofsbelijdenis voorteschrijven. Meer bepaald zag hij met leede oogen den verderfelijken invloed, door den Engelschen monarch uitgeoefend, sinds deze de beginselen had verloochend, die hij verkondigd had in zijn vermaarden brief aan de Algemeene Staten van den jare 1613. Matiging en verdraagzaamheid — ziedaar alles wat Oldenbarnevelt verlangde. Mogt al immer een droom van algeheele godsdienstvrijheid voor zijn geest hebben gezweefd, dan zoude hij ongetwijfeld

zeer spoedig hebben begrepen dat het ook niets meer was geweest dan een droom, en dat er nog eeuwen dienden te verloopen, voordat er van verwezenlijking kon sprake zijn. Toch is het aan geen redelijken twijfel onderhevig dat matiging, verdraagzaamheid, geduld en eerbied voor geschreven en bezworen regten het best geschikt waren om den weg te banen naar die ruimere en meer verheven regionen. (1)

(1) In een uitvoerig schryven door Oldenbarnevelt aan de Staten van Holland gerigt, beginnende met de woorden: »Myne swackheyt belet dat ick U. H. M. in dese gelegenheyt in de vergaderinge nyet kan bywesen", drong hij bij vernieuwing op matiging en eensgezindheid aan. »Om het oude, deur den voorleden oorloge vernieuwde, en met sooveel bloet, goet, arbeyt en moeiten vestigen recht te behouden, bidde ick U. H. M. alsnoch op 't alderhoochste (gelyck ick tot meermalen in de vergadering gedaen hebbe) aen alle syden te willen afleggen alle passien, bitterheden, wantrouwen en nadenken, ende in plaetse van dien aentetrecken en U weder te wapenen met eenicheyt, christelyke liefde en broederlyk vertrouwen; geloovende dat de vermaningen die U. H. M. daertoe van Uwe grootste en andere geallieerden gedaen zyn, ende onderling by vele liefhebbers des vaderlants zoo van U. H. M. vergadering als anderen gedaen worden, oprechtelyck strecken tot behoudenis van 't gene waerom van oude en by onse tyden sooveel gedaen en geleden is, staende andersints te bevreesen alles verloren te sullen gaen.". . . . . .

En verder:

»Op de religions geschillen is nu lange genoech in controverse gebesoigneert. 'T is meer als tyt, dat men hem tot eenicheyt disponeert, opdat dezer Landen quaetwilligen daeruyt geen voordeel en trecken. Dat de minste stemmen de meeste souden overwinnen, is een ongehoorde nieuwicheyt ende perfecte absurditeyt; dat de minste hen mette meeste conformeren, is een generael recht deur de geheele werelt, en namentlyck in dese Landen in alle collegien gebruickt. Daeromme dienen de steden, swaericheyt maekende, versocht, dien cours als onwettelyck naetelaten, ende hen mette Heeren Edelen ende meeste steden te conformeren; en, soo sy daertoe niet souden wesen gelast, dienen Burgemeesteren, Regeerders en Vroetschappen derselve wel en pertinentelyck bericht van de ongefundeertheyt haers voornemens, van de seer schadelyke consequentie en prejuditie die men jegens der Landen welstant, verseekeringe, ruste en eenicheyt soude veroorsaeken, indien men een Synode Nationael by opdringing en overstemming van provincien en steden soude willen houden; dat de twee leste Synoden groote onheilen hebben veroorsaekt, en sulcke tienmael meer voorttebrengen apparent soude wesen; dat voor het jegenwoordige nochte toecomende nyet soude connen verantwoort worden, dat men de Heeren Staten van Hollant en Westvrieslant jegens haren danck, by opdringing en overstemming, zoude willen berooven van de authoriteit, recht ende superioriteit haer wettelyck competerende. Welk recht ende authoriteit in 't derde jaer van de oorloge, anno 74, Hoochstgeden Heer Prince van Oranjen ende de Heeren Staten in soo groote

Carleton, als de slaaf van al de godgeleerde grillen zijns meesters, was in den laatsten tijd even hardnekkig en onbescheiden in het doordrijven van 's konings onverdraagzame denkwijs, als hij vroeger geweest was in het ondersteunen der tegenovergestelde raadgevingen, in de vroegere brieven van zijn meester vervat.

Menigmaal bevond zich de ambassadeur dien zomer aan het ziekbed van den Advokaat (1), wien hij het met zijne breedsprakigheid niet weinig lastig maakte. Doch Oldenbarnevelt was een geduldig toehoorder; en, hoe trotsch en overmoedig hij anders zijn kon, zelden vinden wij in zijne brieven een hard woord omtrent koning Jacobus of diens vertegenwoordiger.

„De Heere Ambassadeur van Vrankryck" — schreef hij aan Caron (2) — heeft in de Vergaderinge groote instantie gedaen tot eenicheyt en onderlinge tolerantie, gelyck Syne Maj[t] van Groot Brittannien in den jare 1613 seer wyselyck by syne brieven gedaen heeft....... Indien Syne Maj[t] te bewegen ware noch eens gelycke brieven te schryven, ick soude beter vruchten daervan durven hopen; want dat men eenige Provincien en particuliere Steeden een Synode Nationaal wil over den hals dringen, wort by velen geoordeelt jegens recht, rede en de Naerdere Unie te wesen."......

Zoolang er nog hoop was dat de Staten van Holland die gevreesde ontknooping zouden weten te voorkomen, spande hij al zijne krachten in om hen wat hij den regten koers noemde te doen houden. Aan Caron schreef hij eens: (3) „Onse differenten van staet en religie staen noch tusschen hope en vreese."

waerde en achting hebben gehadt, dat sy dier tyt, in 't alderheetste van den oorloge, hetselve recht jegens de kerkelycke personen hebben gemainteneert."....

Het schrijven besloot met de volgende vermaning: „Jegens de versierde valsche, calumnieuse en seditieuse libellen, tot nadeel van den staet van de Landen en Steeden, mitsgaders de wettelycke bedienaers derselve, is meer als tyt by placaten en straffen te voorsien, daertoe over jaer en dach instantie is gedaen."

Deze brief van Oldenbarnevelt (zonder datum) moet m. i. gesteld worden tusschen 21 Maart en 7 April 1618, als wanneer de *Resol. Holl.* hem afwezig melden.

Aanteekening van den Vertaler.

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 28 Maart 1618. (HSS. R. A.)
(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 4 Jan. 1618. (HSS. R. A.)
(3) Oldenbarnevelt aan Caron, 29 Jan. 1618. (HSS. R. A.)

Met het woord *hoop* doelde hij op het doorgaan der Provinciale Synoden met *vrees* op dat der Nationale, doorgedreven door eene meerderheid uit de andere Provinciën vereenigd met eene minderheid van Hollandsche steden.

„Dit" — ging hij voort — „soude syn jegens den religionsvrede, de Naerdere Unie, het Tractaet mitten Hertoge van Anjou en de handelinge tusschen de Heeren Staten van Utrecht en Syne Exc., anno 1590, mit kennisse van de Heeren Staten-Generael ende van Hollant opte delatie van het gouvernement aldaer aengegaen, oock jegens het gebruyck van de Generaliteyt in de naeste dertich jaren, daerby de dispositie van de religionssaeken gelaten is aen de Staten van de respective Provinciën, elcx in den haren.... De Heere Carleton dryft ópten naeme van Syne Maj's dit leste seer, en ick duchte uyt dien cours, naer den staet van onse humeuren, seer groote swaricheyden en inconvenienten."

Dat in het afgeloopen jaar (1617) een Remonstrantsch geestelijke te Oudewater door gewapend graauw uit de stad was gejaagd, — dat niet alleen daar, maar ook op menige andere plaats de regenten waren overweldigd, en onwettige verkiezingen waren doorgedreven, — daarin was voor Oldenbarnevelt, gelijk voor alle bedaarde vrienden des vaderlands, eene zwaarwigtige reden gelegen tot bezorgdheid. Zij vreesden, zooals de Advokaat in den straks aangehaalden brief schreef, dat er even misdadige handelingen werden optouw gezet als onder Leycester's bewind hadden plaats gehad in Leiden en Utrecht.

In denzelfden brief schreef hij aan Caron: „Wilt daerop letten hoe men de Remonstranten alom hatelyck soekt te maeken. Gaet vast en resoluut, dat de vrienden alhier soo seer jegens de Spaensche heerschinge geanimeert syn, en deur Godes genade verhopen te blyven, als sy altoos mit woorden en wercken getoont hebben. Ick duchte dat de Heere Carleton te veel geloof geeft eenige onse rust en welstant benydende, onder pretext van zèle tot de religie, wel meer by ignorantie, als by malitie."

Zij die den loop hebben gevolgd van des Advokaats briefwisseling, gesprekken en handelingen, gelijk die hier tot dusver zijn opgegeven, kunnen oordeelen over den reusachtigen aard van den laster waarvan hij meer en meer het slagtoffer werd. Dat die man, wien onverzoenlijke haat tegen Spanje, als den

aartsvijand van onafhankelijkheid in het staatkundige en vrijheid in het godsdienstige, in merg en been was doorgedrongen, — wiens rustelooze pogingen tijdens al die jaren van naamvrede gestrekt hadden om een groot Europeesch verdedigingsstelsel te gronden tegen den algemeenen, thans werkelijk uitgebarsten verdelgingskrijg tegen het Protestantisme, — dat *zulk* een man zou worden beschuldigd een bezoldigd werktuig te zijn van den Spaanschen Koning, — *dat* was genoeg om brave en verstandige lieden den wanhopigen wensch in te geven dat de gansche aarde mogt terugkeeren tot den oorspronkelijken bajert. Waar aan zulke domme lasteringen werd geloof geslagen, welk patriot zou zich daar veilig kunnen achten voor verdenking? En toch sloeg men er geloof aan. In allen ernst vertelde men elkander dat hij kisten vol Spaansche Pistolen regelregt uit Brussel had ontvangen. Men wist precies hoeveel hij gekregen had voor het bevorderen van het Bestand: 't was de kleinigheid van honderd en twintig duizend dukaten in eens af. (1)

Prins Maurits had de Prinses Douairière in den vorigen winter gezegd dat de hangende geschillen slechts door het zwaard konden worden bijgelegd (2); en thans deelde hij haar mede dat hij uit Brussel een berigt had ontvangen, dat hij niet geheel ongegrond achtte: Oldenbarnevelt was omgekocht door Spanje. (3) Toch had diezelfde Maurits eenmaal aan diezelfde Louise de Coligny gezegd: „De diensten welke de Advokaat aan het stamhuis van Nassau heeft bewezen zijn zoo groot, dat al de leden van dat stamhuis hem met volle regt mogen beschouwen, niet alleen als een vriend, maar zelfs als een vader." (4) Van Maldere, president der Staten van Zeeland, een vertrouwd vriend van den Stadhouder, vertelde in den Haag aan elk die het hooren wilde, dat men een stuk of acht Remonstranten aan de galg moest hangen: dan zou er al ligt verbetering komen. (5)

Wat Arminius en Uytenbogaert betreft, sinds lang had men elkander verteld, en was men uitermate verbaasd geweest wan-

(1) Uijtenbogaert's Leven, C. X, 171—175. Wagenaar, X, 200. Brandt, Leven van De Groot, 61, 119.

(2) Uyteub. IX, 122. De Prinses deelde het feit met haar eigen mond mede aan den predikant. Deze zegt, dat zonder het bedoelde wapengeweld de zaken ooit zouden zijn uitgeloopen op de Dordtsche Synode.

(3) Uytenb. X, 171. (4) Ibid. 157. (5) Ibid. 141.

neer het vertelsel niet onmiddelijk geloof vond, dat die twee in geregelde en vertrouwde briefwisseling stonden met de Jezuïten, dat zij groote geldsommen hadden ontvangen uit Rome, en dat aan ieder een kardinaalshoed was toegezegd. Dat die beiden en Oldenbarnevelt in soldij stonden van Spanje, sprak van zelf. (1) De belasterden hadden zich dat bespottelijk gebabbel in het minst niet aangetrokken; maar hier, gelijk zoo dikwerf, bleek het dat kwaadsprekendheid op den duur een krachtiger wapen is dan verachting.

„O paus! O loontrekker!" — las men in een schotschrift van den notaris Danckaerts — „gij hebt op uw huid het merk der pestilentie. Er zijn brieven in beslag genomen die uw doodvonnis verzekeren. Pas op uw kop! Er zijn er velen die uw dood hebben gezworen; want het is meer dan tijd dat gij uit de wereld raakt. Wij zullen bewijzen, o groote huurling, dat ge de honderd en twintig duizend dukaatjes hebt in uw zak gestoken."

Verder wordt in dat fraaije boekje verzekerd dat Uytenbogaert's aandeel tachtig duizend dukaten had bedragen; en dan volgt:

„Gaat naar Brussel! Daar staat gij, groote huurlingen, met naam en toenaam zwart op wit op het register." (2)

„Men quèlt ons" — schreef de Advokaat — „hoe langer hoe beswaerlycker mitte religionsdifferenten, volgende uyte populaire datelyckheden (overmits die ongerecht blyven) hoe langer hoe meerder en grooter jalousien en achterdenken. De factieuse libellen worden nog grooter en stouter; nyemant en compt ongeschent van de baen. Ick hebbe voor al myne moeiten, travaillen en beswaerlyckheden, wel driedubbelde portien. Edoch, hope alles deur Godes genade te overwinnen, en myne actien wel te verdedigen by alle vromen, soolange recht en rede mogen plaets hebben, daeraen by velen getwyfelt wort. Indien Syne Majt. hadde belieft te blyven by syne brieven anno 1613 geschreven, wy souden in dese swaricheyden nyet gecomen syn........ Voor ons ware beter (myns oordeels) dat de heere Carleton van Syne Majt. gelast ware in de religionssaeke alhier te besoigneren naer inhout van Syner Majts. brieven,..... als malcan-

(1) Uytenb. X, 161, 162. (2) Ibid. 173, 174.

deren te quellen mit het voorgestelde Synodus Nationael, alsoo tselve meer quaets sal veroorsaeken als men wel meent." (1)

Treffend zijn in dezen en andere brieven de eenvoud en het geduld waarmede Oldenbarnevelt, bij het bestuur der buitenlandsche zaken, de voornaamste gezanten der republiek onder de hand op de hoogte hield van gebeurtenissen, die van dag tot dag gevaarlijker werden voor 's lands belangen en voor zijne eigene veiligheid. Indien ooit een rein geweten uit de briefwisseling van een Staatsman heeft gesproken, zoo vindt men er een heerlijk voorbeeld van in deze brieven.

Na Caron bedaard te hebben dank gezegd voor eene bezending kostelijk Engelsch bier, die de ambassadeur hem uit Londen had gestuurd (2), bragt hij op nieuw de godsdienstige twisten en de gevolgen daarvan ter sprake. Hij deed hem den brief toekomen waarmede hij, op raad van zijne opregte en standvastige vriendin, de weduwe van Willem den Zwijger (3) had geprotesteerd tegen de „seditieuse libellen," vol logen en laster, die men, als door zamenzwering, tegen hem had geslingerd. Hoe jammer dat deze en soortgelijke brieven eerst jaren na zijn dood aan het licht zijn gekomen! (4)

„Ik weet" — schreef hij verder aan Caron (5) — „dat U mishaecht het ongelyck, dat my aengedaen wort. Ick sie noch geen beterschap. Men wil mit gewelt een Nationale Synode hebben. De twee leste hebben onsen staet veel quaets gedaen. Soo dit voortgaet, is tienmael meer quaets te vreesen, wesende de gemoederen ten allerhoochsten tegen malcanderen verbittert." En andermaal betreurde hy het, dat de Koning zich niet gehouden had aan de brieven door hem in 1613 geschreven.

Even te voren had hij aan Langerak, den gezant in Frankrijk, geschreven (6): „Eenige Provinciën en steeden van Hollant urgeren noch het Synode Nationael. Ick can nyet begrypen dat daertoe de saeke mit eenicheyt gebrocht sal cunnen worden, wordende by veelen te seer prejudiciabel geoordeelt der Generaliteyt interuymen sulcx by opdringing en overstemming te

(1) Oldenbarnevelt aan Caron, 26 Maart 1618 (HS. R. A.)
(2) Oldenbarnevelt aan Caron, 26 Maart en 5 Mei 1618 (HSS. R. A.)
(3) Uytenb. X, 171. (4) Wagenaar, X, 203.
(5) Oldenbarn. als boven.
(6) Brief van 18 Maart (HS. R. A.)

mogen invoeren, en de kerkelycke luyden van dat stuck meesters te laten wesen, in een staet daer de hooge overicheyt de ware religie voorstaet. Ick weet dat aldaer, soowel als hier, vele onwaerachtige en calumnieuse dingen tot nadeel van Mijneheeren de Staten van Hollant in 'tgenerael en van eenige derselve in 'tparticulier gestrooit worden, maer wilt nyet gelooven yet onbehoorlycks van haer te procederen. Haer Ed. souden geerne populaire factien, seditien en onbehoorlycke acten, die tot nadeel van het gemeen en particulier voorgenomen worden, beletten en doen beletten; maer anderen meenen dat men alles, als van de religionsverwandten en voor de religie, behoort te passeren."

Drie maanden later ontvouwde hij de geheele zaak meer uitgewerkt, ten behoeve van den ambassadeur in Frankrijk, die in zulke gewigtige aangelegenheden moeijelijk op eigen beenen staan kon en daarom ook telkens op Oldenbarnevelt leunde. Men zal zien hoe naauwkeurig de Staten van Utrecht, zoowel als die van Holland, zijne redeneringen hadden gevolgd en zelfs zijne uitdrukkingen hadden overgenomen. „Onse saeken" — zei hy (1) — „blyven in de oude puncten. Alle Provinciën hebben nu hier haere gedeputeerden; Mynheer Graef Willem is mede gecomen. Men hoopt noch accommodatie, maer ick can nyet verseekeren, overmits ick nyet anders verstae als pure verbittertheyt der humeuren. Gelooft en doet seekerlyck gelooven, dat de Heeren Edelen en Steeden, begeerende de tolerantie in de vyf puncten, oprechtelyck geresolveert syn en blyven jegens de Spanjaerts en heure adherenten, sulcx als sy en hare ouders of voorgangers geweest syn van den jare 72 af tot nu toe, en oock de gereformeerde religie in hare suyverheit mit goede ordre te mainteneren, begeerende alleenlyck de tolerantie in de vyf puncten, latende anderen by haer gevoelen, sonder yemant yet jegens syn gemoet te willen opdringen. Begeerende oock in de regeeringe ende beleidinge van alle saeken te blyven in puncten als in de naeste dertich jaren tot der landen dienste..... de saeken beleit syn, ende alle goede ingesetenen jegens gewelt, datelyckheden en dwanck der conscientien te beschermen; oock Syne Exc. in syne wettelycke autoriteyt te mainteneren.

„Maer let wel, dat men nieuwe quade en ongefundeerde maxi-

(2) Oldenbarnevelt aan Langerak, 17 Junij 1618 (HS. R. A.)

men neemt, willende de souvereiniteyt aen de Heeren Staten-Generael brengen, 'twelck nyet vorder en kan genomen worden als de Naerdere Unie inhoudt...... In alle puncten, daerin aen de Generaliteit in specie nyet gestelt, is de souvereiniteyt gelaten aen de Staten van elcke Provincie in 't particulier, als van de religie, staet, justitie, policie, en alle andere saeken. Bovendien is het stuck van de religie in specie by het 13de artikel aen de respective Provinciën behouden, en noch anno 90 in't confereren van het gouvernement van Utrecht, aen Syne Exc. sulcx wel expresselyck bedongen, en by Syne Exc. by eede belooft, mit kennisse van de Heeren Staten-Generael en van Hollant in't particulier.

„Syne Exc., als gouverneur van vele Provinciën, heeft oock belooft in deselve, elcx in den hare, te onderhouden en doen onderhouden de Resolutien van de Staten van deselve Provinciën. De oversten ende volck van oorloge hebben belooft de Heeren Staten, heure betaelsheeren, en onder wiens gebiet sy gebruykt sullen worden, gehouw en getrou te wesen, en hare bevelen te gehoorsamen. Dit wil men in Hollant alsnu disputeren, overmits ses steeden haer mitte Edelen ende meeste steeden nyet willen conformeren, 'twelck geheel jegens alle recht en ordre is; bysonder dat men de Heeren Edelen en Steeden wil afdringen dat sy, jegens heure eedt en devoir, hare gereserveerde rechten en hoocheden aen de Heeren Staten-Generael of aen een gepretendeerde Synode Nationael souden moeten stellen.

„'Tis waer, dat in 't jaer 1606, nae vele instantien in eenige jaren gedaen, by gemeen consent was ingewillicht het houden van een Nationael Synode; maer daerby was verstaen dat de Confessie en de Catechismus souden worden gerevideert, en op de puncten daeruyt alle questien geresen waren, behoorlyck gelet soude worden. De predicanten van de Contraremonstrante opinie hebben daerin swaricheyt gemaekt, sulcx dat de respective Provincien, elcx in den hare, soo politiquelyck als kerckelyck, opte questieuse puncten ordre hebben gestelt; soodat men op dat consent geen fundament kan maeken, als van self en deur de voors. resolutien desert en te nyet geloopen synde."

Het is inderdaad merkwaardig te letten op het geweldig contrast tusschen de algemeene denkwijs in Groot-Brittanje, ten opzigte van de staatsregeling der Vereenigde Provincien tijdens

de burgertwisten, die ons thans bezighouden, en die ten opzigte van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, toen, twee en een halve eeuw later, de burgeroorlog aldaar woedde die het gevolg was van de afschaffing der slavernij.

De Zuidelijke Staten der Noord-Amerikaansche Unie, in gewapend verzet tegen de centrale regering, werden vrij algemeen als souverein en onafhankelijk beschouwd. Menig Britsch staatsman en een toongevend gedeelte van het publiek regtvaardigden hen in hunne poging om zich aan de regering in Washington te onttrekken, door het te doen voorkomen als ware die regering slechts een agentschap bij verdrag tusschen souvereine staten gevestigd, en ten allen tijde door iederen staat opzegbaar.

Toch blijkt het zonneklaar uit de grondwet der reuzenrepubliek dat het eerste en voornaamste doel van die oorkonde was den vroeger lossen statenbond te herscheppen in een krachtig geheel, een bondsstaat. Daar nu de voornaamste souvereiniteitsregten — het regt van oorlog en vrede, het muntregt, het houden van leger en zeemagt, het uitgeven van papieren geld, het onderhouden van betrekkingen met buitenlandsche mogendheden, het belasten van buitenlandsche koopwaren door inkomende regten, — daar, zeg ik, die regten aan de afzonderlijke staten door het vereenigde Volk waren ontnomen en opgedragen aan eene centrale regering met een President aan het hoofd, met een opperste geregtshof, met eene vertegenwoordiging der geheele natie en der afzonderlijke Staten, en met de bevoegdheid om regtstreeks ieder ingezetene der Unie aan lijf en goed te kunnen straffen, — zoo mogt het waarlijk wel bevreemding wekken dat het feodale en in Amerika ten eenenmale misplaatste woord *Souverein* geschikt werd geacht om toetepassen op de verschillende staten die, drie vierden eener eeuw te voren, zich tot een enkelen bondsstaat hadden vereenigd.

Wanneer men nu tevens in het oog houdt dat de eenige reden om die magtige Unie te ontbinden gelegen was in het verlangen om de slavernij te bestendigen, zoo zal men, hoop ik, toegeven dat het eene verkeerde logica was de souvereiniteit der afzonderlijke staten uit de grondwet van 1787 te willen afleiden.

En nu de Nederlandsche Republiek! De Unie van 1579 had er eene verzameling van gemaakt van miniatuur-souvereiniten. De band die de provincien bijeenhield was nog losser en wrak-

ker dan de Artikelen van Unie, twee eeuwen later aan gene zijde van den Oceaan opgesteld en ingevoerd, — eene staatsregeling wier ongeschiktheid bleek, zoodra de exceptionele toestanden van den vrijheidsoorlog hadden opgehouden. Onafhankelijk van elkander en niet eens gelijktijdig hadden eenige Nederlandsche gewesten hunne gehoorzaamheid aan Spanje afgezworen, terwijl sommige hunner òf later tot die gehoorzaamheid terugkeerden, òf door de overige tot afschudding van het Spaansche juk waren genoodzaakt, en het enkele Holland langen tijd verreweg het grootste gedeelte van de krijgskosten en krijgslasten had gedragen.

„Holland" — schreef Oldenbarnevelt aan Caron (1) — „heeft meest alle de provincien tot haer liberteyt gebrocht. Nu van haer of van haere kerckelijcke luyden wetten te ontfangen, kan haer staet nyet lijden, en is jegens haer recht en gebruyck, daerinne andere Provincien en Sijne Exc., als Gouverneur, schuldich sijn haer te beschermen."

Werd in het eene geval van onze parallel het behoud der slavernij door Groot-Brittannie als een voldoende grond beschouwd om eene regering omver te werpen, die een even wettig bestaan had als eenige regering ter wereld, in het andere geval werd in datzelfde land, althans in regeringskringen, het besluit om eene bepaalde geloofsbelijdenis aan eene talrijke bevolking op te dringen, eene afdoende reden geacht om eene centrale souvereiniteit aan te nemen, die tot nog toe in het geheel niet had bestaan. Nog vreemder wordt dit, als wij bedenken dat het regt om over kerkelijke zaken te beschikken, bij de Unie van Utrecht in ondubbelzinnige bewoordingen aan de afzonderlijke provincien was voorbehouden. Daarom schreef Oldenbarnevelt aan Caron: (2)

„Ware de Coninck van onse ordre en recht wel geïnformeert, wij souden beter hope hebben als nu, terwijl men siet dat men bij notoir erreur buyten'slants meent, dat de souvereiniteyt staet bij de StatenGeneraël, 'twelck nyet en is, dan in saeken die bij de Naerdere Unie gemeen sijn gemaekt. Maer in alle andere saeken, als religie, justitie, politie, is de souvereiniteyt bij elcke Provincie gebleven, 'twelck de uytheemschen nyet wel kunnen begrijpen."

(1) Brief van 5 Mei 1618 HS. R. A.) (2) Ibid.

In het begin van Junij 1618 vertrok Carleton naar Engeland met groot verlof. Van de Staten-Generaal kreeg hij een geschenk van drie duizend gulden, en van Oldenbarnevelt scheidde hij alles behalve vriendschappelijk. In brieven van den Advokaat aan Caron lezen wij: (1) „De voors. Ambassadeur is geoffenseert en seer ingenomen; doch ick weet dat hij religieus sal wesen in 't naecomen van de orders van Sijne Majt. Ick vertrouw dat Syne Majt. het verscheyden gevoelen op te predestinatie ende gevolge toestaet, en dat in een rijck daer de hooge overicheyt de religie defendeert, de ordre van de puritijnen geen plaetse mach hebben."

Dat Jacobus niet kon worden beschuldigd van de „ordre der Puritijnen" in zijn land te bevorderen, is zeker; maar even zeker is het dat hij zich verbeeldde de vernuftige ontdekking te hebben gedaan, dat het Puritanisme in Engeland hemelsbreed verschilde van het Puritanisme in de Vereenigde Provincien.

(1) Brieven van 7 Junij en 8 Julij 1618 (HS. R. A)

HOOFDSTUK XVI.

Maurits bewerkt de provincien. — Het schotschrift van Danckaerts. — Oldenbarnevelt's beroep op den Prins. — Zijne Remonstrantie aan de Staten van Holland. — De Stadhouder te Amsterdam. — Het Bestand loopt ten einde. — De Koning van Spanje en de Aartshertog Albert. — Plan om de verloren provincien te herwinnen. — Zamenzwering om Maurits souverein te maken.

In den aanvang van het jaar 1618 begon Maurits zijn togt, die ten doel had het bewerken dier provincien en steden, waarop hij zich niet volkomen kon verlaten. De stad Nijmegen, op het laatst der vorige eeuw aan de Spanjaarden ontwrongen, had van dat oogenblik af haar plaatselijk bestuur volkomen van den Stadhouder afhankelijk gemaakt. Zoolang het oorlog was, had hij, krachtens de voorwaarden der overgaaf, de bevoegdheid bezeten om de Nijmeegsche regering naar willekeur te benoemen en te veranderen. Sinds vele jaren had zoodanige verandering niet plaats gehad. Maar nu waren sedert kort de teugels van het Nijmeegsche bewind in handen geraakt van Oldenbarnevelt's aanhangers; en daar Maurits het Bestand beschouwde als eene voortzetting van den oorlog, nam hij de vrijheid om plotseling in die gewigtige vesting te verschijnen, aan het hoofd van eene legerafdeeling en door zijne lijfwacht omringd. De gezamenlijke overheden op het raadhuis hebbende ontboden, dankte hij al die heeren af, als waren ze een troep muitende soldaten geweest; en terstond daarop benoemde hij in hunne plaats eene splinternieuwe verzameling van dignitarissen. (1)

(1) WAGENAAR, X, 195 enz. VAN DER KEMP, IV. 70, 71.

Daarna trok hij naar Arnhem, waar juist de Staten van Gelderland zitting hielden, vertoonde zich in de vergadering van die Heeren, en deelde hun kortelijk mede, welke omwenteling hij in een ommezien had tot stand gebragt in de voornaamste stad hunner provincie. Als vele andere vergaderingen op dat tijdstip, schijnt ook die in Arnhem eene buitengemeen groote vatbaarheid te hebben gehad om aan verbloemd geweld toe te geven. Zij bood slechts weinig tegenstand aan de krasse maatregelen die de Stadhouder ondernomen had of ondernemen wilde. Niet alleen juichte de meerderheid de onderwerping toe van Gelderland's eerste stad, maar zij luisterde ook met welgevallen naar de redeneringen, die Maurits te berde bragt, ten nadeele van de Waardgelders en ten gunste van de Nationale Synode.

Nu trok de Prins naar Overijssel, waar hij even weinig moeite had om de wankelende gemoederen tot kerkelijke regtzinnigheid en staatkundige gehoorzaamheid te nopen. Zoo bleven dan nu van de zeven provincien alleen Holland en Utrecht over, waar de meerderheid nog altijd vasthield aan de Waardgelders, en zich bleef verzetten tegen de Nationale Synode. In die twee gewesten beschuldigden beide partijen elkander van muiterij. Maurits en de zijnen beschuldigden hunne tegenstanders van opstand tegen hem zelven en de Staten-Generaal; en de aanhangers van Oldenbarnevelt verweten de prinsgezinden muiterij tegen de wettige souvereiniteit der afzonderlijke provincien.

Sedert de grondvesting van het Nederlandsche gemeenebest had het krijgsvolk moeten zweren trouw en gehoorzaam te zullen zijn aan den Stadhouder, de Staten-Generaal, en de provincie waarin zij waren gelegerd en op wier kosten zij werden onderhouden. Zóó tegenstrijdige pligten in onderlinge harmonie te brengen, was eene onmogelijkheid. Door te veel te willen liep men gevaar het doel ten eenenmale te missen. Met rasse schreden nadert het oogenblik, waarop de onbarmhartige hand der afgedane zaken, het fijngesponnen weefsel zou vaneenrijten, dat zoo lang was in stand gebleven.

„Ik zal den Advokaat en al zijn aanhang tot poeder vermalen" — riep de Stadhouder eens. (1)

Eene geestige spotprent van dien tijd stelde eene weegschaal voor, hangende in eene groote zaal. In de eene schaal zag men

(1) Resol. van Holl. 21 Mei 1618, bladz. 122. UYTENB. 951, 954. BRANDT, Hist. der Ref. II, 751. WAGENAAR, X, 205. VAN DER KEMP, IV, 75.

een hoop perkament, gouden kettingen en tabbaards, met het opschrift „Heilig regt van elke stad." In de andere helft lag een dik, vierkant boekdeel met ijzeren sloten, met het opschrift „Instituut van Calvyn." De eerste schaal werd bewaakt door Arminius, de tweede door Gomarus. Eene vierschaar van deftige regters in pontificaal hield zich bezig met toekijken, toen plotseling de Stadhouder, van top tot teen gewapend, de zaal binnenstoof en zijn zwaard wierp in de schaal met het dikke boek, die natuurlijk toen de zwaarste werd.

De veldtogt van 1618 tegen Oldenbarnevelt en zijne partij was door Maurits met even veel overleg beraamd als hij immer had ten koste gelegd aan zijne belegeringen of veldslagen tegen den Spanjaard. En het moet gezegd worden — in de worstelingen op staatkundig gebied toonde hij zich een even groot meester als in de ingewikkelste vraagstukken der krijgskunde.

Hij verbloemde zijne overtuiging niet meer dat Oldenbarnevelt een landverrader was, door Spaansche pistolen omgekocht. Er bestond niet het geringste bewijs voor zulke praatjes; maar dat verhinderde Z. Exc. niet om ze met veel nadruk rond te bazuinen. „De Advokaat" — sprak hij eens tot den graaf van Culenborg — „is directelijk op weg naar Spanje; maar wij zullen zien wie op den duur de beste beurs heeft." (1)

En als ware het een integrerend deel van den staatkundigen veldtogt geweest, zoo werd nu uit vele hoeken te gelijk een allergeweldigste aanval gedaan op den Advokaat. Het was toen bij uitnemendheid de tijd van schotschriften, en wel van de venijnigste en meest gewetenlooze soort. En toch — zelfs in dat tijdperk had men nimmer iets beleefd, dat in vergelijking kon komen met de woeste aanvallen die van alle kanten op den grooten staatsman werden gerigt. Zelfs nog op den huidigen dag, nu er sedert dien tijd meer dan twee en eene halve eeuw zijn vervlogen, brengt het bij ieder regtschapen man de gal in beweging, wanneer hij die lang vergeten bladzijden inziet en de diepte peilt waartoe partijgeest den mensch kan doen zinken. Dat menschelijke wezens zich zoo gelijk kunnen maken aan de boosaardigste slangen, om een partij-oogmerk te bereiken, zou voldoende zijn om den naam van mensch tot een smaadwoord te vernederen.

(1) Wagenaar, X, 201. Van der Kemp, als boven. Uytenb. C. 10, 172. Brandt, II, 74.

Dag aan dag verschenen er pamfletten, het eene al venijniger dan het andere. Er was bijna geen misdaad te bedenken, die niet aan Oldenbarnevelt en al de zijnen werd ten laste gelegd. De man die het ontluikende gemeenebest met zijn helder hoofd zoo gelukkig had ter zijde gestaan in een tijd, toen de meeste zijner beschuldigers nog niet geboren of nog kinderen waren, en toen zijn mistasten het land hadde kunnen doen verloren gaan, — hij die den „Vader des Vaderlands" een zoo magtige steun was geweest, — die uit eene chaotische verwarring een stelselmatig geheel had te voorschijn geroepen, — die voor het binnenland de noodige wetten had gemaakt en doorgedreven, met het buitenland de moeijelijkste onderhandelingen met vaste hand had geleid, de onmisbare bondgenootschappen aan den jeugdigen staat had verschaft, het nationaal verdedigingsstelsel had gegrondvest, het geldelijk beheer op bevredigenden voet had gebragt, — die den naam van zijn dierbaar vaderland daar binnen bemind, en daarbuiten geëerd en gevreesd had gemaakt — die, toen de Groote Zwijger als het slagtoffer van een sluipmoordenaar was gevallen, de eerste was geweest om den jeugdigen Oranjetelg tot de hooge waardigheden van zijn vader te verheffen, en het geheele land te bezielen met verheven moed om te volharden in den reuzenstrijd, — die met even veel regt de stichter mag heeten van de Nederlandsche Unie, als Willem de Eerste de bewerker van hare onafhankelijkheid, — die man werd nu uitgescholden voor een verrader, een paus, een tyran, een vuige verkwanselaar van 's lands regten en vrijheden. Het aloude riddergeslacht der Oldenbarnevelts werd door het slijk gehaald en zijn regt op adeldom ontkend; vader en moeder, zoons en dochters, broeders en zusters, — kortom zijne geheele familie werd beschuldigd van moord, bloedschande, diefstal, bastaardij, heiligschennis, en wat niet al. Reeds hebben wij gesproken van de 120,000 dukaten die hij van den Spaanschen Koning zoude hebben ontvangen: nu werd er bijgevoegd dat hij met den Aartshertog had afgesproken dat deze 18,000 Spaansche huurlingen over de grenzen zou sturen, om de ondernemingen van Prins Maurits te verijdelen, hem te dooden, of ten minste onschadelijk te maken. Al deze en duizend andere lasteringen regende het schier dagelijks op die achtbare grijsheid. (1)

(1) BAUDART, X, 46. De twee merkwaardigste pamfletten zijn: „Gulden Legende van den Nieuwen Saint Jan," en „Noodwendig Discours."

Eens werden de losse bladen van een meer dan gewoon schandelijk libel in de straten van den Haag in beslag genomen en den Advokaat ter hand gesteld. Het was het reeds vermelde gewrocht van den dronken notaris Danckaerts, op dat oogenblik verblijf houdende te Amsterdam; en onder de in beslag genomen bladen vond men ook eene lijst van rijke Amsterdamsche kooplieden, die tot de kosten der uitgaaf hadden bijgedragen. (1)

De Amsterdamsche handelsstand kon Oldenbarnevelt maar niet vergeven dat hij zich verzet had tegen de Westindische Compagnie. In het bewuste pamflet werd hem beduid, dat hij weldra zou worden gedagvaard, om zich over zijne misdaden te verantwoorden. Het land, heette het, was hem moede, en zijn leven had hij verbeurd.

Eindelijk verloor hij zijn geduld, en beklaagde zich bij de Staten van Holland over Danckaerts, die daarop voor het opperste geregtshof werd gedagvaard, ten einde zich te verantwoorden voor zijn libel. Maar deze wachtte zich wel om zich in den Haag te vertoonen. De Amsterdamsche regering beweerde dat hij niet mogt worden uitgeleverd volgens het regt *de non evocando*, een regt dat vaak in minder gewigtige zaken gebleken was geene beschermende kracht te bezitten. Desniettemin kwam de notaris onder dat voorwendsel vrij, en na verloop van eenigen tijd werd hij zelfs beloond als voor eene hoogst verdienstelijke daad.

Inmiddels hadden de Staten van Holland bij uitdrukkelijke akte de eer van Oldenbarnevelt in hunne bescherming genomen, als een schat die hun meer bijzonder toebehoorde. Zware straffen werden bedreigd tegen de schrijvers en drukkers van schotschriften op den Advokaat, en voor hunne opsporing ruime belooningen uitgeloofd. (2) Maar vergeefs! geen van die maatregelen had eenig gevolg.

24 April 1618. Op den 24sten April rigtte de Advokaat een rondborstigen, waardigen en verzoeningsgezinden brief aan

(1) Ibid. WAGENAAR, X, 201. VAN DER KEMP, IX, 74—76. VAN REES EN BRILL, 787, 788, enz.

(2) Resol. van Holl. 20—25 Junij 1618, bl. 154, 155, 199. Groot Plakaatboek, I, 457. WAGENAAR, X, 204.

Ziet hier de namen van eenige uit den zwerm pamfletten van 1618, behalve de beide reeds aangehaalde: De lamentatien van Batavia, — Onthulling van Spaensche en Jesuïtsche streken, — Een lustighe trommelslag, — De Arminiaensche weg naar Spanje, — De Arminiaensche mestkar, — Een vensterke, waardoor men sien kan hoe de Groote Meester omlaeg rolt naer de poorten der helle, — enz. enz.

den Prins. (1) De snelle voortgang van den laster had eindelijk zelfs zijne standvastige ziel geschokt, en hij achtte het raadzaam een laatste beroep te doen op de regtvaardigheid en het verstand van den zoon des grooten Zwijgers.

„Genadige Heer en Vorst," schreef hij, „Ick mercke tot mijn hoochste verdriet een geheele vervreemding van Uwe Exc. van mij, en beduchte 't gene over ses maanden bij eenige kerkelijcke personen, en oock bij eenige politique is geseit van Uwer Excs. verstoort gemoet tegen mij, 't welck ick te voren nyet hebbe cunnen geloven, moet waer wesen. Ick verklare nochtans met een oprecht gemoet en heiliglyck nyet te weten daertoe occasie gegeven te hebben, als altyt geweest sijnde en noch wesende Uwer Exc. seer getrouwe dienaer, gelyck ick oock verhope deur Gods genade te sterven. Ick hebbe over tien jaren in de handelinge van vrede of treves het beginsel van desen cours wel gemerckt; maer U. Exc. sal genadichlyck believen indachtich te wesen, dat ick te dier tijd aen deselve verclaert hebbe mijne oprechte intentie tot der Landen en Uwer Exc. dienste, en dat ick nyettemin U. E. presenteerde nyet alleen mijne diensten maer oock het landt te verlaten, liever als met misnoegen van U. Exc. in dienst en in het landt te blijven."

Daarna ging hij kortelijk de redenen na, die de verwijdering, waarover hij zich beklaagde, en de droevige oneenigheden hadden te weeg gebragt, sprak van zijne pogingen om een geest van verzoening te kweeken ten aanzien van het ongelukkige twistpunt der praedestinatie, en beriep zich op den brief van Koning Jacobus, waarin gewaarschuwd werd tegen twisten over dat punt en er op werd aangedrongen dat de Remonstranten niet zouden worden vervolgd. Doelende op den vertrouwden omgang, die zoo lang bestaan had tusschen den Prins en Uytenbogaert, gaf de Advokaat te kennen hoe bezwaarlijk hij gelooven kon dat Z. Exc. van zins was in tegenspraak te handelen met de Staten van Holland, ter zake van de verdraagzaamheid, tot blijkbaar nadeel van het land, van velen der beste en trouwste patriotten en van de meerderheid der stedelijke bestuurders.

Voorts herinnerde hij den Stadhouder dat alle pogingen om de hangende geschillen te beslechten hadden schipbreuk geleden,

(1) Waaragtige historie van Oldenbarnevelt (Rotterdam, bij Naeranus, 1670), bl. 132, enz.

en dat hij, alvorens in het afgeloopen jaar naar Utrecht te gaan, nogmaals verzocht had om ontslag uit al zijne betrekkingen, en zelfs om de provincie, wier dienaar hij was, voor goed te verlaten, liever dan de voortdurende tegenwerking van Z. Exc. te moeten ondervinden.

„Ick versocht in sulcken gevalle U Exc." — zeide hij — „om een eerlyck afscheit voor mij aan de Heeren Staten de hant te bieden. Maer U Exc. seide sulcx geensinds goet te vinden, en gaf mij hope datter eenige middelen van accommodatie souden voorgeslagen worden.

„Ick vertooch daernae op Vianen, noch swack en indispoost wesende, daerom ik mij begaf binnen Utrecht bij Doctor Saulo Saul, mijn ouden bekende ..... Tot Utrecht bleef ick omtrent ses weken onder de handt van voors. Doctor; sonder dat ick in het minste hoorde van eenigen voorslach van accommodatie, maer wel dat men bij overstemminge (eene saeke noyt gehoort) tegen de resolutie van de Heeren Staten van Hollant, van Utrecht ende Overijssel, de religions-differenten, directelijck tegen de Naerder Unie en andere tractaeten, wilde brengen aen de vergaderinge van de Heeren Staten-Generael, ende aen eene Synode die men noemde Nationael, en dat daerentusschen getracht wert om alle degenen, die voor der Landen en Provincien rechten wilden spreken, te discrediteren en hatelijck te maeken onder het gemeene volck.

„Ick worde onder deselve vooral voorgebracht; hondert leugenen, valschheden en calumnien, bij pasquillen, seditieuse libellen en andersins, worden tegen mij gestrooit, gebruykende daertoe ten deele het pretext van mijn verblijf uyten Hage, waerdeur ick genoodsaekt ben geweest van Utrecht mij weder alhier te begeven. Sedert heb ick U Exc. tot verscheiden reisen mijn dienst tot bevordering van de accommodatie van alle misverstanden geoffreert."

Verder zinspeelde hij op een pas uitgekomen boekje, waarvan ieder den mond vol had, namelijk „*Het noodzakelijk en levend discours van een Spaenschen Raetsheer*"; een schotschrift voor welks opsteller men vrij algemeen een man hield die, vroeger zijn vertrouwde vriend, in den laatsten tijd zijn gezworen vijand was geworden, — den gewezen ambassadeur François Aerssen. Hij waarschuwde den Prins, dat, zoo hij, 't geen God verhoeden mogt, den raad wilde volgen van dat „sektieuse

libel," dit geene andere gevolgen kon hebben dan den ondergang van het dierbaar vaderland, van het vorstelijk stamhuis der Oranje-Nassau's en van de Christelijke religie. „De Spaensche Raet" — zei hij — „zou daertoe geen beter raet kunnen bedencken, dan die gesellen geven, te weten, mistrouwen en misverstanden tusschen UExc. ende de Heeren Edelen en Steeden en hare dienaren te planten, en te voeden hooge en trotsige imaginatien, die wel te schrijven maer zwaerlijck te practiseren sijn ..... en tot niemants als des Spanjaerts voordeel kunnen strecken. Daerom bid ick UExc. ootmoedelijck sulcke gesellen niet te geloven, maer hunne raetslagen te verwerpen .... Daeronder sijn malitieuse hypocriten, ambitieuse menschen, die uyt veranderinge van regeringe heur eigen voordeel soeken, vele berooide en kale gesellen, en oock vele schandelijcke verraders, behalve dat er oock velen sijn uyt andere landen en steden nu onder Spaensch gebiet sijnde, die uyt wraeckgierigheyt nyet wel kunnen lijden dat onse landen en steden in beter prosperiteyt en vrijheit sijn als de hare.

„Ick duchte dat ick te lang voor UExc. val, maer tot quytinge van mijnen schuldigen plicht en ontlastinge van mijne conscientie hebbe het nyet korter kunnen maeken. Mij bedroeft seer, dat in recompensie van mijne lange en menigvuldige devoiren, ick mit soovele calumnieuse, seditieuse en versierde libellen aengetast worde, en dat die onbehoorlijckheden, vermetelheden en valschheden pretext en voetsel nemen op het quaet gemoet dat UExc. tegens mij soude hebben. En hoewel ick al over een en dertich jaren diergelijcke saeken mit swijgen, wel doen en waerheit wel hebbe kunnen overwinnen, soo bevinde ick mij nochtans, in desen mijn hoogen ouderdom en indispositie, alsnu gedwongen tot verdediging van mij en de mijnen nootelijck yet te moeten uytgeven, hoewel seer ongaerne en tegens mijn hart en gemoet." (1)

Hij eindigde met te verwijzen naar een plegtig staatsstuk dat hij op het punt was om den Staten van Holland voor te leggen tot verdediging zijner eer, en onderteekende zich 's prinsen „levenslangen en getrouwen dienaer."

De Remonstrantie aan de Staten van Holland, die de Advo-

(1) Waerachtige Historie enz. *l. c.*

kaat bij dezen brief overlegde, bevatte een kort maar zaakrijk overzigt van de staatkundige gebeurtenissen zijns levens, in welk leven de geheele gelijktijdige geschiedenis van zijn land en in hoofdtrekken die van gansch Europa zich afspiegelde. Dat alles werd in de Remonstrantie met breede, maar levendige trekken en met meesterhand geschetst. Het stuk werd gedrukt, en verhoogde de genegenheid van zijne vrienden en den wrok van zijne vijanden. Voor ons doel is het onnoodig het geheele document weer te geven of op den voet te volgen. (1) Wij willen echter den lezer dat gedeelte niet onthouden, waarin hij zijne persoonlijke geldzaken behandelde, in antwoord op de hem met kwistige hand toegeslingerde beschuldigingen van zich verrijkt te hebben door afpersing, hoogverraad, omkooperij en wat niet al, van de Europesche loontrekker bij uitnemendheid, de Nederlandsche *Maréchal d'Ancre* te zijn. De vrijmoedigheid waarmede hij, als wederlegging van die lasteringen, uitweidde over zijne privaat-aangelegenheden, en als het ware eene tabel zijner eigendommen en inkomsten gaf, heeft in zich iets trouwhartigs, iets aandoenlijks door zijne naïveteit.

Na te hebben gewaagd van de veel te geringe bezoldigingen, aan zijne hooge betrekkingen van Advokaat van Holland, Grootzegelbewaarder, enz. verbonden, beantwoordde hij het verwijt van steeds meer dan honderdduizend gulden tot zijne beschikking te hebben, om gemagtigden van het buitenland mede om te koopen, door er op te wijzen dat de geheele som, die hem was toegestaan, voor onvoorziene uitgaven en voor zijne uitgebreide en zwaarwigtige briefwisseling, niet meer bedroeg dan vijf honderd gulden 's jaars. Hij zinspeelde op de lasterlijke praatjes, omtrent zijn rijkdom in omloop gebragt door lieden, die hem benijdden om zijne hooge stelling, en hem haatten om zijne veeljarige diensten.

„Maer" — ging hij voort — „ick bidde UHM. te gelooven dat mijne fortune noch soo groot, noch soo kael is als sommigen voorstellen. Ick bekenne dat ick nu 43 jaren geleden met mijne huysvrouwe in huwelijck vergaderende, wij wel sooveel roerende en onroerende goederen te samen brochten, daerop wij eerlijck konden leven. Ick hadde dier tijt wel soo goede pen-

(1) Het geheele stuk is te vinden in de „Waaragtige Hist.," bl. 146, enz. Het was gedagteekend „20 April 1618."

sioenen en practiquen, als Advocaet van den Hove, dat die mij ruim 4000 guldens in 'tjaer konden uytbrengen; wesende maer acht advocaten in 't hof, daervan ick de minste in practique nyet was. In 'tbegin van het jaar '77 ben ick in dienst der stadt Rotterdam gekomen; opte gagien van de stadt konde ick ten naesten mijn huis houden, hebbende maer twee kinderen. Nu kan ick seeckerlyck bewijsen, dat ick sedert den voors. jare '77 tot den jare 1616 incluis, van mijne en mijner huysvrouwe zijde, voor ons en onze kinderen hebbe geërft en bij wettelycke successie verkregen meer als 800 gemeten of 400 Holl. morgen lants, meer als *f* 2000 jaarlycxe losrenten, een goet huys binnen de stadt Delft en eenige huysen ten platten lande, met ettelycke duysenden guldens aen gereet geld; — dat ick bovendien uyte wateren of slijkken in den voors. tijt van over de veertich jaren meer als gelyck getal gemeten of morgens heb bedijkt, ende gekocht en wederom verkocht, ter waarde van omtrent acht hondert duysend guldens."

Het was duidelijk dat een zoo goed financier als Oldenbarnevelt in zijn lang leven getoond had de kunst te verstaan om met zijn geld wonderen te doen, en dat het geenszins noodig was zich „wagenvrachten met Spaansche Pistolen" te verbeelden, wilde men zich rekenschap geven van 's mans welgesteldheid.

„In negotiatie heb ick nyet gedaan" — ging hij voort — „wesende het gebruyk van mijne voorouders geen gelt te avonturen dan daer de ploeg gaet. Doch in de groote Oost-Indische Compagnie (die ick met vier jaren moeiten heb helpen dresseren, om den Spanjaerts en Portugesen afbreuk te doen) heb ik wat meer als vijfduizend guldens geavantuurt...... Of nu mijne conditie redelyck goet ware, meene ick nyet dat iemant reden soude hebben 'tselve te benijden. Ick heb nyettemin in UHM. Vergadering geseit, en segge alsnoch heylichlyck bij desen, dat, om mijne kinderen onbeswaert goet naetelaten, ick tusschen de 60 en 70 duysend gulden aen goederen moet verkoopen. 'Twelck ick liever bij mijn leven soude doen, als 'tselve op mijne kinderen te laten aenkomen. Maer ick heb mitte successie van vier personen eenige lasten geërft, oock eenige parceelen van goederen gekocht mitten opstal van lasten en renten, oock eenige goederen bedijkt en verbetert met gelichte penningen. Indien nu UHM.

soude believen over uwe ondersaten censure en ondersoeck van goederen te gebruyken, voor mij sal 'tselve seer gaerne getroost wesen. Dan wete seer wel, dat degenen die in de capitale settinge anno 1599 alle heure goederen nyet hooger waren begrootende als 50 of 60 duysend guldens, hen nu wel durven vanteren tweemaal soo veel aen goederen te hebben als ick, die nochtans, in denselven jare, mij uyt affectie stelde onder de alderhoogste contributien, te weten op 200,000 gulden."

Met trotsche verachting gewaagde de Advokaat van de leugens, die door zijne belasteraars ten opzigte zijner afkomst waren verspreid, alsof niet de onwaardeerbare diensten en door niemand betwijfelde talenten van zulk een staatsman zelfs de geringste afkomst zouden hebben opgeluisterd. Maar nu hij eenmaal van ouden adel was, kunnen wij het hem niet euvel duiden dat hij ook dat punt niet wilde onaangeroerd laten.

„Ick antwoorde geboren te sijn in de stadt Amersfoort" — zeide hij — „zijnde van vaders zijde van Oldenbarnevelt, een oud adelyck geslachte van ouders tot ouders, echt en recht, welcke over ettelycke hondert jaren op de landt- en quartierdagen en andere vergaderingen van de Ridderschap van de Veluwe altijts verschreven en gecompareert sijn, als sij noch huyden ten dage doen. Van mijne moeders zijde ben ick, echt en recht, gekomen van het oude geslacht Amersfoordt, bij verloop van tijd nae haer partage genaemt Wede, die tusschen drie en vier hondert jaren geleden.... onder de voornaemste Ridderen sijn bekent, en veel heerlycke goederen en rechten hebben beseten."

Het is alleen om het licht der huisselijke omstandigheden te werpen op een man wiens leven bijna geheel opging in het leven der Nederlandsche natie, dat wij de aandacht onzer lezers voor een oogenblik hebben gevestigd op deze waardige verdediging, door den Advokaat geleverd ten opzigte van zijne afkomst, zijn leven en zijne den Lande bewezen diensten. De overige punten, in dit belangrijke staatsstuk behandeld, behooren tot de geschiedenis, en zouden slechts aanleiding kunnen geven tot herhalingen.

Oldenbarnevelt's brief aan prins Maurits was dezen ter hand gesteld door Cornelis van der Myle, schoonzoon van den Advokaat. De Stadhouder verwaardigde zich niet er op te antwoorden.

Verscheidene dagen later zat hij voor een geopend venster van zijn paleis. Daar zag hij van der Myle voorbijgaan, en riep hem tot zich. Op straat staande moest daarop de overhandiger van den brief uit 's Prinsen mond vernemen, dat hij (Maurits) noch de praemissen noch de conclusie van des Advokaat's brief aannam, en dat er eene menigte leugens in stonden. Ook vertelde Z. Exc. een historietje van zeker oud man, die in zijne jeugd zoo vele onwaarheden verzonnen en voor waarheid versleten had, dat hij, oud geworden zijnde, aan zijne eigene leugens ging gelooven, en ieder oogenblik bereid was om er de zaligheid van zijne ziel onder te verpanden. Dit gezegd hebbende, sloot Maurits het venster, en liet het aan Van der Myle over om zoodanige toepassing van dit sprookje te maken als hij goed vond. Dat was alles wat de welsprekendheid van den Advokaat op het gemoed van zijn hoofdvijand had uitgewerkt! (1)

Sir Dudley Carleton verhaalde deze anecdote aan zijne regering, met veel ophef en omhaal. Maar wij nemen de vrijheid het ten zeerste te betwijfelen, of eene zoo plompe manier om een groot, in 's lands dienst vergrijsd staatsman door zijn eigen schoonzoon voor een leugenaar te laten uitmaken, ergens ter wereld voor eene zegevierende redenering zou hebben gegolden, tenzij misschien in eene kazerne.

Wat de Remonstrantie aan de Staten betreft, dat stuk werd in die hooge vergadering door alle leden behalve die der vijf oppositiesteden met den meesten eerbied ontvangen; maar op het groote publiek deed het geene andere uitwerking dan dat het, om het woord van een tijdgenoot te gebruiken, een nieuwen „sneeuwstorm" van schotschriften, spotprenten en schandelijke plakaten op het hoofd van den Advokaat deed nederkomen. Schier nergens in de Vereenigde Provincien zag men een boek- of prentenwinkel, waar niet de groote staatsman op eene belagchelijke of hatelijke manier afgebeeld voor het venster te pronk stond; en op straat ontbrak het geenszins aan bedelaars en hellevegen, die de gemeenste liedjes op hem uitbulderden of uitgilden tot voor zijne huisdeur toe.

Zelden heeft de wereldgeschiedenis een zóó sterksprekend voorbeeld opgeleverd van hetgeen gewetenlooze, nimmer ver-

(1) Brieven van Carleton, 269.

flaauwende laster vermag. Zelfs niet de *Maréchal d'Ancre*, de nietswaardige Italiaan, die eerst zoo kort geleden den dood gevonden had, was zóózeer het mikpunt geweest van aanvallen met woord en teekenstift, in het land dat hij had geschandvlekt, als Oldenbarnevelt in een gemeenebest dat hij om zoo te zeggen geschapen, en van zijne jeugd tot zijn ouderdom trouw en onbezweken had gediend. Hem met dienzelfden Concini te vergelijken, om de wrok van het groote publiek tegen hem nieuw voedsel te geven, was juist in die dagen zeer gebruikelijk. (1) Alsof het in allen ernst vergelijken van den ellendigen pol eener domme, wellustige koningin, met den staatsman, regtsgeleerde en patriot, die altijd eene schitterende figuur zal blijven in de geschiedenis der menschelijke beschaving, immer in een ander brein had kunnen opkomen dan in dat van een krankzinnige!

Wij hebben gezien dat de Stadhouder de provincie Overijssel zonder moeite naar zijne hand had gezet. Kort te voren was hij door het overlijden van zijn ouderen broeder, Philips Willem, regeerend vorst van het prinsdom van Oranje geworden; en nu wilde hij zich vertoonen binnen Amsterdam, waar hij op een uitstekend onthaal kon rekenen. Te Kampen scheepte hij zich in, en van daar stak hij de Zuiderzee over. Toen hij het statige Venetie van het Noorden, op tallooze boomstammen rustend en wemelend van handelsdrukte, vóór zich zag, werd hij verwelkomd door een heirleger van jagten, die hem hun geleide gaven tot binnen in de stad.

Welk een aanblik! Van het nederige roeibootje tot den zwaar beladen Oostindievaarder en het indrukwekkend linieschip, dat van het dek tot in de toppen der masten wemelde van opgetogen zeevolk, — dat gansche woud van veelsoortige vaartuigen scheen met zijne vrolijk door het koeltje bewogen Oranjewimpels den geliefden Stadhouder een jubelend welkom toe te wuiven, terwijl de oorlogschepen hem daarenboven begroetten met de oorverdoovende stemmen hunner vuurmonden. Het Damrak opvarende bereikte men spoedig den Dam. Aan dat hoofdplein der groote koopstad bevond zich het stadhuis. Vóór dat oude, toen nog niet door het latere prachtpaleis vervangen gebouw, was een hoog

(1) Baudartius, X, 22—36.

getimmerte opgeslagen, met blaauw fluweel omhangen. Zoodra Prins Maurits de trappen van die verhevenheid had beklommen, weergalmde de lucht van het opwekkendste aller volksliederen, het *Wilhelmus van Nassouwen*; en toen die toonen zwegen, werd hij verwelkomd door burgemeesters en schepenen, alle in plegtgewaad. De eerste burgemeester hield eene bloemrijke en langwijlige redevoering; en toen hij had uitgesproken, bood hij Z. Exc. een huldeblijk aan, bestaande in een grooten Oranjeappel van massief goud. (1)

't Was in de Nederlandsche steden van ouds een geliefkoosd tijdverdrijf voor den hardhandigen, doch min of meer kunstlievenden kleinen burgerstand, zich te vereenigen tot letteroefeningen en declamatie in zoogenaamde Rhetorykers (later *Rederijkers*)-Kamers. Zulk eene „Kamer" was de Amsterdamsche vereeniging „In liefde bloeijende." Deze vertoonde thans, op eene houten stelling tegenover die waar Maurits zich had bevonden, eene prachtige voorstelling van Jupiter, rijdende op zijn adelaar en den Stadhouder van uit de wolken begiftigende met het vorstendom Oranje, — alles even keurig als mythologisch.

Aan de bovenvensters van het stadhuis zaten de Prins en zijn gevolg, terwijl het plein aan hunne voeten bezaaid was met drie à vierduizend schutters in groot uniform, met oranje sjerpen om de heupen en oranje veeren op de hoeden. In het vorige jaar had de dichterlijke Amsterdamsche geneesheer Samuel Coster eene nieuwe Rederijkers-Kamer opgerigt, waaraan hij den naam had gegeven van „de Akademie." Deze veelbelovende vereeniging, waaruit later de Amsterdamsche Schouwburg is ontstaan, had ter eere van den Stadhouder een schitterenden optogt te water gehouden, die statig de prachtige kaden der machtige koopstad langs voer. In de voorste boot zag men een beeld van twintig voet hoogte, voorstellende de Hollandsche Maagd. Dan volgden de zinnebeeldige voorstellingen der zes overige provincien. In een der vaartuigen van het feestelijk smaldeel kon men een oranjeboom, vol bloesems en vruchten, bewonderen, terwijl in een ander — even zonderling als akelig — een *tableau vivant* te zien was, verbeeldende het lijk van Willem den Zwijger, in de armen zijner gemalin, en omgeven door zijne weenende zonen en dochters, — alle uitgedoscht in wit satijn.

(1) BAUDARTIUS, X, 82, 52 enz.

't Was of Coster's Academie zich verbeeldde dat men de algemeene vrolijkheid het best bevorderen of den Stadhouder het best verwelkomen kon door akeligheden. Des avonds woonde Maurits op uitnoodiging dier „Kamer" eene voorstelling bij van Hooft's „Geraerd van Velsen," een treurspel dat het vermoorden van Floris den Vijfde, graaf van Holland, tot onderwerp heeft. Welligt had men zijne keus op dat stuk gevestigd, omdat een der hoofdaanleggers van 's graven gewelddadigen dood, Gijsbrecht van Aemstel (Amstel) eenmaal heer was geweest van het toen nog onbeduidende Amsterdam. (1)

Maurits keerde naar den Haag terug. Vijf van de zeven provincien waren tot zijne beschikking. Utrecht begon reeds te wankelen; en wat Holland betreft, zoo kon hij ten minste rekenen op de warme aanhankelijkheid van de handelshoofdstad van dat gewest.

Dank zij de waakzaamheid en het wantrouwen van Oldenbarnevelt, had Spanje zich niet geheel kunnen meester maken van de betwiste hertogdommen. Eene vergoeding daarvoor was den Derden Filips ten deel gevallen in een onschatbaar reliek. Zegevierend schreef Z. M. aan den Aartshertog Albert: „De onderhandeling over het hoofd van den roemrijken Heilige, St. Laurens, waarnaar ik, zooals gij weet, zoo zeer verlang, is naar wensch afgeloopen." Hij had echter het kleinood niet onvoorwaardelijk gekregen. De abt van Glamart in het hertogdom Gulik, die toen de gelukkige bezitter was van dien schat, had bedongen, dat zoo te eeniger tijd ketters of andere vijanden de abdij mogten vernielen, Z. M. de gezamelijke kloosterlingen zoude overbrengen naar Spaansch Vlaanderen, en hun dezelfde inkomsten zou verzekeren, als ze op het oogenblik genoten in het Guliksche. Graaf Herman van den Bergh moest te dien einde een waarborg geven. (2)

Toen de lange strijd in de hertogdommen stilzwijgend door een wapenstilstand op den grondslag van het *uti possidetis* was vervangen, had de Spaansche regering, te midden van de toebereidselen voor den Europeschen kruistogt tegen de ketterij, tijd genoeg om zich te vermeijen in het schouwspel der godsdienstige twisten in de „opgestane provincien." Al had de Spaansche

(1) BAUDARTIUS, X, 32, 52 enz.
(2) Brief van Filips aan Albert van 21 Junij 1617. (Hs. Belg. A.)

koning het Bestand gesloten als met eene zelfstandige republiek, hij verkoos die zelfstandigheid te beschouwen als niets meer dan een ijdel woord, dat van zelf vervallen zou, wanneer hij, na het verstrijken van het Bestand, zijn souverein gezag zoude hernemen over al de zeventien provincien. Graaf Gondemar, de Spaansche gezant te Londen, was natuurlijk verontwaardigd, dat de vertegenwoordiger der muitende provincien als ambassadeur werd erkend. Hij weigerde Caron als zijn ambtgenoot te erkennen, en was hevig in zijne protesten daartegen. Koning Jacobus had veel ontzag voor Gondemar en kwispelstaartte voor Filips; maar hij was toch niet zóó dwaas dat hij aan de eischen van den graaf wilde toegeven, ten koste van zijn trouwen en magtigen bondgenoot aan de overzijde van de Noordzee. Filips nu verklaarde de bewuste eischen voor volkomen overeenkomstig de instructien van zijn gemagtigde. Het zou hem leed doen, schreef hij, als de Koning van Groot-Brittanje over deze zaak ontevreden was, hij was voornemens zich in alle opzigten te houden aan het Bestandstractaat waarvan Jacobus een der borgen was geweest; maar na verloop van weinige jaren zou het Bestand zijn verstreken, en omdat hij dan zijne vroegere regten over al de Zeventien Nederlanden zoude hernemen, regtvaardigde hij ten volle het gedrag van zijn ambassadeur. (1)

Hoe meer het Bestand ten einde spoedde, des te meer genoot men in de Madridsche regeringskringen leedvermaak bij het verwarde schouwspel, dat de vrijgevochten provinciën hoe langer hoe meer opleverden. Kon men er nog aan twijfelen of die gewesten, wars van hunne zoogenaamde onafhankelijkheid, die hen in een maalstroom van ellende had gedompeld, en overtuigd van hunne onmondigheid, zouden zich gelukkig achten indien zij zich weder mogten in de armen werpen van hun wettigen souverein? En bovenal moesten die afvalligen hebben leeren inzien, dat hunne verfoeijelijke ketterij haar verdiende loon had ontvangen, dat zich in den boezem der zoogenaamde Hervormde Kerk nieuwe ketterijen hadden ontwikkeld, welke die kerk op hare beurt diende te straffen, en dat er nòch rust in deze wereld nòch zaligheid na den dood voor hen bestaan kon, indien zij niet wederkeerden in den schoot der Moederkerk. Nu was

(1) Langerak aan de Staten-Generaal, 11 Maart 1615 (HS. R. S.)

het oogenblik daar, om een legioen Jezuïten *en éclaireur* naar het Gemeenebest te sturen, en den weg te banen tot de herovering van het geheel.

Uit de berigten, die van daar thans komen — „schreef Filips aan den Aartshertog Albert" — hebben wij bemerkt dat de onlusten en geschillen ter zake van hunne sekten voortduren, en dat de bekeering van velen tot het Catholieke geloof daarvan het gevolg is. Dientengevolge hebben wij er aan gedacht of het niet raadzaam ware dat eenige vaders van de Societeit van Jezus heimelijk uit Rome naar Holland wierden gezonden, om de bekeering van dat volk onderhanden te nemen. Alvorens een besluit te nemen, heb ik Uwe Hoogheid willen verslag doen van het beraamde. Aangenaam zoude het mij zijn naauwkeurig te mogen weten welke geestelijken alzoo naar Holland gaan, welke vruchten hunne bemoeijingen hebben, en wat er kan gedaan worden om de voortzetting daarvan te verzekeren. Heb de goedheid mij omtrent dat alles zeer in het bijzonder in te lichten, en alles te zeggen, wat Uwe Hoogheid dienaangaande mogt voor den geest komen." (1)

De Aartshertog, die de zaken in Holland van meer nabij gade sloeg, was niet zoo zeker dat het oude geloof zulke vorderingen maakte als zijn koninklijke zwager of die in zijn naam spraken geloofden. Maar zóó veel is zeker dat, zoo het Catholicisme al niet hard vooruitging, het niet was uit gebrek aan twisten onder de Protestanten, noch aan Jezuïten om er hun voordeel mede te doen.

„Ik geloof niet," — schreef Albert, als antwoord op bovenstaanden brief — „en in 't algemeen wordt het niet voor zeker gehouden, dat uit de oneenigheden der Hollanders onder elkander de bekeering van sommige dier twisters tot ons gezegend Catholiek geloof is voortgevloeid. Immers hunne twisten betreffen uitsluitend punten van geloofsbelijdenis in den boezem hunner eigen sekte. Wij hebben hier ten allen tijde een behoorlijk getal geestelijken gehad, waarvan het meerendeel tot de Societeit van Jezus behoort. Zij zijn ten hoogste naarstig en vurig, en de Catholieken vinden in hen zeer veel troost. Nog meer van die vaders te zenden zou meer kwaad dan goed doen. Het zou

(1) Filips III aan Aartshertog Albert, 17 April 1617 (HS. Belg A..)

in Holland ligt worden ontdekt, en dan zouden zij al ligt worden verjaagd of zelfs gestraft. Daarom komt het ons beter voor, de zaken voor het oogenblik te laten zooals zij zijn." (1)

De Spaansche regering was echter geenszins ontmoedigd, maar spitste weldra op nieuw de ooren bij zonderlinge mededeelingen die zij ontving uit den boezem zelven van den Nederlandschen Staatsraad. De lezer zal zich nog wel herinneren dat genoemd ligchaam zeer vijandig gezind was jegens Oldenbarnevelt en de staatkunde, onder diens leiding door de Hollandsche Staten gevolgd. Sommige leden van den Raad van State waren heimelijk Roomschgezind, en nog heimelijker bereid om eene omwenteling tot stand te brengen in de regering van hun land, van welke omwenteling het doel was de Vereenigde Provinciën met de trouw geblevene te hereenigen, maar er dan eene onafhankelijke monarchie van te maken, onder den schepter van den Spaanschen Kroonprins.

De grondtrekken van dit plan waren naar Spanje gezonden; en de Koning zond dat stuk in cijferschrift naar den Aartshertog te Brussel, om diens raad en medewerking te vragen.

„Gij zult" — schreef hij — „het plan zien dat zeker iemand die vol ijver is voor het algemeene welzijn, heeft voorgesteld. Het strekt om de Nederlanders onder mijn gebied terug te brengen....... Wees zoo goed en raadpleeg Graaf Frederik van den Bergh, en laat mij tot in kleine bijzonderheden in het diepste geheim weten, wat er gedacht wordt, wat er voorvalt, in welken vorm over deze zaak zou moeten onderhandeld worden, en wat de beste manier is om haar aan den gang te brengen." (2)

Het groote gewigt van het den Spaanschen Koning schriftelijk toegezonden plan, dat hier bedoeld werd, springt in het oog. Wij zullen dat stuk thans in bijzonderheden nagaan. Het begon met Z. M. te melden, dat eenige leden van den Nederlandschen Staatsraad van meening waren dat, in geval de Koning of de Aartshertog vrede mogt voorstellen, dat doel thans gemakkelijker dan ooit te voren zou kunnen bereikt worden. Zij waren tot de overtuiging gekomen, dat er van Lodewijk XIII geene hulp te verwachten was, daar die vorst in zijn

(1) Aartshertog Albert van Filips III, Mei 1617 (HS. Belg. A.)
(2) Filips III aan Aartshertog Albert, 21 Junij 1617 (HS. Belg. A.)

eigen land te veel verzwakt was door oproerige bewegingen. Evenmin kon men iets goeds hopen van Koning Jacobus. De grensprovinciën Groningen, Overijssel en Gelderland (dit laatste althans meerendeels), als zijnde het meest aan oorlogsgevaar blootgesteld, waren geneigd tot een duurzamen vrede. Dit was ook het geval met Friesland en het Sticht. Daarenboven zouden alleen de oorlogsuitgaven voortaan meer dan drie millioen gulden per jaar verslinden. Aldus werd het volk onophoudelijk uitgezogen; en hoewel kwalijk gezinde lieden die lasten goedkeurden onder voorwendsel dat ze dienden om de Nederlanders te bevrijden van de Spaansche dwingelandij, werden ze niettemin gewraakt door de verstandigen en aanzienlijken, die zeer goed wisten dat het omgekeerde waar was. „Velen in den lande" — zoo gingen die verraders voort — „weten hoe goed het zal zijn voor het Nederlandsche volk een souvereinen vorst te hebben; en zij die dit verlangen koesteren, en in de grensstreken wonen, zijn besloten den zoon van Uwe Majesteit tot vorst te nemen."

De voorwaarden zouden zijn dat de Prins en zijne opvolgers, die aldus de gezamenlijke Nederlanden zouden bezitten, onafhankelijke souvereinen zouden zijn, in geen enkel opzigt aan de kroon van Spanje onderworpen, en dat de voornaamste waardigheden in de nieuwe monarchie zouden blijven in de handen, die op het oogenblik in het bezit daarvan waren.

Deze laatste voorwaarde was blijkbaar in het concept ingelascht in het belang van prins Maurits en graaf Willem Lodewijk, al is er schijn noch schaduw van bewijs dat die er van afwisten, evenmin als er de minste twijfel behoeft te zijn of beiden zouden, ware het plan hun ter ooren gekomen, de schuldige bewerkers voorbeeldig hebben gestraft.

In het stuk, dat ons thans bezig houdt, vond men verder de bewering dat, als maar de Catholieken in iedere stad eene enkele kerk en vrije godsdienstoefening hadden, zij binnen kort de groote meerderheid zouden uitmaken. Alzoo zou de staatkundige en godsdienstige reactie zegevierend worden tot stand gebragt.

Ook werd voorgesteld dat de behandeling der zaak zou worden toevertrouwd aan den eenen of anderen voornamen grondbezitter, die „onder voorwendsel van het algemeene welzijn, den volke zoude aan het verstand brengen, wat een ding van be-

lang het zijn zou, indien men van den Spaanschen Koning die gunst zou kunnen verwerven, waardoor men zich zou vrij maken van zoo vele rampen en ellende, en vrijen handel zou bekomen mitsgaders een eigen souverein." Het zou noodig zijn dat de koning en de aartshertog menigen brief schreven en menige belofte deden aan personen, die anders het goede werk grootelijks zouden kunnen belemmeren.

Het was een vernuftig plan, waar slechts één groote hinderpaal tegen scheen te bestaan. Het moest zorgvuldig worden verborgen gehouden voor de Staten van Holland en dus ook voor den Advokaat, die er de ziel van was.

„De Staten van Holland en Zeeland" — schreef koning Filips — „zullen het plan vijandig zijn. Mogten de geheime onderhandelingen hun ter ooren komen, voordat de vijf overige provincien er hun zegel aan hebben gehecht, alsdan zoude het geheele plan in duigen vallen."

Het is mij niet bekend of er immer in eenig ander document of boek op dit staatsstuk is gezinspeeld. Zóóveel is zeker dat het nimmer is wereldkundig gemaakt, maar te Brussel in de Archiven van het koningrijk Belgie ontcijferd voorhanden is. Dat enkele papier zou reeds voldoende zijn om de bezwalkers van Oldenbarnevelt's eer te beschamen.

En toch — in dien eigen zomer, waarin deze kuiperijen, tusschen den Spaanschen Koning en eenige van Oldenbarnevelt's bitterste vijanden, waren op touw gezet, hadden de beschuldigingen tegen hem ingebragt, als ware hij door Spanje omgekocht, haar toppunt bereikt. Voordat de Stadhouder zoo plotseling naar den Briel was getrokken, ten einde dat gewigtige bolwerk aan de vrienden van den Advokaat te ontrukken, had men zorgvuldig het gerucht uitgestrooid, dat die staatsman op het punt was om den Briel, Vlissingen en Rammekens aan de Spanjaarden in handen te spelen. Den Briel, Vlissingen en Rammekens! Diezelfde waarborgplaatsen en sleutels van het land aan de zeezijde, die hij nog zoo kort geleden op zoo meesterlijke wijze aan de greep van den traditionelen bondgenoot had ontrukt!

Men vertelde er bij dat de Spanjaarden reeds in de Noordzee kruisten, en dat men het aan de waakzaamheid en vlugheid van Z. Exc. verschuldigd was dat zij zich niet reeds hadden

meester gemaakt van den Briel, onder de leiding van Oldenbarnevelt en diens trawanten. Volgens afspraak met dienzelfden Oldenbarnevelt was Vlissingen op een zeker punt open, opdat de Spanjaarden, die er het oog op hadden, gemakkelijk die vesting- en zeestad zouden kunnen binnenkomen. (1) Kortom — de lucht scheen vol te zijn met wilde inblazingen, en reeds was het zóóver gekomen, dat de lagere klassen in den Stadhouder den redder zagen van het gemeenebest uit de klaauwen van den Advokaat en van Spanje, zijn bondgenoot.

De Prins echter was voorzigtig genoeg om geene andere reden voor zijne handelwijs in den Briel te geven, dan zijne begeerte om te voorkomen, dat die sterkte aan Waardgelders zoude gehoorzamen. De Brielsche Contra-Remonstranten hadden gewild dat „men zien zou wie de stevigste knuisten had" (2); en gewis — moeijelijk hadde men steviger exemplaren van dat ligchaamsdeel kunnen vinden dan bij den overwinnaar van Turnhout en Nieuwpoort.

Behalve de Jezuïten, die zoo handig wisten partij te trekken van de verdeeldheden der Protestanten, waren er nog andere werktuigen, waarop de Spaansche regering vertrouwde, bij haar plan tot herovering van de gezamenlijke Nederlanden. In de eerste plaats wilde zij zich wreken op de provincie Holland, de aanlegster van den opstand tegen den wettigen souverein. Zij wilde dat rijke gewest tuchtigen voor zijne volharding in het verzet tegen Spanje, en tevens voor den verbazenden voorspoed die het gevolg was geweest van zijne onafhankelijkheid. Welk eene ergernis — Holland rijk en magtig te moeten zien, terwijl de trouw gebleven provinciën verkwijnden! Maar ziet! daar was in Spanje een praktisch personage, die met de Nederlanden, gelijk trouwens met alles, grondig bekend meende te zijn. Dat personage legde den Koning een prachtig plan voor om den handel en daarmede het gansche bestaan van Holland te vernietigen, tot niet gering voordeel van de Spaansche geldmiddelen en van de Spaansche Nederlanden.

Het spreekt van zelf dat Filips dat veelbelovend ontwerp aan den Aartshertog stuurde, opdat die vorst het rijpelijk zou over-

(1) BRANDT, Hist. der Ref., II, 631. Uit gedenkschriften van J. Uytenbogaert.
(2) Ibid., 630.

wegen, en later, indien het zijne goedkeuring mogt wegdragen, voor de uitvoering het noodige zou doen.

Het bewuste praktische personage had in eene uitvoerige memorie (1) uiteengezet, dat de Hollanders rasse vorderingen maakten in handel, kunsten en handwerken, terwijl de trouw gebleven provinciën met even rasse schreden haar ondergang te gemoet gingen, als zijnde bijkans volkomen van de zee afgesloten, doordat de monden van Schelde en Maas in de magt waren van Holland en Zeeland. De opgestane provinciën wisten van alle kanten zeevaarders, kooplieden en industriëlen tot zich te trekken, en daardoor hadden zij de Zuidelijke gewesten te gronde gerigt. Ostende, Nieuwpoort, Duinkerken — die allen kwijnden weg en moesten tot een nieuw leven ontwaken.

„Ik heb" — ging de vernuftige schrijver voort — „veertig jaar lang de onderwerpen van zeevaart en koophandel grondig bestudeerd; en het is mij gelukt, de geheime en eene bijkans onbeperkte kennis (dit is geene grootspraak) magtig te worden van de geheele ontdekte aarde en zee. Ik heb de beste boeken over aardrijkskunde en geschiedenis bestudeerd, en ben voorgelicht niet alleen door mijne eigen studiën, maar ook door die van mijn overleden vader, een man van schitterend genie, grootsche opvattingen en onbezweken ijver voor den Catholieken godsdienst."

De zedige zoon van dien genialen, doch helaas onbekenden vader, ter zake komende, beweerde dat het de gemakkelijkste zaak ter wereld was den loop der Schelde in eene splinter nieuwe bedding te brengen door middel van een kanaal door Vlaanderen naar zee. De Hollanders zouden hunne kostbare prachtstukken van havens en vestingwerken nutteloos zien worden; Spanje zou er in Vlaanderen nieuwe aanleggen, en zoodoende de geheele zeevaart van zich afhankelijk maken, en de Hollanders berooven van die heerschappij ter zee, die zij zoo trotschelijk zich hadden aangematigd. Dit plan was veel ligter uitvoerbaar dan de groote hoop waarschijnlijk zou onderstellen; en was het eenmaal uitgevoerd, zou zoude het handel, zeevaart en visscherij van de Hollanders vernietigen, en er het uitsluitend voordeel van verschaffen aan de Aartshertogen. Dit zou allerwege zoodanige

(1) Ingesloten in een brief van Filips aan den Aartshertog, van 21 Junij 1617, (HS. Belg. A.)

ellende en onlusten te weegbrengen, dat de geheele republiek zou in duigen vallen, terwijl de godsdienstige twisten en de naijver jegens het Nassausche stamhuis, dat van oogmerken, vijandig aan de volksvrijheid, werd verdacht gehouden, het werk der verwoesting zouden voltooijen.

„Dan" — ging de universele man voort — „zal de Nederlandsche bondsstaat, beladen met schuld en verzonken in ellende, topzwaar der aarde vallen, en zich ootmoedig neerwerpen aan de voeten van het doorluchtige Huis van Oostenrijk."

Men moest, volgens den ontwerper van dit schitterende plan, met de uitvoering niet wachten tot het einde van het Bestand. De bloote bedreiging daarmede zou reeds een billijker verdrag uitlokken: wat zou dan niet een begin van uitvoering?! Voorts diende men ten spoedigste te beginnen met den aanleg van eene noordwaarts gerigte haven aan de Vlaamsche kust.

Er was, beweerde hij, eene plaats (waar, zegt hij niet) die voor gansche vloten eene veilige toevlugt zou opleveren, buiten het bereik der Hollanders, ten allen tijde open voor den handel van en naar Engeland, Frankrijk, Spanje, Noorwegen, Zweden, enz., een volkomen vrijen handel, buiten het bereik van regten en tollen, geheven of gevorderd door het onbeschaamde gemeenebest. In tijd van oorlog zou die haven een schrik worden voor de Hollanders, Engelschen en verdere Noordsche ketters. Om den handel aan te lokken, te beschermen en op den duur te behouden, moesten er vele groote openbare werken worden gemaakt, tegelijk met prachtige straten en onneembare vestingwerken. De naam van die model-zeestad zou zijn Philippopolis. Mogten die eenvoudige ontwerpen Z. M. welgevallig zijn, zoo was de opsteller bereid om ze tot in de kleinste bijzonderheden te ontvouwen.

Het antwoord van den Aartshertog is niet tot ons gekomen. Waarschijnlijk was het tamelijk ontnuchterend: immers de man die zonder grootspraak beweerd had, zoo wat alles te weten, werd nimmer belast met de verwezenlijking van zijne grootsche ontwerpen. Het prachtige Philippopolis bleef eene hersenschim, de Schelde bleef bedaard in hare oude bedding vloeijen, en de Nederlandsche republiek bleef in bezit van den ongeëvenaarden zeehandel, waarmede de opstand tegen Spanje haar had verrijkt.

Uit al de geheime plannen, waarmede wij ons hebben bezig

gehouden blijkt duidelijk genoeg, hoe de vijanden van den jeugdigen staat en van het Protestantisme in het algemeen aanmoediging vonden in de jammerlijke oneenigheden der Nederlanders. Hoe kort was het niet geleden dat de republiek, door Maurits op het slagveld en door Oldenbarnevelt in de vergaderzaal geleid, aan het hoofd stond van het groote verdedigingsheir tegen den algemeenen kruistogt tegen de ketterij, die door Spanje en Rome was op touw gezet! En thans — nu het smeulende oorlogsvuur Bohemen begon te verwoesten, — nu scheen de bloeijende bondsstaat, in plaats van het zwaard te trekken tegen den algemeenen vijand, het tegen eigen boezem te willen keeren.

De koning van Spanje was niet de eenige man, die smachtende blikken wierp op het zich heerlijk ontwikkelende gemeenebest, dat door zijns vaders dwingelandij tot afval was genoopt geworden. Niet slechts in de Nederlanden, maar in Frankrijk ontbrak het niet aan streng regtzinnige Calvinisten, die er buiten weten van den Prins van Oranje op uit waren om hem de souvereiniteit over de Vereenigde Provincien te bezorgen. Andere Nederlandsche zamenzweerders gingen veel verder: ze waren bereid om hun land den koning van Frankrijk in handen te spelen, natuurlijk groote belooningen en ambten voor zich zelven en het onderkoningschap van hetgeen dan de Fransche Nederlanden zou heeten voor Prins Maurits bedingende.

Die plannen waren tamelijk buitensporig; maar hun bestaan is alleen reeds een bewijs dat zij die door godsdienstigen of staatkundigen partijhartstogt verblind zijn, maar al te dikwijls eene onzalige overhelling bezitten om de allereerste beginselen van vaderlandsliefde te verloochenen.

Wij hebben gezien dat de heer van Langerak destijds ambassadeur der Staten Generaal was te Parijs. Zelden waren de vertegenwoordigers der Zeven Provincien suffers; maar Langerak was niet veel beter dan een onnoozele. In den regel waren de Nederlandsche gezanten beroemd om hunne ondervinding, diplomatische bekwaamheid, vertrouwdheid met vreemde talen, kennis van geschiedenis, letteren en volkenregt; maar Langerak was alles behalve geleerd, sprak zeer gebrekkig Fransch, en dat wel aan een hof, waar niemand de eenige taal die hij magtig was kon verstaan, — bezat niet de minste ondervinding, die vroegere ambten hadden kunnen geven, en kon slechts weinig persoonlijk

gewigt in de schaal leggen bij het vervullen eener betrekking, waarin de vertegenwoordiger der magtige republiek boven al zijne ambtgenooten ontzag moest hebben afgedwongen, zoowel voor zijn persoon, als voor de majesteit van de regering, die hem had afgevaardigd. In een tijdperk, waarin Frankrijk van een feitelijken meester verstoken was, had de Nederlandsche ambassadeur, onder een gepast vertoon van diepen eerbied, inderdaad het oppergezag in dat land kunnen uitoefenen, ten minste voor zoover de allergewigtigste betrekkingen tusschen beide staten er in betrokken waren. Langerak echter was een bloot opvanger van oudewijven praatjes, een man die telkens depêches verzond, die hij den volgenden dag in eene nieuwe depêche moest tegenspreken. (1) Bij voorbeeld: De Keizer van Duitschland was krankzinnig geworden; (2) Prins Maurits was in den Haag vermoord, (3) — alsof hij in Parijs dat eerder weten zou dan de heeren in den Haag! — er was eene omwenteling voorgevallen in ..... de koninklijke slaapkamer; (4) de Spaansche kok der jonge koningin was uit Madrid aangekomen (5). Mededeelingen van zulk allooi vormden schering en inslag zijner briefwisseling.

Aan den anderen kant was hij een braaf man, zeer zachtzinnig, blindelings vertrouwende op Oldenbarnevelt, en bijzonder aan hem gehecht, zoo lang het roer van den staat in zijne handen berustte. Buitendien maakte zijn nieuwtjesjagen het waarschijnlijk, dat niets van eenig belang hem zoude ontgaan, terwijl zijne lastgevers zelven wel konden beoordeelen, in hoever 's mans berigten aandacht of vertrouwen verdienden.

Zoodanig was de ambassadeur, die op zekeren dag (6) heimelijk en in cijferschrift aan Oldenbarnevelt schreef: „Bij dezen meld ik u hoogst gewigtige zaken, waarvan gij gebruik zult maken overeenkomstig uwe hooge wijsheid en zorg voor 's lands welzijn."

Hij verzocht dat ook van der Myle in het geheim zou worden genomen, opdat deze zijn schoonvader, die zoo overladen was

(1) Mémoires de Du Maurier, 382.
(2) Langerak aan de Staten Generaal, 22 Jan. 1616 (HS. R. A.)
(3) Langerak aan de Staten Generaal, 15 Dec. 1618 (HS. R. A.)
(4) Langerak aan de Staten Generaal, 26 Oct. 1618 (HS. R. A.)
(5) Ibid.
(6) Ibid. 19 Mei 1616 (HS. R. A.)

met bezigheden, mogt behulpzaam wezen in de taak van de ontcijfering der onthullingen. Ter zake komende, schreef hij dat de heer du Agean, lid van den Franschen regeringsraad, hem drie dagen te voren met hoogen ernst was komen mededeelen „dat het den koning onlangs is ter ooren gekomen en dat Z. M. het weet authentiek te zijn, dat er eene heimelijke en zeer gevaarlijke zamenzwering in Holland bestaat van personen behoorende tot de Gereformeerde Religie, waarin ook anderen betrokken zijn. Die lieden houden zeer ernstige en zeer geheime gemeenschap met het onrustige deel der Contra-Remonstranten, zoowel in Frankrijk als in de Nederlanden. Onder voorwendsel van de godsdiensttwisten of door middel daarvan, zoeken zij de souvereiniteit op te dragen aan Prins Maurits, met goedkeuring van het gros der Contra-Remonstranten. Tevens is hun oogmerk de kracht der Calvinisten in Frankrijk te vergrooten, ten welken einde de Hertog van Bouillon en Monsieur De Châtillon met alle magt medewerken. Bereids heb ik van den heere De Châtillon vernomen dat de Contra-Remonstranten besloten hebben eene openlijke verklaring tegen de Remonstranten uit te vaardigen, en tot een openlijke vredebreuk zullen komen. Anderen echter stellen voor dat koning Lodewijk zelf de gelegenheid waarneme om de souvereiniteit over de Vereenigde Provincien voor zich te verzekeren, en Prins Maurits te benoemen tot Onderkoning, hem Madame Henriette de France ten huwelijk gevende."

Het doel van dit laatste complot zou zijn de plannen der Contra-Remonstranten te verijdelen, als zijnde dezen bekend als hartstogtelijk vijandig gezind jegens Z. M. Lodewijk XIII en jegens Frankrijk in het algemeen, en als hebbende onophoudelijk de onderhandelingen van den gezant du Maurier gedwarsboomd. Er bestond bij de Fransche regering geneigdheid om een bijzonder en plegtig gezantschap af te vaardigen naar de Staten Generaal; doch men vreesde dat de Britsche koning dan terstond hetzelfde zou doen, tot niet gering nadeel van de Remonstranten.

„Met „Monsieur De Barneveld" heeft men hier veel sympathie en medelijden" — schreef Langerak verder. — „Herhaaldelijk heeft de kanselier mij verzocht u zijne zeer opregte en zeer hartelijke heilwenschen aan te bieden, terwijl hij u aanspoort om in uwe mannelijke standvastigheid en wakkerheid te volharden."

Voorts verzekerde hij den Advokaat dat de Fransche ambassadeur in den Haag, Monsieur Du Maurier, het volle vertrouwen genoot van zijne regering, en dat de koning, al dacht hij ook aan de bemagtiging der souvereiniteit van de Nederlandsche republiek, desniettemin zeer vriendschappelijk gezind was jegens dat land, en zoodra de vrede met Savoye zoude gesloten zijn, iets heel goeds voor hetzelve in den zin had." Of nu dat „iets heel goeds" misschien niets anders was dan genoemd plan om het te berooven van zijne onafhankelijkheid, zegt Langerak niet. Daarentegen beval hij aan, dat er nog al wat cadeautjes zouden gestuurd worden naar het Fransche hof, en meer bepaald aan de dames De Luynes en Du Agean. Eerstgenoemde was de vrouw van Lodewijk's gunsteling, die na Concini's dood schier met den dag in aanzien en invloed toenam. Eindelijk verzocht de gezant de beschikking over fondsen, ten einde de noodige aankoopen te doen. Op die wijze geloofde hij dat ten minste de groote achterstallige sommen der Fransche subsidie ten langen leste zouden worden uitbetaald.

Drie weken later gaf Langerak op nieuw schriftelijk verslag van een gesprek met Du Agean. (1) Die heer had hem plegtig als een volkomen zeker feit medegedeeld, dat een bevoegd Franschman uit Holland in Parijs was aangekomen, die niet alleen met hem (Du Agean) maar ook met verscheidene andere der vertrouwdste leden van den Franschen regeringsraad conferenties had gehad. Die bevoegde persoon was heimelijk belast met het overbrengen der boodschap, dat, naar de meening der zamenzweerders, ten gevolge van de godsdiensttwisten in de Vereenigde Provincien, het oogenblik daar was om het geheele land aan den koning van Frankrijk te onderwerpen. Dit zou zeer gemakkelijk in zijn werk gaan, mits koning Lodewijk de Contra-Remonstranten een weinig begunstigde, en Z. Exc. Prins Maurits verzekerde van „volkomen en levenslange autoriteit in het gouvernement, te gelijk met andere compensatien."

Dit voorstel was volgens Du Agean verworpen door den regeringsraad, met de verklaring dat men zich niet wilde mengen in de Nederlandsche partijtwisten, maar dat men volgaarne met de Staten Generaal wilde medewerken om de moeijelijkheden en geschillen in de Vereenigde Provincien te beslechten.

(1) Langerak aan Oldenbarnevelt, 12 Junij 1618 (HS. R. A.)

„Dit alles" — schreef Langerak ten slotte — „schrijf ik u onbewimpeld, juist zooals het mij is medegedeeld. Al mijne antwoorden waren overeenkomstig met mijn pligt, en in dier voege als dienen kon om de ware intentiën zoowel der zamenzweerders als der Fransche regering te ontdekken."

Op Oldenbarnevelt maakten deze openbaringen geen diepen indruk. Hij was een veel te ervaren staatsman om er aan te twijfelen dat in tijden, waarin partijhartstogt een land in rep en roer brengt, het nimmer ontbreekt aan liefhebbers van visschen in troebel water, en dat zulke lieden er nimmer bezwaar in vinden om hun vaderland aan een buitenlandschen monarch te verkoopen, mits zij er behoorlijke schadeloosstelling voor kunnen naasten.

Maar al werd hij door Prins Maurits voor een loontrekker van Spanje uitgemaakt, hij was er ver van af dat hij den Stadhouder zou verdenken van betrokken te zijn in de grove en plompe knoeijerij, die Du Agean had geopenbaard of verdicht. Dat Z. Exc. hoogst eerzuchtig was, betwijfelde hij niet; maar even stellig hield hij zich overtuigd dat des Zwijgers zoon geene hooge magt zou willen te danken hebben aan zulke schandelijke middelen. In vertrouwen meldde hij het van Langerak gehoorde aan sommige leden der Staten van Holland. Ware de Prins van medepligtigheid beschuldigd geweest, dezen zou hij het evenzeer hebben medegedeeld. Een en ander, oordeelde hij, bragt zijn pligt mede. Desniettemin kwam de zaak den Prins ter ooren, en verhoogde diens verbittering op den Advokaat, alsof Oldenbarnevelt verantwoordelijk ware voor eene zamenspanning, (aangenomen dat die werkelijk bestond) die door 's mans bitterste vijanden was gesmeed. Maurits schreef [NB. aan wie?] een brief, waarin hij gewaagde van Langerak's onthullingen, — een brief die vrij wat ongerustheid wekte bij dien dignitaris. Deze gaf de vrees te kennen dat zijne brieven onderschept waren, en stelde den Advokaat voor in het vervolg zijne depêches door een bijzonderen courier te verzenden. Oldenbarnevelt achtte dit onnoodig, behalve wanneer het bijzonder gewigtige zaken golden zoo die veel spoed vorderden.

„Het schrijven van Z. Exc." — schreef hij aan den ambassadeur — (1) „is (mijns oordeels) gefundeert, dat eenige ge-

(1) Brief van 2 Junij 1618 (HS. R. A.)

committeerden tot dese Vergaderinge, aen welcke ick in secreet openinge van den inhout van denselven brief hebbe gedaen, de saecke nyet terecht verstaen of gerapporteert hebben. Want Uw schryven houdt nyet, dat Syne Exc. yet soude begeeren of voorhebben in de saeke, maer dat geseyt wordt dat de Contra-remonstranten sulck voornemen souden hebben. Ick soude 'tselve wel selfs vertoont hebben, maer vond nyet goet Du Agean daerin bekent te maeken, om redenen. Ick can nyet quaet vinden dat UEd. aan Syne Exc. schrijft 't geen U geseit is, maer of oorbaer is uw autheur te noemen vindt ik bedenkelijck. In allen gevalle dient die daerop geconsulteert. Wy syn in eene vreemde wereld: men weet nyet wie te betrouwen."

Hij droeg Langerak op, een onderzoek in te stellen naar de gronden, waarop de beweringen van Du Agean berustten. Veel meer echter gaf hij om de bevestiging der welgezindheid van de Fransche regering, die hij evenmin als de Stadhouder verdacht hield van de hand te hebben in de bewuste aanslagen op de onafhankelijkheid van de republiek. Hij vertrouwde en had reden om te vertrouwen op haar goede diensten in het belang der gematigdheid en verzoening. Dienaangaande schreef hij in den aangehaalden brief: „Wy syn noch nyet gebrocht totte notelycke en gewenschte eenicheyt, maer despereren daervan oock nijet, hopende dat Syner Majs. goede vermaningen deur den heere du Maurier in 't generaal en particulier gedaen. . . . en 't geen vorder van Syne Co. affectie tot onsen beste verwacht wordt, daertoe veel goets sal doen. Gelooft dat alle vromen sulcke goede offitiën seer aengenaem syn. . . . Myn vertrouwen is dat God de Heer eene goede uytcompste verleenen, en dese Landen van onheijlen bewaren sal."

De dames-cadeautjes keurde hij goed, indien werkelijk de betaling der achterstallen daardoor kon worden bevorderd. Ten slotte gaf hij zijne hoop op de toekomst te kennen, vertrouwde op de regtvaardigheid zijner zaak en de zuiverheid van zijn geweten. „Aerssen maeckt stoutelyck den haen; maer de waerheyt sal wel de overhant winnen."

HOOFDSTUK XVII.

Bezending uit Utrecht naar Maurits. — De Utrechtsche kermis. — Maurits en de gemagtigden van de Staten Generaal te Utrecht. — Ogle weigert ongehoorzaam te zijn aan de Staten. — Maurits dankt de Waardgelders af. — De Prins benoemt veertig Utrechtsche regeringsleden. — De Staten Generaal bevelen de afdanking der Waardgelders.

De zomer van 1618 was daar, — die zomer die zoo rijk zou worden aan de gewigtigste gebeurtenissen. De lindebloesems geurden in de schaduwrijke dreven van de kleine, maar landelijk schoone hoofdplaats van het Nederlandsche gemeenebest. De verjaardag van den slag bij Nieuwpoort (2 Julij) verscheen en verdween, en de Stadhouder zou zorgen dat in dit jaar zijn staatkundige veldtogt even zegevierend zou wezen als die gedenkwaardige campagne van achttien jaar geleden.

De hondsdagen waren op het punt om hun verzengenden invloed te doen gevoelen, maar de hitte van den godsdienstig-staatkundigen partijstrijd had reeds voeger de gemoederen in vuur en vlam gezet, en ook die hitte had haar toppunt nog niet bereikt.

In Utrecht zond de partij, die den Stadhouder ontzien, en, zoo mogelijk, een vergelijk tot stand brengen wilde, eene deputatie naar den Haag, met uitdrukkelijken, doch geheimen last om met den Prins eene bijeenkomst te houden. Zij bestond uit acht leden, waaronder Gillis van Ledenberg, die met twee anderen zijn intrek nam ten huize van Daniel Tresel, eersten klerk van de Staten Generaal.

Oldenbarnevelt en de voornaamsten zijner vrienden, van het

geheime doel dezer bezending onderrigt, en besloten zijnde haar daarin te dwarsboomen, wist te bewerken dat er ten huize van genoemden hoofdklerk eene bijeenkomst tot stand kwam van de Utrechtsche heeren met Grotius, Hoogerbeets, de Haan en de Lange.

De eerste woordvoerder was Grotius. Maurits had de Staten van Holland beschuldigd van rebellie, en de uitstekende Pensionaris van Rotterdam wierp nu de aantijgging van muiterij, ongehoorzaamheid en onruststoken terug op hen die onder het mom van godsdienstijver hun best deden om inbreuk te maken op de souvereiniteit der gewestelijke Staten, de wetten en privilegien der provincie Holland en het gezag der stedelijke overheden. Om te voorkomen dat dit alles wierd met voeten getreden, hadden vele steden haar toevlugt genomen tot de Waardgelders, waardoor werkelijk oproerige bewegingen waren in toom gehouden, zooals gebleken was te Leiden, te Haarlem en in andere steden. De Staten van Utrecht hadden op gelijke wijs voor het behoud van orde en rust gezorgd. Maar de onruststokers en kwalijkgezinden hadden in alle hoeken getracht deze heilzame maatregelen tegen te werken en eene algemeene afdanking van die troepen door te drijven. Daartegen nu behoorde men zich met moed en beleid te verzetten. Het gold hier den hoeksteen der provinciale souvereiniteit, tot wier handhaving de openbare middelen behoorden te worden aangewend. Wat baatte het den vijand over de grenzen te jagen, als men niet eenmaal veilig was binnen zijn eigen drempel? Met smart hadden Grotius en de zijnen bespeurd dat Utrecht bedacht was op de afdanking der Waardgelders; weshalve spreker met al de welsprekendheid, die hem ten dienste stond, voor het doen van dien noodlottigen stap waarschuwde. (1)

De Utrechtsche afgevaardigden antwoordden door een beroep op den zwaren geldelijken last, dien het onderhoud der Waardgelders het Sticht oplegde. Tevens beklaagden zij zich dat ze op geen bijstand van de provincie Holland konden rekenen, blootgesteld als zij waren aan onverhoedsche aanvallen uit verscheidene hoeken. De Staten Generaal hadden niet alleen schriftelijk, maar bovendien door middel van eene bezending op de afdanking der Waardgelders aangedrongen. De Stadhouder ver-

(1) Wagenaar, X, 209—217. Van der Kemp, IV, 79. Baudartius, X, 50, enz.

heelde zijn misnoegen niet. In Holland stonden de zaken geheel anders: maar in Utrecht vonden de Staten het noodig van twee kwaden het minste te kiezen. Daarom hadden zij hunnen gemagtigden opgedragen den Prins te verzoeken, om het vreemde krijgsvolk uit hunne hoofdstad te verwijderen, en in plaats daarvan de oude compagnien van inlandsche soldaten te sturen, die dan in soldij zouden staan van het Sticht. Op die voorwaarden zouden de Staten van Utrecht de Waardgelders afdanken.

Op deze redeneringen antwoordde Grotius door nieuwe waarschuwingen tegen het houden van gemeenschap met den Stadhouder. Hij gaf te kennen, dat de inlandsche troepen, waarop de Utrechtsche heeren wilden vertrouwen, wel eens op een verkeerden weg konden zijn gebragt; en hij vleide hen met de hoop dat zij welligt zouden gebaat worden door zekere finantiële maatregelen, waarvan men in Holland zwanger ging.

De slotsom der bijeenkomst was, dat de Utrechtenaars besloten nog eenige dagen te wachten alvorens het doel hunner komst aan den Stadhouder bloot te leggen. Intusschen maakte Ledenberg een kort verslag op van het besprokene met Grotius en de zijnen, welk stuk men den Utrechtschen Staten heimelijk wilde voorleggen. De Hollandsche heeren hoopten de Stichtsche afgevaardigden te hebben overtuigd dat de Waardgelders moesten worden gehandhaafd.

Nu namen de Staten van Holland eene plegtige resolutie aan, waarbij werd verklaard dat de Waardgelders dienden om de orde in de steden te handhaven en verkrachting der wetten te voorkomen. Kon dit doel op andere wijze worden bereikt, toonde zich de Stadhouder bereid om garnizoenen, die, als bestaande uit vreemde huurlingen, geen vertrouwen verdienden, zoowel in Holland als in Utrecht te vervangen door compagniën van inlandsch krijgsvolk, dan zou men het welligt kunnen eens worden over de afdanking der waardgelders.

Aan het hoofd van dertig afgevaardigden uit de edelen en steden der provincie Holland, maakte Oldenbarnevelt zijne opwachting bij Prins Maurits, en deelde hem het besluit der Staten mede. (1) Het antwoord was koud en onvoldoende, hoewel het schijnt dat hij door twintig compagniën inlandsche troepen zoowel Holland als Utrecht zou hebben bevredigd.

(1) Wagenaar, X, 218. Resol. van Holl., 11 en 12 Julij 1618, bl. 181—185. Grotius, Verantwoord. C. 19, 255.

Ledenberg en de zijnen verlieten den Haag zonder hunne boodschap aan den Prins te hebben medegedeeld. Kort daarop benoemden de Staten Generaal eene commissie die, met den Stadhouder aan het hoofd, naar Utrecht zou gaan. De Staten van Holland volgden dit voorbeeld: hier was Grotius de leider der commissie.

Den 25sten Julij kwamen Grotius en Hoogerbeets met nog twee afgevaardigden te Utrecht aan, waar zij werden ontvangen door Gillis van Ledenberg, den Secretaris der Utrechtsche Staten. Ledenberg was een schoon man van hooge gestalte, kaalhoofdig en met vriendelijke gelaatstrekken. Over en weer gaande als onderhandelaar tusschen twee souvereine vergaderingen, dacht hij zeker weinig dat hem dit later als hoogverraad zou worden toegerekend. Toch had hij het ergste kunnen vreezen, hadde hij geweten dat Maurits er zou achter komen dat hij het geweest was, die zijne medecommissarissen had weerhouden van het zamenspreken met den Stadhouder, volgens hunne instructie.

Terstond werden Grotius en de zijnen door Ledenberg aan de Utrechtsche Staten voorgesteld.

Terwijl deze voorname personages aldus plegtig en heimelijk raad hielden, vertoonde zich een nog grooter personage op het tooneel.

De Stadhouder kwam te Utrecht, aan het hoofd van de bezending der Staten-Generaal.

Zoo begonnen dan de draden van het staatkundig drama zich te ontwarren, en het stond te vreezen dat het drama zoude eindigen als een treurspel.

Intusschen zag het geenszins treurig uit in de grijze bisschopsstad. In al de landen waar Hoog- of Nederduitsch gesproken werd, waren er weinige steden zoo sierlijk en indrukwekkend als Utrecht. Gelegen aan het nietige overschot der aloude Rijnbedding, waar die kwijnend heensluipt naar den Oceaan, omkransd door schoone tuinen en keurige boomgaarden, doorsneden door grachten, waar tal van bruggen de trotsche kaden aan wederzijde verbinden, prijkende met den zwaren, statigen Domtoren, die zich tot eene duizelingwekkende hoogte verhief naast het grootste en een der prachtigste van alle Nederlandsche kerkgebouwen (1), was Utrecht nog ten volle den

(1) In 1674 werd het schip der kerk door een storm vernield. Alleen het koor is overgebleven, en in onze dagen gerestaureerd. (*Vert.*)

roem waardig die het omstraalde als den zetel van Willebrordus, die acht eeuwen vroeger het Evangelie den Friezen had verkondigd, en de stichter geweest was van die lange reeks van krijgshaftige, ontembare bisschoppen, die eeuw op eeuw het bezit der omliggende gronden en moerassen aan andere vorsten, zelfs aan keizers en koningen hadden betwist.

Nog een andere roem verheerlijkte de bisschopsstad. 't Was daar, dat negen en dertig jaar geleden de Unie van Utrecht was gesloten. In de toen binnen Utrecht geteekende Artikelen van Unie kwamen de contracterende provincien overeen om ten eeuwigen dage vereenigd te blijven, alsof zij gezamenlijk slechts éene provincie vormden, — om slechts met algemeen goedvinden oorlog of vrede te maken, terwijl in minder gewigtige zaken de meerderheid zou beslissen, — om Roomschen en Protestanten zonder onderscheid tot de Unie toe te laten, mits zij aan de Artikelen van Unie gehoorzaamden en zich als goede patriotten gedroegen, — terwijl tevens uitdrukkelijk verklaard werd, dat geene der provincien met eene andere provincie, en geene der steden met eene andere stad zich zouden bemoeijen op het stuk van den godsdienst (1).

Aan dat onvergetelijk verdrag, zoo uitstekend voor die tijden om zijne onbekrompenheid in het godsdienstige zoowel als in het staatkundige, was Utrecht den eernaam verschuldigd van de *Wieg der Vrijheid.*

Zou het dien eernaam ook nu blijven verdienen? Op het oogenblik dat ons thans bezig houdt, was de massa der bevolking betrekkelijk onverschillig omtrent de vreeselijke geschilpunten, wier beslissing met rassche schreden in aantogt was. 't Was Utrechtsche kermis, en schier de geheele bevolking vierde feest (2). Van alle kanten hadden rondreizende kooplieden hunne waren daarheen gebragt, — juweelen en aardewerk, linten en kantwerk, ploegen en spaden, wagens en paarden, koeijen en schapen, boter en kaas, snaphanen en pistolen, — kortom alles wat in de eerste maanden voor stad en omstreken kon noodig, nuttig of aangenaam zijn. Door de gansche stad heen lagen al die koopwaren uitgestald, hetzij in

(1) "De Opkomst der Nederlandsche Republiek", III, 411, 412, en de daar aangehaalde autoriteiten.

(2) Van der Kemp, IV, 81. Getuigenis van Koningsvrij, in de HSS. Verz. van Voorst, mij welwillend door den heer Van Deventer medegedeeld.

kramen, hetzij op den grond. 't Was of geheel Utrecht herschapen was in een reusachtigen bazar. De boerinnen uit den omtrek, met hare gouden en zilveren hoofdtooisels en de huurwaarde eener flinke pachthoeve in hare oorringen en halsketens, en de stevige boeren, waarvan menigeen zijn „roer" had gebruikt in den grooten oorlog die reeds woedde toen hunne vaders nog kinderen waren, — die allen zwierden door de straten, en genoten de zegeningen van den vrede. Muzikanten en dansers, wafel- en poffertjeskramen, tooneelvertooningen, rarekieken, goochelaars, kwakzalvers, — al die bestanddeelen eener kermis, sinds eeuwen die nog door eeuwen zouden gevolgd worden, verlevendigden thans de atmospheer in den alouden zetel van Willebrord. Aan de muren van openbare gebouwen waren de nieuwste plakkaten en tegenplakkaten bevestigd, waarin eensdeels de Staten-Generaal en anderdeels de Staten van Utrecht het zwaarwigtige onderwerp behandelden van godsdienstige scheuring en oproerige bewegingen. Voor de winkelvensters en op de boekenstalletjes van Contra-Remonstrantsche kooplieden, wier moed toenam naarmate die der Utrechtsche Staten verflaauwde, zag men de nieuwste spotprenten en spotverzen op Oldenbarnevelt. Op eene dier prenten werd hij voorgesteld zittende aan een tafel met Grotius, Hoogerbeets en anderen, redenerende over de Nationale Synode; maar ligtte men een klep op, dan veranderde het hoofd van den Advokaat in dat van Alva, en werden zijne metgezellen herschapen in kardinalen en spaansche priesters, gezamenlijk den beruchten Bloedraad vormende, terwijl op den achtergrond geheele rijen van Protestantsche martelaars hangende of op den brandstapel zigtbaar werden. Eene andere plaat vertoonde Prins Maurits en de Staten-Generaal, bezig met de voornaamste staatslieden van het gemeenebest door eene geweldige zeef te schudden, waar de gehate advokaat en zijne vrienden met het hoofd naar beneden doorheen rolden. Eene derde caricatuur verbeeldde eene rij droevig afdruipende hanen, nat geworden door den als een stortbui voorgestelden toorn van den Stadhouder, terwijl het opschrift „*Arme haenen*" eene zoutelooze verdraaijing was van *Arminianen*. Weer eene andere spotprent gaf den paus en den koning van Spanje te zien, bezig met duizenden dukaten uit een gouden blaasbalg te doen neerkomen in den schoot van den Advokaat, die zijn ambtstabbaard ophield om ze in ontvang te nemen. Ten slotte

noem ik hier als voorbeeld eene afbeelding van wagenvrachten vol Arminianen, op weg naar Rome, terwijl in het verschiet Satan hen afwachtte, om hun eene „warme" verwelkoming te verzekeren.

Te midden van het kermisgewoel gingen *patrouilles* Waardgelders op en neer — den ijzeren stormhoed op het hoofd en de hellebaard in de vuist. Met barsche woorden beteugelden zij menige onrustige volksbeweging van dien aard als zij verpligt waren te onderdrukken; maar of zij ook buiten dienst in den regel zoo vijandig waren jegens de uitspattingen der volksmenigte, — dat is eene andere vraag. Immers, hoewel zij wisten dat de Staten van Holland, die zich hadden aansprakelijk gesteld voor de betaling der vreemde troepen, destijds te Utrecht in garnizoen, hen (Waardgelders) magtigden om geene bevelen te gehoorzamen behalve die der plaatselijke overheden, — toch werd het voor de Waardgelders meer en meer een bedenkelijk vraagstuk of hunne eigene soldij wel volkomen veilig was; en deze onzekerheid maakte hen vatbaar voor de atmosfeer van Contra-Remonstrantisme, die van lieverlede de geheele republiek doordrong. Nog bedenkelijker was de vraag, of de weerstand dien zij den geduchten Stadhouder konden bieden, wiens naam een tooverwoord was voor ieder soldatenhart, ook ver buiten zijn vaderland, — of zulk een weerstand niet gelijk stond met het afweren van een lanssteek met een stokje. De bejaarde aanvoerder der Utrechtsche Waardgelders, kapitein Harteveld, had den Utrechtschen vrienden van Oldenbarnevelt in vertrouwen medegedeeld, dat hij zijn zwaard niet wilde trekken tegen Prins Maurits en de Staten-Generaal. „Wie vergt dat dan van U?" was hem door sommigen te gemoet gevoerd; maar Ledenberg had niet geaarzeld hem een lafaard te noemen. Voor die beleediging zwoer kapitein Harteveld zich te zullen wreken (1).

Zoo stonden de zaken, toen op een drukken kermisavond de Stadhouder met zijne medegemagtigden de stad Utrecht binnenreed. Er was een oogenblik spraak van geweest om de stadspoorten voor de commissie te sluiten; maar dat denkbeeld had men spoedig opgegeven.

„Gij hadt zulk een gast niet op uw kermis verwacht" — zei Maurits tot de stedelijke overheden, met een spotlach alsof

(1) WAGENAAR, X, 234, 199.

hij zeggen wilde: „En wat denkt ge nu wel van mij, nu ik hier ben gekomen?" (1)

Intusschen hielden Grotius en zijne medegemagtigden geheime bijeenkomsten met de Staten van Utrecht. Als een voorloopige maatregel was Sir John Ogle, bevelhebber der vreemde troepen in Utrecht, gewaarschuwd dat hij, als betaald wordende door de provincie Holland, aan haar gehoorzaamheid schuldig was. Ook was hem te kennen gegeven dat de wacht aan de Witte Vrouwen Poort zou worden verdubbeld, en dat posten op de rivier de Lek boven en beneden Vreeswijk zouden worden uitgezet, ten einde te verhinderen dat ander krijgsvolk door de Staten Generaal bij overrompeling de stad zou worden binnengesmokkeld. (2)

Reeds een jaar te voren waren, gelijk wij gezien hebben, deze voorzorgen door Oldenbarnevelt aan de hand gedaan aan Ledenberg.

Sir John Ogle echter had ronduit geweigerd om in verzet te komen tegen den Stadhouder en de Staten-Generaal, in welke hij zijne wettige meesters erkende; en hij had Ledenberg en de zijnen gewaarschuwd voor den gevaarlijken weg, dien zij hadden ingeslagen. Het gevolg was groote verontwaardiging geweest bij de Utrechtsche heeren en hunne vrienden, de gemagtigden uit Holland. (3)

In zijne rede tot de Staten van Utrecht weidde Grotius uit over de mogelijkheid dat de Stadhouder geweld zou aanwenden; en sommige leden der vergadering waren het met hem eens, dat Maurits de poorten, zoo hij die gesloten vond, waarschijnlijk met geweld zou openbreken. Toen De Groot later werd hard gevallen om die krasse taal, antwoordde hij dat echte Hollanders geene hovelingen zijn, maar alles bij zijn waren naam plegen te noemen. (4)

In sterke bewoordingen schetste hij het leedwezen der Staten van Holland over het voornemen der Utrechtsche Staten om de Waardgelders aftedanken, hoewel die wettig waren aangeworven, ingevolge het bij artikel I der Unie van Utrecht aan elke provincie toegekend regt om zich zelve en hare wetten te verdedigen.

Des anderen daags werden er bijeenkomsten gehouden tus-

(1) Van der Kemp, IV, 81.
(2) Wagenaar, X, 222.
(3) Baudartius, X, 56—59.
(4) Verantwoording, C. XIX, 277.

schen Maurits (1) en de Staten van Utrecht en tusschen hem en de afgevaardigden uit Holland. Bedaard eischte de Prins het
26 Julij afdanken der Waardgelders en de Nationale Synode. De
1618. Hollandsche heeren daarentegen wilden eerst de personen en regten der magistratuur bevestigd zien.

„De overheden" — antwoordde Maurits — „moeten beschermd worden; maar we dienen eerst te weten, hoe ze willen regeren. Men heeft getracht vijf valsche punten in den godsdienst te dringen. Men heeft getracht mij uit het Stadhouderschap en zelfs uit het land te jagen. Maar ik heb mijne maatregelen genomen. Ik weet volmaakt goed wat mij te doen staat. Vijf provinciën heb ik op mijne zijde, en zes Hollandsche steden zullen afgevaardigden naar Utrecht zenden om mij hier te rugsteunen."

De Hollandsche heeren betuigden dat er, voor zooverre hun bekend was, geen plan hoegenaamd bestond om inbreuk te maken op zijne prinselijke waardigheid of op zijn persoon. Allen waren bereid om zijn rang en zijn bewezen diensten met alle in hunne magt staande middelen te huldigen. Maar het was wenschelijk, de hangende geschillen niet door geweld, maar in der minne te beslechten.

De Stadhouder antwoordde door op nieuw aan te dringen op het bijeenroepen der Nationale Synode. „Wat de Waardgelders betreft," — ging hij voort — „die zijn erger dan Spaansche forten. Ze moeten weg."

Na eenige verdere redekavelingen in dien geest werd hij driftiger.

„Alles" — riep hij — „is de schuld van den Advokaat."

Bedaard antwoordde Grotius:

„Al was Oldenbarnevelt dood, toch zouden wij allen ons verpligt rekenen om de wetten te handhaven. 't Schijnt dat men onze provincie veracht, en haar wil ondergeschikt maken aan de overige gewesten."

„Contrarie!" — riep de Prins — „'t Is juist Oldenbarnevelt die de Hollandsche Staten wil maken tot Staten-Generaal." (2)

Een maand of drie te voren waren er vrij wat bierhuispraatjes

(1) De gemagtigden der Staten-Generaal die Maurits vergezelden, waren Voogd uit Gelderland, Manmaker uit Zeeland en Thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg uit Friesland.

(2) R. BRANDT, Leven van de Groot, 126 (uit 's mans geschreven aanteekeningen).

gehouden door zekeren pochhans, genaamd Van Ostrum, betreffende de noodzakelijkheid om den Stadhouder in toom te houden. „Mogt" — had die held van de kan verkondigd — „de Prins zich onderstaan om de handen te slaan aan de eene of andere stad van Holland of Utrecht, dan is het afgesproken om een duizend of tien soldaten op geschikte punten te posteren. Dan zullen we aan Z. Exc. zeggen: „Als je ons niet met rust laat, dan zullen we eene schikking maken met Aartshertog Albert, en hem gehoorzaamheid zweren. We kunnen met hem een verdrag maken, dat ons godsdienstvrijheid geeft en ons voor alle mogelijke onderdrukking behoedt. Ik zeg dit niet op eigen gezag; maar ik heb het van zeer hoog geplaatste personen met genoegzame zekerheid vernomen." (1)

Dit gezwets was den Stadhouder ter ooren gekomen.

Kon hij nog overtuigender bewijs verlangen van Oldenbarnevelt's onwankelbaar besluit om het Gemeenebest aan den Aartshertog te verkoopen en hem zelven (den Stadhouder) het land uit te jagen? Had Mijnheer Van Ostrum het niet plegtig verzekerd in de herberg? Wel is waar had hij geene namen genoemd; maar kon hij met de uitdrukking „zeer hoog geplaatste personen" met mogelijkheid iemand anders hebben bedoeld dan den Advokaat van Holland?

Drie dagen na zijne laatste conferentie met Hugo de Groot en de zijnen, gaf Maurits bevel dat den volgenden morgen om half vier met stille trom eene belangrijke troepen-verzameling zoude plaats hebben. Ongeveer duizend man voetvolk kwamen
31 Julij 1618. dien ten gevolge onder de wapens. 't Waren compagniën uit Arnhem onder Ernst van Nassau, uit Vianen onder Brederode, en uit de gewone bezetting. In alle stilte kwamen die manschappen bijeen op de Neude, een langwerpig, onregelmatig marktplein, waar verscheidene straten op uitloopen. Door zijn staf omstuwd, verscheen daar Prins Maurits te paard bij het aanbreken van den dag. Door de eerste stralen van het zonlicht verguld, zag de schoone toren van de Cathedraal neder op het belangwekkende schouwspel in zijne nabijheid.

Al de toegangen tot de Neude waren op last van den Stadhouder afgezet, en de straten die er op uitkomen door kanonnen bestreken. Vlak bij het plein had eene compagnie Waardgelders

(1) WAGENAAR, X, 261, 262. VAN DER KEMP, IV, 83, 84.

post gevat. Bedaard reed Maurits naar die lieden toe, en beval hun de wapens neer te leggen. Zonder morren gehoorzaamden zij. Daarop ontbood hij al de overige compagnien Waardgelders op de Neude. Deze lieten niet lang op zich wachten; en naauwelijks waren de eerste morgenuren verstreken, of al de Waardgelders, bijna duizend in getal, hadden de wapens nedergelegd aan de voeten van den Stadhouder. (1)

De snaphanen en hellebaarden werden in sierlijke tropheën op de Neude opgestapeld, en Prins Maurits reed naar zijn logis, om te ontbijten. Er was een eind gekomen aan die lastige huurlingen, nu en voor immer. De weinige tegenstand dien Utrecht aan 's Prinsen gezag had geboden, werd nergens anders beproefd.

Dagen lang had men angstig gefluisterd van een bloedbad, van oproer en plundering. Niets van dat alles werd bewaarheid. Ook hier toonde Maurits zich een volmaakt legerhoofd. Zóó bewonderenswaardig had hij zijne maatregelen genomen, dat geen enkel schot geschoten, geen enkele slag geslagen werd, en geen enkel burger in zijne vreedzame sluimering werd gestoord. Toen de Utrechtenaars hunne nachtmutsen hadden afgezet, vernamen ze dat de vreesselijke weerwolf was verdwenen, die hun zoo menig benaauwd oogenblik had berokkend. De Waardgelders behoorden tot de geschiedenis, en bij hun verdwijnen had zelfs niet eene enkele kat gemaauwd.

Charterboeken, Dertien Artikelen, redevoeringen van Hugo de Groot, kroegpraatjes van Van Ostrum, provinciale en stedelijke regten, — door dat alles had de krijgshaftige Stadhouder, met de Oranjepluimen op den hoed en het zwaard van Nieuwpoort aan de zijde, zich even gemakkelijk heengeslagen, als door het kermisvolk dat de straten van Utrecht versperde op den avond van zijne aankomst.

Ledenberg en andere invloedrijke leden der Utrechtsche Staten hadden 's nachts de vlugt genomen. Ook Grotius en zijne medecommissarissen vertrokken een paar dagen later in allerijl. Toen zij in de morgenschemering per as de stad verlieten, ont-
4 Aug. moetten zij de afgevaardigden der zes Hollandsche op-
1618. positieleden, die juist in hunne koets uit den Haag aan-

(1) BAUDART, X, 50—59. VAN REES EN BRILL, 829 enz. WAGENAAR, X, 232, 233.

kwamen. Had Grotius een uur langer getoefd, hij en de zijnen zouden in den kerker geworpen zijn. (1)

Vier dagen later verscheen de Stadhouder aan het hoofd van zijne lijfwacht op het stadhuis. Zijne hellebaardiers stapten de breede pui op, zijne aankomst verkondigende aan de vergaderde vroedschap. Zoodra hij voor de heeren verschenen was, gaf hij zijn voornemen te kennen het geheele collegie te veranderen. Te dien einde verlangde hij dat de veertig leden veertig andere namen zouden opgeven. Dit geschiedde; Maurits voegde er twintig namen bij; en uit de aldus bijeengebragte lijst van honderd candidaten koos hij veertig regeringsleden in zijn geest. Het zal wel niet noodig zijn te verzekeren dat er slechts weinige der oude leden in de nieuwe vroedschap werden opgenomen, en dat die enkelen met hart en ziel gehecht waren aan de Staten Generaal, den Stadhouder en de Nationale Synode. (2) Verder kondigde hij aan, dat de nieuwe vroedschap levenslang haar ambt zou behouden, terwijl vroeger dat collegie telken jare was vernieuwd. Eindelijk werd de Domkerk aan de Contra-Remonstranten gegeven.

Spoedig werd diezelfde kunstbewerking ook op de overige weerspannige steden in Holland en Utrecht toegepast. De Stadhouder was meer dan eens beschuldigd van naar de souvereiniteit der Vereenigde Provincien te staan; en een van zijne grieven tegen den Advokaat van Holland was, dat deze de Prinses-Douairière, Louise de Coligny, had verzocht haar stiefzoon tegen de gevaren van zulk eene eerzucht te waarschuwen. Maar zoolang een enkel persoon, met het zwaard in de vuist, een zoo onbeperkt gezag kon uitoefenen over het geheele raderwerk der provinciale en stedelijke regeringen, — zóó lang kwam het er weinig op aan, of die persoon den titel voerde van Koning of Keizer, Doge of Stadhouder. Feitelijk was hij, ten minste voor het oogenblik, souverein, al had hij de beleefdheid om de Staten Generaal als zijn souverein te erkennen.

Nog geene drie weken later werd er door de Staten Generaal
21 Aug. 1618. een besluit uitgevaardigd, waarbij de Waardgelders werden opgeheven, — een bijkans overtollig besluit, daar die huurtroepen zoo goed als opgehouden hadden te bestaan, en er niemand was die de afdanking zou kunnen belet-

1) Ibid.
(2) Ibid. VAN DER KEMP, IV, 85—88. BRANDT, II, 826—830.

ten. Zelfs Grotius beval nu berusting aan; en Oldenbarnevelt vermogt niet langer eene geheele natie te bezielen.

De uitnoodigingen om ter Nationale Synode te Dordrecht bijeen te komen waren intusschen verzonden. De Staten van Holland hadden de kennisgeving ongeopend teruggestuurd, het als een onverantwoordelijke inbreuk op hunne regten beschouwende, dat eene kerkvergadering, waar de groote meerderheid uit hun midden zich tegen verklaard had, nu zou worden bijeengeroepen in eene stad op hun eigen grondgebied. Maar dit was geschied, voor dat de afdanking der Waardgelders en de algemeene verandering der stedelijke regeringen was bewerkstelligd.

Ernstige beraadslagingen werden nu gehouden over de mogelijkheid om alsnog tot een vergelijk te geraken, en om de beslissing der aanstaande Synode als niet verbindend te beschouwen zonder provinciale bekrachtiging. (1) Reeds meende Oldenbarnevelt op het punt te zijn om eene gunstige uitkomst te verwerven, toen de overleggingen van hem en zijne vrienden werden afgebroken door eene onverwachte gebeurtenis.

(1) Brandt, II, 841. Uytenb. 1204. Wagenaar, X, 240, enz. Ook heb ik in het Haagsche Rijksarchief een groot aantal handschriften gelezen, vooral het pak AA, 61, reeds vroeger aangehaald, waarin o. a. al de tusschen de Utrechtsche heeren en de gemagtigden der Staten Generaal gewisselde stukken. Ook de reeds vermelde papieren, mij door de heeren De Jonge en Van Deventer medegedeeld, hebben mij menige belangrijke bijzonderheid doen kennen.

HOOFDSTUK XVIII.

Bijeenkomst van Maurits en Oldenbarnevelt. — De Advokaat, gewaarschuwd voor zijn gevaar, weigert den Haag te verlaten. — Gevangenneming van Oldenbarnevelt, de Groot en Hoogerbeets. — De Staten-Generaal nemen de verantwoordelijkheid daarvan op zich in een „biljet." — De Staten van Holland protesteren. — Brief van den Advokaat aan zijn gezin. — Audientie van Boissise. — Aerssen's onruststoken. — Het Fransche gezantschap springt in de bres voor Oldenbarnevelt. — Koning Jacobus verzet zich daartegen. — Langerak verlaat de zijde van den Advokaat. — Nieuwe veranderingen in het regeringspersoneel der steden. — Dankbetuiging van de Hollandsche Staten.

Oldenbarnevelt had alles gedaan wat hij voor zijn pligt hield. Thans, nu hij al zijne pogingen had zien schipbreuk lijden, was hij bereid om zich in het onvermijdelijke te schikken. De brieven, waarin hij, hetzij ambtshalve, hetzij in vertrouwen, over de laatste gebeurtenissen sprak, ademen noch wraakzucht noch drift. Zoo schreef hij b. v. aan Caron; (1) „Ick sende U de leste verclaringe by Myne heeren van Hollant gedaen op't convoceren van een Synode Nationael, oock wat Dordrecht en de andere vyf steeden daerjegens hebben overgelevert. Op gisteren is begonst het punct van de Waertgelders te casseren. Op huyden wort begraven het ligchaem van den Heere van Kenenburch."

Het was niet mogelijk kalmer te schrijven. De Waardgelders waren afgedankt, Utrecht was door wapengeweld in de magt

(1) Brief van 8 Julij 1618 (HS. R. A.)

zijner vijanden gebragt, de Nationale Synode doorgedreven; ook op andere steden dan Utrecht was Maurits op weg om hetzelfde zuiveringsproces toe te passen, — en toch ging Oldenbarnevelt voort met het prediken van gematigdheid en eerbied voor de wet. Zelfs nu nog, hoewel ontmoedigd, was hij niet wanhopig, en maakte hij zich gereed om de Nationale Synode zooveel mogelijk ten goede te leiden.

Op dit beslissend oogenblik wenschte hij eene bijeenkomst onder vier oogen te hebben met den Prins, ten einde, zoo mogelijk, eenig middel te beramen om de algemeene spanning te doen bedaren en eene verzoening tot stand te brengen. In nog wel donkerder tijdsgewrichten had hij Maurits en diens onvergetelijken vader ter zijde gestaan. Die beiden hadden in alle hagchelijke omstandigheden zijn bijstand ingeroepen, en nimmer hadden zij zijn moed zien wankelen of zijn kalm oordeel hem zien begeven. „Niet slechts een vriend, maar een vader voor het stamhuis van Nassau" — met die woorden hadden des Stadhouders lippen den Advokaat beschreven aan de weduwe van Willem den Zwijger. Onvatbaar voor eene gedachte, die in strijd zou zijn met de vaderlandsliefde, bezield door opregte zucht tot afwending van rampen en bevordering van gematigdheid, zag Oldenbarnevelt geene reden hoegenaamd, waarom hij niet, ondanks alles wat gezegd en gedaan was, nogmaals onder vier oogen met den Prins zoude spreken. Te dien einde hield hij een gesprek met den Frieschen Stadhouder, Willem Lodewijk van Nassau, die hem altijd had in eere gehouden, al was hij ook een vurige Contra-Remonstrant. Willem Lodewijk was een der uitstekendste mannen van zijn tijd, zoowel in krijgszaken als in wetenschappelijke ontwikkeling, zoowel in administratieve bekwaamheid als in aangeboren menschlievendheid, en, in een geslacht dat om zijne heldeneigenschappen en heldenfeiten welligt het beroemdste was van het toenmalige Europa, voor bijna geen enkelen Nassau zwichtende. Hij was klein, maar deftig, ja schier plegtig in zijne manier van doen. Schreef hij aan iemand, die in rang beneden hem stond, zoo was zijn stijl bijna als die van een koning, doordrongen van de vormelijkheid der hoven van dien tijd.

Zoodanig was de man, tot wien Oldenbarnevelt zich thans wendde, om door zijne tusschenkomst een gehoor te erlangen bij den anderen Stadhouder. Willem Lodewijk was met de voor-

gestelde bijeenkomst ingenomen, al had hij weinig hoop op den uitslag. Hij kende zijn neef te goed, om niet te beseffen hoe hevig diens verbittering was tegen de Remonstrantsche partij in het algemeen en tegen Oldenbarnevelt in het bijzonder. Desniettemin bezorgde hij den Advokaat spoedig het verlangde gehoor.

„Edele, gestrenge, zeer geëerde, hooggeleerde en discrete, bijzonder goede vriend!" — schreef hij aan Oldenbarnevelt (1) — „Wij hebben met Z. Exc. gesproken over de raadzaamheid van hetgeen gij ons dezen voormiddag hebt verzocht. Wij bevinden echter dat Z. Exc. niet te bewegen is om eenigen anderen maatregel voor te staan dan de Nationale Synode, die hij persoonlijk heeft voorgesteld aan al de provinciën, tot wier bevordering hij zooveel moeite gedaan heeft, en die bereids door de Staten-Generaal is uitgeschreven."

„Wij zullen zien wanneer Z. Exc. de bijeenkomst zal bepalen: en voor zooverre het aan ons ligt, kunt gij op onze goede diensten rekenen. Wij konden niet eerder antwoorden, daar het Fransche gezantschap dezen voormiddag een gehoor bij ons had, en wij eerst in den namiddag Z. Exc. konden bezoeken. Uwe Edelheid goeden avond wenschende, blijven wij Uw zeer goede vriend."

„Wij hebben" — schreef hij des anderen daags (2) — „Z. Exc. verwittigd, dat gij genegen waart om met hem in overleg te treden ter zake van eene schikking der godsdienstige moeijelijkheden en het afdanken der Waardgelders. Hij antwoordde, dat hij geenerlei verandering kon aannemen in de zaak der Nationale Synode, maar desniettemin tot uwe beschikking zoude zijn, wanneer het Uwe Edelheid ook mogt behagen tot hem te komen." (3)

Twee dagen later (4) maakte Oldenbarnevelt zijne opwachting in de apartementen van Prins Maurits. De twee groote mannen, op wie het staatsgebouw zoo lang had gerust, stonden nogmaals voor elkanders aangezigt.

(1) Brief van $\frac{4}{14}$ Aug. 1618. (HS. R. A.)
(2) Brief van $\frac{5}{15}$ Aug. 1618. (HSS. R. A.)
(3) Nergens vind ik eenige toespeling op deze brieven van graaf Willem Lodewijk. De geleerde Groen van Prinsterer deelt ze niet mede; en, voor zoover ik weet, zijn zij nimmer uitgegeven. Daar zij niet lang zijn, laat ik ze in hun geheel volgen in het Aanhangsel.
(4) 17 Augustus 1618.

De Advokaat, met langen, grijzen baard en hoogernstige blaauwe oogen, verbleekt door ziekte en kommer, hoog van gestalte, maar door de jaren gebogen, leunende op zijn stok, en gehuld in een zwart fluwelen mantel, eene indrukwekkende staatsmansfiguur, en daartegenover de blozende, bloedrijke Stadhouder, in een bruin wambuis met kaplaarzen van rood marokkijn, smalle ringkraag en groven, maar met een diamanten snoer prijkende vilten hoed, de hand om het gevest van zijn degen geslagen, de oogen toornig en dreigend, — het ware toonbeeld van den hooggeboren, geene tegenspraak duldenden veldheer, — zóó stond dat mannenpaar tegenover elkander, — oude vrienden, thans door een onoverkomelijken afgrond gescheiden.

Oldenbarnevelt trachtte den Prins te overtuigen, dat aan de handelingen te Utrecht, gegrond als die waren op streng vasthouden aan de provinciale wetten en herkomsten, geen gebrek aan den hem verschuldigden eerbied noch inbreuk op zijne constitutionele regten had ten grondslag gelegen, en dat wat spreker persoonlijk betrof, de gehechtheid, die hij zijn leven lang den huize van Nassau had toegedragen in het minst niet was veranderd. Nogmaals betoogde hij dat die Nationale Synode onwettig was, en regtstreeks er toe leiden moest om de overheden aan de geestelijkheid te onderwerpen, — een toestand die, acht en twintig jaren geleden, het land op den rand van zijn ondergang, en den Prins zoowel als spreker bijna tot gevangenschap in een vreemd koningrijk had gevoerd.

Barsch en kortaf antwoordde Maurits, dat de Nationale Synode eene uitgemaakte zaak was, dat hij nimmer de stelling, die hij in deze had ingenomen wilde verlaten, en dat hij zulks ook niet zou kunnen doen, zonder het land en zijn eigen goeden naam tekorttedoen. Hij gaf zijne hooge ontevredenheid te kennen over den eed, dien men den Waardgelders had afgevorderd. Hij beweerde dat die eed in strijd was met het gezag en den eerbied, die hem toekwamen, en dat er *per indirectum* van kon worden misbruik gemaakt tot onderdrukking van hen wier geloof hij gezworen had te zullen beschermen. Onheilspellend werd de uitdrukking van zijn gelaat, toen hij op de Utrechtsche handelingen kwam. Hij beschouwde die als eene zamenzwering tegen zijn eigen persoon en tegen de wettige instellingen van het gemeenebest.

Vergeefs putte Oldenbarnevelt zich uit in die redeneerkracht, die hem gedurende eene lange reeks van jaren had in staat gesteld om vorsten en volken te leiden. Magteloos stuitte zijn welsprekendheid af op het ijzeren pantser van des Stadhouders stilzwijgendheid. Maurits had nu eenmaal gezegd waar het op stond; en verder moest zijn gewoon uittartend zwijgen in de plaats komen van argumenten.

De uitslag der bijeenkomst regtvaardigde de geringe hoop van Graaf Willem Lodewijk. De Prins van Oranje scheidde van den Advokaat, om hem nimmer meer op deze aarde te ontmoeten. (1)

Weinige dagen later schreef Oldenbarnevelt aan Caron: (2)

„UEd. sal ontwyffellyck hebben verstaen, wat hier en tot Utrecht is gepasseert. Men moet Godt den Heere bidden, dat alles tot syns naems eere en der Landen beste mach gedijen. Men wil met het Synode Nationael deur, en die van Utrecht hebben mit dese veranderinge daerin geconsenteert. Ick hope dat, volgende Uw schrijven, Syne Majt. geleerde en vredelievende personagien sal doen comen, en aen deselve goede lasten instructie geven, om de saeke tot christelycke eenicheyt, accomodatie en liefde te helpen brengen, daerby Syne Majt. en dese Landen best gedient sullen wesen."

Is dat de taal van een zamenzweerder en landverrader? Geen enkel woord ademt verwijt, verbittering of wanhoop. Waren die regelen op effect berekend, ten einde de denkwijs van het publiek gunstig voor den schrijver te stemmen? Immers neen, want de brief was niet voor openbaarheid bestemd, maar slechts voor den vriend aan wien hij gerigt was, en voor den koning bij wien Caron de Staten-Generaal vertegenwoordigde. Ook was het geenszins eene officiële depêche, maar slechts eene vertrou-

(1) Noch in Oldenbarnevelt's papieren, noch in boeken van zijne tijdgenooten vind ik toespelingen op deze bijeenkomst. De beide brieven van Willem Lodewijk bewijzen dat zij moet hebben plaats gehad; en Ouvré (bl. 284), puttende uit Du Maurier's onuitgegeven depêches, maakt er kortelijk melding van, karakteriseert de gehouden gesprekken, en geeft er de dagteekening van op. Van mijn vasten regel in dit ééne geval afwijkende, heb ik het gewaagd in algemeene trekken den loop te schetsen van een onderhoud, waarvan geen verslag is tot ons gekomen. Uit de beide brieven van Willem Lodewijk blijkt wat Maurits hem gezegd had, en van zins was aan Oldenbarnevelt te zeggen. Diezelfde woorden heb ik gebezigd, en ik geloof dat het aan geen redelijken twijfel onderhevig is, of de Prins heeft werkelijk in dien geest zich uitgelaten.

(2) Brief van 18 Aug. 1618 (HS. R. A.)

welijke ontboezeming aan een beproefden persoonlijken en staatkundigen makker. Tot op den huidigen dag is zij onuitgegeven en misschien een paar eeuwen lang ongelezen gebleven.

In het verdere gedeelte van den brief weidt hij uit over hetgeen volgens hem de Nederlandsche wetten bepaalden ten opzigte van de gehoorzaamheid van het krijgsvolk. Waarschijnlijk was er in de gansche republiek geen bevoegder beoordeelaar van zulke vraagstukken dan hij; en hoe gebrekkig, ja in theorie ongerijmd, zulk een stelsel ook was, de Provincien waren er wel bij gevaren gedurende den reuzenstrijd met Spanje. Wilde men een beter stelsel invoeren, dan was in ieder geval ruw geweld niet de ware manier, vooral niet bij een zoo wettisch en behoudend volk als de Nederlanders.

„Men sal aldaer" — ging hij voort — „apparentelyck geadviseert hebben, dat Myne heeren van Hollant aen het volck van oorloge op haere betalinge staende tot Utrecht yet dat onbehoorlyck is soude hebben aengeschreven, of aengeseit deur hare gecommiteerden. De waerheit is, dat de Heeren van Hollant, verstaende dat seer gehaest werde om Syne Exc. en eenige uyte andere Provincien nae Utrecht te senden, terwyl die van Utrecht nae haere provincie waren gegaen om van de swaricheyden rapport te doen, en naerder laste gecrygen, en die van Hollant versochten dat men hunne wedercompste soude afwachten en dat de vergaderinge van Hollandt mochte compleet wesen, en dat 'tselve afgeslagen werde, — soo hebben de presenten van de vergaderinge van Hollandt, overmits de saeke geen uytstel mochte lijden, eenigen gedeputeert nae Utrecht, om de Heeren Staten en de Regeerders van de stadt aldaer te onderrichten van het gepasseerde, en alle goede offitien aantebieden.

„(Zy zonden) brieven aen Syne Exc., om deselve te bewegen tot accommodatie, sonder extremiteyten te gebruyken jegens de Resolutie van de Heeren Staten van Utrecht, die Syne Exc. belooft had te achtervolgen, en deur alle oversten en volck van oorloge te doen onderhouden; en, soo Syne Exc. daerin swaricheyt soude maeken, aen deselve te verclaren dat sy in sulcken gevalle last hadden aen de oversten en capiteynen opte Hollantsche betalinge staende te vermanen, dat sy by eede verplicht waren, aen de Heeren Staten van Hollant als hare betaalsheeren gehouw en getrouw te wesen en insgelycx de provincie en steeden daerin sy gebruykt werden, sonder jegens hare resolutien te

mogen doen, maer deselve te helpen voorstaen en naecomen. Als de eedt van Syne Exc. en van het volck van oorloge opte betalinge van Hollant staende wel verstaen worde, syn sy daartoe onwederspreekelyck gehouden."

Nu lijdt het geen twijfel of een hedendaagsch krijgskundige zou laag neerzien op een stelsel van quota's, waardoor elke provincie gehoorzaamheid kon vorderen van de troepen, die zij betaalde, in een leger dat dan toch een leger was van het geheele gemeenebest. Maar dat was het onvermijdelijk gevolg van het consequent doorgevoerde regt der Provinciale Staten; en van het oogenblik af dat de Nederlanders waren opgestaan tegen Spanje, was dat bij hen theorie en praktijk geweest. Het was ongerijmd te beweren, dat de wijze waarop de Waardgelders waren in dienst genomen eene nieuwigheid was. Neen! dat lieden, die om geene wetten zich bekreunden, en niets van de historische ontwikkeling der Nederlandsche provincien afwisten, nu schreeuwden over *nieuwigheid*, was alleen omdat hun de groote bezwaren van het stelsel in het oog vielen, nu het tegen hen zelven werd gekeerd.

Maar er lag een groot en weldadig beginsel ten grondslag aan de handelwijze van den Advokaat. Dat beginsel was zijn onwrikbaar besluit om het burgerlijk gezag in vredestijd te doen zegevieren over wapengeweld. Hoe anders kon eene gezonde regeringswijs houdbaar zijn? Had hij ten allen tijde zich verzet tegen de onderwerping der overheden aan eene heerschzuchtige geestelijkheid of een toomeloos gepeupel, met dezelfde volharding en dezelfde overtuiging verdedigde hij nu ook het burgerlijk gezag tegen de overmagt van het zwaard. Maurits had niet het minste regt om gehoorzaamheid te eischen van alle gewapenden, die in dienst waren van het gemeenebest, — vooral niet in vredestijd. Hij was bij eede verpligt om te gehoorzamen aan de Staten der vijf provincien, waarvan hij Stadhouder was; en in Friesland en Groningen bezat hij geenerlei gezag hoegenaamd.

En toch — Oldenbarnevelt's beroep op de wet, en zijn eisch dat zoowel de Stadhouder als de troepen aan hun eed zouden gehouden worden, werden hem aangerekend als misdaad. Hij had, zeide men, een nieuwen eed verzonnen, en het was hem te doen om het gezag van den Stadhouder te verkleinen. Hoe onregtvaardig die beschuldigingen ook waren, eenmaal

zouden zij met doodelijk gevolg tegen hem worden aangevoerd.

In den laatstelijk aangehaalden brief schreef hij: „Wij leven in een werelt dat alles ten quaetste wort geduyd. . . . . Myne swackheyt continueert en wort deur dese afflictie vermeerdert. Ick stelle myn betrouwen op Godt den Heere en myn oprecht gemoet voor het Lant, Syne Exc. ende Religie, daerin ick verhope deur Godes genade ten uytersten te continueren."

Op een warmen namiddag (28 Augustus) zat Oldenbarnevelt in een prieel van zijn tuin op een porseleinen tuinstoel. Daar naderde de raadsheer Berkhout, vergezeld van een vriend. Eene korte zamenspraak volgde, waarin Berkhout den Advokaat ernstig waarschuwde dat hem gevaar dreigde, — dat er zelfs een gerucht liep van zijne ophanden zijnde arrestatie.

„Ja!" — was het hoogernstig antwoord. — „Er zijn slechte menschen in het spel."

Een oogenblik later nam hij beleefd den hoed af, en zeide: „Heeren! ik dank u voor de waarschuwing." (1)

Daar hij overtuigd was van nimmer de grenzen eener geoorloofde partijworsteling te hebben overschreden, kwam ook nimmer de gedachte bij hem op, dat hij zich moest in veiligheid stellen door de vlugt. Weinige weken te voren had men hem met aandrang geraden om te doen, zooals hij en Maurits hadden gedaan, toen zij wilden veilig zijn voor de kunstenarijen van Leycester, — namelijk eene toevlugt te zoeken in de eene of andere sterke stad, die zijne zaak met hart en ziel was toegedaan. Maar hij had geweigerd dien raad te volgen. „Neen!" — had hij gezegd — „in den Haag wil ik den uitslag van deze verwikkelingen afwachten. Daar is mijn thuis, en daar heb ik getrouwelijk de heeren Staten gediend. Liever wensch ik om der wille van het Vaderland te lijden, wat het God behagen zal mij te zenden, dan dat eenige stad door mijn toedoen in moeijelijkheden zou geraken." (2)

Daags na het bezoek van Berkhout, des morgens om zeven uur, kwam Uytenbogaert bij den Advokaat. Hij wenschte hem
29 Aug. te raadplegen over een papier betreffende de Synode,
1618. dat hij door hem wilde doen voorleggen aan de Staten van Holland. De predikant vond zijn vriend niet, als naar gewoonte, druk bezig aan zijn schrijftafel. Oldenbarnevelt had zijn

(1) Wagenaar, X, 240, enz. (2) Brandt, Hist. der Ref. II, 841.

stoel weggeschoven van de met boeken en papieren overladen tafel, en zat met zijn rug er tegen aangeleund, in gedachten verdiept. Zijn stoïsch gelaat had nu eene uitdrukking als van een getergden leeuw.

Uytenbogaert deed zijn best om hem aan zijne sombere gedachten te ontrukken door hem te wijzen op de tallooze voorbeelden, in alle landen en tijden, van vaderlandslievende staatslieden, die voor hunne trouwe diensten slechts ondankbaarheid hadden ingeoogst.

Toen hij kort daarop afscheid nam, had hij een voorgevoel van naderend onheil, dat hij vergeefs trachtte te bannen. (1)

Twee uur later reed Oldenbarnevelt in zijne koets naar de zitting der Staten van Holland. De vergaderplaats van deze zoowel als van de Algemeene Staten was gelegen aan het door poorten afgesloten plein dat men Binnenhof noemt, en waar ook het grijze gebouw verrijst, dat eenmaal ten verblijf strekte aan de souvereine graven van Holland. Het paleis van den Stadhouder vormde het Zuidwestelijk gedeelte der lange reeks van gebouwen, die het Binnenhof omgeven. Op zijn weg naar de vergaderzaal der Staten van Holland moest Oldenbarnevelt het verblijf van Prins Maurits voorbijrijden. Daar gekomen, werd hij staande gehouden door een kamerheer van den Stadhouder, die hem aanzeide dat Z. Exc. hem verlangde te spreken. Hij volgde den kamerheer, naar het vertrek willende gaan, waar zulke bijeenkomsten plagten gehouden te worden. Maar naauwelijks had hij in de voorhal den voet gezet, of luitenant Nythof, van 's Prinsen lijfwacht, trad op hem toe, en deelde hem mede, dat hij in last had den Advokaat uit naam van de Staten Generaal te arresteren. Vergeefs deed de aldus toegesprokene aanzoek om bij den Prins te worden toegelaten: dit werd hem uitdrukkelijk geweigerd. Aan weerstand door den twee en zeventigjarigen, door ouderdom gebogen en op zijn stok leunenden grijsaard viel niet te denken. Hij hield zich goed en toonde zelfs geneigdheid om een praatje te maken. Zonder omslag werd hij weggevoerd, en in een vertrek van 's Prinsen paleis opgesloten. (2)

Weinige oogenblikken later werd de Groot op weg naar de

(1) UYTENB. bl. 1204.

(2) Waaragt. Hist. 223 enz. WAGENAAR, X, 252—255. BAUDARTIUS, X, 50—62. Carleton's Brieven, 281.

Staten Generaal op dezelfde wijs uitgenoodigd — om voor den Prins te gaan, met wien, heette het, de Advokaat juist „in besogne" was. Naauwelijks had hij de trap bestegen, of hij werd gevangen genomen door kapitein Van der Meulen, uit naam van de Staten Generaal, en weggevoerd naar een vertrek, waar hij door twee hellebaarders wierd bewaakt. Des avonds werd hij naar eene andere kamer gebragt, waar de vensterluiken met ijzeren bouten waren afgesloten, en waar hij drie etmalen heeft moeten blijven. Geen wonder dat hij zeer stil en ter neer geslagen was. De pensionaris van Leiden, Hoogerbeets, werd op volmaakt dezelfde manier iets later op den dag gearresteerd.

Zoo waren dan de drie Staatslieden — de drie overtreders, volgens hunne vijanden — zonder gerucht of rustverstoring in verzekerde bewaring gebragt; en geen van drieën wist iets van het lot der beide anderen. Doelmatiger wijze om zulke mannen te arresteren zou men bezwaarlijk kunnen vinden. Op soortgelijke manier liet Maurits den Secretaris der Utrechtsche Staten, Gillis van Ledenberg, die in de Stichtsche hoofdstad was teruggekeerd, in verzekerde bewaring nemen. Deze werd, na een korte gevangenschap in die stad, naar 's Gravenhage overgebragt, en aldaar in het gebouw van den Hove (het Geregtshof van Holland) ingekerkerd. (1)

Op het oogenblik dat Oldenbarnevelt werd gevangen genomen, was zijn schoonzoon Van der Myle op bezoek bij Sir Dudley Carleton, die in den afgeloopen nacht uit Engeland was teruggekeerd. Eerst uren daarna kwamen hij en de overige familieleden te weten, wat er was voorgevallen.

De ambassadeur schreef onmiddelijk aan zijn koninklijken meester, dat de bewuste arrestatien zeer werden toegejuicht door de welgezinden, als het eenige middel dat overbleef om rust en veiligheid in het land te doen terugkeeren. „De Arminianen daarentegen" — voegde hij er bij — „veroordeelen het gebeurde als eene uitoefening van geweld, die in een vrij gemeenebest niet te dulden is."

Onpartijdigen moesten volgens Carleton het gebeurde als overtollig beschouwen, nu de Synode doorgedreven, en het onwettige krijgsvolk afgedankt was.

(1) Ibid. R. Brandt, Leven van de Groot, 135.

Bezig zijnde met dezen brief te schijven, kreeg hij een bezoek van Prins Maurits en den Frieschen Stadhouder. De volksdrom, die vol van het nieuws, dat thans als een loopend vuurtje door den Haag de ronde deed, achter het gevolg der beide Nassau telgen zich verdrong, vermengde zich nu zoozeer met de Stadhouderlijke lijfwacht, dat deze moeite had om de deur van den Engelschman vrij te houden.

In den loop van het onderhoud dat Carleton had met zijne hooge bezoekers, bragt hij hen op de hoogte van de verschillende beoordeelingen, die het gebeurde ten deel vielen. Maurits antwoordde dat hij de Waardgelders had afgedankt, maar dat die maatregel onvoldoende was, zoolang hij zich niet had meester gemaakt van hun kolonel en de voornaamste kapiteins, — meenende Oldenbarnevelt en de overige gevangenen. (1)

Toen de tijding van het gevangen nemen des Advokaats tot diens woning was doorgedrongen, werden zijne bejaarde echtgenoote en zijn verder gezin met smart en verontwaardiging vervuld. Zijn oudste zoon Willem, meestal naar zijne heerlijkheid Groeneveld geheeten, en de beide schoonzoons, Veenhuyzen, president van den Hoogen Raad, en Van der Myle, verzochten en verkregen gehoor bij den Stadhouder, nog vóór den avond.

Met aandrang verzochten zij dat de Advokaat, uit aanmerking van zijn gevorderden leeftijd, zou worden gevangen gehouden in zijn eigen huis, mits onder behoorlijken borgtogt.

Aanvankelijk ontving de Prins hen beleefd. „'t Is" — zeide hij — „het werk van de Staten Generaal. Uwen vader zal evenmin leed geschieden als mij zelven."

Veenhuyzen wilde Oldenbarnevelt's gedrag in de zaak van de Klooster Kerk verdedigen; maar naauwelijks was het woord *Klooster Kerk* van zijne lippen gevloeid, of de Prins viel hem woedend in de rede, schreeuwende: „Die een woord durft spreken tegen de Klooster Kerk, dien zullen zijne voeten niet van deze plaats dragen" (2).

In het algemeen had het drietal zeer weinig reden om over deze audientie voldaan te zijn. Naauwelijks hadden zij het paleis verlaten, of de heeren van Asperen en Schagen, leden der

(1) Carleton's Brieven, 281.
(2) BRANDT, Hist. der Ref. II, 842. Hij haalt het Dagboek aan van Uytenbogaert, op 29 Augustus 1618, opgeteekend uit den mond van Van der Myle. Zie echter VAN DER KEMP, IV, 94 en 284.

Hollandsche Ridderschap en warme aanhangers van den Advokaat, die hunne opneming in dat hooge ligchaam had bewerkt, baanden zich met geweld een weg in het Stadhouderlijk verblijf, en drongen door tot de deur van het vertrek waar Oldenbarnevelt gevangen zat. Mogen wij Carleton gelooven, dan waren zij evenzeer vervuld met wijn als met woede, en maakten zij heel wat gedruisch, luidkeels roepende om de bevrijding van den Advokaat. Het misbaar in den gang hoorende, kwam Maurits te voorschijn uit zijn kabinet, en op zijn bevel werden de twee indringers ontwapend en gevangen gezet. Zij werden echter nog vóór den nacht losgelaten. (1)

Kort daarop nam Van der Myle de vlugt naar Parijs, waar hij de regering ten gunste van zijn schoonvader trachtte te bewerken. Daar hij lid van de Staatsraad en van de Hollandsche Ridderschap was, werd zijn overhaast vertrek zonder bekomen magtiging als een gewigtig vergrijp beschouwd door de bovendrijvende partij. Ook Uytenbogaert zocht een goed heenkomen, gelijk ook Taurinus, de schrijver van het vroeger besproken pamflet tegen Carleton en diens meester, Van Moersbergen uit Utrecht, en vele anderen, die in meerdere of mindere mate in de laatste verwikkelingen betrokken waren. (2)

Toen ter vergadering van de Hollandsche Staten de gevangenneming van Oldenbarnevelt werd aangekondigd, heerschte er een plegtig stilzwijgen. De meerderheid zat daar, als door den donder getroffen. Ten laatste sprak de heer van Mathenesse: „Men heeft ons beroofd van ons hoofd, onze tong en onze hand: voortaan kunnen wij niets meer dan stilzitten en toezien." (3)

Thans namen de Staten-Generaal de verantwoordelijkheid op zich voor de arrestatien, waartoe acht personen, zich „Staten Generaal" noemende, den vorigen dag bij „Secrete Resolutie" hadden magtiging gegeven. Den 29sten dan werd een „Biljet," zooals het genoemd werd, voorgelezen in de vergadering der Staten-Generaal en goedgekeurd, waarop gelast werd het te laten drukken en alom verspreiden. Het droeg datum noch handteekening. Het luidde als volgt:

„Alzoo bij de verandering, geschied binnen de stad Utrecht, en anderzins, bij order van de Hooge en Mogende Heeren Staten-

(1) Brandt, ibid. Van der Kemp, IV, 90. Carleton's Brieven, 279.
(2) Carleton's Brieven, 279. Wagenaar, X, 259.
(3) Ibid.

Generaal der Vereenigde Nederlanden, door Z. Exc. en H.H. Mog. Gecommitteerden, hem bijgevoegd, ontdekt zijn verscheidene zaken, daarvan voor dezen groot achterdenken is geweest, strekkende tot groot nadeel ende prejudicie van de Provincien in 't generaal en van elke provincie in 't particulier, niet zonder apparent gevaar ende perikel van den staat van 't land, en dat daardoor niet alleen de voorz. stad Utrecht, maar ook verscheidene andere steden van de Vereenigde Provincien zouden hebben gevallen in een bloedbad, en dat voor de meeste beleiders daarvan gehouden worden Meesters Johan van Oldenbarnevelt, Advokaat van Holland, Rombout Hoogerbeets en Hugo de Groot, gelijk daarvan hierna nader verkonding en verklaring zal worden gedaan, — zoo hebben de H. en Mog. Heeren Staten-Generaal (om deze ende gelijke inconvenienten voortekomen, den staat van 't land te stellen in verzekering, en de burgerij van de steden wederom te brengen in eene burgerlijke eenigheit ende vriendschap, gelijk voor dezen) goedgevonden en geresolveert, de voorz. drie personen te verzekeren, om die uit derzelver hechtenisse hare actiën en beleidingen te doen verantwoorden naar behooren." (1)

Nog dien eigen dag protesteerden de Hollandsche gemagtigden ter Staten-Generaal tegen de arrestatien. Zij gaven hunne buitengewone verbazing te kennen over zulke handelingen, buiten hunne voorkennis, met aanmatiging eener regtsbevoegdheid, die hun alleen toekwam. Zij verklaarden hunne „committenten" te zullen vragen om nadere instructien in deze. (2)

Werkelijk legden zij onmiddellijk den staat van zaken bloot aan de Staten van Holland, die in hetzelfde gebouw vergaderd waren. Naauwelijks echter hadden zij zich van die taak gekweten, of eene commissie van vijf leden uit de Staten-Generaal verscheen in de zaal om de arrestatien te regtvaardigen. Zoodra de woordvoerder van die commissie had uitgesproken, vertrok het vijftal weder, en nu barstte er eene hevige woordenwisseling uit, waarin natuurlijk Amsterdam en de vijf andere oppositiesteden partij kozen voor den Stadhouder en de Staten-Generaal. Ten laatste besloot de meerderheid eene commissie te zenden naar den Stadhouder, om zich over het voorgevallene te beklagen. De zes oppositiesteden zonden van hun kant ins-

(1) Van der Kemp, IV. 281. Brandt, Historie der Regtspleging, 2.
(2) Brandt, Hist. der Reform. II, 842, 843.

gelijks eene commissie naar den Prins, maar deze moest hem geluk wenschen met zijn krachtdadig handelen.

Zijn antwoord kwam in hoofdzaak daarop neer, dat hij het gebeurde op rekening stelde van de Staten-Generaal, van wie men mogt aannemen dat zij niet zonder voldoende reden zoo hadden gehandeld. Wat de wetten en regtspleging van Holland betrof, daaromtrent wilde hij zelf geen redetwist beginnen; maar de Staten van Holland zouden wel weten, hoe zij zich over die zaak moesten verstaan met de Staten-Generaal. (1)

Des anderen daags besloten de Staten van Holland de zaak voorloopig te laten rusten. Weldra zouden geweldige veranderingen in de stadsbesturen een geheel anderen geest brengen in dat ligchaam, dat tot dusver de onwrikbare voorvechter was geweest van provinciale en municipale regten!

Middelerwijl zat Oldenbarnevelt, streng bewaakt, in het paleis van den Stadhouder, terwijl de republiek en allengs geheel Europa weergalmden van het berigt van zijn val, — een donderslag voor de vrienden van godsdienstvrijheid, een straal van hope voor de orthodoxen. (2)

Op nieuw regende het pamfletten en libellen. De familieleden van den gevallen staatsman konden zich naauwelijks op straat vertoonen, of zij werden door het janhagel gehoond, of moesten het aanhooren dat al de Haagsche liedjeszangers de gemeenste rijmen tegen den Advokaat en de zijnen uitbulderden, — rijmen, waarin de vrouwelijke eer evenmin gespaard bleef als de grijsheid. Het ongeteekende plakkaat der Staten-Generaal, met zijne geheimzinnige toespelingen op vreeselijke ontdekkingen en voorgespiegelde openbaringen, de vernuftige schotschriften, de giftige lasteringen, spotprenten en spotliedjes, — dat alles had zijn werk verrigt. Met open mond staarde men elkander aan, als men op straat hoorde verkondigen, hoe de Advokaat jaar in jaar uit een huurling was geweest van Spanje, dat hem had omgekocht om het Bestand door te drijven en de Westindische Compagnie den nekslag te geven, — voorts hoe zijne zakken en koffers overliepen van Spaansche dukaten, — hoe zijn komplot om het geheele land te verkoopen aan den ouden dwingeland, den Prins van Oranje weg te jagen, en een bloedbad aanterigten in al de steden der Unie, — hoe dat komplot nog juist bijtijds was ontmaskerd. (3)

(1) Ibid. 845. (2) Baudartius, X, 63. (3) Ibid.

En de groote massa geloofde dat alles, en haatte den man tegen wien ze nog zoo kort geleden hoog had opgezien, en dien ze nu wel had willen in stukken rijten. Die anders dachten waagden het niet hem te verdedigen, uit vrees dat men hen voor Spaansche huurlingen zou uitkrijten. 't Was een jammerlijk schouwspel, — niet voor den eerwaardigen grijsaard, die daar ginds eenzaam neerzat in zijn kerker, maar voor het land in zijn waanzin, voor de menschelijke natuur in hare vernedering. Hij wien Willem Lodewijk van Nassau, hoezeer ook zijn tegenstander in godsdienst en staatkunde, nog zoo kort geleden een der twee pijlers genoemd had, waarop het staatsgebouw rustte, (1) — die man lag nu in het stof neer, als een voorwerp der algemeene verguizing.

Een zijner tijdgenooten geeft daaromtrent het volgende getuigenis:

„Velen die door hem waren bevorderd tot hooge betrekkingen, en die gewoon waren hem eerbied te bewijzen als aan een God, in de hoop dat hij hen nog hooger zoude verheffen, lieten hem nu in den steek, maakten hem belagchelijk en voegden zich bij den grooten hoop, om hem door het slijk te halen." (2)

Twee dagen waren na zijne gevangenneming vervlogen, toen hij aan de zijnen den volgenden brief zond: (3) „Myn seer lieve huysvrou, kinderen, zwagers en kintskinderen, Ick weet dat gyl. bekommert syt in de swarigheden die my overkomen; maer ik bid U uwe vertroostinge te soecken by Godt den Heere Almachtig, en malcanderen te troosten. Ick weet voor Godt den Heere niet eene wettige reden tot die swarigheden gegeven te hebben, en wil met geduld van Syne goddelycke hant en van myne wettelycke overicheyt een goede uitcompste verwachten, wel wetende dat gyl. en andere myne liefhebbers, met hare gebeden en goede officien, daertoe oock alles doen wat sy kunnen. Waermede ick U, lieve huysvrouwe, kinderen, swagers en kintskinderen, in Godes heilige bewaring bevele. Ick ben tot noch toe wel eerlyck getracteert en geaccommodeert, daervoor ik Syne Exc. bedancke.

„Uyt myne arrestkamer, den lesten Aug. 1618.

Uw lieve man, vader, schoonvader en grootvader,

Johan van Oldenbarnevelt."

(1) WAGENAAR, X, 244. UYTENB. Leven, X, 157.
(2) BAUDARTIUS, ibid. (3) Waaragt. Hist. van Oldenb., blz. 297.

Op den rand had hij geschreven: „Van daeg heb ick eerst geëischt, en eyndelick vercregen, middelen om te schryven."

Twee weken vóór de gevangenneming, toen de algemeene spanning reeds groote rampen deed voorzien, had de buitengewone ambassadeur van Frankrijk, de Boissise, een gehoor bij de Staten-Generaal. In zijne, door Brandt in haar geheel opgegeven rede, begon hij met uitteweiden over het misnoegen van zijn koninklijken meester over de twisten, die de Vereenigde Provincien verscheurden. Daarna smeekte hij de Heeren Staten eendragt en vrede te handhaven, als den hoeksteen van den Nederlandschen Staat, „dewelke het hoofd tegenwoordig zoo hoog verheft, dat hij de magtigste en alleroudste republieken gelijk is of te boven gaat, zijnde tot die hoogheid en heerlijkheid in zoo korten tijd niet opgeklommen, dan door de eendragt en goede correspondentie van uwe provincien, door de kloekmoedigheid van Z. Exc. en door uwen wijzen raad, en zijnde in dit alles ondersteund door den bijstand van onzen grooten Koning Hendrik en voortgezet door den Koning, mijnen meester."

Iets verder zeide hij:

„De Koning, mijn meester, kent de oorzaak uwer verdeeldheden niet. Gij hebt hem daar niets van geopenbaard. . . . . .

„De waarschijnlijkste oorzaak van dit kwaad is de verscheidenheid van gevoelen, geboren uit de scholen, en van daar in 't openbaar gebragt, aangaande een punt van godgeleerdheid, hetwelk sedert lang geoordeeld is zoo hoog en onbegrijpelijk te zijn, dat men daaromtrent geen beter raad zou kunnen geven, dan te volgen hetgeen Gods woord ons leert aangaande Gods verborgenheden, — te weten daarin gematigd te zijn, en niet te trachten naar wat Hij voor ons heeft willen verborgen houden achter den sluier van aanbidding en eerbied. Het is eene verstandige onwetendheid zich te onthouden van hetgeen God behaagd heeft voor ons te verbergen; want Hij openbaart ons zoo veel van Zijne oordeelen als Hij weet tot onze zaligheid noodig te zijn. Hij roept ons niet tot het zalige leven door moeijelijke spitsvondige vraagpunten."

Verder de Heeren aansporende tot een geest van verzoening en schikking, schetste hij de betreurenswaardige uitwerking hunner oneenigheden op de betrekkingen met het buitenland. „Wat bereidt gijlieden uwen vijandigen naburen een stof tot

vreugde! Hoe zullen ze u beschimpen! Welk eene hoop geeft gij hun om zich alsnog op u te wreken zonder eenig gevaar voor hen zelven! Komt! Doet hunne blijdschap in droefheid verkeeren! Verbindt u op nieuw! Verdubbelt en versterkt de banden van uw verbond! Legt den naijver af, waardoor een iegelijk uwer zijne meening zoekt te doen bovendrijven." (1)

Nog veel meer sprak hij in denzelfden geest van wijze gematigdheid, maar te vergeefs! Evengoed had hij naar het naburige zeestrand kunnen gaan, om gematigdheid te prediken aan de opgeruide baren! De storm van hartstogt en vooroordeel woedde met alle magt, en daarvoor moest alles bukken. Toch was de rede van Boissise, gelijk menige andere van de Fransche gezanten in den Haag, even waardig als verstandig. Overigens was Oldenbarnevelt waarschijnlijk niet vreemd aan deze redevoering. Gelijk hij eenmaal de brieven had in de pen gegeven, die Koning Jacobus had onderteekend, en later met alle geweld won verloochenen, zoo had ook de overheerschende geest van den Advokaat de buigzame en beminnelijke gemoederen der koninklijke gemagtigden tot volledige overeenstemming met zijne staatkunde gekneed. Hunne instructein waren in den regel zijn werk geweest; maar aan zulke overwinningen was nu voor goed een eind gekomen. Carleton was uit Engeland teruggekeerd, waar hij zich overtuigd had dat zijn meester den Advokaat van Holland haatte, zooals godgeleerden haten, die in hunne redetwisten overwonnen zijn, en dwingelanden, die in hunne heerschzuchtige oogmerken zijn gefnuikt. Wie zal den invloed weten, op het noodlot van dezen staatsman uitgeoefend door de Fransch-Spaansche huwelijken, de predikatien van Koning Jacobus bij monde van Carleton, en den onderlingen naijver van Engeland en Frankrijk?!

Maar Oldenbarnevelt was nu een gevangene; 't was alsof de aarde zich reeds over hem had gesloten. Toch werd zijn gemis levendig gevoeld, niet alleen in de Staten van Holland, maar ook in de Staten-Generaal. Des te gemakkelijker konden beide ligchamen worden bewerkt door den bekwamen, voorzigtigen en vastberaden Stadhouder.

De gevangenneming der vier staatslieden werd medegedeeld aan de Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje en aan den

(1) Brandt, Hist. der Ref. II, 821 enz.

Keurvorst van den Palts, in een gelijkluidenden brief van de Staten-Generaal. Het verdient opmerking dat bij deze gelegenheid het centrale regeringsligchaam gewaagde van bevel en lastgeving aan den Prins van Oranje, over wien men zou zeggen dat die Staten geen gezag toekwam, terwijl aan den anderen kant Maurits vaak verontwaardiging had aan den dag gelegd, wanneer de Staten der vijf provincien, wier Stadhouder hij was, en waaraan hij gehoorzaamheid had gezworen, zich hadden verstout om hem bevelen te geven.

De bewuste kennisgeving luidde als volgt: (1)

„Sedert de verandering in de regering der stad Utrecht, op onzen last door den Prins van Oranje en eenige gemagtigden van ons bewerkstelligd, zijn er vele zaken en praktijken ontdekt, waaromtrent wij vroeger eenig wantrouwen en twijfelachtige kennis hadden, strekkende tot groote rustverstoring, niet alleen van het Sticht, maar ook van verscheidene andere gewesten, en waaruit groote bloedstorting had kunnen voortkomen. De zorg, die wij schuldig zijn aan de handhaving der eendragt en de veiligheid van den staat, heeft ons geregte aanleiding gegeven om ons meester te maken van de personen van Meesters Johan van Oldenbarnevelt, Rombout Hoogerbeets en Hugo de Groot, gehouden wordende voor de hoofdaanleggers dezer gevaarlijke praktijken, tot fnuiking en voorkoming van allen verderen voortgang van deze en andere kuiperijen, die dezen staat sinds verscheidene jaren hebben verontrust, ondanks al de zorgen en ijver, door ons aangewend om dezelve te doen ophouden door matiging en zachtheid. Vermits deze gewigtige daad, noodzakelijk voor het behoud van ons gezag en van den openbaren vrede, op verschillende wijze kan worden uitgelegd, zoo hebben wij goedgevonden Uwe Majesteit een getrouw verslag te geven; en diens volgens, naarmate wij deze zaak verder zullen doorgronden, zullen wij U. M. meerdere inlichtingen daaromtrent geven."

In Frankrijk, waar de Advokaat geëerd en bemind was, bragt de tijding in regeringskringen diepe droefheid te weeg. Slechts enkele weken te voren had de Fransche regering, gelijk wij gezien hebben, in den persoon des heeren De Boissise een buitengewonen ambassadeur naar de Staten-Generaal afgevaar-

(1) Missive aan den Koning van Frankrijk. (HS. R. A.)

digd, ten einde den gezant, Du Maurier, behulpzaam te zijn in zijne pogingen om eene verzoening tot stand te brengen. Beider pogingen waren opregt en onophoudelijk, maar werden met gelijke volharding tegengewerkt door François Aerssen, wiens doel was eene verkoeling, ja des noods een vredebreuk tusschen Frankrijk en de Republiek te doen ontstaan, omdat Frankrijk bevriend was met den man, dien hij boven allen haatte, en wiens ondergang hij gezworen had.

Tusschen Aerssen en van der Myle was dezen zomer een hevige persoonlijke twist ontstaan, en dat wel op een niet zeer fatsoenlijken toon. (1) Die twist had betrekking op de terugroeping van Aerssen uit zijn post als ambassadeur te Parijs, van welke zaak de lezer vroeger genoeg heeft vernomen. Door het bekend maken van de geheime brieven der Koningin-Moeder en van hare raadslieden, had Van der Mijle onwederlegbaar bewezen, dat Aerssen teruggeroepen was op uitdrukkelijk verlangen van de Fransche regering, en dat deze bepaald geweigerd had hem te ontvangen, mogt hij immer terugkomen in de Fransche hoofdstad. De bittere woorden, over deze zaak tusschen Aerssen en Van der Mijle gewisseld, voerden ten laatste tot eene uitdaging om op de grens der republiek een tweegevecht te houden. Hiervan kwam echter niets. (2) Bij dit een en ander had Aerssen ruimschoots gebruik gemaakt van de gelegenheid om zijn woede te koelen aan zijn vroegeren beschermer, van der Mijle's schoonvader.

Vier dagen na de arrestatie van Oldenbarnevelt bragt hij de geheele zaak voor de Staten-Generaal; en het was niet twijfelachtig, met welk doel hij het oude geschil met Frankrijk na den dood van Hendrik IV en de zaak der Spaansche huwelijken weder oprakelde. (3)

De Fransche gezanten waren woedend. Boissise was niet alleen gekomen om Oldenbarnevelt steun te geven, maar ook om de Staten-Generaal te verzekeren van het vurig verlangen der Fransche regering om de innigst mogelijke betrekkingen met die hooge vergadering te onderhouden. (4) De Contra-Remon-

(1) Stukken rakende den twist tusschen Aerssen en Van der Mijle, anno 1618 (HS. R. A., AA., 22, Loket Kastje Nr. 1.)

(2) Extracten uit de Registers der Resol. van de Staten, betreffende de Waardgelders, enz. 1617—1619.

(3) Aerssen aan de Staten-Generaal, 2 Sept. 1618 (HS. R. A.)

(4) Langerak aan de Staten-Generaal, 22 Julij 1618 (HS. R. A.)

strantsche partij had er op aangedrongen, dat afgevaardigden van de Protestantsche kerken in Frankrijk zouden deelnemen aan de Nationale Synode, en de Fransche Koning had zich daarvan niet afkeerig getoond, waarover de Catholieke mogendheden hem zeer hard waren gevallen. De pausselijke Nuntius, de Spaansche ambassadeur en de gemagtigde van Aartshertog Albert hadden veel misbaar gemaakt aan het Fransche hof ter zake van de zending van Boissise. Met klem van redenen hadden die heeren betoogd, dat Koning Lodewijk Spanje, Rome en de geheele Catholieke Kerk door deze zending voor het hoofd stiet, en dat zijn pligt medebragt zich niet in te laten met gindsche ketters, die met elkander overhoop lagen om der wille van duistere punten in hun ketterschen godsdienst, — zóó zelfs dat zij het op elkanders ondergang toelegden. (1)

Toch was aan het Fransche hof de staatkundige hemel helder genoeg, totdat de handelingen van Aerssen daar een storm kwamen verwekken. Een bijzonder koerier kwam, door Boissise gezonden, te Parijs; en hoewel het Zondag was, kwam onmiddellijk de geheele regeringsraad bijeen. Het antwoord, dat de Staten-Generaal hadden gegeven op Boissise's vertoog in de zaak van Aerssen, werd door den raad eene zóó zware beleediging voor den Koning geacht, dat het diplomatiek verkeer onverwijld zou zijn afgebroken, hadden niet overwegende redenen zich daartegen verzet. (2) De vriendschap had plaats gemaakt voor hevige verbittering. Op zware straffen verbood de Koning, dat iemand hoegenaamd van zijne onderdanen deel zoude nemen aan de Dordtsche Synode, ofschoon de Koninklijke toestemming tot die deelneming reeds zoo goed als gegeven was. De regeringsraad beklaagde zich, dat men in de Vereenigde Provincien geen regt deed wedervaren aan de Fransche natie, dat invloedrijke personen aldaar openlijk minachting toonden voor het bondgenootschap met Frankrijk, dat land brandmerkende als „gespanjoliseerd," en verklarende dat al de leden van den Franschen regeeringsraad geregeld door Spanje werden bezoldigd, met het uitdrukkelijke doel om de burgertwisten in de Zeven Provincien levendig te houden.

Aerssen had openlijk en officieel verklaard dat de meerderheid der Fransche regeringsleden na den dood van Hendrik IV ver-

(1) Ibid. (2) Langerak aan de Staten-Generaal, 26 Oct. 1618 (HS. R. A.)

klaard had dat de kroon afhankelijk was van den paus, en dat de Spaansche huwelijken waren gesloten onder uitdrukkelijke voorwaarde dat Frankrijk zoude afzien van het bondgenootschap, ja van alle vriendschappelijke betrekkingen met de Nederlandsche Republiek.

Ziedaar de eerste vruchten tegenover het buitenland, die het gevolg waren van Oldenbarnevelt's val of liever van Aerssen's overwinning. Hij toch was het die hier eigenlijk de overwinnaar was, en wel evenzeer van den Stadhouder als van den Advokaat. Hij was het die partij zou trekken van de vervreemding tusschen de Nederlandsche Republiek en haren magtigen bondgenoot, op een oogenblik waarop dat groote koningrijk eindelijk uit de nietigheid der laatste jaren tot een nieuw staatkundig leven begon te ontwaken.

Oldenbarnevelt, wiens meesterlijke staatkunde, op het voetspoor van den grooten Zwijger, door alle moeijelijkheden heen immer hartelijke vriendschapsbetrekkingen tusschen de twee landen had weten te handhaven, had reeds vóór Richelieu begrepen dat eene duurzame vereenzelviging van Frankrijk met Spanje en de Catholieke Ligue onnatuurlijk was en onmogelijk.

Middelerwijl zat Oldenbarnevelt in zijn eenzamen kerker, zonder te weten wat er werd afgehandeld op dat groote staatstooneel, waar hij zoolang de eerste rol had gespeeld, en waar thans kleingeestige kuiperijen den loop der gebeurtenissen poogden te beheerschen.

Aerssen had vast besloten al het mogelijke te doen om terugtekeeren naar het gezantschap te Parijs, dat hem, naar hij meende, zeer ten onregte was ontnomen. Om zich onmisbaar te maken, was hij begonnen met zich voorloopig te doen vreezen door Lodewijk's gouvernement. Later zou er nog heel wat anders te doen zijn, voordat hij zich kon meester maken van den begeerden prijs!

Zoo was dan juist het oogenblik, toen Frankrijk het meest geneigd was tot naauwe aansluiting aan den Nederlandschen vrijstaat, aangegrepen om die mogendheid eene zware beleediging toetevoegen. Het Twaalfjarig Bestand liep allengs ten einde; de betrekkingen tusschen Frankrijk en Spanje waren koeler dan ooit; en de vriendschap van Lodewijk's gouvernement verdiende dus meer dan ooit door de Nederlanders te worden gewaardeerd.

Doch er was meer. De Koning van Groot-Brittanje legde het

er meer en meer op toe om zijne betrekkingen met Spanje inniger te maken; en zijn bondgenootschap kreeg daarom voor de republiek hoe langer hoe minder waarde. Het visioen van eene Spaansche bruid voor zijn eenigen zoon was voor zijne opgewekte verbeelding levendiger dan ooit geworden, — zóó zelfs dat hij reeds in den aanvang van het jaar, alleen om den Spaanschen gezant, graaf Gondemar, te believen, eene beleediging had aangedaan aan den Franschen ambassadeur.

Den 15den Januarij 1618 had de Prins van Wales een prachtig *bal masqué* ten hove gegeven, waarop wel de vertegenwoordiger van Zijne Catholieke, maar niet die van Zijne Allerchristelijkste Majesteit was uitgenoodigd. De la Boderie was hierover even gramstorig als verbaasd; want hij had — om met Caron te spreken — „veel debvoir gedaen om genoyt te werden." (1) Hij beklaagde zich bij den Nederlandschen ambassadeur en andere ambtgenooten over den hoon, dien men hem had aangedaan, en overstelpte die heeren met een stortvloed van wraak en boosheid ademende woorden. Men herinnerde hem dat hij in het afgeloopen jaar was genoodigd op een feest, waar Gondemar was voorbijgegaan. Men bragt hem onder het oog dat Koning Jacobus voor zijne laatste handelwijs — om weder met Caron te spreken — „goede redenen meende te hebben, doordien het huwelijk met de dochter van Spagne nu in treinne is, ende dat den ambassadeur [Gondemar] 's Princen [van Wales] dispositie soude connen mercken ende daervan in Spagnen beter rapport senden." Maar het mogt niet baten. De la Boderie wilde zich niet laten troosten, en hield vol dat men het regt niet had om den Franschen gezant bij zulke gelegenheden te laten thuisblijven. Hij zond zijn secretaris naar Parijs, om bij Koning Lodewijk te klagen, dat Zijner Majesteit's ambassadeur te Londen niet geteld werd, terwijl Gondemar met gunstbewijzen werd overladen. De secretaris kwam terug met instructien voor De la Boderie, inhoudende dat hij terstond moest huiswaarts keeren; en zoo ging hij dan in arrenmoede heen. Caron, die hem even voor zijn vertrek zag, schreef dat dit vertrek ongetwijfeld de oude ijverzucht tusschen de beide gouvernementen zou doen toenemen.

Lang duurde de spanning, door dit voorval te weeg gebragt

(1) Caron aan de Staten-Generaal, 31 Januarij 1618. (HS. R. A.)

dienende om den Spaanschen invloed, door de Spaansche huwelijken in Frankrijk verwekt, zeer aanmerkelijk te doen dalen. In den loop van den herfst werd door den secretaris De Puysieux, op 's Konings bevel, aan al de Spaansche onderdanen, die zich ophielden aan het Fransche hof, last gegeven om te vertrekken. Al de „Spaansche heeren en dames, groot en klein," die de Koningin hadden vergezeld uit Madrid, waren in deze uitbanning begrepen, met uitzondering van slechts vier personen, Harer Majesteit's biechtvader, lijfarts, lijfapotheker en kok.

De schoone jonge Koningin vond dit alles behalve aardig, en stortte bittere tranen. Geen wonder! want daar zij geene andere taal verstond dan Spaansch, vond zij zich aan het vreemde hof eenzaam en verlaten. Zij vond echter, naar men zeide, eenigen troost in de belofte dat haar Koninklijke gemaal voortaan hare sponde zou deelen. 't Scheen dat Z. M. zich eindelijk te binnen bragt dat hij een getrouwd man was! (1)

De Fransche ambassadeurs in den Haag putten zich uit in pogingen om voor de gevangen staatslieden, zoowel onder de hand als ambtshalve, in de bres te springen. Maar 't was een ondankbare taak. Nu de groote man en de voornaamste zijner jongeren en aanhangers van het staatstooneel waren verdwenen, was er een wedstrijd van schaamteloozen laster ontstaan, die naauwelijks zijn wedergade heeft in de staatkundige geschiedenis der wereld.

't Was alsof een heerleger van schadelijk en walgelijk ongedierte te voorschijn kroop uit den afgrond, waarin de groote staatsman scheen verdwenen te zijn. En 't waren niet blootelijk naamlooze of geringe lasteraars, die thans zegevierend hun zwadder over hem uitbraakten. Neen! hooggeplaatste mannen, wier beschermer hij was geweest, die voor hem in het stof hadden gekropen, die door hem groot en rijk waren geworden, — diezelfde mannen juichten thans over zijn ondergang, of zorgden voor het minst met angstige haast dat ze in dien ondergang niet zouden worden meegesleept. Niet een enkele hunner, voor zoover ze noch gevlugt noch ingekerkerd waren, bleef den gevallene trouw. Zelfs de groote veldheer,

(1) Langerak aan de Staten-Generaal, 26 Oct. 1618 (HS. R. A.): »Waerover H. M. seer bedroeft synde ende bitterlyck schreyende, daerna wederom een weynig vertroost is door de hope ende beloftenisse, soo men secht, van dat de Coninck nu by haer slapen soude.«

die thans in de republiek alvermogend was, vergat wie hem met eerbiedige, maar krachtvolle hand in een allerhagchelijkst tijdsgewricht van de Leidsche hoogeschool had afgenomen, om hem te verheffen tot de hoogste waardigheid in den lande, — vergat wie zijne eerste wankelende schreden als Stadhouder door zijn genie en door zijne rijke ervaring had voorgelicht. En thans, nu de veelbelovende jongeling zelf een man van rijke ervaring was geworden, — thans gaf hij zich gewillig over aan de staatkundige voogdij van een Aerssen! Stap voor stap hebben wij den Advokaat van Holland bespied in zijne geheimste gedachten, zooals die zich openbaren in zijne vertrouwde brieven; en zoodoende hebben wij den lezer in staat gesteld om te beoordeelen hoe nietswaardig de aantijging was, die den onverzoenlijken vijand van Spanje in den heimelijken vriend van die mogendheid herschiep. Toch zal ons nu weder blijken dat de achterklap niet zonder invloed was gebleven op Prins Maurits.

Eene maand na de gevangenneming vertelde Z. Exc. aan de Fransche ambassadeurs, dat Oldenbarnevelt sedert de onderhandelingen over het Bestand er op uit was geweest om de Vereenigde Provincien, en meer bepaald Holland, zoo al niet onder de regtstreeksche heerschappij van Spanje, dan toch onder eene soort van Spaansche voogdij te wringen. (1) Zijn heimelijk plan was volgens den Prins geweest een duurzamen vrede met Spanje te verzekeren door schatting te betalen aan die mogendheid; en dat schandelijk streven had den Stadhouder zoozeer van hem vervreemd, dat hij (Maurits) alle mogelijke middelen had beproefd om Oldenbarnevelt's magt te verminderen, ja, zoo mogelijk, geheel en al te doen verdwijnen. In verscheidene steden had de Advokaat doen uitstrooijen, dat Z. Exc. zich wilde meester maken van de souvereiniteit, door de godsdienstige twisten te misbruiken om het volk door verdeeldheid te verzwakken.

Voor al deze beschuldigingen bestond geen zweem van bewijs, en men heeft zich nimmer de moeite gegeven om er naar te zoeken. Overigens zou het voorgewende uitstrooisel omtrent 's Prinsen bedoelingen maar al te veel waarheid hebben bevat. Maar voor het oog der wereld bleef hij nog altijd de trouwe

(1) Depêches van Boissise en Du Maurier, van 27 Sept. 1618, in het werk van OUVRÉ, bl. 289.

dienaar der Staten-Generaal, ofschoon die heeren noch in theorie noch in praktijk ooit zijne meesters zijn geweest.

Van dag tot dag klom de verontwaardiging te gelijk met de ontmoediging der Fransche gezanten. Het was duidelijk dat Aerssen, hun verklaarde vijand, de nieuwe staatkunde van het gemeenebest naar zijne hand zette. Niet alleen was er voor Boissise en Du Maurier geene voldoening te krijgen, wanneer zij zich beklaagden over de beleedigende wijze, waarop Aerssen moord en brand geschreeuwd had over zijne schier vergeten grieven tegen de Koningin Moeder en degenen die haar hadden ter zijde gestaan in het regentschap; maar beiden werden ook telkens afgewezen, wanneer zij, overeenkomstig hunne instructien, de goede diensten van hun souverein aanboden ten gunste van den man, die ten allen tijde de standvastige vriend was geweest van Frankrijk.

Men verbeelde zich echter niet dat de Stadhouder onverschillig was voor eene goede verstandhouding met Frankrijk. Integendeel — om zijne genegenheid voor de Fransche hulptroepen in de republiek en voor hun koning te bewijzen, beriep hij zich tegenover de beide ambassadeurs op hun landgenoot, den veldheer de Châtillon, die over het genoemde hulpleger jaren lang had bevel gevoerd.

„Ik zou wonderen doen," — zeide Maurits hun eens — „wilde uw koning te land en ter zee aan Spanje den oorlog verklaren."

„Die zaak is nog niet rijp" — antwoordde Boissise. — „Ook is de liefde van Uwe Exc. voor Frankrijk in den laatsten tijd juist niet in het oog vallend geweest."

„Oldenbarnevelt" — hernam de Prins — „heeft mij persoonlijk beleedigd. Hij heeft er zich op beroemd dat hij mij uit het land zou jagen, even als Leycester. Hij wordt beschuldigd van het land in rep en roer te hebben willen brengen, ten einde het op nieuw zich te doen krommen onder het juk van Spanje. Het regt moet zijn loop hebben. Alleen de Staten Generaal hebben over deze zaak te oordeelen. Tot dat ligchaam moet gij u dus wenden."

„De Staten Generaal" — was het antwoord — „zullen de voorlichting van Uwe Exc. verlangen."

Hierop antwoordde Maurits niet. Hij bleef koel en ondoordringbaar, en de audientie nam een einde. (1)

(1) Ibid., bl. 291.

De Fransche ambassadeurs lieten zich echter niet afschrikken. Zij gingen voort met in de bres te springen voor de gevangenen, zoowel door zich openlijk te wenden tot de Staten Generaal (1), als door officieuse bemoeijingen bij den Stadhouder en diens invloedrijke vrienden. Krachtens het naauwe bondgenootschap en de onderlinge waarborgen, tusschen de wederzijdsche gouvernementen bestaande, maakten zij aanspraak op de aanneming hunner goede diensten. Zij drongen aan op een geregeld regtsgeding volgens de wetten des lands, dat is te zeggen bij het Hof van Holland, dat hier de eenige wettige vierschaar was. Met een beroep op de uitstekende diensten van den Advokaat en op zijne onwankelbare vriendschap voor Frankrijk, verzocht koning Lodewijk genade of bewijs van de misdaden, die hem werden ten laste gelegd. Voorts klaagde Z. M. bij monde zijner ambassadeurs, dat men zoo weinig werk maakte van zijne raadgevingen en van zijne vriendschap. „Vroeger" — liet hij den Staten Generaal verwijten — „hebt gij lieden in tijd van nood altijd bereidwillige hulp bij ons gevonden." (2)

„Dat discours" — sprak Maurits tot Châtillon — „komt voort uit kwade intentie."

Zoo waren dan de gevangen staatslieden uit het gezigt verdwenen, en hadden hunne vijanden vrij spel. Toch hoorde men nog niets van officiële beschuldigingen.

„Niets" — schreef Du Maurier — „wordt door het geregt tegen hen ingebragt; en niettemin opent men den mond met steeds toenemende vrijpostigheid. In afwachting van hunne veroordeeling, is het *parti pris* hen te hoonen." (3)

In hunne ijverige bemoeijingen ten gunste van den Advokaat, werden de Fransche ambassadeurs onophoudelijk tegengewerkt door den koning van Groot-Brittanje en diens vertegenwoordiger in den Haag. Jacobus werd daarbij niet alleen gedreven door zijn haat tegen Oldenbarnevelt, maar ook door zijne begeerte om een witten voet te krijgen bij de Spaansche Regering, door mede te werken tot het uit den weg ruimen van den man, die zijn geheele leven door Spanje's bitterste vijand was geweest. Zoo koel en terugstootend als Maurits en de Sta-

(1) Proposition des Ambassadeurs de France, faite aux Etats Généraux, 28 Nov. 1618. Proposition des Ambassadeurs, 23 et 24 Mars. 1619. Réponse des Etats Généraux aux Ambassadeurs, 29 Mars 1619. (HSS. R. A.)

(2) Ouvré, bl. 295. (3) Ibid, bl. 294. (Depêche van 24 Dec. 1618).

ten Generaal zich gedroegen tegenover Du Maurier en Boissise, zoo vertrouwelijk was nu hun omgang met Sir Dudley Carleton. (1)

„Hun de weldaden van onzen Koning te herinneren" — schreef Du Maurier — „is zoo goed als in den wind schermen. En dan worden zij behekst door Aerssen; en zij verbeelden zich, dat, als ze eenmaal voor weggeloopen paarden hebben gespeeld, Z. M. zich later gelukkig zal rekenen hen terug te ontvangen, hen te liefkozen, en, om maar genot te hebben van hunne vriendschap, alles wat ze hebben uitgevoerd, regt of onregt, te billijken."

Aerssen was nu schier alvermogend. Zooeven hadden de Staten Generaal hem twaalf duizend *Livres* in klinkende munt doen uitbetalen, op grond dat Langerak's bezoldiging hooger was dan de zijne geweest was, toen hij vroeger aan het hoofd had gestaan van datzelfde gezantschap. Voorts was hij kort te voren met vijf andere vrienden van den Stadhouder door diens toedoen opgenomen in de Ridderschap. Dit werd als eene nieuwe beleediging, Frankrijk aangedaan, door de regering van dat koningrijk beschouwd. Intusschen was aldaar de Koningin Moeder uit Blois ontsnapt, waar zij sedert Concini's dood had gevangen gezeten; en nu, op het punt staande om haar zoon, den koning, te beoorlogen, noemden zij onder hare grieven tegen dezen ook het feit dat hij en zijne bewindslieden Oldenbarnevelt hadden begunstigd. (2)

Het was eene zonderlinge omstandigheid dat Spanje's aanbidders — zoowel Maria de Medicis en Epernon, als Jacobus I en zijne hovelingen— zoo verbitterd waren op den man, die volgens hen de Nederlandsche republiek aan Spanje had verkocht.

Eindelijk zeide de Prins aan de Fransche ambassadeurs, dat het Nederlandsche volk hunne hardnekkige tusschenkomst beschouwde als een inbreuk op de souvereiniteit der Staten. (3)

(1) Aan een Spaanschen Brief (Antwerpen, 29 Dec. 1618) van Emmanuel Sueyro (agent van koning Philips in de Nederlanden) ontleen ik het volgende: „De koning van Engeland, degeen op wien de Staten Generaal thans het meest vertrouwen, dringt er op aan, dat Barnevelt worde ter dood gebragt; maar de Franschen doen hun best voor hem. Daar Maurits het met den Engelschman houdt, meent men dat binnen weinige dagen het doodvonnis over Barnevelt zal worden uitgesproken." (HS. Simancas.)

(2) Ouvré, bl. 299.

(2) Depêches van 21 en 27 Jan. 1619 (Ouvré, 296.)

„Niemand" — schreef Du Maurier — „luistert naar ons; en het wordt als een verwijt beschouwd, als men in den Haag spreekt met de Fransche ambassadeurs. (1)

Wel waren de tijden veranderd, sedert Hendrik IV op den arm van Oldenbarnevelt leunde, en met geen ander van al de Europesche staatslieden, dan hem raadpleegde over zijne groote plannen om de Christenheid te hervormen en dien algemeenen oorlog te voorkomen, die thans, nu de groote koning vermoord en de groote staatsdienaar ingekerkerd was, reeds was aangevangen Europa in vuur en vlam te zetten.

Inmiddels deed Van der Myle te Parijs zijn uiterste best voor zijn schoonvader bij de voornaamste leden van den regeringsraad. Langerak, die nog zoo kort geleden den Advokaat als zijn zon had beschouwd, haastte zich nu om hem te verloochenen. Hij smaadde op de geringe sympathie die van der Myle ten deel viel, en deed wat hij kon om er achter te komen, wat deze met de Fransche bewindslieden had besproken. Hij achtte zich gelukkig aan de Staten Generaal (2) te kunnen melden dat dit niets te beduiden had, dat de man den koning niet had te zien gekregen; en dat Jeannin, de vertrouwdste vriend van Oldenbarneveld en van der Myle, slechts een half uur met hem had gesproken, en toen naar Bourgogne vertrokken was, met de belofte van bij zijne terugkomst nader van zijne warme belangstelling te doen blijken.

„Van der Myle's komst" — schreef Langerak — „mishaagt mij zeer; maar hij heeft weinig vriendschap of vertrouwen gevonden, en hij is vol droefheid en vreeze."

De bemoeijingen van den gezant te Parijs bepaalden zich nu in de eerste plaats tot persoonlijke aanzoeken bij Koning Lodewijk om verlof voor bezendingen uit de Protestantsche kerken van Frankrijk om de Synode, die eerstdaags te Dordrecht zou worden gehouden, bij te wonen, (3) en in de tweede plaats tot pogingen om tegenover den Stadhouder en de Staten Generaal zich te zuiveren van de verdenking alsof hij sympathiseerde met den Advokaat.

Op het eerste punt was hij niet gelukkig, daar koning Lode-

(1) Depêches van 1 en 12. Febr. 1619 (Ouvré, 298.)
(2) Langerak aan de Staten, 29 Oct. 1618 (HS. R. S.)
(3) Langerak aan de Staten, 22 Julij en 9 Oct. 1618, aan koning Lodewijk, 6 en 31 Oct. 1618, aan de Staten, 26 Oct., 2 en 23 Nov. 1618 (HSS. R. A.)

wijk hem ten laatste onbewimpeld verklaarde, dat het onmogelijk gaan kon, om der wille van zijn geweten, van zijn eerbied voor de Catholieke kerk en van menige andere reden. (1)

Op het tweede punt was hij zeer bij de hand. In Januarij 1619 ontving hij een opontbod van de Staten Generaal en Prins Maurits om hun al de brieven te zenden, die hij ooit van Oldenbarnevelt had ontvangen, Met kruipende dienstvaardigheid deed hij wat van hem verlangd werd. Hij schreef aan den Prins: (2)

„Allerwijdluftigste, hooggeboren Prins, allergenadigste Heer! Gehoorzamende aan de bevelen, welke het aan de Heeren Staten Generaal en aan Uwe Prinselijke Genade behaagd heeft mij te doen toekomen, zend ik de brieven van den Advokaat Oldenbarnevelt hiernevens terug. Indien Uwe Prinselijke Genade daar iets in vinden mogt, waaruit zoude blijken dat gezegde Advokaat in mij eenig vertrouwen stelde, zoo verzoek ik Uwe Prinselijke Genade allernederigst, te willen gelooven dat ik nooit eenige affectie voor hem heb gekoesterd, tenzij alleen voor zooverre hij door 's lands regering met vertrouwen en gezag werd vereerd, en ik in hem opregten ijver meende te bespeuren voor den dienst van Mijne Hooge en Mogende Heeren de Staten Generaal en van Uwe Prinselijke Genade."

Van geen ambassadeur kon grooter nederigheid worden verwacht. Zoo nadrukkelijk als de oude vriend en leerling van den grooten staatsman zijn pligt jegens den Prins en de Staten erkende, zoo bereidwillig verloochende hij den gewezen beschermer, nu het scheen dat deze reddeloos verloren was.

„Het zal blijken," — ging hij voort — „dat ik voor gezegden Advokaat geenerlei sympathie noch met hem gemeenschap had gehad, tenzij alleen in zaken rakende mijnen dienst. Het groote vertrouwen dat ik in hem stelde als den eersten en oudsten raadsman van den staat, als den man, die mij zoo vertrouwelijk onderrigtte bij mijn vertrek naar Frankrijk, en die zoo groot gezag had verworven, dat 's lands gewigtigste zaken hem waren overgelaten, was oorzaak dat ik simpelijk en opregtelijk aan hem alles overbriefde, wat men aan dit hof plagt te zeggen.

„Hadde ik in het minst geweten of vermoed, dat hij niet was wat hij behoorde te zijn in den dienst van Mijne Heeren de

(1) Laatstaangehaalde brief.
(2) 29 Jan. 1619 (HS. R. A.)

Staten en van Uwe Prinselijke Genade en voor de welvaart en rust der Vereenigde Provincien, zoo hadde ik mij wel gewacht om eenige gemeenschap hoegenaamd met hem te onderhouden."

Nu weet de lezer zeer wel, dat Oldenbarnevelt Langerak even goed als Caron voortdurend zonder omwegen had op de hoogte gehouden van hetgeen er omging in de republiek. Wij hebben gezien hoe weinig hij zijne inzigten voor die beiden had verborgen, betreffende de Synode, de Waardgelders en de respectieve regten der Algemeene en Gewestelijke Staten. Niet alleen had Langerak geene reden om te vermoeden dat Oldenbarnevelt „niet was wat hij behoorde te zijn," maar hij wist zeer bepaald het tegendeel uit diezelfde zeer vertrouwelijke briefwisseling, die hij nu zoo laaghartig verloochende. In een langdurig twistgeschrijf over de regten der verschillende staatsmagten, had de Advokaat geen geheim gemaakt van zijne denkwijs. Hetzij zijne stellingen houdbaar, hetzij ze sophistisch waren, hij was er in ieder geval ruiterlijk voor uitgekomen.

„Wat meer zegt," — ging Langerak voort — „had ik kunnen denken dat er ooit zou worden gewigt gehecht aan hetgeen ik indertijd schreef over de provinciale souvereiniteit, gewisselijk zoude ik niet zijn in gebreke gebleven om Uwe Genade daarvan boven alles te verwittigen."

Dan volgden wijdloopige betuigingen van zijn ijver voor „den dienst, de eere, de reputatie en het contentement" van Maurits. Hij had, beweerde hij, het niet noodig geacht Zijne Genade kondschap te geven van losse en ongegronde praatjes, die den Prins naar alle gedachte verdriet of ergernis zouden hebben berokkend. Hij had echter vast besloten hem mede te deelen, wat hem te Parijs werd toegedicht, in geval hij mocht bespeuren dat er aan die praatjes eenig geloof werd gehecht. Maar het waren slechts lasterlijke uitstrooisels, waarvan niemand hem ooit de bewerkers had kunnen of willen noemen.

't Scheen wel dat de man vergeten had, dat hij het verhaal van het komplot om Maurits souverein te maken niet had doen voorkomen als een praatje, dat in Parijs van mond tot mond ging, terwijl geen sterveling er den oorsprong van kende, maar dat hij het aan Oldenbarnevelt had medegedeeld op het gezag van een Fransch bewindsman, ja van den koning zelven. „Z. M. weet dat het authentiek is" — had hij in zijn brief ver-

klaard. Die brief was vol plegtige geheimzinnigheid, en zoo moeijelijk was het cijferschrift er van te ontraadselen, dat hij van dienzelfden Van der Myle, op wien hij thans zoo laag neerzag, verlangd had dat hij zijn schoonvader zou behulpzaam zijn in de ontcijfering. Wat toen eene allergewigtigste ontdekking heette, was nu plotseling veranderd in een ijdel praatje, niet waardig dat men er een oogenblik zijne aandacht aan wijdde.

Verder zal de lezer zich nog wel herinneren, dat Oldenbarnevelt, zonder juist veel waarde te hechten aan het vertelsel, niettemin duidelijk gezegd had, dat in ieder geval Prins Maurits vreemd was aan die kuiperijen, en dat Langerak het best deed als hij de geheele zaak den Stadhouder liet weten. Die raad was niet opgevolgd: Langerak had het gevaarlijke geheim in zijn boezem besloten gehouden, en nu deed hij het zijne om den blaam te leggen op den man, wien hij het had geopenbaard, en die er geen geloof aan had geslagen.

Geleid door de vijanden van den Advokaat, hadden de Staten Generaal dezen winter handen vol werks, om alle mogelijke vertelsels en praatjes in zijn nadeel, zoowel als regtstreeksche klagten te verzamelen, ten einde daaruit eene soort van akte van beschuldiging zamen te stellen. Reeds hadden zij zijne geheele vertrouwelijke briefwisseling met Caron en Langerak opgeëischt; en den laatsten waren bovendien negen vragen gedaan, die hij „op zijn eere ende eet" gelast werd te beantwoorden. Dit deed hij met een brief tot geleide.

De negen vragen hadden eenvoudig ten doel er achter te komen wat Oldenbarnevelt heimelijk aan Langerak had geschreven over de Synode, de Waardgelders en de onderstelde plannen van Maurits tegen de vrijheid van zijn vaderland. (1) De ambassadeur was gedwongen om in zijne antwoorden te erkennen dat niets door den Advokaat aan hem geschreven was buiten de overgelegde brieven, waarvan de lezer de quintessens heeft leeren kennen in de rijkelijke aanhalingen, die wij daaruit hebben medegedeeld.

Ook legde hij de verklaring af, dat hij nimmer eenige geheime instructien had ontvangen, tenzij men dien naam zoude willen

(1) Poincten, waarop Z. Exc., bij goetvinden van de H. M. Heeren St.-Gen., begeert dat de Heer van Langerak, Ambassadeur etc,, aen Z. Exc. sal geven contentement.... enz. (HS. R. A., met de antwoorden annex.)

geven aan de kantteekeningen op de lijst van vragen, door hem aan Oldenbarnevelt gerigt, toen hij in 1614 op het punt was om naar Parijs te vertrekken. De meeste dier kantteekeningen waren van onbeduidenden aard.

Zij waren evenwel regtstreeks toepasselijk op het proces, dat men den Advokaat wilde aandoen; en ook de brief van Langerak zal blijken van veel belang daarvoor te zijn. Trouwens, men gaf zich waarlijk moeite genoeg om zelfs maar het geringste spoor van hoogverraad te ontdekken in eene volkomen eerlijke en waardige briefwisseling. Langerak eindigde zijn brief met de plegtige verklaring, dat hij uit de brieven, die Oldenbarnevelt sedert het begin van 1614 aan hem gerigt had, en die hij annex verzond, niet een enkelen had achterwege gehouden of vernietigd „Nogmaals" — zoo waren de slotwoorden — „beveel ik mij aan om zoo al niet gunst dan ten minste genade te verwerven, als de trouwste, gehoorzaamste en ijverigste dienaar van HH. Hoogmogenden en van Uwe Prinselijke Genade, aan wien ik in nederig dienstbetoon eer en leven heb toegewijd. Nu en voor eeuwig ben ik de nederigste, gehoorzaamste, getrouwste dienaar van mijn allerhoogsten Heer en Prinselijkste Genade."

De vroegere aanhanger van den eenvoudigen, van woordenpraal afkeerigen Advokaat kon thans noode een voldoend aantal *Superlativi* vinden, om te kwispelen voor den man wiens ontevredenheid diezelfde Advokaat zich had op den hals gehaald!

Onmiddelijk na de gevangenneming van Oldenbarnevelt had Prins Maurits zijn togt door het land weder opgevat, die ten doel had in de weerspannige steden de besturen („de Wet" zeide men destijds) te veranderen. Daar de jongste gebeurtenissen algemeen het vruchtelooze van verderen weerstand hadden doen beseffen, was het gevolg van zijne geweldadige tusschenkomst bijkans overal hetzelfde. Een paar regimenten en een legertros van tachtig à honderd wagens volgden den Prins en zijn lijfwacht (drie honderd man) door de Stadspoort. Regtstreeks nam telkens de stoet zijn weg naar het Stadhuis. Daar gekomen stuurde Maurits eenige hellebardiers vooruit, besteeg dan zelf de trappen, en deed een oogenblik later zijne sporen klinken in de vergaderzaal van de vroedschap. Dan werden al de heeren voor den Stadhouder geroepen, die hun aanzegde dat men hunne diensten niet meer noodig had, welke kennisgeving zij met eene buiging beantwoordden. Dan werd „de Wet"

veranderd volgens eene lijst, door Maurits vooraf gereed gemaakt, naar opgaven van lieden, waarop hij kon vertrouwen. In enkele steden werd een zweem van weerstand geboden door burgers, die zoo maar niet in een ommezien konden besluiten om de regten, die zij eeuwen lang hadden genoten, prijs te geven. Vooral te Hoorn was de burgerij diep verontwaardigd. Een enkel onvoorzigtig woord had in die Westfriesche stad een bloedbad tengevolge kunnen hebben.

De burgemeesters verzochten den Prins dringend de Wet niet te veranderen. „Dat is in strijd met onze privilegien" — voegden zij hem toe — „en het is onze pligt, die te handhaven. Uwe Exc. zal zien welk een diep misnoegen de burgerij zal bevangen, en hoeveel onrust en spanning het gevolg zal zijn. Heeft een regeringslid van onze stad zich vergrepen, laat hem dan in staat van beschuldiging worden gesteld, opdat hij zich kunne verantwoorden. Die zich niet behoorlijk kan verantwoorden, dien moet Uwe Exc. niet alleen afzetten, maar ook straffen." (1)

Maar het was aan 's doovemans deur geklopt. Maurits ontbood al de regenten, en dankte af als naar gewoonte. Halve maansgewijze werd een regiment op het plein, waar het raadhuis stond, geschaard. Toen de overheden den Prins vroegen waarom zij werden afgezet, gaf hij kort en bondig ten antwoord:

„'s Lands rust vereischt dat. Het is van noode dat er eenparige resolutien in den Haag worden ingebragt. Dit kan zonder veranderingen in sommige steden niet geschieden. Ik geloof dat gijlieden het goed hebt gemeend, en trouwe dienaars van het vaderland zijt geweest; maar voor ditmaal moet het zoo wezen." (2)

En de „trouwe dienaars van het vaderland" waren afgescheept. Hoe kon men ook anders geraken tot „eenparige resolutien?!" Welligt moet het als een geluk worden beschouwd, dat de geestkracht, onbezweken moed en bedaarde standvastigheid van den Stadhouder hem in staat hebben gesteld om die geweldige reeks van plaatselijke omwentelingen met zoo meesterlijken eenvoud te bewerkstelligen. Het is minstens twijfelachtig, of hij het regt had om aldus de stedelijke instellingen met voeten te treden; het is onbetwistbaar, dat, zoo

(1) Wagenaar, X, 272, enz. Van der Kemp, IV, 99,100. Brandt, Hist. der Ref., II, 853, enz. Baudartius, X, 69, enz.
(2) Brandt, II, 856. Velius, Hoornsche Chronijk, 385.

ja, de hooggeroemde vrijheden der Nederlandsche republiek hersenschimmig waren; maar het is even zeker, dat, in de gegeven omstandigheden, een alledaagsch, flaauwhartig of onbevoegd persoon, die hetzelfde als Maurits had willen doen, stroomen bloeds had kunnen vergieten, zonder het beoogde doel te bereiken.

Somwijlen hadden deze staatsgrepen ook eene comische zijde. Daar de lijst der nieuwe regenten met overhaasting door de Prinsgezinden was opgemaakt, gebeurde het nog al eens dat er onbevoegden op stonden, zoodat menigeen lid van de vroedschap werd, voordat hij lid was van de burgerij. Werd Maurits dan gevraagd, wie toch die onbekende nieuwbenoemde zijn mogt, dan plagt hij met een gullen lach te antwoorden: „Denk je dat ik die kerels ken"?! (1) Zoo ging het te Medemblik en te Alkmaar, in Delft en in den Briel. Daar en in nog vele andere steden zaaide Maurits met volle handen stedelijke regenten. Bij zijne terugkomst in den Haag (12 Sept.) werd hem door de Ridderschap en door de meeste steden van Holland een votum van dankbetuiging gebragt voor de moeite, die hij zich getroost had bij zijne rondreis. Maar de „eenparigheid van resolutie" was nog niet bereikt, daar de „bolwerken van de Arminianen" nog niet waren onderworpen.

In antwoord op het dankvotum zei de Prins, dat in alles wat hij gedaan had en nog van zins was te doen, hij opregtelijk bedoeld had 's lands rust en welvaart te bevorderen, zonder bijmengsel van persoonlijke belangen, en zonder afbreuk te doen aan het algemeene welzijn, of aan de wetten en privilegien der steden. Ook verlangde hij dat acte zoude genomen worden van deze zijne verklaring, als bewijs van zijne goede bedoelingen (2).

Maar de beste bedoelingen kunnen in eene atmospheer van partijzucht haar doel missen; en het zal vrij wat moeite hebben gekost het heirleger van ex-regenten, die, hoewel als trouwe dienaren des vaderlands erkend, desniettemin waren afgezet, te overtuigen dat hunne gewelddadige uitstooting had plaats gehad zonder inbreuk te maken op hunne wetten en privilegien.

Thans moesten de weinige steden er aan gelooven, waar de Arminiaansche zuurdeesem nog niet had uitgegist.

(1) Brandt, II, 853—157. Van der Kemp, IV, 100.
(2) Brandt, II, 859 en 860. Wagenaar, X, 271 en 272. Resol. van Holland, 12 en 19 Oct. 1618, bl. 295 en 307.

Den 22sten October kwam de Stadhouder te Leiden, „verzelschapt van eene groote *suite* van kolonels, ritmeesters en kapiteins," na zijne lijfwacht en andere troepen vooruit naar de stad te hebben gezonden. Hij werd door de overheden op het Prinsenhof met den meesten eerbied ontvangen, en des avonds door hen onthaald op een prachtig banket. (1)

22 Oct. 1618.

Maar al die luister belette niet dat al de veertig regenten den volgenden morgen op het stadhuis moesten komen, om te hooren dat ze voor goed naar huis konden gaan, want dat de „Wet zou worden verzet." De nieuwe vroedschap werd onmiddellijk bijeengeroepen, en wel volgens eene lijst, waar ook eenige der oude leden op werden aangetroffen.

Het graauw, meerendeels prinsgezind, maakte zich vrolijk over de aan den dijk gezette Arminianen. Bij wijze van caricatuur-lauwerkransen hingen ze gevlochten stroo aan de overblijfselen van het staketsel, dat het stadhuis omringde, en nu ontdaan was van de vermaarde „Oldenbarnevelt's tanden," die op eene openbare verkooping waren van de hand gedaan. (2) Reeds hebben wij gewag gemaakt van het destijds in Holland zeer in trek zijnde woordenspel om de Arminianen te verdoopen in *Arme Hanen.* Dat scheldwoord werd nu door het Leidsche hanjagel velen nageschreeuwd, die eerst zoodanig door hen geplukt waren, dat ze met volle regt die benaming in den letterlijken zin verdienden. Overigens werden de ongelukkige Arminianen ook in andere opzigten door het gansche land heen erg genoeg geplukt.

Om aan zulke straatschandalen in Leiden paal en perk te stellen, werd van de stadhuispui afgekondigd, „dat Syne Exc., met goedtvinden van den Magistraet deser stadt, allen en een iegelyken wel expresselyck doet belasten ende beveelen, sich t'onthouden van alle moedwil ende petulantie, ofte eenige ongeregeltheden binnen deser steede aen te richten, nochte iemandt te injurieren, schelden, naeroepen, of in 't minste te beschadigen." De overtreders zouden „sonder eenige conniventie" worden gestraft.

Uit Leiden trok Maurits naar Haarlem, waar hij dezelfde operatie ten uitvoer bragt, en van waar hij naar zijne residentie terugkeerde, maar om bijna onmiddellijk een laatsten zuive-

(1) BRANDT, II, 860, 861. (2) BAUDART. X, 59.

ringstogt te ondernemen. Ditmaal gold het achtereenvolgens Rotterdam, Gouda, en, om op alles de kroon te zetten, Amsterdam.

Men zou zeggen dat het onnoodig was „de Wet te verzetten" in de groote handelshoofdstad, de woonplaats van Peter Plancius, den zetel der Westindische Compagnie, het hoofdkwartier van allen, die het meest vijandig jegens den Advokaat en verkleefd aan den Stadhouder waren.

Maar al vormden deze laatsten de meerderheid in de vroedschap, die meerderheid „was niet soo sterk, of se kon door verscheidene lichte toevallen of veranderingen te kort schieten" (1); weshalve de Prins op de gewone wijze de Amsterdamsche regenten ten stadhuize ontbood, en hun den zak gaf. (3 Nov.) Niemand scheen te willen protesteren.

Dat was te veel voor den oud-burgemeester Cornelis Hooft, den grijzen vader van Pieter Hooft, een der grootste geschiedschrijvers, die ooit geleefd hebben. De vader was twee en zeventig, de zoon zeven en dertig jaren oud. Verontwaardigd over het vernederend stilzwijgen zijner ambtgenooten in de vroedschap, vroeg hij of geen hunner iets had in te brengen. Niemand had iets in te brengen.

De grijsaard, een persoonlijk vriend van Oldenbarnevelt, en in het zelfde jaar geboren, stond op en rigtte het woord tot den Stadhouder. Hij sprak goed en onbewimpeld. De gewelddadige veranderingen in de stedelijke regeringen noemde hij even onwettig als onnoodig. Hij herinnerde er aan, dat hij zes en dertig jaren lang aan de Amsterdamsche regering had deel genomen, en zich altijd had doen kennen als een warm vriend van het Nassausche stamhuis. Het groot verschil van gevoelen tusschen de meerderheid en de minderheid in de Amsterdamsche vroedschap belette volgens spreker niet, dat beide partijen elkander beschouwden als „eerlijke, vrome luiden, goede patriotten en tegenstanders van Spanje." Dat hadden „die Heeren welke de minste stemmen hadden" dan ook verdiend; want geen hunner had ooit „sich eenig complot of iet dergelijks in 't minste ondervonden, om d' anderen met slinksche middelen te verkloeken."

Niets kon eerbiedwaardiger zijn dan het voorkomen van dezen achtbaren grijsaard, in zijn langen, zwarten tabbaard, met bontwerk omzoomd, met den hoogen ringkraag om het smalle, hoe-

(1) Brandt, 866.

kige aangezigt, en het zwart fluweelen kalotje op den kalen kruin.

Maar hij vond geen sympathetisch gehoor voor zijne even gematigde als onwederlegbare bepleiting van zaken, waar in alle tijden de edelste gemoederen de meeste waarde aan hebben gehecht.

En wat antwoordde nu Maurits? Niets anders dan dit:

„Bestevaer! 't moet nu voor dees tijdt soo wesen. De noodt en dienst van 't landt vereischt het."

En met die woorden zond hij de zes en dertig leden der vroedschap naar huis. Den volgenden dag ontving hij het nieuwe bestuur, dat in zijne handen trouw aan de Staten Generaal zwoer. Natuurlijk waren de meeste leden der oude vroedschap herbenoemd. (1)

Naauwelijks had de wedergalm van 's Prinsen togten opgehouden door het gemeenebest te weerklinken, toen de Staten van Holland, nu een geheel ander ligchaam geworden, een plegtig votum van dankbetuiging tot Z. Exc. rigtten voor alles wat
16 Nov. hij in den laatsten tijd gedaan had. De zes oppositie-
1618. steden waren nu geene minderheid meer: de lang gewenschte eenparigheid was eindelijk daar. Algemeene en Gewestelijke Staten waren nu één van zin, en de Nationale Synode was tot stand gekomen; maar we mogen het minstens twijfelachtig noemen, of de opofferingen, waarop deze uitkomst was te staan gekomen, en nog verder zou te staan komen, wel in behoorlijke verhouding stonden tot den prijs.

(1) BRANDT, 867, 868. WAGENAAR, X, 280. VAN DER KEMP, IV, 105.

HOOFDSTUK XIX.

Wrok tusschen de partijen. — Spaansche kuiperijen. — Inconsequentie van Koning Jacobus. — Kerkgenootschap van Brewster en Robinson te Leiden. — Zij besluiten uit te wijken naar Amerika. — Robinson's afscheidsrede.

Gedurende den akeligen winter van 1618 op 1619 werden de binnenlandsche oneenigheden en dus ook de buitenlandsche kuiperijen hoe langer hoe bedenkelijker. Terwijl de man, die zoolang de staatkunde van het gemeenebest had geleid en bezield, verborgen was voor de oogen der wereld, deed zijne verwijdering de onlusten geenszins bedaren, wier afwending voortdurend zijn deel was geweest. De Gomaristen, die, zoolang zij minderheid waren, eene eer hadden gesteld in het houden van geheime bijeénkomsten, besloten nu, om hunne eigene woorden te gebruiken, Christus af te scheiden van Belial; en prat op de behaalde overwinningen, verjoegen zij de Remonstranten uit de voornaamste kerkgebouwen. Spoedig was het voor „die ketters" onmogelijk ergens hoegenaamd het regt te genieten van vrije godsdienstoefening. Toch versaagden zij niet. De Dortsche banbliksems waren nog niet tegen hen geslingerd; en zij waren bereid goed en bloed te offeren tot verdediging der Vijf Punten. Te Rotterdam lagen niet minder dan vijftien compagnien in bezetting; en toch hielden meer dan duizend Remonstranten er op Kerstmis godsdienstoefening in de Beurs (bij gebrek van beter vergaderplaats), en zongen den 112den Psalm in een daverend koor. Toevallig kwam juist een Remonstrantsche predikant op straat voorbij. Aanstonds werd die goede man door de ongewone beursbezoekers in beslag genomen en gedwongen

om voor hen te prediken, — wat hij met groote zalving deed. (1) De stedelijke overheid, pas door Maurits „verzet," verbood op zware straffen de herhaling van zulke tooneelen. Onwillekeurig werd men herinnerd aan de dagen van eene halve eeuw vroeger, toen de eerste aanhangers der „nieuwe leer" in de duinen of in afgelegen vlakten bijeenkwamen, tot de tanden gewapend, en met uitgezette wachtposten, die de schare waarschuwden, wanneer de justitie of de inquisitie in aantogt was, om hunne gevaarlijke godsdienstoefeningen te storen.

In de kleine stad Schoonhoven zag men op een winterschen Zondag een wonderlijk schouwspel. In de plaats van een even te voren afgezetten Remonstrantschen leeraar, wilden de overheden een Contra-Remonstrant met geweld toegang verschaffen tot den kansel. Maar ziet! een groot aantal vrouwen, met spinrokkens gewapend, drong het kerkgebouw binnen, en verjoeg den „indringer" met zijne helpers. Nu werd het garnizoen onder de wapens geroepen; en weldra hadden de vrouwen zich te verdedigen tegen schoutsdienaren en soldaten, die tot stichting van de kerkgangers, op straat met de overtreedsters slaags raakten. Of de dames ook door mannen werden ondersteund, wordt niet gemeld; maar zeker is het dat de overwinning aan hare zijde verbleef. (2)

Dit zijn slechts een paar staaltjes van den heerschenden geest in de republiek. Het krijgsrumoer uit het aangrenzende keizerrijk, waar de hoogste belangen van het Protestantisme op het spel stonden, ging hier verloren in het geschreeuw der respectieve aanhangers van voorwaardelijke en onvoorwaardelijke verdoemenis. Gelijk eenmaal op het slagveld van Cannae eene aardbeving door de strijdende partijen niet werd opgemerkt, zoo had thans op het godsdienstig en staatkundig oorlogstooneel in de Vereenigde Provincien niemand ooren voor de geheel andere beroering, die het toenmalig Europa op zijne grondvesten deed sidderen.

Van ouds was eerbied voor het gevestigde gezag een kenmerkende karaktertrek van de Nederlanders; maar nu scheen die eerbied bijkans te zijn verdwenen. Veertig jaren lang hadden

(1) Brief van Emmanuel Sueyro (Antwerpen, 14 Jan. 1619, — HS. Simancas. Deze handschriften uit Simancas zijn den schrijver meegedeeld door den vertaler.

(2) Ibid.

zij oorlog gevoerd ter verdediging van hunne door den tijd geheiligde wetten en privilegien, en bovenal voor vrijheid van godsdienst; en nu was dat alles, waar zij zooveel voor hadden opgeofferd, door wapengeweld met voeten getreden. De overheid scheen voortaan vereenzelvigd te zijn met het zwaard; en was het nu wel mogelijk den alouden eerbied voor de magistratuur te blijven gevoelen, wanneer men niet tevens zich voelde blaken door het vuur van Gomarus?

Dat alles was koren op den molen van het Spaansche gouvernement. Wij hebben gezien, met welke levendige hoop men zich te Madrid reeds twee jaar geleden had gevleid. Wij zijn getuigen geweest van de gretigheid, waarmede Filips III zich het droombeeld had voorgespiegeld van de souvereiniteit, die zijn vader verloren had te herwinnen; en wij hebben de uitgebreide plannen bespied, die hij in verband hiermede koesterde, — plannen, die hun grondslag vonden in de burgertwisten, welke de eens zoo magtige republiek dreigden te doen in duigen valen.

De twee jaren, die sedert waren verloopen, hadden natuurlijk zijn hoop doen toenemen. Door al de vrijgevochte provincien heen breidde zich meer en meer een net uit van heimelijke verstandhouding om ze allen terug te brengen onder den schepter van Spanje. De inkerkering van den grooten loontrekker, en zamenzweerder, den man, die zich zelven had verkocht en op het punt was om zijn land te verkoopen, had geenszins een einde gemaakt aan de kuiperijen. En waar onderstelde men nu dat het brandpunt van al die lichtschuwe handelingen te vinden was? Nergens anders dan in den Haagschen Staatsraad, een ligchaam, dat ten allen tijde vol was van Oldenbarnevelt's gezworen vijanden. Wiens naam kwam het meest over de lippen der Spaansche partijgangers, die in deze heimelijke onderhandelingen betrokken waren? Die van Adriaan Manmaker, voorzitter van den Staatsraad, vertegenwoordiger van Prins Maurits ter Staten Generaal in diens hoedanigheid van Eersten Edele van Zeeland, woordvoerder van de commissie, die, zooals wij gezien hebben, door de Algemeene Staten naar Utrecht was gezonden, om de plannen van Holland's Advokaat te dwarsboomen, — eindelijk een der vier en twintig commissarissen, die welhaast zouden benoemd worden om zijne regters te zijn.

Maar al verzekerden de Spaansche zendelingen den Koning, dat Manmaker en andere leden van den Staatsraad hunne toe-

stemming hadden gegeven aan het plan om de Vereenigde Provincien onder de Spaansche heerschappij terug te brengen, daarmede is volstrekt niet gezegd, dat dit werkelijk het geval was. Mogt evenwel zulk een grond van beschuldiging tegen Oldenbarnevelt zijn opgespoord, dan kan men zich verzekerd houden dat de wereld er van zou weergalmd hebben, van het toenmalige oogenblik tot het oogenblik waarop wij schrijven.

Het zal wel onnoodig zijn nogmaals te verzekeren dat Maurits ten eenenmale vreemd was aan knoeijerijen. Al moest hij zeer wel varen bij de vroeger vermelde door Du Agean geopenbaarde ontwerpen, nimmer was hij als in het geheim ingewijd opgegeven. Wat de Spaansche plannen betreft, daarin schijnt hij als een hinderpaal te zijn beschouwd, hoewel ook deze voor hem niet onvoordeelig beloofden te worden.

„Wij hebben nu, hoop ik, het zoo ver gebragt dat Z. M. zal erkend worden als souverein der Vereenigde Provincien" — schreef Emanuel Sueyro, vertrouwd agent van Filips III in de Nederlanden, aan de regering te Madrid. (1) — „De Engelschen zullen er zich met alle magt tegen verzetten; maar zij kunnen niets uitrigten, tenzij door Maurits te verheffen tot souverein van Holland [daarmede bedoelende de *Zeven Provincien*] en hertog van Gulik en Kleef. Maurits zal het er ook op toeleggen om meester te worden van Wezel. Het zal dus noodig zijn dat de Aartshertog hem voorkome, en zich verzekere van die vesting. Niet minder zal het noodig zijn dat Z. M. stappen doe bij het Fransche gouvernement, om het, zoo mogelijk, over te halen om de Nederlanders te beduiden, dat het tijd is tot verlenging van het Bestand."

Dit laatste werd kort daarop ten uitvoer gebragt. De Fransche gezant te Brussel berigtte den Aartshertog, dat Du Maurier last had ontvangen om de verlenging voor te stellen, en dat hij te dien einde had onderhandeld met den Prins van Oranje en met de Staten Generaal. In het eerst, zeide de gezant te Brussel, had Maurits zich daarvan afkeerig getoond; maar op de laatste conferentie hadden hij en de Staten beide overhelling er toe aan den dag gelegd. De Fransche koning verlangde nu van den Aartshertog eene uitdrukkelijke verklaring, dat het Spaansche gouvernement geneigd was om te onderhandelen. In dat geval

(1) Brief van 21 Jan. 1619 (HS. Simancas.)

zoude koning Lodewijk zich als bemiddelaar aanbieden, en zijn best doen om een gunstigen uitslag te bewerkstelligen. (1)

Maar 't was de bedoeling niet van de Nederlandsche zamenzweerders, dat het Bestand zou worden verlengd. Integendeel moesten de onderhandelingen daaromtrent slechts dienen om gelegenheid te geven tot volledige ontwikkeling van hun komplot. In den zoo even aangehaalden brief van Sueyro lezen wij:

„De Staten, en meer bepaald die van Zeeland zullen antwoorden, dat zij niet langer gediend zijn van het Bestand, en dat zij de voorkeur geven aan de hervatting van den oorlog. Zij wenschen schepen te zenden naar de kust van Vlaanderen; maar hiertegen verzet zich de provincie Holland, om Frankrijk te believen. Zoo zullen dan de Zeeuwen de eersten zijn, om te zeggen dat de republiek moet terugkeeren onder de heerschappij van Z. M. *Dit heeft hun President*, *Manmaker*, *gezworen.* De Staten van Overijssel zullen insgelijks de hand leenen aan deze zaak, omdat zij, naar zij beweren, de eersten zullen zijn die de schok van den oorlog zullen voelen. Aldus zullen wij ons voornemen zeer gemakkelijk kunnen uitvoeren. Zijn wij den Zeeuwen te wille in hunne eischen ten opzigte der zeevaart, zoo zullen zij althans zich plaatsen onder het gezag van Z. M. Dan zal niet alleen Overijssel, maar ook Friesland volgen."

Het is zeer opmerkelijk dat in dit komplot om de republiek te verkoopen aan Spanje, juist die provincien en die staatslieden schijnen betrokken te zijn geweest, die het meest vijandig gezind waren jegens Oldenbarnevelt. Van Utrecht was geene sprake, en wat Holland betreft, daar was de hoop slechts gevestigd op die plaatsen, waar de haat tegen den Advokaat het diepst was geworteld.

„Onder ons gezegd," — ging Sueyro voort — „wij hebben er tien in de regering van Holland die het plan steunen; maar wij moeten ons niet verraden, uit vrees dat het ons gaan mogt als Barnevelt."

Hij voegde er bij dat de tijd tot handelen nog niet was gekomen, en dat, indien men met de beweging een aanvang maakte vóór het einde der Synode, „de Gomaristen zouden zeggen dat zij verraden waren. Hij smeekte het gouvernement te Madrid de geheele zaak vooralsnog geheim te houden, omdat „Prins

(1) Aartshertog Albert aan Filips III, 5 April 1619 (HS. Belg. A.)

Maurits en de Gomaristen 's lands krachten tot hunne beschikking hadden." Mogt de bom te vroeg barsten, zoo vreesde hij dat, met behulp van Engeland, Maurits, aan het hoofd van de Gomaristen en van het leger, zich zoude verheffen tot souverein van Holland en hertog van Gulik en Kleef; terwijl hij (Sueyro) en de overige zamenzweerders den kerker van Oldenbarnevelt zou moeten deelen, omdat zij datgene hadden willen bewerken, wat de Advokaat altijd had willen verhinderen.

De woorden en denkbeelden van een man als Jacobus I zouden ons weinig kunnen schelen, ware hij geen koning van Groot Brittanje geweest. Maar hij was nu eenmaal een hoofdpersoon in het treurige drama, dat het geheele tijdperk van het Twaalfjarig Bestand innam. Zijne woorden hadden een regtstreekschen invloed op groote gebeurtenissen. Hij was een geleerde van meer dan alledaagsche geestvermogens, terwijl de volslagen wanschapenheid zijner zedelijke gesteldheid hem buiten staat stelde om over eenige levensquaestie hoegenaamd gezond te denken, te voelen of te handelen. Was er iets op de wereld dat hij vurig haatte, dan was dat het Calvinisme. Was er één woord dat hij meer dan andere geschikt vond om toe te passen op een verworpeling, dan was dat het woord *Puritein*. In dat woord lag volgens hem omverwerping van ieder gevestigd gezag in Kerk en Staat, omwenteling, regeringloosheid. „Er zijn graden in den hemel," plagt hij te zeggen — „en er zijn graden in de hel: dus moet er ook geen gelijkheid bestaan op aarde."

Reeds in 1610 had hij de Schotsche Calvinisten verboden hunne gewone Synode te houden, hen en hun geloof hartstogtelijk verguizende, en verklarende dat zij geen ander doel hadden „dan Koningen en Prinsen te berooven van hunne heerschappij, en de gansche wereld te brengen tot eene soort van volksregering, waar iedereen baas zou zijn." (1)

Toen de hertog van Palts-Neuburg Roomsch werd, en daardoor Spanje en den Keizer in het betwiste gebied versterkte, nam Koning Jacobus de gelegenheid waar om den gemagtigde van Aartshertog Albert te Londen, den raadsheer Boissetot, de verzekering te geven van zijne warme sympathie voor het Catholicisme. „Ze zeggen," — riep hij uit — „dat ik de grootste

(1) Lois de Groote, gemagtigde van den Aartshertog aan het Engelsche hof, aan den Aartshertog, 14 Oct. 1610 (Négot. d'Anglet. — HS. Belg. A.)

ketter van de wereld ben; en toch zal ik nooit ontkennen, dat de ware kerk, die van Rome is, zij het dan ook verbasterd." Verder gaf hij zijn geloof te kennen in de transsubstantiatie en zijne verwondering dat de Roomschen den kelk niet voor het bloed van Christus hielden. De Engelsche bisschoppen, beweerde hij, ontleenden hunne weldaden aan den paus, door tusschenkomst van de bisschoppen uit den tijd van Maria Tudor. (1)

Gelijk Filips II en Ferdinand II beiden gezworen hadden dat zij liever wilden regeren in eene wildernis dan een enkelen ketter te dulden in hunne staten, zoo had Jacobus gezegd dat hij liever als kluizenaar zijn leven wilde slijten in een eenzaam woud, dan koning zijn van een volk, zooals die hoop Puriteinen die in het Huis der Gemeenten den boventoon voerden. (2)

De bevolking der Vereenigde Provincien haatte hij dubbel, omdat zij bestond uit puriteinen en tevens uit rebellen. Kort na zijn troonsbestijging verkondigde hij, dat hun opstand tegen Spanje, die reeds zijn leven lang had geduurd, en waarvan hij het einde niet dacht te zullen beleven, begonnen was met smeekschriften om godsdienstvrijheid. „Mijne moeder en ik" — zoo liet hij zich uit — „zijn van onze prilste jeugd af vervolgd door een Puriteinschen duivel, die, naar ik vrees, mij niet vóór mijn dood met rust zal laten. Al moest het mij mijne kroon kosten, ik wil die booze geesten fnuiken." (3) Was het niet een wonderlijke gril van het Noodlot, dat aan dien hater van de opgestane provincien en van het Calvinisme de beslissing werd opgedragen van betwiste punten tusschen de Puriteinsche en de tegenovergestelde rigting in de Nederlandsche Hervormde Kerk?! En was het niet nog wonderlijker, dat hij met vuur partij koos voor de Nederlandsche Puriteinen?!

Oldenbarnevelt, die, zooals wij in verscheidene aanhalingen uit zijne brieven hebben gezien, het woord *Puriteinen* meermalen gebruikte, was den Nederlandschen puriteinen vijandig, omdat zij meer dan eens het hadden toegelegd op omverwerping der regering, onder voorwendsel van den godsdienst, vooral tijdens het gedenkwaardige bewind van Leycester.

(1) Boissotot aan Albert, 10 Julij 1614 (HS. Belg. A.)
(2) Hallam, Const. Hist. I, 408—424. Bancroft, Hist. of the Un. States, I, 298.
(3) Peck's *Desiderata Curiosa*, Lib V, p. 44, aangehaald in Deane's uitstekende uitgaaf van het lang verloren geachte werk „*History of Plymouth Plantation*" door den gouverneur Bradford.

Het aanstoken van zulke godsdienstige komplotten tegen de overheid noemde hij wel eens *Vlaandrizeren*, naar aanleiding van de afkomst der voornaamste stokebranden in de Leycestersche onlusten. Maar zijn hoofddoel was en bleef schikkingen tot stand te brengen en eendragt tusschen de Protestanten onderling te herstellen, met toekenning van het regt om in kerkelijke zaken te beslissen uitsluitend aan de Staten der afzonderlijke provinciën.

Jacobus nu had een middel gevonden om zijne inconsequentie weg te cijferen. Hij had ontdekt dat het Puritanisme in Engeland en het Puritanisme aan de overzijde der Noordzee geene meerdere gelijkenis op elkander hadden dan woorden die, uit dezelfde letters bestaande, niettemin hemelsbreed verschillende beteekenissen hebben (Anagrammen.) Sir Dudley Carleton had die gelijkenis uitgevonden; maar geen sterveling behalve Jacobus was er door overtuigd. (1) Het Engelsche Puritanisme „loochende het regt van menschelijke tusschenkomst in godsdienstige zaken." Even zoo loochende het Nederlandsche Puritanisme het regt van de wettige regering om haar gezag in godsdienstige zaken te laten gelden. Daarin lag de voornaamste bron van twist tusschen de Nederlandsche Protestanten. In Engeland was het vraagstuk zeer bondig ten nadeele van de Puriteinen beslist, door middel van gewapende sheriffs- en bisschops-dienaren en door opsluiting in den kerker.

Niet alleen de staatkundige rigting, maar ook de godsdienstige geloofsbelijdenis en gebruiken waren bij de Puriteinen dezelfde als bij de Contra-Remonstranten, die door den Engelschen koning krachtdadig waren bijgestaan in het behalen hunner groote overwinning. Het bewijs dier volkomen overeenstemming lag voor de hand. Er woonden namelijk te Leiden Engelsche Puriteinen, die eene onafhankelijke gemeente vormden, waaraan zij zelven den naam gaven van Congregatiekerk. Het aantal lidmaten bedroeg een goede drie honderd, en de tijd van hun verblijf te Leiden komt vrij naauwkeurig overeen met dien van het Twaalfjarig Bestand. Zij hadden den Engelschen bodem niet verlaten dan na vruchteloos bij de regering te hebben aangedrongen op de afschaffing van een aantal overblijfsels uit de Roomsche uiterlijkheden in de Anglikaansche Kerk. Die steenen des aanstoots en daarbij de geheele hiërarchie wisten zij dat niet bestonden

(1) Belknap, Robinson, p. 278 (ed. 1841.)

in de Hervormde Kerken van Frankrijk, Zwitserland en de Zeven Provincien, waar de eeredienst naar hunne overtuiging veel nader stond bij de oorspronkelijke door de apostelen ingestelde wijze van godsdienstoefening. (1) De geloofsbelijdenis der Nederlandsche Hervormden namen zij aan als de ware.

Niet zonder geldige redenen waren zij uitgeweken naar de Vereenigde Provincien. In de eerste jaren der regering van Koning Jacobus waren deze Dissenters gewoon geweest hunne godsdienstoefeningen te houden in het slot Scrooby (graafschap Nottingham), eenmaal aan den aartshertog van York, maar toen aan William Brewster toebehoorende. Brewster was een bemiddeld man, die te Cambridge met vrucht gestudeerd had, en onder de regering van Elisabeth in dienst was geweest van den Staatssecretaris William Davison. Hij schijnt een vertrouwd secretaris te zijn geweest van dien voortreffelijken en ongelukkigen staatsman, die hem boven alle anderen in zaken van vertrouwen gebruikte. Davison beschouwde hem meer als een zoon dan als een dienaar, en hij toonde daarvoor zijne dankbaarheid door zijn meester menigen gewigtigen dienst te bewijzen, toen deze daaraan groote behoefte had. Sedert lang echter had hij alle betrekking tot 's lands aangelegenheden laten varen. Hij leefde stil, studeerde veel, en wijdde zijn leven verder aan godsdienstige overpeinzingen, ter bevordering der belangen van het ware geloof, en aan eene weldadigheid, die somtijds de grenzen van zijn vermogen overschreed. (2)

De herder van deze gemeente was John Robinson, een man die te Cambridge gepromoveerd was, en in het graafschap Norfolk eene goede predikantsplaats in de Anglikaansche Kerk had bezeten. (3) Hij was geleerd, welsprekend en van een verheven geest; maar wat hadden al die hoedanigheden te beduiden, nu zij in het bezit waren van een Puritein, „een oproermaker"?! Brewster en Robinson werden natuurlijk sedert hunne afscheiding van de Staatskerk dag en nacht beloerd, getergd, vervolgd. Nu eens werd er een van hunne gemeente in den kerker geworpen, dan weer een in „den Stok" gezet. Zoo kwam het van kwaad tot erger. De mannen van Scrooby werden ten laatste beroofd van hun bestaan, uitgehongerd, het

(1) Van Meteren, boek XXV, fol. 490.
(2) Bradford, als boven, 409-
(3) Belknap, *Robinson.*

land uitgezet, vogelvrij verklaard. In hun vaderland was het voor hen niet langer te houden. Een paar jaar hielden ze 't nog uit: toen besloten zij zich te gaan vestigen in Holland, waar zij voor 't minst veiligheid en verdraagzaamheid hoopten te vinden.

Maar het bleek even moeijelijk voor hen te zijn het land te verlaten als er te blijven. Als waren ze misdadigers, die hunne geregte straf poogden te ontgaan, werden ze nagezeten door ruiterij, toegerust met „bijlen en snaphanen en andere wapens." Op het punt staande om zich in te schepen, werden ze vaak gegrepen, door dieveleiders mishandeld en geplukt, als wilde beesten voor gapend landvolk tentoongesteld, vrouwen en kinderen behandeld als waren het dronken vagebonden. Voor den regter gebragt, werden ze dan ingekerkerd. Brewster en zes andere voorname gemeentenaren werden zóó lang gevangen gehouden, dat het hun, na menige vruchtelooze poging, eerst twee jaar later gelukte te ontsnappen en behouden te Amsterdam aan te komen. Daar bleven zij een jaar; waarop zij verhuisden naar Leiden, volgens hen „eene schoone en aangename stad met eene bevallige ligging." (1)

Zij vestigden zich binnen Leiden in het jaar, waarin Arminius onder den steenen vloer der St. Pieterskerk aldaar werd begraven, en waarin het Twaalfjarig Bestand werd onderteekend. 't Was eene buitengewoon rustige en broederlijke gemeente. Hun leeraar, die uitblonk door zachtaardigheid en takt om met zijne kudde om te gaan, wist al hunne geschillen op vriendschappelijke wijze bij te leggen; zoodat dan ook de stedelijke overheden hem als een toonbeeld aan anderen plagten voor te houden. Zoo werd eens aan eene Waalsche gemeente, waarin vele lastige en onrustige leden waren, door de Leidsche overheden toegevoegd: „Die Engelschen hebben tien jaar in ons midden gewoond, en nog nooit is er eenige klagt over hen bij ons ingekomen; maar gijlieden hebt onophoudelijk twist." (2)

Velen van hen waren arm, daar het hun moeijelijk viel hun brood te winnen in een vreemd land, waarvan zij de taal niet verstonden waar zeden en gewoonten van de hunne verschilden, en waar zij zich gedwongen zagen om nieuwe broodwinningen te zoeken, als zijnde meerendeels landbouwers geweest. Niette-

(1) BRADFORD, 13. (2) BRADFORD, 13.

min waren ze zóó bekend om hunne eerlijkheid, dat bakkers, vleeschhouwers en andere neringdoenden zonder aarzelen crediet verleenden aan de armsten hunner, wanneer het vast stond, dat die behoorden tot de Engelsche Puriteinen. (1) Brewster, die door zijne milddadigheid en den onbekrompen bijstand, dien hij zijnen benarden broederen verleend had, bijna tot den bedelstaf was gebragt, won zijn brood door les te geven in het Engelsch, waarvan hij de eerste was, die eene spraakkunst had zamengesteld naar Latijnsch model. Ook stichtte hij eene drukkerij waar menig polemisch werk het licht zag, dat in Engeland verboden was, — eene handelwijs die Carleton's gramschap zoozeer gaande maakte, dat die ambassadeur zijn uiterste best deed om hem achter slot te krijgen. (2)

't Was niet voor het eerst dat deze eenvoudige, innig vrome Engelschman, die thans den middelbaren leeftijd achter den rug had, de Vereenigde Provincien bezocht. Meer dan vijf en twintig jaren vroeger had hij als particulier secretaris Davison vergezeld op diens beroemde zending naar de Staten Generaal. Toen de sleutels van Vlissingen, eene der waarborgsteden, aan Davison werden ter hand gesteld, vertrouwde deze die toe aan Brewster, die er mee onder zijn hoofdkussen sliep. De gouden ketting, die Davison van de Zeeuwsche Staten ten geschenke ontving bij het verlaten van het land, werd insgelijks aan den jeugdigen secretaris in bewaring gegeven, met last om het kleinood om den hals te laten hangen, totdat zij voor de koningin zouden verschijnen. (3) Zoo was hij dan als jonkman welgesteld en in aanzien geweest, de vertrouwde van een groot staatsman, en ten hove niet onbekend. Op die jeugd was een rijpe leeftijd gevolgd van teruggetrokkenheid, ingespannen nadenken en armoede. Geen sterveling zou in later tijd van hem hebben gehoord, hadde zijn loopbaan een einde genomen te gelijk met zijn ambtelijken werkkring. Meer dan twee eeuwen zijn sedert zijn dood vervlogen, en de naam van den vogelvrij verklaarden Puritein van Scrooby en Leiden is nog altijd aan millioenen van het Angelsaksische ras bekend.

Niet al deze Engelschen waren arm. Er waren er onder, die huizen van waarde bewoonden, en het burgerregt van de stad

(1) Bradford, 20.
(2) Ibid. en Carleton's Brieven.
(3) Bradford, 408—412.

hadden verworven. Robinson woonde met drie zijner gemeentenaren in een zeer logeabel huis, dat zij gezamenlijk hadden gekocht voor de destijds zeer aanzienlijke som van acht duizend gulden. In den tuin van dat gebouw lieten zij langzamerhand een en twintig kleinere woningen zetten ten behoeve van de minder bedeelde broederen. (1)

Robinson zelf werd door de Leidsche hoogeschool tot *Doctor honoris causa* bevorderd. Gedurende zijn lang verblijf in Holland hield hij zich vol ijver bezig met de zedelijke en ook met de stoffelijke belangen zijner kudde, en daarenboven schreef hij een aantal geleerde werken. De oorspronkelijk zeer kleine, maar door herhaalde verhuizingen uit Engeland van lieverlede toegenomen gemeente sleet menig jaar van ongestoorde rust. Niet langer werden hunne voetstappen beloerd door trawanten van kerkvoogden of politie; niet langer liepen zij ieder oogenblik gevaar om voor den regter gesleurd te worden; niet langer werden ze in kerkerholen geworpen of door gewapende ruiters vervolgd. Aan niemand aanstoot gevende, werden ze door een iegelijk geëerbiedigd. „Zóó groot" — zegt hun geschiedschrijver en overheidspersoon — „was hunne opregtheid en onderlinge welwillendheid, dat zij het oorspronkelijk model der Apostolische Kerk zóó nabij kwamen, als met eenige andere kerkgemeente van den lateren tijd het geval is geweest."

Hier voorzeker had men Engelsche Puriteinen, die meer dan iemand anders ter wereld bevoegd waren om te beoordeelen of zij al dan niet verschilden van de Puriteinen in de Nederlanden. Sympathiseerden zij dan met die partij in Holland, welke Jacobus zoo vurig verlangde te verpletteren, de gehate Arminianen? Hadden zij een afkeer van die Contra-Remonstranten, die de troetelkinderen waren van den koning en zijn ambassadeur, en die door Oldenbarnevelt werden uitgemaakt voor Dubbele Puriteinen en Vlaandrizeerders?

Voor zich zelven en zijne Congregatie Kerk moge Robinson hier antwoorden.

„Voor God en de menschen" — zegt hij in zijne Latijnsche *Apologia* — „verklaren wij, dat wij op het stuk der geloofsbelijdenis zóó volkomen met de Nederlandsche Hervormde Kerk overeenstemmen, dat wij bereid zijn om al de artikelen van

(1) De Eerw. Heer H. M. Dexter deelde mij welwillend deze bijzonderheid mede.

hun catechismus te onderschrijven. Die Hervormde Kerk erkennen wij als de ware en echte, en daarmede houden wij, zooveel als in ons ligt, gemeenschap. Diegenen onder ons, die de Hollandsche taal magtig zijn, nemen deel aan de godsdienstoefening onder hunne predikanten. Het Heilig Avondmaal dienen wij toe aan diegenen onder de Hervormden welke wij kennen, en die aan onze godsdienstoefeningen deel nemen." (1)

Toen de twist tusschen de Arminianen en hunne tegenstanders aan de Leidsche hoogeschool hevig begon te worden, werd Robinson, om met zijn vriend Bradford te spreken, „geducht voor de Arminianen, die den geheelen staat en meer bijzonder de stad Leiden zoo geweldig teisterden."

Toen de Arminiaansche godgeleerde Episcopius, hoogleeraar te Leiden, verscheidene stellingen openbaar maakte, tot wier bestrijding hij de geheele wereld uitdaagde, oordeelde men dat „niemand geschikter was om daartegen in het vizier te treden dan Robinson." De regtzinnige hoogleeraar Polyander drong er bij den Engelschen Puritein met zóó veel kracht op aan, dat hij eene lans zou breken voor de Contra-Remonstranten, dat hij eindelijk toegaf, en den uitdager, man en paard, in drie achtereenvolgende ontmoetingen overhoop wierp. Zóó ten minste luidde het verhaal van zijn vriend en bewonderaar Bradford. (2)

(1) Neal's „*Puritans*," II, 49 (8°). BELKNAP, 277.

(2) BRADFORT, 20, 21.

Vergeefs heb ik zoowel in handschriften als in boeken gezocht naar bevestiging dezer disputatie of eenige toespeling daarop. In Van Limborch's Leven van Simon Episcopius, eene halve eeuw na diens dood uitgegeven, komt veel voor over Polyander, maar niets van openbare disputatie, 't zij tusschen hem en Episcopius, 't zij tusschen dezen en Robinson. Daarentegen vinden wij er (bl. 67, 68) een uitvoerig verslag van eene avondpartij, op 22 Mei (Pinkster) 1616 te Leiden gehouden, waar Episcopius, Polyander en vele andere godgeleerden tegenwoordig waren. Toen daar het gesprek gekomen was op Luther en de redenen waarom zijne leer zoo veel bijval gevonden had, noemde Episcopius onder de hoofdoorzaken de halsstarrigheid van den Paus en diens volgelingen in het weigeren van elke inwilliging, en in de tweede plaats de geestdrift, door Luther's openbaar gemaakte stellingen in het leven geroepen.

Polyander begon daarop te mompelen: „Die nieuwigheden in onze kerk willen invoeren, zijn schurken en schoeljes, — ja, een troep schobbejakken." Toen hij een oogenblik later die beleedigende woorden luidkeels herhaalde, riep Episcopius: „Waartoe, collega, woorden te gebruiken die alleen kunnen dienen om te beleedigen en te verbitteren?"

„Wat ik gezegd heb, houd ik staande!" — bulderde Polyander. — „Die nieuwigheden zoeken zijn schurken en schobbejakken."

De overige feestgenooten, voor zoover zij strijdlustig waren, schaarden zich, naar mate van hunne denkwijs op het stuk der praedestinatie, aan de zijde van Episcopius of aan die van Polyander, en het scheen, dat een vuistgevecht in

„De Heer was hem zoozeer behulpzaam in het verdedigen der waarheid en het verslaan van zijn tegenstander, dat hij dezen in dit groote en openbare dispuut tot een blijkbaar *non plus* noodzaakte. En datzelfde deed hij een tweede en een derde maal bij soortgelijke gelegenheden." — Zoo schrijft Bradford, er bijvoegende dat, hadde men niet gevreesd aanstoot te geven aan de Britsche regering, de hoogeschool den kampioen met belooningen en eerbewijzen zou hebben overladen. (1)

Die lang uitgediende redetwist is voor ons alleen in zóó ver van aanbelang als er een helder licht door wordt geworpen op de zaken die ons thans bezighouden. Van den vulkaan zelven, die eenmaal zoo veel verwoesting te weeg bragt, en waarin een magtige vrijstaat bijkans werd verzwolgen, is weinig meer dan asch en vuil overgebleven. Het verledene werd er door verduisterd en geschokt: laten wij die uitgebluschte brandstof zoo weinig mogelijk oprakelen!

Tot omstreeks het einde van het Twaalfjarig Bestand bleef de Engelsche Puriteinen-gemeente binnen Leiden, welvarend, ordelijk, geacht en gelukkig. Zij was getuige van de vreesselijke gebeurtenissen, die de republiek beroerden; maar zij zelve bleef daar geheel buiten, en een ieder liet haar met rust. Welken indruk die onlusten op haar maakten, daarvan schijnt helaas niets bekend te zijn; ja van haar geheele verblijf in Holland schijnt in de Nederlandsche oorkonden geen spoor te zijn overgebleven.

Zij leefden zoo goed zij konden van weven, spinnen, boekdrukken en wat dies meer zij; zij leenden geld op onderpand, bouwden huizen, maakten testamenten, enz.; en de geboorten, sterfgevallen en huwelijken, die onder hen plaats hadden, werden in de stedelijke registers opgeteekend.

Eindelijk besloten zij de Nederlanden te verlaten. Het kan zijn dat de oplossing van het vraagstuk der verhouding tusschen Kerk en Staat in die gewesten hen heeft aangemoedigd om eene nog vollediger theocratie te stichten, wanneer zij een werkkring konden vinden, waar de proefneming kon geschieden zonder

de plaats zou komen van de scherpzinnige woordenschermutselingen en het lustig rondgaan van den Rijnwijn. Gelukkig mogten eindelijk de vredelievenden onder de aanwezigen er in slagen om de kalmte te herstellen; en het Pinkster-souper nam een betrekkelijk rustig einde.

De naam van Robinson komt niet voor onder de deelnemers aan die avondpartij.

(1) BRADFORD, ibid.

gevaarlijke worsteling met eerwaardige instellingen en geheiligde regten. Het kan ook zijn dat zij werden afgeschrikt door de buitensporigheden, waartoe hunne Nederlandsche geloofsgenooten zich door staatkundige en godsdienstige partijzucht lieten vervoeren. Wat daarvan zijn moge, hun besluit om naar verre streken te verhuizen stond vast. Evenwel zou de meerderheid voorloopig in Holland blijven, totdat de vooruitgaanden den weg gebaand of, om hunne eigene woorden te gebruiken, „de steenen om den voet op te zetten gelegd" zouden hebben. (1)

Eerst hadden zij gedacht aan de landen tusschen de keerkringen, daartoe opgewekt door de kort te voren verschenen dichterlijke beschrijving van Guyana door Sir Walter Raleigh. Dat plan was echter spoedig opgegeven. Toen hadden zij onderhandelingen geopend met Prins Maurits en de Staten Generaal door tusschenkomst van eenige Amsterdamsche groothandelaars. Zij hadden namelijk aanzoek gedaan om in het kort te voren gestichte Nieuw Amsterdam [New York] te worden toegelaten, in welk geval zij op zich namen, mits onder bescherming van het Nederlandsche gemeenebest, het omliggende land te koloniseren. Dat verzoek was echter afgeslagen. (2) Daarop keerden zij het aangezigt weder naar hun ouden meester en hun geboortegrond. De Virginia-Compagnie verzochten zij om een „landpatent," en die maatschappij achtte zich gelukkig hun verzoek in te willigen. Den Koning verzochten zij om vrije godsdienstoefening in de wildernissen, waar zij zich wilden vestigen. Dat verlof wenschten zij met 's konings groot zegel er aan-

(1) Vergeefs heb ik op het Haagsche Rijks-Archief gezocht naar berigten omtrent de „Congregatie Kerk." Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik met buitengewone vreugde zelfs maar het geringste spoor daarvan zou ontdekt, en in deze bladzijden aan de vergetelheid ontrukt hebben. De berigten van Bradford, met de uitstekende noten en inleiding van Deane, de verhandelingen van den Eerw. Jos. Hunter, van wijlen George Summer, broeder van den beroemden Senator, en van H. C. Murphy, benevens de werken van Belknap, Morton, Prince en anderen, om niet te spreken van de nasporingen der groote nationale geschiedschrijvers Bancroft en Palfrey, — dat alles is hoogst belangwekkend, maar bevredigt onze weetgierigheid slechts ten deele. Vooral is het ons eene ware tantalus-beproeving in Bradford (p. 19) te lezen van „de velerlei lotgevallen die hun overkwamen terwijl zij in Holland woonden, en die op zich zelve reeds een boek zouden verdienen te vullen." Intusschen zullen alle vrienden van Nieuw Engeland met belangstelling hooren wat de navorschingen van den Eerw. H. M. Dexter in Holland en vooral te Leiden hebben uitgewerkt. Die heer heeft zich gewijd aan de taak om het leven der pelgrims in Holland uit het stof der eeuwen op te delven; en hij doet dat met een ijver en eene volharding die ons de ontdekking waarborgen van alles wat er nog van te ontdekken valt.

(2) Brodhead, *History of New York*, 123—126.

hangende te bekomen; maar natuurlijk werd hun dit geweigerd. Er werd echter vrij duidelijk te verstaan gegeven, dat Z. M. hen met rust zoude laten, wanneer zij zich vreedzaam gedroegen. Zoo besloten zij dan zonder het verlangde groote zegel te gaan; want hunne overheid merkte zeer te regt op: „Mogt er plan of gezindheid bestaan om u lieden kwaad te doen, dan zou een zegel u toch niet helpen, al was het zoo groot als een huis." (1)

Toen de kleinste helft der gemeente gereed was om Leiden voor eeuwig te verlaten, hield Robinson, die met de overigen voorloopig zou achterblijven, eene afscheidsrede, die in verhevenheid van geest en breedheid van opvatting in dat tijdperk van onverdraagzaamheid ter naauwernood hare wedergade bezit. Hij drukte den vertrekkenden op het hart, dat de bijbelkritiek, wel verre van gesloten te zijn, eerst even begonnen was zich te ontwikkelen, — dat het menschelijk geweten te teeder van natuur was om voor eeuwig den dwang te kunnen dulden van formulieren, hoe vernuftig en doordacht die ook mogten zijn, — dat de kerkhervorming, die eene eeuw te voren een aanvang had genomen, nog geenszins volmaakt was, — dat de Schepper waarschijnlijk nog niet al zijne openbaringen aan de menschheid had geëindigd.

„Wat mij betreft," — ging hij voort — „ik kan niet genoeg mijn leedwezen uitdrukken over den toestand der Protestantsche kerkgenootschappen, die tot een bepaald punt van godsdienstige ontwikkeling zijn gekomen, en nu ook niet verder willen gaan. De Lutherschen kunnen er niet toe gebragt worden om een stap verder te gaan dan Luther. Welk gedeelte ook van Zijn Heiligen Wil de Godheid moge geopenbaard hebben aan Calvinus, zij willen liever sterven dan zoo iets aannemen. Aan den anderen kant ziet gij hoe de Calvinisten zich vastklampen aan het standpunt, waarop zij zijn achtergelaten door dien grooten man Gods, die echter niet alles heeft kunnen doorgronden.

„Dat is ten hoogste betreurenswaardig. Al waren de eerste hervormers schitterende lichten, toch konden zij niet indringen in den geheelen raad Gods. Leefden zij nog, zij zouden even bereid zijn om nieuw licht in zich op te nemen als zij waren om dat vroegere te ontvangen. Ik smeek u, broeders, u te herinneren dat het een artikel is van uwe geloofsbelijdenis, dat

(1) BRADFORD, 20.

gij bereid moet zijn om iedere waarheid geloovig aan te nemen, die u zal worden kenbaar gemaakt uit het geschreven Woord Gods. Echter moet ik u waarschuwen om voorzigtig te zijn met hetgeen u voorkomt waar te zijn. Onderzoekt het, overweegt het, en vergelijkt het met andere plaatsen uit de geopenbaarde Waarheid, voordat gij het aanneemt. Want het is niet mogelijk dat de Christenheid, die eerst zoo kort geleden zich aan zoo dikke duisternis heeft ontworsteld, plotseling zoude geraken tot volmaaktheid van kennis." (1)

Gulden woorden, waardig om gegriffeld te worden in de eerste kerk die de vertrekkenden zouden oprigten in de Nieuwe Wereld. Eerst na eeuwen zouden ze vruchten dragen! Had niet reeds vroeger de gehoonde en miskende Grotius gezegd: „Zoo de boomen die wij planten *ons* geen lommer geven, ze zullen het *wel* doen voor onze nakomelingschap"?! (2)

Wij mogen echter onze bevreemding niet verzwijgen, dat de man, die in zijne afscheidsrede zulke verlichte woorden uitte, dezelfde is die nog zoo kort geleden als de kampioen bij uitnemendheid van de Contra-Remonstranten was opgetreden, die zich zoo geducht had gemaakt bij de volgelingen van den zachtzinnigen en verdraagzamen Arminius. (3)

(1) Belknap: *Robinson.* (2) Grot. Epist. p. 7 en 15. Ouvré.

(3) Ook in den vorm van een brief wendde Robinson zich tot het vertrekkende gedeelte zijner kudde. Dit merkwaardige stuk ademt ook in het staatkundige een zóó treffenden geest van gezond verstand, dat ik mij niet kon weerhouden er het volgende uit mede te deelen:

„Gijlieden zult een staatsligchaam vormen; gij zult in eigen boezem uw burgerlijk bestuur moeten vinden; en gij hebt onder u geene personen, die boven de overigen bepaald zich verheffen. Laat derhalve uwe wijsheid en godsvrucht blijken, niet alleen in het kiezen van mannen, die het algemeene welzijn liefhebben en bevorderen, maar ook *daarin* dat gij hun alle eer en gehoorzaamheid bewijst in hun wettigen werkkring. Let niet op de alledaagschheid van hun uiterlijk, maar op het voorschrift om uwe overheden onderdanig te zijn, dat God u voor uw welzijn heeft gegeven. Weest niet gelijk de dwaze menigte, die meer eer bewijst aan prachtige kleedij dan aan menschelijke deugden of goddelijke verordeningen. Neen! gij hebt beter geleerd. Gij weet het, dat zelfs in de geringste personen het wettig gezag eerbiedwaardig is, omdat gij daarin het afschijnsel moet zien van de magt en de heerschappij des Heeren. En dien pligt zult gij ongetwijfeld des te bereidwilliger vervullen, daar gij, althans in den eersten tijd, slechts diegenen tot bestuurders zult hebben, die gij zelven daarvoor zult kiezen."

Kon Grotius of Oldenbarnevelt gezonder taal hebben gesproken over de regten en pligten van overheid en onderhoorigen? Woorden als deze strekken den beroemden geestelijke meer tot eer dan de driftige woordenvloed, dien hij, om Polyander te believen, op Episcopius uitstortte, en waarvan geen spoor schijnt te zijn overgebleven.

De kleinste helft der Engelsche Puriteinen van de Leidsche gemeente scheepte zich in te Delfshaven, waarbij het met Robinson achterblijvend gedeelte tegenwoordig was. Het afscheid was roerend, zóó zelfs dat menige toevallig daar zijnde Hollander zijne tranen niet vermogt te weerhouden.

Knielende op het verdek van de „*Mayflower*" [„Meibloem"], het kleine Engelsche koopvaardijschip, dat de vertrekkenden zou overbrengen naar Noord Amerika, riep Robinson den zegen des Allerhoogsten in over de hagchelijke onderneming. Wie had kunnen denken, dat het vertrek van die handvol nederige uitgewekenen een gewigtig keerpunt zou vormen in de wereldgeschiedenis? Toch werden zij de stichters van Nieuw-Engeland, ja van de geheele reuzenrepubliek, die thans zoo magtig is en zoo duurzaam, omdat zij gegrondvest is op eene grootsche gegedachte.

Niet om stoffelijke welvaart, niet om hunne maatschappelijke stelling te verbeteren, gingen die pioniers der beschaving eene onbekende toekomst te gemoet. Evenmin hadden zij met hedendaagsche landverhuizers gemeen, dat zij eene overbevolkte streek verlieten voor een grooten, geregeld bestuurden Staat, waar verarmde, maar werkzame menschen bijna zeker waren van een bestaan te zullen vinden. Neen! onder hen was niemand bepaald arm: de meesten waren tamelijk welgesteld, en enkelen zelfs mannen van aanzien en geleerdheid. En weinige jaren later zouden zij worden gevolgd door een veel talrijker gezelschap, waaronder velen van aanzienlijke geboorte, voortreffelijke opvoeding, en met belangrijk grondbezit, — allen bereid om hunne goederen te gelde te maken en te storten in eene gemeenschappelijke kas, niet als de grondslag van eene veelbeloovende speculatie, maar om te dienen als hoeksteen voor eene kerkgemeente naar hun hart.

Wat doet het er toe, of wij voor hunne kerkelijke rigting veel of weinig sympathie hebben?! Genoeg zij het ons, dat de hoogste ontwikkeling der Westersche beschaving het gevolg is geweest van het onbetwistbare feit, dat de eerste kolonisatie van Nieuw-Engeland het werk was van zelfopofferende mannen van kracht en geloof, die er op uit waren om het Evangelie van Christus te verspreiden in afgelegen woestenijen, te midden van wilde dieren, nog wilder menschen, en onbeschrijfelijke moeijelijkheden en gevaren. Al was hunne staatsregeling voor-

loopig eene theocratie, het gevolg was de bereiking van het groote doel der kerkhervorming, volkomen godsdienstvrijheid. Vrijheid en gelijkheid in het burgerlijke en staatkundige moeten van zelf volgen.

Twee en een halve eeuw zijn vervlogen, en er zijn thans bijna tachtig millioen Engelsch sprekende menschen aan weerskanten van den Atlantischen Oceaan, vrij gelijk verdeeld tusschen het Vereenigde Koningrijk en de Vereenigde Staten. Voor al die millioenen is het vertrek der Engelsche Puriteinen uit de Hollandsche Akademiestad een feit van groote beteekenis.

Het is dus, gelijk een uitstekend Amerikaansch Staatsman (1) te regt opmerkt, zeer eigenaardig en gepast, dat men zoowel in de zalen van het Britsche Parlement als in die van het Congres der Vereenigde Staten schoone schilderijen vindt, voorstellende het vertrek uit Delfshaven op het oogenblik dat Robinson op het verdek zijn afscheidszegen schenkt aan die handvol Engelsche ballingen. Bewondering voor al wat grootsch is en heldhaftig in ons gemeenschappelijk ras, is een der vele onvergankelijke schakels aan de keten, die de twee groote en schier niet gescheiden natiën vereenigt.

Keeren wij thans terug naar den eenzamen kerker van Oldenbarnevelt!

(1) R. C. Winthrop, in zijne welsprekende rede te Plymouth [in den Staat Massachusetts] gehouden, toen het twee en eene halve eeuw geleden was, dat de pelgrims uit Leiden daar waren geland. (Boston, 1871).

HOOFDSTUK XX.

Oldenbarnevelt's gevangenschap. — Ledenberg's verhoor en dood. — Remonstrantie van Boissise. — Aerssen's opneming in de Ridderschap. — Regtsgeding van den Advokaat. — Zijne verdediging. — Uitschrijving van een algemeenen vastendag. — Du Maurier's rede voor de Staten Generaal. — Oldenbarnevelt's vonnis. — Hij bereidt zich voor tot den dood. — Hij begeeft zich naar het schavot.

Weinige dagen na de gevangenneming, was de Advokaat van het vertrek in het Stadhouderlijk paleis, waar hij aanvankelijk was opgesloten, naar een ander verblijf overgebragt.

Eene gevangenis was het niet. Er bestaat nog heden een gebouw van twee verdiepingen, toen niet lang geleden opgetrokken tegen een zijgevel van het oude kasteel der Graven van Holland op het Binnenhof. Op de eerste dier verdiepingen vond men eene uitgestrekte zaal, dienende voor een der voornaamste geregtshoven. De verdieping daarboven was verdeeld in drie vertrekken met een smallen gang er naast. Een van die drie, aan de Noordoostzijde, was bestemd voor de regters, wanneer de staatsgevangenen moesten worden verhoord. In de volgende kamer zat Hugo de Groot gevangen, en in de derde Oldenbarnevelt. In een aangrenzenden toren voerde een smalle wenteltrap naar genoemden gang, en zoo naar de vertrekken der gevangenen. Rombout Hoogerbeets was in een ander gebouw opgesloten.

Toen de Advokaat, gebogen door de jaren en een leven van onafgebroken arbeid, leunende op zijn stok, voor het eerst de

kamer betrad, die voor hem was aangewezen, hijgde hij van de inspanning, die het beklimmen der naauwe en steile trap hem had gekost. Daarop sprak hij:

„Dit is de kamer van den Admiraal van Arragon."

En zoo was het. Achttien jaar geleden had de overwinnaar van Nieuwpoort dit verblijf aangewezen voor den voornaamsten der krijgsgevangenen, die hem in dien onvergetelijken veldslag waren in handen gevallen; en nu werd de man, die destijds de beste raadsman van dien overwinnaar was geweest, in dat zelfde vertrek gevangen gezet, als het slagtoffer eener reeks van minder edele overwinningen, die Maurits thans had weten te behalen.

't Was een vertrek van middelmatige grootte, omstreeks vijf en twintig voet in het vierkant, met een hooge gewelfde zoldering, en voldoend ameublement. Beneden den gevangene en overal waar zijn oog door de vensters reiken kon, — niets dan tooneelen van de onwaardeerbare diensten, die hij zijn leven lang aan zijn vaderland had bewezen. Tegenover hem — de vensters van de schoone „Treves-kamer," met haar prachtig snijwerk en verguldsel, hare beelden en schilderijen. Daar was het dat hij met de vertegenwoordigers van al de groote mogendheden der Christenheid onderhandeld had over het wijdvermaarde verdrag dat voorloopig een einde had gemaakt aan den veertigjarigen oorlog; daar was hij gewoon geweest schier dagelijks de gemagtigden te ontvangen van de grootste souvereinen evenzeer als van de onbeduidendste landen van Europa en Azie, die alle steeds verlangend hadden uitgezien naar zijne goedkeuring en zijne ondersteuning. Iets verder — de vergaderzaal der Algemeene Staten, waar sinds jaren de gewigtigste aangelegenheden van het gemeenebest en sommige der gewigtigste van Europa waren behandeld geworden, en waar hij zóó onmisbaar was geweest, dat, om met een tijdgenoot, die geenszins zijn vriend was te spreken, „letterlijk niets kon worden uitgerigt in zijne afwezigheid, daar alle groote zaken uitsluitend door zijne tusschenkomst werden behandeld." (1)

De gevangenkamer werd verlicht door twee sombere vensters, digt met ijzeren tralies overspannen, en uitziende op eene onregelmatige massa van gebouwen en schoorsteenen, terwijl op zeer geringen afstand, maar verborgen voor het gezigt,

(1) Baudartius, X, 52.

Oldenbarnevelt's eigen woonhuis verrees, aan het einde van den Kneuterdijk, — dat liefelijk verblijf met zijne schaduwrijke dreven, waar thans zijne bejaarde echtgenoote en hare kinderen in diepen rouw neerzaten.

Een enkele trouwe dienaar, Jan Franken genaamd, was bij hem toegelaten, en een schildwacht stond dag en nacht voor zijne deur. Zijne papieren had men hem ontnomen, en in den eersten tijd gunde men hem zelfs geen schrijfgereedschap.

Met de buitenwereld had hij zeer weinig gemeenschap, — zoo zelfs, dat de tijding van 's Prinsen Wetverzettingen niet doordrong tot zijne eenzaamheid. Echter mogt zijne vrouw hem ooft uit haar tuin sturen, en zoo ontving hij op zekeren dag een mandje met fijne saffraanperen. Toen hij eene daarvan doorsneed, vond hij daar binnen een stuk van eene ganzenpen, waar een stukje zeer dun papier in zat, met buitengewoon klein schrift beschreven. Daar men in het Latijn zich korter dan in eenige andere taal kon uitdrukken, was het briefje in die taal geschreven. Het luidde als volgt:

„Vertrouw niet op de Staten van Holland; want de Prins heeft in vele steden de wet verzet. Carleton is uw vriend niet."

Maar nu wilde het toeval dat de sergeant van de wacht, alvorens die peren binnen te brengen, er twee van in zijn zak had gestoken, en die te huis aan zijne vrouw gaf. Nu schijnt dezelfde Latijnsche waarschuwing voorzigtigheidshalve in meer dan eene peer te hebben gezeten. Genoeg! de sergeant vond zulk een briefje, en gaf het aan; en van dat oogenblik af was het gebruik van dat vernuftige middel van gemeenschap hem ontzegd. (1)

Ledenberg, de Secretaris der Utrechtsche Staten, die in de eerste dagen van September naar den Haag was overgebragt, was de eerste der gevangenen, die aan een verhoor werd onderworpen. Aanvankelijk was hij zeer ter neder geslagen, en men zegt dat hij met vele zuchten uitriep: „Barnevelt! Barnevelt! waar hebt ge ons toe gebragt!" (2)

Hij bekende dat de Utrechtsche Waardgelders waren in dienst genomen op een wenk van de Utrechtsche afgevaardigden in den Haag, met voorkennis van Oldenbarnevelt, en ten gevolge eener resolutie van de Staten, om plaatselijke onlusten te voor-

(1) WAGENAAR, X, 287. BAUDART., X, 70. (2) BAUDART., X, 64.

komen. Hij zeide dat de Advokaat in de vorige Lentemaand geraden had den Prins te verzoeken om niet naar Utrecht te gaan, — dat de boodschap aan Z. Exc. betreffende de afdanking der Waardgelders op aandringen van gemagtigden uit de Hollandsche Staten onbepaald was uitgesteld, — dat die gemagtigden ongenoodigd te Utrecht waren gekomen, — dat die heeren het mogelijk hadden geacht alles in Utrecht in goede orde te houden, als men slechts het door Holland betaalde garnizoen aldaar tevreden stelde, en als de Staten van Utrecht hetzelfde deden met de door hen betaalde Waardgelders; want zij geloofden niet dat Z. Exc. troepen van buiten in de stad zoude brengen. Van een nieuwen eed, van het garnizoen te vorderen, zeide Ledenberg niets te weten. Daarentegen bevestigde hij dat Oldenbarnevelt tijdens zijn verblijf te Utrecht de Staten had aangespoord om hunne regten en vrijheden te handhaven, hun voorhoudende dat het regt om in hunne provincie over Synode en Waardgelders te beslissen niemand anders dan hun toekwam. Ten slotte ontkende hij te weten wie de schrijver was van het pamflet tegen Carleton en koning Jacobus: alleen wist hij, wat de menschen daaromtrent vertelden. (1)

Nu kon men waarlijk niet beweren, dat al deze verklaringen te zamen genomen eene bekentenis inhielden van onvergefelijke misdaden, door Ledenberg bedreven. Evenmin kon men er eene beschuldiging van hoogverraad tegen Oldenbarnevelt op gronden. De slotsom scheen dan ook aan Ledenberg's regters verre van voldoende; en men begreep dat dwang zou noodig zijn om meer afdoende bekentenissen er uit te krijgen. Luitenant Nythoff vertelde aan Grotius, dat Ledenberg niet alleen met de pijnbank was bedreigd, maar dat zelfs de beul hem werkelijk had gepijnigd. Dit werd echter tegengesproken door de regters van instructie, die met het verhoor belast waren. (2)

Dit voorloopig onderzoek vond plaats op den 27sten September. Na afloop daarvan bad Ledenberg lang en vurig. Daarop stelde hij een Franschen brief ter hand aan zijn zoon Joost, een knaap van achttien jaren, die geen Fransch verstond.

In den tweeden nacht daarna om twee uur hoorde Joost zijn vader een diepen kermenden kreet slaken. Hij schrikte
29 Sept. 1618. hevig, tastte in den donker, totdat hij zijns vaders bed had gevonden, en greep zijn afhangenden arm die

(1) Wagenaar, X, 289 enz. (2) Baudart., X, 56.

ijskoud bleek te zijn. Hij sprak hem toe, maar ontving geen antwoord. Nu riep hij om hulp; de wacht kwam binnen met lantarens; en men ontdekte dat Ledenberg zich met een pennemes in de onderbuik twee doodelijke wonden had toegebragt, en daarop zich den strot had doorgesneden met een tafelmes, dat hij eenige dagen geleden had verborgen onder eenige papieren.

Later opende Joost den hem door zijn vader gegeven Franschen brief; men bevond dat de inhoud was als volgt:

„Ik weet dat men in mijn persoon een voorbeeld wil stellen, dat men mij wil doen getuigen tegen mijne beste vrienden, dat men mij wil pijnigen, om mij, naar het heet, van tegenstrijdigheden en leugens te overtuigen, en dan een onteerend vonnis op nietigheden te doen rusten; want er moeten gronden worden opgegeven, om mijne gevangenschap te regtvaardigen. Om dat alles te voorkomen, wil ik mij naar God begeven langs den kortsten weg. Tegen een doode kan geen vonnis van verbeurdverklaring worden uitgesproken. Gedaan 17den Sept. [O. S.] 1618." (1)

De familie van den ongelukkigen staatsman verzocht om zijn lijk, ten einde het betamelijk te begraven. Het verzoek werd afgeslagen. 't Schijnt dat men niet van zijn dood overtuigd was: althans men besloot hem boven aarde te houden, tot dat hij, zoo mogelijk, zou kunnen veroordeeld worden en gestraft. (2) Men zou wel eens willen zien, of het zoo gemakkelijk was het gezag van de Staten Generaal, de Synode en den Stadhouder te trotseren, en of de „kortste weg om naar God te gaan" het geraamte van een verrader aan schande, en zijn eigendom aan verbeurdverklaring zou kunnen onttrekken.

De Fransche ambassadeurs, die vóór het gevangen nemen van Oldenbarnevelt onvermoeid waren geweest in hunne pogingen tot bevordering der eendragt, hielden nu met alle magt het schild van huns konings vriendschap voor den grooten staatsman en zijne lotgenooten.

„Het is met het diepste leedwezen," — sprak Boissise tot de Staten Generaal — „dat ik getuige ben geweest van de jongste ergerlijke ongeregeldheden. Vooral ben ik van ganscher harte bedroefd over de gevangenschap van den heere Barnevelt,

(1) Wagenaar, X, 292. Brandt, II, 875.
(2) Brandt, II, 875. Baudart. als boven.

die door zijn discreet en wijs beheer gedurende de laatste dertig jaren zoozeer de harten der naburige souvereinen, en vooral dat van mijn koninklijken meester, heeft tot zich getrokken, dat ik, de pen opnemende om hem van deze zaak te onderrigten, in groote verlegenheid verkeer, vreezende òf U Hoogmogende òf den heere Barnevelt te verongelijken. . . . .
Mijne Heeren! geeft toch acht op den toestand waarin gij en uwe landgenooten u bevindt. Er smeult eene groote misnoegdheid onder uwe medeburgers. Tot dusver is eendragt de hoofdbron geweest van uwe kracht. . . - . . . Slechts weinige dagen is het geleden dat een openbaar staatsstuk werd uitgevaardigd, waarin getuigenis werd afgelegd van Oldenbarnevelt's trouw: is het dan mogelijk dat gij in een zóó kort tijdsverloop zoudt hebben ontdekt dat gij u bedrogen hadt? Uit naam van mijn koning bezweer ik u: verbant allen hartstogt, velt een onpartijdig oordeel over de zaak der gevangenen, en zeg mij zonder omwegen, wat ik den koning moet schrijven. Zóó tegenstrijdige lezingen worden omtrent deze zaak gegeven, dat ik u dringend verzoek de waarheid hiervan mij toe te vertrouwen. De verstandigsten in den lande laten zich zóó sterk hierover uit, dat het mij geenszins zou verwonderen wanneer de koning, mijn meester, mij bevel gaf om den heere Barnevelt onder zijne bescherming te stellen. . . . . Ernstig smeek ik u dat gij in uwe wijsheid geen aanstoot moogt geven aan de naburige souvereinen, vooral niet aan den mijnen, die van harte wenscht uwe waardigheid en uwe belangen te handhaven, en u de bewijzen te geven van zijne vriendschap." (1)

Die taal was even krachtig als onbewimpeld; maar de ambassadeur vergat dat het Frankrijk van heden het Frankrijk van gisteren niet was, dat het eigenlijk eene groote dwaasheid was den nietigen Lodewijk XIII te doen voorkomen als den grooten raadsman en beschermer van het gemeenebest, en dat, hoe verscheurd ook de Nederlandsche Unie zijn mogt door de jongste beroeringen, haar toestand een van kracht en rust mogt heeten, vergeleken bij de ontbinding en hulpeloosheid van het nog kort geleden zoo magtige Frankrijk! Geen wonder dat de ambassadeur bijzonder weinig gevolg zag van zijne welsprekendheid.

Op den 12den December verscheen hij op nieuw voor de

(1) Brandt, II, 876.

12 Dec. Staten-Generaal, maar nu vergezeld van den gewonen
1618. ambassadeur, Du Maurier. Beiden drongen aan op eene spoedige en onpartijdige behandeling van de zaak der staatsgevangenen. Hadden zij zich werkelijk schuldig gemaakt aan hoogverraad, zoo verdienden zij ongetwijfeld voorbeeldige straf; maar de gezanten waarschuwden de vergadering zeer nadrukkelijk tegen het gevaar om hoogverraad bij voorbaat bij de beschuldigden aan te nemen, en om handelingen, die in een tijd van overspanning door partijgeest waren ingegeven, te verwarren met hoogverraad.

„Barnevelt," — zeiden zij — „heeft niet alleen het gemeenebest, maar ook alle souvereinen en gemeenebesten van Europa tot getuigen van zijne onwaardeerbare en veeljarige diensten. Het valt ons bijzonder zwaar te gelooven, dat hij het gemunt had op den ondergang van datzelfde vaderland, waarvoor wij allen weten dat hij al zijne krachten en vermogens veil had."

Dat zoo vreesselijke aantijgingen thans geregtelijk moesten worden onderzocht, gaven zij toe. „Te dien einde" — spraken zij — „behoort gij hem regters te geven, die evenmin verdacht zijn als bevooroordeeld, en die vonnis zullen vellen overeenkomstig de wetten van uw land en eerst na wettig en overtuigend bewijs. . . . . . .

„Zoo doende zult gij de gansche wereld toonen dat gij waardig zijt dit gemeenebest te besturen, tot welks regering gij door God geroepen zijt."

Wilden de Staten eene andere gedragslijn volgen, zoo waarschuwden de gezanten hen dat de koning dit als eene zware beleediging, hem aangedaan, zoude beschouwen, daar hij er een bewijs in zou zien, dat zij geene waarde hechtten aan zijne raadgevingen en aan zijne vriendschap. (1)

Den 19den December antwoordden de Staten Generaal. Zij verzekerden Lodewijk's vertegenwoordigers, dat het uitstel van het regtsgeding slechts diende om het bestaan der groote zamenzwering des te beter te bewijzen, en dat „dit vertoeven den criminelen tot geen naedeel soude strekken, soo sy een goedt gevoelen hadden van haere onnoselheit." Zij beloofden, dat de uitspraak in deze volkomen voldoening zoude geven aan hunne

(1) Brandt, II, 963—965.

bondgenooten en meer bijzonder aan den koning van Frankrijk, van wien zij in dat geheele uitvoerige stuk met schijnbaar diepen eerbied spraken. Maar zij ontveinsden toch hun vertrouwen niet, „dat Syne Majesteit uyt insicht van d'uytkomste nyet geraeden sal vinden de importune en ongefondeerde sollicitatien van eenige particuliere schuldigen ofte van haere fauteurs te stellen boven de generale interesten van de waerdigheit en de versekertheit deser Republyke." (1)

Op dien eigen dag schreven de Staten Generaal aan koning Lodewijk een brief, vol van allerbeleefdste algemeenheden. Ook in dat stuk gaven zij hunne overtuiging te kennen dat Z. M. over hunne handelingen volkomen tevreden zoude zijn.

Het zoo even besproken antwoord aan de ambassadeurs gaf niet veel hoop aan de vrienden der gevangenen. Onheilspellend was daarin vooral het veelvuldig gebruik van het woord *conspiratie* en het voorkomen van uitdrukkingen als „ambitieuse en factieuse geesten," autheurs en patronen der factie," „lieden, die naer nieuwigheit staen door de veranderinge van de religie, van de justitie, van de fondamentale wetten en van alle d'ordren der politie."

Om aan Grotius en Hoogerbeets dezen staat van zaken mede te deelen, werd een vernuftig middel te werk gesteld door den Leidschen geleerde, die op dat oogenblik bezig was de Latijnsche verzen van Janus Secundus, een Haagsch dichter uit den tijd van Karel V, uit te geven.

In de drukproeven werden eenige versregels weggelaten, en vervangen door andere regels, die de inlichtingen bevatten, voor Grotius en Hoogerbeets bestemd, aan wie de drukproeven geregeld schijnen toegezonden te zijn. De bladzijde, die de aldus veranderde regels inhield was aan de tegenoverstaande op zoodanige wijze vastgehecht, dat, wanneer men het vel druks opensneed, die twee bladzijden aan elkander bleven vastzitten. De gewaande versregels kwamen op het volgende neer: „Oldenbarnevelt's verhooren gaan langzaam; maar de verontwaardiging van koning Lodewijk geeft goede hoop. Zijne gezanten zijn geheel in het belang der gevangenen, en zijn onderrigt, dat er spoedig regt zal geschieden. Den 15den Januarij zullen de Staten van Holland bijeenkomen, en dan zal gewis eene beslissing

(1) BRANDT, II, 965, enz.

genomen worden, omtrent de regters. Hier te Leiden worden de predikanten geminacht, en is men zeer oorlogzuchtig. Het onlangs te Rotterdam voorgevallen tumult kan goede gevolgen hebben."

De scherpzinnige Grotius merkte de kunstgreep dadelijk op, las de op zoo zonderlinge manier verkregen tijdingen, en trok er partij van om verdere inlichtingen te bekomen. (1)

Wat Hoogerbeets betreft, deze legde de drukproeven ter zijde, daar de Haagsche dichter hem in de gegeven omstandigheden weinig belangstelling inboezemde. Maar er werd zooveel moeite gedaan om zijne aandacht te vestigen op die proeven, dat de gevangenbewaarders begonnen lont te ruiken; en de kunstgreep werd ontdekt, voor dat de Leidsche Pensionaris er van had kunnen partij trekken. (2)

De voorloopige verhooren van Oldenbarnevelt, Grotius en Hoogerbeets hadden plaats in de maanden November en December.

Wij hebben gezien, hoe doortastend Maurits was te werk gegaan bij de verandering der stedelijke regeringen. Dien ten gevolge waren ook de afgevaardigden der „weerspannige" steden door „welgezinden" vervangen. Desniettemin was de zamenstelling der Staten van Holland nog niet geheel naar den zin van den Stadhouder. De Ridderschap, klein in getal, maar magtig in invloed, stemde altijd in belangrijke zaken het eerst; en de meerderheid van dat aanzienlijke ligchaam was nog altijd op de zijde van Oldenbarnevelt. Diens beide schoonzonen hadden er zitting in. Sedert lang geloofde Maurits dat die ridderschap hem persoonlijk vijandig was. Hij wist, dat kort te voren een plan had bestaan, om zijn jeugdigen halven broeder, Frederik Hendrik, in dat collegie zitting te geven, in diens hoedanigheid van heer van Naaldwijk, eene heerlijkheid, die hij gekocht had van de Graven van Aremberg, en waaraan de erfelijke waardigheid van Opper-Stalmeester der souvereinen van Holland verbonden was. (3) Die souvereinen waren van ouds de Graven; maar nu de souvereiniteit was overgegaan op de Staten, mogt het ambt van Opper Stalmeester, dat men had laten voortduren, met volle regt eene *sinecure* heeten. Maar er was niet veel noodig om de ijverzucht van

(1) WAGENAAR, X, 304, 305.

(2) WAGENAAR, X, 245, 246.

(3) Ibid.

Prins Maurits op te wekken, vooral wanneer het plan werd begunstigd door den Advokaat. Hij zette zich in het hoofd, dat in de verkiezing van Frederik Hendrik tot lid der Hollandsche Ridderschap de bedoeling lag opgesloten om hem ten koste van den ouderen broeder te verheffen. Of het met het genoemde plan ernst was, weten wij niet; maar zeker is het dat er niets van is gekomen, hoewel 's Prinsen wrok bleef bestaan.

Thans liet hij den Hollandschen edelen weten, dat zij François Aerssen, die onlangs de heerlijkheid Sommelsdijk had gekocht, en Daniel de Hartaing, heer van Marquette [bij Beverwijk], in de ridderschap moesten opnemen. Door toevoeging van Aerssen en den niet minder aan Maurits gehechten heer van Marquette, meende de Stadhouder dat hij de weerspannige meerderheid van de ridderschap wel zou onder den duim krijgen. Jammer maar dat de beide kandidaten niet verkiesbaar waren, daar de wet vorderde dat men in Holland geboren en van een oud Hollandsch geslacht moest zijn. Deze beide vereischten misten beiden. Maar de Prins, die zoo even al de steden, waar men hem dorst weerstreven, naar zijne hand had gezet, was de man niet om zich te laten weerhouden door zulk eene beuzeling als de Statuten der Hollandsche Ridderschap. Evenals tegen „Bestevaer" Hooft, zeide hij ook nu weer, dat het nu zoo wezen moest, voor dezen keer: later zou zoo iets misschien nooit meer te pas komen. De twist eindigde zooals men verwachten kon, waar de eene partij het zwaard in de vuist had, en de andere aan eene met groen laken bekleede tafel was gezeten. Sommelsdijk en Marquette namen aan die groene tafel zitting.

Terwijl de Stadhouder de niet-verkiesbaarheid aldus met voeten trad, gaf hij haar toe in beginsel, — eene nietsbeteekenende inwilliging. De opneming der beide prinsgezinde kandidaten geschiedde echter niet zonder protest. In het besluit tot opneming stond in hoofdzaak het volgende:

„Alhoewel de beide voornoemde heeren niet bevoegd zijn om
21 Jan. in onze ridderschap te worden opgenomen, als niet wet-
1619. tig verkiesbaar zijnde, zoo besluiten wij desniettemin, in aanmerking nemende de sterke begeerte des Prinsen van Oranje, hen toe te laten; maar wij beloven elkander op ons ridderwoord, dat wij in het vervolg altijd de voorregten van onzen stand, die thans geschonden worden, zullen handhaven,

en nooit meer toelaten dat daarop regtstreeks of zijdelings worde inbreuk gemaakt." (1)

Terwijl dan de voorbereidende werkzaamheden voor de groote regtsgedingen tegen de staatsgevangenen werden voortgezet, werd in een met die gevangenen bevriend ligchaam toegang gegeven aan Aerssen, den gewetenloozen intrigant, den onverzoenlijken vijand van den Advokaat en diens geheele geslacht, den schrijver van menig giftig pamflet dat veel had bijgedragen om den grooten staatsman te verguizen, aan wien hij zoo veel verschuldigd was, dat hij nu met den zwartsten ondank wilde vergelden.

Middelerwijl was de Nationale Synode te Dordrecht bijeengekomen. De groote Jan Bogerman, met zijn schoon, maar vinnig gelaat, herinnerende aan dat van een roofvogel, en met een overvloed van bruin krullend baardhaar, neerhangende tot zijne schouders, had den voorzittersstoel ingenomen. Met de Arminianen werden korte wetten gemaakt. Zij en hunne Vijf Punten werden spoedig uit het heiligdom uitgestooten.

Buiten alle tegenspraak werd er uitgemaakt, dat meer dan één vorm van godsvereering in een en hetzelfde land in strijd was met Gods woord, en dat er voortaan in de Nederlandsche Unie geen andere godsdienst zou worden toegelaten dan die van Calvyn.

Het was dus eene besliste zaak dat één gedeelte van het menschdom door de Godheid opzettelijk was geschapen om in alle eeuwigheid verdoemd, en een ander gedeelte om in alle eeuwigheid zalig te zijn. Maar dit geschiedverhaal heeft met die „onfeilbare" vierschaar niet veel anders te maken dan voor zoover zij invloed uitoefende op het lot van Oldenbarnevelt. Met een vernuftig woordenspel zeide men dat de Dortsche beslissingen (*canones*) waarschijnlijk het hoofd van den Advokaat zouden afschieten. (2) De zittingen der Synode en het regtsgeding van Oldenbarnevelt waren gelijktijdig; en de besluiten van beide die vergaderingen konden vooruit berekend worden. Het groote tweegevecht tusschen Kerk en Staat was reeds beslist, zoodra de groote veldheer zijn zwaard had geworpen in de schaal van de Kerk.

Met voordacht had men met het vonnis der staatsgevangenen

(1) WAGENAAR, X; 232—239. (2) Du Maurier.

gewacht, tot dat de arbeid der Synode zijne voltooijing zou zijn genaderd. Men begreep, dat de veroordeeling der Arminiaansche leerstellingen hand aan hand moest gaan met de veroordeeling der Arminiaansche staatslieden.

Den 23sten April 1619 werden de *canones* door al de leden der Synode onderteekend. (1) De Arminianen werden daarbij verklaard voor ketters, scheurmakers, verspreiders van valsche leerstellingen, onbevoegd om eenige geestelijke of akademische betrekking te bekleeden. (2) Niemand mogt voortaan kinderen onderwijzen, voorlezingen houden voor jonge lieden, of prediken voor menschen van rijpen leeftijd, tenzij hij zich verklaarde voor de leerstellingen der onveranderlijke, regtzinnige, Gereformeerde kerk. Eene week na de onderteekening der *canones* werden de Nederlandsche geloofsbelijdenis en de Heidelbergsche Catechismus onfeilbaar verklaard. In geen van die beiden zou ooit eenige verandering mogelijk zijn. School en kansel waren onwrikbaar vastgenageld aan de „eenig ware religie."

Den 6den Mei was Dordrecht het tooneel van een groot feest ter eere van de sluiting der zittingen van de Synode. (3) De uitkomsten van hare overwegingen, benevens ellenlange Latijnsche toespraken en gebeden door Bogerman verheugden de gemoederen der tallooze zamengestroomde menigte, die buitendien werd opgevrolijkt door het vernemen, dat èn de Belijdenis èn de Catechismus den toets van velerlei aanmerkingen hadden doorgestaan, en geen haarbreed er bij hadden verloren. Ook vergat de redenaar niet dank te betuigen „aan den edelen koning van Groot Brittanje, door wiens godvruchtigen ijver, vurige sympathie en echt koninklijken arbeid God zoo menig maal de moede Synode te midden van haar zwoegen had gelaafd." (4)

(1) Van Rees en Brill, 193—195.

(2) Carleton, bl. 361. (3) Ibid.

(4) Van Rees en Brill, 198. Acta Syn. Nat. 363—371. Brandt, III, 599—603.

Zes jaar later (5 Julij 1625) werden al de handelingen der Synode, met de onderteekeningen van al de leden er aan gehecht, in een koffer gelegd, voorzien van acht sloten. De daarin passende sleutels werden respectivelijk aan de Staten Generaal en aan de Staten van elke der zeven provinciën toevertrouwd. De koffer moest in bewaring blijven bij de Staten Generaal, en om de drie jaren worden geopend, ten einde den inhoud voor wormen te behoeden. In Mei 1794 rapporteerde eene commissie, benoemd om den koffer te onderzoeken, dat zij geene sporen van wormen noch eenig ander gebrek hadden gevonden. De acht sloten werden toen weer digt gemaakt, en de sleutels aan den Griffier Fagel ter hand gesteld. Zie „Extract uit het Register der Resol. van de Staten Generaal." (HS. Extr. Boek De Jonge.)

Niet minder dan honderd en tachtig zittingen had de Synode gehouden (van 13 Nov. 1618 tot 30 Mei 1619) (1). Daar al hare handelingen in tal van kronijken zijn geboekt, achten wij het niet noodig er verder van gewag te maken.

Intusschen bleven Oldenbarnevelt, Grotius en Hoogerbeets in gevangenschap.

Op den 7den Maart begon het regtsgeding van den Advokaat. Sinds den 28den Augustus van het vorige jaar was hij in hechtenis geweest. Bijna zeven maanden lang was hij beroofd geweest van alle gemeenschap met de buitenwereld, uitgezonderd de enkele schrale berigtjes, die hem door eene pen, in een peer verborgen, en andere kleine kunstgrepen gewerden. De man, die eene der gewigtigste republieken op aarde een menschenleeftijd lang had geregeerd, die zoo vele jaren lang de voornaamste draden der staatkunde van Europa had in handen gehad, — die man was nu bijna zeven maanden lang onbekend gelaten zelfs met de meest alledaagsche voorvallen. Gedurende de heete dagen, die onmiddelijk op zijne gevangenneming volgden, en gedurende den langen, echt Hollandschen winter, vol nevelen, sneeuw en ijs, die daarna kwam, had hij daar neergezeten in die sombere zolderkamer, waar men hem gebragt had, toen hij zijne voorloopige gevangenschap ten paleize van den Stadhouder had geëindigd.

Er was in die kamer niets dat afschuw wekte, en evenmin sprak er bijzondere wreedheid uit de wijze, waarop men hem behandelde. Hij was niet geboeid, en evenmin op water en brood gesteld. Hij werd niet op de pijnbank gebragt, noch er mede bedreigd. Zijn vertrek was niet fraai, ruim genoeg en van eenige meubels voorzien; en hij werd bediend door zijn trouwen Jan Franken. Dag en nacht liep een schildwacht in den naauwen gang voor zijne deur op en neder. Toen de lente daar was, drongen de toonen van den nachtegaal uit het eilandje in den naburigen vijver tot in zijn kerker door. Om hem dat liefelijk geluid des te beter te doen genieten, opende Jan Franken eens een der beide tralievensters. Toevallig kwam juist op dat Binnenhof een ander bediende van den Advokaat voorbij, met wien Franken een groet wisselde. Dit trok de aandacht der bewakers; en onmiddellijk werden er timmerlieden ontboden, om de ven-

(1) Wagenaar, X, 312, 329.

sters met planken digt te spijkeren. Na zeer ernstige vertoogen en beloften van den gevangene werd evenwel dit voornemen om hem zijn licht te betimmeren opgegeven. (1)

De hulp van een regtsgeleerde, een secretaris of een zaakwaarnemer werd hem niet toegestaan. Zoo was hij dan aan zich zelven overgelaten bij de voorbereiding zijner verdediging. Lijdend, niet alleen door de zwakheid des ouderdoms, maar ook aan andere ligchaamsgebreken, zag hij zich genoodzaakt om in zijn somberen kerker te antwoorden op een wonderlijk zamenraapsel van beschuldigingen. Te dien einde moest hij zich gedurig beroepen op de wetten, privilegien en usantien van Holland, op het Romeinsche regt, en op duizend kleine bijzonderheden, waaraan de geschiedenis der Vereenigde Provincien in de laatste jaren zoo rijk was geweest. (2)

Het is waar, — onmogelijk had men iemand kunnen vinden, die meer dan Oldenbarnevelt vertrouwd was met de theorie zoowel als de praktijk der wet; en wat 's lands geschiedenis in de laatste jaren betreft, daarvan was hij zelf de hoofdpersoon. Desniettemin was het een geducht nadeel voor hem, dag aan dag te moeten verschijnen voor twee dozijn vijandige regters, die op hun gemak gezeten waren aan eene groote tafel, vol papieren, omringd door klerken, met zakken vol documenten, en met een grooten voorraad boeken, waar zij hunne autoriteiten en antecedenten in hadden aangeteekend, — dat was, zeg ik, een geducht nadeel voor den grijzen beschuldigde, wien geene andere hulpmiddelen ten dienste stonden dan zijn brein. Van dag tot dag, maar met vele tusschenpoozen, werd hij de naauwe torentrap af naar de vroeger vermelde geregtszaal vlak beneden hem geleid. Daar hield de straks te noemen „speciale commissie," die hem moest vonnissen, hare zittingen.

Aanvankelijk had er bij de regters neiging bestaan om hem als een misdadiger te behandelen, door hem staande te laten antwoorden op de hem gedane vragen. Toen echter de geduchte grijsaard voor het eerst de zaal binnentrad, leunende op zijn stok, en de regters met zijn gewonen bevelenden blik aanzag, — toen krompen zij weg voor die oogen. Onwillekeurig stonden verscheidene op, om hem te begroeten, en voor hem plaats te maken aan den haard, waaraan dien winterschen morgen ver-

(1) Leven en Sterven van Oldenbarnevelt, 178.
(2) WAGENAAR, X, 342. Waaragt. Hist., 235, enz.

scheidene regters zich stonden te warmen. (2) Van dat oogenblik af kreeg hij altijd een stoel; en dan luisterde hij naar de bestudeerde reeks van vragen, die men had gereed gemaakt om hem in het naauw te brengen. Al zijne antwoorden waren *ex tempore*.

Bijna zeven maanden lang had hij gevangen gezeten zonder iets van beschuldiging te hooren. Dit was op zich zelf reeds eene groote schending van 's lands wetten, want in de oude charters van Holland (o. a. in een van 1346) vinden wij de bepaling, dat binnen zes weken na de gevangenneming de acte van beschuldiging moest worden voorgelegd, terwijl in het tegenovergestelde geval vrijlating moest plaats hebben. (2) Maar de gevanneming zelve was reeds zoo onbeschaamd eene wetschennis, dat men in het regtsgeding ter naauwernood eerbied voor de wet konde verwachten. Oldenbarnevelt was de hoofddienaar der Staten van Holland; hij was onder de bijzondere bescherming van die provincie gesteld; hij was in geen enkel opzigt onderworpen aan de Staten Generaal; hij was bij de gevangenneming op weg om zijne ambtspligten te vervullen. Hij was dus driewerf onschendbaar. De plaats, waar hij verraderlijk werd gegrepen, was in het Heilige der Heiligen van Holland's openbare gebouwen. De Staten Generaal hadden wel is waar insgelijks aldaar hunne vergaderplaats, maar alleen als gasten. Van regtsgebied der Staten Generaal was op het Haagsche Binnenhof geene spraak. Ook had de arrestatie alle wettelijke vormen gemist; en daar zij in vredestijd had plaats gegrepen, kon men niet eens het voorwendsel aanvoeren van krijgsregt. Namens den hoogsten militairen bevelhebber werd Holland's hoogste burgerlijke ambtenaar tot eene conferentie uitgenoodigd: hij liep in den val, en werd met wapengeweld van zijne vrijheid beroofd.

Eindelijk zette men de kroon op de vele onwettigheden en ongeregtigheden door de benoeming der „speciale commissie," aan welke het regtsgeding van den Advokaat werd opgedragen. Deze commissie werd zamengesteld uit vier en twintig leden, — twaalf uit Holland, en twee uit elk der overige gewesten. (3)

(1) Waaragt. als boven. (2) GROTIUS, Verantw., 139.

(3) WAGENAAR, X, 340, enz.

De namen der regters (die uit Holland voorop) waren: Van Essen, De Voogd, Kromhout, Junius, Rouwenberg van Beloo, Rosa, Van Swieten, Muis van Holy, Arend Mienradszoon, Van Zanten, Van Broekhoven, Reinier Pauw, Schagen, Bruinink, Manmaker, Schotte, Ploos, Salmius, Van den Sande, Aytema, Sloot, Van Hemert, Schaffer en Gockinga.

Deze schijn van eerbied voor de provincie Holland was bespottelijk. De wet *de non evocando* (volgens welke die van Holland het regt hadden om alleen voor regters uit die provincie te verschijnen) moest volkomen worden geëerbiedigd, of in het geheel niet. In het laatste geval kwam het er bitter weinig op aan, of, en zoo ja hoe vele, regters uit Holland er bij waren. Buitendien was het een logenachtig voorgeven, dat de meerderheid van de commissie-leden uit Holland genomen was. Het Openbaar Ministerie werd waargenomen door drie Fiscalen, Leeuwen uit Utrecht, Sylla uit Gelderland, en Antonie Duijck uit Holland. Deze laatste was algemeen bekend als een doodvijand van den Advokaat, wiens ambt hij bestemd was om overtenemen. Even goed had men het Fiscaalschap kunnen opdragen aan Aerssen.

De speciale Commissie was van het standpunt der prinsgezinden eene noodzakelijkheid, omdat er geen enkel geregtshof ressorteerde onder de Staten-Generaal. Dat ligchaam miste het regt om zich met bijzondere personen intelaten. Het mogt slechts onderhandelen met de souvereine provincie, waartoe de bijzondere persoon behoorde, en, zoo het dien schuldig achtte, verzoeken om zijne bestraffing. Een hof van appèl voor de geheele Unie ontbrak. Alleen voor een middel om twisten tusschen de leden der Unie, zoo mogelijk, bijteleggen, was gezorgd.

Was er in dit gewigtige regtsgeding één schuldige, dan waren het de Staten van Holland. Noch de Advokaat, noch zijne beide lotgenooten hadden ooit in eene enkele der geïncrimineerde handelingen anders gedaan dan op last of met goedvinden van dat souvereine ligchaam. Aangenomen dat die Staten onbetwistbaar schuldig waren aan de zwartste vergrijpen tegen de Generaliteit, dan konden zij toch niet daarvoor teregtstaan, daar zij zelve souvereine regten bezaten, en de eene souverein den anderen niet voor zijne vierschaar kan dagen. De onderdaan kan in zijn eigen land door geen ander souverein worden gevonnisd, dan den zijnen. En zoo behoorden de drie staatsgevangenen voor geen enkel geregtshof te komen dan overeenkomstig de wetten van Holland.

De Speciale Commissie was een zamenraapsel. Er waren onder hare leden erkende persoonlijke vijanden van den Advokaat, b. v. Pauw en Muis. Velen waren er onder hen, die niet het minste begrip hadden van regtsgeleerdheid. Sommigen kenden

geen woord Latijn; en toch was een groot gedeelte van de wetten in die taal geschreven.

Voor zulk een regtbank werd Neerland's eerste burger, Europa's eerste staatsman dag aan dag bijna drie maanden lang gevoerd, — telkens uit de akelige kamer, waar hij opgesloten zat, afklimmende naar de gezellige zaal, die voor zijne regters keurig was ingerigt.

In plaats van getuigen, verdedigers en verdere vereischten voor eene onpartijdige regtspleging in beschaafde landen, zou men bijna kunnen zeggen, dat er niets anders in die zaal tegenwoordig was dan een bevooroordeelde en partijdige troep gezworenen, die regt moesten spreken, zonder regter om hen te leiden, noch advokaat om de getuigenissen in verband te brengen met de schuld van den teregtstaande. Het geding was niets anders dan eene onafzienbare reeks verhooren, loopende over een veertigjarig tijdperk, zonder eenig onderling verband, de grilligste sprongen makende, nu eens voorwaarts, dan weder achterwaarts, zonder eenig ander doel dan om den gevangene in verwarring te brengen en daardoor zich zelven te doen tegenspreken.

't Was een terugstootend schouwspel, dien hoop Pygmaeen zich te zien inspannen, om den reus ter aarde te werpen en te knevelen.

Oldenbarnevelt kreeg niet eens iets te hooren, wat naar een akte van beschuldiging zweemde. Toen hij om eene lijst der tegen hem ingebragte punten van beschuldiging vroeg, werd hem die geweigerd. Ja, het gebruik van schrijfgereedschap werd hem ontzegd, en al zijne boeken en papieren werden hem ontnomen. (1)

Niet alleen mogt hij geen enkel advokaat raadplegen, maar zelfs geen enkelen vriend. Slechts uit zijn eigen brein moest hij die overstelpende menigte historische feiten halen, waarover men hem ondervroeg, en die zich uitstrekten over een langer tijdperk, dan het leven van menigeen onder zijne regters. En het gold niet alleen de feiten als zoodanig, maar nog meer de

(1) Meer dan eens verzocht hij zijne regters om schrijfgereedschap; maar de weigering was onverbiddelijk. Zie zijn brief aan de Staten van Holland (voorjaar van 1619), aangehaald in „Leven en sterven van Oldenb.", blz. 237.

Men wist echter middel te vinden om hem heimelijk schrijfgereedschap in zijn kerker te doen toekomen, waarschijnlijk met oogluiking van kapitein Van der Meulen. (Ibid. 227.)

daaruit voor hem afteleiden gevolgtrekkingen. Voor dat alles was hij aan zich zelven overgelaten; en toch was hij volkomen tegen dat alles opgewassen. Wel gelukkig mogten de regters zich noemen, dat zij, alvorens hunne werkzaamheden te beginnen, gezworen hadden nimmer te zullen bekend maken, wat er in de geregtszaal omging. Alles zou ten eeuwigen dage een diep geheim moeten blijven. Ware het anders geweest, — had het publiek destijds kennis gekregen van hetgeen eerst meer dan twee eeuwen later is aan den dag gekomen, ware zelfs maar een klein gedeelte uitgelekt van de kalme en strenge welsprekendheid, waarmede Oldenbarnevelt zijne verdediging uitte, had men ontdekt hoe beuzelachtig en onedel de aanvallen waren geweest, dan zouden tot de straatsteenen toe er door bewogen zijn tot opstand. Hoe vreesselijk de groote staatsman mogt zijn zwart gemaakt door stelselmatigen laster, er leefde nog regtvaardigheid en dankbaarheid genoeg in de harten der Nederlanders, om iets anders dan afschuw te voelen voor de dwingelandij, waarvan hun grootste medeburger het slagtoffer was geworden, en voor de schande, die er door gebragt werd over eene natie, beroemd om haar gehechtheid aan hare wetten en vrijheden.

Was de staatsregeling der Vereenigde Provincien ellendig, het was niet de schuld van Oldenbarnevelt. Zijn eed noodzaakte hem 's lands wetten en instellingen te handhaven, niet er veranderingen in voortestellen. Een handvol nietige souvereiniteiten, zooals die vroeger in geheel Europa te vinden waren, eene menigte bloeijende steden die hunnen kleine dwingelanden een berg van vrijheden en voorregten hadden afgeperst of afgekocht, — al die steden en al die gewesten later zonder zamensmelting onderworpen aan eene en dezelfde buitenlandsche dynastie, die allen hadden ten laatste die vreemde overheersching afgeworpen, en zich te midden van een vreeselijken oorlog bij verdrag verbonden om elkander bijtestaan, als vormden zij te zamen slechts ééne provincie, maar alleen voor zoover de gemeenschappelijke verdediging betrof tegen den gemeenschappelijken vijand.

Van gemeenschappelijke staatsregeling of wetgeving was geene sprake geweest. Het nationaliteitsbegrip is eene uitvinding van later tijd; en voor eene gezonde staatsregeling der Unie was het nog te vroeg. De Unie van Utrecht was niet alleen tusschen provincien gesloten: reeds in het eerste artikel lezen wij dat

ook afzonderlijke steden daaraan op eigen gezag hebben deel genomen, b. v. Antwerpen, Gent en Brugge, waar de groote meerderheid der bevolking katholyk was, en die later tot de Spaansche heerschappij zijn teruggebragt.

En, als ware men nog niet zeker genoeg van elkanders onafhankelijkheid, — de Unie van Utrecht bepaalde er zich niet toe om in het algemeen aan iedere provincie alle bevoegdheden voor te behouden, die niet volstrekt noodig waren voor den gemeenschappelijken oorlog; maar zij bepaalde bij Artikel Dertien, dat Holland en Zeeland „het stuk van den godsdienst" naar eigen goedvinden zouden regelen, terwijl de overige provincien zouden vasthouden aan den „Religie-vrede" (gelijke regten voor Katholyken en Protestanten), of wel zoodanige andere bepalingen nemen als het best met de belangen der ingezetenen strookten. Uitdrukkelijk werd er bijgevoegd, dat in kerkelijke zaken geene der provincien zich met eene der overige zou mogen bemoeijen, en dat ieder bijzonder persoon in de geheele Unie gewetensvrijheid zou hebben, zoodanig dat niemand ter zake van zijn geloof zou worden lastig gevallen of zelfs maar ondervraagd. Ook werd met name de Roomsche godsdienst verklaard geen hinderpaal voor toetreding tot de Unie te zijn, in geval men zich verbond om zich aan de bepalingen van het verdrag te houden, en zich als goede patriotten te gedragen. Kon het duidelijker gezegd worden, dat de centrale regering evenmin wenschte als het regt had om zich de kerkelijke zaken der afzonderlijke provincien en steden aan te trekken? Eene Unie, die zoowel aan Roomschen als aan Protestanten veroorloofde zich aaneen te sluiten tegen den algemeenen vijand, — zou die ooit mogen aanspraak maken op het regt om betwiste punten in een Protestantsch kerkgenootschap te doen uitmaken?

En wat het zuiver staatkundige gedeelte betreft van de instellingen der Vereenigde Provincien, — al was daarin zeer veel onhandelbaars, ja gedrogtelijks, en al waren die gebreken door de jongste gebeurtenissen ten duidelijkste aan den dag gekomen, moest men, om die instellingen te verbeteren, zich vergrijpen aan den man, die ze veertig jaren lang, overeenkomstig zijn eed, met onovertroffen bekwaamheid en zelfopofferende trouw had gehandhaafd?

Uit eenige nietige feodale staatjes had zich een groot gemeenebest ontwikkeld, gelijk een eik in een rotsspleet, krom en

wanstaltig, maar krachtig en wijd vertakt. Doortastende hervormingen schenen gevaarlijk; en een schier vreesachtig vasthouden aan het bestaande was bij de regeerders in zulk een stormachtig tijdsgewricht vergeefelijk.

Daarenboven werd de onbeholpenheid, die het noodzakelijk gevolg was van zulke instellingen, grootendeels verholpen door het feitelijk overwigt der provincie Holland. Tweederden van de gemeenschappelijke krachten en opbrengsten der zeven gewesten waren in het enkele Holland vereenigd; en aldus kon men de verlangde eenheid meerendeels bereikt achten door het opgaan der zes overige Unie-leden in dat eene. Toch was juist hierin eene der hoofdoorzaken gelegen van den tegenwoordigen burgertwist.

Het zou eene even ondankbare als vervelende taak zijn, den doolhof van vragen en antwoorden te doorkruisen, die het geheele regtsgeding van den Advokaat uitmaakt. Zijne verdediging was zijne geheele geschiedenis; en die heb ik in de voorafgaande bladzijden trachten te schetsen. Een groot gedeelte van de beschuldigingen was ontleend aan zijne briefwisseling; en het is om die reden dat ik zoo overvloedige aanhalingen daaruit heb medegedeeld. Geen sterveling mogt die brieven lezen behalve de regters, de fiscalen en de Staten Generaal, zoodat het gemakkelijk viel, waar men het noodig achtte, eene valsche kleur aan den inhoud te geven. Eerst in de allerlaatste jaren heeft men die brieven ontcijferd, en tot op den huidigen dag zijn alleen de vroegere uitgegeven.

Uit de chaotische menigte van oorkonden, behoorende tot het regtsgeding, kan men eenige algemeene trekken afleiden, die den aard van de tegen hem gerigte aanvallen kenschetsen. (1) Hij werd b. v. beschuldigd van te hebben toegelaten dat Arminius nieuwigheden deed insluipen in de Leidsche hoogeschool, en de benoeming van Vorstius te hebben in de hand gewerkt. Hij had zich verzet tegen de Nationale Synode. Hij had con-

(1) „Intendit van Oldenbarnevelt. Feyten, die bij de drye fiscaels, bij de H. M. H. St. Gl. gecommitteert tot het instrueren van de saecken der gevangenen ingestelt zijn, tot laste van Mr. Jan van Oldenbarnevelt, gevangene." (HS. R. A.) Dit handschrift bevat 136 bladzijden en 215 artikels. Het vormt den grondslag van de „Sententie," later door de regters uitgesproken.

Ons verhaal van het regtsgeding is ontleend aan eerstgenoemd stuk, aan de *Verhooren*, in 1850 door het Historisch Genootschap te Utrecht in het licht gegeven, aan de „Verantwoording" van Hugo de Groot, en eindelijk aan de „Historie van de Regtspleging" door G. Brandt.

cepten gemaakt, om door Koning Jacobus te worden onderteekend, waarin verdraagzaamheid in zake de praedestinatie werd aanbevolen. Hij was de bewerker der beruchte Scherpe Resolutie. Hij had de zaak der Waardgelders op zijn geweten, altijd beweerd hebbende dat die troepen, en de geregelde bezettingen insgelijks, gehoorzaamheid schuldig waren aan de Staten der provincie en de overheid der stad, waar zij in dienst waren, en die hen betaalde. Hij had een boodschapper naar Leiden gestuurd, om de regenten dier stad te waarschuwen voor de komst van den Stadhouder. Hij had al de handelingen te Utrecht aangeraden. Aan den secretaris der Utrechtsche Staten had hij geschreven, dat men in de poorten aan de Lek moest wacht houden, en dat zijn brief terstond na de lezing moest worden verbrand. Hij had geschenken aangenomen van vreemde souvereinen. Hij had een blaam geworpen op den goeden naam van den Stadhouder, door bij verschillende gelegenheden te verkondigen, dat Z. Exc. naar de souvereiniteit stond. Hij had over die zaak eene briefwisseling in cijfer schrift gehouden met Nederlandsche ambassadeurs in het buitenland. Hij had den koning van Groot Brittanje beleedigd, door bij Z. M. aan te dringen op meerdere brieven in den geest van die welke deze in 1613 had geschreven, en waarbij gematigdheid werd aanbevolen. Hij had den schrijver ongestraft gelaten van een libel, waarin eene redevoering van den ambassadeur Carleton was over den hekel gehaald, en een smet was geworpen op de Orde van den Kouseband. Hij had zich verzet tegen de Westindische Compagnie. Hij had eens (vele jaren geleden) aan Nikolaas van Berk gezegd, dat de republiek beter deed met terug te keeren tot Spanje. In het algemeen hadden zijne handelingen de strekking gehad om den staat in bloed te doen waden.

Vergeefs echter zoekt men naar de beschuldiging, dat hij door den vijand was omgekocht, of strafbare gemeenschap met hem had onderhouden, of dat hij eenige andere daad had bedreven, waarop de naam paste van hoogverraad.

Zijne brieven aan Caron, Aerssen en Langerak waren alle doorsnuffeld; maar de uitkomst was schraal geweest, ondanks de microscopische zifterij, waarmede men zich had beijverd om maar sporen te zoeken van vergif.

Maar het geniepigste en verst rijkende onderzoek naar het verleden van den Advokaat had men te danken aan den griffier

Cornelis Aerssen, vader van het nieuwe lid der Ridderschap, en aan den zoo even genoemden Nikolaas van Berk, die burgemeester der stad Utrecht was. Die beide heeren gingen met hunne vertelseltjes, buurpraatjes en uitvindsels terug tot de geheime voorloopige onderhandelingen over het Twaalfjarig Bestand.

Cornelis Aerssen had destijds een kostbaren diamant aangenomen, alsmede een wissel van Spinola op den Amsterdamschen koopman Hendrik Beekman, ten bedrage van tachtig duizend dukaten. Die waren hem ter hand gesteld door Pater Neijen, geheim agent van de Spaansche regering, bij wijze van vooruitbetaling zijner aanstaande diensten in het bevorderen van het Bestand. De griffier had een en ander onder zich gehouden, maar Prins Maurits en den Advokaat van de zaak verwittigd. De diamant en de wissel werden later in handen gesteld van den Thesaurier der Staten Generaal, Joris de Bie, nadat de vergadering behoorlijk was in kennis gesteld van den geheelen loop dezer zaak. (1)

't Klinkt zeer vreemd, dat deze knoeijerij, die toch in ieder geval het karakter van Aerssen Senior in een ongunstig daglicht stelde, en hem dwong om zich, zoo goed hij kon, tegen het schandaal dat er van gemaakt werd te verdedigen, — dat diezelfde knoeijerij vele jaren later een wapen zou opleveren tegen Holland's Advokaat. En toch was het zoo.

Krauwel, een bloedverwant van Aerssen, door wiens tusschenkomst Pater Neijen toegang had gekregen tot den griffier, had dezen medegedeeld, dat de monnik hem een anderen wissel van Spinola had getoond, ten bedrage van honderd duizend dukaten, die bestemd was voor een aanzienlijker persoon dan Aerssen. Wie dat was, wist Krauwel niet te zeggen, evenmin als hij wist of die onbekende het geld had aangenomen. Hij had echter zijne verbazing te kennen gegeven, dat voorname regeringsleden — „ja zelfs oude en erkende geuzen" — zich lieten omkoopen door den vijand. Twee zulke personen had hij met name vermeld, — een burgemeester van Delft en een van Haarlem. Tot zóó ver Krauwel. Thans legde Aerssen Senior de getuigenis af, dat hij destijds Oldenbarnevelt van het gehoorde had verwittigd, en dat deze toen gezegd had: „Wees

(1) Wagenaar, IX, 271, 272. Van Meteren, XXIX, B., 545, 546. Grotius, Hist., XVI, 518.

maar gerust, ik zal zorgen dat de zaak onderzocht wordt." Voorts dat hij eenige dagen later op Aerssen's vraag had geantwoord, dat hij onderzoek had gedaan, en had bevonden dat er wat van aan was. (1)

Zou men het gelooven, dat dit verhaal thans als bewijs moest dienen dat Oldenbarnevelt zich had laten omkoopen ?! De waarheid is dat Aerssen, op aandringen van Maurits en den Advokaat, de bewuste geschenken had afgegeven aan de Staten Generaal. Maar de Staten Generaal konden den diamant niet dragen, noch den wissel te gelde maken; en het ware dus oneindig beter geweest dat de griffier er zijne vingers niet mee had bezoedeld. En hoe toonde hij nu aan Oldenbarnevelt zijne dankbaarheid er voor, dat deze hem voor schande had helpen behoeden, en later zijn zoon François eene schitterende diplomatieke loopbaan had verschaft? Door te insinueren, dat de Advokaat de persoon was die destijds dat apocryphe geschenk van honderd duizend dukaten had ontvangen.

Maar op den man af was het getuigenis van Van Berk.

Op den 24sten December 1618 verklaarde deze burgemeester aan de regters, dat Oldenbarnevelt hem eens gezegd had, dat de godsdienstige geschilpunten niet van dien aard waren of zij konden ligtelijk worden bijgelegd, waarop hij hem gevraagd had, of het niet beter zoude zijn terug te keeren tot de heerschappij van den Spaanschen koning. Ook had hij bij die gelegenheid gewezen op de grootmoedigheid van Filips II jegens hen die hem aan den Portugeschen troon hadden geholpen. Van Berk wist echter niet te zeggen, wanneer de Advokaat zich aldus had uitgelaten. Alleen herinnerde hij zich, dat het gesprek had plaats gehad in het toenmalige huis van Oldenbarnevelt op het Spui in den Haag, en dat hij eerst in de zaal naast het voorhuis, en daarna door den Advokaat zelven een klein trapje af in het onderhuis gevoerd was. (2) Nu was Oldenbarnevelt in het jaar 1611 van het Spui verhuisd naar het eind van de Kneuterdijk; zoodat die fraaije geschiedenis minstens acht jaar geleden zou moeten gebeurd zijn. Om den schijn te vermijden van den gevangene te willen hard vallen, verklaarde Van Berk, dat deze hem toen wel is waar had willen omkoopen, maar later nooit meer daarop was teruggekomen, noch ooit in

(1) Getuigenis van den griffier Aerssen, bij Wagenaar, X, 349.
(2) Wagenaar, X, 349, enz.

soortgelijken geest meer met hem had gesproken. Evenmin waren hem (Van Berk) ooit meer aanbiedingen van Spanje of de Aartshertogen door andere kanalen geworden.

Wij zullen den ongelukkigen staatsman niet volgen in al de fragmentarische en onregelmatige punten van verdediging, waarmede hij genoodzaakt was de van den hak op den tak springende aanvallen van regters en fiscalen te beantwoorden. Als men hem daar met het grootste gemak zag rondwaren door bijna eene halve eeuw van Europa's geschiedenis, of de oude wetten en herkomsten van zijn vaderland hoorde uitleggen met een naauwkeurigheid en overvloed van voorbeelden, die de kracht van zijn geheugen bewezen, — dan scheen hij eerder een wijze te zijn, die een aantal leerlingen onderrigtte, dan een beschuldigde, die zich verdedigde tegenover zijne regters. Somwijlen verhief zich de grijsaard van zijn gewonen eenvoud tot eene van verontwaardiging trillende welsprekendheid, die in de harten van duizenden hoorders had kunnen weerklank vinden. Als een ingekerkerde leeuw kon hij dan soms het vlammend oog rigten op zijne kwelduivels, die, zoo lang hij een vrij man was, menigmaal voor hem waren teruggedeinsd, en nu zijne stem poogden te smoren door hem luidkeels in de rede te vallen, te bedreigen, of met onwaardige kreten te overstelpen. (1)

Van het begin tot het einde van het regtsgeding hield hij vol, dat de vierschaar waarvoor hij teregt stond onwettig was. Krachtens de Unie van Utrecht hadden de Staten Generaal geenerlei magt over hem: zóó beweerde hij teregt. Noch met zijn persoon, noch met zijne handelingen hadden zij het regt zich in te laten. (2) Had men hem het gebruik van schrijfgereedschap gegund, hij zou een plegtig protest hebben geschreven tegen de benoeming der Speciale Commissie.

Aan een iegelijk, zeide hij, was het bekend, dat hij op

(1) ". . . . . . dat sy haar niet gedragen als commissarissen, maar als formele partye, met interrumperen, kryten ende roepen, sodat wij niet vryelick en konden spreeken, ende meer andere vijandelycke acten. 't Welck ooc d'oorsaack is geweest, waarom sy haar daarna geschaamt hebben . . . . " enz. — Hugo de Groot, Verantw. XIII, 141.

". . . . . . . ende somtijds precipitantelyck, dikwijls geturbeert, ende door de vragen gemoveert, altemets geïnterrompeert, oock met refuys van mijne allegatien te laten opteyckenen." — Brief van Oldenbarnevelt aan de Staten van Holland, geschreven in zijn kerker (Mei 1619), maar nimmer voltooid. Zie "Leven en Sterven" ib., 288.

(2) Verhooren van Oldenbarnevelt, 183—210.

den dag zijner gevangenneming, noch door eed noch op andere wijze verbonden was aan de Staten Generaal. Hij was welbekend als ingezetene van den Haag, vazal van Holland, waar hij een aanzienlijk grondeigenaar was, en verscheidene belangrijke ambten in dienst der provincie had bekleed. Door afkomst en ambtsbetrekking was hij onderworpen aan het oppergezag der Staten van Holland, welk gewest nu reeds veertig jaren lang een zelfstandig gemeenebest was, al de vereischten bezittende der souvereiniteit, en geen ander opperheer erkennende dan God Almagtig.

Hij was aan geene andere regtspraak onderworpen dan aan die van de Hollandsche Staten en hunne gewone regters. Niet alleen deze Staten, maar ook de Prins van Oranje als hun dienaar, de Ridderschap van Holland, de regtbanken, vroedschappen en alle overige ambtenaren en collegien dier provincie waren door hunne eeden verpligt hem in dit zijn regt te schragen.

Deze stelling staafde hij door eene reeks van argumenten aan de wet en aan de geschiedenis ontleend. Na vervolgens herinnerd te hebben, hoe vaak hij zeer tegen zijn zin bijkans gedwongen was geworden om zijne ambten te blijven bekleeden, ging hij over tot eene waardige schets van zijn vroeger leven. Van de dagen zijner jeugd af, toen hij op eigen kosten als vrijwilliger had medegeholpen om Haarlem en Leiden tegen den Spanjaard te verdedigen, tot op den tijd van zijne gevangenneming, gedurende eene onafgebroken reeks van eervolle en hoogst belangrijke diensten, had hij steeds de wetten en vrijheden van het vaderland en zijne eigen eer smetteloos gehandhaafd.

Dat hij thans, in zijn tweeënzeventigste jaar, met schending van wetten en privilegiën, door onwettige middelen voor onbekende regters werd gesleept, was niet alleen voor hem zelven eene hoogst bedenkelijke zaak, maar ook voor de Staten van Holland, ja voor die van al de overige provinciën. Het onwaardeerbare regt *de non evocando* was altijd aan al de zeven gewesten dierbaar geweest, en evenzeer aan al de steden. Het was het meest ingrijpende van alle privilegien, die de Nederlanders bezaten.

Toen de koning van Spanje in 1567 en later buitengewone regtsplegingen instelde, toen, betoogde Oldenbarnevelt, was het een onloochenbaar feit, dat, op het plegtig beklag der Staten-Generaal, alle vorsten, edelen en burgers, ook in het buitenland,

de inbreuken op bezworen regten als de hoofdreden van den opstand tegen Spanje, en dien opstand daardoor als volkomen gewettigd beschouwden.

Toch was de Spaansche koning buiten kijf de geboren en erkende souverein van elke provincie, terwijl de Algemeene Staten slechts eene vergadering uitmaakten van afgevaardigden uit naauw verbonden, maar niet vereenigde landen, eene vergadering, die in geen enkel opzigt souverein was. Het was, zeide hij, iets ondenkbaars, dat die Staten van elke bijzondere provincie hun gansche gezag zouden overbrengen op eene commissie als die waar hij thans voor teregt stond. Gesteld eens, — en bij de Unie van Utrecht werd die mogelijkheid voorzien — dat er een algemeene bond van Frankrijk, Groot Brittanje en de Vereenigde Provincien werd gevormd, — kon men dan grooter ongerijmdheid bedenken dan dat een administratief ligchaam, uitsluitend ten behoeve van dien bond in het leven geroepen, bevoegd zou wezen om binnen elk der drie deelhebbende landen souvereiniteitsregten uitteoefenen?

't Was volgens den Advokaat aan de geheele wereld bekend, dat, toen men onderhandelde over het opdragen van de souvereiniteit der republiek aan Frankrijk of Engeland, van al de provinciale Staten bepaalde en volledige volmagt werd verlangd, en door die alle werd gegeven. Had nu de souvereiniteit bij de Staten Generaal berust, zoo hadden dezen die voor zich zelven moeten behouden, of haar vrijwillig aan de bijzondere gewesten moeten overdragen. Zelfs in gewone omstandigheden moesten de afgevaardigden ter Staten Generaal, voor dat zij over eene zaak van gewigt hunne stemmen uitbragten, telkens „ruggespraak houden met hare committenten."

Aangaande het regt van zelfverdediging zeide hij, dat de Staten der provincien en de regenten der steden zonder eenigen twijfel ten volle bevoegd waren om een gedeelte hunner eigene onderhoorigen te wapenen, of wel bezoldigde troepen in dienst te nemen. De graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht hadden immers dat regt eeuwen lang bezeten en toegepast; en moest het dan niet noodzakelijk worden toegekend aan de Staten, die in beide gewesten de souvereiniteit dier voormalige beheerschers hadden overgenomen? Uit de voorraadschuren zijner herinnering putte hij eene menigte voorbeelden (1) van troepenwer-

(1) Verhooren, 193—196.

ving door afzonderlijke provincien, ja door afzonderlijke steden in al de zeven gewesten, van de afzwering der Spaansche heerschappij tot op het tegenwoordige oogenblik. Zoowel onder Anjou, Matthias en Leycester, als onder de tegenwoordige regering, was het eene onveranderlijke gewoonte geweest, op deze wijs, niet alleen te land, maar ook op zee en stroom zich te beveiligen tegen roovers, muiters, onruststokers, en wat dies meer zij. (1) De onsterfelijke Willem de Zwijger had dit bij menige gedenkwaardige gelegenheid gedaan; ja, die gewoonte was zóó algemeen bekend, dat de aldus aangeworven soldaten met verschillende bijnamen in de verschillende provincien en steden plagten gevoerd te worden.

Dat de centrale regering het regt niet had om zich te bemoeijen met godsdienstzaken, achtte de beschuldigde schier boven alle bewijs verheven. Trouwens, zijn hoofdbezwaar was dat zijne regters een staatkundig en geregtelijk stelsel als uitgangspunt namen, dat slechts in hunne verbeelding immer had bestaan. De geheimzinnigheid, die de handelingen van die regters tot op den allerlaatsten tijd heeft omsluijerd, en de geneigdheid van de menschen om in afgedane zaken te berusten, — daarin alleen kunnen wij den sleutel vinden tot de anders onverklaarbare onverschilligheid van het publiek. De lezing der artikelen van de Utrechtsche Unie is voldoende om te bewijzen dat Oldenbarnevelt die grondwet nimmer had geschonden. Konden de Staten Generaal met mogelijkheid aan de Hervormde Kerk leerstukken of formulieren voorschrijven, terwijl aan uitsluitend Katholyke provincien en steden, wilden zij tot de Unie van Utrecht toetreden, volledige godsdienstvrijheid werd gewaarborgd? (2)

Hij herinnerde zijne regters aan het feit, dat, toen vóór dertig jaren het Utrechtsche Stadhouderschap aan den tegenwoordigen Prins van Oranje was opgedragen, de Staten van die provincie zich nogmaals plegtig de beschikking over godsdienstige zaken hadden voorbehouden, en dat Maurits gezworen had die beschikking te zullen eerbiedigen en doen handhaven.

Vijf jaar later had de Prins persoonlijk aan eene bezending uit Brabant (3) verzekerd, dat de Staten van elke afzonderlijke provincie souverein waren in godsdienstzaken, en dat geese

(1) Verhooren, 207. (2) Verhooren, 48, 196.
(3) Ibid.

inmenging van andere gewesten op dat punt mogelijk was. In 1602 hadden de Staten Generaal brieven gerigt aan de Staten der provincien, die aan de Aartshertogen gehoorzaamden. In die brieven hadden zij die Staten aangespoord om de Spanjaarden te verdrijven en zich aan te sluiten bij de Noordelijke Nederlanden. Wel nu! die aansporing ging gepaard met de verzekering, dat zij den godsdienst geheel naar eigen goedvinden konden regelen, en dat men niet dulden zou dat iemand anders zich daarmede zou bemoeijen.

Wij zullen den Advokaat niet volgen in zijne uitvoerige beschouwingen over de praedestinatie. Genoeg, hij behandelde die zaak van de dagen des Heiligen Augustinus tot op het tegenwoordige oogenblik, en toonde daarbij eene grondige kennis van een onderwerp, dat destijds meer dan eenig ander aan de orde van den dag was, en de hoofdbron vormde waaruit de vreesselijke stuiptrekkingen, die de Vereenigde Provincien op hare grondvesten deden sidderen, waren voortgevloeid. Met afgrijzen wenden wij ons daarvan af, ons vergenoegende met de herinnering dat de vervolgde staatsman ten allen tijde verzoening en Christelijke liefde had gepredikt tusschen lidmaten der Hervormde Kerk, wien het onmogelijk was van hetzelfde gevoelen te zijn betreffende een der diepzinnigste vraagstukken, die ooit uit het brein van casuïsten zijn voortgekomen.

Hij zeide, dat hij sinds eene halve eeuw zich altijd naar vermogen tegen gewetensdwang had verzet. Daarom had hij indertijd den koning van Groot Brittanje de vermaarde brieven in de pen gegeven, die de Staten Generaal aanspoorden tot verdraagzaamheid en onthouding van redetwisten over duistere vraagstukken, die voor de eeuwige zaligheid onnoodig waren. Beza noch Calvyn zou, geloofde hij, op zulke punten zich tegen vrijheid van gevoelen hebben verzet. Hij voor zich was overtuigd, dat wij zalig zouden worden door Gods onverdiende genade en de vrijmaking van zonde door den Heiland, dat een iegelijk, die zijn geheele leven door aan dat geloof vast hield, eeuwig zalig zou worden, en dat zijne kinderen, wanneer die vóór de jaren van onderscheid mogten sterven, niet voor de hel waren bestemd, maar voor den Hemel. Sinds eene halve eeuw was hij ongeschokt gebleven in zijn geloof, dat de zoendood van Christus meer vermogt tot onze zaligheid, dan Gods

toorn of Eva's zonde tot onze verdoemenis. (1) Persoonlijke twisten tusschen de geestelijken had hij, zoo veel in hem was, altijd trachten te beslechten, zich even onpartijdig toonende jegens de Gomaristen als jegens de Arminianen. Met den raadsheer Kromhout was hij het reeds zoo goed al eens geworden over de vreedzame inruiming der Klooster Kerk, toen drie dagen later het gebouw met geweld vermeesterd werd door de Contra-Remonstranten. (2)

Gevraagd zijnde door een der regters, hoe hij op verdraagzaamheid kon hopen tusschen twee partijen, die elkanders leerstellingen verfoeiden en elkander vergeleken bij Turken en duivelsdienaars, antwoordde hij, dat hij die wederzijdsche verguizingen altijd had verafschuwd en met alle magt was te keer gegaan, en dat hij zulke lasteraars gaarne door het burgerlijk gezag zou hebben doen straffen of op andere wijs onschadelijk maken, maar de ongunstige tijdsomstandigheden, en vooral de hartstogtelijke verbittering, die allerwege heerschte, hadden hem in dat goede voornemen verhinderd.

Door meer dan een regter dikwijls hard gevallen om zijn oneerbiedig gedrag jegens den Koning van Groot-Brittanje, en gevraagd waarom Z. M. niet even goed regt had om den raad van 1617 te geven als dien van 1613, onthield hij zich even zorgvuldig als in al zijne brieven van elken zweem van oneerbiedigheid nopens de geweldige inconsequentie van Jacobus, of de vijandige gezindheid, die hij persoonlijk van diens ambassadeur had moeten ondervinden. Altijd, verklaarde hij, had hij zich bepaald tot de hoop dat de koning zijne vroegere raadgevingen niet zoude verloochenen; maar nooit was het bij hem opgekomen, Z. M. het regt te betwisten om van gevoelen te veranderen, evenmin als te twijfelen aan de goede trouw, waarmede hij zijne latere brieven had opgesteld. Hij had er naar gestreefd om de twee verschillende stelsels, door koning Jacobus aanbevolen, in een harmonisch geheel te doen zamensmelten.

Het groote doel dat hij altijd had voor oogen gehad, was vrede en eendragt in den lande te handhaven, gelijk de pligt was van ieder overheidspersoon, vooral in tijden als de tegenwoordige. 't Was hem altijd een raadsel geweest, waarom het dulden van de Vijf Punten een gevaar zou opleveren voor den Hervormden Godsdienst. Hij dacht integendeel dat het die kerk

(1) Verhooren, 36. (2) Ibid, 68.

zou versterken, door vele Lutheranen, Doopsgezinden en zelfs Katholyken binnen haar gebied te lokken. Altijd had hij zich verzet tegen het gedwongen aannemen van bijzondere gevoelens der godgeleerden. Hij beschouwde het verschil van gevoelen in zake de praedestinatie als geen tiende part zooveel waarde hebbende als het regt van het burgerlijk gezag om wetten en bepalingen te maken tot regeling van de kerkelijke aangelegenheden.

Het hoofdbolwerk van 's lands onafhankelijkheid zag hij in de Gereformeerde Kerk; en zijn streven was altijd geweest dat bolwerk te versterken door het verhinderen eener noodelooze scheuring, die het verderf daarvan zou kunnen zijn. Ook waren vele eigendomsquaesties in deze zaak betrokken, — de kerkgebouwen en kerkegoederen, het eigendom der voormalige graven van Holland en der Staten als hunne opvolgers, — de Staten altijd bekleed met het *jus patronatus* over de Kerk, welk voorregt in den laatsten tijd schreeuwend was overtreden, — enz. enz.

Gevraagd zijnde of hij niet gezegd had, dat de Staten Generaal nooit konden bedoeld hebben oorlog te voeren ten behoeve van een enkel kerkgenootschap, antwoordde hij, dat hij, toen zekere predikanten hem wilden beduiden, dat de oorlog met Spanje uitsluitend in het belang van hunne geloofsschakering werd gevoerd, had gezegd, dat zijns inziens de krijg was ondernomen voor de handhaving van 's lands wetten en vrijheden en tegen de onderdrukking der ingezetenen, dat die gezochte vrijheid in de eerste plaats bestond in echt Christelijken geest en vrijheid van geweten, en dat hij nooit had gehoord en nooit zou gelooven, dat de oorlog gevoerd werd om het gevoelen van den eenen godgeleerde over een duister punt te doen zegevieren boven dat van een zijner ambtgenooten. Goede burgers van het gemeenebest hadden immers evenveel regt om te zweren bij Melanchthon als bij Calvyn; en hadden niet de eerste proclamatien betreffende den oorlog met Spanje uitdrukkelijk verklaard, dat die ondernomen was om der wille van gewetensvrijheid?

Gevraagd zijnde, of hij niet bij de onderhandelingen over het Bestand beloofd had de zaken in dier voege te zullen schikken, dat de Roomschgezinden mettertijd vrije godsdienstoefening zouden verkrijgen, antwoordde hij, dat dit laster was, en kwalijk was overeen te brengen met de proclamatie tegen de Jezuïten, die hij eenige jaren na het sluiten van den wapenstilstand had

opgesteld. Toen indertijd de President Jeannin namens den koning van Frankrijk op vrije godsdienstoefening voor de Papisten had aangedrongen, (1) was het voornamelijk door toedoen van den beschuldigde geweest, dat Jeannin's woorden geheim waren gehouden; terwijl zelfs de afgevaardigden der provincien er nooit afschriften van hadden ontvangen. (2)

Dit klinkt vreemd in den mond van een man, die in den loop van datzelfde regtsgeding herhaaldelijk had verklaard, dat onder de meest vaderlandslievende Nederlanders vele aanhangers der oude Kerk waren, van een man die niet moede werd te strijden tegen dwang in het godsdienstige. Maar het scheen niet tegenstrijdig aan zijne regters, noch over het geheel aan zijne tijdgenooten. Volgens hem was de Kerk aan het burgerlijk bestuur van iedere provincie onderworpen. Meer dan eens hadden de Staten-Generaal de Katholyke Nederlanders tot deelneming aan de Unie uitgenoodigd, met belofte dat zij in hun godsdienst volkomen vrij zouden zijn; maar in Holland, waar Oldenbarnevelt wist, dat in geen geval vrijheid van godsdienstoefening aan de Katholyken zou worden toegestaan, of in eene der zes overige provincien, waar hij niet het minste gezag had, — daar den Roomschgezinden vrije beschikking over eigen kerkgebouwen voortespiegelen, ware in strijd geweest met zijn beginsel van provinciale souvereiniteit. Wel was hij een gezworen vijand van dwang in godsdienstzaken; met hand en tand zou hij zich hebben verzet tegen schending van domicilie, om huisselijke godsvereering te beletten, of om onderzoek te doen naar iemands godsdienstige overtuiging; evenmin zou hij ooit lijdelijk zijn gebleven, hadde men de Roomschen gedwongen om naar Protestantsche kerken te gaan; maar niets van dat alles geschiedde. Geen enkel Katholijk werd vervolgd om zijn godsdienst. Vergeleken met de meeste andere landen, was dit een belangrijk teeken van vooruitgang: men was op den goeden weg naar gelijkheid van alle godsdiensten voor de wet, iets waar toen nog niemand aan dacht, en dat op den huidigen dag nog in slechts weinige landen van Europa bestaat. Maar het is eene ontegenzeggelijke waarheid, dat de wereldgeschiedenis niet vele mannen heeft aantewijzen, wier leven en sterven tot bevordering van dien zegen zóóveel heeft bijgedragen als Oldenbarnevelt.

(1) JEANNIN, Négotiations, II, 589—597.
(2) Verhooren, 67.

Daarenboven was godsdienstige gelijkheid toen nog te gewaagd. Zoolang geene scheiding had plaats gehad tusschen Kerk en Staat, was het voor de handhaving van het Protestantisme gebiedend noodig, dat de Staat over de Kerk het oppergezag uitoefende. Had men den Katholijken destijds godsdienstige gelijkheid toegestaan, van lieverlede zouden zij waarschijnlijk de Protestanten op den achtergrond hebben gedrongen en de Roomsche kerk over den Staat hebben doen triompheren; en wat ware er dan overgebleven van de vruchten der nu reeds veertigjarige worsteling met Spanje? Het zou weinig menschenkennis verraden, als men niet geloofde dat iedere vonk van godsdienstvrijheid, misschien reeds spoedig, in de Nederlanden zoude zijn uitgedoofd. Een waarschuwend voorbeeld vond men in den toestand van Europa. De groote kruistogt van keizer Ferdinand en zijne bondgenooten tegen de verdeelde, wankelende scharen der Protestanten was juist begonnen. „Liever eene wildernis te beheerschen dan een enkelen ketter!" was de oorlogskreet van den keizer. De koning van Spanje meende gegronde hoop te hebben om zijne heerschappij over de gezamenlijke Nederlanden te kunnen uitbreiden, en wilde dat uitzigt versterken door de overzending van een heirleger Jezuiten. Men had hem dus in de hand gewerkt door den Papisten gelijkstelling met de Protestanten toetestaan. Even goed had men hem Gulik en andere vestingen in de hertogdommen kunnen overgeven. In de afgeloopen eeuw waren er slagtoffers genoeg levend begraven of verbrand, om zich niet te wagen aan de kans op nieuwe wraakoefeningen der Jezuiten.

Ten opzigte van de Synode regtvaardigde Oldenbarnevelt zich door het wijzen op het meergemelde Dertiende Artikel der Unie. In 1583 (1) was er eene poging gedaan om die beroemde bepaling aan te vullen met eene belofte van uitsluitende handhaving der Hervormde Kerk; maar daar was niets van gekomen. Hij achtte het beneden zich vele woorden te gebruiken om te bewijzen, dat een bondstaat, die Katholijken met vrije godsdienstoefening als leden toelaat, geen regt had om aan de Hervormde Kerk bepaalde leerstukken voorteschrijven. De eed van Stadhouder en overheden in Holland om de „Gereformeerde Religie" te handhaven was ingesteld voordat die ongelukkige twist over

(1) GROTIUS, Verantw., 19, 20.

de praedestinatie was begonnen; en het was louter aanmatiging van de Contra-Remonstranten zich het uitsluitend regt op den naam van Hervormden toetekennen.

Ten allen tijde had hij zijn uiterste best gedaan om die onzalige twisten tot bedaren te brengen, terwijl hij onwankelbaar vasthield aan de wetten, die hij gezworen had te zullen handhaven. Daarom had hij eene provinciale kerkvergadering voorgestaan, waartoe godgeleerden uit naburige landen vriendschappelijk zouden hebben medegewerkt; maar tegen de zoogenaamde Nationale Synode had hij zich verzet, tenzij al de Zeven Provincien daaromtrent eenstemming waren geweest. Anders zag hij daarin eene openlijke schending van de Unie van Utrecht en van gewetensvrijheid. Hij erkende, dat hij zelf een protest had opgesteld van wege Holland, Utrecht en Overijssel, tegen het besluit tot bijeenroeping der Nationale Synode, als zijnde eene schending der Unie, en daarom nul en geener waarde. Als de oudste der aanwezige leden had hij het protest gedicteerd, terwijl Hugo de Groot als jongste lid de functien van secretaris had waargenomen. Ware de Nationale Synode wettig bijeengeroepen, hij zou die hebben ondersteund; maar voor zijn persoon had hij de voorkeur gegeven aan eene soort van Oecumenisch Concilie van Protestanten, eene kerkvergadering, waartoe, onder het gezag van alle zeven de provincien, afgevaardigden van alle Protestantsche Kerken in Europa zouden zijn uitgenoodigd.

Aangaande het werven van soldaten door de Staten eener provincie, tot verzekering van rust in de steden, merkte hij op, dat dit eene zeer gewone zaak was, waarin slechts onbekendheid met wet en geschiedenis eene nieuwigheid kon zien. Tijdelijk een voldoend aantal soldaten te huren, beschouwde hij als een beter middel om den vrede te handhaven dan een gedeelte der stedelingen tegen de overigen te wapenen, wanneer staatkundige en godsdienstige partijzucht de gemoederen doet gisten. Zijne ondervinding had hem geleerd, dat de wederzijdsche haat der stedelingen, wanneer die op laatstgenoemde wijze wordt levendig gehouden, duurzamer en verderfelijker werd dan de ergernis, die het gevolg was van het onderdrukken van ongeregeldheden door vreemde gewapenden.

Niet alleen het regt, maar ook een der voornaamste pligten was het van het burgerlijk gezag, te zorgen voor de rust, het eigendomsregt en de persoonlijke veiligheid der burgerij. Sinds

eene halve eeuw had de Advokaat zich altijd gehouden aan de stelling, dat het vrij wat beter is door de overheid geregeerd te worden, dan door het gepeupel. Altijd had hij volgehouden, dat de ongelukkigste, schandelijkste en verderfelijkste toestand, waarin het land zou kunnen geraken die was, waarin de overheid moest zwichten voor het stadsgemeen en daarvan wetten moest aannemen. (1)

Er was goede reden geweest om te gelooven, dat de Fransche garnizoenen, zoowel als een gedeelte der overige troepen niet geheel konden vertrouwd worden, in geval van ernstige ongeregeldheden; men had hier en daar onder de hand vernomen, dat men gevaar liep om door buitenlanders, die met misnoegde heethoofden binnen de muren heulden, te worden overvallen. In menige groote stad was het burgerlijk gezag met voeten getreden, en had het graauw den schepter gezwaaid. Was niet nog zeer kort geleden in de grootste stad der Zeven Provincien het huis van een der aanzienlijkste burgers belegerd, stormenderhand ingenomen en geplunderd, en de vrouw des huizes, eene even deugdzame als aanzienlijke vrouw, als een wild dier door een dommen volkshoop nagezeten, met steenen geworpen, met de grofste scheldwoorden overladen, en slechts door toeval voor vermoording behoed, terwijl eene menigte kerkgangers dood bedaard stonden toe te kijken? Dat voorbeeld en zoo vele andere in verschillende belangrijke steden waren voldoende redenen voor de autoriteiten om waakzaam te zijn.

Hij ontkende dat hij te Utrecht, in gesprekken met Ledenberg of anderen, het daar sedert voorgevallene had aangeraden of zelfs maar ter spraak gebragt: maar hij had zijne goedkeuring niet onthouden aan de volmaakt wettige maatregelen, die men daar had genomen, in het belang van orde en veiligheid. Hij was een geboren Stichtenaar, en stelde daarom veel belang in het welzijn van die provincie. Bovendien hadden er van ouds innige vriendschapsbanden bestaan tusschen Holland en het Sticht. Het ware hem ondragelijk geweest de heerlijke bisschopsstad in de magt te zien van een dom en verdierlijkt janhagel, dat godsdienstige vraagstukken, waar het niets van begreep, als voorwendsel zou gebruiken om de eigendommen te plunderen en zich te vergrijpen aan de personen van vreedzame medeburgers, die beter waren gehuisvest dan zij zelven.

(1) Verhooren, 10.

Wel verre van de hand te hebben gehad in de Utrechtsche maatregelen, had hij integendeel in eene bijeenkomst met Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk op den 13den Julij, ten overstaan van bijna dertig leden der Staten Generaal, een plan voorgelegd om de Waardgelders aftedanken, en te vervangen door inlandsche troepen, die op de gebruikelijke wijze gehoorzaamheid zouden zweren aan de wetten der Unie. De bezending uit de Staten van Holland had geenerlei instructien ontvangen om magtiging te geven tot het gebruiken van de door Holland betaalde troepen. Alleen moesten zij den Stadhouder verzoeken, dat die troepen niet tegen den zin van de Utrechtsche Staten zouden worden aangewend, daar zij bij eede verbonden waren om die Staten te gehoorzamen, zoo lang zij binnen Utrecht in bezetting lagen.

Niemand kon beter dan hij beoordeelen, of de zoogenaamde nieuwe krijgseed werkelijk eene nieuwigheid was. Immers hij zelf had dertig jaar geleden het formulier voor dien eed opgesteld, op last der Staten Generaal, door welk ligchaam die eed toen voor het eerst werd verordend. (1) Van dat oogenblik af had hij nimmer hooren zeggen, dat die eed iets hoegenaamd regtvaardigde in strijd met de Unie van Utrecht; en noch de Hollandsche noch de Utrechtsche Staten hadden in het formulier ook maar het geringste veranderd. (2) De Utrechtsche Staten hadden in hunne provincie de souvereiniteit; en in vredestijd hadden noch de Staten Generaal noch de Stadhouder zonder hunne goedkeuring het regt aan de troepen in hun gebied bevelen te geven. De Stadhouder had zelfs uitdrukkelijk gezworen, dat hij de wetten der provincie zoude gehoorzamen.

Gevraagd zijnde, waarom hij aan Ledenberg dat waarschuwend briefje geschreven had, en waarom hij zoo op verbranding daarvan in het *postscriptum* had aangedrongen, antwoordde hij, dat hij niet inzag wat er misdadigs in stak eene stad van zoo veel belang als Utrecht te waarschuwen, om in deze onrustige dagen op hare hoede te zijn tegen ongeregeldheden en plotselinge aan-

(1) Verhooren, 205, 206. (2) Grotius (Verantw. 113 en 116) zegt: „Dat het vreemd voorkomt dat er verschillende eeden zijn voor soldaten in eene en dezelfde provincie, spruit voort uit onbekendheid met onzen regeringsvorm en onze wetten.

„Officieren en soldaten hebben dubbele verpligtingen: 1° ter zake van hunne betrekking jegens de Generaliteit, en 2° ter zake van het grondgebied waar zij liggen, jegens de overheden van dat gebied."

vallen van buiten, zooals haar voorheen dikwijls waren overkomen. Nopens het *postscriptum* verklaarde hij, dat hij, geen lid zijnde van het bestuur dier provincie, niet gaarne een geschreven bewijs had willen achterlaten, dat hij „te bemoeiziek *in aliena republica*" was geweest, hoewel dat toch, meende hij, bezwaarlijk als een zwaar vergrijp kon worden aangerekend.

Ten opzigte van de beschuldiging, dat hij Prins Maurits het streven naar souvereiniteit zou hebben ten laste gelegd, had hij veel in te brengen. Nooit had hij zoo iets van den Prins beweerd; maar wel had hij overtuigende bewijzen, dat menigeen, vooral onder de Contra-Remonstranten, de souvereiniteit over de Vereenigde Provincien aan den Stadhouder zou willen opdragen. Den Prins zelven had hij te dier zake nimmer in verdenking gebragt; ja zelfs het plan had hij niet eens eigenlijk gezegd bestreden. Alleen had hij den wensch uitgedrukt, dat zulke ontwerpen in behoorlijken vorm, op wettige wijs en met open vizier werden behandeld. Na de jammerlijke vermoording van Prins Willem van Oranje had hij zelfs aan sommige stadsbesturen aangeraden, dat de onderhandelingen over de opdragt der grafelijkheid van Holland aan Prins Willem, door diens plotselingen dood afgebroken, zouden worden hervat ten gunste van Maurits, „ten spijt van den Spanjaard." (1) Nog niet lang geleden had hij Grotius verzocht de desbetreffende te Rotterdam berustende papieren op te zoeken, ten einde die te raadplegen.

Later werd hem ook gevraagd, of niet volgens Buzenval, den vorigen Franschen ambassadeur, Prins Maurits verklaard had, dat hij zich liever van den top van den Haagschen toren zou willen afwerpen dan de souvereiniteit te aanvaarden. Oldenbarnevelt antwoordde, dat de Prins volgens Buzenval er had bijgevoegd: „onder de voorwaarden die mijn vader waren opgelegd." (2) Deze clausule bragt heel wat verandering in de zelfverschoonende uiting van den Stadhouder; zoodat men de oorkonden diende te onderzoeken ten opzigte van de beperkingen, die aan de opdragt der grafelijkheid waren verbonden geweest.

Drie jaren lang waren er van verschillende kanten teekens geweest, dat eene partij den regeringsvorm wenschte te veranderen; maar dat de Prins in zulke kuiperijen zou betrokken zijn, had hij nimmer gehoord. In naamlooze schotschriften en

(1) Verhooren, 32. (2) Verhooren, 169.

kroegpraatjes waren menigmaal Contra-Remonstranten door lieden van hunne eigen geloofsrigting bestempeld met namen als *prinsengeuzen* en dergelijke. (1) Uit vreemde landen had hij onder de hand vernomen, dat de Contra-Remonstrantsche partij den Prins de souvereiniteit wilde opdragen. Die mededeeling had hij in 1616 voor de edelen en steden van Holland gebragt, waarbij hij zijne overtuiging had blootgelegd, dat onder die godsdienstige twisten een staatkundig doel lag opgesloten. Hij had er op aangedrongen dat de zaak rijpelijk zou worden overwogen, in dier voege als het best den lande zou dienstig zijn. Hiermede werd niet anders bedoeld dan dat, mogt eene verandering in den regeringsvorm wenschelijk worden geacht, geschikte middelen mogten gebruikt worden om dien ommekeer zonder schokken te bewerkstelligen. Hij had eenvoudig de gezindheden van hen met wie hij sprak willen polsen; en van dat oogenblik af had hij verscheidene malen, zoo mondeling als schriftelijk, zelfs nog in April laatstleden, Z. Exc. verzekerd, dat hij altijd zijn trouwe dienaar was geweest, en tot aan het einde zijner dagen wenschte te blijven, weshalve hij hoopte onderrigt te zullen worden van Zijner Exc. wenschen en bedoelingen.

Later had hij openlijk aan de Staten van Holland voorgesteld, dat zij na rijp beraad onbewimpeld zouden verklaren, of zij wijziging van den regeringsvorm noodig vonden, en, zoo ja, welke veranderingen zij begeerden. Hij had bij die gelegenheid Hunnen Hoogmogenden verzekerd, dat zij, welke ook hunne beslissing zijn mogt, in ieder geval konden rekenen op zijne belangelooze medewerking; maar dat hij uit hetgeen de Stadhouder hem in 1617 had te verstaan gegeven moest opmaken, dat deze niet gezind was om de souvereiniteit te aanvaarden, in welke opvatting hij door eene uitdrukkelijke verklaring van Graaf Willem Lodewijk was bevestigd.

Dat er onder de Contra-Remonstranten heimelijk zoodanige voornemens werden gekoesterd, daarvan had hij o. a. nog in het afgeloopen jaar (1618) uit Frankrijk berigt ontvangen. Kort geleden waren zekere vertrouwden van den Prins bij hem geweest, om over die zaak te raadplegen. Aan die heeren had hij verklaard, dat, indien Z. Exc. na alvorens zijne meening, zoowel met het oog op 's Prinsen belang, als op dat van de

(1) Verhooren, 166.

Republiek, aangehoord en overwogen te hebben, hem daarna zijn verlangen mogt te kennen geven dat hij (Oldenbarnevelt) dienaangaande een voorstel zou doen aan de Staten van Holland, hij bereid was om dit met ernst, ijver en liefde te doen. Hij had er echter bijgevoegd, dat, mogten de Staten van een ander gevoelen zijn, de Prins het hem niet moest euvel duiden dat hij zijn ontslag nemen en het land verlaten zou. Van ganscher harte wenschte hij, dat Z. Exc. hem ruiterlijk den juisten aard zijner gevoelens betreffende deze zaak wilde openbaren.

Hij erkende ten volle, dat hij een geheimen brief van Langerak had ontvangen, hem berigtende dat een man van aanzien in Frankrijk kennis droeg van het plan der Contra-Remonstranten om, zoodra zij de overmagt hadden, Prins Maurits souverein te maken. Hij had daarover geraadpleegd met Grotius en andere afgevaardigden, opdat, mogt men algemeen daartoe blijken genegen te zijn, die zaak wettig en zonder rustverstoring haar beslag mogt krijgen. Zoodoende zou men èn het land én den Prins op de meest oordeelkundige wijze dienen.

Gevraagd zijnde waarom hij den brief van Langerak niet regtstreeks aan den Stadhouder had medegedeeld, antwoordde hij, dat hij bemerkt had dat Maurits hem zeer ongaarne over de souvereiniteitsquaestie hoorde spreken, en dat er bovendien in den brief een geheel ander plan voorkwam, dat zijns erachtens eerst rijpelijk door de Staten behoorde te worden overwogen.

Naar dat andere plan vroegen de regters hem niet; maar wij hebben gezien dat het bestond in de opdragt van de souvereiniteit over de Zeven Provincien aan den Franschen koning. Ook zal de lezer zich nog wel herinneren, dat Oldenbarnevelt den gezant Langerak had geraden om de geheele zaak aan Prins Maurits medetedeelen.

Verder zeide de beschuldigde, dat zijne besprekingen met leden der Staten van Holland geenszins de strekking hadden om den Prins in discrediet te brengen of de plannen tot zijne verheffing tegen te werken. Integendeel, had hij met afgevaardigden uit prinsgezinde steden, als Amsterdam, Dordrecht, Enkhuizen, over de zaak gesproken, en hun verklaard dat, mogten zij zelven daarvan een voorstel aan de Staten willen maken, hij zijn best zoude doen om het te ondersteunen, en de wenschen van Z. Exc. te gemoet te komen.

Niet ligt had een staatsman, in soortgelijke stelling als

Oldenbarnevelt geplaatst, zich zóó onberispelijk kunnen kwijten van zijne pligten jegens den Stadhouder en jegens het land. Het was de pligt van den Advokaat de bestaande staatsregeling en wetten te eerbiedigen, zoolang zij onveranderd bleven. Mogt het blijken dat 's lands wettige vertegenwoordigers verandering wenschten, zoo was hij bereid om openlijk en langs den wettigen weg behulpzaam te zijn tot verbetering. Wenschte Maurits persoonlijk het initiatief te nemen, Oldenbarnevelt zou gaarne uit 's Prinsen naam het noodige aan de Staten voorstellen; maar in geval van mislukking, behield hij zich voor post en land te verlaten. Al stond Z. Exc. geheel buiten de plannen tot zijne verheffing, zooals de Advokaat geloofde, die plannen bestonden bij de hem vijandige partij, zooals hij kon bewijzen. Aan de leiders van die partij had hij daarom trachten te beduiden, dat de zaak openlijk moest worden behandeld, waarbij hij van zijn kant zoo veel mogelijk zijne ondersteuning toezegde.

Dat was zijn antwoord op de beschuldiging, dat hij laaghartig genoeg was geweest om den Prins valschelijk en heimelijk het staan naar de souvereiniteit ten laste te leggen! (1)

(1) Verhooren, 102, 103.

In den loop der verhooren gaf men zich veel moeite om den beschuldigde de bekentenis af te persen, dat hij gewigtige tijdingen voor den Stadhouder had verborgen gehouden. Zoo vroeg men hem o. a., waarom hij in de geheime instructien aan Langerak uitdrukkelijk dezen had gewaarschuwd om zeer voorzigtig te zijn in zijne mededeelingen aan den Prins. Die geheime instructien heb ik in de Haagsche Archieven gevonden. Zij hebben den vorm van vraag en antwoord. De vragen zijn van Langerak, toen (1614) op het punt staande om zijn gezantschapspost in Parijs te gaan aanvaarden. Sommige vragen verraden iets dat naar kinderachtige onnoozelheid zweemt. De antwoorden zijn door Oldenbarnevelt eigenhandig als randschrift er bij gevoegd. Het volgende is alles wat op den Prins betrekking heeft:

„Over welke zaken mag ik in den regel aan Z. Exc. schrijven?"

Antwoord: „Over alle groote en belangrijke zaken."

Bezwaarlijk kan men hieruit hoogverraad distilleren.

Eene andere vraag was: „Zou het voor mij niet raadzaam wezen, door middel van mijn secretaris van de secretarissen der voornaamste hof heeren onder de hand geheimen te weten te komen, maar zelf niets te openbaren, en daaromtrent aan niemand anders te schrijven, dan aan den heere Van Oldenbarnevelt."

Antwoord: „Gij moet in zulke zaken met discretie, behoedzaamheid en doorzicht te werk gaan. Ik zal Mijne Heeren de Staten om ordres vragen, of gij over zulke dingen in publieke of private brieven hebt te schrijven, en dienovereenkomstig zal ik u adviseren."

Zie daar alles! Het geheele stuk draagt tot opschrift: „Vraechstucken ende poincten, by my ingestellt ende bij den Adv. Oldenbarnevelt geappostilleerd, tot myner onderrichtinge ende instructie voor mijn vertreck naar Vranckryck in 1614." Onderteekend: „G. van Boetselaer van Asperen" [en Langerak]. (HS. R. A.)

Onder het zamenraapsel van beschuldigingen was er ook eene die de Westindische Compagnie betrof. Men vroeg hem, waarom hij zijne medewerking had geweigerd aan hen, die hem zoo dikwijls over die veelbeloovende onderneming hadden onderhouden. (1)

Hij antwoordde dat het van ouds de meening der Staten van Holland was geweest, gelijk steeds de zijne, dat bepaalde concessien aan bijzondere personen voor handel en scheepvaart nadeelig waren voor de welvaart van het land. Altijd had hij een afkeer gehad van monopolies, als in strijd met die vrijheid van handel en scheepvaart, die allen menschen gemeen behoorde te zijn. Desniettemin had hij zich in de jaren 1596 en 1597 veel moeite gegeven om den aard van handel en scheepvaart op Oostindie te bestuderen, en wel uit zeer verschillende oogpunten, als: de volken, waarmede men in die verre landen te doen had, den aard der te verhandelen koopwaren, de tegenkanting, die de Nederlandsche handel daar waarschijnlijk zou ontmoeten bij Spanjaards en Portugezen, en de noodzakelijkheid om de koopvaardijschepen, die men derwaarts wilde zenden, te doen vergezeld gaan van oorlogsbodems. Zijn slotsom was geweest, dat in dit bijzondere geval de behartiging van zoo vele uiteenloopende zorgen het best kon worden opgedragen aan eene maatschappij, mits ééne groote en algemeene. In bijzonderheden toonde hij aan, dat hij met verbazend veel moeite de ineensmelting der kleine handelsligchamen tot de groote Oostindische Compagnie had doorgedreven, en hoe groote voordeelen, ook zijdelings door de Nederlanders op zee geducht te maken, daaruit waren voortgevloeid. De Admiraal van Arragon, in den slag van Nieuwpoort krijgsgevangen gemaakt, had hem verklaard, dat de vereeniging der kleine handelmaatschappijen tot eene enkele groote, voor Spanje en Portugal een even geduchte slag als de Unie van Utrecht was geweest. Maar met de *Westindische* Compagnie was het geheel anders gesteld. Haar eenig doel, voor zoover hij wist, was geweest oorlogschepen uit te rusten, niet om handel te drijven, maar om in Amerika buit te behalen op Spaansche koopvaardijschepen of op de Spaansche zilvervloot. Zoo lang

Dit stuk was den 29sten Januarij 1619 aan Prins Maurits toegezonden, te gelijk met de antwoorden op de punten, door Langerak in zijn vroeger aangehaalden brief vermeld.

(1) Verhooren, 72.

men tegen Spanje oorlog voerde, was dit een veelbeloovend krijgsplan geweest, en had hij het daarom destijds ook in de hand gewerkt. Maar overmits dat doel tijdens het Bestand toch niet bereikbaar was, zag hij niet in, hoe de vorming eener Westindische Compagnie aan 's lands welzijn zou kunnen dienstbaar zijn. Integendeel was hij overtuigd, dat men zoodoende de Spanjaards zou uittarten tot hervatting der vijandelijkheden; en dat achtte hij voor alsnog in geenen deele wenschelijk.

Van zijn standpunt is er tegen die redeneringen niet veel in te brengen, maar des te meer van dat der hedendaagsche staathuishoudkunde. Nogtans is het niet weinig zonderling, dat Oldenbarnevelt's regters er aanleiding in zagen tot crimineele vervolging. Het was ongetwijfeld eene teleurstelling voor de bevorderaars der Compagnie (wier hoofdpersoon een bankroetier was) toen zij geene concessie kregen; maar was de weigering daarom hoogverraad? Toch lijdt het geen twijfel, of die weigering was eene der hoofdaanleidingen, waarom Amsterdam, de zetel der Compagnie, hem een onverzoenlijken haat toedroeg. Dat hij niet geloofde aan de eeuwige verdoemenis van pasgeboren kinderen, was in de oogen der Contra-Remonstrantsche groothandelaars al erg genoeg; maar dat hij een prachtig ontwerp tot plundering des vijands in vredestijd poogde te verijdelen, — dat was voor hen een onvergefelijke misdaad.

Het geduld, waarmede de eerwaardige staatsman zich onderwierp aan de schimpschoten, domme of beleedigende vragen en rumoermakende stoornis van den kant zijner regters, was niet minder opmerkelijk dan de vastheid van zijn geheugen, die hem in staat stelde om dag aan dag, alleen, zonder hulp van boeken, schrifturen of vriendenraad, de geschiedenis van veertig jaren in alle rigtingen te doorkruisen, en 's lands wetten te verklaren op eene wijze, die zelfs dan meesterlijk zou dienen te heeten, wanneer hij al de hulpbronnen, die hij miste, tot zijne beschikking had gehad.

Slechts wanneer geniepige vragen tot hem werden gerigt, die de strekking hadden om hem omkoopbaarheid of verraderlijke briefwisseling met den vijand aan te wrijven, slechts dan begaf hem wel eens dat schier bovenmenschelijke geduld.

Zoo werd hem b. v. gevraagd naar betalingen, door hem gedaan aan zekeren Van der Veecken, en wel in Spaansch geld. Aanvankelijk gaf hij kortelijk ten antwoord, dat zijne geldzaken

met dien man over een tijdperk van twintig à dertig jaren en vele honderdduizenden guldens liepen, welke gelden voortsproten uit koop en verkoop van landerijen, landbouw-ondernemingen op zijne goederen, besparingen op zijne jaarwedden, enz. Met geene mogelijkheid kon hij zich de bijzonderheden herinneren van iedere betaling, door hem aan Van der Veecken gedaan.

Maar toen barstte hij plotseling uit in een storm van verontwaardiging. Hij kon, zeide hij, uit deze vragen bespeuren dat zijne vijanden, niet tevreden met zijn hart door hunne logentaal te hebben gewond, nu besloten waren het te breken. Dat, bad hij, mogt God Almagtig verhoeden, de God die regtvaardiglijk zoude oordeelen tusschen hem en zijne vervolgers.

Ook werden er toespelingen gemaakt op het onzinnige, maar nu reeds tamelijk versleten vertelseltje van zekere slede vol dukaten, die, toen de Spaansche gemagtigden na het sluiten van het Bestand den Haag verlieten, heel toevallig voor Oldenbarnevelt's deur was blijven staan, waarna men er mede naar den betaalmeester Spronssen was gegaan, om de uitgaven van de Spaansche onderhandelaars (voor logies, fourrages, enz.) te verrekenen. Dat ijdele staaltje van kwaadsprekendheid met walging voorbijgaande, verzekerde hij plegtig, dat hij in zijn gansche leven zelfs niet de waarde van een duit had ontvangen van den vijand of van iemand die met den vijand in betrekking stond, — uitgezonderd alleen de beloningen, die volgens onveranderlijke gewoonte door de hooge contractanten bij het sluiten van het Bestand aan de wederzijdsche onderhandelaars openlijk waren toegekend. Zelfs die belooningen had Oldenbarnevelt gewild dat de onderhandelaars der republiek niet zouden aannemen, maar in de schatkist zouden storten. Hij was toen door zijne ambtgenooten overstemd geworden; maar dat iemand ter wereld, die gezond verstand had en niet door hartstogt verblind was, zich in het hoofd kon zetten, dat hij, beschuldigde, wiens geheele leven eene onafgebroken bestrijding van Spanje was geweest, ongeoorloofde betrekkingen zou hebben onderhouden met diezelfde mogendheid, — dat was hem een raadsel. Zijne bitterste vijanden konden niet loochenen, dat hij onder de eersten was geweest, die de wapenen hadden opgevat tegen Spanje's dwingelandij, en dat hij zijn geheele leven door geen oogenblik in de verdediging van 's lands vrijheden had versaagd. En nogmaals wierp hij een blik op zijn afgelegde levensbaan.

Van zijne jeugd af had hij door vaderlandslievende handelingen eene onoverkomelijke klove tusschen Spanje en hem doen ontstaan. Eene halve eeuw geleden was hij een der pleitbezorgers geweest, die in den Hove van Holland er toe hadden medegewerkt om den hertog van Alva tot een onderdrukker des volks te doen verklaren, en die den Prins van Oranje als wettigen bestuurder van Holland hadden trouw gezworen. In dat zelfde jaar was hij een van diegenen geweest, die bijeenkomsten ter bevordering van de nieuwe leer hadden voorgestaan en bijgewoond. Hij had zoo door eigen bijdragen als door opwekking van anderen krachtig medegewerkt tot het bijeenbrengen van een fonds voor de nationale verdediging in de eerste jaren der omwenteling. Hij had in menig bloedig treffen medegevochten, en was gedurig belast geweest met zendingen voor de vereenigingsplaatsen van Spanje's bestrijders. Hij was de eerste geweest die het denkbeeld had opgevat van de Utrechtsche Unie, en de eerste, die het voorstel had gedaan om de Nederlanden onafhankelijk te verklaren en den Spaanschen koning af te zweren. Hij had krachtig medegewerkt om Willem van Oranje tot Stadhouder te doen verheffen. Van de zestig die deze onvergetelijke oorkonde hadden onderteekend, waren behalve hem nog maar twee personen in leven. Later had hij al het mogelijke gedaan om aan 's Prinsen zoon de hooge waardigheden te doen toekennen, waarvan sluipmoord den vader had beroofd. Ook had hij een werkzaam aandeel genomen aan de gezantschappen naar Frankrijk en Engeland, waarvan onwaardeerbare hulp voor de worstelende provincien het gevolg was geweest.

En zoo ontrolde hij een vlugtig, maar treffend tafereel van de wording der republiek, die zoo veel aan hem verschuldigd was. Toen Hendrik IV op het laatst der vorige eeuw vrede gesloten had met Spanje, was hij als buitengewoon ambassadeur naar dien monarch gezonden, en had hij hem overgehaald om, ten spijt van zijn met den vijand gesloten verdrag, heimelijk zijn bondgenootschap met de Staten Generaal voort te zetten, en hun eene aanzienlijke subsidie te beloven, aan welke toezegging met de meeste naauwgezetheid is voldaan. Het was bij die gelegenheid, dat Hendrik, die voor verschillende hem door den beschuldigde ambtshalve en op volkomen wettige manier bewezen diensten zijn schuldenaar was, hem beloofd had om, zoodra zijne geldmiddelen het zouden gedoogen, zich van die schuld te zullen

kwijten, afgescheiden van de gewone diplomatieke belooning, die hij openlijk in gemeenschap met zijn ambtgenoot, Justinus van Nassau, ontving. Deze belofte, twaalf jaar later vervuld, had eene der ongerijmde beschuldigingen van omkooping, die men tegen hem inbragt, ten gevolge gehad. Voorts was hij een der onderhandelaars geweest over het Bestand, en had hij er toen veel toe bijgedragen dat Spanje tegen wil en dank de opgestane provincien als vrije Staten had behandeld. Hij had ook de vereeniging der Protestantsche Duitsche Vorsten en hun verbond met Frankrijk en de Vereenigde Provincien bevorderd, en zoodoende de plannen van Spanje en de Ligue gedwarsboomd. Zijn werk was het plan geweest, waardoor de vereenigde krachten van Frankrijk, Engeland en het Protestantsche gedeelte van Duitschland zich in het bezit hadden gesteld van het betwiste land bewesten den Rijn. Hij had zich verzet tegen alle plannen om de Staten Generaal tot het prijs geven der door hen bezette punten in de hertogdommen te nopen. Eindelijk was hij een der hoofdbewerkers geweest van de Oostindische Compagnie, een handelsligchaam, waarvan deskundige Spanjaarden zelven erkenden dat het hun even veel afbreuk had gedaan als de Unie van Utrecht.

Met verachting wierp hij de bespottelijke aantijging van zich, dat hij den Utrechtschen burgemeester Van Berk over een geheim trapje in zijn huis zou hebben gebragt naar eene plaats waar hij van terugkeer tot Spanje zou hebben gesproken. Altijd, betuigde hij, had hij het Bourgondische, Spaansche en Oostenrijksche stamhuis verafschuwd, en schier zijn geheele leven gewijd aan openlijke bestrijding van dat overmagtige geslacht. Afgescheiden van beschouwingen van verhevener aard, zouden zijne persoonlijke belangen zich gebiedend verzetten tegen elke toenadering tot Spanje. Immers, behalve zijne daden, waar hij reeds van had gewaagd, had hij op zijn minst een dozijn op zich zelf staande feiten op zijn geweten, waarvan een enkel reeds voldoende was om door het Oostenrijksche Huis als hoogverraad te worden gebrandmerkt; en zulke dingen, — dit had hij reeds in zijne vroege jeugd geleerd — vergeet een monarch nimmer. Kortom, de praatjes van Van Berk droegen den onmiskenbaren stempel van persoonlijke vijandschap, en waren geene omstandige wederlegging waard.

De onwettige zamenstelling der vierschaar, die hem zoude

vonnissen was hem eene vreesselijke ergernis. Vruchteloos bleven al zijne protesten; maar nu drong hij er met kracht op aan, dat althans diegenen onder zijne regters mogten worden gewraakt, die zich door woorden en daden zijne persoonlijke vijanden hadden getoond, zooals hij door onwederlegbare bewijzen kon staven. Hij eischte, dat het Hof van Holland of de Hooge Raad of beide te zamen over dat punt zouden beslissen. Zijne persoonlijke vijanden, verklaarde hij, waren al degenen, die gezegd hadden, dat hij met Spanje of de Aartshertogen in ongeoorloofde betrekking had gestaan, of zich door geschenken en beloften had laten overhalen om iets ten nadeele der republiek te doen of te laten. Zulke praatjes noemde hij schandelijke en tastbare logens, de verspreiders daarvan hardnekkige lasteraars; en hij was bereid om dat op alle geschikte manieren vol te houden, tot verdediging der waarheid en van zijne eer. God Almagtig riep hij tot getuige, dat zijne gedragslijn in de godsdiensttwisten uitsluitend gerigt was op de versterking der Hervormde Kerk en op de veiligheid van steden en gewesten. Zijn eenig verlangen was daarbij geweest, dat in zake de praedestinatie de gewetens van vele duizenden mogten gerust worden gesteld, en dat Christelijke liefde paal en perk zou zetten aan alle buitensporigheden.

Uit dat alles, zeide hij, konden zijne regters, de Staten Generaal, de Prins, kortom iedereen in den lande zonneklaar zien, dat hij nog dezelfde was als in het begin van den oorlog, dezelfde die hij sedert altijd gebleven was en met Gods hulp tot zijn dood toe zoude blijven.

Daar de handelingen van het regtsgeding zorgvuldig werden geheim gehouden, waren er natuurlijk allerlei, vaak tegenstrijdige geruchten in omloop betreffende het waarschijnlijke eindvonnis. Het meeste geloof vond de meening, dat de gevangene zou worden vrijgesproken van de zwaarste beschuldigingen, en dat hij hoogstens zou worden afgezet, en ongeschikt worden verklaard om voortaan het land te dienen. De zegepraal der Contra-Remonstranten en de gedaantewisseling in de stedelijke besturen schenen de blijvende staatkundige ongenade van den Advokaat zoo goed als zeker te maken.

Het vrij algemeen verspreide geloof dat het daarbij blijven zoude werd voor het eerst geschokt door eene Proclamatie van de Staten Generaal, waarbij eene openlijke en algemeene

vasten- en boete-dag werd uitgeschreven tegen den 17den April.

In die proclamatie werd verkondigd, dat Kerk en Staat verscheidene jaren lang in groot gevaar waren gebragt door zekere lieden wien het slechts om bevordering hunner bijzondere belangen te doen was, maar dat zij gered waren door de bijeenroeping der Nationale Synode — dat een wettig vonnis weldra zou worden geveld over hen die het gemeenebest in rep en roer hadden gebragt, — dat dien ten gevolge rust en orde waarschijnlijk zouden wederkeeren, — en dat men nu verpligt was God te danken voor deze uitkomst, en Hem te bidden dat Hij de booze raadslagen en listen van de vijanden dezer gewesten zoude verijdelen.

Aan al de staatsgevangenen werd gevraagd, of zij wenschten deel te nemen aan de plegtigheid; maar de aanleiding tot den biddag werd hun verzwegen. Hoewel de drie staatslieden geenerlei gemeenschap hadden met elkander, kozen alle denzelfden Psalm, den 7den. Dat verheven lied zong het drietal op den biddag, ieder met zijn dienaar en zijn bewaker (1).

Van dat oogenblik begreep Oldenbarnevelt, dat zijn vonnis waarschijnlijk zeer streng zoude zijn.

Een aantal geestelijken weigerden of maakten bezwaar om zich aan de bewuste proclamatie te houden. Daarentegen vonden anderen er eene welkomen aanleiding in om ellenlange sermoenen te houden, strekkende om God te danken, dat Hij de raadslagen der snoode zelfzucht had gefnuikt, en het land voor het bloedbad, waar sommigen het in hadden willen dompelen, had behoed.

De onheilspellende bewoordingen der proclamatie joegen Oldenbarnevelt's vrienden schrik aan. De onvermoeide Du Maurier meende zich te dier zake nogmaals te moeten wenden tot de Staten Generaal. De Boissise was eenige weken geleden naar Frankrijk teruggekeerd, tot de overtuiging gekomen zijnde, dat
23 Maart 1619. een land, door eigen partij twisten verscheurd en schier ten eenenmale magteloos gemaakt, niet ligt een gunstigen invloed zou uitoefenen op het lot van den gevangen staatsman. De Staten Generaal hadden hem duidelijk te verstaan gegeven, dat zij zijn eeuwigdurend tusschen beiden komen, zijne zich telkens herhalende aanbevelingen van goedertierenheid hartelijk moede waren, — kortom dat Lodewijk XIII

(1) CARLETON, 358. VAN REES EN BRILL, III, 192.

zich niet moest verbeelden dat hij de gelijke was van Hendrik IV. (1)

Du Maurier evenwel werd den 1sten Mei in de vergaderzaal der Staten Generaal toegelaten. Daar hield hij, in tegenwoordigheid van den Prins, eene krachtige rede, waarin hij betoogde, dat de drie gevangenen moesten worden losgelaten, tenzij men hen kon overtuigen van hoogverraad, en dat de Staten Generaal evenveel moesten over hebben voor zijn koninklijken meester als zij altijd hadden over gehad voor Elizabeth van Engeland. Ook deed hij een persoonlijk beroep op Prins Maurits, wien hij trachtte aan te wijzen, hoe zijn roem er door zou vermeerderen, toonde hij thans eene den vorst waardige edelmoedigheid jegens hen door wie hij zich persoonlijk beleedigd achtte. (2)

Maar het mogt niet baten. De welsprekendheid van den wakkeren ambassadeur stuitte af op het pantser der partijzucht.

Het gezin van den voornaamsten beschuldigde was intusschen door de proclamatie nog niet tot wanhoop gebragt. Vrouw en kinderen vertrouwden op de onschuld van den grooten staatsman, wiens hoogste doel zij wisten dat altijd de bevordering geweest was van den roem en het welzijn des vaderlands. Daarom wachtten zij met geduldig vertrouwen op zijne zegevierende verlossing uit zijne lange en onregtvaardige gevangenschap.

Op dienzelfden 1sten Mei, waarop Du Maurier in 's lands hoogste vergadering voor doove ooren predikte, werd, naar overoud gebruik, aan het begin van het Voorhout, tegenover het huis van Oldenbarnevelt een Meiboom opgerigt. (3) Bij die gelegenheid was dat huis als naar gewoonte versierd met kransen van lentebloemen en slingers van dennenloof. Deze demonstratie, als het werkelijk eene demonstratie was, wekte den toorn en geenszins het medelijden op van den hardvochtigen Stadhouder, die van meening was, dat de bejaarde vrouwe en hare kinderen vrij wat beter hadden gedaan met in zak en asch te zitten in dat huis der rouwe, dan hem uit te tarten door zulke openlijke bewijzen van blijde verwachting.

Eene laatste en krachtige poging om het dreigende noodlot van Oldenbarnevelt's hoofd af te wenden, kwam nu van de zijde des Frieschen Stadhouders. Graaf Willem Lodewijk, hoe warm

(1) WAGENAAR, X, 356, 357. (2) WAGENAAR, X, 358,

(3) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, 2de serie, II, 567, 568.

ook in zijne Contra-Remonstrantsche gevoelens, had een te edel hart en te veel eerbied voor den Advokaat, om niet innig met hem begaan te zijn. Nu was men algemeen van gevoelen, dat, indien zijne vrienden of betrekkingen om vergiffenis wilden smeeken, zelfs een doodvonnis, mogt dat al worden uitgesproken, niet zou worden ten uitvoer gelegd. Maurits zou tevreden zijn met de bekentenis van schuld, die in zoodanige vernedering lag opgesloten. Op dat te regt algemeen heerschend geloof bouwde Willem Lodewijk zijn plan.

Hij ontbood den Fiscaal Duyck, en vroeg hem of er geen middel was om den man te redden, die zoo hoog bejaard was, en den lande zoo vele uitstekende diensten had bewezen. Na lang over en weer spreken werd overeengekomen, dat de fiscaal zich te dien einde tot den Prins zou wenden. (1) Duyck ging, en had met Maurits eene langdurige bijeenkomst, onmiddellijk gevolgd door eene van die twee met Willem Lodewijk, waarbij het drietal drie uren lang in 's Prinsen schrijfkabinet bleef opgesloten. De slotsom was, dat Willem Lodewijk op zich nam om, schijnbaar uit eigen beweging, zich te wenden tot Prinses Louise, weduwe van Willem den Zwijger, en haar te overreden om een der kinderen van Oldenbarnevelt te ontbieden, en, zoo mogelijk, tot vergiffenis vragen te nopen. Toen de Stadhouder van Friesland en Groningen zich van die taak had gekweten, vroeg de Prinses hem, of Maurits den van haar verlangden stap wel zou goedkeuren. Hierop gaf Willem Lodewijk een ontkennend antwoord, maar op zijne dringende vertoogen ontving hij van de Prinses de verlangde belofte.

Nu volgde er eene bijeenkomst tusschen de Prinses-Douairière en de vrouwe van Groenevelt, echtgenoote van Oldenbarnevelt's oudsten zoon. Die dame werd dringend verzocht om zich met de overige kinderen van den Advokaat om vergiffenis te wenden tot de Staten Generaal, maar het te doen voorkomen als handelde zij uit eigen beweging, en vooral niets te laten verluiden van het tegenwoordige gesprek.

De vrouwe van Groenevelt raadpleegde de overige familieleden en enkele vrienden. Een paar dagen later meldde zij zich weder aan bij de Prinses, en berigtte haar, dat zij met de overigen had gesproken, en dat allen zich tegen het pardon

(1) BRANDT, Regtspl. f 166, 167.

vragen hadden verklaard. „Geen stap" — verklaarde zij — „willen wij in dien geest doen, al moest het hem zijn hoofd kosten."

Louise de Coligny bragt dit antwoord over aan Willem Lodewijk; en beiden waren er zóó van ontdaan, dat zij besloten den Haag te verlaten. (1)

Er ligt in de stoïsche vastberadenheid van Oldenbarnevelts gezin iets bijna bovenmenschelijks. Toch was die in overeenstemming met het hooghartig volkskarakter der Nederlanders, en lijdt het geen twijfel, of de Advokaat zou, ware hij geraadpleegd, nadrukkelijk dezelfde gedragslijn hebben voorgeschreven. Veel liever wilde hij sterven, dan leven met eene, zij het dan ook zijdelingsche bekentenis van hetgeen hij niet had misdreven, — leven derhalve met schande. Het verlies zijner eer ware voor zijne vijanden een oneindig schitterender triomf geweest dan het verlies van zijn leven.

Reeds vroeger had de familie van den grooten gevangene aan diens regters drie documenten ingediend, waarin uitvoerig met magt van voorbeelden en wetsaanhalingen werd betoogd, dat het geheele zoogenaamde regtsgeding onwettig en de beklaagde onschuldig was. Maar van die vertoogen was niet de minste notitie genomen. (2)

Eindelijk werd het vonnis uitgesproken. Met vernuftige onbeschaamdheid werd Oldenbarnevelt's verdediging door zijne regters *bekentenis* gedoopt, en als „*confessie*" in de processtukken geregistreerd. En die zoogenaamde bekentenis had volgens het vonnis te meer waarde, omdat zij door pijnbank noch ketenen was afgeperst.

„Nademaal" — zoo ongeveer luidde het vonnis — „de gevangene Johan van Oldenbarnevelt, zonder op de pijnbank te zijn gesteld, en zonder in de boeijen te zijn geslagen, bekend heeft, dat hij den godsdienst gestoord, de Kerk Gods grootelijks afbreuk gedaan, en verderfelijke staatsregelen in praktijk gebragt heeft, niet alleen persoonlijk, maar ook bij monde van medepligtigen hardnekkig volhoudende, dat iedere provincie het regt heeft de godsdienstige aangelegenheden binnen haar eigen gebied naar eigen goedvinden te regelen, en dat geene der

(1) Brandt, Regtspl., 166, 167.

(2) Wagenaar, als boven. De drie documenten zijn in hun geheel te vinden in de „Waaragtige Historie," 310 enz.

overige provincien zich daarmede mogt bemoeijen," ..... om die redenen en eene menigte andere verdiende hij, enz. (1)

De voornaamste dier overige redenen, in de „sententie" vermeld, zijn de volgende:

Door zijne ophitsing hadden drie provincien tegen de Nationale Synode geprotesteerd. Hij had de heilzame raadgevingen van vele vorsten en aanzienlijken in den wind geslagen. Den Koning van Groot-Brittanje had hij brieven ontlokt, die zijne eigene denkbeelden uitdrukten: de concepten daarvan had hij zelf gesteld, later nagezien aan Caron teruggestuurd; en, toen de Koning de brieven had onderteekend en aan de Staten Generaal geadresseerd, ze aan dat ligchaam ter hand gesteld, zonder er bij te zeggen hoe zij in de wereld gekomen waren.

Later had hij getracht den Koning tot het schrijven van meer brieven in dien geest over te halen; en toen hem dit niet gelukte, had hij Z. M. belasterd door hem als een der bewerkers van de onlusten in de republiek te doen voorkomen. Verder had hij kettersche godgeleerden tot kerkelijke bedieningen doen benoemen, en had hij in het staatkundige die soort van lieden gebruikt, van welke hij het meeste kon verwachten als werktuigen voor zijne oogmerken. Hij had niet belet dat op menige plaats „die van de ware religie" waren vervolgd; en hij had hen in een hatelijk daglicht gesteld door hen Puriteinen, Vlaandrizeerders en wat dies meer zij te noemen, niettegenstaande dat de Vereenigde Provincien bij verschillende gelegenheden goed en bloed hadden verpand om de Gereformeerde Religie uitsluitend te zullen handhaven, en daarin geenerlei verandering te zullen gedoogen. Aan sommige dier plegtige overeenkomsten had de beschuldigde persoonlijk deelgenomen.

Om gevolg te kunnen geven aan hetgeen hij in zijn schild voerde, had hij op den 4den Augustus 1617 de Scherpe Resolutie opgesteld en doorgedreven, waardoor de loop van het regt was verkracht geworden. Hij had de overheden tot ongehoorzaamheid opgehitst, en hun den raad gegeven om zich met nieuw geworven troepen te versterken. Hij had gemaakt dat den soldaten nieuwe eeden werden afgevorderd, waarbij hun de bevoegdheid werd toegekend om gehoorzaamheid te weigeren aan de Staten Generaal en aan Z. Exc. den Prins van Oranje. Het voorgeval-

(1) „Sententie, uitghesprooken ende ghepronuncieert over Johan van Oldenbarnevelt," een aanhangsel tot de *Verhooren*, 317 enz.

lene te Utrecht was voornamelijk zijn werk geweest. Toen men vernomen had dat de Prins te Utrecht komen zou, hadden de Staten aldaar met voorkennis van den beklaagde, Z. Exc. schriftelijk verzocht om van dat voornemen af te zien. Aan Ledenberg had Oldenbarnevelt geschreven, dat men goed moest de wacht houden aan de poorten der stad en op de rivier de Lek: na lezing moest Ledenberg dat briefje verbranden. Hij had zich bemoeid met de afdanking der Utrechtsche Waardgelders, zeggende, dat die afdanking zonder toestemming der Staten van dat gewest eene daad was van geweld, die gewelddadig verzet zou regtvaardigen.

Hoewel die Staten commissarissen naar den Haag hadden gezonden, om met den Prins maatregelen te beramen, had de beschuldigde hun geraden, dat zij hunne instructien zouden terughouden, totdat zijn eigen plan betreffende de afdanking zoude zijn ten uitvoer gelegd. In eene geheime bijeenkomst van Grotius, Hoogerbeets en andere medepligtigen met de Utrechtsche commissarissen was beslist geworden, dat die raad zou worden gevolgd, waarna Oldenbarnevelt hen had aangespoord om zich te blijven verzetten tegen de Nationale Synode.

Voorts had hij Z. Exc. den Prins van Oranje trachten te belasteren door de bewering dat deze naar de souvereiniteit der Provincien stond. Dienaangaande had hij brieven in cijferschrift van het buitenland ontvangen. Ook had hij op eigen gezag zeker voorgesteld bondgenootschap van het hoogste gewigt voor de republiek afgeslagen. (1) Eindelijk had hij van vreemde vorsten

(1) Ik ben overtuigd dat deze geheimzinnige woorden betrekking hebben op het gesprek tusschen Koning Jacobus en Caron op het laatst van het jaar 1615. Het memorandum van 15 April 1619, door dien ambassadeur ten behoeve van Oldenbarnevelt's regters opgezonden, geeft den korten inhoud op van den brief, waarin hij destijds aan den beschuldigde verslag had gegeven van dat gesprek, benevens een paar regels, die de voorzigtigheid van het antwoord des Advokaats kenschetsen.

In het geleerde en met de grootste zorg bewerkte Vervolg op Arend's Geschiedenis des Vaderlands, door Prof. O. van Rees en Dr. W. G. Brill (III, stuk 3, bl. 228, Noot) wordt de meening geuit, dat de bewuste woorden van het vonnis op een verbond slaan, dat tusschen de Republiek en de Fransche Prinsen tegen de Koniugin Moeder was voorgesteld. Maar men lette slechts op de duidelijke woorden van Caron, waar hij schrijft, dat Jacobus hem gezegd had „dat het nu goet ware, als H. H. M. de Gen. Staten alhier wilden senden eenighe commissarissen, omme met haer een nieuw tractaet te maken ende te handelen van alle voirvallende saken die daer dagelicx in questie vielen tusschen hare ondersaten ende onse landen,” .... „omme alsoe een vaster unie ende accord te maken ende elcanderen beter te verstaen, waertoe sy verclaerde wel

groote geldsommen en andere geschenken aangenomen. Door al deze praktijken had hij bijna de stad Utrecht in een bloedbad gedompeld, en het geheele land en den persoon van Z. Exc. aan het grootste gevaar blootgesteld.

Ziedaar de hoofdpunten van het vonnis, door herhalingen en ergerlijke breedsprakigheid tot bijna veertig bladzijden uitgesponnen.

De lezer zal door Oldenbarnevelt's antwoorden wel tot de overtuiging gekomen zijn, dat al de eenigszins gewigtige beschuldigingen, die hij in de „sententie" gezegd werd bekend te hebben, integendeel door hem òf met verontwaardiging waren geloochend, óf zegevierend geregtvaardigd.

Evenzeer verdient het opmerking, dat hij niet werd veroordeeld voor gekwetste majesteit, hoogverraad, opstand of eenig ander bepaald vergrijp. De Speciale Commissie waagde zich niet aan de bewering dat de Staten-Generaal souverein waren, of dat de centrale regering het regt had om godsdienstige leerstukken aan al de Vereenigde Provincien voor te schrijven. Evenmin durfden zij den gevangene ten laste te leggen dat hij ongeoorloofde betrekkingen had onderhouden met den vijand, of zich door dezen had laten omkoopen.

In het geheele vonnis was geen zweem van bewijsvoering, slechts hier en daar eene enkele bewering, maar des te meer insinuatie.

Maar laten wij eens voor een oogenblik aannemen, dat al de beschuldigingen door bekentenis of bewijsvoering waren gestaafd: wat ware dan de natuurlijke loop der zaak geweest? Hoe behoorde men te handelen met een staatsman, die ruim veertig jaren lang met algemeene goedkeuring of althans berusting vast had gehouden aan dezelfde beginselen, die hem in den aanvang zijner staatkundige loopbaan tot rigtsnoer hadden gestrekt, maar thans, naar men beweerde, niet langer door de groote meerderheid der natie werden gedeeld? Zouden zijne regters hem een eervol ontslag geven uit de hooge betrekkingen die hij zoo menigmaal

geneghen te wesen, want seyde sy, indien wy ons taamen wel uniëren ende met malcanderen connen verstaen, wy en hebben nyemant naest God te vresen, hoe machtig die oick souden connen wesen." (HS. R.A.)

Die woorden van Jacobus waren juist geschikt om aanleiding te geven tot de bewuste beschuldiging, hoe onredelijk die ook zij. Immers, 's Konings woorden waren niets meer dan de uitdrukking eener opwelling van het oogenblik: van een voorstel tot een offensief verbond is nooit ernstig sprake geweest.

vrijwillig had willen nederleggen? Zouden zij beseffen, dat zij, hem schuldig aan rustverstoring hebbende bevonden door volharding bij zijne theorien, hem voor eeuwig onschadelijk konden maken door hem onbevoegd te verklaren om ooit meer eenig ambt te bekleeden?

Hoe geheel anders was de slotsom der Speciale Commissie! Op den eindeloozen considerans volgden deze beslissende woorden:

„Daarom veroordeelen de regters, uit naam van de Heeren Staten-Generaal, den gevangene om te worden gebragt naar het Binnenhof, ten einde aldaar te worden geëxecuteerd met den zwaarde, dat er de dood op volgt; en al zijne bezittingen worden verbeurd verklaard."

De uitvoering van dit vonnis zou plaats hebben, zoodra het den veroordeelde zou zijn voorgelezen.

Na den 1sten Mei was Oldenbarnevelt niet meer voor zijne regters verschenen. In het geheel was hij ongeveer zestig malen verhoord.

In de eerste dagen van Mei werd Jan Franken, zijn dienaar, ongeduldig. „Ge moet niet ongeduldig zijn," — voerde zijn meester hem tegemoet. — „De tijd komt zooveel langer voor, omdat wij geen nieuws meer van daarbuiten hooren, maar het zal schielijk afgeloopen zijn. Aan dat uitstellen moet een eind komen."

Op Zaturdag, den 11den Mei, werd hem aangezegd, dat het vonnis gereed was, en dat weldra de afkondiging zoude plaats hebben.

„Ze zijn vreeselijk op mij gebeten" — sprak Oldenbarnevelt bij het naar bedgaan. — „Ik heb niets goeds van hen te wachten." Des anderen daags zat hij onophoudelijk, in zijn Spaanschen armstoel, bezig met het zamennaaijen en verbergen van zijne papieren, waaronder een lang verhaal van zijne verhooren (1). „Ik verwed er honderd gulden onder" — zeide kapitein Van der Meulen tot Jan Franken — „dat ge aanstaanden Donderdag niet meer zult hier zijn."

De trouwe dienaar was boven de wolken. Hoe weinig begreep hij de bedoeling! (2)

Zoo werd het op dien Zondag (12den Mei) half zes na den middag. De gevangene was bezig met schrijven, de geschiedenis

(1) Leven en sterven, 22. (2) Ibid.

van zijn verleden herdenkende, en zich beijverende om een zweem van orde te brengen in de verwarde massa vragen, die men tot hem had gerigt, en om uit een en ander eene afdoende zelfverdediging zamen te stellen. In ieder billijk of zelfs maar fatsoenlijk regtsgeding zou men aan de eerste regtsgeleerden van het land de taak hebben opgedragen, met de noodige stukken voor zich, de feiten ten behoeve van den beschuldigde te onderzoeken en in verband te brengen met 's lands wetten en regten, met de bevoegdheid om getuigen te confronteren, hunne verklaringen in onderling verband te brengen, en met den gevangene zoo vaak zij wilden te raadplegen. Hier echter kwam alles neder op zijne eigen schouders, — wat des te zwaarder last was, naardien hij gebukt ging onder zijn ouderdom, zijne ligchaamskwalen en de uitputting, die het natuurlijk gevolg was zijner langdurige opsluiting en verhooren. Zonder boeken, zonder aanteekeningen, ja zelfs zonder afschrift van de tegen hem ingebragte beschuldigingen, was hij genoodzaakt zijne verdediging zamen te stellen, om vervolgens met behulp van zijn trouwen Jan zijn handschrift achter het behangsel te verbergen of te laten naaijen in de zitting van zijne leunstoel, uit vrees dat men het hem zoude ontnemen, op bevel van zijne regters die daar vlak beneden vergaderden.

Terwijl hij aldus verdiept was in voorbereidingen voor zijne eerstvolgende ontmoeting met zijne regters, opende zich de deur. Er traden drie mannen binnen. 't Waren de Fiscalen Sylla en Van Leeuwen en de Provoost-Maarschalk Karel de Nys. Jan Franken kreeg bevel om de kamer te verlaten. (1)

De Advokaat had zich op het hooren van voetstappen in zijn kleedkamertje teruggetrokken; maar naauwelijks was het drietal binnengetreden, of hij kwam weder te voorschijn, en wel in zijn langen, met bontwerk omzoomden tabbaard gehuld. Hij groette hen vriendelijk, en bleef staan, met de handen op den rug van zijn stoel, en met ééne knie achteloos leunende tegen den arm daarvan. Van Leeuwen vroeg hem, of hij niet liever wilde gaan zitten, daar zij eene gewigtige mededeeling van zijne regters overbragten. Hij antwoordde ontkennend. Daarop berigtte Van Leeuwen, dat hij den volgenden dag vóór zijne regters moest verschijnen, om zijn doodvonnis te hooren voorlezen.

(1) Waaragt. Hist., 399 enz.

„Mijn doodvonnis!" — riep hij driemalen uit, zonder zijne houding in het minst te veranderen, en veeleer op een toon van verbazing dan van schrik. — „Dat had ik nooit gedacht! Ik meende stellig dat zij mij nog gelegenheid zouden geven om mijne verdediging voortedragen. Ik had reeds veranderingen in mijne vroegere opgaven beraamd, daar ik sommige dingen minder juist heb gezegd, toen ik buiten mij zelven was van toorn."

Toen hij daarop gewaagde van zijne veeljarige diensten, zeide Van Leeuwen dat hij daarmede zeer wel bekend was, en voegde er bij:

„Het doet mij leed dat Uwe Edelheid mij deze boodschap kwalijk neemt."

„U" — antwoordde Oldenbarnevelt — „neem ik het niet kwalijk; maar zij daar," meenende zijne regters, „mogen het verantwoorden voor God! Moet men zoo te werk gaan met een goed patriot? Geef me schrijfgereedschap, en laat me voor het laatst mijne vrouw een afscheidsbrief schrijven!"

„Ik zal" — antwoordde Van Leeuwen — „verlof vragen aan de regters. Ik geloof niet dat het verzoek van Uwe Edelheid zal geweigerd worden."

Van Leeuwen verwijderde zich; en de Advokaat wendde zich tot den anderen Fiscaal met den uitroep:

„O; Sylla, Sylla! had uw vader dat beleefd, dat men u tot *zulke* dingen gebruikt!"

Sylla zweeg. (1)

Van Leeuwen kwam terug met het gevraagde verlof, hem door De Voogt, president der Speciale Commissie, verleend. Pen, inkt en papier werden gebragt; en de gevangene ging bedaard zitten schrijven, zonder ook maar het geringste spoor van ontsteltenis op zijn gelaat of in zijne bewegingen.

Terwijl hij schreef, zeide Sylla op een toon van gezag:

„Uwe Edelheid neme zich in acht om geene dingen te schrijven die oorzaak konden zijn dat uw brief niet wierd bezorgd."

De Advokaat hield op met schrijven, zette zijn bril af, zag den spreker in het aangezigt, en zeide zeer bedaard:

„Wel, Sylla! wilt ge in deze mijne laatste oogenblikken mij de wet stellen aangaande hetgeen ik mijne vrouw moet schrijven?"

(1) Waaragt. Hist., 401.

Geen antwoord bekomende, voegde hij er met een flaauwen glimlach bij:

„Wel? Wat verwacht men dan van mij?"

„Wij hebben" — sprak toen Van Leeuwen — „geen last om u de wet te stellen. Uwe Edelheid kan schrijven wat u behaagt."

Nog was zijn brief niet geëindigd, toen een nieuwe bezoeker binnentrad. Het was Antonie Walaeus, predikant te Middelburg, en een der leden van de Dordtsche Synode, — een geleerd en beminnelijk man, dien de Staten-Generaal hadden afgezonden, om Oldenbarnevelt in zijne laatste oogenblikken ter zijde te staan. (1) Deze voorkeur was hij niet onwaardig.

De gevangene kende hem niet, en vroeg hem de reden zijner komst.

„Ik ben hier niet zonder lastgeving" — was het antwoord. — „Ik kom om Uwe Edelheid in deze benaauwde oogenblikken te vertroosten." — „Ik ben een man," — antwoordde de veroordeelde — „die niet voor niets tot hooge jaren is gekomen. Ik weet mij zelven te troosten. Nu moet ik schrijven, en heb ik andere dingen te doen."

Walaeus zeide dat hij zou heengaan, en zoodra het Zijne Edelheid gelegen kwam, terugkeeren. „Zooals ge verkiest" antwoordde Oldenbarnevelt, bedaard voortschrijvende.

Toen de brief voltooid was, werd hij aan de regters ter inzage overhandigd. Dezen lieten hem onmiddelijk brengen naar het huis van den gevangene. De inhoud was als volgt:

„Seer lieve beminde huysvrouwe, kinderen, swagers en kintskinderen, Ick groete U allen te samen vriendelyck. Ick ontfange op deze ure eene seer beswaerde en droevige tydinge, dat ick, oude man, voor alle myne diensten, het vaderlandt zooveel jaren altyts wel en getrouwelyck gedaen hebbende, (naedat ick Syne Princ. Exc. met oprechte affectie sooveel jaren by alle mogelycke goede offitien, sooveel myne ampten, diensten en beroepinge hebben toegelaten, ootmoedige diensten hebbe gedaen, vele luyden van alle soorten vrientschap bewesen en niemant by myn weten verongelykt hebbende), wy moet prepareren om op morgen te sterven. Ick trooste my in Godt den Heere, die een kenner der harten is, en die alle menschen oordeelen sal. Ick bidde U te samen, van gelycken te willen doen.

(1) Wagenaar, X, 360.

Ick heb Myneheeren de Staten van Hollant en Westvrieslant, de Edelen en Steeden van dien, oprechtelyck, vromelyck en getrouwelyck gedient, insgelycks de Heeren Staten van Utrecht, als hooge overigheyt van myn vaderlandt, op haer versoeck, oprechtelyck en getrouwelyck geraden, om haer te bevryden van alle oproerte der gemeente en bloedstortinge, daermede sy over lange gedreicht syn geweest. Deselve insichten heb ick gehadt voor de Steeden van Hollant, opdat een iegelyck beschermt en niemant beschadigt soude worden.

Leeft met malcanderen in liefde en vrede. Bidt voor my aan Godt den Heer Almachtich, die ons allen in syne heylige bewaringe genadelyck bewaren sal.

Uyt myne kamer der droefenisse, den 12 Mey 1619.

Uwe seer lieve man, vader, schoonvader en grootvader,
JOHAN VAN OLDENBARNEVELT."

Het is vreemd, dat de regters hebben toegelaten, dat een zoo treffend eenvoudig en duidelijk voor zich zelf sprekend schrijven wierd bezorgd aan zijn adres. De grondslag zijner veroordeeling moest voor de oogen van het publiek te vinden zijn in zijne zoogenaamde bekentenissen, en in dit stuk, geschreven onder den eersten indruk van het vernemen der over hem uitgesproken doodstraf, had hij met kernachtige kortheid zijne volledige onschuld verkondigd.

Naauwelijks was de toestemming om den brief te doen bezorgen ontvangen, of Walaeus keerde terug. De Advokaat verontschuldigde zich over zijn gebrek aan beleefdheid bij hunne eerste ontmoeting. Hij zeide dat hij het zeer druk had gehad, en dat hij Z.WelEerw. niet kende, hoewel hij vaak van hem had hooren spreken. Hem zoowel als den Provoost verzocht hij deel te nemen aan zijn avonddisch, die kort daarna werd opgedragen.

Hij at met zijn gewonen eetlust, praatte opgeruimd over verschillende onderwerpen, en ledigde op de gezondheid zijner beide gasten zijn glas bier. Dat hij ditmaal bier dronk, was eene uitzondering: anders dronk hij wijn. Na het avondmaal ging hij naar zijne kleine voorkamer, riep zijn dienaar, en vroeg hem hoe hij het zoo lang gemaakt had. Nu had Jan Franken juist met onuitsprekelijke droefheid de tijding van het doodvonnis vernomen uit den mond van twee soldaten der wacht,

door de regters gezonden om den gevangene nog beter te kunnen bewaken. Maar de dienaar was in de praktijk een even groot stoïcijn als zijn meester. Zonder uiterlijke en overtollige blijken van smart had hij eenvoudig den kapitein der wacht, Van der Meulen, gesmeekt om van de regters gedaan te krijgen, dat hij zijn meester tot het laatste oogenblik zou mogen vergezellen. Intusschen had men hem uitdrukkelijk gelast niets tot den Advokaat in het geheim te zeggen, evenmin als deze tot hem zóó spreken mogt, dat niemand anders het zou kunnen hooren. (1)

Toen nu de Advokaat in zijn voorkamertje kwam en de beide soldaten had gezien, liet hij zijne stem zakken, terwijl hij, over zijne schouders naar de krijgsknechten wenkend, tot Jan Franken sprak:

„Stil! Spreek zacht! Dat is al te wreed."

Jan zeide hem toen dat er niet mogt worden gefluisterd, en dat de soldaten bevel hadden gekregen om scherp toe te zien dat geen woord tusschen hen beiden wierd gewisseld, tenzij met luider stemme.

„Is het mogelijk" — riep de Advokaat — „dat men mij in mijne laatste oogenblikken wil spionneren? Mag ik niet eens een paar woorden in vertrouwen spreken? Dit is een noodeloos blijk van minachting."

De beide bewakers verontschuldigden zich, daar zij het niet verhelpen konden dat men hun zulke strenge bevelen gegeven had (2).

Hij keerde terug naar zijne kamer, nam weder plaats in zijn leuningstoel, en verzocht Walaens om voor hem naar den Prins te gaan. „Zeg aan Z. Exc." — sprak hij — „dat ik hem altijd met opregte genegenheid heb gediend, voor zoover mijn pligt en beginselen het gedoogden. Mogt ik in de vervulling mijner pligten ooit iets gedaan hebben dat strijdig was met zijne wenschen en inzigten, zoo hoop ik dat hij het mij zal vergeven, en dat hij mijne kinderen in gunstig aandenken zal houden."

Het was reeds tien uur. Desniettemin ging de predikant onmiddellijk doen wat van hem verlangd werd. Hij stak het Binnenhof over; en in het verblijf van den Stadhouder gekomen, werd hij dadelijk bij Z. Exc. toegelaten.

Met tranen in de oogen hoorde Maurits de boodschap aan.

(1) Waaragt. H., 405. (2) Ibid.

Hij gaf Walaeus de verzekering, dat hij innig begaan was met het deerniswaardig lot van den Advokaat. Hij had, zeide hij, van ouds veel genegenheid voor hem gehad, en had hem menigmaal gewaarschuwd voor den kwaden weg, waarop hij meer en meer geraakt was. Twee dingen echter hadden bijzonder zijne verontwaardiging gaande gemaakt. Het eene was dat Oldenbarnevelt hem beschuldigd had van naar de souvereiniteit te staan, het andere dat hij hem te Utrecht aan zoo groot gevaar had blootgesteld. Desniettemin vergaf hij hem alles. Wat zijne kinderen betrof, zoolang deze zich goed gedroegen konden zij rekenen op zijne gunst.

Toen Walaeus het vertrek wilde verlaten, riep de Prins hem terug en vroeg hem niet zonder gejaagdheid:

„Sprak hij niet van pardon vragen?"

„Ik kan" — antwoordde de geestelijke — „Uwe Exc. naar waarheid zeggen dat ik hem daarop ook niet de geringste toespeling heb hooren maken." (1)

Walaeus haastte zich om naar de gevangenkamer terug te keeren. Toen hij verslag deed van zijne audientie, aarzelde hij om van 's prinsen persoonlijke grieven te spreken; maar toen de veroordeelde er op aandrong om alles te weten, gaf de ander alles weder wat Maurits had gesproken. Oldenbarnevelt zeide daarop:

„Z. Exc. is ten aanzien der Utrechtsche historie, vooral op één punt, misleid. Maar waar is het, dat ik vreesde voor streven van den prins naar de souvereiniteit of althans naar vermeerdering van gezag. Zoolang wij in de 17de eeuw zijn, heb ik die vrees gevoeld; en ik heb mijn best gedaan om mij daaromtrent behoorlijk te doen verstaan."

Walaeus was niet de eenige die deze verklaring aanhoorde. Gedurende zijne afwezigheid waren de Eerwaarde Lamotius (la Motte) en een ander Haagsch predikant den gevangene komen bezoeken. Lamotius kon den Advokaat niet aanzien of de tranen kwamen hem in de oogen; maar de beide anderen hielden zich bedaarder. (2) In het gesprek poogden de drie geestelijken de gedachten van den grijzen staatsman af te leiden naar den troost van den godsdienst. Maar het is een treffend teeken van zijn karakter, dat hij zelfs in deze bange ure, het vreesselijk

(1) Waaragt H., 406. (2) Ibid.

lot dat hem verbeidde nog altijd uit een staatkundig oogpunt beschouwde. De geweldige dood, dien hij zoo geheel onverwachts te gemoet ging, boezemde hem niet de minste vrees in, ja liet hem volkomen bedaard; maar hij kon zijne verontwaardiging niet verhelen over de onregtvaardigheid en de domheid van het doodvonnis, dat hij weldra zou moeten aanhooren.

„Ik ben volkomen bereid te sterven" — sprak hij tot de drie geestelijken — „maar ik kan niet begrijpen, waarom ik moet sterven. Ik heb niets anders gedaan, dan wat overeenkomt met 's lands wetten en privilegiën, met mijn eed, mijn eer en mijn geweten. Deze regters komen in een tijd waarin andere grondbeginselen in den staat de overhand hebben gekregen dan die van mijne dagen. Daarom hebben ze geen regt om mij te vonnissen." (1)

De predikanten antwoordden dat de vier en twintig regters, die zijne zaak hadden onderzocht geene kinderen waren, maar gemoedelijke mannen, — dat het geene kleinigheid was een medemensch ter dood te veroordeelen, en dat zij zich daarvoor zouden hebben te verantwoorden voor den Oppersten Regter daarboven. Toen hernam Oldenbarnevelt:

„Ik vind mijn troost in den Heere mijn God, die alle harten kent en alle menschen zal oordeelen. God is regtvaardig."

Er heerschte eene plegtige stilte. Weldra hervatte hij:

„Men heeft met mij niet gehandeld, zooals men naar regt en wet met mij had moeten handelen. Men heeft mij onttrokken aan mijne eigene souvereine meesters, aan wie alleen ik verantwoording schuldig was. In hunne plaats heeft men een aantal vijanden van mij gesteld, — mannen die nooit te voren deel hadden aan het bestuur, — meerendeels jonge lieden, die weinig beleefd en weinig gelezen hebben. Ik voor mij heb veel beleefd en veel gelezen; en daardoor weet ik dat er geen goed kan komen van zulke voorbeelden. Na mijn dood zullen ze voor het eerst leeren beseffen, wat het zegt te regeren.

„De vier en twintig regters zijn bijna alle mijne persoonlijke vijanden. Wat zij mij ten laste legden, heb ik alles moeten

(1) BAUDART. XI, 55. Toen deze woorden later aan Maurits werden medegedeeld, merkte hij op, dat Oldenbarnevelt de grondbeginselen, die hij de zijne had genoemd, niet had heerschende gevonden in den Staat, maar dat hij getracht had die in te voeren, en dat de aanneming daarvan het verderf van Kerk en Staat zou hebben teweeggebragt. (*Ibid.*)

aanhooren. Tegen de onwettigheid van deze vierschaar heb ik vruchteloos geprotesteerd. Hunne manier van verhooren was verward en onwaardig. De handelingen tegen mij zijn veel te hard geweest. Menigmaal heb ik verzocht om de aanteekeningen van de verhooren te mogen zien en daarover vrienden te raadplegen, zooals in alle landen zou geschied zijn, waar regt en wet waarborgen zijn tegen willekeur; maar het is mij telkens geweigerd. Gedurende de lange en afmattende ellende van mijne gevangenschap heb ik geene enkele maal verlof gekregen om vrouw en kinderen te zien en te spreken. Dat zijn handelingen die niet voegen tegenover een man van twee en zeventig jaar, die gedurende drie-en-veertig jaren zijn vaderland trouw gediend heeft. Reeds bij het beleg van Haarlem heb ik als vrijwilliger op eigen kosten de wapens gevoerd tegen de Spaansche dwingelandij; en met moeite bragt ik er toen het leven af." (1)

Het was niet onnatuurlijk dat de gedachten van den bejaarden staatsman in deze zijne laatste uren terugkeerden tot de heldhaftige tooneelen, waar hij schier eene halve eeuw te voren eene rol in had gespeeld, toen de mannen, die hem nu tot den dood van een verrader hadden gedoemd, nog niet geboren waren. Aan hem vooral waren die mannen het verschuldigd, dat zij nog een vaderland hadden om te dienen.

Zonder verbittering, maar met minachtende kalmte brandmerkte hij tegenover zijne drie hoorders de behandeling, die hij had ondervonden, als eene schending van 's lands wetten en van de eerste hoofdbeginselen van alle regt. De wijze, waarop hij daarover zelfs nu nog redeneerde, was even helder en voet bij stuk houdend als betrof het een vreemde.

De drie geestelijken luisterden, maar waagden zich niet aan een redetwist. Zij vergenoegden zich met de opmerking, dat zij van staatkunde niet afwisten, en geen last hadden om over zulke dingen met hem te spreken. Het doel hunner komst was alleen hem tot berouw over zijne zonden op te wekken, en hem de vertroostingen van den godsdienst aan te bieden.

„Dat weet ik zeer goed" — antwoordde hij — „maar ik heb van mijn kant ook dingen te zeggen die mij op het hart liggen."

Nu kwam het gesprek op godsdienstige onderwerpen, o. a. op de prædestinatie.

(1) Waaragt. Hist. 408, 409.

„Op dat punt" — sprak de Advokaat — „ben ik altijd een ongeloovige geweest. Ik houd het er voor, dat een goed Christen moet gelooven, dat hij door Gods genade en door de verlossing van zonde door onzen verlosser Jezus Christus bestemd is om de eeuwige zaligheid deelachtig te worden, en dat het geloof daaraan hem evenzeer door Gods genade geschonken wordt. Vervalt hij in groote zonden, zoo moet hij vastelijk vertrouwen, dat God hem daarin niet zal laten volharden, voor dat hij, mits biddende om genade en opregt berouw toonende, van den kwaden weg zal worden afgevoerd, en tot aan het einde zijner dagen een goed Christen blijven zal."

Die gevoelens, zeide hij, had hij twee en vijftig jaren vroeger te kennen gegeven aan drie uitstekende hoogleeraren in de theologie, die hij ten volle vertrouwde, en alle drie hadden die mannen hem verzekerd, dat hij gerustelijk in dat geloof mogt volharden, zonder zich in verder onderzoek te verdiepen. „En dat heb ik gedaan" — voegde hij er bij — „altijd heb ik mij daaraan gehouden."

De predikanten antwoordden, dat geloof eene gave Gods is en niet aan alle menschen gegeven, maar dat het van uit den Hemel aan een mensch moet worden toebedeeld, voordat hij de eeuwige zaligheid kon deelachtig worden. De Advokaat bleef hier geen antwoord op schuldig. Hij verdedigde zijne denkwijze met zooveel kracht en zoo hoogen ernst, dat de geestelijken er diep door getroffen waren, en een tijdlang zwijgend naar hem zaten te luisteren.

In den verderen loop van het gesprek vroeg hij naar de Dordtsche Synode en vernam, dat de beslissingen van de kerkvergadering nog niet waren afgekondigd, maar dat de leer der Remonstranten was veroordeeld.

„Hoe jammer!" — riep hij uit — Men tracht naar het oude Paapsche systeem te handelen; maar dat zal nooit goedgaan: daarvoor zijn de zaken te ver gekomen. Wat de Synode betreft, als men naar Mijne Heeren de Staten van Holland had geluisterd, zou er eerst eene Provinciale Synode zijn bijeengeroepen, en eerst daarna eene Nationale."

Hij hield even op; en de drie predikanten in het aangezigt ziende, ging hij voort:

„Als gijlieden zachtzinniger jegens elkander waart geweest, zou het zoo ver niet gekomen zijn. Maar gij zijt te vinnig

jegens elkander geweest, te zeer vervuld met bitteren partijgeest." (1)

Zij antwoordden dat het hun onmogelijk was tegen hun geweten en tegen het hoogste gezag te handelen. Daarop vroegen zij hem, of er niets was dat zijn geweten verontrustte in de dingen, waarvoor hij het schavot zou moeten betreden, niets waarover hij berouw had en waarover hij Gods genade wilde inroepen. Zijn antwoord was:

„Zóó veel is zeker, dat ik nooit willens en wetens iemand hoegenaamd heb verongelijkt. Men heeft mijne brieven aan Caron doorsnuffeld, — grootendeels vertrouwde ontboezemingen, jaren geleden gerigt aan een ouden vriend, toen ik in nood was en behoefte gevoelde aan raad en troost. 't Is hard voor mij dat men daar is gaan zoeken naar de stof om mij te kunnen beschuldigen."

En zoo kwam hij terug op de politiek, en besprak de zaak van de Waardgelders en de regten der Staten van Holland en van Utrecht, alsmede de venijnige schotschriften, die zoo lang de Vereenigde Provincien hadden overstroomd.

„Somtijds" — ging hij voort — „heb ik dingen in overijling gezegd: dat beken ik. Maar dat was onder den indruk van den stortvloed dier schandelijke pamfletten, vooral van die tegen mijne meesters, de Staten van Holland. Dat kon ik niet verdragen: van oude lieden is zoo veel geduld ook niet te vergen. Mijn geduld werd ook waarlijk genoeg op de proef gesteld door de aanvallen, die dagelijks tegen mijn persoon en mijne familie werden gerigt. De tweedragt en onderlinge vijandschap in den lande hebben mij tot in het diepst van mijn hart gewond. Alle in mijne magt staande middelen heb ik aangewend, om met zachtheid eene verzoening tusschen de partijen tot stand te brengen. Altijd heb ik gevreesd, dat de algemeene vijand van onze binnenlandsche onlusten zou partij trekken om tegen ons zijn slag te slaan. Volkomen naar waarheid kan ik verklaren, dat ik van het jaar 1577 af Spanje en zijne aanhangers zoo vastberaden en volhardend heb bestreden, als iemand ter wereld, gelijk ik evenmin voor iemand heb ondergedaan in bereidvaardigheid om goed en bloed voor het vaderland op te offeren. Ja! zóó volkomen heb ik mij aan den dienst van mijn

(1) Waaragt. Hist. 409, 410.

geboorteland toegewijd, dat ik niet in staat ben geweest om mijne persoonlijke belangen naar eisch te behartigen." (1)

Zoo sprak de groote staatsman, in afzondering van de buitenwereld, in tegenwoordigheid van geestelijken voor welke hij eerbied had, en op een oogenblik, waarop men meer dan ooit uit 's menschen mond de waarheid kan verwachten. En zijn geheele leven, dat op het wereldtooneel ten aanschouwe van twee menschengeslachten was doorgebragt, was daar, om aan iederen onbevooroordeelde de waarheid zijner woorden te bewijzen.

Maar burgemeester Van Berk wist het beter. Had hij niet aan de Speciale Commissie verklaard, dat, wanneer wist hij niet meer, de Advokaat het land aan Spanje had willen verkwanselen? En de oude griffier Aerssen! had die niet duidelijk te kennen gegeven, dat de gevangene honderd duizend dukaten van Spinola had ontvangen, tot belooning van de diensten, door hem aan Spanje bewezen?

't Was elf uur. Oldenbarnevelt verzocht dat een der geestelijken een avondgebed zou doen. Dit geschiedde bij monde van Lamotius, waarop hij hun verzocht den volgenden morgen om drie of vier uur terug te keeren. Zij antwoordden, dat hunne instructie was hier den ganschen nacht te blijven; maar toen de gevangene hun zeide dit niet te verlangen, verwijderden zij zich.

Jan Franken hielp toen zijn meester om zich te ontkleeden, en deze ging te bed. Zijn zegelring van den vinger nemende, gaf hij dien zijn dienaar, met de woorden: „Voor mijn oudsten zoon!"

Jan Franken ging voor het hoofdeneind van het ledikant zitten, opdat zijn meester tot hem mogt spreken, voordat hij insliep. Maar dat mogt niet zijn. De beide wachters schoten toe, en dwongen hem plaats te nemen in een verwijderd gedeelte van het vertrek.

Een uur na middernacht bemerkte hij dat een der beide soldaten vast in slaap was, waarop hij den tweeden smeekte hem te veroorloven een paar vertrouwelijke woorden, met zijn meester te wisselen. Deze, zeide hij, wilde waarschijnlijk afscheidswoorden aan vrouw en kinderen doen toekomen; en de heer van Groenevelt, de oudste zoon, zou ongetwijfeld hem, soldaat,

(1) Waaragt. Hist. 410—413.

rijkelijk beloonen voor zijne inschikkelijkheid. Maar het mogt niet baten: de krijgsknecht weigerde hardnekkig aan zijne bevelen ongehoorzaam te zijn.

't Was Oldenbarnevelt onmogelijk te slapen. Na de weigering van den schildwacht verzocht hij zijn dienaar hem uit zijn gebedenboek voor te lezen. De soldaat echter liet dit niet toe, maar riep een geestelijke, Hugo Bayerus genaamd, binnen. Deze was te dien einde naar de gevangenis ontboden, en las nu den gevonnisde voor uit de „Vertroostinge der Zieken."

Telkens brak hij die lezing af door uitweidingen of vermaningen, die aanleiding gaven tot een levendig gesprek, waarin de Advokaat zich met zoo veel vuur en welsprekendheid wist uit te drukken, dat de aanwezigen verstomd waren van verbazing, en de predikant een half uur lang sprakeloos voor zijne sponde zat.

„Al waren er tien geestelijken hier geweest," — sprak de schildwacht in den eenvoud zijns harten tot den dienaar — „uw meester zou tegen alle tien opgewassen zijn." (1)

Oldenbarnevelt vroeg Bayerus, waar het schavot zou worden opgeslagen. Het antwoord luidde:

„Aan de voorzijde van de Groote Ridderzaal, heb ik gehoord. Maar ik weet niet veel van de localiteit hier in den Haag; want ik woon hier pas kort."

Daarop vroeg Oldenbarnevelt:

„Hebt ge ook gehoord, of mijn Grotius en Hoogerbeets ter dood zijn veroordeeld?"

„Ik heb niets daarvan gehoord" — was het antwoord. (2)

„Mogten die twee" — hernam de Advokaat — „mijn lot moeten deelen, zoo zou het mij innig leed doen; zij zijn nog jong genoeg om hun vaderland groote diensten te bewijzen. De Groot, dat groote rijzende licht, is, hoe jong ook, een zeer geleerd en verstandig heer, met hart en ziel aan zijn vaderland gehecht, en altijd gereed om voor 's lands wetten en regten in de bres te springen. Wat mij betreft, ik ben een oud en afgeleefd man, die reeds meer heeft gedaan dan zijne krachten eigenlijk toelieten. Zóó ijverig heb ik in 's lands dienst gearbeid, dat ik er mijne privaat aangelegenheden door heb verwaarloosd. Vruchteloos had ik mijn huis bij Loosduinen laten inrigten,

(1) Waaragt. H., 414, 415. (2) Ibid. WAGENAAR, X, 362.

om mij daar te vestigen en orde op mijne zaken te stellen. Meer dan eens heb ik de Staten van Holland om mijn ontslag verzocht; maar zij wilden het mij maar niet geven. Het schijnt dat de Almagtige God anders over mij had beschikt."

Hij hield even op, en zeide toen dat hij nogmaals een poging wou doen om te slapen. Baijerus verwijderde zich met Jan Franken; maar de slaap ontvlood die legerstede. Een uur na het vertrek van Baijerus riep hij zijn dienaar terug, en vroeg om zijn Fransch Psalmboek. Toen hij eenigen tijd daarin had gelezen, en nog een tijd lang had stil gelegen, kwamen (nog voor half drie) de drie eerste predikanten terug. Zij vroegen hem, of hij hoopte zijn Verlosser te zullen ontmoeten, en of zijn geweten gerust was. Hij antwoordde:

„Ik heb niet geslapen, maar ben volmaakt kalm. Ik ben bereid om te sterven; maar ik begrijp niet waarom. Van harte wensch ik, dat door het vergieten van mijn bloed alle tweedragt in den lande moge ophouden."

Daarop verzocht hij hun zijne laatste groeten aan De Groot en Hoogerbeets te willen overbrengen. Vooral sprak hij met weemoed van zijn „goeden Grotius." (1)

De geestelijken namen nu voorloopig afscheid: tusschen vijf en zes ure zouden zij terugkomen.

Eene korte poos bleef hij stil liggen; waarna hij door zijn bediende het voorste gedeelte van zijn hemd liet open snijden. Toen dat gedaan was, zeide hij:

„Jan! zult gij tot het laatste oogenblik bij mij blijven?"

„Ja," — antwoordde deze — „als de regters het toestaan."

„Herinner me," — hernam zijn meester — „dat ik, als de predikanten terug zijn, een van hen met dat verzoek naar de regters zend."

De trouwe Jan, hoewel geen vriend hem in toewijding kon overtreffen, was echter Hollander genoeg om ook zijne persoonlijke belangen niet uit het oog te verliezen. Hij nam deze gelegenheid waar om een wenk te geven, dat zijn heer hem ook wel in zijn testament mogt bedenken.

„Zeg aan mijne vrouw en kinderen," — sprak toen de Advokaat — „dat zij zich moeten vertroosten in onderlinge liefde en eensgezindheid. Zeg hun, dat ik door Gods genade volmaakt

(1) K. Brandt, Leven van De Groot, 196, uit geschreven aanteekeningen van Willem De Groot op de »Waaragt. Hist.«

kalm ben, en hun hetzelfde toewensch. Zeg mijnen kinderen dat ik op hun liefderijk gedrag jegens hunne moeder reken, gedurende den korten tijd, dien zij waarschijnlijk nog maar zal te leven hebben. En zeg hun dan ook, dat het mijn laatste wensch is geweest, dat zij u helpen aan eene goede betrekking, het zij bij een hunner, het zij bij iemand anders."

Voorts verzocht hij hem aan de familie mee te deelen, wat er vóór weinige uren tusschen Walaeus en den Stadhouder was besproken.

Franken verzocht hem daarop die lastgevingen te herhalen in tegenwoordigheid van de predikanten, of een hunner op te dragen, die in persoon aan de familie over te brengen. Dit beloofde hij te zullen doen; waarop de dankbare Jan zeide:

„Zoolang ik leef, zal ik Uwe Edelheid in mijne gebeden gedenken."

„Neen, Jan!" — was het antwoord — „dat is Paapsch. Als ik dood ben helpen geene gebeden mij meer. Wilt ge voor mij bidden, doe het dan, terwijl ik nog leef. Voor bidden is het nu nog tijd. Voor een doode te bidden is eene dwaasheid." (1)

De deur ging open: het was La Motte. Nu herhaalde Oldenbarnevelt wat hij van zijne laatste wenschen had gezegd. De leeraar antwoordde niet; waarop de gevangene hem vroeg, of hij zich niet wilde belasten met de boodschap. Hij knikte zwijgend; maar nimmer heeft hij zich van die taak gekweten.

Vóór vijven hoorde Jan Franken schellen in de vergaderzaal beneden de gevangenkamer. Hij deelde zijn heer mede, dat, als hij het goed verstaan had, de regters om vijf uur zouden bijeenkomen.

„Zoo!" — riep de Advokaat — „dan mag ik wel opstaan. 't Schijnt, dat ze er geen gras over willen laten groeijen. Geef me mijn wambuis en maar één paar kousen."

Anders droeg hij twee of drie paar over elkander. Hij ontdeed zich van zijn borstrok, zeggende, dat de zilveren doos, die zich in een der zakken van den borstrok bevond aan zijne vrouw moest worden overhandigd, en dat Jan het geld dat er in zat voor zich mogt behouden. Toen vond hij gelegenheid om hem in te fluisteren: „Pas goed op de papieren hier in de kamer!" Hij meende de uitvoerige schrifturen, die hij achter het be-

(1) Waaragt. Hist. 417.

hangsel en in de zitting van zijn leuningstoel had verborgen.

Toen zijn dienaar hem kam en borstel overhandigde, sprak hij glimlachend: „Jan! dat is voor het laatst."

Toen hij gekleed was, trachtte hij, bij wijze van repetitie voor het naderende tooneel, het zijden kalotje, dat hij onder zijn hoed plagt te dragen, over zijne oogen te trekken. Toen hij bevond dat het daarvoor niet wijd genoeg was, beval hij Franken de slaapmuts in zijn zak te steken, en hem die over te reiken, zoodra hij er om zou roepen. Daarop dronk hij een half glas wijn, met een versterkend middel gekruid, zooals hij gewoon was te gebruiken.

Weldra keerden de geestelijken terug, en vroegen hem, of hij had geslapen. Hij antwoordde, dat dit niet het geval was, maar dat hij zeer veel troost had geput uit vele edele gedachten, die hij in het Fransche Psalmboek had gevonden. De predikanten zeiden, dat zij veel hadden nagedacht over de schoone geloofsbelijdenis, die hij had afgelegd. Zij gaven hem hunne ingenomenheid hiermede te kennen, en betuigden, dat zij dat nooit van hem hadden gedacht. Hij antwoordde, dat hij nimmer een ander geloof had gehad. (1)

Nu verzocht hij Walaeus een morgengebed te doen; en toen dit geschiedde, viel hij op zijne knieën, en bad mede, maar zonder geluid te geven. Toen hij weder opstond, vroeg La Motte, „zegt Uwe Edelheid daarop Amen?" Hij antwoordde:

„Ja, Lamotius! Amen . . . . . . Heeft een van de broederen een gebed in gereedheid, om daar ginder op het laatste oogenblik ten hemel te zenden?"

La Motte zeide, dat hem die taak was opgedragen. Nu werd het een en ander uit Jesaja voorgelezen; en kort daarna ging Walaeus op Oldenbarnevelt's verzoek naar de regters. Terugkomende sprak hij tot den gevangene:

„Heeft Uwe Edelheid eenig verlangen om met vrouw en kinderen of vrienden te spreken?"

Het was toen zes uur. De Advokaat antwoordde:

„Neen: het is nu te laat. 't Zou ons te diep aangrijpen."

Walaeus keerde naar de regters terug, om dat antwoord over te brengen. Die heeren maakten daarop het volgende proces verbaal:

(1) Waaragt. H., 418.

„De echtgenoot en vader van de petitionarissen, gevraagd zijnde of hij wenschte dat een of meer van hen tot hem zouden komen, verklaarde dat hem dit niet raadzaam toescheen, zeggende dat het zoowel bij hem zelven als bij hen eene al te groote emotie zoude teweegbrengen. Deze is dienende tot antwoord aan de petitionarissen." (1)

Petitionarissen?! De Advokaat wist daar niets van. Tot op den laatsten dag had zijn gezin op zijne vrijlating gerekend, afgaande op de woorden van den Stadhouder, waarin zij eene belofte zagen, dat hem ook verder geen leed zou geschieden. Deze tragische Meimaand hadden zij geopend met groen maken, en van dag tot dag hadden zij er zich op voorbereid om hem in triomf terug te bekomen.

Maar de brief dien hij op den 12den Mei in zijn kerker tot hen gerigt had, was hun eene vreeselijke onttoovering geweest. Wij zullen het niet wagen den schrik en de smart te schetsen, waarin de bewoners van het aanzienlijke huis werden gedompeld, — van de eerwaardige vrouwe met hare kinderen en kindskinderen tot de nederigsten onder de bedienden. Die allen voelden eerbied en liefde voor den strengen staatsman, die als huisvader en als meester altijd zachtaardig en wars van trotschheid was geweest.

De drie doorwrochte vertoogen, die, door uitstekende regtsgeleerden opgesteld, van wege de familie aan de Speciale Commissie waren gezonden, waren onbeantwoord gebleven. En geen wonder; want niet alleen viel er bitter weinig tegen in te brengen, maar het was eens vooral besloten, dat de beschuldigde het genot van regtskundigen bijstand zou missen.

Maar nu in den laatsten nacht van zijn leven, was een door al de leden der familie onderteekend verzoekschrift aan den Stadhouder en aan de regters gezonden, op het volgende neerkomende:

„De diep bedroefde vrouw en kinderen van den heer van Oldenbarnevelt, de treurige tijding van zijne teregtstelling vernomen hebbende, wenden zich tot u met het nederig verzoek, dat het hun worde toegestaan, hem voor de laatste maal te mogen zien en spreken." (2)

Om vier uur in den morgen stelden de beide zonen dit stuk

(1) Ibid., 421. (2) Waaragt. H., 419, 420.

ter hand aan De Voogd, den voorzitter der vierschaar. Deze legde het den overigen regters voor; maar de gevangene is nimmer te weten gekomen, dat de zijnen als eene gunst om eene laatste ontmoeting hadden gesmeekt.

Toen Louise de Coligny laat op den avond de vreeselijke tijding hoorde, was zij hevig ontsteld. Hoe laat het ook was, de edele vorstin besloot eene uiterste poging te wagen om den man te redden, dien zij hoogachtte, — den man, op wien haar doorluchtige gemaal in zijne laatste levensjaren als op een staf van ijzer had gesteund. Zij snelde naar haar stiefzoon, maar vergeefs: de vrouw van Willem den Zwijger had haar invloed op den Prins verloren. Eerst moest zij hooren dat Maurits sliep; en toen zij tegen vier uur in den morgen zich nogmaals op het Binnenhof aanmeldde, werd zij afgescheept met de betuiging, dat alle tusschenkomst overbodig was. (1)

De trouwe en volijverige Du Maurier, die reeds zich zelven had overtroffen in stappen ten behoeve van den grooten gevangene, deed nu eene laatste poging. Om vier uur in den morgen kwam men hem op zijn bed de tijding brengen van het doodvonnis; en reeds vóór vijven deed hij zijn uiterste best om te worden toegelaten in de vergaderzaal der Staten-Generaal, als vertegenwoordiger van een bevriend souverein, die het levendigste belangstelde in het welzijn der republiek en het lot van haar grootsten staatsman. Maar zijn verzoek werd afgeslagen. Zelfs nu nog gaf hij den moed niet op; hij schreef een hoogst ernstigen en welsprekenden brief aan de Staten-Generaal, waarin hij uit naam van zijn koninklijken meester op genade aandrong. Dit schrijven had echter geenerlei gevolg. Nog heden kan men het bewonderen in het Haagsche Rijksarchief, geheel met Du Maurier's duidelijke en fraaije hand geschreven. Wij mogen wel aannemen dat hij het in zenuwachtige haast heeft op het papier gesteld; en toch is er in het gansche uitvoerige stuk geene enkele doorhaling of verbetering te vinden. (2)

Keeren wij terug naar den kerker van Oldenbarnevelt! 't Was zeven uur geworden. Het was den gevangene niet ontgaan, dat er, naar La Motte's manier van doen te oordeelen, weinig kans bestond, dat deze zijne laatste woorden aan vrouw en kinderen zoude overbrengen. Daarom zond hij thans door kapitein

(1) WAGENAAR, X, 362, 363. (2) Waaragt. H., 423—426.

Van der Meulen een verzoek aan de regters, dat het hem mogt worden veroorloofd nog een brief aan de zijnen te schrijven. De kapitein kwam terug met het verlof, zeggende dat hij zou wachten en den brief dan medenemen om hem aan de regters te laten lezen.

„Zoo!" — riep de Advokaat — „Moeten ze dezen ook al nazien?! Nu! 't komt er niet op aan: 't zijn maar een paar regels in het belang van Jan."

Bedaard ging hij zitten, en schreef het volgende: (1)

„Seer lieve huysvrouw en kinderen, het gaat met my ten eynde. Ick ben door Godes genade wel gerust; ick hope dat gyl van gelycken sult wesen, en alles met onderlinge liefde, eenigheit en vrede helpen overwinnen, als ick op het allerhoochste, voor myne laetste bede, ben biddende. Jan Francken heeft my veel jaren en getrouwelyck gedient, oock in dese myne afflictien, en sal ten eynde toe by my blyven. Hy behoort u gerecommandeert te wesen, om hem soo by u selven als anderen te helpen.

„Ick heb Syne Princelyke Excell. doen bidden, dat hy myne soonen en kinderen soude willen in syne goede gratie houden, daarop my genadelyck geantwoort is, soo lange gy wel doet, sulcx geschieden sal. Ick recommandere het u in de beste forme, en bevele u allen in Godes heylige bewaringe. Kust malcanderen en alle myne kintskinderen voor de laetste mael in mynen naem, en vaert wel.

Uyt de kamer der droefenisse, den 13 Mey 1619.

Uw seer lieve man en vader,
JOHAN VAN OLDENBARNEVELT.

PS. Wilt Jan Francken wat tot mijner gedachtenis geven."

Voorwaar! het zou moeijelijk vallen een kalmer, heldhaftiger of godsdienstiger geest uit een geschrift te zien spreken, dan die thans werd aan den dag gelegd door den grijzen staatsman. op een oogenblik waarop de menschelijke ziel meer dan ooit geneigd is om hare diepste schuilhoeken te onthullen. Wat ook Bogerman en de zijnen mogten gedacht hebben van zijne geloofsbelijdenis, zóó veel is zeker, dat die hem voor 't minst drie schoone zaken had ingeprent, — vergevingsgezindheid, dank-

(1) Ibid, 428.

baarheid, en onderworpenheid aan den wil van den Almagtige. Iedere minuut van de laatste oogenblikken, die hij op aarde doorbragt, werd met Argusoogen bespied; en toch — zelfs zijne felste vijanden hadden geen spoor van zwakheid, geene enkele uiting van onedele gevoelens bij hem kunnen ontdekken!

Sinds vier uur in den morgen had men de trom geroerd in de stille, maar angstig afwachtende stad; en het gedruisch van krijgsvolk dat op weg was naar het Binnenhof, was sinds lang hoorbaar tot in de gevangenkamer.

Daar trad Walaeus binnen met eene boodschap van de regters. „De heeren van de Commissie" — zeide hij — „zijn van meening dat men nu moet beginnen. Wil Uwe Edelheid zoo goed zijn om zich voor te bereiden."

„Zeer wel" — was het antwoord — „willen we dan maar gaan?"

Maar eerst wilde de leeraar een gebed doen, en dit geschiedde. Toen het gebed was afgeloopen, reikte Oldenbarnevelt de hand aan den Provoost-Maarschalk en de beide soldaten, zeide hun vaarwel, en klom de trap af, om, vergezeld van hen, zich naar de vergaderzaal der regters te begeven. Maar nauwelijks was hij aan de deur verschenen of hem werd aangezegd, dat er een misverstand had plaats gehad, en hij nog wat moest wachten. Zoo ging hij dan nogmaals de trap op, ging nogmaals dood bedaard in zijn leuningstoel zitten, en verdiepte zich nogmaals in zijn Fransch Psalmboek. (1)

Een half uur later werd hij op nieuw ontboden, en werd hij door den Provoost en kapitein van der Meulen op nieuw naar beneden geleid. „Mijnheer de Provoost!" — sprak de gevangene, terwijl zij de naauwe trap afklommen, — „ik ben altijd een goed vriend voor u geweest." „Ja!" — antwoordde die beambte — „dat is waar; en ten diepste doet het mij leed u in deze treurige omstandigheden te zien."

Reeds was hij op het punt om de deur der geregtszaal binnen te treden, toen hem werd aangezegd, dat het vonnis hem in de groote Ridderzaal zou worden voorgelezen. Dien ten gevolge klommen ze nogmaals omlaag, en wel langs het trapje, dat toen, gelijk nog heden, den betrekkelijk nieuwen bijbouw, waar de

(1) Waaragt., H., 431.

Advokaat had gevangen gezeten, met het voormalig kasteel der Graven van Holland verbond. In het midden van de Ridderzaal — die uitgestrekte, eerwaardige hal, met haar hoog gewelf van cederhout, die eeuwen te voren zoo vaak van juichtoonen en feestklanken had weergalmd, — vond men op dit oogenblik eene groote tafel, waaraan de leden der Speciale Commissie en de drie Fiscalen gezeten waren, gehuld in hunne lange toga's en met de zwarte baretten, die bij hun ambtsgewaad behoorden op het hoofd. De geheele zaal was met krijgsvolk afgezet; en daarachter verdrong zich eene digt opeengepakte volksmenigte, die den ganschen nacht daar had staan te wachten.

Voor Oldenbarnevelt was een zetel open gehouden. Hij zette zich neder; en de klerk (griffier) der Commissie ging onmiddelijk over tot het voorlezen van het vonnis. (1) Als het ooit een sterveling heeft tegen de borst gestuit, te moeten luisteren naar zijn eigen doodvonnis, dan voorzeker mogen wij aannemen, dat de groote staatsman in dat geval verkeerde, toen hij het ellenlange zamenflansel aanhoorde, dat de klerk hem voorlas.

Onder de lezing bewoog de veroordeelde zich onrustig op zijn zetel, en scheen hij herhaaldelijk op het punt om den beambte in de rede te vallen bij zinsneden, die hij buitengewoon ergerlijk vond. Toch wist hij zich, hoe noode ook, te bedwingen; en de klerk bragt de lezing ongestoord ten einde.

Toen verhief de gevangene zijne stem, en sprak:

„In dit vonnis staan vele dingen, die men het regt niet heeft mij, als door mij erkend, toe te dichten. Ik verlang, dat van dit protest worde akte genomen."

Bijna onmiddelijk ging hij voort:

„Ik had ook gedacht, dat Mijne Heeren de Staten-Generaal genoeg zouden hebben gehad aan mijn bloed, en dat mijne vrouw en kinderen mogten behouden wat hun toebehoort. Is dat mijne belooning voor mijne drieënveertigjarige diensten?"

Toen stond de president, de Voogd, op, en riep:

„Uwe sententie is gelezen. Voort!"

En hij wees gebiedend naar de deur, die naar de pui aan den voorgevel geleidde.

Zonder een woord meer te spreken stond de grijsaard op, en

(1) Ibid., 442, enz.

doorkruiste, leunende op zijn stokje, de hal, vergezeld van zijn trouwen dienaar en den Provoost, en door een troep soldaten omstuwd. De gapende volksmassa drong door al de deuren naar buiten, — naar het schouwspel dat hen wachtte bij den voorgevel van het middeleeuwsche residentieslot. (1)

(1) Waaragt. H., 432. WAGENAAR, X, 366.

HOOFDSTUK XXI.

Oldenbarnevelt op het schavot. — Het vonnis gedrukt en naar de provincien gezonden. — De handelingen onregelmatig en onregtvaardig.

In het schoone 's Gravenhage was destijds, gelijk nog heden, nergens eene zóó merkwaardige en schilderachtige plek te vinden als die waar het aanzienlijk overschot verrijst van het aloude, door (thans verdwenen) grachten en ophaalbruggen afgesloten verblijf der voormalige Graven van Holland. Het geheele terrein draagt den naam van Binnenhof, en is reeds vroeger door ons beschreven. Een gedeelte der eenvoudige gebouwen van later dagteekening, die het omringden diende tot paleis van den Stadhouder; en daaronderdoor voerde (en voert nog heden) eene poort (de Stadhouderspoort) naar het ruime plein, genaamd het Buitenhof. Aan de Noordwestzijde spiegelen zich de gebouwen van het Binnenhof van achteren in een fraaijen vijver; en langs den overkant van die ruime waterpartij loopt eene met verscheidene rijen lindeboomen belommerde wandelplaats, Vijverberg genaamd, en omzoomd met eene statige, evenwijdig met den vijver loopende huizenrij. Midden in het miniatuur-meer lacht u een eilandje toe, geheel met treurwilgen en welig struikgewas overdekt; en de hooge, zware toren van de Groote Kerk, die op eenigen afstand verrijst, ziet neder op dit liefelijk tafereel.

't Was een heerlijke Meimorgen. De witte zwanen zwommen statig heen en weder op de zilveren watervlakte, die de gebouwen van het Binnenhof bespoelt; en in boom en struik

zongen de vogeltjes zóó lustig, alsof de dageraad de voorlooper was van een zomerschen feestdag.

Maar het was niet om feest te vieren, dat de soldaten oprukten en de burgerij zich verdrong in de rigting van het Binnenhof. Tegen vier uur waren Binnenhof en Buitenhof bezet geworden door een gedeelte van 's Prinsen lijfwacht en eenige andere compagnien, gezamenlijk ten getale van twaalf honderd man. Midden in het Binnenhof grijnsde de sombere verweerde voorgevel der Ridderzaal de schare tegen. Die gevel bestaat uit groote grijze baksteenen, en heeft de vorm van eene pyramide, door twee middeleeuwsche torentjes geflankeerd, en met groote gothische vensters, waarvan het middelste zuiver rond is, en uit tal van sierlijke glasrozetten is zamengesteld.

Beneden dat ronde venster bevindt zich eene aanzienlijke deur, toegang gevende tot eene pui. Daartegenaan was in den nacht het schavot opgeslagen, — een lomp getimmerte van ruwe, ter naauwernood aaneengehechte planken. Om het tegen aandrang te beveiligen, was het omringd door latwerk. Een hoop zand was op het schavot neergeworpen; en daar naast zag men eene vuile kist van ongeschaafde planken, oorspronkelijk bestemd voor de kist van een Franschman, die ter dood was veroordeeld wegens moord, maar door den Stadhouder begenadigd. De kist werd herkend, omdat zij lang op de plaats van teregtstelling in den Haag half vergeten had gestaan. (1)

Op die kist nu zaten twee soldaten met schurkachtig uiterlijk te dobbelen, om uit te maken of God dan wel de Duivel met de ziel van den veroordeelde zou gaan strijken. (2) Menige grap van de gemeenste soort ten koste van Oldenbarnevelt kwam van de lippen dier hazardspelers, van sommige hunner kameraden en van enkele toeschouwers. De schandelijke pamfletten, liedjes en spotprenten, die gedurende zoovele maanden op straat waren ten toon gesteld of opgedreund, hadden ten laatste de gemoederen van den grooten hoop ten eenenmale vergiftigd.

Reeds bij het eerste gloren van het morgenrood had eene groote menigte nieuwsgierigen zich met geweld een weg gebaand tot in de Ridderzaal zelve, zoodat het Binnenhof betrekkelijk ledig was geworden.

Eindelijk, om half tien, weergalmde het daarbuiten van de

(1) Brief van een ooggetuige in »Waaragt. Hist.« (432—437.) (2) Ibid.

kreten: „Daar komt hij! Daar is hij!" Als de golven bij het ophouden der ebbe, stroomde nu het volk uit de groote zaal naar het Binnenhof, dat plotseling door meer dan drie duizend toeschouwers was gevuld.

Ja, daar was hij, de grijze staatsman! Leunende op zijn stokje, trad hij op het vreeselijk getimmerte, en sloeg bedaard de oogen om zich heen. Daar wendde hij de oogen ten hemel, en prevelde: „O God! waar kan een mensch toe komen!" En toen herhaalde hij de bittere woorden: „Dat is dan het loon voor veertig jaren trouwe diensten, aan den lande bewezen!

La Motte, die hem vergezelde, sprak daarop met vuur; „'t Is geen tijd meer om aan zulke dingen te denken. Bereiden we ons voor op uw verschijnen voor God!" De gevonnisde zag rond, en vroeg of er geen kussen of zoo iets was, om op te knielen; waarop de Provoost zeide, dat hij er een zou laten halen. (1) Maar Oldenbarnevelt verlangde geen uitstel, en knielde neder op de ruwe planken. Zijn dienaar, die hem even kalm behulpzaam was, alsof hij hem bediende bij het middagmaal, hield hem vast bij den arm. Meester en knecht, als echte stoïcijnen en echte Hollanders, vergoten geen van beiden een enkelen traan op het schavot. (2)

Lamotius deed een gebed, dat een kwartier duurde, en door den Advokaat op den knieën werd aangehoord. Toen de geestelijke het *Amen* had uitgesproken, stond Oldenbarnevelt op, en zeide tot Jan Franken: „Houd hem, als 't mogelijk is, op een afstand." Met *hem* bedoelde hij den beul, die achter op het schavot zijn lang tweehandig zwaard met de vuist omknelde. Haastig maakte hij met eigen handen de knoopen los van zijn wambuis, en de dienaar ontlastte hem van dat kleedingstuk. „Maak voort!" — riep hij hem toe.

Nu trad hij voorwaarts; en luid en krachtig klonk zijne stem, toen hij de omstanders toesprak als volgt:

„Mannen! gelooft niet, dat ik een landverrader ben. Ik heb altijd trouw en opregt gehandeld als een goed patriot; en die sterf ik."

Eene ademlooze stilte heerschte onder de tallooze aanwezigen.

Toen nam hij zijne muts uit de handen van Franken, trok die over de oogen, en trad op den zandhoop toe, zeggende:

(1) Verslag in plano van de teregtstelling, den volgenden dag uitgegeven.
(2) Waaragt. H., 432.

„Christus zal mijn leidsman zijn. O Heer! Mijn Hemelsche Vader! ontvang mijn geest!"

Bij het nederknielen wilde hij de rigting van zijn huis den rug toekeeren; maar de Provoost beduidde hem, dat dit niet goed was, daar de zon hem in dat geval zou hinderen. Zoo knielde hij dan voor de laatste maal, en wel met het aangezigt in de rigting van zijn huis. Jan Franken drukte hem de hand ten afscheid, en nu riep hij den scherpregter toe:

„Maak voort er mee! Schielijk!"

Het zwaard doorkliefde de lucht; en met een enkelen slag deed de beul het achtbaar hoofd nedervallen op den zandhoop.

Ten spijt van alle hinderpalen wisten velen der toeschouwers zich nu een weg te banen tot het schavot. Daar doopten zij hunne zakdoeken in het bloed van het slagtoffer, sneden splinters, met dat bloed doorweekt, uit de planken, of grabbelden in het zand, dat er van doortrokken was. Later werd eene soort van handel gedreven met die reliquiën, die bewaard werden met vreugde of met smart, als curiositeit of als herinnering aan wraak.

Het is een oud praatje, tot in onze dagen nagepraat, dat de Stadhouder, die van zijne vensters met gemak het schavot kon overzien, zijn kijkglas zou hebben gerigt naar de strafplaats, en terstond daarop zou hebben uitgeroepen:

„Zie me dien ouden schurk eens aan! Wat beeft hij! Of hij ook bang is voor den dood! (1)

Maar van dat uitgestrooide praatje is geen woord waar. Kolonel Hauterive heeft plegtig verzekerd, dat hij gedurende de gansche teregtstelling met den Prins in diens kabinet heeft gezeten, dat op last van den Stadhouder al de vensters, die op de strafplaats uitzagen met de blinden gesloten waren, dat niemand, die zijne liverei droeg dien ochtend het paleis mogt verlaten, dat hij in angstige spanning van tijd tot tijd berigten ontving van hetgeen er daarbuiten omging, en dat hij, toen het hoofd van den veroordeelde was gevallen, die tijding met diepe aandoening vernam. (2)

Wij moeten echter bekennen, dat de brief, dien Maurits onmiddelijk na den afloop van het treurspel aan zijn neef Wil-

(1) Wagenaar, X, 367. Brandt, Rechtspl. 213. Vele vliegende blaadjes en prenten van dien tijd. Vgl. Vondel's treurspel »Palamedes.«
(2) Van der Kemp, IV, 129. Da Costa, Karakter van Prins Maurits, 80.

lem Lodewijk schreef, in het minst geene blijken van diep gevoel oplevert. Hij luidt als volgt:

„Nadat de regters hier verscheidene dagen lang zijn bezig geweest met het vonnis van den Advokaat Oldenbarnevelt, is het eindelijk gereed gekomen; en dezen morgen, omstreeks half tien, is het uitgevoerd met den zwaarde, op het Binnenhof vóór de Ridderzaal.

De redenen, die de regters voor hun doodvonnis hadden, zult gij vernemen uit het vonnis, dat ongetwijfeld zal gedrukt worden, en dat ik u dan zal zenden.

De vrouw van voornoemden Oldenbarnevelt heeft evenmin als zijne kinderen en vrienden ooit een smeekschrift voor zijne begenadiging ingediend. Integendeel hebben zij tot op het laatste oogenblik met hevigheid geëischt, dat hem zoude regt geschieden; en dagelijks hebben zij het gerucht uitgestrooid, dat hij spoedig zoude vrijkomen. Ook hebben zij op den 1sten Mei groen gemaakt en andere onbeschaamde dartelheden verrigt, terwijl het hun gepast hadde zich nederig en ootmoedig te gedragen. Dit is geene geschikte handelwijs om de regters tot eenige gunst te bewegen, zelfs al waren die daartoe genegen geweest." (1)

Het vonnis werd gedrukt en naar al de provincien verzonden. Het ging vergezeld van een document, waarin de Staten-Generaal verklaarden, dat de regters hun eene opgave hadden gestuurd van verscheidene niet in het vonnis vermelde punten van beschuldiging, die grootelijks reden gaven om te vermoeden, dat de Advokaat misschien wel geheuld had met den vijand. Zij hadden echter dat punt niet wettig kunnen bewijzen zonder scherpere nasporingen, die men uit aanmerking van zijne hooge jaren en om andere redenen den veroordeelde had bespaard. (2)

Laaghartiger en huichelachtiger aanhangsel tot een gewigtig staatsstuk kan men zich naauwelijks denken. De eerste staatsman der republiek was daar juist ter dood gebragt op een zamenflansel van onbewezen en onzamenhangende punten van beschuldiging. En nu insinueerden een half dozijn individu's, zich noemende „de Staten-Generaal," dat hij geheuld had met den vijand, en dat, hadden zij hem niet genadiglijk de pijnbank bespaard (wat anders toch konden zij met „scherpere nasporingen" bedoelen?) hij naar alle gedachten ook die zaak zou hebben

(1) Groen van Prinsterer, Archives de la Maison d'Orange.
(2) Wagenaar, X, 368, 369.

bekend! Zoo werd hij nog na zijn dood belasterd door hen, die niet hadden geaarzeld om hem te dooden, maar beweerden dat zij voor een nader onderzoek van zijn ondersteld hoog verraad waren teruggedeinsd.

Misschien had Grotius wel gelijk, toen hij in een zijner geschriften de meening verkondigde, dat men zich waarschijnlijk niet zou hebben onthouden van het toepassen der pijnbank op Oldenbarnevelt, hadde men reden gehad om van dien dwangmaatregel eene bekentenis van hoogverraad te verwachten. (1)

Ook naar Frankrijk werd het vonnis gezonden, vergezeld van de stellige verzekering, dat de Advokaat schuldig was bevonden aan onvergefelijke misdaden, die in de „sententie" niet waren opgegeven. (2) Tevens beklaagde men zich bij de Fransche regering over het gedrag van Du Maurier, waarin men zeide een zeer ongepast partij kiezen tegen de regering van een bevrienden staat te zien. Koning Lodewijk en zijne bewindslieden waren over deze toegezonden stukken zeer verontwaardigd, en hechtten hun zegel aan de handelingen van den ambassadeur. Jeannin en Boissise kwamen zelfs rond voor hun gevoelen uit, dat de grootste staatsman van de Vereenigde Provincien volkomen onschuldig was geweest, en het slagtoffer was geworden van zijne hevige tegenwerking der plannen van Prins Maurits. (3)

Het *schuldig* was door de regters met algemeene stemmen uitgesproken; maar drie hunner hadden zich aanvankelijk *tegen* de doodstraf, en *voor* levenslange gevangenis verklaard. En waarom hebben zij later berust in het opleggen der doodstraf? Omdat er geruchten liepen van plannen om Prins Maurits te vermoorden! De Stadhouder zelf hechtte niet de minste waarde aan deze praatjes, noch aan de vermaning der Staten-Generaal, dat hij nu meer dan anders voor zijne veiligheid moest zorgen; maar voor de drie tegenstrevende regters van Oldenbarnevelt waren die ijdele geruchten afdoende. „*Respublica poscit exemplum*" — riep Doctor Junius, een van de drie; waarop hij en de twee anderen van hun tegenstand afzagen. (4)

Een goed jaar later zat diezelfde Junius aan het middagmaal toevallig in gezelschap van een zijner gewezen medeleden der

(1) Grotius, Verantw., Cap. XX, 289.
(2) Wagenaar, X, 368, 369.
(3) Ibid. Uitenbog. Leven, XV, 300, enz.
(4) Van der Kemp, IV, 123, 305, 306.

Speciale Commissie en van den gewezen Fiscaal Sylla, destijds Procureur-Generaal te Utrecht. Bij die gelegenheid vroeg de eerste den laatste, waarom toch was ondersteld geworden, dat Oldenbarnevelt met Spanje zou hebben geheuld, terwijl toch in het vonnis geen woord daarvan voorkwam.

Eene fraaije vraag voor een geleerden regter in een der vermaardste staatsprocessen, waarvan de wereldgeschiedenis gewaagt! Nu het slagtoffer meer dan een jaar lang begraven was, nu wierp men die quaestie op bij wijze van tafelkout!

Nog naïver, zoo mogelijk, was het antwoord. Het luidde, dat het heulen met Spanje ligtelijk kon worden opgemaakt uit het vonnis, daar toch een man, die de grondslagen van het gemeenebest ondermijnt, het land onverdedigbaar maakt, en zoodoende den vijand uitlokt om het te overvallen. En dit was het geval geweest met Oldenbarnevelt, die door zijne handelingen de Unie, den godsdienst, de geldmiddelen en de bondgenootschappen het onderste boven had gekeerd. (1)

Welk eene redenering! Als ieder staatsdienaar, die zijne tegenstanders beticht van alles op losse schroeven te zetten, *ipso facto* schuldig moest worden geacht aan voorbedachtelijke uitlokking van een vijandelijken inval, dan voorzeker zouden er maar weinigen zijn, die aan de straffen, op hoogverraad gesteld, zouden ontkomen.

Toch is er onder de gronden, die voor Oldenbarnevelt's hoogverraad pleiten geen enkele van beter allooi te vinden!

Het hoofd en de romp van den Advokaat werden met overhaasting geborgen in de kist, waarop wij de dobbelende soldaten hebben zien zitten. Voorloopig werd die in een gewelf der Hofkapel geplaatst; en later werd het bij wijze van gunst aan de nagebleven betrekkingen veroorloofd, het stoffelijk overschot af te halen, ten einde het eene betamelijke rustplaats te schenken in het familiegraf te Amersfoort.

Op den dag der onthoofding werd in het Register der Staten van Holland het volgende aangeteekend:

„Maandag, 13 Mei 1619. Heden werd hier in den Haag met den zwaarde op een daartoe op het Binnenhof voor de trappen der Groote Zaal opgeslagen schavot geëxecuteerd Meester Johan van Oldenbarnevelt, in leven ridder, heer van Berkel, Rodenrijs, enz., Advokaat van Holland en Westfriesland, om redenen

(1) Van der Kemp, IV, 305, uit een brief van Willem de Groot.

in de sententie en elders uitgedrukt, met confiscatie van zijne goederen, nadat hij den lande drie en dertig jaren, twee maanden en vijf dagen (sedert den 8sten Maart 1586) had gediend, — een man van groote activiteit, besogne, memorie en wijsheid, ja singulier in alles. Die staat, zie toe, dat hij niet valle! God zij zijne ziele genadig! Amen."

Een jaar later werd door de weduwe en de kinderen van den onthoofde verzocht om van de verbeurdverklaring der goederen te worden vrijgesteld tegen betaling van een honderdtal guldens of nog minder, volgens een oud privilegie der Ridderschap. Om op dit verzoekschrift te kunnen beschikken, moest worden uitgemaakt, of Oldenbarnevelt hoogverraad had gepleegd, daar in dat geval bovengenoemde afkoop niet werd toegelaten. Men begreep dus de vierschaar, die hem had gevonnisd, te moeten vragen, of hij wegens hoogverraad was veroordeeld. Ongelukkig bestond die vierschaar niet meer, ja waren sommige harer leden reeds dood. Toch werden er door de Staten-Generaal aan de levende Commissieleden brieven gerigt, waarbij zij verzocht werden om in den Haag bijeen te komen ten einde te beslissen, of de verbeurdverklaring al of niet het gevolg was geweest van veroordeeling wegens hoogverraad. Die vergadering is nimmer gehouden; maar twaalf der uitgenoodigden, waaronder enkele regtsgeleerden, zonden geschreven antwoorden op het bewuste vraagpunt. Die antwoorden kwamen alle op het volgende neer: „Al wordt in het vonnis niet van hoogverraad gesproken, toch was de Advokaat daaraan schuldig; want anders zouden wij zijne goederen niet hebben verbeurd verklaard." In een dier merkwaardige brieven werd beweerd, dat dit was „het einhellig (eenstemmig) gevoelen van meest alle de Heeren Rechteren." (1)

Wonderlijker manier om in een cirkel te redeneren, zal men niet ligt ergens vinden. Daarenboven is het niet gemakkelijk te begrijpen, met welk regt eene vierschaar, die een jaar te voren ontbonden was, nog altijd bevoegd kon worden geacht om regterlijke beslissingen uit te vaardigen. Maar het feit is opmerkelijk, daar het een bewijs te meer oplevert van den onregelmatigen, onverstandigen en onregtvaardigen aard van deze wijdvermaarde handelingen.

(1) Deze brieven bevinden zich onder de handschriften, behoorende tot het regtsgeding van Oldenbarnevelt, in het Haagsche Rijks-Archief.

HOOFDSTUK XXII.

Men zoekt Grotius en Hoogerbeets over te halen om vergiffenis te vragen. — Zwakheid van Grotius. — Grotius en Hoogerbeets veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. — Grotius op Loevestein. — Zijne ontsnapping. — Deventer's woede bij het vernemen daarvan.

Twee dagen na de onthoofding van den Advokaat werd Gilles van Ledenberg gevonnisd. Eene bekentenis van hoogverraad had men hem niet kunnen ontlokken, om de eenvoudige reden dat hij zich (nu reeds meer dan zeven maanden geleden) had van kant gemaakt, zooals wij gezien hebben.

Niet ligt zal men het zien gebeuren, dat een geregtshof iemand zonder hem te verhooren schuldig verklaart aan eene misdaad waar de doodstraf op gesteld is. Evenmin zal men het ligt zien gebeuren, dat een doode ter dood veroordeeld wordt, ja zelfs dat het doodvonnis aan den doode wordt voltrokken. Toch was dit het geval met Ledenberg: hij werd veroordeeld om te worden opgehangen, en zijne bezittingen werden verbeurd verklaard.

Zijn onbegraven lijk, in eene soort van mummie verkeerd, werd uit zijn schuilhoek voor den dag gehaald, in eene kist gesmeten, op eene horde naar het galgeveld, even buiten de stad aan den Rijswijkschen weg, gebragt, en daar aan de galg gehangen, in gezelschap van verscheidene lijken, die daar in ketenen bengelden. (1)

Vergeefs had de ongelukkige dus een einde gemaakt aan zijn leven, met het doel om het zijne te verzekeren aan zijne kinderen!

(1) WAGENAAR, X, 370. En vele anderen.

Evenals vroeger de lezing van Oldenbarnevelt's vonnis, zoo werd ook nu de lezing van dat van Ledenberg gehoord door Hugo de Groot, door het geopende venster zijner gevangenkamer, terwijl hij in bed lag. (1) Het schavot, waarop de Advokaat was ter dood gebragt stond nog altijd daar; drie scherpregters waren in de stad gebleven; en er was voor Grotius en Hoogerbeets alle reden om het lot van hun grooten vriend voor zich zelven te verwachten. Veel moeite gaf men zich om de bloedverwanten en vrienden van de beide Pensionarissen over te halen om voor hen vergiffenis te smeeken; maar dit gelukte evenmin als het gelukt was bij de bloedverwanten en vrienden van Oldenbarnevelt.

Drie van de regters bezochten Hoogerbeets in zijne gevangenkamer, en drongen er bij hem op aan, dat hij òf zelf òf door middel van anderen om vergiffenis zoude smeeken. Maar hij antwoordde:

„Als mijne vrouw en kinderen voor mij pardon vragen zal ik daartegen protesteren. Ik heb niets gedaan, waarvoor pardon zou noodig zijn. Laat het regt zijn loop hebben! Neen, heeren! ge behoeft niet te denken, dat ik door pardon te vragen aan uwe handelingen een schijn van regtvaardigheid wil bijzetten."

„Dan" — zeiden de bezoekers bij het heengaan — „zal het u gaan als Oldenbarnevelt. Het schavot staat nog."

Hij verwachtte dan ook stellig den dood; en nog vele jaren later plagt hij te zeggen, dat hij uit eigen ondervinding wist, hoe het iemand te moe is, die van de gevangenis naar het schavot gaat. (2)

Toen van hooger hand dringend aanzoek werd gedaan bij de vrouw van Hugo de Groot om voor haar man pardon te smeeken, antwoordde zij stroef: „Dat zal ik niet doen. Heeft hij den dood verdiend, laat dan zijn hoofd vallen!" (3)

En toch — als ooit eene vrouw haar echtgenoot heeft lief gehad, dan was het Maria van Reigersbergen, de jeugdige gade van den grooten geleerde. Later is dat schitterend gebleken.

Kort na de gevangenneming werd het gerucht verspreid, dat Grotius zich bereid had verklaard om gewigtige onthullingen te doen, in geval hij eerst werd verzekerd van 's Prinsen bescher-

(1) K. Brandt, Leven van Hugo de Groot, 195.
(2) Wagenaar, X, 869, 870. Brandt, Rechtspl., 264.
(3) K. Brandt, Leven, enz., 196.

ming. Dit wekte niet weinig de verontwaardiging op zijner vrienden. Maria van Reigersbergen beweerde stoutweg, dat het gerucht onmogelijk waar kon zijn; maar om volkomen zeker te zijn, schreef zij aan haar echtgenoot als volgt:

„Eén ding is er waarover ik uitermate verbaasd ben. Verbeeld u! er zijn hier menschen die volhouden, dat gij zekeren heer in vertrouwen gezegd hebt, dat gij dingen van groot belang voor het vaderland wilt openbaren, maar eerst u onder de bescherming wilt stellen van Zijne Exc. Ik heb dit niet willen gelooven; want ik houd het voor zeker, wat ge mij reeds hebt verklaard, dat gij geene geheimen kent. Waarom zoudt gij dan de bescherming van iemand ter wereld behoeven? Niemand gelooft dat dan ook; maar ik vond het toch goed, u daarover te schrijven. Om mij in staat te stellen om het bewuste gerucht met meer gezag tegen te spreken, verzoek ik u brenger dezes eenvoudig *Ja* of *Neen* mede te geven. Studeer met kalmte, zorg voor uwe gezondheid, en heb nog een dag of wat geduld; want de Advokaat is nog niet gehoord."

Het antwoord is niet tot ons gekomen; maar eene toespeling op de zaak komt voor in een onuitgegeven memorandum van De Groot, geschreven terwijl hij gevangen zat.

Zooveel is zeker, dat de groote geleerde na zijne gevangenneming min of meer het hart in de schoenen liet zakken. Ongetwijfeld was hij niet in staat om zich te vernederen tot verraad, zelfs al ware hij — wat hij niet was — in geheimen betrokken geweest. Maar de Spartaansche vastberadenheid zijner vrouw miste hij; en hij evenaarde Oldenbarnevelt op verre na niet in heldhaftige bedaardheid. Hij helde er sterk toe over om zich uit zijn benarden toestand los te rukken door zich aan de voeten te werpen van den Stadhouder. Hij was het niet eens met zijne echtgenoote, dat hij 's Prinsen bescherming niet noodig had. Weinige dagen na zijne gevangenneming schreef hij: „Ik had den kamerheer Mathieu De Cors verzocht om een gehoor bij Z. Exc. ten einde hem te onderhouden over zekere dingen, die ik niet gaarne aan de pen wilde toevertrouwen. Mijne bedoeling was aan Z. Exc. mijne diensten aan te bieden in zijne particuliere zaken, en het openbare leven geheel vaarwel te zeggen. Zoo doende hoopte ik dat de beweegredenen mijner gevangenschap zouden ophouden te bestaan. Later werd hieraan de ver-

keerde uitlegging gegeven, dat ik groote geheimen had willen openbaren. (1)

Later toonde hij nog grooter zwakheid. Met veel moeite had hij ten laatste verlof gekregen van de regters om de hoofdpunten zijner verdediging op te schrijven. Daarvoor werd hem, nadat het regtsgeding verscheidene maanden had geduurd, niet meer toegestaan dan een enkel vel papier en vier uren tijd. In dat stuk nu werd hij zijn grooten vriend min of meer ontrouw, door zonder eenige reden hoegenaamd de mogelijkheid aan te nemen, dat er waarheid stak in sommige der vuige lasteringen die tegen den Advokaat waren ingebragt. (2)

„De vriendschap van Oldenbarnevelt" — schreef hij — „had ik steeds op hoogen prijs gesteld, hopende door den omgang met een zoo wijs en ervaren man veel goeds te leeren....... Ik geloofde stellig, dat Z. Exc., ondanks alle verschil van gevoelen omtrent het beleid der staatszaken, hem hield voor een trouw en opregt dienaar van den lande.......... Daarom heeft het mij verbaasd, gedurende mijne gevangenschap te vernemen, dat de heeren bewijzen in handen hadden, niet alleen van zijne verstandhouding met den vijand, maar ook daarvan dat hij zich door de Spanjaards heeft laten omkoopen.

„Hij nu daarvan beschuldigd zijnde, heb ik zoo mondeling als schriftelijk alles te kennen gegeven, dat, naar ik meende, hiermede zijdelings in verband zou kunnen gebragt worden, ten einde te toonen, dat voor mij geene vriendschap zoo zwaar heeft gewogen als het behoud van 's lands vrijheid. Ik hoop dat hij zich in alles kunne regtvaardigen ten genoege van de heeren regters, en dat derhalve zijne handelingen, welke — ondersteld dat hij werkelijk zoodanige verstandhouding heeft onderhouden, — toch altijd vatbaar zijn voor verkeerde uitlegging, in een anderen zin mogen worden opgevat."

Helaas! had de Advokaat, die bijna onmiddelijk na het vernemen van zijn doodvonnis had uitgeroepen: „En moet mijn Grotius ook sterven?" en kort daarop: „Ik zou daar veel leed van hebben: hij is nog zoo jong, en kan den Staat nog zoo groote diensten bewijzen," — had, zeg ik, de Advokaat die flaauwe, onedelmoedige woorden van zijn lieveling kunnen lezen, zij zouden hem door de ziel hebben gevlijmd als de dolksteken van een Brutus.

(1) BRANDT, Regtspl. (2de uitg.), II. (2) Ibid., 102.

Later heeft Hugo de Groot de zekerheid bekomen, dat, wel verre van bewijzen van Oldenbarnevelt's hoogverraad te hebben, de regters in hun vonnis daarvan niet eens durfden gewagen. Vele jaren na de onthoofding ontrolde hij een tafereel van den grooten martelaar, zóó treffend als men van zijne pen kon verwachten (1); maar de uitdrukkingen van twijfel, die hij eenmaal had neergeschreven, moeten hem vervolgd hebben tot aan zijn graf.

Op den 18den Mei 1619 — den 51sten verjaardag der veroordeeling van Egmond en Hoorne door den Bloedraad — werden de twee overblijvende slagtoffers ontboden, om hun vonnis aan te hooren. Toen de Fiscaal Sylla vroeg in den morgen De Groot's kamer binnentrad, ten einde hem naar de regters te geleiden, zeide hij aan den gevangene, dat hij geen last had om den aard van het vonnis medetedeelen. „Maar" — voegde hij er geniepig bij — „ge weet, wat den Advokaat is overkomen."

„Ik heb" — was het antwoord — „met eigen ooren het vonnis gehoord, dat over Oldenbarnevelt en Ledenberg is uitgesproken. Wat ook mijn lot zijn moge, ik zal het weten te dragen." (2)

Het vonnis, op dezelfde plaats en wijs voorgelezen als dat van den Advokaat, veroordeelde Hoogerbeets en Hugo de Groot tot levenslange gevangenschap. De loop van beider regtsgeding en de opsomming der punten van beschuldiging in het vonnis kwamen bijna volkomen overeen met hetgeen wij van Oldenbarnevelt hebben beschreven.

In de Ridderzaal maakte Grotius geene enkele aanmerking; maar toen hij terugkeerde naar zijne gevangenkamer, deed hij zijnen geleiders opmerken, dat men zijne erkentenis van feiten verwrongen had tot bekentenissen van misdaad, dat hij verhoord en gevonnisd was op eene wijze, die in strijd was met alle beginselen en vormen van wet en regt, en dat hij beroofd was geworden van hetgeen zelfs de geringste misdadiger kon eischen, — het regt van zelfverdediging en het onderzoek der getuigenissen. Zinspelend op de voornaamste oorzaak van al deze oneenigheden, zeide hij, dat het met den Stadhouder en den Advokaat even zoo gesteld was als, volgens Cato, met Caesar en Pompejus. De hoofdoorzaak der ellende was niet uitsluitend daarin gelegen

(1) Brandt, Rechtspl., 185. (2) K. Brandt, Leven, 197.

dat zij vijanden waren, maar daarin dat zij vrienden waren geweest. (1)

In den nacht van den 5den op den 6den Junij werden de beide gevangenen uit den Haag weggevoerd, en overgebragt naar het kasteel Loevestein.

Deze forteres, waarnaar de geestverwanten van Oldenbarnevelt den naam ontvingen van *Loevesteinsche Factie*, was buitengewoon sterk. Natuur en kunst wedijverden om haar, naar de toenmalige begrippen van vestingbouw, zoo goed als onneembaar te maken. Als gevangenis mogt men haar wel *de Burcht der Wanhoop* noemen. Als op de hellepoort van Dante scheen ook hier het opschrift toepasselijk: „Gij die hier binnentreedt, laat alle hoop varen!"

Gelegen op eene spitse landtong, aan de zamenvloeijing van den breeden diepen Waal en de zilveren Maas, is Loevestein meerendeels door deze beide magtige stroomen omringd. Aan de landzijde door hooge wallen en dubbele grachten verdedigd, werd het daardoor voor een onverhoedschen aanval van gene zijde der Maas beveiligd. Daar het Twaalfjarig Bestand ten einde liep, kon men er op rekenen, dat wallen en grachten in nog beteren staat van tegenweer zouden worden gebragt, zoodat de plaats zou verzekerd zijn tegen alle strooptogten, die uit het den Aartshertogen gehoorzamende Brabant konden verwacht worden. Schuin over Loevestein ligt aan den noordelijken oever der Merwede (den vereenigenden stroom) de aanzienlijke vesting Gorinchem of Gorkum, terwijl genoegzaam onmiddelijk daar tegenover, aan den zuidelijken oever der Maas, het versterkte stadje Woudrichem (Woerkum, Workum) zich in de rivier spiegelt.

Toen Grotius en Hoogerbeets de valbrug waren overgetrokken, werden zij door niet minder dan dertien deuren, ieder met ijzeren bouten en geweldige sloten verzekerd, heengeleid, totdat zij eindelijk de voor hen bestemde vertrekken hadden bereikt.

Nimmer mogten zij elkander zien of eenige gemeenschap met elkander hebben; maar de Staten-Generaal hadden genadiglijk toegestaan, dat beider vrouwen toegang zouden hebben tot het kasteel, hun eten zouden mogen kooken in het gebouw, en, mogten zij zich aldaar willen vestigen, nu en dan naar Gorkum mogten oversteken, ja zelfs uitstapjes mogten doen naar den

(1) Ibid. Vgl. Verantw., 163.

Haag. Vier en twintig stuivers daags hadden de Staten toegestaan voor het onderhoud van elken der beide gevangenen, de hunnen er in begrepen. Daar het familie-eigendom van de Groot onmiddelijk gesequestreerd was, scheen schamele behoeftigheid voortaan het levenslange lot te zullen zijn van dezen wereldberoemden man, die tot dusver eene wel eenvoudige, maar toch onbekrompene levenswijze had gevoerd, en eene der hoogste maatschappelijke betrekkingen had bekleed.

De kommandant van Loevestein was bezield met de begeerte om het Grotius zoo lastig mogelijk te maken. Hij besloot, dat de familie letterlijk van de 24 stuivers zou leven. Nu was het Maria van Reigersbergen gelukt nog bij tijds vrij aanzienlijke sommen te leenen, — vooreerst om de kosten te kunnen dekken van een regtsgeding tegen den Staat, strekkende tot opheffing van de sequestratie, — en ten andere om de huishouding in de gevangenis op een niet al te bekrompen voet in te rigten, overeenkomstig de eischen van haar man's gezondheid. En zoo moest er noodzakelijk telkens botsing ontstaan tusschen haar, die het den gevangene zoo goed, en den kommandant, die het hem zoo slecht mogelijk wilde maken. 't Was waarlijk reeds marteling genoeg voor die deugdzame en buitengewoon ontwikkelde vrouw, die ter naauwernood haar 29ste jaar beleefd had, en tot een der voornaamste geslachten van Holland behoorde, haar echtgenoot. den trots van Europa's geleerde wereld, aldus in den bloei zijner jaren levend te zien begraven. Toch moest zij bovendien zich de vernedering laten welgevallen van het mandje, waarmede zij met haar dienstmaagd te Gorkum ter markt ging, iederen keer te laten doorsnuffelen, en dagelijks de kleingeestigste tegenwerking te ondervinden in de keuken, waar zij er hare eer in stelde om persoonlijk het kooken te besturen van de schrale kost, die voor haar man, haar zelve en haar vijftal kinderen was bestemd. (1)

De kommandant van Loevestein, luitenant Prouninck, gezegd Deventer, had er zijne reden voor om zoo op de beide gevangenen verbitterd te zijn. Zijn vader was de beruchte Gerard Prouninck, eenmaal burgemeester van Utrecht, en een der hoofdleiders van de Leycestersche partij, toen de Gouverneur-Generaal zijne bekende aanslagen rigtte tegen vier gewigtige

(1) K. Brandt, Leven, 211.

steden. De zoon had gezworen al het mogelijke te zullen doen om zich te wreken op de bewerkers van den ondergang zijns vaders. Geen wonder dus, dat hij met beide handen de gelegenheid aangreep, die zich thans voor hem opdeed, om zijn moed te koelen op een der voornaamste leden van de partij, die den gewezen burgemeester had afgezet, zij het dan ook dat Grotius destijds den kinderschoenen nog niet was ontgroeid.

Zoo moesten dan mevrouw de Groot en mevrouw Hoogerbeets keukenwerk verrigten, en nu en dan de golven der Merwe trotseren om ter markt te gaan! En het ergste was, dat zij bij hare huisselijke bezigheden een allerlastigsten dwarskijker hadden in den kommandant, die echter vergeefs zijn best deed om Maria van Reigersbergen te doen beven voor zijn wenkbraauwfronsen.

Toen Hugo de Groot, na eene voorloopige hechtenis van negen maanden, aldus voor zijn leven werd ingekerkerd, had hij juist den leeftijd bereikt van zes en dertig jaren. Hoewel hij dus betrekkelijk jong was, had hij toch reeds een Europeschen roem verworven door zijne geleerdheid en zijn genie. Uit een oud riddergeslacht gesproten, had hij onder zijne voorvaders mannen, die als geleerden en overheidspersonen, en (onder de vroegere) die als krijgslieden hadden uitgeblonken.

Zijn vader en zijn grootvader hadden het zeer ver gebragt in de studie van het Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch, en beide hadden hooge betrekkingen vervuld aan de Leidsche hooge-school. Hugo, onder zulke opwekkende invloeden geboren en opgevoed, was bijna in zijne wieg reeds begonnen met studeren. Hij was naauwelijks zijn achtste jaar ingetreden, toen hij reeds zeer dragelijke latijnsche verzen maakte. (1) Op zijn elfde jaar was hij reeds student te Leiden, hoewel die akademie, te midden der oorlogsstormen gegrondvest, niet gemakkelijk met vrucht kon worden bezocht. Zij was reeds omstraald door het schitterende licht, dat verspreid werd door een Scaliger, een Junius, een Merula, en zoovele anderen. Hugo de Groot telde er onder zijne medestudenten een Vossius, een Scriverius, een Heinsius. De

(1) Aan BRANDT's „Leven van de Groot" blz. 6 ontleen ik het volgende staaltje van Latijnsche versregels, door Hugo op zijn achtste jaar gemaakt op de inneming van Nijmegen (1591):

„Plaudite Mauritio Victori, quotquot adestis!
Namque is Caesaream Neomagum venit in urbem.
Vel potius Domino victori plaudite Christo!
Namque is Mauritio Neomagum tradidit urbem."

geleerde krijgsman Janus Douza, die tijdens het onvergetelijk beleg van Leiden aan het hoofd der bezetting had gestaan, hield tot hem, bij zijne opneming onder de Leidsche Muzenzonen, eene toespraak in welsprekende verzen, waarin Hugo genoemd werd:

„*Magne puer, magni dignissime cura parentis.*"

Op zijn veertiende jaar werd hij kandidaat in de regtsgeleerdheid, godgeleerdheid en letteren, na strenge examens, waarbij hem ook naar wis- en sterrekunde werd gevraagd, — en dat op een leeftijd, wanneer het reeds eene schitterende uitzondering pleegt te zijn, indien men met vrucht de akademische lessen kan bijwonen.

Naauwelijks had hij de hoogeschool verlaten, of hij werd toegevoegd aan de zending van Oldenbarnevelt en Justinus van Nassau naar het hof van Hendrik IV. Daar trok hij de aandacht van dien vorst zoozeer tot zich, dat deze hem aan de hovelingen toonde als het „Hollandsche wonder," hem eene gouden keten, waaraan zijn medaljon-portret hing, schonk, en hem de ridderwaardigheid aanbood, waarvoor de knaap uit familietrots schijnt te hebben bedankt. Tijdens dit verblijf in Frankrijk ontving hij, nog vóór zijn vijftiende jaar, van de hoogeschool te Orléans *honoris causa* den titel van Doctor in de Regten, vergezeld van een hoogst vereerend diploma. In Holland teruggekeerd, gaf hij het *Satyricon* uit van den weinig bekenden Romeinschen verzenmaker Martianus Capella, waar hij voortreffelijke noten aan toevoegde. Hij was toen nog geen zestien jaar oud. Kort daarop verrijkte hij de letterkunde met nog meer geleerde werken en met eenige treurspelen. Op zijn zeventiende jaar pleitte hij reeds als advokaat voor de verschillende regterlijke collegiën in den Haag, en op zijn drie en twintigste werd hij door den Stadhouder uit een lijst van drie kandidaten gekozen tot de gewigtige betrekking van Fiscaal (Procureur-Generaal) bij het hof van Holland. Andere burgerlijke ambten, gezantschappen en wat niet al waren hem sedert achtereenvolgens opgedragen; en van dat alles had hij zich met waardigheid en glans gekweten. Zes en twintig jaren was hij oud, toen hij zijn beroemd pleidooi voor de vrijheid der zee, zijn *Mare Liberum*, in het licht gaf; en bijna onmiddelijk daarna verscheen zijn werk over de *Oudheid der Bataafsche Republiek*, dat hem in Spanje den naam verschafte van „*auctor damnatus.*" Op zijn 29ste jaar legde hij de laatste hand aan zijne

Latijnsche geschiedenis der Nederlanden van 1550 tot 1609, een werk dat eerst na zijn dood werd uitgegeven, maar sedert als klassiek gegolden heeft en nog altijd geldt.

Als Pensionaris van Rotterdam, als lid van de Staten-Generaal en de Staten van Holland, als regtsgeleerde, pleitbezorger en Fiscaal, als dichter, als geschiedschrijver, als uitgever van Latijnsche en Grieksche auteurs, als schrijver van godgeleerde verhandelingen, — in al die hoedanigheden stond hij vooraan in de rijen zijner tijdgenooten. Van zijne prille jeugd af had hij eene rol gespeeld in de geschiedenis van zijn vaderland; en al was hij in jaren een kind vergeleken bij Oldenbarnevelt, nogtans had de groote staatsman voornamelijk op hem gesteund, van het eerste oogenblik af, waarop hij zich op het staatstooneel had vertoond. Wel had zijne overgevoeligheid, zijne buitengemeene prikkelbaarheid hem van tijd tot tijd, soms niet geheel zonder reden, de beschuldiging op den hals gehaald van onstandvastigheid of ten minste wankelmoedigheid van gevoelen; maar zijne bitterste vijanden hebben toch nimmer hunne verdachtmakingen durven uitstrekken tot de reinheid van zijn hart of de regtschapenheid van zijn karakter. Zijn groote werk *De jure belli ac pacis*, dat eenmaal eene allergewigtigste omwenteling zou veroorzaken in de geschiedenis van het volkenregt, ja der geheele beschaving, was nog niet geschreven; maar de bouwstoffen voor dat meesterstuk waren reeds voorhanden in de rijk beladen voorraadschuren van zijn geheugen en van zijne scheppingskracht.

Begaafd met ongemeene uiterlijke schoonheid, was hij evenzeer sterk gespierd en een uitstekend beoefenaar der gymnastie. De meesterlijke portretten van Mierevelt hebben zijne trekken vereeuwigd. Hij was van hooge gestalte, bruin van haar, langwerpig van aangezigt, met een fijnen arendsneus en doordringende donkerblaauwe oogen. Zoodanig was de geleerde staatsman, van wien het schier onmogelijk is anders dan met lof te gewagen, — de man, wien de Republiek der Vereenigde Provincien niet beter wist te gebruiken, dan door hem voor al zijne toekomende levensdagen in het sombere Loevestein op te sluiten. Waarlijk! het land moet zich rijk hebben geacht aan groote mannen, nu het, na de onthoofding van Oldenbarnevelt, van zich verkrijgen kon om een Grotius levend te begraven!

Zijn gedrag in den kerker was eene prachtige zedeles. Opgesloten in eene soort van kooi, bestaande uit een slaapkamertje

en een studeerkabinet, was hij, zou men zeggen, geheel verstoken van gelegenheid tot ligchaamsoefening, zoo noodig voor de gezondheid van het ligchaam niet alleen, maar ook van den geest. Maar hij wilde luitenant Deventer het genot niet gunnen van hem neerslagtig te zien. Hij schafte zich een grooten tol aan, die hij iederen dag uren lang rondzweepte; (1) en om zijn geest bezig te houden, verdiepte hij zich op nieuw in die letterkundige, regtsgeleerde en godgeleerde studien, die zijne vrije uren van zijne kindsheid af plagten te vullen.

De Staten Generaal hadden verboden zijn portret in de winkels te verkoopen. De koperen platen, waar zijne beeldtenis op gegraveerd was, waren zoo veel mogelijk vernietigd. De centrale regering, en bovenal de gewezen regters, wilden zijne geheugenis ten eeuwigen dage trachten te delgen. Hun streven was ijdel; want het zou tegenwoordig even moeijelijk zijn buiten Nederland een enkel beschaafd man te vinden, die onbekend is met den naam van Grotius, als één die bekend is met dien van zelfs maar een enkelen onder de vier en twintig regters.

Terwijl hij gevangen zat tusschen Maas en Waal, hadden zijne vrienden hem niet vergeten. Vooral de geleerde Scriverius zond hem van tijd tot tijd brieven over letterkundige zaken, die echter aan een voorafgaande censuur waren onderworpen. Ook zond Scriverius hem vele boeken uit zijne welvoorziene bibliotheek, — hetgeen Grotius te meer op prijs stelde, naardien zijne eigene boeken en papieren door de regering waren gesequestreerd. Later zond hem de beroemde Orientalist Erpenius nu en dan eene groote kist met boeken, die na gebruik weder de rivier overging, om daarna met nieuwe boeken bevracht, weder uit Gorkum haar weg te vinden naar Loevestein. Nu woonde er in Gorkum eene zuster van Erpenius, gehuwd met zekeren Daatselaar, groothandelaar in garen en band, waarmede hij handel dreef op Engeland. Het huis van dezen Daatselaer werd voor de echtgenooten van Grotius en Hoogerbeets de gewone plaats om aftestappen, wanneer zij de Merwe overstaken, om in Gorkum de noodige aankoopen te doen voor de schamele huishouding in het kasteel. Van daar, dat jufvrouw Daatselaer menige doos, menig kistje en menig pakje van Loevestein naar het Noorden of omgekeerd in ontvangst nam of verzond, en daarenboven zorgde voor de telkens terugkeerende boekenkist van haar broeder. (2)

(1) H. Brandt, Leven, 235. (2) Ibid., 236.

Terwijl Grotius zich allengs begon te gewennen aan zijne nieuwe levenswijs, kreeg hij aanzoek van den beroemden geleerde Vossius, destijds Bestuurder van het Staten-Collegie aan de Leidsche Hoogeschool, om de nieuwe uitgaaf van Seneca's treurspelen, waar hij (Vossius) zich toen mede bezig hield, met noten te verrijken. Niet alleen werd dit verzoek door hem ingewilligd, maar hij hield zich tegelijkertijd ook druk bezig met de spreuken door Stobaeus uit Grieksche treurspelen getrokken in Hollandsche verzen te vertalen. Hij was altijd een vurig bewonderaar geweest van het Grieksche tooneel, vooral van Euripides, uit wiens wijsgeerige en zedekundige spreuken hij in zijne afzondering van de wereld veel troost putte. Uit dezen lievelingsdichter, uit Sophocles, Menander en anderen bragt hij op Loevestein eene rijke bloemlezing bijeen, die hij in vloeijende Hollandsche verzen vertaalde. Meer en meer in geestdrift voor Euripides ontstoken, maakte hij eene meesterlijke overzetting van diens *Phoenissae* („De Thebaansche broeders"); en op die wijze wist hij voor het treurspel van zijn eigen leven afleiding te vinden in de treffende afspiegeling van het lijden dier aloude helden en heldinnen.

Nu wendde hij zich weder tot de regtsgeleerdheid. Hij voltooide zijne *Inleiding tot de jurisprudentie van Holland*, een boek dat weldra het orakel der geregtshoven en hoogescholen in de republiek werd. Ook de godgeleerdheid werd niet vergeten. Voor onontwikkelden, vooral voor zeelieden — eene klasse waar hij altijd buitengewoon belang in stelde — vervaardigde hij zijn „*Bewijs van den waren godsdienst*," een gulden boek, in losse en gemeenzame verzen, dat spoedig onder hen voor wie het bestemd was eene welverdiende populariteit erlangde.

Naauwelijks had hij de laatste hand gelegd aan dit volksboek, of Erpenius riep zijne hulp in voor eene nieuwe uitgaaf van het Nieuwe Testament, bevattende den Griekschen tekst met vertalingen in het Arabisch, Syrisch en Aethiopisch. De bijstand, die van hem verlangd werd, betrof eensdeels genoemde Oostersche talen, anderdeels de Latijnsche toelichtingen, die het werk zouden vergezellen. Aanvankelijk zag hij zeer tegen die taak op, zeggende dat na Erasmus, Beza en zoo vele anderen, het uiterst bezwaarlijk was iets nieuws op dit veld aan te brengen. Naar mate hij zich meer in de bijbelstudie verdiepte, nam zijne geestdrift toe, en zoo ontstond zijn Commentaar op de vier Evan-

gelien, een meesterstuk, waarvoor de Christenheid eene schuld van dankbaarheid heeft aan Loevenstein, en dat hem den eernaam bezorgde van stichter der ware Bijbelkritiek.

Zoo gingen bijna twee jaren voorbij. Zijn tol zweepende, om zijn ligchaam niet te verwaarloozen, zijn vruchtbaar brein aan het werk houdende met treurspelen, spreuken, regtsgeleerdheid en wat niet al, de wetenschap vooruitbrengende en zich inspannende ten behoeve van eene maatschappij, die hem had uitgeworpen, wist hij zich oneindig ver te verheffen boven zijn doemvonnis; en zoo verloor de kerker voor hem alle verschrikking.

Intusschen was de reeds bejaarde echtgenoote van Hoogerbeets, na op Loevestein lang te hebben gekampt met ligchaamszwakte, aldaar gestorven, zes kinderen aan de zorg van haar ongelukkigen man overlatende. Luitenant Deventer was hardvochtig genoeg geweest om te verbieden dat mevrouw De Groot haar zou verplegen, of na haar dood voor hare kinderen zou zorgen. (1)

In het begin van het jaar 1621 werd François Aerssen, heer van Sommelsdijk, als buitengewoon ambassadeur naar Parijs gezonden. Onverwachts kwam die tijding niet; want de kuiperijen van den man waren maar al te goed gelukt. Desniettemin werd Grotius er diep door getroffen. Hij was overtuigd, dat zijn aartsvijand, niet verzadigd met het bloed van den Advokaat en de levenslange gevangenschap van diens boezemvriend, zijn uiterste best zou doen om hem aan het Fransche hof zwart te maken. Om dat gevaar, zoo mogelijk, af te wenden, schreef hij dringende brieven aan vrienden te Parijs, op wie hij zich kon verlaten.

Omstreeks terzelfdertijd deed een der gewezen regters van de drie staatsgevangenen, Muis van Holy, eene ontdekking: althans dat schijnt hij zich te hebben verbeeld. Hij berigtte den Staten Generaal, dat mevrouw De Groot in Gorkum touwen had gekocht. Op zijn aandringen werd eene commissie benoemd, om de zaak te gaan onderzoeken op Loevestein, waar, zooals men geloofde, de touwen ergens waren weggestopt, om Grotius in staat te stellen tot vlugten.

Luitenant Deventer wist niets van de zaak, doch was er zeer mee in zijn schik, toen de commissie hem op de hoogte bragt. Hij beijverde zich om die heeren rond te leiden door het

(1) BRANDT, Leven, 236 enz.

kasteel, en liet in het verblijf van Grotius alles het onderste boven halen, ofschoon de gevangene en zijne vrouw hem plegtig verzekerden, dat de bewuste touwen geen ander bestaan hadden dan in de verbeelding van den heer Muis. Na heel wat overlast te hebben berokkend aan het verdachte echtpaar, kregen de commissieleden en de kommandant eindelijk de overtuiging, dat het voor den gevangene even gemakkelijk zou zijn de sterkte uit te vliegen met vlerken, als er zich uit neer te laten met touwen, zelfs al had hij die in zijn bezit gehad.

Kort daarop schreef hij aan de Staten-Generaal, dat de zoogenaamde ontdekking van Muis een verzinsel was. De hardnekkige pogingen om hem te deren, brandmerkte hij als laaghartig en snood.

Maart 1621. Weinige maanden later bevond mevrouw de Groot zich ten huize van Daatselaer, op een van hare gewone bezoeken in Gorkum. Het gesprek kwam op de praatjes van pogingen, die Grotius zou doen om te ontsnappen. Daar kwam mevrouw de Groot uit de lucht vallen met de vraag, of jufvrouw Daatselaer niet erg er mee in zou zitten, als de gevangene plotseling voor hare oogen stond. Lagchend, antwoordde de goede vrouw:

„Wel neen! Laat hem maar gerust komen! We zullen kostelijk voor hem zorgen."

Bij haar volgend bezoek, op Zaturdag, den 20sten Maart, vroeg zij, waarom al de stadsklokken toch luidden.

„Wel!" — antwoordde jufvrouw Daatselaer — „de kermis wordt ingeluid."

„Dan mogen immers" — vroeg mevrouw de Groot — „alle ballingen en vagebonden in Gorkum komen?"

„Ik geloof wel, dat die het regt daartoe hebben."

„Dus mijn man ook?"

„Dat zal wel waar zijn" — lachte jufvrouw Daatselaer, zich verheugende, dat hare vriendin nog zoo vrolijk kon zijn bij de hoopelooze gevangenschap van haar echtvriend — „stuur hem maar bij ons! Hij kan rekenen op eene hartelijke welkomst."

Zuchtend stond Maria van Reigersbergen op, om afscheid te nemen. Maar eerst zeide zij:

„Wat ben je toch een goed mensch! Maar je weet wel, dat, al kon hij vliegen als het beste vogeltje, hij toch nooit uit Loevestein zou kunnen vlugten: zóó stevig en goed bewaakt is zijne kooi."

Den volgenden morgen gierde er een wilde storm om de tinnen van het grijze kasteel. Op eens wendde zich de kleine Cornelia de Groot, oud negen jaar, tot hare moeder, en sprak zonder eenige aanleiding hoegenaamd:

„Morgen moet pa absoluut naar de Gorkumsche kermis, weer of geen weer."

Mevrouw de Groot was door deze eenvoudige woorden diep getroffen. Zij meende er eene goddelijke ingeving in te bespeuren. 't Was of de Voorzienigheid nu haar zegel hechtte aan een plan, waarvan zij sinds eenige weken zwanger ging. Het betrof de kist, waarin de boeken van Erpenius tusschen Leiden en Loevestein op en neer plagten te gaan. In het eerst had men de kist zorgvuldig onderzocht, telkens wanneer zij het kasteel binnenkwam of verliet. Maar nooit vond men er iets anders in dan Hebreeuwsche, Grieksche en andere geleerde boeken, meest lijvige folianten, die voor den kommandant alles behalve aantrekkelijk waren; en zoo was die krijgsman er van lieverlede toe gekomen om de kist al minder en minder naauwkeurig te inspecteren. Eindelijk was hij er geheel mede opgehouden.

Sinds eenige weken bevond zich het bewuste vervoermiddel in de studeercel van den gevangene. Het was nog geen vier voeten lang, en naar evenredigheid niet bijzonder breed of diep; en toch meende Maria van Reigersbergen, dat haar man er wel in zou kunnen. 't Is waar, hij was wel zes voet lang, maar door zich zelven in te drukken en als het ware op te vouwen bleek hij er juist, hoewel met moeite, in te passen. In alle stilte had het echtpaar menigmaal repetitie gehouden van het ontvlugtingsplan, waar beiden nu vol van waren; maar aan geen sterveling hadden zij er een enkel woord van medegedeeld. Eens had hij volle twee uren achtereen in de kist gelegen, terwijl zij gesloten was en zijne vrouw er boven op zat. Zoo waren zij dan tot het besluit gekomen, dat het plan, hoe gevaarlijk ook, niet bepaald onuitvoerbaar was; en zij wachtten slechts op eene gunstige gelegenheid, toen de toevallige woorden van de kleine Cornelia hen deden besluiten om de zaak nu maar door te zetten. Door een merkwaardig spel van het toeval was juist de kommandant tot kapitein bevorderd, en moest nu naar Heusden toe, om de compagnie, waarover hij het bevel zou voeren, in ontvangst te nemen. Nog dien eigen Zondag verliet hij des avonds voor eenigen tijd het kasteel. Uit voorzorg had het echtpaar de kist

weinige dagen te voren naar Leiden gestuurd; en na de gewone tusschenruimte was die weder op Loevestein aangekomen.

De dienstbode der familie de Groot, een meisje van twintig jaar, die haar naam, Elsje van Houweningen, heeft beroemd gemaakt, werd nu in het geheim genomen. Zij verdiende dat vertrouwen door hare trouw, vlugheid, gevatheid en onversaagdheid. Het plan werd haar geopenbaard; en Maria van Reigersbergen vroeg haar, of zij de kist, met haar meester er in, onder hare hoede dorst nemen, en er mede naar Gorkum gaan.

Niets was natuurlijker dan dat het meisje van haar kant vroeg, welke straf men haar zou kunnen opleggen, in geval de zaak aan den dag kwam.

„Wettig niets" — antwoordde haar meester — „maar ook ik ben onschuldig aan alles wat me wordt te laste gelegd; en toch zie je, wat ze me hebben aangedaan."

Elsje bedacht zich niet lang. Vastberaden riep zij uit:

„Er mag van komen wat er wil, — ik neem het op me."

Nu werd het plan tot in de kleinste bijzonderheden vastgesteld. Zoo veel mogelijk sprak het drietal af, wat in de vele omstandigheden, die zich konden voordoen, zou worden gedaan of gezegd.

Naauwelijks was op den bewusten Zondagavond de nieuw benoemde kapitein naar Heusden vertrokken, of mevrouw de Groot begaf zich naar 's mans echtgenoote, met wie zij altijd op een beteren voet had gestaan dan met den lastigen krijgsman Kort geleden had zij haar nog meer op hare hand gekregen, door de tooverkracht van wildbraad en andere versnaperingen, die zij uit Gorkum voor haar had medegebragt. Thans gaf zij haar de hoop te kennen, dat, in weerwil van kapitein Deventer's afwezigheid, het haar mogt vergund worden de kist vol boeken des anderen daags uit het kasteel te verwijderen.

„Mijn arme man" — sprak zij — „tobt zich zoo vreesselijk af met zijn eeuwigdurend studeren, dat ik blij zal wezen een portietje van die folianten een poos kwijt te zijn."

De kommandantsvrouw zag daar geen bezwaar in, en gaf verlof.

Maandag brak aan. Des morgens beukte de storm met onverminderde kracht torens en tinnen van het grijze Loevestein. Somber en onheilspellend stuwden Waal en Maas hunne hooggezwollen wateren langs de terreinen van het kasteel. Maar de teerling was geworpen. Vroeg opgestaan, viel de groote geleerde

op de knieën, en bad vurig wel een uur lang. Slechts in linnen ondergoed gekleed en met een paar zijden kousen aan, pakte hij, met behulp van zijne Maria, zich zelven in de kist. De kolossale bijbel van Erpenius, met eenige strengen garen er op, diende hem tot hoofdkussen. De tusschenruimten, die door zijn ligchaam werden opengelaten, vulde zijne echtgenoote aan met boêken en papieren; en zij gaf zich alle mogelijke moeite om te voorkomen, dat hij ernstig mogt hinder hebben van de gevaarvolle reis, die hij op het punt was te ondernemen. Het afscheid tusschen de beide echtelingen was kort, maar roerend. Toen deed de waardige vrouw de kist op slot, drukte er een kus op, en stelde hare dienstmaagd den sleutel ter hand.

De kleederen, die Grotius gewoonlijk droeg, wierp zijne vrouw nu op een stoel, die met zijne pantoffels voor het bed werd geschoven. Daarop ging zij weder in het bed liggen, trok de gordijnen digt, en schelde.

De persoon, die gewoonlijk den gevangene bediende, verscheen. Van achter hare gordijnen riep de dame hem toe, dat zij zelve de kostbare boeken die in de kist zaten had willen begeleiden naar Gorkum, maar dat zij een weinig ongesteld was; en na het daarenboven zulk ongunstig weder was, zou Elsje de kist naar Gorkum brengen. Voorts verzocht zij, dat, als naar gewoonte, een paar soldaten de kist naar beneden zouden dragen.

Dientengevolge kwamen drie manschappen van het garnizoen de kist halen. Daar zij de kleederen en pantoffels van den gevangene vóór het bed, en de gordijnen digtgetrokken zagen, hadden zij geen kwaad vermoeden. Toen zij echter de kist wilden opligten, riep een hunner schertsend uit:

„Ik geloof waarachtig, dat de Arminiaan er zelf in zit: zóó zwaar is de kist."

„Neen!" klonk daarop eene opgeruimde stem uit het bed, „de Arminiaan zit er niet in, maar wel zware Arminiaansche boeken."

Den wigtigen koffer nu eens dragende, dan weêr voortduwende, werkten de soldaten hem de trappen af, en door de dertien met ijzer beslagen deuren heen. Nog verscheidene malen riepen zij dat Grotius er zelf in moest zitten; maar wijl het geen hunner ernst scheen te zijn, gelukte het Elsje telkens er met een grapje overheen te praten. Toen men de kist het kasteel uit wilde dragen, kwam eene soldatenvrouw met een vertelsel

aan van zekeren misdadiger, die in een kist Loevestein was uitgedragen. „En als dit met een misdadiger is gebeurd," voegde zij er bij, „waarom zou het dan niet kunnen gebeuren met een Arminiaan?"

„Weet je wat?!" riep een der dragers, „Ik zal een boor gaan halen, en een gat boren in den Arminiaan."

„Mooi zoo!" lachte Elsje, „haal dan maar een boor die tot de bovenste verdieping van 't kasteel reikt; want daar ligt de Arminiaan in zijn bed te slapen." (1)

Niets van dat alles was ernstig gemeend, daar de soldaten zich in de slaapkamer van den gevangene hadden overtuigd, dat er behalve het sleutelgat geene enkele opening in den koffer was, en dat er onmogelijk eene genoegzame hoeveelheid versche lucht in kon doordringen om een daarin opgesloten man voor stikken te behoeden.

Alvorens de kist het kasteel uit te dragen had men de kapiteinsvrouw gevraagd, of zij den inhoud wilde onderzoeken; waarop zij van haar kant vroeg, of de kommandant gewoon was dat te doen. Men antwoordde, dat zoodanig onderzoek sinds lang was in onbruik geraakt, daar er nooit iets anders dan boeken in was gevonden. Daarop zeide zij, dat er geene redenen waren, waarom zij strenger zou zijn dan haar echtgenoot; en zij gaf den soldaten bevel om hunne zware vracht op het schip te bezorgen.

Elsje drong er op aan, dat de schipper en zijne knechts eene veel dikkere plank dan gewoonlijk zouden uitleggen, om de kist over te brengen op het vaartuig. Immers er was volgens haar veel kans op, dat de gewone plank doormidden zou breken, en dan zouden de kostbare boeken van professor Erpenius, zoo al niet verloren gaan, dan ten minste hoogstwaarschijnlijk erg beschadigd worden. In het eerst pruttelden de varenslieden niet weinig, maar ze eindigden met toetegeven. De kist werd aan boord gebragt, en op het verdek neergezet; en weldra ligtte men het anker. Nog altijd loeide de storm met vreeselijk geweld en met zóóveel kracht blies hij in de zeilen van het kleine vaartuig, dat het verdek vaak alles behalve waterpas was. Daarom smeekte Elsje den schipper om de kist stevig aan den mast te binden, daar dat kostbare voorwerp groot gevaar liep om over boord te slaan.

(1) Brandt, Leven, 245.

Zoodra aan dit verzoek voldaan was, zwaaide Elsje haar zakdoek over haar hoofd, en liet dien lustig fladderen in den wind. Op de vraag, waarom zij dat deed, antwoordde zij, dat de knecht in het kasteel haar had geplaagd met te zeggen, dat zij in zulk weer het nooit zou durven besteken om naar Gorkum te varen. „En nu," zeide zij, „geef ik hem teeken dat ik toch ben gegaan." En zij ging voort met wuiven.

De waarheid was, dat zij met hare meesteres, die op dat oogenblik hare oogen uitkeek aan een tralievenster, had afgesproken, dat dit het teeken zou zijn, dat alles naar wensch was gegaan. In het tegenovergestelde geval zou zij met het hoofd in de handen zitten.

Terwijl de trouwe dienstmaagd zich aldus van hare taak kweet, ging een onderofficier van het Loevesteinsche garnizoen, die toevallig mede aan boord was, op de boekenkist zitten, die hem een geschikte zetel toescheen. Elsje zat in duizend angsten voor haar armen meester, wien de luttele toevoer van lucht nu geheel dreigde te worden versperd. Gelukkig begon de man met zijne hielen tegen den koffer te trommelen, zoodat zij een voorwendsel had om hem vriendelijk te verzoeken eene andere zitplaats te kiezen, daar, zeide zij, behalve de boeken ook eenig fijn porcelein in de kist gepakt was, dat alligt zou kunnen breken. Hierop verhuisde de man.

Gelukkig was de wind, hoe hevig ook, gunstig; zoodat Gorkum spoedig werd bereikt. Elsje drong er op aan, dat hare kostbare vracht het eerst aan de beurt zou liggen om de stad te worden binnengebragt. Maar de schipper was van meening, dat hij juist eerst al zijne andere waren moest bezorgen; hij hield zich hardnekkig daaraan, totdat Elsje hem ten laatste tien stuivers bood, als hij haar het eerst hielp. Tien stuivers voor de bezorging van vrachtgoed uit een beurtschip gold destijds voor eene verbazend hooge som; weshalve de schipper zich liet vermurwen. Hij en zijn zoon plaatsten de kist op eene berrie, en droegen haar met moeite het schip uit. Terwijl zij daarmede door de stad zwoegden, maakte de zoon zijn vader opmerkzaam op teekens van leven in den koffer. Werkelijk had de ingeslotene eene ligte beweging niet kunnen terughouden.

„Zeg?" riep de schipper Elsje toe, „hoor je wel, wat mijn zoon zeit? Hij zeit, dat er wat levendigs zit in je kist."

„Levendig?!" was het vrolijke antwoord; „ja, Arminiaansche boeken zijn altijd levendig en vol geest."

Daar hielden zij stil voor het huis van Daatselaer, nadat zij zich met moeite een weg hadden gebaand door de menigte, die, in weerwil van het alles behalve schoone weder, door de kermis op straat was gelokt. Bijzonder druk was het vlak voor het huis van Daatselaer, een zeer beklant magazijn, terwijl naast de deur een groote boekwinkel was, waar op dat oogenblik een buitengewone toeloop plaats had. Er tegen op ziende om door al dat gedrang heen te dringen, verkozen de schipper en zijn zoon een kleinen omweg te maken, ten einde aan den achterkant van het huis hunne vracht af te zetten. Daar gekomen kregen zij zonder verwijl hunne tien stuivers, en verwijderden zich, na de kist in eene achterkamer te hebben nedergezet.

Elsje spoedde zich nu naar den winkel, waar zij Daatselaer en zijne vrouw druk bezig vond met hunne koopwaren voor de vele bezoekers uit te pakken en te vertoonen. Onmiddellijk drong zij achter den toonbank, en fluisterde de jufvrouw in het oor: „Mijnheer De Groot is in uw achterkamer."

Het goede mensch werd doodsbleek, en het scheelde niet veel, of zij was flaauw gevallen. 't Was Elsje's eerste onvoorzigtigheid. Door zich geweld aan te doen kreeg jufvrouw Daatselaer hare tegenwoordigheid van geest terug; en zij begaf zich met Elsje naar het achterhuis, waar zij den welbekenden koffer terugvond.

„Mijnheer! mijnheer!" riep Elsje, op de kist kloppende.

Geen antwoord.

„Mijn God! Mijn God!" kreet zij. „Mijnheer is dood."

„Och! och!" riep jufvrouw Daatselaer, „mevrouw De Groot heeft een slecht ding gedaan. Gisteren had ze een levenden man: nu heeft ze een dooden!"

Terwijl de beide vrouwen daar stonden te weeklagen, klonk er plotseling van binnen uit de kist een luid geklop, onmiddellijk gevolgd door deze woorden:

„Doe open! Ik leef nog; maar ik herkende zoo gaauw de stem niet."

Het zal wel niet noodig zijn te verzekeren, dat de kist één, twee, drie, werd opengemaakt. Grotius in zijn witte onderkleeding rees omhoog, als een lijk uit de doodkist. Aanstonds

namen de twee vrouwen hem mede naar eene bovenkamer (1).

Op de vraag van Grotius, of zij altijd zoo bleek zag, antwoordde jufvrouw Daatselaer:

„O neen! maar ik ben bang om hetgeen er gebeurd is. Uwe Edelheid is geen gewoon mensch. De heele wereld heeft den mond vol van u. Ik vrees, dat dit ons op het verlies van al ons goed zal te staan komen, en misschien mijn man in uwe plaats in 't cachot zal brengen."

„Voordat ik dit waagstuk ondernam," antwoordde Grotius, „heb ik vurig tot God gebeden; en zoo even heb ik Hem niet minder vurig gedankt voor mijne voorloopige verlossing. Maar als de gevolgen zoo bedenkelijk zijn als gij vreest, zoo ben ik dadelijk bereid om weer in de kist te stappen, en terug te keeren naar Loevestein."

Nu overwon zij hare weifelmoedigheid; en vastberaden gaf zij ten antwoord:

„Neen! wat er ook van mag komen, we hebben u eenmaal hier, en nu zullen we al het mogelijke doen om u verder te helpen."

Daar de ontsnapte gevangene natuurlijk alles behalve frisch was, bragt de vrouw des huizes hem een glas Malaga. Zij was echter te zenuwachtig om er aan te denken, dat hij wel wat over zijn ondergoed mogt aantrekken. Hem in zijn luchtig kostuum achterlatend, ging zij naar den winkel, om haar echtgenoot te roepen. Deze was ten uiterste verbaasd, maar verloor geen oogenblik zijne tegenwoordigheid van geest. Hij wilde den onverwachten gast niet zien; want in het verhoor, dat men hem hoogstwaarschijnlijk zou doen ondergaan, was het, meende hij, zaak voor hem, dat hij, zonder meineedig te zijn, kon zweren, dat hij den gevangene niet gezien had, en van de ontvlugting in geen enkel opzigt iets had geweten.

Jufvrouw Daatselaer keerde naar het vertrek terug, waar zij Grotius had achtergelaten. Deze keurde het gedrag van haar man volkomen goed. Nu ging zij naar haar zwager, den lakenkooper Van der Veen, wien zij in zijn winkel vond, pratende met een officier der bezetting van Loevestein. In zijn oor fluisterde zij een paar dringende woorden; waarop hij zich bij den officier verontschuldigde en haar volgde naar hare woning. Zij vonden Grotius nog juist zoo zitten als de jufvrouw hem had verlaten. Van der Veen reikte hem de hand en sprak:

(1) BRANDT, Leven, 248.

„Zoo zie ik dan den man voor me, waar het gansche land van spreekt?"

„Hier ben ik," antwoordde de toegesprokene. „Ik stel mij in uwe handen."

„Er is," hernam de ander, „geen oogenblik te verliezen. Wij moeten u dadelijk helpen om hier vandaan te komen."

Hij snelde heen, en zocht zekeren Lambertsen (Jan Lambertszoon) op, een man dien hij ten volle kon vertrouwen, van zijn ambacht metselaarsbaas, van geloofsbelijdenis Luthersch. Dien man vond hij op een steiger bezig met aan de gevelspits van een huis te metselen.

Zoodra de baas van zijn verheven standplaats was afgedaald, hoorde hij van den lakenkooper, dat er een goed werk te verrigten viel, dat hij beter dan iemand anders kon doen, dat zijn geweten hem nooit verwijtingen daarover doen zoude, en dat hij op den koop toe een niet onaardig sommetje er mede zou verdienen. De zaak was, dat hem dringend verzocht werd een volledig oppermansgewaad te verschaffen, en mede te gaan naar het huis van Daatselaer, waar hij den gewaanden opperman onder zijne hoede zou nemen. Lambertsen nam dit voorstel aan, verwijderde zich even, kwam met het gevraagde pak benevens truweel en maatstok terug, en ging toen met Van der Veen naar het huis van Daatselaer.

Niet weinig stond hij op te kijken, toen hij hoorde, dat het bewuste pak voor den beroemden Huig de Groot bestemd was. Hij aarzelde echter niet om het dezen te laten aantrekken. Ongelukkig was het den vervolgden staatsman veel te klein. Het wambuis reikte nog niet eens tot zijn korten broek, terwijl dat laatste kleedingstuk zijne knieën niet haalde. Daarenboven zagen zijne fijne witte handen, die door de kortheid der mouwen zeer in het oog vielen, volstrekt niet uit naar dagloonershanden; zoodat de gewaande opperman er zeer wonderlijk uitzag. Jufvrouw Daatselaer besmeerde zijn aangezigt en zijne handen met kalk; hij zette een breedgeranden hoed op, dien hij zoo laag mogelijk over zijn voorhoofd trok; truweel en maatstok nam hij in de hand; en hij nam afscheid van zijne goedhartige gastvrouw.

Zoo ging hij dan met Lambertsen de wijde wereld in. Bedaard drongen beiden door het kermisgewoel heen naar de veerplaats.

Van der Veen, die in tegenovergestelde rigting het huis verlaten had, voegde zich daar bij hen (1).

Het weder was nog in het minst niet verbeterd; en de bootslieden weigerden hardnekkig den gevaarlijken overtogt te doen voor twee zoo onbeduidende personages als deze metselaarsbaas en zijn vogelverschrikker van een opperman.

Lambertsen echter verzekerde hun, dat er hem zeer veel aan gelegen lag, onverwijld aan de overzijde der rivier te komen, daar hij in het Land van Altena (de destijds tot Holland behoorende streek tegenover Gorkum) een grooten voorraad steen moest koopen voor een openbaar gebouw, dat hij had aangenomen. Van der Veen voegde er bij, dat ook hij bij dien grooten steenaankoop belang had; en zoo hadden zij een geschikt voorwendsel om voor het overzetten van den breeden stroom eene buitengewoon hooge belooning te bieden. Dit had het gewenschte gevolg; en zij stapten allen in de veerschuit.

Behouden bereikten zij den tegenoverliggenden oever. De wakkere lakenkooper vergezelde de twee anderen een eind weegs op hunne voetreis naar het Zuidoosten; waarop hij afscheid nam, en nog dien eigen avond te Gorkum terugkwam. Grotius en zijn metgezel wandelden voort tot het aanzienlijke dorp Waalwijk, op het grondgebied der Aartshertogen.

Omstreeks vier uur in den namiddag kwamen zij in die plaats, waar Grotius de beste gelegenheid had om Antwerpen te bereiken. Met dat doel huurde Lambertsen een rijtuig voor hem, waarop die schrandere metselaar den voerman beduidde, dat zijn zonderlinge metgezel een vermomde bankroetier uit Holland was, die, om zijne schuldeischers te ontvlugten, de wijk wilde nemen naar Antwerpen. Om die reden trok hij ook den hoed zoo diep over de oogen.

Lambertsen nam afscheid van De Groot; deze klom in het rijtuig, en weldra was hij een goed eind op weg naar het Zuiden. Dat de voerman nog al eens pleisterde op een zoo grooten afstand, spreekt van zelf; en als dan Grotius wat gebruikte, en het wilde betalen, bleek hij telkens zóó weinig begrip te hebben van de waarde der geldstukken, die hij wisselde, dat de voerman menigeen, die hem naar den raren passagier vroeg, antwoordde, dat het een bankroetier was, zooals hem ook vol-

(1) Brandt, Leven, 248, enz.

strekt niet bevreemdde; want een man, die zóó weinig begrip had van geld, moest wel op de flesch gaan. Hij voor zich hield „den vent voor niet veel beter dan een gek."

Zij reisden den geheelen nacht door; en toen zij den volgenden morgen in de nabijheid van Antwerpen waren gekomen, werden zij staande gehouden door eene patrouille gewapenden, die Grotius om zijn paspoort vroegen. Op zijne vraag, wie hij voor had, werd hem geantwoord, dat zij in dienst waren van „Roô Roê" [Roode Roede], een naam, dien men in de wandeling plagt te geven aan den Opper Baljuw van Antwerpen. Toevallig was die dignitaris in de nabijheid; onze vlugteling werd bij hem gebragt; en hij vertelde hem onbewimpeld zijne geschiedenis.

„Roô Roê" was de beleefdheid zelve, gaf hem een paard en een geleide van ruiters, en bespoedigde aldus zijne komst in de stad, waar hij weldra ongehinderd zijn intogt hield. Hij reed onmiddellijk naar het huis van een vriend van hem, dominé Grevinkhoven, die als balling te Antwerpen woonde. Toen hij den klopper had laten weergalmen, kwam de dochter van dien Remonstrantschen leeraar hem opendoen, en zeide hem, dat haar vader boven voor het ziekbed zat van hare moeder. „Zeg, dat Grotius er is": die boodschap kreeg het meisje mede. Een oogenblik later kwam Grevinkhoven, zijne zieke vrouw ondersteunende, de trap af, en viel zijn ouden vriend om den hals, die als uit de dooden was opgestaan.

Als een loopend vuurtje verspreidde zich het groote nieuws door de stad. Episcopius en een aantal andere te Antwerpen wonende Hollanders verdrongen zich weldra in het huis van Grevinkhoven, waar zij alle te zamen met groote vreugd middagmaalden, terwijl de ontsnapte gevangene, nog altijd in oppermanskleedij, zijne geschiedenis met alle geuren en kleuren ten beste gaf.

Het was geenszins de bedoeling van Grotius zich te Antwerpen te vestigen: hij bleef er niet langer dan voor zijn verderen togt naar Parijs noodig was. Onder de hand werden hem te Antwerpen wenken gegeven, dat eene schitterende toekomst hem wachtte, indien hij kon besluiten om in dienst te treden van de Aartshertogen; en het ontbrak niet aan geruchten, door zijne talrijke vijanden uitgestrooid, dat hij op het punt was om godsdienst en vaderland te verraden. Die geruchten waren even leugenachtig als de vele andere lasteringen, waarvan hij

tot dusver het slagtoffer was geweest. Een treffend bewijs van zijne onwankelbare vaderlandsliefde vinden wij in de brieven, die hij in de eerste dagen van zijn verblijf te Antwerpen schreef, en die door Kaspar Brandt in zijn „Leven van De Groot" aan de vergetelheid zijn ontrukt (1).

Met zijne reis naar Frankrijk en verdere lotgevallen heeft ons geschiedverhaal niets te maken. Beroofd van de mogelijkheid om zijne diensten te wijden aan zijn vaderland, waarvan hij een der schoonste sieraden was en eeuwig blijven zal, is hij tot het einde zijner dagen een weldoener der menschheid gebleven. Voorwaar! mogt men de oude beschuldiging, dat republieken ondankbaar zijn, willen wederleggen, men zal daarvoor geen enkelen grond kunnen vinden in de geschiedenis van Oldenbarnevelt en van Hugo de Groot.

Zullen wij de magtelooze woede van kapitein Deventer pogen te schetsen, toen hij op het kasteel Loevestein terugkeerde? Hij putte zich uit in vervloekingen tegen het echtpaar en de schrandere dienstmaagd; maar wijl hij begreep, dat hij den vlugteling met schelden niet kon terugkrijgen, snelde hij naar Gorkum, om de Daatselaers te overvallen, en den beruchten koffer te onderzoeken. Hij vond er echter niets anders in dan den bijbel van Erpenius, eenige kleinere boeken en wat garen.

Nog een korten tijd moest Maria van Reigersbergen in plaats van den ontsnapte op Loevestein blijven. Toen werd zij losgelaten, en vervoegde zich met hare kinderen bij haar echtgenoot. Elsje van Houweningen trouwde later met den wakkeren dienaar, dien Grotius gedurende zijn verblijf op Loevestein Latijn en een weinig regtsgeleerdheid had geleerd. Het zaad was in vruchtbare aarde gevallen: de man bragt het later tot advokaat, en maakte goede zaken.

Toen de Prins van Oranje de eerste tijding kreeg van De Groot's ontvlugting, zeide hij: „ik dacht wel, dat dat zwarte varken mij bedriegen zou: ik dacht wel, dat men hem niet zou opgesloten houden. Hij was wijzer dan al zijne regters." Het „zwarte varken" was eene niet zeer kiesche toespeling op het donker gelaat en de gezetheid van Maria De Groot (2).

(1) Brandt, Leven, 256—258.
(2) Brandt, Leven, 258. Van der Kemp, IV, 138.

HOOFDSTUK XXIII.

Zamenzwering tegen het leven van prins Maurits. — Zij wordt verraden aan den Prins. — Vlugt van Stoutenburg. — Gevangenneming van Groenevelt. — Oldenbarnevelt's weduwe smeekt Maurits om genade. — Groenevelt ter dood veroordeeld en onthoofd.

Van het oogenblik af, waarop het laatste tooneel van Oldenbarnevelt's levenstreurspel was afgespeeld, was zijne weduwe in hoopeloozen jammer achtergebleven. Vroeger had zij een leven geleid van onafgebroken voorspoed. Erfgename van aanzienlijke bezittingen, had Maria van Utrecht door haar huwelijk met den veelbelovenden jongen regtsgeleerde den grondslag gelegd tot zijn rijkdom. Hare twee zonen en twee dochters waren om haar heen opgegroeid; en alle vier waren door het huwelijk vermaagschapt geworden aan voorname geslachten. Voor die allen scheen een lang en nuttig leven in aanzien en overvloed te zijn weggelegd. Helaas! het zwaard van den scherpregter had met een enkelen slag aan al die heerlijke vooruitzigten den bodem ingeslagen. De naam van Oldenbarnevelt was in een scheldwoord ontaard. Op straten en pleinen werden door ellendige landloopers schandelijke vertooningen gegeven van zijne laatste oogenblikken; en straatzangers gilden niet minder onteerende liedjes over dat onderwerp tot in de ooren zijner naaste betrekkingen. Kortom — de haat tegen den gevallene was nog niet verzadigd met zijn bloed.

Wij zullen den nameloozen droefheid der weduwe niet pogen te schetsen. De voortreffelijke Hollandsche schilderschool heeft hare gelaatstrekken voor de nakomelingschap bewaard. Zij zijn ietwat hard, maar regelmatig en gebiedend. De bron harer tranen

schijnt opgedroogd te zijn; en de geheele uitdrukking is die van stroeven, maar edelen wanhoop.

Men wane echter niet, dat de beproevingen der grijze Maria van Oldenbarnevelt nu haar toppunt hadden bereikt. Neen! het noodlot had nog heviger slagen voor haar in voorraad, dan die haar echtgenoot hadden neergeveld op het schavot.

Hare beide zonen waren in den bloei des levens. De oudste, Reinier, heer van Groenevelt, was gehuwd met eene rijke en voorname weduwe, de weduwe van Brandwijk. Sedert zijns vaders dood leefde hij in onbekrompen omstandigheden, maar in volslagen afzondering van de groote wereld. Hij stond bekend als een levenslustig, vriendelijk man, van gemakkelijken omgang, en was dan ook altijd zeer bemind geweest bij zijne vrienden, en vóór de jongste onlusten gezien bij het volk. Jammer maar, dat hij zoo weinig geestkracht bezat. Buitengemeen vatbaar voor den invloed van anderen, liet hij zich gemakkelijk leiden door krachtiger karakters dan het zijne. Hij had de winstgevende betrekking bekleed van Opper-Houtvester van Delfland; maar daarvan was hij nu beroofd.

De andere zoon, Willem, die het erfgoed zijner grootmoeder, Stoutenburg, van zijn vader had ten geschenke ontvangen, was van een zeer verschillenden aard. Vroeger hebben wij hem verbonden gezien aan het gezantschap van Aerssen te Parijs. Den titel van Stoutenburg voerde hij toen nog niet. Hoewel hij door zijne ongeregelde en geenszins ingetogen levenswijze zijn chef veel reden gaf tot klagen, stond hij echter destijds nogal in de gunst van Hendrik IV, die hem de hand boven het hoofd hield om der wille van zijn vader, en hem zelfs een eervol en voordeelig hofpostje verschafte. Later was hij in krijgsdienst getreden, en had hij zich daarin zoozeer onderscheiden, dat hij ritmeester en gouverneur van de sterke vesting Bergen-op-Zoom werd. Deze laatste betrekking was even winstgevend als eervol; en hij rekende er op, dat hij na het verstrijken van het Twaalfjarig Bestand in den oorlog, die Duitschland verscheurde, en waarin dan ongetwijfeld de Nederlandsche Republiek zou betrokken worden, zich nog hooger zou weten te verheffen. Zijne vrouw was eene dochter van den grooten Marnix van St. Aldegonde; en bij zijn huwelijk had hij van zijns vaders goederen eene jaarlijksche rente gekregen van twee duizend gulden (1).

(1) BRANDT, Hist. der Ref., IV, 901, enz.

Na den dood van zijn vader verviel niet alleen door de verbeurdverklaring van diens goederen de rente van twee duizend gulden, maar werd hij buitendien beroofd van zijn gouverneurschap, en uit het leger verwijderd; zoodat hij van weelde en aanzien tot armoede en verstootenheid verviel. En toch had Prins Maurits, in de boodschap, die hij aan Walaeus voor den gevonnisden Advokaat medegaf, uitdrukkelijk gezegd, dat diens zonen op zijne gunst konden rekenen, zoolang zij geene reden gaven tot klagen! En reden tot klagen hadden zij nog in het minst niet gegeven. Stoutenburg woonde nu met zijne moeder in stille afzondering op den huize Stoutenburg, ten Z.-O. van Amersfoort. Hij was onrustig van aard en niet vergevensgezind. Vooral bij het vernieuwen van den oorlog was het hem eene vreesselijke ergernis, dat hij veroordeeld was om in ledigheid t'huis te moeten blijven.

Jaren lang ging hij zwanger van wraakplannen. Hij wond zich op tot de overtuiging, dat zijne persoonlijke grieven ten naauwste zamenhingen met het welzijn der Republiek; en hij zwoer, dat hij den dood zijns vaders, de ellende zijner moeder en de verongelijking, hem persoonlijk aangedaan, zoude wreken op den Stadhouder, dien hij als de oorzaak van al die rampen beschouwde. Daarom wilde hij door middel eener tegenomwenteling al de stedelijke regenten, die door Maurits waren afgezet, trachten te herstellen in de waardigheden en bedieningen, waarvan zij wederregtelijk waren beroofd.

Het schijnt, dat de gedachte niet bij hem is opgekomen, of de arm, die sterk genoeg was gebleken om den grooten staatsman in de volheid van diens magt in het niet te doen verzinken, — of diezelfde arm te zwak zou blijken om den aanval het hoofd te bieden van een onbeduidenden partijganger. Hij schijnt zich Maurits slechts te hebben voorgesteld als een gehaten dwingeland en moordenaar, wiens bloed hij wilde vergieten als een zoenoffer.

Rondom zich had hij eene bent van wanhopig vermetele mannen, aan wie hij van tijd tot tijd zijne plannen half en half toevertrouwde. Daar was in de eerste plaats een ontslagen Remonstrantsche predikant, die naar het vrij algemeen gebruik der toenmalige geleerden, zijn naam Hendrik Slaet had herschapen in Henricus Slatius. 't Was een zware, leelijke Hollander met een donker uitzigt. Aan geleerdheid ontbrak het hem niet; en hij muntte uit in onstuimige welsprekendheid, menschenkennis

en geschiktheid om met de volksklasse om te gaan. Hij was hartstogtelijk, hebzuchtig, aanmatigend en een doodsverachter. Ten gevolge van eene bijzondere veete had hij wraak gezworen op de Remonstranten; maar dit belette hem geenszins om vuur en vlam te spuwen op de Contra-Remonstranten, en meer bepaald op den Prins, dien hij den Aartsvijand plagt te noemen van het gansche gemeenebest.

In de tweede plaats vonden Stoutenburg's plannen gereede ooren bij den heer Van der Dussen, een vermogend Katholijk, die gehuwd was met eene dochter van Elias Oldenbarnevelt, broeder van den grooten staatsman. Van der Dussen was even fel gebeten op den Prins als zijn aangetrouwde neef.

Een derden vertrouwde vond Willem van Oldenbarnevelt in zekeren Korenwinder, mede een Katholijk, vroeger secretaris van Oldenbarnevelt's heerlijkheid Berkel en Rodenrijs, een verbazend dik mensch, maar daarom niet minder werkzaam en gevaarlijk als zamenzweerder.

Daar was verder nog zekere Van Dijk, gewezen secretaris van de aan Berkel grenzende gemeente Bleiswijk, een man, die gelijke hoedanigheden bezat als zijn voormalige ambtgenoot, maar evenzeer in het oog viel door zijne magerheid als de ander door zijne zwaarlijvigheid.

Eindelijk was daar nog de zwager van Slatius, Cornelis Gerritsen, een meubelmaker, wonende te Rotterdam, die zich zeer nuttig maakte bij het beramen en uitvoeren van de kleine bijzaken der zamenzwering (1).

Tegen het einde van December 1622 stelden Korenwinder en Van Dijk een plan op het papier, dat, aan hun aanvoerder voorgelegd, diens goedkeuring wegdroeg. Het stuk begon met een hevigen aanval op den Stadhouder; betoogde de noodzakelijkheid eener algemeene regeringsverandering, en, om te beginnen, van 's Prinsen uitdenwegruiming. Verder bevatte het een plan om dat laatste doel op de geschiktste wijze te bereiken.

Prins Maurits was gewoon dagelijks, zonder geleide van lijfwacht, naar zijne paardenstoeterij bij Rijswijk, een dorp op een goed half uur afstand van den Haag, te rijden. Nu zou het, volgens Korenwinder en Van Dijk, niet moeijelijk zijn hem tusschen zijn rijtuig en de plaats waar hij stalde te overvallen, hetzij bij het uitstappen, hetzij bij het weder intreden. De

(1) Brandt, Hist. der Ref., IV, 901, enz.

aanvallers moesten zich in twee partijen verdeelen. De eene moest hem dooden, en de andere den terugtogt der moordenaars dekken, en zoodanigen weerstand fnuiken, als de weinige lakeijen van den Prins mogten bieden.

Toen het plan behoudens kleine onderdeelen door Stoutenburg was goedgekeurd, werd het geschreven stuk verbrand. Men berekende, een twintigtal mannen voor de uitvoering en, om hen fatsoenlijk te betalen, ongeveer zes duizend gulden noodig te hebben.

Over de bijzonderheden en vooral over de kosten van dit komplot werd beraadslaagd met eene bedaardheid, als hadde het eene nijverheids- of handelsonderneming gegolden. Zes duizend gulden! dat was voor dien tijd eene geweldige som; en Stoutenburg was, om zoo te zeggen, een bedelaar. Zijne medestanders waren even berooid als hij; maar bij Beverwijk woonde zijn zwager, de gewezen gezant Van der Myle, onder toezigt van de politie, maar zijne bezittingen waren niet verbeurd verklaard. Stoutenburg bragt hem een bezoek, vergezeld van Slatius. Hij hoopte geld van hem te krijgen; maar de eerste flaauwe toespelingen op het schandelijk ontwerp werden door Van der Myle met zulke blikken, gebaren en uitroepen beantwoord, dat het bloeddorstige tweetal onmiddellijk aftrok, terwijl Willem van Oldenbarnevelt den ex-predikant toevoegde: „Kom mee, Slaet! Van hem is niets te halen" (1).

Nu hernieuwde hij zijne pogingen bij zijn broeder, die geld en krediet bezat. Reeds had hij los weg met hem gesproken over de noodzakelijkheid om Maurits onschadelijk te maken: nu poogde hij hem te doen deelnemen aan het komplot. Groenevelt wierp het niet van zich; maar aanmoedigen deed hij het evenmin. In vele gesprekken, die hij had met Stoutenburg, Korenwinder en Van Dijk, nam hij telkens een flaauwen schijn aan van niet te begrijpen, wat die drie in het schild voerden; zoodat Van Dijk zich eens niet kon weerhouden om hem te gemoet te voeren: „Als wij ter zake komen, praat gij er altijd overheen of loopt weg." Behalve deze mondelinge pogingen werd ook schriftelijk op hem gewerkt door naamlooze brieven, waarin hij werd aangespoord om zich te wreken op den moordenaar zijns vaders, en om Kerk en Staat van schandelijke onderdrukking te helpen bevrijden.

(1) Brandt, Hist. der Ref., IV, 901, enz.

Eindelijk zwichtte hij voor den aandrang van zijn broeder, die hem voorhield, dat, als de zaak gelukte, waar hij niet aan twijfelde, de geheele regering het onderste boven zou gekeerd worden, en alles van de genade der overwinnaars zou afhangen. Hij liet zich overhalen om eenige wissels te trekken, die Korenwinder op zich nam te gelde te maken. Hevige wraakzucht schijnt hij geen oogenblik te hebben gevoed, maar des te lager was het in hem, dat hij uit winstbejag geld schoot voor de misdadige onderneming. *Uit winstbejag* het geld, in dit opzigt dat hij aanvankelijk bezorgde, hetwelk hem op zijne aanvraag met behoorlijken intrest moest worden terugbetaald. Met eene geldmanachtige behoedzaamheid, die kwalijk overeenkwam met eene gevaarlijke zamenzwering, eischte hij eene schuldbekentenis van zijn broeder, tot het volle bedrag der te verstrekken sommen.

Het viel Korenwinder niet moeijelijk Groenevelt's wissels te doen honoreren. Nu beijverde zich Van Dijk om het noodige moordenaarspersoneel bijeen te krijgen, terwijl zijn vette collega penningmeester was. De twee gebroeders Blansaert, waarvan de een Remonstrantsch proponent was geweest, en die thans beiden wolwevers te Leiden waren, lieten zich door de voorstellingen van Van Dijk overhalen. Dit was eveneens het geval met Willem Partij, een geboren Waal, thans insgelijks een Leidsche wever. Aanvankelijk had Van Dijk aan die drie werklieden gezegd, dat hunne diensten voor niets anders werden ingeroepen, dan voor de gewelddadige bevrijding van Niellius en Poppius, twee Remonstrantsche geestelijken, uit de Haarlemsche gevangenis. Eens echter, toen hij zijne drie nieuwe bondgenooten bij zich ten eten had gevraagd, werd hij dronken; en toen kwam hij er rond voor uit, dat het op het leven van den Stadhouder gemunt was, — dat de noodige maatregelen waren genomen om terstond na de volvoering der daad een algeheelen ommekeer teweeg te brengen in de zamenstelling der stedelijke regeringen, — dat al de afgezette regenten den Haag in triomf zouden binnentrekken, door een talrijken stoet van gewapend landvolk gerugsteund, — eindelijk dat betere tijden voor den verdrukten Remonstrantschen godsdienst, voor het vaderland, en bovenal voor de leden der zamenzwering, onmiddellijk na den dood van den dwingeland zouden aanbreken. Iedereen, die regtstreeks deelnam aan den aanslag op 's Prinsen leven, zou een minimum ontvangen van drie honderd gulden,

en daarenboven, naarmate van zijne bekwaamheid, tot betrekkingen van eer en voordeel worden bevorderd (1).

De Blansaerts verzekerden Van Dijk, dat hij zich op hunne trouw onbeperkt kon verlaten, dat zij in Leiden eenige andere mannen kenden, „zoo stevig als boomen en zoo dapper als leeuwen", en dat zij die helden zouden winnen voor de zaak. Een daarvan was een bombazijnwever, een was kleermaker, en ook de twee overigen waren werklieden. De roekeloosheid, waarmede deze schandelijke onderneming werd op touw gezet, is schier ongeloofelijk. Van Dijk gaf het broederpaar honderd gouden pistolen (meer dan duizend gulden), niet alleen voor hen zelven, maar tevens voor de aanstaande deelgenooten. Later is echter gebleken, dat beiden hem van het begin af aan bedrogen, dat het hun maar te doen was om hem zooveel mogelijk aftezetten, en als er niets meer te halen viel, hem te verraden, om nogmaals in troebel water te visschen. Dat was zeer voordeelig, maar ook zeer gevaarlijk.

Toen Van Dijk te Leiden, naar hij meende, goede zaken had gemaakt, ging hij weder naar Stoutenburg, die hoe langer hoe ongeduldiger werd, naarmate de tijd naderde, waarop hij zijne wraakzucht zou kunnen botvieren. Herhaaldelijk betuigde hij Van Dijk, dat het hem een genot zou zijn, den Stadhouder eigenhandig in stukken te scheuren. Hij was evenwel slim genoeg om liever eene rol te spelen achter de schermen.

Intusschen hadden Slatius en zijn zwager Gerritsen, de meubelmaker, een drietal matrozen omgekocht. Het huis van Z.Wel-Eerw. in Rotterdam diende voor arsenaal. Pistolen, snaphanen, hamers, lagen daar broederlijk naast een wapen van geheel anderen aard, namelijk de gansche oplaag van „De Klaerlichtende Fakkel", een opruijend pamflet van de hand des bewoners.

Op den 1sten Februarij 1623 bragt Van Dijk een bezoek aan Slatius. In eene donkere achterkeuken, spookachtig verlicht door het vuur, dat in dien somberen namiddag op het fornuis brandde, stonden de zwarte Slatius, met zijne ruige wenkbraauwen, en zijn zwager de meubelmaker, beiden in werkmanskleeding, bezig in het zweet huns aanschijns lood te smelten, kogels te gieten, buskruid te droogen, en wapens te poetsen en in orde te maken. De zenuwachtig bewegelijke Van Dijk, met zijn

(1) Brandt, Hist. der Ref., IV, 936, enz.

verweerd en onheilspellend aangezigt, stond daarbij met onmiskenbare ingenomenheid toe te kijken. Alles wat die twee gedaan hadden of nog deden vond hij goed. Alleen ried hij hun nog eenige geharde zeelieden er bij te huren.

Dientengevolge verzekerde zich Slatius den volgenden dag van de diensten van zekeren Ewouts en drie andere zeelieden. Die vier kwamen niet te weten, wat eigenlijk van hen gevergd werd, maar wel dat het eene gevaarlijke, hoewel niet wanhopige onderneming betrof, die in ieder geval hoogst nuttig zoude zijn voor het vaderland. Elk hunner ontving twee à drie honderd gulden in goudstukken, met belofte van meer loon en bevordering tot stuurman, ja welligt kapitein.

Er werd bepaald, dat al de zamenzweerders drie dagen later in den Haag zouden bijeenkomen in de herberg „De Vergulde Helm". De dag daarna (Maandag, de 6de) werd voor de uitvoering van den aanslag vastgesteld. Van Dijk, die zich veel voorstelde van de welbespraaktheid van den Waal, Willem Partij, had dezen verzocht, om voor de gezamenlijke uitvoerders op eene eenzame plek in de Scheveningsche duinen bij den Haag eene toespraak te houden, naar aanleiding van de „Klaerlichtende Fakkel" van Slatius.

Op den Zaturdag vóór den Dingsdag, die bij nader inzien voor den aanslag bepaald werd, waren ten huize van Slatius aan den middagdisch verscheidene personen vereenigd, als daar waren zijne zuster met haar echtgenoot, Gerritsen, voorts de zeeman Ewouts, die van den aanslag het regte niet wist, en eenige anderen, die er volstrekt niets van wisten. Slatius was zeer opgewonden, hoewel zijne zuster, die hij niet langer onkundig had kunnen laten van het komplot, den ganschen dag geweend, en gezegd had, dat haar man en haar broeder er beter aan toe zouden zijn, als zij wormen waren, en aarde tot voedsel hadden, dan nu zij zich verlaagd hadden tot eene zoo goddelooze onderneming. Vergeefs had haar broeder haar willen troosten met de verzekering, dat het plan geen ander gevolg kon hebben dan de zegepraal van den waren godsdienst en het welzijn van het vaderland.

Op den avond van dienzelfden dag stuurde Slatius eene kist met wapenen, kruid en lood naar de reeds genoemde Haagsche herberg „De Vergulde Helm", onder geleide van Ewouts en diens drie kameraden. Te voren had Van Dijk aan den waard

van die herberg geschreven, dat hij eene vrije kamer noodig had, en dat hij eene kist zou sturen, bevattende eene groote partij boeken en handschriften, die hij zou noodig hebben voor een regtsgeding, waarin hij betrokken was.

Des anderen daags (Zondag) was Van Dijk de gastheer van Jan Blansaert en Willem Partij aan het middagmaal in „De Vergulde Helm". Bij die gelegenheid kwam hij voor den dag met zeven netjes digtgevouwen pakjes, ieder meer dan twee honderd gulden aan goudstukken bevattende. Die waren bestemd voor hen zelven en voor de lieden, die, naar zij gezegd hadden, door hen te Leiden voor de zamenzwering waren gewonnen. Zooals meestal bij zulke gelegenheden, werd hij ook nu dronken. In dien toestand begon hij te zwetsen over den grooten ommekeer in Kerk en Staat, die op handen was; en toen het middagmaal was afgeloopen, hield hij inspectie over de karabijnen van zijne gasten. Hij vroeg, of men zich op die wapens kon verlaten. „Geen nood!" was het antwoord. „We kunnen daarmee op twintig pas een haartje doormidden schieten." Van Dijk sloeg de hand krampachtig om eene der karabijnen, en uitte den wensch om mede van de partij te zijn; waarop Blansaert uitriep: „Neen, neen! we kunnen dat karweitje beter zonder dan met u doen. Uwe taak is voor de verdediging te zorgen." (1)

Nu achtte Van Dijk het oogenblik gekomen om hun te zeggen, dat zij met een der Rotterdamsche zeelieden den Prins moesten aanvallen, zoodra hij zijn rijtuig vóór de Rijswijksche stoeterij verliet. „Daar," riep hij, „moet jelui hem pakken, en niet weggaan, voordat hij dood is."

Beiden drukten hunne warme ingenomenheid uit met die schikking; waarop zij afscheid namen, om de zeven pakjes bloedgeld onder zich zelven en de overigen, voor wie zij bestemd waren, te verdeelen. Dit zou geschieden op de bewuste plek in de duinen; en werkelijk rigtten zij daarheen hunne schreden. Zij vonden er Adam Blansaert, en verdeelden onmiddellijk de zeven pakjes onder elkander, daar de bombazijnwever en de overige Leidsche deelgenooten geen ander bestaan hadden dan in hunne vruchtbare verbeelding.

Den volgenden dag (Maandag, 6 Februarij) hield Van Dijk

(1) BRANDT, Hist. der Ref., 918, enz.

eene laatste bijeenkomst met Stoutenburg en Groenevelt, in het huis van dezen laatsten in den Haag. Eerst nu hoorde het broederpaar, dat de aanslag een dag was uitgesteld; waarop Stoutenburg driftig werd, en eerst tot bedaren kwam, toen hij hoorde, dat de beschikkingen voor den volgenden dag nu ook van dien aard waren, dat zij geen redelijken twijfel aan het welslagen overlieten. Zich tot zijn broeder keerende, sprak hij: „Vergeet niet, dat het te laat is om terugtetrekken. Gij zijt in onze magt, en uwe bezittingen ook." Daarop legde hij hem de wijze bloot, waarop de overheden van Leiden en andere steden onmiddellijk moesten worden veranderd, terwijl de afgezette regenten van den Haag, aan het hoofd eener bende gewapende boeren, bereid waren om op het eerste teeken zich meester te maken van de Residentie. Dan zou Frederik Hendrik de teugels van het Staatsbewind in handen nemen; en hij gaf niet onduidelijk, maar geheel ten onregte, te kennen, dat 's Prinsen broeder de misdadige onderneming begunstigde (1).

Dit alles gezegd hebbende, ging Stoutenburg naar het huis, dat zijne moeder destijds in den Haag bewoonde, om daar den morgen af te wachten, die hem de vervulling zijner vurigste wenschen beloofde.

Inmiddels was Van Dijk teruggekeerd naar zijne kamer in „De Vergulde Helm", waar hij zich overtuigde, dat de bewuste kist goed overgekomen, en de inhoud in orde was. Dat was goed; maar minder beviel het hem, dat hij nog niets van de zeelieden, die de kist hadden overgebragt, had gehoord of gezien. Toevallig kijkt hij het venster uit, en daar ziet hij een van die lieden in druk gesprek met eenige soldaten. Eene minuut later hoorde hij gedruisch in de verdieping beneden hem; en toen hij voorzigtig de zaak onderzocht, bevond hij, dat het huis door soldaten was bezet, en dat Gerritsen en de drie vroeger voor den aanslag gewonnen matrozen waren gevangen genomen. Hij had den inhoud van de kist onder het ledikant willen verbergen; maar het was te laat. Hij nam een stout besluit; en zich wikkelende in zijne overjas, met zijn rapier op zijde, klom hij doodbedaard de trappen af, en keek achteloos naar de soldaten en gevangenen, die gang en voorhuis vulden. De provoost, die hier bevel voerde, vroeg aan een bediende, wie die man

(1) Brandt, Hist. der Ref., 920, enz.

was, en kreeg ten antwoord, dat het een fatsoenlijk heer was, een oude klant van die herberg, hem sinds vele jaren bekend. En zoo geschiedde het, dat Van Dijk ongemoeid werd gelaten, en dadelijk Stoutenburg kon waarschuwen.

Er was dus verraad in het spel; en de verraders waren de vier laatstelijk door Slatius omgekochte zeelieden. Verbaasd over de geheimzinnigheid, waarmede hun de juiste aard van het komplot was verzwegen, en vreezende, dat slechts met eene misdaad van de ergste soort de buitengemeen hooge prijzen waren overeen te brengen, die hun gegeven en beloofd waren, hadden zij, zoodra ze de kist in *De Vergulde Helm* hadden neergezet, onmiddelijk hunne schreden gewend naar het paleis van den Stadhouder. Daar hoorden zij, dat Z. Exc. als naar gewoonte naar de Rijswijksche stoeterij was gereden; en zonder aarzelen gingen zij derwaarts. Toen zij daar aankwamen, was de Prins er nog; maar het kostte het niet fraai gekleede viertal vrij wat moeite om hem te spreken te krijgen. Eindelijk gelukte het; en zij verhaalden Maurits alles wat zij van de zaak wisten, waarbij zij hem de ontvangen goudstukken toonden. Zijn besluit was dadelijk genomen. Overtuigd, dat er eene zeer gevaarlijke zamenzwering, misschien wel tegen zijn leven gerigt, was op touw gezet, beval hij den zeelieden over Voorburg naar den Haag terug te keeren, terwijl hij zelf, met zooveel snelheid als de voerman met mogelijkheid van zijne paarden kon afdwingen, naar het Binnenhof terugijlde. Daar liet hij onmiddelijk den voorzitter en eenige leden van den Hoogen Raad bij zich komen, en sprak met die heeren de noodige maatregelen af, om zich meester te maken van *De Vergulde Helm* en van eene andere herberg, waar hij vernomen had dat Gerritsen en andere zamenzweerders zouden bijeenkomen. Al de daar gevonden vreemdelingen moesten in hechtenis worden genomen.

Keeren wij nu terug tot Van Dijk! Toen hij in het huis van Oldenbarnevelt's weduwe gekomen was, vond hij Stoutenburg op de plaats daarachter voor den geopenden stal staan. Met veel tegenwoordigheid van geest hoorde de laatste aan, wat er in *De Vergulde Helm* was voorgevallen. „Zijn er" vroeg hij, „geschreven stukken in den koffer?" „Geene" was het antwoord „die op de zaak betrekking hebben." „Maak dan maar gaauw, dat je weg komt!" waren Stoutenburg's laatste woorden.

Van Dijk had geene aansporing noodig. Door den stal heen

nam hij de vlugt; en weldra zwierf hij over de weilanden in Noordoostelijke rigting. Om opzien te vermijden, ging hij langzaam, en verschuilde zich dikwijls; zoodat hij bijna eene week besteedde om door te dringen tot Hazerswoude, een dorp beoosten Leiden. Terwijl hij op schaatsen over het veldijs verder wilde trekken, zakte hij door het ijs, en schijnt toen herkend te zijn: althans hij werd in verzekerde bewaring gesteld.

Intusschen was in proclamatien den volke kond gedaan van de afschuwelijke zamenzwering, waarin de zonen van wijlen den Advokaat Oldenbarnevelt, de Remonstrantsche geestelijke Slatius en vele anderen betrokken waren. Voor de arrestatie van iederen zamenzweerder werd eene premie uitgeloofd van vier duizend goudguldens. Den 8sten Februarij werd in al de (Gereformeerde) kerken een dankuur gehouden voor den heugelijken afloop.

Vier dagen later zonden de Staten Generaal brieven aan al hunne vertegenwoordigers in het buitenland, hun het „grouwelick complot" meldende, door Arminianen gesmeed, en dat wel in den winter, als ijs en sneeuw den vijand, die op menig punt in de nabijheid op de loer lag, den toegang tot het land openstelden. „De Arminianen" zoo luidde de circulaire, „zijn zóó verbitterd, dat zij liever het gemeenebest willen te gronde rigten dan zich schikken in hunne voorgewende grieven."

Door het gansche land heen weergalmden de kerken van donderende Philippica's tegen de Remonstranten, die nu op den kansel werden gebrandmerkt als zamenzweerders en moordenaars. Naauwelijks durfden de Remonstranten zich op straat vertoonen, uit vrees van door het gepeupel te worden aan stukken gescheurd. Willem van Nassau, natuurlijke zoon van Prins Maurits, liep de herbergen der Residentie af, om onder veel getier te drinken op den ondergang van al de Arminianen.

Was het wonder, dat menige schroomvallige Remonstrant thans zijn lidmaatschap van die „Broederschap" opzegde, en zich bij de heerschende Kerk aansloot? Daarentegen werden door de leiders dier verfoeide gemeente en door de stoutmoedigsten onder hare leeken lange protesten in het licht gegeven, waarin met kracht van taal werd opgekomen tegen de verantwoordelijkheid der geheele Broederschap voor eene misdaad, bedreven door sommige individu's, waarvan enkele onwaardige leden daarvan waren.

Middelerwijl deed men al het mogelijke om den voortvlugtigen

onder de zamenzweerders op het spoor te komen. De gebroeders Blansaert en Willem Partij, die des Maandags van Leiden naar den Haag waren vertrokken, om (zoo althans beweerden zij later) hunne lastgevers te verraden, ontsnapten uit den Haag, toen er onraad kwam, maar werden eenige dagen later gegrepen. In hun kerker te Amsterdam werden ze den volke vertoond voor een schelling de persoon. 't Bragt een aardig stuivertje op, dat den armen ten goede kwam.

Merkwaardig waren de lotgevallen van Slatius. Als boer vermomd, wist hij door te dringen tot Drenthe; en na eene menigte avonturen bereikte hij den zoom van het groote, meerendeels tot Duitschland behoorende Bourtanger Moeras. Aan de Duitsche grenzen bij Koevorden trad hij eene herberg binnen, waar hij de gelagkamer bezet vond door eene troep soldaten van het Koevordensche garnizoen, wier achterdocht werd gaande gemaakt door het ongunstig uiterlijk van den gewaanden boer, die daar, bemorst en bestoven, den breeden rand van zijn hoed over de oogen getrokken, schier den indruk maakte van een wild beest, dat eene wijkplaats zoekt om den vervolgenden jagers te ontkomen. Bemerkende dat hij bespied werd, betaalde hij zijn gelag, en ging heen, zonder de lippen te zetten aan zijn bier. Dit was voor den kwartiermeester, die de troep commandeerde, een bewijs van zijn kwaad geweten. Hij brak op met de zijnen, zette den vlugteling na, en nam hem gevangen als een Spaanschen spion.

Vergeefs bezwoer Slatius hem zijne onschuld. Toen hij besefte, dat zijn voorkomen en gedrag daarmede strijdig waren, zeide hij den officier in vertrouwen, dat hij een Amsterdamsch oculist was, die een moord had bedreven, en daarom vlugtte. De kwartiermeester zag niet in, waarom een moordenaar eerder moest worden vrijgelaten dan een spion. Hij zond hem onder goed geleide naar den Haag, waar hij weldra werd herkend.

De bekende graveur Visser maakte zijn portret in boerenkostuum. Deze gravure, met een zeer hevig bijschrift tegen de Remonstranten vond zeer veel aftrek, en deed de verbittering tegen de sekte, aan wie toch de ex-predikant evenzeer wraak had gezworen, nog meer toenemen. Zijne alles behalve innemende gelaatstrekken raakten op die wijze algemeen bekend; en weldra was het onder drinkebroers een spreekwoord geworden, om een man, die weigert mee te drinken, te brandmerken als „een Hein Slaet."

Korenwinder, de dikke penningmeester der zamenzwering, was even na Van Dijk's vertrek bij Stoutenburg gekomen, en had daar het gebeurde vernomen. Hij deed, wat hij kon, om te ontsnappen, maar werd eenige dagen later gearresteerd.

Wat Stoutenburg betreft, diens vlugheid en vastberadenheid zijn opmerkelijk. Eerst waarschuwde hij zijn broeder, en ried hem dringend om onverwijld te vlugten. Een oogenblik later was hij verdwenen. Eenige dagen daarna werd ten huize van zekeren Rotterdammer, die van vedelaar tot een man van geld was gerezen, eene kist gebragt, naar gezegd werd met koopwaren gevuld. De man opende de kist, en Willem van Oldenbarnevelt, heer van Stoutenburg, kwam er uit te voorschijn. Deze had den rijk geworden muzikant indertijd zeer aan zich verpligt, en vond zich nu ook niet bedrogen in zijne verwachting, dat hij in dat huis een veilig toevlugtsoord zoude vinden. Hij bleef daar verborgen, totdat de eerste drift der vervolging voorbij was. Intusschen was ook zijn neef Van der Dussen ontsnapt, en had zich bij hem gevoegd te Rotterdam De trouwe ex-vedelaar rustte nu een schip uit, om eene lading kaas te brengen naar Wezel aan den Rijn. Daar scheepten de beide voortvlugtigen zich in; en in de genoemde vesting aangekomen, sloegen zij den weg in naar Brussel, waar zij behouden aankwamen, en door de Aartshertogin Isabella met nadruk onder hare bescherming werden genomen.

Stoutenburg reisde later in Frankrijk en Italie, waarna hij te Brussel terugkeerde. Zijne vrouw, vol afschuw voor zijne misdaad, liet hem aan zijn lot over. De dochter van Marnix van St. Aldegonde had zich zonder morren onderworpen aan den onverdienden tegenspoed, dien de familie van den grooten staatsman had getroffen; maar zij was te zeer eene Marnix om de levensgezellin te willen zijn van een zamenzweerder, die gemeene zaak had gemaakt met ellendige sluipmoordenaars.

Jaren lang aarzelde Stoutenburg aan welke loopbaan hij zich zou wijden, daar hij — vreemd genoeg — zeer lang bleef hopen op eene verandering der orde van zaken in zijn land, die hem zou veroorloven eens terugtekeeren. Eindelijk gaf hij het op. Hij werd Roomsch, ging in Spaanschen dienst over, en werd ritmeester. En zoo zagen de in Antwerpen wonende Hollanders, trillende van verontwaardiging, hem eens die stad doorrijden in zwarte uniform, eene banier zwaaijend, waarop

een doodshoofd gestikt was. De geschiedenis zwijgt verder van dien afvallige, verrader en moordenaar.

En nu Groenevelt! Toen hij van Stoutenburg de ontdekking van het komplot had vernomen, beschouwde hij zich als een verloren man. Zijn vrouw echter spoorde hem aan tot vlugten, en hij vlugtte. Door de toen nog zeer eenzame en door geen grooten weg doorsneden duinen tusschen de residentie en de zee vlood hij naar Scheveningen, destijds een armzalig visschersdorp, toen niet zoo spoedig bereikbaar als tegenwoordig. Daar aangekomen, trad hij binnen in de hut van een visscher, die van ouds aan de familie Oldenbarnevelt verknocht was. Die brave man ontving hem hartelijk, trok hem visschersplunje aan, en ging toen met hem naar het strand. Daar stelde hij hem voor, met hem uittevaren in zijne bomschuit (pink) om in Engeland, Frankrijk, of waar hij maar wilde, voet aan wal te zetten.

De aanblik van dat eindelooze, zonder een enkel bogtje voortloopende, akelig eentoonige strand met zijne sombere duinenrij, en van de onstuimige, door een winterstorm opgezweepte baren der Noordzee, met een bajert van schuim, zoover het oog kon reiken, — die aanblik deed den voortvlugtigen misdadiger sidderen. Doof voor de smeekingen van den wakkeren visscher, weigerde hij lafhartiglijk storm en golven met zijn geleider te braveren. Hij verkoos langs het strand, naar Katwijk te gaan; en toen zij daar waren aangekomen, liep de visscher een wagen op, die hen naar Zantvoort bragt. Toen zij daar hadden overnacht, gingen zij naar Egmond aan Zee, en van daar al door langs het strand naar de plaats, waar later de bloeijende havenstad Den Helder is verrezen. Daar staken zij het Marsdiep over en kwamen zoo op het belangrijke eiland Texel. Ook daar achtte hij zich nog niet veilig; zoodat hij niet rustte, voordat hij zich had laten overzetten naar het naburige eiland Vlieland. Daar, te midden van eene woestenij van onbewoonde duinen en zandbanken, vond hij voorloopig eene rustplaats. Reeds kort na zijn vertrek uit Scheveningen schijnt hij het plan te hebben opgevat om naar Vlieland te gaan: althans de vrouw van zijn metgezel was (misschien door een Katwijkschen visscher) onderrigt van de plaats, waar de twee vlugtelingen te vinden waren.

Intusschen was het den heeren in den Haag ter oore ge-

komen, dat er in Scheveningen een verdacht vreemdeling was gezien. De vrouw van Groenevelt's geleider werd in verzekerde bewaring gesteld; en door haar de verschrikkingen der pijnbank voortehouden, wist men haar eindelijk de bekentenis aftepersen, dat haar man met Groenevelt waarschijnlijk op Vlieland zou te vinden zijn. Aanstonds werd de schout van dat eiland gewaarschuwd, en deze doorzocht met zijne rakkers het geheele eiland. Weldra vonden zij Groenevelt, die, trots pij en zuidwester, dadelijk herkend werd, in het duin zittende met eenige varensgezellen, waaronder de trouwe Scheveninger. Deze laatste, even vlug als slim, wist de naderende politie te ontloopen, en heeft later nooit meer iets van zich laten hooren. Gelukkig voor hem; want hij, die, even als de Rotterdamsche ex-vedelaar, de uitgeloofde vier duizend goudguldens versmaadde, om de Oldenbarnevelts trouw te blijven, zou, ware hij gegrepen, naar alle gedachte, voor zijne verheven zelfopoffering beloond zijn met de galg!

Toen Groenevelt de geregtsdienaars op hem zag aankomen, gaf hij den moed op en liet zich lijdelijk gevangen nemen. Hij werd naar het vasteland teruggevoerd; en den 19den Februarij werd Reinier van Oldenbarnevelt in den Haag binnengebragt, en gehuisvest in de Gevangen Poort.

Bij de eerste tijding, dat hare zonen als zamenzweerders werden vervolgd, voelde zich Maria van Oldenbarnevelt als door een donderslag getroffen. Dagen lang bleef zij bijna zonder eten, drinken of slaap. Hare dochters wisten niet, of de levenslamp bij haar uitging, of dat zij in het brein was gekrenkt. Maar toen de arrestatie van Groenevelt haar ter oore kwam, scheen zij te herleven en zij besloot te doen, wat zij geweigerd had te doen voor haar echtgenoot. Vergezeld van Groenevelt's vrouw en zoontje, verzocht en verkreeg zij gehoor bij Prins Maurits, wierp zich voor hem op de knieën, en smeekte om genade voor haar schuldigen zoon.

Maurits ontving haar bedaard en beleefd, maar gaf haar geene hoop. De schuldige, zeide hij, was in de handen der justitie, en hij had de bevoegdheid niet om tusschen beiden te komen. Voorzeker, het regt moest zijn loop hebben, maar waarom zou de Stadhouder na het vonnis niet even goed pardon mogen geven aan den zoon, als hij het zou hebben gedaan aan den vader, hadde men zich destijds vernederd om het voor den grijzen staatsman te vragen?

Toen Maurits de treurende moeder vroeg, waarom zij nu om genade smeekte voor haar zoon, terwijl zij toch geweigerd had dit te doen voor haar echtgenoot, antwoordde zij:

„Mijn man was onschuldig, maar mijn zoon is schuldig." (1)

Wij moeten bekennen, dat men Groenevelt bezwaarlijk kon begenadigen; want dan kon men op de dertien overige zamenzweerders, die in handen van het geregt waren, nog minder de doodstraf, waar men in die tijden zoo grif mede was, toepassen. Het eenvoudigste regtsgevoel zou gekrenkt zijn geworden, hadde men den bezoldiger van sluipmoordenaars begenadigd, terwijl men zijn vader had onthoofd, omdat hij de wetten en instellingen van de Republiek anders uitlegde en toepaste dan zijne zegevierende tegenstanders.

Bij de regtsgedingen der zamenzweerders werd veel voortvarendheid aan den dag gelegd. Van Dijk, vreeselijk gefolterd, bekende op de pijnbank al de bijzonderheden van het komplot. Groenevelt werd niet op de pijnbank gebragt. Zijne antwoorden waren meestal zóó onbepaald, dat men er onbekendheid met de bijzonderheden der zamenzwering of groote zwakheid van geheugen uit afleidde. Maar ten volle bekende hij, dat hij het geweest was, die de noodige gelden voor den moord en de ontworpen omwenteling had verstrekt.

Op den 28sten Mei werd hem, Korenwinder en Van Dijk aangezegd, dat zij des anderen daags hun vonnis zouden hooren, en nog dien eigen dag worden ter dood gebragt.

Laat op den avond kwamen moeder, vrouw en zoontje hem een afscheidsbezoek brengen in zijn kerker. De Gevangen Poort is een oud, alles behalve sierlijk gebouw van gebakken steen, thans door den tijd bijna zwart geworden. Onder de sombere, met dikke ijzeren tralies bedekte vensters voert een poort van het plein, genaamd de Plaats, naar het meergemelde Buitenhof. De gevangenkamers zijn duister en akelig; en de folterwerktuigen, die men er oudtijds gebruikte, zijn er nog op den huidigen dag voor iederen belangstellende te bezigtigen. Eene halve eeuw later werden de gebroeders De Wit uit deze gevangenis naar buiten gesleept en vermoord door het woedende graauw.

(1) Brandt, Hist. der Ref., 1045. Baudart., XV, 46. Van der Kemp, IV, 375.

Den jammer der nachtelijke bijeenkomst tusschen Groenevelt en de zijnen kan de lezer zich gemakkelijk voorstellen. Toen de dageraad naderde, verzocht de cipier de vrouwen om heen te gaan, opdat de gevangene zich mogt ter ruste begeven.

„Wat zult ge eene jammerlijke weduwe zijn!" riep Groenevelt zijne vrouw toe, terwijl hij haar ondersteunde, daar zij dreigde flaauw te vallen. Maar de woorden van haar echtgenoot bragten haar plotseling tot haar volle bewustzijn terug.

„Doe mij," sprak zij, „als eene kleine vergoeding voor mijne ellende, ten minste zóó veel eer aan, dat ge sterft als een Oldenbarnevelt!" Dat beloofde hij (1). De moeder zeide toen haar eerstgeborene voor het laatst vaarwel; en van dat oogenblik af werpt de geschiedenis een barmhartigen sluijer over die zwaarbeproefde.

Den volgenden morgen waren Binnenhof en Buitenhof door eene menigte soldaten afgezet. Om tien uur werd Groenevelt naar buiten gebragt. Als een gunstbewijs had Maurits toegestaan, dat hij vrij en ongeboeid naar de Ridderzaal zou mogen gaan. Hij toonde, dat hij niet had vergeten, wat hij zijne vrouw bij het afscheid had beloofd. Met fluweelen mantel en gepluimden hoed, het rapier aan de zijde, wandelde hij bedaard en met opgeheven hoofde naar het Binnenhof. Onder de vele gezigten, die zich voor de vensters van het Stadhouderlijk paleis vertoonde, meende hij dat van den Prins te herkennen, waarop hij den hoed afnam en op even sierlijke als waardige manier groette. Ditzelfde deed hij bij het voorbijgaan van een aantal kennissen. Voor de pui der ridderzaal gekomen, beklom hij met vasten tred de trappen; en daarbinnen getreden, luisterde hij bedaard naar het vonnis, dat hem tot onmiddelijke onthoofding veroordeelde. Van Dijk en Korenwinder deelden zijn lot, maar zouden eerst na hem het schavot betreden.

Op dezelfde wijs als hij zich naar de Ridderzaal had begeven, ging hij van daar naar het schavot, vergezeld van een zijner bedienden, en voorafgegaan door den Provoost Maarschalk en diens onderhoorigen. Het schavot stond ditmaal op het „Groene Zoodje", d. i. de digst bij de Gevangen Poort gelegen uithoek van het vrolijke, trechtervormige plein „de Plaats", bij den Vijverberg. Daar plagt het schavot in gewone gevallen te

(1) Brandt, Hist. der Ref., IV, 1047, 1048.

staan — vreemd genoeg, daar het te midden van het aanzienlijkste gedeelte der stad was, vlak tegenover den breeden, deftigen Kneuterdijk, aan welks uiteinde het prachtige huis stond, waar de vader van den veroordeelden misdadiger zoo vele jaren had doorgebragt.

Met volmaakte kalmte besteeg Groenevelt het schavot. De man, die te zwak was geweest om weerstand te bieden aan een overmoedigen broeder, die was teruggedeinsd voor de onstuimige baren der Noordzee, die hem naar eene veilige wijkplaats zouden hebben voortgestuwd, — diezelfde man ging nu een schandelijken dood te gemoet met een glimlach op de lippen. Achtereenvolgens ontdeed hij zich van hoed, mantel en zwaard, die hij overhandigde aan zijn dienaar. Ringkraag en andere sieraden wierp hij op den grond. Nu knoopte hij zijn wambuis los en ontblootte hals en borst, zonder de handen van den scherpregter aan zijn ligchaam te dulden. Toen trad hij op den zandhoop toe en sprak de digte drommen der toeschouwers aan als volgt:

„Wraakzucht en slechte raadgevingen hebben mij hiertoe gebragt. Mogt ik iemand onder u hebben verongelijkt, om Christus' wil smeek ik hem dan om vergiffenis."

Neerknielende op het zand, met het aangezigt naar het welbekende huis aan het einde van den Kneuterdijk, deed hij een laatste gebed. Toen trok hij een rood fluweelen kapje over de oogen, en fluisterde:

„O God! wat was ik eenmaal, en wat ben ik nu!"

Met een enkelen slag deed de beul zijn hoofd nederrollen. Romp en hoofd werden in een zwart kleed gewikkeld, naar zijn huis gezonden en later in het graf zijns vaders bijgezet.

Terstond na Groenevelt kwamen Van Dijk en Korenwinder aan de beurt. Op hen werd de onmenschelijke straf van het vierendeelen toegepast. Gerritsen en de drie matrozen waren reeds onthoofd, en nog vroeger was dit het geval geweest met de Blansaerts en Willem Party, als ook met Slatius, die te gelijk met dat drietal onthoofd, en tot het laatste oogenblik woest en onhandelbaar geweest was.

Behalve de genoemden werden nog ter dood gebragt die ongelukkige Leidsche werklieden, die niets ter wereld met de zamenzwering te maken hadden, maar er iets van hadden gehoord, en verzuimd hadden de zaak aan te brengen. De eenigen

die ontsnapten, waren Stoutenburg en Van der Dussen (1).

Zoo eindigde het langdurige treurspel der Oldenbarnevelts. De voornaamste gevolgen waren vermeerdering van het gezag, den invloed en de populariteit van Prins Maurits, de zegepraal der Contra-Remonstranten, en de vernedering der Arminianen tot een peil, waaruit zij zich onmogelijk schenen te kunnen verheffen.

Het bewonderenswaardige gemeenebest, dat in zijne kindsheid het grootste rijk der aarde schier zonder eenigen bijstand had weerstaan, en na eene veertigjarige worsteling zijne onafhankelijkheid aan de Spaansche dwingelandij had ontwrongen, was nu door den boozen geest der partijschap in twee zeer ongelijke deelen gescheurd. De oude eendragt was geweken, toen de Vereenigde Provincien geroepen werden om deel te nemen aan dien vreesselijken strijd, waar het nakroost huiverend van zou spreken als *den Dertigjarigen Oorlog*.

(1) Wagenaar, X, 473—479.

BIJVOEGSEL.

Deel I, blz. 75, Noot 1, en Deel II, blz. 59, Noot 1.

Koning Jacobus aan Cecil (*omstreeks* 1608). (1)

My littil beagle nou that I haue seene youre abstracte, quhairin I can assure you no materiall point is omitted, that is considerable in the letters, I ame to giue you so muche information for youre ansoure to my comissioners thaire as I thinke shall be necessarie for this tyme besydes that quhiche ye uith aduyce of the counsall chaire maye adde in dyuers particulaire pointes quhairwith I neide not to be troublid: the two proiectis are the two maine pointes that are to be considderit upon, of the States proiecte one generall grounde running throuch it all, & one particulaire demaunde, are to be obseruid thairin, in the frenche proiecte one generall grounde runnis throuch it all, without any other particular pointe differing from the reste, firste then, as for the States proiecte thaire generall grounde quhair upon thaire quhole proiecte doth runne is, by this defensiue league uith me & france, to take all the aduantages they can to thaime selfis, makg all the course of the league to serue for thaire particulaire, as in the hudge nombre of shippes, & of all sorte of assistance, quhiche will be most beneficiall to thaime, both by reason of the situation of thaire countreys, as lyke wayes that they haue greattest neide of help, as well because thaye arethe weakest, as also because thaye are lykeliest to be first inuadie & begunne withall, but in one pointe aboue all others dois thaire partialitie to thaime selfis appeare in this proiecte & that, is that for the first 4 yeares after the making of this peace, thay will haue all the prouision of shipping for assistance of any of the confœderatis, to be made in thaire cuntreys, quhiche is the onlie pointe that ye have forgottin in youre abstracte, but the best ansoure that

(1) Uit de Cecil-Archieven op Hatfield-House.

ye can giue to my comissioners anent this generall proiecte of the league, is, that as ye have ressaved from thaime such á frame of this league as the States haue deuysed quhairin thaye have hadde best mynde of thaime selfis, so haue ye in youre ormer dispatche, sent thaime suche conditions for a league, as I thinke moste indifferent, & can best lyke of, and thairfore after goode debating, lette that frame of á league be agreed upon, quhiche maye be most indifferent for us all, & I ame sure the groundis ye sent thaime, will be founde to agree nearest with reason & indifferencie, & as for thaire particulaire demande, anent yone hudge somme of money to be advancit, nay geuin unto thaime in tyme of peace, it is so farre oute of all squaire, as on my conscience I can not thinke that euer thaye craued it animo obtinendi, but only by that obiection to discourage me from any thocht of getting any repayement of my debtis from thaime quhen thaye shall be in peace, but if thaye will persiste any longer in this monstruouse demande, my comissioneris muste renew thaire flatte denyall unto thaime, as thaye haue allreaddie uerrie uell begunne, shoulde I ruyne myselfe for maintaning thaime, shoulde I bestowe as muche upon thaime yearelie, as commeth to the ualew of my quhole yearelie rente, I looke that by á peace| thaye shoulde enriche thaime selfis, & be enabled to paye me my debtis, & if thaye be so weak, as thaye can not subsiste ather in peace or warre without I ruyne myselfe for upholding thaime, in that cace surelie minus malum est eligendum, the nearest harme is to be first eschewid, á man will leape out of a burning shippe & droune himselfe in the sea, & it is doubtlesse á farrer of hairme from me, to suffer thaime to fall againe in the handis of Spaine & lette god prouide for the dainger that maye thairby with tyme fall upon me or my posteritie, then presentlie to sterue my selfe & myne, with putting the meate in thaire mouthe, naye rather, if thaye be so weake, as thay can nather sustaine thaime selfis in peace nor warre, lette thaime leaue this uaineglориouse thristing for the tytle of á free state, (quhiche no people are worthie, or able to enjoye that cannot stande by thaime selfis lyke substantiues,) & diuidantur inter nos, I meane lette thaire cuntreys be deuydit betuene france & me, otherwayes the king of spaine shall be sure to consume us, by making us waiste our selfis to sustaine his ennemies, naye of all things I loüe not to be lyke the picture of enuye, that dryes up her owin fleshe to the bones, for the enuye of others prosperitie, yea the pelicane bestowis her hairte bloode upon her owin children, but not upon straingers, & as for the frenshe proiecte, I confesse it is sett doune in uerrie honorable & ciuill termis, as to the exterioure pairte, but the quhole substance thairof runnes upon that maine grounde of his particulaire aduantage, quhiche is not to be wonderit at, in one of his nature, quho onlie careth to prouyde for the felicitie of his present lyfe, uithoute any respecte of his lyfe to come, indeid, the considderation of his

owin aage & the youthe of his children, the doubte of thaire legitimation, the strenth of competitours, & the uniuersall hatred borne unto him, makes him seeke all meanes of securitie for preuenting of all daingers, but the best use that can be made of this, is that presentlie the league maye be putte to á pointe betuene me & the States, & betuene him & thaime, & thair after (the first haiste being firste done) we maye at bettir layser deliberate upon this maitter betuene oure selfis, ...

Deel I, blz. 194, Noot 1.

P. Peckius aan Aartshertog Albert, 2 *Feb.* 1611, *Parijs.*
Uittreksel. (*Belg. Arch.*)

Il y a 3 jours le Duc d'Epergnon continue de faire chaude instance afin que la dite prisonnière soit punie du dernier supplice pour la reparation de son honneur. Le D. de Guise et la Marquise de Verneuil ne s'en donnent pas beaucoup de peine. On pense que Condé et Soissons tachent de sauver la vie de la dite Demoiselle (Coomans) pour le peu bien qu'ils veuillent au D. d'Epergnon, qui se trouve de sens assez rassis bien qu'elle soit de mauvaise vie.

Dezelfde aan denzelfde, 28 *Jan.* 1611. *Uittreksel.*

Les comissaires du Parlement de Paris qui sont les prem. & sec. Presidens avec deux des plus anciens consillers, deputés pour le fait de la Demoiselle prisonière (Coomans) accusatrice du Duc d'Epergnon, font diligences extraordin. pour soudre la verité ou fausseté de l'accusation—et veult on juger par leur procedures, qu'ils doivent avoir recogneu quelques indices de verité, mesmes pour avoir fait mettre en un cachot le varlet de la Demoiselle du Tillet accusé par Coomans d'avoir trempé dans le complot & demain on donnera un adjournement personnel au D. d'Epergnon, ayant, à ce que l'on m'affirme la prisonnière produit une lettre du Ducq escrite à Madem. du Tillet dans laquelle il est renommé d'avoir eu prou de privauté & par la dite lettre l'a qualifié côme sa grand amie luy escrivant entre autres choses ce qui ensuyt. Je vous prie d'avoir en recommendation l'homme que savez: traittez le bien: et que rien ne luy manque; que la dite prisonnière rapporte à Franc. Ravaillac.

Un personnage des plus intimes du d. Duc m'a dit que cette affaire l'a rendu extremement triste et morne quelque bonne mine qu'il faie devant le monde, mais je ne puis encore croire qu'il il y a du mal. Il est seigneur accort et de grande autorité et qui servit

aussi propre à faire un soulevement par le moyen de son gouvernem. de Mètz et aultrem. que grand qui soit en ce Royaume. C'est pourquoy plusieurs apprehendent la consequence du dit adjournem. personnel, si l'on en vient là. Le Duc de Guise et aultres princes de la maison Lorraine font semblent de e s'en donner aucune peine, mais ils ne laissent pas de se ressentir de ce rencontre parmy le soupçon qu'ils ont de quelque pratique du Pr. de Condé et du Comte de Soissons—peu de jours nous rendront plus sages.

Deel I, blz. 215, Noot 1.

Koning Jacobus aan Cecil (*omstreeks* 1610).

My litle beagle for lakke of any other man heir to ease me in making of this dispatche I ame forcid to make it with my owin hande, ye shall thairfore knowe that my ambassadoure can doe me no bettir seruice then in assisting to the treatie of this reconciliation, quhairin he maye haue as goode occasion to emploie his tongue & his pen (& I wishe it maye be with as goode successe) as generall cecill & his soldiers haue done thaire swordis & thaire mattokis, as for the place of meeting that muste be lefte to the pairties to agree upon, I onlie wishe that I maye handsomelie winde my selfe out of this querrell quhairin the principall pairties doe so litle for thaim selfis, it is trewe I think my ambassadouris discourse á litle metaphisicall, for in my opinion the aduerse pairtie will be the readier to treate in earniste that juliers is wonne, thogh thay maide shiftes before for gaining of tyme by delaye, allwayes to conclude, an honeste appointement nou is the onlie honorable & safe waye for me, & thairin my ambassadour can not too muche laboure, nou I longe to heare of balduine quhairof I wonder that he writtes nothing. fairwell.

(get.) James R.

Deel I, blz. 237, Noot 1.

Sir R. Winwood aan den Koning, 7 *April* 1612.

May yt please your Maj.,

Returning from Weesel, where by order from your Maj. I have concluded the treaty, with the Commissioners sent from the Electors, and Princes of the Union, whereof, at thys tyme, I doe make a particular accownte, to the Lo: Treasurier, I did happily meete with the Ct Maurice at Arneham in Guelderland, the last of Marche. whom after I had saluted affectuously from your Maj., and in your name, rendred him, many, and harty thancks, for hys carefull and

industrious indeavours for the maintenance of the truthe of religion, lyvely expressed in prosecuting the cawse agaynst Vorstius, and hys adherents, I sayd, I had commandment by express charge from your Maj., to delyver to him, thys message: That your Maj., conferring the present condition of thaffayres of these quartiers of the worlde, with those advrtissements, you dayly doe receave from your Mynisters abroade, together, with the nature and disposition of thoase men, who have in their hands, the manadging of all busines in thease forrayne parts, can make noe other iudgement then thys, that there ys a generall ligue, and confœderation complotted for the subuersion, and ruyne of religion, upon the subsistance whereof, your Maj., dothe iudge, the mayne welfare, as of your realmes, soe of thease provinces solely to consist. Therefore your Maj. had geven me charge, out of the knowledge you have of hys greate worthe, and sufficiencye, and the confidence you repose, in hys faythe, and afection freely to treate with him of thease poynts,: and wthall, to pray him in your Maj's name, to delyver hys opinion, what way he did holde the most compendious, and the most assured, to counterquarr thease complotts, and to frustrat the malice of thease mischevous desseigns: After the Ct had acknowledged wythe very humble respecte, the honor your Maj. dothe vouchesafe to doe him, in holding of him soe gracious an opinion, wherein, he sayde, your Maj. showlde never be deceaved, and in exchange whereof, he did present to your Maj., hys humble and loyall service:, he answeared, that he did concurr in iudgement with your Maj., that the mayne scope at wch thease plotts, and practizes did ayme, wch he instanced in thalliances between france and spayne, is thys, to roote out religion and by consequence, to bring under thr yoake, all thoase cowntryes in whiche religion ys professed: the fyrst attempt he sayde, dowbtless was intended, agaynst thease provinces. The meanes, to countermyne and defeate thease proiected desseigns, he toake to be thease: The continuance of your Maj. constant resolution, for the protection of religion; then that your Maj. woulde be pleased, to procure a generall confœderation, between the kyngs, princes and common wealthes, professing religion, namely Denmark, Sueueland, the Princes of Grmany, the protestant Cantons of the Suisses and thease united provinces: and of thys confederation, your Maj. to be, not only the director, but the head, and protector. Lastly; that by ye favour and countenance you, and yf necessitye so did requyre yt, by the assistance of thease confederates, the protestantes of france might be, yf not supported, yet at least relieved, from that oppression, which the alliance with spayne dothe threaten upon them, and on thys, he long insysted, as th' only couppe-gorge, of all resultats, whatsoever, between france and spayne, when he had long, and at large discoursed of thease poynts, I asked, what apparance there could be, of thys generall confederation whenas thease provinces, wich heretofore have been accounted a principall

member of the reformed churche, beganne to falter in truthe of religion: and that he, who solely did gouuerne in the metropolitan province of Holland, was reputed generally, as he best knowe, to be the only Patron of Vorstius, and the protector of the schismes of Arminius. And likewyse, what possibilitye that the protestantes of france could expect favour, from thease provinces, when the same man ys knowen solely to depend at the devotion of france. To my fyrst demande, he gave thys ansuweare, that thoughe Mons. Barnevelt had cast off all care of religion, and that some townes in Holland, wherein hys power dothe raigne, were infected with the like neglect, yet soe long as soe many good townes in Holland stand sownd, and all the provinces yf thys confederacy, were propownded, yt would be at the fyrst motion, cheerefully accepted: But he confessed, that he fownd difficultye, to satisfye my second demande, acknowledging, that Barnevelt wholly ys devoted to the service of france, for sayde he, during the treaty of truce, upon some differents between them, the President Jennin came to him, requyring him in the frenche kyngs name, to treate Mons. Barnevelt well, whom the king had receaved into hys protection. he added, thys second reason, that suche letters wch the states Ambassad. residing in france, hath written to Barnevelt (and to him all Ambassad., address their dispatches of importance) the very autographa themselves, he sent back into the hands of de villeroy. And hereupon, he entred into a large discourse, how suspicious the proceedings of thys man are, and how dangerous to their state: when one man who hathe the conduicte of all affayres in hys sole power shall holde underhand intelligence, wth the Mynisters of spayne, and the Archduke, and that wthout warrant: whereby, he may have the meanes so to carye the course of affayres, that wyll they nyll they, thease provinces must fall, or stand at the mercy, and discretion of spayne. That therefore, some good resolution may be taken in tyme, to holde up the state from a sodaine downefall, wherein he sayde muche moderation, and discretion ys to be vsed, he tolde me, that he had called hether, agaynst May day, his Cosen the Ct wylliam of Nassau, who ys bothe a wyse, and a religious nobleman, that they bothe together, may resolve of some suche course wch they hope shall preserve, thease cowntryes from confusion, under the protection of your Maj. savegard, and thassurance of your subiects, wch are in thys service, who are, bothe the strengthe, and flower of thys armye.

Thys ys the somme of all that passed between us in thys matter, wherein, when the Ct had soe freely opened himselfe, I made knowen unto him, yor Matys purpose, to bestowe on him the honor of your Ordre of the garter: and wthall, bothe for my better creditt wth him for thys present, and my future negotiations, prayed him to reade your Matj. lettr sent to me: wich when he had done, he sayde, yf your Maj. showld holde him worthye of so greate honor he, and hys familye, showlde ever remayne, as ever they have been,

bownd to your service, and to the service of your royall posteritye, whye, the states showlde be offended he sawe noe cawse, yet holding the charge he dothe, in their service, aftr he showld have notice of your gracious favour, he cowld not accept yt, wthowt fyrst acquaynting them, therewth, and receaving therein their approbation.

To wch, I answeared, that your Maj. did well understand in what quallitye he lyved wth the states, and therefore he cowld not but thinck, that it was your intention upon the election of him, in to your Ordre, to be the fyrst that showld aduertyse the States thereof, and to gyve me charge to lett them knowe, that your Maj. did iudge, that you did honor the mutuall amytie between your realmes, and their provinces, by honoring the vertues of their Generall, whose services as they have been most faythefull, and affectionnat, so have they been accompanyed with the blessings of happines and prosperous succes. wich yf your Maj. shall vouchesafe to doe, you shall, una fidelia duos dealbare parietes, renverse the desseigns of them, who to facilitat their owne practises do indeavour to alienate your affections from the good of thease provinces, and oblige to your service, the well affected people, who doth well knowe, that there is noe surety for themselves, their wyfes, and chyldren, but under the protection of your Maj.'s favour. Thys perhaps may ensue, that the favourers of Vorstius and Arminius, wyll busse into the eares of their associates, that your Maj. would make a party in thease provinces,: fyrst by maintayning and protecting the truthe of religion: then by gayning unto you, affections of their cheefe Commander,: but your Maj. may be pleased to pass forthe: whose worthye ends will take their place, wch is to honor vertue where you fynd yt: and the suspicious surmises of malice, and envye, in one instant, will vanishe into smoake. what hereafter your Maj. shalbe pleased to direct, for the continuance of thys negotiation, wich on my part shall duetifully be observed with secrecy, and faythefulnes, I humbly attend. And so praying daylye, on thee knees, bothe of body, and harte for the preservation of your royall Maj., I rest in humble duetye,

your Maj.'s
loyall subiect, and obedient
servant

(get.) Ralphe winwood.

from the Haghe
the 7 of April.
stilo vet.

Deel I, blz. 238, Noot 1.

Sir R. Winwood aan den Burggraaf van Rochester, 7 *April* 1612.

Right honorable my very good Lo: I now make answeare to hys Maj.'s letter by thys enclosed: wich I beseeche your lords. to delyver with the best conveniency, and to be pleased, to shadowe thimperfections of my wryting, wich are many, with the cowntenance of your favour. The letter ys long, and tedious, but the negotiation could not be comprysed in fewer words. The Ct Maurice dothe accept with grateful respect the honor hys Maj. doth entend to confer upon him, but being in that qualitye he ys, with the states, he sayes after notice geven to him of the choice, he fyrst must receave their approbation. Perhaps yt may seeme incongruous in thys different, between them and hys Maj. in the cawse of Vorstius, that hys Maj. should make shewe, that in the bestowing thys honor upon their Generall, he hathe any reference to the esteeme he holdeth of their allyance. But yt is not, for the good of thease cowntryes, in whose conservation, his Maj.'s crownes are deepely interessed, that hys Maj. showld gyve waye, to the desseigns of them who of purpose by their perversenes, doe studye to make, a divorce between hys Maj.'s realmes, and thease provinces, the more easilye to precipitate them, into the armes of spayne. Thys negotiation with the Ct Maurice, being now on foote, is to be followed, but with muche secrecye, in regard of the place he holdeth with the states. Therefore, untyll I shall receave other order, I wyll take the boldenes to address my letters to your lords.:, but whether I shall wryte to hys Maj., or your lp, I humbly crave your lps directions.

I have order from hys Maj. by hys lett. of the 17 of Marche to make knowen to the states of Holland, that the resolution wich they pretend, to have taken, about Vorstius, dothe gyve him noe satisfaction. But they are seperated to their severall townes, neyther will they reassemble, before the end of thys monethe. yet sence my returne, from weesel, I have declared to Mons. Barnevelt, what hys Maj. doth requyre and that noe contentment can be given him, but by the banishment of Vorstius out of thease cowntryes, he answeared, that yf the towne of Leyden should undrstand soe muche he did feare, that the Magistraty would retayne him styll in their towne; I replyed, that yf the towne of Leyden should retayne Vorstius, to brave or despight hys Maj., hys Maj. had the meanes, yf yt pleased him to use them, and that wthout drawing sworde, to range them to rayson, and to make the Magistrats on their knees demand hys pardon. and the like I sayd of Rottrdam,: At thys speache hys choller was kyndled,: he sayd he was borne in lybertye, and therefore could not disgest suche kynde of language,: the kynge of spayne he sayd did never speake in soe highe a style. I replyed, that I did well undrstand that logick; he helde hys argument; to be drawen

a Maiori ad Minus: but I prayed him to beleeve, that the kyng of greate brittanye, was payre and compagnon to the kyng of spayne, and that hys Matys, Nemo me lacessit impunè. And upon thease termes we parted for that tyme. I fynd thys man extreemely distempered, and whatsoever the matter ys, as extremely distasted with hys Maj.: so that I tolde him, at my last being wth him, that whatsoever I propownded in hys Matys name, could fynd wth him, neyther goust, nor grace. Some say, that at hys being in England, when hys Maj. fyrst came to the crowne, he conceaved some offence wch ever sence hathe ranckled in hys harte, and now dothe burst forthe, wth more violent malice. I holde yt necessarye for hys Matys service, not to conceale thease particularityes,: wich hathe made me the bolder to geve yor Lp thys trowble. for wch I pray to be excused; and soe rest

Yor Lps very humbly
to be commanded

(get.) RAPHE WINWOOD.

from ye Haghe
the 7th of April

Deel II, blz. 51, Noot 2.

Koning Jacobus aan Cecil (*omstreeks* 1606).

My littill beagill I haue nou talked at lenth with Caroun in quhom I fynde that his englishe education cannot amende his native germane prolixitie, for if I hadde not interruptid him it hadde bene tomorrou morning before I hadde beganne to speake, god perserue me from hearing a cause debatid betwene don diego & him, alluayes he & I are uerrie uell agreed in all things, he will informe his maisters of my inclination in generall, & of this requeste of myne in speciall, that I doe it not as uonne by the importunitie of Spaine, or as blynde of Spaines encrochements upon my fauoure, but upon á seene uell for me & the States both, in tymes to come, upon Spaines promeise neuer to playe any more suche evilles in my harboures, & if thay doe, that I uill allow the States to pursew thaime to my uerrie shoare; I haue ingenuouslie tolde him that I uill thinke my self muche obleished to the statis if thay graunte it, but will not quarrell thaim for refusall thairof, if upon á sounde reason, & he hath faithfullie promeist to persuaide thaime to it all he can, & in his owin opinion he thinkis it reasonable, & thairfor the sooner ye make readdie the dispatche for Winuoode, the bettir it is,

thus haue I walked in uia regia, uith both the pairties, & I proteste to god I care not allthooh euerie one tolde quhat I saide to the other, qui uadit plané uadit sané, all the particulaire arguments I remitte to the bearar is relation, I haue also spoken unto him anent the trade that some middes micht be founde out in that maitter, quhiche althoch he confessis is á uerrie tendir pointe, yett he sayes it is not only á thing reasonable but necessarie, that some meanes maye be agreed upon quhairby the archieduike maye ressaue some measure of satisfaction in that pointe, in treuth it is goode dealing with so uyse & honest á man, allthoch he be some quhat longsome, ye maye upon sondaye lett me see the draucht of the lettir to Winuoode, & the lesse that caroun make the frenche ambassadoure aquainted with this maitter till it be at á pointe, it will uorke the bettir, fairwell.

(get.) JAMES R.

I haue also spokin with the frenshe ambassadoure anent the matter of the marchants, he is willinglie contentid to speake uith you in that maitter before the meiting in france, & to ende it in substance betuene you before it goe thaire.

Deel II, blz. 212, Noot 1.

Brief van Graaf Lodewijk van Nassau aan Oldenbarnevelt.

WILHELM LUDWIG GRAVE TOE NASSAU etc., Stadhouder in Frieslandt etc.

Edele, Strenge, Erentveste, Hoochgeleerde ende discrete besondere goede vrundt, Syner Excellentie hebben wy opt gevouchelycxt voorgestelt, wat U. E. desen voormiddach aen ons versocht hebben, maer bevinden, dat Syne Excellentie nyet en sal bewegen syn eenigen anderen voorslach te doen, als 't Synode Nationael, twelck deselve bij allen Provintien voorgeslagen ende tot bevorderinge van dien sooveel debvoirs gedaen heeft, twelck oock alreede by Myneheeren de Staten Generael uytgeschreven is, Soodat Syn Excellencie anders nyet dan tot merckelicken ondienst van 't landt ende tsyner eygenen disreputatie en soude konnen gedoen.

Aengaende de wertgelders, vernemen wy een groot misnougen in 't affeyschen van eenen particulieren eedt, insonderheyt wijl deselve per indirectum soude konnen misbruijckt werden tot oppressie van

die van de religie, immers in allen gevalle by deser occasie tot verkleineringe van Syner Excellentie nodigen respect ende wettelicke authoriteyt soude moeten kommen te strecken, daerop U. E. nae syne wysheyt konnen setten.

Wy sullen sien by wat gelegenheyt by Syn Excellentie sal willen vallen d' audientie, ende voor sooveel in ons is U. E. by dervelver alle goede offitien doen.

Hebbende nyet eer konnen antwoorden omdat de Heeren Ambassadeurs van Vranckrijck desen voormiddach audientie gehadt ende nu nae den middach Syn Excellentie gevisiteert hebben.

Wunschende U. E. goeden avont.

Uyt onse kamer den 4/14 Augusti 1618.

U. E. sehr goede vryndt
(get.) Wilhelm Ludwig graff zu Nassau.

Dezelfde aan denzelfde.

Wilhelm Ludwig Grave toe Nassou, Catzenelnbogen etc. Stadthouder etc.

Edele, Strenge, Erentveste, Hoochgeleerde ende discrete besundere goede vrundt, Wy hebben d' occasie waergenomen ende Syn Excellencie voorgedragen dat U. E. wel geneycht waeren met deselve te treden in communicatie over d' accommodatie so van de religions differenten als cassatie der waertgelderen; waerop Syn Excellencie ons ter antwoordt heeft gegeven geene veranderinge in 't stuck van 't synode nationael te sullen konnen voorstaen, maer des nyettemin t' U. E. goede gelegenheyt stellen, wanneer 't derselver believen sal tot haer te komen. Ende also wij vermercken dat Syne Excellencie qualick ende hooch is nemende de proceduren by de Hollandsche Gedeputeerden tot Uytrecht gehouden, seggende expresselick dat het sy eene conspiratie tegens hem ende den staet van 't landt, hebben nijet konnen verbygaen U. E. hiervan te preadviseren, om sich in de communicatie des te beeter daernae te richten.

U. E. sehr goede vrindt
(get.) Wilhelm Ludwig graff zu Nassau.

Uyt onse camere
den 5/15 Augusti 1618.

INHOUD.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

EEN-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

TWEE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DRIE-EN-TWINTIGSTE HOOFDSTUK.